تفسیر

معارف القرآن

پهٔ قندهاري پښتو

تالیف

مفتي اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع

پښتو ترجمه کوونکی: ابو صدیق احمد مولوی نصیر احمد حقاني

تصحیح او سمون: مولوی نصیر احمد حقاني او مولوی امین الله حقاني

مکتبۀ حنفیه

کاسي روډ۔ کوټه

تفسیر

معارف القرآن

په قندهاري پښتو کي

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا ی رحمۃ اللہ علیہ
پښتو ترجمه کوونکي (ابو صدیق احمد مو ی نصیراحمد حقا)
تصحیح اوسمون... مولوی نصیراحمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)
کمپوز جمي . . ین کمپوزنگ

جلد دوهم پاره (۴) .....

خپرونکي
مکتبه حنفیه
فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)
چوک ک
چاپ ځای .... لاهور

مضمون	فهرست تفسیر معارف القرآن	مخ

﴿ سورة النساء ﴾

لهم ختم لخيرو رة والايمان

....

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوْا مِمَّا تُحِبُّوْنَ ۚ وَمَا تُنْفِقُوْا

هیڅ کله به حاصل نه کړی په نیکۍ کی کمال ترڅو چی خرڅ نه کړی دخپل ګران شی څخه څه شی او کوم شی

مِنْ شَیْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِیْمٌ ﴿۹۲﴾

خرڅ کوی ، نو پس هغه الله ﷻ ته معلوم دی .

(دآیاتونو ترون سره دتشریح)

تردی په مخکی آیت کی دکفارو اودمنکرانو خلګو دصدقو اودخیراتونو د الله ﷻ په نزد دنه قبلیدو بیان سوی دی . کی یی دمؤمنانو دصدقو دقبلیدو ددی دطریقی ښوونه یی کړي ده آیت په الفا کی رټولود لنی په معنی اوحقیقت ځان پوه کړی چی دټول آیت حقیقت درته ښکاره سی ، د(بِرّ) وحقیقی م دیوه پوره کول ان ور څخه خلاصول ، اوداحسان اوښه سلوك په معنی سره هم راځی (بَرّ) په زور سره او (بَارّ) دهغه سړی دپاره استعمالیږی چی هغه دخپلو ذمه وارو حقونه پوره په پوره اداکوی په قرآن شریف کی (بَرًّا بِوَالِدَتِیْ) او (بَرًّا بِوَالِدَیْهِ) په دی معنی کی استعمال سوی دی، دهغه حضراتو دپاره استعمال سوی دی چی دخپل مور او پلار دحقونو پوره په پوره اداکونکی وه ، ددی لفظ (بَرّ) په زور سره، جمع ابرار ده چی په قرآن شریف کی ډیره زیاته استعمال سوي ده ، ارشاد دی ، اِنَّ الْاَبْرَارَ یَشْرَبُوْنَ مِنْ كَاْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُوْرًا: اوبل ځای ارشاد دی ، اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِیْ نَعِیْمٍ عَلَى الْاَرَآئِكِ یَنْظُرُوْنَ : اویو بل ځای ارشاد دی (اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِیْ نَعِیْمٍ وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِیْ جَحِیْمٍ) ددی آخری آیت څخه داهم معلومه سوه چی د(بِرّ) مقابل اوضد فجور دی .

دامام بخاری رحمه الله په ادب المفرد کی اوپه ابنِ ماجه اومسنداحمدکی دحضرت صدیقِ اکبر رضی الله عنه څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ربښتیا لازم ونیسی (یعنی همیشه ربښتیا وایاست) ځکه چی صدق (یعنی ربښتیا) دبِرّ ملګری دی او دا دواړه په جنّت کی دی اود درواغو څخه ځان وساتی ځکه چی دا دفجور ملګری دی او دا داواړه په دوږخ کی دی ، او دسورة بقری په آیت کی ذکر سوی دی چی ، لَیْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْیَوْمِ الْآخِرِ: په دی آیت کی الله ﷻ دنیکو عملونو یوفهرست ورکړی دی اودی ټولوته یی بِر فرمایلی دی ، نو ددی ذکر سوی آیت څخه دا معلومه سوه چی دبِرّ په عملونو کی تر ټولو زیات غوره اوبهتر بِرّ دا دی چی خپل زیات ګران شی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کړل سی ، په دی ذکرسوی آیت کی ارشاد دی چی تاسی به هیڅکله بِرّحاصل نه کړی ، ترڅو چی دخپلو ګرانو شیانو څخه یو څه خرڅ نه کړی نو معنی یی دا سوه چی دالله ﷻ دحقونو پوره په پوره ادا کول او ددی څخه پوره په پوره خپله غاړه خلاصول ترهغه وخته پوری نه سی کیدای ترڅوچی دخپل خوښو اوګرانو شیانو څخه دالله ﷻ په لاره کی خرڅ نه کړی ، خپل مکمل ادائیګی ته خیرکامل یا په نیکۍ کی کمال یاپه ډیر لوی ثواب سره یی ترجمه کړل سوي ده ، او مراد دا دی چی دابرارو په صفت کی دا خلیدل

سی کید ای تر څو چی خپل خوښ شیان ﷲ ﷻ په لار کی قربان نه کړی .

لنډتفسیر: (ای مسلمانانو!) تاسی کامل خیر (یعنی لوی ثواب) هیڅکله نه سی حاصلولی ترهغه پوری چی که

ﷻ په

ستاسی خوښ شی ﷻ شی ښه پیژنی ثواب پردی درکړی دکامل

ثو حاصلولو

امو ؓ دعمل کولو شوق

صحابه دحکمونو اوریدونکی اودنبی کریم

اودقرآن نازلیدو سره هر

یی ﷻ کی کولو دپاره د کریم ﷺ په خدمت کی په

درخواستونو مخکی کولو سره شروع وکړل .

دمدینی منوری په انصاروکی ترټولو زیات مالدار حضرت ابو طلحه ؓ وو ، مسجد نبوی ﷺ ته بالکل مخامخ او متصل دده باغ وو ، په دی باغ کی یوڅاه وو د (بیر حآء) په نامه سره به یادیدی ، اوس ددغه باغ په ځای باب مجیدی ته مخامخ یوه آبادی جوړه سوي ده چی اصطفآء منزل ورته وایی چی دمدینی منوری زیارت کونکی اوسیدنه په کی کوی ، البته ددی په شمال مشرقی کونج کی دغه (بیرحآء) په هم دی نوم سره تراوسه پوری موجود دی ، نبی کریم ﷺ به کله کله دی باغ ته تشریف یوړی اودبیرحآء اوبه به یی چیښلی ﷺ ددی څاه اوبه خوښی وی ، دحضرت ابو طلحه ؓ داباغ ډیر قیمتی اوتر وتازه وو ده ؓ ته دا باغ په خپل ټول جایدادکی ترټولو زیات خوښ وو ، ددی آیت په نازلیدو باندی دی د نبی کریم ﷺ کی حاضر سو اوعرض یی وکی چی زما په ټول جایدادکی بیرحآء زماترټولو زیات په لاره کی خرڅ کول غواړم ، ستاسی چی په کوم کارکی خوښه وی داپه کی خرڅ کړی ، نبی کریم ﷺ وفرمایل چی دا خو دډیرو بی شمیرو نفعو باغ دی ، زه دامناسبه ګڼم چی ته داپه حضر بو طلحه ؓ د نبی کریم ﷺ د مشوره قبوله کړه به باغ یی په خپلو خپلوانو اود اکا په زامنو تقسیم کړی (داحدیث په بخاری اومسلم کی دی) ددی حدیث څخه دا هم معلومه سوه چی خیرات یوازی هغه نه دی چی په عامو فقیرانو اومسکینانو باندی خرڅ کړل سی ، خپل ډیر ثواب دی

حضرت زید بن حارثه ؓ خپل یوآس راروان کړی وو ، دحضور ﷺ په خدمت کی حاضر سو اوعرض یی وکی چی ماته په ﷻ په لا س د غواړم ،

نبی کریم ﷺ دده څخه آس قبول کی ، لیکن دده زوی أسامه ته یی ورکی ، زید بن حارثه ؓ په دی یوڅه خفه غوندی سو چی داخو زما صدقه زما کورته بیرته راغله لیکن نبی کریم ﷺ د هغه دتسلی دپاره وفر یل چی قبوله کړ ی په حواله دابن جریر اوطبری وغیره) دحضرت

عمر فاروق اعظم ﷺ سره یوه مینځه وه چی ترهرڅه یی زیاته خوښه وه دایی خاص دالله ﷻ درضا دپاره آزاده کړه ، دغه رنګه دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ سره یوه مینځه وه چی دی ډیر په مین وو ، هغه یی دالله
داچی دذکر سوی آیت حاصل دادی چی دالله ﷻ دحق پوره په پوره ادا کول
اوکامل خیر نیکی هلته حاصلیدای سی هرکله
لاره کی خرخ کړی ، په دی ذکر سوی آیت کی یوڅو مسئلی دلیدلو اویادولو قابلی دی .

سوی آیت کی لفظ د(

تفسیر کی دخرخ کی چی
لیکونکو حضراتو په نزد واجب صدقی ، زکوٰة اونور دی ، اودځینو په نزد نفلی صدقی دی ، لیکن دجمهورو تحقیق کونکو په نزد دانفلی اوواجبو ټولو صدقو صدقو
کرامو لوړی ذکر سوی واقعی پردی باندی شاه چی دانفلی صدقی وی نو په
چی ﷺ لاره کی یوه صدقه چ که فرض زکوٰة وی اوکه
نفلی صدقه اوخیرات وی په دی ټولو اوثواب هلته وی چی خپل دخوښی شی
ګران شی دالله ﷻ په لاره کی خرخ نه چ یوتا
فالتو یاخراب شیان راټول کړی په شریف په یوه آیت
مضمون زیات په وضاحت سره داسی بیان سوی دی .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنفِقُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِآخِذِيهِ إِلَّا أَن تُغْمِضُوا فِيهِ

(ای ایماندارانو! خرخ کوی پاك شیان دخپلی ګټی څخه اوکوم شیان چی مونږ ستاسی دپاره دمځکی څخه را باسو په دی کی ښه شیان راټولوی او دهغه څخه خرڅوی اودردّی (بیکاره) شیانو نیت (دورکولو) مه کوی چی دهغه څخه خرخ کړی حال دادی چی که دغه شیان ستاسی دحق په بدله کی تاسی لره درکړل سی ، نو تاسی به یی هیڅکله قبول نه کړی بغیر ددی څخه چی په یو وجه سره سترګی پرپټی کړی .
اوبی کاره شی کول یی مقبول
صدقه چی مکمل ثواب په حاصلیږی، هغه ده چی دخوښو اوګرانو شیانو څخه ورکړل سی .

(په صدقه کولو کي درمیانه رویې په کار ده)

چی کی سو چی
ځومره خ کړ
چی ځومره خرخ کوی چی په هغوی کو وګوری دمینی شی ورڅخه خ کی
ثواب مستحق به سی .

دریمه مسئله: دا ده چی دا دخوښی شی خرڅول یوازی ددی نوم نه دی چی دډیر قیمت شی خرخ کړل سی بلکه کوم شی چی دچاپه نزدباندی دخوښی اودمینی وی برابره خبره ده که هر ځومره دکم قیمت وی اولږ وی ، ددی په خرخ کولو به دی د(برّ) لایق سی .

حضرت حسن بصری . فرما دی چی کو ی بنده په اخلاص سره دالله ﷻ درضا دپاره خرڅوی ، هغه که څه هم دخُرما یوه دانه هم وی ، په دی سره هم بنده ددی لوی ثواب او کامل (بر) لایق کیدای سی دکوم چي په آیت کی وعده سوي ده .

څلورمه مسئله : دا ده چي ددی آیت څخه په ظاهره دامعلومیږی چي په دی کی دکوم لوی خیراو (بر) ذکر دی ددی څخه به هغه غریبان خلگ محرومه پاته سی ، دچاسره چي دخرڅولو دپاره مال نه وی . څکه چي په آیت کی یی فرمایلی دی چي دا لوی خیر بغیر دخوښي اومیني دمال دخرڅولو څخه نه سی حاصلیدای او دفقیرانو اومسکینانوسره خو گر سره مال نه وی چي دهغه په ذریعه دوی دی ته ورسیږی ، لیکن چي فکر وکړل سی نو دآیت دا مطلب نه دی چي که لوی خیراولوی ثواب حاصلول غواړی نو بغیر دخوښي دمال دخرڅ کولوڅخه د دوی دا مقصد نه سی پوره کیدای ، بلکه خبره دا ده چي دا لوی خیر په یوه بله ذریعه سره مثلاً په عبادت ، دالله ﷻ په ذکر ، دقرآن په تلاوت ، په ډیرو نفلونو سره هم حاصلیدای سی ، نو په دی وجه فقیرانو اوغریبانوته هم دالوی خیرپه نورو ذریعوسره حاصلیدای سی، لکه چي داحادیثو په څینو روایتونوکی دامضمون ښه په وضاحت سره راغلی دی .

دخوښي مال څخه څه مراددی ؟ پنځمه مسئله: داده چي دخوښي مال څخه مرادڅه دی ؟ دقرآن شریف دنوروآیتو څخه معلومه سوه چي دخوښیدو مطلب دادی چي شی دده په کار کی راځي اوده ته ددغه شی حاجت وی فالتواوبی کاره نه وی ، دقرآن کریم ارشاد دی .

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا .

دالله ﷻ مقبول بندگان هغه دی چي حاجتمندولره خوراك ورکوی ، سره ددی حی دی ته د دوی په خپله هم ضرورت وی ، دغه رنگه په یو بل آیت کی یی دا مضمون تر دی هم زیات په وضاحت سره داسی بیان کړي دی . فرمایی

ويؤثرون على انفسهم ولو كان بهم خصاصه .

دالله ﷻ مقبول بندگان نور په خپل ځان باندی دمخه کوی ، که څه هم دوی په خپله هم حاجتمند وی .

کي خرڅ

شپږمه مسئله : دا ده چي په آیت کی دا ښوول سوي ده چي کامل خیر او لوی ثواب او دابرارو په صف کی د سی چي خپل دخوښي شی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کوی ،مگر په دی سره دانه لازمیږی چي دضرورت څخه زیات دفالتومال په خرڅ کولوسره به ثواب نه حاصلیږی ، بلکه دآیت په آخر کی چي کوم دا ارشاددی (وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ) تاسی ، کوم خرڅوی ﷻ دهغه څخه خبردار دی ، دآیت ددی ج ی چي که په ص دابرارو کی داخله خاص دخوښي دشی پرخرڅ کولو باندی موقوفه ده ، لیکن دمطلق ثواب څخه یوه صدقه خالی نه ده ، که د نبی ، خرڅ البته مکروه اومنع داده چي یوسړی دالله ﷻ په لاره کی دخرڅولو دساره داطریقه اختیارکړی ی کله خرڅوی نودفالتو اوخراب شی انتخاب کوی اوخرڅوی

يي ، ليکن کو سړی چی ه صدقه اوخيرات کی خپل دخوښی اوښه شی هم خرڅوی اودخپل ضرورت
څخه ر ت ته سوی خوراك، يا زړی جامی، عيب داره لوښی يادا ستعمال شيان هم په خيرات کی
ه ددی بيانو ر ر ر سره گناهگا کيږی ده ته به په دی هم خامخا ثوا،
حاصليږی او دخوښی دشيـو ـه ـر ر به ده ته لوی خيرهم حاصليږی ، اودابرارو په صف کی به دده
داخله هم وی ، دآيت په دی آخری جمله کی داهم ښوول سوي دی چی بنده څه خرڅوی دهغه اصل حقيقت
الله ﷻ ته ښکاره دی ، چی دهغه سی ... اخلاص سره يی دالله ﷻ
لاره کی خرڅ کوی اوک ... يادشهرت د ... محضی ديوچا دژبی دعوه ددی دپاره پوره نه ده
چی زه خپل دخوښی شی دالله ﷻ درضا دپاره خر ... بلکه ... يم اوخبير ذات ﷻ چی دزړه په رازونو
خبر دی ، هغه يی وينی چی په رښتيا سره دهغه دپاره دخرڅ سوی شی څه درجه ده .

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِىٓ إِسْرَآءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَآءِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ مِنْ

ټول دخوراك شيان حلال وو بنی اسرائلو ته مگر هغه چی حرام کړی وو اسرائيلو په خپل خان

قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ التَّوْرَىٰةُ ۗ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَىٰةِ فَاتْلُوهَآ إِن

مخکی دنازليدو دتورات څخه ، ته ورته ووايه چی راوړی تورات او وی وايا ست که

كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٩٣﴾ فَمَنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنۢ بَعْدِ

تاسی رښتينی ياست ، بيا چی څوك جوړ کړی په الله پاك باندی دروغ وروسته

ذَٰلِكَ فَأُولَٰٓئِكَ هُمُ الظَّٰلِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ اللَّهُ ۗ فَاتَّبِعُوا

ددی څخه نو هغه دی ډير بی انصافه ، ته ووايه رښتيا وايی الله ﷻ اوس تابع سی

مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾

ددين دابراهيم ﷺ چی يوه طرف ته وو او نه وو دمشرکانو څخه .

لنډتفسير : (دکومو شيانو دخوراك په باره کی چی خبری اتری دی دا) ټول دخوراك شيان (دحضرت ابراهيم ﷺ دوخت څخه هيڅ کله هم حرام را روان نه دی بلکه داشيان) دتورات دنزول څخه مخکی دهغه څه څخه علاوه (يعنی دغوښو څخه داوښ) کمی چی (حضرت) يعقوب (ﷺ) په يوخاص وجه سره) پر خپل نفس باندی حرامه کړی وه (اوبيادغه دده په اولادکی هم حرامه راروانه وه، پاته ټول شيان په خپله) پر بنی اسرآئلو باندی (هم) حلال وه (نو حضرت ابراهيم ﷺ دوخت څخه ددی دحرموالی دعوه کله صحيح کيدای سی ، او دتورات دنزول څخه مخکی يی څکه وفرمايل چی دتورات دنزول څخه وروسته په دی

ذکر سوو حلالو شیانو کی هم ډیرشیان حرام سوی وه . چی دهغه څه تفصیل دسورة انعام په دی آیت کی دی . وَعَلَى الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِىْ ظُفُرٍ الخ او اوس هم که یهود دمخکی حراموالی دعوه کوی نوای محمد ﷺ دوی ته) ووایه چی (ښه نو) بیاتورات راوړی اوهغه (ښکاره کی) او وی وایاست که تاسی (په دی ذکر سوی دعوه کی) رښتینی یاست (نو په هغه کی څه آیت یابل شی ددی مضمون راوباسی څکه چی په نقل سوو کارونو کی نص (دلیل) ته ضرورت دی او نور نصونه (دلیلونه) خویقینًا په دی باره کی نسته یوازی تورات باقی دی نو په هغه کی وښیاست ، نو په هغه کی خو یی نه سی ښوولی نودرواغ د دوی په دی دعوه کی ثابت سوه نو اوس په دی باندی فرمایی) پس کم سړی چی د (دلیل د درواغ کیدو) څخه وروسته (هم) په الله ﷻ باندی ددرواغو تهمت لګوی (چی الله ﷻ دحضرت ابراهیم ﷺ د وخت څخه داوښ غوښه حرامه کړې ده) نو داسی خلګ ډیر بی انصافه دی .

ته ووایه چی الله ﷻ رښتیاوویل نو (اوس) تاسی (له په کار دی چی وروسته دقرآن دحق ثابتیدو څخه) دملّتِ ابراهیم (یعنی اسلام) تابعداری (اختیار) کړی چی هیڅ کوږوالی په کی نسته او هغه (حضرت ابراهیم ﷺ) مشرك نه وو .

معلومات اومسئلې : په دی لوړو آیتونوکی داهل کتابوسره ، بحث را روان دی ، کله د یهودو سره کله دنصاراؤ سره کله ددواړو سره ، دیوه بحث وروسته بیان راځی چی دهغه قصه په روح المعانی کی په روایت دواحدی کلبی سره نقل ده چی کله نبی کریم ﷺ وفرمایل چی زه په ملّتِ ابراهیمی باندی یم، په اعتباردټولو اصولو دشرعی سره اواکثرو فروعو سره هم ، نویهودو په اعتراض کی وویل چی ته خوداوښ غوښه اوشیدی خوری او حال دادی چی داپه حضرت ابراهیم ﷺ باندی حرام وه نو رسول ﷺ جواب ورکی چی نه ، په هغه حلال وه ، یهودو وویل چی داڅومره شیان چی مونږ حرام ګڼو داټوله دحضرت نوح ﷺ اوحضرت ابراهیم ﷺ دوخت څخه حرام راوان دی ، تردی چی مونږ ته دغه حرام والی راورسیدی نوالله ﷻ په دی ذکرسوی آیت ، كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِىٓ الخ کی دیهودو درواغجن والی نازل کی چی په دی کی یی ارشاد وفرمایی چی دتورات دنازلیدو څخه مخکی بغیر داوښ دغوښی څخه چی حضرت یعقوب ﷺ په یوخاص وجه سره پرخپل نفس حرامه کړی وه اوبیادغه دده په اولادکی هم حرامه راروانه سوه پاته ټول شیان په خپله پربنی اسرآئلو هم حلال وه ، په اصل کی په دی کی خبره داسی وسوه چی په حضرت یعقوب ﷺ دعرق النّساء مرض وو ، ده نذرمنلی ووچی که الله ﷻ زه روغ کړم نوکوم یو خوراك چی زما ډیر خوښ دی ، هغه به پریږدم ، نو چی دی جوړ سو نو تر ټولو زیات دی داوښ پرغوښه مین وو ، نودایی پریښوله (روایت کړی دی ددی حاکم په سندصحیح سره دابن عباس ﷺ څخه لکه چی په روح المعانی کی دی او دا روایت ترمذی په سورة رعد کی مرفوع را ایستلی دی)

بیا دغه حراموالی چی په نذرسره سوی وو ، په بنی اسرائیلوکی په حکم دوحی سره باقی پاته سو او معلومیږی چی دده په شریعت کی به په نذرسره حرمت هم کیدی ، لکه زمونږ په شریعت کی چی مباح په واجب کیږی ، لیکن دحرمت نذرچی په حقیقت کی قسم دی . زمونږ په شریعت کی جائز نه دی بلکه

په دې کې دقسم ماتول اوبیایې کفاره ورکول واجب دي ، لکه چې الله ﷻ فرمایي . لِمَ تُحَرِّمُ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ الاٰية ، دغه ډول په تفسیر کبیر کې دي

اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِيْ بِبَكَّةَ مُبٰرَكًا وَّهُدًى لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۶﴾

بیشکه دټولو څخه اولنی کورچې مقررسودخلقودپاره دادی چې په مکه کې دی برکت والااوهدایت دجهان دخلقودپاره.

لنډتفسیر: یقیناًهغه ځای چې ترټولو (ځایونو دعبادت) مخکې دخلګو (دعبادت) دپاره (دطرفه څخه دالله ﷻ) مقرر کړه سوهغه ځای دی کوم چې په (ښار) مکه کې دی (یعني خانه کعبه) چې دهغه حالت دا دی چې هغه برکت والا دی (ځکه چې په ده کې دیني نفع یعني ثواب دی) او (په خاص عبادت لکه لمانځه کې دمخ کولو دپاره) دټولې دُنیادخلګو رهنما دی (مطلب دا دی چې هلته حج کیږي مثلاًدلمانځه ثواب داحادیثو په بناسره هلته ډیر زیات دی، دیني برکت خوداسو، اوکم خلګ چې هلته نه وي، هغوته ددې مکان په ذریعه دلمانځه طرف معلومیږي نودایي رهنمایي سوه .

معلومات اومسئلې: په دې ذکرسوې آیت کې دټولې دنیاترځایونو تردې چې دټولو مسجدونو په مقابله کې دبیت الله یعني دکعبې شریفې دشرافت اوښه والي بیان دی اودا شرافت اوښه والی په څوجهو سره دی.

(دبیت الله شریفې فضیلتونه سره دتاریخه دآبادیدلو)

اول په دې وجه چې ددنیادټولو ریښتنو ځایونو دعبادت څخه په ټولوکې اولنی دعبادت ځای دی ، دوهم داچې برکت لرونکی دی ، دریم داچې دی دټولې دنیادپاره دهدایت اوراهنمایي ذریعه ده ، دآیت دالفاظوخلاصه داده (یعني مغز یې دا دی) چې ترټولو اولنی کور چې دالله ﷻ دطرفه دخلګودپاره مقرر کړل سوي دی ، هغه په مکه کې دی ، ددې مطلب دادی چې په دنیاکې ترټولواولنی عبادت خانه کعبه ده ددې داصورت هم کیدای سي چې ددنیاپه ټولوکورونوکې اولنی کور دعبادت دپاره جوړسوی وی تردې مخکې نه کمه عبادت خانه جوړه سوې وه اونه داوسیدو کور ، حضرتِ آدم ﷺ دالله ﷻ نبي دی دهغه دشان څخه داځه لیرې خبره نه ده چې هغه مخکې ته دراتلو څخه وروسته دخپل کور جوړولو څخه مخکې دالله ﷻ کوریعني دعبادت ځای جوړکړی وي . په دې وجه حضرت عبدالله بن عمر ﷺ مجاهد ، قتاده، سدي اونور صحابه ﷺ اوتابعین ، ددې قائل دي ، چې کعبه ددنیا ترټولو اولنی کور دی او دا هم ممکنه ده چې دخلګو داوسیدو ځایونه دې مخکې هم جوړ سوي وي لیکن دعبادت دپاره دې دا اولنی کور جوړ سوی وي ، دحضرت علي ﷺ څخه هم دا نقل دي .

بیهقي په خپل کتاب دلائل النبوت کې په روایت دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ بن عاص ﷺ روایت کړی دی چې رسول الله ﷺ فرمایلي دي چې حضرت آدم ﷺ اوحوا ﷺ دنیاته راغله ، نو د دوی دراتلو څخه وروسته الله ﷻ دجبرائل امین په ذریعه دوی ته داحکم راولیږی چې دوی دبیت الله (کعبه) جوړه کړي ، دوی حکم ومنی اوعمل یې په وکی ، نو دا حکم ورته وسو چې ددې طواف دې کوي اودوی ته وویل سوه چې تاسي په خلګوکې مخکې یاست او دا کور اَوَّلَ بَيْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ . دی یعني تر ټولو اولنی کور چې

دخلگو دپاره مقررسوي دی (ابن کثیر) دا روایت ابن کثیر دابن لهیعه په وجه ضعیف گڼلی دی او دا څه پته خبره نه ده ، دی مطلقًاداسی متروك الحدیث نه دی ، چی دده هر یو روایت دی ردکړل سی او بیا په دی مقام کی چی دکتاب الله دارشاد څخه یی تاکید کیږی .
په ځینی روایاتوکی دی چی دحضرت آدم ﷺ دلاسودکعبی دغه آبادی دحضرت نوح ﷺ ترطوفانه پوری باقی وه بیاپه دغه طوفان کی ونړیده ، اونښانی یی ورانی سوی ، تردی وروسته حضرت ابراهیم ﷺ پردغه زړو بنیادونو باندی دوباره آباده کړه ، بیایو وارپه یوه حادثه کی ددی آبادی ونړیده نودجرهم دقبیلی یوڅوکسانو دابیاجوړه کړه ، بیایوه پلا ونړیده نوعمالقه وو آباده کړه اوبیاونړیده نوقریشو دنبی کریم ﷺ په اولنی وخت کی آباده کړه چی نبی کریم ﷺ په کی شریك سوی وو ، اوحجر اسودیی په خپلو مبارکو لاسونو باندی ایښی وو ، لیکن قریشو دا آبادی دحضرت ابراهیم ﷺ ترآبادی لږڅه بدله کړی وه چی یوه حصه یی دبیت الله څخه جلاکړه، چی حطیم ورته ویل کیږی ، اودخلیل الله ﷺ په جوړه سوی کعبه کی دوی دروازی وی ، یوه ددننه تلو دپاره او دوهمه شاطرف ته ددباندی وتلو دپاره وه اوقریشو یوازی مشرقی دروازه باقی پاته کړه ، دریم بدلون یی داپکښی وکی چی دبیت الله سطحه (دننه فرش) یی دمځکی څخه پوره پورته کی چی هرسړی په آسانی سره نه سی وردننه کیدای، بلکه چاته چی دوی اجازه ورکوی هغه به تلی سی .
نبی کریم ﷺ حضرت عائشی صدیقی ﷺ ته فرمایلی وه چی زمازړه غواړی چی دا موجوده آبادی ونړوم او بالکل دحضرت ابراهیم ﷺ دآبادی پرطریقه یی جوړه کړم اوقریشو چی دحضرت ابراهیم ﷺ په آبادی کی کوم آدلون بدلون کړي دی ، دابرابر کړم ، لیکن په نوو او ناپوه مسلمانانو کی دغلط فهمی پیدا کیدو بیره ده ، په دی وجه یی فی الحال هم په دغه خپل حالت باندی پریږدم ، ددی ارشاد فرمایلوڅخه وروسته دده دژوندپه دنیاکی ډیری ورځی پاته نه سوی ، لیکن دحضرت عائشی ﷺ خور یی حضرت عبدالله ابن زبیر ﷺ دنبی کریم ﷺ داارشاد اوریدلی وو نوکله چی دخلفایی راشدینو ﷺ څخه وروسته په مکه مکرمه کی دده حکومت سو نو ده بیت الله ونړوله او دنبی ﷺ اودحضرت ابراهیم ﷺ دآبادی مطابق یی جوړه کړه ، خودحضرت عبدالله ابن زبیر ﷺ حکومت په مکه مکرمه باندی دیوڅو ورځوو ، دامّت ظالم حجاج بن یوسف په مکه معظمه باندی فوج راوغورځوی اودی یی شهید کی اوپرحکومت یی قبضه وکړه،نودایی خوښه نه کړه چی دعبدالله ابن زبیر ﷺ داکارنامه دی ترقیامته پوری دده دثنا اوصفت ذریعه جوړه سی په دی وجه یی په خلگوکی دامشهوره کړه چی دعبدالله ابن زبیر ﷺ داکارغلط وو نبی کریم ﷺ چی دا په کوم حالت باندی پاته کړی وه ، مونږته هم پردغه حالت باندی ددی پریښوول په کار دی ، په دی بهانه یی بیت الله بیاونړوله اوپه هغه شان یی آباده کړه په کوم شان چی په جاهلیت کی قریشوجوړه کړی وه دحجاج بن یوسف څخه وروسته راتلونکو ځینی مسلمانانو باچهانوبیا دذکرسوی حدیث په بنا باندی دا اراده وکړه چی بیت الله دوباره بیادنبی کریم ﷺ دحدیث مطابق جوړه کړی ، لیکن ددغه زمانی امام حضرت امام مالك بن انس ﷺ دافتوی ورکړه چی اوس وار وار بیت الله جوړول اونړول به دراتلونکو

باچهانو دپاره يودبازيو شي جوړسي، هريو راتلونکي باچابه دخپل نوم دپاره داکارکوي ، په دې وجه چې اوس په کوم حالت ده ، هم په دې حالت يې پاته کول مناسب دي ، ټول امت دا خبره ومنله په دې وجه ترننه پورې هم دغه دحجاج بن يوسف هغه آبادي باقي ده ، البته دمرمت سلسله يې هميشه جاري ده .
ددې رواياتو څخه يوه دا خبره معلومه سوه چې کعبه ددُنيا ترټولو اولنی کوردی اويا کم ازکم تر ټولو اولنی عبادت خانه ده ، په قرآن کريم کې چې کوم ځای دا ذکر دی چې دکعبې آبادي دخدای ﷻ په حکم باندې حضرت ابراهيم ﷺ کړي ده ، هلته ددې اشاري هم موجودي دي چې دې بزرګانو دا په اول وارنه ده آباده کړې ، بلکه په تيرو بنيادونو باندې يې دوباره آباده کړي ده او دکعبې بنياد دمخکې څخه وو ، دقرآن کريم دارشاد ﴿وَاِذۡ یَرۡفَعُ اِبۡرٰهٖمُ الۡقَوَاعِدَ مِنَ الۡبَیۡتِ وَاِسۡمٰعِیۡلُ﴾ څخه هم دامطلب اخيستل کيږي چې بنيادونه دبيت الله دمخکې څخه موجود وه ، دسورتِ حج په آيت کې دی ﴿وَاِذۡ بَوَّاۡنَا لِاِبۡرٰهِیۡمَ مَکَانَ الۡبَیۡتِ﴾ يعنې هرکله چې ښکاره کې مونږ دابراهيم ﷺ دپاره ځای ددې کور ، ددې څخه هم دافائده حاصليږي چې دبيت الله ځای داول څخه معلوم راروان وو او تردې دمخکې آيت څخه خو يې دبنيادونو پته هم معلوميږي .
په ځينې روايتونوکې دي چې کله حضرت ابراهيم ﷺ ته دبيت الله دآبادولوحکم ورکړل سو نو دملائکې په ذريعه يې ورته دمخکنيو تيرو بنيادونو ځای وښووی چې دشګو غونډۍ په جوړه سوی وه ، په هرحال دذکرسوی آيت څخه دکعبې دا يو فضيلت (ښه والی) هم ثابت سوچې دا ددُنيا ترټولو اولنی کور يا اولنی عبادت خانه ده ، دصحيحينو په يوه حديث کې دي چې حضرت ابوذر ﷺ دنبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې ددنيا تر ټولو اولنی مسجد کوم يو دی ؟ ده ﷺ وفرمايل چې (مسجدحرام) هغه ﷺ عرض وکی چې تردې وروسته کوم مسجددی؟ ده ﷺ وفرمايل چې مسجداقصٰی (بيت المقدس) دی بيايي پوښتنه وکړه چې ددې دواړو مسجدونو دآبادولو په مينځ کې دڅومره مودې فاصله ده؟ نووي فرمايل چې څلويښت ۴۰ کاله ، په دې حديث کې دبيت الله دنوی آبادي کومه چې دحضرت ابراهيم ﷺ په لاسو سوي ده دهغه په اعتبار سره يې دبيت المقدس دآبادي فاصله بيان کړي ده ، ځکه چې درواياتو څخه دا هم ثابته ده چې دبيت المقدس اولنی آبادي هم دحضرت ابراهيم ﷺ په ذريعه دبيت الله دآبادولو څخه څلويښت کاله وروسته سوي ده ،اوحضرت سليمان ﷺ چې دبيت المقدس کومه آبادي وکړه دا هم دبيت الله په ډول سره بالکل نوی او ابتدايي آبادي نه وه ، بلکه حضرت سليمان ﷺ دحضرت ابراهيم ﷺ پرآبادي دانوی جوړکړې دی ، په دې شکل سره په روايتونوکې ديوه اوبل په مابينځ کې څه تعارض (اختلاف) نه راځي .
مطلب دادی چې په دنياکې دهميشه څخه ددې عزت اوکرامت راروان دی په دې کې په لفظ د وُضِعَ لِلنَّاسِ کې دې طرف ته هم اشاره ده چې ددې کورتعظيم اوتکريم ديو خاص قوم ياجماعت حصه نه ده ، بلکه عام خلګ اوټول بنی آدم ددې تعظيم کوي ، ددې په ذات کې الله ﷻ يو داسې لويي اوهيبت اچولی دی چې دخلګو زړونه ددې طرف ته په خپله مائله کيږي ، په دې کې دلفظ (بَکَّة) څخه مرادمکه مکرمه ده برابره خبره ده که داسې وويل سی چې بآء يې په ميم سره بدله کړي ده ځکه چې دعربوپه کلام کې ددې مثالونه ډير زيات دي چې ميم په بآء سره بدليږي اوکه داسې وويل سی چې دمکې دوهم نوم بکّه هم دی ،

دبیت الله برکتونه: په دې آیت کې دبیت الله دوهم فضیلت دابیان سوی دی چې دا (مبارکه) ده لفظ دمبارك دبرکت څخه مشتق دی دبرکت معنیٰ ده لوی کیدل اوزیاتیدل او ثابت پاته کیدل، بیادیوشي دپاره زیاتیدل داسی هم کیدای سی چې دده وجودښکاره په ښکاره په مقدارکی زیات سی اوداسی هم چې که په مقدارکی یې څه خاص زیاتی ونه سی لیکن کار دومره وکړي چې په عادت کی دده څخه په زیات سره کیدای سی دی ته هم د معنیٰ په وجه سره زیاتی ویل کیږي دبیت الله برکتی کیدل په ظاهری طورسره هم دی او دمعنیٰ په لحاظ سره هم ددی ظاهری برکات داسی لیدل کیږي چې مکه او ددی خواوشا که څه هم بووچ ریګستان اوډبرینه مځکه ده خوسره ددی په کی همیشه په هرموسم کی هرقسم میوی اوسبزیانی اوټول دضرورت شیان هروخت تیاروی چې یوازی دمکی دخلګودپاره نه بلکه ددُنیااطرافوڅخه دراتلونکو دپاره هم پوره کیږي او دلته دراتلونکو حال خو دنیاته معلوم دی چې خاص دحج په موسم کی په لکونو مخلوقات ددُنیا دکُونج کُونج څخه راجمع کیږي چې ددوی شمیر دمکی دخلګوڅلورچنده پنځه چنده وی اوداعظیمه ټولی هلته یوازی دوی دری، څلور ورځی څخه بلکه په میاشتووی اودحج دموسم څخه پرته هم کوم وخت داسی نه راځی چې ددباندی څخه دزرګونوخلګوتلل راتلل جاری نه وی اوبیا خاص دحج په موسم کی چې دلکونوڅخه زیات خلګ هلته جمع وی، هیڅکله هم نه دی اوریدل سوی چې په بازارکی یو وخت هم دضرورت شیان ختم سوه . نه پیداکیږي تردی چې که دقربانی حیوانان کوم خلق چې هلته تللی وی که سل سل هم قربانی کوی او میانه خویویو یقینی دی، داپه لکونو حیوانان هم هلته پیداکیږي او دا هم نه ده چې دنورو ملکونو څخه یې دراغوښتلو انتظام کیږي . په قرآن شریف کی دی چې يُجْبَىٰ إِلَيْهِ ثَمَرَٰتُ كُلِّ شَيْءٍ دی ته ددباندی څخه راوړه کیږي میوی دهرشی ، په دی الفاظو کی دی طرف ته ښکاره اشاره هم موجود ده .

دا خو دظاهری برکتونو حال دی چې دمقصود حیثیت نه لري او معنوی اوباطنی برکتونه خو یې دومره دی چې شمیر یې نه سی کیدای . ځینی مهم عبادتونه خو په بیت الله پوری خاص دی ، په دوی کی چې څومره لوی اجر او روحانی برکتونه دی . دا ټول دبیت الله په وجه سره دی ، مثلاً حج اوعمره اودځینی نورو عبادتونو ثواب هم په مسجدحرام کی په ډیرو درجو سره زیاتیږي . دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چې یو سړی په خپل کور کی لمونځ وکی ، نو ده ته به دیوه لمانځه ثواب حاصل سی ، اوکه دخپلی محلی په مسجدکی یې وکی نو دپنځه ویشتو لمونځو ثواب به ورته حاصل سی اوچې په جامع مسجدکی یې وکی نو دپنځه سوه لمونځو ثواب به ورته حاصل سی اوکه په مسجد اقصیٰ کی یې وکی نودزرو لمونځواوچې زماپه مسجد(مسجد نبوی) کی یې وکی نو دپنځوس زرو لمونځونو اوپه مسجدحرام کی دیوه لك لمونځونو ثواب به ورته حاصل سی (دا روایت ابن ماجه طحاوی اونورو نقل کړي دی) دحج په فضیلتونو کی دا حدیث عام مسلمانان پیژنی چې په صحیح طور سره دحج کوونکی مسلمان ټول تیرګناهونه معاف کیږي او داسی دګناهونو څخه پاك سی لکه نن چې دمور دنس څخه پاك صاف پیداسوی وی نوښکاره خبره ده چې دا ټول دبیت الله شریفی معنوی اوروحانی برکتونه دی دابرکتونه یې دآیت په آخرکی په لفظ

وَهُدًى سره تعبير فرمايلى دى . مُبَارَكًا وَّهُدًى لِّلْعٰلَمِيْنَ .

فِيْهِ اٰيٰتٌۢ بَيِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ ۚ وَمَنْ دَخَلَهٗ

په دى كى ننبانى دى ښكاره لكه مقام ابراهيم ﷺ او څوك چى دى ته دننه سو

كَانَ اٰمِنًا ؕ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ

نو په آمن سو ، او دالله ﷻ حق دى په خلقو باندى حج كول ددى كور كوم سرى چى قدرت لرى

اِلَيْهِ سَبِيْلًا ؕ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِىٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۷﴾

دى ته دلارى دتلو ، اوڅوك چى نه منى نو بيا الله ﷻ پرواه نه كوى دمخلو قاتو .

لنډتفسير: په دى كى (څه دشريعت په لحاظ اوڅه ددى ځاى په لحاظ سره) ښكاره ننبانى دى (ددى فضيلت دشريعت په لحاظ ننبانى دمباركًا اوهدًى لاندى په ذكرسوى تفسير سره بيان سوى اوڅه دمقام ابراهيم ﷺ څخه وروسته ذكر كيږى چى دى ته را ننوتونكى دامن مستحق وګرځى ، دشرطونو په پوره كيدوحج فرض كيدل چى مطلق روا والى يى په تيرذكرباندى زيات مفهوم دى داخلورننبانى دشريعت په لحاظ دلته ذكردى اوس په مينځ كى يى دتكوينى ننبانو داسى ذكر فرمايى) چى په دى (ننبانوكى) يومقام ابراهيم (ننبانه) ده او (يوه دشريعت په لحاظ ننبانه داده چى) كم سرى دى (په دى متعلقه حدودو) كى داخل سى هغه (شرعًا) امن والاسى او (بله دشريعت په لحاظ ننبانه يى دا ده چى) دالله ﷻ (خوشحالولو) دپاره دخلكوپر ذمه ددى ځاى حج كول (فرض) دى (مګردټولوپر ذمه نه بلكه دخاصو) يعنى دهغه سرى په ذمه چى طاقت لرى ترهغه ځاى پورى (درسيدو) دلارى اوكوم سرى چى (دالله ﷻ دحكمونو څخه) منكرسى نو (دخداى ﷻ څه نقصان دى ځكه چى) الله ﷻ دټول مخلوق څخه ددنيابى حاجته دى (دچاپه منلو پورى دهغه څه كارنه دى ترلى، بلكه په خپله ددى منكر نقصان دى)

(معلومات اومسئلې : دبيت الله درى خصوصيات)

په دى آيت كى دبيت الله يعنى دخانه كعبى خاصيتونه اوفضيلتونه بيان سوي دى يو دا چى په دى كى دالله ﷻ دقدرت ډيرى ننبانى دى چى په دوى كى يو مقام دى ، دويم دا چى څوك دى ته داخل سى هغه به په امن اومحفوظ وى ، څوك به دى نه سى قتلولى ، دريم دا چى دټولى دنياپه مسلمانانو ددى بيت الله حج فرض دى په دى شرط چى هلته درسيدو طاقت يى وى اوقدرت لرى .

اوله خبره چى په دى كى دالله ﷻ لويى ننبانى دى ، ددى وضاحت دا دى چى دكله څخه بيت الله قائمه سوه نو ددى په بركت الله ﷻ دمكى خلګ دمخالفينو دحملوڅخه محفوظ كړل ابرهه دفيلانو دلښكر سره حمله وكړه نوالله ﷻ په خپل كامل قدرت سره دوى دمرغيوپه ذريعه هلاك كړه دمكى په حرم كى داخليدونكى

بنده بلکه حیوان هم محفوظ دی اوحیوان هم په دی خبره پوه دی دحرم په حدونوکی دننه دوی هم خپل ځان محفوظ گنی هلته وحشی دښکارحیوان هم دانسان څخه نه تښتی په عام ډول سره داهم لیدل سوی دی چی دبیت الله کوم جانب ته باران کیږی ، ددغه طرف ملکونه په زیات باران سره سیرابه کیږی یوه عجیبه نښانه دا ده چی هر یوحج کوونکی روزانه هره یوه جمره په اووه ډبرو باندی دری ورځی ولی او هر کال په لکونو حاجیان هلته جمع کیږی نو دا ټولی ډبری که هلته جمع سی او باقی پاته سی نو په یوه کال کی به دغه جمرات دډبرو په غونډی کی پټ سی اوپه یوڅوکاله کی خو به هلته یوغر جوړسی ، حال دا دی چی دا لیدل سوی دی چی دحج د دری ورځو دتیریدو څخه وروسته هلته دډبرو کوم خاص انبار نه وی جمع سوی خامخا شاوخوا څه ډبری په نظر راځی ، چی دهغه وجه په حدیث کی دا بیان سوي ده چی نبی کریم ﷺ فرمایی چی دا ډبری ملائکی پورته کوی او یوازی دهغه خلگو ډبری باقی پاته کیږی چی حج یی په څه وجه سره قبول نه سی ، او هم دا وجه ده چی دجمرو دخوا څخه ډبری پورته کول اوجمره په ویشتل منع سوي دی ، ځکه چی دغه غیرمقبولی ډبری دی ، دنبی کریم ﷺ ددی ارشاد رښتینوالی هرسړی په خپلوسترگو سره کولی سی چی دجمروپه شاوخواکی لږی ډیری ډبری په نظر راځی ، حال دا دی چی ددغه ځای څخه ددی ډبرو دپورته کولو او یا ددغه ځای دصفا کولو انتظام نه دحکومت دطرف څخه سته او نه دعوامو دطرف څخه په دی وجه شیخ جلال الدین سیوطی رحمه الله په خصائص کبرٰی کی فرمایی چی دنبی کریم ﷺ ځینی معجزی داسی هم دی چی دده ﷺ دوفات څخه وروسته هم موجودی اوقائمی دی اوتر قیامته پوری به باقی وی اوهرسړبه یی لیدلی سی ، په دی معجزوکی یو قرآن دی چی مثل یی نسته او نه به وسی ، ټوله دنیادده دمثل راوړوڅخه عاجزه ده ، او دا عاجزوالی لکه څنگه چی دنبی کریم ﷺ په زمانه کی وو ، دغه شان نن هم موجود دی او تر قیامته پوری به وی دهری زمانی مسلمان ټولی دنیالره چیلنج (دمقابلی دعوت) ورکولی سی چی ﴿فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ﴾ دغه رنگه دجمراتو په باره کی چی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی دی ته ویشتل سوی ډبری پاته کیږی دچاچی حج قبول نه سی، دده ﷺ ددی ارشاد رښتینوالی په هر وخت او هره زمانه کی کیږی او تر قیامته پوری به کیدای سی ، دا دنبی کریم ﷺ همیشه پاته کیدونکی معجزه او دبیت الله سره تعلق لرونکی دالله ﷻ یوه لویه نښانه ده .

مقام ابراهیم : په دی نښانوکی یوه لویه نښانه مقام ابراهیم دی په دی وجه قرآن کریم داجلا اوځان ته بیان کړه مقام ابراهیم هغه ډبره ده چی په هغه به حضرت ابراهیم علیه السلام ودریدی او دکعبی آبادی به یی جوړوله ، او په ځینو روایتونو کی دی چی آبادی چی به څومره لوړیده نو دا ډبره به ورسره خودبه خوده لوړیده او دلاندی راکښته کیدو په وخت کی به راکښته کیده ، په دی ډبره دحضرت ابراهیم علیه السلام دپښو ژورنښان تر اوسه پوری موجود دی ، ښکاره خبره ده چی په یوبی پوهی اوبی شعوره ډبره کی دا عقل چی دلوړیدو په وخت لوړیدل او دکښته کیدو په وخت کښته کیدل او دومو په شان سره یی نرم کیدل چی دقدمونو پوره نقشه په ځان کی جوړ وی دا ټولی دقدرت نښانی دی چی دبیت الله په خوا کی دروازی ته نژدی وه ، خوکله چی دقرآن داحکم نازل سوچی په مقام ابراهیم باندی لمونځ کوی ﴿وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ نو دغه

وخت دطواف کونکو دفائدې دپاره یې دا ددغه ځای ځخه پورته کړه او دبیت الله ځخه یې په څه فاصله سره بیرته دبیرزمزم خواته کښېښوله چې طواف کونکي ورڅخه خلاص سي اونن صبا دا په هم دغه ځای کې په یو محفوظ ځای کې بنده ده ، دطواف ځخه وروسته دوه رکعتونه ددې ځای شاته کېدای سي خواوس په کې دا ترمیم سوي دی چې هغه ځای یې لیرې کړیدی اودایې دښیښې په یوخول کې محفوظه کړیده (اودوسپنې محکمه جال پرپیچلی دی) مقام ابراهیم په اصل کې ددغه خاص ډبرې نوم دی ، اوتر طواف وروسته دوه رکعته تردې لوړ یاددې په خواکې کول بهتره دی ، لیکن دمقام ابراهیم دلفظي معنٰی په اعتبارسره ټول مسجدحرام مقام ابراهیم دی په دې وجه فقهاؤحضراتو فرمایلي دي چې په مسجدحرام کې دننه په هرځای کې چې هم دطواف رکعتونه وسی ، واجب به اداسی (دحج په دوران کې ډیره ګڼه ګونه وي په طواف کې او اکثره خلګ دګڼې پروانه کوي اوخامخا ددغه قبې په خواکې دا دوه رکعته کوي چې طواف کوونکواوپه خپله ده ته ډیر تکلیف په رسیږي ، داسې کول نه دي په کار بلکه دطواف دځای ځخه دباندې یې ښه په اطمینان سره ادا کول په کار دي)

(دې ته دَداخل سوي په امن کیدل)

په ذکرسوي آیت کې یې دبیت الله بل دا خصوصیت ښوولی دی چې څوك دې ته داخل سونوپه امن اومحفوظ به وي ، دې ته د داخلیدونکې په امن اومحفوظ کیدل یودشریعت په اعتبارسره دی ، یعنی دالله ﷻ دطرفه خلقوته داحکم دی چې کم سړی دې ته داخل سي، هغه ته به آزارهم نه رسوی اوقتل کوی به یې هم نه ، که یوچابل څوك قتل کې یاڅه بل جرم یې وکې اوبیت الله ته دننه سونوده ته به په هم دغه ځای کې سزا نه ورکول کیږي بلکه دې به مجبوره کیږي چې دحرم ځخه دباندې ووزي نوبیادې سزا په جاري سي ، په دې شان سره حرم ته داخل سوي په شرعي طورسره په امن اومحفوظ دی ، دوهم حرم ته دداخل سوي امن اوحفاظت داسې هم دی چې الله ﷻ تکویني (یعنې ددغه ځای داثرپه) طور سره دهرقوم او ملت په زړونو کې دبیت الله تعظیم اوعزت اچولی دی او ټول په عام طور سره دزرګونو اختلافاتو باوجود په دې عقیده متفق دي چې دې ته داخل سوي که څه هم مجرم یازمونږ دښمن وي خودحرم عزت په دې کې دی چې ده ته دلته څه نه وویل سي حرم دِې دعاموجګړو اوجنګونو ځخه محفوظ وساتل سي دجاهلیت دزماني عرب اوددوي مختلف قبائل برابره خبره ده که هرڅومره په بدعملو اوخرابو کې اخته وه لیکن دبیت الله اوحرم محترم په عزت اواحترام به یې ځانونه قربانول د دوی جنګ جویي اوتندخویي په ټوله دنیاکې مشهوره ده لیکن دحرم داحترام داحال وو چې دپلارقاتل به زوی ته مخامخ راغي نودمقتول زوی چې دده وینوته به تږی ناست وو ، سترګې به یې کښته کړې اوتیربه سواوده ته به یې هیڅ هم نه ویل په فتح مکه کې یوازې درسول الله ﷺ دپاره ددین دیوخاص مصلحت اودبیت الله شریفې دپاکولوپه خاطر دیوڅو ساعتو دپاره په حرم کې دجنګ اجازه دالله ﷻ دطرفه ځخه نازله سوي وه اوترفتح وروسته هغه ﷺ په ډیرتاکید سره ددې اعلان اواظهار وکې چې دااجازه یوازې دنبي کریم ﷺ دپاره دبیت الله دپاکولو په غرض سره وه اوهغه هم دیوڅو ساعتو دپاره وه ، ددې ځخه وروسته دهمیشه دپاره بیاهم

هغه حرمت ثابت دی، کوم چې مخکې وو اووی فرمایل چې په حرم کې دننه جنګ اوجګړه نه ترمامخکې حلاله وه اونه ترماوروسته دچاد پاره حلاله ده اوزمادپاره هم یوازې دیوځو ساعتو دپاره حلاله سوې وه، بیاحرامه سوه پاته سوه دامعامله چې دنبي کریم ﷺ څخه وروسته حجاج بن یوسف دحضرت عبدالله ابن زبیر رضی الله عنه خلاف پرمکه لښکرکشي وکړه اوقتلونه اولوټ ماریې وکی ، نو دامنِ عام په تشریعي حکم ددې څکه اثر نسته چې دامت په اتفاق سره دهغه داکارسخته ګناه اوحرام وو ، ټول امت پرده نفرین (لعنت) کړي دی او په تکویني طورسره هم داکاردهغه دبیت الله داحترام منافي څکه نه دی چې د حجاج په خپله هم داعقیده نه وه چې داکار زماحلال دی هغه په دې پوه ووچې زه یو ډیرغټ جرم کوم خودسیاست اواقتدار نشې هغه ړوندکړی وو ، په هرحال دا خبره په خپل ځای بیا محفوظه وه چې عامو خلکو بیت الله او حرم هم په هغه درجه کې دعزت اواحترام قابل ګڼي اوګڼي یې چې په دې کې جنګ جګړه اوقتلونه ډیره سخته ګناه ده اودا په ټوله دنیاکې یوازې دبیت الله او دحرم خصوصیت دی.

(دَبیت الله دَحج فرض والي:)

په آیت کې یې دبیت الله دریم خصوصیت دافرمایلی دی چې الله ﷻ په خپل مخلوق باندې دبیت الله شریفې حج لازم او واجب کړي دی ، په دې شرط چې دې بیت الله ته درسیدوطاقت اوقدرت لري ددې طاقت تفصیل دا دی چې دده سره داصلي ضرورتونه څخه زیات دومره مال وي چې دی په هغه باندې دبیت الله پورې دتلو اوراتلو اوهلته داوسیدو خرڅ پوره کولی سي او دخپل تر واپس کیدو پورې دخپل هغه اهل او عیال هم انتظام کولی سي دکومو خرڅ خوراك چې دده په ذمه دی ، دارنګه په لاسو پښو سترګو او نورو سره هم معذوره نه وي ، څکه چې داسې معذور خو دلته په خپل ځای کې نه سي ګرځیدی نو هلته دتلو او دحج کولو قدرت او طاقت به یې څنګه وسي.

دغه ډول دښځې دپاره چونکه بغیردمحرم څخه سفرکول په شریعت کې جائزنه دی نوپه دې وجه به ددې قدرت هغه وخت ګڼل کیږي هرکله چې ددې سره څوك محرم حج کوونکې وي برابره خبره ده که دغه محرم په خپل خرڅ سره حج کوي اوکه دابښځه دهغه خرڅ هم برداشت کوي ، دغه ډول هلته درسیدو دپاره دلارې امن هم دقدرت اوطاقت یوجزء دی که په لاره کې بد امني وي، دجان اومال قوي خطره وي نودحج طاقت به نه سي ګڼل کیدای.

دلفظ دحج لغوي معنٰی ده قصدکول او دشرعي معنٰی ضروري تفصیل یې خوپه خپله قرآن کریم وفرمایې چې طواف دکعبې او وقوف دعرفې اومزدلفې او نور دې اوباقي تفصیلات یې نبي کریم ﷺ دخپل دژبې ارشاداتو او عملي بیاناتو په ذریعه ښکاره کړي دی ، په دې آیت کې دبیت الله دحج فرض کیدو داعلان فرمایلو څخه وروسته په آخرکې فرمایي ، وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِیْنَ : کوم سړي چې منکرسو ، نو الله ﷻ بې نیازه دی دټول جهان دمخلوق څخه په دې کې هغه سړي خوخامخاداخل دی چې پرسپینه مخکه دحج دفرض والي څخه منکروي، حج فرض نه ګڼي نودده خو داسلام ددائرې څخه وتل اوکافرکیدل ښکاره خبره ده نوپه دې وجه د وَمَنْ كَفَرَ لفظ په ده ښه په ډاګه صادق دی ، اوکوم سړي چې یې دعقیدې په

طورفرض گڼی لیکن سره دطاقت اوقدرته حج نه کوی، نودغه هم خامخاپه یوحیثیت سره منکردی ، پرده باندی دلفظ وَمَنْ كَفَرَ اطلاق دتهدید اوتاکید دپاره دی چی داسړی دکافرانوپه شان په کافرانه عمل کی اخته دی لکه کافر اومنکرچی حج نه کوی، دی هم داسی دی ، په دی وجه فقهاء رحمهم الله فرمایی چی دآیت په دی جمله کی دهغه خلګو دپاره دعذاب سخته وعده ده چی سره دقدرت اوطاقته حج نه کوی چی دوی په خپل دی عمل باندی دکافرانو په شان سوه (العیاذبالله تعالی)

قُلْ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۖ وَاللّٰهُ شَهِيْدٌ

ته ووایه چی ای اهل کتابو ! ولی منکر سواست دالله دکلام څخه او الله ته مخامخ دی

عَلٰى مَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۹۸﴾ قُلْ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَصُدُّوْنَ عَنْ

څه چی تاسی کوی ، ته ووایه ای اهل کتابو ولی منع کوی ،

سَبِيْلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ تَبْغُوْنَهَا عِوَجًا وَّاَنْتُمْ شُهَدَآءُ ۭ

دالله دلاری څخه ایمان راوړونکی چی لټوی په دی کی عیب او تاسی په خپله پوهه یاست ،

وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۹۹﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنْ

او الله ناخبره نه دی ستاسی دکار څخه ، ای ایماندارو !

تُطِيْعُوْا فَرِيْقًا مِّنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ يَرُدُّوْكُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ

که تاسی خبره ومنی دځینی اهل کتابو څخه نو وبه ګرځوی دوی تاسی دایمان راوړو څخه وروسته

كٰفِرِيْنَ ﴿۱۰۰﴾ وَكَيْفَ تَكْفُرُوْنَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ اٰيٰتُ اللّٰهِ

کافران ، او تاسی څه رنګه کافران کیږي او په تاسی باندی ویل کیږي آیتونه دالله

وَفِيْكُمْ رَسُوْلُهٗ ۭ وَمَنْ يَّعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۱۰۱﴾

او په تاسی کی دهغه رسول دی او څوک چی مضبوط ونیسی الله ﷻ نو ده ته هدایت وسو دسیده لاری .

دآیتونو تړون: دمخکی څخه داهلِ کتابو په فاسدو عقیدو او د دوی په شبهاتو خبره روانه وه په مینځ کی دبیت الله اوحج ذکر راغی اوس بیاخبره اهلِ کتابوته ده چی تعلق یی دیوی خاصی واقعی سره دی ، چی یوه یهودی سمّاس زوی دقیس دمسلمانانو سره ډیره کینه ساتله ، ده په یوه مجلس کی دانصارو د دوو قبیلو اوس او خزرج په مینځ کی ډیر اتفاق او جمع والی ولیدی نودکینی څخه ډیر بی آرامه سواوپه دوی

کي داختلاف غورخولو په فکر کي سو، آخرداخبره یي جوړه کړه چي یوه سړي ته یي وویل چي په دي دواړو قبیلوکي چي تراسلام څخه مخکي یو لوی جنګ د ډیري زماني څخه راروان پاته سوي دی او ددی جنګ سره تعلق لرونکي چي ددي دواړو فریقوکوم فخریه شعرونه دي ، هغه اشعار دي د دوی په مجلس کي وویل سی ، نو ددغه اشعارو دویلو سره یواوربل سوا و د دوی په مینځ دخبرو تکرار شروع سو تر دي چي موقع او وخت دجنګ دپاره بیامقرر سو نبی کریم ﷺ خبر سو نو د دوی خواته یي تشریف راوړی او وی فرمایل چي څه جهالت دی زما په موجودګی کي بیا دمسلمانیدو اودیوه اوبل سره دمتفق کیدو اوخوږیدوڅخه وروسته داکومه ناپوهی ده ولي تاسي په دي حالت کي کفرته دوباره واپس کیدل غواړی؟ تول پوه سوه او وی ګڼله چي دا دشیطان حرکت وو او دیوه او بل سره غاړه په غاړه سول اودیر یي وژړل اوتوبه یي وایسته ، په دي واقعه کي دا آیتونه نازل سوه ، داواقعه روح المعاني په روایت دابن اسحاق اویوجماعت دزیدبن اسلم څخه روایت کړیده ، دامضمون ترڅوآیتونو پوري تللی دی چي اول په کي ملامت کول دي هغه اهل کتابولره چاچي داکاروایی کړی وه اوداملامت کول په ډیر بلیغ اندازکي دی ، په دي کار دملامتیا کولو څخه مخکي یي اول پرکفر باندي هم ملامتیا وکړل ، چي مطلب یي دا سو چي په کار خو دا وه چي په خپله هم مسلمان سوي وی ، نه داسي چي دنورو په ګمراه کولو پسي سی ، بیا په کي خبره اوپوهول دي مسلمانانو لره .

لنډتفسیر: (ای محمده ﷺ) تاسي (دی اهل کتابوته) وفرمایاست چي ای اهل کتابوتاسي (وروسته تر ښکاره کیدو ددلیل دحق والي داسلام) ولي انکارکوی دالله ﷻ داحکامو څخه (اصول اوفروع په دي کي تول راغله یعني داصلي اوفرعي احکامو څخه) حال دا دی چي الله ﷻ ستاسي دټولو کارونو څخه خبردار دی (تاسي دده څخه هم نه بیریږی ، او ای محمده ﷺ دوی ته دا هم) ووایه چي ای اهل کتابولي (دلیري کولو یعني اړولو کوشش کوی) دالله ﷻ دلاری (یعني دهغه دحق دین) څخه داسي خلګو لره چي (ددي دین پر حق والي) ایمان یي راوړی دی په داسي ډول سره چي کوږوالي (خبری کړی) لټوی په دي لاره کي (لکه په ذکرسوی قصه کي چي دوی کوشش کړی وو ، چي په دي کاروایی کولوسره د دوی په دین کي دننه په وجه سره دبی اتفاقی چي ګناه هم ده اوداجتماعی قوت بربادی په کي هم ده او دا چي په دی جنجالوکي به اخته سي دحق دین څخه به لیري سي) حال دا دی چي تاسي په خپله هم (ددی کار دناکاروالي) خبرلری اوالله تعالی ستاسي دکارونو څخه ناخبره نه دی (په مقرروخت کي به سزادرکی ددی کارونو) ای ایماندارو! که تاسي خبره ومنی، دیوی فریقی دهغه خلقوڅخه چي کتاب ورته ورکړل سوي دی (یعني داهل کتابو څخه) نوداخلګ به تاسي دایمان راوړلوڅخه وروسته (په عقیده یاعمل سره) کافران جوړ کړی اوتاسي کفرڅنګه کولای سی (یعني تاسي لره کله رواکیدی سی) حال دادی (چي دکفر څخه منع کوونکي اسباب ټول جمع دي څکه چي) په تاسي کي دالله ﷻ احکام (په قرآن کي) ویل کیږی تاسي یي اوری او (بیا) دالله ﷻ رسول ﷺ موجود دی (اودادواړه پر ایمان دقائم پاته کیدوقوی ذریعی دی نوتاسي لره په کار دی چي ددی دواړو ذریعو دتعلیم او تلقین موافق پرایمان اود ایمان پرخبرو قائم پاته سی) او (په یادلری چي) کوم سړی الله ﷻ په کلکه ونیسی (یعني په ایمان پوره قائم پاته کیږی څکه چي الله ﷻ لره کلك نیول هم دا دی چي دهغه ذات اوصفات رښتیاوګڼی اوحکمونه یي کلك ونیسی دیوچا

مخالف سره ځان جوړ نه کی) نو (داسی سړی ته) خامخا دسیده لاری هدایت کیدی سی (یعنی دی پر سیده لاره وی او پرسیده لاره کیدل دهری فلاح او کامیابی اصل دی ، نو په دی کی دداسی سړی دپاره دهری صلاح او کامیابی زیری او وعده ده)

يَآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا

ای ایماندارو ! وبیریږي دالله څخه لکه څنګه چی په کار ده دهغه څخه

تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿۱۰۲﴾ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا

بیره او مه مړه کیږي مګر مسلمانان ، او مضبوطه ونیسی رسۍ دالله ټول

وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَاءً

او جلا جلا کیږی مه او یاد کړی احسان دالله ﷻ په خپل ځان کله چی واست تاسی دښمنان ،

فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنتُمْ

دیوبل ، نو الفت یی واچوی ستاسی په زړونو کی او س وی دهغه په فضل سره وروڼه او تاسی واست

عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ

په غاړه د اور دیوې کندی ، بیا یی تاسی ته دهغه څخه نجات در کی ، دارنګه بیانوی

اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۰۳﴾

الله تاسی باندی ایتونه خپل ، چی تاسی لار پیدا کوی .

دآیتونو تړون : په تیرو آیتونو کی یی مسلمانان په دی خبر کړی وه چی اهل کتاب او نور خلک چی تاسی په ګمراهی کی اخته کول غواړی د دوی دګمراهی څخه خبردار اوسیږی ، دخپل ځان دخلاصولو کوشش کوی ، په دی دوو آیتونو کی یی دمسلمانانو داجتماعی قوت دمحکمه کولو دوه مهم اصول وښوول ، اول تقوی دوهم دیو بل سره اتفاق اویو کیدل او دجلا جلا اوګوډو کیدو او اختلاف څخه ځان ساتل .

لنډتفسیر: ای ایماندارو ! دالله ﷻ څخه (داسی) بیره کوی (لکه چی) دبیری حق دی (دکاملی بیری مطلب دادی چی لکه څنګه دکفر او شرک څخه خلاص سو است دغسی دټولو ګناهونو څخه هم ځان ساتی او بی له شرعی وجی څخه جنګیدل ګناه ده نو ددی نه هم ځان ساتل فرض دی) او بغیر داسلام (کامل) څخه (چی مطلب یی هم دغه دی کوم چی دکاملی بیری حق دی) په بل هیڅ یو حالت ساه مه ورکوی (یعنی په دی کامله بیره او کامل اسلام دمرګ تروخته پوری قائم اوسی) او محکمه نیولی لری دالله ﷻ سلسلی لره

(یعنی الله ﷻ لره چی اُصول اوفروع په کی ټول راغله) داسی چی ده یوه اوبل سره په اتفاق هم اوسی (چی په دی دین کی ددی هم تعلیم یعنی ښوونه ده) اودیوه اوبل سره بی اتفاقی مه کوی (ځکه چی داپه اسلام کی منع دی اوپرتاسی چی دالله ﷻ کوم انعام (سوی) دی، هغه یادکی کله چی تاسی (دیوه اوبل سره) دښمنان واست (یعنی تراسلام څخه مخکی لکه چی داوس اوخزرج دواړو قبیلوپه مینځ کی ددیری زمانی څخه جنګ راروان وواوپه عام طورسره اکثرعربو دخلقوهم داحالت وو) نو الله ﷻ (اوس) ستاسی په زړونو کی (دیو بل سره) الفت واچوی ، نوتاسی دخدای تعالی په (دی) انعام (دزړونوپه الفت) سره (اوس دیو بل سره وروڼه سواست او (یوانعام چی تردی ذکر سوی انعام هم اصل دی ، دایی دربانذی وکی چی) تاسی خلګ بالکل ددوزخ دکندی پرغاړه ولاړواست (یعنی په وجه دکافرکیدو دوزخ ته دومره نژدی واست چی دوزخ ته په تلوکی یوازی دمرګ قدرفاصله وه) نوددی (کندی) څخه خدای تعالی ستاسی ځانونه بچ کړل (یعنی اسلام ستاسی نصیب سوچی په دی سره یی ددوزخ څخه وساتل ، نواوس تاسی ددی انعام قدروکړی اودیوبل سره په جنګ جګړو سره چی ګناه ده دالله تعالی دغه نعمتونه مه ضائع کوی ، ځکه چی دیوبل سره په جنګ جګړو کولوبه اولنی انعام چی دزړونو الفت اومحبت دی په خپله لیری سی اوبل انعام چی دین داسلام دی کمزوری به سی ، اولکه ځنګه چی الله ﷻ دا احکام په واضح طورسره بیانوی) دغه ډول الله ﷻ تاسی ته خپل (نور) احکام (هم) بیانوی بنایی چی تاسی خلګ په (سیده) لاره قائم پاته سی .

معلومات اومسئلی

(دمسلمانانو داجتماعي قوت دوه اصول تقویٰ اواتفاق)

په لوړو ذکرسوو دوو آیتونوکی په اولنی آیت کی اولنی اصول اوپه دوهم آیت کی دوهم اصول ښوول سویدی ، اولنی اصول چی دی آیت وښوی هغه دادی چی دالله تعالی څخه دبیریدو یعنی دهغه دناخوښه شیانو څخه دځان ساتلوپوره کوشش کول چی دالله ﷻ دحق مطابق وی ، لفظ دتقویٰ په عربی ژبه کی اصلی دخلاصیدو اوپرهیز کولوپه معنیٰ راځی نوترجمه یی بیریدل هم په دی مناسبت سره کول کیږی چی دکوموشیانو څخه دځان ساتلوحکم ورکړل سویدی هم دغه شیان دبیری وی ، یاداچی په دی سره دالله ﷻ دعذاب خطره ده، نودغه شیان دبیری شی دی ، اوددی تقویٰ څو درجی دی ادنیٰ درجه یی دکفر او شرك څخه ځان ساتل دی ، ددی معنیٰ په لحاظ سره هریومسلمان ته متقی ویل کیږی که څه هم په ګناهونو کی مبتلاوی ، ددی معنیٰ دپاره هم په قرآن کی څوځایه لفظ دمتقین اوتقویٰ راغلی دی ، دوهمه درجه چی په اصل کی مطلوب ده (یعنی کمه چی الله تعالی یی غواړی) هغه دهرهغه شی څخه ځان ساتل دی کم چی دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ په نزدخوښ نه وی ، دتقویٰ کوم فضیلتونه اوبرکتونه چی په قرآن اوحدیث کی راغلی دی ، هغه هم ددی درجی دخلګو دپاره دی او د دوی دپاره یی وعده سوي ده ، دریمه درجه دتقویٰ اعلیٰ مقام دی چی انبیاء علیهم السلام او د دوی خاصو نائبینو اولیآؤ ته نصیب کیږی چی خپل زړه دهر غیرالله څخه خلاصول او دهغه یعنی دالله ﷻ په یادولو سره او رضا لټولو سره یی آبادساتل

دی ، په ذکر سوی آیت کی دَاِتَّقُوا اللهَ څخه وروسته دَحَقَّ تُقٰتِهٖ کلمه زیاته سوی ده چی دتقوٰی هغه درجه حاصله کړی چی حق دی دتقوٰی .

حق دتقوٰی څه دی ؟ ددی تفسیرحضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه ربیع قتاده اوحسن بصری دا فرمایلی دی چی مرفوعًا درسول الله ﷺ څخه هم نقل دی .

حَقَّ تُقٰتِهٖ هُوَ اَنْ یُّطَاعَ فَلَا یُعْصٰی وَیُذْکَرَ فَلَا یُنْسٰی وَیُشْکَرَ فَلَا یُکْفَرَ (بحر محیط)

حق دتقوٰی دا دی چی دالله جل جلاله اطاعت په هرکارکی وسی ، یو کار دهغه داطاعت څخه خلاف نه وی او همیشه الله جل جلاله یادساتی هیڅکله یی هم نه هیروی اوشکریی همیشه ادا کوی هیڅکله یی ناشکری نه کوی ، دتفسیر امامانو دا مطلب په نوروعنواناتو سره هم ادا کړي دی ، لکه ځینو فرمایلی دی چی حق دتقوٰی دا دی چی دالله جل جلاله په معامله کی دیوچا دملامت کولو اوبدویلو پروانه کوی او همیشه په انصاف قائم وی ، که څه هم په انصاف کولوکی په خپله دخپل نفس یادخپل اولاد یادخپل موراوپلار نقصان وی اوځینو فرمایلی دی چی یو سړی ترهغه وخته پوری حق دتقوٰی نه سی حاصلولی ، ترڅو پوری چی خپله ژبه محفوظه ونه ساتی ، او دقرآن کریم په یو بل آیت کی چی ، اِتَّقُوا اللهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ دی، یعنی دالله جل جلاله څخه وبیریږی څومره چی ستاسی په طاقت کی ده نوحضرت ابن عباس رضی الله عنه اوحضرت طاؤس فرمایی چی دا په حقیقت کی دحَقَّ تُقٰتِهٖ خاص تشریح او تفسیر دی او مطلب دا دی چی دنافرمانیو اوګناهونو څخه په ځان ساتلوکی خپل پوره طاقت اوقوت خرڅ کړه ، نودتقوٰی حق اداسوکه یوسړی دخپل پوره طاقت خرڅولو څخه وروسته په یوناجائزشی کی مبتلاهم سی نودادتقوٰی دحق څخه خلاف نه ده،اوبیا تردی په ورپسی جمله کی چی کوم ارشادفرمایی ، فَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ، ددی څخه معلومه سوه چی تقوٰی په حقیقت کی پوره په پوره اسلام دی چی دالله جل جلاله اودهغه درسول ﷺ دمکمل پر هیز نوم تقوٰی ده اودی ته اسلام ویل کیږی ، پاته سوه دامعامله چی په آیت کی حکم دادی چی ستاسی مرګ دی پراسلام باندی وی داسلام څخه ماسوا پربل هیڅ یوه حالت دی تاسی لره مرګ را نه سی ، نودلته داشك نه دی کول په کار چی مرګ خو دسړی په اختیار کی نه دی ، په هریوه حالت کی راتلی سی ، ځکه چی په حدیث کی دی ، کَمَا تَحْیَوْنَ تَمُوْتُوْنَ وَکَمَا تَمُوْتُوْنَ تُحْشَرُوْنَ : یعنی په کوم حالت کی چی تاسی خپل ژوند تیر وی ، په دغه به درته مرګ هم راځی او په کوم حالت کی چی درته مرګ راسی هم په دغه حالت به په محشرکی پورته کیږی ، نوکوم سړی چی خپل ټول ژوند په اسلام دتیرولو پخه اراده لری اودخپل طاقت مطابق عمل په کوی نو انشاء الله چی دده مرګ به هم خاص په اسلام راځی .

په ځینو روایتونو دحدیث کی چی دا راغلی دی چی ځینی سړی به داسی هم وی چی ټول عمر به یی په نیکوعملونو کی تیر سوی وی ، په آخر کی به یو داسی کار وکی چی ټول عملونه به یی حبط اوبربادسی دا داسی خلقوته پیښیدای سی چی په عمل کی یی اول اخلاص او پوخ والی نه وی . والله تعالی اعلم

(دمسلمانانو داجتماعي قوت دوهم اصول دیوه اوبل سره اتفاق اویو والي)

په بل آیت وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللهِ جَمِیْعًا: کی یی دا دیر په بلیغ اوحاکمانه اندازسره بیان کړی دی چی تر

ټولو اول يې هغه اصول اوقواعد وښوول کوم چې انسانانو لره ديوه اوبل سره دټولو او متفق کولودپاره اصلي علاج دي اوددې څخه وروسته يې ديوه اوبل سره دمتفق کيدو حکم وکې اوبيايې ديوه او بل سره داختلاف اوجلاجلا کيدو څخه منع وفرمايله.

تشريح ددې دا ده چې اتفاق اويوکيدل يوداسې شی دی چې ددې په ښه والي اوددې په غوښتو ددنياټول بنيادهم برابره خبره ده که دهرملك اودهري زماني چې وی، دهرمذهب او هری طريقې سره چې تعلق لری دټولو اتفاق دی چې دا ډيرښه شی دی او دا دی خامخاوی، په دی کی د دوو رايی کيدو هيڅکله امکان نسته، په دنياکی به شايد چې يو سړی هم داسی پيدا نه سی چې جنګ اوجګړو ته به فائده وايی اوښه يی ګڼی، په دی وجه ددنيا هرجماعت اوهره پارټۍ خلقوته دمتفق کيدوبلنه ورکوی، ليکن ددُنيا دحالاتو تجربه دا ښيي چې که څه هم داتفاق په مفيد کيدو او ضروری کيدو دټولو اتفاق دی خو بيا هم داسی کيږی چې ټول مخلوق (انسانيت) په فرقو، ډلو اوپارټيو تقسيم دی او بياپه هره فرقه کی نوری فرقی او په هره پارټۍ کی نوری پارټياني ددی يولامحدوده سلسله داسی ده چې په حقيقت کی ددوو تنويو کيدل اواتفاق هم عُنقا سويدی، دموقت غرضونو دپاره يوڅوکسان پريوه خبره باندی اتفاق کوی اوچې دغه غرضونه پوره سی ياپه کی کامياب نه سی نوبيايوازی دانه چې اتفاق ختم سی بلکه دښمنيو ته خبره ورسيږی که فکر وکی نو سبب به يی دامعلوم سی چې هره ډله اوهره فرقه اوهرسړی خلګ پرخپل جوړکړی پرګرام باندی متفق اويوکول غواړی اوکه نورخلګ ځان لره خپل څه نظام ياپروګرام لری نودوی دهغوی سره دمتفق کيدوپر ځای هغوی خپل پروګرام ته رابولی اوديوکيدو بلنه ورکوی چې زمونږسره يوسی دغه خپل پروګرام پريږدی، نو په دی وجه دالازمی خبره ده چې دهری يوی بلنی ديوکيدو نتيجه به ديو قسم خلګو او يو ټولګی په کسانو کی دجلا جلا کيدو او ګډوډکيدو په صورت کی راوزی او داختلافاتو په غوټوکی دمښتی انسانيت لاس ته به ددی څخه ماسِوا نورهيڅ رانه سی چې.

مرض بڑھتا گیاجون جون دواکی

مرض زياتيږي څومره چې علاج کوی.

په دی وجه قرآن حکيم نه يوازی ديوکيدو اتفاق، تنظيم اواجتماع وعظ وفرمايی ،بلکه ددی دحاصلولو اوباقی پاته کولو يو داسی منصفانه اوعادلانه اصول يی هم وښوول چې ددی په منلوسره ديوی ډلی هم اختلاف نه سی راتلی، هغه داچې دانسان ددماغو ياديوڅو کسانو جوړسوی نظام اوپروګرام پر نور مخلوق ورټپل اودهغوی څخه دا اميد لرل چې داټول به پردی متفق سی دعقل اوانصاف خلاف اودځان غولولو څخه ماسوا نورهيڅ نه دی، خامخادَربّ العٰلمين ورکول سوی نظام اوپروګرام ضروروداسی شی دی چې پردی ټول مخلوق لره متفق کيدل په کار دی، يوعقل مندسړی ددی څخه په اصولوسره انکارنه سی کولی، اوس که داختلاف څه لارباقی پاته کيږی نوهغه يوازی ددی خبری په پيژندوسره کيدای سی چې داحکم الحاکمين ربّ العٰلمين راليږل سوی نظام څه اوڅنګه دی، يهوديان دتورات نظام، نصارا دانجيل نظام دخدای ﷺ دطرفه راليږل سوی اوعمل پرې واجب بولی، تردی چې دمشرکانومختلف

جماعتونه هم دخپل خپل مذهبی رسمونو نسبت خدای ﷻ ته کوی ، لیکن اول که انسان دخپل ډلئيز تعصّب او دپلار نیکه دغلطو رسمونوڅخه ځان راوباسی اودخپل خدای ﷻ ورکړی عقل څخه کارواخلی نو دا حقیقت به ورته بالکل ښکاره اوپه ډاګه سی چی دنبیانو خاتم علیه السلام چی دالله ﷻ آخری پیغام یی دقرآن کریم په صورت کی راوړی دی ، نن دهغه څخه ماسوا بل یونظام هم دالله ﷻ په نزدمقبول نه دی اوکه داهم پاته سی اوتر نظر وغورځول سی ، نو دا وخت قرآن مسلمانانوته خبره کوی او د دوی په دی باندی ایمان هم دی چی نن قرآن کریم دژوند یو داسی نظام دی چی بیشکه دالله ﷻ دطرفه راليږل سوي دی اوپه خپله الله ﷻ ددی دحفاظت ذمه اخستی ده ، نو په دی وجه ترقیامته پوری په دی کی دڅه قسم ادلُون بدلون او تغیرامکان نسته ، په دی وجه زه دغیرمسلمو ډلو بحث پرېږدم اوپه قرآن ایمان لرونکو مسلمانانوته وایم چی د دوی دپاره خو یوازی اویوازی دی دعمل کولو لایق دی که دمسلمانانو مختلفی پارټی دقرآن کریم په نظام باندی متفقی سی نو په زرګونو ډلهٔ ییز، نسلی اووطنی اختلافاتونه به په یوه ساعت کی ختم سی کوم چی دانسان دترقی په لاره کی خنډ جوړیږی، اوس که چیری دمسلمانانو په خپل مینځ کی بیاهم یو اختلاف پاته سی نوهغه به یوازی دقرآن دپوهی اودتعبیرپه باره کی وی اوکه دغه اختلافات په حدودو کی دننه پاته سی نودغه نه بیابددی اونه دانسان داجتماعی ژوند دپاره ضرر رسونکی دی ، بلکی داسی اختلاف دهوښیارانو په مینځ کی یوفطرتی شی دی نوددی کنټرولول اوپه حدودوکی یی دننه ساتل څه ګران کارنه دی ، په خلاف ددی چی دقرآن دنظام څخه بالکل آزادی زمونږ داموجوده پارټی جنګیږی نو په داسی حال کی دخلاف اوجګړی هیڅ علاج نسته اودااختلاف اوګډوډ کیدل قرآن کریم په سختی سره منع کړیدی اونن دقرآنی اصولو دپاته کولوپه وجه سره زمونږپوره ملت په انتشار اوګډوډ کیدوکی بوخت دی بربادیږی، قرآن کریم په دی ذکرسوي آیت کی ددی ګډوډ کیدو اوانتشار دختمولو دپاره صحیح علاج داسی ښوولی دی چی ، وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيْعًا : دالله ﷻ رسی توله په جمع سره مضبوطه ونیسی دالله ﷻ درسی څخه مرادقرآن مجید دی ،حضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه راوی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، كِتَابُ اللّٰهِ هُوَحَبْلُ اللّٰهِ الْمَمْدُوْدُ مِنَ السَّمَآءِ اِلَى الْاَرْضِ : یعنی دالله ﷻ کتاب دالله ﷻ رسی ده چی دآسمان څخه مځکی ته راځړول سوي ده (ابن کثیر) دزیدبن ارقم په روایت کی دحَبْلُ اللّٰهِ هُوَ الْقُرآنُ یعنی دالله ﷻ رسی قرآن دی الفاظ راغلی دی (ابن کثیر) په عربی محاوره کی د حَبْل څخه مراد (عهد) هم دی او مطلق هرهغه شی چی دذریعی یاوسیلی کار ورکوی هم دی ، دقرآن یادین څخه یی په رسی سره څکه تعبیروکی چی داهغه واسطه ده چی یوه طرف ته دایماندارو تعلق دالله ﷻ سره قائموی او بل طرف ته ټول ایمان راوړونکی دیوه اوبل سره یوځای کوی یوجماعت ورڅخه جوړ وی حاصل دا دی چی دقرآن په دی یوه جمله کی یی حکیمانه اصول ښوولی دی یودا چی هربنده لره لازم دی چی دالله ﷻ راليږل سوی دژوند نظام یعنی په قرآن باندی په کلکه سره عمل کوونکی وی ، دوهم داچی ټول مسلمانان یوسی په دی عمل وکی چی لازمی نتیجه یی داده چی ټول مسلمانان یوموټی اومنظم سی لکه چی یوی ډلی په جمع سره یوه رسی نیولی وی نودغه ټوله ډله یوبدَن جوړسی قرآن کریم په یوبل آیت

کي داخبره نوره زياته واضحه داسي فرمايلي ده .
اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا :
کوم خلگ چي ايمان راوړي اونيك عملونه کوي الله ﷻ د دوی په مينځ کي دوستي اومحبت پيدا کوي .
بيا په دې کي يوباريك مثال هم دی چي مسلمان هرکله دالله ﷻ په کتاب منګلي لګولي وي، نودده مثال دهغه حالت په شان سره دی چي لوړځای ته دختو په وخت کي يوه مضبوطه رسۍ ونيسي اودهلاکت څخه په امن سي نواشاره يې وفرمايله چي که ټول يو سي اوپه پوره قوت سره يې ونيسي نويوشيطان به هم ددوی په مينځ کي په شرپورته کولو کي کامياب نه سي اوديوازي (انفرادي) ژوندپه شان سره به دمسلمان قوم اجتماعي (يو ځای) قوت به هم يوداسي مضبوط طاقت جوړسي چي هيڅوك به يې نه دځای څخه ښورولای سي اونه به يې فتح کولای سي په قرآن کريم باندی منګلي لګول هم هغه شی دی چي خپاره اوپاشل سوي قوتونه په جمع کيدی سي ، اويومړقوم تازه ژوند په حاصلولی سي اوچي ددی څخه اوړي نوقومي اويوځای ژوند خوبيې تباه اوبربادېږي اوپه يوازي (انفرادي) ژوندکي يې هم هيڅ خيراونفع نسته .
(دټول مسلمانانو قوم اتفاق صرف داسلام په بنياد کيدی سي په نسبي اووطني يووالي سره داکارنه سي کيدی)
دلته ترټولو اول په دې ځان پوهول لازمي دی چي ديووالی اواتفاق دپاره ضروري ده چي ددی يووالی يوخاص مرکز وي بيا دمرکزو ديووالي په باره کي ددُنيا دقومونو مختلفي لاری دی څوك نسلي اونسبي واسطي دمرکزو يووالي ګڼي ، لکه دعربو دقبيلو يووالي چي ؤ ، چي قريش يوقوم اوبنوتميم بل قوم ګڼل کيدل ، اوڅوك به درنګ جلاوالي دمرکزو يووالي جوړوی چي تورخلګ يوقوم اوسره سپين بل قوم ګڼل کيدای اوڅوك دوطن اوژبي يووالي ذمرکزو يووالي جوړوی چي هندي يوقوم اوعربي بل قوم بلل کيږي يوځای دپلارنيکه رسم اورواج دمرکزو يووالي جوړسوی وو ، چي څوك ددغه رسمونو پابندوو ، هغه يوقوم اوڅوك چي يې پابندنه ووهغه بل قوم وو ، لکه دهندوستان هندوان اوآريه سماج او نور ، قرآن کريم داټول پاته کړل دمرکزو يووالي يې دالله ﷻ رسی قرآن کريم يعني دالله ﷻ راليږل سوی محکم نظام مقررکی او دوه ټوکه فيصله يې وکړه چي مومن يوقوم دی چي دالله ﷻ درسی سره تړل سوي دی اوکافر بل قوم دی چي ددی رسی سره نه دی تړل سوی . خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَّمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ : ددی هم دغه مطلب دی ، جغرافيايي يووالي هيڅکله ددی قابل نه دی چي دمرکز يووالي جوړکړل سي ، ځکه چي دغه يو والي په عام طورسره غير اختياري وي چي يوسړی يې په خپل کوشش اوعمل سره نه سي حاصلولی ، کوم چي توردی هغه سورکيدی نه سي اوڅوك چي قريشي دی هغه تميمی نه سي جوړيدی ، څوك چي هندي دی ، هغه عربي نه سي جوړيدی، ځکه په دی وجه چي داسي يوکيدل به په ډيره محدوده دائره کيدای سي ، ددوی دادائره به هيڅکله هم ټول انسانيت په ځان کی راګير نه کړل سي ټوله دنياپر يوه مرکز نه سي جمع کولی ، په دی وجه قرآن کريم دمرکز يووالي دالله ﷻ رسی قرآن کريم اودخدای ﷻ راليږل سوی دژوند نظام جوړ کی ، چي ددی اختيارول اختياري کار دی ، که څوك دمشرق اوسيدونکی

وي اوكه دمغرب ، توروي اوكه سپين عربي ژبه وايي اوكه هندي او انگريزي ، دهري قبيلي، دهرخاندان چي وي هرسړي ديوكيدو داصحيح مركز اختيارولاي سي اودټولي دُنيا ټول انسانان پردي يوه مركزجمع كيداى سي اوورونه وړونه جوړيداى سي اوكه دي دپلاراونيكه تررسم اورواج لرپورته سي غور او فكر وكي نو ده ته به ددي څخه ماسوا بله صحيح لاره ښكاره نه سي ، چي دخداى ﷻ راليږل سوى نظام وپيژني اوتابعداري يي وكي دالله ﷻ رسۍ په مضبوطي سره ونيسي، چي ددي نتيجه به يوه طرف ته داوي چي ټول انسانيت (مخلوق) به په مضبوط اومحكم يووالي سره وتړل سي ، او دوهم دا چي ددي يووالي (وحدت) هرسړي به دالله ﷻ دراليږل سوى نظام مطابق دخپلو عملونو اواخلاقو اصلاح وكي خپل ددُنيا اوآخرت ژوندبه برابركي ، داهغه حكيمانه اصول دي چي يومسلمان يي راواخلي نودټولي دُنياقومونه ورته رابللي سي چي داصحيح لارده، دي طرف ته راسي اومسلمان چي څومره په دي فخرهم كوي، پرځاي دي ، ليكن افسوس دي چي ديورپ والو هغه ژورسازش چي دمسلمانانو ديووالي دټوټي ټوټي كولو دپاره دصديو راهيسي چليږي هغه په خپله داسلام په دعويداروكي كامياب سو ، اوس داسلامي ملت يووالي په عربي مصري، هندي، سندهي كي تقسيم سوى ټوټي ټوټي سو ، دقرآن كريم دا آيت هروخت اوهرځاي دي ټولوته په لوړ آواز دابلنه وركوي چي داد جاهلانوځان ځاني نه په حقيقت كي ځان ځاني ده اونه ددي په بنيادسره قائم سوى وحدت (يووالي) عقل منونكي يووالي دي ، په دي وجه په كار دي چي دالله ﷻ په رسۍ باندي يوكيدل اختيارسي ، كومي چي دوى اول هم پرټوله دنياغالب اولوړ كړي وه اوبياهم كه د دوى په قسمت كي څه خير وي نو هغه په دي لاره كي رسيداى سي .

غرض دا دي چي په دي آيت كي مسلمانانوته دوه هدايتونه وركول سوي دي اول داچي په خپل ژوندكي دالله ﷻ دراليږل سوى نظام پابندي وكي، دوهم دا چي ټول يوموټي سي اوپه كلكه سره دادخداى ﷻ رسۍ ونيسي چي داسلامي ملت داخپور والي خپله راغونډ اومنظم سي لكه چي په تيرو اولنو قرنونو (زمانو) كي داليدل سويده ، په مسلمانانوكي داتفاق دواجب والي څخه وروسته فرمايي ، وَلَا تَفَرَّقُوْا او ديوه اوبل سره بي اتفاقي مه كوي دقرآن كريم داحكيمانه انداز دي چي دي په كوم ځاي كي ديوشي دهغه اړخ وضاحت كوي چي په هغه عمل كول واجب وي نوبل طرف ته دهغه اړخ څخه هم خلگ منع كوي په كوم چي دوى دغه شي پاته كوي ، نو په بل آيت كي ارشاد فرمايي ، وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِيْ مُسْتَقِيْمًا فَاتَّبِعُوْهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيْلِهٖ : په دي آيت كي هم پرسيده لاره دپاته كيدوتلقين دي اود خپلو خواهشاتو پربنا باندي په خپلو جوړ وكړو لاروباندي دتلو څخه منع ده بي اتفاقي ديوقوم دهلاكت دسببونو څخه ترټولو اول اوآخري سبب دي ، په دي وجه قرآن كريم په جلا جلا عنوانونو واروار ددي څخه منع فرمايي په يوبل آيت كي فرمايي.

اِنَّ الَّذِيْنَ فَرَّقُوْا دِيْنَهُمْ وَكَانُوْا شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِيْ شَيْءٍ .

كومو خلقو چي په خپل دين كي ځان ځاني جوړه كړه او په مختلفو پارټيو كي تقسيم سوه ستا د دوى سره هيڅ تعلق او واسطه نسته .

په دی سربیره دپیغمبرانو علیهم السلام دامتونو واقعات یی نقل کړیدی چی څه رنګه هغه امتونه دیوبل سره داختلاف اوځان ځانی په وجه دڅوند دمقصد څخه واوښتل ددنیا اود آخرت په شرمندګیو کی اخته سوه نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایلی دی چی الله ﷻ ستاسی دپاره دری شیان خوښ کړي دی او دری شیان یی ناخوښه کړي دی ، خوښ کړی شیان یی دا دی اول دا چی تاسی عبادت خاص دالله ﷻ دپاره کوی اودهغه سره هیڅوك مه شریکوی ، دوهم داچی دالله ﷻ کتاب په کلکه سره ونیسئ اودبی اتفاقی څخه ځان خلاص کئ ، دریم داچی دخپلو حاکمانو اودمشرانو (اولوالامرو) په حق کی دخیر خواهی جذبه ساتئ .
او هغه دری شیان چی الله پاك په ناراضه کیږی دا دی ، چی (۱) بی ضرورته بحث مباحثه ، قیل وقال (۲) بی ضرورته دچا څخه سوال کول (۳) دمال ضائع کول (ابن کثیرعن ابی هریرة)
اوس سوال داپاته سوچی آیاهراختلاف ناکاره اومذموم دی یایو اختلاف په کی جائزهم سته نو جواب دا دی چی هراختلاف بدنه دی بلکی بدهغه اختلاف دی په کوم کی چی دخپلو خواهشاتوپه بنادقرآن څخه لری اوسی اوفکر کوی لیکن که پرقرآن باندی جمع سی اونبی کریم ﷺ چی کومه تشریح اوکوم تفصیل بیان کړی وی ، هغه قبلوی دخپل پیدا ښت استعداد (طاقت) اوروغ دماغی پربناء باندی څه فروغی اختلاف کوی ، نو دا اختلاف فطری دی اواسلام ددی څخه منع نه کوی داصحابو ؓ تابعینو امامانواو فقهاوو رحمهم الله اختلاف هم ددی قسم اختلاف وو اودی اختلاف ته رحمت ویل سوي دی ، البته که دغه فروعی بحثونه اصل دین وګڼل سی اوپه دی کی جنګ جګړو اوسپکو سپورو ته خبره ورسیږی (لیکن نن صباچی زمونږعالمان صاحبان په فروعی اختلافاتو کی پرڅپوه اوبل دکفر فتوی لګوی اوټول ملّت اسلامی یی دیوه اوبل مخالف کړیدی دیوه اوبل وینو چښلو ته تیاردی) نوبیاداهم مذموم (بد) دی دیوه اوبل سره دیوکیدو ددواړو اړخونو واضحه کولو څخه وروسته هغه طرف ته اشاره وسوه په کوم کی چی داسلام څخه وړاندی اهلِ عرب اخته وه دقومونودیوه اوبل سره دښمنی، په خبره خبره ددوی جنګونه دشپی اوورځی قتلونه اولوټ مارپه سبب نژدی وه چی ټول قوم دعربو نیست اونابودسی په دی اورکی دسوزیدواومړه کیدوڅخه چی کوم شی دوی خلاص کړی وه نوهغه دااسلام نعمت وُچی فرمایی

وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوْبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖ اِخْوَانًا ، وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا .

دالله ﷻ دا انعام په ځان باندی یادکی چی کله تاسی دیوه اوبل دښمنان واست هغه ستاسی په زړونو کی الفت واچوی ، نو تاسی په دی انعام سره دیوه اوبل وروڼه وروڼه سواست او تاسی د دوږخ دکندی په غاړه واست نو هغه تاسی ددی څخه خلاص کړاست .

یعنی دصدیو دښمنی اوکینی یی درڅخه لیری کړی الله ﷻ داسلام اودنبی کریم ﷺ په برکت سره وروڼه وروڼه کړاست ، چی په دی سره ستاسی دین اودنیا برابرسوه اوداسی دوستی موجوړه سوه چی دښمن درڅخه په بیره کی سواودا دورور والی یوکیدل دخدای ﷻ دومره لوی نعمت دی چی که ددی دپاره دټولی دنیاخزانی خرڅ کړی نوهم دانه سی حاصلیدی ، یعنی په مال اودولت لاس نه راځی ، دشانِ نزول په واقعه کی چی کوم شریرو خلکو اوس اوخزرج قبیلوته تیرجنګ رایادکړی وو ، په دوی کی یی فساد

راپورته کول غوښتل ، په ذکرسوی آیت کی دَدی مکمل علاج وسو ، اودَنتیجو اوداسلام په ذریعه یی ددوی څخه دخلاصی بیان وفرمایی .

(دمسلمانانو دیوه اوبل سره یو کیدل پر اسلام باندی موقوف دی)

دَقرآن حکیم ددی ارشادڅخه یوبل حقیقت په ډاګه سو ، هغه دا چی دزړونو مالك په حقیقت کی الله ﷻ دی په زړونوکی محبت یانفرت پیداکول دهغه کاردی ، دیوی ډلی په زړونوکی دیوه اوبل سره محبت اودوستی پیداکول خالص دالله ﷻ انعام دی اوداهم ښکاره ده چی دالله ﷻ انعام یوازی دهغه په حکم منلو اوفرمانبرداری سره حاصلیدای سی ، په ګناه اونافرمانی، سره داانعام نه سی ملاویدی ، ددی نتیجه داهم سوه چی که مسلمانان محکم تنظیم اویو کیدل غواړی نودهغه ذریعه فقط داده چی دالله ﷻ حکم ومنی اوفرمانبرداری اختیارکی دی طرف ته داشاری کولو دپاره دآیت په آخرکی یی وفرمایل چی ، كَذَالِكَ يُبَيِّنُ اللّهُ لَكُمْ اٰيٰتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ : یعنی دغه رنګه الله ﷻ تاسی خلقو ته حقیقتونه ښکاره بیانوی چی تاسی خلق صحیح لاری ته راسی .

وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ اُمَّةٌ يَّدْعُوْنَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ

اوپه کاردی چی وی دی په تاسی کی یوجماعت داسی چی بلنه کوی نیک کارطرف ته اوحکم کوی دښوکارونو او

الْمُنْكَرِ ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۱۰۴﴾ وَلَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ

منع کوی دبدوڅخه ، او دغه ورسیدل خپل مراد ته ، او مه کیږئ دهغو په شان

تَفَرَّقُوْا وَاخْتَلَفُوْا مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ ؕ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۰۵﴾

چی ګډوډ سو اواختلاف یی وکی نودهغه چی ورسیدی دوی ته حکم صاف ، او دوی لره لوی عذاب دی

دآیتونو تړون : په تیرو دوو آیتونوکی دمسلمانانو داجتماعی کامیابی دوه اصول ښوول سوی وه چی په هغه کی هریوه تن ته په یوخاص اندازکی دخپلی اصلاح کولوهدایت ووچی هرسړی تقوٰی اختیارکړی او دالله ﷻ دلړی (اسلام) سره متصل سی ، دغه شان به دانفرادی اصلاح سره سره خود بهٔخوده یواجتماعی قوت مسلمانانو ته حاصل سی ، په دی ذکر سوودوو آیتونوکی ددی نظام اصلاح اوکامیابی په دی شان سره مکمله سوه چی مسلمان به یوازی پرخپله اصلاح صبرنه کوی ، بلکی دخپلو نورو وړونو داصلاح خیال به هم ددی سره سره ساتی ، په دی صورت سره به دټول قوم اصلاح هم وسی اودیوبل سره تړون او یووالی به یی باقی اوقائم پاته سی .

لنډتفسیر: اوپه تاسوکی یوداسی جماعت کیدل ضروری دی چی (نورخلګ هم) خپل طرف ته رابولی اودنیکو کارونو ویناکوی اودبدو کارونوڅخه منع کوی اوداسی خلګ به (په آخرت کی په ثواب سره) پوره کامیاب وی اوتاسی خلګ دهغه خلګوپه شان مه کیږی چاچی (په دین کی) ځان ځانی جوړه کړه

او(په خپلو خواهشونويي) ديوه اوبل سره اختلاف وكي دوى ته دښكاره حكمونو درسيدو څخه وروسته اوددى خلګو دپاره به لويه سزاوى (يعنى دقيامت په ورځ)

معلومات اومسئلي: دمسلمانانو قومي اواجتماعي كاميابي پردوو شيانوموقوفه ده ، اول دتقوٰى اودالله ﷻ پررسى دمنګلو دلګولوپه ذريعه خپله اصلاح ، دوهم ددعوت او تبليغ په ذريعه دنورو اصلاح ، په آيت ﴿وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ﴾ كى دَدى دوهم هدايت بيان دى ، ګويا ددى دوو آيتونو خلاصه دا سوه چى په خپله هم خپل عملونه اواخلاق دالله ﷻ درالیږل سوى قانون مطابق برابركړه اودخپلو نورو وروڼو دعملونو دبرابرولو هم فكرساته ، هم دا مضمون دى چى په سورة والعصركى يى ارشاد فرمايلى دى .

﴿اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾ ،

دآخرت دتاوان څخه يوازى هغه خلګ په امان دى چى په خپله هم دايمان اونيك عمل هدايت كوى .

دَقومى اواجتماعى ژوند دپاره لكه څنګه چى داضرورى وه چى ددوى دى يومضبوط او محكم تړون ديووالى وى (يعنى يومحكم مركزدى وى چى دټولى دنيامسلمانان راټول وى ورته) كوم چى په اولنى آيت كى دالله ﷻ په رسى باندى دمنګلو لګولو دالفاظو څخه يى واضحه كړه دغه رنګه ددى تړون دقائم اوباقى پاته كولو دپاره دابل كارهم ضرورى دى، چى په دى آيت كى يى ارشاد فرمايلى دى ، يعنى نورو وروڼوته دقرآن اواحاديثو مطابق دښو كارونوهدايت اودبدو كارونوڅخه يى منع كول دى هرسړى خپل فرض وګنى ، ددى دپاره چى دالله ﷻ دارسى دده دلاسوڅخه خلاصه نه سى ، څكه چى په قول داستاد مرحوم شيخ الاسلام مولانا شبيراحمد عثمانى دالله ﷻ دارسى شكيږى نه خامخا دلاسونو څخه ليكن خلاصيدى سى په دى وجه قرآن كريم ددى رسى دلاسونو څخه دخلاصيدو دخطرى په وجه يى داهدايت وفرمايى چى هرمسلمان لكه څنګه چى په خپله نيك عمل كول اود ګناه څخه ځان ساتل خپل فرض ګنى داخبره دى هم ضرورى وګنى چى نورو خلقوته هم دنيك عمل هدايت اودبدوكارونو څخه دمنع كولوكوشش دى كوى ، چى نتيجه به يى داوى چى داټول به يوسى اوپه مضبوطى سره به دامضبوطه رسى ونيسى اوددى په نتيجه كى به ددنيا اوآخرت كاميابى ددوى سره وى ، دخپلى اصلاح سره دنورو داصلاح ذمه وارى پر هر مسلمان دغورزولو دپاره په قرآن كريم كى ډيرواضح ارشادات راغلى دى دسورة والعصر مضمون تاسى وليدى اوپه دي سورة آل عمران كى ارشاددى .

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ .

تاسى ښه امت ياست چى دخلګو دپاره راايستل سوى ياست څكه چى تاسى خلګوته دنيكو كارونو حكم كوى او دبدو كارونو څخه يى منع كوى .

په دى كى هم پرټول امت باندى دنيك كار دحكم كولو اودبدڅخه دمنع كولوفرض غورځول سوي دى اوپرنورو امتونو باندى يى ددوى دغوره والى سبب هم داخاص كاربښولى دى ، دغه رنګه دنبى كريم ﷺ ارشادات په دى باره كى بى شماره دى ، دترمذى اوابن ماجه او نورو په روايت كى دى چى نبى كريم ﷺ فرمايلى دى .

وَالَّذِیْ نَفْسِیْ بِیَدِهٖ لَتَاْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ اَوْ لَیُوْشِكَنَّ اللهُ اَنْ یَّبْعَثَ عَلَیْكُمْ عِقَابًا مِّنْ عِنْدِهٖ ثُمَّ لَتَدْعُنَّهٗ فَلَا یَسْتَجِیْبُ لَكُمْ

قسم دی په هغه ذات چی په قبضه کی یی زماروح دی چی تاسی به خامخاپه نیکوحکم او دبدوڅخه منع کول کوی اوکه داسی نه وی نونژدی ده چی الله ﷻ دګناهکارانوسره پرتاسی ټولوهم خپل عذاب راولیږی دغه وخت به تاسی دالله ﷻ څخه دُعاغواړی خوهغه به نه قبلیږی.

په یوحدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی.

مَنْ رَاٰی مِنْكُمْ مُّنْكَرًا فَلْیُغَیِّرْهُ بِیَدِهٖ فَاِنْ لَّمْ یَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهٖ وَاِنْ لَّمْ یَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهٖ وَذَالِكَ اَضْعَفُ الْاِیْمَانِ.

تاسی چی په خپلوکی یوتن په ګناه کولو ووینی نوپه کاردی چی په لاسونوسره یی منع کی اوکه ددی طاقت یی نه وی نوپه ژبه دی منع کړی اوکه ددی طاقت یی نه وی نوپه زړه کی دی بدګنی اوداکمزوری ایمان دی.

ددی ټولو آیتونو اوروایتونو څخه داخبره ثابته سوه چی دنیکیو حُکم کول اودبدو څخه منع کول دأُمت پرهریوه تن باندی لازمه ده، خامخا دټولو شرعی احکاموپه شان په دی کی هم دهرسړی دقدرت اوطاقت په مطابق ورباندی داحکم لازمیږی، دچاچی څومره طاقت وی دومره به پرهغه باندی امربالمعروف اونهی عن المنکرلازم وی، اوس چی کم حدیث تاسی ولیدی په دی کی هم دطاقت مطابق حکم دی، بیاطاقت اوقدرت په هرکارکی جلاجلاوی، په نیکیو باندی دحکم کولوقدرت اول خوپه دی باندی موقوف دی، چی دغه ښه اوبد دی سړی ته پوره صحیح صحیح معلوم وی، چاته چی په خپله دښه اوبدتمیزنه وی یاددی مسئلی پوره علم نه وی ورته دی که نوروته په امربالمعروف اونهی عن المنکر شروع سی نو ښکاره خبره ده چی داصلاح پرځای به فسادجوړکی اوډیره ممکنه ده چی دی دخپلی ناخبری په وجه یونیك (معروف) کارمنع کول شروع کی یادبدکار (منکر) حکم کول شروع کی، په دی وجه چی کوم سړی په خپله په معروف اومنکرباندی خبرنه وی پرهغه دافرض خولازم کیږی چی پوهه حاصله کی اوپه شرعی احکاموکی دمعروف اومنکرعلم حاصل کی او بیا ددی مطابق دامر بالمعروف اونهی عن المنکر خدمت پوره کوی، لیکن ترڅو پوری چی ده ته داپوهه نه وی، ده ددی خدمت دپاره پورته کیدل جائزنه دی، لکه په دی زمانه کی چی ډیرجاهلان دوعظ کولودپاره ودریږی نه ورته دقرآن علم وی اونه دحدیث، اویالکه اکثره عوام چی دچاڅخه څه خبره غلطه واوری اوبیاپه هغه دخلقوسره جګړی کوی چی داسی کوه، داسی مه کوه، داکارپرځای ددی چی معاشره برابره کی، معاشره ښه خرابوی او جنګ جګړی جوړوی، دغه رنګه دامر بالمعروف په قدرت کی داهم داخله ده چی خپل ځان ته په کی دڅه قوی اوناقابل برداشت ضرر رسیدو بیره نه وی، ځکه یی په حدیث کی ارشاد فرمایلی دی چی که ګناه په لاسو اوپه طاقت سره نه سی منع کولی، نوپه ژبه دی منع کوی اوکه په ژبه سره دمنع کولو قدرت یی نه وی نوپه زړه کی دی بدګنی، ښکاره خبره ده چی په ژبه سره دمنع کولو دقدرت نشتوالی دانه دی چی ګویا دده ژبه نه چلیږی، بلکه مراد دا دی چی ده ته قوی بیره وی چی که ده دحقی خبری ویناوکړه نو مړ به یی کړی یابه ورته بل څه سخت نقصان ورسوی، په داسی حالت کی به داسړی پرژبه قادرنه ګڼل کیږی او دنهی عن المنکر اوامر بالمعروف په پاته کولوبه دی ګناه ګارنه بلل کیږی، دابله خبره ده چی دالله ﷻ په

لاره کی دخپل ځان اومال پروانه کوي اونقصان برداشت کوي دامر بالمعروف اونهی عن المنکرخدمت پوره کوي لکه چې ډېرو اصحابو ﷺ تابعینو او امامانو داسلام واقعات مشهوردي، داددوي اولو العزمي اولوي فضیلت دی، چې په دی سره ددوي مقام په دنیااوپه اخرت کی لوړ سو ، مګر ددوي پرذمه دافرض یاواجب نه وو .

دسورة والعصر دآیت اود كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اونورو آیتونو څخه دارنګه دذکرسوو احادیثو او نوروڅخه دامت په هرفرد باندی دده دطاقت اوقدرت مطابق امر بالمعروف اونهی عن المنکر واجبیږي ، لیکن ددی په وجوب کی داتفصیل دی چی په واجبو کارونوکی دنیکو حکم اودبدو څخه منع کول واجب دی اوپه مستحبو کارونوکی مستحب دی ، مثلاً پنځه وخته لمونځ فرض دی، نوپرهر سړی باندی واجب دی چی بی نمازه ته نصیحت کوي اونفل مستحب دی ددی نصیحت کول به مستحب وي پردی سربیره یوه ضروري طریقه داهم په نظرکی ساتل په کار دی چی په مستحبوکی په مطلقی نرمی سره اظهارکوي، اوپه واجباتو کی اول نرمی اوپه نه منلوباندی دسختئ هم اجازه سته ، نن صباخلګ په مستحبوکی یاپه مباحوکی ښه زورنه اوسختی کوي ، لیکن دواجبو اوفرضوپه پریښوولو هیڅوك ملامتی قدر هم نه وايي ، دارنګه دامر بالمعروف اونهی عن المنکر فرض په هغه وخت پرهرسړی لازم کیږي چی کله دی خپل په مخکی یوبدکارپه کیدو ووینی ، مثلاً یوسړی ووینی چی څوك مسلمان شراب څښی یاغلاکوي یادپردی ښځی سره مجرمانه اختلاط کوي ، نوپرده به واجب سی چی دخپل طاقت اوقدرت مطابق هغه منع کړي ، اوکه دده په وړاندی داهرڅه نه کیږي ، نو دا دده په ذمه فرض نه دی ، بلکه اوس دا فرض داسلامی حکومت دی چی هغه دمجرم دجرم تلاښ اوتحقیق وکی اوسزادې ورکي ،دنبی ﷺ په ارشادکی مَنْ رَّاٰي مِنْكُمْ کی دی طرف ته اشاره ده څکه چی په دی کی ارشاددی چی کوم سړی په تاسوکی یوبدکار په کیدو کی ووینی ، دامر بالمعروف دوهمه درجه داده چی دمسلمانانوبه یوجماعت خاص ددعوت اوارشاد دپاره قائم وي، ددوي کاربه هم داوي چی په خپل قول اوفعل سره یعنی په خپل عمل سره خلګ دقرآن اوسنت طرف ته رابولی ، اوکله چی خلګ په ښو کارونوکی سست یاپه بدوکارونوکی مبتلا ووینی نودغه وخت به دنیکی طرف ته ددوي دراارلو اود بدی څخه دمنع کولو په کارکی دخپل وس موافق کمی نه کوي اوچونکه داهمه ذمه واري یعنی امربالمعروف اونهی عن المنکرپه پوره شان سره هغه وخت اداکیدی سی کله چی ده ته دمسئلو پوره علم هم وي ، اودامر بالمعروف اثرکوونکی طریقی اوادبونه هم دسنتو مطابق ده ته معلوم وي ، په دی وجه په مکمل طورسره دامربالمعروف اونهی عن المنکر فرضو داداکولو دپاره په مسلمانانوکی یوداسی خاص جماعت په دی وظیفه باندی مامورہ (مقرر) سوکوم چی په هرډول سره دخیرطرف ته درابللو دامربالمعروف اونهی عن المنکر اهل وي ، لکه چی په دی آیت کی دداسی جماعت اهمیت اوضرورت ښيي فرمايي .

وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ اُمَّةٌ يَّدْعُوْنَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ .

یعنی په تاسی کی یوجماعت داسی جوړیدل ضروري دی چی دخیرطرف ته بلنه کوي اودنیکیو کولو

وینا کوي او دبدو کارونو څخه منع کوي په وَلْتَكُنْ مِّنكُمْ اُمَّةٌ کې اشاره ده چې ددې جماعت وجود ضروري دی که یو حکومت دا فرض نه اداکوي نو پرټولو مسلمانانو به فرض وي چې هغوی داسې جماعت جوړکړي څکه چې ددوی ملي ژوند به هغه وخت محفوظ پاته کیږي ترڅو چې دا جماعت باقي وي، بیا ددې جماعت ځینې اهم صفتونه او دنورو څخه يې دفرق راوستو دپاره فرمايي، يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ يعني ددې جماعت اولنی کار به خیرطرف ته بلنه وي ګویا دخیر طرف ته بلنه به ددوی اعلی مقصدوي ، دخیرڅخه مرادڅه دی؟ نبي کریم ﷺ ددې په تفسیرکې فرمایلي دي چې ، اَلْخَيْرُ هُوَ اِتِّبَاعُ الْقُرْآنِ وَسُنَّتِي یعني دخیرڅخه مراد دقرآن او زما دسنتو تابعداري ده (ابن کثیر) دخیر ددې څخه زیات جامع اوپوره تفسیراوتعریف نه سې کیدی ټول دین دشریعت په دې کې راغی ، بیا يَدْعُونَ يې دمضارع په صیغه سره راوړه،دايې وښوده چې ددې جماعت کاربه خاص خیرطرف ته بلنه وي ، یعني دخیرطرف ته دبلنې کاربه ددوی مسلسل اوهمیشني کوشش وي ، دامر بالمعروف اونهي عن المنکرڅخه خوداهم معلومیده چې ددې ضرورت به پرخاصو مواقعو باندې وي ، کله چې دغه ناکاره کارونه دکیدوپه حالت کې لیدل کیږي لیکن ، يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ يې وویل دایې وښودل چې ددې جماعت کاربه دیوفرض داداکولووخت نه وي مثلاً دلمرختوڅخه وروسته تر زواله پورې دلمانځه وخت نسته لیکن دغه جماعت به په دغه وخت کې هم دلمونځ کولوتلقین کوي، چې کله دلمونځ وخت راسی نولمونځ اداکول ضروري دي ، یادروژې وخت نه دی راغلی اوس لا د روژې میاشت لیرې ده ، لیکن دغه جماعت به دخپلو فرضوڅخه غافل نه اوسي ، بلکه دمخکې څخه به خلقوته ښوونه کوي چې کله دروژې میاشت راسي نو روژه نیول فرض وي ، غرض دا دی چې هر وخت به ددې جماعت ذمه واري دخیر طرف ته بلنه وي.

بیاددې دعوت الی الخیر (خیرطرف ته دبلنې) دوې درجې دي اول داچې غیرمسلموته دخیر یعنی داسلام طرف ته بلنه ورکوي ، دمسلمانانو هریوتن په عام طورسره اوداجماعت په خاص طورسره ددنیاټولو قوموته دخیریعنی داسلام دعوت ورکوي په ژبه سره هم اوپه عمل سره هم څکه چې په کوم آیت کې چې دقتال اوجهاد حکم سویدی، هلته دربنتینو مومنانو صفت داسې سوې دی.

اَلَّذِيْنَ اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوْا بِالْمَعْرُوْفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ .

یعني ربنتیني مسلمانان هغه دي چې کله مونږ دوی ته په مځکه کې طاقت اوقدرت یعني حکومت ورکو نو د دوی اولنی کارداوي چې دالله ﷻ په مځکه کې داطاعت نظام قائموي چې دهغه یوه نښه لمونځ دی اوخپل مالیاتي نظام دزکوٰة په اصولوباندې قائموي چې دارنګه امربالمعروف اونهي عن المنکر دخپل ژوند مقصد جوړوي که نن مسلمان امت خپل مقصد نورو قومونوته دخیرطرف ته بلنه ورکول جوړکي، نوهغه ټولې بیماری به ختمې سي کومې چې دنورو قومونو څخه دنقل کولوپه وجه په مونږ کې خپرې سوې دي څکه چې هرکله یوقوم په دې لوی مقصد (دعوت الی الخیر) باندې جمع اومتفق سي اوداوګنې چې مونږله په علمي اوعملي حیثیت سره ددنیاپرقومونو باندې غالب راتلل دي اوددنیا دقومونو تربیت اومهذب کول زمونږ په ذمه دي نوددوی بې اتفاقي به هم ټولې ختم سي، اوپوره قوم به دعظیم

مقصد دحاصلولو دپاره اخته سی دنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو؆ دکامیابیو راز هم په دی کی وو په حدیث شریف کی دی چی نبی کریم ﷺ دا آیت ، وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ تلاوت کی اوبیایی وفرمایل ، هم خاصة اصحاب رسول الله ﷺ (ابن جریر) یعنی داجماعت خاص دصحابه کرامو؆ جماعت دی ځکه چی دی پاکو نفسونو هریوه ځان دخیرطرف ته دبلنی ذمه وار گڼی ددعوت الی الخیر(دخیرطرف ته دبلنی) دوهمه درجه په خپله مسلمانانو دخیرطرف ته بلنه ورکول دی ، چی ټول مسلمانان به عام طوراودغه خاص جماعت به په خاص طورسره دمسلمانانوپه مینځ کی تبلیغ کوی اوخیرطرف ته دبلنی فرض به اداکوی، بیابه په دوی کی هم یودعوت الی الخیرعام وی ، یعنی ټولو مسلمانانوته به ضروری احکام اواسلامی اخلاق ښیي بل دعوت الی الخیربه خاص وی ، یعنی په مسلمان امت کی به د قرآن اوسنتوماهر (پوهه) عالمان پیداکوی ، دی طرف ته په یوبل آیت کی رهنمایی سوي ده .

فَلَوْلاَ نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوْا فِي الدِّيْنِ وَلِيُنْذِرُوْا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُوْا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُوْنَ .

مخکی ددی بلونکی جماعت دوهم صفت او امتیازی (فرق) خاص داسی ښایی چی: يَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ یعنی دغه خلق دنیکوحکم کوی اودبدو څخه منع کول کوی په معروف کی هغه ټولی نیکی اوښیگړی داخلی دی دکموچی اسلام حکم ورکړي دی اوهرنبی په هره زمانه کی ددی درواج کولو کوشش کړي دی ، اوچونکی دادخیر کارونه معلوم دی اوپیژندل کیږی نوځکه ورته معروف وئیل کیږی دغه شان په منکرکی ټولی هغه بدی اوفسادونه داخل دی کوم چی نبی کریم ﷺ ناجائزکړي دی اومعلوم دی په دی مقام باندی دواجبو اوگناهونو (واجبات اومعاصی) په ځای دمعروف اومنکرعنوان اختیارولو کی (یعنی چی معروف اومنکریی وویل واجب اومعاصی یی ونه ویل) شایدچی داحکمت هم وی چی دمنع کولو ټوله معامله به یوازی په هغه مسئلوکی وی چی په امت کی مشهوری اومعلومی دی اودټولوپر اتفاق وی، په اجتهادی مسئلوکی چی ترشریعت لاندی دیری رایی کیدای سی،په دی کی دمنع کولو سلسله په کار نه ده ، افسوس دی چی په عام طورسره ددی حکیمانه تعلیم څخه غفلت اوبی پروایی کیږی اواجتهادی مسئلی یی دجنگ میدان جوړکړي دی ، دمسلمانانو دجماعت سره ټکر وهی او دا تر ټولو لویه نیکی گڼی او ددی په مقابله کی هغه گناهونه چی دټولوپر اتفاق دی چی داگناهونه دی دهغو څخه دمنع کولوطرف ته هیڅ توجه نه ورکوی ، دآیت په ختمیدوسره ددی جماعت انجام اوعاقبت په دی طورسره ستایل سوي دی ، وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ یعنی په حقیقت کی دا خلق کامیاب دی ، د دواړو جهانو کامیابی د دوی حصه ده .

ددی جماعت اطلاق ترټولو اول داصحابو؆ پرجماعت باندی کیږی یعنی اولنی مصداق یی دصحابه وو؆جماعت دی چی ددعوت الی الخیراو امربالمعروف اونهی عن المنکردعظیم مقصدسره راپورته سو اوپه لږزمانه کی یی ټوله دنیافتح کړه اوقبضه یی کړه دروم او ایران لوی لوی حکومتونه یی غوبل کړه او دنیالره یی داخلاقواوپاکی سبق ورکی دنیکی اوتقوی څراغونه یی بل کړه ، الله ﷻ ددی خیرطرف ته

ددعوت ورکوونکی امت ضرورت اوصفتونو بیانولو څخه وروسته په دغه ذکرسوی دوهم آیت کی مسلمانانو ته دیوبل سره داختلاف اوګډوډ کیدو څخه دخلاصیدو هدایت فرمایلی دی، ارشاد دی چی .

وَلَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ تَفَرَّقُوْا وَاخْتَلَفُوْا مِنْ بَعْدِ مَاجَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ : یعنی دهغه خلقوپه شان مه جوړیږی چاچی ډېرکاره اوروښانه دلیلونو دراتلو څخه وروسته اختلاف وکی، مطلب دا دی چی دیهودو اونصاراؤ په شان مه جوړیږی چاچی دالله ﷻ دصافوحکمونو رسیدو څخه وروسته محضی دوهمونو اوخواهشاتو تابعداری وکړه دشریعت په اصولوکی ګډوډ سوه اود یوبل سره دجنګ جګړو په وجه د الله تعالی په عذاب کی ګرفتارسوه ، داآیت په حقیقت کی دآیت ، وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيْعًا تتمه ده ، په دی آیت کی دیووالی مرکز په حبل الله باندی منګولو لګولوطرف ته بلنه ده اواشارةً په کی دا خبره وښوول سوه چی جمع کیدل اویو کیدل ټول امت اوقوم یوتن اوبدن جوړوی ، بیاخیرطرف ته په بلنی سره اوامر بالمعروف او نهی عن المنکر سره دی یووالی اوجمع کیدوته خوراك رسیږی اوپالنه یی په کیدای سی ، بیاوَلَاتَفَرَّقُوْا اوپه بل آیت وَلَاتَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ تَفَرَّقُوْا سره داخبره ښوول سوي ده چی په ګډوډ کیدو او اختلاف سره تیرقومونه تباه سویدی ددوی څخه عبرت واخلی اوپه خپل ځان کی دا مرض پیداکیدوته مه پریږدی په آیت کی چی دکم ګډوډ کیدو اواختلاف بدوالی ویل سوي دی ددی څخه مرادهغه اختلاف دی چی ددین په اصولوکی یاپه فروعوکی دنفس دغلبی په وجه سره وی ، ځکه چی په آیت کی داقید چی دواضحو احکامو راتلو څخه وروسته ددی خبری ښوونه ده ځکه چی ددین اصول ټول واضح وی اوفروع هم ځینی داسی واضح وی چی که دنفس غلبه نه وی نوبیا داختلاف ګرسره ځای نه وی ، لیکن کم فروع چی واضح نه وی دښکاره نص دنشتوالی په وجه یادنصونو دیوبل سره دظاهرټکر په وجه نوپه داسی فروعوکی په رایی اواجتهاد سره چی کوم اختلاف پیداکیږی هغه په دی آیت کی داخل نه دی اوهغه صحیح حدیث ددی داجازت دپاره پوره دی کوم چی بخاری اومسلم مرفوعًادعمروبن العاص ؓ څخه روایت کړي دی ،چی هرکله څوك اجتهادوکی اوهغه حکم صحیح وی نوده ته به دوه اجره حاصلیږی اوچی په اجتهاد کی غلطی وکی نو یو اجر به ورته حاصلیږی نومعلومه سوه چی په کومه اجتهادی غلطی باندی هم یوثواب حاصلیږی هغه بده نه سی کیدی نوپه دی بناسره هغه اجتهادی اختلاف چی داصحابو ؓ اود مجتهدینو امامانو رحمهم الله په مینځ کی سویدی ددی ذکرسوی آیت سره هیڅ تعلق نسته په قول دحضرت قاسم بن محمد اوحضرت عمروبن عبد العزیز ؓ داصحابو ؓ اختلاف دخلګو دپاره رحمت دی او رخصت دی (لکه چی په روح المعانی کی نقل سوي دی دبیهقی اومدخل څخه)

(په اجتهادی اختلافاتو کي يوجانب هم منکرنه وی دوی ته بد ويل جائزنه دی)

دلته یوه ډیره اهمه اصولی خبره ښکاره سوه چی کوم اجتهادی اختلاف دشرعی اجتهادپه تعریف کی داخل دی،په دی کی په خپل خپل اجتهادسره چی کوم امام کوم جانب اختیارکی که څه هم دالله ﷻ په نزدپه دی کی برابر اوصحیح یوازی یو جانب دی بل خطاء دی ، لیکن دادغلط اوصحیح فیصله به په خپله الله ﷻ کوی هغه به په محشرکی چی کوم عالم په اجتهادکی صحیح فیصلی ته رسیدلی وی هغه لره

به دوه اجره ورکی اوکم عالم چی په اجتهادی کی خطاسوی وی، هغه لره به یواجرورکی، د الله ﷻ څخه ماسوابل هیچا لره داحق نسته چی هغه په اجتهادی اختلاف کی یوه ته صحیح اوبل ته غلط ووایی البته دخپلی پوهی اوعقل ترحده پوری په دی دواړوکی چی کم یو دی قرآن اوسنت ته نژدی وګنی دهغه متعلق داویلای سی چی زماپه نزد دابرابردی لیکن احتمال دخطاء په کی هم دی اودوهم جانب خطاء دی لیکن احتمال دبرابر په کی هم دی اوداهغه خبره ده چی دټولو امامانو دفقهی په نزدمنل سوي ده ددی څخه داخبره هم په ډاګه سوه چی په اجتهادی اختلاف کی یوجانب منکرنه وی چی دامربالمعروف اونهی عن المنکر لاندی پر هغه نکیر وکړل سی (یعنی بدورته وویل سی) اوچی هرکله هغه منکرنه دی (یعنی بدنه دی) نوپه غیرمنکر باندی نکیرپه خپله امرمنکر (یعنی په بدوباندی امرکول دی) ددی څخه ځان ساتل لازمی دی ، ؛ داهغه خبره ده چی په دی کی نن صباډیر دعلم خاوندان هم په غفلت کی اخته دی مخالف نظریه لرونکوته دښکنځلو اوبدوردو ویلوڅخه پرهیزنه کوی (بلکه په یوه اوبل دکفرفتویٰ لګوی) چی نتیجه یی په مسلمانانوکی دجنګ جګړو اوانتشار او اختلاف په صورت کی هرځای په نظر راځی ، اجتهادی اختلاف په دی شرط چی داجتهاد داصولو مطابق وی، هغه هیڅکله دذکرسوی آیت وَلَا تَفَرَّقُوا څخه خلاف اوبدنه دی البته ددی اجتهادی اختلاف سره چی کومه معامله نن صباکول کیږی چی په دی کی یی بحث مباحثه ددین بنیاد جوړ کړي دی او په دی باندی یی دیوه اوبل سره دجنګ جګړو، ښکنځلو اوبدو ردوویلوته نوبت رسولی دی، داکاربیشکه چی د وَلَاتَفَرَّقُوا ښکاره مخالفت او دسنتو اوصحابه وو رضی الله عنهم اوتابعینوڅخه بالکل خلاف دی ددین په تیرو مشرانو کی به هیچیری یو ځای نه وی اوریدل سوی چی داجتهادی اختلاف پربناء باندی به یی پرخپل مخالف داسی نکیرکړی وی، مثلاً دامام شافعی اونورو امامانو ,مسلك دا دی چی کوم لمونځ په جماعت سره په امام پسی کول کیږی ، په دی کی هم پر مقتدیانو باندی سورة فاتحه ویل فرض دی اوداښکاره خبره ده چی څوك دافرض ادانه کړی دهغه لمونځ په د دوی په نزد ونه سی ، ددی په مقابله کی امام ابوحنیفه رحمه الله وایی چی مقتدی لره په امام پسی سورة فاتحه ویل جائزنه دی نوپه دی وجه یی حنفیان نه وایی لیکن دټول اُمّت په تاریخ کی به چا داخبره نه وی اوریدلی چی شافعی مذهبیانو حنفیانوته تارك نماز (لمونځ نه کوونکی) ویلی وی، چی ستاسی لمونځ نه دی سوی اوتاسی بی لمانځه یاست اوبایی پردوی باندی دا نکیر کړی وی لکه چی پرشرعی منکراتو باندی کول کیږی ، امام ابن عبدالبر په خپل کتاب جامع العلم کی ددی معاملی په اړوند دتیرو عالمانو دسنتو په باره کی داسی فرمایی .

عَنْ یَحْیٰی بْنِ سَعِیْدٍ قَالَ مَابَرِحَ اَهْلُ الْفَتْوٰی یُفْتُوْنَ فَیُحِلُّ هٰذَا وَیُحَرِّمُ هٰذَا فَلَا یَرَی الْمُحَرِّمُ اَنَّ الْمُحِلَّ هَلَكَ لِتَحْلِیْلِهٖ وَلَا یَرَی الْمُحِلُّ اَنَّ الْمُحَرِّمَ هَلَكَ لِتَحْرِیْمِهٖ ، (جامع بیان العلم ص۸۰)

یحیی ابن سعید رحمه الله فرمایی چی همیشه اهلِ فتویٰ فتویٰ ورکوی یوسړی په هغه شی کی چی نص په کی نه وی یو شی په خپل اجتهادسره حلالوی دوهم یی حراموی لیکن نه حرام کوونکی داګنی چی چادحلالولو فتویٰ ورکړي ده هغه هلاك اوګمراه سواونه حلالوونکی داګنی چی چادحراموفتویٰ ورکړی ده هغه هلاك اوګمراه سو.

ضروري آګاهي (خبرتيا) دا ټولې خبرې په هغه اجتهادکې دي چې دشريعت داجتهادي اصولو لاندې وي
چې ددې اولنى شرط دادى چې اجتهاد يوازې په هغه مسئلوکې کيږي چې دهغه متعلق په قرآن اوحديث
کې فيصله موجوده نه وي يادا سې فيصله داسې مبهمه وي چې تفسيرونه يې مختلف کيداى سي
يادېوخو آيتونو يارواياتونو څخه دوه متضاد (ديوه اوبل مخالف) شيان ښکاره کيږي، په داسې مواقعوکې
يوازې هغه خلګوته داجتهاد کولو اجازت دى په چاکې چې داجتهاد شرطونه موجودوي ، مثلاً دقرآن
اوحديثو متعلق په ټولو علومو اوفنونوکې مکمل مهارت لرې، په عربي ژبه کې مکمل مهارت لرې
دصحابه ووﷺ اوتابعينو رحمهم الله داقوالو اوآثارو څخه پوره خبرداري لرې اونور، نوکوم سرې چې په يو
منصوصه (چې دقرآن ياحديث واضح دليل په کې وي) مسئله کې خپله رايه چلوي دغه اجتهادي اختلاف
نه دى، دغه رنګه چې داجتهاد شرطونه په چاکې موجودنه وي ددہ اختلاف ته اجتهادي اختلاف نه سې
ويل کيداى، دده قول پرمسئله هيڅ اثرنه پريباسي ، لکه چې نن صبا ډيرو تعليم يافته خلګو داآوريدلي
دي چې په اسلام کې اجتهادهم يو اصول دى اوپه هغه مسئلوکې چې شرعي نص په کې موجود وي ،
خپلې رايې چلول شروع کړي دي ، په کومو کې چې مجتهد امام لره هم دخبرې کولوحق نسته اودلته خو
داجتهاد شرطونه څه کوې چې نفس ددين علم ورسره هم نه وي، پناه غوارم په خداى سره .

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ

په کومه ورځ چې سپين سي ځيني مخونه او تور سي ځيني مخونه ، نو کوم خلق چې تور سوه مخونه د دوى
دوى ته به وويل سي چې اى تاسي کافران سوى ياست وروسته دايمان راوړو ستاسې څخه ،

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ

اوس وڅکئ　عذاب　په بدله دهغه کفر کولو کې ،　او کوم خلق چې

ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾

سپين سوه　مخونه د دوى　نو په رحمت کې دي دالله او دوى به په دې کې هميشه وي ،

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا

دا　حکمونه　دالله　دي　مونږ يې اورو تاته صحيح صحيح　او الله ظلم کول نه غواړي

لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾

په مخلوق باندې ،　او خاص دالله دي څه چې دي په اسمانونو کې　اوڅه چې دي په مځکه کې اوخاص
الله طرف واپسي ده دهرکار .

لنډتفسير: په هغه ورځ (يعنې دقيامت په ورځ) چې ځينې مخونه به سپين (اوروښانه) سي او ځينې مخونه به تور (تياره) سي نودکوموکسانو مخان چې تورسوه دوی ته به وويل سي چې ای تاسي خلګ کافران سوی ياست دخپل ايمان راوړوځخه وروسته نو (اوس) سزا وڅکی په سبب دخپل کفرسره اودچامخان چې سپين سوی وی دوی به دالله ﷻ په رحمت (يعنې جنت) کې (داخل سوی) وی (او) دوی به په دې کې هميشه هميشه وی دا (کوم چې لوړ ذکر سوه) دالله ﷻ آيتونه دی کوم چې صحيح صحيح مونږ په تا وايو (ددې څخه خودلوړ مضمون صحيح کيدل معلوم سوه) او الله ﷻ په مخلوقات باندې ظلم کول نه غواړی (نوکومه سزا چې يې دچادپاره ټاکلي ده هغه بالکل مناسبه ده، نوددې څخه دذکرسوی ټاکل کيدو مناسب کيدل معلوم سوه) اوخاص دالله ﷻ ملکيت دی څه شي چې په آسمانونو او ځمکه کې دی (نوچې هرکله ټول ملکيت دهغه دی نوپردی ټولوباندې دهغه حکم منل واجب وه ، ددې څخه داخبره ثابته سوه چې هرشي دهغه په ملکيت کې دی نودهغه حکم منل واجب دی) اوخاص دالله ﷻ وطرف ته به ټولې مقدمې واپس کړه سي (بل هيڅ څوك به داختيار خاوندنه وی)

معلومات اومسئلي

(دمخ دسپين والي اوتوروالي څخه څه مراد دی؟)

دمخ دسپينوالي او توروالي ذکر په قرآن شريف کې په ډيرو ځايونوکې راغلی دی، مثلاً، وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلَى اللّٰهِ وُجُوْهُهُمْ مُّسْوَدَّةٌ (زمر آيت : ۶۰)، وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ وَّوُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ (عبس آيت: ۳۸ تا ۴۱)، وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (قيامة ۲۲، ۲۳)

په دې آيتونوکې ديوې معنى ډيرالفاظ ذکرسوی دی يعنې ، بياض اوسواد، غبرة، قترة، اونضرة ، دجمهورو مفسرينوپه نزددسپينوالي څخه مراد دايمان دنورسپينوالی دی ، يعنې دمومنانو مخونه به دايمان په نورسره روښانه اوډيری خوشحالي څخه به خندان اوخوشحاله وي، اودتوروالي څخه مراد دکفر توروالی دی ، يعنې دکافرانو په مخانو باندې به دکفر توروالی خپور سوی وی اولوړ بهورباندې دفسق او فجور تاريکيانی راخپری وی چې هغه به يې تور اوپه تياره کې کړی وی .

(تورو مخانو والا اوسپينو مخانو والا کوم خلګ دی؟)

ددې خلقوپه تعين (مقررتيا) کې دتفسير دعالمانوډير قولونه دی حضرت ابن عباس ﷺ فرمايي چې داهل سنتو مخان به سپين وی اودبدعتيانو مخان به توروی ، حضرت عطاء فرمايي چې دمهاجرينو او انصارو مخان به سپين وی اودبنی قريظه اوبنی نضير مخان به توروی (قرطبي) امام ترمذی دحضرت ابو امامه ﷺ څخه يوحديث نقل کړي دی چې ددې څخه مرادخوارج دی ، يعنې تورمخونه به دخوارجو وی اوسپين مخونه به دهغه خلقووی چاچې دوی قتل کړی وی فَقَالَ اَبُوْاُمَامَةَ كِلَابُ النَّارِشَرُّقَتْلٰى تَحْتَ اَدِيْمِ السَّمَآءِ وَخَيْرُقَتْلٰى مَنْ قَتَلُوْهُ ثُمَّ قَرَءَ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوْهٌ وَّتَسْوَدُّ وُجُوْهٌ دابوامامه ﷺ څخه چې کله پوښتنه وسوه چې تاداحديث دنبی کريم ﷺ څخه اوريدلی دی نو ده په جواب کې په شمار سره وويل چې که دحضورﷺ څخه ما اوه واره داحديث نه وای اوريدلی نو ما به دا نه وی بيان کړی (ترمذی) حضرت عکرمه ﷺ

فرمایي چې تورمخونه به داهل کتابو دهغه خلقو وي چې دحضور ﷺ تر راتلو دمخه يې د دوی تصدیق کوي لیکن کله چې دی ﷺ راغی نو په ځای ددې چې د دوی تائید اوکومك یې کړی وای دروا غ یې شروع کړه (تفسیرقرطبی) په دې ذکر سوواقوالوسربیره نور هم ډیر اقوال دي ، لیکن په دې ټولوکي دیو بل سره هیڅ ټکرنسته ، دټولو مطلب یو دی ، امام قرطبی رحمه الله په خپل تفسیرکي دآیت يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ متعلق فرمایي چې دمخلصو مومنانو مخونه به سپین وي ، لیکن د دوی څخه پرته دهغو ټولو مخونه به تور وي چاچې په دین کي تغیر او تبدیلي کړې وي برابره خبره ده که دوی مرتد او کافران سوي وي اوکه نفاق یې په خپلو زړونوکي پټ ساتلی وي ددې ټولوسره به دغه معامله وسي (تفسیرقرطبی)

یوڅو ضروري فائدې: الله تعالی په يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ کي یې سپینوالی په توروالي مخکي کی ، لیکن فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ کي یې توروالي په سپین والي مخکي کی حال دادی چې دترتیب تقاضادا وه چې سپین والي یې دلته مخکي کړی وی ددې ترتیب دچپه راوړلوڅخه داسې معلومیږي چې الله ﷻ خپل دپیداکولو دمقصد وطرف ته اشاره کړې ده دغه مقصد په خپل مخلوق باندې رحمت کول دي نه چې عذاب، په دې وجه ترټولو اول الله تعالی دسپین مخوبیان وکی چې دالله ﷻ درحمت اوثواب مستحق دي ددې وروسته یې دتورمخو ذکروکی چې دعذاب لائق دي ، ددې څخه وروسته الله تعالی دآیت په اخرکي په الفاظود فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ سره دخپل لوی رحمت ذکر وکی په مینځ کي یې دتورمخو چې په دې کي یې دخپل بې حسابه رحمت طرف ته اشاره کړې ده چې مخلوق یعني انسان الله ﷻ ددې دپاره نه دی پیداکړی چې عذاب ورته ورکی او دخپل عذاب ښکاره کولونښه یې جوړه کړي ، بلکه ددې دپاره یې پیداکړي دی چې زمادبې حسابه رحمت څخه فائده واخلی .

دوهمه فائده: داده چې دسپین مخوپه باره کي ارشاددی چې دوی به همیشه د الله تعالی په رحمت کي وي حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمایي چې درحمت څخه مراددلته جنت دی، دلته هم په ظاهره سره دجنت څخه په رحمت سره په تعبیر کولوکي داحکمت دی چې انسان برابره خبره ده که هرڅومره پرهیزګار اوعبادت کوونکی ولی نه وي، جنت ته به خاص دالله تعالی په رحمت سره ځي ،ځکه چې عبادت کول هم دانسان خپل ذاتي کمال نه دی بلکه ددې قدرت اوطاقت هم دالله ﷻ دطرفه ورکړه وي نوپه دې وجه په عبادت سره جنت ته داخلیدل ضروري نه دي ،بلکه جنت ته داخلیدل به دالله ﷻ په رحمت سره وي (تفسیرکبیر)

دریمه فائده: دا ده چې الله ﷻ د فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ وروسته هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ فرمایلی دی دا یې وښوول چې مومنان چې دالله ﷻ په کوم رحمت کي وي دغه به د دوی دپاره عارضي نه وي بلکه دهمیشه همیشه دپاره به وي د دوی څخه به هیڅکله دا نعمت ختمول یاکمول کیږي نه ، ددې په مقابله کي یې دتورمخو دپاره دا خبره ښکاره نه کړه چې دوی به په دغه حال کي همیشه وي .

(انسان سزا خاص دخپلو ګناهونو ویني)

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ : کي یې اشاره وفرمایله چې دنن داعذاب زما دطرفه څخه نه دی بلکه دا تاسې خپله ګټلی دی او دهغه عملونو بدله ده کوم چې تاسې په دنیاکي کړي دي ځکه چې په حقیقت کي دجنت

نعمتونه او د دوزخ عذابونه زمونږ دعملونوبدل سوی شکلونه دی اوپه دی خبره دپوهه کولو دپاره یی په آخرکی دا هم وفرمایل ، وَمَا اللّٰهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعٰلَمِيْنَ ، یعنی الله ﷻ په خپلو بندګانو باندی دظلم کولوهیڅ اراده نه لری ، عذاب اوثواب هرڅه چی دی عین انصاف او درحمت اوحکمت مقتضاده .

۱۰۹ كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُوْنَ

تاسی یاست ښه په ټولو امتونو کی چی را ولیږل سواست په عالم کی حکم کوی

بِالْمَعْرُوْفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ ۗ وَلَوْ اٰمَنَ

دښو کارونو او منع کوی دبدو کارونو څخه ، او ایمان راوړی په الله ﷻ باندی ، اوکه ایمان راوړی

اَهْلُ الْكِتٰبِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ۚ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفٰسِقُوْنَ ۱۱۰

اهل کتابونو دا به د دوی دپاره غوره وه څه د دوی څخه مؤمنان دی او اکثر په دوی کی نافرمانه دی .

دآیتونو ترون: په تیروآیتونو کی مسلمانانوته دثابت قدم اوسیدوپه ایمان باندی اودامربالمعروف اونهی عن المنکر دخاص اهتمام اوخیال ساتلوهدایت اوښوونه وه ، په دی آیت کی یی ددی خبری زیات تاکیدداسی کړي دی چی امت محمدی (علی صاحبها الصّلٰوة والسلام) لره چی الله ﷻ په ټولو امتونو ښه والی ورکړي دی ، ددی لویه وجه هم دا صفتونه دی .

لنډتفسیر: (ای دمحمد ﷺ امته) تاسی خلګ (دټولومذهبونو تر خلګو) یو ښه جماعت یاست چی دغه جماعت د(عامو) خلقود (نفع دهدایت رسولود) پاره ظاهرسویدی (اونفع رسول چی ددی امت دښه والی اوغوره والی وجه ده ددی صورت داسی دی چی) تاسی خلق (دشریعت په مقتضاسره په ډیراهتمام باندی) دنیکو کارونو ښوونه کوی او دبدوڅخه منع کول کوی او (په خپله هم) په الله ﷻ باندی ایمان راوړی (یعنی پرایمان قائم اوسی ، دلته په الله تعالی باندی په ایمان کی هغه ټولی عقیدی اوعملونه داخل دی کوم چی د الله تعالی دطرفه نازل سویدی) اوکه اهل کتابو (هم کم چی ستاسی څخه مخالفت کوی ستاسی په شان) ایمان یی راوړی نوددوی دپاره به زیاته بهتره وای (چی دوی به هم دااهلِ حقوپه دی بهتره جماعت کی داخل سوی وای ، لیکن افسوس چی دوی ټول مسلمانان نه سوه بلکه) په دوی کی ځینی خومسلمانان سوه (کوموچی په نبی ﷺ باندی ایمان راوړی او په اسلام کی دا خل سوه) او زیاته حصه په دوی کی کافران دی (چی په خاتم الانبیاء ﷺ باندی یی ایمان را نه وړی او د دوی په غوره امت کی شامل نه سوه)

معلومات اومسئلي (دامت محمدی په امتونو کي دښه والي بوخو وجهي)

قرآن کریم دامت محمدی پرنوررو امتونودښه والی څوو جی په ډیرو آیتونو کی بیان کړي دی ددی سلسلی

تر ټولو مهم آیت په سورة بقرة کې تیر سوي دی وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا الاية ، هلته ددی آیت تفسیر او په امتونو کې دښه والي لویه وجه ددی امت معتدل مزاجي اوبیا دژوند په هر اړخ کې ددی امت داعتدال تفصیل په دوهمه پاره کې بیان سوي دی، په دی آیت کې دامت محمدی پرنورو امتونودښه والی وجه دابیان سویده چې داامت د الله تعالی مخلوق ته دنفع رسولودپاره پیدا کړه سوی دی ، اودده ترټولو لویه نفع دا ده چې دالله پاك دمخلوق دروحاني اواخلاقي اصلاح فکرددی امت منصبي فریضه ده ، اودتیرو ټولو امتونو څخه زیات دامر بالمعروف اونهی عن المنکر پوره والی ددی اُمّت په ذریعه سره سوي دی ، که څه هم دامربالمعروف اونهی عن المنکرفریضه په تیرو امتونو باندی لازم وه چې تفصیل یی په صحیح احادیثوکی ذکر دی مګراول خو په تیرو ډیرو امتونوکی دجهادحکم نه وو په دی کی دجهادټول اقسام هم شامل دی اودحکومت په زور داسلامی قوانینو نافذکول هم ددی جزء دی په دی برسیره په تیرو امتونوکی چې څنګه ددین نوری ښبی دعام غفلت په وجه ورکی سوی وی ، دغه شان دامر بالمعروف فریضه هم بالکل ختمه سوی وه ، او دامت محمدی په باره کی دنبی کریم ﷺ دا پیش ګویی ده چې په دی امت کی به ترقیامته پوری داسی یو جماعت قائم وی چې امربالمعروف اونهی عن المنکر دفریضی پراداکولو به قائم اوسی ، دوهم امتیازی صفت یی ددی اُمت ، تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ بیان کړي دی ، دلته دا سوال پیدا کیږی چې په الله ﷻ باندی ایمان خودتیرو ټولوپیغمبرانو اوددوی دامتونو مشترک صفت دی ، نوبیا دا یی د دوی امتیازی وجه په کومه بنامقرره کړه جُواب ښکاره دی چې اصل ایمان خو په ټولوکی مشترك دی ، مګر دایمان دکمال درجې مختلفی دی ، په دوی کی امت محمدیه ته چې کومه درجه حاصله ده ، دا دتیرو امتونو په مقابله کی یوخاص امتیازلري .

اودآیت په اخرکی چې یی داهل کتابو متعلق کوم وفرمایل چې په دوی کی څه مسلمانان دی د دوی څخه مرادهغه خلق دی کوموچې په نبی کریم ﷺ باندی ایمان راوړی ؤ لکه حضرت عبدالله ابن سلام ؓ اونور سوه

لَنْ یَّضُرُّوْكُمْ اِلَّاۤ اَذًىؕ وَاِنْ یُّقَاتِلُوْكُمْ یُوَلُّوْكُمُ الْاَدْبَارَ۫ ثُمَّ لَا یُنْصَرُوْنَ ﴿۱۱۱﴾

دوی هیڅ نه سی ورانولی ستاسی مګرآزارول په ژبه سره اوکه ستاسی سره جنګ کوی نوشاکوی به بیابه ددوی مددنه سی کولی

دآیتونو تړون: په تیرو آیتونوکی راغی داهلِ کتابو دمسلمانانو سره ددښمنی اودوی ته ددینی ضرر سولو تدبیرونه کول مذکور وه په دی آیت کی دمسلمانانو دپاره ددنیوی ضرر دتدبیرونو کولو ذکر دی .

لنډتفسیر: دغه (اهل کتاب) به تاسوته هیڅکله ضررونه رسولی سی مګرلږسپك شان آزار(یعنی په ژبه سره بدرد ویل زړه خفه کول) اوکه دوی (ددی څخه زیات همت وکی او) ستاسی سره جنګ کوی نوتاسی ته به شاکړی وبه تښتی بیا(ددی څخه زیاته به داوی چې) دهیڅ طرف څخه به ددوی کومك هم ونه کړل سی .

معلومات اومسئلې: دا دقرآن پیش ګویی داسی پوره سوه چې اهل کتاب دنبوت په زمانه کی په یوه ځای هم په صحابه کرامو ؓ چې ددی مضمون خاص مخاطب وه، غالب نه وه راغلی، اوخاص بیایهود چې : دوی قبیلی په خصوصیت سره په دی ځای کی ذکر دی چې دوی به داصحابو ؓ په مینځ کی جدایی هم

غورځوله د دوی انجام دا سو چې دغه خلق ذليل او خوار سول په ځينو جزيه ولګيده ، ځيني قتل سوه ، ځيني جلاوطن سوه ، په راتلونکې آيت کې ددې مضمون تکمله ده .

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ

غورځول سوې دې په دوی باندې ذلت کوم خاې چې وليدل سي مګر په لاس وراچولو دالله سره او په لاس وراچولو

اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ

دخلقو سره ، او وګرځېدله دوی غصه دالله پاک او لازمه يې کړه په دوی باندې حاجتمندي، دا په دې وجه چې دوی انکار کړی دی

بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿۱۱۲﴾

دالله پاک دآيتونه او قتل کړی يې دی پيغمبران ، په ناحقه سره ، دا په دې وجه چې نافرماني وکړه دوی او دحد څخه ووتل

تفسير: چاپ سوې دی په دوی باندې ذلت هرځای چې هم دوی پيدا کړل سي ، مګر هو! (په دوو ذريعو سره دوی دذلت څخه خلاصيدی سي) يو دداسي ذريعې په سبب چې دالله ﷻ دطرفه څخه ده او بل دداسي ذريعې په سبب چې دانسانانو دطرفه څخه ده (دالله ﷻ دطرفه څخه ذريعه دا ده چې يو کتابي غيرمسلم دالله ﷻ په عبادت کې په خپله طريقه داسي مشغول اومصروف وی چې دمسلمانانو سره په جنګ جګړه نه وی نو دغه به په جهادکې نه قتليږي، که څه هم دده داکافرانه عبادت به دده په آخرت هيڅ په کارنه راځي او دغه شان نابالغه کتابي کوچني يا ښځه ده چې دوی هم دالله ﷻ په امن کې دی داسلامي شريعت په بنا سره دوی هم په جهادکې نه سي قتل کيدی او دانسانانو دطرفه څخه ذريعه معاهده او صلح ده، کمه چې دمسلمانانو سره وسي، ځکه چې په اسلامي شريعت کې چې دچا سره دصلحې څه معاهده وسي هغه هم په امن دی ، دهغه قتل جائزنه دی) او مستحق سوه (دا خلګ) دالله ﷻ دغضب او وغورځول سو په دوی باندې ذلت (چې د دوی په طبيعتونو کې هم مستقل مزاجي پاته نه سوه ، دارنګه جزيه او خراج مسلمانانو ته ورکول هم په ذلت او مسکنت کې داخل دی داذلت او غضب) ځکه پروسو چې (داخلګ) منکرکيدل دالله ﷻ داحکامو څخه او قتل کول يې پيغمبران (داسي چې دغه قتل په خپله ددوی په نزد هم ناحق (وو) او داذلت او غضب ځکه پروسو چې دوی حکم ونه مني او دفرمانبرداری ددائرې څخه ووتل .

معلومات اومسئلې

(په يهودو باندې دذلت او غضب مطلب په موجوده اسرائيلي حکومت شبه او دهغه جواب)

دابحث دسورة بقرة په آيت کې په تفصيل سره تيرسوی دی چې په هغه کې استثناء نسته دآل عمران په آيت کې ، إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ داستثناء تحقيق هلته تيرسوی دی دابحث هلته وګوره ، دومره خبره مکرره دلته بيا دويلو قابله ده چې دکشاف دتفسير مطابق چې استثناء متصله مقررسي نو دآيت معنی به داسي چې په يهودو به ذلت او خواری هميشه وی ، مګر په دوو صورتونو کې دوی ددې ذلت او خواری څخه خلاصيدای سي يو دالله ﷻ عهد مثلاً نابالغه کوچني يا ښځه دالله ﷻ په حکم سره دقتل اوغيره

څخه په امن دي ، دوهم ، بِحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ يعني دخلقوسره دصلحې دمعاهدې په بنا باندې د دوى ذلت او خوارۍ په بنکاره نه وي ، دلته د قرآن الفاظ بِحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ دي چې مومن اوكافر ټولولره شامل دي ، په دې كې دا صورت هم دا خل دى چې داخلق دمسلمانانو سره دصلحې معاهده وكړي ، بې فكره سي او ددې احتمال هم دى چې دنورو غير مسلمو طاقتونوسره دصلحې معاهده وكړي اومحفوظ سي لكه چې داسرائيلوحكومت په حقيقت كې ديورپ والو مشتركه چاونۍ ده ، د دوى چې هرڅه قوت په نظر راځي دا ټول دنوروپر پښو ولاړدي ، كه امريكه برطانيه او روس اونور نن د دوى څخه خپل لاسونه پورته كړي نو دوى به يوه ورځ هم خپل وجود قائم ونه ساتى سى . والله اعلم

لَيْسُوا سَوَآءً ۗ مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اُمَّةٌ قَآئِمَةٌ

دوى ټول برابر نه دي په اهل كتابو كې يوه فرقه ده په سيده لاره باندې

يَّتْلُوْنَ اٰيٰتِ اللّٰهِ اٰنَآءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُوْنَ ﴿۱۱۳﴾ يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ

وايي ايتونه دالله دشپې په وخت كې او دوى سجدې كوي ، ايمان راوړي په الله باندې

وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ

او دقيامت په ورځ او حكم كوي دښه خبرې او منع كوي دناكاره كارونو څخه

يُسَارِعُوْنَ فِي الْخَيْرٰتِ ۗ وَاُولٰٓئِكَ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۱۱۴﴾ وَمَا يَفْعَلُوْا

او ځغستا كوي په نيكو كارونو پسې اودغه خلق دي نيك بخت ، اوڅه چې كوي

مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُّكْفَرُوْهُ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِالْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۱۵﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ

دغه خلق نيك كار هيڅ كله به يې ناقدري ونه سي او الله خبر دى په پرهيز ګارانو ، هغه خلق چې

كَفَرُوْا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ

كافران سوي دي هيڅكله به په كار ورنه سي دوى ته د دوى مالونه اونه اولاد دالله ﷻ په

شَيْـًٔا ۗ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۱۱۶﴾ مَثَلُ مَا

مخكې هيڅ ، او دغه خلق اوسيدونكي دي په اور د دوزخ كې دوى به په دې اوركې هميشه اوسيږي ، څه چې

يُنْفِقُوْنَ فِيْ هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيْحٍ فِيْهَا صِرٌّ اَصَابَتْ

خرڅ كوي دوى په دې ژوند ددنيا كې ددې مثال په شان ديو هوا دى چې په دې كې وي چيني اورسيږي

حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُ ؕ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَ

فصل دیر قوم ته چی دوی په خان ظلم کړی وی بیا هغه هلاك (تباه) کړه او الله په دوی ظلم ونه کی

لٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿۱۱۷﴾

لیکن دوی په خپل خان ظلم وکی

دآیتونو تړون : لوړ داهل کتابو متعلق بیان سوی وو چی په دوی کی څه خلق مسلمانان هم دی او زیات کافران دی ددی مضمون زیات تفصیل په دی آیتونو کی دی .

لنډتفسیر: دا (اهل کتاب) ټول برابرنه دی (بلکه) په دی اهل کتابو کی یو جماعت هغه هم دی کوم چی (په دین حق) قائم دی (او) دالله ﷻ آیتونه (یعني قرآن) دشپی په وختونو کی وایی اودوی لمونځ هم کوی (او) په الله ﷻ او په ورځ دقیامت (پوره پوره) ایمان لری او (نوروته) نیك کارښیی اودبدو خبرو څخه یی منع کوی اونیکو کار ونو ته منډی وهی اوداخلق (دالله ﷻ په نزد) په نیك بختو خلګو کی (شمارل کیږی) او دا خلګ چی کوم نیك کار کوی دهغه (دثواب) څخه به محرومه نه کړل سی اوالله ﷻ تقوی داران ښه پیژنی (اودا خلق تقوی داردی نو دوعدی مطابق دجزا لائق دی) بیشکه کوم خلګ چی کافران سوه هیڅکله به په کار رانه سی د دوی مال اونه اولاد دالله تعالی (دعذاب) په مقابله کی یوه ذره هم اودغه خلق دوږخ والادی (او) دوی به همیشه همیشه په دی کی اوسی (هیڅکله به ورڅخه خلاص نه وی) هغه (کافران) چی خرڅ کوی په دی ژوند ددنیاکی ددوی حالت (په بربادیدو اوضائع کیدوکی) ددی حالت په مثل دی چی یوه هواوی په دی کی تیزه یخ (یعني چیني) وی (او) هغه واوړی دداسی خلقوپه فصل چاچی (په بد دینی سره) خپل نقصان کړی وی نو هغه (هوا) دغه (فصل) بربادکړی (دغه شان ددی خلقوخرڅ کول په آخرت کی ټول ضائع دی) او (په دی ضائع کولوکی) الله تعالی پردوی (هیڅ) ظلم ونکی لیکن دوی په خپله (دکفرپه کولوسره چی دقبلولو څخه منع کوونکی دی) خپلوخانونو ته نقصان رسوی (که دوی کفرنه کولای نو ددوی ټولی نفقی به نه ضائع کیدی)

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا بِطَانَةً مِّنْ دُوْنِكُمْ لَا يَاْلُوْنَكُمْ خَبَالًا ؕ وَدُّوْا مَا عَنِتُّمْ ۚ قَدْ

ای ایماندارو! مه جوړوی رازدار څوك دخپلوڅخه ماسوادوی کمی نه کوی ستاسی په خرابی کی ،دوی خوشحاله وی څومره چی تاسی په تکلیف کی یاست ،

بَدَتِ الْبَغْضَآءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ ۚۖ وَمَا تُخْفِيْ صُدُوْرُهُمْ اَكْبَرُ ؕ

ښکاره کیږي دښمنی د دوی د ژبو څخه اوڅه چی پټ دی د دوی په زړونو کی هغه ددی ډیر زیات دی ،

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيٰتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۱۸﴾ هٰٓأَنْتُمْ أُولَآءِ تُحِبُّوْنَهُمْ

مونږ ښوولي دي تاسي ته ښښانې که په تاسي کې عقل وي ، واورئ تاسي خلق د دوی دوستان یاست

وَلَا يُحِبُّوْنَكُمْ وَتُؤْمِنُوْنَ بِالْكِتٰبِ كُلِّهٖ ۚ وَإِذَا لَقُوْكُمْ قَالُوْٓا

او دوی ستاسي دوستان نه دي او تاسي ټول کتابونه منئ ، او کله چې تاسي سره یوځای کیږي نو وایي

اٰمَنَّا ۚۖ وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوْا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ ۚ قُلْ

مونږ مسلمانانو یو او کله چې ځان ته کیږي نو چیچي په تاسي باندي ګوتي دغصي څخه ، ووایه چې

مُوْتُوْا بِغَيْظِكُمْ ۚ إِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۱۱۹﴾ إِنْ تَمْسَسْكُمْ

مړه سي په خپله غصه کې الله ته ښه معلومي دي دزړه خبری ، که تاسي ته ورسیږي ،

حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَّفْرَحُوْا بِهَا ۖ وَإِنْ

څه نیکي نو بده لګیږي په دوی او که تاسي ته ورسیږي څه بدی نو خوشحالیږي په دي سره ، او که

تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ۗ إِنَّ اللّٰهَ بِمَا

تاسي صبر وکړی او ځان وساتی نو هیڅ به وران نه سي تاسي د دوی په فریب سره ، بیشکه څه چې دوی

يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطٌ ﴿۱۲۰﴾ ع

کوي ټول دالله په وس کې دي .

لنډتفسیر: ای ایماندارو دخپلو (خلقو) څخه ماسوا (دبل مذهب والاوو) دهیچا سره (دمحبت په سلوك کی) راز مه جوړوی (ځکه چې) دغه خلګ ستاسي سره په فساد کولو کی هیڅ موقع دلاسه نه غورځوی (او په زړه سره هم) ستاسي دنقصان (دنیوی اودینی) آرزولري (زړونه یی ستاسي په باره کی دومره دبغض څخه ډك دي چې) واقعی (دغه) بغض (ځیني وخت) ددوی دخولی څخه (بی اختیاره په خبرو اتروکی) ښکاره کیږی اوځومره چې د دوی په زړونوکی دی هغه ډیرزیات دی (ځکه چې) مونږ (ددوی ددښمنی) ښښی (ښښانی) ستاسي په وړاندي ښکاره کړی که تاسي عقل لری (نوپه دی یقیني ښښانو سره یی وګوری) هو (پوه سی) تاسي داسی یاست چې ددی خلقو سره (سلوك) دمحبت ساتی اوداخلق ستاسي سره هیڅکله محبت نه ساتی (نه په زړه سره نه په سلوك سره) حال دادی چې تاسي ټول په (اسمانی) کتابونه ایمان

راوړي (په دی کي ددوی کتابونه هم شامل دي اودوی ستاسی په کتاب يعنی په قرآن ایمان نه لري مګر دوی سره ستاسی ددی ایمان هم ستاسی سره محبّت نه ساتی اوتاسی سره ددوی دنه ایمان لرلو ددوی سره محبت ساتی) او (تاسی ددوی په دی ظاهری دعوه دایمان شبهه مه کوی چی دوی هم زمونږپه کتاب ایمان لري څکه چی) داخلق کله چی ستاسی سره یوځای کیږي (نوفقط تاسوته دځان ښودلو دپاره په منافقانه ډول سره) وايي چی مونږایمان راوړيدی اوکله چی (ستاسی څخه) جلاسی نوپرتاسی خپلی ګوتی چيچی دغصی څخه ، داکنایه ده دډیری غصی څخه) ته (دوی ته) ووایه چی تاسی مړه سی په خپله غصه کی (مراد دادی چی که تاسی مړه هم سی خوستاسو مقصدبه پوره نه سی) بیشکه خدای تعالی ښه پیژني دزړونوخبری (په دی وجه ددی خلقو په زړونوکی چی کوم رنځ اوغبار اودښمنی ستاسی دطرف څخه سوي ده يعنی زړونه یی ورڅخه ډك دي هغه یی توله ښکاره کړه اوددوی حال دادی چی) که چیری تاسی ته څه ښه حالت درپیښ سی (مثلاً دیوه اوبل سره په اتفاق یاست پر نوروخلقو درته غلبه حاصله سی) نوددوی دپاره درنځ او غم سبب وی (چی سبب یی پای درجه حسددی) اوکه تاسی ته څه ناخوښه حالت راوراندی سی نودوی (ډیر) خوشحالیږي (چی په دی سره ددوی کم نصیبی ثابته ده نو هرکله چی دڈوی داحالت دی نودوی ددی خبری کله قابل دی چی ددوی سره دوستی یاددوستی سلوك وسی ، ددوی ددی ذکرسوی حالاتوداوریدو څخه وروسته په زړونوکی ددی خیال پیدا کیدل څه لیری خبره نه وه چی داخلق مسلمانانوته په ضررر سولوکی څه کمی نه کوی نو په دی وجه یی په راتلونکی آیت کی مسلمانانوته دتسلی دپاره وفرمایل) اوکه تاسی ثابت قدمی اوتقوی سره اوسی نوددی خلقو تدبیرونه به تاسوته یوه ذره هم ضرر ونه رسوی (تاسی ددوی څخه بی فکره اوسی نوپه دنیاکی به دوی ته داناکامی نصیب سی اوپه آخرت کی به ددوږخ عذاب وی څکه چی) بیشکه الله تعالی ددوی په عملونو (عملي) احاطه لري (یو عمل هم زمونږڅخه پټ نه دی نوپه دی وجه هلته دسزاڅخه دخلاصیدو دپاره دڅه حیلی حوالی هیڅ امکان نسته دی.

معلومات اومسئلي : ددی آیت شان نزول دادی چی دمدینی په اطرافوکی کوم یهودیان آبادوه ، د دوی سره داوس او دخزرج دخلقو دپخوا زمانی څخه دوستی را روانه وه جلاجلا هم ددی قبیلودخلقوبه ددی خلقو سره دوستانه تعلقات وه او دقبیلو په حیثیت سره هم دوی اویهود دیو بل ګاونډیان اوحلیف (ملګری) وه نوکله چی داوس اوخزرج قبیلی مسلمانی سوی نوددی څخه وروسته به هم دوی دیهودوسره خپل پخوانی تعلقات پالل اوددوی خلق به دخپلو یهودی دوستانوسره هم په دغه محبت اوخلوص سره یوځای کیدل ، لیکن دیهودیانو چی دخاتم الانبیاء ﷺ سره اوددوی دراوړي دین سره کومه دښمنی وه ، په دی وجه دوی دداسی سړی سره دخلوص محبت ساتلوته تیارنه وه چاچی دادعوت قبول کړی او مسلمان سوی وی ، دوی په ظاهرکی دانصاروسره خوهغه تعلقات ساتل کوم چی مخکی څخه راروان وه لیکن په زړونوکی اوس دوی دهغوی دښمنان سوی وه ، اوددی ظاهری دوستی څخه به یی ناجائزه فائده اخیستـه هروخت به په دی کوشش کی وه چی په څه شان سره دمسلمانانوپه جماعت کی فتنه اوفساد راپورته کړی اوددوی رازمعلوم کړی ددوی دښمنانوته یی ورسوی الله تعالی دلته ددوی ددی منافقانه

طریقی مسلمانانو ته دمحتاط اوسیدو هدایت کوی چی ددوی څخه په احتیاط کی اوسی دوی منافقان دی، ستاسی دزړونو رازونه معلوموی ستاسی دښمنانو ته یی رسوی ،نویوه ډیره اهمه اوضروری ضابطه بیانوی چی: يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا بِطَانَةً مِّنْ دُوْنِكُمْ یعنی ای ایماندارو دخپلو (یعنی مسلمانانو) څخه علاوه بل څوك ژور اورازدار دوست مه جوړ وی ، ده بِطانَة معنی ده ولی، دوست، رازدار، اوپټ رازلرونکی، دکالو دننه آستَر کوم چی دبدن سره مبنتی وی هغه ته هم بطانة وایی دا دبطن څخه مشتق دی چی دظهرخلاف ددی استعمال په هرشی کی کیږی ، ښکاره طرف ته ظهر اودننه طرف ته بطن وایی اودکالو لوړی حصی ته ظهارة اودننه او لاندی حصی ته کمه چی دبدن سره مبنتی وی لکه استر اونور ته البطانة وایی لکه څنګه چی مونږپه خپله ژبه کی وایوچی هغه خودده جامه یعنی اغوستن اولاندی ستونی دی یعنی ډیریی خوښ دی ، دغه شان د بطانة الثوب څخه په طور داستعاری ولی، دوست او معتمد چی دزړه دخبرو رازدار وی دده دپاره دبطانة لفظ استعمالیږی ، دعربی لغت په مشهور کتاب لسان العرب کی د بطانة معنی داسی سویده چی بطانه هغه دوست ته ویل کیږی چی دزړه اورازدار دوست وی اودده په معاملوکی دخل کوونکی وی چی په خپلومعاملاتوکی دی ورڅخه مشوری اخلی اصفهانی په مفردات القرآن کی اوقرطبی په خپل تفسیرکی هم دامعنی بیان کړي ده چی مطلب یی دا سوچی بطانة هغه سړی ته ویل کیږی څوك چی رازدار ولی او دوست ګنی اوده لره په خپلو معاملوکی اعتماد کوونکی اومشوره کوونکی جوړکړی نوپه دی آیت کی مسلمانانو ته حکم ورکول سوي دی چی دخپلو مسلمانانو څخه ماسوا هیڅوك داسی داعتماد اومشوری قابل مه جوړوی چی ده ته خپل اودخپل ملّت او حکومت رازونه ښکاره کوی اسلام دخپلی عالمګیری سایی لاندی چی کوم ځای مسلمانانو ته دغیرمسلموسره دهمدر دی خیرخواهی نفع رسولواوروا داری غیر معمولی هدایات فرمایلی دی اونه یوازی زبانی هدایات بلکه نبی کریم ﷺ په ټولو معاملوکی دی لره عملی رواج ورکړي دی هلته یی دعین حکمت مطابق د مسلمانانو دخپل تنظیم اوددوی دخاصونښود حفاظت دپاره دااحکام هم نافذکړي دی چی داسلامی قانون دباغیانو اومنکرانوسره تعلقات تریوه خاص حدڅخه دزیاتولو اجازه مسلمانانو ته نه سی ورکیدی څکه چی ددی څخه دافرادو اوملت دواړو دپاره خطری ښکاره دی اودا داسی ښکاره، معقول اومناسب اوضروری انتظام دی چی په دی سره دافرادو اوملت دواړو حفاظت کیدی سی کوم غیرمسلم چی داسلامی حکومت اوسیدونکی وی یادمسلمانانو سره یی څه معاهده کړی وی دهغوی متعلق دنبی کریم ﷺ تعلیمات اوددوی دحفاظت دپاره انتهایی تاکیدات داسلامی قانون اجزاء دی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی .

مَنْ اٰذٰى ذِمِّيًّا فَاَنَا خَصْمُهٗ وَمَنْ كُنْتُ خَصْمُهٗ خَصَمْتُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ (عن ابن مسعود ﷺ)

چاچی یوه ذمی لره آزار ورکی نودقیامت په ورځ دهغه دطرفه به زه دعویدار جوړیږم اوپه کومه مقدمه کی چی زه دعویدار یم نو زه به غالب یم . په بل حدیث کی فرمایی .

مَنَعَنِیْ رَبِّیْ اَنْ اَظْلِمَ مُعَاهِدًا وَلاَ غَيْرَهٗ (عن علی ﷺ)

زه خپل رب منع کړی یم ددی څخه چی زه پرکم معاهد یابل چا ظلم وکړم ، په یوه بل حدیث کی فرمایی .

اَلاَ مَنْ ظَلَمَ مُعَاهِدًا اَوْ انْتَقَصَهُ اَوْ كَلَّفَهُ فَوْقَ طَاقَتِهِ اَوْ اَخَذَ مِنْهُ شَيْئًا بِغَيْرِ طِيْبِ نَفْسٍ مِّنْهُ فَاَنَا حَجِيْجُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ .

خبردار! څوك چی پرغیر مسلم معاهد ظلم وکړی یایی په حق کی کمی وکړی یاوربان‍دی ترطاقت زیات بار واچوی یاده درضا څخه بغیر ورڅخه کم شی واخلی نو دقیامت په ورځ به زه دده وکیل یم .

لیکن ددی ټولومراعاتوسره سره یی د مسلمانانو دخپل جماعت اوملت دحفاظت دپاره هدایات هم فرمایلی دی چی داسلام دښمنانولره خپل دزړه دوستان اورازداران او اعتماد کوونکی مه جوړوی ، ابن ابی حاتم نقل کړي دی چی فاروق اعظم حضرت عمربن خطاب ﷺ ته وویل سول چی دلته یوغیر مسلم هلك دی چی ډیرښه کاتب دی که هغه خپل میر منشی (هیډ کلرك) جوړ کړی نو ډیره ښه به وی په دی سره فاروق اعظم ﷺ وفرمایل .

فَقَدْ تَّخَذْتُ اِذًا بِطَانَةً مِّنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ .

که زه داسی وکړم نومسلمانان به پاته کړم اودبل دین خلک به خپل رازدار جوړ کړم او دادقرآن دنص څخه خلاف ده امام قرطبی چی دپنځمی صدی مشهورعالم اومفسردی په ډیرافسوس اودردسره په مسلمانانو کی ددی تعلیم دخلاف ورزی او ددی دبدو نتیجو بیان داسی فرمایی .

وَقَدْ انْقَلَبَتِ الْاَحْوَالُ فِي هٰذِهِ الْاَزْمَانِ بِاتِّخَاذِ اَهْلِ الْكِتٰبِ كَتَبَةً وَّ اُمَنَآءَ وَتَسَوَّدُوْا ذٰلِكَ عِنْدَ جَهْلَةِ الْاَغْنِيَآءِ مِنَ الْوُلَاةِ وَالْاُمَرَآءِ

په دی زمانه کی حالات داسی بدل سوه چی یهود اونصارا راز داران اوامنیان جوړ سوه اوپه دی ذریعه سره هغوی په جاهلانو ، غنیانو اوامیرانو مسلط سوه .

نن هم په یوداسی حکومت کی چی هغه په یوخاص نظریه سره قائم سوی وی هلته هم په دی نوی زمانه کی داسی سړی چی دغه نظریه نه قبلوی مشیر اومعتمدنه سی جوړیدلی په روس اوچین کی څوك داسی سړی چی په کمیونزم باندی ایمان نه لری په ذمه واره عهده باندی نه سی مقررولای ، اودی دحکومت راز دار اومشیر نه سی جوړولای داسلامی حکومتونو دزوال قصی واوری نودزوال دنورو اسبابوسره ډیربه داسی هم پیداسی چی مسلمانانو دخپلو کارونو رازداران غیر مسلم جوړکړی وودعثمانی سلطنت په زوال کی هم ددی خبری پوره دخل وو په ذکرسوی آیت کی ددی حکم وجه دابیان سوي ده ، لاَ يَاْلُوْنَكُمْ خَبَالاً الاية یعنی داخلق تاسی ته په تکلیف اوفساد رسولو کی هیڅ کمی نه کوی اوتاسی ته د درد رسیدو آرزولری ، ځینی خو د دوی دژبو څخه ښکاره کیږی اوکومی خبری چی دوی په خپلوزړونو کی پټی ساتلی دی هغه ډیری زیاتی دی ، مونږتاسوته ښنبی ښکاره بیان کړی دی ، که چیری تاسی دعقل څخه کار اخستونکی یاست ، مطلب دا دی چی مسلمانان خبرول کیږی چی دوی دی دخپلو اسلامی ورونه څخه ماسوابل څوك رازدار اومشیر نه جوړوی، ځکه چی یهودیان وی اوکه نصارا ، منافقین وی اوکه مشرکان، یوه ډله هم ستاسی حقیقی خیرخواه نه سی کیدی ، بلکه همیشه داخلق په دی کوشش کی وی چی ستاسوڅخه بی وقوفه جوړ کړی نقصان درته ورسوی اوپه دینی اودنیوی خرابیوکی تاسو اخته کړی

د دوی آرزوداده چې تاسې په تکلیف کې یاست اوپه څه ناڅه تدبیرسره تاسې ته دیني یا دنیوي ضرر ورسوي ، کومه دښمني یاضررچې د دوی په زړونوکې دی هغه ډیرلوی دی ، لیکن ډیر واره ددښمنۍ اوغضب اوغصې په وجه ډاګ په ډاګه هم داسې خبرې کوي چې د دوی دغه لویه دښمني ورڅخه په ډاګه کیږي ددښمنۍ اوحسدپه وجه ددوی ژبه په قابوکې نه وي نود هوښیارسړي کاردانه دی چې داسې دښمنان رازدارجوړکي ، خدای پاك ﷻ ددوست دښمن ښناني اوددوستۍ حکمونه ښوولي دي په چاکي چې عقل وي هغه به ددې څخه کار اخلي ، وَدُّوْا مَا عَنِتُّمْ دافقره دکافرذهن پوره ترجماني کوي په دې کې یوډیرلوی اوژور تعلیم ددې خبرې راغې چې یوغیر مسلم په هیڅ حال کې هم دمسلمانانو حقیقي دوست او خیر خواه نسي جوړیدی ، ددې څخه وروسته یې وفرمایل ، هٰاَنْتُمْ اُوْلَآءِ تُحِبُّوْنَهُمْ الآیة ، یعني تاسې داسې یاست چې د دوی سره دوستي اومحبت ساتې او دوی ستاسې سره یوه ذره محبت نه ساتي ، او تاسې ټول کتابونه منئ ، او دوی چې کله ستاسره ملاویږي ، نو وایي چې مونږ مسلمانان یو اوکله چې خانته کیږي نوخپلې ګوتې دغصې څخه پرتاسې باندې چیچي او ووایه چې تاسې مړه سئ دغصې څخه، بیشکه الله تعالی دزړونوخبرې ښه پیژني ، یعني داځومره بې ځایه خبره ده چې ستاسې زیلۍ پریکوي اوعجیبه خبره خوداده چې تاسې ټول آسماني کتابونه منئ برابره خبره ده هغه دهرقوم چې وي اوپه هره زمانه کې چې په هریوه پیغمبر نازل سوي وي ، اوددې په خلاف داخلګ ستاسې کتاب اوپیغمبرنه مني، بلکه په خپلو کتابونو هم ددوی صحیح ایمان نسته ، په دې لحاظ سره په کاروو چې دوی ستاسره قدري محبت کولی اوتاسې ددوی څخه سخت نفرت اوبیزاري کولی، مګر دلته معامله بالکل په عکس باندې ده چې تاسې ورسره محبت کوئ اودوی نفرت اودښمني ، ددې کافرانه ذهنیت زیات وضاحت دا دی چې اِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ یعني ددې خلقوحال دادی چې که چیرې تاسې ته څه ښه حالت وراندې راسي نو په دې سره دوی ته درد رسیږي اوکه په تاسې څه بدحالت راسي نودوی په دې سره خوشحالیږي بیا دمنافقانو دمکر اوفریب او دمخالفینو خلګو دعناداومخالفت دنتیجوڅخه دمحفوظ پاته کیدوآسانه او په آسانۍ سره حاصلیدونکې نسخه یې دابیان کړه چې: وَاِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا لَا یَضُرُّكُمْ كَیْدُهُمْ شَیْئًا اِنَّ اللّٰهَ بِمَا یَعْمَلُوْنَ مُحِیْطٌ که چیرې تاسې صبر او تقوی اختیارکړی نو ددوی چلونه تاسې ته یوه ذره نقصان هم نه سي رسولی.

(دمسلمانانو دفتح اوکامیابۍ اوپه ټولو مشکلاتو کي دآسانۍ رازپه صبر او تقوی دوو صفتونو کي دی)

قرآن کریم مسلمانانوته دهرقسم مصیبتونواوپریشانیو څخه دمحفوظ پاته کیدودپاره صبراوتقوی یوازې په دې آیت کې نه بلکه په نوروآیتونوکې هم دیواثرکوونکې علاج په حیثیت سره بیان کړي دی ددې رکوع څخه وروسته په دوهمه رکوع کې دی بَلٰی اِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا وَیَاْتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا یُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِیْنَ : په دې کې دغیبي امدادوعده هم په دغه دوو شرطونه یعني صبر اوتقوی باندې موقوفه سویده، په سورت یوسف کې فرمایي اِنَّهٗ مَنْ یَّتَّقِ وَیَصْبِرْ په دې کې یې هم کامیابي اوفلاح په صبر اوتقوی پورې تړلې ده، ددې سورت په ختمیدو د صبر تلقین په دې الفاظوسره کول کیږي ، یٰاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اصْبِرُوْا وَصَابِرُوْا وَرَابِطُوْا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ په دې کې یې هم فلاح اوکامیابي په صبر اوتقوی پورې متصله کړي ده.

دصبر اوتقوىٰ په يولنډ غوندې عنوان کې دژوند دهراړخ انفرادي وي اوکه اجتماعي، عوامي وي اوکه فوجي دنظم اونسق يوه جامعه اوکامیابه ضابطه ثابته سوه .دحضرت خاتم الانبياء ﷺ ارشاد دی.

عَنْ ابي ذرقال قال رسول الله ﷺ انّي لاعلم اٰيةً لواَخَذَ الناس بها لكفتهم ومن يتق الله يجعل له مخرجًا الاٰية (رواه احمد)

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چي زه يوداسي آيت پيژنم چي که خلگ په دي عمل اختيارکی نو د دوی ددين اودنيا دپاره هغه کافي دی هغه آيت دادی ومن يتق الله يجعل له مخرجًا يعنى کوم سړی چي دالله ﷻ څخه وبيريدی الله ﷻ به دهغه دپاره لار وباسي .

وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِيْنَ

او کله چي سهار را ووتی ته دکور خپل څخه چي کښينول دي مسلمانان

مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ؕ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۱۲۱﴾ اِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتٰنِ

په مورچو دجنگ کی او الله ﷻ هرڅه اوري پيژني ، هرکله چي قصد وکی دوو ډلو

مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلَا ۙ وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا ؕ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ

ستاسی څخه چي نا مردي وکړي او الله ﷻ مدد گار وو د دوی ، او په کار ده چي په الله ﷻ تکيه وکړي

الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۲۲﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَّاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ ۚ فَاتَّقُوا

مسلمانان ، او مدد کړی دی ستاسي الله ﷻ دبدر په جنگ کی او تاسي کمزوري واست نو وبيريږي

اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۱۲۳﴾

دالله څخه څکه چي تاسي احسان ومنی

دآيتونو تړون : په تيرو آيتونوکي بيان سوی وو چي که مسلمانان په صبراوتقوىٰ باندي قائم پاته سوه نوهيڅ يوطاقت به دوی ته ضررونه رسولی سی اودا داحدپه غزاکي چي کم عارضي شکست او تکليف مسلمانانو ته ورسيدی ، هغه په دی دوو شيانو کی دځينو حضراتو دطرف څخه دکوتاهي پربنا باندي وه په دی ذکرسوی آيت کی ددی احد دغزا واقعه بيان سويده، اودبدر په غزاکي دفتح

لنډتفسير: او(هغه وخت هم دیادولو قابل دی) هرکله چي ته دسهارپه وخت کی (دجنگ دتاريخ څخه مخکی) دخپل کورڅخه (په دی غرض سره) ووتی(چي) مسلمانان (دکفاروسره) دجنگ کولودپاره په (مناسبو) ځايونو باندی کښينول (بياددی تجويز مطابق دی ټول پر هغه ځايونو باندی کښينول) او الله ﷻ (ددغه وخت خبري) ټولي هرڅه اوريدلي (اوددغه وخت حالات يي) پيژندل ټول (ددی سره داقصه هم وسوه

چي) ستاسي (مسلمانانو) څخه دوو ډلو (چي هغه بني سلمه اوبني حارثه دي) په زړه کي خيال وکي چي بې همته سي (اود عبدالله بن أبي منافق په شان په خپل کورکي کښيني) اوالله ﷻ ددي دواړو ډلو کومك کونکي وو (نودوي يې بې همته کيدوته هيڅکله پري نښوول نوالله ﷻ دوي په دي خيال دعمل کولو څخه محفوظ وساتل) او (مونږ دآئنده دپاره دي ډلو اوټولوته نصيحت کووچي هرکله تاسي مسلمانان ياست نو) پس مسلمانانولره په الله ﷻ باندي باور کول په کار دي (اوداسي بې همتي هيڅکله نه ده په کار) او دا خبره حقه ده چي حق تعالى تاسي لره په (غزاد) بدرکي فتح درکړه حال دادي چي تاسي (محض) بې سروسامانه واست (ځکه چي ستاسي ډله هم دکفاروپه مقابله کي کمه وه هغوي يوزرکسان وه اومسلمانان دري سوه ديارلس وه وسلي اونورهم ډيرکم وه) نو (کله چي دافتح مندي دتقوى په وجه وه چي ثابت قدمي او صبرهم پکښي داخل دي نوپرتاسي لازمه ده چي په راتلونکي وخت کي هم) د الله ﷻ څخه وبيريږئ (دي ته تقوى ويل کيږي) ددي دپاره چي (پردي نعمت دفتح) شکر گذارسي (ځکه چي شکرگذاري يوازي په ژبه پوري خاص نه ده ، بلکي پوره شکردادي چي ژبه اوزړه دواړه هم مشغول وي اودعبادت اوطاعت هم پابندي وي اوبياخاص چي ددي طاعت په دي نعمت کي دخل هم ثابت سي .

معلومات او مسئلې

داحد وغزاته يوه کتنه : دذکرسوي آيت دتفسيرڅخه اول داضروري ده چي داحد دغزا دواقعاتو هريواړخ وښوول سي اوواضحه سي په رمضان المبارك سـ۲نه هـ کي دبدر په مقام باندي دقريشو دفوج او دمسلمانانو مجاهدينو په مينځ کي جنگ وسوچي دمکي دکفاروڅخه پکښي اويا ۷۰ نامداره کسان مړه سوه اودومره ورڅخه گرفتارسوه ، په دي تباه کوونکي اوذليله شکست سره چي په حقيقت کي دالله ﷻ دعذاب اولني حصه وه دقريشودبدل اخستوجذبه راپورته سوه کوم سرداران چي مړه وه دهغوي خپلوانو ټولو عربو ته غيرت ورورراندي کي، پيغورونه يې ورکړه اودامعاهده يې وکړه چي ترڅوپوري مونږ مسلمانانو څخه ددي بدل وانخلو په آرامه به نه کښينو اودمکي خلقوته يې خواست وکي چي ددوي تجارتي قافلي چي کوم مال دشام څخه راوړي دي هغه دي په دي مهم کار باندي خرڅ سي چي دمحمد اودده دملگرو څخه دخپلو مړوبدل په واخلو ، ټولو داخبره منظوره کړه اوپه سـ۳نه هـ کي دقريشو سره ډير نور قبائل هم په مدينه منوره باندي دحملي کولوپه غرض سره راووتل ، تردي پوري چي ښځي هم ورسره راغلي ، ددي دپاره چي دموقع پرځاي باندي سړوته غيرت وړاندي کي اودپه شاکيدو څخه يې منع کوي ، کم وخت چي دادري زره لښکرپه پوره وسلي سره دمديني څخه دري ځلورميله ليري داحد دغره په خواکي خيمي ولگولي، وايي ړول ، نونبي کريم ﷺ دمسلمانانو څخه مشوره واخسته دده ﷺ رايه مبارکه دا وه چي دمديني ددننه څخه به دښمن مقابله ډيره په آساني سره وسي ، دااوله موقع وه چي درئيس المنافقين عبدالله ابن ابي (چي په ظاهره په مسلمانانوکي شامل وو) څخه هم مشوره واخستل سوه چي دحضورﷺ درايي موافق وومگرځيني جوشيده مسلمانان کمو ته چي بدرکي شرکت نه وونصيب سوي اودشهادت شوق بې آرامه کول، هغوي زوررولگوي چي مونږته دباندي وتل اومقابله کول په کاردي

چې دښمن پرمونږ دبې زړه توب اوکمزورۍ ګمان ونه کړي ، دډېرو خلقو رايه دې طرف ته سوه .
په دې وخت کې ده ﷺ کورته دننه تشريف يوړی او زغره يې واغوسته ، دباندې راغي نو دغه وخت دځينو خلقوخيال وسوچې مونږ حضورﷺ د دوی درايې څخه خلاف دمدينې څخه دباندې په جنګ کولو مجبوره کو ، داغلطي وسوه ، نوپه دې وجه عرض يې وکې چې يا رسول الله ﷺ! که ستاسې رضانه وي نو بس هم دلته تشريف ولرې حضورﷺ وفرمايل چې يوه پيغمبرلره دالائقه نه ده چې هغه زغره واغوندي ، وسله واچوې اوبيايې بغير دجنګ کولوڅخه دبدن څخه کښته کړي په دې جمله کې دنبي اوغيرنبي فرق واضح کيږي چې دنبي دذات څخه هيڅکله دکمزورۍ اظهارنه سي کيدې اوپه دې کې دامت دپاره هم يولوی سبق دی کله چې ده ﷺ دمدينې څخه دباندې تشريف يوړی نوتقريباً زرکسه سړيان د دوی سره وه ، ليکن منافق عبدالله بن ابی تقريباً د دری سوه کسانوسره داوويل اوواپس سوه چې هرکله زمامشوره ونه منل سوه اودنوروپه مشوره عمل وسونو مونږته دجنګيدو ضرورت نسته ځکه چې مونږولې خامخاځان په هلاکت کې واچوو ، دده په ملګروکې خوزياتره منافقان وه ، مګر ځينې مسلمانان هم دده په فريب کې راغله اوودده سره سوه ، آخردوی ټول داووه سوه سپاهيانو سره ميدان ته ورسيدل ، دوی په خپله دفوجي قاعدې مطابق صفونه برابرکړه اوصفونه يې داسې جوړکړه چې داحدغرېې شاته راوستی اونور انتظامات يې داسې وکړه چې حضرت مصعب بن عميرؓ ته يې جنډه ورکړه حضرت زبيربن العوامؓ يې درسالې افسرمقررکې حضرت حمزهؓ ته يې دهغه فوج مشري ورکړه چې زغرې يې نه وې اغوستې ، دشا دطرف څخه احتمال ووچې دښمن په دې طرف راسي ، په دې وجه يې ډپنځوسو غشو ويشتونکو دسته مقرره کړه اوحکم يې وکې چې دوی به دشادطرف پر غونډۍ باندې دحفاظت کارکوی دجنګ کوونکو دفتح اوشکست سره به دوی څه کارنه ساتي اودخپل ځای څخه به نه ښوري عبد الله ابن جبيرؓ ددې غشي ويشتونکو افسر مقررسو، قريشو ته په بدرکې تجربه سوې وه ، په دې وجه هغوی هم په ترتيب سره صفونه برابر کړه .

(دنبي ﷺ جنګي ترتيب دغيرو په نظر کي)

دنبي کريم ﷺ داصفونه برابرول او دفوجي قاعدو په لحاظ سره نظم اوضبط چې وليدل سي نوداحقيقت ورڅخه واضح کيږي چې نبي کريم ﷺ سره ددې چې دامت کامل رهبراومقدس نبي دی يوبې مثله او عظيم سپه سالارهم دی ده ﷺ چې په کوم اندازسره مورچې قائمې کړې اودجنګ طريقې يې قائمې کړې ددغه وخت دنيا ددې څخه نااشناوه اونن هم چې جنګي فنونو ديومستقل سائنس حيثيت اختيارکړي دی هغوی هم دده ﷺ فوجي قاعدې اونظم اوضبط ستايي ، دی حقيقت ته يې چې وکتل نو يو مسيحي مورخ داسې وويل .
«دخپلو مخالفينو برخلاف هغه ﷺ يوازې همت اوشجاعت نه درلودی بلکه محمد ﷺ دجنګ په فن کې نوې لارې هم راوايستې دمکې والاوو دپرله پسې اودبې دريغه جنګونو په مقابله کې يې دډېرې دور انديښې اوسخت قسم نظم اوضبط څخه کار واخستی»
داالفاظ دشلمې صدی ديوه مؤرخ (تام اندر) دي چې ده په (لائف آف محمد ﷺ) کتاب کې بيان کړي دي .

دجنګ شروع : ددی څخه وروسته جنګ شروع سو په اول کی د مسلمانانو تول دروندوو، ترڈی چی په مخالف فوج کی وارخطایی راغله اوپه تیښته سوه مسلمانانو داوګڼل چی مونږ فتح وکړه نودغنیمت دمال په راټولولو سول اوبل خواکوم غشی ویشتونکی چی نبی کریم ﷺ شاطرف ته دحفاظت دپاره کښینولی وو ، هغوی چی کله ولیدل چی دښمن وتښتیدی نوهغوی هم خپل ځای پریښووی، دغره لمنی ته راکښته سوه، حضرت عبدالله بن جبیرؓ دوی ته دنبی کریم ﷺ تاکیدی حکم وریادکی او دوی یی منع کړل لیکن دیو څوتنو څخه ماسوا نورو وویل چی دحضور ﷺ حکم منل خو تردغه وخته پوری وو، اوس مونږ لره دنوروسره یوځای کیدل په کار دی ، دغه وخت خالد بن ولیدؓ چی لا تراوسه مسلمان نه وو اودغه وخت دکفارو دلښکر درسالی افسروو، دموقعی څخه فائده واخسته اوپرغره راوګرځیدی دشادطرف څخه یی حمله وکړه ، عبدالله ابن جبیرؓ اودده لږو ملګرو یی مقابله وکړه لیکن دوی یی منع نه کړای سوه اوداسیلاب په یوه وارپر مسلمانانو راغی، بل طرف ته چی کم دښمنان تیښتیدلی وه، هغوی هم راواپس سول اوحمله یی وکړه اوپه یوه دم دجنګ روخ (مخ) بدل سواو مسلمانان په دی غیر تعینی حالاتو راپیښیدو سره داسی ګډوډ سوه چی ډیرکسان دمیدان څخه ووتل خوبیاهم یوڅواصحاب ؓ تراوسه پوری په میدان کی ثابت قدم ولاړوه چی په دی کی داافواه خپره سوه چی نبی کریم ﷺ شهید سو، دی خبرپه اصحابوؓ کی پاته هوش اوحواس هم ختم کی اوکوم صحابهؓ چی په میدان کی پاته وه هغوی هم وارخطا اوبی همته سوه ، دنبی کریم ﷺ څخه ګیرچاپیره صرف لس دولس جان نثاره ؓ پاته سوی وه اودی ! په خپله هم زخمی سوی وو دبالکل شکست خوړلوڅخه وروسته په عینی وخت کی صحابه ووؓ ته معلومه سوه چی نبی کریم ﷺ صحیح سلامت دی نودهرطرف څخه بیادهغوی خواته راجمع سوه اودی ! یی روغ جوړغره طرف ته بوتلی ، ددی شکست څخه وروسته مسلمانان ډیربی انتها پریشانه سوه اوداعارضی شکست دیوڅو اسبابوپه وجه ووچی پرهریوه سبب باندی قرآن مجیدښه په واضحه اوښکاره الفاظوسره تبصره وکړه اودآئنده دپاره یی داحتیاط کولو تلقین وفرمایی ددی واقعی په تفصیل کی څه داسی واقعات دی چی ډیر لوی سبق ورڅخه اخستل کیدی سی ، او دټولو مسلمانانو دپاره په کی دوعظ اونصیحت ملغلری پرتی دی .

(داحد دواقعي څخه يوڅو سبقونه)

(۱) اوله خبره لکه څنګه چی اول معلومه سویده چی کفارو دقریشوپه دی جنګ کی دځان سره ښځی هم راوستلی وی ددی دپاره چی د دوی سړی دپه شاکیدو څخه منع کوی نبی کریم ﷺ ولیدل چی دابی سفیان دښځی هندی په مشری کی دکفارو ښځی اشعاروایی اوپه سرو کی جوش راپورته کوی جنګ ته یی تیزوی .

انْ تُقْبِلُوْا نُعَانِقْ ✽ وَنَفْرُشُ النَّمَارِقَ

اَوْ تُدْبِرُوْا نُفَارِقْ ✽ فِرَاقَ غَيْرَ وَامِقٍ

(مطلب داچی که په مقابله کی ثابت قدم پاته سواست اوفتح تاسی وکړه نوهارونه به درپه غاړه کړو، اوتاسوته به نرمی بستری خپری کړو لیکن که تاسی شاکړه ، نومونږبه تاسی بالکل پریږدو)

او دخاتم الانبياء ﷺ په ژبه مبارکه ددعا دالفاظ جاري وه .

اَللّٰهُمَّ بِكَ اَصُوْلُ وَفِيْكَ اُقَاتِلُ حَسْبِيَ اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ .

اى الله ! په تاسره قوت حاصلوو اوستاپه نوم حمله کوو اوخاص ستا ددين دپاره جنگ کوو ، خاص الله ﷻ کافى دى او هغه لوى کار ساز دى .

ددى دعايو يو لفظ خاص دالله ﷻ سره دتعلق تاکيدکوى اودمسلمانانو ټول کارونه اوعملونه تردى چى جنگ اوقتال هم دنورو قومونو دجنگ اوقتال څخه ممتازکوى اوفرق يى ښکاره کوى (۲) دوهم شى دغور قابل دا دى چى په دى غزاکى ځينى صحابه وو ﷺ دشجاعت اوبهادرى اوځان قربانولو هغه نقشى پريښودى چى په تاريخ کى يى مثال نه سى پيداکيدى ، حضرت ابو دجانه ﷺ خپل بدن حضور ﷺ ته ډال کړى ووچى هرراتلونکى غشى به يى په خپله سينه باندى خوړى اوحضرت ابوطلحه ﷺ هم خپل بدن غلبيل کړى وو ، ليکن دحضور ﷺ ملگرتيايى نه وه پريښى ، دحضرت انس بن مالك ﷺ اکاحضرت انس بن النضر ﷺ دجنگ بدرڅخه غيرحاضرپاته سوى وو ، په دى وجه به هغه افسوس کوى اوآرزوبه يى کوله چى دنبى کريم ﷺ په ملگرتياکى که موقع په لاس راغله نودخپل زړه ارمان به پوره کړم ، نوچى دجنگ احدواقعه راپيښه سوه نوانس بن النضر ﷺ په کى شريك سو ، اوڅه وخت چى مسلمانان خپاره واره سوه اودکافرانودقريشوسيلاب ځپى ووهلى نوده خپله توره راواخسته اوورمخکى سوپه دى کى دده دحضرت سعد ﷺ سره ملاقات وسو ، حضرت سعد ﷺ هم په دغه خپريدونکو خلکوکى روان وو ، ده ورته چغه کړه چى اى سعده ﷺ چيرى ځى؟ په ما خو دأحد په دى لمنه کى دجنت خوشبويى لگيږى ، دايى وويل او ورورانډى سواو دسخت جنگ څخه وروسته يى خپل روح روح پيداکوونکى ته وسپارى (ابن کثير) حضرت جابر ﷺ فرمايى چى کله مسلمانان خواره واره سوه ، دغه وخت دنبى کريم ﷺ سره يوازى يوولس تنه پاته وه چى په دوى کى حضرت طلحه ﷺ هم وو ، دقريشو دکفاروسيلاب ځپى وهلى نبى کريم ﷺ وفرمايل څوك به ددوى خبر راوړى ؟ حضرت طلحه ﷺ وويل چى زه يارسول الله! يوبل انصارى صحابى وويل چى زه حاضريم انصارى ته حضور ﷺ دتلوحکم ورکى ، هغه دجنگ کولوڅخه وروسته شهيد سو ، بيايوه بله ځپه راغله ، بياحضور ﷺ هغه پوښتنه وکړه اوحضرت طلحه ﷺ ورلره هم هغه جواب ورکى اوبى قراره وو ،دايى غوښته چى حضور ﷺ راته دورتلوحکم وکى اوزه ورورانډى سم حضور ﷺ يوبل انصارى صحابى ﷺ ورولېږى ، او په هره پيره به يى حضرت طلحه ﷺ ته اجازت نه ورکوى اوبل صحابى ته به يى اجازه ورکوله اوهغه به شهيد کيدى ، په جنگ بدرکى سره ددى چى مسلمانان ډيرکم وه ، فتح يى حاصله کړه اوپه احدکى دبدر په نسبت ډيروه ، بياهم شکست يى وخوړى په دى کى هم دمسلمانانودپاره عبرت دى چى مسلمانان به هيڅکله هم دساز اوسامان په ډيروالى پسى نه ځى، بلکه فتح به هميشه دالله ﷻ دجانب څخه گڼى اوپه دى پورى به خلق تعلق مضبوطوى ، دجنگ يرموك په موقع باندى چى کله دجنگ دمحاذ څخه حضرت عمر ﷺ ته دزيات فوجى امداد دپاره وليکل سول او دخپل کموالى شکايت يى وکى نو حضرت عمر ﷺ ورته په جواب کى وليکل .

قَدْ جَآئَتْنِيْ كِتَابُكُمْ تَسْتَمِدُّوْنَنِيْ وَاِنِّيْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَنْ هُوَ اَعَزُّ نَصْرًا وَاَحْصَنُ جُنْدًا اَللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ فَاسْتَنْصِرُوْهُ فَاِنَّ مُحَمَّدًا ﷺ قَدْ نُصِرَ فِيْ يَوْمِ بَدْرٍ فِيْ اَقَلِّ مِنْ عِدَّتِكُمْ فَاِذَا جَآءَكُمْ كِتَابِيْ هٰذَا فَقَاتِلُوْهُمْ وَلَا تُرَاجِعُوْنِيْ (په حواله دمسند احمد) (ابن کثیر)

(ماته ستاسو خط راغی چی تاسی په کی دزیات فوج طلب کړی دی لیکن زه تاسو ته دیو داسی ذات پته درکوم چی دمدد په لحاظ سره زیات محفوظ دی هغه دالله ﷻ ذات دی نو تاسی دهغه څخه کومك طلب کی ، محمد ﷺ لره یی دکموالی څخه په بدرکی فتح ورکړی وه اوکومك یی ورسره کړی وو ، کله چی زما دا خط تاسو ته در ورسیږی نو په هغوی حمله وکی او په دی باره کی ماته رجوع مه کوی)

ددی واقعی راوی بیان کوی چی کله مونږته داخط راورسیدی مونږ دالله ﷻ نوم واخستی او دکفارو په ډیرلښکر مو په یو وارحمله وکړه اوهغوی لره موشکست ورکړی ، حضرت فاروق اعظم ؓ ته معلومه وه چی دمسلمانانو فتح اوشکست په کموالی اوډیروالی نه دی بلکه دالله ﷻ پرتوکل اودهغه پرکومك باندی موقوفه دی ، لکه چی قرآن کریم دحُنین دغزا په باره کی دا حقیقت په وضاحت سره بیان کړی دی ارشاد دی .

وَيَوْمَ حُنَيْنٍ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا .

دحُنین غزا یاده کړی کله چی تاسی په خپل ډیروالی باندی ناز کوی نو دی ډیر والی تاسو ته هیڅ فایده ونه رسولی سوه ، اوس دآیتونو په تفسیر فکروکړی .

اِذْغَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ الاٰية : یعنی کله چی دسهارپه وخت کی ته دخپل کورڅخه راووتی دجنګ دپاره دی په مختلفو مورچو مسلمانان کښینول ، دواقعوپه نقل کولوکی دقرآن مجید یو خاص معجزانه طریقه ده چی په عام طورسره یوه واقعه په هره برخه اوتفصیل سره نه بیانوی لیکن په کومو واقعو اوبرخوکی چی خاص هدایات وی، هغه بیانوی په دی ذکر سوی آیت کی چی دواقعی دکوموخاصو برخو وضاحت دی ، مثلاًدکوره دوتو وخت څه وو دایی په لفظ د غَدَوْتَ سره بیان کړه اودحدیثو درواياتو څخه ثابته ده چی داسهار اووم تاریخ دشوال سـ۳نه هـ وو ، ددی څخه وروسته یی داوښوده چی ددی سفرابتداء دکوم ځای څخه وسوه ؟ د مِنْ اَهْلِكَ په لفظ سره اشاره وسوه چی حضور ﷺ دغه وخت په خپل اهل او عیال کی وو ، دوی یی هلته پاته کړه او ورڅخه راووتی حالانکه داحمله په مدینه کیدونکی وه دحالاتوپه دی برخوکی دا هدایت دی چی کله دالله ﷻ حکم راسی ، نو په هغه باندی په عمل کولوکی اهل اوعیال دلاری خنداو خار نه سی جوړیدلی ، ددی څخه وروسته دکوره وتل، دجنګ محاذته رسیدل پاته سو اودجنګ دمحاذ اولنی کاریی دابیان کی چی ، تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِيْنَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ یعنی تاسی مسلمانان دجنګ دپاره پرمناسبو ځایونو باندی کښینول .

بیایی دا آیت داسی ختم کی چی وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ یعنی، الله تعالی لوی اوریدونکی او لوی پوهیدونکی دی ، دسمیع علیم صفتونه یی رایادکړه دی طرف ته یی اشاره وکړه چی دغه وخت دمخالفو اوموافقو ددوارو پرخپل خپل ځای ویل او اوریدل داټول دالله تعالی په علم کی راغله اوپه دی موقع چی هرڅه موافقو اومخالفوته ورپیښ سوه ، په دی کی یوشی هم دهغه څخه پټ سوی نه دی اودغه شان ددی جنګ انجام هم دهغه څخه پټ نه دی .

تردی وروسته دوهم آیت دی اِذْهَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ اَنْ تَفْشَلاَ الخ یعنی هرکله چی ستاسی څخه دوو ډلوداخیال وکی چی بی همته سی، په داسی حال کی چی الله ﷻ د دواړو مددګاروو ددی دوو ډلو څخه مراد داوس قبیله بنی حارثه اوخزرج قبیلی بنی سلمه دی ، دی دواړو ډلو دعبدالله بن ابی مثال ولیدی په خپل ځان کی یی کمزوری اوبی همتی محسوس کړه لیکن دالله ﷻ فضل یی مدد وکی اوداوسوسه یی زیاته نه سوه اوداخیال هم چی په دوی کی پیدا سو ، دا دخپل کموالی دسرو اوکموالی دسامان په بنا باندی پیدا سوی وو ، دایمان دکمزوری په بنانه ووپیداسوی ، دغزاګانو تاریخ لیکونکی مشهورامام اومؤرخ ابن هاشم داواضحه کړي ده اود وَاللهُ وَلِيُّهُمَا جمله په خپله ددوی دکامل ایمان شهادت ورکوی ، په دی وجه به ددی دواړو قبیلوځینی بزرګانو فرمایل چی که په دی آیت کی پرموږ څه زورنه هم ده ، لیکن د وَاللهُ وَلِيُّهُمَا زیری هم هم زموږ دپاره دی ، ددی آیت په آخرکی فرمایی چی: مسلمانانو لره په الله پاك باندی اعتماد ساتل په کاردی په دی کی داخبره واضحه سوه چی دسرو په ډیروالی اوسازوسامان باندی مسلمانانو لره اعتماد (باور) کول نه دی په کارپه قدردطاقت دمادی سامان جمع کولوڅخه وروسته باور یوازی دالله تعالی پرذات باندی په کار دی ، بنوسلمه اوبنو حارثه ته چی کومه دکمزوری اوکم همتی وسوسه پیداسوی وه هغه هم ددی مادی (ظاهری سازوسامان د) کمزوری په بناباندی وه ، په دی وجه ددی وسوسی علاج یی توکل وښووی چی توکل اوباور ددی وسوسودپاره شفا ورکوونکی نسخه ده ، توکل دانسان په صفتونوکی یولوی صفت دی ، تحقیق کوونکو صوفیانوددی په حقیقت باندی په نفصیل سره بحثونه کړیدی ، دلته دومره قدری پوهیدل په کار دی چی دتوکل معنیٰ دا نه ده چی دهرقسم ظاهری اسبابوڅخه بالکل بی تعلقه سی په الله ﷻ اعتماد (باور) وکی بلکه توکل دادی چی ټول ظاهری اسباب دخپل قدرت اوطاقت مطابق جمع اواختیارکړی اوبیایی نتیجه الله ﷻ ته وسپاری ، اوپه دی ظاهری اسبابوباندی فخر اونازنه کوی ، بلکه باوریی یوازی په الله ﷻ وی ، دنبی کریم ﷺ خویونه اواخلاق زموږ په وړاندی دی په خپله په دی جهادکی دمسلمانانو لښکرمنظم کول دجنګ دپاره، دخپل قدرت مطابق وسله اونوردجنګ سامان تیارول دجنګ محاذته ځان رسول اودوخت اومقام مطابق دجنګ نقشه تیارول ، مختلفی مورچی جوړول اوصحابه کرام ﷺ په هغه کی کښینول اومقررول وغیره دا ټول ظاهری انتظامونه وه چی زموږ سردارنبی کریم ﷺ په خپلو لاسونو مبارکو باندی وکړل اودایی وښودل چی داظاهری اسباب هم دالله تعالی نعمت دی، ددی دانتظام نه کولونوم توکل نه دی ، دلته په مومن اوغیرمومن کی فرق یوازی دومره دی چی مومن ټول سامانونه اوظاهری طاقتونه دخپل قدرت مطابق دجمع کولوڅخه وروسته باور اوتوکل یوازی په الله باندی کوی اوغیرمومن ته داروحانیت حاصل نه وی ، دده باور یوازی په خپلوظاهری (مادی) اسبابو باندی وی ، اودافرق همیشه په ټولو اسلامی غزاګانوکی ښکاره سوی اولیدل سوی دی ، ددی څخه وروسته دهغه غزا طرف ته خیال اوفکر راګرځول کیږی په کمه کی چی مسلمانانو دکامل توکل اظهارکړی وو اوالله ﷻ دوی لره فتح اوکامیابی په کامله طریقه سره ورکړی وه ، ارشاددی ، وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللهُ بِبَدْرٍ وَّاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ یعنی هغه وخت یادکی کله چی الله ﷻ په بدرکی ستاسی مدد

کړي وو ، هرکله چي تاسي په شمارکي هم دري سوه ديارلس اوهغه هم بې سروسامانه واست .
دبدر اهميت اود هغې محلِ وقوع: بدردمديني منوري څخه داتيا ميلوپه فاصله جنوب مغرب طرف ته ديو پړاو اومنډي نوم دی دغه وخت دي ځای ته ځکه اهميت حاصل ووچي دلته اوبه ډيري وي اودعربو په شکلنو ميدانونوکي دايولوی شي دی ، دتوحيد او شرك په مينځ کی دلته دټولوڅخه اولنی جنگ دجمعي په ورځ درمضان مبارك په اوولسمه ۱۷سد۲نه هـ مطابق۱۱ ، مارچ سنه۶۲۴ ع کی سوی وو ، داغزا خوپه ظاهره يومقامي جنگ معلوميږي ، حقيقت دادی چي دی ددنياپه تاريخ کی يولوی انقلاب (بدلون) پيدا کی په دی وجه د قرآن په ژبه کی دی ته يوم الفرقان (يعني دحق اوباطل فرق کوونکی) ويل سوي دی فرنگی تاريخ ليکونکو هم ددی داهميت اقرارکړي دی دامريکی پروفيسر (هتی) په خپل کتاب (هسټري آف دي عربين) ، يعني دعربوتاريخ کی وايي ، دا داسلام ترټولو اوله ښکاره فتح وه .
وَاَنۡتُمۡ اَذِلَّةٌ: يعني تاسي دغه وغت په شمارکي لږاوپه سامان کمزوري واست ، مسلمانان په شمارکی په قوي روايتونوسره دری سوه ديارلس وه ، په دی فوج کی آسان يوازي دوه وه ، او اوښان اوياوه چي خلگ به وربانديِ په واروار سپريدل په آخری آيت کی فرمايي ، فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُوۡنَ يعني دالله ﷻ څخه وبيريږي ددی دپاره چي تاسي شکر گذارجوړسی ، قرآن کريم ځای پرځای دمنافقانو دمکر اوفريب اوسختو مخالفتونو دبدونتيجو څخه دمحفوظ پاته کيدو دپاره دتقویٰ اوصبر علاج ښوولی دی ، په دی دوو شيانوکی دټول تنظيمی جداو جهد اودښکاره فتح راز پټ دی لکه چي مخکی ددی بيان سوی دی اودلته يی دصبر او تقویٰ پرځای يوازي پرتقویٰ باندی بس والی وکی، ځکه چي په حقيقت کی تقویٰ داسي جامع صفت دی چي صبرهم په دی کی شامل دی .

اِذۡ تَقُوۡلُ لِلۡمُؤۡمِنِيۡنَ اَلَنۡ يَّكۡفِيَكُمۡ اَنۡ يُّمِدَّكُمۡ رَبُّكُمۡ بِثَلٰثَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الۡمَلٰٓئِكَةِ مُنۡزَلِيۡنَ ﴿۱۲۴﴾

هرکله چي وويل تامسلمانانوته چي ای کافي نه دی تاسي لره دمدد دپاره چي راوليږي رب ستاسي دری زره ملائکی دآسمان

بَلٰٓى ۙ اِنۡ تَصۡبِرُوۡا وَتَتَّقُوۡا وَيَاۡتُوۡكُمۡ مِّنۡ فَوۡرِهِمۡ هٰذَا يُمۡدِدۡكُمۡ

څخه راکښته کوونکی دی.البته که تاسي صبروکی اوخان موو ساتی او دوی راسی په تاسي باندی يو دم نومدد

رَبُّكُمۡ بِخَمۡسَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الۡمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِيۡنَ ﴿۱۲۵﴾ وَمَا جَعَلَهُ

به وليږی رب ستاسي پنځه زره ملائکی په نښاندارو آسونو باندی ، او دا خو الله ﷻ

اللّٰهُ اِلَّا بُشۡرٰى لَكُمۡ وَلِتَطۡمَئِنَّ قُلُوۡبُكُمۡ بِهٖ ۗ وَمَا النَّصۡرُ اِلَّا

ستاسي زره خوشحاله کی او ددی دپاره چي تسکين وسی ستاسي د زړونو په دی ، اومدد صرف دالله ﷻ

مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿۱۲۶﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِيْنَ

دطرف څخه دی چی زبردست دی حکمت والا ، ددې دپاره چی هلاك کړی ځینی کافران ،

كَفَرُوْٓا اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوْا خَآئِبِيْنَ ﴿۱۲۷﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ

یا دوی ذلیله کړی نو بیا به سی دوی محرومه ، ستا هیڅ اختیار نسته

شَيْءٌ اَوْ يَتُوْبَ عَلَيْهِمْ اَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَاِنَّهُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿۱۲۸﴾

یا به دوی ته توبه ورکړی الله ﷻ یا به یی عذاب کړی چی دوی په ناحقه دی ،

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۭ يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ

او خاص دالله مال دی هرڅه چی په اسمانونو کی دی او څه چی په مځکه کی دی ، بخښی چالره چی وغواړی

وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۲۹﴾ ع

او عذاب ورکوی چالره چی وغواړی او الله بخښنی والا مهربانه دی .

لنډ تفسير: د اِذْ تَقُوْلُ لِلْمُؤْمِنِيْنَ څخه تر فَيَنْقَلِبُوْا خَآئِبِيْنَ پوری (په بدر کی دالله ﷻ دا امداد هغه وخت سوی وو) کله چی تا (ای محمده ﷺ) مسلمانانو ته داسی وویل چی ایا تاسولره (دزړه کلکولو دپاره) به داکارپوره نه وی چی ستاسی رب ستاسی امدادوکړی په دری زره ملائکو سره (چی ددی کاردپاره دآسمان څخه) راکښته کړل سی (ددی څخه معلومیږی چی دلویی درجی ملائکی به وی که نه وی نو کومی ملائکی چی دمځکی څخه په مځکه موجودی وی دهغوی څخه هم داکار اخستل کیدی سوای (روح) بیادلوړ استفهام (سوال جواب په خپله داسی فرمایی) هو ، ولی نه (پوره به وی تردی وروسته په دی امدادکی دنور زیات وعده داسی فرمایی چی دمقابلی په وخت کی) که ثابت قدم پاته سواست او پرتقوی ولاړ واست (یعنی دحکم منلو څخه خلاف مویو کارونه کی) اودغه خلق پرتاسی په یو وار حمله وکړی (په کوم کی چی بیاعادةً دیو چامخلوق څخه کومك رسیدل گران سی) نوستاسی رب به ستاسی امداد وفرمایی په پنځه زره ملائکو سره چی په یو خاص شکل سره به جوړی سوی وی (لکه په عاموجنگونو کی چی دخپل فوج دپیژندو دپاره یو خاصه وردی (دریشی) وی ، مخ ته اوس ددی امداد دحکمت بیان دی او الله ﷻ دا امداد دملائکو) په دی وجه ستاسی سره وکی چی ستاسی دپاره (دغلبی اوفتح) زیری وی اوستاسو زړونه په دی باندی په قرارسی اوفتح (اوغلبه) خوصرف دالله ﷻ دطرفه څخه ده چی زبردست دی (چی داغسی هم غلبه ورکولی سی لیکن) حکیم (هم) دی (نوکله چی حکمت اومصلحت په دی کی وی چی داسبابو په ذریعه دی غلبه

ورکړل سی نو هم دغسی اسباب پیداکوی ، داخو دملائکو دامداد دحکمت بیان وواوس مخ ته ددغه حکمت بیان دی چی دافتح اوغلبه تاسولره ولی درکړل سوه نوپه دی وجه یی ارشاد وفرمایی چی) ددی دپاره چی په کفاروکی یوه ټولی هلاکه کړی (نودکافرانو اویاسرداران مړه کړل سوه) یاپه دوی (کی څینی) ذلیل اوخوارکړی بیابه دوی ناکامه واپس سی (یعنی په دی دواړوکی به دیوی څخه یوه خبره خامخا وسی ، اوکه دواړه وسی نوزیاته بهتره ده نودا دواړی خبری وسوی چی اویا سرداران یی مړه سوه او اویاقیدسوه ذلیله سوه اوپاته په ذلت اوخواری سره وتښتیده)

د لَيۡسَ لَكَ مِنَ الۡاَمۡرِ شَيۡءٌ څخه تر غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ پوری (ای محمده ﷺ) تاسی لره (دچاچی په کفر کیدواو مسلمان کیدوکی په خپله) هیڅ دخل نسته (برابره خبره دعلم دخل وی اوکه دقدرت بلکه داټول دخدای پاک ﷻ په علم اوپه قبضه کی دی تالره صبرپه کار دی) تردی چی خدای پاك پردوی باندی (په رحمت سره) متوجه سی (یعنی دوی ته داسلام توفیق ورکی نوپه دغه وخت کی به صبرپه خوشحالیو سره بدل سی) اویادوی لره (خاص په دنیاکی) څه سزا ورکړی (نودغه وخت به صبردزړه په سکون سره بدل سی، اوددنیاسزاڅه بی ځایه هم نه ده) ځکه چی دوی ظلم هم ډیرزیات کړي دی (مراددی څخه شرك اوکفردی لکه چی فرمایي اِنَّ الشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيۡمٌ مخ ته ددی مضمون تاکیددی) اوخاص دالله ﷻ ملکیت دی هرڅه چی په آسمانونوکی او هر څه چی په مځکه کی دی ، هغه چاته چی وغواړی وبه یی بخښی (یعنی اسلام به یی نصیب کړی چی په دی سره به دده بخښنه وسی) اوچالره چی وغواړی عذاب به ورکی (یعنی اسلام به یی نصیب نه سی اوپه دی وجه به په همیشه عذاب کی وی) اوالله ﷻ ډیر لویه بخښنه کوونکی (او) لوی رحمت کوونکی دی (نوپه بخښنه کی خویی هیڅ تعجب نسته ځکه چی رحمت دهغه مخکی دی نوپه دی وجه یی دعذاب ورکولو وجه لوړه بیان کړه: فَاِنَّهُمۡ ظٰلِمُوۡنَ)

معلومات اومسئلي

(دملائکو دامداد لیږلو حکمت اواصل مقصد اودملائکو په شمار کي دمختلف شمار بیانولو حکمت)

دلته دانسان دطبعیت مطابق یوداسوال دی چی الله ﷻ خوخپلو ملائکولره دومره طاقت ورکړي دی چی دپوره ښارتخته چپه اړولای سی لکه چی دلوط ﷺ دقوم مځکه یوازی جبرائیل امین ﷺ چپه اړولی وه نوبیاد ملائکو لښکر لیږلوته څه ضرورت وو؟ اودارنګه داچی کله ملائکی میدان ته راغلی وی نو بیا خو په کار وه چی یوکافرهم خلاص نه وای پاته سوی ، نو ددی جواب خوپه خپله قرآن کریم په دی آیت وَمَاجَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّابُشۡرٰى کی ورکړي دی چی دملائکو دلیږلوڅخه دجنګ میدان فتح کول مقصودنه وو ، بلکه دجهادکوونکو مسلمانانو تسلی اودزړه مضبوط تیا اود فتح زیری ورکول ورڅخه مقصود وو: لکه ددی آیت دالفاظو ، اِلَّا بُشۡرٰى او لِتَطۡمَئِنَّ بِهٖ قُلُوۡبُكُمۡ څخه چی واضحه ده ، اوتردی زیات واضح دسورت انفال په دی واقعه کی راغلی الفاظ دی: فَثَبِّتُوا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا په دی کی ملائکوته خطاب دی چی ددوی پرذمه داکاردی چی دمسلمانانو زړونه مضبوط کړی اوپریشانه کیدوته یی پاته نه کړی دزړه مضبوطولومختلف صورتونه کیدی سی یوداهم دی چی په خپل تصرف سره ددوی زړونه مضبوط کړی لکه چی دصوفیانو

مشائخو داکاردی چی دخپلو مریدانو زړونه په تصرف سره مضبوطوی اوداهم کیدی سی چی مسلمانانو ته په مختلفو طریقوسره دابنکاره کړی چی دالله تعالی ملائکی ددوی دامداد دپاره ولاړی دی ، کله یی مخ ته ښکاره سی ، کله په آواز سره کله په بلی طریقی سره لکه چی په میدان دبدرکی داټولی طریقی استعمال سوی وی ، په آیت فَاضْرِبُوْا فَوْقَ الْاَعْنَاقِ کی یوتفسیردادی چی داخطاب ملائکوته دی اودحدیث په څینو روایاتوکی دی چی ملائکی به چی کله پرمشرك دحملی اراده وکړه نودهغه سربه په خپله دبدن څخه جلاسو (لکه چی روایت دی دسهل بن حنیف ﷺ څخه په روایت دحاکم اوپه تصحیح دبیهقی) اوځینی صحابه کرامو ﷺ دجبرائیل ﷺ آوازهم اوریدلی دی چی: اقدم حیزوم یی فرمایل اوځینوپه خپله ملائکی هم لیدلی دی (رواه مسلم) دا ټول لیدل کتل ددی زنځیرکړی دی چی دالله ﷻ ملائکو مسلمانانو ته دخپل کومك دیقین ورکولو دپاره څه څه کارونه داسی هم کړي دي چی گویادوی هم په جنگ کی شریك دی اوپه اصل کی د دوی کار مسلمانانو لره تسلی ورکول او د دوی زړونه مضبوطول وو دملائکو په ذریعه میدان جنگ فتح کول مقصود نه وو ، ددی یوښکاره دلیل داهم دی چی په دی دنیا کی دجنگ اوجهاد فرض پرمسلمانانو وراچول سوي دي اوپه دی سره دوی ته فضیلتونه او درجی حاصلیږی که الله ﷻ داسی کولای چی دملائکوپه ذریعه یی ملکونه فتح کولای نوپه دنیاکی به دکفر اوکافر نوم هم نه وای پاته سوی ، دحکومت اوبادشاهی دکافرانوخوبه گرسره سوال نه پیداکیدی ، مگرقدرت په دی کارخانه کی دالله تعالی منشاء دانه ده، دلته خوکفر اوایمان، عبادت اوگناه، اطاعت اونافرمانی یوځای چلیږی ، ددوی دصفایی دپاره دقیامت ورځ ده ، پاته سوه دامعامله چی دبدرپه جهادکی دالله > دملائکو دمدددپاره چی کمی وعدی راغلی دی، په دی کی دسورت انفال په آیت کی دیوزرو وعده ده اودآل عمران په دی ذکرسوی آیت کی اول ددرو زرو بیادپنځو زرو وعده ده ، په دی کی څه حکمت دی ؟ خبره داده چی دسورت انفال په دغه ځای کی ذکردی چی کله دبدرپه میدان کی مسلمانانو دمخالفینو شمار یوزرولیدی اوددوی شماردری سوه دیارلس وونودالله تعالی په دربارکی یی فریاد وکی نو د دوی سره دزروملائکو درالیږلو وعده وسوه چی ددښمن دلښکر هومره به زه ملائکی درولیږم ، دآیت الفاظ دا دی ، اِذْ تَسْتَغِيْثُوْنَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّیْ مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِفِيْنَ اوتردی آیت وروسته یی هم دملائکو دکومك لیږلو دغه مقصد ظاهرکی چی دمسلمانانو زړونه په جمع سی اودفتح زیری ورته وسی نوددی څخه وروسته دآیت الفاظ دادی: وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى وَلِتَطْمَئِنَّ بِهٖ قُلُوْبُكُمْ اودسورت آل عمران په دی ذکرسوی آیت کی ددرو زرو ملائکو وعده شایدپه دی بناسوی ده چی دبدرپه میدان کی مسلمانانوته خبر ورسیدی چی کرزبن جابر محاربی دخپلی قبیلی دلښکرسره دمکی دمشرکانو کومك ته را روان دی (لکه داسی په روح المعانی کی دی) دلته ددښمن شمار دمسلمانانو مخکی هم دری چنده وونو مسلمانان په دی خبره پریشان غوندی سوه نوددری زره ملایکو وعده ورسره وسوه چی معامله سرچپه سی اود مسلمانانو شمیر دکافرانو دری چنده سی .

بیایی ددی آیت په آخرکی دغه شمارپه یوځوشرطونو سره زیات کی پنځه زره یی کی، هغه شرطونه دوه

وه ، یوداچې که مسلمانانو دصبر اوتقوی پرلوړ مقام باندې ولاړپاته سي دوهم داکه دښمن په دوی په یو وارپه جمع حمله وکړي ، لیکن په دې دوو شرطونو کې دوهم شرط چې په جمع حمله وه واقع نه سو نو په دې وجه دپنځو زرو دشمار لیږلووعده هم پاته نه سوه ، بیاپه دې کې دتفسیر اوتاریخ داامامانوخبرې مختلفې دي ، چې که څه هم دوعدې داشرط واقع نه سوخو بیاهم داوعده دپنځو زروپه صورت کې پوره سوه اوکه یوازې ددرو زرو په صورت کې دامختلفې خبرې په روح المعاني کې ذکردي ، آیت لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ ددې ځای څخه بیاداُحد داصلي قصې وطرف ته راګرځي ، په مینځ کې په لنډو الفاظوسره دبدر دقصې ذکر راغلی وو اوسبب دنزول ددې آیت دادي چې په دې غزا داحد کې دحضور اقدس ﷺ غاښونه مبارکان کوم چې دمخامخ دوه لاندې اودوه باندې غاښونو دواړو طرفوته څلور غاښونه دي (رُباعیات) دوه راسته طرف ته یولاندې اوبل لوړ اودوه چپه طرف ته یولاندې اوبل لوړپه دوی کې دراسته طرف لاندې غاښ مبارك یې شهیدسو اومخ مبارك یې زخمي سونو دده ﷺ په ژبه مبارکه دا الفاظ راغله چې (داسې قوم به څه خیر پیداکي چاچې دخپل نبي سره داسې وکړه ، حالانکه دغه نبي دوی دخدای ﷺ طرف ته رابولي) دغه وخت دا آیت نازل سو ، په بخاري کې یوه قصه بله هم نقل سوي ده چې ده ﷺ ځینې کفارو ته ښرا وې هم کړې وې ، په دې باندې دا آیت نازل سو، چې په دې کې نبي کریم ﷺ ته دصبر اوتحمل تعلیم ورکول سوي دي (دبیان القرآن څخه په لنډو الفاظوکې)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَأْكُلُوا۟ ٱلرِّبَوٰٓا۟ أَضْعَٰفًا مُّضَٰعَفَةً ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ

ای ایماندارو ! مه خورئ سود دوچند په دوچند او وبیریږئ دالله څخه چې

تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱلنَّارَ ٱلَّتِىٓ أُعِدَّتْ لِلْكَٰفِرِينَ ﴿١٣١﴾

تاسې به خلاص سئ ، اوځان ساتئ دهغه اور څخه چې تیارسوی دی کافرانو دپاره .

لنډتفسیر: ای ایماندارو! سودمه خورئ (یعني مه اخلئ داصل څخه) څوحصې زیاتی (کړئ) اودالله ﷺ څخه وبیریږئ امید دی چې تاسې به کامیاب سئ (یعني جنت به مو نصیب سي او د دوزخ څخه به خلاص سئ) اودهغه اورڅخه ځان وساتئ کوم چې (په اصل کې) دکافرانو دپاره تیارسوی دی (او د اورڅخه دخلاصیدو صورت دا دی چې دسود او حرامو کارونو څخه ځان وساتئ)

معلومات اومسئلې : په دې آیت کې دسود خوړلو دحرموالي اومنعې دبیان سره دأَضْعَٰفًا مُّضَٰعَفَةً ذکر دحراموالي قید نه دی ، بلکه دسود دناکاروالي دښکاره کولودپاره دی ځکه چې په بل آیت کې مطلق دربوا دحراموالي بیان په سختئ اوتاکید سره راغلی دی چې تفصیل یې په سورة بقره کې تیرسوي دی ، او دأَضْعَٰفًا مُّضَٰعَفَةً په ذکرکې دې طرف ته هم اشاره کیدی سي چې دچاچې سودخوړل عادت سي ، نو برابره خبره ده که دې داصطلاحي سودِ مرکب څخه یعني دسود دَر سود معاملې څخه پرهیزهم وکي خو دسود څخه حاصله سوې ګټه کله چې دې دوباره په سودچلوی نوخامخا اضعاف مضاعف جوړیږي ، که

څه هم دسود خورو په اصطلاح کې دي ته سود مرکب یعني سود دَرسود نه وایي ، ددې حاصل دا دی چې هر یو سود آخر اضعاف مضاعف کیږي .

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾ وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ

او حکم مني دالله او درسول چې په تاسي رحم وسي ، او تلوار کوی بخښني طرف ته دخپل رب

وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾

او جنت طرف ته چې پلنوالی یې داسمان او مځکې هومره دی ، تیار سوی دی دپرهیزګارانو دپاره .

لنډتفسیر: او په خوشحالی سره خبره ومنی دالله ﷻ او (دهغه) درسول ﷺ امید دی چې په تاسی به رحم وسی (یعني په قیامت کې) اومنډوهی دبخښني طرف ته چې ستاسی د پروردګار دطرف څخه (نصیب دی او (منډوهی) دجنت طرف ته (مطلب دادی چې داسی نیك کار اختیارکړی چې په هغه سره پروردګار تاسی وبخښی اوتاسی ته جنت درکی او هغه جنت داسی دی) چې لوی والی یې داسی (خو) دی لکه ټول آسمانونه اومځکی (اوتر دی دزیات نفی نسته لکه چې په واقع کې تردی هم زیاتوالی ثابت دی او) هغه تیار سوي دی دخدای ﷻ څخه دبیریدونکو دپاره .

معلومات اومسئلي: په ذکر سوی آیت کی دوی مسئلي زیاتی مهمی دی اول داولنی آیت مضمون چې په دی کی د الله ﷻ دحکم منلو سره درسول دحکم منلوهم حکم سوی دی ، په دی کی داخبره دفکرقابله ده چې که درسول اطاعت بعینه دالله ﷻ اودهغه د رالیږل سوی کتاب قرآن داطاعت (حکم منلو) نوم وی ، نوبیاددی ځان ته دبیانولو ضرورت څه دی اوکه په دی دواړوکی څه فرق وی نوهغه فرق څه دی ؟ دوهمه خبره چې همیشه دیاد ساتلو اوپه خپل عملی ژوندکی ددی دقبلی جوړولو قابله ده ، هغه صفتونه اونښی نښانی دی چې الله تعالی دخپلو مقبولو اوپرهیزګارو بندګانو دپاره په دی آیتونوکی ښوولی دی چې د الله تعالی اودرسول اطاعت (حکم منل) محضی په زبانی جمع خرځ سره نه کیږي بلکه دحکم منونکو څه صفتونه او حالات وی چې په هغوی سره دوی پیژندل کیږي .

(درسول اطاعت دالله ﷻ څخه دجلا بیانولو حکمت)

اوله مسئله : یی په اولنی لنډآیت کی داسی بیان کړه ، أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ، یعني دالله ﷻ اودرسول اطاعت کوی چې پرتاسی رحم وسی ، په دی کی یی دالله تعالی درحمت دپاره لکه څنګه چې دالله ﷻ حکم منل هم لازم کړي دی دغه شان یی درسول الله ﷺحکم منل هم ضروری اولازم کړي دی ، اودابیاصرف په دی آیت کی نه په ټول قرآن کی وار وار ددی تکرارپه داسی شان سره دی چې کوم ځای دالله ﷻ دحکم منلو حکم دی هلته درسول دحکم منلوذکرهم ځان ته سوي دی ، دقرآن کریم داپرله پسی اومسلسل ارشادات دیوه انسان داسلام اوایمان دبنیادی اصولو وطرف ته مخ کوی چې که دایمان اولنی جزء دخدای ﷻ دوجود دهغه دیووالی اودهغه دحکم منلو اقرار کول دی نودوهم جزء یی درسول تصدیق

اودهغه حکم منل دی اوس دلته دفکرکولو داخبره ده چی د قرآن کریم دارشاداتوڅخه داهم ثابته ده چی رسول کریم ﷺ چی څه فرمایی هغه ټول دخدای ﷻ په اذن باندی وی دخپل طرف څخه هیڅ هم نه وی لکه چی ارشاد دی وَمَايَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى اِنْ هُوَ اِلاَّ وَحْيٌ يُّوْحٰى يعنی رسول کریم ﷺ چی څه وایی هغه دخپل خواهش څخه نه وایی ، بلکه هغه ټول دالله ﷻ دطرفه څخه وحی وی نومطلب یی داسوچی درسول حکم منل بعینه دخدای پاك حکم منل دی ددی څخه جلا بل څه شی نه دی ، دسورت نسآء په آیت ۲۹ کی په خپله قرآن کریم هم په دی الفاظوکی داپه ډاګه کړي ده ، مَنْ يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللهَ چاچی درسول تابعداری وکړه نوده دالله ﷻ تابعداری وکړه ، نو اوس سوال داپیداکیږی چی خبره داسی ده نو بیا ددی دواړو اطاعتونو په جلاجلا بیانولوکی څه فائده ده؟ اوخاص بیاددومره التزام اواهتمام سره چی په ټول قرآن کریم کی هرځای ددواړو اطاعتونوپریوه یوه ځای حکم ورکول کیږی په دی کی داراز دی چی الله ﷻ ددنیادهدایت دپاره یوکتاب رالیږلی دی اویورسول ، درسول په ذمه یی دا کارونه مقررکړي دی؟ اول دا چی د قرآن حکیم آیتونه په صحیح صورت اوهم په دغه لب اولهجه کی خلقوته ورسوی په کم صورت اولب ولهجه کی چی دوی نازل سوی دی ، دوهم داچی دی خلق دظاهری اوباطنی پلیتیو څخه پاك کړی ، دریم داچی ددی کتاب دمضامینو امت ته تعلیم ورکړی او ددی کتاب مقصدونه بیان کړی ، دارنګه داچی دی دکتاب دبیان سره سره دحکمت تعلیم ورکی دامضمون دقرآن کریم په ډیروآیتونوکی تقریبًاپه یوعنوان سره راغلی دی ، يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ : نو معلومه سوه چی درسول په منصبی فرآئضوکی صرف یوازی دا خبره داخله نه ده چی دی دی قرآن حکیم خلقوته ورسوی بلکه دده تعلیم او وضاحت کول هم درسول ذمه واری ده اوداهم ښکاره خبره ده چی درسول کریم مخاطب دعربوفصیحان اوبلیغان خلق وه ، هغوی ته دقرآن دتعلیم دامعنی نه سی کیدی چی محض د قرآن دالفاظو لغوی معنٰی دوی ته وښوول سی ځکه چی هغوی ټولوته دځانه دامعنٰی زده وه بلکه ددوی دتعلیم اووضاحت مقصدصرف داوو اوداکیدی سی چی قرآن کریم یوحکم په مجملو یامبهمو الفاظوکی بیان کړي دی ددی تشریح اوتفصیل نبی کریم ﷺ دهغه وحی په ذریعه سره خلقوته ورسوی کومه چی دقرآن کریم په الفاظوکی نه دی راغلی بلکه الله ﷻ د دوی په زړه مبارك کی اچولی ده ، دکوم طرف ته چی دقرآن په آیت اِنْ هُوَ اِلاَّ وَحْيٌ يُّوْحٰى کی اشاره ده ، مثلاًپه قرآن کریم کی په بی شماره ځایونو کی صرف په اَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ فرمایلو باندی اکتفاء کړي ده کوم ځای چی دلمانځه په معامله کی دقیام رکوع اوسجدی ذکرهم راغلی دی خوهغه هم بالکل مبهم دی دطریقو ذکر یی نسته ، نبی کریم ﷺ ته جبرائیل امین په خپله راغلی دی اودالله ﷻ په حکم یی ورته وښوول ، او دوی هم په دغه طریقه په ویناا‌وپه کولوسره (یعنی په قول اوفعل سره) امت ته ورسول ، دزکوٰة مختلف نصابونه اوپه هرنصاب باندی دزکوٰة مقدارمقررول بیاداخبره چی په کوم مال باندی زکوٰة سته اوپرکوم نسته اودنصاب په مقدارونوکی څومره حصه معاف ده داټول تفصیلونه نبی کریم بیان کړي دی او ددی خطونه یی ولیکل ډیروصحابه کراموته یی وسپارل یالکه مثلاً قرآن حکیم حکم وکی چی ، لَاتَاْكُلُوْا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ : دیوبل مالونه په خپل مینځ کی په ناحقه اوباطله طریقه سره مه خوری ، اوس ددی

داتفصیل چې په رواجي معاملوکې بیع شرا یعنې اخستلو خرڅولو اواجاره کې کوم صورتونه ناحقه او دبې انصافۍ یاعواموته دضرر رسولوپه وجه باطل دي دا نبي کریم ﷺ دخدای ﷻ په حکم سره امت ته ښوولي دي ، دغه شان دټولو شرعي احکامو هم دغه حال دی نو داټول تفصیلونه نبي کریم ﷺ دخپل فرض داداکولو دپاره د الله تعالی په وحی سره امت ته رسولي دي، چونکې داتفصیلونه په قرآن شریف کې نه دي ذکرسوي ، په دې وجه داکیدي سوه چې چیرې یوناپوه په دې کې دوکه (غلط) سي ، چې داتفصیلي احکام دخدای تعالی په رالیږلو احکاموکې نسته نودخدای په اطاعت کې په دې عمل کول ضروري نه دي په دې وجه الله ﷻ په ټول قرآن کریم وار وار دخپل حکم منلوسره سره درسول حکم لازمي کړی دی چې داهم په حقیقت کې دالله ﷻ حکم منل دي مګرظاهري صورت او دتفصیل بیان په اعتبارسره ددې څخه څه مختلف هم دی په دې وجه یې په واروار تاکید کولو سره وښووله چې نبي کریم ﷺ تاسوته څه حکم وکې دغه هم دالله ﷻ اطاعت ګڼې او ومنې یې ، برابره خبره ده په قرآن کریم کې په وضاحت سره وې اوکه نه وې ، دامسئله چونکې ډیره ضروري مسئله وه اودیوناپوه په دې باندې ددوکه (غلط) کیدوڅخه علاوه داسلام ددښمنانو دپاره په اسلامي اصولوکې دګډوډې خپرولو اودمسلمانانو دصحیح لارې څخه دغلطولوهم یوموقع په لاس ورتله ، په دې وجه قرآن کریم دمضمون صرف په لفظ داطاعت درسول سره نه بلکه په مختلفو عنواناتو سره یې امت محمدي (پرصاحب ددوی دې درود اوسلام وي) ته وښووله ، مثلاً ددوی په فرائضوکې یې دکتاب دتعلیم سره دحکمت دتعلیم زیاتوالي هم وکې ، دې طرف ته یې په دې اشاره وکړه چې په کتاب سر بیره نور څه هم د دوی په تعلیماتوکې داخل دي او دهغه تابعداري هم په مسلمانانو باندې واجب ده کوم چې په لفظ دحکمت سره یې ورڅخه تعبیرکړي دی یوځای یې ارشاد فرمایلی دی چې ، لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَانُزِّلَ اِلَيْهِمْ یعنې درسول دراليږلو مقصددا دی چې خلقو ته په دوی دنازل سوو آیتونو مطلبونه اومقصدونه اوشرحي بیان کړي اویوځای ارشاددی چې ، مَآاٰتٰكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ وَمَانَهٰكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا : یعنې چې رسول تاسې ته څه درکوي هغه اخلئ اودکوم څخه چې تاسې منع کوي دهغه څخه منع سي ، دا ټول انتظام ددې خبره دپاره سوی دی چې صباڅوك داسې ونه وایي چې مونږخو صرف دهغه احکامو پابندیوکوم چې په قرآن کریم کې راغلي دي اوکوم احکام چې په قرآن کریم کې پیدانه سي په هغه مونږنه نیول کیږو نبي کریم ﷺ ته غالباچې داخبره ښکاره سوې وه چې په څه زمانه کې به داسې خلق پیداسي چې درسول دتعلیماتو اوتشریحاتو څخه دځان خلاصولو دپاره به دادعوی وکې چې مونږلره دالله کتاب کافي دی ، په دې وجه په یوحدیث کې ښه په وضاحت سره یې ددې ذکر وفرمایی کوم چې ترمذي ، ابوداود، ابن ماجه، بیهقي اوامام احمد ، په خپلو کتابونو کې په دې الفاظوسره نقل کړي دی .

لَااُلْفِيَنَّ اَحَدَكُمْ مُتَّكِئًا عَلٰى اَرِيْكَتِهٖ يَاْتِيْهِ الْاَمْرُمِنْ اَمْرِيْ مِمَّا اَمَرْتُ بِهٖ اَوْ نَهَيْتُ عَنْهُ فَيَقُوْلُ لَا اَدْرِيْ مَاوَجَدْنَا فِيْ كِتَابِ اللّٰهِ اتَّبَعْنَاهُ داسې دې ونه سي چې زه په تاسې کې یوڅوك داسې پیداکړم چې ده په خپل مسند تکیه لګولې بې غمه ناست وي اوماچې دکوم شي حکم کړی وي یامې دڅه شي څخه منع کړې وي دهغه په باره کې دې ووایي چې مونږدانه پیژنوزمونږ دپاره خودالله کتاب کافي دی څه چې په هغه کې مو پیداکړي دي دهغه تابعداري کو

لنده دا چی دالله ﷻ داطاعت سره هرځای درسول ﷺ داطاعت وار وار ارشاد اوبیاپه مختلفو عنوانونو سره درسول ﷺ دښوول سوو احکامو دمنلوهدایات داتولی خبری ددی خطری په وجه دی چی هسی نه یوځوك درسول ﷺ په احادیثوکی بیان سوی تفصیلات دقرآن څخه جلا اودخدای تعالی داطاعت څخه بی جلاونه ګڼی انکار ورڅخه ونه کړی ، څکه چی په حقیقت کی جلا نه دی .

گفته او گفته الله بود ❁ گرچه از حلقوم عبد الله بود

دهغه خبره دالله خبره وی که څه هم دعبدالله (پیغمبر) دخولی څخه وی ، په دوهم آیت کی یی دمغفرت اوجنت طرف ته دمخکی کیدو اوتلواری حکم ورکړي دی دالله ﷻ اود رسول ﷺ داطاعت څخه وروسته یی دا دوهم حکم وکی دلته دمغفرت څخه مراد سببونه دمغفرت دی یعنی هغه اعمال صالحه کوم چی دالهٰی بخښنی سبب جوړیږی دصحابه وو﷡اوتابعینوڅخه ددی مختلف تفسیرونه نقل سوی دی لیکن مضمون دټولو یودی ، حضرت علی ﷺ ددی تفسیر په ادا کولو دفرضو سره کړي دی ، حضرت ابن عباس ﷺ په اسلام سره ابوالعالیه په هجرت سره ، انس بن مالك ﷺ په تکبیرِ اولی سره سعید بن جبیرﷺ په اداکولو دطاعت سره ضحاك په جهاد سره ، عکرمه په توبه سره کړیدی ددی ټولو قولونو حاصل دادی چی دمغفرت څخه مرادهغه ټول نیك عملونه دی چی د الله ﷻ دمغفرت وجه اوسبب جوړیږی په دی مقام کی دوی خبری دفکر قابلی دی اوله خبره دا ده چی په دی آیت کی دمغفرت اوجنت طرف ته دوړاندی کیدو اوتیزیدو حکم ورکول کیږی حال دا دی چی په بل آیت کی یی ، لَاتَتَمَنَّوْا مَافَضَّلَ اللهُ بِهٖ بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فرمایلئ دی دنورو فضیلتونو دحاصلولو دآرزو کولوڅخه یی منع کړي ده ددی جواب دا دی چی فضائل په دوه قسمه دی ، یوهغه فضائل دی چی دهغه حاصلول دانسان دوس اوطاقت څخه بهردی چی دی ته غیراختیاری فضائل وایی لکه دچاسپین رنګ یاښائست یادلوی خاندان څخه کیدل وغیره ، دوهم هغه فضائل دی چی انسان یی په خپل محنت اوکوشش سره حاصلولی سی دی ته اختیاری فضائل وایي ، په غیراختیاری فضیلتونوکی دنورو فضیلتونو دحاصلولوڅخه بلکه دآرزوکولوڅخه یی په دی وجه منع سوي ده چی دغه الله ﷻ دخپل حکمت مطابق په مخلوق کی تقسیم کړي دی دهیچادکوشش په دی کی دخل نسته نوپه دی وجه هغه فضیلتونه چی په کوشش او آرزوسره ګر سره حاصلیدی نه سی نو ماسوا دبغض اوحسد څخه به نورهیڅ شی ده ته حاصل نه سی اونه به ورته څه فایده ورسیږی مثلایوسړی تور دی او دی دسپینوالی آرزو کوی نوڅه نتیجه به ورڅخه وځی البته کوم چی اختیاری فضیلتونه دی پردی دوړاندی کیدو اومقابلی حکم ورکول سوي دی اودا صرف په یوآیت کی نه بلکه په ډیروآیتونوکی راغلی دی په یوځای کی ارشاد دی ، فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰت په بل ځای کی ارشاد دی ، وَفِيْ ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ ، یو بزرګ فرمایلی دی چی که په یوانسان کی څه داسی پیدا ابینتی اوطبعی کوتاهی (کمی) وی چی دهغه لیری کول دده تروس وتلی وی ، نو ده ته په کار دی چی په دی خپلی کوتاهی (کمی) باندی صبرکوونکی اوسی خپل کاردی کوی او دنورو کمال ته دی نه ګوری ، څکه چی که دی په خپلی کمی باندی افسوس اودنورو پرکمال باندی حسدکول شروع کی نو بیابه دی دخپل هغه کار څخه چی دی یی

کولی سی ، ووزی او بالکل به خراب سی .
دوهم شی چی دلته دغور کولو قابل دی هغه دا دی چی الله ﷻ مغفرت په جنت باندی وړاندی کړي دی ، په دی کی کیدی سی چی دی کارطرف ته اشاره وی چی دجنت حاصلول د الله تعالی دمغفرت څخه بغیرممکن نه دی، ځکه چی انسان که ټول عمرهم نیکی کوی او دګناهونو څخه ځان ساتی، بیاهم دده ټول عملونه دجنت بدل نه سی کیدی، جنت ته بوتلونکی صرف یوشی دی اوهغه دالله تعالی مغفرت دی اودهغه فضل دی نبی کریم ﷺ فرمایی .

سَدِّدُوْا وَقَارِبُوْا وَاَبْشِرُوْا فَاِنَّهُ لَنْ یُدْخِلَ اَحَدَ الْجَنَّةَ عَمَلُهُ قَالُوْا وَلَاأَنْتَ یَارَسُوْلَ اللهِ قَالَ وَلَااَنَا اِلاَّ اَنْ یَّتَغَمَّدَنِیَ اللهُ بِرَحْمَتِه

(ترغیب وترهیب بحواله بخاری ومسلم)

یعنی راستی اوحق اختیار کی ، درمیانه لاراختیارکی (اودالله دفضل) زیری حاصل کی دیوه سړی عمل دی جنت ته نه سی رسولی خلګو پوښتنه وکړه اوستاعمل هم یارسول الله وی فرمایل زما عمل هم ماجنت ته نه سی رسولی مګرداچی الله تعالی ماپه خپل رحمت کی پټ کی) حاصل دا دی چی زمونږعملونه دجنت قیمت نه دی لیکن دالله ﷻ عادت دادی چی الله ﷻ په خپل فضل سره دابنده نازوی ، کوم چی نیك عمل کوی بلکه چاته چی دنیکو عملونو توفیق وسی نودغه نښانه یی ده چی الله دده څخه راضی دی نوپه دی وجه دنیکو عملونو په ادا کولوکی هیڅکله هم کوتاهی نه دی کول په کار معلومه سوه چی جنت ته دداخلیدو اصلی باعث اوسبب د الله ﷻ مغفرت دی نوځکه یی دمغفرت داهمیت په وجه مطلق مغفرت ونه فرمایی ، بلکه ، مَغْفِرَةٌ مِّنْ رَّبِّکُمْ یی وفرمایل ، درب والی په صفت بیانولوکی دزیات خوند مهربانی اواحسان ښکاره کول مقصود دی ، دوهم شی دکوم طرف ته چی دمنډو وهلو (ځغستلو) حکم ورکول کیږی هغه جنت دی اودجنت په باره کی یی فرمایلی دی چی ددی پلنوالی دومره دی لکه څومره چی ټول آسمانونه اومځکی دی ، دانسان په دماغ کی دآسمان اومځکی دپراخ والی څخه بل لوی پراخ والی نه سی راتلی ، په دی وجه یی ذیوه کولو دپاره دجنت دپلنوالی تشبیه ددی سره ورکړه نوګویاوی ښوول چی جنت ډیر پراخ دی ددی په پراخ والی کی ټول مځکه اوآسمانونه ځای کیدی سی نوهرکله چی دپلنوالی یی دا حال دی نو داوږدوالی دحال څخه یی الله خبردی چی څومره به وی ، دا معنٰی هلته ده ، هرکله چی عرض دطول مقابل واخستل سی ، لیکن که عرض دثمن یعنی دقیمت په معنٰی واخستل سی نومطلب به یی دا وی چی جنت څه معمولی شی نه دی ، ددی قیمت ټول آسمانونه اومځکه ده ، نوپه دی وجه ددا سی قیمتی شی طرف ته وړاندی والی اوتلوارکوی . په تفسیر کبیرکی دی .

قَالَ اَبُوْمُسْلِمْ اَنَّ الْعَرْضَ هُنَا مَایُعْرِضُ مِنَ الثَّمَنِ فِیْ مُقَابِلَةِ الْمَبِیْعِ اَیْ ثَمَنُهَا لَوْبِیْعَتْ کَثَمَنِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالْمُرَادُ بِذٰلِكَ عِظَمُ مِقْدَارُهَا وَجَلَالَةُ خَطَرِهَا وَاَنَّهُ لَا یُسَاوِیْهَا شَیْءٌ وَاِنْ عَظُمَ .

ابومسلم وایی چی دعرض څخه مراد په آیت کی هغه شی دی چی دمبیعی په مقابله کی په طور دقیمت پیش کول کیږی مطلب دا دی چی که فرض کړی دجنت قیمت ولګول سی نو ټول آسمانونه اومځکی او کائنات به یی قیمت وی ، مقصود دی څخه دجنت دلویی اولوی مرتبی بیان دی .

دجنت دوهم صفت یې وښووی چې ، اُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِيْنَ یعنی جنت دپرهیزګارانو دپاره تیارسوي دی ، ددی څخه دا معلومه سوه چې جنت پیداسوي دی ، دقرآن اوحدیثو دواضحو اشارو څخه معلومیږي چې جنت په اووم آسمان لوړ دی ، په دی ډول چې اووم آسمان دده مځکه ده .

الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ فِي السَّرَّآءِ وَالضَّرَّآءِ وَالْكٰظِمِيْنَ الْغَيْظَ وَالْعَافِيْنَ

ثوك چې خرڅ كوي په خوشحالي (فراخي) كې اوتكليف (تنګې) كې او زغمي غصه اومعاف كوي

عَنِ النَّاسِ ؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ۝۱۳۴ وَالَّذِيْنَ اِذَا فَعَلُوْا

خلقو لره او الله خوښوی نيكی كوونكی ، او هغه خلق چې كله وكړی

فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوْا لِذُنُوْبِهِمْ ۫

ښكاره ګناه يا ناكاره كار وكړی په ځپل حق كې نو ياد كړی الله او بخښنه غواړی دځپلو ګناهونو

وَمَنْ يَّغْفِرُ الذُّنُوْبَ اِلَّا اللّٰهُ ۫ وَلَمْ يُصِرُّوْا عَلٰى مَا فَعَلُوْا وَ

اوڅوك دی ګناه بخښوونكی ماسوا دالله څخه ، او هميشه والی نه كوی په ځپلو كړو باندی

هُمْ يَعْلَمُوْنَ ۝۱۳۵ اُولٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ مَّغْفِرَةٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ وَجَنّٰتٌ

او دوی پوهيږي ، د دوی جزا ده بخښنه د دوی درب څخه اوباغونه

تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ وَنِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ۝۱۳۶

چې بهيږی لاندی ورڅخه نهرونه هميشه به وی دغه خلق په دغه باغونو كې اوڅه ښه مزدوری ده دكاركونكو

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ ۙ فَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوْا

تيرسوی دی ستاسی څخه مخكي واقعات نو وګرځئ په مځكه كې او وګوری چې

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ۝۱۳۷ هٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَّمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِيْنَ ۝۱۳۸

څنګه سو انجام د درواغجن كونكو ، دا بيان دی دخلقو دپاره اوهدايت او نصيحت دی بيرونكو لره .

لنډتفسير: داسی خلق (دی) چې خرڅ كوی (په نيكو كارونو كې په هرحال كې) په فراخی كې (هم) او په تنګی كې (هم) او درد كښته كونكی دی اودخلقو (دكوتاهي) څخه درګذر كونكی دی اوالله ﷻ داسی نيكی كوونكولره (چې دا خويونه په كې وی په كامله وجه سره) خو ښوی او (يو ددی ذكر سوو په اعتبار

سره د دوهمی درجې مسلمانان) داسې خلق (دي) چې کله څه داسې کار وکړي چې په هغه کې (په نورو باندې) زياتي وي يا (څه ګناه وکړي خاص) د خپل ځان نقصان کوي نو(فوراً) الله ﷻ (لويي اوعذاب) ياد وي بيا دخپلو ګناهونو معافي غواړي (يعنې په هغه طريقه کومه چې دمعافي دپاره مقرره ده چې که په چايي زياتي کړې وي نو دحقداره څخه به هم معافي غواړي او که خپله يې ګناه کړې وي نو بيا ددې حاجت نسته او دالله ﷻ څخه معافي غوښتل په دواړو صورتونو کې ده) او (واقعي) دالله ﷻ څخه ماسوابل څوک دي چې ګناهونه بخښلې سي (پاته سو دحقدارانو معاف کول نو دغه خلق خو ددې اختيارنه لري چې دعذاب څخه يې هم خلاص کې اوحقيقي بخښنه ددې نوم دی) اودغه خلق په خپل کار (بد) باندې اصرار (اوضد) نه کوي اودوی (داخبري) پيژني هم (چې فلاني کارمونږ دګناه کړي دي او دا چې توبه ضروري ده او دا چې خداي ﷻ بخښونکی دی ،مطلب دا دی چې خپل عملونه هم برابر وي اوعقيدې هم صحيحې ساتي) ددې خلقو جزاء بخښنه ده د دوی درب دطرف څخه او(دجنت) داسې باغونه دي چې دهغه (تردرختو اوکورونو) لاندې نهرونه بهيږي دوی به په هغه کې هميشه هميشه اوسيدونکي وي (او ددې مغفرت او دجنت دحاصلولو دآيتونو په شروع کې حکم وو، په مينځ کې يې طريقه وښوده، په ختميدوباندې يې ددې وعده وفرمايله) او(دا) دخدمت ډير ښه حق دی ددې کارکوونکو (دغه کاراستغفار اوصحيح عقيده ده او داستغفار نتيجه دراتلونکي اطاعت پابندي ده چې داصرار اوضد نيستي والی دلالت په کوي) په تحقيق سره ستاسې څخه مخکې (په زمانه کې) دمختلفوطريقو (والاخلق) تيرسوي دي (په دوی کې مسلمانان هم وه اوکافران هم اوپه دوی کې اختلاف، مقابلې اوجنګونه هم سوي دي ، ليکن آخرکار کفار هلاك سوي دي نوکه تاسې ددغه ښو نښانوليدل غواړي) نوتاسې په مخ دمځکې باندې وګرځئ او وګورئ چې آخري انجام د درواغجن کوونکو (يعنې کفارو) څنګه سو (يعنې هلاك او بربادسول نو د دوی دهلاکت علامې اونښاني ترډغه وخته پورې هم باقي پاته وي چې په نورو آيتونو کې يې فرمايلې دي ، فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً الخ فَتِلْكَ مَسٰكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ الخ وَاِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُّبِيْنٍ الخ) دا(ذکرسوی مضمون) بيان پوره دی دټولو خلقو دپاره (چې که په دې غور اوفکر وکړي نوعبرت حاصلولی سي) اوهدايت اونصيحت دی خاص دخداي ﷻ څخه دبيريدونکو دپاره (يعنې هدايت اونصيحت هم دا خلق حاصلوي هدايت دا دی چې ددې موافق عمل وکړي)

معلومات او مسئلي : په دې آيتونو کې الله ﷻ دمتقيانو مومنانو خاص صفتونه اونښې ښوولې دي چې ډيرې فايدې ورپورې تړلې دي مثلاً داچې قرآن حکيم ځاي په ځاي دنيکو بندګانو سره دناستې پاستې او د دوی دتعليم څخه دفايدې پورته کولو تاکيد فرمايلی دی يوځاي يې صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ فرمايلې دي ددين نيغه اوصحيح لاريې ددې مقبولو بندګانو څخه دازده کولوطرف ته اشاره کړې ده، يوځاي يې كُوْنُوْا مَعَ الصّٰدِقِيْنَ فرمايلې دي د دوی دمجلس اوملګرتيافائدې يې ښودلې دي اوپه دنياکې په هرې يوې ټولې کې دښه ښه اوبدخلق وي دښوخلقوپه جامه کې بدان هم د دوی ځاي نيسي، نوپه دې وجه ضرورت ددې خبرې وو چې دمقبولوبندګانوخاص نښانې اوصفتونه وښيي چې خلق دغلطو راهنمايانو اوبدو

پیشوایانو څخه ځان وساتی اودرښتینوخلقونښانی وپیژنی دهغوی تابعداری وکی دمتقیانو مومنانو دښو اوصفتونو بیانولو څخه وروسته یی دهغوی همیشه کامیابی اودجنت اعلی مقامات وښوول ، نیکوخلقو ته خوشخبری اوپه بده لار دتلونکو دپاره یی دنصیحت اوترغیب لاره خلاصه کړه ددی آیتونو په آخرکی په هٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَّمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِيْنَ کی دی طرف ته اشاره ده .

دمقبولو بندګانو کوم صفتونه اونښی چی دلته ذکر سوی دی ، په دی کی په اولنیو آیتونوکی دهغه صفتونوبیان دی چی دهغه تعلق دانسانی حقونو اودشریك ژوند تیرولوسره دی اوپه وروستنیو آیتونو کی دهغه صفتونو بیان دی چی دهغه تعلق دالله ﷻ دعبادت اوطاعت سره دی ته په نورو لفظونوکی حقوق العباد اوحقوق الله وایی ، په دی لوړو ذکر سوو آیتونو کی یی انسانی حقونه اول او دالله ﷻ حقونه وروسته بیانولو کی دی طرف ته اشاره وکړه چی که څه هم په اصل کی دالله ﷻ حقونه په نورو ټولوحقونوباندی مخکی دی لیکن په دواړوکی یوخاص فرق دادی چی الله ﷻ کوم خپل حقونه پربندګانو باندی لازم کړي دی په هغه پوری خودخدای ﷻ څه خپله فایده پیوسته نه ده اونه یی ورته څه حاجت سته او نه دا چی ددی په نه کولوسره دالله ﷻ څه نقصان کیږی ، دهغه ذات ددی هرڅه څخه بی حاجته دی ، دهغه په عبادت کی فایده په خپله دعبادت کوونکی ده ، بیاهغه ارحم الراحمین دی اوکرام المکرمین هم دی چی دهغه په حقونوکی دلویو څخه لویه کوتاهی کوونکی اوغلطی کوونکی انسان څه وخت چی هم پرخپلوکړو پښیمانه سی اودالله ﷻ طرف ته راوګرځی اوتوبه وباسی نو د دربار درحم وکرم څخه دده ټول ګناهونه په یودم کی معاف کیدی سی په خلاف دبندګانو دحقونوڅخه چی انسان هغه ته محتاجه دی دکوم سړی چی دچاپرذمه حقونه لازم دی که هغه یی ادا نه کړی نو دده نقصان هم دی اوخپل نقصان چاته معاف کول دانسان دپاره آسانه هم نه دی ، نو په دی وجه دبندګانو حقونوته یوخاص اهمیت حاصل دی ، په دی سربیره ددنیادنظام (یعنی انتظام) سم والی اودانسانی معاشری برابروالی اوروغوالی دیو بل دحقونوپه اداکولو سره دی په دی کی په لږشان کمی کولوسره دجنګ جګړو اوفسادونو لاری خلاصول کیږی اوکه ښه خویونه پیداسی نودښمنان هم دوستان کیدی سی، دسوونو کلونو جنګ جګړی په صلح اوروغ والی سره بدلیدی سی، په دی وجه یی داصفتونه اونخښی وړاندی ذکرکړی چی تعلق یی دانسانی حقونوسره دی ، په دی صفتونوکی یی دټولو څخه اولنی صفت داښوولی دی ، اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ فِى السَّرَّآءِ وَالضَّرَّآءِ یعنی هغه خلق دی چی دالله ﷻ په لاره کی دخپل مال خرڅ کولو داسی عادت دی اوداسی په مثین دی چی که فراخی وی په اوکه تنګی وی په خو دوی په هرحال کی دخپل طاقت موافق خرڅ کوی ډیر څخه ډیرخرڅ کوی اودلږ څخه لږخرڅ کوی ، په دی کی یوطرف ته داښودنه ده چی فقیرسړی دی هم ځان دالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولوڅخه بالکل فارغ نه ګڼی اودالله ﷻ په لاره کی دی دخرڅ کولو دسعادت څخه محرومه نه وی ، ځکه دزرو روپو څخه دیوی روپی دخرڅ کولو چی کومه درجه ده ، هغه دزرو پیسو څخه دیوی پیسی په خرڅ کولو کی هم ده (دالله ﷻ په نزد) اوپه عملی طورسره لکه څنګه چی دزرو روپو مالك ته یوه روپی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کول ګران نه دی ، دغه شان دزرو پیسو مالك ته

یوه پیسه خرڅ کول هم څه گرانه نه ده .
دوهم طرف ته دابنوونه هم په کې ده چې دتنگۍ په حالت کې هم په قدر دحیثیت په خرڅ کولو سره دخرڅ کولو دمبارك خوی اوعادت سره اشناکیږی اوشاید چې الله پاك ﷻ به ورته ددی په برکت سره فراغت او فراخي هم نصیب کی، دریم مهم شی په دی کی دا دی چې کوم سړی ددی عادت سی چې هغه خپل مال په نورمخلوق خرڅ کوی اوهغوی ته فائده رسوی دغریبانو اوفقیرانو امدادکوی ، ظاهره ده چې هغه دنورو حقونه په زورهم نه اخلی اودچا درضاڅخه پرته دچاڅه شی هم نه اخلی، په دی وجه ددی اولنی صفت حاصل داسوچې متقیان مومنان اودالله ﷻ مقبول بندگان نوروخلقوته دنفعی رسولوپه فکرکی وی برابره خبره ده که په دوی تنگی وی اوکه فراخی ، حضرت عائشی ﷺ یو وخت صرف دانگورو یوه دانه په خیرات کی ورکړه ، ځکه چې دغه وخت دهغی سره ددی څخه ماسوا نور هیڅ نه وه دځینوعالمانوڅخه نقل دی چې یو وخت هغوی صرف یوپیازصدقه کړي دی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی . اِتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ وَرُدُّوا السَّائِلَ وَلَوْ بِظِلْفِ شَاةٍ : دجهنم داور څخه ځان بچ کی که څه هم دخرماپه یوه ټوټه سره وی اوسوال کوونکی خالی لاس مه رخصتوی که هیڅ نه وی نو دبیزی دپښی نوك هم کافی دی ، په تفسیرکبیرکی امام رازی رحمه الله دا حدیث نقل کړي دی چې یوه ورځ نبی کریم ﷺ خلقوته دصدقی ورکولو ترغیب ورکی نو دچا سره چې سره سپین وه هغوی هغه په صدقه کی ورکړه یوه سړی دخرماپټونه راوړه چې زماسره نور هیڅ نسته نوهغه یی صدقه کړه یوبل سړی راغی وی ویل یارسول الله ﷺ ! زماسره هیڅ شی دصدقه کولو دپاره نسته ، البته زه په خپل قوم کی عزتمند گڼل کیږم زه دخپل عزت خیرات کوم چې که آئنده ماته څوك هرڅومره بدی ردی ووایی ، زه به په خفه نه سم ، دنبی کریم ﷺ دتعلیماتو اوپه هغوسره داصحابو رضی الله عنهم دعمل کولو څخه داخبره هم په ډاگه سوه چې دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کول صرف دمالدارانو اوغنیانوکارنه دی غریب اوفقیرهم داصفت حاصلولی سی چې دخپل قدرت اوطاقت مطابق دالله ﷻ په لاره کی څه خرڅ کی او دا عظیم صفت حاصل کی .

(دالله ﷻ په لاره کي داضروري نه ده چي صرف مال خرڅ سي)

دلته دا خبره هم دفکرقابله ده چې قرآن کریم په دی ځای کی دَيُنْفِقُوْنَ ذکر وکی چې دا خلق په تنگی او فراخي په هرحال کی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کوی خو دا یی ونه ټاکله چې ځه شی خرڅ کوی ددی لفظ دعام والی څخه دامعلومه سوه چې په دی کی صرف مال اودولت نه دی داخل بلکه هردخرڅ کولوقابل شی په کی دا خل دی مثلاًیوسړی خپل وخت خپل محنت دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کی نوداهم دانفاق په صفت سره بلل کیږی کوم یوحدیث چې اوس لوړ دتفسیرکبیرپه حواله سره تیرسوهغه پردی باندی شاهد دی .

(دتنگي اوفراخي په ذکر کي يوبل حکمت)

داهم دی چې دا هغه حالتونه دی چې عادةً په کی دانسان خدای پاك ﷻ هیروی چې مال دولت یی زیات سی نو په عیش عشرت کی اخته سی ، خدای ﷻ هیر کی اوکله چې تنگی اومصیبت په راسی نو ددی په فکرکی ډیر واره دخدای ﷻ څخه غافله سی په دی آیت کی یی دی طرف ته اشاره وکړه چې دالله ﷻ مقبول

بندگان هغه دي چي نه په عيش کي خداي ﷻ هير وي او نه په مصيبت اوتکليف کي ، دظفرشاه دهلوي دا شعر ددي معنی سره څنګه ښائسته سمون خوري .
يعني ظفره هغه کس دسړيتوب خاوندنه دی که څه هم که ډير زيرك اوهوښيار وي ، چي ورته په عيش کي خداي ﷻ يادنه وي او په قهر اوغصه کي دخداي ﷻ څخه نه بيريږي ددي څخه وروسته يې د دوي يو خاص صفت اوعلامه دا وښووله چي که د دوي ډير داسي سړي سره واسطه راسي چي دوي ته تکليف اوضرر ورسوي نو دوي دغصي په وجه بی کنټروله کيږي نه او دغصي په وجه د دوي څخه بدله نه اخلي اوبيا بوازي دانه چي بدله ورڅخه نه اخلي ، بلکه په زړه سره يې معاف کوي اوبياپردې هم بس والي نه کوي چاچي ورته تکليف رسولی وي دهغه سره داحسان معامله کوي، په دې يوه صفت کي ګويادري صفتونه شامل دي ، خپله غصه کنټرولول، تکليف ورکوونکي ته معافي کول، بياورسره داحسان سلوك کول ، دادري شيان يې په دې آيت کي بيان کړي دي ، وَالْكَاظِمِيْنَ الْغَيْظَ وَالْعَافِيْنَ عَنِ النَّاسِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ : هغه خلق چي په خپله غصه کنټرولوي اودخلقو قصورمعاف کوي اوالله ﷻ احسان کوونکي خوښوي ، امام بيهقي ددې آيت په تفسيرکي دحضرت علي ابن حسين رضی یوه عجيبه واقعه نقل کړي ده چي يوې مينځې دوي ته داودس کولو دپاره اوبه اچولي چي دهغه دلاسونوڅخه ناڅاپه داوبولوښي ولويدی اودحضرت علي بن حسين رضی په سر راولويدی ، تموله کالي يې لانده سي نو درد ورغی دمينځې سره بيره سوه ، نودې فوراً دا آيت ووايه ، وَالْكَاظِمِيْنَ الْغَيْظَ وَالْعَافِيْنَ عَنِ النَّاسِ : ددي آيت په اوريدو سره دنبوت دخاندان ددې بزرګ ټوله غصه سره سوه اوبالکل چپ سوددې څخه وروسته دا آيت دوهمه جمله وَالْعَافِيْنَ عَنِ النَّاسِ يې ووايه نو ده وفرمايل چي مادزړه له کومې معاف کړې ، مينځه هوښياره وه ددې څخه وروسته يې دريمه جمله وويله وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ چي په دې کي داحسان اوښه سلوك ښوونه ده حضرت علي بن حسين رضی چي دا واوريدل وي فرمايل چي څه ما ته آزاده کړې (روح المعاني بحواله بيهقي)
دخلقوخطاګانې اوغلطيانې معاف کول په انساني اخلاقوکي ډيره لويه درجه لري اودآخرت ثواب يې ډيرلوي دي، په حديث کي دنبي کريم ﷺ ارشاد دي چي ، دقيامت په ورځ به دالله ﷻ دطرف څخه آواز وسي چي دچاچي پر الله ﷻ باندې څه حق وي هغه دي ودريږي ، نودغه وخت به هغه خلق ودريږي چاچي دخلقو زور اوظلم په دنياکي معاف کړی وي ، په يوحديث کي راغلي دي .

مَنْ سَرَّهٗ اَنْ يُّشْرَفَ لَهُ الْبُنْيَانُ وَتُرْفَعَ لَهُ الدَّرَجٰتُ فَلْيَعْفُ عَمَّنْ ظَلَمَهٗ وَيُعْطِ مَنْ حَرَمَهٗ وَيَصِلْ مَنْ قَطَعَهٗ .
کوم سړي چي دا غواړي چي دده محلونه په جنت کي لوړ سي او درجي يې بلندي سي ده ته په کار دي چي چا په ده ظلم کړی وي ، هغه معاف کي اوچاچي ده ته يوڅاي څه نه وي ورکړي هغه ته بخښنه اوهديه ورکي اوچا چي دده سره تعلقات پريښی وي دي دهغه ديوڅاکيدوڅخه پرهيزنه کوي ، قرآن کريم په بل ځاي کي ترډې زيات په وضاحت سره دبدو کوونکو سره داحسان کوونکولوی اخلاق ښوولی دي او دا يې ويلي دي چي ددې په ذريعه دښمن هم دوست جوړيدی سي ، ارشادفرمايي .

اِدْفَعْ بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِيْ بَيْنَكَ وَبَيْنَهٗ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهٗ وَلِيٌّ حَمِيْمٌ .

دبدی دفع په نیکی او احسان سره کوی نو دچاسره چی دښمنی وی هغه به ستاسی مخلص دوست جوړسی ، الله ﷻ دنبی کریم ﷺ داخلاقو تربیت هم په داسی اعلی طریقه سره کړی دی چی داهدایت یی ورته فرمایلی وو .

صِلْ مَنْ قَطَعَكَ وَاعْفُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ وَاَحْسِنْ اِلٰی مَنْ اَسَآءَ اِلَيْكَ .

کوم سړی چی درسره تعلقات قطع کړی ته یی ورسره جوړوه ، څوك چی دربانديٰ ظلم کوی معاف کوه یی اوڅوك چی درسره بدکوی ته احسان پرکوه .

دنبی کریم ﷺ خولوی شان دی ، د دوی دتعلیماتو په برکت سره دااخلاق اوصفتونه د دوی په خادمانوکی هم الله ﷻ پیداکړی وه کوم چی داسلامی معاشری لوبه نخښنه ده ، دصحابه وو ﷺ اوتابعینو اودامت دتیرو مشرانو تاریخ دداسی واقعاتو څخه ډك دی .

دامام اعظم ابوحنیفه رحمه الله یوه واقعه ده چی یوه سړی په ډك بازارکی دامام اعظم صاحب رحمه الله په حق کی ګستاخی وکړه اوبدی رد یی ورته وویلی ، حضرت امام اعظم رحمه الله صاحب غصه ونیوله او ده ته یی هیڅ ونه ویل، چی کورته راغی نوپه یوه مجمه کی یی ډیری روپی کښیښولی او ددغه سړی کورته یی تشریف یوړی ، په دروازه کی یی ورته اواز وکی،دا سړی دباندی راغی نو دغه دروپومجمه یی ورمخکی کړه او وی فرمایل چی تاننن په ماډیراحسان کړی دی تاماته خپلی نیکی راکړی زه ددی احسان په بدله کی تاته داتحفه پیش کوم ، دامام صاحب رحمه الله ددی معاملی څخه دهغه پرزړه دومره اثروسوچی دآئنده دپاره یی ددی بدخویی څخه دهمیشه دپاره توبه وکړه ، دامام صاحب رحمه الله څخه یی معافی وغوښته اودامام صاحب رحمه الله په شاګردانوکی شامل سو اویولوی عالم ورڅخه جوړسو،تردی ځایه پوری دهغه بیان وو چی دانسانی حقونوسره پیوست وو ، ددی څخه وروسته دهغه صفتونو بیان دی چی دالله ﷻ دحقونوسره پیوست دی نو ددی بیان یی داسی وفرمایی چی داخلق دالله ﷻ نافرمانی نه کوی اوکله چی ورڅخه دانسانی فطرت په وجه څه ګناه وسی نوفوراً دالله ﷻ طرف ته راوګرځی، توبه وباسی اوآئنده ددغه ګناه دنه کولو پخه اراده وکړی ارشاد فرمایی .

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ .

په دی کی یوهدایت خو دا وسو چی په ګناهونوکی اخته کیدل دالله ﷻ دیادولو اود ذکرڅخه دغفلت په سبب سره وی ، نو په دی وجه هرکله چی یوه ګناه دچاڅخه وسی نو دالله ﷻ یاد فوراً تازه کول په کار دی او دالله ﷻ په ذکر کی مشغولیدل په کار دی ، دوهم په کی داهدایت دی چی دګناهونوڅخه دمعافی دپاره دا دوی خبری ضروری دی یو په تیرو ګناهونو باندی پښیمانی او دهغه معافی غوښتل او دبخښنی دعاکول ، دوهم دآئنده دپاره هغه ته دنه نژدی کیدو پوخ قصدکول ، الله ﷻ دی زمونږ دټولو دقرآن کریم ښوول سوی غوره اخلاق نصیب کړی اومونږ ته دی په دی سره دعمل کولو توفیق راکړی (آمین)

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ

او سستی مه کوی او غم مه کوی اوتاسی به غالب یاست که تاسی ایمان لری ، که تاسی ته زخم ورسیدی نو

مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهٗ ؕ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ۚ

هغوی ته هم زخم رسيدلی دی دغه شان ، او دا ورځې په وار وار بدلو مونږ په خلقو کې

وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَآءَ ؕ وَاللّٰهُ لَا

او ددې دپاره چې معلوم کړي الله په ښکاره چې ايمان دی او کړي په تاسې کې شاهدان ، او الله

يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۴۰﴾ وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَمْحَقَ

محبت نه کوی دظلم کونکو سره ، او په دې وجه چې پاک کړي الله ﷻ مومنان او ورک کړي

الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۴۱﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ

کافران ، ای ستاسې خيال دی چې داخل به سې جنت ته او تراوسه پورې معلوم کړی نه دی الله

الَّذِيْنَ جٰهَدُوْا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۱۴۲﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ

کوم چې جنګ کوونکې دی په تاسې کې او معلوم کړی نه دی ثابت قدم پاته کېدونکې ، او تاسې ارزو کوله

الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ ۠ فَقَدْ رَاَيْتُمُوْهُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ﴿۱۴۳﴾ ع

دمرګ مخکې دی سره دملاقات کولو څخه نو اوس تاسې وليدې دسترګو په ورانده .

دآيتونو تړون: په دې آيتونو کې بيا داحد دقصې متعلق مسلمانانو ته دتسلي ورکولو مضمون دی چې دهميشه څخه دالله ﷻ دا طريقه را روانه ده چې آخر کار کفار ناکامه او نامراده وی که څه هم تاسې په دې وخت کې دخپلې بې انتظامي په وجه مغلوب سوا ست ليکن که دخپل ايمان دتقاضا مطابق ثابت قدم او پرتقوی قائم پاته سوا ست ، نو په آخر کې به دا کفار مغلوب او ناکامه سي او تاسې به غالب سي په دوی باندې .

لنډتفسير: او تاسې (که دا وخت مغلوب سوا ست نو څه وسوه) همت مه بايلئ او غم مه کوی او آخر تاسې به غالب سئ که تاسې پوره مومنان سوا ست (يعنی په مقتضاد ايمان ثابت پاته سوا ست) که تاسې ته زخم (تکليف) ورسيږی (لکه چې په احد کې ورسيده) نو (څه دبيريدو خبره نه ده ځکه چې په دې کې څو حکمتونه دی يو داچې) دغه قوم ته هم (کوم چې ستاسې په مقابله کې وو يعنی کفار) داسې زخم (تکليفونه) رسيدلي دی (لکه چې په تير بدر کې دوی دا تکليف برداشت کړي دی) او (زمونږ دا عادت دی چې) دا ورځې (يعنی دغالب او مغلوب کيدو زمانې) دخلقو په مينځ کې ادلی بدلی کوو (يعنی کله مو يو قوم غالب او بل مغلوب کړي دی او کله مو عکس کړي دی نو ددې عادت مطابق تير کال هغوی مغلوب

سوي وه اوس تاسي سواست ، يوحکمت دا سو) او (دوهم حکمت دا دی) ددی دپاره چی الله ﷻ ايمانداران (په ډاګه سره) معلوم کی ځکه چی دمصيبت په وخت کی دمخلص اونيك امتحان کيدی سی) او (دريم حکمت دادی) چی په تاسوکی ځينولره شهيدان جوړول وه (پاته حکمتونه مخ ته راځی په مينځ کی دجملی معترضی په طورسره فرمايي) اوالله ﷻ دظلم (کفراوشرك) کوونکوسره محبت نه ساتی (نو ددی شك دی نه کيږی چی شايد د دوی سره يی محبت ووځکه يی غالب کړه داسی هيڅکله نه ده) او (څلورم حکمت دا دی) ددی دپاره چی (دګناهونو) دخير ښخه ايمانداران صفاکړی (ځکه چی په مصيبت سره داخلاقو او عملونو صفايی کيدی سی) او (پنځم حکمت دا دی چی) ورك کړی کافران (داځکه چی په غالب راتلو سره به د دوی همت زيات سی او دوباره به مقابلی ته راوړاندی سی اوهلاك به سی ، دوهم دا چی په مسلمانانو باندی دظلم کولو په وجه سره به دوی دالله ﷻ په قهرکی اخته سی اوهلاك به سی) هو! اوواوری! آيا تاسی خيال کوی چی جنت ته به (په خصوصيت سره) داخل کړل سئ حال دادی چی لاتراوسه الله ﷻ (په ظاهری طورسره) دغه خلګو ليدلی نه وی چاچی په تاسی کی (ښه) جهاد کړی وی اوکوم چی په جهادکی ثابت قدم پاته کيدونکی وی اوتاسی خو (دشهيد کيدو) دمرګ (لويه) آرزوکوله دمرګ مخامخ راتلو ښخه مخکی نو دآرزو مطابق مو (سامان د) دی (مرګ) په ښکاره سترګوسره وليدی (بياچی مو دغه وليدی نو ولی په تيښته سواست او هغه آرزوګانی موچيری هيری سوی)

معلومات اومسلي : داحد دغزا واقعه په دی سورت کی په خپل پوره تفصيل سره بيان سوي ده په دی کی داخبره معلومه سوي ده چی په دی جهادکی مسلمانانو دځينی کوتاهی په وجه دابتدايی فتح ښخه وروسته شکست وخوړی ، اويا ۷۰ صحابه کرام ﷺ شهيدان سول ، نبی کريم ﷺ زخمی سو ، مګرددی تولوخبروښخه وروسته الله ﷻ بيادجنګ پانه بدله کړه اودښمن وروسته سو ددی عارضی ماتی دری سببونه وه اول دا چی نبی کريم ﷺ چی کوم حکم غشو ويشتونکوته ورکړی وو ، دوی دځينو سببونو په وجه په دی قائم پاته نه سوه ، ځکه چی په دی باره کی اختلافی رايی وسوی ، چاويل چی مونږ ته دلته قائم پاته کيدل په کار دی او ډيرو وويل چی اوس دلته زمونږ پاته کيدو ته هيڅ ضرورت نسته ، تلل په کار دی اوټولو ته په غنيمت راټولو کی شريك کيدل په کار دی ، نو اولنی سبب يی په خپل مينځ کی جګړه وه ، دوهم سبب دا وسو چی هرکله دنبی کريم ﷺ دقتل خبرمشهور سو نو دمسلمانانو په زړونوکی کمزوری پيدا سوه چی نتيجه يی دبی زړه توب اوبی همتی په صورت کی ښکاره سوه ، دريم سبب چی تردی دواړو سببونو زيات مهم وو ، دا دی چی دنبی کريم ﷺ دحکم په منلوکی اختلاف پيدا سو ، دا دری غلطی د مسلمانانو ښخه وسوی چی ددی په سبب مسلمانانو عارضی ماته وخوړه ، داعارضی ماته که څه هم آخرپه فتح کی بدله سوه ، ليکن مسلمانان مجاهدين دزخمونو دلاسه سری سری وه ددوی دلويو لويو بهادرانو لاسونه ددوی په مخکی پراته وه نبی کريم ﷺ هم بدبختانو زخمی کړی و ، دسختيو اوناامېديو څپی وی او دخپلو دغوغلطيو ښخه هم ورته تکليف وو ، اوس دلته دوه شيان پيدا سوی وه يودتيرو خبرو غم او رنځ او دوهم شی دکوم چی خطره وه هغه دا چی مسلمانان دآئنده دپاره بياکمزوری نه سی ،

اوددنیا دقومونو دامامت کوم فرض چې په دوی غورځول سوی دی په دی کی کمزوری رانه سي ، په دی وجه ددی دوارو مشکلونو دحل کولو دپاره قرآن کریم داسی ارشاد وفرمایی .

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِيْنَ : یعنی تاسی دآئنده دپاره کمزوری اوسستی په ځان کی مه راولی او غم اوفکرمه کوی پر تیر باندی اوپه آخرکی به تاسی غالب یاست په دی شرط سره که تاسی په ایمان اویقین باندی قائم ولاړ اوسی او دالله ﷻ په وعدو موکامل یقین ساتی،درسول ﷺ داطاعت سره مو دجهاد فی سبیل الله ﷻ څخه قدم نه وروسته کوی ، مطلب دا وو چی تیری خبری اوخطاګانی چی څه سوي دی په هغه باندی په غم اوفکر کولوکی دخپل وخت اوطاقت دخرځ کولوپه ځای په راتلونکی وخت کی دخپل کار برابرولو فکرکوی اوخپل راتلونکی وخت کامیاب کی ایمان اویقین اودرسول ﷺ حکم منل دراتلونکی وخت دکامیابی ضمانت دی دادلاسونوڅخه مه غورځوی، آخربه تاسی کامیاب اوغالب یاست ،دقرآن دی آوازمات زړونه پیوند کړل اوپه مړو بدنونوکی یی تازه روح واچوی ، فکروکی چی الله ﷻ ددی حضراتو په څه شان سره پالنه اواصلاح وفرمایله اودهمیشه دپاره یی مسلمانانو لره یوه ضابطه اواصول ورکی چی پرتیرو خبرو باندی دغم اوفکرکولوکی دوخت تیرولو په ځای دآئنده دپاره خپل طاقت اوقوت اوشان شوکت راجمع کول په کار دی بیایی ددی سره سره دا هم وښودل چی دغلبی حاصلولو دپاره صرف یو شی اصل دی یعنی ایمان او ددی تقاضاوی پوره کړل ، دایمان په تقاضاوو کی هغه تیاری هم داخلی دی کومی چی دجنګ په سلسله کی کول کیږی ، یعنی دخپل فوجی قوت محکم کول دجنګ دسامان تیارول او ظاهری اسباب پرقدر دطاقت اوقدرت برابرول اوځان باوسله کول، داحد دغزاتول واقعات داول څخه ترآخره پوره ددی تولوخبرو شاهد دی،ددی آیت څخه وروسته په بلی طریقی سره دمسلمانانودتسلی دپاره ارشاددی چی که په دی جنګ کی تاسی ته زخم ورسیدی یا تکلیف درته ورسیدی نو دغه ډول حادثی مقابلی فریقی ته هم وړپیښی سوی دی،که په احدکی ستاسی اویا ۷۰ کسان شهیدان اوډیر زخمیان سول نویوکال مخکی دهغوی اویا ۷۰ کسان مردارسول ، جهنم ته ورسیدل او ډیر زخمیان سوی دی ،اوپه خپله په دی جنګ کی هم په شروع کی د دوی ډیرکسان قتل سوی او زخمیان سوي دی ، فرمایی .

اِنْ يَّمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهٗ ۚ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ : یعنی که تاسی ته زخم ورسیدی نو دوی ته هم داسی زخم رسیدلی دی اومونږدا ورځی وار وار بدلو رابدلوو چی په دی کی ډیرحکمتونه پټ دی، په دی آیت کی یی ډیوی مهمی ضابطی اواصولو وطرف ته یی رهنمایی وفرمایله هغه داچی دالله ﷻ عادت په دی دنیاکی دا دی چی هغه د درد اوتکلیف اوآرام ، سختی اونرمی ، تکلیف اوراحت ورځی په خلقوکی اړوی رااړوی ، که په څه وجه سره یوباطل قوت ته عارضی فتح اوکامیابی حاصله سی نوپه حق ولاړتولی ته په دی سره خفه کیدل نه دی په کار، اودانه دی ګڼل په کار چی اوس به دهمیشه دپاره زمونږ شکست وی ، بلکه ددی شکست اوماتی داسبابو درك دی ولګوی اودهغه متعلق دی خپله ضروری تیاری وکړی ، نو په حق باندی قائمه تولی به آخر فتح بیا پیدا کی اوکامیابی به یی نصیب سی .

وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُوْلٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ اَفَاۡىِٕنْ مَّاتَ

او محمد خو يو رسول دى تيرسوى دى دده څخه مخكې رسولان اى نو كه دى مړ سى

اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَّنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ

ياقتل كړل سى نوتاسى به واپس كيږئ په پوندو باندى . اوڅوک چى واپس سو په پوندو باندى

فَلَنْ يَّضُرَّ اللّٰهَ شَيْـًٔا وَسَيَجْزِى اللّٰهُ الشّٰكِرِيْنَ ﴿۱۴۴﴾ وَمَا كَانَ

نوهر گزبه وران نه كړى دالله څه شى او الله به ثواب وركړى شكر گذارو ته ، اوڅوک نه

لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوْتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتٰبًا مُّؤَجَّلًا وَمَنْ يُّرِدْ

سى مړ كيدى بغير دحكم دالله څخه ليكل سوى دى يو وخت مقرر ، اوڅوک چى غواړى

ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهٖ

بدله ددنيا ،وربه كړو ورته مونږ ددې دنيا څخه اوڅوک چى غواړى بدله دآخرت نو وربه كړو ده لره

مِنْهَا وَسَنَجْزِى الشّٰكِرِيْنَ ﴿۱۴۵﴾

ددې څخه ، او مونږ به ثواب وركړو احسان منونكو لره .

تفسير: اومحمد ﷺ خو يو رسول دى (خداى خو نه دى چى قتل يامرگ ورلره ممكن نه دى) دده ﷺ څخه مخكې ډيررسولان تيرسوى دى (دغه شان به دوى هم يوه ورځ تيرسي) نوكه دده ﷺ انتقال وسى يادى ﷺ شهيد سى نوآيا تاسى خلق به (دجهاد يااسلام څخه) پرشا واپس كيږئ (لكه چى په دى واقعه كى ځينى خلق مسلمانان دجنگ دميدان څخه تښتيدلى وه اومنافقانو ورته دمرتدكيدو ترغيب وركوى) اوكوم سړى چى (دجهاد يا اسلام څخه) پرشاواپس سى نودخداى ﷻ هيڅ نقصان نه سى كولى (بلكه خپل هرڅه به تاوان كړى) اوخداى ﷻ به ډير ژر (نيک) عوض وركى حق پيژندونكو خلقوته (كوم چى په داسى ځايونو باندى دالله ﷻ انعامونه يادوى دهغه په اطاعت قائم اوثابت قدم اوسى اوكوم شى چى په قيامت كى درته حاصليږى هغه ډير ژردى ليرى نه دى څكه چى قيامت روزانه رانژدى كيږى) او (دارنگه دچاپه مرگ سره دومره بيريدل هم فضول دى څكه چى اول خو) چالره مرگ راتلل ممكن نه دى (كه طبعاوى اوكه عقلاً) بغيردحكمه څخه دالله ﷻ (نوبياچى مرگ په حكم دخداى ﷻ سره دى نوپه دى راضى كيدل ضرورى دى ، دوهم داچى دچامرگ چى راځى هم نو) په دى طورسره چى دده ميعادمقرر ليكل سوى وى

(په هغه مقرروخت راځي چي دمخ والي اووروسته والي په هغه کی نه سی کیدی نوبیاارمان اوافسوس کول محض بی کاره دی ځکه چي مرګ خوخامخاپرمقرر وخت باندی وی تروخت مخکی هیڅکله نسی کیدی)او(بیاددی بیری په وجه دتښتید ونتیجه آخرڅه ده صرف داچي په دنیاکی به نوریوڅوورځی ژوندی پاته سی نودداسی تدبیراثر واوری چي) کوم سړی چي (په خپلو عملونو اوتدبیرونوکی) ددنیانتیجه غواړي نوموږ ده ته ددنیا حصه (په دی شرط چي زموږ (رضاوی) ورکوو (اوپه آخرت کی به دده دپاره څه حصه نه وی) اوکوم سړی چي (په خپلو عملونو او تدبیرونو سره) دآخرت نتیجه غواړی (مثلاً په جهاد کی په دی وجه ثابت قدم پاته سی چي داتدبیردی دآخرت دثوآب) نوموږ ده لره دآخرت (حصه) ورکوو اوږ بیرژربه (نیکه) بدله ورکو(داسی) حق پیژندونکوته(کوم چي په خپلوعملونو دآخرت نعمتونه غواړی)

معلومات اومسئلي: دا آیتونه هم دأحد دغزا دواقعاتو متعلق دی ځکه چي داحد دا واقعات په څو وجو سره ډیرمهم وی ، نو هم داوجه ده چي قرآن کریم دسورت آل عمران دځلورو پنځو رکوع ګانوپوری داحد دغزا فتح اوماته، اوپه دی دواړوکی چي کوم قدرتی هد ایتونه پټ وه، دهغه یی پرله پسی بیان کړي دی په ذکرسووآیتونوکی په اول آیت کی دځینی صحابه کرامو رضی الله عنهم په یوخطاباندی دزورنی په اندازکی دیو داسی اصولی مسئلی طرف ته ښودنه کړیده چي څوك ورته سوچ اوفکروکی نوهغه ته داپته لګیدلی سی چي په دی عارضی ماتی کی او دنبی کریم ﷺ په زخمی کیدوکی اودحضور ﷺ دوفات په خبر خپریدوکی او په دی باندی دځینو صحابه وو رضی الله عنهم په همت بایللو کی دا راز هم ووچي مسلمانان په دی اصولی مسئله باندی په عملی طورسره پاخه سی ، هغه اصولی مسئله دا ده چي داسلام په اصولوکی دی خبری ته ډیر اهمیت ورکول سوي دی چي دنبی کریم ﷺ عظمت اومحبت دایمان جزء مقرر سوي دی په دی کی معمولی شان کمزوری هم دکفر برابر ده خودلته داخبره هم ډیره مهمه وه چي هسی نه مسلمانان په هغه مرض اخته نه سی په کوم کی چي نصارا اوعیسایان اخته سوی وه چي دحضرت عیسٰی علیه السلام عظمت اومحبت یی دهغه دعبادت کولودرجی ته رسولی وو اودخدای سره یی په خدایی کی شریك ګرځولی وو داحدپه غزا کی چي دعارضی ماتی په وخت کی هرکله چاداخبره مشهوره کړه چي نبی کریم ﷺ وفات سو نو دغه وخت چي په صحابه کرامو رضی الله عنهم څه تیرسوه اوتیریدل یی په کار وه ، ددی لږ اومعمولی شان اندازه کول هم دهرسړی دپاره آسان نه دی ددی لږډیره اندازه هغه څوك کولی سی چاته چي داصحابو رضی الله عنهم په هغوی دځان قربانولو او دهغوی سره دعشق اومینی څه اندازه معلومه وی ، چاته چي داپوره په پوره معلومه وی چي داهغه حضرات دی چاچي دنبی کریم ﷺ په محبت کی خپل مال اوخپل اولاد اوخپل ځانونه اوهرڅه قربانول ، ددنیا دټولوڅخه لویه نیك بختی یی ګڼله اوپه عملی طورسره یی ددی ثبوت ورکړي دی، دنبی کریم ﷺ ددی عاشقانوپه غوږونوکی چي کله دا خبری پریوتی وی نو د دوی دهوش اوحواسوحال به څه وو او خاص کر چي بیادجنګ میدان ګرم دی او دفتح څخه وروسته دماتی خوړو منظره دسترګو په وړاندی ده ، د مسلمانانو پښی ښویېدلی دی ، په داسی حالت کی دا ټول کوششونه اومحنتونه اوټول امیدونه دهغه ﷺ دذات په وجه وه هغه هم ددوی څخه رخصتیږی ، ددی طبعی نتیجه داوه چي دصحابه

کرامو رضی الله عنهم دلویی ډلې زړه مات سو او دجنګ دمیدان څخه په ډډه کیدوسوه ، دادجهاد دمیدان څخه په ډډه کیدل که څه هم دوقتي اوسر سری زړه ماتی نتیجه وه ، خدای مه کړه داسلام څخه دواپس کیدو وسوسه بیخی لرقدر په کی هم نه وه ، لیکن الله ﷻ دخپل رسول ﷺ دصحابو رضی الله عنهم څخه یو داسی پاکه ملائکه خویه جماعت جوړول غواړی چی ددنیادپاره یوه عملی نمونه جوړه سی په دی وجه یی د دوی معمولی خطا هم سخت وګرځوله .

نزدیکان را بیش بود حیرانی

یعنی دمقربینو حیرانی لږ څه قدر هم لویه خطا شمارل کیږی نوپه دی وجه یی دوی ته په میدان جنګ ... پینولو باندی داسی خطاب وفرمایی لکه چی په اسلام پربینولو باندی کول کیږی او دسختی زورنی ... یی په دغه بنیادی مسئله باندی هم خبردارکړل چی دین اوعبادت دالله ﷻ دپاره دی اوجهادهم دهغه دپاره دی کوم چی همیشه ژوندی اوقائم دی که فرض کړه دا خبرصحیح هم وی چی نبی کریم ﷺ وفات سو نو بهرحال داسی خوبه یوه ورځ کیږی هم ، نوپه دی خبره باندی بی همته کیدل اوددین کارپربینودل ددی حضراتو دشان سره لائقه نه ده ، په دی وجه یی ارشاد وفرمایی .

وَمَامُحَمَّدٌ اِلاَّ رَسُوْلٌ اَلآیة یعنی محمد ﷺ خو یو رسول دی (خدای خو نه دی) دده څخه مخکی هم ډیر رسولان تیرسوی دی ، که دی وفات سی یادی شهیدسی نوتاسی خلق به بیرته پرشاګانو واپس کیږی اوڅوک چی پرشاګانو واپس کیږی اوڅوک چی په شاواپس سی ، دی دالله ﷻ هیڅ نه سی ورانولی ، اوالله ﷻ به ثواب ورکی شکر ګذار ولره ، په دی کی یی خبرداری ورکی چی نبی ﷺ به یوه نه یوه ورځ ددی دنیاڅخه رخصتیږی ، ددی څخه وروسته به بیاهم مسلمانانولره په دین باندی ثابت قدم پاته کیدل وی ، ددی څخه دا هم معلومه سوه چی ددی عارضی ماته خوړو په وخت کی دنبی کریم ﷺ زخمی کیدل او دوفات کیدو دخبرپه مشهوریدو کی داقدرتی رازوو ، چی ددوی څخه وروسته کوم حالات په اصحابو رضی الله عنهم باندی راتلل هغه حالات د دوی په دنیاوی ژوندکی ظاهرسو ،ددی دپاره چی په دوی کی کومی خطاوی چی دهغه اصلاح په خپله دنبی کریم ﷺ په ژبه مبارکه سره وسی اوپه راتلونکی وخت کی چی کله داواقعه دوفات په رښتیاسره راسی نوچی درسول ﷺ دا عاشقان دومره نه په بی ځانه کیږی ، نو دغسی وسوه دده ﷺ دوفات په وخت کی چی کله دلویو لویو صحابه کرامو رضی الله عنهم هوش او حواس په ځای نه وه ، نوحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه دقرآن په داسی قسم آیتونو باندی دوی سره پوه کړل او د دوی حواس په ځای سول ، تردی وروسته په بل آیت کی هم دحادثو اومصیبتونو په وخت کی دثابت قدم پاته کیدو دتعلیم ورکولو دپاره یی دا ارشاد وفرمایی چی دهرانسان مرګ دالله ﷻ په نزدلیکل سوی دی ددی تاریخ ورځ او وخت مقرر دی ، نه ددی څخه مخکی دچامرګ راتلی سی اونه ورڅخه وروسته ژوندی پاته کیدی سی ، نوچی خبره داسی ده نوبیا دچاپه مرګ باندی دومره سرګردانه کیدل هیڅ معنی نه لری په آخرکی یی په دی خبره باندی خبرداری وکی چی ددی حادثی په ظاهری اسبابوکی یوسبب دا هم وو چی کوموحضرات نبی کریم ﷺ شاطرف ته په غره باندی دحفاظت دپاره کښینولی وه داولی فتح په وخت کی چی عام مسلمانان دوی

په غنيمت جمع كولوباندي مشغول وليدل نو په دوی كی هم ديوڅوحضرانو داخيال سو چی اوس فتح وسوه ، دلته دپاته كيدو ضرورت پاته نه سو نو اوس په كار دی چی مونږ هم دمالِ غنيمت په جمع كولو كی حصه واخلو دوی دخپل خای څخه ونښوريدل ، په دی وجه فرمايی .

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ .

يعنی كوم سړی چی دخپل عمل په دنيا كی بدله غواړی مونږ ته دآخرت ثواب رسيږی او مونږ به ډير ژر شكر گذارو ته بدله وركو .

په دی يی اشاره وفرمايله چی دغنيمت دمال جمع كولوپه فكركی دنبی كريم ﷺ په مقرركړی كار پاته كولو كی د دوی څخه غلطی وسوه ، يادساتی چی په حقيقت كی دغنيمت مال جمع كول داسی دنياطلبی نه ده چی په شريعت كی بده ده بلكه دغنيمت مال جمع كول او محفوظ كول يی اوبيايی په خپل مصرف كی لگول داهم دجهاديوحصه ده ، اوعبادت دی اوددی اصحابو رضی الله عنهم په دی كی شريك كيدل صرف ددنيوی طمع په وجه سره نه وو ، ځكه چی په شرعی طورسره كه دوی ددی مال په جمع كولوكی شريك سوی هم نه وای بيابه هم دوی ته په مال غنيمت كی هغه حصه رسيدلای كومه چی اوس ورته ورسيده په دی وجه دانه سی ويل كيدای چی دی حضراتو رضی الله عنهم ددنيادطمع په وجه خپل خای پريښوی ، ليكن څنگه چی دأول آيت په تفسيركی ښوول سوي دی چی دلويو لړ شان خطاهم لويه گڼل كيږی ، د دوی معمولی جرم ډيرلوی جرم وگرځول سو او په زورنی سره ورته خطاب كول كيږی نو دغه خبره دلته هم ده چی دغنيمت دمال په جمع كولو كی څه ناڅه ددنيوی نفع تعلق ضروروو اوددی تعلق طبعی اثر په زړونو باندی كيدل هم ليری خبره نه وه ، دصحابه كرامو رضی الله عنهم اخلاقولره دلوړڅخه لوړمقام ته درسولو دپاره يی د دوی دا عمل هم دنيوی عمل وگرځوی ، ددی دپاره چی ددنياوی طمع معمولی شان گرز هم د دوی زړونوته ولاړ نه سی .

وَكَأَيِّنْ مِّنْ نَّبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا

او ډير نبيان دی چی د دوی (په ملگرتيا) سره جنگيدلی دی ډيرخدايی خلق بيا نه دی سست سوی په تكليف رسيدو سره دالله په لاری كی ،

ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا

او نه كمزوری سوی دی او نه ستړی سوی دی او الله ﷻ محبت كوی دصبر كوونكو سره ، او هيڅ ونه ويل

كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا

مگر دا يی وويل چی ای ربه زمونږ ا او بخښه زمونږ گناهونه اوزمونږ څخه چی

فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾

كوم زياتی سوی دی په كار زمونږ كی او ثابت ولری قدمونه زمونږ او مدد وكړی زمونږ پر قوم دكافرانو ،

فَاٰتٰىهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۴۸﴾

بیا ورکی الله دوی ته ثواب ددنیا او ښه ثواب دآخرت او الله محبت کوی دنیك کارونکو سره

دآیتونو ترون: په تیرو آیتونوکی داحدپه غزاکی دځینو کوتاهی کولوپه وجه مسلمانانوته خبرداری او ملامت کول وو، په دی آیتونوکی هم دتیرو امتونوځینی حالاتو او واقعاتو ته په اشاری کولو سره ددغه واقعاتو تکمله وسوه چی هغوی څنګه په میدان جنګ کی ثابت قدم اومستقل پاته سوی دی تاسی لره هم داسی کول په کار دی.

دځینو تورو تشریح: رِبِّیُّوْنَ په زیر درآء اوشد دباء سره دزیر، اوپیښ دیآء د رَبّ وطرف ته منسوب دی، لکه رَبَّانِیُّ چی معنی یی ده رب والا (خدایی خلګ) دلته د رآء دزورناکه توری په ځای زیرناکه خلاف القیاس استعمال سوي دی (روح) ځینی حضراتود رِبِّیُّوْنَ معنی ډیری ډلی (ټولګی) کړي ده د دوی په نزد باندی دا د رِبَّةٌ درآء په زیر سره په معنی سره دجمع وطرف ته منسوب ده د رِبِّیُّوْنَ (خدایی خلقو) څخه مراد دلته کوم خلق دی؟دحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه اوحسن بصری رحمه الله څخه نقل دی چی ددی څخه مرادفقهاء اوعلماء دی (روح المعانی) اِسْتَكَانُوْا دِاسْتِكَانَةٌ څخه جوړدی معنی یی ده ستړی کیدل او دبی وسی په وجه دکاره لاس ایستل اوبس کول (بیضاوی) وَهَنُوْا د وَهْنٌ څخه جوړ دی چی معنی یی ده ضعیف والی اوکمزوروالی.

لنډتفسیر: اوډیرنبیان تیر سوی دی چی ددوی سره ډیرو ډیرو خدایی خلقو (دکفارو سره) جنګونه کړي دی نه دوی همت بایللی دی ددی مصیبتونوپه وجه سره کوم چی په دوی باندی دالله ﷻ په لاره کی واقع سوي دی اونه د دوی (دبدن یازړه) زورکم سوی دی اونه دوی (ددښمن په وړاندی) ستړی سوی دی (چی دوی ته یی دعاجزی اوخوشامندی خبری کړي دی) او دالله ﷻ دداسی مستقل مزاجو سره محبت دی (اوپه کارونوکی به د دوی څخه څه خطا کیدل چی) د دوی دژبو څخه هم ماسوا ددی څخه نور څه نه دی راوتلی چی دوی (دالله ﷻ په دربارکی) عرض وکی چی ای زمونږ پروردګاره! زمونږ ګناهونه اوزمونږ په کارونوکی زیاتی کونکی وبخښی اومونږ (دکفارو په مقابله کی) ثابت قدم ولری اومونږ په کافرانوباندی غالب کړی نو (ددی ثابت قدمی اودعاپه برکت سره) دوی لره الله ﷻ ددنیا بدله هم ورکړه (یعنی فتح اونصرت) اودآخرت یی هم ښکلی بدله ورکړه (یعنی رضا اوجنت) اودالله ﷻ دداسی نیکو کارو سره محبت دی.

معلومات اومسئلي: په دی ذکرسوو آیتونوکی دتیرو انبیاؤ علیهم السلام سره په جهادکی دشریك سوو خدایی خلقوپه جنګ کی دثابت قدمی او دمصیبتونو اوسختیوڅخه دنه بیریدو او دنه کمزوری کیدو بیان کولوڅخه وروسته یی د دوی دیوه بل عظیم الشانه صفت بیان دارنګه فرمایلی دی چی هغه دخپلی دی بی مثاله قربانی سره هم دالله ﷻ په دربارکی څو دعاګانی کولی.

اول دا چی زمونږ تیرګناهونه معاف کی، دوهم دا چی په دی موجوده جهادکی چی زمونږڅخه کومی کوتاهی سوی دی هغه معاف کړی، دریم دا چی مونږ پرثابت قدمی باندی قائم وساتی، څلورم دا چی مونږ په دښمنانو باندی غالب کړی، په دی دعاګانو کی دمسلمانانو دپاره یو څو مهم هدایات دی.

(په خپل یونیک عمل باندی ناز کول نه دی په کار بلکه په هر حال کي دالله ﷻ څخه مغفرت او په نیک عمل باندی دقائم پاته کیدو دعا کول په کار دی)

اول داچی دحق پیژندونکو مومنانو داکاردی چی دوی هرڅومره لوی نیک کار اوهرڅومره جداوجهد دالله ﷻ په لاره کی کوی ده ته دا حق نسته چی په خپل عمل باندی ناز اوفخروکی ځکه چی په حقیقت کی دده داعمل هم دالله ﷻ دفضل اوکرم نتیجه ده دالله ﷻ دفضل اوکرم څخه بغیرهیڅ نیک عمل خودسره کیدی نه سی په حدیث شریف کی دی ، وَاللهِ لَوْلَا اللهُ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا (که دالله ﷻ فضل اوکرم نه وای نو مونږ ته به نه دسیده لاری هدایت حاصل سوی وای اونه به زمونږ څخه زکوٰة اولمونځ اداسوی وای، په دی برسیره چی کوم نیک عمل انسان کوی هغه که هرڅومره صحیح اوبرابر ولی هم وکړی لیکن دباچهانو دباچا دلوی شان مطابق کول یی دده په طاقت کی نه دی په دی وجه دهغه په حق ادا کولو کی دکوتاهی کیدو څخه خلاصی نسته نو دده دپاره ضروری ده چی دعمل کولو په وخت کی هم استغفارکوی اوبخښنه غواړی، دارنګه دا تسلی هم هیڅاته حاصله نه ده چی کوم نیک عمل دی اوس دا وخت کوی وراندی به هم ده ته ددی توفیق حاصل وی ، په دی وجه په موجوده عمل کی په کمی باندی ندامت (پښیمانی) او دآئنده دپاره په دی باندی دقائم پاته کیدو دعاء کول دمومن دپاره خپل فرض ګڼل په کار دی ،په ذکرسوو دعاګانوکی دټولو څخه اول دخپلو تیرو ګناهونو دمعافی درخواست کولوکی دی طرف ته اشاره ده چی په دنیاکی انسان ته کوم غم اوتکلیف یاددښمن په مقابله کی دماتی خوړوحالات راپېښیږی ، دغه اکثره دده دتیرګناهونو اثروی چی علاج یی استغفار او توبه ده ، مولانا رومی فرمایی :

غم چو بینی زود استغفار کن ❁ غم باهر خالق آمد کار کن

دخالق په امرسره راځی تاته استغفارکول اوخپل کارجاری ساتل په کاردی په آخری آیت کی دخدایی خلقوپه دنیا اوپه آخرت کی دښه بدله ورکولو ذکر دی چی په دنیاکی به هم الله ﷻ دوی آخر په دښمنانو باندی غالب او په خپل مقصدکی کامیاب وفرمایی اوبیا دآخرت بدله خواصلی بدله او دهمیشه راحت دی چی هیڅکله به ورته فنانه وی دی طرف ته داشاری کولو دپاره یی دآخرت دثواب سره لفظ دحسن زیات کی وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ یی وفرمایل .

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنْ تُطِيْعُوا الَّذِيْنَ

ای ایماندارو ! که تاسی خبره ومنی

كَفَرُوْا يَرُدُّوْكُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوْا خٰسِرِيْنَ ﴿۱۴۹﴾ بَلِ اللّٰهُ

دکافرانو نو دوی به تاسی وګرځوی په چپه پوندو باندی بیابه تاسی ولویږی په نقصان کی، بلکه الله ستاسی

مَوْلٰىكُمْ ۚ وَهُوَ خَيْرُ النّٰصِرِيْنَ ﴿۱۵۰﴾

مدد ګار دی او دهغه مدد دټولو څخه غوره دی

لنډتفسير: دآيتونو ترون : داحد په غزا کی د مسلمانانو په عارضی ماتی خوړلو او دنبی کريم ﷺ دوفات په خبرخپريدو باندی چی کله منافقانو دجنګ پانه بدله وليده نو دشرارت کولو موقع ورته په لاس ورغله مسلمانانو ته يی خبری شروع کړی چی هرکله اوس دی ﷺ پاته نه سو نو مونږخپل زوړدين ولی نه اختيار وو ، چی په دی سره به دا ټولی جګړی ختمی سی ، په دی سره دمنافقانو خباثت او دمسلمانانو سره بدی او دښمنی ظاهره ده ، په دی وجه په ذکر سوی آيت کی مسلمانانو ته هدايت سوي دی چی ددی دښمنانو خبروته دی غوږونه نه اړدی او دوی دی په خپله څه مشوره کی نه شريکوی او نه دی د دوی مشوره منی نو لکه څنګه چی په تيرو آياتونو کی دخدايی خلقو دتابعداری کولو هدايت وو ، په دی کی دمنافقانو او داسلام دمخالفينو په مشوره دعمل نه کولواوددوی څخه دځان ساتلو هدايت دی ، دتفسيرخلاصه دا ده

ای ايماندارو! که تاسی خبره ومنی دکافرانو دوی به تاسی (دکفر طرف ته) چپه وګرځوی (مطلب دا دی چی ددی خلقو اصل مقصد مسلمانان ددين څخه اړول اوبدګمانه کول دی چی ددی اظهار کله په ډاګه هم کوی اوکله يی واضح نه وايی خواندازه داسی جوړوی چی کرار کرار ددوی دزړونو څخه داسلام عظمت اومحبت کم سی) بيابه تاسی (دهرقسم څخه) ناکامله سی (لنډه داچی دوی ستاسی دوستان هيڅکله نه دی که څه هم ددوستی اظهارکوی) بلکه الله ﷻ ستاسی دوست دی اوهغه دټولو څخه ښه مددکونکی دی (په دی وجه مسلمانانو لره په کار دی چی يوازی په الله ﷻ اعتمادکوی دهغه په کومك باندی تکيه کوی مخالفين که تاسی ته دفتح اومددڅه تدبيرونه هم وښيی نو دالله ﷻاو د رسول ﷺ داحکامو څخه خلاف په هغه عمل مه کوی .

سَنُلْقِیْ فِیْ قُلُوْبِ الَّذِیْنَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَاۤ اَشْرَكُوْا بِاللّٰهِ مَا لَمْ یُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا ۚ وَ

اوس به مونږ وغورځوو په زړونو دکافرانو کی هيبت په دی وجه چی دوی شريك جوړ کړی دی الله لره هغه چی هيڅ دليله پر نه دی نازل سوی

مَاْوٰىهُمُ النَّارُ ؕ وَ بِئْسَ مَثْوَى الظّٰلِمِیْنَ ﴿۱۵۱﴾ وَ لَقَدْ صَدَقَكُمُ

او د دوی ځای دوږخ دی اوهغه بد ځای دی ظالمانو دپاره ، او الله رښتونی کړه ستاسی سره

اللّٰهُ وَعْدَهٗۤ اِذْ تَحُسُّوْنَهُمْ بِاِذْنِهٖ ۚ حَتّٰۤى اِذَا فَشِلْتُمْ وَ

وعده خپله کله چی تاسی قتل کول هغوی دهغه په حکم سره تردی چی تاسی نامردی وکړه

تَنَازَعْتُمْ فِی الْاَمْرِ وَ عَصَیْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَاۤ اَرٰىكُمْ مَّا تُحِبُّوْنَ ؕ

اوپه کارکی موجګړه جوړه کړه اونافرمانی مو وکړه پس دهغه چی تاسی ته يی وښوول ستاسی دخوشحالی شی ،

مِنْكُمْ مَّنْ یُّرِیْدُ الدُّنْیَا وَ مِنْكُمْ مَّنْ یُّرِیْدُ الْاٰخِرَةَ ۚ ثُمَّ

په تاسی کی ځيني غوښته دنيا اوځينی په تاسی کی غواړی آخرت بيا يی

صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو

تاسی راوړلاست دهغه څخه چې تاسي وزمايي او هغه تاسي معاف کړي او دالله ﷻ

فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۵۲﴾

فضل دی په مؤمنانو باندی

دآيتونو تړون: په تیرآیت کی ددی خبری ذکر وو چی الله ﷻ ناصر او مددګار دی ، په دی آیتونو کی دالله ﷻ دنصرت اومددګاری دځینو واقعاتو ذکر دی .

لنډتفسیر: مونږ اوس اچوو رعب (هیبت) دکافرانو په زړونو کی په سبب ددی چی دوی الله ﷻ لره شریك یو داسی شی جوړکړی دی چی دهغه (په شریك جوړیدو) دالله ﷻ دطرف څخه دلیل نه دی نازل سوی (نه په لفظونو کی ښکاره اونه په معنٰی کی یعنی داسی دلیل چی په شریعت کی معتبروی ، په دی کی ټول عقلی اوقطعی دلیلونه داخل سوه مطلب دادی چی داسی خوهریو جاهل دخپل ځان څخه دلیل پیش کوی لیکن دمنلوقابل دلیل ددوی سره نسته) او د دوی ځای جهنم دی اوهغه ناکاره ځای دی دظالمانودپاره (په دی آیت کی چی پر کفارو باندی درعب اوهیبت اچولوکومه وعده ده داداسی ښکاره سوه چی اول خوسره ددی چی ماتی مسلمانانو خوړلی وه ، دعربومشرکان بغیردڅه ظاهري سبب څخه دمکی طرف ته واپس سول (بیضاوی) بیاچی یی کله څه لار ووهله نوپه خپله دی بی وقوفی باندی یی افسوس وکی چی دا مونږ څه وکړل مسلمانان بی دمه سوی وو نو مونږته نه وو په کار چی راتلو اوبیایی مدینی ته د دوباره تلو اراده غوندی وکړه خوالله پاك د دوی په زړونو باندی داسی رعب واچوی چی دمدینی طرف ته یی دتللو همت ونه سو ، په لاره تیریدونکی یوه کلی وال ته یی وویل چی مونږبه تالره دومره مال درکو ، ته مدینی ته ولاړسه مسلمانان وبیروه چی هغوی واپس راروان دی دلته داټوله واقعه نبی کریم ﷺ ته دوحی په ذریعه وښوول سوه نو نبی کریم ﷺ په دوی پسی دتعاقب کولودپاره دحمراء الاسد ترمقام پوری ورسیدی خو دوی تښتیدلی وه ، دا آیت ددی واقعی متعلق نازل سو ، په راتلونکو آیتونوکی داحدپه غزاکی دمسلمانانو دعارضی ماتی خوړوداسبابوبیان دی فرمایي) اویقینا الله ﷻ ستاسی سره خپله وعده (دنصرت) رښتینی کړه کوم وخت چی تاسی (په اول دجنګ کی) دی کفارو لره په حکم دخدای ﷻ سره قتلول (او دا ستاسی غلبه کرار کرار زیاتیده) تردی چی تاسی په خپله (په رایی خپله کی) کمزوری سواست (دغه شان چی کوم تجویز نبی کریم ﷺ دشادطرف په موچوباندی دپنځوسو سپاهیانو دکښینولو فرمایلی وو ، په دی کی ځینوته غلط فهمی وسوه چی مسلمانانو فتح وکړه اوس دلته دکښینستو ضرورت ختم سو نو مونږ ته هم اوس ددښمن په مقابله کی شریکیدل په کار دی) اوی یوتربله مو (دنبی کریم ﷺ) په حکم کی اختلاف وکی (چی ځینی په دغه ځای باندی دپاته کیدو په حکم قائم پاته سولیکن ځینی نوروبل تجویز پیش کی ، انکار اوملامت په دی دوهم تجویز باندی دی چی) اوتاسی (دنبی کریم

ﷺ په وينا لا نه ړاست ، نو دهغه څخه چي تاسي ته ستاسي دزړه غوښتونكي خبره (په سترګوسره) وښودل سوه (يعني د مسلمانانو غلبه درته وښودل سوه اودغه وخت ستاسي داحالت ووچي) په تاسي كي ځيني هغه ووچي دنيا (اخيستل) يي غوښتل (يعني په كفاروپسي كيدل اودغنيمت مال يي جمع كول غوښتل) اوځيني په تاسي كي هغه وه چي (يوازي) آخرت يي غوښتي (نواوس چونكه دځينو درايي دكمزوري اودنبي كريم ﷺ په حكم باندي دنه تلواو ددنياطلب كولوپه وجه سره الله ﷻ دآئنده دپاره خپل كومك بندكي) اوبيايي ستاسي څخه په كفارو باندي (غالب) راتلل واپس واخستل (سره ددي چي دا عارضي ماتي خوړل ستاسي دكارنتيجه وه ليكن بياهم دالله ﷻ دطرفه داكاردسزاپه طورنه بلكه ددي دمصلحت په وجه وسو) چي خداي ﷻ ستاسي امتحان (دايمان) وكي (نو په دي وخت كي دمنافقانونفاق ښكاره سو او دمخلصينو قدر زيات سو) او يقين وكي چي الله ﷻ تاسي معاف كړاست (اوس به په آخرت كي په دي ستاسي نيول نه وي) اوالله ﷻ لوي فضل والا دي په (حال د) مسلمانانو باندي.

معلومات اومسئلي

(دالله ﷻ په نزد دصحابه كرامو ؓ لوړمقام او ورسره رعايتونه)

داظاهره خبره ده چي داحدپه غزاكي دځينو اصحابو ؓ څخه درايي غلطي سوي وه چي په تيرو ډيرو آيتونو كي خبرداري اودآئنده دپاره دخپل حال داصلاح كولودهدايتونو سلسله راروانه ده ليكن سره ددي زورنو اوخبرداريو بياهم دصحابه كرامو ؓ سره دالله ﷻ مهربانياني دكتلو قابلي دي اول خويي لِيَبْتَلِيَكُمْ وفرمايل دا يي ښكاره كړه چي ددي عارضي ماتي خوړو كوم صورت چي راپيښ سوي دي دا په طور دسزا نه دي، بلكه دامتحان دپاره دي ، بيايي په صافو لفظونو كي ددي خطا دمعافي اعلان وكي . وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ.

(دځينو صحابه كرامو ؓ ددنيا طلبي مطلب)

په ذكرسوي آيت كي ارشاد سوي دي چي دغه وخت صحابه كرام ؓ دوي ډلي سوي وه ، ځينو دنيا غوښته ځيني يوازي دآخرت طلب ګاروه دلته داخبره دغورقابله ده چي دكوموحضراتومتعلق ددنيادطلب كولو ذكردي دا ددوي دكم عمل په بناباندي دي ښكاره خبره ده چي دغنيمت دمال جمع كولو ارادي كولو ته يي ددنياطلب ويلي دي ، نواوس فكروكي چي كه دغه صاحبان ؓ په خپلو مورچوكي ناست واي او دغنيمت دمال په جمع كولوكي نه واي شريك سوي نوولي دغنيمت په مال كي به ددوي حصه څه كمه سوي واي اوچي شريك سوي واي نوزياته حصه به ورته رسيده، په قرآن اوحديث كي چي دغنيمت دمال كوم قانون دي اوكوم سري چي په دي قانون پوه دي دهغه په دي كي هيڅ شك اوشبه نه سي كيدي چي دغنيمت په مال كي چي كومه حصه دوي ته رسيږي په دي كي په هيڅ حال كي څه فرق اوكمي زياتي نه سي راتلي ، دغنيمت دمال دجمع كولوپه صورت كي به هم ددوي هغه حصه وي كمه چي په خپل ځاي په مورچوكي دپاته كيدوپه صورت كي وي ، نواوس ښكاره خبره ده چي ددوي داعمل خالص دنياطلب كول خونه سي كيدي بلكه دجهاد كونكوسره په كاركي شريكيدل دي البته به طبعي طورسره دغه وخت دغنيمت دمال خيال په زړه كي راتلل هم څه ليري خبره نه ده ، ليكن الله ﷻ دخپل رسول ﷺ دملګرو زړونه

هم ددی څخه پاك ساتل غواړی چی دمال تصرف ولی په کی راسی ، په دی وجه یی دمال تصرف ته دنیاطلب کول وویل او دناخوښی اظهار یی په وکی . والله تعالی اعلم

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ

تاسی پرمخه ختلاست او شاته مو چا ته نه کتل او رسول ﷺ تاسی بللاست د وروسته ستاسی څخه ، بیا ورسیدی تاسی غم په بدل دغم کی ،

لِّكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ ۗ وَاللَّهُ خَبِيرٌ

دپاره ددې چی تاسی غم ونه کړی په هغه چی دلاسو څخه وزی او په هغه چی څه در پیش سی او الله خبر دی

بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً

ستاسی دکار څخه ، بیا یی نازل کی په تاسی دتنگی څخه وروسته امن چی اروړمی وو

نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَائِفَةً مِّنكُمْ ۖ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ

چی راپټ کړل دغه پرکالی ځینی ستاسی څخه او ځینو خیال کوی

أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ ۖ يَقُولُونَ

دخپلو ځانونو چی په الله یی گمانونه کول د درواغو گمان دجاهلانو ویل به یی

هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَيْءٍ ۗ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ ۗ

ای زمونږ په لاسونو کی څه کار سته ؟ ته ووایه چی ټول کار دالله په لاس کی دی ،

يُخْفُونَ فِي أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ ۖ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ

دوی په خپلو زړونو کی پټوی هغه چی تا ته یی نه ښکاره کوی ، وایی دوی که څه کار وی

لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَاهُنَا ۗ قُل لَّوْ كُنتُمْ فِي

په لاس زمونږ کی ، نو مونږ به نه وای قتل سوی دلته ته ووایه که تاسی وای

بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۖ

په خپلو کورونو کی نو خامخا به راوتلی وای هغه چی مقرر سوی وو پر مرگ په خپل پړاو او الله ﷻ آزمائش

وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ مَا فِي صُدُوْرِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوْبِكُمْ

کوی هغه چې ستاسې په زړونو کې دي اوصاف کول وو دهغه چې په زړونو ستاسې کې دي

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۱۵۴﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ

او الله ﷻ پیژنی راز دزړونو ، کوم خلق چې تاسې څخه په شا سو

يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعٰنِ ۙ اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطٰنُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوْا ۚ

په کومه ورځ چې وجنګیدل دوه فوجونه نو دوی وغولول شیطان د دوی دګناه په شامت سره

وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿۱۵۵﴾ ع

او دوی بخښلی دی الله الله بخښونکی دی او تحمل (زغم) کوونکی دی

دآیتونو تړون: دا آیتونه هم داحد دغزا دذکرسوی واقعې سره تعلق لري ، په اول آیت کې په دې واقعه باندې دصحابه کرامو ﷺ دغم اوخفګان ذکردی اوپه ورپسې بل اوړدآیت کې ددې غم دلیرې کولو بیان دی ، په دریم آیت کې بیاددې خبرې اظهار دی ، چې په دې واقعه کې چې کوم صورت دماتې خوړومخ ته راغلی دی داهم څه سزانه ده ، بلکه دمخلصو مومنانو او منافقانوپه مینځ کې دفرق راوستلو دپاره یو امتحان وو اوبیاپرله پسې دصحابه کرامو ﷺ دخطا دمعاف کولو اعلان دی .

لنډتفسیر: اوهغه وخت یادکې هرکله چې تاسې (په تیښته سره څنګل ته) لوړختلاست روان واست اوچاته موپه شاپسې کتل هم نه اورسول ﷺ په تاسې پسې دشا دخواتاسې ته آوازونه کول (چې دې خواته راسې دې خواته راسې مګرتاسې ګرسره اوریدل هم نه) نوالله ﷻ ددې په بدله کې غم درکې په سبب (ستاسې) دغم ورکولو (نبي ﷺ ته) ددې دپاره چې (په دې سبب اومصیبت سره په تاسې کې پوخوالي پیداسي چې ددې په وجه بیا) تاسې غم ونه کې پرهغه شي چې ستاسې دلاسونو څخه ووزي اونه پردې چې پر تاسې څه مصیبت پریوزي اوالله ﷻ ټول خبرلری ستاسې دټولو کارونو (په دې وجه چې تاسې څه کارکوی الله ﷻ دهغه سره مناسبه سزا منتخبه کوی اوس مخ ته دغم لیرې کیدو بیان دی) بیاالله ﷻ ددې غم څخه وروسته په تاسې باندې آرام (او راحت) راولیږی یعنی پرکالي (اوړمی) (هرکله چې کفاردمیدان څخه واپس سول نو دغه وخت دغیبو څخه په مسلمانانو باندې پرکالي غالبه سوه چې په دې سره دټولوغم غلط سو) چې ستاسې څخه پریوی ډلې (یعنې مسلمانانو) باندې خو دخوب غلبه کیده اوبوه ډله هغه وه (یعنې دمنافقانو) چې ددوی دخپل ځان سره فکروو (چې ګوري ددې ځای څخه به هم خلاص سو) دغه خلقو په الله ﷻ باندې خلافِ واقع (غلط) ګمان کوی چې محضې دحماقت (بې وقوفي) خیال وو (دغه

خیال مخکي ددوی دقول څخه اوددوی بې وقوفي اوجهالت د دوی دجواب څخه معلومیږي د دوی وینا دا وه چې) دوی داسي ویل چې ایا زمونږ څه اختیارهم چلیږي (مطلب داچي زمونږ رایي هیڅاوانه وریده چې مونږ دجنګ څخه مخکي ورکړې وه ځکه یې نوټول په مصیبت کي واچول) ته ورته ووایه چې اختیار خوټول خاص دالله ﷻ چلیږي (مطلب دا دی چې که ستاسي په رایي باندي عمل هم سوی وي خوبیابه هم دالله پاك قضا غالبه وه اوکوم څه چې په تاسي راتلونکي وه دابه خامخاراتلل ،نو د دوی دوینا اودجواب مطلب یې وروسته په تفصیل سره راروان دی) دغه خلق په خپلو زړونوکي داسي خبره پټه ساتي په مخکي یې (په ډاګه) نه سي ښکاره کولی (ځکه چې په ظاهره کي ددوی ددی وینا چې آیا زمونږ اختیار سته دامطلب ګڼل کیږي چې دالله ﷻ دتقدیر په وړاندي دبنده تدبیرنه چلیږي ، چې داعینی دایمان خبره ده ، اودالله ﷻ دطرف څخه چې کوم باریك جواب ددی ورکول سو په دی کی ددی معنی تصدیق هم دی چې واقعي اختیاردالله ﷻ غالب دی ، مګر په حقیقت کي د دوی مطلب ددی وینا څخه دانه وو ،بلکه دوی داخبره په دی معنی سره) وایي چې که زمونږ څه اختیار چلیدی (یعني زمونږ په رایي عمل سوی وای) نو په مونږ (کی چې کوم خلق دلته قتل سول هغوی) به قتل سوی نه وای (چې ددی مطلب دا دی چې تقدیر هیڅ شی نه دی ځکه مخکي یې د دوی دا وینا داسي درواغجنه کړه چې) ته ورته ووایه چې که تاسي خلق په خپلو کورونوکي هم پاته سوي واست بیاهم چې دکومو خلقو دپاره قتلیدل مقرر سوي وه دغه خلق به ددغه ځایونو طرف ته (دراتلودپاره) راوتلي وای کوم ځای چې دوی (قتل سوي) پریوتلي دي (غرض دا دی چې دا ظاهري ضررخومره چې وسو دا په هیڅ حال نه سوای پاته کیدی) او (ددې فایدي اونفعي ډېري لوی وي ځکه چې) څه چې وسوه الله پاك ستاسي دباطن دخبري (یعني دایمان) امتحان کوي (ځکه چې ددی مصیبت په وخت کي دمنافقانو نفاق ښکاره سو اودمومنانو ایمان نورزیات کلك اوحق سو) اوځکه چې ستاسي دزړونو خبري (یعني داایمان دشکونو اووسوڅخه) صفاکي (ځکه چې په مصیبت کي دمومن توجه دغیرالله څخه راوګرځي، یوازي دالله ﷻ طرف ته سي چې په دی سره ایمان ته صفایي اوقوت رسیږي) اوالله ﷻ ټولي دباطن خبري ښې پیژني (هغه ته دامتحان حاجت نسته ، مګر ددي دپاره چې په عدالتي طریقه سره دمجرم جرم په ډاګه سي ددی دپاره داسي کارونه واقع کوي) یقیناًپه تاسي کي چې کومو خلقو (دمیدان جنګ څخه) شاګر ځولی ده په کومه ورځ چې دغه دواړي ډلي (دمسلمانانو اوکفارو) یوبل ته مخامخ سوي (یعني داحدپه ورځ ددی وجه) ددی څخه ماسوا بله هیڅ نه ده سوی چې دوی شیطان وښویول ددوی دځینو (تیرو) عملونوپه سبب سره (یعني ددوی څخه څه خطااو قصور داسي سوی ورچي دشیطان ددوی څخه دنوري ګناه طمع پیداسوه اواتفاقي داسي وسوه چې هغه طمع یې هم پوره سوه) اویقین وکی چې الله ﷻ هغه معاف کړل، واقعي الله ﷻ لوی معاف کوونکی اولوی حلم (صبر) والا دی (چې دخطا واقع کیدو په وخت کي هم یې هیڅ سزا درنه کړه)

معلومات اومسئلي: په ذکرسوي آیتونوکي په اولني آیت کي دڅه صحابه کرامو ﷺ میداني جنګ پریښوول اوپه خپله دنبي ﷺ په آواز باندي نه راتلل اوپه دی دنبي ﷺ غمجن کیدل او ددی غم په بدله کي آخر

دصحابه وو ﷺ غمجن کیدل ذکر دی اود احادیثوپه روایتونوکی دی چی حضرت کعب بن مالك ﷺ دوی ته اواز وکی نودوی راجمع سول ، ددی توجیه اوتطبیق صاحب دروح المعانی داسی کړیدی چی اول رسول ﷺ آواز وکی چی ټولو صحابه وو ﷺ نه وو اوریدلی او ډیر لیری نه وو تللی ، نو دغه وخت حضرت کعب بن مالك ﷺ چغه وکړه نوهغه ټولو واوریده اوجمع سوه ، په بیان القرآن کی حضرت حکیم الامت ﷺ فرمایلی دی چی اصلی وجه دبیری داخبروو چی نبی کریم ﷺ شهید سو ، دده ﷺ په بللوسره په دی خبری کی خوڅه شك نه وو ، اوکه اواز رسیدلی هم وی خو دی ﷺ یی پیژندلی نه وو ، بیاچی کله حضرت کعب بن مالك ﷺ چغه وکړه ، نو په دی چغه کی ددی خبری تردید اودنبی کریم ﷺ دژوندی والی ذکر وو چی دایی واوریدل نو دټولو تسلی وسوه اوټول جمع سول ، پاته سوه داخبره چی بیا پردی باندی دالله ﷻ طرفه څخه زورنه او دنبی ﷺ غم ولی وسو ؟ ددی وجه داکیدی سی چی که مستقل مزاج پاته سوی وای نو اواز به یی پیژندلی وای .

(داحد مصیبتونه سزا نه ده بلکه امتحان وو اوکومه خطاچی دځینی صحابه کرامو ﷺ څخه سوی وه هغه معاف سوی دی)

وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ مَافِيْ صُدُوْرِكُمْ الآية څخه معلومه سوه چی داحد په غزاکی چی کوم مصیبتونه اوتکلیفونه صحابه کرامو ﷺ ته پیښ سوی وه دا دسزا په طور سره نه وه بلکه په طوردامتحان سره وه ، ددی امتحان په ذریعه په مخلصو مومنانو اومنافقانو کی فرق راوستل اوښکاره کول وو ، اود أَثَابَكُمْ غَمًّا دالفاظو څخه چی ددی سزاکیدل معلومیږی دهغه تطبیق دادی چی شکل خودسزا وو مګردا سزاکوم چی بیان تیرسو دتربیتی اصلاح دپاره وه لکه یوپلارچی خپل زوی لره، استاذ خپل شاګرد لره سزا ورکوی نوپه عرف کی دی ته هم سزاویل کیږی ، مګر په حقیقت کی دا دتربیت اواصلاح یوصورت وی ، دحاکمانه سزا څخه مختلفه وی .

(داحدپه واقعه کي په مسلمانانو دمصیبتونو اسباب څه وه)

په ذکرسوی جمله لِيَبْتَلِيَكُمْ کی دآیت ترآخره پوری چی کوم ارشاددی ددی څخه خودامعلومیږی چی دمصیبتونو دواقع کیدلوسبب خودالله ﷻ دغه حکمتونه وه لیکن په راتلونکی آیت اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطٰنُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوْا سره دامعلومیږی چی ددی صاحبانو یوه مخکنی خطاددی شیطانی اثرسبب دی .

جواب دا دی چی ظاهری سبب یی خو هم دغه خطاسوه چی ددی په وجه سره شیطان د دوی څخه دبلی ګناه اونافرمانی کولو هم طمع وسوه اواتفاقا دده دغه طمع هم پوره سوه ، لیکن په دی خطا اوپه دی پسی په راتلونکو نتیجوکی تکوینی حکمتونه (یعنی په وجودکی راتلونکی حکمتونه) پټ وه کوم چی یی په لِيَبْتَلِيَكُمْ سره بیان کړل ، په روح المعانی کی دزجاج څخه نقل سوی دی چی شیطان دوی ته ځینی هغه ګناهونه وریادکړل، دکموپه نظرکی نیولو سره چی دالله ﷻ مخ ته ورتلل اودالله ﷻ سره یوځای کیدل دوی ته ښه معلوم نه سوه په دی وجه دجهاد څخه واپس سو ، ددی دپاره چی دوی اول خپل حالت برابرکړی اوبیاپه ښه حالت کی جهادوکی اوشهیدان سی ، دالله ﷻ سره یوځای سی .

(یوه گناه هم دبلې گناه سبب کیږی)

دذکرسوی آیت څخه معلومه سوه چی یوه گناه بله گناه راکشوی ، لکه یوه نیکی چی بله نیکی راکشوی یعنی په نیکو اوبدو عملونوکی درا کشولو ماده ده ، کله چی انسان یونیك کارکوی نودتجربی څخه معلومه سویده چی ده ته نوری نیکی هم اسانه کیږی اوپه زړه کی یی دنیکو عملونو مینه زیاتیږی ، دغه شان چی انسان څه گناه وکی نودغه گناه دده دپاره دنورو گناهونو لاره هواروی اوپه زړه کی یی دگناه مینه زیاتیږی په دی وجه ځینی بزرگان فرمایی .

انَّ مِنْ جَزَآءِ الْحَسَنَةِ الْحَسَنَةُ بَعْدَهَا وَاِنَّ مِنْ جَزَآءِ السَّيِّئَةِ السَّيِّئَةُ بَعْدَهَا .

دنیکو کارنو نقده جزاء هغه بله نیکی ده چی ده ته دهغه توفیق ورکول کیږی اود بدعمل یوه سزاهغه دوهمه گناه ده دکمی دپاره چی دی اولنی گناه لاره هواره کړي ده،

حضرت حکیم الامت رحمه الله په مسائل السلوك کی فرمایلی دی چی دحدیث دوضاحت په مطابق دگناه څخه په زړه کی یوه توره تیاره پیداسی اوکله چی په زړه کی تیاره راسی نوشیطان کنترول بیاپرپیداکی .

(دالله ﷻ په نزدصحابه کرامو ﷺ لوړ مقام او د دوی پرخطاگانو باندی دعفوی بی مثاله نمونه)

داحدپه واقعه کی چی کوم لغزشونه اوخطاگانی دځینو اصحابوکرامو ﷺ څخه صادری سوی وی دغه په خپل ذات کی ډیری لویی اوسختی وی پرکومه مورچه باندی چی پنځوسو اصحابوکرامو ﷺ ته حکم دکښینستو ورکول سوی ووچی په دوی هرڅه حال چی تیریږی خو دوی به ددی ځای څخه نه ښوری ، دهغوی ډیر شمیر ددغه ځای څخه وښوري دی ، که څه هم چی دښوریدو سبب د دوی دغه اجتهادی غلطی وه چی اوس فتح سوي ده او ددی حکم پوره کولو وخت اوس پاته نه سو او راکښته کیدل او دټولو مسلمانانو سره شریك کیدل په کار دی ، لیکن په حقیقت کی دنبی کریم ﷺ دواضح حکم اوهداياتوڅخه خلاف وو ، ددی قصور اوخطاپه نتیجه کی دمیدان جنگ څخه دتیښتی غلطی ورڅخه سوی وه ، که څه هم په دی کی دیوتاویل څخه کاراخستل سوی وی ، لکه چی دزجاج څخه لوړنقل سوی وه ، بیادمیدان جنگ څخه تیښته په داسی حالت کی وسوه چی نبی کریم ﷺ د دوی سره وو او دشادخوا څخه یی دوی ته آوازونه ورکول ، دا ټولی خبری بیشکه چی په خپل ځای ډیر سخت جرم وو ، اوپه صحابه کرامو ﷺ چی دمخالفینو دطرفه څخه څومره الزامات لگول کیږی دا دهغوی ټولوڅخه د ډیرو سختو گناهونو حیثیت لری ، لیکن فکر وکړی چی الله ﷻ ددی ټولوخطاگانوڅخه وروسته هم ددی حضراتو سره څه معامله وفرمایله ، دغه په ذکرسوی آیت کی ښه په ډاگه سره راغله چی اول خویی ظاهری انعام دپرکالی (اوږمی) وروليږی ، ددوی تکلیف ، ستړی والی اوپریشانی یی لیری کړل ، بیایی داوښودل چی کوم مصیبت اوغم مسلمانانوته دغه وخت رسیدلی دی دغه سزا اوعذاب نه دی بلکه په دی کی د دوی دتربیت کولو څه حکمتونه پټ دی ، بیایی په صافو لفظونو کی دمعافی اعلان وفرمایی ددی تکرار یوحکمت داهم دی چی اول وار خو یی په خپله دصحابه کرامو ﷺ دتسلی دپاره ارشاد وفرمایی اوپه دی ځای کی دمنافقانو ددی قول رد کول هم مقصود دی کوم چی دوی مسلمانانو ته وویل چی تاسی زمونږ په رایی

عمل ونه کی په دی وجه دمصیبتونو او تکلیفونو سره مخامخ سواست ، په هرحال په دی ټولو آیتونوکی داخبره ښه په وضاحت سره مخ ته راغله چی دالله ﷻ په دربارکی دخپل رسول ﷺ دملګرو سره دمینی محبت ته هغه مقام حاصل دی چی سره ددومره لویو خطاګانو کولو بیاهم د دوی سره دعفوی او درګذر څخه بلکه دلطف اوکرم معامله یی وفرمایله دامعامله خویوازی الله ﷻ اوقرآنی آیتونو بیان کړي ده ، دغه ډول یوه معامله دحضرت حاطب ابن ابی بلتعه رضی الله عنه دحضورﷺ په مخکی پیښه سوه ، ده دمکی مشرکانو ته دمسلمانانو دحالاتو متعلق یوخط لیکلی وو ، هرکله چی نبی ﷺ ته دوحی په ذریعه دا حقیقت ښکاره سو او خط ونیول سو نوصحابه کرام رضی الله عنهم حاطب ابن ابی بلتعه ته سخت په غصه سول ، فاروق اعظم رضی الله عنه عرض وکی چی ماته اجازه راکی چی دده څټ ووهم ، لیکن نبی ﷺ ته معلومه وه چی دی منافق نه دی ، مخلص مومن دی ، لیکن دا دده څخه غلطی سوي ده ، په دی وجه یی دی معاف کی او وی فرمایل ، چی داداهل بدرو څخه دی اوشایدچی الله ﷻ دبدرټولو حاضرینوته دبخښنی اومعافی حکم کړی وی دا روایت داحادیثوپه ټولو معتبرو کتابونوکی دی .

(دصحابه کراموؓ متعلق دعامو مسلمانانو دپاره یوسبق)

ددی څخه داهل سنت والجماعت ددی عقیدی اوعمل تصدیق کیږی چی صحابه کرام رضی الله عنهم که څه هم دګناهونو څخه معصوم نه دی ، د دوی څخه لوی ګناهونه هم کیدی سی اوسوی هم دی ، لیکن سره ددی دامت دپاره داجائزنه دی چی دوی ته دڅه بدی یاعیب نسبت وکی ، هرکله چی الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ دهغوی دومره لوی خطاګانی معاف کړیدی او د دوی سره یی دلطف اوکرم معامله فرمایلی ده او دوی ته یی د «رضی الله عنهم ورضوا عنه» مقام ورکړي دی ، نو دچاحق څه دی چی په دوی کی دچاپه بدی سره ذکر وکی ، دا وجه ده چی دحضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنه په مخکی یو وارچا دحضرت عثمان غنی رضی الله عنه او دځینو صحابه کراموؓ داحدغزا ددی واقعی ذکر وکی اوطعن یی پروکی چی دوی میدان پری ایښی وو اوتښتیدلی وه ، نوپه دی باندی حضرت عبدالله ابن عمرؓ وفرمایل چی دکم شی دمعافی اعلان الله ﷻ کړي دی ، په دی باندی دطعن اواعتراض کولو حق چاته څنګه حاصل دی ، په دی وجه داهل سنت والجماعت دعقیدو کتابونه ټول پردی باندی متفق دی چی دټولو صحابه کراموؓ تعظیم کول اوپردوی باندی دطعن او اعتراض څخه ځان ساتل واجب دی ، په عقآئدنسفیه کی دی .

وَيَكُفُّ عَنْ ذِكْرِ الصَّحَابَةِ رضی الله عنهم اِلاَّ بِخَيْرٍ : واجب دی چی دصحابه ووؓ ذکر دی بغیر دخیر او نیکی څخه نه کوی ، اوپه شرح مسامره ابن همام کی دی ، اِعْتِقَادُ اَهْلِ السُّنَّةِ تَزْكِيَةُ جَمِيْعِ الصَّحَابَةِ رضی الله عنهم وَالثَّنَآءُ عَلَيْهِمْ داهل سنت والجماعت عقیده دا ده چی ټول صحابه کرام رضی الله عنهم دی عادلان او ثقات ګڼی د دوی ذکر دی په ثنا او صفت سره کوی ، په شرح مواقف کی دی ، يَجِبُ تَعْظِيْمُ الصَّحَابَةِ كُلِّهِمْ وَالْكَفُّ عَنِ الْقَدْحِ فِيْهِمْ : دټولو صحابه ووؓ تعظیم واجب دی او په دوی باندی دطعن اواعتراض څخه ځان ساتل واجب دی ، حافظ ابن تیمیه رحمه الله په عقیده واسطیه کی فرمایی چی ، داهل سنت والجماعت عقیده دا ده چی دصحابه کراموؓ په مینځ

کي چي کم اختلافات او جنګونه سويدي په دي کي دي پرچا باندي دالزام او اعتراض څخه ځان ساتي ، وجه داده چي په تاريخ کي کوم روايات ددوی دعيبونو متعلق راغلي دي په دی کي ډيردرواغ او غلط دي، کم چي دښمنانو جوړکړي دي او ځيني په کي هغه دي چي کمي اوزياتي يي په کي کړي دي، دخپل اصل څخه يي خلاف کړي دي او کومه خبره چي صحيح هم ده نوصحابه کرام ﷺ په دي کي داجتهادي رايي پربنا باندي معذوردي او فرض کړه په کوم ځاي کي چي دوی معذور هم نه وی نو دالله ﷻ قانون دا دی چي ، اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّاٰتِ : يعني نيک عملونه دبدو عملونو هم کفاره کيږي او دانبکاره خبره ده چي دصحابه کرامو ﷺ دنيکو عملونو برابر دبل چاعملونه نه سي کيدی او دالله ﷻ دعفوی کوم چي ځومره دوی مستحق دي بل نه سي کيدی ، په دي وجه چاته داحق نسته چي دوی لره په عملونو د دوی باندي د دوی مواخذه وکړي او په دوی کي په چا باندي طعن او اعتراض وکي ، او دوی ته په بدو ويلو باندي خپله ژبه وخوځوی (عقيده واسطيه ملخصًا)

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا

ای ايماندارو ! تاسي مه کيږی دهغو په شان چي کافران سوی دي او وايي خپلو وړونو ته هر کله چي هغوی

فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا

سفر ته وزي په ملک کي يا وي په جهاد کي که وی مونږ سره نو نه به مړه کيده او نه به قتل کيده

لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۗ

دپاره ددې چي واچوی الله ددې ګمان څخه افسوس په زړونو د دوی کي او الله ﷻ ژوندی کوی او مړه کوی ،

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

او الله ستاسي ټول کارونه ويني ، او که تاسي قتل کړل سی په لاره دالله کي يا مړه سی

أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِنْ

نو بخښنه دالله ﷻ او مهرباني دهغه غوره ده دهغه شي څخه چي دوی يي جمع کوی ، او که

مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

تاسي مړه سی او يا قتل سی نو خامخا به دالله په مخکی را جمع کړل سی تاسي ټول

دآيتونو تړون: په تيرو آيتونو کي دمنافقانو داقول بيان سوی وو چي ، لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا يعني که زمونږ څه اختيار وای اوزمونږ رايي منل سوی وای، نو مونږ به دلته نه وای قتل سوی ، دايي وړاندي

هم نقل کړي دی دداسی خبرو داوریدو څخه دا احتمال ووچی دمخلصو مومنانوپه زړونوکی څه شکونه اوشبهی پیدانه سی ، په دی وجه یی په ذکر سوو لوړنیو آیتونو کی مسلمانانو لره دداسی خبرو کولو څخه اودداسی حالاتو څخه دځان ساتلو اودمرګ اوژوند راتلل یوازی دتقدیر تابع ګڼلو ښوونه وکړه .

لنډتفسیر: ای ایماندارو! تاسی دهغه خلقوپه شان مه کیږی کوم چی (په حقیقت کی) کافران دی (که څه هم په ظاهره داسلام دعویٰ کوی) اووایی دخپلو (هم نسبویاهم مشربو) وروڼو په نسبت کله چی هغه خلق په مځکه کی سفرکوی (اوهلته اتفاقا مړه سی) یادغه خلق یوځای غازیان جوړیږی (اوپه تقدیر سره په دی کی قتل سی نو دغه منافقان وایي) چی که داخلق زمونږ سره وای (په سفر اوغزاکی نه تلای) نونه به مړه کیده اونه به قتل کیده (داخبره ددوی پرزړه اوژبه ځکه راځی) ددی دپاره چی الله ﷻ دا خبره د دوی دزړونو دپاره سبب دافسوس کړی (یعنی ددی قسم خبرو نتیجه دافسوس څخه ماسوا هیڅ نسته) اومړه کول اوژوندی کول خوخاص الله ﷻ کوی (که په سفرکی وی اوکه په کورکی، په جنګ کی وی اوکه په امن کی) اوالله ﷻ هرڅه چی تاسی کوی وینی یی (نو پس که تاسی هم داسی خبری کوی یاپه داسی خیالاتو کی اخته کیږی نو دغه دالله ﷻ څخه پټ نه دی) اوکه تاسی خلق دالله ﷻ په لارکی قتل سی یاکه (دالله ﷻ په لارکی) مړه سی (نوداخه تاوان نه دی سراسرنفع اونفع ده ځکه چی) خامخا دالله ﷻ سره دهغه مغفرت او رحمت (ددنیا) ترهغه شیانو (په ډیرو درجو سره) ښه دی کوم چی داخلق جمع کوی (او ددی په حرص کی ژوندښه ګڼي او) که چیری تاسی (هم دغسی) مړه سی یاقتل سی (بیابه هم) دالله ﷻ خواته خامخا جمع سی (نواول خوقضا وروسته کیږی نه، بل دالله ﷻ خواته دتلوڅخه په هیڅ حال کی خلاصیده نسته اوددین په لاره کی مړه کیدل یاقتل کیدل سبب دمغفرت اورحمت دی نوبیا خوتر داغسی مرګ ددین په لاره کی روح ورکول ښه دی نوداسی خبری په دنیاکی سبب دافسوس اوپه آخرت کی ددوزخ سبب دی، چی ځان ورڅخه وساتی .

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا

نو څه دالله په رحمت سره ته ﷺ دوی ته نرم زړه والا پیدا سوی اوکه چیری ته تندخویه وای سخت زړی وای

مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي

نوخپاره سوی به وای دخوا څخه ستا نو ته ﷺ دوی معاف کړه او د دوی دپاره بخښنه غواړی او د دوی سره په

الْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

کارکی مشوره کوه نو چی قصد دی وکی ددغه کار نو بیا توکل کوه په الله ﷻ باندی الله محبت کوی دتول کوونکو سره .

دآیتونو تړون: داحد په غزاکی چی دځینو مسلمانانو دخطا اومیدان پرینبودو په وجه کوم تکلیف اوغم نبی کریم ﷺ ته رسیدلی وو ، که څه هم نبی ﷺ دخپلو لویو اخلاقو عفوی اوکرم په بناسره دوی هیڅ نه وه

ملامت کړي اودسختي هیڅ معامله یي ورسره نه وه کړې لیکن الله ﷻ ته دخپل رسول ﷺ دملګرو دزړه ساتنه او د دوی په زړونوکي چي ددی غلطي په وجه کومه صدمه اوپښیماني وه ددی تولو پری مینځل منظورسوه نو په دی آیت کي یي دوی ته نور زیات دلطف اوکرم هدایت او دصحابه کرامو رضي الله عنهم سره دمشورو کولو حکم وکی .

لنډتفسیر: وروسته ترهغه (چي دصحابه کرامو رضي الله عنهم څخه داسي خطاوسوه چي پرهغه باندی تاته دملامت کولو اومواخذی کولوحق وو) دخدای ﷻ درحمت په وجه (کوم چي په تاباندی دی) ته د دوی سره نرم سوی اوکه ته (خدای مه که) تندخویه سخت مزاجه وای نودا (عاجزان) به ستا دخواڅخه ټول خپاره سوی وای (بیابه دوی ته دافیضونه اوبرکتونه دکومه څخه نصیب سوی وای) نو(هرکله چي تاپه رویه کي داسي نرمي وفرمایله نو د دوی څخه چي کومه غلطي ستادحکم په منلوکي سوې ده ، دغه په زړه سره هم) دوی ته معاف کړه (او د دوی څخه چي کومه غلطي دالله ﷻ په حکم کي په کوتاهي کولوسره سوې ده دهغه دپاره) تاسي د دوی دپاره بخښنه وغواړی (که څه هم الله ﷻ په خپله د دوی دمعافي اومغفرت اعلان دمخکي څخه کړی وو ، لیکن ستاسي دبخښني دعابه نوره زیاته ددوی دپاره فائده منده اوتسلي وی) او د دوی سره په خاصو خاصو خبروکي (په زړه طریقه سره) مشوره کوه (ددی دپاره چي په خصوصي نرمي اومهرباني سره ددوی دزړونو څخه غم ومینځل سی) بیا (دمشوری اخیستو څخه وروسته) هرکله چي تاسي (دیوه جانب) رایه پخه کی (برابره خبره ده ددی مشوری موافق وی اوکه مخالف وی) نوپه خدای ﷻ باندی په اعتماد (کولو سره دغه کار) کوی ، بیشکه الله ﷻ دداسي اعتماد کوونکو سره محبت کوی .

معلومات اومسئلي

(دمرشد اومربي خاص صفتونه)

صحابه کرام رضي الله عنهم دنبي کریم ﷺ داسي عاشقان وه ، چي دی ﷺ یي ترخپلو ځانونو اومالونو زیات خوږ ګڼی د دوی څخه چي به کله دده ﷺ دحکم خلاف یوه خطا وسوه نو یوه طرف ته دا بیره وه چي که دا حضرات په خپله دی خطاباندی خبردارسی نو ددی تکلیف به ترحد دومره زیات سی چي زړه اودماغ به یي کار پرېږدی ، یابه درحمت څخه مایوسه سی ، ددی علاج یي په تیرآیت کي داوښوری چي اَصَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ دخطا سزا درته په دنیاکي درکول سوه او دآخرت سزا درته معاف سوه .

دوهم طرف ته نبي کریم ﷺ ددی خطا اوغلطي په وجه زخمي سو چي په دی سره ورته جسماني تکلیف هم ورسیدی او روحاني تکلیف خودمخکي څخه وو ، نو ددی جسماني او روحاني تکلیف رسیدو دوجي څخه دا احتمال چي دنبي کریم ﷺ په زړه مبارك کي داصحابو رضي الله عنهم په باره کي خړوالي پیداسي ، چي دوی ته دهدایت اوتلقین په لاره کي بندیز جوړسی ، نو په دی وجه نبي کریم ﷺ ته داتعلیم ورکول ووچي ته ددوی خطاګاني معاف کړه اودوی ته درګذر وفرمایه اودآئنده دپاره ورسره هم دلطف اومهرباني معامله جاري ساته ، دامضمون الله ﷻ په یوعجیبه اوښایسته انداز سره داسي وفرمایي چي ددی په ضمن کي یو څو مهمي فائدی هم راغلي ، یوه داچي نبي کریم ﷺ ته یي ددی شیانوحکم په داسي اندازسره ورکړي

دی چی ددوی دثناصفت اولوی شان اظهار په کی هم دی ، چی دا صفتونه په دوی کی دمخکی څخه
موجود دی او دوهم تردی مخکی یی د فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللهِ لفظ زیات کی ، دایی هم وښووله چی دا دکمال
صفتونه ستاپه ذات کی زموږ په رحمت سره دی ، دچا ذاتی کمال نه دی ، بیایی درحمت لفظ دنکیری
په صورت سره راوړی درحمت دلوی والی اوفراخی وطرف ته یی اشاره وکړه ، دا یی هم واضحه کړه چی
دا رحمت یوازی په صحابه کرامو ﷺ باندی نه دی بلکه په خپله په نبی کریم ﷺ باندی هم دی چی دوی لره
بی داسی کمالی صفتونه ورکړل ، ددی څخه وروسته یی یوه دریمه مهمه فائده په وروستنیو جملو سره
ظاهره کړه چی دانرم خویی اوخوش اخلاقی اودعفوی درگذر اولطف اومهربانی صفتونه که په تاسی کی
نه وای نو دخلقو داصلاح کوم کار چی تاسی ته سپارل سوي دی دا به دمنشاء مطابق نه وای پوره سوی ،
خلق به ستاسی څخه دخپلی اصلاح کولو په ځای ستاسی څخه خپاره واره سوی وای اوتښیدلی به وای ،
او ددی ټولو خبرو څخه یوه مهمه فائده دا حاصله سوه ، چی دارشاد ، اصلاح اوتبلیغ طریقی ددی څخه
معلومی سوی چی کوم سړی درشد اوهدایت اودالله ﷻ طرف ته ددعوت (بلنی) او دخلقوداصلاح دکار
کولو اراده وکی دهغه دپاره ضروری ده چی داصفتونه په خپل ځان کی پیداکی ، ځکه چی هرکله دالله
ﷻ دخوږ رسول ﷺ سختی برداشت کول نه سی خوښولی ، نوبیادبل چا طاقت څه دی چی په سختی او بد
خویی سره به دالله ﷻ مخلوق خپل ځان ته راجمع کړی او د دوی داصلاح فریضه به پوره سی ، په دی آیت
کی الله ﷻ ارشاد وفرمایی چی که ته تندخویه سخت طبیعته وای نوخلق به ستادخوا څخه خپاره سوی
وای ، ددی څخه معلومه سوه چی مرشد او مربی اومبلغ لره تندخویی سخت کلامی زهر اودده کار لره
۱ ضائع کوونکی شی دی ، ددی څخه وروسته یی ارشاد وفرمایی ، فَاعْفُ عَنْهُمْ یعنی د دوی څخه چی
کومه خطاسوی ده ، دغه ته معاف کړه ، ددی څخه معلومه سوه چی داصلاح کوونکی دپاره دا هم
ضروری ده چی دعوامو څخه کومی خطاګانی کیږی دهغوی څخه بدله نه اخلی بلکه دعفوی اودرگذر
څخه به کاراخلی که څوك یی بدوایی نو دی به ورته غصه کیږی نه ، که څوك ورته ضرر رسوی نو چی
دهغو سره دنرمی معامله کوی ، ددی څخه وروسته یی ارشاد وفرمایی وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ یعنی ته د دوی
دپاره دالله ﷻ څخه هم مغفرت غواړه ، په دی کی داهدایت دی چی یوازی دانه چی په خپله د دوی په
ضرر رسولو اوآزار باندی صبرکوه ، بلکه په زړه سره هم ددوی خیرخواهی مه پاته کوه اوکله چی ترټولو
لویه خیرخواهی ددوی دآخرت صحیح کول دی، نوپه دی وجه دالله ﷻ دعذاب څخه دخلاصیدو دپاره
دوی لره دبخښنی دعاګانی غواړه ، تردی وروسته ارشاد دی ، وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ یعنی دپخوانی طریقی
په شان سره په خپلو فیصلو اوکارونوکی ددی حضراتو سره مشوره هم کوه چی ددوی پوره تسلی کیږی ،
په دی کی یی دی طرف ته ښوونه وکړه چی کومه خیرخواهی د دوی سره په زړه کی ده ، په عمل سره هم
دهغه اظهارکوه او په خپلو مشورو سره دوی مشرف کوه ، په دی پوره آیت کی یی داصلاح کوونکی
اومبلغ دپاره یوځو صفتونه لرل ضروری کړه ، اول دسخت کلامی او بدخلقی څخه ځان ساتل دوهم که
ددی خلقوڅخه څه غلطی یادده متعلق څه دآزار خبره وسی نوپه بدله اخستونه پسی کیدل بلکه دعفوی

او درگذر معامله کول، دریم داچې د دوی دخطاګانوپه وجه د دوی خیرخواهي نه پاته کول، د دوی دپاره دعااو استغفار هم کول اوپه ظاهري معاملوکې د دوی سره ښه سلوك کول، په دې ذکرسوې آیت کې یې نبي کریم ﷺ ته دصحابه کرامو﵃ سره دمشورې کولوحکم اوبیادمشورې څخه وروسته دکار دطریقې هدایت سوي دی دمشورې په باره کې قرآن حکیم دوه ځایه واضح حکم کړي دی یوپه دې ذکر سوې آیت کې دوهم دسورت شورٰی په آیت کې چې په هغه کې یې درښتینو مسلمانانو په صفتونو بیانولوکې یوصفت دا بیان کړي دی چې وَاَمْرُهُمْ شُوْرٰى بَيْنَهُمْ یعني او د دوی هرکار په خپل مینځ کې په مشوره وي اوپه څینې ځایونو کې یې په ضمني طور سره دمشورې هدایت فرمایلی دی لکه درضاعت په احکاموکې یې ارشادفرمایلی دی عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمْ وَتَشَاوُرٍ یعني کوچنی دتې څخه پریکول دمور اوپلار دواړو په رضامندۍ او مشوره سره په کار دی، دمشورې متعلق یوڅو مهمې مسئلې دفکر قابلې دي.

اوله مسئله: دلفظ دامر او دشورٰی معنٰی، دوهمه مسئله: دمشورې شرعي حیثیت، دریمه مسئله: دنبي کریم ﷺ دصحابه کرامو﵃ څخه دمشورې اخستو درجه، څلورمه مسئله: په اسلامي حکومت کې دمشورې درجه، پنځمه مسئله: چې په مشوره کې اختلاف رایې وي نودفیصلې صورت، شپږمه مسئله: په هرکارکې دمکمل تدبیر کولو څخه وروسته په الله ﷻ باندې توکل.

(اوله مسئله دلفظ دامر اوشورٰی تحقیق)

دامردلفظ اطلاق په عربي ژبه کې دڅومعناوو دپاره کیږي، یوپه عامه معنٰی کې راځي، چې هریوه لوړ کاراو ویناته شامل دی، دوهمه معنٰی یې په حکم اوحکومت سره کیدی سي، په دې معنٰی سره په قرآن کې لفظ داولي الامراغلی دی، دریم اطلاق یې دالله ﷻ دیوخاص صفت دپاره دی چې ذکریې دقرآن شریف په ډیرو آیتونو کې دی لکه، اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ، اِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهُ، اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ، اَمْرُهٗ اِلَى اللّٰهِ اودتحقیق کوونکو په نزدپه قُلِ الرُّوْحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّيْ کې هم دغه امر مراد دی، اوس دقرآن په ارشاد، وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ، او، اَمْرُهُمْ شُوْرٰى بَيْنَهُمْ: کې د دواړو معناوو احتمال دی اوکه داوویل سي چې اوله معنٰی مراد ده او دوهمه معنٰی هم په دې کې شامله ده نو دا هم څه لیرې خبره نه ده ځکه چې دحکم اوحکومت معاملې تولې خاص اهمیت لرې، په دې وجه دامر معنٰی په دې آیت کې دهرهغه کادپاره ده چې خاص اهمیت لرې برابره خبره ده که دحکومت متعلق وي یاد نورو معاملو سره، اودلفظ دشورٰی، مشوره، مشاورت معنٰی ده، دفکر کولو په قابله معامله کې دخلقورایې حاصلول په دې وجه د شَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ معنٰی دا سوه چې نبي کریم ﷺ ته حکم وسوچې ته په داسې معاملوکې چې دغور اوفکر قابلې وي چې دحکومت سره متعلق معاملې په کې هم شاملې دي دصحابه کرامو﵃ سره مشوره کوه، یعني ددې صاحبانو رایې په کې معلوموه، دغه ډول دسورة شورٰی دا آیت وَاَمْرُهُمْ شُوْرٰى بَيْنَهُمْ معنٰی یې داسوه چې په هرهغه معامله کې چې دغورقابله وي اواهمیت په کې وي برابره خبره ده که دحکم اوحکومت سره متعلق وي یادنورو معاملو سره په دې کې درښتیني مسلمانانو همیشه دا عادت دی چې دیو بل سره په مشوره باندې کار کوي.

(دوهمه مسئله دمشورې شرعي حیثیت)

په دې باره کې دقرآن کریم دارشاداتو څخه کوم چې ذکرسوه اودنبي کریم ﷺ دارشاداتو څخه معلومیږي چې په هره داسې معامله کې چې په هغه کې مختلفي رايي کیدی سي برابره خبره ده دحکم اوحکومت سره تعلق لري یادبلي معاملې سره په هغه کې دیوبل څخه مشوره اخیستل دنبي کریم ﷺ اودصحابه کرامو ﷺ سنت اوپه دنیا اوآخرت کې دبرکتونو باعث ده ، په قرآن اوحدیث سره ددې تائید راغلې دی او دکومر معاملوتعلق چې دعوامو سره دی لکه دحکومت معاملې په دې کې مشو ه اخستل واجب دي (ابن کثیر) بیهقي په شعب الایمان کې دحضرت عبدالله ابن عمر ﷺ څخه روایت کړي ی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي ،کوم سړي چې دیوکار اراده وکي او دیو بل سره دمشورې کولو څخه وروسته یې دهغه کار دکولو یادنه کولو فیصله وکړه نودالله ﷺ دطرفه څخه ده ته دصحیح او ئده مند صورت وطرف ته هدایت حاصلیږي ، اوپه حدیث کې دي چې کله ستاسې حاکمان په تاسې کې ښه خلګ وي اوستاسې مالداران سخیان وي اوستاسې معاملې دیوبل سره په مشوره باندې سرته رسولې سي ، نوستاسې دپاره پرمځکه سرببره اوسیدل ښه دي اوکله چې ستاسې حاکمان په تاسې کې ترټولو ناکاره خلګ وي اوستاسې مالداران بخیلان وي اوستاسې معاملې ښځوته سپارل سوي وي نودمځکې دننه دفن کیدل به ستاسې دپاره تر ژوندي اوسیدو ښه وي ، مطلب دادی چې کله پرتاسې هوس پرستي غالبه سي چې ښه او بد ، نفع اوضرر نه قطع نظرکوي یعني ددې خیال نه ساتي یوازې دښځو دخوشحالولودپاره خپلې معاملې دوی ته وسپاري نوددغه وخت دژوند څخه تاسې لره مرګ ښه دی ، که نه وي نوپه مشوره کې هم دښځې څخه رايي اخستل منع نه دی ، دنبي کریم ﷺ اودصحابه کرامو ﷺ دعمل څخه ثابت دي او دقرآن کریم دسورت بقره په دغه آیت کې کوم چې اوس مخکې تیرسوي دی ، په دې کې ارشاد دی عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ یعني دکوچني دتي څخه پریکول دده دموراو پلار دواړو په مشوره سره وي ، په دې کې چې کله دمعاملې تعلق دښځې سره دی په دې وجه یې په خاص طورسره دښځې دمشورې پابندي کړي ده په یوحدیث کې دنبي کریم ﷺ ارشاددی چې ، اَلْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ اِذَا اسْتُشِيْرَ فَلْيُشِرْهُ بِمَا هُوَ صَانِعٌ لِنَفْسِهٖ : دکوم سړي څخه چې مشوره وغوښته سي دی امین دی په ده لازمه ده چې په دې معامله کې کوم کار دی دخپل ځان دپاره منتخب کوي هغه رايي دی بل لره ورکي ددې څخه خلاف کول خیانت دی، (دا حدیث طبراني په معجم اوسط کې په سندحسن سره دحضرت علي ﷺ څخه روایت کړی دی ، مظهري) پوه کیدل ضروري دي چې مشوره یوازې په هغه شیانوکې سنت ده دکموپه باره کې چې په قرآن اوحدیث کې واضح اوقطعي حکم موجودنه وي ، که نه وي په کوم ځای کې چې واضح اوقطعي حکم موجودوي په هغه کې دچاسره دمشورې کولوضرورت نسته، بلکه جائزهم نه ده ، مثلاً یوسړي په دې کې ... ه کوي چې لمونځ وکړم اوکه نه ، زکوٰة ورکړم اوکه نه حج وکړم اوکه نه ، دا دمشورې شیان نه دی ، په ... عي طور سره قطعي فرض دی ، البته په دې کې مشوره کولې سی چې حج ته په دې کال کې ولاړسم که په راتلونکي کې ، او داوبوپه جهازکې ولاړسم، که په هوایي کې او دوچې په لار ولاړسم که په بله ، دغه

ډول دزکوة په معامله کې داسې مشوره کولې سې چې دا په کوم ځای کې او په کوموخلقو باندې خرڅ سې ، ځکه چې دا ټولې خبرې شرعًا اختیاري دي ، په یوحدیث کې په خپله دنبي کریم ﷺ ځخه ددې تشریح نقل ده ، حضرت علي ؓ فرمایي چې ما نبي کریم ﷺ ته عرض وکې چې ستاسې ځخه وروسته که مونږ ته څه داسې معامله راپیښه سي چې دهغه حکم په ډاګه سره په قرآن کې نه وي نازل سوی او ستاسې ځخه هم مونږ ددې په باره کې څه ارشادنه وي اوریدلی ، نو مونږ به څه کوو؟ نبي کریم ﷺ ارشاد وفرمایي چې دداسې کار دپاره په خپلوکې عبادت ګذار فقهاء جمع کړې او دهغوی په مشوره ددغه کار فیصله وکړې ، دیو چاپه یوازې رایې باندې فیصله مه کوی ، ددې حدیث شریف ځخه یوه خوداخبره معلومه سوه چې مشوره یوازې په دنیوي معاملاتوکې نه ده ، بلکه په کوموشرعي احکاموکې چې د قرآن اوحدیث ښکاره نصونه نه وي ، په هغه حکومونو کې هم مشوره کول سنت دي او دوهمه داهم معلومه سوه چې مشوره دداسې خلقو ځخه اخستل په کار د چې په موجودو خلقوکې په پوه او عبادت ګذاري کې مشهور وي (اخرجه الخطیب، کذافي الروح) دارنګه خطیب بغدادي دحضرت ابوهریره ؓ په یو حدیث کې دن ي کریم ﷺ دا ارشادهم نقل کړي دي ، اِسْتَرْشِدُوا الْعَاقِلَ وَلَا تَعْصُوْهُ فَتَنْدَمُوْا : دعقل مندسړي ځخه مشوره اخله او دهغه خلاف مه کوه که نه نوپښیمانه به سې ددې دواړو حدیثونو دیوځای کولو ځخه داخبره معلومه سوه چې دمجلس شورٰی په ارکانوکې دوه صفتونه ضروري دي یوداچې عقلمند او هوښیار وي ، دوهم دا چې عبادت ګذاروي او که مسئله شرعي وي نوبیاورته فقیه والی هم ضروري او لازم دی .

(دریمه مسئله ، دنبي کریم ﷺ دصحابه کرامو ؓ ځخه دمشورې اخستو درجه)

په آیت کې یې نبي کریم ﷺ ته داحکم ورکړي دی چې دصحابه کرامو ؓ ځخه مشورې اخلې په دې کې دا اشکال دی چې نبي دالله ﷻ رسول اوصاحب دوحي دی ، دوی ته دچا دمشورې څه حاجت دی؟ دوی ته خو هر شی دالله ﷻ دطرف ځخه دوحي په ذریعه معلومیدی سی ، په دې وجه ځینو عالمانو دمشورې دا حکم په دې باندې محمول کړي دی چې نبي ﷺ ته نه دمشورې ضرورت وو او نه په دې مشوره دهغوی دیو کار دار او مدار وو ، یوازې دصحابه کرامو ؓ دعزت اوزړه ساتنې دپاره دوی ته دمشورې حکم ورکول سوی وو ، لیکن امام ابوبکر جصاص رحمه الله فرمایي چې دا صحیح نه ده ، ځکه چې که دامعلومه سې چې زمونږ په مشوره څه عمل نه سې کیدی اونه دمشورې په څه کارباندې اثر پریوزي ، نو په داسې مشوره کې عزت او زړه ساتنه هم نه سې پاته کیدی ، بلکه حقیقت دخبرې دا دی چې نبي کریم ﷺ ته په عامو کارونو کې خو سیده په سیده لاره دالله ﷻ دطرف ځخه دوحي په ذریعه دکار یو اړخ متعین کیدلی سی لیکن دحکمت او رحمت په مقتضاسره یې ځینې کارونه دنبي کریم ﷺ رایې اوفکر ته پاته کړي وي ، په داسې کارونو کې دمشورې ضرورت وي او په دې قسم کارونوکې ده ﷺ ته دمشورې حکم ورکول سوي دی ، دنبي کریم ﷺ دمشورو دمجلسونو تاریخ هم داخبره ښیي ، نبي کریم ﷺ دبدر په غزا کې دصحابه کرامو ؓ ځخه مشوره واخسته نوصحابه کرامو ؓ عرض وکې چې که تاسې مونږ ته دریاب ته دوردانګلو حکم وکې نومونږ به ورټوپ کړو ، اوکه تاسې مونږ ته دبرك الغماد په شان یولیرې ځای ته دتلوحکم

وکی نو مونږ به ستاسی سره یو ، مونږ دموسیٰ ﷺ دملګرو په شان به داسی ونه وایو ، چی ته اوستارب دکفارو سره مقابله وکی ، بلکه مونږ به دا عرض وکو چی تاسی تشریف یوسی ، مونږ به ستاسی سره تر تاسی مخکی وروسته ، راسته اوچپه طرف ته ددښمن مقابله کوو ، دغه ډول داحد په جهاد کی یی په دی باره کی مشوره وکړه چی ایادمدینی په ښارکی دننه پاته سوخپله دفاع وکړو اوکه دښارڅخه دباندی ووزو ،دعامو صحابه وو ﷺ رایی ددباندی وتلووی نوده ﷺ هم داقبوله کړه ، دخندق په غزاکی پریوخاصه معاهده باندی دصلح کولومعامله راوړاندی سوه ، نوسعدبن معاذ اوسعدبن عبادة ﷺ دا معاهده مناسبه ونه ګڼله اواختلاف یی وکی ، نوحضورﷺ هم د دوی دواړو رایی قبولی کړی ، په حدیبیه کی یی په یوه معامله کی مشوره واخسته نودصدیقﷺکبرﷺ په رایی باندی یی فیصله وفرمایله ، دافلك په واقعه کی یی دصحابه کرامو ﷺ څخه مشوره واخسته ، دا ټولی هغه معاملی وی چی دِدی ښه طرف نبی کریم ﷺ ته دوحی په ذریعه نه وه ښوول سوی .

لنډه دا چی نبوت اورسالت اوصاحب دوحی کیدل څه دمشوری سره منافی نه دی اوداسی هم نه ده چی دامشوره دی محضی ښکاره دزړه دساتني دپاره وی ددی اثردی پرمعاملو باندی نه وی ، بلکه ډیر وخت که دمشوره ورکوونکی رایی به دده ﷺ درایی څخه خلاف هم وه خوهغه یی قبوله کړي ده بلکه په ځینو کارونو کی نبی کریم ﷺ ته دوحی په ذریعه سرهٔ کوم خاص صورت نه ومعلوم سوی او دمعاملی ښه اړخ نه ورته ښوول کیدی اوپه مشوره سره په کارکولوکی داحکمت اومصلحت هم دی چی دآئنده دپاره امت ته دنبی ﷺ یوعملی سنت جاری پاته سی ، چی هرکله هغه ﷺ ته دمشوری کولوڅخه خلاصی نسته ، نو داسی بل څوك دی چی هغه به دعوه وکی چی ماته دمشوری کولوضرورت نسته ، په دی وجه دنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو ﷺ څخه په داسی مسئلوکی دمشوری طریقه همیشه جاری پاته سوي ده په کوموکی چی شرعی نص (دلیل) نه وو ، او دنبی کریم ﷺ څخه وروسته په صحابه کرامو ﷺ کی هم داجاری پاته سوه ، بلکه وروسته خو دداسی شرعی احکامو دمعلومولو دپاره په کوموکی چی دقرآن اوحدیث ښکاره فیصله نه وه هم مشوره عادت پاته سویده ، یعنی په مشوره سره یی ورلره حکمونه معلوم کړیدی څکه چی دحضرت علی ﷺ دسوال په جواب کی نبی کریم ﷺ هم دغه طریقه کار ښوولی وو .

(څلورمه مسئله ، په اسلامي حکومت کي دمشوری درجه څه ده؟)

لکه چی لوړ ذکرسوی په قرآن کریم کی دوه ځایه دمشوری ښکاره حکم راغلی دی یو په دی ذکرسوی آیت کی او دوهم دسورت شوریٰ په آیت کی چی په هغه کی یی دربښتینو مسلمانانو په صفتونو بیانولوکی یوصفت داهم بیان کړي دی چی ، وَاَمْرُهُمْ شُوْرٰى بَيْنَهُمْ یعنی او د دوی کار دیو بل سره په مشوره باندی وی ، په دی دواړو ځایونوکی دمشوری سره لفظ دامر ذکردی اودامرلفظ تحقیق په تفصیل سره لوړبیان سوي دی چی مهتم بالشان قول اوفعل ته هم ویل کیږی ، او دحکم اوحکومت دپاره هم استعمالیږی ، دامرکه اوله معنٰی مراد واخلی اوکه دوهمه ، دحکومت په معاملوکی مشوره اخیستل په هرصورت ددی آیتونوڅخه ضروری معلومیږی چی حکم اوحکومت ورڅخه مرادسی نوبیا خوظاهره خبره ده ، اوکه عامه

معنٰی ورڅخه مرادسنو نوبیاهم دحکم اوحکومت معاملی مهمی وی اودمشوری قابلی وی ، په دی وجه داسلامی امیردافرض دی چی دحکومت په مهمو معاملوکی دهوښیارانو او پوهانو څخه مشوره اخلی ، دقرآن کریم دا ذکرسوی آیتونه اودنبی ﷺ اوخلفاء راشدینو رضی الله عنهم پرله پسی په دی باندی عمل کول ددی ښکاره سند دی ، په دی دواړو آیتونوکی لکه څنګه چی دحکومت په معاملوکی دمشوری ضرورت په ډاګه سو ، دغه شان ددی څخه داسلامی حکومت طریقه اود آئین (قانون) یوڅه بنیادی اصول هم راته څرګند سوه چی اسلامی حکومت یوشورایی حکومت دی چی په دی کی دامیر انتخاب په مشوره سره کیدی سی ، خاندانی میراث نه دی نن خو داسلامی تعلیماتو په برکت سره ټولی دنیاددی اصولو اهمیت منلی دی شخصی حکومتونه هم په خوښه اونارضایی سره دی طرف ته راروان دی،لیکن دنن څخه څوارلس سوه کاله مخکی زمانی طرف ته که وکتل سی نو دنن زمانی د درو لویو حکومتونو په ځای د دوو لویو حکومت وو ، یودکسرٰی بل دقیصر او د دواړو دحکومت آئین په شخصی او وراثتی بادشاهی باندی مشتمل وو ، چی په دی کی به یو واحد سړی په لکونو کروړونو انسانانو باندی په خپل قابلیت اوصلاحیت نه، بلکی دوراثت دظالمانه اصولو پر بناباندی حکومت کوی اوانسانانوته به دپالتو (بیکاره) حیوانانودرجه ورکول هم بادشاهی انعام ګڼل کیدی ددی نظریی حکومت ددنیاپه ډیره حصه باندی مسلط وو ،یوازی په یونان کی دجمهوریت یوڅوځو اوناتمام نقشونه پیداکیدلی سوای خوهغه هم دومره ناقص اوبی کاره وه چی دیوحکومت بنیاد کښیښوول په هغه باندی ګران وو ، په دی وجه دیونان ددی جمهوریت په اصولو باندی هیڅکله هم یومستحکم حکومت جوړنه سو،بلکه دغه اصول دارسطو دفلسفی یوشاخ غوندی پاته سوی وه ، ددی پرخلاف اسلام په حکومت کی دوراثت غیرفطری اصول باطل کړل دحکومت دامیر مقررکول اومعزول کول یی دجمهورو په لاس کی ورکړل، چی دغه اختیاربه دوی دخپلو نمائندګانو هوښیارانو اوپوهانو په ذریعه استعمالولی سی ، دبادشاه پرستی په لوموکی ښښتی دنیاداسلامی تعلیماتوپه ذریعه ددی عادلانه اوفطری نظام سره آشناسوه اوهم دغه دجمهوریت روح دی لیکن داموجوده طرز جمهوریتونه دبادشاهی دظلم اوستم څخه دخان خلاصولو په وجه راپیدا سوه، نوداهم داسی په بی اعتدالی (نرمی) سره راغلل چی عوام یی دومره آزاد اوبی پرواه کړل چی دوی یی دحکومت اوآئین څخه داسی آزاد مالکان جوړکړل چی ددوی دزړونو او دماغونو، دمځکی اوآسمان اوټول مخلوق پیداکوونکی خدای ﷻ اودده داصلی ملکیت اوحکومت خیال غوندی هم ورڅخه ووتی ، او د دوی داجمهوریت دخدای په دوی باندی اچول کیږی پابندی هم پرزړه باندی بار اودانصاف څخه خلاف ګڼی اسلامی آئین چی څنګه دخدای ﷻ مخلوق دکسرٰی اوقیصر اونوروشخصی حکمتونو اوبادشاهانو دزور اوظلم څخه خلاص کړل ، دغه شان یی دخدای سره ناآشنا مغربی جمهوریتونوته دخدای پیژندو اودخدای دتابعداری لاره وښووله ، اودایی ورته وښوول چی دملك حاکمان وی اوکه عوام، دخدای ﷻ دراليږل سوی قانون ټول پابند دی ، د دوی دعوامو اودعوامی اسمبلی اختیارات، قانون جوړول، معزول کول اومقررول دخدای ﷻ دمقرر کړو حدونو دننه دی په دوی لازم دی چی دامیر په انتخاب کی اوبیا

دعهدو او منصبونو په تقسیم کې دې که یو طرف ته دقابلیت اوصلاحیت پوره رعایت کوی ، نو بل طرف ته دې د دوی دینداری او امانت داری ته هم پوره خیال کوی ، خپل امیر داسې سړی منتخب کوی چې په علم تقوٰی ، دینداری ، صلاحیت اوسیاسی تجربه کې ترټولو غوره وی او ... منتخب سوی امیربه هم آزاد اودخپل اختیارنه وی ، بلکه داهل الرایی (درایی دخاوندانو) څخه به دمشوری اخسنو پابند وی ، دقرآن شریف ذکر سوی آیت او دنبی کریم ﷺ اودخلفاء راشدینو رضی الله عنهم کارونه په دې باندی عادلانه شاهدی ورکوی دحضرت عمر رضی الله عنه ارشاد دی ، لَاخِلَافَةَ اِلاَّ عَنْ مَشُوْرَةٍ یعنی دشورائیت څخه پرته خلافت نسته (کنزالعمال په حواله دابن ابی شیبة) شورائیت اومشوری ته په اسلامی حکومت کې اساسی اوبنیادی حیثیت حاصل دی تردی چې که دحکومت امیر دمشوری څخه آزادسی ، یادداسې خلقو څخه مشوره اخلی چې دشریعت پربنا باندی دمشوری اهل نه وی نوبیادد غه امیرمعزول کول ضروری دی .

ذَکَرَ ابْنُ عَطِیَّةَ اَنَّ الشُّوْرٰی مِنْ قَوَاعِدِ الشَّرِیْعَةِ وَعَزَائِمِ الْاَحْکَامِ وَمَنْ لاَّ یَسْتَشِیْرُ اَهْلَ الْعِلْمِ وَالدِّیْنِ فَعَزْلُهٗ وَاجِبٌ، هٰذَا مَا لاَ خَلاَفَ لَهٗ (البحر المحیط لابی حیان)

ابن عطیة رحمه الله فرمایلی دی چې شوارئیت دشریعت دقاعدو اوبنیادی اصولو څخه دی کوم امیر چې دعالمانو او دیندارانو څخه مشوره نه اخلی دهغه معزول کول واجب دی او دا یو داسې مسئله ده چې دچا اختلاف په کې نسته دمشوری دضروری کیدوڅخه چې اسلامی حکومت ته او ددی اوسیدونکو ته کوم برکتونه اوفائدی حاصلیږی ددی اندازه ددی څخه ولګوی چې نبی کریم ﷺ دمشوری څخه په رحمت سره تعبیر فرمایلی دی ابن عدی اوبیهقی دابن عباس رضی الله عنه څخه روایت کړي دی چې کله دا آیت نازل سو نونبی کریم ﷺ ارشاد وفرمایی چې الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ ته ددی مشوری ... جت نسته لیکن الله ﷻ دازمادامت دپاره یو رحمت جوړکړي دی (بیان القرآن) مطلب دا دی چې که الله ﷻ غوښتی نو خپل رسول ﷺ ته به یې هر یو کار په ذریعه دوحی ښووی ، په یو کار کې به یې هم مشوری ته ضرورت نه پیښیدی لیکن دامت مصلحت په دې کې وو چې د دوی په ذریعه دمشوری سنت جاری کړی ، په دې وجه یې ... کارو ... داسې پرینبول چې وحی په کې نازله نه سوه په دې کې یې دوی ته دمشوری اخستلو هدایت وفرمایی .

(پنځمه مسئله ، په مشوره کې چې اختلاف درایو وسي نو دفیصلي به څه صورت وي؟)

په مسئله کې چې اختلاف درایی راسی نوآیادنن صبادپارلیمانی اصولو په شان به داکثریت په فیصله نافذکولو باندی امیرمجبور وی اوکه ده ته به اختیار وی چې اکثریت وی اوکه اقلیت ، کوم طرف ته چې دلیلونه مضبوط وی او دحکومت فائده اومصلحت په کې زیات په نظر راځی ، دغه به اختیار وی؟ دقرآن اوحدیث او دنبی کریم ﷺ دکارو څخه دا خبره نه ثابتیږی چې داختلاف درایی په صورت کې به امیرد اکثریت په رایی باندی دفیصلي کولو پابند او مجبور وی ، بلکه دقرآن کریم دځینو اشارو او داحادیثو او صحابه وو رضی الله عنهم دعمل څخه دا خبره ښکاره او واضحه ده ، چې داختلاف رایی په صورت کې امیر ته چې کوم اړخ غوره اوقوی معلوم سی هغه اختیارولی سی که څه هم داکثریت مطابق وی یاداقلیت ، البته امیر دخپل اطمینان حاصلولو دپاره لکه څنګه چې په نورو دلیلونو باندی نظرکوی دغه شان چې اکثریت

په یو شي باندی متفق سی دا هم ځینی وخت دده دپاره داطمنان باعث جوړیدای سی ، په ذکر سوی آیت باندی چی فکر وسی نو په دی کی رسول کریم ﷺ ته دمشوری دحکم ورکولو څخه وروسته فرمایی ، فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ یعنی دمشوری کولو څخه وروسته چی دی کوم اړخ ته قصد وکی نو بیا په الله ﷻ توکل کوه ، په دی کی یی دعَزَمْتَ په لفظ کی دعَزْم یعنی حکم نافذکولو پخه اراده کول یوازی نبی کریم ﷺ ته منسوب کړه عَزَمْتُمْ یی ونه ویل چی په قصداوحکم نافذکولوکی ورڅخه دصحابه ووؓ شرکت معلوم سوی وای ، ددی اشاری څخه ثابته سوه چی دمشوری اخستو څخه وروسته حکم نافذکول او عَزْم صرف دامیر معتبر دی ، حضرت عمر بن الخطاب ؓ به ځینی وخت چی ددلائلو په لحاظ سره ورته دعبدالله بن عباس ؓ رایه زیاته مضبوطه ښکاره سوه نو دهغه په رایی به یی فیصله نافذه کوله به یی ، حال دا دی چی په مجلس کی به اکثر داسی صحابه ؓ موجود وه چی ترابن عباس ؓ په عمر اوعلم اوشمارکی زیات وه ، نبی کریم ﷺ ډیر واره دشیخینو حضرات ... اکبر اوفاروق اعظم ؓ رایوته دجمهورو صحابه ووؓ په مقابله کی ترجیح ورکړي ده ، تردی پوری چی داسی به ګمل کیده چی دا ذکر سوی آیت یوازی ددی دوو حضراتو څخه دمشوری اخیستلو دپاره نازل سوی دی حاکم په مستدرك کی په خپل سندسره دحضرت ابن عباس ؓ څخه روایت کړی دی چی .

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِيْ قَوْلِهٖ تعالی (وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ) قَالَ اَبُوْبَكْرٍ وَعُمَر (ابن کثیر)

ابن عباس ؓ مایی چی په دی آیت کی د شَاوِرْهُمْ دضمیر څخه مراد حضرات شیخین ؓ دی .

دکلبی روایت ددی څخه نور هم زیات واضح دی .

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ؓ قَالَ نَزَلَتْ فِيْ اَبِيْ بَكْرٍ وَعُمَرَ وَكَانَا حواری رَسُوْلِ اللهِ وَوَزِيْرَيْهِ وَاَبَوَيِ الْمُسْلِمِيْنَ .

ابن عباس فرمایی چی دا آیت دحضرت ابوبکر اوعمر ؓ څخه دمشوری داخستو دپاره نازل سوي دی دا دواړه حضرات دنبی کریم ﷺ خاص صحابیان او وزیران وه اودمسلمانانو مُرَبّی (دپلار په شان پالونکی) وه (ابن کثیر)

نبی کریم ﷺ یو وار شیخینو حضراتو ؓ ته وفرمایل .

لَوِ اجْتَمَعْتُمَا فِيْ مَشْوَرَةٍ مَا خَالَفْتُكُمَا (ابن کثیر بحواله مسند احمد)

هرکله چی تاسی دواړه په یوه رایی باندی متفق سی نوزه ستاسی د دواړو خلاف نه کوم .

یو اشکال اودهغه جواب : دلته دا اشکال پیداکیږی چی دا خو دجمهوریت خلاف ده او دشخصی حکومت طرز دی او په دی وجه سره جمهوروته دنقصان رسیدو بیره ده ، جواب یی دا دی چی اسلامی قانون ددی رعایت اول کړي دی ځکه چی عوامو ته یی دا اختیارنه دی ورکړی چی څوك غواړی هغه خپل امیر جوړ کی بلکه پردوی یی لازمه کړي ده چی دعلم او عمل اودکار دصلاحیت اودخدای ﷻ څخه دبیری ، دینداری اوامانتداری په لحاظ سره چی کوم سړی ترټولو ښه وګڼی ، یوازی هغه دی امیر خوښ کی نو ورو ... کوم سړی چی ددی اعلی صفتونو په بناسره منتخب سوی وی په ده باندی داسی پابندی اچول کومی چی په بی دینوفاسقانو اوفاجرانو باندی اچول کیږی دعقل او انصاف قتلول ، او دکار کوونکو همت ماتول او دملك او ملت په کارکی بندیز غورځول اوخند پیدا کول دی .

(شپږمه مسئله په هر کار کې دمکمل تدبیر کولو څخه وروسته په الله ﷻ باندي توکل کول)

دلته داخبره دغور قابله ده چې دحکومت دنظام او په نورو مهمو کارونو کې دتدبیر او مشورې داحکامو څخه وروسته یې دابښوونه کړي ده چې دټولو تدبیرونو کولو څخه وروسته بیاهم که چې دکار کولو اراده وکې نو پرخپله رایې، عقل او تدبیرونو به تکیه نه کوی بلکې تکیه به یوازې پر الله ﷻ کوی ځکه چې داټول تدبیرونه دالله ﷻ په قبضه او قدرت کې دی انسان څه دی او دده رایې او تدبیر به څه وی ، هر انسان په خپل عمر کې په زرګونو واقعاتو کې خپله دا رسوایي وینې چې بغیر دالله ﷻ درضا څخه یو تدبیر هم نه سی کارګر کیدای . مولانارومی رحمه الله څنګه ښه فرمایلی دی .

خویش را دیدم ورسوایی خویش ********* امتحان ما مکن ای شاه بیش

یعنې مونږ خپله کمزوری اورسوایي لیدلی ده ، نور زیات په امتحان کې مونږ مه اچوه .

د فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ جملې څخه دا خبره هم په ډاګه سوه چې توکل د اسبابو او تدبیر پاته کولو نوم نه دی ، بلکه دنږدی اسبابو پاته کول او توکل کول دپیغمبرانو علیهم السلام دسنتو څخه او دقرآن دتعلیم څخه خلاف کار دی البته په لیری اسبابو او بې کاره فکرونو کې اخته کیدل یایوازې اسباب او تدبیرونه خاص اثر کوونکې ګڼل اودمسبب الاسباب اودکارونو تدبیر جوړوونکی الله ﷻ څخه غافله او بې پرواه پاته کیدل بې شکه چې دتوکل څخه خلاف خبره ده ، داسبابو او تدبیر کولو سره په الله ﷻ توکل په کار دی .

إِن يَنصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۖ وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي

که الله ستاسې مدد و کړی نو څوک به په تاسې باندې غالب نه سی او که ستاسې مدد و نه کړی نو بیا داسې څوک دی

يَنصُرُكُم مِّن بَعْدِهِ ۗ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا

چې ستاسې مدد و کړل سی دهغه څخه وروسته او خاص په الله باندې پروسه په کار ده مسلمانانو لره ، او

كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَغُلَّ ۚ وَمَن يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ

دنبي کار نه دی چې پټ کړی او څوک چې پټ کړی هغه به راوړی خپل پټ کړل سی په ورځ دقیامت کې ،

ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنِ

بیا به پوره پیدا کې هر څوک څه چې یې ګټلې وی او په دوی به ظلم نه وی ای پس هغه سړی چې

اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَن بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللّٰهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۚ

چې تابع دی درضا دالله برابر دی سی دهغه چاچې وي یې ګټله غصه دالله او دده ځای دوزخ دی

وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا

او څه بدځای ته ورسیدی ، دخلقو مختلفی درجی وی دالله په نزد او الله وینی څه

يَعْمَلُوْنَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ بَعَثَ فِيْهِمْ رَسُوْلًا

چی دوی کوی ، الله احسان وکی په ایماندارو باندی چی وی لیږی په دوی کی رسول

مِّنْ اَنْفُسِهِمْ يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ

د دوی څخه وایی په دوی باندی آیتونه دهغه او پاکوی دوی (یعنی دشرك وغیره څخه) اوښیی دوی ته کتاب

وَالْحِكْمَةَ ۚ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿١٦٤﴾ اَوَلَمَّآ

او دکار خبری او دوی خو دمخکې څخه په ښکاره گمراهی کی وه ، ای څه

اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِّثْلَيْهَا ۙ قُلْتُمْ اَنّٰى هٰذَا ؕ قُلْ

وخت چی ورسیدی تاسی ته یو تکلیف چی تاسی رسولی وو ددې څخه دوه چنده نو وایی چی دا دکوم طرف څخه راغی ،

هُوَ مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٦٥﴾ وَمَآ

ته ووایه چی دا تکلیف تاسی ته ورسیدی ستاسی دطرف څخه ، بیشکه الله ﷻ په هرڅه باندی قادر دی ، او څه

اَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعٰنِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٦٦﴾

چی تاسی ته درپیښ سوه په هغه ورځ چی مخامخ سول دوه فوجونه نو دالله په حکم سره اوپه دی وجه چی معلوم کی

وَلِيَعْلَمَ الَّذِيْنَ نَافَقُوْا ۖۚ وَقِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ

ایمانداران، اوددی دپاره چی معلوم کړی هغه چی منافقان دی او وویل سوه دوی ته چی راسی جنگ وکی دالله په لاره کی ،

اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُوْا ؕ قَالُوْا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّا اتَّبَعْنٰكُمْ ؕ هُمْ لِلْكُفْرِ

یادفع کړی دښمن ، وی ویل که مونږ ته معلوم وی جنگ نوخامخا به ستاسی سره وه دغه خلق په دی ورځ کفرته

يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْاِيْمَانِ ۚ يَقُوْلُوْنَ بِاَفْوَاهِهِمْ مَّا لَيْسَ

نژدی دی په نسبت دایمان ، وایی په خولو سره هغه چی نسته

فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾ الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ

په زړونو د دوی کی ، او الله ﷻ ښه پیژنی څه چی دوی پټوی ، هغه خلق دی چی وایی خپلو ورونو ته

وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا ۗ قُلْ فَادْرَءُوا عَنْ أَنفُسِكُمُ

او په خپله ناست وی که دوی زمونږ خبره منلی نو نه به مړه کیدل ، ته ووایه نو منع کړی دځان خپل څخه ،

الْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي

مرګ که تاسی رښتینی یاست ، او ته مه ګڼه دغه خلق چی مړه سوی دی

سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ

دالله په لاره کی ، مړه ، بلکه دوی ژوندی دی دخپل رب سره خوری چیښی ، خوشحالیږي

بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا

په هغه باندی چی ورکړه دوی لره الله ﷻ دخپل فضل څخه ، او زیری اخلی دهغو دطرفه چی لاتر اوسه نه دی

بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾

رسیدلی دوی ته د دوی څخه وروسته په دی وجه چی نه څه بیره سته په دوی او نه څه غم ،

يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾

زیری اخلی په نعمت دالله سره او په فضل سره او په دی خبره سره چی الله نه ضائع کوی مزدوری دایماندارو

دآیتونو تړون : داحد په واقعه کی په عارضی ماتی اودمسلمانانو په پریشانی باندی دصحابه کرامو رضی الله عنهم دتسلی دپاره نبی کریم ﷺ ته دځوکارونو حکم سوی وو چی په دی سره دنبی کریم ﷺ دخفګان خطره خولیری سوه ، لیکن دی حضراتو ته په دی واقعه کی په خپلی ماته خوړلو باندی افسوس هم وو ، په دی وجه په ذکرسوو دولسو آیتونو کی په اولنی آیت کی ددوی دماتی خوړلو افسوس دزړه څخه وباسی ، دارنګه دبدر په ورځ په مال دغنیمت کی یو پټو ورك سونو ځینو ناپوهانو یامنافقانو، خلقوو ویل چی شاید نبی کریم ﷺ به اخستی وی ، او داکار حقیقةً یاصورةً خیانت دی دنبی کریم ﷺ شان مبارك ددی څخه پاك او ډیر لوړ دی ، په دی وجه په دوهم دریم او څلورم آیت کی یی دنبی کریم ﷺ لوی شان او عظیم صفت دامانت داری او ددی خیال غلطی بیان کړه ، په پنځم آیت کی یی دنبی کریم ﷺ وجود مبارك یو لوی نعمت

و د دوی راتلل یی دانسانیت دپاره یوعظیم رحمت اولوی احسان واضحه کړی ، چونکه پرمسلمانانو داشکست یوډیر سخت بوج اوبارووچی سره ددی چی مونږ مسلمانانو یونوددامصیبت پرمونږ باندی ولی او دکوم طرف څخه راغی ، په دی وجه صحابه کرامو ته تعجب اوافسوس وو . اودارنګه منافقانوبه ویل چی که داخلق په کورونوکی ناست وای نو نه به وا ، هلاك سوی او ددی شهیدانومرګ یی بدنصیبی او محرومی ګڼله ، په دی وجه یی په شپږم، اووم او اتم آیت کی په بل عنوان سره ددی عارضی مصیبت اوتکلیف وجه اوحکمت ښکاره کی او ددی په ضمن کی دمنافقانو تردید هم وسو .
اوپه نهم آیت کی یی ددی غلطی عقیدی ردوکی چی په کورونوکی کښینستل دهلاکت څخه نجات دی اوپه لسم، یولسم، اودولسم، آیت کی یی دشهیدانو داعلی درجی کامیابی اوحقیقی ژوند ده میشه نعمتونو اوخوشحالو ثابت والی بیان کی چی هغوی حقیقی ژوند او خوشحالی پیدا کړه .

لنډتفسیر: که الله ﷻ ستاسی ملګرتیا وکړی نوستاسی څخه بیاهیڅوك ګټه نه سی کولی اوکه ستاسی سره ملګرتیاونه کړی نودده څخه وروسته بیاڅوك دی چی ستاسی ملګرتیا وکړی (اوتاسی غالب کړی) اوپوازی پرالله ﷻ باندی ایماندارانو لره اعتماد ساتل په کار دی او دنبی ﷺ شان دانه دی چی هغه (نعوذ بالله) خیانت وکی حال دا دی چی (دخیانت کوونکی به په قیامت کی رسوایی اوشرمندګی وی څکه چی) کم سړی خیانت وکی دغه سړی به دغه خپل دخیانت شی دقیامت په ورځ (دحشرپه میدان کی) حاضرکړی (چی ټول خلق په خبرسی اودټولوپه وړاندی به شرمنده اورسوا سی) بیابه (دقیامت دمیدان څخه وروسته) هرسړی ته (ددی خیانت کوونکو څخه) دده دکړو (په دوږخ کی) پوره بدله ورسیږی اوپردوی به بالکل ظلم نه وی (چی ګویاتر . . زیاته سزابه ورته ورسیږی ، غرض دا دی چی خیانت کوونکی په غضب سوی او د دوږخ مستحق سو اوانبیاء علیهم السلام به دالله ﷻ درضا لټولوپه وجه په قیامت کی سر لوړی وی نو پس دا دواړه کارونه نه سی جمع کیدی لکه چی وړاندی ارشادد) نوداسی سړی چی درضادحق تابع وی (لکه نبی ﷺ) آیا دی به دداسی سړی په مثال سی چی دالله ﷻ دغضب مستحق وی او ځای یی دوږخ وی (لکه خیانت ګر) او دغه دورتلو بیکاره ځای دی (هیڅکله دواړه برابرنه وی ب .) دا چی ذکر سوه (یعنی تابعداران درضادحق اوپه غضب سوی) په درجوکی به مختلف وی دالله ﷻ په نزد (چی تابعدار محبوب اوجنتی دی او په غضب سوی دوږخی دی) اوالله ﷻ ښه وینی د دوی عملونه (ـ په دی وجه به دهر یوه سره دهغه مناسبه معامله وفرمایی) په حقیقت کی الله ﷻ په مسلمانانو ب ندی (لوی) احسان وکی چی په دوی کی یی ددوی دجنس څخه یو داسی (عظیم الشان) پیغمبر ﷺ راولیږی چی هغه دی خلګوته دالله ﷻ آیتونه (او احکام) وایی اوری یی او (دظاهری اوباطنی پلیتیوڅخه) دا خلګ پاکوی او دوی ته کتاب (الهی) او دپوهی خبری ورازده کوی اوپه یقین سره داخلق (ستادراتلو څخه) مخکی په ښکاره غلطی (یعنی شـ ك اوکفر) کی (اخته) وه اوکله چی (په احدکی) تاسی داسی وخوړه چی دهغه دوه چنده تاسی (په بد . ـ ګټه کړی وه (څکه چی په احدکی اویا مسلمانان شهیدان سول اوپه بدرکی اویاکافران قیدیان سوی اواویاقتل سوی وه) نوآیا په داسی وخت کی تاسی (په طور داعتراض نه

صحیح په طوردتعجب) داسی وایاست چی (سره ددی چی مونږ مسلمانان یو) دا (شکست) دکوم طرف څخه وسو (یعنی ولی وسو) ته ورته ووایه چی داشکست ستاسی دطرف څخه وسو (که دنبی کریم ﷺ درایی خلاف مونه وی کړی نوشکست به مونه وای خوړلای ځکه چی ددی قیدسره دفتح وعده سوی وه) بی شکه الله ﷻ ته په هرشی باندی پوره قدرت دی (هرکله چی تاسی دخپل طاقت سره مطابق حُکم ومنی نوتاسی یی غالب کړاست اوکله چی تاسی دهغه خلاف وکړه نوتاسی یی مغلوب کړاست) اوکوم مصیبت چی په تاسی پریوتی، په کومه ورځ چی دوی ډلی (د مسلمانانو اوکفارو) یوبل ته (دجنګ دپاره) مخامخ سوی (یعنی داحدپه ورځ) نو (دغه مصیبت) دخدای ﷻ په حکم سره راغی (ځکه چی څوچنده حکمتونه وه چی بیان یی لوړ سوي دی) او (په دی کی یوحکمت دا دی) ددی دپاره چی الله ﷻ مومنان هم ووینی (ځکه چی دمصیبت په وخت کی اخلاص اوغیراخلاص ښکاره کیږی لکه چی داسی تیرسوی هم دی) اوهغه خلګ هم ووینی چاچی دنفاق کاروکی اودوی ته (دجنګ شروع کیدوپه وخت کی هرکله چی دری سوه کسانود مسلمانانو سره ملګرتیا پریښوله لکه چی مخکی تیرسوی دی) داسی وویل سوه چی (دجنګ میدان ته) راسی (بیاکه همت درپه کی وی نو) دالله ﷻ په لاره کی جنګ وکی یا (که همت درپه کی نه وی نو شمیر زیات کړی) ددښمنانو دفع وکی (ځکه چی ډیری ووینی نو په دوی به رعب راسی اوشایدچی په دی سره واپس سی) دوی وویل که چیری مونږ لیدلی چی دا دطریقی جنګ دی نوخامخابه ستاسره سوی وای (لیکن داځنګه جنګ دی چی دغه خلګ ترتاسی دری څلورچنده زیات دی اوبیا په دی سربیره د دوی سره سامان هم زیات دی نو په داسی حالت کی جنګ کول ځان هلاکت ته غورځول دی ، جنګ خو دی ته نه ویل کیږی ، الله ﷻ په دی باندی فرمایی چی) دا منافقان په دغه ورځ (هرکله چی داسی سخت جواب یی ورکړی وو) کفر ته (په ښکاره هم) ډیر نژدی سو په نسبت سره دهغه حال څخه چی دوی (مخکی په ظاهره سره) ایمان ته (څه قدر) نژدی وه (ځکه اول چی که څه هم دوی په زړه سره مومنان نه وه مګرد مسلمانانو په وړاندی به یی دموافقت خبری جوړولی خوپه دی ورځ داسی سپین سترګی پرراغله چی ښکاره په ښکاره یی دمخالفت خبری دخولی څخه ووتلی ، په دی وجه چی یی اول ایمان ته څه ظاهری نژدی والی وو ، هغه کفرته په نژدی والی باندی بدل سواو دانژدی والی دهغه نژدی والی څخه زیات ځکه دی چی دموافقت دغه وړاندینی خبری ددوی دزړه څخه نه وی نوپه دی وجه زوروری نه وی اودادمخالفت خبری دزړه څخه وی، په دی وجه یی ویناهم زوروره وه) داخلق په خپلی خولی سره داسی کوی چی په زړونوکی یی نسته (یعنی په زړه کی یی دادی چی ددی مسلمانانو سره هیڅکله هم ملګرتیااونه کړی که څه هم دجنګ دطریقی ولی نه وی) اوالله ﷻ ښه پیژنی هغه څه چی دوی یی په خپل زړه کی ساتی (په دی وجه ددی خبری غلطوالی الله ﷻ ته معلوم دی) دوی داسی خلق دی چی (په خپله خوپه جهادکی شریك نه سوه او) دخپلو (هم نسبو) ورونو په نسبت (کوم چی قتل سو په کورونوکی ناست خبری جوړوی چی که زمونږخبره یی منلی وای (یعنی زمونږپه منع کولوسره نه تلی) نو (بی فائدی) به نه وای قتل سوی ته ورته ووایه چی ښه ده نوتاسی دخپل ځان څخه مرګ واړوی که تاسی (په دی خیال

کی) رښتینی یاست (چی دمیدان په تلوکی هلاکت دی څکه چی دقتل څخه خلاصیدل خودمرګ څخه دخلاصیدو دپاره په کار دی نوکله چی پرمقرره وخت باندی په کورکی په ناستی سره هم مرګ راځی نو قتل هم دمقرر وخت څخه نه سی بچ کیدی) او (ای مخاطبه) کوم خلق چی دالله ﷻ په لاره کی (یعنی ددین دپاره) قتل سی ، دوی (دنورو مړو په شان) مړه مه ګڼه ، بلکه دغه خلق (په یوه ښایسته ژوند سره) ژوندی دی (او) خپل رب ته نژدی (یعنی مقبول دی) دوی ته رزق هم رسیږی (او) خوشحاله دی په هغه شی سره کوم چی دوی ته الله ﷻ په خپل فضل (اوکرم) سره ورکړی دی (مثلاً دنژدیکت درجی اونور، یعنی ظاهری رزق ورته هم رسیږی اومعنوی یعنی خوشحالی هم) او (څنګه چی دوی په خپل حال خوشحاله دی دغه شان) کوم خلګ (چی اوس په دنیاکی ژوندی دی او) دوی ته نه دی رسیدلی (بلکه) ددوی څخه وروسته پاته دی دهغوی هم پردی حالت باندی (دغه شهیدان) خوشحالیږی چی (که دوی هم شهیدان سی نوزمونږپه شان) به پردوی هم هیڅ بیره واقع کیدونکی نه وی اونه به دوی (په هیڅ قسم) غم جن وی (غرض دادی چی دوی ته دوی خوشحالیانی حاصلی وی یوه دخان متعلق دوهمه دخپلوتعلق دارانو متعلق مخکی یی ددی دواړو خوشحالیو سبب داوښوی چی) دوی (پرخپل حالت باندی خو) خوشحالیږی په وجه دنعمت اوفضل دالله ﷻ (کوم چی دوی ولیدی چی) الله ﷻ دایماندارو (دعمل) اجرنه ضائع کوی (نوکوم خلق چی د دوی تعلق داران وروسته پاته دی اوپه نیکو کارونو جهاد اونورو کی اخته دی، دوی ته به هم داسی انعامونه ورسیږی)

معلومات اومسئلي

(دغنیمت په مال کي غلاکول لویه ګناه ده دیونبي څخه دداسي ګناه احتمال هم نسته)

آیت مَاكَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَّغُلَّ دا دیوخاص واقعی په باره کی راغلی دی ددی په څنګ کی د (غلول) یعنی دغنیمت دمال دغلامسئله راغله ، دترمذی درروایت مطابق واقعه دا ده چی دبدرپه جهادکی په مال غنیمت کی یوپټو ورك سوځینی خلقو وویل چی شاید نبی کریم ﷺ به اخستی وی ، داسی خبره کوونکی که منافقان وه نو بیاخو څه لیری خبره نه ده اوممکنه ده چی څوك ناپوه مسلمانان وی نودهغوی به داګمان ووچی نبی کریم ﷺ ته داسی اختیارسته ، په دی باندی دا آیت نازل سو، چی غلول ته یی لویه ګناه وویل اودقیامت په ورځ یی ددی سخته سزاذکر کړه ، اوداچی دیونبی متعلق داګمان کول چی ده به داګناه کړی وی داډیر عبث تور پوری کول دی ، څکه چی پیغمبران علیهم السلام دهری ګناه څخه پاك وی لفظ د(غلول) مطلق دخیانت په معنٰی کی هم استعمالیږی ، اوخاص کر په مال غنیمت کی دخیانت دپاره اودغنیمت په مال کی غلا اوخیانت کول دعامو غلاګانو او خیانتونو څخه زیات سخت دی څکه چی دغنیمت په مال کی دټول اسلامی لښکرحق دی نوچاچی په دی کی غلاوکړه ده دسوونو زرګونوخلقو څخه غلاوکړه ، که څه وخت بیادی داحق واپس کول هم وغواړی نوډیره ګرانه ده چی ټولوته ددوی حق وررسوی یایی په معاف کی، په خلاف دنورو غلاګانو څخه چی مالك یی معلوم وی نوڅه وخت چی الله پاك توفیق ورکی دتوبی نوچی دهغه حق اداکی یایی معاف کی نوبری کیدی سی ، هم داوجه ده چی په یوه غزاکی یوسړی

دوړې څه برخه پټه کړه دځان سره یې کښینښوله دغنیمت دمال دتقسیمدو څخه وروسته ده ته خیال راغي ودغه وړې یې دنبي ﷺ په خدمت کې حاضره کړه ، دی ﷺ سره ددې چې رحمت للعٰلمین وو او پرامت باندې ترمور اوپلار زیات شفقت کوونکی وو ، دایې ورته وویل اودې یې واپس کې چې اوس به دازه په څه ډول سره په ټول لښکرکې تقسیموم اوس به ته دادقیامت په ورځ حاضروې ، نوپه دې وجه د غلول سزاهم ترعاموغلاګانو سخته ده چې دحشرپه میدان کې چې ټول مخلوق جمع وي دټولوپه مخکې به دې داسې رسواکیږي چې دکم مال ده غلاکړې وي، هغه به دده پراوږو باندې باروي ، په صحیحینوکې په روایت دابوهریره رضي الله عنه ذکردې چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې ګورې داسې نه سې چې په قیامت کې څوك داسې ووینم چې دهغه پراوږو باندې یو اوښ باروي (اودااعلان کیږي چې ده دغنیمت دمال څخه دااوښ پټ کړې وو) دغه سړی که زماڅخه دشفاعت طلب کوي نوزه به ورلره صفاجواب ورکړم چې ماتاسې ته دالله ﷻ حکم رسولی وو اوس زه هیڅ نه سم کولی ، الله ﷻ دې مونږ وساتي ، دا دحشر دمیدان رسوایي به داسې وي چې په څینو روایاتوکې داسې دي چې دچاسره دامعامله وي هغه به آرزوکوي چې ماجهنم ته ولیږي چې ددې رسوایي څخه خلاص سم .

(دوقف مالونو اوسرکاري خزانوڅخه غلاکول دغلول په حکم کې دي)

هم دا حال دمسجدونو ، مدرسو ، خانقاه ګانو او داوقافو دمالونو دی، چې په دې کې دزرګونو لکولو مسلمانانو چنده وي که معاف کول یې وغواړې نود یو چا څخه به یې معاف کوي دغه شان دحکومت دسرکاري خزانې (بیت المال) حکم دی، ځکه چې په دې کې دټول ملك داوسیدونکوحق دی څوك چې ورڅخه غلاوکې، هغه دټولو څخه غلاوکړه لیکن چونکه دامالونه په عام طورسره داسې وي چې ددې څوك سړی مالك نه وي نګراني کوونکي یې اکثره بې پروایي کوي نوپه دې وجه په کې دغلا موقعې ډیرې وي ، په دې وجه نن صبا په دنیاکې ترټولو زیاته غلا اوخیانت په دې مالونوکې کیږي اوخلق ددې دبدانجام اودلوی ګناه څخه غافله دي ، ددې جرم سزادجهنم پرعذاب سربیره دحشر دمیدان رسوایي هم ده اودنبي کریم ﷺ دشفاعت څخه محرومي هم (الله ﷻ دې مونږ ته پناه ورڅخه راکي) آمین.

(دنبي کریم ﷺ وجود مبارک په ټول انسانیت باندې ترټولو لوی احسان دی)

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ الاٰية : ددې مضمون یوآیت تقریباً په دې الفاظوسره په سورت بقره کې تیرسوی دی چې تفصیل اوتشریح یې هلته پوره سوي ده ، هلته یې وګوره ، دلته په دې آیت کې یولفظ زیات دی ، لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ یعني نبي کریم ﷺ یې دنیاته راولیږی نودا الله ﷻ په مومنانو ډیرلوی احسان کړي دی ددې په باره کې خواول داخبره دفکرقابله ده چې نبي کریم ﷺ دقرآن دتصریح مطابق رحمة للعالمین دی او دټول مخلوق دپاره د دوی وجودلوی احسان دی دلته یې یوازې دمسلمانانو دپاره فرمایل داسې دي، لکه څنګه چې یې قرآن کریم لره هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ فرمایلی دی ، اودقرآن کریم دټول عالم دپاره هدایت کیدل دنورو آیتونو څخه ثابت دی ، لیکن په ځینې ځایونوکې یې دادمتقیانو سره خاص کړیدی ددې وجه په دواړو ځایونوکې په شریکه سره یوه ده چې که څه هم دنبي کریم ﷺ وجودمبارك دټول

مخلوق اوهرمومن اوكافر دپاره لوى نعمت اولوى احسان دى ، دغه شان قرآن كريم دټول انسانيت دپاره صحيفه دهدايت ده ، ليكن كله چې ددى نعمت او هدايت نفع يوازى مومنانو اومتقيانو حاصله كړه ، په دى وجه يې په څه خايونوكى ددوى سره خاص كى بيان كړه دوهمه خبره دنبى كريم ﷺ دمومنانو دپاره يادټول عالم دپاره دلوى نعمت اولوى احسان كيدلو تشريح اووضاحت دى داخبره داسى ده چې كه دنن وخت انسان روحانيت هيرونكى اودماديت (يعنى دظاهرى ښايست) تابعدارى كوونكى نه واى نو ددى مضمون تشريح اووضاحت ته بياضرورت نه وو دعقل څخه كاراخستونكى هر يوانسان به ددى لوى احسان دحقيقت څخه په خپله خبروو ، مګركيږى داسى چې نن وخت انسان ددنياپه حيواناتوكى ترټولو دزيات هوښيارحيوان څخه ماسوابل هيڅ نه دى پاته سو دى احسان اوانعام يوازى هغه شى ته وايى چې دده دګيډى اونفسانى خواهشاتو سامان تياروى ، دده دوجود داصل حقيقت څخه چې دده روح دى دهغه دبنه والى اوخراب والى څخه دى سراسر غافله سويدى ، په دى وجه ددى تشريح ته ضرورت دى ، چې انسان ته اول داوښوول سى چې دده حقيقت يوازى دغوښوكو اوغوښى اوځرمنى مجموعه نه ده، بلكه دانسان حقيقت (يعنى اصليت) هغه روح دى چې دده دبدن سره پيوست دى، ترڅو پورى چې داروح دده په بدن كى وى تردغه وخته پورى انسان، انسان دى ، دده دانسانيت حقوق قائم دى، برابره خبره ده كه دى هرڅومره كمزورى ضعيف اومرګ ته نژدى هم وى ، دهيچا داطاقت نسته چې دده پرجايداد اومال باندى قبضه وكى يادى دخپلوحقونو څخه محرومه كى .ليكن څه وخت چې داروح دده دبدن څخه جلاسى، نوبرابره خبره ده كه هغه هرڅومره قوى اوپهلوان هم وى، او دده اندامو ټول په خپل اصلى شكل كى وى ، دى انسان پاته نه سو، دده هيڅ حق په خپل جايداد اومال كى باقى پاته نه سو، پيغمبران عليهم السلام دنياته ددى دپاره راغلى دى چې دوى دانسان دروح صحيح پالنه وكړى ، دانسان څخه حقيقى انسان جوړكى ددى دپاره چې دده دبدن څخه كم عملونه اوكارونه كيږى هغه دانسانيت (سړيتوب) دپاره فائده مندثابت وى دى ددرنده ګانو اوزهرى حيواناتوپه شان نورمخلوق ته ضرر اوتكليف نه رسوى اوخپله هم په خپل انجام باندى ځان پوه كى ځان ته دآخرت دهميشه ژوندپاره سامان تياركى ، زمونږ نبى كريم ﷺ ته چې دانبياوو عليهم السلام په ټوله كى دامامت اوسردارى مرتبه حاصله ده ، دانسان څخه په صحيح انسان جوړولوكى دده ﷺ شان دټولو انبياوو عليهم السلام څخه ډيرلوړدى ده دمكى په خپل ژوندكى يوازى دغه دخلګو جوړولو كاروكى اودانسانانو يوه داسى معاشره يې تياره كړه چې مقام يې دملائكو ترصفونو مخكى دى اومخكى اوآسمان ددى څخه مخكى داسى انسان نه وو ليدلى، په دوى كى هر يو دنبى كريم ﷺ ژوندى معجزه په نظرراځى ، او د وروستنيو دپاره هم دوى چې كوم تعليمات اودى تعليماتوته درواج وركولوكومى طريقى چې پريښې دى په دى باندى پوره عمل كوونكى هم دغه مقام پيداكولى سى كوم چې صحابه كرامو ﷺ پيداكړى دى ، دا تعليمات دټول عالم دپاره دى ، په دى وجه دده ﷺ وجودمبارك دټول مخلوق دپاره يولوى احسان دى كه څه هم چې ددى څخه پوره فائده مومنانو اخستى ده .

(داحدپه واقعه کي مسلمانانو ته عارضي ماته اودقتل اوزخم دمصیبتونو راپیښیدو ځیني سببونه اوحکمتونه)

اَوَلَمَّآ اَصَابَتۡكُمۡ ، الاٰیة: په تیرو آیتونو کی څوځایه ددی مضمون ذکرراغلی دی دلته یی بیاپه زیات وضاحت سره بیان کړي دی څکه چی مسلمانانو ته ددی واقعی ډیرسخت غم اوپریشانی وه ، تردی چی دځینو حضراتو په ژبه باندی دا هم راغلی اَنّٰی هٰذَا چی دامصیبت پر مونږ دکمه راپریوتی ؟ په داسی حال کی چی مونږدنبی کریم ﷺ سره په جهاد کی شریك یو ، په ذکرسوی آیت کی یی اول داخبره وریاده کړه چی څومره مصیبت په تاسی نن پریوتلی دی تاسی ددی دوه چنده په خپل مخالف باندی ددی څخه مخکی دبدرپه غزاکی غورځولی وو ، څکه چی داحدپه غزاکی اویا مسلمانان شیهدان سوی وه ، اودبدرپه غزاکی دمشرکانو اویاتنه سرداران قتل سوی وه اوایا گرفتارسوی وه اود مسلمانانو په لاس ورغلی وه ، ددی خبری دوریادولو څخه یوخودا مقصد دی چی دامسلمانان خپل داموجوده تکلیف او پریشانی هیره کړی چی دکوم سري دوه چنده گته سوی وی که یووارنیم وبایلی یاشکست وخوری نوپردي زیات غم اوتعجب کول نه دی په کار، دوهم اصل مقصد دآیت په آخری جمله یعنی ، قُلۡ هُوَ مِنۡ عِنۡدِ اَنۡفُسِكُمۡ کی ښوول سوی دی چی داتکلیف اومصیبت په حقیقت کی ددښمن دډیروالی اوطاقت په وجه سره نه دی بلکه ستاسی دځینو کمزوریو په سبب سره دی چی دنبی کریم ﷺ په حکم منلوکی ستاسی څخه کوتاهی (کمی) وسوه ، تردی وروسته په بل آیت ، فَبِاِذۡنِ اللّٰهِ کی دی طرف ته اشاره وسوه چی داهرڅه چی وسوه دالله ﷻ په اذن او رضا سره وسوه چی په دی کی ډیرحکمتونه پټ دی ، په دی حکمتونو کی دځینوبیان مخکی سوی دی او یو حکمت په کی دا هم دی چی الله ﷻ مخلص مومنان هم ووینی اومنافقان هم ، یعنی دمومنانو اخلاص اودمنافقانو منافقت داسی ښکاره سی چی هریو لیدونکی یی ووینی دلته دالله ﷻ دلیدوڅخه مراد دا دی چی په دنیاکی کوم صورت دلیدو چی معلوم دی په هغه صورت باندی ولیدل سی که نه وی الله ﷻ خو هروخت هر یو شی وینی، نوددی حکمت درك داسی ولگیدی چی دسختی په وخت کی منافقان جلا ولاړه ودریدل او مخلصان مومنان په جنگ کی ثابت قدم پاته سول ، اویوه وجه دتسلی داهم ده چی کوم مسلمانان په دی جنگ کی شهیدان سوي دی ، دوی ته الله ﷻ هغه انعامات ورکړي دي چی نورو ته په دی باندي غبطه کول په کار دی ، په دی مناسبت سره یی ددی څخه په وروسته آیت . وَلَا تَحۡسَبَنَّ الَّذِیۡنَ قُتِلُوۡا فِیۡ سَبِیۡلِ اللّٰهِ اَمۡوَاتًا کی دشهیدانو خاص فضیلتونه بیان کړي دی .

(دالله ﷻ په لارکي دشهید سوو خاص فضیلتونه او درجي)

په دی آیت کی دشهیدانو دخاص فضیلتونو بیان دی او په صحیح احادیثوکی ددی ډیرلوی تفصیل راغلی دی ،امام قرطبی فرمائیلی دی چی دشهیدانوهم درجی اوحالات مختلف وی ، په دی وجه داحادیثو په روایتونوکی چی کوم مختلف روایتونه راغلی دی هغه دمختلفو حالاتو په اعتبارسره دی ، دلته دشهیدانواولنی فضیلت (ښه والی) خودابیان سوي دی چی هغه مړنه دی بلکه دهمیشه ژوندمالکان سوي دی ، دلته داخبره دښه فکر کولو قابله ده چی په ظاهره کی ددوی مړه کیدل اوپه قبرکی ښخیدل خولیدل کیږی ، نوبیادقرآن په ډیرو آیتونوکی دوی ته دمړه نه ویلو اومړه نه گڼلوکوم هدایات چی راغلی

دی ددی څه مطلب دی؟ که داسی وویل سی چی برزخی ژوند ورڅخه مراد دی نو دا خو هر سړی مومن او کافرته حاصل دی چی دمرگ څخه وروسته دده روح ژوندی وی اودقبردسوال جواب څخه وروسته دمومن صالح دپاره دراحت سامان اودکافر فاجردپاره دقبرعذاب دقرآن اوحدیث څخه ثابت دی نوچی دا بر زخی ژوندهرکله دټولو دپاره یوشان دی نودشهیدانو خصوصیت په کی څه سو؟ جواب دا دی چی دقرآن کریم دی آیت دا خبره وښودله چی شهیدانو ته دالله ﷻ دطرف څخه دجنت رزق حاصلیږی ، او رزق ژوندی سړی ته رسیږی ددی څخه معلومه سوه چی ددی دنیاڅخه دتلو سره دشهید دپاره دجنت رزق جاری کیږی اویو خاص قسم ژوند ددغه وخت څخه ده ته رسیږی چی دعامومړو څخه یو لوړ حیثیت لری (قرطبی)

اوس پاته سوه داخبره چی دغه لوړ حیثیت څه دی؟ اودغه ژوندڅه رنگه دی؟ ددی په حقیقت ماسوا دکائناتو دخالق څخه نه بل څوك پوهیدی سی اونه یی پوهیدوته ضرورت سته ، البته ډیر واره د دوی ددی خاص ژوند اثر په دی دنیاکی هم د دوی په بدنونو باندی ظاهریږی ، چی مځکه دوی نه خوری ، دوی صحیح سلامت پاته وی (قرطبی) چی ډیر واقعات یی لیدل سوي دی ، دشهیدانو اولنی فضیلت په دی آیت کی د دوی لوړ همیشه ژوند دی ، دوهم دا چی دوی ته دالله ﷻ دطرفه رزق رسیږی دریم فضیلت یی په ، فَرِحِيْنَ بِمَآ اٰتٰهُمُ اللّٰهُ کی دابیان سوچی دوی به همیشه خوشحاله اوسی په هغه نعمتونوکی کوم چی دوی ته الله ﷻ ورکړي دی ، څلورم فضیلت یی دا دی ، وَيَسْتَبْشِرُوْنَ بِالَّذِيْنَ لَمْ يَلْحَقُوْا بِهِمْ یعنی دوی چی خپل کوم تعلق داران په دنیاکی پریښی وه ، دهغوی په باره کی به هم دوی ته داخوشحالی وی چی په دنیا کی اوسی نیك عملونه او جهادبه کوی نودوی ته به هم دلته په راتلوسره دانعمتونه اولویی درجی ورسیږی ، اوسدی وایی چی دشهید څوك خپل دوست چی کله مړکیږی نوشهیدته داول څخه ددی خبرورکول کیږی چی فلانی سړی اوس ستاسی خواته راروان دی ، دی په دی سره داسی خوشحاله کیږی لکه څنگه چی په دنیاکی دیولیری پروت دوست په راتلو اودهغه سره په ملاقات خوشحاله کیږی ، ددی آیت شان نزول کم چی ابوداودپه صحیح سندسره دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت کړي دی هغه دا دی چی نبی کریم ﷺ صحابه کرامو رضی الله عنهم ته وفرمایل چی هرکله داحد په واقعه کی ستاسی وروڼه شهیدان سول نو الله ﷻ د دوی روحونه دشنو مرغانو په جسم کی واچول آزاد یی کړل دوی دجنت دنهرونو اوباغونو دمیوو څخه خپل رزق حاصلوی اوبیاهغه قندیلونوته راځی کوم چی د دوی دپاره دخدای ﷻ ترعرش لاندی ځړیږی هرکله چی دغه خلقوخپل دا دارامی اوعیش ژوندولیدی نووی ویل چی زمونږ هغه خپلوان چی په دنیاکی زمونږپه مرگ باندی خفه اوغمجن دی څوك به یی دحالاتو څخه خبرکی چی دوی په مونږپسی غم نه کوی اودوی هم په جهادکی کوشش کوی ، الله ﷻ وفرمایل چی زه به ستاسی دا خبره هغوی ته ورسوم ، نو په دی باندی داآیت نازل سو (قرطبی)

اَلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ مِنْۢ بَعْدِ مَآ

هغه خلقو　چی حکم ومنی　دالله　او درسول ﷺ　وروسته ترهغه چی

أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۛ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾

رسیدلی وو دوی ته زخم کوم چی په دوی کی نیکان دی او پرهیزګار ، دوی ته لوی ثواب دی ،

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ

کومو ته چی وویل خلقو چی دمکی خلقو جمع کړی دی سامان ستاسی دمقابلی دپاره نو تاسی د دوی

فَزَادَهُمْ إِيمَانًا ۖ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾ فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ

څخه وبیریږي نو دیرزیات سو ددوی ایمان،او ویی ویل چی پوره دی مونږ لره الله او څه ښه کارسازدی،بیا واپس سوه مسلمانان

مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ ۗ

دالله داحسان او فضل سره هیڅ ونه رسیده دوی ته خرابی او تابع سو دالله درضا

وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ

او دالله فضل لوی دی ، دا چی دی نو دا شیطان دی چی بیروی

أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

دخپلو دوستانو څخه ، نو تاسی دوی څخه مه بیریږي او زما څخه وبیریږي که تاسی ایمان لري.

لنډتفسیر: کومو خلقو چی دالله ﷻ وینا (کله چی دوی په کفارو پسی دتلو دپاره وبلل سو) قبوله کړه نو دهغه څخه چی دوی ته (اوس تازه) زخم (په جنګ کی) رسیدلی وو، په دی خلقو کی چی کوم نیکان او متقیان دی (اوپه واقع کی تول داسی دی) د دوی دپاره (په آخرت کی) لوی ثواب دی دا داسی (مخلصان) خلق دی چی (ځینی) خلقو (یعنی عبدالقیس والا وو کوم چی) دوی ته (راغله) او وی ویل چی هغه خلقو (یعنی مکی والا وو) ستاسی (دمقابلی) دپاره (لوی) سامان جمع کړی دی نو تاسی ته د دوی څخه بیرول په کار دی نو دی (خبر) د دوی (جوش د) ایمان نور زیات کی او (په ډیره حوصله سره یی دا) وویل (خبره یی ختمه کړه) چی مونږ لره الله ﷻ (دمشکلاتو دپاره) کافی دی او هغه ته هریو کار سپارل ښه دی (دی کارسپارلوته توکل وایي) نودا خلق دخدای په نعمت اوفضل سره (یعنی دثواب او دتجارت دنفعی سره) ډکه زولی واپس سوه چی دوی ته هیڅ ناخوښی ورپیښه نه سوه او دغه خلق (په دی واقعه کی) دحق درضا تابع سوه (نو په دی وجه په دنیوی نعمتونو سره سرفرازه سوه) او الله ﷻ لوی فضل والا دی (مسلمانانو) ددی څخه زیاته څه (دبیری قابله) خبره نسته چی داخبر ورکوونکی (فعلاً) شیطان دی چی دخپلو (هم مذهبه) دوستانو څخه (تاسی) بیرول غواړی نو تاسی ددوی څخه هیڅکله مه بیریږی او یوازی زما څخه بیره کوی که تاسی ایمان داران یاست.

معلومات اومسئلي

دآیتونو ترون اوشان نزول: مخکې داحددقصې ذکروو په دې ذکرسووآیتونوکې ددې غزاسره تعلق لرونکې دیوې بلې غزا ذکر دې چې د(حمراء الاسد) دغزا په نامه سره مشهوره ده ، حمراء الاسد دمدینې منورې څخه په اته میله کې لیرې دیوځای نوم دی ، ددې غزاواقعه داده چې کله دمکې کافران داحد دمیدان څخه واپس سوه نوچې تر یوڅه لارې پورې ولاړه نوپه لاره کې ورته پردې خبره افسوس ورغی چې مونږ سره دغالب کیدو بیاهم بیرته راوا پس سو؟ مونږلره په کار وه چې ټول په جمع ورغلي وای اومسلمانان مو ټول ختم کړي وای اوددې خیال دومره اثرپروکې چې مدینې منورې ته یې بیا دواپس کیدو اراده وسوه لیکن الله ﷺ ددوی پرزړونوباندې رعب واچوی اوسیده مکې مکرمې ته واپس سول لیکن ځینې مسافروته کوم چې مدینې منورې ته روان وه ، دا یې ورته وویل چې تاسې ولاړسې په یوطریقه دمسلمانانو په زړونوکې زمونږ رعب واچوئ چې هغوی بیا واپس راروان دي ، نبي کریم ﷺ ته دوحي په ذریعه داخبره معلومه سوه ، نوپه دې وجه تر حمراء الاسد پورې په دوی پسې ولاړل (ابن جریرکذافي الروح)

په تفسیرقرطبي کې دي چې داحدپه دوهمه ورځ نبي کریم ﷺ په خپلو مجاهدینوکې اعلان وکی چې مونږلره په مشرکانوپسې تعاقب کول په کار دي ، لیکن په دې کې به یوازې هغه خلق تلی سي کوم چې پرون په جنګ کې زمونږسره وه ، په دې اعلان باندې دوه سوه مجاهدین پورته سول ،او په صحیح بخاري کې دي چې نبي کریم ﷺ اعلان وکی چې څوك دي چې دمشرکینوپه تعاقب کې به ولاړسي نواویا حضـ ات ولاړسول په دوی کې داسې خلق هم وه چې په پروني جنګ کې سخت زخمیان سوي وه ، دنورو خلقوپه کومك به تلل ،داحضرات ﷺ دنبي کریم ﷺ سره په مشرکانوپسې ووتل ، حمراء الاسدمقام ته چې ورسیدل نو هلته ورسره نعیم بن مسعود یوځای سو ، هغه ورلره خبرورکې چې ابوسفیان دخپل ځان سره نور لښکرجمعه کوي اوبیا راروان دی ، په مدینه حمله کوي اومدینه ختموي زخمیانو اوکمزورو صحابه ووﷺ چې کله داپه وحشت کې اچونکې خبر واوریدی نوټولوپه یوه خوله وویل چې مونږدې نه پیژنو: حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ یعنې الله ﷺ مونږلره پوره دی اوهغه ښه کومك کونکی دی دې طرف ته خوپر مسلمانانو درعب اچولودپاره مشرکانو دوی ته داخبر راولیږی اوپر مسلمانانو ددې هیڅ اثرونه سو ، بل طرف ته مَعْبَد خُزَاعِي دخزاعه قبیلې یوسړی دمدینې څخه مکې طرف ته تلی، دی که څه هم مسلمان نه وو، خود مسلمانانو خیرخواه وو ، دده قبیله دنبي کریم ﷺ سره حلیف وه (یعنې وعده یې ورسره کړې وه) نوچې دمدینې څخه پرلاره راتلی او ابو سفیان یې ولیدی چې دواپس کیدو سوچونه یې کول ، نوده ابوسفیان ته وویل چې تاسې په دوکه کې یاست چې مسلمانان کمزوري سوي دي دهغوی یولوی لښکر اوس ماپه حمراء الاسدکې ولیدی چې ښه په سازاو سامان پوره په تاسې پسې راوتلی دی پرابو سفیان باندې ددې خبرې رعب پریوتی دا واقعه په تیرو درو آیتونوکې بیان سوي ده ، په اولنې آیت کې ارشاد دی چې سره ددې چې دوی په احدکې زخمونه وخوړه اوسختې پرتیرې سوې خو بیاهم چې دوی الله ﷺ او دهغه رسول ﷺ د دوهم جهادطرف ته راوبلل نو دوی دهغه دپاره هم تیارسول ، په دې ځای کې یوه خبره

دفکر کولو قابله ده چي دلته دکومو مسلمانانو صفت بيانيږي ، د دوی دوه صفتونه بيانيږي يو دادی چي مِنْ بَعْدِ مَآ أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ يعنی داالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ په بلنه باندی تياريدونکی هغه خلق دی چاته چي په احدکی زخم رسيدلی وو او د دوی اويا بهادران شهيدان سوی وه او دوی په خپله هم دزخمونو څخه سري سري وه ، ليکن کله چي دوی دوباره را وبلل سوه نوفوراً دجهاد دپاره تيارسول، دوهم صفت يی په ، لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا کی بيان سوی دی چي داخلق دعملی کوشش اودځان قربانولو دلويو لويو کارنامو سره سره داحسان اوتقوٰی صفتونه هم لری اوداټول صفتونه ددوی دلوی اجر سببونه دی ، په دی آيت کی په لفظ د مِنْهُمْ باندی داشك کول نه دی په کار چي په دوی ټولوکی داحسان اوتقوٰی صفتونه نسته بلکه په ځينوکی دی، ځکه چي دلته حرف د مِنْ دتبعيض دپاره نه دی ، بلکی بيانی دی چي په خپله ددی آيت اولنی لفظونه اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا په شاهد دی ، ځکه چي داحکم منل اوفرمانبرداری بغيرداحسان اوتقوٰی څخه کيدی نه سی ، په دی وجه اکثرو تفسير ليکونکودلته مِنْ بيانيه اخستی دی چي حاصل يی دا سوه چي داټول خلق چي احسان اوتقوٰی يی لرله ددوی دپاره لوی اجر دی .

(ديو کاردپاره يوازی کوشش اوځان قربانول پوره نه دی ترڅو پوری چي اخلاص ورسره نه وی)

البته ددی خاص عنوان څخه يوه مهمه فائده داحاصله سوه چي يو کار هرڅومره نيك که ولی نه وی اوددی کاردپاره که يوسړی هر څومره ځان قربان ولی نه کی خودالله ﷻ په نزدبه ده ته اجر هلته ملاويږی چي دده سره احسان اوتقوٰی هم وی، يعنی چي دغه کاريوازی داالله ﷻدپاره وی محضی دځان قربانولو اوبهادری کارونه خو په کفارو کی هم ډير دی .

(درسول ﷺ حکم په حقيقت کي دخدای ﷻ حکم دی)

په دی واقعه کی په مشرکانو پسی دتلو حکم نبی ﷺ ورکړی وو دقرآن کريم په يو آيت کی هم ددی ذکرنسته ليکن په دی آيت کی هرکله چي ددی خلقو دحکم منلو مدح فرمايی نو ددی حکم نسبت يی واالله ﷻ او رسول ﷺ دواړوته وکی ، اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ يی وفرمايل ، چي دی په ښکاره ډول سره داخبره ثابته کړه چي نبی کريم ﷺ کوم حکم ورکوی ، هغه داالله ﷻ حکم هم وی که څه هم هغه بی دينه کسان چي دحديثو څخه انکار کوی او درسول ﷺ حيثيت يوازی ديوقاصد غوندی وايی (معاذ الله) دهغه دپوهيدو دپاره داجمله هم کافی ده چي درسول ﷺ حکم الله ﷻ خپل حکم مقرر کی چي ددی څخه داهم ښکاره سوه چي رسول ﷺ په خپله هم ديو مصلحت په وجه سره څه حکمونه ورکولای سی اوددی حکمونو هم هغه درجه وی کومه چي داالله ﷻ دطرف څخه دورکړل سوو حکمونو وی .

داحسان تعريف: داحسان تعريف په حديث جبريل کی نبی کريم ﷺ داسی فرمايلی دی .

اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَّمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ .

يعنی ته دخپل رب عبادت داسی کوه چي گويا ته الله ﷻ وينی اوکه داسی حالت په خپله نه سی جوړولی نوکم ازکم داسی خو کوه چي وايی هغه تاوينی .

دتقوٰی تعريف: دتقوٰی تعريف په ډيرو تعبيرونوسره سوی دی ليکن ترټولو زيات جامع تعريف يی هغه

دی کوم چی حضرت ابی بن کعب ﷺ دحضرت عمرﷺ دسوال کولوپه جواب کی فرمایلی دی حضرت عمر ﷺ پوښتنه ورځخه کړی وه چی تقویٰ څه شی ده؟ حضرت ابی بن کعب ﷺ وفرمایل چی امیرالمؤمنین ! تاسی یوځای پرداسی لاره باندی هم تیر سوی یاست چی دڅوزانوڅخه ډکه وی حضرت عمرﷺ وفرمایل، ځوواره تیرسوی یم ، حضرت ابی بن کعب ﷺ وفرمایل په داسی ځای به تاسی څه کول حضرت عمرﷺ وفرمایل چی جامی به می راټولی کړی اوډیرپه احتیاط به تیریدم ، حضرت ابی بن کعب ﷺ وفرمایل چی بس تقویٰ هم ددی نوم دی ، دا دنیا دڅوزانو څخه ډك یو میدان دی دګناهونو دجولاګیانو څخه ډکه ده نو په دی دنیاکی داسی تیریدل او ژوند تیرول په کار دی چی دګناهونو دازغو سره ونه منبلی ، ددی نوم تقویٰ دی چی ترټولو زیاته قیمتی سرمایه ده ، حضرت ابو الدّرداء ﷺ به اکثره داشعر وایه .

يَقُوْلُ الْمَرْءُ فَائِدَتِيْ وَمَالِيْ ********** وَتَقْوَى اللهِ اَفْضَلُ مَا اسْتَفَادَا

یعنی خلق په خپلودنیوی فائدو اومالونو پسی دی، حال دا دی چی تقویٰ ترټولوښه سرمایه ده .

په دوهم آیت کی یی دی جهادته دمخکی کیدونکو صحابوﷺ زیات صفت اوتعریف په دی شان سره کړی دی چی .

الَّذِيْنَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوْا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيْمَانًا .

داهغه حضرات دی چی کله دغه خلقو وویل چی ستاسی خلاف دښمنانولوی سامان جمع کړی دی د دوی څخه وبیریږی اودجنګ اراده مه کوی نودی خبر ددوی دایمان جوش نورزیات کی وجه دا ده چی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ حکم منل چی کله دی حضراتو قبول کړی وو ، نو داولی ورځی څخه دوی په دی خبره پوه سوی وه چی مونږ چی په کومه لار سفر شروع کړی دی دا دخطرو څخه ډك دی قدم پرقدم به مونږته مشکلات په مخکی راځی ، زمونږلاری به بندیږی اوزمونږددی انقلابی تحریك ختمولو دپاره به باوسله کوششونه کول کیږی ، نوپه دی وجه چی دی حضراتوبه هرکله داقسم مشکلات لیدل نو دایمان قوت به یی تراول زیاتیدی اوتر اول به یی زیاته قربانی ښکاره کوله داښکاره خبره ده چی ددی حضراتو ایمان داسلام راوړو داولی ورځی سره مکمل وو، نوپه دی وجه په دی دواړو آیتونوکی دایمان دزیاتی څخه دایمان دصفتونو اودفائدو زیاتوالی مراددی ،اود الله ﷻ او دهغه درسول ﷺ په بلنه باندی دتیاریدونکو صحابه کرامو ﷺ داحالت یی هم په دی ځای کی په خصوصیت سره بیان کی چی ددی جهادپه سفرکی پرټوله لاره باندی دا جمله ددوی دژبی وظیفه وه: حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ ددی جملی معنیٰ دا ده چی الله ﷻ زمونږ دپاره کافی اوهغه ښه کارسازه دی دلته داخبره په خاص طورسره دفکر قابله ده چی دنبی کریم ﷺ او د دوی ترصحابه کرامو ﷺ زیات په دنیاکی دهیچا توکل اواعتماد په الله ﷻ باندی نه سی کیدلی ، لیکن دده ﷺ دتوکل صورت دانه وو چی ظاهری سببونه پریږدی اوکښینی او ووایی چی مونږلره الله ﷻ کافی دی ، هغه به په ناستی سره مونږته غلبه راکړی ، داسی نه ده ، بلکه هغه ﷺ صحابه ﷺ راجمع کړل د زخمیانو په زړونو کی یی نوی روح واچوی ، دجهاد دپاره یی تیارکړل او ووتل څومره اسباب اوذریعی چی ددوی په اختیار کی وی، هغه یی ټولی تیاری اواستعمال کړی او وروسته ترهغه یی وویل چی مونږ لره الله ﷻ کافی دی ، داهغه صحیح توکل دی دکوم تعلیم چی یی په قرآن شریف کی ورکړی دی اونبی

کریم ﷺ عمل په وکی په خپله هم اوپه نورو هم ، ظاهري دنیوی اسباب هم دالله ﷻ انعام دی ، ددی پریښوول هم دالله ﷻ ناشکري ده ، اسباب پریښوول اوتوکل کول دنبی کریم ﷺ سنت نه دی که څوك مجذوب یامغلوب الحال وی نو هغه معذوره ګڼل کیږی که نه نو صحیح خبره دا ده چې .

برتوکّل ز انوی اُشتربه بند

یعنی داوښ ګونډی وتړه نوبیایی دخدای ﷻ په توکل وسپاره نبی کریم ﷺ په پخپله په ی ه واقعه کی ددی آیت ، حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ په باره کی په واضح طورسره ارشاد فرمایلی دی . عوف بن مالك ﷺ فرمایی چې دنبی کریم ﷺ په خدمت کی د دوو سړیانومقدمه راغله ده ﷺ ورته فیصله وفرمایله دافیصله چې دکوم سړي خلاف وه هغه فیصله بنه په آرام سره.واوریده اودایی وویل ولاړ وو ، چې ، حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ نبی کریم ﷺ وفرمایل دغه سړي ماته بیرته را ولی اووی فرمایل .

اِنَّ اللّٰهَ يَلُوْمُ عَلَى الْعِجْزِ وَلٰكِنْ عَلَيْكَ بِالْكَيْسِ فَاِذَا غَلَبَكَ اَمْرٌ فَقُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ .

یعنی څان بی لاسو اوپښو کول اوکښینستل الله ﷻ نه خوښوی بلکه تاته په کاردی چې تولی ذریعی اختیارکی اوچې بیاهم عاجزه سی نودغه وخت وایه چې حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ په دریم آیت کی ددی صحابۀ حضراتو ﷺ په جهاد کولو او حَسْبُنَا اللّٰهُ ویلو دفائدو ، ګټو او برکتونو بیان دی فرمایی .

فَانْقَلَبُوْا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوْٓءٌ وَّاتَّبَعُوْا رِضْوَانَ اللّٰهِ .

یعنی داخلق دالله ﷻ په انعام اوفضل سره واپس سول چې دوی ته هیڅ ناخوښه واقعه راپیښه نه سوه او دا خلق دالله ﷻ درضاتابع سول ، الله ﷻ دی حضراتوته دری نعمتونه ورکړل اول نعمت داچې دکافرانوپه زړونو کی یی د دوی رعب اوهیبت واچوی اوهغوی وتښتیدل چې ددی په وجه دوی دجنګ څخه محفوظ پاته سول ددی څخه الله پاك دنعمت په لفظ سره تعبیر وفرمایی اودوهم نعمت الله ﷻ دا وفرمایی چې دوی ته دحمراء الاسد په بازارکی دتجارت موقع پیدا سوه اوډیره فائده یی وکړه ،ددي څخه یی په لفظ دفضل سره تعبیر وفرمایی ، دریم نعمت چې تردی دواړو نعمتونو لوی نعمت دی ، هغه دالله ﷻ درضا حاصلول دی ، کومه چې په دی جهادکی دوی ته په خاص انداز کی حاصله سوه دحَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ ویلو په فائدوکی لیکلی دی چې څوك دا آیت زر واره دایمان ذجذبی سره اوښه په خشوع سره ووایی او دعاوغواړي نوالله پاك یی نه ردوی ، دغمونو فکرونو اومصیبتونو په وخت کی ددی ویل مجرب دی (یعنی په تجربه رسیدلی دی چې ډیره ګټه لري) ، په څلورم آیت کی یی ارشاد وفرمایی چې د مسلمانانو دمرعوب کولودپاره دمشرکانو دبیرته راتلوخبرورکوونکی په اصل کی شیطان دی چې ستاسی دخپلو هم مذهبه کفارو څخه بیرول غواړي ، نوګواکی په اصلی عبارت کی دیُخَوِّفُ یومفعول محذوف دی یعنی یُخَوِّفُكُمْ اودوهم مفعول اَوْلِيَآئَهٗ ذکر دی ، بیایی ارشاد وفرمایی چې مسلمانانو نه دداسی خبروڅخه هیڅکله بیریدل نه دی په کار ، البته زماڅخه بیریدل ورته ضروری دی ، یعنی زما دحکم څخه په خلاف کولو سره هر یوه مومن ته بیریدل ضروری دی ، چې دالله ﷻ کومك ورسره وی نو هیڅ نقصان ورته نه سی رسیدی ، دخوفِ خداڅخه څه مراد دی؟ په دی آیت کی الله ﷻ په مسلمانانو

باندې فرض کړې ده ، چې دوی دې دالله ﷻ څخه وبیرېږي او په بل آیت کې یې ددې خلقو مدحه فرمایلې ده کوم چې دالله ﷻ څخه بیرېږي يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ : لیکن ځینې مشرانو فرمایلي دي چې دخدای ﷻ څخه بیره دژړا او اوښکو تویولو نوم نه دی بلکه دالله ﷻ څخه بیریدونکی هغه دی چې هرهغه شي پرېږدي په کوم چې دالله ﷻ دطرفه څخه دعذاب بیره وي ابوعلي دقاق رحمه الله فرمایي چې ابوبکربن فواك ناجوړه ؤ زه دهغه پوښتنې ته ورغلم چې زه یې ولیدم نوپه سترګوکې یې اوښکې راغلې ماورته وویل چې بیرېږه مه،الله ﷻ به تاله شفادرکړي اوجوړبه سې، هغه وویل چې ولې ستا داخیال دی چې زه دمرګ دبیرې څخه ژاړم خبره دانه ده بلکه زماسره دمرګ څخه وروسته ژوندبیره ده چې هسې نه هلته عذاب وي (قرطبي)

وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا

او په غم کې دې وانه چوي تا هغه خلق چې منډې وهي کفر طرف ته دوی به هېڅکله وران نه کړي

اللَّهَ شَيْئًا ۗ يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ

دالله پاك هیڅ شی الله غواړي چې دوی ته فائده ور نه کړي په آخرت کې او دوی ته

عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَن

عذاب دی لوی ، چا چې واخستی کفر دایمان په بدله دوی نه

يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ

سی ورنولی دالله پاك هیڅ شی ، او دوی لره عذاب دی دردناك ، او دا دی نه ګڼي کافران چې

كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا

مونږ کوم مهلت ورکوو دوی ته نو دا دوی په حق کې ګوندی ښه دی ، مونږ مهلت ورکوو

إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾

دوی ته چې ترقي وکړي دوی په ګناه کې او د دوی دپاره عذاب دی رسوا کوونکی

دآیتونو تړون : په تیرو آیتونو کې دمنافقانو دبې وفایي اوبد خواهی ذکر وو ، په دې ذکر سوو آیتونو کې نبي کریم ﷺ ته تسلي ده چې ته ددې کفارو په کارونو باند... نه اوزره مات کیږه مه دوی هیڅ نقصان نه سی دررسولی ، په آخر آیت کې ددې خیال جواب ... ی چې په ظاهره خو په دنیاکې داکفار ښه پټ اوماړه دي نو په دوی به قهراو غضب څنګه وګنل سی؟

لنډتفسير: اوستاسي دپاره دي هغه خلق دغم سبب جوړنه سي کوم چي په تلوارسره په کفر (والاخبرو) کي وړپريوزي (لکه چي منافقانو لږغوندي دمسلمانانو ډله کمزوري وليده نو ښکاره په ښکاره يي دکفرخبري کول شروع کړي لکه چي په ذکرسوو واقعاتوکي معلومه سوي ده) يقيناًدغه خلق (دين د) الله ﷻ ته يوه ذره هم ضررنه سي رسولي (په دي وجه تاله پر دي ګرسره غم نه دي په کار چي د دوی په دي حرکتونوسره په دالله ﷻ دين ته څه ضرر ورسيږي اوکه ستاسي سره په خپله داغم وي چي داکافران بدنصيبه ولي دجهنم طرف ته نه ځي ، نوهم تاسي غم مه کوی) ځکه چي الله ﷻ ته (په تکويني يعني پيدا ينښتي ډول سره) دا منظوره ده چي په آخرت کي دوي ته څه حصه ورنه کي (نوپه دي وجه ددوی څخه دموافقت اميدلرل صحيح نه دي، اوغم په هغه ځاي کي وي چيري چي اميدوي) او (ددوی دپاره يوازي دآخرت دنعمتونو څخه محرومي نه ده بلکه) دي خلقولره به لويه سزاهم وي (اولکه څنګه چي داخلق دين داسلام ته څه نقصان نه سي رسولي دغه شان) يقناً څومره خلقوچي ايمان (پاته کي اودهغه) پرځاي يي کفر اختيارکړی دی (برابره خبره ده که منافق وي اوکه ښکاره کافر، اوبرابره خبره ده دنڅدي وي اوکه دليري) داخلق (هم) دالله ﷻ (دين ته) يوه ذره نقصان هم نه سي رسولي او دوی ته (هم داولنوپه شان) به دردناکه سزاوي اوکوم خلق چي کفرکوي دوي دي هيڅکله داخيال نه کوي چي زمونږ دوی ته (دعذاب څخه مهلت ورکول ددوی دپاره ښه (اوفائده مند) دي (هيڅکله داسي نه ده بلکه) مونږدوی ته په دي وجه مهلت ورکړي دي چي (دزيات عمرپه وجه سره) د دوی په جرم کي نوره ترقي وسي (چي په يو وار پوره سزا وخوري) او (په دنياکي که سزا ونه خوري نوڅه خبره ده په آخرت کي خو) به دوی لره دبي عزتی سزا وي.

معلومات اومسئلي (دکفارو ددنياعيش اوعشرت هم په حقيقت کي دعذاب تکميل دی)

دلته دي څوك دا شبهه نه کوي چي کافرانوته الله ﷻ مهلت اوډير عمر او دارامي او راحمت سامان په دي وجه ورکړي دی چي دوی په خپل جرم کي نورزيات سي نو بياخو کفار بي قصوره سو ، ځکه چي مقصود دآيت دا دی چي دکفارو په دي څو ورځو مهلت اوعيش سره دي مسلمانان پريشانه کيږي نه ، ځکه چي سره دکفر اوګناهونو د دوی ددنيا داقوت اوطاقت اوددنيا سامان هم ددوی دعذاب يوصورت دی ، چي نن يي دوی ته هيڅ احساس نه کيږي اوکله چي دوی ددنيا څخه ولاړسي نودوی به پوه سي چي دادنيا دراحت سامان کوم چي دوی په ګناهونوکي خرڅ کوي په حقيقت کي ددوږخ سکروټي وي ، لکه چي په ډيرو آيتونوکي په خپله الله ﷻ فرمايلي دي ، اِنَّمَا يُرِيْدُاللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا يعني دکفارو مال او دعيش سامان د دوی دپاره څه دفخر کولو شي نه دی ، دا خو دالله ﷻ دطرفه څخه دعذاب يوه حصه ده چي د دوی دآخرت دعذاب زياتولو سبب دی .

مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلٰى مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيْزَ الْخَبِيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ ؕ وَمَا كَانَ

نه دی الله چي پريږدی مسلمانان په هغه حالت په کوم چي تاسي ياست ترڅوپوري چي جلا نه کي ناپاك دپاك څخه

اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِيْ مِنْ رُّسُلِهٖ

او الله داسي نه دی چي خبرکړی تاسي په غيبو باندي او ليکن الله ﷻ چاڼ کوی په په خپلو رسولانو کی

مَنْ يَّشَآءُ ۖ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۚ وَاِنْ تُؤْمِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۷۹﴾

چاله چې وغواړي نو تاسي يقين راوړي په الله او دهغه په رسولانو اوکه تاسي په يقين پاته سواست او په پرهيزګاري نو تاسي لره ثواب دى لوى .

دآيتونو ترون: په تيرآيت کې ددې شبهې جواب ووچې کله کفار دالله ﷻ په نزد مبغوض او مردود دي ، نو په دنياکې دوى ته مالونه جايدادونه او دعيش عشرت سامان ولې حاصل دى ، په دې ذکر سوى آيت کې ددې په مقابله کې ددې شبهې ليرې کول دي چې مومنان او مسلمانان چې هرکله دالله ﷻ مقبول بند ګان دي ، په دوى باندې تکليفونه او مصيبتونه ولې راځي ، چې دوى مقبول دي نو په کاروه چې راحتونه او دراحت سامان ورته رسيدى .

لنډتفسير: الله ﷻ مسلمانان په دې حالت باندې ساتل نه غواړي په کوم چې تاسي اوس ياست (چې په کفر او ايمان ، حق او باطل او مومن او منافق کې دالله ﷻ په ورکړل سوو دنيوي انعاماتو کې څه امتياز اوفرق نسته بلکه په مسلمانانو باندې سختي او مصيبتونه نازليدل ترهغه وخته پورې ضروري دي) ترڅوپورې چې ناپاک (يعني منافق) دپاک (يعني مومن مخلص) څخه جلانه سي (او داجلاوالي اوښکاره والي په مصيبتونو اومشکلاتو راتلوسره په پوره ډول سره کيدى سي اوکه دچاپه زړه کې داخيال پيداوي چې دمومن اوکافراوحق اوباطل کې دفرق راوستودپاره داولې ضروري ده چې په حادثو اومصيبتونوکې يې په غورځولو سره فرق راولي، الله ﷻ په ذريعه دوحې سره هم ددې اعلان کولى سي چې فلانى مخلص مومن دى اوفلانى منافق ، اوفلانى شى حلال دى اوفلانى حرام دى ، نو ددې جواب دا دى چې) الله ﷻ (په مقتضاء دحکمت) په داسي غيبي کارونو تاسي (بې له واسطې دازمائش اوامتحان څخه) خبرول نه غواړي ليکن هو! چاته چې (دغه ډول خبرول) په خپله وغواړي او (داسي حضرات) دغه ډول دالله ﷻ پيغمبران ﷺ دي دوى (بې له واسطې دحوادثو څخه هم دغيبو په خبرو دخبرولو دپاره دخپلو بندګانو څخه) منتخب کوي (او تاسي پيغمبران ياست نه په دې وجه دداسي کارونو تاسي ته خبرنه سي درکيدى البته داسي حالات پيداکوي چې په هغه سره دمخلص اومنافق فرق خپله واضح سي اوکله چې داثابته سوه چې په دنياکې پرکافرانو عذاب نه نازليدل، بلکه عيش عشرت ورته رسيدل اوپر مسلمانانو باندې ځينې مصيبتونه اوسختي نازليدل عين تقاضادحکمت ده دا خبرې دچادمقبول اومردود کيدود دليل نه سي کيدى) نو اوس تاسي (دايمان دښه والي اودکفر په ناښه والي کې هيڅ شبهه مه کوي بلکه) په الله ﷻ او دهغه په ټولو رسولانو باندې ايمان راوړي ، اوکه تاسي ايمان راوړي او (دکفر اوګناهونو څخه) پرهيز وکې نو بيابه تاسي ته لوى اجر ورسيږي.

معلومات او مسئلې

(په مومن او منافق کې فرق دوحي پرځاى په عملي ډول کولو کې حکمت)

په دې آيت کې داارشاد دى چې په مومن مخلص اومنافق کې دفرق دپاره الله ﷻ داسي حادثې او

مشکلات پیدا کوی په کومو سره چی به په عملی ډول سره دمنافقانو نفاق ښکاره سی او دا فرق داسی هم کیدی سوای چی په ذریعه دوحی یی دمنافقانو نومونه ښوولی وای ، مګر دحکمت په تقاضا سره یی داسی ونه کړل دالله ﷻ دکارونو پوره حکمتونه خوهغه ته معلوم دی، دلته یوحکمت دا هم کیدی سی چی مسلمانانوته په ذریعه دوحی وښوول سی چی فلانی منافق دی نو مسلمانانوته به دده سره دتعلقاتو ختمولو دپاره یوواضح داسی دلیل نه وای ، چی هغه منافقانوهم منلای، بلکه دوی به ویلی چی تاسی غلط وایاست مونږ خوربښتینی اوپاخه مسلمانان یو ، په خلاف ددی څخه چی په عملی طورسره یی فرق وسوچی دامتحان اومصیبت په وخت کی منافقان وتښتیدل اوپه عملی ډول سره یی نفاق ښکاره سواوس ددوی خوله دی ته نه جوړیږی چی دمخلص مومن کیدو دعوه وکی اوچی په دی شان سره یی نفاق ښکاره سو نو ددی یوه دافائده هم وسوه چی دمسلمانانو د دوی سره ظاهری تعلق هم ختم سو که داسی نه وای دزړه داختلاف سره به یی ورسره ظاهری تعلق درلودی نوهغه به هم ضررمن وای .

(دغیبوپه کارونو چی څوک خبر کړل سي نو داعلم غیب نه دی)

ددی آیت څخه معلومه سوه چی الله ﷻ دغیبو په کارونو دوحی په ذریعه خبرهرچاته نه ورکوی البته خپل پیغمبران منتخب کی ، هغوی ته یی ورکوی نوپه دی سره داشبهه نه دی کول په کارچی بیاخو انبیاء علیهم السلام هم په علم غیب کی شریك اوعالم غیب سوه ، ځکه هغه علم غیب کوم چی دالله ﷻ دذات سره خاص دی ، هیڅ یومخلوق ته په دی کی شریکول شرك دی ، دا په دوو شیانوسره مشروط دی ، یو دا چی هغه علم ذاتی وی دبل چاورکول سوی نه وی ، دوهم داچی پرټولو کائناتوپه ماضی او راتلونکی باندی احاطه کوونکی وی چی دیوی ذری علم ورڅخه هم پټ نه وی الله ﷻ چی په خپله دوحی په ذریعه خپلو پیغمبرانو علیهم السلام ته کوم دغیبوکارونه ښیی هغه حقیقةً علم غیب نه وی بلکه دغیبو خبرونه دی ، چی پیغمبرانو علیهم السلام ته سوي دی کوم چی په خپله قرآن کریم څوځایه دأَنْبَآءُ الْغَیْبِ په لفظ سره ورڅخه تعبیر فرمایلی دی مِنْ اَنْبَآءِ الْغَیْبِ نُوْحِیْهَا اِلَیْكَ: یعنی دا دغیبو خبرونه دی چی مونږ یی تاته په وحی سره رالیږو .

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ بِمَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ

اوخیال دی نه کوی هغه خلق چی بخل کوی په هغه شی چی ورکړی دی دوی لره الله

مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ ؕ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ؕ سَيُطَوَّقُوْنَ مَا

دخپل فضل څخه چی دا بخل غوره دی د دوی حق کی ، بلکه دا ډیر بد دی د دوی په حق کی دطوقونو په شان

بَخِلُوْا بِهٖ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ

به واچول سی په غاړه ددوی کی هغه چی بخل یی پرکړی ووپه ورځ دقیامت اوالله وارث دی داسمانونو اومځکی

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿١٨٠﴾ لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا

او خه چی تاسی کوی الله ﷻ یی پیژنی ، بیشکه الله ﷻ واوریده د دوی خبره چا چی وویل

اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَآءُ ۘ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوْا وَقَتْلَهُمُ

چی الله فقیر دی او موږ مالدار یو اوس به ولیکو موږ د دوی خبره او کوم چی دوی قتل کړی دی

الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّنَقُوْلُ ذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿١٨١﴾ ذٰلِكَ

پیغمبران په نا حقه او موږ به ووایو چی وڅکی عذاب دبل سوی اور ، دا بدله دهغه

بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿١٨٢﴾ ج

ده چی تاسی په خپلو لاسونو مخکی ولیږل او الله ﷻ ظلم نه کوی په بندګانو ،

اَلَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَآ اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُوْلٍ حَتّٰى

هغه خلق چی وایی چی الله ﷻ موږ ته ویلی دی چی یقین به نه کوو په یو رسول ترڅو چی

يَاْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ ؕ قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّنْ

را نه وړی موږ ته قربانی چی وخوری هغه اور ، ته ووایه په تاسی کی راغله ځومره پیغمبران زما څخه

قَبْلِيْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالَّذِيْ قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوْهُمْ اِنْ كُنْتُمْ

مخکی په نښو راوړو سره او په دی هم څه چی تاسی وویل بیا هغوی تاسی ولی قتل کړل ، که تاسی

صٰدِقِيْنَ ﴿١٨٣﴾ فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ

رښتینی یاست ، بیا که دوی تا دروغجن کړی نو مخکی ستا څخه یی دروغجن کړی دی ډیر رسولان

جَآءُوْ بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ﴿١٨٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ

چی راوړی وړی نښی او صحیفی او کتاب روښانه ، هر یو نفس څکوونکی

الْمَوْتِ ؕ وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ اُجُوْرَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ

دمرګ دی ، او تاسی ته به پوره بدل ورسیږی په ورځ دقیامت بیا چی څوک لیری کړل سو

النَّارِ وَاُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ؕ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا مَتَاعُ

داور څخه او داخل کړل سو جنت ته نو دده کار جوړ سو او نه دی ژوند ددنیا مگر پنگه د دوکی ده

الْغُرُوْرِ ۞ لَتُبْلَوُنَّ فِيْٓ اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ ۟ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ

، خامخا به ستاسی ازمائش کیږي په مالونو کی او په نفسونو کی او خامخا به واوری تاسی

الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْٓا اَذًى

وراندینو اهل کتابو څخه او دمشرکانو څخه بدی

كَثِيْرًا ؕ وَاِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ۞

خبری دیری او که تاسی صبر وکړی اوپرهیزگاری وکړی نو دا دهمت کار دی .

دآیتونو تړون: دسورت آل عمران په شروع کی دیهودیانو دبدوخویونو اوشرارتونو ذکروو ، ددی ځای څخه بیاهغه طرف ته واپسی وسوه دا ذکرسوی آیتونه ټول په داقسم مضامینو باندی مشتمل دی ، په مینځ کی نبی کریم ﷺ ته تسلی او دمسلمانانو دپاره دنصیحتونو ذکر دی .

لنډتفسیر: اوهیڅکله دی خیال نه کوی داسی خلق کوم چی (په ضروری ځایوکی) دداسی شی (په خرڅ کوی) کی بخل کوی کوم چی الله ﷻ دوی ته په خپل فضل سره ورکړي دی چی دا خبره به ددوی دپاره ښه وی (هیڅکله نه ده) بلکه دا خبره د دوی دپاره ډیره بده ده (ځکه چی ددی انجام به دا وی چی) دغه خلق به دقیامت په ورځ طوق په غاړه کی ددی (مال) څخه (به مار جوړ سی) په کوم کی چی دوی بخل کړی وو او(بخل کول گرسره هم ناپوهی ده ځکه چی) په آخرکی (هرکله چی ټول مړه سی) ټول آسمانونه اومځکه (اوڅه کائنات چی د دوی په مینځ کی دی ټول) به دالله ﷻ په ملکیت کی پاته سی (لیکن دغه وخت چی دا هرڅه دالله ﷻ سی تاسی ته به یی هیڅ ثواب نه رسیږی ځکه چی تاسی به په خپل اختیارسره نه وی ورکړی اوهرکله چی په آخرکی داټول هرڅه الله ﷻ ته پاته کیدونکی دی نودعقل خبره داده چی اوس یی په خپل اختیارسره ورکی چی دثواب لائق سی) اوالله ﷻ ستاسی دټولو په کارونو پوره خبرلری (نوپه دی وجه چی څه خرڅوی یی نویی په اخلاص سره دالله ﷻ دپاره خرڅوی) بیشکه الله ﷻ واوریده ددغه (بی شرمو) خلقوخبره کوموچی (په مسخرو سره) داسی وویل چی (نعوذبالله) الله ﷻ غریب دی او مونږ مالداران یو (اویوازی پردی اوریدو صبرنه کیږی بلکه) مونږ د دوی داوینا (د دوی په عمل نامه کی) لیکو او (دغه شان) دهغه انبیاوو علیهم السلام ناحقه قتل کول هم (به د دوی په عملنامه کی ولیکل سی) او مونږ به (په دوی باندی دسزاجاری کولو په وخت کی دوی ته دوریادولو په ډول سره) ووایو چی (واخلی) وڅکی داورعذاب (او دوی ته به دروحانی درد رسولودپاره هغه وخت دا هم وویل سی چی) دا (عذاب)

دهغه (کافرانه) عملونو په وجه سره دي کوم چي تاسي په خپلو لاسو کړي دي او دا خبره خو ثابته ده چي الله ﷻ پر بندګانو باندي ظلم کوونکی نه دی دغه (يهود) داسي خلق دي چي (بالکل تراش سوي (سُولول سوي) دروغ) وايي چي الله ﷻ مونږ ته (په واسطه دتيرو پيغمبرانو) حکم کړی ووچي مونږبه په يوه (دعوه کوونکي د) پيغمبري باندي عقيده (دده په پيغمبري) نه راوړو ترڅوپوري چي مونږ ته معجزه (خاصه) دنذر اونياز دخداى پاك ښکاره نه کي چي هغه (آسماني) اور وخوري (دتيرو پيغمبرانو دا معجزه وه چي يوروح لرونکی يا بي روحه شي به يي دالله ﷻ په نامه وايستی په يوميدان کي ياپرغره باندي به يي کښيښوی ، دغيبو څخه به يو اور راښکاره سو اوهغه شي به يي وسوځی ، دا دصدقو دقبليدو نښانه وه ، مطلب دا دی چي تاسي دا خاص معجزه نه ده ښوولي، په دی وجه مونږپر تاايمان نه راوړو والله پاك ددې جواب ورکوي چي) ته ورته ووايه چي په يقين سره ډيرو پيغمبرانو عليهم السلام زما څخه اول ډير دليلونه (معجزي اونور) راوړي دي او په خپله دامعجزه هم کومه چي تاسي واياست، نوتاسي دوی ولي قتلول که تاسي (په دې کارکي) رښتيني ياست نوکه دا (کفار) خلق تادروغجن کي نو (غم مه کوه ځکه چي) ډير پيغمبران چي ترتا مخکي تير سوي دي دروغجن سويدي چي معجزي يي راوړي وي او(کوچني کوچني) صحيفي يي راوړي وي اوروښانه کتاب يي راوړي وو (نوهرکله چي دکفارو داعادت دی چي پيغمبران عليهم السلام دروغجن کوي نوبيا تاسي ولي غم کوی) (په تاسي کي) هر يو نفس (روح لرونکی) دمرګ مزه خوند کتونکی دی او (دمرګ څخه وروسته) تاسي ته به پوره بدله ستاسي (دښو اوبدو) دقيامت په ورځ رسيږي (که په دنياکي کافرانوته څه سزاونه رسيږي، نوپه دی سره دروغجن کوونکولره خوشحالي اوتصديق کوونکو لره غم نه دی پکار، اوس مخ ته ددی بدلی تفصيل دی) نوکم سړی چي ددوږخ څخه وساتل سو اوجنت ته داخل سو نودی پوره کامياب سو (دغه شان څوك چي دجنت څخه ليري سواو دوږخ ته ولیږل سو دی پوره ناکامه سو) اوددنيا ژوند هيڅ نه دی یوازي (داشي دی لکه) دفريب سودا ده (چي ظاهري ډول اوشکل يي ووينی نواخستونکی پرورځي بياچي يي اصليت ښکاره سي، نو افسوس کوي، دغه شان ددنياپه ظاهري بريښ اوښايست دوکه کيدل اوآخرت هيرول نه دي په کار) (اوس څه دی ؟) خامخا مخ ته (وروسته) به نور ازمايل کيږي (د) خپلو مالونو (په نقصان) کي او (د) خپلو ځانونو (په نقصان) کي اوخامخا مخ ته به نوري واوري ډيري خبري دزړه دازار ددغه خلقوڅخه (هم) کومو ته چي ستاسي څخه مخکي (آسماني) کتابونه ورکول سوي دي (يعني داهل کتابوڅخه) او دهغه خلقو څخه (هم) کوم چي مشرکان دي اوکه (په دی موقعو) صبر وکی او (دخلاف شرع خبرو څخه) ځان وساتي نو (ستاسي دپاره به ښه وی ځکه چي) دا (صبر اوتقوٰی) دتاکيدي احکامو څخه دی.

معلومات اومسئلي: په ذکرسوو اوو آيتونو کي په اول آيت کي دبخل بدوالي اوپه دی باندي دزورني ذکر دی

(دبخل تعریف اوپه دی باندی دسزا تفصیل)

دبخل شرعي معنٰى دا ده چي کوم شي دالله ﷻ په لاره کي خرڅ کول پرچا واجب وي اوهغه خرڅ نه کي ، په دی وجه بخل حرام دی اوپه دی باندي ددوږخ دسختي سزا وعيد دی اوپه کمو موقعوچي خرڅ کول

واجب نه وی، بلکی مستحب وی، هغه په دی حرام بخل کی داخل نه دی، البته دعامی معنی په اعتبارسره دی ته هم بخل ویل کیږی داقسم بخل حرام نه دی مګرښه هم نه دی ، د بخل په معنی کی یوبل لفظ هم په احادیثو کی راغلی دی یعنی (شحٌ) ددی تعریف دادی چی دده پرذمه کوم خرڅ کول واجب وی ، هغه نه اداکوی اوپردی سربیره نورهم دمال زیاتولو په حرص کی لګیاوی ، داتربخل نورهم زیات جرم دی په دی وجه نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

لاَ يَجْتَمِعُ شُحٌّ وَاِيْمَانٌ فِيْ قَلْبِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ اَبَدًا (رواه النسائی عَنْ ابی هریرة ﷺ)

شح اوایمان دیو مسلمان سړی په زړه کی نه سی جمع کیدی . (قرطبی)

دبخل کومه سزا چی په دی آیت کی ذکر سوې ده چی دقیامت په ورځ دکوم شی په ورکولو کی یی چی بخل کړی وی ، دهغه شی څخه به طوق جوړکی او دده غاړی ته به واچول سی ، ددی تفسیرنبی کریم ﷺ داسی فرمایلی دی ، حضرت ابوهریرة ﷺ فرمایی چی ، نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی ته الله ﷻ څه مال ورکی ، بیاده دهغه زکوٰة ادانه کی نودقیامت په ورځ به دغه مال یوسخت زهری مارسی دده په غاړه به را وپیچل سی او دده شونډی به ونیسی اووایی به چی زه ستا مال یم، ستا سرمایه یم، بیاحضور ﷺ دا آیت ووایه (تفسیرقرطبی ازنسائی)

په دوهم آیت کی دیهودوپه یوه سخته بی ادبی دخبرداری اوسزاذکردی چی واقعه یی دا ده چی کله نبی ﷺ دزکوٰة اوصدقو حکمونه دقرآن څخه بیان کړه نو بی ادبه یهودو دا خبری شروع کړی چی الله ﷻ فقیر او محتاج سواومونږ مالدار یونوځکه ته زمونږ څخه څه غواړی (نعوذ بالله) ظاهره خوداده چی ددی بی هوده وینامطابق به ددوی عقیده نه وه مګردنبی کریم ﷺ ددرواغجن کولودپاره به یی داسی ویلی وی چی که دقرآن داآیت صحیح وی نوددی څخه دا لازمیږی چی الله ﷻ دی فقیراومحتاج وی دابی کاره اوباطل دلیل دجواب ورکولو قابل نه ووځکه چی دصدقوحکم دالله ﷻ دخپلی فایدی دپاره نه دی ، بلکه په خپله دمالدارو ددینی اودنیوی نفع دپاره دی خودی ته یی الله ﷻ ته قرض ورکول ځکه وویل چی لکه څنګه دقرض اداکول دهرشریف سړی دپاره ضروری اویقینی وی ، دغه شان کومه صدقه چی انسان ورکوی دهغه جزا الله ﷻ په ځان داسی لازموی ، لکه څنګه چی دقرض ورکول وی ، کوم سړی چی الله ﷻ دکائناتوخالق اومالك ګنی هغه ته په دی الفاظوسره دغه شبهه نه سی کیدی کومه چی دبی ادبه یهودیانو په دی ویناکی ده په دی وجه قرآن کریم ددی شبهی جواب دسره ورنه کی ، یوازی د دوی ددی بی ادبی او دنبی کریم ﷺ د درواغجن کولو او په ده پوری دتوقو کولو دبی شماره سختو جرمونو په سزا کی یی دا وفرمایل چی مونږ د دوی دا بی ادبه کلمی لیکو چی دقیامت په ورځ باندی په دوی حجت تمام سی اوعذاب ورکړل سی ، که نه نوالله ﷻ ته دلیکلو ضرورت نسته ، بیایې دیهودو ددی بی ادبی ذکر کولو سره د دوی یو بل جرم دا هم ذکر کی چی داهغه خلق دی چی دوی یوازی پیغمبران علیهم السلام درواغجن کړی نه دی او نه یی وریوری یوازی مسخری کړې دی ، بلکه قتل کړی یی هم دی نوکه داسی خلق یو نبی درواغجن کړی یاورپوری مسخری وکړی نو دا څه دتعجب خبره نه ده ، دوی په تیر وخت کی هم داسی کړي دی .

(په کفر اوګناه سره په زړه باندې راضي کېدل دغسي لويه ګناه ده)

دلته دا خبره دليدو قابله ده چې دنبي کريم ﷺ اودقرآن مخاطب دمديني يهوددي اودانبياوو عليهم السلام دقتل واقعه د دوی څخه ډېره مخکې دحضرت يحيیٰ اوحضرت زکريا عليه السلام دزماني ده ، نو په دې آيت کې بې دانبياوو عليهم السلام دقتل دجرم نسبت دوی ته څنګه وکې؟ وجه دا ده چې دمديني يهود دخپلو تيرو يهوديانو په دې کار باندې راضي اوخوشحاله وه، نوپه دې وجه دوی هم دقاتلانوپه حکم کې شمارسول امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسيرکې فرمايلي دي چې دا ډېره مهمه مسئله ده چې په کفر راضي کېدل هم په کفراوګناه کې داخل دي ، دنبي کريم ﷺ يوارشاد ددې زيات وضاحت کوي ، ده ﷺ فرمايلي دي چې هرکله په مځکه يوګناه کېږې نوکوم سړي چې هلته موجود وي ، ليکن ددې ګناه مخالفت کوي اوداګناه بده ګڼي نو دې داسې دې چې ګويادلته موجودنه دې ، يعني په دې ګناه کې دې شريك نه دې اوکوم سړې که څه هم دګناه په دغه ځاي (مجلس) کې موجودنه وي، ليکن په دې کارباندې راضي وي، هغه که څه هم غائب وي خوپه ګناه کې به شريك ګڼل کېږي (دقرطبي رحمه الله قول ختم سو) ددې آيت په اخرکې اوپه دريم آيت کې بې ددې بې ادبو سزا را وښوله چې دوی به په دوږخ کې واچوي، وبه ويل سي ورته چې اوس په اورکې دسوځيدو خوند وڅکې چې هم ستاسې دعمل نتيجه ده ، دالله ﷻ دطرفه هيڅ ظلم نسته ، په څلورم آيت کې ددغه يهودو ديودرواغ اوبهتان ذکرسوی دی اوهغه داچې دوی دنبي کريم ﷺ ددرواغجن کولو دپاره داحيله (بهانه) مخکې کړه ، چې دتيرو پيغمبرانو په زمانه کې داطريقه وه چې دصدقومال به بې پر يوه ميدان ياغر اېښووې، اودآسمان څخه به اور راتلې ، هغه به بې سوځې ، دادصدقو دقبليدو ښنانه وه ، نبي کريم ﷺ اودده امت ته الله ﷻ داخاص ښه والي ورکړې ووچې دصدقو مال دآسماني اورخوړلو پرځاي مسلمانانو فقيرانو اومحتاجوته ورکول کېږي ، نوکله چې دتيرو پيغمبرانو عليهم السلام دطريقې څخه دا طريقه بدله وه په دې وجه مشرکانو بهانه جوړه کړه چې که ته نبي وې نوتاته به هم دامعجزه درکول سوې واې چې آسماني اور به صدقې خوړلې ، اوترډې زياته دازړه ورتيايي وکړه چې په الله ﷻ باندې يې دابهتان وتړې چې هغه زمونږ څخه داوعده اخستې ده چې مونږبه پرهغه سړې ايمان نه راوړوچې دا دآسماني اور راتلو دصدقې خوړلو معجزه مونږته ښکاره نه کې ، کله چې ديهودو دا دعوه بالکل بې دليله اوباطله وه ، چې الله ﷻ د دوی څخه دا وعده اخستې ده ، ددې دجواب ورکولو خودسره ضرورت نه وو ، نوددې دپاره چې دوی په دې خپل منل سوي قول سره مغلوب کړې وي فرمايل چې که چيرې تاسې په دې خپل قول کې رښتيني ياست چې الله ﷻ ستاسې څخه داسې وعده اخستې ده نو بيا کومو تيرو پيغمبرانو عليهم السلام چې ستاسې دوينا مطابق دامعجزه هم درښوولې وه چې آسماني اوردصدقې مال خوړلې وو ، نوپکاروه چې تاسې ايمان پر راوړې واې، نوتاسې خوهغوی هم درواغجن کړل اوقتل مو هم کړل ، دلته داشبهه نه دې کول په کار چې که ديهودو دامطالبه بالکل غلطه واې خوکه دنبي کريم ﷺ په لاسو دامعجزه ښکاره سوې واې، نوشايد ايمان به يې راوړې واې ، ځکه چې دالله ﷻ په علم کې وه چې دا خلق محض په عنادسره داخبرې کوي که ددوی دوينا مطابق ورته دامعجزه هم وښوول سي،

خوبیاهم ایمان نه راوړي ، په پنځم آیت کې نبي کریم ﷺ ته تسلي ورکول سوي ده چې د دوی په درواغجن کولوباندې مه غمجن کیږه ځکه چې دامعامله دټولو پیغمبرانو علیهم السلام سره سوې ده ، یعنې پخوانۍ راروان دستوردی .

(دآخرت فکر دټولو غمونو علاج اوشبهاتو جواب دی)

په شپږم آیت کې یې داحقیقت واضح کړي دی چې که چیرې په یو ځای کې کافران غلبه هم ورکی اوددنیا عیش اوعشرت پوره هم ورته ورسیږي او مسلمانانو ته ددې برعکس څه مصیبتونه اومشکلات اوددنیا داسبابو تنګی راپیښه سي نودانه دتعجب خبره ده، نه دغمجن کیدو ځکه چې ددې حقیقت څخه یومذهب اومشرب والا اوهم یوفسلفي انکارنه سي کولی، چې ددنیاغم اوراحت خو دیوڅو ورځودی ، نوحیوان هم دمرګ څخه نه سي خلاصیدی اوددنیا راحت اومصیبت اکثره په دنیاکې کی دحالاتوپه بدلیدو سره ختمیږي اوکه فرض کړه په دنیاکې بدل نه سي نوپه مرګ سره خودټولو خاتمه یقیني ده ، دهوښیار کار دا نه دی چې ددې څوورځو دراحت اوغم په فکرکې اخته سي ، بلکه دمرګ څخه دوروسته ژوند فکر په کار دی چې هلته به څه کیږي ؟

دوران بقاء چو باد صحرا بگذشت .... تلخي وخوشي وزشت وز یبا بگذشت

(یعنې ددنیا دژوند ترخه اوخواږه، ښه اوبد دباد په شان تیرېدونکې دي)

په دې وجه په دې آیت کې دا وښوول سوه چې هریوروح لرونکی به دمرګ خوند وڅکي اوبیابه په آخرت کې دخپل عمل جزاء اوسزاء پیداکې چې سخته به هم وي اوا وږده هم نوهوښیارته ددې فکرکول په کاردی نوپه دې وجه کامیاب یوازې هغه سړی دی چاته چې د دوږخ څخه خلاصون پیداسي اوجنت ته داخل سي برابره خبره ده داول څخه وي لکه دصالحانو اوعبادت ګذارو سره چې به کیږي ، لیکن مسلمانان به ټول آخردجهنم څخه خلاصون پیداکې او دهمیشه همیشه دپاره به دجنت دراحتونو اونعمتونو مالکان کیږي (یاالله زمونږ یې نصیب کړي ، آمین) په خلاف دکفاروچې ددوی همیشه تیکانه جهنم دی ، دوی که ددنیاپه دې څو ورځوراحت باندې مغروره دي، نوداسراسر چم اوفریب دی، په دې وجه یې دآیت په آخرکې وفرمایل چې ددنیا ژونددچم اوفریب سامان دی ځکه چې په عام طور سره ددې دنیا خوندونه دآخرت دسختیو اوتکلیفونو ذریعه وي اوددنیا تکلیفونه دیروار دآخرت ذخیره وي .

(اهل حقونه داهل باطلو څخه آزاررسیدل یوقدرتي کاردی اودټولو علاج صبر اوتقوی ده)

اووم آیت په یو خاص واقعه کې نازل سوي دی چې دهغه ذکر په اجمالي طورسره په ذکر سوی دوهم آیت کې راغلی دی تفصیل یې دادی چې په قرآن کریم کې هرکله چې آیت د ،مَنْ ذَا الَّذِیْ یُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا نازل سو ، چې په دې کې یې په یوزړه ته پریوتونکی طریقه سره صدقه اوخیرات الله ﷻ ته په فرض ورکولو سره تعبیرکړي دی اودې طرف ته یې په کې اشاره کړي ده چې هرڅه چې دلته ورکی دهغه بدله به په آخرت کې داسې یقیني ورکول کیږي لکه څنګه چې دچاقرض اداکول کیږي ، یوعنادګر یهودي داواوریدل نوداالفاظ یې وویل ، اِنَّ اللّٰهَ فَقِیْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِیَاءُ حضرت صدیق اکبر ؓ ته په دې بې ادبي باندې درد ورغی او

بو، چیلاخه یی یهودی په مخ وواهه ، یهودی نبی کریم ﷺ ته شکایت وکی ، نو په دی باندی دا آیت نازل سو، لَتُبْلَوُنَّ فِيٓ اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ الاية په دی کی مسلمانانو ته ښوول سویدی چی ددین دپاره دجان اومال دقربانولو اودکفارو مشرکانو اواهل کتابو دبدگویو اوازارونو څخه مه بیریږی ، داټول دهغه امتحان دی اودبنده دپاره پکښی ښه والی دی چی دصبر څخه کار واخلی اودخپل اصل مقصد تقوی په مکمل کولو کی اخته وی دهغوی دجواب کولو په فکر کی نه لویږی .

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهٗ لِلنَّاسِ

او کله چی الله ﷻ وعده واخیسته داهل کتابو څخه چی دا به بیانوی خلقوته

وَلَا تَكْتُمُوْنَهٗ ۫ فَنَبَذُوْهُ وَرَآءَ ظُهُوْرِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهٖ ثَمَنًا

او نه به یی پټوی بیا وغور خوله دوی دغه (وعده) خپلی شاته او وا یی خستی په دی سره لږ شان قیمت

قَلِيْلًا ؕ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُوْنَ ﴿۱۸۷﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ يَفْرَحُوْنَ

نو څه نا کاره دی کوم شی چی دوی اخلی ، ته گمان مه کوه چی کوم خلق خوشحاله دی ،

بِمَآ اَتَوْا وَّيُحِبُّوْنَ اَنْ يُّحْمَدُوْا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوْا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ

په خپلو کړو باندی او خپل صفت غواړی بغیر دکولو څخه نو گمان مه کوه په دوی باندی

بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۸۸﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ

چی خلاص سو دعذاب څخه او د دوی دپاره عذاب دردناک دی ، او دالله دپاره دی حکومت

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۸۹﴾ ع

داسمانونو او دمځکی او الله ﷻ په هر شی باندی قادر دی .

دآیتونو ترون: لکه چی په تیرو آیتونو کی دیهودو دبدو خویونو اوبدکارو بیان وو ، په دی ذکرسوی اولنی آیت کی هم د دوی دیو داسی بدعمل ذکر دی ، اوهغه دی دلفظ اوقول څخه خلاف ورزی کول څکه چی داهل کتابو څخه الله ﷻ دا وعده اخستی وه چی دالله ﷻ کوم احکام چی په تورات کی راغلی دی ، دوی به ددی عام اشاعت کوی ، یعنی خلقوته به یی ښیی، اویوحکم به هم دخپل نفسانی غرض دپاره نه پټوی ، اهل کتابو دا وعده (قول) مات کی، حکمونه یی پټ کړل اوبیایی دازړه ورتیاوکړه چی پردی یی دخوشحالی اظهاروکی او خپل داکار یی دتعریف قابل کی چی دامونږ ښه وکړل .

لنډتفسير: (داحالت هم دیادولو قابل دی) هرکله چی الله ﷻ (په تیرو کتابونو کی) داهل کتابو څخه داعهد (قول) واخستی (یعنی دوی ته یی حکم وکی او دوی قبول کی) چی ددی کتاب (ټول مضامین عامو خلقو ته مخامخ بیانوی او (د) دی (مضمون) (ددنیوی غرض دپاره) پټ مه ساتی، نو دغه خلقو دا (عهد) خپل شاته وغورځوی (یعنی عمل یی په ونه کی) او ددی په بدله کی یی (ددنیا) بی کاره بدله واخسته ، نوبیکاره شی دی کوم چی دغه خلق اخلی (ځکه چی ددی انجام ددوږخ سزاده) (ای مخاطبه) کم خلق چی داسی دی چی په خپل (بد) عمل خوشحالیږی اوکوم (نیک) کارچی دوی نه وی کړی په هغه خپل صفت کیدل غواړی ، وروسته په داسی خلقو باندی هیڅکله هم دا خیال مه کوه چی دوی به (په دنیاکی خاص طور دعذاب څخه په خلاصون (اوپه حفاظت) کی اوسی (هیڅکله داسی نه ده بلکه په دنیاکی به ور ته هم یوڅه سزا وی) او (په آخرت کی هم) دوی ته به دردناکه سزا وی ، او دالله ﷻ دپاره (خاص) دی حکومت دآسمانونو او دمځکو اوالله ﷻ په هر شی باندی پوره قدرت لری .

معلومات اومسئلې

(ددین علم پټول حرام دی اوپه ناکړی عمل باندی خپل صفت غوښتل بد اوناکاره دی)

په دی ذکر سوودرو سره آیتونوکی داهل کتابو دعالمانو دوه جرمونه اود هغوی دسزابیان دی اوداچی دوی ته داحکم ووچی دالله ﷻ په کتاب کی کوم احکام راغلی دی، داټول به دخلقوپه مخکی بی له کمی اوزیاتی څخه بیانوی اویوحکم به نه پټوی، مگر دوی دخپلو دنیوی غرضونو اونفسانی طمعوپه خاطر ددی عهد (قول) پرواونه کړه، ډیر احکام یی دخلقو څخه پټ کړل ، دوهمه داچی دوی به نیک عمل کړسره نه کوی اوغوښتل به یی چی بغیر دعمل کولو څخه ددوی صفتونه کول کیږی ، دتورات دحکمونو دپټولو واقعه خوپه صحیح بخاری کی په روایت دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ نقل ده چی نبی کریم ﷺ دیهودو څخه دیوی خبری پوښتنه وکړه چی آیا داخبره په تورات کی سته نو دی خلقو هغه پټه کړه اوکومه چی په تورات کی وه دهغه خلاف یی بیان کړه اوپه خپل دی بد عمل خوشحالیدل چی واپس راغلل نووی ویل چی مونږ ښه دوکه ورکړه ، پردی باندی دا آیت نازل سو چی دی خلقوته په کی دعذاب وعده ده ، او دوهمه معامله په ناکړی عمل باندی دتعریف اومدح خواهشمندی ده هغه داده چی دمنافقو یهودو یوه طریقه دعمل داهم وه ، چی کله به دیوجهاد وخت راتلی نوبهانی به یی کولی ، په کورکی به کښینستل، اودغه رنگه به یی دجهاد دتکلیف څخه په خلاصیدو باندی خوشحالیانی کولی ، اوهرکله چی به نبی کریم ﷺ بیرته راغلی نودده ﷺ په مخکی به یی د دروا غو قسمونه کول ، عذر به یی بیانوی او ددی طلبگار به وه چی د دوی ددی عمل تعریف وسی (رواه البخاری)

قرآن کریم پردی دواړو شیانو باندی ددوی بدوالی بیان کی نوددی څخه معلومه سوه چی علمی دین اودخدای ﷻ او درسول ﷺ حکمونه پټول حرام دی ، لیکن داحراموالی په دغه شان پټولو کی دی کوم چی دیهودو عمل وو چی دخپلو دنیوی غرضونو دپاره به یی دخدای ﷻ حکمونه پټول اوپه دی به یی دخلقو څخه مال وصولوی ، اوکه دیودینی اوشرعی مصلحت په وجه څه حکم عواموته نه ښکاره کوی

نو هغه په دې کې داخل نه دي ، لکه چې امام بخاري رحمه الله په يو جلاباب کې دا مسئله دا حاديثو په حواله
سره بيان کړې ده چې ځينې وخت دغه حکم په ښکاره کولو سره په عوامو کې غلط فهمي او په فتنه کې
داخته کيدو بيره وي نو که ددې خطرې په وجه څه حکم پټ وساتل سي نو خيردي او ديونيك عمل کولو
څخه وروسته هم پردې باندې خپل ثنا او صفت غوښتل خود عمل کولو سره سره هم په شريعت کې بد دي
او دنه کولو په صورت کې خو بيا ډېر زيات بد دي او په طبعي طور سره دا خواهش لرل چې زه هم فلانى نيك كار وكړم
او نيك نامه سم دا په دې کې نه دي داخل خو هلته چې دي ددې دپاره څه اهتمام او کوشش نه کوي (بيان القرآن)

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَٰتٍ

بيشکه دآسمان او ځمکې جوړول دشپې او ورځې تلل او را تلل په دې کې نښانې دي

لِّأُولِي الْأَلْبَٰبِ ﴿۱۹۰﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَ

دعقلمندو دپاره ، هغه چې يادوي الله په ولاړې او په ناستې

عَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ

او په اړخ باندې او فکر کوي په پيدائش داسمانونو او ځمکې

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَٰطِلًا سُبْحَٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۹۱﴾

وايي اى زموږ ربه ! تا دا عبث نه دي جوړ کړې ته پاك يې د تولو عيبونو څخه نو موږ وساتې د عذاب د دوږخ څخه

رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ

اى زموږ ربه ! څوك چې تا په دوږخ کې واچوى نو هغه دې رسوا کړى ، او نسته څوك دګناهګارو

مِنْ أَنصَارٍ ﴿۱۹۲﴾ رَّبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَٰنِ أَنْ

دپاره مدد ګار ، اى زموږ ربه ! موږ واوريدى يو آواز کوونکى چې اواز کوى ايمان راوړو ته

ءَامِنُوا بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا ۚ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا

چې ايمان راوړى په خپل رب باندې ،نو موږ ايمان راوړو اى ربه زموږ! او وبخښى ګناهونه زموږ، او ليرى کړى

وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿۱۹۳﴾ رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَ

زموږ څخه بدى زموږ او مرګ راکړى موږ لره د نيکو خلقو سره ، اى ربه زموږ او راکړى موږ ته کومه وعده چې

لَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ﴿۱۹۴﴾

کړی ده تا زمونږ سره درسولانو په واسطه او مه رسوا کوی مونږ په ورځ دقیامت، بیشکه ته دوعدی مخالفت نه کوی

دآیتونو تړون : کله چی دپورته آیتونو څخه دخدای ﷻ یووالی معلوم سو نو په راتلونکی آیت کی یی په توحید باندی دلیل راوړی اوددی سره په مکمل توحید باندی دعمل کوونکو فضیلت بیانوی چی اشارهٔ په کی نوروته هم ترغیب دی دتوحید په اقتضاء باندی په عمل کولو سربیره چی دکفارو دازار رسولوکوم مضمون وو، دراتلونکی آیت ددی سره هم مناسبت دی دغه ډول چی مشرکانو دنبی کریم ﷺ څخه په عنادسره درخواست وکی چی دصفا غردسرو زروکړه ، په دی باندی داآیت نازل سوه چی دحق دلیلونه خونورهم ډیردی، په هغه کی فکرولی نه کوی ، اوددی خلقودا درخواست دتحقیق دپاره نه وو، بلکه دعناد دپاره وونوکه درخواست یی پوره سوی هم وای، بیاهم دوی ایمان نه راوړی .

لنډتفسیر: بیشکه دآسمانونو او دمځکی په جوړولوکی او په یوبل پسی دشپی او ورځی په تلو راتلوکی دلیلونه (دتوحید موجود) دی د (سلیم) عقل لرونکود (دلیل نیولود) پاره چی حالت یی دا دی (کوم چی مخ ته راځی او دا حالت د دوی دعاقل کیدوعلامه هم ده، ځکه چی دعقل تقاضا دضرردفع کول او دنفع حاصلول دی اوپه دی باندی ددی حالت دامجموعه دلالت کوی هغه حالت دادی) چی دغه خلق (په هرحال کی په زړه سره هم اوپه ژبه سره هم) الله ﷻ یادوی، په ولاړی هم په ناستی هم، په پروتی هم اودآسمانونو اودمځکی په پیدا کیدوکی (دخپل عقل په قوت سره) فکرکوی (اودفکر کولوچی کومه نتیجه وی یعنی دایمان پیداکیدل یانوی کیدل اوقوی کیدل دایمان داپه دی شان سره ظاهروی) چی ای زمونږ پروردګاره! تادا (مخلوق) بی فائدی اوبی وجه نه دی پیدا کړی (بلکه په دی کی دی حکمتونه اینبی دی، چی په دوی کی یولوی حکمت دادی چی په دی مخلوق سره دلوی خالق ﷻ په وجود باندی دلیل ونیول سی) مونږتا (دبی مطلبه پیداکولو څخه) پاک ګڼو (په دی وجه مونږدلیل ونیوی اوستا دیووالی قائل سو) نومونږ (دموحداومومن کیدوپه وجه) ددوږخ دعذابه څخه وساتی (لکه چی شرعًاددی دامقتضٰی ده (یعنی خواهش دی) چی دیو عارض په وجه که دا اقتضا کمزوری سی اویوڅه لړیا ډیرعذاب پرورکړه سی ،

یوعرض (در خواست) ددی خلقوداوو اودوی ددی ایمان دمضمون په مناسبت سره نور درخواستونه هم کوی چی وروسته راځی) ای زمونږ پروردګاره! (مونږپه دی وجه ددوږخ دعذاب څخه پناه غواړوچی) بیشکه ته چی څوك (په طور داصل جزاء) په دوږخ کی داخل کی دی واقعی چی رسواکړل سو (مراد ددی څخه کافردی) اوداسی بی انصافو (دچاچی اصل جزاء دوږخ منتخب کړه سی) هیڅوك کومك کوونکی نسته (اوستاوعده ده دایماندارانو سره دنه رسوا کولوهم اوکومك کولوهم نودایمان راوړوپه وجه زمونږ درخواست دادی چی دکفر داصلی جزاء څخه مووساتی اودایمان اصلی غوښتنه (یعنی ددوږخ څخه خلاصون) راکړی) ای زمونږ پروردګاره! مونږ (لکه څنګه چی ستاپه دی جوړکړو شیانوباندی دلیل

ونیوی ، په عقل سره دغه شان مونږ یو (حق طرف ته) بلونکه (مراد دی څخه حضرت محمد ﷺ دی ، په واسطه سره یابی له واسطی څخه) واوریدی چی دایمان راوړودپاره اعلان کوی چی (ای خلقو) تاسی په خپل پر وردگار (په ذات اوصفاتو) ایمان راوړی نومونږ (په دی نقلی دلیل سره دلیل ونیوی اوهم مو) ایمان راوړی (په دی درخواست کی دایمان بالله سره ایمان بالرسول هم راغی ضمنًا، نو دایمان دواړه جزونه یعنی دالله ﷻ دیووالی عقیده اودرسالت عقیده کامل سوه) ای زمونږ پروردگاره! بیا (ددی څخه وروسته زمونږ دا درخواست دی چی) زمونږ (لوی) گناهونه هم معاف کړی اوزمونږ (کوچنی) بدی زمونږ څخه (معاف کی) لیری کی او (زمونږانجام هم چی پرهغه زمونږ مدار دی برابرکړی داسی چی) مونږ دنیکو خلقوسره (شامل لرونکی) مرگ راکی (یعنی خاتمه زمونږپر نیکی کړی) ای پروردگاره! او (لکه څنگه چی مونږ دهغه شیانو څخه دمحفوظ کیدو درخواست وکی کوم چی مونږته ضرررسوی لکه دوږخ اورسوائی اوگناهونه اوبدی، دغه شان مونږ دخپلی نفعی اوفائدی دپاره دعاکووچی) مونږته هغه شی (یعنی ثواب اوجنت) هم راکی دکومو چی زمونږ سره دخپلو پیغمبرانوپه معرفت تاوعده فرمایلی ده (چی مومنانو اونیکانوته به لوی اجر رسیږی) او (داثواب اوجنت مونږته په داسی شان سره راکی چی دثواب تررسیدو څخه مخکی هم) مونږ دقیامت په ورځ مه رسواکوه (لکه چی ځینو لره اول سزاوی بیابه جنت ته ځی ، مطلب دا دی چی د اول سر څخه مونږپه جنت کی داخل کړی او) یقینًاته دوعدی څخه مخالفت نه کوی (لیکن زمونږ سره دا بیره ده چی دکومو خلقودپاره وعده ده ، یعنی دمومنانو او نیکانودپاره خدای ﷻ دی نه کی چی داصفتونه په مونږ کی موجود نه سی په کومو چی وعده ده ، په دی وجه مونږ تاته دادرخواست کووچی مونږلره دخپلی وعدی شیان راکی یعنی مونږ داسی کړی او داسی مو ولری چی دوعدی ځای راپه کی راسی)

معلومات اومسئلي: دآیت شانِ نزول: ددی آیت دشان نزول متعلق ابن حبان په خپله صحیح کی اومحدث ابن عساکرپه خپل تاریخ کی نقل کړي دی چی عطاء بن ابی رباح دحضرت عائشي ﷺ خواته تشریف راوړی اووی ویل چی دنبی کریم ﷺ په حالاتوکی چی کوم تر ټولو زیات عجیبه شی تاسی لیدلی وی هغه ماته وښیاست، نوپه دی باندی حضرت عائشي ﷺ وفرمایل، دهغه دکوم شان پوښتنه به کوی ؟ دهغه خوهر یوشان یو عجیبه شی وو ، البته یوه عجیبه واقعه درته بیانوم ، هغه دا ده چی نبی کریم ﷺ یوه شپه زماسره تشریف فرماوو اوپه برستن کی زماسره دننه سو ، بیایی وفرمایل چی اجازه راکه چی زه دخپل پروردگار عبادت وکړم دبستری څخه پورته سواودس یی وفرمایی ، بیاد لمانځه دپاره ودریدی اوپه قیام کی یی دومره وژړل چی دده ﷺ اوښکی پرسینه مبارکه باندی وبهیدی ، بیایی رکوع وفرمایله اوپه دی کی یی هم وژړل ، بیایی سجده وکړه اوپه سجده کی یی هم دومره وژړل ، بیایی سرلوړکی اوزیات یی وژړل ، تردی چی سهارسو ، حضرت بلال ﷺ راغی او نبی کریم ﷺ ته یی دلمانځه خبرورکی ،حضرت بلال ﷺ فرمایی چی ماعرض وکی چی حضور ﷺ ! دومره ژړاولی کوی؟ الله ﷻ خوستا دمخه او وروسته گناهونه معاف کړي دی ده ﷺ وفرمایل چی ولی زه دی شکرگذار بنده جوړنه سم؟ اوپه دی شکریه کی دی

ژړا زاري ولی نه کوم ، هرکله چې الله ﷻ په ماباندې نن شپه داآيت نازل کړي دی ، اِنَّ فِیْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الاٰیة ددی څخه وروسته ده ﷺ وفرمایل، چې لویه تباهي ده هغه سړی لره چاچې داآیتونه وویل اوپه دې کی یې فکر ونه کی ، نو په دی وجه په دی آیت کی دغور اوفکرکولو په سلسله کی په دی لاندینیو مسئلو باندی فکرکول په کار دی .

﴿ دخلق السموٰت وَالارض څخه څه مراددی؟ ﴾

اول داچې : خلق : مصدردی چې معنٰی یی ده ایجاد اونوی شی پیداکول ، معنٰی دا سوه چې دآسمان اومځکی په پیداکولوکی دالله ﷻ لویی نښانی دی په دی وجه په دی کی هغه ټول مخلوقات اودالله ﷻ مصنوعات (جوړسوی) هم داخلیږی کوم چې په آسمانونو اومځکه کی دی بیاپه دی مخلوقاتوکی قسمونه دی چې دهریوه خاصیتونه اواندازی جلا جلا دی اوهریو مخلوق پرخپل خالق پوره دلالت کوی، بیاکه نور زیات فکر په کی وکړل سی نو داخبره فکرته راځي چې په السَّمٰوٰتِ کی ټوله پورته والا یعنی لوړوالی داخل دی ، اوپه الارض کی ټولی لاندینی داخل دی ، نولکه څنګه چې الله ﷻ دټولو پورتنیو خالق دی دغه شان دټولو لاندینیو هم خالق دی .

﴿ دشپي او ورځي داختلاف مختلف صورتونه ﴾

دوهم داچې داختلاف لیل اونهارڅخه څه مراددی؟ لفظ داختلاف دلته دعربی دهغه محاوری څخه را اخیستل سوي دی چې ، اِخْتَلَفَ فُلَانٌ فُلَانًا یعنی فلانی سړی ترفلانی وروسته راغی ، نود اِخْتِلَافِ الَّیْلِ وَالنَّهَارِ معنٰی دا سوه چې شپه ځی اوورځ راځی اوورځ ځی نوشپه راځی ، داختلاف دوهمه معنٰی داهم کیدی سی چې داختلاف څخه زیاتوالی او کموالی مراد سی ، په یَخ کی شپه اوږده وی اوورځ لنډه وی اوپه ګرمی کی ددی په عکس وی ، دغه شان په شپه ورځ کی تفاوت دملکونو دتفاوت سره هم وی ، مثلاً کوم ملکونه چې قطب شمالی ته نژدی دي په دوی کی ورځ زیاته اوږده وی ، په نسبت دهغه ښارونو کوم چې دقطب شمالی څخه لیری دی اوپه دی کارونوکی هر یو دالله ﷻ په کامل قدرت باندی روښانه دلیل دی (چې فکر ورته وسی)

دآیت دلفظ تحقیق: دریم امر دا دی چې دلفظ د آیت څه معنٰی ده؟ آیت د آیة جمع ده ، او دا لفظ په څو معناوو سره ویل کیږی ، آیت ، معجزوته هم ویل کیږی ، اودقرآن مجید پرآیتونوهم ددی اطلاق کیږی او دریمه معنٰی یی دلیل اونخښه هم ده، دلته ورڅخه هم دادریمه معنٰی مرادده، یعنی په دي کارونوکی دالله ﷻ لویی نخښی اودقدرت دلیلونه دی .

څلورمه خبره د اولوا الالباب دمعنٰی سره تعلق لری ، الباب دلب جمع ده چې معنٰی یی ده مغز اودهرشی مغزخلاصه یعنی اصل وی اوددی څخه ددغه شی خاصیت اوفائدی معلومیږی ، په دی وجه یی دانسان عقل ته لب ویلی دی ځکه چې دانسان عقل دده خاص جوهردی ، داولوا الالباب معنٰی ده دعقل خاوندان

﴿ دعقل خاوندان یوازی هغه خلق دی کوم چې په الله ﷻ ایمان راوړی اوپه هرحال کي دهغه ذکرکوی ﴾

اوس دلته دامسئله دفکر کولوده چې دعقل دخاوندانو څخه کوم خلق مراد دی ، ځکه چې ټوله دنیا

دعقلمندی دعوه کوی ، یولیونی هم خپل خان ته دبی عقله منلو ته تیارنه دی په دی وجه قرآن کریم دعقل
دخاوندانو یو څوداسی نښانی ښوولی دی چی هم داپه حقیقت کی دعقل صحیح معیاردی ، اوله نښانه
یی په الله ﷻ ایمان دی ، تاسی فکروکی کم شی چی محسوس وی ، ددی علم په غوږونو ، سترګو ، ژبه ،
پزه اونورو سره حاصلیدی سی چی دا خوبی عقله حیوان هم کولی سی ، اودعقل کاردادی چی په نښانو
اوقرینو اودلائلو سره یوی داسی نتیجی ته ورسیږی کمه چی محسوسه نه وی ، اودکوم په ذریعه سره چی
داسبابو دسلسلی آخری تکی پیداسی ، ددی اصولوپه نظرکی نیولوسره چی ددنیاپه کائناتو ژور
نظرواچول سی نوآسمان اومځکه اوپه دوی کی ځای سوی ټول مخلوقات او د دوی دکوچنیو اولویو
شیانو یو محکم اوحیرانوونکی نظام عقل ته دیوداسی هستی پته ورکوی چی دعلم ، حکمت ، قوت
اوقدرت په اعتبارسره ترټولو دیرلوی اولوړوی اوچی دا ټول شیان یی په خاص حکمت سره جوړکړی وی
اودچاپه اراده اورضاسره چی داټول نظام چلیږی اودغه هستی ښکاره خبره ده چی خاص الله ﷻ کیدی
سی لکه دیوعارف وینا ده .

هر گیاهی که از زمین روید "........." وحده لا شریك لهٗ گوید

هروابنه چی دمځکی څخه راټوکیږی دالله ﷻ دبی شرکته یووالی شاهدی ورکوی .

دانسان ارادی اوتدبیرونه هرځای اوهروخت ناکامه سوی لیدل کیږی نو ده ته ددی نظام چلوونکی نه سی
ویل کیدای په دی وجه دآسمان اومځکی په پیداینښت اوپه دی کی دپیداکیدونکومخلوقاتوپه
پیداینښت دغور اوفکر کولو نتیجه دعقل په نزد الله ﷻ پیژندل اودهغه حکم منل اودهغه یادول دی ،
څوك چی ددی څخه غافله دی، هغه ته عقل مندویل لائق نه دی ، په دی وجه قرآن کریم دعقل دخاوندانو
دانخښه وښووله ، اَلَّذِیْنَ یَذْکُرُوْنَ اللّٰہَ قِیَامًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰی جُنُوْبِہِمْ یعنی دعقل خاوندان هغه دی چی الله ﷻ یاد وی
په ولاړی ، په ناسته ، په پروتی مراد دادی چی په هرحالت اوهروخت دالله ﷻ په یادکی مشغول وی ،
ددی څخه معلومه سوه چی دنن دنیاچی کوم شی دعقل اوپوهی معیارګڼلی دی دامحضی یوه دوکه ده
چامال او دولت جمع کول عقلمندی ګڼلی ده ، چادمشینانو حصی پرزی جوړول اود بریښنا اوبخارونو
اصلی سرچینه پیژندل عقلمندی ګڼلی ده ، لیکن دسلیم عقل خبره هغه ده کومه چی دالله ﷻ پیغمبرانو او
رسولانو راوړی ده چی دعلم اوحکمت په ذریعه داسبابو په سلسله کی دا دنی څخه واعلی طرف ته په
ترقی کولو سره درمیانی مرحلی په نظرکی نیول ، دخامو موادوڅخه مشینانوته اود مشینانو څخه
دبریښنا اوتوبنی قوت ته خو تاسی سائنس ورسولاست ، دعقل کاردادی چی یوقدم نورمخ ته سی چی
تاسی ته دا معلومه سی چی اصل کارنه داوبو ، اوسپنی ، مسو یاخاوری دی، نه دمشین، نه ددی په ذریعه
دپیداسوی توبنی ، بلکه داکار دهغه چادی چاچی اور ، اوبه اوهواپیداکړه چی د دوی په ذریعه دابجلی اوتوبنی
ستاسی لاس ته درغلل .

کار زلف تست مشك افشانی اما عاشقان "........." مصلحت را تهمتی برآهوئی چین بسته اند

بوی دمشکو خپرول ستادزلفو کار دی خوعاشقانو هسی دا تهمت دچین په هوسی پوری تړلی دی .

ددي يوعام مثال داسي وګڼي چي دځنګل يو اوسيدونکي جاهل انسان کله چي يوه داور ګاډي (ريلوي ستېشن) ته ورسيږي اوداووينې چي داور ګاډي غوندي يوه ډيره لويه سپرلۍ ديوه سره بيرغ په ليدلو سره دريږي اودشنه بيرغ په ليدلو سره روانيږي نوکه هغه دا ووايي چي داسور اوشين بيرغ ځومره طاقت لري چي دومره طاقتور شي روانوي او دروي يې ، نودعلم اوعقل خاوندبه ورته کم عقل ووايي اودابه ورته وښيي چي طاقت په دې بيرغوکي نه دي، بلکه طاقت دهغه سړي سره دي کوم چي په دې انجن کي ناست دي ، ددې بيرغوپه ليدلو ددرولو اوچلولو کارکوي ، ليکن دچاعقل چي ترده يوڅه زيات وي، هغه به ووايي چي دانجن چلونکي (ډرايور) ددې طاقت اوپاور مالك ګڼل داهم غلطي ده ځکه چي په حقيقت کي په دې طاقت کي دده هيڅ کار نسته، هغه به يوګام نورهم مخ ته ولاړسي اوداطاقت به ټول دانجن وحصو اوپرزوته منسوب کړي ، ليکن يوفلاسفر يا سائنسدان به ده ته هم بې عقله ووايي چي دانجن په بې حسه حصو اوپرزوکي به څه وي ، اصل طاقت ددغه توبش اوبخاردې چي په انجن کي داوبو او اور په ذريعه پيدا کړه سوي دي ، ليکن حکمت اوفلسفه چي تردې ځايه راسي نوسترې سي اومخکي قدم نه سي اخستی ، انبياء عليهم السلام فرمايي چي ظالمه ! لکه څنګه چي بيرغو، چلوونکي يادانجن حصو او پرزوته طاقت ويل اودطاقت مالکان يې ګڼل دهغه جاهل غلطي وه دغه شان توبش او بخار دطاقت مالکان ګڼل ستادفلسفي اوحکمت غلطي ده يوقدم نورمخ ته سه چي تاته ددې پيچل سوی رسۍ سر په لاس درسي اوداسبابو دسلسلې آخري کړي ته ورسيږې چي په اصل کي ددې ټولو طاقتونو مالك هغه دې چاچي اور اواوبه پيداکړل اوداتوبش ورڅخه جوړسو.

په دې تفصيل سره به تاسي ته معلومه سوې وي چي عقل منديوازې هغه چاته ويل کيږي څوك چي الله ﷻ وپيژني اوهروخت په هرحالت کي يې يادوي په دې وجه داولي الالباب صفت قرآن کريم وښوو، اَلَّذِيْنَ يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰى جُنُوْبِهِمْ

په دې وجه فقهاؤ حضراتو ليکلي دي چي که څوك ترمرګ مخکي داوصيت وکي چي زمامال دې عاقلانوته ورکول سي ، نوچاته به ورکول کيږي؟ ددې په جواب کي فقهاء کرامو وليکل چي داسي عالمان زاهدان به ددې مال مستحق وي چي ددنياطلبي اوغير ضروري مادي وسيلوڅخه ليري اوسي ، ځکه چي په صحيح معنی کي دغه عاقلان دي (درمختار کتاب الوصية)

په دې ځاي کي داخبره هم دفکر قابله ده چي په شريعت کي دذکر څخه علاوه دبل يوه عبادت دډېروالي حکم نه دی سوی ، ليکن دذکرمتعلق ارشاددي: وَاذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيْرًا : وجه يې داده چي دذکر څخه ماسوا دنورو ټولو عبادتونو دپاره څه شرطونه او قاعدې دي چي دهغه څخه بغيرهغه عبادت نه سي اداکيدی ، په خلاف دذکرڅخه چي دا انسان په ولاړې ، ناستې ، پروتې ، په اوداسه کي وي اوکه بې اودسه ، په هرحالت اوهر وخت کي کولی سي ، په دې آيت کي شايد ددې حکمت طرف ته اشاره ده ، په ذکرسوي آيت کي يې دعقلمندو دوهمه نښانه داښوول سوي ده چي دوی دآسمان اومځکې په پيدا ښت کي فکرکوي ، يَتَفَكَّرُوْنَ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ دلته فکرکول په دې خبره کي دي چي دفکر (تفکر) څخه څه

مرادذی؟ اوددی درجه څه ده؟ دفکر اوتفکر لفظی معنی دغورکولو اودیو شی حقیقت ته درسیدو کوشش کول دی ددی آیت څخه معلومه سوه چی لکه څنګه چی دالله ﷻ ذکر عبادت دی دغه شان فکر هم یو عبادت دی ،فرق دا دی چی ذکر دالله ﷻ دذات اوصفتونو په کار دی او فکر اوتفکر دده په مخلوقاتو کی مقصود دی ، څکه چی دالله ﷻ دذات اوصفتونو حقیقت ته رسیدل دانسان ترعقل بالاتر دی ، په دی کی دغوراوفکر،تدبّر اوتفکّرکولونتیجه بغیر دحیرانی څخه نور هیڅ نسته ، عارف رومی رحمه الله فرمایی

دور بینان بار گاه الست .... غیر ازین پی نبرده اند که هست

دالله ﷻ په ذات اوصفاتوکی فکرکوونکی بزرګان یوازی دومره قدرمعلوموی چی دالله ﷻ ذات سته نور هاخواته په هیڅ نه دی خبر ، بلکه څینی وخت دالله ﷻ په ذات اوصفتونوکی زیات غوراوفکرکول دانسان ناقص عقل لره دګمراه کیدوسبب جوړیږی په دی وجه دلویو بزرګانو اوعارفانو دا وصیت دی چی تَفَكَّرُوْا فِيْ اٰيٰتِ اللّٰهِ وَلَا تَفَكَّرُوْا فِي اللّٰهِ یعنی دالله ﷻ په پیدا کړونخښو اونښانوکی غور او فکر کوی لیکن په خپله دالله ﷻ په ذات اوصفاتوکی غوراوفکرمه کوی څکه چی دغه ته تاسی نه سی رسیدی دلمرپه رڼا کی هرشی لیدل کیږی لیکن په خپله لمرته کتل سترګی خړوی دذات اوصفتونوپه مسئله کی خولویولویو ماهرانو ، فلاسفانو ، او دجهانونو سیل کوونکو او دمعرفت خاوندانو اخر هم دا نصیحت کړي دی چی .

نه هر جای مرکب توان تاختن .... که جاها سپر باید انداختن

هرځای خپل زورازمایل نه دی په کار چی بیاهرځای ماته خوری نوڅه فائده ؟ .

البته دغور عقل اوفکر څغلولو میدان دالله ﷻ مخلوقات دی چی په دی کی په صحیح غوراو فکر کولو سره دالله ﷻ معرفت حاصلیږی، دومره لوی اوپلن آسمان اوپه دی کی لمر سپوږمی اوستوری چی په دوی کی یوڅه پرځای ولاړ (ثوابت) دی اویوڅه کرار کرار حرکت کونکی ، نو ددی علم خالق ﷻ ته دی اوپه دی ستوروکی څه سیاری دی چی هغه دشمسی، قمری او نورو نظامو په طریقه سره په ډیرمضبوط اونهایت محکم قانون سره پرخپل ځای چلیږی ، یوه ثانیه هاخوا دیخواته کیږی نه اونه یی ددی مشین یوپرزه سولیږی اونه ماتیږی اونه یی یوځای یوورکشاپ ته دلیږلو ضرورت پیښیږی اونه یو وخت دا مشین رنګ اوروغن غواړی، دزرګونو کلونو راهیسی هم دغسی پرلپسی دامحکم نظام په خپلومقرره وختونو سره چلیږی ، اوهم دغه شان دمځکی ټوله کُره ددی ددریابونو اوغرونو اوپه دواړوکی قسم قسم مخلوقات اوحیوانان اودمځکی په بیخ کی پټ معدنیات، اودمځکی اوآسمان په مینځ کی چلیدونکی هوا ، اوپه دی کی پیداکیدونکی اواوریدونکی بریښنا اوباران او ددی مخصوص نظام، داټول دسوچ کوونکی اوپوهیدونکی دپاره نښانی دی او دداسی هستی پته ورته ورکوی چی په علم حکمت قوت اوقدرت کی ترټولو بالاتری ، اوددی خبرو نوم معرفت دی ، نوداغور اوفکر دالله ﷻ دپیژندوسبب او په دی وجه ډیرلوی عبادت دی ، په دی وجه حضرت حسن بصری رحمه الله فرمایی ، تَفَكُّرُ سَاعَةٍ خَيْرٌ مِّنْ قِيَامِ لَيْلَةٍ (ابن کثیر) یعنی یوګړی دالله ﷻ په نخښو اونښانوکی فکرکول ترټولی شپی دعبادت ښه اوډیرو فائدو شی دی ، اوحضرت عمربن عبدالعزیز آ داغور اوفکر غوره عبادت فرمایلی دی (ابن کثیر)

حضرت حسن بن عامر ﷺ فرمايي چې ماډېرو اصحابو ﷺ څخه او ريدلي دي تولو دا فرمايل چې دايمان نور اوړنا تفكر دى ، حضرت ابوسليمان دارانى آ فرمايي چې زه دكوره ووزم نوپه كوم شي چې زمانظر ولګيږي زه په ښكاره ستركو سره وينم چې په دې كې زمادپاره دالله ﷻ يو نعمت دى ، او ددې په وجود كې زما دعبرت حاصلولو اسباب موجود دي (ابن كثير) دامضمون ځيني عارفان داسې فرمايي .

هر گياهي كه از زمين رويد ********** وحده لا شريك لهٗ گويد

هروابنه چې دمځكې څخه راټوكيږي دالله ﷻ دبې شركته يووالي شاهدي وركوي .

دحضرت سفيان بن عينيه رحمه الله ارشاد دى ، چې غور اوفكر نوردى چې ستاپه زړه كې داخليږي ، حضرت وهب بن منبه ﷺ فرمايي چې هركله يوسړى په كثرت سره غور اوفكركوي نوپه حقيقت به پوه سي اوڅوك چې پوه سي، ده ته به صحيح علم حاصل سي اوچاته چې صحيح علم حاصل سو ، دى به ضرور عمل هم كوي (ابن كثير)

حضرت عبدالله بن عمر ﷺ فرمايي چې يو بزرگ ديوعابد زاهدپه خاى باندې راغى ، دغه عابدپه داسې خاى كې ناست وو چې دده څخه يوه طرف ته مقبره وه اوبل طرف ته يې دكورونو دامبار خاى وو ، دې راغى بزرگ ورته وويل چې ددنيا دوې خزانې ستاپه مخكې دي، يوه دانسانانو خزانه چې مقبره ورته وايي ، دوهمه دمال دولت خزانه چې دفضلاتو اوگندگي په صورت كې ده ، دا دواړې خزانې دعبرت دپاره پوره دي (ابن كثير)

حضرت عبدالله بن عمر ﷺ به دخپل زړه دجوړولو او دحفاظت دپاره دښارڅخه دباندې يوې خرابې ته به ووتى او هلته چې به ورسيدى ، نو وبه يې ويل اَيْنَ اَهْلُكَ يعني ستا اوسيدونكي چيرې ولاړ دي ؟ بيابه يې په خپله ځان ته جواب وركې ، كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلاَّ وَجْهَهٗ يعني دالله ﷻ دذات څخه ماسوا نورهر شي هلاكيدونكي دي (ابن كثير) اوپه دې ډول به يې دتفكرپه ذريعه دآخرت يادپه خپل زړه كې راوستى .

حضرت بشرحافي رحمه الله فرمايي چې كه خلقو دالله ﷻ په لويې كې فكركولې نو دهغه نافرمانى به يې نه سواى كولى ، اوحضرت عيسىٰ عليه السلام فرمايلي دي اى كمزورې بدن والا انسانه؟ ته چې هرځاى يې دخداى ﷻ څخه وبيريږه ، او په دنياكې ديو ميلمه په شان ژوند تيروه او مسجدونه خپل كور جوړكړه ، اوخپلې ستركې دخداى ﷻ دبيرې څخه په ژړلو ، خپل بدن په صبر سره اوخپل زړه په فكر سره عادت كړه اودصبا درزق فكرمه كوه ، په ذكر سوى آيت كې يې دا فكر او تفكر دعقلمند انسان اعلىٰ صفت گرځولى دى او لكه څنګه چې دالله ﷻ په مخلوقاتو كې په غور اوفكر كولوسره دالله ﷻ دمعرفت (پيژندو) او ددنيا دبې وفايى صحيح علم حاصلول ښه عبادت اودايمان نور دى ، دغه شان دالله ﷻنخښنوته كتل اوپه استعمال كې يې راوستل اودمخلوقاتو په ظاهرى ډول اوشكل پسې كيدل او ددې په ذريعه دحقيقي مالك معرفت نه حاصلول سخته ناپوهي اودكوچنيانو په شان حركت كول دي ، مولاناجامي رحمه الله فرمايي .

همه اندر زمن ترا زين است ************* كه تو طفلي وخانه رنگين است

ددنيا دا ټول هرڅه ستادپاره ځكه دي چې ته كوچنى يې او ددنيا كور رنگين دى ، او دا مضمون حضرت مجذوب داسې بيان كړي دى .

كچه بهى مجنون جو بصيرت تجهى حاصل هوجائى ** تُونى ليلى جسى سمجها هى وه محمل هوجائى

مجنونه که یوځه لږ ډیربصیرت تاته حاصل سی نوکوم شی چی ته نن لیلی ګڼی دا به صبا دلرګو بوډی وی خینو حاکمانو فرمایلی دی چی کوم سری ددنیادی کائناتوته دعبرت په نظرسره نه ګوری نوځومره چی دی ددی ځخه غافله وی، دومره به دده دزړه ځخه بصیرت لیری کیږی ، دنن سائنسی اوحیرانوونکی ایجادات او ددی دایجاد کونکو غفلت دالله ﷻ او دخپل کار دانجام ځخه دحکیمانو ددی خبری ښکاره شاهدی ده چی دسآئنس ترقی چی ځومره دخدای ﷻ دکامل صنعت رازونه ښکاره کوی نو دومره دوی دخدای ﷻ دپیژندو او په حقیقت باندی دځان پوهولو ځخه ړانده کیږی ، په قول داکبر موحوم .

بهول کر بیتها هی یورپ آسمانی باپ کو بس خدا سمجا هی اس نی برق کو اور باپ کو

اروپا والاوو آسمانی طاقت هیرکړي دی ، بس برق «بریښنا» اوبخار یی طاقت ګڼلی دی .

قرآن کریم دداسی بی بصیرته تعلیمافته جاهلانو متعلق ارشادفرمایلی دی . .

وَكَأَيِّنْ مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّوْنَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُوْنَ

یعنی په آسمانونو اومځکه کی چی ځومره نخښی اونښانی دی چی دا خلق ورځخه مخونه اړوی د دوی حقیقت اوکاریګری اوددوی دجوړونکی اوخالق وطرف ته فکرنه کوی ، خلاصه دخبری دا ده چی دالله ﷻ مخلوقاتو اوکاریګروته کتل اوپه دوی کی غور اوفکرکول یو اعلی عبادت دی د دوی ځخه یو ځه عبرت نه حاصلول سخته ناپوهی ده.

د ذکرسوی آیت په آخری جمله کی یی ددی غور اوفکر نتیجه ښوولی ده ، رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا یعنی دالله ﷻ په ډیر او بی شماره مخلوقاتو کی دی نتیجی ته خامخارسیږی چی داټول شیان الله ﷻ فضول او بی کاره نه دی پیداکړی ، بلکه د دوی په پیداکولوکی په زرګونو حکمتونه دی داټول یی دانسان دخدمت دپاره اوانسان یی ددوی ځخه دکار اخستودپاره پیداکړي دی اوانسان لره یی په دوی کی ددی غور اوفکر کولو بلنه ورکړي ده چی داټول کائنات خودده دفائدی دپاره جوړسوی اوپیداسوی دی ، اوانسان دخدای تعالی دحکم منلواوعبادت دپاره پیداسوي دی هم دا دده دژوندمقصددی ، او بیا دغه غور او فکر کوونکی دی حقیقت ته ورسیږی چی ددنیا داکائنات فضول اوبی کاره نه دی پیداسوی بلکه دا دکائناتودخالق دلوی قدرت اوحکمت روښانه دلیلونه دی ، اوس مخ ته ددغه خلګودیو ځو درخواستونو او دعاګانو ذکر دی کومی چی دوی دخپل رب دپیژندو ځخه وروسته دهغه په دربارکی پیش کړي دی ، اولنی درخواست دا دی چی ، فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ یعنی مونږ دجهنم دعذاب ځخه وساتی دوهم درخواست دا دی چی مونږدآخرت درسوایی ځخه وساتی ځکه چی ځوك تاجهنم ته داخل کی ، هغه دټول جهان په مخکی رسواسو ، ځینی عالمانولیکلی دی چی په میدان حشرکی به رسوایی یوداسی عذاب وی، چی انسانان به داخواهش وکی چی کاشکی! دی جهنم ته وغورځول سی خوچی ددی بدوکارونو شهرت یی دمحشر دخلقوپه مخکی ونه سی ، دریم درخواست دادی چی مونږستا دطرف ځخه راغلی اعلان یعنی دمحمدﷺ اواز واوریدی، اوپه دی موایمان راوړی نوته زمونږلوی ګناهونه معاف کی اوزمونږپر عیبونو اوبدو باندی پرده واچوی اومونږته دنیکو خلقوسره مرګ راکی ، یعنی دنیکانو په ټولی کی مونږ شامل

کی دا دری درخواستونه خودعذاب او تکلیف اوضررڅخه دخلاصیدو دپاره وه مخ ته څلورم درخواست
دفائدو اونفعو حاصلولو متعلق دی، چی دپیغمبرانو علیهم السلام په ذریعه کومه وعده چی تادجنت
دنعمتونو فرمایلی ده ، هغه مونږته داسی راکی چی په قیامت کی رسوایی هم نه وی ، یعنی چی اول بد
نامی اومواخذه وی اوبیامعافی وی ، داسی نه بلکه داوله سره راته معافی وکی ته وعده خلافی نه کوی
مګر ددی عریضو اودرخواستونو مقصددادی چی مونږددی قابل کی چی ددی وعدی حاصلولو لائق
سواوبیا په دی قائم پاته سو یعنی خاتمه مو په ایمان اوپه نیك عمل باندی وسی۔

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنِّیْ لَاۤ اُضِیْعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ

بیاقبوله کړه د دوی دعا د دوی رب چی زه نه ضائع کوم محنت دمحنت کوونکی ستاسی څخه سړی وی

اُنْثٰیۚ بَعْضُكُمْ مِّنْۢ بَعْضٍۚ فَالَّذِیْنَ هَاجَرُوْا وَ اُخْرِجُوْا مِنْ

او که ښځه تاسی په خپلو کی یو یاست بیا هغه خلق چی هجرت یی وکی او وه ایستل سوه دخپلو

دِیَارِهِمْ وَ اُوْذُوْا فِیْ سَبِیْلِیْ وَ قٰتَلُوْا وَ قُتِلُوْا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ

کورونو څخه او آزار سوه زما په لاره کی او وجنګیدل او قتل کړل سو خامخا به لیری کړمه د دوی څخه

سَیِّاٰتِهِمْ وَ لَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُۚ

بدی د دوی او داخل به کړم دوی باغونو ته چی بهیږي به لاندی ورڅخه نهرونه

ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِؕ وَ اللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿۱۹۵﴾

دا بدله ده دالله دطرف څخه ، او دالله سره ده غوره بدله ،

لَا یَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا فِی الْبِلَادِ ﴿۱۹۶﴾ؕ مَتَاعٌ قَلِیْلٌ

تاسی دی دوکه نه کړی ګرځیدل دکافرانو په ښارونو کی ، دا فائده ده لږ شان ،

ثُمَّ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُؕ وَ بِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۱۹۷﴾ لٰكِنِ الَّذِیْنَ اتَّقَوْا

بیا د دوی ځای دوږخ دی اوهغه ډیره بده تیکانه ده ، لیکن کوم خلق چی بیریږي

رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَا

دخپل رب څخه د دوی دپاره باغونه چی بهیږي لاندی دهغه څخه نهرونه همیشه به وی په دی کی

نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۗ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِّلْاَبْرَارِ ﴿۱۹۸﴾ وَاِنَّ

میلمستیا ده دالله دطرف څخه ، اوڅه چې دالله سره دي غوره دي دنیك بختو دپاره ، او په

مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَمَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ

اهل کتابو کې ځینې هغه دي چې ایمان راوړي په الله ، اوڅه چې نازل سوي دي تاسې ته

وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ خٰشِعِيْنَ لِلّٰهِ ۙ لَا يَشْتَرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ

اوڅه چې نازل سوي دي دوی ته عاجزي کوي دالله په مخکې نه اخلي دالله په آیتونو قیمت

ثَمَنًا قَلِيْلًا ۭ اُولٰۗىِٕكَ لَھُمْ اَجْرُھُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۱۹۹﴾

لږ، دغه دي چې د دوی دپاره مزدوري ده د دوی درب په نزد بیشکه الله ژر حساب اخستونکی دی.

دآیتونو تړون: په تیرو آیتونو کې دصالحانو مومنانو دځودعاګانو ذکروو ، په ذکر سوي اولنی آیت کې ددغه دعاګانو دقبولیت ذکردی اوددوی دنیکو عملونو دلوی اجربیان دی، په دوهم اودریم آیتونو کې داهدایت دی چې دکفارو په ظاهري عیش اوعشرت، مال اودولت اوپه دنیاکې په ګرځیدو راګرځیدودې مسلمانان نه خطا وزي ، ځکه چې دادیوځو ورځودی اوبیایې همیشه عذاب دی ، په ځلورم آیت کې بیادتقوی دارو مسلمانانو دپاره دجنت دلا زواله نعمتونو وعده ده ، په پنځم آیت کې په خصوصیت سره دهغه مسلمانانو دلوی اجر ذکر دی ، کوم چې اول اهل کتاب وه اوبیا مسلمانان سول.

لنډتفسیر: نو قبولي کړې د دوی دعاګانې د دوی رب په دې وجه سره (چې زمارا روان عادت دی چې) زه دیرچا سرې (نیك) کارکوم چې په تاسې کې کارکوونکې وي ، نه عبث کوم (داسې چې بدله یې ورنه کړل سی) برابره خبره ده هغه (کارکوونکی) سړی وي اوکه ښځه (ددواړو دپاره یوقانون دی ځکه چې) تاسې (دواړه) په خپل مینځ کې دیوبل جزیاست (په دې وجه حکم هم د دواړو یو دول دی ، وروسته هرکله چې دوی ایمان قبول کې ، نیك عمل یې وکې اوپه دې نیك عمل چې کوم ثواب ور رسیږي دهغه دپاره یې درخواست وکې نوما د دوی درخواست اودعادخپل جاري عادت په مطابق منظوره کړه اوهرکله چې مونږ پر ایمان باندې داسې فائدې ورکوو) نوکموخلقوچې (دایمان سره نورګران عملونه هم وکړل، لکه هجرت یعنې) وطن یې پریښووی او (هغه هم په خندا اوخوشحالي، دسیل دپاره نه بلکه داسې چې) دخپلوکورونوڅخه (یې په تنګولو) وایستل سوه او (په دې سربیره قسم قسم) تکلیفونه ورکړل سو (اوداخبري یعنې هجرت اودوطن څخه ایستل اومختلف قسم آزارونه ټول) زماپه لاره کې (یعنې زمادین په سبب دوی ته ورپیښ سول اوداټول دوی برداشت کړل) او (په دې سربیره یې دا کار هم وکې چې) جهاد یې (هم) وکې او (ډیر په دوی کې) شیهدان (هم) سول (اوترآخره پورې دجهاد څخه واپس نه سول نو پر

داسې محنتي كارونو باندې به فائدې اونعمتونه ولي نه ورکول کیږي) خامخابه ددې خلقو ټولې خطاګانې (کمې چې زمادحقونو متعلق ورڅخه سوي دي) به معاف کړم اوخامخا به دوی (دجنت) داسې باغونوته داخل کړم چې (ترمحلونو) لاندې به يې نهرونه بهيږي ، دابدله به رسيږي دالله ﷻ دطرف څخه اودالله ﷻ سره (يعني دهغه په قبضه اوقدرت کې) ښه بدله ده (په ذکر سوو آیتونوکې دمسلمانانو دتکلیفونوبیان اوددوی دنیك انجام ذکروو ، اوس مخ ته دکافرانو دعیش اوآرام اوددوی دبدانجام ذکردي چې د مسلمانانو تسلي وسي اودبدو عملو خلقو اصلاح اودتوبې توفیق وسي) لَا يَغُرَّنَّكَ (اې دحق طالبه) تادې ددې کافرانو (دکسب او معاش یادسیلونو دپاره) ګرځېدل په غلطۍ کې وانه چوي دایوڅو ورځې پسرلی دی (څکه چې دمرګ سره به ددوی نوم ښه هم پاته نه سي او) بیاددوی ټیکانه (دهمیشه دپاره) به دوږخ وي اوهغه ډېر بدآرام ځای دی لیکن (په دوی کې هم) کم خلګ چې دخدای ﷻ څخه بیریږي (او مسلمان اوفرمانبرداره سي) ددوی دپاره جنتي باغونه دي چې (ترمحلونو) لاندې به يې نهرونه بهیږي دوی به په دې (باغونو) کې همیشه همیشه اوسی دابه میلمستیا وي دالله ﷻ دطرف څخه اوکوم شیان چې دخدای ﷻ سره دي (دکومو چې اوس ذکر وسو یعني جنتي باغونه اونهرونه اونور) دادنیکو بندګانو دپاره په څودرجو ښه دي (دکفارو تردې ځوورځو عیشونو اوخوشحالیوڅخه) (ددعاګانو دذکر سوو آیتونو څخه اول داهل کتابو دبدو خویونو اوددوی دعذاب اودبد انجام پرله پسې ذکر راروان دی مخ ته دهغه خلقوبیان دی کوم چې په اهل کتابوکې مسلمانان اوصالحان سول ، په دې وجه دقرآن دعام عادت مطابق دبدعملو دبدو عملونو څخه وروسته دنیکانو صفت دی) وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اوپه یقین سره ځینې خلګ په اهل کتابوکې داسې هم خامخاسته چې په الله ﷻ عقیده لري او ددې کتاب سره هم (عقیده لري) چې تاسې ته درلیږل سویدی (یعني قرآن) اودهغه کتاب سره هم (عقیده لري) چې دوی ته ورلیږل سوي دي (یعني تورات اوانجیل) اودخدای ﷻ سره عقیده لري نو) په دې طورسره چې دالله ﷻ څخه بیریږي (په دې وجه په دې عقیده کې ترحدودو تجاوزنه کوي چې پرالله ﷻ داولاد تهمت ولګوي یااحکام دځانه جوړکې اودتورات اوانجیل سره چې کومه عقیده لري نوپه دې شان سره چې) دالله ﷻ دآیتونو په مقابله کې (ددنیا) کوم حقیقةً معاوضه نه اخلي دې خلقوته به ددوی نیك عوض ورسیږي د دوی دپروردګار سره (اوپه دې کې به څه وخت هم ونه لګیږي څکه چې) بیشکه الله ﷻ به ډېر ژرحساب (کتاب) وکي (اودحساب کتاب کولوسره به دټولو ورکول اخیستل بې باق کړي یعني ختم به یې کړي)

معلومات اومسئلې

(په هجرت اوشهادت سره ټول ګناهونه معاف کیږي ، لیکن دقرض اونورو حقوق العبادو دمعافي وعده نسته)

لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ : ترلند تفسیرلاندې داقید لګول سوي دی چې دالله ﷻ په حقوقوکې چې کومې کوتاهي او ګناه سوي وي هغه به معاف سي ، ددې وجه داده چې نبي کریم ﷺ په حدیث کې دقرض استثنیٰ بیان کړي ده ، ددې دمعافي طریقه داده ، چې په خپله یادده وارث دغه حقونه اداکې یایې معاف کې اوکه په چا باندې الله ﷻ خاص فضل وکي او دحق خاوندان دده څخه راضي کې اومعاف یې کې نوداجلاخبره ده اوځینو سره به داسې هم اوسي

يَآيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اصْبِرُوْا وَصَابِرُوْا وَرَابِطُوْا

اى ايماندارو صبر كوى او په مقابله كى مضبوط وسى او پيوست وسى

وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۲۰۰﴾

او بيره كوى دالله څخه چى تاسى خپل مراد پيدا كى.

دآيتونو تړون: دا دسورت آل عمران آخرى آيت دى چى مسلمانانو ته په يوڅو مهمو وصيتونو باندى مشتمل دى گويا دپوره سورت خلاصه يعنى نچوړ دى.

لنډتفسير: اى ايماندارو! (په تكليفونو) په خپله صبركوى او(هركله چى دكفارو سره مقابله وى نو) په مقابله كى صبركوى او (چى احتمال دجنگ وى نو) دمقابلى دپاره تيار وسى او (په هرحال كى) دالله ﷻ څخه بيره كوى (چى تر شرعى حدونو ونه وزى) ددى دپاره چى تاسى پوره كامياب سى (په آخرت كى لازمى اوخامخا اوځينى وخت په دنياكى هم)

معلومات اومسئلي : په دى آيت كى مسلمانانو ته د درو شيانو وصيت سوى دى صبرمصابره اومرابطه، اوڅلورم شى تقوىٰ ده چى ددى درو سره لازمه ده دصبر، لفظى معنىٰ بندول او تړل دى اودقرآن اوسنت په اصطلاح كى نفس پرهغه شيانو باندى چى نفس يى نه غواړى، برقرار ساتلوته صبروايى اوددى درى قسمونه دى.

اول : صبر په طاعاتو، يعنى دكومو كارونو چى الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ حكم كړي دى ، ددى پابندى كول ، كه څه هم په نفس باندى هر څومره گرانه وى.

دوهم : صبردگناه څخه : يعنى دكومو شيانو څخه چى الله ﷻ اودهغه رسول ﷺ منع فرمايلى ده هغه كه نفس ته هرڅومره خوښ اوخوندناك وى ، خونفس ددى څخه منع كول.

دريم: صبر پر مصيبتونو: يعنى په مصيبت اوتكليف باندى صبركول تر حدڅخه زيات نه پريشانه كيدل، اوټول تكليفونه اوراحتونه دالله ﷻ دطرف څخه گڼل، نفس بى كنټروله كيدوته نه پريښول.

مصابرت : دالفظ دصبر څخه اخستل سوي دى ددى معنىٰ ده ددښمن په مقابله كى ثابت قدمه پاته كيدل

مرابطه : دالفظ دربط څخه جوړ دى ، چى اصل معنىٰ يى ده تړل او په دى وجه سره د رباط اومرابطه ، معنىٰ ده آسونه تړل اود جنگ دپاره يى تيارول ، په قرآن شريف كى په دى معنى سره راغلى دى ، وَمِنْ رِّبَاطِ الْخَيْلِ دقرآن اوحديث په اصطلاح كى دالفظ د دوو معناؤ دپاره استعمال سوي دى ، اول داسلامى سرحدونو حفاظت چى ددى دپاره دجنگى آسونو اوجنگى سامانونو سره باوَسْله تيار اوسيدل لازمى دى ددى دپاره چى دښمن داسلامى سرحد طرف ته دمخ كولوجرأت ونكى دوهم دامامتى دلمانځه داسى پابندى چى ديوه لمانځه څخه وروسته د دوهم لمانځه په انتظاركى اوسيدل، دا دواړه شيان په اسلام كى ډيرمقبول عبادتونه دى چى فضائل يى بى شميره دى خويوڅو دلته ورڅخه ليكل كيږى.

(رباط یعني داسلامي سرحدونو دحفاظت انتظام)

داسلامی سرحدونو دحفاظت دپاره دجنگ دتیاری سره هلته قیام کولو ته رباط اومرابطه ویل کیږی ، ددی دوه صورتونه دی . اول صورت ، دا چی دڅه جنگ خطره نه وی ، سرحد په امن اومحفوظ وی ، محضی دآئنده حفاظت په طوږ سره ددی نگرانی کول وی ، په داسی حالت کی خو دا هم جائز دی چی بنده هلته دخپل اهل اوعیال سره اوسی اوپه کرَ او کروندہ سره خپله گذاره کوی ، په دی حالت کی که دده اصل نیت دسرحد حفاظت وی نوهلته اوسیدل اوکسب معاش ددی تابع دی ، نودی سړی ته به هم درباط فی سبیل الله ثواب رسیږی، برابره خبره ده که هیڅکله هم جنگ ونه کړی ، لیکن دچاچی اصلی نیت دسرحد حفاظت نه وی بلکه خپله گذاره یی مقصدوی اوپه اتفاقی ډول سره پکښی دسرحد حفاظت ته هم نوبت ور ورسیږی نو دا سړی به مرابط فی سبیل الله نه وی .

دوهم صورت : دا دی چی په سرحد ددښمن دحملی خطره وی ، نو په داسی حالت کی ښځی اوکوچنیان هلته ساتل صحیح نه دی ، یوازی هغه خلق به اوسی چی ددښمن مقابله کولی سی (قرطبی)

په دی دواړوکی صورتونوکی درباط فضیلتونه بی شماره دی ، په صحیح بخاری کی دحضرت سهل بن سعد ساعدی ﷛ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ، دالله ﷻ په لاره کی یوه ورځ رباط تر ټولی دنیا اومافیها ښه دی اوپه صحیح مسلم کی په روایت دسلمان ﷛ دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ، یوه شپه اوورځ رباط دیوی میاشتی تر پرلپسی روژو اودټولی شپی ترعبادت ښه دی اوکه دی په دی حال کی مړ سی نو دده دا درباط ثواب به روزانه دهمیشه دپاره جاری وی اودالله ﷻ دطرف څخه به ده ته رزق جاری وی، اودی به دشیطان څخه په امن اومحفوظ وی ، او ابوداود په روایت دفضاله بن عبید ﷛ نقل کړي دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ، دهر یوه مړ کیدونکی عمل دده دمرگ سره ختم سی ، بغیر دمرابط څخه چی دده عمل ترقیامته پوری پرمخ زیاتیږی اوپه قبرکی دسوال اوجواب اخیستونکو څخه په امن اومحفوظ وی ، ددی روایتونو څخه معلومه سوه چی درباط عمل ترهری صدقی جاریی زیات اوښه دی ځکه چی دصدقه جاریی ثواب خوتر هغه وخته پوری جاری وی ترڅوچی دده دصدقه سوی مکان، ځمکی یاکتابو څخه چی ده تصنیف کړی وی یایی وقف کړی یادنورو داسی شیانو څخه خلق فائده اخلی، هرکله چی دافائده اخستل بندسی نوثواب هم بند سی ، لیکن دمرابط فی سبیل الله ثواب ترقیامته پوری بندیدونکی نه وی ، وجه داده چی ټول مسلمانان هلته نیک عملونه کولی سی او نیکیوته فارغ وی چی دوی ددښمن دحملوڅخه محفوظ وی ، نودنو مرابط عمل دټولو دنیکو عملونو سبب جوړیږی ، په دی وجه ترقیامته پوری دده درباط دعمل ثواب به هم جاری وی ، اوپردی سربیره ده چی څومره نیک کارونه په دنیاکی کول ددی ثواب به هم بغیر دده دکولو څخه اوس جاری وی ، لکه چی په ابن ماجه کی په صحیح سند سره دابوهریرة ﷛ څخه نقل دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

مَنْ مَاتَ مُرَابِطًا فِيْ سَبِيْلِ اللهِ اَجْرىٰ عَلَيْهِ اَجْرُ عَمَلِهِ الصَّالِحِ الَّذِىْ كَانَ يَعْمَلُهُ وَاَجْرىٰ عَلَيْهِ رِزْقُهُ وَاَمِنَ مِنَ الْفَتَّانِ وَبَعَثَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اٰمِنًا مِّنَ الْفَزَعِ (دتفسیر قرطبی څخه)

کوم سړی چې په حالت درباط کې مړسی نوده چې کوم نیك عمل په دنیاکی کوی ددغه ټولو عملونو ثواب به برابر جاري وی او دشیطان څخه (یادقبر دسوال اوجواب څخه) به محفوظ وی ، او دقیامت په ورځ به الله ﷻ دی داسی مطمئن راپورته کی چې دقیامت هیڅ بیره اوترهه به پر ده نه وی .

په دی روایت کی چې کوم فضیلتونه ذکر دی په دی کی شرط دا دی چې په حالت درباط کی دده مرګ راسی مګردځینو نورو روایتونو څخه معلومیږی چې که دی ژوندی هم خپل اهل اوعیال ته واپس ورسیږی خو دا ثواب به بیاهم جاري وی .

دحضرت ابی بن کعب ﷺ څخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې ، دمسلمانانو دکمزوری سرحدحفاظت په اخلاص سره یوه ورځ درمضان څخه پرته په نورو ورځوکی دسل کاله مسلسلو روژو اوشپو تر عبادت ښه دی ، اوپه رمضان کی یوه ورځ رباط ښه اواعلی دی ترزرو کلونو دروژو اودشپو تر عبادتونو (په دی لفظ کی راوی دیوڅه تردد (شك) اظهارکړي دی بیایی وفرمایل اوکه الله ﷻ دی صحیح سالم خپل اهل اوعیال ته واپس کی نوترزرو کالوپوری به دده څه ګناه نه لیکل کیږی ، اونیکی به یی لیکل کیږی او دده درباط دعمل اجر به ترقیامته پوری جاری وی (قرطبی)

(دجماعت دلمانځه پابندی دیوه لمانځه څخه دبل لمانځه په انتظارکي کښينستل هم رباط في سبيل الله دی)

دابوسلمه بن عبدالرحمٰن ﷺ څخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې زه تاسی ته هغه شی ښیم په کوم سره چې الله ﷻ ګناهونه معافوی اوستاسی درجې په لوړ وی ، هغه شیان دا دی ، اودس په مکمل طور سره کول ، سره ددی چې دیخ یادبل زخم درد اوبل شی په سبب سره داودس اندامونه پریمینځل ګران وی ، او دمسجد طرف ته ډیر تلل ، او دیوه لمانځه څخه تر بل لمانځه پوری انتظارکول بیایی وفرمایل ، ذٰلِكُمُ الرِّبَاطُ (یعنی دا رباط فی سبیل الله دی .

امام قرطبی رحمه الله ددی ترنقل کولو وروسته فرمایلی دی چې ددی حدیث په بناسره امید دی چې کوم سړی دیوه لمانځه څخه وروسته دبل لمانځه انتظارپه پابندی سره کوی ده ته به هم الله ﷻ هغه لوی ثواب ورکی کوم چې درباط فی سبیل الله دپاره په احادیثوکی ذکر دی .

فائده : په دی آیت کی اول خو مسلمانانوته دصبرحکم ورکول سوي دی چې په هر وخت اوپه هرحال اوپه هرځای کی کیدی سی او ددی تفصیل لوړ بیان سوي دی ، دوهم حکم دمصابری دی ، چې دکفاروسره دمقابلی اوجنګ په وخت کی وی ، دریم حکم دمرابطه دی چې دکفاروسره دمقابلی داحتمال اوخطری په وخت کی وی ، او تر ټولو په آخر کی دتقوی حکم دی چې ددی ټولو کارونو روح او وربانډی دعملونو دقبولتیا داراومدار دی ، دا ټوله مجوعه تقریباً پرټولو شرعی احکامونو بانډی مشتمله ده ، الله ﷻ دی مونږ ټولو ته په دی احکامو بانډی دعمل کولو کامل اوپوره توفیق راکی .

وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ اَوَّلَهٗ وَآخِرَهٗ

سورة آل عمران ختم سو

﴿سورة النساء﴾

سُوْرَةُ النِّسَاءِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ مِائَةٌ وَّسَبْعٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ سَبْعُوْنَ اٰيَةً وَّاَرْبَعَةٌ وَّعِشْرُوْنَ رُكُوْعًا

سورة نسآء په مدینه کی نازل سوی دی اوپه دی کی یوسل (۱۷۷) اووه اویا ایتونه دی اوڅلورویشت (۲۴) رکوع ګانی دی

شروع کوم دالله په نوم سره چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی .

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ

ای خلقو ! بیره کوی دخپل رب څخه چاچی پیدا کړاست تاسی دیو نفس څخه

وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيْرًا وَّ

او هغه پیدا کړه دهغه جوړه (یعنی بی بی) او خواره یی کړه ددې دواړو څخه سړی ډیر ،

نِسَآءً ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْ تَسَآءَلُوْنَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ

اوښځی او بیره کوی دالله څخه دچاچی په واسطه چی سوال کوی په خپل مینځ کی او خبردار وسی دخپلولی څخه

كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيْبًا ① وَاٰتُوا الْيَتٰمٰٓى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا

بیشکه الله په تاسی باندی نګهبان دی ، او ورکوی یتیمانو ته د دوی مالونه اومه بدلوی

الْخَبِيْثَ بِالطَّيِّبِ ۠ وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْ ۭ اِنَّهٗ كَانَ حُوْبًا كَبِيْرًا ②

خراب مال په ښه مال سره او مه خوری د دوی مالونه دخپلو مالونو سره ، دا ده ډیره لویه ګناه .

دآیتونو اوسورت تړون: دسورت آل عمران آخری آیت په تقوٰی ختم سوي دی اوداسورة هم ددغه تقوٰی دحکم څخه شروع کیږی په تیرسورت کی دځینو غزاګانو، اودمخالفینو سره دسلوك کولو اوپه غزاګانوکی دغنیمت دمال په لاس راتلوکی او په دی مال کی دخیانت کولو بدوالی اودځینو نورو کارونو ذکروو ، ددی سورت په شروع کی دخپلوانو سره دسلوك کولو یعنی دبندګانو دحقونو متعلق احکام دی ، مثلاً دیتیمانو حقونه دقریبانو، دکونډو اونورو حقونه ، لیکن څه حقونه داسی دی چی دقانون په قاعدوکی راځی اودهغه ادا کول دقانون په زورکول کیږی لکه عامی معاملی اخستل خرڅول دا جاری دمزدوری په ذریعه پیداسوی حقونه چی دیوه اوبل په مینځ کی په معاهدو اوصلح سره مقرر کیږی که یوطرف دمقررسوو حقونوپه اداکولوکی کوتاهی وکی نودحکومت په زور ورڅخه اخیستل کیږی ، لیکن اولاد، مور اوپلار، خاوند ښځه، یتیمان کوچنیان اونور قریبان او ددوی په مینځ کی

حقونه چې پریوه اوبل باندې واجب کیږي ددوی داداکولو داراو مدارپر ادب، احترام، زړه ساتلو، همدردۍ اودزړه پرخیر خواهۍ باندې دی اودااسې شیان دي چې په یوترازو کې تلل کیدلی هم نه سی اودمعاهدوپه ذریعه یې هم پوره تعین ګران دی ، په دې وجه ددې داداکولو دپاره بغیر دخدای ﷻ دبیرې څخه اودآخرت دبیرې څخه بله ذریعه نسته چې ددې څخه تعبیرپه تقوٰی سره کول کیږي اوپه حقیقت کې دتقوٰی داطاقت دحکومت اوقانون ترطاقت ډیرزیات دی په دې وجه یې داسورت په امردتقوٰی سره شروع کې اوارشاد وسو، يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ یعنې ای خلقودخپل رب ﷻ دمخالفت څخه وبیریږئ اوشاید دا وجه ده چې نبی کریم ﷺ به داآیت دنکاح په خطبه کې وایه اودنکاح په خطبه کې ددې ویل سنت دی، په دې کې داخبره هم دپام وړده چې خطاب یې په ، يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ سره فرمایلی دی چې ټول انسانان په کې شامل دي ، سړي وي اوکه ښځې اودقرآن دنزول دوخت وي یاراتلونکې ترقیامته پورې پیداکیدونکې ، بیایې دحکم د اِتَّقُوْا سره دالله ﷻ په ښه اوپاکو نومونوکې لفظ د رَبّ اختیارکې چې دتقوٰی دحکم علت اوحکمت طرف ته یې په کې اشاره وفرمایله ، چې کوم ذات ستاسې پرورش اوپالنه کوي اودچا دربوبیت دشان نخښې اونښانې چې انسان دخپل ژوندپه هر ګړي اووخت کې په ښکاره وینې، نوددې مخالفت اوسرکښې به څومره خطرناکه وي ، ددې سره یې درب ﷻ دیوخاص شان ذکر وکې چې ده په خپل حکمت اورحمت سره تاسې ټول پیداکړاست ، بیاد پیدا کولو او موجود کولو مختلف صورتونه کیدی سی ، خو په دوی کې یې یوخاص صورت اختیارکې ، چې ټول انسانان دیوه انسان یعنې حضرت آدم ؑ څخه پیداکې ، ټول یې دورور ولۍ اوبرادرۍ په یوه محکمه رسۍ کې وتړل دخدای ﷻ اودآخرت دبیرې څخه پرته ددې وروروليٰ داړيکو هم دا تقاضاده ، چې دیوه اوبل سره دهمدردۍ اوخیرخواهۍ حقونه پوره اداسې اوپه انسانانوکې دپورته کښته، نسل، رنګ، ژبې ښه والې دشرافت اصل جوړنه سې په دې وجه یې وفرمایل .

اَلَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِیْرًا وَّنِسَآءً .

یعنې دخپل هغه پروردګارڅخه وبیریږئ چاچې تاسې ټول دیوه ذات آدم ؑ څخه داسې پیداکړاست چې اول یې دهغه بي بي حضرت حوا پیداکړه، بیایې ددې جوړې په ذریعه سره ډیر سړیان اوښځې پیداکړې غرض دا دی چې دا پوره آیت دهغه احکامو تمهید دی چې مخکې په دې سورت کې راځي ، په دې تمهیدکې یې یوه طرف ته درب العٰلمین حقونه مخ ته کړل اوددې دمخالفت څخه یې منع وکړه، دوهم طرف ته یې ټولو انسانانوته داوښوله چې تاسې دیوه پلار اولادیاست ،په دوی کې یې په دې سره دمحبت او د یو بل سره دهمدر دې اوخیرخواهۍ جذبې رابیداره کړې ، چې دخپلوانو، یتیمانو اوښځې خاوند په مینځ کې دحقونو ادا کول په زړه سره وسې ، تردې وروسته یې بیادا اتَّقُوا اللهَ دوباره اعلان وکې او دا اعلان یې په یوخاص عنوان سره وفرمایې ، وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِیْ تَسَآءَلُوْنَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ یعنې دالله ﷻ څخه وبیریږئ دچاپه نوم چې تاسې دنورؤڅخه خپل حقونه طلب کوي او دچاقسمونه چې نوروته ورکوي ، خپل کارونه اومطلبونه په پوره کوي ، په آخر کې یې وفرمایل ، وَالْاَرْحَامَ یعنې دخپلوالې تعلقات برابره

خبره ده که دپلار دطرف څخه وي اوکه دمور دطرف څخه ، ددي په حفاظت او ادا کولو کي دکوتاهي کولو څخه ځان وساتي ، په دوهم آيت کي يي ديتيمانو کوچنيانو دحقونو تاکيد اوددوي دمالونو دحفاظت احکام دي ، لنډتفسير ددي دواړو آيتونو دا دي .

لنډتفسير: اي خلقو! دخپل پروردګار (دمخالفت څخه) وبيرېږئ چاچي تاسي ديوروح لرونکي (يعني آدم ﷺ) څخه پيدا کړاست (ځکه چي دټولو انسانو اصل هم دی دی) او ددي روح لرونکي څخه دده جوړه (يعني دده بي بي حضرت حواء) يي پيدا کړه او (تاسي ته بيابيا په تاکيدسره ويل کيږي چي) تاسي دخداي ﷻ څخه وبيرېږئ دچاپه نوم چي ديوه او بل څخه (دخپلو حقونو) مطالبي کوئ (چي ددغه مطالبي حاصل دا دي چي تاسي ورته وايئاست دخداي ﷻ څخه وبيرېږه زماحق راکه نو هرکله چي نوروته دخداي ﷻ دمخالفت بيره ورمخکي کوئ نو معلومه سوه چي تاسي دهغه څخه بيريدل ضرورپيژنئ ، نو تاسي هم وبيرېږئ) او (اول خو دالله ﷻ دټولو حکمونو دمخالفت څخه ځان ساتل او بيريدل ضروري دي، ليکن په دي ځاي کي يوحکم په خصوصيت سره ذکرکول کيږي چي) دخپلوالي (دحقوقو دضائع کولو) څخه هم وبيرېږئ په يقين سره الله ﷻ ستاسي دټولو (دحالاتو) خبرلري (که مخالفت وکئ نو دسزا لائق به سئ) او دکوموکوچنيانو چي پلار مړ سي د دوی (ملکيتي) مال دوی ته رسوئ (يعني د دوی په خرڅ کي يي لګوئ) او (ترڅوچي ستاسي په قبضه کي وي) تاسي (د دوی په مال کي دشاملولو دپاره د دوی) په ښه شي سره بيکاره شي مه بدلوئ (يعني داسي مه کوئ چي دهغه دمال څخه ښه شي واخلئ اوبيکاره شي په کي کښيږدئ) او د دوی مال مه خورئ دخپلو مالونو دموجودګي سره (البته هرکله چي ستاسي سره څه نه وي نو په اندازه دحق دخدمت ورڅخه دخپلي ګذارې دپاره اخيستلی سی لکه چي مخکي به راسي (وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا) داسي کارکول (چي بيکاره شي دهغوئ په مال کي شاملول يابي ضرورته د دوی دمال څخه نفع اخستل) لويه ګناه ده (چي ددي عذاب وعده به مخکي راسي (اِنَّ الَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى الخ)

معلومات اومسئلي : دا اولني حکم دي چي ترتمهيد وروسته يي فرمايلي دي او دقرابت دټولو تعلقاتو په ساتنه باندي حاوي اوشامل دي .

(دصله رحمي معنیٰ او ددي فضيلتونه)

لفظ دارحام درحم جمع ده رحم بچه داني ته وايي په کوم کي چي تړپيداکيدو دمخه دمور په نس کي کوچني اوسي ، کله چي دخپلوالي ذريعه دارحم دي ، په دي وجه ددي قسم تعلقاتو ساتني ته (صله رحمي) او ددي خپلوالي په بنياد باندي چي کوم تعلقات پيداسوي وي ددي تعلقاتو نه ساتلو او بي اتفاقي کولوته (قطع رحمي) وايي په احاديثوکي پرصله رحمي ډيرزور ورکول سويدي ارشادنبوي ﷺ دی

مَنْ اَحَبَّ اَنْ يُّبْسَطَ لَهٗ فِيْ رِزْقِهٖ وَيُنْسَأَ لَهٗ فِيْ اَثَرِهٖ فَلْيَصِلْ رَحِمَهٗ (مشکوٰة ص ۴۱۹)

دچاچي دا خبره خوښه وي چي دده په رزق کي فراخي پيداسي اوعمريي اوږدسي نو ده لره په کار دي چي صله رحمي وساتي .

ددي حديث څخه دوصله رحمي دوي مهمي فائدي معلومي سوي چي دآخرت ثواب خويي دي چي دي ،

په دنیاکی هم دصله رحمی دا فائده ده چی درزق تنگی به ورڅخه لیری سی او په عمر کی به یی برکت راسی ، عبدالله بن سلام ﷺ فرمایی چی نبی کریم ﷺ چی کله مدینی منوری ته تشریف راوړی اوزه حاضر سوم نودده ﷺ هغه مبارکی کلمی چی ترټولو اول زما په غوږونو واوریدل سوی دا وی ، ده ﷺ وفرمایل .

يٰاَيُّهَا النَّاسُ اَفْشُوا السَّلَامَ وَاَطْعِمُوا الطَّعَامَ وَصِلُوا الْاَرْحَامَ وَصَلُّوْا بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ ، (مشکوٰة ص ۱۰۸)

ای خلقو! یو اوبل ته ډیرسلام کوی دالله ﷻ دراضی کولو دپاره خلقوته خوراك ورکوی صله رحمی ساتی او په داسی وخت کی لمانځه ته ودرېږي کیږی چی عام خلق خوب کوی یادساتی په دی کارونو دعمل کولوپه وجه به تاسی په حفاظت اوسلامتی سره بغیر دکم بندیز څخه جنت ته ورسیږی .

په یوبل حدیث کی ذکردی چی دمومنانو مور حضرت میمونی ﷺ خپله یوه مینځه آزاده کړی وه ، هرکله چی ددی ذکر یی نبی کریم ﷺ ته وکی ، نوده ﷺ ورته وفرمایل .

لَوْ اَعْطَيْتِهَا اَخْوَالَكِ كَانَ اَعْظَمَ لِاَجْرِكِ (مشکوٰة ص ۱۷۱)

که تاخپل ماما لره ورکړی وای نوزیات ثواب به دی سوی وای .

په اسلام کی دغلام اومینځی دآزادولو ډیر ترغیب دی اودایی دثواب په کارونوکی ترټولو لوی اوښه ثواب مقررکړي دی ، لیکن سره ددی دصله رحمی ثواب اومرتبه تردی پرهر حال لوړه ده ، په دی مضمون سره یوبل روایت دی، حضور ﷺ فرمایی .

اَلصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِيْنِ صَدَقَةٌ وَهِيَ عَلٰى ذِى الرَّحِمِ ثِنْتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ (مشکوٰة ص ۱۷۱)

دیوه محتاج کومك کول یوازی صدقه ده اودخپلو نژدی خپلوانو کومك کول په دووکارونوباندی مشتمل دی ، یوه صدقه او بله صله رحمی ، یوازی دمصرف په بدلولو سره ثواب دوه چنده کیږی ، ددی په مقابل کی چی دقطع رحمی په حق کی کومی دعذاب سختی وعدی داحادیثوپه روایتونوکی ذکر دی ددی اندازه د دوو احادیثو څخه په ښه شان سره کیدای سی ، دحضور ﷺ ارشاد دی .

(۱) لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعُ رَحِمٍ (مشکوٰة ص ۴۱۹) (۲) لَا تَنْزِلُ الرَّحْمَةُ عَلٰى قَوْمٍ فِيْهِ قَاطِعُ رَحِمٍ (مشکوٰة ص ۴۲۰)

کوم سړی چی دخپلوالی دحقونوساتنه نه کوی ، هغه به جنت ته ولاړنه سی ، په هغه قوم دالله ﷻ رحمت نه نازلیږی په کوم کی چی قطع رحمی کوونکی موجودوی ، په آخرکی بیاپه زړونوکی دحقونو داداکولو دجذبی پیداکولو دپاره فرمایی ، اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيْبًا : یعنی الله ﷻ په تاسی باندی نگران دی چی ستاسی دزړونو اورادو څخه خبر دی ، که هسی په رواجی ډول سره دشرم په وجه په بی زړه توب سره څه کاروسی لیکن دزړه جذبه اودخدمت قربانی په کی نه وی نو هغه دقبلیدو قابل نه دی ، ددی څخه دالله ﷻ څخه دبیری وجه هم معلومه سوه چی هغه همیشه پرټولو باندی نگران دی ، دقرآن کریم داعامه قاعده ده ، چی قانون محضی ددنیا دحکومتونو دقانون په شان نه بیانوی ، بلکه دتربیت اوشفقت په شکل کی یی بیانوی ، دقانون دبیان سره سره دذهنونو اودزړونو تربیت هم کوی .

(دیتیمانو حقونه او د دوی دمالونو حفاظت)

په اولنی آیت کی مطلق دخپلوالی حفاظت او ددی دحقونو دادا کولو تاکیدپه عام اندازکی دبیانولو

ځخه وروسته په دوهم آیت کې دیتیمانو دمالونو دحفاظت حکم اوپه هغه کې دهرقسم تصرف (خوراك، ورل اونور) کولوځخه دمنع بیان دی ، ځکه چې دیتیم کوچنی ساتونکی اوولی په عام طورسره دده یو قریب وی ، په دی وجه ددی تعلق هم دخپلوالی دحق دادا کولو سره دی ، په اوله جمله کې ارشاد دی ، وَاٰتُوا الْیَتٰمٰی اَمْوَالَهُمْ ، ددی ترجمه دا ده چې دیتیمانو مال دوی ته رسوی ، دیتیم لفظی معنٰی ، یوازی او یو تن ده ، په دی وجه کومه ملغلره چې په سیپ (دایو قسم ددریاب مخلوق دی چې دهغه ځخه ملغری راوزی) کې یوازی یوه وی، هغه ته (دریتیم) وایی دشرع په اصطلاح کې هغه کوچنی ته یتیم وایی چې پلار یی مړ سوی وی ، او په حیواناتوکې یتیم هغه ته ویل کیږی چې موریې مړه وی (قاموس) دبالغ کیدو ځخه وروسته په شرعی اصطلاح کی ده ته یتیم نه ویل کیږی، لکه چې په حدیث شریف کې یی وضاحت دی ، لَا یُتْمَ بَعْدَ احْتِلَامٍ یعنی تربلوغ وروسته یتیمی باقی نه پاته کیږی (مشکوٰة شریف ص ۲۸۴) دیتیم کوچنی په ملکیت کې که څه مال وی چې دوی ته چابخښلی وی یایی په یومیراث کې ور رسیدلی وی ، نو دیتیم سره دده دمال حفاظت هم دهغه سړی په ذمه دی چې دیتیم ولی دی ، برابره خبره ده که داولی ورلره مړ پلار مقررکړی وی یاحکومت یوڅوك ولی ورلره مقررکړی وی ، په ولی باندی دا لازمه ده چې دیتیم ضروری خرڅونه به دده دمال ځخه پوره کوی ، لیکن مال به تربالغ کیدو ځخه مخکی په قبضه کې نه ورلره ورکوی ، ځکه چې دی ناپوه کوچنی وی هسی نه چې برباد یی کی ، نو دآیت په دی جمله کې چې یی کوم ارشاد فرمایلی دی چې دیتیمانومال دوی ته رسوی ، ددی وضاحت مخ ته په پنځم آیت کی راځی ، چې په هغه کې یی ښوولی ده چې ددوی مال دوی ته هغه وخت ورکوی کله چې وړینی چې دوی بالغان سول ، اوپه دوی کی دخپلی نفع اونقصان، ښه اوبد تمیز پیداسو ، نوپه دی وجه په دی آیت کی دیتیمانو دمال دوی ته درسولومطلب داسوچی د دوی دمالونو حفاظت کوی چی پرخپل وخت دامال دوی ته ورسول سی ، پردی سربیره په دی جمله کی دی طرف ته هم اشاره ده چی دیتیم دولی ذمه واری یوازی دومره نه ده چی دیتیم مال په خپله نه خوری اونه یی ضائع کوی ، بلکه دده دا مهم فرض دی چی ددی حفاظت داسی کوی چی دبالغ کیدوځخه وروسته ده ته ورسیږی،په دوهمه جمله کی ارشاددی وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِیْثَ بِالطَّیِّبِ یعنی ښه شی په بیکاره شی سره مه بدلوی ، ځینی خلقو به داسی کول چی دیتیم دمال شمارخو به یی محفوظ ساتی ، مگرپه دی کی چی به کوم ښه شی په نظر راتلی هغه به یی په خپله اخیستی او ددی پرځای به یی خپل خراب شی ایښووی دښی بزی پرځای به یی خرابه اوناجوړه بزه دهغه په بزوکی شاملوله یادکره (چلیدونکو اوښو) پیسو پرځای به یی کوټه (ناچله اوخرابی) پیسی دهغه په پیسوکی ایښوولی داهم چونکه دیتیم په مال کی خیانت دی ، اوداهم ممکنه ده چی ځینوبه داحیلی جوړولی چی ماخودیتیم مال اخیستی نه دی، خوبدل کړی می دی په دی وجه قرآن کریم په ډاگه ددی منع وفرمایله ، په دی ممانعت کی لکه څنگه چی داداخله ده چی په خپل خراب شی ښه شی واخلی، دغه شان داهم په کی داخله ده چی دیوبل سړی سره داسی معامله وکی دتبادلی چی په هغه کی دیویتیم کوچنی نقصان وی په دریمه جمله کی یی ارشاد وفرمایی ، وَلَا تَأْكُلُوْٓا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓی اَمْوَالِكُمْ یعنی دیتیمانومال

په خپل مال کی دخوړلو دپاره مه شریکوی ښکاره خبره ده چی ددی مقصد دیتیم مال په ناجائزه طور باندی دخوړلو ممانعت دی ، برابره خبره ده که په خپل مال کی یی شریك کی، وی خوری یایی جلا کښیږدی ، وی خوری ، لیکن په عام طورسره داسی کیږی چی دیتیم مال په خپل مال کی شریك کی ، په خپله یی هم ورڅخه خوری او په یتیم یی هم خوری په دی وجه دځان ته ځان ته حساب نه کولوپه وجه بو دینداره اودشریعت پابند سړی هم خطا وتلی سی چی په دی کی څه گناه نسته ، په دی وجه یی په خاص طورسره په خپل مال کی دشریك خوړلوحراموالی بیان کی اوپه دی یی خبرداری ورکی چی یاخوبه دیتیم مال بالکل جلا اړدی اوجلابه یی خرڅ کوی چی دڅه زیاتی بیره په کی پاته نه سی یابه یی یوځای ساتی خوداسی حساب به کوی چی ستاسی داپوخ یقین وی چی دیتیم مال ستاسی په خپل ذاتی خرڅ کی رانه سی ددی تشریح دسورت بقره په اوه ویشتمه رکوع کی تیره سوي ده وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ .

په دی بیان کی یی دی طرف ته هم اشاره وفرمایله چی دیتیم په مال کی ناجائز تصرف کوونکی په عام طورسره هغه خلق وی دچاسره چی خپل مال هم وی نوپه دی عنوان سره یی دوی ته عار (شرم) وراندی کی چی خپل مال درسره سته اودیتیم مال خوری داخومره دشرم خبره ده ، په آیت کی دیتیم دمال خوړلو دممانعت ذکردی څکه چی دمال ترټولو لویه مهمه فائده خوړل دی، لیکن په محاوره کی دمال هرقسم تصرف کولوته خوړل وایی، برابره خبره ده استعمال یی کی اوکه یی وخوری قرآن کریم هم ددی محاوری په وجه لَا تَاْكُلُوْٓا وفرمایل ، په دی کی هرناجائز تصرف کول داخل دی نوپه دی وجه دیتیم مال په هره ناجائزه طریقه خرڅ کول حرام دی ، دآیت په آخری جمله کی یی ارشاد وفرمایی ، اِنَّهٗ كَانَ حُوْبًا كَبِيْرًا دحوب لفظ په قول دابن عباس ؓ دحبشی ژبی لفظ دی ، ددی معنی ده لویه گناه په عربی ژبه کی هم دالفظ ددی معنی دپاره ویل کیږی معنی یی داسوه چی دیتیم په مال کی هرقسم ناجائز تصرف برابره خبره ده که دحفاظت دکمی په وجه وی اوکه دخراب شی دبدلولوپه وجه وی یادخپل مال سره یی دشریك خوړوپه وجه وی په هرحال داټول لوی گناهونه دی اودیتیم دمال خوړلوسخته وعده دعذاب ددی رکوع په آخرکی راځی

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوْا فِى الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوْا

اوکه بیریږي چی انصاف به ونه کړل سی دیتیمانو انجونو په حق کی ، نو نکاح کوی

مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ فَاِنْ خِفْتُمْ

کومی چی نوری ښځی ستاسی خوښی سی دوې دوې دری دری ، څلور څلور بیا که بیریږي

اَلَّا تَعْدِلُوْا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۭ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُوْلُوْا ③

په دوی کی به انصاف ونه کړل سی نویوه نکاح کوی یامینځه چی ستاسی خپل مال دی په دی کی امید دی چی یوطرف ته به کاږه نه سی .

لنډتفسير: دآيتونو ترون: په تيرآيت کې ديتيمانو دحق ضائع کولو ممانعت ووچې اولياؤ ته د دوی مال غرد برد کول حرام دی ، په دی آيت کې هم په بل عنوان سره ددی حکم دوباره بيان دی ، چې دکومو خلقو په ساتنه کې يتيمانی انجونی وی ، د دوی سره به په دی خيال نکاح نه کوی چې دوی ستاسی داختيار دی ، څومره مهرچې ستاسی خوښ وی ورکوی به يی ورلره اوکوم مالونه چې د دوی په قبضه کې دی ، هغه به هم ستاسی په قبضه کې راسی ، ددی طمع اوچم په وجه به د دوی سره نکاح نه کوی ، غرض دا دی چې دقرآن کريم دی آيت دا خبره په ډاګه کړه چې ديتيم دمال دقبضه کولو دپاره هره حيله اوبهانه جائز نه ده ، اوپه اولياؤ فرض دی چې ښه په ايمانداری سره د دوی دحقونو حفاظت کوی نووی فرمايل .

اوکه په تاسی کې ددی خبری احتمال (هم) وو (اويقين وو) چې ستاسی به ديتيمانو انجونو په باره کې (دمهرپه نسبت کې) انصاف ونه سی نو (ددوی سره نکاح مه کوی بلکه) دنورو (حلالو) ښځوسره کومی چې تاسی ته (دخپل څه مصلحت په اعتبار) ښه وی، نکاح کوی (ځکه چې دوی مجبوره نه دی، په آزادی سره خپله رضا ښکاره کولی سی اودانکاح به په دی قيد سره وی چې څوك تريوی ښځی زياتی کول غواړی، نوپه دی صورتونوکی دی يو صورت وی، يوصورت دادی چې يويو سړی) دی د دوو دوو ښځو سره (نکاح وکی) او (بل صورت دادی چې يويو سړی) دی ددرو ښځوسره (نکاح وکی) او (دريم صورت دادی چې يويوسړی) دی دڅلورو څلورو ښځوسره (نکاح وکی) وروسته که تاسی ته (غالب) احتمال وو، ددی چې (دڅوبيبيانو په کولوسره) به عدل ونه سی (بلکه ديوی بی بی واجب حقونه به ضائع سی) نوبياپه يوی بی بی باندی بس والی کوی (اوکه ديوی حقونه هم نه سی اداکولی نو) کومه مينځه (دشرعی قاعدی مطابق) چې ستاسی په ملك کې وی هغه ښه ده په دی ذکرسوی کارکی (يعنی ديوبی بی په نکاح کې يا يوازی پرمينځی باندی په بس کولو) دزياتی (اوبی انصافی) نه کيدو توقع ډيره نژدی ده (ځکه چې په يو صورت کې خوددوی څه مقرر تعدادنسته چې برابری کول په کی لازم سی اوپه دوهم صورت کې يی دبی بی دحقونو څخه حقونه هم کم دی مثلاً مهريی نسته دکوروالی حقونويی نسته نواند يښنه نوره هم کمه ده)

معلومات اومسئلي

(ديتيمانو انجونو دحقونو ضائع کولو بنديز)

دجاهليت په زمانه کې چې دکمو خلقوپه ولايت کې به يتيمانی انجونی وی ، نوکومی چې به په شکل اوصورت کې ښې وی يابه د دوی په ملکيت کې يوڅه مال اوجايداد وو نواولياوو به يی داسی کول چې يابه يی ورسره په خپله نکاح کوله اويابه يی دخپل اولادسره ددوی نکاح کوله اوپه خپله رضابه يی ورلره ترکم لا کم مهر مقررووی، اوپه خپله خوښه به يی ورسره سلوك کوی، ځکه چې هم دی به يی ولی اوساتونکی وو ، پلاربه يی نه ووچې دحقونو پوره ساتنه به يی ورلره کوله اوپه خپله ساتنه کې يی ددی په مناسب اوښه ځای کی نکاح کړی وای ، په صحيح بخاری کې دحضرت عائشی ﷺ څخه روايت دی چې درسالت په زمانه کې يوه داسی واقعه پيښه سوه چې ديوه سړی په ولايت کې يوه يتيمه انجلۍ وه، او دده يوباغ وو چې په هغه کې ورسره دا انجلۍ هم شريکه وه ، دی سړی ددی يتيمی انجلۍ سره به

خپله نکاح وکړه او پرځای ددې چې دخپل طرفه یې ورلره مهرورکړی وی، ددې دباغ هغه حصه یې هم په خپله قبضه کې واخسته ، په دې باندې دا آیت نازل سو . وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوْا فِى الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوْا مَاطَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَاءِ یعنی که ستاسی سره دا بیره وی چې که دیتیمانو انجونوسره په خپله نکاح وکی نوانصاف به ونه سی بلکه د دوی حق به ضائع سی نوستاسی دپاره نوری ښځی ډیری دی ، په دوی کی چې کومی ستاسی دپاره حلالی اوستاسی خوښی وی دهغوی سره نکاح وکی .

دنابالغي دنکاح مسئله: په دې آیت کی دیَتٰمٰی څخه مرادیتیمانی انجونی دی او دشرعی په اصطلاح کی یتیم هغه هلك اوانجلۍ ته ویل کیږی چې لابالغ سوی نه وی ، نوپه دی وجه ددې آیت څخه داهم ثابته سوه چې دیتیمی انجلۍ ولی ته دااختیارهم دی چې دبلوغ څخه مخکی په کوچنیوالی کی ددې نکاح وکی البته چې دانجلۍ مصلحت او دآئنده دپاره ددې خیر اوفائده په کی په نظرکی وساتل سی ، داسی نه چې لکه په ډیرو خاندانوکی دارواج دی چې دلویی انجلۍ نکاح دکوچنی هلك سره کوی ، نه دعمرڅه لحاظ ساتی اونه دهلك حالاتو اوعادتونوته ګوری، خوهم دغسی نکاح ورلره کوی ، اوهغه بالغه انجلۍ چې پلار یې مړ وی که څه هم دابالغه اودخپل اختیاروی لیکن انجلۍ دشرم اوحیاپه وجه باندی که بالغه هم وی خودخپل نکاح په معامله کی په خپله څه نه سی ویلی ، وارثان اوولیان چې ورسره څه کوی ، دوی یې قبلوی ، نوپه دی وجه ددوی پروارثانو داهم لازمه ده چې ددوی دحقونو ضائع کولو څخه ځان وساتی ، په هرحال په دی آیت کی دیتیمانو انجونو دحقونو دساتلوحکم ذکردی لیکن دعامو حکومتو دقانون په شان یې ددی دنافذ کولوذمه واری پرحکومت داچولوپر ځای یې پخپله عواموته دخدای ﷻ دبیری حواله ورکړه حکم یې وکی چې که تاسی ته په دوی کی دبی انصافی کولوخطره وی نوبیاد یتیمانو انجونو سره دواده خیال پریږدی ، نوری ښځی ستاسی دپاره ډیری دی ، د دوی سره نکاح کوی ، ددی سره دحکومت دذمه واریوهم دافرض دی چې ددی ساتنه کوی ، کم ځای چې حقونه ضائع کیږی نودقانون په زوردی دغه حقونه اداکوی .

(په قرآن کي دښځو ډیروالي اوتر اسلام په مخکي قومونوکي ددی رواج)

دیوسړی دپاره ډیری ښیبانی ساتل داسلام څخه مخکی هم تقریباً ددنیاپه ټولو مذهبونوکی جائز ګڼل کیدی ، دعرب، هندوستان، ایران، مصر، بابل اونورو ملکونوکی په هرقوم کی دښځو دډیروالی رواج جاري وو اوددوی دفطری ضرورتونو څخه نن هم څوك انکارنه سی کولی ، په حاضر دورکی یورپ دخپلو پخوانیو تیرو مشرانو څخه خلاف دډیرو ښځو دساتلو دناجائز کولو کوشش وکی نونتیجه یې دبی نکاح لونډو ساتلوپه صورت کی راووته ، خوآخر بیافطری قانون غالب سو اواوس هلته هوښیاران اوحکیمان په خپله ددی رواج کولوپه حق کی دی ، مسټر ډیون پورټ چې یو مشهور عیسائی فاضل دی دډیرو ښځوساتلوپه حمایت کی دانجیل دډیرو آیتونونقل کولوڅخه وروسته لیکی (په دی آیتونوکی دالیدل کیږی چې دښځو ډیروالی نه یوازی ښه ګڼل سوی دی، بلکه الله ﷻ په دی کی خاص برکت اینښی دی)دغه ډول پادری نکسن او جان ملټن او ابزك ټیلر په زورورو الفاظوکی ددی مرسته کړي ده ، دغه

دول دویدك تعلیم بی حسابه ښځی جائزی گڼی اود لسو لسو ، دیارلسو دیارلسو ، اوه ویشتو اوه ویشتو ښځوپه یوه وخت دجمع کولو اجازه ورڅخه معلومیږی ، کرشن کوم چی په هندوانو کی دتعظیم قابل ولی گڼل کیږی دده په سوونو بیبیانی وی ، کوم سری چی مذهب اوپاکدامنی اوحیا داری قائم ساتل غواړی او دزنا کاری لاری بندول غواړی دده دپاره بل علاج نسته بغیر دډیرو ښځو داجازت ورکولوڅخه ، په دی کی دزناکاری بندوالی راځی اودسړو په نسبت چی په کومو علاقوکی ښځی ډیری وی ددی هم علاج دی ،که ددی اجازت ورنه کی نو داندیوالو اوپیشه وروکسبی ښځو ډیروالی به جوړسی ، هم دا وجه ده چی په کومو قومونو کی دزیاتو ښځو اجازت نسته په دوی کی زنا ډیره ده ، یو ربی قومونوته وگوری چی ددوی په ملکونو کی پرزیاتو ښځو پابندی ده ، لیکن دخوښی اواندیوالی په ډول چی څومره ښځی اوسړی زنا کوی ددی پوره اجازت دی داڅومره دحیرت خبره ده چی نکاح منع ده اوزنا جائزه ده ؟ غرض دادی چی تراسلام مخکی دډیرو ښځورسم بغیر دکمی اندازی څخه جاری وو دملکونو اومذهبونو دتاریخ څخه چی څومره معلومیږی، یومذهب اویو قانون هم پردی څه حد نه وولگولی ، نه یهودو، نه نصاراوو، نه هندوانو، نه ارياوو اونه پارسیانو داسلام په اوله زمانه کی هم دا رسم بغیر دڅه حدڅخه جاری وو ، لیکن ددی غیرمحدود ډیروالی دښځو نتیجه دا وه چی خلقوبه په اول اول کی دحرص څخه خو ډیری ښځی وکړی ، لیکن بیا به یی د دوی حقونه نه سوای اداکولی اودی ښځوبه دده په نکاح کی دیوقیدی په شان ژوند تیروی ،اوبیا کمی ښځی چی به دیوه سړی په نکاح کی وی، په دوی کی دانصاف او برابری خوهیڅ نوم اونخښه نه وه دکمی یوی سره چی به یی زړه لگیدی دهغی به یی پالنه کوله ، او دچا څخه چی به یی مخ واوښتی بیابه یی دهغی دحق هیڅ پرواه نه کوله .

(اسلام په ډیروالي دښځو ضروري پابندي ولگوله اودانصاف اوبرابري قانون يي جاري کې)

قرآن دعامی معاشری داعظیم ظلم بندکی ، په ډیر والی دښځو یی پابندی ولگوله اوترڅلورو زیاتی ښځی یی په نکاح کی جمع کول حرام کړل اوکومی ښځی چی په یووخت کی په نکاح کی وی په دوی کی دبرابری دحقونویی نهایت تاکیدی حکم وکی اوددی په خلاف دکولو یی دسختی سزاوعدی واورولی ، په ذکرسوی آیت کی یی ارشاد وفرمایی ، فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُم مِّنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ یعنی رکومی حلالی ښځی چی ستاسی خوښی وی دهغوی سره نکاح کولی سی ، دوې دوې ، دری دری ، څلورڅلور ، په آیت کی د مَاطَابَ لفظ راغلی دی ، حسن بصری، ابن جبیر، اوابن مالك د مَاطَابَ تفسیر په مَاحَلَّ سره بیان کړي دی ، یعنی کومی ښځی چی ستاسی دپاره حلالی دی ، اوځینو حضراتو د مَاطَابَ دلفظی معنٰی په اعتبارسره د پسندیده یعنی خوښو سره ترجمه کړي ده ، مگرپه دی دواړوکی څه تضادنسته ، داورڅخه مراد کیدی چی کمی ښځی په طبعی طورسره ستاسی خوښی وی اوستاسی دپاره شرعًا هم حلالی وی ، په دی آیت کی یی یوطرف ته دااجازت ورکی چی تریوی زیاتی دوی دری، څلور ښځی په نکاح کی جمع کولای سی دوهم طرف ته دڅلورو شمارته چی ورسیدی نودا پابندی یی هم وغورځوله چی ترڅلورو زیاتی ښځی په یووخت په نکاح کی نه سی جمع کیدی ، دنبی کریم ﷺ بیان قرآنی تخصیص اوپابندی

نوره هم زیاته واضحه کړه ، ددی آیت دنازلیدو څخه وروسته یو سړی غیلان بن اسلمه ثقفی رحمه الله مسلمانان سوه ، دغه وخت دده په نکاح کی لس ښځی وی ، هغوی هم مسلمانانی سوی ، نبی کریم ﷺ دقرآن دحکم مطابق ده ته حکم وکی چی په دی لسو کی څلور خوښی کړه نوری طلاق کړه ، آزادی یی که غیلان بن اسلمه ثقفی دحکم مطابق څلور پاته کړی ، او نوری یی دځان څخه لیری کړی (مشکوٰة شریف ص ۲۷۴) په حواله دترمذی اوابن ماجه) په مسنداحمدکی ددی روایت په تکمله کی یوه بله واقعه هم ذکرده چی ددی ذکرکول به دفائدی څخه خالی نه وی ځکه چی ددی تعلق هم دښځو دحقونوسره دی اوهغه دا ده چی ، غیلان بن اسلمه دشرعی حکم مطابق څلور ښځی ساتلی وی، لیکن دفاروق اعظم رضی الله عنه دخلافت په زمانه کی ده هغولره هم طلاق ورکی اوخپل ټول مال اوسامان یی پرخپلو زامنو تقسیم کی ، فاروق اعظم رضی الله عنه ته ددی خبر ورسیدی، نودی یی حاضرکی اووی فرمایل ورته، چی تاددی ښځو دخپل میراث څخه دمحروم کولو دپاره داحرکت کړیدی، داسراسر ظلم دی په دی وجه فوراً ددوی دطلاقو څخه رجوع وکړه اوخپل مال دزامنو څخه بیرته واخله که تاداسی ونه کړل نوپه یادساته چی تاته به سخته سزا درکول کیږی ، قیس بن الحارث اسدی رضی الله عنه فرمایی چی زه کله مسلمان سوم نوزماپه نکاح کی اته ښځی وی ، مایی نبی کریم ﷺ ته ذکروکی نوهغه ﷺ وفرمایل چی په دوی کی څلور پاته کړه پاتو لره طلاق ورکه (ابوداؤد ص۳۰۴) اوپه مسند امام شافعی رحمه الله کی دنوفل بن معاویه دیلمی رضی الله عنه واقعه نقل ده چی دی کله مسلمان سو نو دده په نکاح کی پنځه ښځی وی نبی کریم ﷺ ده ته هم دیوی ښځی دطلاقولو حکم ورکی ، داواقعه یی په مشکوٰة شریف ص ۲۷۴ کی هم دشرح السنة څخه نقل کړي ده ، دنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو رضی الله عنهم ددی عمل څخه دقرآن دآیت مراد بالکل واضح سوچی ترڅلورو زیاتو ښځو لره په نکاح کی جمع کول حرام دی .

(درحمة للعلمین ﷺ دپاره دښځو ډیر والي)

دحضوراقدس ﷺ ذات مبارك رحمت او برکت دی دده ﷺ درالیږلو ترټولو لوی مقصد دقرآن تبلیغ، داحکامو بیانول اودنفسونو پاکول وو ، ده ﷺ داسلام تعلیمات قولاً اوفعلاً (یعنی په ویلو اوکولو سره) په دنیا کی خپاره کړل یعنی ښوول به یی هم اوپه خپله به یی کول هم ، اوبیا خو دانسان دژوندیوه حصه هم داسی نسته چی دنبی کریم ﷺ دښوونی ضرورت په کی نه وی ، دامامت دلمانځه څخه واخله دښځو سره دتعلقاتو، دآل اواولاد پرورښت، اودلویو بولو تشوبولو اوتر اوداسه پوری ددی باره کی دده ﷺ دوینا اودعمل کولو دښوونو څخه دحدیث کتابونه ډك دی، په کورکی دننه یی څه کاروکی ؟ دښځو سره یی خلط ملط څنګه وساتی؟ اوکورته چی به ښځی راتلی اوپوښتنی به یی کولی، هغوته یی څه څه جوابونه ورکړل ، دغه ډول په سوونو معاملی دی چی دپاکو بیبیانو (رض) په ذریعه امت ته ښوول سوي دی ددینی تعلیم اوتبلیغ دضرورت په وړاندی دنبی کریم ﷺ دپاره دښځو ډیروالی یوضروری امروو، یوازی دحضرت عائشی رضی الله عنها څخه داحکامو، مسئلو، اخلاقو اوآدابو اودسیرت نبوی ﷺ متعلق دوه زره دوه سوه لس (۲۲۱۰) احادیث روایت سوي دی چی داحادیثوپه کتابونوکی لیدل کیږی دحضرت امه

سلمه ﷺ درروایتونو شمار دری سوه اته اویا(۳۷۸) وو ته رسیدلی دی حافظ ابن قیم په اعلام الموقعین (ص۹ ج۱) کی لیکلی دی چی که دحضرت ام سلمه ﷺ فتواوی جمع سوی کومی چی دی ﷺ دنبی کریم ﷺ تر وفات وروسته ورکړي دی نو پوره یوه رساله به ورڅخه جوړه سی ، دحضرت عائشی ﷺ روایتونه ، عقل، پوهه اوفتواوی کومی چی ترتیب سویدی، هغه دبیان محتاجه نه دی ، ددی دشاگردانو شمیر دوه سوه ۲۰۰ ته رسیدلی دی ، دنبی کریم ﷺ دوفات څخه وروسته پرله پسی تر اته څلویښتو ۴۸ کالو پوری دی ددین علم خپور کړي دی ، دا خو دمثال په ډول سره د دوو پاکو بیبیانو (رض) حال ولیکل سو دنورو پاکو بیبانو (رض) روایتونه هم په مجموعی ډول سره په ډیر شمیرکی موجود دی ښکاره خبره ده چی ددی دومره تعلیم اوتبلیغ نفع یوازی دپاکو بیبیانو(رض) په ذریعه امت ته رسیدلی ده ، داسلام دپیغمبرانو علیهم السلام لوړمقصدونه او دټول مخلوق دانفرادی اواجتماعی ، کورنی اوملکی فآئدو فکرونه ددنیا یو شهوت پرسته انسان څه پیژندلی سی ، دی خو هر څه په خپل ځان قیاس کوی ، په دی نتیجه کی دڅو صدیو څخه دیورپ بی دینو مستشرقیانو دخپلی بی ایمانی په وجه دنبی کریم ﷺ دښځو ډیروالی خالص جنسی اونفسانی خواهش مقرر کړي دی ، که دحضور ﷺ پرسیرت باندی یوسرسری نظرهم واچول سی نویو هوښیار اوانصاف داره مزاج لرونکی به هم هیڅکله ده ﷺ دښځو ډیروالی په دی حمل نه کړی ، دده ﷺ معصوم (پاك) ژوند دمکی دقریشوپه مخکی داسی تیرسوچی دپنځه یشتو کالوپه عمر کی یوه پخه داولاد مورکونډه (چی دوه خاوندان یی وفات سوی وه) په نکاح واخسته اوپنځه ویشت کاله یی دهغی سره گذاره وکړه اوهغه هم داسی چی په میاشت میاشت به یی کور پریښی، په غارحراء کی به په عبادت مشغول وو ، نوری نکاحی چی یی هرڅومره سویدی نودپنځوسو کالو دعمرڅخه وروسته سوی دی داپنځوس کاله ژوند اودځوانی زمانه یی دمکی دخلقو دنظرپه وړاندی وه ، هیڅکله هم یوه دښمن ته دنبی کریم ﷺ په طرف دیوداسی شی دنسبت کولو موقع نه ده پیداسوی چی دده ﷺ په تقوی اوپاکی کی څه شك پیداکړل سی دده دښمنانو په ده دساحر، شاعر، مجنون، درواغجن، دځان څخه جوړونکی الزامات بی انتها لگولی دی ، لیکن دده په پاك ژوندیی دیو داسی حرف لگولو زړه ورتیانه ده کړی چی تعلق یی دجنسی اونفسانی خواهشاتو دبی لاری کیدو سره وی ، په دی حالاتوکی دا خبره دفکرکولو طلب کوونکی نه ده یوڅه ؟ چی دځوانی پنځوس کاله یی په داسی زهداوتقوی اوددنیا دخوندو څخه پر څنگ تیر سوه بیاهغه کمه داسی خبره وه چی په آخرعمرکی یی دی په ډیرو نکاحونو کولو باندی مجبوره کی ، که په زړه کی لږشان انصاف هم وی نو ددی ډیرو نکاحونو وجه ددی څخه ماسو بله نه سی ښوول کیدی ، دکومی چی لوړذکر سوی دی اودښځو ددی ډیر والی حقیقت هم واوری چی څنگه راپیدا سو ، دپنځه ویشتو کالودعمر څخه واخله تر پنځوسو کالو دعمر شریف پوری یوازی حضرت خدیجه ﷺ دده ﷺ بی بی پاته سویده ، ددی دوفات څخه وروسته حضرت سوده اوحضرت عائشه ﷺ دده ﷺ په نکاح کی راغلی حضرت سودی ﷺ خودده ﷺ کورته تشریف راوړی اوحضرت عائشه ﷺ دکوچنیوالی په وجه دپلارپه کورکی پاته سوه ، بیایوڅو کاله وروسته په سنه ۲ هـ کی په مدینه منوره کی دحضرت

عائشې ﷞ واده وسو ، دغه وخت دحضور ﷺ عمر څلور پنځوس کاله سوی وو ، او دوی بیبیانی یی په دی عمرکی جمع سوی ددی وخت څخه دښځو دډیروالی معامله شروع سوه ، ددی څخه یوکال وروسته دحضرت حفصې ﷞ سره نکاح وسوه ، بیاځو میاشتې وروسته دحضرت زینب بنت خزیمه ﷞ سره نکاح وسوه ، او دا بی بی ﷞ یوازی اتلس میاشتې دده ﷺ په نکاح کی پاته سوه او بیا وفات سوه ، دیوه قول مطابق دری میاشتې دده ﷺ په نکاح کی ژوندی پاته سوی ده ، بیاپه سنه ۴ هـ کی دحضرت ام سلمه ﷞ سره نکاح وسوه ، دا وخت دحضور ﷺ عمر اته پنځوس ۵۸ کاله سوی وو اوپه دومره لوی عمرکی یی یوازی څلور بیبیانی جمع سوی حال دادی امت ته چی کوم وخت دڅلورو بیبیانو اجازت سوی وو ، دغه وخت خوده کم ازکم څلور نکاحی خوکولی سوای ، لیکن ده ﷺ داسی ونه کړل ، تردی وروسته په سنه ۲ هـ کی دحضرت جویریه ﷞ سره اوپه سنه ۷ هـ کی دحضرت امی حبیبه ﷞ سره ، اوبیا په سنه ۷هـ کی دحضرت صفیه ﷞ سره ، بیاهم په دی کال کی دحضرت میمونی ﷞ سره نکاح وسوه .

لنډه دا : چی دڅلور پنځوسو ۵۴ کالو ترعمر پوری ده یوازی دیوی بی بی سره ګذاره وکړه ، یعنی پنځه ویشت کاله یی دحضرت خدیجې ﷞ سره اوڅلور پنځه کاله یی دحضرت سودې ﷞ سره تیرکړل ، بیاداته پنځوس ۵۸ کالو په عمرکی یی څلور بیبیانی جمع سوی اوپاته بیبیانی د دوو درو کالوپه عمر کی دنبوت حرم ته راغلی ، اوداخبره په خاص طورسره دیادونی وړده چی په دی ټولو بیبیانوکی یوازی یوه بی بی داسی وه چی په انجلۍ والی کی ورسره نکاح وسوه یعنی دمومنانو مور حضرت عائشه صدیقه ﷞ ددی علاوه پاته ټولی پاکی بیبیانی کونډی وی ، چی په دوی کی دځینو دوه دوه خاوندان مخکی تیر سوی وه اوبیا داشمیر هم په آخری عمرکی راغلی جمع سو ، صحابه وو حضراتو﷢ سرو اوښځو ټولوپه ده ځانونه قربانوله ، که ده ﷺ غوښتی نوټولی بیبیانی به یی انجونی جمع کړی وای ، بلکه دهری یوی یوی ، دوو دوو میاشتوڅخه وروسته ورته دبدلولو موقع هم وه لیکن ده ﷺ داسی ونه کړل ، دارنګه دا خبره هم دذکر قابله ده چی نبی کریم ﷺ دالله ﷻ برحق نبی دی اونبی دهَوَا اوهَوَس ملګری نه وی ، هرڅه چی کوی دالله ﷻ په اجازت سره یی کوی ، نو دنبی منلوڅخه وروسته هر اعتراض ختمیږی اوکه یوسړی دی نبی نه منی او دا الزام ولګوی چی محضی دشهوت پرستی په وجه سره یی دځپل ځان دپاره ډیری ښځی جائزی کړی وی نوده ته به داسی وویل سی چی که خبره داسی وی نوده ﷺ به بیادځان دپاره دښځو دډیروالی په معامله کی دهغه پابندی اعلان ولی وفرمایی چی ذکریی دقرآن شریف په آیت ، لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَآءُ مِنْۢ بَعْدُ کی موجود دی ، دځپل ځان په حق کی ددی پابندی اعلان ددی خبری ښکاره دلیل دی چی ده ﷺ هرڅه چی کړیدی دځپل رب ﷻ په اجازت سره یی کړي دی ، دښځو دډیروالی په وجه چی کومی تعلیمی اوتبلیغی فائدی امت ته حاصلی سوی اوکوم احکام چی امت ته ورسیدل، ددی جزئیات په دومره ډیرشمارکی دی، چی شماریی ګران دی ، داحادیثو کتابونه پردی شاهددی، البته دځینو نورو فائدو وطرف ته دلته مونږ اشاره کوو ، دحضرت ام سلمه ﷞ دخاوندحضرت ابوسلمه ﷺ تر وفات وروسته ده ﷺ ددی سره نکاح کړی وه ، دی دځپل زوړ خاوند دکوچنیانو سره دحضور ﷺ کور ته تشریف راوړی ، ددی

دکوچنیانو حضور ﷺ پروربنت وکی او په خپل عمل سره یی داوښوله چی په څومره مینه اومحبت سره یی دبچندرانو پالنه وکړه اوامت ته یی وښوده ، دده ﷺ په بیبیانوکی یوازی دایوه بی بی داسی ده، چی دکوچنیانو سره راغله که یوه بی بی هم داسی نه وای نودعمل په لحاظ سره به دبچندارنو دپروربنت خانه خالی پاته سوی وای ، اوامت ته به په دی سلسله کی هیڅ هدایت نه وای پیداسوی ، ددی زوی حضرت عمر بن ابی سلمه فرمایی چی مادنبی کریم ﷺ په غیږه مبارکه کی پروربنت موندلی دی یو وخت ماددهﷺ سره خوراك خوړی، په پیاله کی به می هرخای ته لاس اچوی ، دهﷺ راته وفرمایل ، سَمِّ اللهَ وَكُلْ بِيَمِيْنِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيْكَ (دالله ﷻ نوم اخله اوخوراك کوه ، په راسته لاس خورراك کوه ، او دخپل مخ څخه خوراك کوه) (بخاری ، مسلم په حواله دمشکوٰة ص۳۶۳) حضرت جویریه ؓ په یوه جهادکی په قیدیانو کی راغله ، دنورو قیدیانو په شان داهم تقسیم سوه اودثابت بن قیس ؓ یادده داکا دزوی په حصه کی ورسیده ، لیکن دی دخپل مالك سره داسی معامله وکړه چی دومره دومره مال به تاته درکړم ماآزاده کړه ، دامعامله یی وکړه اودحضور ﷺ په خدمت کی حاضره سوه اودمال کومك یی ورڅخه وغوښتی ، حضور ﷺ ورته وفرمایل تردی ښه خبره درته ونه کم؟ هغه داچی زه به ستا دطرف څخه مال ادا کړم اوستاسره به نکاح وکړم هغی په خوشحالی سره منظوره کړه نو ده ﷺ دهغی دطرف څخه مال اداکی اونکاح یی ورسره وکړه ، ددی دقوم په سوونو سړی داصحابو ؓ په ملکیت کی راغلی وه ، څکه چی دوی تول قیدیان سوی وه ، هرکله چی صحابه وو ؓ ته درك ولګیدی چی حضرت جویریه ؓ حضور ﷺ په نکاح واخیسته، نودنبی کریم ﷺ داحترام په وجه تولو خپل خپل غلامان اومینځی آزادی کړی ، سبحان الله دصحابه کرامو ؓ دادب څومره شان وو ددی جذبی په بنآء چی داخلق اوس دنبی کریم ﷺ خُسرګنی سوه دوی به اوس څنګه غلامان ساتو، تول یی آزادکړل ، حضرت عائشه ؓ ددی واقعی په متعلق فرمایی .

فَلَقَدْ اَعْتَقَ بِتَزْوِيْجِهٖ اِيَّاهَا مِائَةَ اَهْلِ بَيْتٍ مِنْ بَنِي الْمُصْطَلِقِ فَمَا اَعْلَمُ امْرَأَةً اَعْظَمَ بَرَكَةً عَلٰى قَوْمِهَا مِنْهَا ،

دنبی کریم ﷺ دجویریی ؓ سره په نکاح کولوسره دبنی المصطلق سل کورنی آزادی سوی مایوه ښځه داسی نه ده لیدلی چی تر جویریی ؓ زیاته دخپل قوم دپاره لویه برکت والاثابته سوی وی .

حضرت ام حبیبه ؓ دخپل خاوندسره په اول داسلام کی په مکه کی اسلام قبول کړی وو ، اوبیادواړو ښځی اوخاوند حبشی ته دقافلی سره هجرت وکی ، هلته ددی خاوند نصرانی سواو څوورځی وروسته مړ سو ،نبی کریم ﷺ دنجاشی په واسطه سره دی ته دنکاح پیغام ولیږی ، هغه دی قبول کی اوهلته په حبشه کی نجاشی دنبی کریم ﷺ سره ددی نکاح وکړه ، زړه راکشونکی خبره دا ده چی حضرت امه حبیبه ؓ دابوسفیان ؓ لور وه اوحضرت ابوسفیان ؓ دغه وخت دهغه ډلی مشروو، چاچی داسلام دښمنی خپل تر تولو لوی مقصد مقررکړی وو اوده مسلمانانو ته اوپیغمبر ﷺ ته دضرر ورکولو اودفنا کولو دپاره ۶ موقع هم دلاس څخه نه پاته کوله هرکله چی ده ته ددی نکاح خبر ورسیدی ، نوبی اختیاره یی تر ژبی دا الفاظ ووتل ، هُوَ الْفَحْلُ لَا يُجْدَعُ اَنْفُهٗ (یعنی محمد ﷺ ځوان مرد دی ، دهغه پزه نه سی پریکیدی) مطلب دا دی چی هغه اوږدی پوزی والا عزتمنددی، دهغه ذلیل کول آسان نه دی ، دیخواته مونږ دهغه

دذلیل کولوتیاری کووا وهاخواته زمالوردهغه په نکاح کی ورغله غرض دادی چی دی نکاح دیونفسیاتی، جنگ اثروکی اوداسلام په مقابله کی دکفر دقیادت کوونکی حوصلی یی کمزوری کړی ، ددی نکاح په وجه چی کمه سیاسی فائده اسلام اومسلمانانوته ورسیده ، دهغه داهمیت اوضرورت څخه انکارنه سی کیدی، اوپه یقین سره ویل کیږی چی دخدای پاك ﷻ دی پوه اوتدبیرکوونکی پیغمبرﷺ به خامخا دا فائده په نظرکی ساتلی وی ، دا یوښوخبری ولیکل سوی ، په دی سربیره چی څوك په سیرت باندی پوهیږی ، هغوی ته په دی کی نور هم ډیرحکمتونه دحضورﷺ دبیبیانو په ډیروالی کی پیداکیدی سی، په دی سلسله کی دحکیم الامت قدس سره رساله (کثرت ازواج لصاحب المعراج) لیدل اوکتل هم فائده منددی ، داتفصیل مونږدبی دینو مستشرقینو دخپورکړی ددوکی اوفریب دجال دپریکولو دپاره لیکلی دی څکه چی ددوی دتګی په دام کی ډیرهغه تعلیم یافته اوناپوهه مسلمانان هم مبتلی چی دسیرت نبوی ﷺاو تاریخ اسلام څخه ناخبره دی اوداسلامیاتو علم یی دمستشرقینو دکتابونو څخه حاصل کړي دی.

(که په ډیرو بیبیانوکي په برابری اوانصاف باندی قادرنه وی نوپه یوه بي بي دی صبر کوی)

ترځلورو بیبیانو پوری یی اجازت ورکی په آخرکی یی وفرمایل ، فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ یعنی که ستاسی سره دا بیره وی چی عدل به ونه سی نو په یوه بیبی بس والی کوی یاچی کومه مینځه دشرعی اصولو پرمطابق ستاسی په ملك کی وی په هغه گذاره کوی ، ددی څخه معلومه سوه چی تریوی زیات نکاحی کول په هغه صورت کی جائز اومناسب دی ، هرکله چی دشریعت په مطابق په ټولو بیبیانو کی برابری کولی سی او دټولو دحقونو لحاظ ساتلی سی که چیری پردی یی قدرت نه وی نویوازی یوه بی بی دی ساتی ، دجاهلیت په زمانه کی داظلم عام وو دیوه یوه سری به څوڅو بیبیانی وی چی بیان یی ددی آیت په ضمن کی اول تیری سوي دی او دبیبیانو دحقونو او برابری اوعدل به یی مطلقًا خیال نه ساتی ، چاته چی به یی زیات میلان وسو، دهغی به یی په هرحیثیت سره پالنه کوله اوخوشحاله به یی ساتله او دنورو دحقونو به یی هیڅ خیال نه ساتی ، قرآن کریم صفا وفرمایل چی که عدل نه سی کولی نو صرف یوه بی بی ساتی یاپه مینځه گذاره کوی دلته داخبره دذکر کولوقابله ده چی کومه مینځه چی ذکر یی په قرآن شریف کی اوپه دی آیت کی دی ددی خاص شرطونه دی ، چی نن صباهغه شرطونه نسته ، نو په دی وجه په دی زمانه کی چاته شرعی مینځه ویل اوبی نکاح یی ساتل حرام دی ، ددی تفصیل اوس دامقام نه دی ، حاصل دادی چی که څه هم چی قرآن کریم ترځلورو ښځو پوری په نکاح کی دساتلو اجازت ورکړي دی اوپه دغه حدکی دننه چی هرڅونکاحونه وسی هغه به صحیح اوجائزوی ، لیکن دډیرو بیبیانو دساتلوپه صورت کی په دوی کی عدل اوبرابری قائم ساتل واجب دی، اوددی خلاف کول عظیمه گناه ده نوهرکله چی تریوی دزیاتو نکاحونو کولو اراده وکی نواول دخپلو حالاتو معلومات واخله چی دټولو حقونه به هم په عدل اومساوات سره پوره کولی هم سی اوکه نه ، نوکه دا احتمال غالب وی چی عدل اومساوات به قائم ونه ساتل سی نوتریوه زیات نکاح کول خپل خان په عظیمه گناه کی اخته کول دی نوخان ورڅخه ساتل په کار دی اوپه یوی بی بی صبرکول په کار دی ، لنده دا ده چی که چاترځلورو

دزياتو ښځو سره په يووخت يعنې په يوه ايجاب او قبول سره نكاح وكړه نو دغه نكاح به بالكل باطله وي ځكه چې دځلورو ځخه دزياتو سره دنكاح هيڅ‌ته اجازت نشته او چې په ځلوروكې دننه وي نو به سي ، ليكن كه په بيبيانوكې عدل اوبرابري قائمه نه ساتي نو سخت ګناهګاربه وي او دكومې بيبي چې يې حق وهل كيږي ، هغه دقاضي په عدالت كې دعوه كولى سي اوخپل حق حاصلولى سي ، نبي كريم ﷺ په ټولو بيبيانوكې دبرابرى او انصاف كولو سخت تاكيد فرمايلى دى اوددى په خلاف كولويى ديد سخت عذاب وعدې فرمايلى دى ،او په خپله يې دخپل عمل په ذريعه هم واضحه كړي ده ، بلكه نبي كريم ﷺ په هغه معاملوكې هم برابري ساتل په كوموكې چې برابري لازمه نه ده،په يوحديث كې دنبي كريم ﷺ ارشاد مبارك دى چې دكوم سړي په نكاح كې دوې ښځې وي او د دوى په حقونوكې دى برابرى اوانصاف نه كوي نو دى به په قيامت كې داسې پورته سي چې دده يو اړخ به فالج وهلى اووچ سوى وي (مشكوٰة ص ۲۷۸) البته دابرابري په هغه كارونوكې ضروري ده كم چې دانسان په اختياركې وي ، مثلاً په نفقه كې برابري، په شپه كې برابري، پاته سوهغه كارچې دانسان په اختياركې نه وي، مثلاًدزړه ميلان يې يوه طرف ته زيات سي ، نو په دې غيراختياري معامله كې پرده څه مواخذه نشته ، په دې شرط چې ددې ميلان اثر په اختياري معاملوپرى نه وزي ، نبي كريم ﷺ په خپله هم په اختياري معاملوكې سره دپوره برابري دقائم ساتلو دالله ﷻ په درباركې عرض وكې ، اَللّٰهُمَّ هٰذَا قَسْمِيْ فِيْمَا اَمْلِكُ فَلَا تَلُمْنِيْ فِيْمَا تَمْلِكُ وَلَآ اَمْلِكُ ياالله ! دا زما تقسيم دى دبرابرى په هغه شيانوكې چې زماپه اختياركې دى اوس هغه شى چې ستاپه قبضه كې دى زماپه اختياركې نه دى پرهغه باندې مامه نيسه ښكاره خبره ده چې پركم كارباندې يورسول معصوم هم قادرنه دى په هغه باندې بل څوك څنګه قادركيدى سي، په دې وجه دقرآن شريف په بل آيت كې يې ددې غيرې اختيارى معاملې ذكر په دې شان سره كړي دى ،وَلَنْ تَسْتَطِيْعُوْٓا اَنْ تَعْدِلُوْا بَيْنَ النِّسَآءِ ، دښځوپه مينځ كې تاسې پوره برابري هيڅكله نه سى كولى ، په دې كې يې داوښوولە چې دزړه ميلان اومحبت يوغير اختياري معامله ده په دې كې برابرى كول دانسان ترطاقت وتلى دى ، ليكن مخ ته ددې غير اختيارى معاملې داصلاح دپاره فرمايي، فَلَا تَمِيْلُوْا كُلَّ الْمَيْلِ يعنې كه ديوې بى بى سره زيات محبت وي ، نوپه دې كې خو تاسې معذور ياست، ليكن دبلې بى بى څخه بې پروايي اوهغې ته هيڅكله مخ نه وراړول په دې صورت كې هم جائزنه دى ددې آيت په جمله ، فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوْا فَوَاحِدَةً كې چې دكوم انصاف اوبرابرى بيان دى دا هغه اختيارى كارونه دى دعدل چې په دې كې عدل نه كول عظيمه ګناه ده اوكوم سړى ته چې په دې ګناه كې داخته كيدو خطره وي ، ده ته داهدايت سوي دى چې تريوې زياته نكاح دى نه كوي .

يوه شبه اودهغي جواب: ددې لوړتفصيل اوتشريح كوم چې ذكر يې وسو ددې په نظركې نيولو سره ځينې خلق دسورة نسآء دذكرسوى آيت اوددى آيت ديوځاى كولوسره په يوه عجيبه غلطى كې اخته سول، هغه داچې دسورت نسآء په آيت خوداحكم وركول سو چې كه دانصاف اوبرابرى دقائم نه ساتلو بيره وي نوبيايو يوه نكاح باندې بس والى كوي، اوپه‌دې دوهم آيت كې يې په قطعي طورسره داواضحه كړه چې انصاف اوبرابرى خوبالكل كيدى نه سى نونتيجه يې داسوه چې تريوه زياته نكاحه مطلقًا جائز پاته نه

سوه ،دوی لره سوچ کول په کار دی چی که دالله ﷻ مقصد ددی ټولو آیاتونو څخه تربوی زیاتی نکاحی بندول وی ، نو بیاتفصیل بیانولوته ضرورت څه وو ، چی ، فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُم مِّنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ (یعنی په نکاح کوی کومی چی ستاسی خوښی ښځی دوی، دوی، دری دری، څلورڅلور،) اوبیاددی ارشاد څه معنی ده چی: فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا (معنی که تاسی ته دبی انصافی خطره وی) ځکه چی په دی صورت کی خوبی انصافی یقینی ده نوبیا دخطری کیدو خوهیڅکله معنی باقی نه پاته کیږی ، (اوبیادنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو ﷺ عملی اوقولی بیان اوپرله پسی په دی باندی عمل کول هم په دی باندی شاهد دی چی تربوی زیات نکاحی په یوه وخت کی هم په اسلام کی نه دی بندی کړه سوی ، خبره هم دغه ده کمه چی لوړه بیان سویده چی دسورة نسآء په اول آیت کی په اختیاری کارونوکی دانصاف او برابری کولو ذکردی اوپه دوهم آیت کی په محبت اودزړه په میلان کی په برابری باندی دقدرت نه راتلو بیان دی نوپه دی وجه په دواړو آیتونوکی کی نه څه تعارض (ټکر) سته او نه په دی آیتونوکی کی مطلق دښځو دډېروالی دممانعت څه دلیل سته ، دآیت په ختمیدو یی ارشاد وفرمایی ، ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا په دی آیت کی دوی کلمی دی یوه کلمه د أدنیٰ دا لفظ د دُنُوْ څخه مشتق دی چی دقریب (یعنی نژدی) په معنیٰ کی دی ، او دوهم لفظ : لَا تَعُولُوا د عَالَ يَعُولُ، مَالَ يَمِيْلُ په معنیٰ دی، چی معنیٰ یی میلان دی ، اودلته دناجائز میلان اوظلم اوزیاتی په معنی کی استعمال سوي دی ، مطلب دا دی چی په دی آیت کی چی څه تاسی ته ښوول سوی دی (یعنی دعدل نه کولوپه صورت کی پریوه بی بی ښس کول یاپه مینځه باندی گذاره کول) دا داسی شی دی چی ددی په اختیارولو اوپه دی په عمل کولوسره تاسی دظلم څخه خلاصیدی سی او دزیاتی اوظلم کولو موقعی به ختمی سی ، دلته یوه شبه دا ده چی هرکله یوه بی بی وی نو دظلم به بالکل موقع نه وی نوبیاپه لفظ دآدنیٰ زیاتولو سره یی داولی وفرمایل چی په دی عمل کول دی خبری ته نژدی دی چی تاسی ظلم ونه کی، بلکه داسی فرمایل په کار وه چی تاسی به بالکل ددی ظلم څخه خلاص سی ددی جواب دا دی چی په لفظ د آدنیٰ زیاتولوسره یی ددی طرف ته اشاره وفرمایله چی چونکه ډیرخلق پر یوه بی بی هم ډیرظلمونه اوزیاتی کوی ، په دی وجه دظلم دلاری بندولو دپاره یوازی داپوره نه ده چی تاسی تربوی زیاته نکاح مه کوی ، هو! دا ضروری ده چی په دی صورت کی به دظلم خطره کمه سی اوتاسی به عدل ته نژدی سی اودظلم اوزیاتی څخه به مکمله خلاصی هغه وخت وی چی کله دیوی بی بی حقونه پوره اداکړل سی اوددی سره دنیك سلوك معامله وسی ترکمزوریو یی معافی اودرگذر وسی اوددی پرکوږوالی باندی صبر وسی (خو افسوس چی نن صبا اکثره خلق په دی قرآنی تعلیماتو هیڅ عمل نه کوی او اکثره په بی تعلیمه کورنو کی دا ظلم ډیر زیات دی)

وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِن طِبْنَ لَكُمْ

ورکوی ښځو ته	مهرونه د دوی	په خوشحالی سره ،	بیا که هغوی ددې څخه څه شی

عَنْ شَیْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَکُلُوْهُ هَنِیْٓــًٔا مَّرِیْٓــًٔا ۝۴

پریږدي تاسې ته پخپله خوښې سره نو خورئ دغه خوندور خوش خونده .

دآیتونو ترون: په تیرآیت کې دډیروالي دښځوپه وجه چې په ښځو کوم ظلم کیدی دهغه لیرې کول وو ، په دې آیت کې دښځو دیوخاص حق ذکر دی او په دې کې چې کوم ظلم اوزیاتې کیدی دهغه لیرې کول دي او دا حق مهر دی .

لنډتفسیر: تاسې خلق بیبیانو ته دهغوی مهر دزړه په خوشحالی سره ورکوئ ، البته که دغه بیبیانې دزړه په خوشحالی سره څه پریږدي تاسوته ددغه مهرڅخه څه حصه (اوداحکم دټول مهرهم دی) نو (په دې حالت کې) تاسې هغه خورئ (استعمالوئ) خوندور او خوش خونده یې ګڼئ .

معلومات اومسئلې: دمهر متعلق به په عربو کې څوقسمه ظلم کیدی ، یو دا چې مهرکوم چې دانجلۍ حق دی دابه یې نه ورکوئ ، بلکې دانجلۍ اولیاوو به دخاوند څخه وصولوئ، چې سراسر ظلم وو ، ددې ددفع کولو دپاره قرآن کریم وفرمایل ، وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقٰتِهِنَّ یعنې ښځوته د دوی مهر ورکئ ددې مخاطب خاوندان هم دي چې دوی خپلو بیبیانوته مهرپه خپله ورکئ، اونورچاته دې نه ورکوی او دانجونو اولیاء هم دي چې که دانجونو مهردوی وصول کړی نودادې خاص انجونوته ورکوی ددې داجازت څخه بغیر دې په خپل تصرف کې نه راولې دوهم ظلم داهم ووچې هرکله چې که به چامهر ورکوی هم ، خوډیرپه تریو تندی، بې زړه اولکه چې یوتاوان څوك اداکوی، داسې به یې ورکوی ددې ظلم دلیرې کولو دپاره یې په‌آیت کې لفظ دَنِحْلَةً وفرمایې، ځکه چې نحله په لغت کې هغه ورکولوته وایي چې دزړه په خوشحالی سره وی غرض دادی چې په دې آیت کې یې داتعلیم وفرمایې چې دښځو مهر یوواجب حق دی ددې ورکول ضروری دی اولکه څنګه چې دنورو واجبو حقونو اداکول دزړه په خوشحالی سره ضروری دی ، دغه شان مهرهم ګڼل په کاردی دریم ظلم به دمهرپه باره کې داکیدی چې ډیرو خاوندانوبه داګڼل چې ښځه خوده ته مجبوره ده، مخالفت کولای نه سي، نو زورګیرنه بې یې پرکوله مهربه یې په معاف کې چې په حقیقت کې په دې سره معافي نه کیده لیکن دوی به داګڼله چې بس مهر معاف سو ، ددې ظلم دبندولو دپاره په ذکرسوی آیت کې یې ارشاد وفرمایې ، فَاِنْ طِبْنَ لَکُمْ عَنْ شَیْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَکُلُوْهُ هَنِیْٓــًٔا مَّرِیْٓــًٔا یعنې دغه ښځې که دزړه په خوشحالی سره دخپل مهرڅه حصه تاسولره درکې نو تاسې دغه خوړی سی ستاسې دپاره به مبارکه وی مطلب دادی چې دجبر اوزور اوتکلیف په ذریعه معافي حاصلول هیڅ شی نه دي په داسې کولوسره هیڅ نه معاف کیږي ، لیکن که هغه بالکل پخپل اختیار اورضامندی سره څه حصه دمهرمعاف کې یا تراخستلو وروسته یې بیاتاسې ته واپس کې نودغه ستاسې دپاره جائز او صحیح دی ، داذکر سوی ظلمونه دجاهلیت په زمانه کې ډیر زیات وه، چې ددې بندیزې قرآن شریف په دې ذکرسوی آیت کې وفرمایل افسوس دی چې دجاهلیت دزمانې داخبرې په مسلمانانوکې اوس هم موجودې دي په مختلفو قبیلو اوعلاقوکې ددې ظلمونو څخه څه ناڅه ظلم ضرور پیداکیږي ، ددې ټولو

څخه ځان ساتل لازم دی په آیت شریف کی چی کم قید دطیب نفس لګول سوي دی، چی که په خوشحالی سره ستاسی ښځی ستاسی ښیبیانی دمهرڅه حصه تاسی ته درکړی یایی ستاسی څخه ونه غواړی نوتاسی دغه خوړلی سی په دی کی یو ډیرلوی رازدی خبره داده چی دشریعت دا اصول دی چی دیوچایو ذره غوندی مال هم بل لره حلال نه دی ترڅوچی دطیب نفس په اجازت سره نه وی په طور دقاعدی کلیی حضور ﷺ فرمایلی دی.

اَلاَ لاَ تَظلِمُوْا اَلاَ لاَ يَحِلّ مَالُ امْرِءٍ اِلاّ بِطِيْبِ نَفْسٍ مِّنْهُ (مشکوٰة شریف ص ۲۵۵)

خبردار ظلم مه کوی ، اوپه ښه ډول سره پوه سی چی دیوچا مال (دبل سړی دپاره) حلال نه دی ترڅو چی دده دنفس په خوشحالی سره حاصل نه سی .

دا یو عظیم اصول دی او تردی لاندی ډیر جزئیات راځی ، په دی حاضروخت کی چونکه ښځی داګڼی چی مهر نه ور رسیږی ، نو که یی وغواړم اومعاف یی نه کړم ، نوخفګان اوتاوان ورڅخه جوړیږی ، په دی وجه زړه یی نه غواړی خومعاف یی کی ، ددی معافی هیڅ اعتبار نسته ، حکیم الامت قدس سره په فرمایل چی په صحیح معنٰی کی دطیب نفس دمعافی پته په هغه صورت کی لګیدی سی، چی دمهر پیسی ښځی ته حواله کړل سی اوتردی وروسته یی هغه په خوشحالی سره بغیردڅه تکلیف څخه ورکړی اوداسی طیب نفس دخوندواوبیبیانوپه معامله دمیراث کی هم ګڼل په کار دی اکثرداسی کیږی چی دمور یاپلار په وفات کیدو باندی هلك یاهلکان قبضه وکی اوانجونو لره حصه نه ورکوی اوکه یوڅوك ځان دیندارہ ګڼی نوپه خوندو باندی یی معاف کړی اوهغوی خودا ګڼی چی ماته خودغسی هم پرهیڅ حال رسیدونکی نه ده خپله حصه، نوپه دی وجه دخپلی خوښی خلاف یی معاف کوی اوبیادپلارپه وفات کیدوباندی دښځی حصه هم نه ورکول کیږی اومیری (ناسکه مور) ته خودسره څه نه ورکوی،دا ټول دحقونو په زور اخستل دی ، که څوك یی په طیب نفس سره معاف کړی نوبیامعاف کیدی سی چی ددی نښانه لوړه تیره سوي ده (خو دلته داخبره هم دفکرکولو قابله ده چی دخوندو اوښځو څخه خوبیی دوی په معاف کولوسره خپلوی اووایی چی اوس دامعاف سو ، خوعجیبه خبره دا ده چی یو وروروخوهیڅکله هم خپله حصه دمیراث بل وروړته نه بخښی بلکه یوبل په وژنی اوخور یی معاف کوی ، خو ددی اصلی وجه دا ده چی خورته حصه نه ملاویږی نو دهغه بله لارنسته ، که نه نو دی ورلره ورکړی چی دهغی دایقین راسی چی زماحصه ماته رسیږی ، نولکه دوروروپه شان بیابه یی داهم معاف نکی ، خوهغه غریبه څه وکی لکه دوروروپه شان په زوریی اخستی نه سی، ځکه چی رواج نه دی اوپه خوښه یی څوك ورکوی نه نوچی معاف کوی یی نه نوڅه وکی) زما بادارحکیم الامت قدس سره دا هم فرمایلی دی چی په دی سلسله کی دطیب نفس ذکردی دطیب قلب نه دی ، نوپه دی وجه دیوچا دمال دحلالیدو دپاره دزړه خوشحالی پوره نه ده ، کوم خلق چی رشوت یاسود ورکوی په دی کی ډیری ظاهری نفعی ګڼی نوپه عقلی طور سره دکتی په حساب سره په رشوت اوسودکی مال لګوی لیکن داخوښی معتبره نه ده که دنفس څخه پوښتنه وسی نونفس قطعًاپه دی خرڅ راضی نه وی په دی وجه یی طیب نفس فیصله کوونکی مقررکړی دمسجد مدرسی یادبل ضرورت دپاره که چنده کول کیږی نو په هغه کی دورکونکی دطیب نفس خیال ساتل په کار دی ، د

وروروولی، مشر، سردار یاهینت تردباو لاندی که څوك چنده ورکړی اوطیب نفس په کی نه وی نو دغه چنده په کارکی لګول حلال نه دی، بلکه هغه بیرته ورکول دی ، په آیت کی چی کوم لفظ د صَدُقٰت راغلی دی صَدُقَةٌ (په فتح دَصاد اوپه ضمه ددال) جمع ده ، صَدُقَةٌ اوصُدَاق دښځو مهرته ویل کیږی ، ملاعلی قاری رحمه الله په مرقاة شرح دمشکوة کی لیکی ، وَسُمِّيَ بِهِ لِاَنَّهُ يَظْهَرُ بِهِ صِدْقُ مَيْلِ الرَّجُلِ اِلَى الْمَرْءَةِ یعنی مهرته صُدَاق اوصَدُقه په دی وجه وایی چی دصدق په دی ماده کی دربښتیا معنٰی ده اوپه مهرسره هم چونکه دخاوند دخپلی ښځی طرف ته رښتینی میلان ښکاره کیږی ، په دی وجه په دی مناسبت سره مهرته صُدَاق وایی ، اوهَنِيْئًا مَرِيْئًا دواړه دفعيل پروزن دصفت لفظونه دی ، هَنِيْئًا (مِنْ هَنَآ ، وَهَنُوْءَ وَهَنِيٌّ) په لغت کی هغه شی ته وایی چی دڅه مشقت اوتکلیف څخه بغیرحاصل سی، هرکله چی دخوراك په صفت کی واقع سی نو ددی معنٰی دخوش خونده طعام کیدی سی یعنی هغه طعام چی دڅه مشقت څخه بُغیر په حلق کی کښته سی اوپه آسانی سره هضم سی دبدن جزء جوړسی ، مَرِيْئًا (مِنْ مِرْءَ الطَّعَامِ فَهُوَ مَرِيْءٌ اى هَنِيٌّ) لفظ هم په ذکرسوی معنٰی کی استعمالیږی غرض دادی چی دواړه لفظونه یوه معنٰی لری په دی وجه حضرت تهانوی رحمه الله ددواړولفظونوترجمه د(خوشګوار) په الفاظوسره کړي ده، اوشیخ عبدالقادر رحمه الله د(رِچْتاپچتا) په الفاظوسره ددی لفظونوترجمه کړي ده (یعنی داُردو تفسیر ترمتن لاندی ترجمه دتهانوی صاحب،خوشګوار ده،اوپه پښتوکی یی مونږمعنٰی په خوندلرونکی اوخوش خونده سره وکړه)

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِىْ جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيٰمًا وَّارْزُقُوْهُمْ

اومه ورکوی ناپوهوته خپل هغه مالونه کوم چی جوړکړی دی الله ستاسی دګذران سبب اودوی ته په دی کی خوری

فِيْهَا وَاكْسُوْهُمْ وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ۝۵ وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى

او اغوندی او وایاست دوی ته خبره روغه (دعقل) ، او ازمائش کوی دیتیمانو

حَتّٰٓى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوْٓا

تردی چی ورسیږي عمر دنکاح ته بیا که ووینی په دوی کی هوښیاری نو حواله کړی دوی ته

اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ۚ وَلَا تَاْكُلُوْهَآ اِسْرَافًا وَّبِدَارًا اَنْ يَّكْبَرُوْا ۭ

مالونه د دوی او مه خوری دیتیمانو مال دضرورت څخه زیات اوحاجت څخه مخکي چی لوی نه سی

وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَاْكُلْ

اوڅوك چی غنی (بی حاجته) وی نوځان دی دیتیم دمال څخه ساتی ، اوڅوك چی محتاج وی نوخوری دی ،

بِالْمَعْرُوْفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوْا

موافق د دستور ، بيا چي كله حواله كړي دوی ته مالونه د دوی نو شاهدان نيسی

عَلَيْهِمْ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيْبًا ⑥

په دی باندی اوپوره دی الله حساب كوونكی .

دآيتونو ترون : په تيرو آيتونوكی ديتيمانو دمال دوی ته دسپارلو اوذښځو دمهرونو دوی ته دادا كولو حكم وو چي ددی څخه په ظاهره دافانده راووته چي ديتيمانو اوذښځو مال په هرحال دوی ته حواله كول په كار دی كه څه هم دوی په معاملو نه پوهيږی او دمال په حفاظت هم قادر نه وی ، ددی غلطی فهمی دليری كولو دپاره په دی آيتونوكی فرمايی چي كم عقلوته مالونه مه سپاری اوددوی حفاظت اوساتنه كوی ، هركله چي دمالونو دحفاظت اوددی دلګولو دځايونو پوهه اوعقل په دوی كی تاسی نه وی معلوم كړی نوترهغه پوری ورلره مالونه مه وركوی .

لنډتفسير : (اوكه يتيم بالغ سی چي مقتضٰی ددی مال سپارل دی ورته لكه چي مخكی راغی ليكن كم عقل وی نو) تاسی (دی) كم عقلوته خپل (يعنی ددوی) هغه مال مه وركوی كوم چي خدای ﷻ (دداسی كاردپاره پيداكړي دی چي دی يی) ستاسی (ټولو) دپاره سرمايه دژوند جوړه كړي ده (مطلب دا دی چي مال دقدر شی دی دااوس مه وركوی چي بی قدری به يی وكی، بی ځايه به يی خرڅ كی) اوپه دی مالونوكی دوی ته خوراك وركوی اوجامه وركوی اودوی ته ښه خبره كوی (يعنی دوی ته تسلی وركوی چي مال ستادی، ستا دخير خواهی دپاره اوس لاستالاس ته نه سی دركلای، چي لږ هوښيارسی نوبيابه تاته دركړل سی) او (هركله چي دمال سپارلو دپاره هوښياری ليدل ضروری دی نو) تاسی يتيمان (تربالغ كيدو مخكی دهوښياری اوپوهی په خبروكی) ازمايی (څكه چي دبالغ كيدووخت خودمال سپارلووخت دی نوامتحان ترمخه نه دی په كار ،مثلاً يوڅه لږه ياډيره سودا يابل شی په راغواړی اووګوری ورته چي دسودا طرز اوسليقه ورسره سته كه نه، ياورلره يو شی دخرڅولو دپاره وركی اووګوری چي څنګه يی خرڅوی) تردی پوری چي (دوی وازماياست) چي كله دوی (عمرد) نكاح ته ورسيږی (يعنی بالغ سی څكه چي دنكاح پوره قابليت په بلوغ سره وی) بيا (وروسته تربلوغ اوامتحان) كه په دوی كی يوقسم عقل ووينی (يعنی حفاظت اوساتنه دمال اوانتظام) نوددوی مالونه دوی ته حواله كی (اوكه لاپه دوی كی سليقه اوعقل نه وی راغلی نولږ ورځی نور ورته صبروكی) اودامالونه (ديتيمانو) ترضرورت زيات اوپه دی خيال سره چي دوی به بالغ سی (بيابه دوی ته حواله كول وی) ژر ژرمه مصرفوی اومه يی خوری او (كه داسی يی بربادوی نه، بلكه لږيی خوری نودهغه حكم دا دی چي) كوم سړی (ددی مال څخه) بی حاجته وی (يعنی دده سره دخپلی ګذاری مال وی كه څه هم صاحب دنصاب نه وی) نودی دی خپل ځان بالكل (دلږ خوراك څخه هم) ساتی اوكم سړی چي حاجتمندوی نوهغه دی په مناسب مقدارسره (يعنی چي ضروری حاجتونه

یی په دفع کیږی) خوری دی (استعمالوی دی) بیاچی کله (وروسته تروجود دشرطونو یعنی وروسته تربلوغ اوذکر سوی پوهی) ددوی مالونه دوی ته حواله کوی نو(بنه داده چی) ددوی (دمالونو دوی ته پرورکولو) باندی شاهدان هم ونیسی (شایدچی څه وخت څه اختلاف راسی نوشاهدان به په کار درسی) او (داغسی خو هم) الله ﷻ حساب اخستونکی پوره دی (که خیانت مونه وی کړی نوکه شاهدان نه وی هم خیر دی ځکه چی اصلی حساب دچاسره چی یی تعلق دی، هغه یی صفایی پیژنی، اوکه خیانت سوی وی نو دشاهدانو موجودوالی هم نفع نه ورکوی ، ځکه دچاسره چی به حساب کول وی هغه ته دهرڅه پته ده، شاهدان یوازی دظاهری انتظام دپاره په کار وی.

معلومات اومسئلې

(مال دژوند سرمایه ده او ددی حفاظت په کار دی)

په دی آیتونوکی یی یوه طرف ته دمال اهمیت اوپه انسانی ژوندکی یی ددی لوی دخل بیان کی زرونو ته یی ددی دحفاظت دعوت ورکی بل طرف ته یی دمال دحفاظت متعلق دیوی عامی کوتاهی اصلاح وفرمایله هغه داچی ځینی خلق دطبعی محبت اومینی دغلبی په وجه بی تجربی اونابالغوکوچنیانو او ناپوهه ښځوته خپل مالونه حواله کوی چی لازمی نتیجه یی دمال بربادی اودیره ژرتنگدستی اوغربت وی

(ښځو، کوچنیانو اوکم عقلوته مالونه مه سپاری)

دقرآن مفسرحضرت عبدالله بن عباس ﷜ بیان فرمایی چی دقرآن مجیدپه دی آیت کی داالارښوونه ده، چی خپل پوره مال کم عقلو کوچنیانو اوښځوته په سپارلو سره ځانونه مه محتاجه اومفلسان کوی، بلکه الله ﷻ تاسی منتظمان اوساتونکي جوړکړی یاست نومال په خپل حفاظت کی ساتی ، په قدر دضرورت ددوی په خوراك اوجامو باندی یی خرڅ کوی ، اوکه دوی دمال په خپله قبضه کی داخستلو مطالبه هم وکی نومعقوله خبره ورته کوی اوپوه کوی یي ، چی زړه یی هم نه آزاریږی اومال هم نه ضائع کیږی ، مثلاً داسی ورته وایاست چی داهرڅه ستاسی دپاره دی، چی لرپوهه ستاسی راسی بیابه درکړل سی ، دحضرت عبدالله بن عباس ﷜ ددی تفسیر مفهوم پرهغه ټولو ښځو، کوچنیانو اوکم عقلو ناتجربه کارو شامل دی چاته چی دمال په سپارلو باندی په مال کی دنقصان خطره وی، برابره خبره ده که خپل کوچنی وی اوکه یتیمان وی اوبرابره خبره ده که دامال ددی کوچنیانو اویتیمانو خپل وی اوکه یی دمشرانو وی داتفسیردابوموسیٰ اشعری ﵁ څخه هم نقل دی اودتفسیرامام حافظ طبری ﷫ هم دااختیارکړی دی.

که څه هم چی دمخکی او وروسته آیتونو څخه ددی حکم خاص والی په یتیمانو کوچنیانو پوری معلومیږی ، یعنی چی دا حکم دی په یتیمانو پوری خاص وی ، لیکن دالفاظو عاموالی په خپل ځای دی په دی کی یتیم اوغیر یتیم ټول کوچنیان داخل دی، اوشاید چی دلته په أَمْوَالَكُمْ دمخاطب په صیغه فرمایلوکی داحکمت وی چی خپلو مالونوته هم داحکم شامل دی اودیتیمانو مالونو ته هم ترڅو پوری چی په دوی کی هوښیارتیا رانه سی نو د دوی دذمه واری په وجه چی د دوی په تصرف دی نوگویا د دوی مالونه دی ، او تردی په مخکی آیت ، وَآتُوا الْيَتٰمٰى اَمْوَالَهُمْ کی یی وفرمایل په دی سره یی اصل

حقیقت هم واضح کړي دی ، چی دیتیمانو مال به دوی ته ورکول وی څکه چی د دوی مال دی نو تردی وروسته کمه مغالطه باقی نه پاته کیږی ،دمال حفاظت ضروری کاردی، اوددی ضائع کول گناه ده ، دخپل مال په حفاظت کی که څوك قتل سی، نوشهید دی ، لکه دخپل ځان دحفاظت په کولوکی چی دقتل کیدو دشهادت داجر وعده سویده ، نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

مَنْ قُتِلَ دُوْنَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيْدٌ، (بخاری ص۳۳۷ج ۱) مسلم ص۸۱ جلد ۱) دخپل مال په حفاظت کولوکی چی کوم سړی قتل سی نو دی په شهیدانو کی شمیرل کیږی ، دارنگه یی ارشاد فرمایلی دی .

نِعْمَابِالْمَالِ الصَّالِحِ لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ (مشکوٰة ص ۳۲۲) (یعنی دنیك سړی دپاره دده ښه اوپاکیزه مال دڅوند ښه سامان دی) دارنگه یی ارشاد فرمایلی دی .

لَا بَأْسَ بِالْغِنٰى لِمَنِ اتَّقَى اللهَ عَزَّ وَجَلَّ (مشکوٰة ص۴۹۱)

کوم سړی چی دالله ﷻ څخه بیریږی دده په مالداری کی دده دین ته هیڅ نقصان نسته .

په آخری دوو حدیثونوکی داخبره وښوول سوه چی دنیك اوپرهیزگاره سړی مال دده دپاره نقصانی نه دی څکه چی داسی سړی دالله ﷻ څخه بیریږی نوخپل مال به په گناه کی دخرځ کولوڅخه ساتی دډیرو اولیاؤ اوصوفیانو څخه چی دمال بدوالی نقل سوی دی، نوهغه دداسی خلقوپه باره کی دی، چی خپل گټلی مال په گناهونوکی خرځ کوی، ځان ته دآخرت عذاب ډیروی اوچونکه انسان په طبعی طورسره ترمال دارکیدو وروسته داسراف اونورو گناهونو څخه دځان ساتلو فکر پریږدی ، په دی وجه دمال څخه لیری اوسیدل ښه گڼل سوی دی په قدر دضرورت یی لږگټل اودالله ﷻ نوم اخستل اوډیرمال دحساب اوکتاب څخه ځان خلاصول دادپخوانیوبزرگانو طریقه وه په موجوده دورکی په خلقوکی ددین اوایمان زیات اهمیت نسته ددنیوی سازاوسامان وطرف ته زیات مخ کوونکی دی اوپه معمولی غوندی تکلیف لاځه کوی چی دظاهری فیشن په خلاف ورزی باندی هم دین پریښوولوته تیاریږی ، په دی وجه دداسی خلقودپاره حلال مال گټل اودهغه دمحفوظ کولو زیات اهمیت دی ، دداسی خلقو دپاره نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

كَادَ الْفَقْرُ اَنْ يَّكُوْنَ كُفْرًا (مشکوٰة ص ۴۲۹)

یعنی تنگدستی انسان ځینی وخت کافر جوړولی سی .

حضرت سفیان ثوری رحمه الله ددی په تشریح کی فرمایی ، كَانَ الْمَالُ فِيْمَا مَضٰى يُكْرَهُ فَاَمَّا الْيَوْمَ فَهُوَ تُرْسُ الْمُؤْمِنِ یعنی په تیره زمانه کی مال ساتل ښه نه گڼل کیدل ، لیکن نن دامال دمومن توره ده ، دارنگه دوی فرمایی ، مَنْ كَانَ فِيْ يَدِهٖ مِنْ هٰذِهٖ شَيْئًا فَلْيُصْلِحْهُ فَاِنَّهٗ زَمَانٌ اِنِ احْتَاجَ كَانَ اَوَّلُ مَنْ يَّبْذُلُ دِيْنَهٗ یعنی دچاسره چی دروپوڅخه څه موجودوی هغه ته په کار دی چی دغه مال په مناسبه طریقه په کارراولی څکه چی داهغه زمانه ده چی که څه حاجت ورپیښ سی نوانسان به تر ټولو مخکی دخپل حاجت پوره کولو دپاره خپل دین خرځ کی مطلب دا دی چی دحاجت پوره کیدو اهمیت پردین ترچلیدو زیات سوی دی (مشکوٰة ص ۴۹۱)

(دنابالغو دپوهي او صلاحیت دامتحانولو حکم)

په اولنی آیت کی چی هرکله دامعلومه سوه چی په معاملاتوکی ترڅو پوری دنابالغوکوچنیانو هوښیاری

ثابته نه سی، ترهغه پوری دوی ته مالونه سپارل نه دی په کار، په دی وجه یی په دوهم آیت کی دکوچنیانو دتعلیم اوتربیت انتظام اوبیایی دامتحان کولو او د دوی دصلاحیت معلومولو احکام وښوول فرمایی.

وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ یعنی تربالغ کیدو مخکی مخکی کوچنی کوچنی معمولی معاملی داخستلو اوخرڅولو دوی ته سپاری او د دوی امتحان اخلی تردی چی دوی دنکاح قابل یعنی بالغ سی، نواوس په خاص طورسره ددی اندازه ولګوی چی دوی په خپلو معاملوکی هوښیاران سویدی اوکه نه دی هرکله چی هوښیارتیا پکښی پیداکیدله نو بیاددوی مالونه دوی ته وسپاری، لنډه داچی دکوچنیانو دخاص طبعیت اوپه دوی کی دعقل اوهوش راتلوپه اعتبارسره یی د دوی دری درجی کړی، یوه تربلوغ مخکی، دوهمه تربلوغ وروسته دریمه ترهوښیارتیا وروسته، تربلوغ مخکی دکوچنیانو اولیاؤ ته دا حکم دی چی د دوی دتعلیم اوتربیت کوشش دی کوی، په معاملوکی د دوی دهوښیارولو دپاره دی کوچنی کوچنی معاملی داخستلو خرڅولو ددوی په لاس ورکوی، په آیت کی د وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى دا مطلب دی، ددی څخه امام ابوحنیفه صاحب رحمه الله دامسئله راایستلی ده چی نابالغه کوچنی چی کومی معاملی داخیستلو اوخرڅولو دخپلو اولیاؤ په اجازت سره کوی هغه صحیح اونافذی دی، دوهم حکم دا دی چی هرکله دی بالغ اود نکاح قابل سی نو اوس دمعاملاتو او تجربی په اعتبار سره د دوی دحالاتو معلومات اخلی، که معلومه سوه چی دی په خپله نفع اونقصان پوه سوی دی اومعاملی په صحیح طریقه سره کوی نوددوی مالونه دوی ته وسپاری.

دبلوغ عمر: په دی آیت چی کوم ځای دبلوغ حکم فرمایل سوی دی، هلته قرآن کریم په دی باره کی چی دکوچنی بالغ کیدل په کم عمرکی ګڼل کیږی، فَاِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ یی وفرمایل، دی طرف ته یی اشاره وکړه چی اصل بلوغ دکم عمر سره تړل سوی نه دی بلکه ددی مدارپر هغو نښانو دی کومی چی بالغانو ته په مخکی راځی، ددی نښانوپه اعتبارسره کم وخت چی دی دنکاح قابل سی، بالغ ګڼل کیږی، که څه هم عمر یی دیارلس څوارلس کاله وی، البته که پرکوچنی کی دبالغ والی نښانی ښکاره نسی نودعمرپه اعتبارسره به دی بالغ مقرر کیږی چی په دی کی دفقهاوو رحمهم الله اختلاف دی، ځینی دهلك دپاره اتلس کاله او دانجلی دپاره اوولس کاله مقرر وی اوځینی یی ددواړو دپاره پنځلس کاله عمرته رسوی نوچی ورسیږی شرعًا به بالغ ګڼل کیږی که دبلوغ نښانی په کی ښکاره سی اوکه نه.

(هوښیارتیا به څنګه معلومیږی فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا **تشریح)**

دقرآن حکم دا دی چی کله تاسی په دوی کی هوښیارتیا معلومه کی نو دغه وخت د دوی مالونه دوی ته وسپاری ددی هوښیارتیا میعاد اواندازه څه ده؟ قرآن مجید ددی آخری میعادڅه وضاحت نه دی کړی، په دی وجه ځینی فقهاء رحمهم الله دی طرف ته ولاړل چی ترڅو پوری پوره هوښیارتیا په کی معلومه نه سی، ترهغه وخته پوری دی د دوی مالونه نه سی ورسپارلی بلکه هم دغسی دی دولی په حفاظت کی وی، که څه هم ټول عمرپه دی حالت کی تیرسی، اوداامام اعظم ابوحنیفه رحمه الله تحقیق دا دی، چی دلته دهوښیارتیا دنشتوالی څخه مرادهغه دی کوم چی دکوچنیوالی داثرڅخه وی، اودبالغ کیدوڅخه ترلسو

کالو وروسته پوري دکوچنيوالي اثرختم سي ، په دي وجه پنځلس ۱۵ کاله دبلوغ عمر اولس ۱۰ کاله دهوښيارتيا، تول پنځه ويشت ۲۵ کلونه سول ، نوچي پنځه ويشت کالوته ورسيږي نوده ته به پوهه اوهوښيارتيا ضرور حاصله سي ، دکومي هوښيارتيا په حاصلولوکي چي کوچنيوالي اوکم عمري حائله وه ، او قرآن کريم لفظ دلته د رُشد نکيره راوړيدی ، دی طرف ته يي هم اشاره کړي ده ، چي مکمله پوهه او هوښيارتيا شرط نه ده ، يوڅه قدر هوښيارتياهم ددی دپاره کافي ده ، چي د دوی مالونه دوی ته ورکولي سي ، په دي وجه ترپنځه ويشتو کالوپوري به انتظاروکی نوکه پوره هوښيارتيا په کی هم را نه غله خوبيابه هم ددوی مال دوی لره ورکړل سي پاته سوه مکمله هوښياري اوعقلمندی، نو دا خو په ځينو خلقوکی تول عمرهم نه راځی دوی هميشه ساده اوسوده وی ، نو ددی په وجه به دوی دخپلو مالونوڅخه نه سی محرومه کيدلی ، البته که يوسړی ډيرپاګل اوليونی وی نوبياده حکم جلادی، دی به هميشه دنابالغو کوچنيانو په حکم کی وی ، او د دوی مالونه به هيڅکله هم دوی ته نه سی حواله کيدای ، ترڅو چی دده ليونتوب ليري سوی نه وی ، که څه هم چي تول عمريي په دی ليونتوب کی تيرسی .

(ديتيمانو دمال دبي ځايه خرڅولو ممانعت)

لکه څنګه چي معلومه سوي ده په دی آيت کی يی ددی خبری ښوونه کړي ده چي ديتيمانومال دوی ته ترهغه وخته پوري مه حواله کوی ترڅو چي په دوی کی څه قدری پوهه اوتجربه رانه سی اودی دپاره خوښکاره خبره ده چي نوربه ترڅه وخته پوري انتظارکول کيږي ، نوپه دی حالت کی ددی خبری امکان وو چي ديتيم اولياء به ديتيم په مال کی څه داسی زياتی وکی چي پکښی به ديتيم نقصان وی ، په دی وجه يی په راتلونکی آيت کی وفرمايل .

وَلَا تَأْكُلُوْهَآ اِسْرَافًا وَّبِدَارًا اَنْ يَّكْبَرُوْا: يعنی د دوی مالونه تر ضرورت زيات په دی خيال سره مه خرڅوی چي دوی به بالغان سی نوبيا به دوی ته ورکول غواړي نو ددی بيری څخه يی ژر ژر مه خوری ، په دی آيت کی يی ديتيم ولی د دوو خبرو څخه منع کی ، يو د دوی په مال کی داسراف يعنی بی ځايه خرڅ کولو څخه ، دوهم ددی خبری څخه چي د دوی مال دضرورت ترپيښيدو مخکی ژر ژر خرڅ کول ، په دی خيال سره چي بيا خو به دوی لوی سی ، دا مال به دوی ته حواله سی ، زما اختيار به ختم سی .

(ديتيم ولي دده دمال څخه دضرورت دپاره څه اخستي سي)

په آخری آيت کی يی ددی ضابطه بيان کړه چي کوم سړی ديتيم کوچنی په پالنه اودده دمال په حفاظت کی خپل وخت اومحنت خرڅ کوی نوآياده ته داحق سته چي ديتيم دمال څخه دخپل خدمت څه حق واخلی؟ نوږی فرمايل ، وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ يعنی څوك چي حاجتمندنه وی خپل ضرورت دبل طرف څخه پوره کولی سی نوده ته پکاردی چي ديتيم دمال څخه دخپل خدمت حق نه اخلی ځکه چي داخدمت دده په ذمه فرض دی ، ددی معاوضه اخستل ده لره جائزنه دی ، بيايی وفرمايل .

وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَاْكُلْ بِالْمَعْرُوْفِ : يعنی دکوم يتيم ولی چي فقير اومحتاجه وی اوبله کومه ذريعه دژونديی نه وی ، نو دی ديتيم دمال څخه په يو مناسب مقدار سره خوړلی سی چي ضروری حاجتونه يی په پوره کيدی سی .

(دمال سپارلو په وخت کي شاهدان درول)

په آخري کی یی ارشاد وفرمایی، فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا یعنی چی هرکله تر امتحان وروسته یتیمانوته د دوی مالونه سپاری نو یوڅوك معتبر اونیك خویه په شاهدان کی ، ددی دپاره چی په آئنده کی څه جګړه جوړه نه سی اوپه یادساتی چی دالله ﷻ په حساب کی هر شی دی.

(داوقافو اونورو ملکي اوملي خدمتونو معاوضه)

ددی آیت څخه یوفقهی ضابطه او اصول معلوم سو چی کوم خلق داوقافو ساتونکی دی یادمسجدونو او مدرسو ناظمان دی یادمسلمانو حکومتونو دادارو ذمه وار دی یادغه شان دنوروملکی یاملی خدمتونو چی پوره کول یی فرض کفایه وی ، په دی باندی مامور وی ، ددی صاحبانو دپاره هم ښه اوغوره دا ده چی که د دوی سره خپله څه ګذاره وی چی دخپلو کوچنیانو ضروری خرڅونه پوره کولی سی نو ددی ادارو او دحکومت دبیت المال څخه دی هیڅ نه اخلی ، لیکن که خپله ګذاره یی نه کیږی او دکار او کسب کولو په وخت کی په دی کارونو کی مشغوله وی ، نو په قدر دضرورت ددی ادارو څخه مال اخیستی سی لیکن د(په قدر دضرورت) لفظ به په نظرکی نیسی ، ډیر خلق دضابطی په ډول سره دکاغذی خانی دډکولو دپاره خپله میاشتنی څه حصه مقرر وی ، لیکن په مختلفو طریقوسره ددی څخه ډیرزیات په بی احتیاطی سره پرخپل ځان اوآل او اولاد باندی خرڅوی ، ددی بی احتیاطی مخ نیوی بغیر دخدای ﷻ دبیری څخه نورهیڅ نسته چی دی طرف ته دآیت په آخری ټوټه توجه کی: وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا یی وفرمایی ټولوعامو اوخواصو توجه یی دی طرف ته راوګرځوله چی دکومو خلقوسره دالله ﷻ دحساب فکر وی، هغه دناجائز مال اخیستو څخه خلاصیدای سی (الله ﷻ دی مونږ ته توفیق راکی)

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ

دسړو دپاره هم حصه ده په هغه کی چی پری یی ږدی ترمرګ وروسته مور او پلار اوخپلوان اودښځو دپاره هم حصه ده په هغه کی چی پری یی ږدی دمرګ څخه وروسته مور اوپلار ،

وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۝٧ وَإِذَا

او خپلوان لږ وي اوکه ډیره ، حصه ده مقرر کړل سوی او هر کله

حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم

حاضر سی دتقسیم په وخت کی خپلوان او یتیمان او محتاجان نو دوی ته هم څه

مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۝٨ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا

خوراك ورکوی ددې څخه اووایی دوی ته خبره روغه (دعقل) او په کار دی چی وبیریږي هغه خلق چی که پریږدی

مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعٰفًا خَافُوْا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ

دخان څخه وروسته اولاد ضعيفان نو د دوی خيال دی ساتی يعنی چی زمونږ څخه وروسته به داسی حال د دوی وی نو په کاردی چی وبريږي دالله څخه ،

وَلْيَقُوْلُوْا قَوْلًا سَدِيْدًا ﴿۹﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى

او وايی دی خبره برابره ، بيشكه كوم خلق چی خوری مال ديتيمانو

ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُوْنَ فِيْ بُطُوْنِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيْرًا ﴿۱۰﴾

په ناحقه سره دغه خلق اچوی په خپلو نسو كی اور ، او ديرژربه داخل سی دوی اورته .

دآيتونو تړون : په سورت نسآء كی داول څخه دعامو انسانانو دحقونو اوخاص دكورنی ژوند متعلق دحقونو بيان راروان دی ، تردی په مخكی آيت كی ديتيمانو دحقونو بيان وو ، په دی ذكرسوو ، څلورو آيتونوكی هم دښځو اويتيمانو دخاصو حقونوچی تعلق يی دميراث سره دی، بيان دی په اول آيت كی يی دجاهليت هغه رسم باطل كی چی په دغه زمانه كی به دښځو دميراث حق نه منل كيدی ، دی آيت دوی دخپلی شرعی حصی حقداری كړی ، ددوی په حق كی دكمی كولو اودنقصان رسولو سخته منع يی وكړه بياچونكه ذكردميراث دحقدار وو اوپرداسی موقع باندی دتقسيم په وخت كی غير حقدار يتيمان فقيران كوچنی هم حاضريږی ، نو په دوهم آيت كی يی د دوی سره دښه سلوك اومراعاتوحكم وكی ليكن دا حكم دوجوب دپاره نه دی بلكه مستحب دی تردی وروسته په دريم اوڅلورم آيتونوكی هم ديتيمانو داحكامو په باره كی ددی مضمون تاكيددی .

لنډتفسير: دنارينه وو دپاره هم (برابره خبره ده كه كوچنی وی اوكه لوی) حصه (مقرره) ده په هغه شی كی كوم چی (ددی نارينه وو) مور اوپلار او (يانورو) ډيرو نژدی خپلوانو (دخپل مرګ په وخت كی) پری ايښی دی او (دغه ډول) دزنانه وو دپاره هم (برابره خبره ده كه كوچنی وی اوكه لوی) حصه (مقرره) ده په هغه شی كی كم چی (ددی ښځو) مورا و پلاراو (يانورو) ډير نژدی خپلوانو (دخپل مرګ په وخت كی) پری ايښی وی برابره خبره ده كه دغه (پاته سوی) كم وی اوكه ډيروی (دټولوڅخه به ورته رسيږی) حصه (هم داسی چی په) قطعی طور سره مقرره ده (اوكله چی وارثان تركه) تقسيموی دغه وخت (داخلق) موجود وی (يعنی دليری) قريب (چی په ميراث كی يی حق نه وی) اويتيمان اوغريبان خلق (په دی توقع سره چی شايد مونږ ته به په كی هم څه ورسيږی ، قريب په ګمان دحقداری سره او نورخلق په اميد دخيراو خيرات سره) نو هغوی ته هم په دی (تركه) كی (دبالغانو اوحاضرو دحصی څخه) خپروی او وركوی او د دوی سره ښه (اونرمی) خبری كوی (دغه خبره دقريبانو سره داسی كوی چی دوی پوهوی چی په شريعت كی ستاسی حصه په دی كی نسته مونږ معذوره يواونوروته داسی چی څه ورلره وركی نو احسان مه وربانديزياتوی)

او (دیتیمانو په باره کی) داسی خلقولره بیره په کارده چی که ترخپل ځان وروسته کوچنی کوچنی هلکان پریږدی (مره سی) نوددی (کوچنیانو) په ددوی سره فکروی (چی داسی نه چی څوك آزارورنه کی، نوهم دغسی دنورو دکوچنیانو دپاره هم خیال ساتل په کار دی چی دوی ته دی ولی مونږ آزار ورکو) وروسته (ددی خبری دفکر کولوسره) دی خلقوته په کار دی چی (دیتیمانوپه معامله کی) دخدای ﷻ (دحکم دمخالفت) څخه وبیریږی (یعنی آزار اوضرر دی نه وررسوی) او (قولاً هم دوی ته) دموقعی خبره کوی (په دی کی دتسلی اوزړه آرامولو خبره هم راغله، اودتعلیم اوادب خبره په کی هم راغله، غرض داچی د دوی دمال اوځان دواړو اصلاح کوی) بیشکه کوم خلق چی دیتیمانو مال بی له استحقاقه څخه خوری نورهیڅ نه دی بی له دی چی په خپل نس کی (ددوږخ) داور (سکروټی) اچوی (یعنی ددی خوراك انجام دادی) او (دا انجام ډیر لیری نه دی څکه چی) ډیرژر (به ددوږخ په) بل کړی اورکی داخل سی (هلته به دا انجام وویني)

معلومات اومسئلي

(دمور او پلار اونورو خپلوانو په مالونو کي دميراث حق)

تراسلام مخکی په عربو اوعجموکی دکمزوری قسم دیتیم کوچنی اوښځو همیشه بدحال تیر سوي دی او ظلم اوزیاتی پرکیدی ، اول خوبه چاددوی حق نه منی اوکه چیری به منل کیدی هم نو دخلګو څخه ددوی و سولول اوددی محفوظ ساتل دچاپه قدرت کی نه وو ، اسلام ترټولو اول دوی ته حقونه ورکړل، بیایی ددی حقونو دحفاظت مکمل انتظام وکی ، دوراثت په قانون کی هم عامو قومونو ددنیا دمعاشری دواړه کمزوری جزءونه (یتیم اوښځه) دخپل فطری اوواجبی حقونو څخه محرومه کړی وه ، عربو خودا اصول جوړ کړی ووچی دمیراث مستحق یوازی هغه دی کوم چی پرآس سپریدی سی اوددښمن مقابله کولای سی او دغنیمت مال جمع کولی سی (روح المعانی ص ۲۱ ، ج ۴) ښکاره خبره ده چی دا دواړه قسمونه ضعیفی ښځی اوکوچنیان په دی اصولوکی نه راتلل ، نو په دی وجه ددوی داصولو پربنا یوازی ځوان، بالغ هلك دمیراث حقداروو ، انجلۍ خو به مطلقاً وارثه نه سوای ګڼل کیدای، که بالغه به وه اوکه نابالغه ، او هلك هم چی بالغ به نه وو، نودمیراث حقداربه نه وو ، دنبی کریم ﷺ په مبارك وخت کی یوه واقعه داسی پیښه سوه چی اوس بن ثابت وفات سو، دوی انجونۍ یونابالغه هلك اویوه ښځه یی وارثان پاته سول ، لیکن دعربو دزاړه دستور مطابق دده دوه داکا زامن راغلل اودمرحوم پرټول مال یی قبضه وکړه اواولادو اوښځی لره یی هیڅ شی هم ورنه کی ، څکه چی ددوی په نزد ښځه خومطلق دمیراث څخه محرومه وه که بالغه به وه اوکه نابالغه ، نوښځه اودواړه لوڼی خویی دغسی محرومه سوی پاته سو هلك، نوهغه دکوچنیوالی په وجه محروم سونو په دی وجه ټول مال یی داکا دوو زامنو قبضه کی ، داوس بن ثابت ښځی داهم وغوښتل چی داداکا زامن چی ټول مال یی قبضه کی نودادوی انجونی دی هم په نکاح واخلی، چی ددوی دفکر څخه خوبی غمه سم ،لیکن هغوی دا انجونی قبولی نه کړی ، نو داوس بن ثابت دغه کونده نبی کریم ﷺ ته راغله اوخپل حال یی ورته بیان کی ، تردغه وخته پوری په قرآن کریم کی دمیراث آیت نه وونازل سوی ، نوپه دی وجه نبی کریم ﷺ په جواب ورکولو کی صبروکی څکه چی دده

ﷺ دا یقین ووچی دوحی الهی په ذریعه به ددی ظالمانه قانون دبدلولو حکم خامخا راسی، نودغه وخت داآیت شریف نازل سود لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ څخه تر نَصِيبًا مَّفْرُوضًا پوری اوتردی وروسته نور دمیراث آیتونه نازل سول چی دحصو تفصیلات په کی دی او ددی سورت په دوهمه رکوع کی ددی تفصیلات دی ، نبی کریم ﷺ قرآن دحکم مطابق دتېولی ترکی اتمه حصه دغه کونډی ته ورکړه اونور مال یی دمرحوم په زوی اولونوکی داسی تقسیم کی چی نیم یی هلك ته ورکی اونیم یی په دواړو انجونوکی برابر تقسیم کی اوداکا زامن یی چونکه داولاد په نسبت زیات نژدی نه وه نوهغوی ورڅخه محرومه سول «روح المعانی»

دمیراث دمستحق کیدو ضابطه: دی آیت دوراثت دیوڅو احکامو په ضمن کی دوراثت دقانون ضابطه بیان کړه مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ دمیراث دی دوو لفظونو دوه بنیادی اصول وښوول یو تعلق دولادت «پیدا کیدو» چی داولاد اومور اوپلار په مینځ کی دی اوکومه چی په لفظ دوَالِدَانِ سره بیان سوه ، اوصحیح دا ده چی په لفظ د أَقْرَبُونَ کی هرقسم خپلوالی اوتعلق داری راځی ، برابره خبره ده که دغه تعلق دیوه اوبل څخه دپیدا کیدو وی ، لکه په اولاد اومور اوپلارکی چی دی یابه بل شان وی لکه عام قرابت اوخاندانی تعلق یاهغه قرابت چی دنکاح په تعلق سره پیدا سوی وی لفظ د «اقربون» دی ټولو لره راجمع کونکی دی لیکن مور اوپلار لره یی دهغو دزیات اهمیت په وجه جلا بیان کړل ، بیادا لفظ داهم وښوول چی مطلقی قرابت درلودل دوراثت دپاره کافی نه ده ، بلکه په قرابت کی أَقْرَبَ «زیات نژدی» والی شرط دی څکه چی که یی زیات نژدی والی معیاری شرط مقررنه سی ، نودهریوه مړکیدونکی وراثت به ددنیاپه پوره آبادی تقسیمول ضروری سی څکه چی ټول دیوه مور اوپلار آدم ؑ اوحواء ؑ څخه پیداسوي دی او دنژدی زمانی څه ناڅه قرابت خوپه ټولوکی موجوددی او داخو اول کیدی نه سی اوکه څوك یی کوشش کوی اودانتظام وکی چی زه یی تقسیموم نوچا چاته به یی وررسوی اوڅومره کوچنی جزءونه به ورڅخه جوړوی «هرجزء به یی جزء لایتجزّیٰ جوړ سی» اودغه به بیاد چا څه په کار راسی ، نوپه دی وجه ضروری سوه چی کله دوراثت دارا و مدار پرقرابت باندی سونو اصول داشی په کار سوه چی که دنژدی اولیری مختلف قریبان جمع وی نونژدی لره به پرلیری ترجیح ورکوی چی نژدی قریب وی نولیری ته به حصه نه رسیږی البته که کم قریب داسی وی چی په یوه وخت سره ټول اقرب وی که څه هم وجهی داقربیت په دوی کی مختلفی وی نوبیابه داټول دوراثت حقداروی، لکه چی داولاد سره مور اوپلار یاښځه اونور، نوداټول اقرب دی، که څه هم وجهی داقربیت په کی مختلفی وی ، دارنگه یوه بله خبره دلفظ د اقربون داوښووله چی لکه څنگه سړی دمیراث حقدار گڼل کیږی دغه شان ښځی اوبچی هم ددی حق څخه نه سی محرومه کیدلی څکه چی تعلق که داولاد وی اوکه دمور اوپلار یابل قسم تعلق وی په هره یوه کی دتعلق داری حیثیت په هلك اوانجلی کی یوشان دی ، لکه څنگه چی هلك دمور اوپلارڅخه پیداسوي دی ، دغه شان انجلی هم ددوی څخه پیداسوي ده ، نوچی دمیراث حق پر تعلق باندی سو نوکوچنیان یاانجونی ورڅخه څنگه محرومی کیدلی سی بیا دقرآن شریف اسلوب ته وگوری چی لِلرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ په جمع سره په لنډو الفاظوکی هم ددوی دحق بیان کیدی سوای ، خوداسی یی ونه کړل بلکه دسړو دحق

چي يې په کم تفصيل سره بيان کړيدی، هم په دغه تفصيل او تشريح سره يې دښځوحق جلا بيان کی، چې ددوارو دحقونو جلاوالی او اهميت ښکاره سی .
دارنګه ددې لفظ د اقربون څخه يوه خبره دا هم معلومه سوه چې دميراث دمال تقسيم دضرورت په معيارسره نه دی ، بلکه دقرابت (خپلولی) په معيارسره دی په دې وجه دا ضروري نه ده چې په قريبانو کی څوك زيات غريب او حاجت مندوی، دی به زيات حقدار ګڼل کيږی ، بلکه څوك چې مړی ته په قرابت کی زيات نژدې وی هغه به په نسبت دلېرې زيات مستحق وی که څه هم ضرورت او حاجت دلېرې قريب زيات وی که دنژدې والی ضابطه پرېښوول سی ضرورت او حاجت معيار مقرکړل سی نو ددې بياهيڅ ضابطه نه سی جوړي دی اونه ديو محکم قانون شکل اختيارولی سی ځکه چې دقرابت څخه علاوه بل معيار به خامخا وقتی او اجتهادی وی ځکه چې فقر او حاجت يو دائمی شی نه دی نو دغه شان حالات هم بدلېږی او درجې هم او په دې صورت کی به بيا دمستحق کيدو ډيردعوه لرونکی راپيداسی او بيا فيصله په کی ګرانه وی
ديتيم لمسي دميراث مسئله: که په دې قرآنی اصولو باندې ځان پوه کړل سی نو ديتيم لمسی دميراث مسئله چې نن صبا يوه دجګړې مسئله جوړه سوي ده ، په خپله به په قطعي طور سره حل سی که څه هم چې يتيم لمسی د زوی په نسبت زيات حاجتمند وی ، ليکن د ، اقربون دقانون په وجه دی دميراث حقدارنه سی کيدی ، ځکه چې دی دزوی په موجودګۍ کی اقرب نه دی ، البته دده دضرورت پوره کولو دپاره نور انتظامات سوي دی ، په کومو کی چې يو دغه ډول انتظام په راتلونکی آيت کی راځی ، په دې مسئله کی دمغربی تعليم ددې نوو تعليم يافته وو څخه پرته بل چا اختلاف نه دی کړی ټول امت ترننه پوری دقرآن او حديثو څخه هم دغه معلومه کړي ده چې دزوی په موجودګی کی لمسی ته ميراث نه رسيږی برابره خبره ده که دده پلار موجود وی او که مړ وی .

(دمړسوی په ميراث (ملکيت) کي چي څه وی ټول په تقسيم کي داخل دی)

په دې آيت کی يې چې مِمَّاقَلَّ مِنْهُ اَوْكَثُرَ وفرمايل نو ديوه بل جاهلانه رسم اصلاح يې وفرمايله هغه داچې په ځينو قومونو کی ځينی قسم مال دځينو خاصو وارثانو دپاره مخصوص کړه کيږی ، مثلاً آس او توره او نور وسله دا يوازې دځوانانو خلګوحق وو نور وارثان به ورڅخه محرومه کيدل ، دقرآن دی هدايت دا وښوولهچې دمړی په ملکيت کی چې هرڅه شی وی، برابره خبره ده که لوی وی او که کوچنی، په هرشی کی دوارثانو حق دی ، يو وارث لره يو خاص شی بغير دتقسيم څخه ځان ته ايښوول جائزنه دی .

(دميراث مقرري حصي دالله ﷻ دطرف څخه مقرري سوي دي)

په آخری آيت کی چې يې وفرمايل ، نَصِيبًا مَّفْرُوضًا په دې سره يې دا خبره هم ښکاره کړه چې دمختلفو وارثانو کومې مختلفی حصې چې قرآن مقرر کړي دی ، دا دخدای ﷻ دطرف څخه مقرر سوی حصی دی ، په دې کی چاته په خپل قياس او رايی سره دکمی يازياتی يادردو بدل کولو هيڅ حق نسته .

(ميراث يوجبري ملک دی په دې کي دمالګوالي رضامندی شرط نه ده)

او ددې لفظ مَفْرُوضًا څخه يوه بله مسئله داهم معلومه سوه چې دميراث په ذريعه کوم ملکيت وارثانو ته

منتقل کیږي داجبري (يعنی دزور) ملکيت دی ، نه په دی کی دوارث قبلول شرط دی اونه په دی باندی ددهٔ راضی کیدل بلکه که دی په ژبه په داګه داهم ووايي چی زه خپله حصه نه اخلم بياهم دی شرعًادخپلی حصی مالك دی دابله خبره ده چی دی یی مالك جوړسی اودشرعی قاعدی مطابق یی يوبل چاته وبخښی يابی خرخ کی يابی پرچا تقسيم کړی .

(دميراث څخه دمحرومو قريبانو زړه ساتل اوتسلي ضروري ده)

دمړي په قريبانوکی به څه داسی خلق هم وی، چاته چی دشرعی ضابطی لاندی په ميراث کی حصه نه ملاويږي ، ليکن داښکاره خبره ده چی دفرائضو دتفصيلاتو علم هرچاته نه وی ، په عام طورسره هريو قريب داخواهش لری چی ده ته هم په ميراث کی حصه ورسيږي ، په دی وجه هرهغه قريب چی ترشرعی ضابطی لاندی دميراث څخه محرومه سی ، دميراث دتقسيم په وخت کی دده زړه خفه کیږي اوخاص چی بيا دميراث دتقسيم په وخت کی دی موجود هم وی، اوچی بياپه خاص طورسره په دوی کی يتيمان اومسکينان او حاجتمندهم وی ، په داسی وخت کی چی نور قريبان خپله خپله حصه وړی اودوی ولاړوی ګوري، نوددوی دافسوس اوغم ژنی اندازه يوازی هغه څوك کولی سی پرچاچی داسی حال تيرسوی وی اوس دقرآنی نظام ښه والی ته وګوري، چی يوه طرف ته په خپله دقرآن ښوولی عادلانه ضابطه دا ده چی داقرب (نژدی) په مقابله کی ابعد (ليری) محروم دی دوهم طرف ته دابعد زړه خفه کول هم نه غواړي، نو په دی وجه يی په يوه مستقل آيت کی داهدايت وفرمايي .

وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنُ فَارْزُقُوْهُمْ مِّنْهُ وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا .

يعنی کوم ليری قريبان اويتيمان مسکينان په ميراث کی چی دحصی اخستلوڅخه محروم کیږي که دوی دميراث دتقسيم په وخت کی موجودوی نو دميراث اخيستونکو اخلاقی فرض دی چی ددی مال څخه په خپل اختيارسره څه حصه دوی ته هم ورکی چی داددوی دپاره يوقسم صدقه اوثواب دی ، اوپه داسی وخت کی چی هرکله يومال بغيردڅه محنت اوکوشش څخه محضی دالله ﷻ ددين په وجه دوی ته ورسيږي نودالله تعالی په لاره کی دصدقی اوخيرات مينه دځانه څخه هم د دوی په زړه کی راتلل په کار دی ، لکه چی ددی يومثال په بل آيت کی ذکر دی ، كُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖۤ اِذَاۤ اَثْمَرَ وَاٰتُوْا حَقَّهٗ يَوْمَ حَصَادِهٖ يعنی دخپل باغ ميوه خوری هرکله چی دغه ميوه پخه سی اوپه کومه ورځ چی ميوه شکوی نوحق ورڅخه وباسی فقيرانو اومسکينانو ته يی ورکوی (دا آيت په سورت انعام کی په ۱۴۲ نمبر باندی راځی) لنډه دا ده چی دميراث دتقسيم په وخت کی که دليری قريبان يتيمان مسکينان اونور راجمع سی چی خپله حصه يی دشرعی ضابطی په طورسره په کی نه وی د دوی په جمع کيدو تاسو مه خفه کیږي بلکه کوم مال چی خدای تعالی تاسی ته بی محنته درکی په دی کی په طور دشکرانی دوی ته هم څه ورکی اوداغنيمت وګنی چی دخرخولو يوه ډيره ښه موقع درته رسيږي په دی ورکړه سره به ددوی دزړونوڅخه خفګان ليری سی ، په دی کی دمړي دميراث څخه محروم لمسی هم راځی ، دده اکاګانو اوماماګانو لره په کار دی چی دخپلی خپلی حصی څخه په خوشحالی ده ته يوڅه ورکی .

دآیت په آخرکی یی وفرمایل ، وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفًا که داخلق دغه شان په دی لړو ورکړو باندی هم راضی نه وی، بلکه دنورو سره برابره حصه غواړی نو د دوی دامطالبه دشرعی دقانون څخه خلاف او غیر منصفانه ده ،په دی وجه د دوی ددی مطالبی دپوره کولو خو څه امکان نسته ، لیکن بیاهم دوی ته څه داسی خبره مه کوی چی زړه یی په ماتیږی اوآزاریږی ، بلکه په معقول ډول سره دی دوی پوه کړل سی، چی دشرعی قاعدی پربناء ستاسی په میراث کی څه حصه نسته ، مونږچی درلره.څه درکوو ، دامحضی احسان دی اوداخبره هم معلومول په کار دی چی دی خلقولره څه ورکوی ، دغه دی دشریك مال څخه نه ورکوی ، بلکه بالغ وارثان کوم چی حاضر وی هغوی به یی دخپلی حصی څخه ورکوی،دنابالغو اوغائبو دحصو څخه ورکول جائز نه دی .

(دمیراث دتقسیم په وخت کي دخدای ﷻ څخه ییره کول په کار دی)

په دریم آیت کی عامومسلمانانوته عام خطاب دی چی ددی خبری دی ډیر ډیر اهتمام کوی چی دمړی ترکه دده اولادته پوره پوره ورسیږی اودهری داسی طریقی څخه دی ځان ساتی په کومه کی چی داولاد په حصه باندی خراب اثر غورځول کیږی ، ددی په عاموالی کی دا هم داخله ده چی که تاسی یومسلمان په څه داسی وصیت کولو یاتصرف کولوووینی په کوم سره چی دده اولاد یانورو وارثانوته دنقصان رسیدو بیره وی نوپه تاسی لازمه ده چی دی دداسی وصیت یا دداسی تصرف څخه منع کی، لکه څنګه چی نبی کریم ﷺ حضرت سعدبن ابی وقاص ﷺ دخپل ټول مال یانیم مالِ دصدقه کولوڅخه منع کی او یوازی د دریمی حصی دمال صدقه کولو اجازت یی ورته ورکړه (مشکوة باب الوصایا ص۲۴۵) څکه چی پوره مال یانیم مال یی صدقه کولای نو دوارثانو حصی ختمیدی یاکمیدي .

دارنګه ددی په عاموالی کی داهم داخل دی چی دیتیمانوپر اولیاءوباندی د دوی دمال حفاظت او بیا دپوره پوره ورکولو اهتمام لازم دی ، په دی کی دی لږغوندی کمی هم نه کوی او د نورو دیتیمانو کوچنیانو دحالاتو دی دخپلو کوچنیانو اودخپل محبت سره موازنه وکړی ، ودی ګوری که دی غواړی چی ترده وروسته دی دده داولاد سره خلق ښه سلوك وکړی، چی دی نه پریشانه کیږی اونه دی څوك ظلم پرکوی ، نو ده ته په کار دی چی دنورو دیتیم اولاد سره دی هم دغه معامله کوی، کومه چی دی دخپل اولادپه حق کی غواړی .

(دیتیم مال په ظلم سره خوړل په نس کي سکروټي اچول دی)

په څلورم آیت کی دیتیمانو مال په ناجائزه دخوړونکو دپاره دسخت عذاب وعده ده چی کوم سړی په ناجائز ډول دیتیم مال خوری ، دی خپل نس دجهنم داورڅخه ډکوی ، دی آیت دیتیم مال دجهنم اور مقررکړي دی ، ډیرو مفسرینو دا په تشبیه اوکنایی باندی حمل کړي ده ، یعنی دیتیمانو مال په ناحقه خوړل داسی دی لکه څوك چی خپل نس ته اور وراچوی ، څکه چی انجام یې په آخرت کی هم دغه شان کیږی ، لیکن دتحقیق کونکو قول دا دی ، چی په آیت کی څه مجاز اوکنایی نسته ، بلکه دیتیم کوم مال چی په ناجائزه طریقه وخوړل سی، هم هغه په حقیقت کی اوردی، که څه هم داوخت ددی شکل داورنه

معلومیږي، لکه یو سړي چي اورلګیت ته ووایي چي دااوردي یاسنکیا (یو قسم زهر) ته قاتل ووایي، نوداخوښکاره خبره ده چي اورلګیت په لاس کي داخستو سره لاس نه سوزي اودسنکیاپه لاس کي داخستو یاپه خوله کي داېښوولو سره څوك نه مري البته دلږمړلو څخه وروسته به معلومه سي، چي چااورلګیت ته اور ویلي ووهغه صحیح وو، دغه شان ترحلق لاندي په تیریدو سره به معلومه سي چي سنکیاته وژونکي ویونکي رښتیني وو، دقرآن کریم دعامو اطلاقونو څخه هم ددي تائید کیږي چي انسان کم نیك یابد عمل کوي، داعمل دجنت درختي ګلونه اومیوي دي یادجهنم سکروټي دي، که څه هم شکل یي دلته بل ډول دی، مګرپه قیامت کي به په شکلونو باندي ښکاره سي، دقرآن کریم ارشاد دی وَوَجَدُوا مَاعَمِلُوا حاضِراً یعني، دقیامت په ورځ به دي خپل عمل پخپل مخکي موجود پیداکي، یعني کوم عذاب اوثواب چي ده ته په نظر ورسي دغه به په حقیقت کي دده خپل عمل وي، په ځینو روایتونو کي دي چي دیتیم مال په ناحقه خوړونکي به دقیامت په ورځ په داسي حالت کي راپورته کړل سي چي دنس ددننه څخه به داور لمبي دده ترخوله، پزه اوغوږونو اوسترګو راوزي، اونبي کریم ﷺ فرمایلي دي چي یو قوم به دقیامت په ورځ داسي راپورته کړل سي چي دخولو څخه به یي داورلمبي راوزي، صحابه کرامو ﷺ عرض وکي چي یارسول الله ﷺ دا به کوم خلق وي ؟ ده ﷺ وفرمایل چي ولي تاسي قرآن نه دی ویلي، اَلَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى ظُلْمًا الآية (ابن کثیر ص۴۵۲ج۱)

دآیت دمضمون خلاصه داسوه چي دیتیم کوم مال په ناحقه وخوړل سي هغه به په حقیقت کي دجهنم اور وي، که څه هم اوس اورنه ښکاره کیږي، په دي وجه نبي کریم ﷺ په دي معامله کي دسخت احتیاط کولو دپاره واضح هدایات ورکړي دي، حضرت ابوهریرة ﷺ فرمایي چي دنبي کریم ﷺ ارشاد دی.

اُحَرِّجُ مَالَ الضَّعِيْفَيْنِ الْمَرْاَةَ وَالْيَتِيْمَ ابن کثیر ص۴۵۲ج۱)

زه تاسوته په خاص ډول سره د دوو ضعیفانو دمال څخه دلیري کیدو خبرداري درکوم، یوه ښځه اوبل یتیم، دسورت نسآء په اوله رکوع کي داول څخه ترآخره پوري په عام ډول سره دیتیمانو احکام دي، دیتیمانو دمالونو حفاظت کول، اوددوی مالونه خپل مال نه ګرځول، دوی ته دمیراث په شریك مال کي دحصي ورکولو حکم یي فرمایلي دي اودلوییدو دبیري څخه ددوی مال ژر ژر ختمول دیتیمانو انجونو سره په دي غرض نکاح کول چي مهر به کم ورکړم یابه یي پر مال قبضه وکړم اونور، ددي ټولو کارونو منع یي فرمایلي ده، په آخرکي یي دیتیم مال په ناحقه خوړلوته نس ته اور اچول وویل، دلته یي خوړل ویلي دي، لیکن دیتیم مال په ناحقه په هرشان چي استعمال سي، خوړل وي اوکه استعمالول، ټول حرام اودعذاب باعث دي، ځکه چي په محاوره کي دچامال په ناحقه خوړل، هررنګه استعمال ته شامل دی، هرکله چي یوسړي وفات سي نو دده دمال په هري هري حصي اوهرلوی اوکوچني شي پوري دهروارث حق متصل سي دده نابالغه کوچنیان یتیمان سي ددي کوچنیانو سره عام طورپه هریوه کورکي ظلم او زیاتي کیږي اوهرهغه سړي چي ددي کوچنیانو دپلار تروفات وروسته چي پرمال باندي قبضه وکي برابره خبره ده ددي کوچنیانو اکاوي اوکه مشر ورور وي اویا مور وي یابل ولي یاوصي وي، اکثره په دي مال کي

هغه قسم تصرف کوی دکم چی په دی رکوع کی منع سویده ، اول خوتر ډیرو کلونو پوری مال نه تقسیموی ددی کوچنیانو په ډوډۍ جامه څه لږ یا ډیر خرڅ کوی او بیا په بدعتونو، رواجونو اوفضولیاتو کی ددی شریك مال څخه خرڅ کوی اوپرخپل ځان یی هم خرڅ کوی اوپه سرکاری کاغذاتوکی یی هم نوم بدل کی، دخپلو کوچنیانو په نامه یی کی ،داهغه خبری دی چی خدای ﷻ خبرکه به یوځای هم کور ورڅخه خالی وی ، مدرسو او یتیم خانو ته چی کومه چنده دیتیمانو په نامه راځی ، دا هم په یتیمانو باندی نه خرڅ کول په یوه صورت کی دیتیمانو مال هضم کول دی .

مسئله: دمړی دبدن کالی هم په ترکه کی شامل دی ، هغه دتقسیم څخه پرته هم دغسی خیرات کول، اوپه ځینو علاقوکی دمړی داستعمال داوسپنی اوژړو اویادبل شی لوښی دمال دتقسیم څخه بغیر هم دغسی فقیرانو ته ورکول کیږی حال دا دی چی په دی کی دټولو نابالغو اوغیر حاضرو وارثانوهم حق دی ، اول دی مال تقسیم سی اودمړی اولاد ښځی، مور اوپلار، خوندو اوکومو کومو وارثانوته چی شرعًا حصه رسیږی هغوته دی ورکی تردی وروسته په خپله خوښی سره کوم سړی چی غواړی دخپلی خپلی حصی څخه دی په مړی پسی خیرات وکی خودا یوازی بالغان کولی سی دنابالغه اجازت هم په شریعت کی معتبر نه دی اوکوم وارث چی غیرحاضروی دهغه په حصه کی هم دهغه داجازت څخه بغیرتصرف جائزنه دی .

مسئله: دمړی مقبری ته دوړلو په وخت کی چی کوم پټو په جنازه سر بیره اچول کیږی ، دغه په کفن کی شامل نه دی ،.دغه دمړی په مال کی اخیستل جائز نه دی، ځکه چی دغه مال شریك دی په ځینو علاقو کی دمړی دکفن دټوکری څخه امام ته دمصلی دپاره ټوکر جوړوی اوبیا دغه مصلی (جای نماز) امام ته ورکول کیږی ، داخرڅ هم دکفن ترضرورت زیات دی نودمړی په مال سره یی اخستل جائز نه دی .

مسئله : په ځینو ځایونوکی دمړی دغسل دپاره نوی لوښی اخستل کیږی ، اوبیادغه لوښی ماتیږی ، اول خودنوو لوښو داخیستو ضرورت نسته ، ځکه چی په کورکی چی کم لوښی موجود وی په هغه هم غسل ورکیدی سی ، اوکه داخیستو ضرورت یی پیښ سی نوبیایی ماتول جائزنه دی ، اول په دی وجه چی داخومال ضائع کول دی اودوهم داچی په دی کی دیتیمانو اوغائبو وارثانو حق دی .

مسئله: دترکی ترتقسیم مخکی په دی کی دمیلمنو میلمستیا کول اوصدقه اوخیرات کول هیڅ جائزنه دی ، په دی قسم خیر اوخیرات سره مړی ته هیڅ ثواب نه رسیږی اوبیا دداسی خیرات ثواب ګڼل ډیره سخته ګناه ده، ځکه چی دمړی ترمرګ وروسته اوس داټول مال دټولو وارثانو مشترك حق دی، اوپه دوی کی یتیمان هم وی ، ددی شریك مال څخه خیرات کول داسی دی لکه چی دچاڅخه غلاوکړی اوپه مړی پسی یی خیرات کړی اول تقسیم دمال دی ترهغه وروسته که وارثان په خپلو حصوکی په خپله خوښی دمړی په حق کی خیر اوخیرات کوی نودوی لره اختیار دی، خو دیتیم اوغائب مال به نه مصرفوی ترتقسیم مخکی هم دوارثانوپه اجازت باندی دشریکی ترکی څخه خیرات کول جائزنه دی، ځکه چی په دوی کی به ځینی یتیمان وی نودهغوی اجازت معتبرنه دی اوکوم چی بالغان وی په هغوی کی هم کیدی سی ځینی به داسی وی چی دزړه داخلاصه به یی اجازه نه وی اودلحاظ په وجه به اجازت ورکوی یاپه دی

وجه چې بیړیړی به چې خلق به بدرا باندی وواېي ، ددغه بدو ویلو څخه په وجه اجازت ورکړی کنی زړه بې نه غواړی ، ځکه چې په شریعت کې یوازې هغه مال حلال دی چې په طیب نفس سره ورکړه سي ، لکه چې ددی تفصیل مخکی تیرسوي دی ، دلته مونږ دیوه بزرګ واقعه رانقل کوو چې دا مسئله به زیاته په واضحه سي ، دی بزرګ دیومسلمان دناجوړی دپوښتنی دپاره تشریف یوړی لږ ساعت دمریض سره ناست وو ، چې په دی کې دهغه روح ولاړی ، په دی وخت کې چې کوم څراغ بلیدی ، ده هغه پدستی مړ کی اودخپل جیب څخه یې پیسی ورکړی ، تیل یې راوغوښتل اوړنایی جوړه کړه ، خلقو ورڅخه ددی پوښتنه وکړه نو یې وفرمایل چې ترڅو پوری داسړی ژوندی وو داڅراغ دده ملکیت وو او ددی استعمال ده ته جائز وو ، اوس دی ددی دنیاڅخه رخصت سو نودده په هر یوه شي کې دوارثانو حق راغی ، په دی وجه دټولو وارثانو داجازی څخه پرته مونږ دا څراغ نه سو استعمالولی او هغه ټول دلته موجود نه دی ، نو په دی وجه می په خپلو پیسو باندی تیل را وغوښتل او رڼا می په جوړه کړه .

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ

حکم کوی تاسی ته الله ستاسی داولاد په حق کې چې دسړی یوه حصه ده د دوو ښځو برابر

فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ

بیاکه صرف ښځې وی ددوو څخه زیاتی نو هغو لره په درو ۳کی دوې (۲/۳) دی دهغه مال څخه چې پریښی یې دی

كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا

او که یوه ښځه وی نو دهغې نیم مال دی ، او دمړی دمور اوپلار هر یوه دپاره د دوی څخه ،

السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ

شپږمه (۱/۶) حصه ده دهغه مال څخه چې مړی پریښنو وی ، که دمړی اولاد وی ، اوکه اولاد یې نه وی

وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ

اووارثان یې مور اوپلار وی نو دمور یې بیا دریمه (۱/۳) حصه ده ، که دمړی څو وروڼه وه نو دمور یې شپږمه

السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَ

شپږمه (۱/۶) حصه ده پس دوصیت دمړی څخه اویاد اداکولو دقرض څخه ستاسی پلار

أَبۡنَآؤُكُمۡ لَا تَدۡرُونَ أَيُّهُمۡ أَقۡرَبُ لَكُمۡ نَفۡعًاۚ فَرِيضَةً مِّنَ

اولاد تاسی ته نه ده معلومه چی کوم به نفع ورسوی تاسی ته زیاته ، حصه مقرر کړل سوی ده

ٱللَّهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

دالله څخه ، بیشکه الله خبردار دی حکمت والا دی.

دآیتونو ترون : په تیره رکوع لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الخ کی دمیراث دحقدارانو اجمالاً ذکروو ، په دی رکوع کی ددغه حقدارانو دمیراث دځینو قسمونو ذکر دی او د دوی دمختلفوحالاتو په اعتبارسره د دوی حصی بیان سوي دی ، ددی سلسلی څه تفصیل دسورت په آخرکی راځی او ددی څخه دپاته حصو تفصیل په احادیثو کی سوي دی ، فقهاؤ رحمهم الله دا ټول تفصیلات راجمع کړي دی اویو مستقل فن د فرآئضو په شکل کی یی ورڅخه تیارکړي دی ، په دی ذکر سوی آیت کی د اولاد او دمور اوپلار دحصو بیان سوي دی ددی سره دمیراث څه نوری مسئلی هم ذکر دی .

لنډتفسیر: الله ﷻ تاسی ته حکم کوی ، ستاسی داولاد (دمیراث) په باره کی (هغه داچی) دهلك حصه د دوو انجونو برابره ده (یعنی که یو هلك اویوه انجلۍ وی اوکه هلکان او انجونی ډیری وی نو د دوی دحصو به دیوه اوبل په مابینځ کی نسبت داوی چی هرهلك ته به دوه چنده،اوهری انجلۍ ته به یوچند رسیږی) اوکه (په اولادو کی) یوازی انجونی وی، تر دوو چی زیاتی وی نودی انجونوته به دټول مال څخه دوی ثلثه (۲) رسیږی ، ددغه مال څخه کوم چی دی مړی پریښی دی (اوکه دوی انجونی وی نوبیاهم ورته دوه ثلثه (۲) رسیدل خوښکاره خبره ده، ځکه چی که په دوی کی ددی یوی انجلۍ په ځای هلك وای نو بیا هم ددی انجلۍ حصه که څه هم چی ترهلك کمه ده خو تردریمی (۲) حصی نه سی کمیدی نوکله چی دوهمه هم انجلۍ ده نودهغی حصه هم تردریمی نه سی کمیدی اودواړی انجونی په یوحالت کی دی نو ددی هم دریمه سوه نوچی ددواړوحصی یوځای سوی نودوی ثلثی (۲) سوی البته په درو انجونوکی داشك ووچی شاید درو سروته به دریمه دریمه حصه ورسیږی نوټول جایداد به ددوی سی، په دی وجه یی وفرمایل چی که څه هم انجونی تردرو زیاتی وی خوتر دوو ثلثو (۲) نه به زیاتیږی) اوکه یوه انجلۍ وی نودی ته به (دټولی ترکی څخه) نیمه رسیږی (اوپه اول صورت کی یوپاته ثلث یعنی دریمه حصه اوپه دوهم صورت کی پاته نیمه حصه دنورو خاصو خاصو خپلوانوحق دی اوکه نور داسی هیڅوك نه وی نودغه به هم بیادوی ته واپس سی ، لکه چی تفصیل یی دفقهی په کتابونو کی دی) اومور اوپلار (ته په میراث رسیدوکی دری صورتونه دی ، په یوه صورت کی دوی) ته یعنی په دواړوکی دهریوه دپاره دمړی په ترکه کی شپږمه شپږمه حصه (مقرره) ده ، اوکه دمړی کوم اولاد وی (برابره خبره ده که نارینه وی اوکه ښځه اوبرابره خبره ده یووی اوکه زیات وی اوپاته میراث به اولاد اونورو خاصوخاصو وارثانوته رسیږی اوکه بیاهم څه پاته سی نوبیابه ټولوله ورکول کیږی) اوکه ددی مړی څه اولادنه وی (اویوازی) دده مور

او پلار دده وارثان وي (دادوهم صورت دي او (يوازې) يې ځکه وويل چې ورور اوخوريې هم نه وي لکه چې مخکې راغې) نو (په دې صورت کې) دده دمورد دريمه حصه ده (اوباقي دوې حصې يې دپلار دي اوچونکه داخبره په فرض صورت کې ښکاره وه، په دې وجه يې وضاحت ونه سو) اوکه دمړي ترېوه زيات خويندې ورونه (دهرقسم چې) وي (برابره خبره ده په پلار مور دواړوکې کې شريك وي چې عينې ورته وايي اوکه يوازې دپلارخخه وي چې علاتې ورته وايي) غرض دهرقسمه څخه چې وي اوترېوه زيات وي اواولاد يې نه وي او مور او پلاريې وي اوداديم صورت دي) نو (په دې صورت کې به) دده مورته شپږحصې رسيږي (اوباقي به دپلاروي، داټولې حصې) دوصيت (دقدرمال) دايستلوڅخه وروسته چې مړي دهغه وصيت وکړي ياقرض (که وي نوددې دايستلوڅخه هم) وروسته (به تقسيميږي) ستاسې پلار اولاد هرڅوك چې دي تاسې (ددوي متعلق) په پوره طورسره دانه سې معلومولای چې په دوي کې کم يوسړی تاسوته (په دنيوي يااخروي) نفع رسولوکې (په اعتبار داُميدسره) زيات نژدې دی (يعني که ستاسې رايې ته يې دا خبره پاته کړې واي نو تاسې دميراث دتقسيم مدار په نفع رسولو سره اېښوو ى او ددې هيڅ يقيني طريقه دهيچا سره نسته نو تقسيم به صحيح نه کېدې په دې وجه الله پاك ﷻ دخپل طرف څخه حصې مقررې کړې چې دمصلحت علم يې دهغه سره دي، ستاسوپه ذهن کې نه راځي) داحکم دالله ﷻ دطرف څخه مقررکړه سوي دی (اوداکار) په يقين (سره منل سوي دي) چې الله ﷻ لوی علم والا اوحکمت والادي (نو دکومو حکمتونو چې يې په دې کې رعايت کړي دی ، په خپل علم سر هغه معتبر دي ، په دې وجه ستاسې په رايه باندې يې پاته نه کې)

معلومات اومسئلې

(پرميراث باندې مخکني حقونه)

دشريعت دااصول دي چې دمړي دمال څخه اول دشريعت مطابق دده دکفن دفن خرڅونه پوره کړې داسې چې فضول خرچي او زيات مصرفونه په کې هم نه وي اوبخيلي هم نه وي ، تردې وروسته به دده قرضونه اداکړل سي اوکه قرضونه يې دومره وه چې دده ټول مال پکښې ختميږي ياپردې مال هم زيات وي نونه به يې ميراث خورته څه رسيږي اونه به وصيت پوره کولای سي اوکه دقرضونو څخه وروسته مال پاته سويا قرضونه بالکل نه وه نوکه دده څه وصيت کړې وي اوهغه وصيت دګناه نه وي نواوس چې کوم موجود دي دهغه په دريمه حصه کې به دغه وصيت پوره کوي ، که يو سړي دخپل ټول مال وصيت وکړي خوبيابه هم په دريمه حصه کې نافذ وي ، د دريمې [illegible]صې دمال څخه ز[illegible]ت وصيت کول مناسب هم نه دي او دوارثانو دمحرومه کولو په نيت سره وصيت کول ګناه هم ده دقرضونو د اداء کولو څخه وروسته به په دريمه حصه کې وصيت پوره کړې اوپر وارثانوبه تقسيم کړه سي چې تفصيلات يې دميراثو په کتابونو کې موجود دي که وصيت يې نه وي کړې نودقرض داداکولو څخه وروسته به ټول مال پر وارثانو تقسيم کړل سي .

داولاد حصه: لکه چې په تېره رکوع کې تيرسوي دي چې دميراث تقسيم به دأَقْرَبُ فَالْأَقْرَبُ په اصولو باندې وي دمړي اولاد اومور اوپلار چونکه ډيرنژدې دي نوپه دې وجه به دوي ته په هرحال کې ميراث

رسيږي دادواړه قرابتونه دانسان ترټولو نژدي بي له واسطي قرابتونه دي نورقريبان په واسطه سره دي په قرآن شريف کي اول ددوی حصی بيان سوي دی اوداولاد دحصوڅخه يی شروع کړی ده لکه چی ارشاد دی يُوْصِيْكُمُ اللهُ فِيْٓ اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ . دا يوه داسی قاعده کليه ده چی هلکان او انجونی دواړه يی دميراث حقداره جوړکړل او دهر يوه حصه يی هم مقرره کړه او دا اصول معلوم سوه چی که دمړی په اولاد کی هلکان اوانجونی دواړه وی ، نو د دوی په حصه کی چی کوم مال راسی داسی به تقسيميږی چی هر يوه هلك ته به دانجلۍ په مقابله کی دوه چنده رسيږی ، مثلاً ديوه سړی يو زوی او دوې لوڼی وی نومال به څلور حصی سی (۲) هلك ته او (۱) به هري يوی انجلۍ ته ورکړل سی .

(انجونوته دحصي ورکولو اهميت)

قرآن مجيد انجونوته دحصی ورکولو دومره اهتمام کړي دی چی دانجونو حصه يی اصله مقرره کړي ده او د دوی په اعتبار سره يی دهلکانو حصه ښوولی ده ، اود لِلْاُنْثَيَيْنِ مِثْلُ حَظِّ الذَّكَرِ (دوو انجونوته ديوه هلك دحصی په اندازه) دفرمايلو په ځای يی ، لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ (هلك ته به د دوو انجونودحصی په قدر) په الفاظوسره يی تعبير فرمايلی دی ، کوم خلق چی خوندوته حصه نه ورکوی اوهغوی يی په دی وجه معاف کوی چی ياره رارسيږی خوهغسی هم نه ، نو دوړونو سره وربانديَ زړه ولئ بدوم ، داسی معافی په شريعت کی معافی نه ده ، د دوی حق دوروڼو په ذمه واجب پاته کيږی او داسی خلق سخت ګناهکاردی ، په دوی کی ځينی انجونی نابالغی هم وی ، دوی لره حصه نه ورکول دوچنده ګناه ده يودشرعی وارث حصه قبضه کول اودوهم ديتيم دمال خوړل ، تردی وروسته په زيات وضاحت سره دانجونو حصه داسی بيانوی ، فَاِنْ كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَاتَرَكَ يعنی که نارينه اولادبی نه وی اويوازی انجونی وی او تر دوو زياتی وی نودوی ته به دمړی دمال څخه دوه ثلثه (۲) رسيږی چی دغه ټولی انجونی يی په برابره حصه سره حقداره دی اوباقی دريمه حصه به نورو وارثانو ته ورسيږی ، مثلاً دمړی مور اوپلار ، ښځه ياخاوند اونور دميراث حقدارانوته به ورسيږی ، دوی انجونی اوتر ددوو زياتی ټولی به په دغه دوو ثلثو (۲) کی شريکی وی ، تردوو دزياتو حکم خوپه قرآن شريف کی په دی آيت کی ښه په ډاګه ذکردی، لکه چی د فَوْقَ اثْنَتَيْنِ الفاظ پردی باندی دلالت کوی، اوکه انجونی دوی وی نودهغو هم داحکم دی، کوم چی تردوو دزياتو حکم دی ، ددی ثبوت په حديث شريف کی ذکر دی .

عَنْ جَابِرِبْنِ عَبْدُ اللهِ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمْ حَتّٰى جِئْنَا امْرَءَةً مِّنَ الْاَنْصَارِ فِي الْاَسْوَافِ فَجَاءَتِ الْمَرْءَةُ بِابْنَتَيْنِ لَهَا فَقَالَتْ يَارَسُوْلَ اللهِ ﷺ هَاتَانِ بِنْتَا ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ قُتِلَ مَعَكَ يَوْمَ اُحُدٍ وَقَدِ اسْتَفَاءَ عَمُّهُمَا مَالَهُمَا وَمِيْرَاثَهُمَا كُلَّهُ وَلَمْ يَدَعْ مَالاً اِلاَّ اَخَذَهُ فَمَاتَرٰى يَارَسُوْلَ اللهِ ﷺ فَوَاللهِ لاَ تُنْكَحَانِ اَبَدًا اِلاَّ وَلَهُمَا مَالٌ، فَقَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمْ يَقْضِي اللهُ فِيْ ذٰلِكَ وَقَالَ نَزَلَتْ سُوْرَةُ النِّسَآءِ (يُوْصِيْكُمُ اللهُ فِيْٓ اَوْلَادِكُمْ الاية) فَقَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ اُدْعُوْا لِيَ الْمَرْءَةَ وَصَاحِبَهَا فَقَالَ لِعَمِّهِمَا اعْطِهِمَا الثُّلُثَيْنِ وَاعْطِ اُمَّهُمَا الثُّمُنَ وَمَا بَقِيَ فَلَكَ (ابوداؤد کتاب الفرائض، وبمعناه في الترمذی ابواب الفرآئض) (ابوداؤد وايی چی ښرپه دی کی

خطا سوی دی دا لونی د سعد بن ربیع وی او ثابت بن قیس خو په یمامه کی قتل سوی وو)

ژباړه: د جابر ؓ څخه روایت دی ، دی فرمایي چی یو وخت مونږ د نبی کریم ﷺ سره د باندی ووتو په دی کی مونږ په اسواف کی پریوی انصاری ښځی باندی راغلو هغې ښځی خپلی دوی لونی راوستی او وی ویل چی ای د الله ﷺ رسوله ﷺ ؟ دا دواړی انجونی د ثابت بن قیس ؓ (چی زما خاوند وو) لونی دی ، کوم چی ستاسره د احد په غزا کی شهید سوي دی ، د دی انجونو اکا د دوی په ټول مال او ټول میراث باندی په خپله قبضه کړي ده او دوی ته یی هیڅ شی نه دی پاته کړی ، په دی معامله کی تاسی څه فرمایاست ، په خدای ﷺ قسم دی که د دی انجونو مال نه وی نو هیڅوك به هم د دوی سره نکاح کولو ته تیار نه سی ، نبی کریم ﷺ چی دا واوریدل نو وی فرمایل چی الله ﷺ به ستاسی په حق کی فیصله وکړی ، حضرت جابر ؓ فرمایي چی بیا هرکله چی سورت نسآء نازل سو (يُوۡصِيۡكُمُ اللّٰهُ فِىۡۤ اَوۡلَادِكُمۡ الخ) نو نبی کریم ﷺ وفرمایل ، چی هغه ښځه او لیور یی (د انجونو هغه اکا چی د دوی په ټول مال یی قبضه کړی وه) راوغواړی ، نو حضور ﷺ د دغه انجونو اکا ته وفرمایل چی د ټول مال دوه ثلثه (۲) حصه انجونو ته ورکړه او مور ته یی اتمه او کوم چی پاته سوه هغه ستا سوه .

په دی حدیث کی چی د کومی مسئلی ذکر دی په دی کی حضور ﷺ دوو انجونو ته هم دوه (۲) ثلثه حصه ورکړه لکه څنګه چی په قرآن کی په ذکر سوی آیت کی تر دوو د زیاتو حکم وو.

تردی وروسته یی ارشاد وفرمایی ، وَاِنۡ كَانَتۡ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصۡفُ یعنی که د مړی په اولاد کی یوازی یوه انجلۍ وه او نارینه اولاد یی بالکل نه وو نو دا نجلۍ به د خپل مړ پلار یا مور په مال کی نیمه حصه (یعنی د ټول مال نیمه حصه) اخلی او باقی نیمه به د نورو وارثانو وی .

د مور او پلار حصه: تردی وروسته الله ﷺ د مړی د مور او پلار حصی وښوولی او دری حالتونه یی ورلره ذکر کړل ، اول حالت دا چی مور او پلاریی دواړه ژوندی وی او اولادیی هم وی که څه هم یو هلك یا یوه انجلۍ ولی نه وی ، په دی صورت کی د مور او پلار شپږمه شپږمه حصه ده او نور به یی اولاد ، ښځه یا خاوند اخلی ، او په ځینو حالاتو کی چی د تقسیم څخه یو څه پاته سی نو هغه هم پلار ته رسیږی، پر خپلی مقرری شپږمی حصی سر بیره د فرائضو په اصلاح کی دی ته (استحقاق تعصیب) وایی دوهم حالت یی دا وښووی ، چی د مړی اولاد او خوندی وروڼه نه وی او مور او پلار یی موجود وی نو په دی صورت کی به د مړی په پاته مال کی دریمه د مور وی او نوری پاتی دوی حصی به د پلار وی ، دا دهغه صورت حکم دی چی د مړی ښځی یا خاوند هم نه وی او که خاوند یا ښځه یی موجود وی نو اول به ورڅخه د دوی حصه جلا کوی ، او په پاته کی به (۱) مور اخلی او (۲) پلار ، دریم حالت دا دی چی د مړی اولاد نه وی لیکن خوندی وروڼه یی موجود وی چی تعداد یی دوه وی برابره خبره ده که دواړه وروڼه وی او که دواړی خوندی وی او که تر د دوو زیات وی ، نو په دی صورت کی به مور ته شپږمه حصه رسیږی او که نور څوك وارثان یی نه وه نو پاته (۵) به پلار ته ورسیږی د خوندو وروڼو په موجودګۍ کی د مور حصه کمه سوه خو البته خوندو او وروڼو ته څه رسیږی نه ، څکه چی پلار په نسبت د ورور او خور زیات نژدی دی ، څه چی

پاته سی هغه به دپلار وی په دی صورت کی دمور حصه د (۱) شخه (۱) سوه ، دفرائضو په اصطلاح کی دی ته (حجب نقصان) وایی اوداخوندی اوورونه دکوموپه وجه چی دمور اوپلار برخه (پریکیږی) کمیږی برابره خبره ده که حقیقی وی اوکه پلارشریك وی یامورشریکه وی په هرصورت کی چی وی خودمور حصه کمیږی په دی شرط چی تریوه زیات وی ، دمقررو حصو دبیانولو ځخه وروسته یی وفرمایل.

اٰبَآءُكُمْ وَاَبْنَآءُكُمْ لَاتَدْرُوْنَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيْضَةً مِّنَ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا : یعنی داولاد اومور اوپلار داحصی الله ﷻ په خپل طور سره مقرری کړي دی اوالله ﷻ ته هرڅه معلوم دی اوهغه حکیم هم دی کومی حصی چی یی مقرری کړي دی ، په دی کی لوی حکمتونه دی که ستاسی په رایی باندی یی دمیراث تقسیم ایښی وای نو تاسی به داسی تقسیم کوی چی دچاځخه مودزیاتی نفعی امیدوی، هغوی ته به مو ورکوی لیکن داخبره چی نفع رسان به څوك وی ؟ اوترټولو زیاته نفع به دچاځخه در رسیږی ؟ ددی یقینی علم حاصلول ستاسو دپاره ګران وونوپه دی وجه یی دنفع رسانی په ځای اقربیت مدار دحکم جوړکی دقرآن حکیم دی آیت دا خبره وښووله چی دمیراث کومی حصی چی الله ﷻ مقرری کړي دی دا دهغه فیصله سوی حکم دی، په دی کی چاته دخپلی رایی ورکولو یاکمی اوزیاتی کولوڅه حق نسته اوتاسی ته ښه په زړه سره ددی قبلول په کار دی ، ستاسی دخالق اومالك داحکم پرحکمت اومصلحت باندی مبنی دی ، ستاسی دنفعی یواړخ هم دهغه داحاطی دعلم ځخه وتلی نه دی اوکوم حکم چی هغه کوی ، دیومصلحت اوفآئدی ځخه خالی نه‌وی ، تاسی ته دخپلی نفع اونقصان پوره علم نسته که دمیراث دتقسیم مسئله یی ستاسی رایی ته پریښی وای نوتاسوبه خامخا دخپلی ناپوهی په وجه صحیح فیصله نه وای کړی نو الله ﷻ دا فرض پرخپله ذمه واخستی چی دمال په تقسیم کی عدل اوانصاف پوره پوره قائم سی اودمړی سرمایه په
۱ منصفانه طریقه سره دمختلفو مستحقینو په لاسونو کی ګردش وکی اوفائده یی ډیرو ته ورسیږی.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهُنَّ وَلَدٌ فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ

اوستاسی دی نیم مال کوم چی پریښی وی ستاسی ښځی که نه وی د دوی اولاد اوکه د دوی اولاد وی نوتاسی

الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُّوْصِيْنَ بِهَآ اَوْ دَيْنٍ ؕ

دپاره څلورمه ده ، دهغه ځخه چی پاته کړی وروسته دوصیت ځخه چی وی کړی یا وروسته دقرض ځخه ،

وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّكُمْ وَلَدٌ ۚ فَاِنْ كَانَ

اودښځو دپاره څلورمه حصه مال دی دهغه ځخه چی تاسی پاته کړی ، که نه وی ستاسی اولاد اوکه ستاسی

لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِّنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ

اولاد وی نو دوی ته اتمه حصه مال دی دهغه ځخه چی تاسی پاته کړی ، وروسته دوصیت ځخه چی تاسی یی

تُوْصُوْنَ بِهَآ اَوْدَيْنٍ

وکړي یا وروسته دقرض څخه .

لنډتفسير: دآيتونو ترون: تر اوسه پورې دميراث دهغه مستحقينو دحصوبيان وو ، دکومو چې دمړي سره دنسب اوپيدا ابنت رابطه وه ، په دې ذکرسوي آيت کي دځينو نورو مستحقينو ذکر دی اودمړي سره ددوی تعلق دنسب نه دی، بلکه دښځي خاوند دی، چې بيان يې دادی ، اوتاسي ته به نيمه رسيږي دهغه ترکي څخه چې ستاسي ښځيانې يې پاته کړي که ددوی څه اولادنه وي (نه نارينه اونه ښځه، نه لږ اونه ډير) اوکه ددې ښځيانوڅه اولادوی (برابره خبره ده که ترتاسي دمخکښي خاونده څخه وي) نو (په دې صورت کي) تاسي ته ددوی دترکي څخه څلورمه وررسيږي ليکن په هريوه صورت کي دامیراث، دوصيت (قدر مال) ايستلو څخه وروسته چې هغه ددې وصيت وکي ياقرض (که چيري وي نوددې ترايستلو) وروسته (به وررسيږي) اوښځيانوته به څلورمه وررسيږي دهغه ترکي څخه چې تاسي يې پريږدی (برابره خبره ده که دغه ښځه يوه وي اوکه ډيري وي نوددوی به په دغه څلورمه کي برابره حصه اخلي) که ستاسي څه اولادنه وي (نه نارينه نه زنانه نه يونه ډير) اوکه ستاسي څه اولادوی (برابره خبره ده ددې ښځيانوڅخه وي يادبلي ښځي څخه) نو (په دې صورت کي به) دوی ته (برابره خبره ده که ښځه يوه وي اوکه ډيري وي) ستاسوپه ترکه کي اتمه حصه وررسيږي (داهم دوه صورتونه دي اوپه دواړو صورتونوکي به باقي ترکه نورو وارثانوته وررسيږي، ليکن داميراث) دوصيت (قدري مال) ترايستلو څخه وروسته چې تاسي ددې وصيت کړي وو ياقرض (که چيري وي نوددې ترايستلو) وروسته (به وررسيږي)

معلومات اومسئلې

دخاوند اوښځي حصه: په دې لوړو کرښوکي دخاوند اوښځي حصې مقرر سوي اواول يې دخاوندحصه وښوولې ، شايدچي ددی ددمخه کولووجه داوي چي دده اهميت ښکاره کول مقصوددي ځکه چې دښځي تروفات وروسته خاوند دبل کور سړی سي که دپلار په کور ښځه مړه سي اودې مال هلته وي نوبيادغه مال څخه خاوندته دحصي ورکولو څخه منع کولی سي نوګويا ددی ناحقي دبندولو دپاره يې دخاوند دحصي اول بيان وکي اوتفصيل ددې دا دی چې که دغه مړه سوې ښځي څه اولادنه وي پاته کړي ، نو خاوند ته به وروسته ترقرض اووصيت دپوره کولو، ددې مړې ښځي په مال کي نيمه حصه وررسيږي اوپاته نيمه به يې دنورو وارثانو وي لکه مور اوپلار، خور اووررور به دقاعدي مطابق په کي خپله خپله حصه اخلي، اوکه دې مړې ښځي اولادپاته کړې وي برابره خبره ده که يووی اوکه ډير، هلك وي اوکه انجلې، ددې خاوندڅخه يې وي اوکه دبل څخه يې وي نو په دې صورت کي به دې موجوده خاوندته ددې مړې ښځي په مال کي دقرض اووصيت پوره کولوڅخه وروسته په باقي مال کي څلورمه حصه وررسيږي اوپاته دري حصې به نورو وارثانوته وررسيږي ، داد خاوند دحصي تفصيل وو ، اوکه خاوندمړسو اودده څه اولادنه ووپاته، نوترقرض اووصيت پوره کولو وروسته به ښځي ته ددې مړخاوند په مال

کی خلورمه حصه وررسیږی ، اوکه دده څخه څه اولاد پاته وو برابره خبره ده که ددی ښځی څخه وی اوکه دبلی څخه، نوپه دی صورت کی به وروسته ترادآء کولو دقرض اووصیت پوره کولو اتمه حصه وررسیږی اوکه ښځی تریوی زیاتی وی نوټولی به ددغه ذکرسوی تفصیل مطابق ددغه یوی ښځی په حصه کی شریکی وی اوټولی به دغه یوه اتمه یاڅلورمه حصه په خپل مینځ کی برابرتقسیموی (داسی نه چی گوندی هره یوه به څلورمه یااتمه حصه اخلی) اوپه دی دواړو حالتونوکی چی دخاوند یاښځی دخپلی حصی تراخستو وروسته څه پاته سی هغه به دمړی پرنورو وارثانو تقسیمیږی.

مسئله: خو دا کتل په کار دی چی دښځی مهر یی ورکړی دی اوکه نه دی که دښځی مهریی نه وو اداکړی نو دنورو قرضونو په شان به اول ددغه ترکی څخه دمهرقرضه اداکړل سی ، تردی وروسته به نوره پاته ترکه تقسیمیږی اوترمهر اخستلو وروسته به ښځه خپله میراث حصه هم اخلی اوکه دمړی مال دومره وی چی دمهر تراداکولو وروسته هیڅ نه پاته کیږی نوهم به دنورو قرضوپه شان ټول مال دمهرپه قرضه کی ښځی لره ورکړل سی ، بل یووارث ته هیڅ هم نه ور رسیږی.

وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِن

اوکه وی هغه سړی چی میراث ورڅخه پاته سی پلار زوی هیڅ یی نه وی یاښځه داسی وی او ددی مړی یو وروریا خور وی نو په دواړو کی دهر یوه شپږمه حصه ده ،

كَانُوا أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِن بَعْدِ

اوکه زیات وی ددې څخه نو ټول شریک دی په دریمه کی وروسته

وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِّنَ اللَّهِ

تر وصیت چی سوی وی یا قرض هرکله چی دنورو نقصان یی نه وی کړی ، داحکم دی دالله

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

او الله دی په هرڅه پوه برد باره

لنډتفسیر: دآیتونوتړون : دنسب ، ښځوالی اوخاوندوالی څخه چی کوم قرابتونه پیداکیږی دهغه دمختصرو حقونو بیانولوڅخه وروسته اوس دداسی مړی دترکی حکم بیانیږی دکومو څخه چی اولاد یامور اوپلار پاته نه سی ، اوکه هغه مړی چی میراث یی نوروته رسیږی برابره خبره ده که دغه مړی سړی وی اوکه ښځه، داسی وی چی نه یی اصول وی (یعنی پلار نیکه) اونه یی فروع وی (یعنی اولاد اوداولاد بچیان) اودده (مړی) یووررور یایوه خور (اخیافی) وی نوپه دی دواړوکی به هریوه ته شپږمه حصه

ورسیږي، اوکه دوی تردي (یعنې تریوه) زیات وه (مثلاً دوه یاتردي زیات) نودوی ټول به په دریمه حصه کي (یوشان برابر برابر) شریك وي (اوپه دوی کی دنر اوښځي حصه یوشان ده، اوباقي میراث به یې نورو وارثانوته ورسیږي، اوکه ددوی څخه پرته نورڅوك نه وه، نودغه پاته به بیاددوی سی، دادوه صورتونه سوه اوپه دواړو صورتونوکی دامیراث) دوصیت (قدر مال) ترایستلو وروسته چي وصیت یې کړی وي یا(که چیرې) قرض (وي نوددې ترایستلو) وروسته (وررسیږي) په دې شرط چي (وصیت کوونکی) یوچا (وارث) ته ضررونه رسوي (نه ظاهراً نه ارادتاً، ظاهراً اداسي چي ترددیمي په زیاتي حصی سره وصیت وکی، نودغه وصیت به پرمیراث باندي مخکی نه وي اوارادتاً داسي چي په دریمه کی دننه وي ، لیکن نیت یې داوي چي وارث ته کم ور رسیږي ، نو دا به په ظاهرکی نافذوي ، لیکن په گناهگاره کیږي به) دا (څومره چي دلته بیان وسو) حکم یې سوي دی دالله ﷻ دطرفه څخه، اوالله ﷻ ښه خبردی (چي څوك یې مني او څوك یې نه مني ، اونه منونکوته چي کومه فوراً سزا نه ورکوي ، نو دهغه وجه دا ده چي) حلیم (هم) دی (یعنې صبرکوی اوفوراً چاته په حکم نه منلو سزا نه ورکوی)

معلومات اومسئلي: دکلاله میراث: په دې کرښوکی دکلاله میراث بیان سوي دی ، دکلاله ډېرتعریفونه سوي دي چي علامه قرطبی رحمه الله په خپل تفسیرکی هم نقل کړي دی ، مشهور تعریف یې دا دی چي په لنډتفسیرکی ذکردی چي دمړی نه اصول وي اونه یې فروع وي ، هغه کلاله ده ، صاحب دروح المعانی لیکی چي کلاله په اصل کی مصدردی چي دکلال په معنی کی دی اودکلال معنی ده: ستړی کیدل چي پرضعف باندي دلالت کوي ، دپلار اوزوی څخه ماسوا نورو قریبانوته کلاله ویل کیږي څکه چي دغه قرابت دپلار او زوی دقرابت په نسبت کمزوری دی ، بیادکلاله اطلاق پرهغه مړي وسو، دچاڅخه چي نه اولاد پاته وي اونه پلار اوپرهغه وارث یې هم اطلاق وسوچي دمړی پلار اوزوی نه وي ، دلغت په اعتبارسره چي یې کوم اشتقاق وښووی ، ددی تقاضاداده، چي لفظ د (ذو) دی مقدر وي اوکلاله به په معنی د (ذوکلاله) وي، یعنې کمزوری قرابت والا ، بیاپردغه میراثی مال هم ددی اطلاق وسوچي داسی مړی یې پریږدی چي زوی اوپلاریې نه وي ، خلاصه دخبري داسوه چي که یوسړی یاښځه وفات سی اودده نه پلاروی اونه نیکه اونه اولاد اوده یووررور یاخور مور شریك پاته کړی وي نوکه دغه وررروی نوددی مړی په مال کی به هغه ته شپږمه حصه وررسیږي اوکه وررونه وي خوروی نوهغه ته به شپږمه حصه وررسیږي اوکه تریوه زیات وي مثلاً یووررور اویوه خوروی یادوه وړونه یادوی خوندی وي نودوی ټول به دمړی په ټول پاته کړی مال کی په دریمه حصه کی شریك وي اوپه دې کی به نارینه ته دښځی دوه چنده حصه نه رسیږي ، علامه قرطبی رحمه الله فرمایي ، وَلَيْسَ فِي الْفَرَائِضِ مَوْضِعٌ يَكُوْنُ فِيْهِ الذَّكَرُ وَالْأُنْثَى سَوَآءً اِلَّا فِيْ مِيْرَاثِ الْاُخُوَّةِ لِلْاُمِّ : یعنې په میراث کی یوځای داسی نسته چي نارینه اوښځه په کی د برابرو حصو حقداره وي ، مگر په خوندو اووروڼو دمور دطرف کی.

د وررور اوخور حصه : پوه سه چي په دې آیت کی په مور دشریك وررور اوخورحصه ښوول سوي ده ، که څه هم چي دقرآن کریم په دې آیت کی ددی ذکر نسته ، لیکن په اجماع سره داقید معتبر دی ، دحضرت

سعدبن ابی وقاص ﷺ قرآئت هم په دی آیت کی داسی دی ، وَلَهٗ اَخٌ اَوْاُخْتٌ مِّنْ اُمِّهٖ لکه چی علامه قرطبی، صاحب دروح المعانی اوابوبکر جصاص اونورو حضراتو ؒ نقل کړیدی ، که څه هم چی داقرآئت متواترنه دی لیکن دامت داجماع په وجه عمل وربانذی کیږی اوددی یو ښکاره دلیل دادی چی الله تبارك وتعالی دسورت نسآء په آخرکی هم دکلاله دمیراث ذکرکړی دی ، هلته یی ویلی دی چی که یوه خوروه نودی ته به نیمه حصه رسیږی اوکه یو وزورو وو نودخور دټول مال وارث به وی اوکه دوی خوندی وی نودوه ثلثه (۲) به اخلی ، اوکه ډیری خوندی اوورونه وه نونارینه به دزنانه وو دوچنده حصه اخلی ، دسورة په آخر کی چی کوم حکم دی نوداد (عینی) یعنی حقیقی خوراوورورو(علاتی) یعنی په پلار شریك خور او ورور ذکر دی نو ځکه ددغه ورسره عینی اوعلاتی خور او ورور شامل کړه سی نو په احکامو کی به تکر لازم سی.

دوصیت مسئلي: په دی رکوع کی یی دری سره دمیراث حصی بیان کړی دایی وفرمایل چی دحصو داتقسیم تروصیت اوقرض وروسته دی ، لکه چی مخکی عرض سویدی چی دمړی دکفن اودفن څخه وروسته به دټول مال څخه قرض اداکړل سی نودقرض څخه چی کوم مال پاته سی په دی کی به په دریمه حصه باندی وصیت نافذکیږی اوکه وصیت تردریمی حصی پرزیات مال باندی وو ، نوشرعًا ددی هیڅ اعتبارنسته ، په ضابطه کی قرض اداکول تروصیت مخکی دی که ټول مال یی په قرض کی ختم سونونه به بیاوصیت نافذوی اونه به میراث چلیږی ، په دی رکوع کی کوم ځای چی دوصیّت ذکر راغلی دی ، دری ځایه هلته یی دوصیت ذکر ترقرض مخکی کړیدی نوددی څخه په ظاهره دامعلومیږی چی دوصیت حق ترقرض مخکی دی ، حضرت علی ﷺ ددی غلط فهمی دلیری کولو دپاره فرمایلی دی .

اَنَّكُمْ تَقْرَءُوْنَ هٰذِهِ الْاٰيَةَ مِنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوْصُوْنَ بِهَآ اَوْ دَيْنٍ وَاِنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَضٰى بِالدَّيْنِ قَبْلَ الْوَصِيَّةِ (مشکوٰة بحواله ترمیذی ص۲۲۴)

یعنی تاسی دا آیت تلاوت کوی مِنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوْصُوْنَ بِهَآ اَوْدَيْنٍ په دی کی که څه هم لفظ دوصیت مخکی دی لیکن په عملی طورسره نبی کریم ﷺ دی ترقرض وروسته کړی دی ، خوبیاهم دانکته معلومول ضروری دی چی په عمل کی وصیت وروسته دی نو په الفاظو کی یی دی ترقرض مخکی ولی بیان کی ؟ صاحب دروح المعانی په دی باره کی لیکی .

وَتَقْدِيْمُ الْوَصِيَّةِ عَلَى الدَّيْنِ ذِكْرًا مَعَ اَنَّ الدَّيْنَ مُقَدَّمٌ عَلَيْهَا حُكْمًا لِاِظْهَارِ كَمَالِ الْعِنَايَةِ بِتَنْفِيْذِهَا لِكَوْنِهَا مَظَنَّةَ التَّفْرِيْطِ فِيْ اَدَائِهَا الخ

یعنی په آیت کی په قرض باندی دوصیت دمخکی والی وجه دا ده کله چی دی دمیراث په شان بغیرده څه عوض څخه وررسیږی اوپه دی کی قرابت هم شرط نه دی ، په دی وجه دوارثانو دطرف څخه ددی په نافذولو کی دکوتاهي یاتروخت اړولو قوی بیره وه چی خپل دمیراث مال به دبل لاس ته تلل نه خوښوی، په دی وجه یی دوصیت دشان داهتمام کولو دپاره هغه پرقرض باندی دمخه کی اوبیا داخبره هم وه چی داضروری نه ده چی پرهریوه مړی دی قرض وی اوکه په ژوندکی وربانذی هم وی خوترمرګه پوری بی پاته کیدل ضروری نه دی اوکه دمرګ په وخت کی وربانذی قرض وی هم ، نو ددی مطالبه دحقدار دطرفه وی نو په دی وجه وارثان ورڅخه انکارهم نه سی کولی ، نو په دی کی دکوتاهي کولو احتمال ډیرکم دی په خلاف دوصیت ، چی کله مړکیدونکی مال پاته کوی نو دهغه زړه دا هم غواړی چی دصدقه جاریه په

طورباندي دخپل مال يو حصه دنيکي په څه کارکي ولګوی، نودلته ددی مال څوك مطالبه کېونکی نه وی، په دی وجه دوارثانو دطرفه پکښي دکوتاهی امکان وو، چی دهغه دبنديز دپاره په خاص طورسره بی په هرځای کی وصيت پر قرض مخکی ذکر کی.

مسئله: که قرض اووصيت نه وونو دکفن اودفن څخه وروسته پاته ټول مال به پروارثانو تقسيم کړل سی.

مسئله: دوارث په حق کی وصيت کول باطل دی که چادخپل زوی، لور، خاوند يابنځی دپاره يادبل داسی سړي دپاره وصيت وکی چی ده ته په ميراث کی حصه وررسيده نوددی وصيت هيڅ اعتبارنسته، وارثانوته يوازی دميراث حصه وررسيږی تردی زيات دوی مستحق نه دی، نبی کريم ﷺ دحجة الوداع په خطبه کی ارشاد فرمايلی دی.

ان الله قد اعطى كلّ ذي حقٍّ حقّهُ فلاوصيّة لوارثٍ (مشكوٰة بحواله ابوداود ص۲۲۵)

الله ﷻ هرحقدارته دهغه حق ورکړی دی نود يووارث په حق کی هيڅ وصيت معتبرنه دی.

البته که نوروارثان اجازت وکړی نودکوم وارث دپاره چی يی وصيت کړی دی هغه به پوره کړی اوپاته مال به تقسيم کړی په شرعی طريقه سره چی په دغه تقسيم کی به بياهم دغه وارث ته خپله حصه رسيږی، دحديث په څينو رواياتوکی د اِلاّ اَن يّشَآءَ الْوَرَثَةُ استثناء هم ذکرده (لکه چی صاحب دهدايي ويلی دی)

دغَيْرَ مُضَآرٍّتفسير: دکلاله دميراث په آخرکی ددی فرمايلو څخه وروسته چی دميراث به تروصيت اوقرض وروسته نافذوی، لفظ د غَيْرَمُضَآرٍّ يی وفرمايی، دا قيدکه څه هم يوازی په دی ځای کی ذکر دی، ليکن تردی مخکی چی کوم دوه ځايه دوصيت اوقرض ذکردی هلته هم دامعتبر اومعمول دی، مطلب ددی دا دی چی مرکيدونکی لره دوصيت او قرض په ذريعه وارثانوته نقصان رسول جائز نه دی، په دی وصيت کولويا پرخپل ځان دقرض په فرضی اقرار کولوسره وارثانو لره دمحرومه کولو اراده کول اوپه دی اراده باندی عمل کول سخت منع دی اوګناه کبيره ده، د قرض ياوصيت په ذريعه دضرر رسولو ډير صورتونه کيدای سی، مثلاً دخپل يوه دوست دپاره پرځان ددرواغو دقرض اقراروکړی ياخپل خاص مال چی دده ذاتی وی اودی دا ښکاره کړی چی دادفلانی سړي امانت دی ددی دپاره چی دميراث څخه خلاص سی اوهغه ته ورسيږی، ياتردريمی حصی دزيات مال وصيت وکی، ياپه يوه سړی باندی يی قرض وی او هغه نه وی وصول سوی، ليکن دی درواغ ووايی چی دهغه څخه قرض وصول سوي دی ددی دپاره چی وارثانوته ونه رسيږی يادمرګ په مرض کی تردريمی حصی زيات چاته وبخښی (هبه کړی) داټول دضرر رسولو صورتونه دی هريوبنده چی ددنياڅخه ځی، هغه لره دژوندپه آخری وخت کی ددا قسم ضرر رسولو څخه ځان ساتل په کار دی.

(دمقررو حصو په مطابق دتقسيمولو تاکيد)

دميراث دحصو دبيانولوڅخه وروسته الله پاك ارشاد وفرمايی وَصِيَّةً مِّنَ اللهِ يعنی کومی حصی چی مقرری کړسوی او دقرض اووصيت په باره کی چی کوم تاکيد وسوپه دی ټولوعمل کول انتهايی ضروری دی، دا دالله ﷻ دطرف څخه يوعظيم وصيت اومهتم بالشان حکم دی، ددی خلاف ورزی مه کوی بيادزيات

خبردار کولو دپاره یې وفرمایل: وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَلِيْمٌ یعنې الله ﷻ هرڅه پیژني او هغه دخپل علم مطابق حصې مقررې کړي، نو څوك چې په دې حکمونو باندې عمل کوي دالله ﷻ دعلم څخه دهغه دانیکی نه ده وتلې او څوك چې یې خلاف ورزي کوي دهغه دا بد عملي هم دالله ﷻ په علم کې راځي، چې دې به په نیسي، دا رنګه کوم مړکیدونکی چې دقرض یاوصیت په ذریعه ضرر رسوي دغه هم دالله ﷻ په علم کې دي، ددې دسزا څخه دې نه بې بیرې کیږي، البته داکیدې سي چې الله ﷻ په خلاف ورزي کولو باندې په دې دنیاکې سزا ورنه کړي نو دا ځکه چې هغه حلیم دی، خلاف ورزي کوونکی دې په دې نه دوکه کیږي، چې ګوندې زه به خلاص سم.

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ

دا دالله ترلې سوې حدونه دي، او څوك چې دالله حکم مني او درسول یې

يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ وَ

داخل به یې کړي جنتونو ته چې لاندې به یې نهرونه بهیږي همیشه به وي په دې کې

ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۳﴾ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَتَعَدَّ

او دا دې لوی مراد پیدا کول، او څوك چې نافرماني کوي دالله او دهغه درسول ﷺ او ورزي

حُدُوْدَهٗ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيْهَا ۖ وَلَهٗ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿۱۴﴾

دهغه دحدونو څخه وبه یې غورځوي اور ته، همیشه به وي په هغه کې او دده دپاره دذلت عذاب دی.

لنډتفسیر: دآیتونو تړون: دمیراث داحکامو دبیانولو څخه وروسته یې په دې دوو آیتونو کې ددې حکمونو دمنونکو او په دې دعمل کولو فضیلت او دنافرماني کوونکو دبدانجام بیان دی چې مقصد ورڅخه ددې ذکرسوو حکمونو اهمیت دی، دا ټول حکمونه چې ذکرسول (دمیراث متعلق یا دیتیمانو متعلق) دخدای ﷻ ضابطې دي او کوم سړي چې دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ پوره حکم مني (یعنې ددې ضابطو پابندي کوي) الله ﷻ به دې داسې جنتونو ته (فوراً) داخل کړي چې دهغو (ترمحلونو) لاندې به نهرونه بهیږي همیشه به په دغو کې وي او دالویه کامیابي ده او کوم سړي چې دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ خبره ونه مني او بالکل ددې ضابطو څخه ورزي (یعنې پابندي یې ضروري هم نه ګڼي، او داحالت دکفر دی) دی به (د دوزخ) په اورکې داخل کړي په دې ډول سره چې دی په کښې همیشه همیشه وي او ده لره به داسې سزاوې چې ذلت په کې هم وي.

معلومات اومسئلې: دقرآن کریم داطریقه ده چې دحکمونو اوعقیدو دبیانولو څخه وروسته دختمولو په

طورسره دمنونکو دپاره ترغیب او د دوی دفضیلت ذکر وی او دنه منونکو دپاره بیره اوسزا او د دوی دبدوالی ذکر وی ، دلته هم چی کله داحکامو ذکر وو په دی وجه یی په دی آخری دوو آیتونوکی دحکم منونکو اونافرمانو انجام ذکر کی .

(دمیراث نور حکمونه، مسلمان دکافر وارث نه سي جوړېدی)

که څه هم دمیراث تقسیم پرنسبی خپلولی باندی اینبول سوي دی لیکن په دی کی ځینی شیان داخل نه دی اول داچی دچاڅخه میراث اخیستل کیږی اوهغه څوک چی میراث ورڅخه اخلی، ددواړو دینونه به جلاجلا نه وی ، نوپه دی وجه یومسلمان دکافرڅخه اوکافر دمسلمان څخه میراث نه سی وړای برابره خبره ده که هرڅومره نسبی قرابت هم ورسره ولري ، نبی کریم ﷺ فرمایی .

لَايَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَلَا الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ (مشکوٰة ص۲۲۳)

یعنی مسلمان دکافر اوکافر دمسلمان وارث نه سی جوړیدای .

داحکم په هغه صورت کی دی چی دپیدا ایښت څخه وروسته یوسړی مسلمان یا کافر سی ، لیکن که یو سړی داول څخه مسلمان وو ، بیا (نعوذ بالله) کافر اومرتد سو نوکه داسی سړی مړ سو یاقتل سو نو دده هغه مال چی داسلام په زمانه کی یی گټلی وو ، دده مسلمانانو وارثانوته به رسیږی اوکوم مال چی یی دمرتدکیدو څخه وروسته گټلی دی هغه به په بیت المال کی جمع کیږی ، لیکن که ښځه مرتده سوه نو ددی ټول مال برابره خبره ده که په اسلام کی یی گټلی وی اوکه په زمانه دمرتد کیدوکی یی گټلی وی ، ددی مسلمانانو وارثانوته به رسیږی ، لیکن په خپله مرتدسړی وی اوکه ښځه دوی ته نه دچامسلمان میراث رسیدای سی اونه دبل مرتد .

دقاتل میراث: که چاداسی سړی قتل کی چی ده ته یی میراث رسیدی نوداقاتل به ددغه سړی دمیراث څخه محروم سی ، دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، اَلْقَاتِلُ لَايَرِثُ (مشکوٰة ص۲۲۳) یعنی قاتل به وارث نه وی البته دقتل خطاځینی صورتونه ددی څخه مستثنیٰ دی (تفصیل یی دفقهی په کتابونو کی دی)

په نس کي دننه دکوچني میراث: که یوسړی مړ سو اودده اولادونه پاته سوه اودښځی په نس یی هم وو ، نوداکوچنی به هم دوارثانو په فهرست کی داخل وی ، لیکن دادرک لګول گران دی چی په نس کی هلك دی که انجلۍ ده یایودی اوکه دوه دی، په دی وجه دکوچنی ترپیدا کیدو پوری به میراث لانه تقسیمیږی اوکه تقسیمول یی ضروری وه، نوپه مسئله کی به یو هلك یایوه انجلۍ فرض کړی او د دواړو په اعتبار سره به دوه صورتونه فرض کړه سی، نوپه دی دواړو صورتونوکی چی په کوم صورت کی وارثانو ته کم رسیږی په هغه باندی به تقسیم وکړل سی اوپاته به ددغه حمل دپاره کیښښول سی .

(کومه ښځه چي په عدّه کي وی دهغي میراث)

کوم سړی چی خپلی ښځی ته طلاق ورکی ، اوطلاق رجعی وو اوبیادی دطلاقو تررجوع اوعدت ختمیدو مخکی وفات سو ، نو دا ښځه به په میراث کی حصه وړی ، ځکه چی نکاح یی لاباقی ده ، اوکه یو سړی دمرگ په مرض کی یوی ښځی ته طلاق ورکی ، که څه هم طلاق بائن یامغلظ وی اوعدت ترختمیدو

مخکی مخکی مړ سو ، بیا به هم دغه ښځه دده څخه میراث وړی او دښځی دوارثی جوړولو دپاره به په دوو عدتونو کی چی کمه عده اوږده وی، هغه به اختیاریږی ، ددی لنډه تشریح دا ده چی .

دطلاقو عده دری حیضه ده، او دوفات عده څلور میاشتی لس ورځی دی، په دی دواړوکی چی کومه عده دزیاتو ورځو وه ، هغه به عده مقرریږی ، ددی دپاره چی ترڅومره پوری ممکنه وی ، ښځی ته حصه ورسیږی ، اوکه یو سړی دمرګ تر مرض مخکی ښځی ته بائن یامغلظ طلاق ورکی او تر دی څو ورځی وروسته دښځی په عده کی دی مړ سو نو په دی صورت کی به دی ته په میراث کی حصه نه وررسیږی ، البته که طلاق رجعی یی ورکړی وی نودابه وارثه وی .

مسئله: که ښځی دخاوند دمرګ په مرض کی دده څخه څان خلع (جلا) کی نومیراث ورڅخه نه سی وړی که څه هم ددی خاوند ددی په عده کی مړ سی .

دعصباتو میراث : دفرائضو مقرری حصی ددوولسو وارثانو دپاره مقرری سوی دی اودی وارثانوته (اصحاب الفروض) (دفرضی حصوخاوندان) وایی، چی تفصیل یی یوڅه قدرلوړ تیرسوکه د(اصحاب الفروض) څخه څوك نه وی یا داصحاب الفروض دحصو ورکولوڅخه وروسته یوڅه مال پاته سو، نوهغه به عصبوته ورکول کیږی اوځینی وخت یوه سړی ته په دواړو حیثیتونو سره مال وررسیږی، په ځینو صورتونوکی دمړی اولاد اودمړی پلارهم عصبه کیږی، دنیکه اولاد یعنی اکا اودپلار اولاد یعنی وروړ هم عصبه کیږی ، دعصباتو ډیر قسمونه دی چی تفصیل یی دمیراث په کتابونو کی دی دلته یومثال لیکل کیږی مثلاً زیدمړ سو او ده څلور وارثان پریښودل ، ښځه، لور مور اواکا ، نودده مال به ټول څلورویشت حصی کړل سی نونیم مال یعنی دولس حصی به لورلره اود(۱) په حساب سره دری حصی ښځی ته اود (۱) په حساب سره به څلور حصی مورته اوکمی پنځه حصی چی پاته سوی دابه دعصبه کیدوپه وجه اکاته ورسیږی ، مسئله: که عصبه نه وه نودفرض میراث دحصو څخه چی کوم مال پاته سی هغه به بیاواپس دوی ته دخپلو حصو په مطابق ور رسیږی او دی ته دفرائضوپه علم کی رد وایی ، البته ښځی اوخاوند ته رد نه سی کیدی ، یعنی په هیڅ حال کی دوی ته ترمقررو حصو زیات نه سی ور رسیدای .

مسئله : که دفرضی حصو خاوندان هیڅوك نه وه اوپه عصباتوکی هم څوك نه وه ، نوبیامیراث ذوی الارحامو ته رسیږی دذوی الارحاموفهرست اوږددی، لمسی لمسی، دخوندو اولاد ، اکاګان، دپلار خوندی ، ماماګان اودمور خوندی داټول په ذوی الارحاموکی راځی اوپه دی مسئله کی تفصیل دی چی داځای ددی نه دی، بس داکافی دی .

وَالّٰتِیْ یَاْتِیْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوْا عَلَیْهِنَّ

اوڅوك چی بدکاری وکړی دښځو ستاسی څخه نوشاهدان را ولئ په هغوی

اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ فِی الْبُیُوْتِ حَتّٰی

څلور سړی دخپلو څخه بیا که دوی شاهدی ورکړی نوبندی کړئ داښځی په کورونو کی ترهغه

يَتَوَفّٰهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيْلًا ﴿۱۵﴾ وَالَّذٰنِ يَاْتِيٰنِهَا

چي پورته کړي دوی مرګ يا مقرر کړي الله د دوی دپاره څه لار او کوم دوه سړي چي وکړي ستاسي څخه

مِنْكُمْ فَاٰذُوْهُمَا ۚ فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ

دغه بدکاري نو دوی ته اواز رسوی ، بيا که دغه دواړه توبه وکړي او خپله اصلاح وکړي نو د دوی څخه قرار سی

كَانَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا ﴿۱۶﴾

بيشکه الله توبه قبلونکی مهربانه دی .

دآيتونو ترون: په تيرو آيتونوکی دهغه بي قاعدګيو اصلاح وسوه چي دجاهليت په زمانه کی به ديتيمانو اوميراث خورو په حق کی کيدلی خلقو به پرښځو ظلمونه اوزياتی کاوه اوددوی په باره کی په خرابو رواجونوکی اخته وه ، دکومو ښځوسره چي نکاح جائزه نه ده، دهغوسره به يی نکاح کوله ، په راتلونکو آيتونوکی ددی معاملو اصلاح فرمايي، اوکه دچا دښځی څخه يوداسی قصوروسی، چي هغه په شريعت کی قصوروی نو پرهغه دتاديب اجازت ورکوی اوداصلاح اوتاديب دامضمون مخ ته ترددوو، درو کوع ګانو پوری تللی دی ، اوکومو ښځو چي دبی حيايی کار (يعنی زنا) وکی ستاسو د (نکاح کړو) ښځو څخه، نوتاسی پردغه ښځو (پردی کاريي) څلورسړيان دخپلو څخه (يعنی مسلمانان آزاد ، عاقلان، بالغان خلګ) شاهدان کړي (ددی دپاره چي ددوی پرشاهدی باندی حاکمان راتلونکی سزاجاری کی) نوکه دوی شاهدی ورکی نو (ددوی سزاداده چي) تاسی دوی (د حاکم په حکم) په کوررونوکی دننه (سياستًا) قيدکړي تردی پوری چي (ياخو) مرګ ددوی خاتمه وکړي (او) ياالله ﷻ ددوی دپاره بله لاره (يعنی دوهم حکم) تجويز وفرمايي (وروسته چي کوم دوهم حکم په دی باره کی تجويز سو دهغه ذکرپه (معلومات اومسئلو) کی راروان دی) او (دزنانه په سزاکی څه دنکاح سوی ښځي تخصيص نسته بلکه) کوم دوه سړيان هم چي دبی حيايی دغه کاروکی (يعنی زناوکی) ستاسی څخه (يعنی عاقل بالغ مسلمانان) نودی دواړوته آزار رسوی بيا (وروسته ترضرر رسولو) که دغه دواړه (دتير کار څخه) توبه وکړي او (دآئنده دپاره خپله) اصلاح وکی (يعنی چي بيابه داسی کاردوی نه کوی) نوبيادی دواړوته هيڅ مه واياست (ځکه چي) بيشکه الله ﷻ توبه قبلونکی دی رحمت والادی (نوپه خپل رحمت سره يی ددوی ګناه معاف کړه اوس تاسی ته هم په کاردی چي ددوی په آزارولو پسی نه سی)

معلومات اومسئلي: په دی آيتونوکی دداسی سړو اوښځو په باره کی سزا منتخب سوي ده دچاڅخه چي بد کاري يعنی زناوسی په اولنی آيت کی يی وفرمايل چي دکومو ښځوڅخه چي داسی حرکت وسی نوددی دثبوت دپاره دی څلور شاهدان سړي طلب کړه سی کوم چي دشهادت اهليت لري اوشاهدی هم دنارينه

ور ضروري ده دښځو شاهدي پر دی نه ده معتبره دزناپه شـ هدانوکي شريعت په دوو طريقوسره سختي
کړي ده کله چي دا معامله ډيره مهمه ده، چي عزت اوپاکدامني په داغداره کيږي، اوخاندانونه پرېږي
حرکته کيږي اوشرميږي اول خويي داشرط ولګوي چي شاهدان دي سړيان وي اودښځو شاهدي لره په
دي باره کي هيڅ اعتبار نسته ، څلورم يي دڅلورو سړيانو موجودوالي ضروري کی ، نوښکاره خبره ده
چي داشرط ډيرسخت دی ، ددی موجودګی يوځاي ډيرشاذ اونادر کيدی سی داسختی يی ځکه اختيار
کړه چي دښځي خاوند يامور خور اونور دخپل ذاتی درداو قهرپه وجه خامخا الزام ونه لګوی يانور
بدخواهان خلق ددښمني په وجه سره دالزام او تهمت لګولو زړه ورتيا ونکړاي سی ځکه چي که ترڅلورو
کسانو کومو خلقو دزناشاهدي ورکړه نو د دوی شاهدي معتبره نه ده ، په داسي صورت کي به مدعي
اوشاهدان ټوله درواغجنان وګڼل سی اوپه يوه مسلمان دالزام لګولو په وجه به په دوی باندی حد قذف
جاري کړل سی ، په سورت نورکي يي په واضح ډول سره فرمايلي دی ، لَوْلَا جَآءُوْ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَاِذْلَمْ يَاْتُوْا
بِالشُّهَدَآءِ فَاُولٰئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ : چي کوم خلک څلور شاهدان رانه ولي دوی درواغجنان دی ، ځينو
مشرانو دڅلورو شاهدانو دضرورت حکمت داسي بيان کړي دی چي په دی معامله کي چي کله دوه نفره
ککړ کړه کيږي ، ښځه اوسړی ، نوګويا دا يوه معامله د دوو معاملو په حکم کي ده اوهره يوه معامله دوه
شاهدان غواړي نوددی وجه په دی کي څلور شاهدان ضروري سوه ، دآيت په آخرکي يي وفرمايل چي که
دوی دواړه توبه وباسي او خپله اصلاح وکي نودوی ته بياځه مه واياست ، ددی مطلب دا دی چي ترسزا
وروسته که دغه دواړه توبه وباسي نوبيادوی مه ملامتوی اونوره زياته سزاورلره مه ورکوی، دامطلب نه
دی چي ګوندی په توبه سره سزاهم معاف سوه ځکه چي دتوبي ذکر ترسزاوروسته دی لکه چي دفاء
دتفريع ځخه ښکاره ده البته که توبه يي نه وی ايستلی نوترسزا وروسته يي بياهم ملامت کولی سی ،
دقرآن کريم په دی دوو ايتونو کی يی دزنادپاره کوم مقررحدنه دی متعين کړی بلکه يوازي دومره يي
ويلي دی چي دوی ته تکليف رسوی ، اوزنا کاري ښځي په کورونوکي بندی کړی ، دتکليف رسولويي
هم څه خاصه طريقه ونه ښووله اودحاکمانوپه رايي باندی يي پرېښوودی ، ابن عباس ؓ فرمايي چي دلته
دتکليف ورکولومعنٰی دا ده چي دخولي په خبرويي شرموی اودلاسونوپه ذريعه هم په بوټويابل شی سره
ددوی ښه اصلاح کوی ، دحضرت ابن عباس ؓ داقول هم په طور دمثال معلوميږي اصلي خبره هم هغه
ده چي دامعامله دحاکمانو رايي ته پاته سوي ده ، دنزول په اعتبارسره دقرآن کريم ددی دوو آيتونو
ترتيب دا دی چي په شروع کو ‍ ی ته دتکليف ورکولوحکم نازل سو ، او ټردی وروسته په خاص ډول
سره دښځودپاره داحکم بيان سوچي دوی په کورونوکي بندی کي ترڅو چي دغه ښځه مړه سي، ددی به
ژوندکي که راتلونکي حکم راغی نوپه ډول دحد سره به وربانديِ دغه نافذ کړل سی ، نوبيا وروسته يي
ددغه سبيل يعني لاري بيان وکی ، دکومي چي الله ﷻ په دی آيت کي وعده فرمايلي وه ، حضرت ابن
‍س ؓ د سبيل داسی تفسيرفرمايي چي اَلرَّجْمُ لِلثَّيِّبِ وَالْجَلْدُ لِلْبِكْرِ يعني چي دواده سوی په حق کي دزنا
حد دهغه سنګساروِل دی اودغير واده سوی دپاره دُرّي دی(بخاري کتاب التفسير ص۲۵۷)

په مرفوعو احاديثوكې هم ددې سبيل بيان دنبي كريم ﷺ څخه په وضاحت سره ثابته ده اودواده سوي اوغير واده سوي هري يوې دپاره جلا جلا حكم بيان سوي دى ، نبي كريم ﷺ په حضرت ماعزبن مالك ﷺ او دازد قبيلي په يوې ښځې باندې دزنا حدجاري كړى وو او دا دواړه واده سوي وه ، په دې وجه يې دوى سنګساركړل دغه شان يويهودې هم دزنا په وجه رجم سوى وو اودده په حق كې دافيصله دتورات په حكم سوي وه ، دناواده سوي حكم خو په خپله دقرآن مجيد په سورة نوركې دى .

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوْا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ : زناكاره ښځه اوزناكار سړي هر يو سل سل دُرّي ووهي ، په شروع كې درَجم دحكم دپاره په قرآن كريم كې آيت هم نازل سوى وو ليكن ورسته بيا دهغه تلاوت منسوخ سو ، البته حكم يې باقي پاته كړه سو ، دحضرت عمر ﷺ ارشاد دى .

اِنَّ اللّٰهَ بَعَثَ مُحَمَّدًا بِالْحَقِّ وَاَنْزَلَ عَلَيْهِ الْكِتٰبَ فَكَانَ مِمَّآ اَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالٰى اٰيَةُ الرَّجْمِ رَجَمَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَجَمْنَا بَعْدَهٗ وَالرَّجْمُ فِيْ كِتَابِ اللّٰهِ حَقٌّ عَلٰى مَنْ زَنٰى اِذَا اُحْصِنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ الخ (بخاري ومسلم بحواله مشكوٰة ص۳۰۹)

الله ﷻ محمد ﷺ برحق نبي راليږلى دى اوپرده يې كتاب هم نازل كى كومه وحي چې الله ﷻ نازله كړي ده په هغې كې درجم آيت هم وو ، رسول الله ﷺ رجم كړي دى اومونږ هم ترهغه وروسته رجم وكى ،درجم حكم دهغه چادپاره ثابت دى څوك چې زناوكى اوواده سوى وي سړى وي اوكه ښځه .

لنډه دا چې په دې آيتونو كې كوم چې په كورونوكې دقيدكولو اودتكليف رسولوحكم دى دغه دشرعي حدپه نازليدو باندې منسوخ سواوس حد دزناسل دُرې ياپه رجم باندې عمل كول لازميدى ، ددې زيات تفصيل به انشآء الله تعالى دسورت نورپه تفسيركې بيان سي .

﴿ په غير فطري طريقه سره دشهوت پوره كولوحكم ﴾

قاضي ثنآء الله پاني پتي رحمه الله په تفسيرمظهري كې ليكي چې زماپه نزدد اَلَّذٰنِ يَاْتِيٰنِهَا مصداق هغه خلك دي چې په غير فطري طريقه سره شهوت پوره كوي يعني چې نارينه ديوه اوبل څخه خپل شهوت پوره كوي ، پرقاضي صاحب سربيره نورو حضراتوهم داقول اخستى دى ، دقرآن په الفاظوكې كله چې لفظ د اَلَّذٰنِ يَاْتِيٰنِهَا موصول اوصله دواړه دمذكرالفاظ دي په دې وجه ددې حضراتو دا قول بعيد (يعني ليرې) نه دى ، اوكومو حضراتوچې ورڅخه زاني اوزانيه مراد اخيستى دى ، هغوى په دول دتغليب دمذكر داصيغه دزانيه دپاره هم شامله كړي ده ، خو بياهم دموقعې په مناسبت سره دمثل څخه دخوند اخيستو حراموالى اوسختى اوددې دجزا اوسزا ذكر به دلته بې ځايه نه وي داحاديثو اواثاروڅخه چې په دې ... كې څه ثابتيږي دهغه څخه دنمونې په طور سره يو څه نقل كوو .

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَعَنَ اللّٰهُ سَبْعَةً مِّنْ خَلْقِهٖ مِنْ فَوْقِ سَبْعِ سَمٰوٰتِهٖ وَرَدَّدَ اللَّعْنَةَ عَلٰى وَاحِدٍ مِّنْهُمْ ثَلٰثًا وَلَعَنَ كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمْ لَعْنَةً تَكْفِيْهِ قَالَ مَلْعُوْنٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوْطٍ مَلْعُوْنٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوْطٍ مَلْعُوْنٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوْطٍ (الحديث: الترغيب والترهيب) وَعَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اَرْبَعَةٌ يُصْبِحُوْنَ فِيْ غَضَبِ اللّٰهِ وَيُمْسُوْنَ فِيْ سَخَطِ اللّٰهِ قُلْتُ مَنْ هُمْ يَارَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ اَلْمُتَشَبِّهُوْنَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَآءِ وَالْمُتَشَبِّهَاتُ مِنَ النِّسَآءِ بِالرِّجَالِ وَالَّذِيْ يَاْتِي الْبَهِيْمَةَ وَالَّذِيْ يَاْتِي الرِّجَالَ (الترغيب والترهيب) عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ وَجَدْتُّمُوْهُ يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ

لُوْطٍ فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُوْلَ بِهٖ ، (الترغيب والترهيب)

دحضرت ابوهريره ﷺ روايت دى چې نبى كريم ﷺ فرمايلى دى الله ﷻ دخپل مخلوق څخه په اووه قسمه خلګو داوو لورو آسمانونو څخه لعنت ليږلى دى اوپه دى اووکى يى پريوه باندى درى واره لعنت ليږلى دى اوپرنورو يو وارى ، ملعون دى هغه سړى چې دلوط دقوم عمل کوى ، ملعون دى هغه سړى چې دلوط دقوم عمل کوى ملعون دى هغه سړى چې دلوط دقوم عمل کوى دحضرت ابوهريره ﷺ څخه روايت دى چې نبى کريم ﷺ فرمايلى دى چې څلورسړيان دسهار په وخت کى دالله ﷻ په غضب کى وى او ماښام هم الله ﷻ د دوى څخه ناراضه وى ماپوښتنه وکړه چې هغه کوم خلګ دى ؟ ده ﷺ وفرمايل، هغه سړى چې دښځو په شان جوړيږى او هغه ښځى چې دسړو په شان جوړيږى اوهغه سړى چې دچارپايه سره غير فطرى کار کوى او هغه سړى چې دسړى څخه خپل شهوت پوره کوى دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روايت دى فرمايى چې نبى کريم ﷺ فرمايلى دى څوك چې تاسى دقوم لوط په شان په غيرفطرى کارکولو باندى ووينى نوفاعل اومفعول دواړه قتل کړى .

حافظ زکیٔ الدين په الترغيب والترهيب کى ليکلى دى چې څلورو خلفاؤحضرت ابوبکر صديق ﷺ، حضرت على ﷺ حضرت عبدالله بن زبير ﷺ اوحضرت هشام بن عبد الملك ﷺ په خپلو زمانوکى غيرفطرى حرکت کوونکى په اورکى سوځلى دى، په دى سلسله کى دوى دمحمدبن المنکدر دروايت څخه ۱ يوواقعه هم ليکلى ده چې حضرت خالد بن وليد ﷺ، حضرت ابوبکرصديق ﷺ ته خط وليکى چې دلته دعربو په يوه علاقه کى يو سړى دى چې دښځوپه شان کار ورسره کيږى ، حضرت ابوبکر ﷺ په دى باره کى اصحاب ﷺ راجمع کړل او په دوى کى حضرت على ﷺ هم تشريف راوړى ، حضرت على ﷺ وفرمايل چې دايوه داسى ګناه ده چې داماسوا ديوه قوم څخه بل هيچانه ده کړى اوالله ﷻ چې ددغه قوم سره کومه معامله کړي ده ، هغه تاسى ټولو ته ښه معلومه ده زمارايه ده چې دى په اورکى وسوځل سى، نورو صحابه کرامو ﷺ هم ددى سره اتفاق وکى او حضرت اَبوبکرصديق ﷺ دده په اورکى دسوځلو حکم ورکى په دى ذکرسوو روايتونوکى دقوم لوط دعمل حواله وار وار راغلى ده حضرت لوط ؑ چې کوم قوم ته ليږل سوى وو ، هغه قوم پرکفر اوشرك سربيره په دى بدترين اوغير فطرى حرکت کى هم اخته وو او هرکله چې دحضرت لوط ؑ ددعوت اوتبليغ په دوى باندى اثرونه سو ، نودالله ﷻ په حکم سره ملائکو ددى قوم کلى دمځکى څخه پورته کړل اوچپه يى بيرته مځکى ته را وغورځول ، چې ذکربه يى په سورة اعراف کى راسى انشاء الله تعالى ، ذالوړ روايتونه دخپل جنس څخه دخوند اخستومتعلق وه ، په روايتونو کى دښځو سره په دى غير فطرى عمل کولو باندى هم دعذاب سخت ترينى وعدى راغلى دى .

عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ ﷺ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَايَنْظُرُ اللّٰهُ عَزَّ وجَلَّ اِلٰى رَجُلٍ اَتٰى رَجُلاً اَوْ اِمْرَءَةً فِيْ دُبُرِهَا (الترغيب والترهيب) ، عَنْ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ اللّٰهَ لَايَسْتَحْيِيْ مِنَ الْحَقِّ ثَلٰثَ مَرَّةٍ لَا تَاْتُوا النِّسَآءَ فِيْ اَدْبَارِهِنَّ (الترغيب والترهيب) وَعَنْ اَبِىْ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَلْعُوْنٌ مَنْ اَتٰى اِمْرَاَةً فِيْ

دُبُرِهَا (الترغيب والترهيب) وَعَنْهُ ﷺ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ اَتٰى حَائِضًا اَوِامْرَءَةً فِيْ دُبُرِهَا اَوْ كَاهِنًا فَصَدَّقَهٗ فَقَدْ كَفَرَ بِمَآ اُنْزِلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی الله ﷻ به دهغه سړی طرف ته په نظر درحمت سره ونه ګوری کوم چی دسړی یابنځی سره غیرفطری عمل کوی خزیمه بن ثابت ﷺ فرمایی چی نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایلی دی چی الله ﷻ دحق په بیانولوکی شرم نه کوی ، داالفاظ ده ﷺ دری واره وفرمایل بیایی وفرمایل چی ښځوته په غیرفطری طریقی سره راتلل مه کوی ، دحضرت ابوهریره ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی هغه سړی معلون دی چی په غیرفطری طریقه دښځی سره کوروالی کوی اوهم ددی حضرت ابوهریره ﷺ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی کوم سړی چی دحیض په حالت کی دښځی سره کوروالی کوی یاپه غیرفطری طریقه ورسره کوروالی کوی یا کاهن ته ځی او دغیبو په اړوند دده په خبرو یقین کوی نودغه خلق دهغه دین څخه منکر سول کوم چی په محمد ﷺ باندی نازل سو .

ددی قبیح کار دپاره دڅه معین حدپه مقررولوکی خودفقهاوو ﷭ اختلاف دی چی تفصیل یی دفقهی په کتابونوکی موجوددی، خوبیاهم ددی دپاره ترسختتو لاسختتی سزا ګانی نقل سوي دی ، مثلاًپه اور کی یی سوځل، دیوال پرړانړول، دلوړځای څخه یی را رغړول، سنګسارکول اوپه توره سره یی قتلول اونور (کومه سزاچی دوخت مطابق حاکم ورته منتخب کړی)

اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ

خامخاتوبه قبلوی الله دهغو چی کوی بد کار

السُّوْٓءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوْبُوْنَ مِنْ قَرِيْبٍ فَاُولٰٓئِكَ يَتُوْبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ

په ناپوهی سره بیا توبه وباسی ژر نوالله ﷻ دوی معاف کوی

وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۱۷﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ

او الله ﷻ هرڅه پیژندونکی دی حکمت والا ، او دداسی خلقو توبه نسته چی کوی بد کارونه

حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّيْ تُبْتُ الْئٰنَ وَلَا الَّذِيْنَ

تردی چی مخامخ راسی په دوی کی چاته مرګ نو ووایی چی زه توبه کوم اوس اونه دداسی خلقو

يَمُوْتُوْنَ وَهُمْ كُفَّارٌ اُولٰٓئِكَ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿۱۸﴾

توبه چی مره کیږي په حالت دکفرکی د دوی دپاره مونږ تیار کړی دی عذاب دردناک .

دآیتونو تړون: په تیرآیت کی دتوبی ذکر راغلی وو، اوس په دی دوو آیتونوکی دتوبی دقبلیدو شرطونه اودقبلیدو اونه قبلیدو صورتونه ښیی.

لنډتفسیر: توبه چی قبلول یی (د وعدی مطابق) دالله تعالی پرذمه دی دادهغه چاده چی دناپوهی څخه کومه ګناه (کوچنی وی که لویه) کوی بیاپه نژدی وخت کی (یعنی مخکی ترحاضریدو دمرګ چی معنی یی مخ ته راځی) توبه وباسی، نوپرداسی خلقوخدای ﷻ (په قبلولو دتوبی سره) توجه کوی (یعنی توبه یی قبلوی) اوالله تعالی ښه پیژنی (هغه څوك چی دزړه داخلاصه یی توبه وکښه) حکمت والادی (چی دزړه داخلاصه توبه نه کوونکی نه رسواکوی) اودداسی خلګو توبه (قبوله) نه ده کم چی (همیشه) ګناه کوی تردی چی کله په دوی کی دچامخ ته راسی مرګ (د مرګ دحاضریدو مطلب دادی چی ده ته دهغه جهان شیان په نظرراسی) نو ووایی چی زه اوس توبه کوم (نونه دداسی خلګوتوبه قبوله ده) اونه ددی خلګو (توبه یعنی ایمان راوړل په داسی وخت کی قبول دی) چاته چی دکفرپه حالت کی مرګ راځی ددی (کافرو) خلګو دپاره مونږیو دردناکه سزا (یعنی ددوزخ عذاب) تیاره کړی ده.

معلومات اومسئلی

(آیاپه قصد اواختیار سره کړی ګناه نه معاف کیږی؟)

دلته داخبره دذکرقابله ده چی په قرآن کریم کی لفظ د بِجَهَالَةٍ راغلی دی ددی څخه په ظاهره دامعلومیږی چی په ناخبری اوناپوهی سره ګناه وکی، نودهغه توبه به قبوله وی اوچی سره دپوهی یی وکی نوتوبه به یی نه قبلیږی، لیکن دصحابه کرامو ؓ څخه چی ددی آیت کوم تفسیر بیان سوی دی ، هغه دا دی ، چی د جهالة څخه دلته دامراد نه دی چی ده ته دګناه ګناه والی نه وی معلوم ، یایی دګناه قصد اواراده نه وی ، بلکه مراد دادی چی دی دګناه دبدانجام اودآخرت دعذاب څخه غفلت ددی ګناه کولوته تیارکړي دی، که څه هم ګناه خو پیژنی اوددی قصد او اراده یی هم کړی وی ، په نورو الفاظو کی دجهالت لفظ دلته دحماقت اوبی خبری په معنٰی کی دی لکه چی په لنډتفسیرکی یی ذکرسوي دی او ددی مثال په سورت یوسف کی دی ، حضرت یوسف ؑ خپلو وروڼو ته فرمایلی وه ، هَلْ عَلِمْتُمْ مَّافَعَلْتُمْ بِيُوْسُفَ وَاَخِيْهِ اِذْ اَنْتُمْ جٰهِلُوْنَ په دی کی یی وروڼوته جاهلان ویلی دی ، حال دا دی ، دوی چی کوم کارکړی وو ، هغه په خطاياپه هیره سره نه وو ، بلکه ښه په اراده سره یی قصداً کړی وو، مګرددی کار دانجام څخه دغفلت په سبب یی دوی ته جاهلان ویلی دی ، ابوالعالیه اوقتاده نقل کړي دی چی صحابه کرام ؓ پردی باندی متفق وه چی ، كُلُّ ذَنْبٍ اَصَابَهٗ عَبْدٌ فَهُوَ جَهَالَةٌ عَمَدًا كَانَ اَوْ غَيْرَهٗ یعنی بنده چی کومه ګناه کوی برابره خبره ده که قصداً وی اوکه بی قصده، پرهرحال جهالت دی ، دتفسیر امام مجاهد فرمایی ، كُلُّ عَامِلٍ بِمَعْصِيَةِ اللهِ فَهُوَ جَاهِلٌ حِيْنَ عَمِلَهَا یعنی کوم سړی چی یوکار دالله ﷻ دنافرمانی کوی ، هغه ددغه کارکولوپه وخت کی جاهل دی که څه هم په صورت کی لوی عالم اوخبردار وی (ابن کثیر) اوابوحیان په تفسیر بحرمحیط کی فرمایی چی دا داسی ده لکه چی په حدیث کی ارشاددی: لَا يَزْنِي الزَّانِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ یعنی زنا کوونکی دمومن والی په حالت کی زنا نه کوی مراد دادی چی کوم وخت دی په دی ناکاره کارکی اخته سویدی نودغه وخت دی دایمان دتقاضا

څخه ډیرلیری تللی دی په دی وجه حضرت عکرمه رحمه الله فرمایی ، اُمُوْرُ الدُّنْيَا كُلُّهَا جَهَالَةٌ یعنی ددنیاهغه ټول کارونه چی دالله ﷻ دفرمان برداری اواطاعت څخه وتلی وی ټول جهالتونه دی اوددی وجه ښکاره ده، چی دالله ﷻ نافرمانی کوونکی دلږوخت دخوند اخستلو دپاره هغه دهمیشه اوباقی پاته کیدو خوندونه هیر کړی اودا پرخوښ کړی اوڅوك چی ددی لږخوند اومزی په بدله کی دهمیشه دپاره عذاب اخلی، هغه ته هوښیارنه سی ویل کیدای ، ده ته به هرسړی جاهل وایی ، که څه هم دی دغه خپل بدکار پیژنی اواراده یی هم کوی ، لنډه دا ده چی انسان په قصد وکی اوکه په خطا سره، په دواړو وختونوکی گناه جهالت دی ، په دی وجه دصحابه وو رضی الله عنهم تابعینو رحمهم الله اودټول امت پردی باندی اتفاق دی چی کوم سړی قصداً هم څه گناه وکی دده توبه قبلیږی (بحرمحیط) په ذکرسوی آیت کی یوه خبره دفکرکولو قابله داده، چی دتوبی دقبلیدودپاره یی داشرط ښوولی دی چی په نژدی وخت کی توبه وباسی په توبه ایستوکی وخت تیرنه کی په دی کی دقریب (نژدی) څه مطلب دی؟ اوپه قریب کی څومره زمانه داخله ده؟ نبی کریم ﷺ د ... تفسیرپه یوحدیث کی په خپله داسی بیان کړی دی ، اِنَّ اللّٰهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَالَمْ يُغَرْغِرْ دَحدیث معنی دا ده چی الله ﷻ دخپل بنده توبه ترهغه وخته پوری قبلوی ، ترڅوچی په ده دمرگ اوروح ختو غرغړه نه وی شروع سوی ، اومحدث ابن مردویه دحضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنه څخه روایت کړي دی چی ده دنبی کریم ﷺ څخه دا اوریدلی دی چی کوم مومن بنده ترمرگ یوه میاشت مخکی دخپلی گناه څخه توبه وباسی یایوه ورځ یایو گړی مخکی توبه وکاږی، نوالله ﷻ دده توبه قبلوی ، په دی شرط چی په اخلاص یی رښتینی توبه ایستلی وی (ابن کثیر) لنډه دا چی د مِنْ قَرِيْبٍ تفسیرکوم چی په خپله نبی کریم ﷺ وفرمایی ددی څخه معلومه سوه ، چی دانسان دټول عمرزمانه په قریب کی داخله ده ، ترمرگ مخکی مخکی چی توبه وایستل سی ، قبوله به سی ، البته دمرگ دغرغړی په وخت کی توبه قبوله نه ده ، ددی وضاحت کوم چی حکیم الامت تهانوی رحمه الله په تفسیربیان القرآن کی فرمایلی دی، دادی چی مرگ ته نژدی دوه حالتونه راپېښیږی ، یودناچاره کیدو اونا امیدی دی چی هرکله انسان دهر دوا اوتدبیرڅخه عاجزه سی او دا وگنی چی اوس مرگ راتلونکی دی ، دی ته حالت دباس (په باء سره) وایی ، دوهم حالت تردی وروسته دی ، هرکله چی ساه ختل شروع سی اودغرغړی وخت راسی، دی ته حالت دیاس (په یاء سره) وایی ، اولنی حالت یعنی دبأس حالت په مِنْ قَرِيْبٍ کی داخل دی اوتوبه ددغه وخت قبلیدی سی ، مگردوهم حالت یعنی دحالتِ یأس توبه نه سی قبلیدای ، هرکله چی ملائکی اودآخرت شیان دانسان مخ ته راسی ، ځکه چی دغه وخت په مِنْ قَرِيْبٍ کی داخل نه دی ، په دی آیت کی یی د مِنْ قَرِيْبٍ په لفظ راوړوسره دی طرف ته اشاره وکړه چی دانسان ټول عمر ډیر لږزمانه دی اومرگ کوم چی دی لیری گڼی بالکل قریب دی ، دقریب داتفسیرکوم چی دنبی کریم ﷺ څخه نقل سوي دی په نورو آیتونوکی په خپله قرآن کریم هم دی طرف ته اشاره کړي ده چی په هغه کی یی دا ښوولی ده چی دمرگ دوخت توبه قبوله نه ده ، دآیت دمضمون خلاصه دا سوه چی کوم سړی کومه گناه کوی ، برابره خبره ده قصداً یی په اراده سره کوی یاپه خطا اوناپوهی سره یی کوی ، دغه پرهر حال جهالت دی، دهری داسی گناه څخه دانسان توبه

قبلول الله ﷻ په خپله ذمه اخستی ده ، په دی شرط چی ترمرګ مخکی مخکی رښتینی توبه وکی ، په خپله ذمه داخستو دامطلب دی چی الله ﷻ ددی وعده فرمایلی ده چی پوره کیدل یی یقینی دی ، که نه وی نو دالله ﷻ په ذمه څه فرض، واجب یادچاحق لازم نه وی ، په اولنی آیت کی دهغه توبی ذکر وو چی دالله ﷻ په نزد قابله دقبول ده ، په دوهم آیت کی دهغه توبی بیان دی چی قابله دقبول نه ده په دی کی یی بیان فرمایلی دی چی دهغه خلګو توبه قابله دقبول نه ده چی ټول عمرپه زړه ورتیاسره ګناه کوی اوهرکله چی مرګ یی پرسر راسی اودساه ختووخت یی شروع سی، دمرګ ملائکی ورته مخامخ سی نودغه وخت وایی مونږ اوس توبه کاړو دوی فرصت دعمر برباد کی ، دتوبی وخت یی ضایع کی ، په دی وجه د دوی توبه نه قبلیږی ، لکه فرعون اوفرعونیانو چی دغرقیدو په وخت کی چیغی کړی چی مونږ په رب دموسیٰ اوهارون علیہ السلام ایمان راوړو ، نودوی ته جواب ورکړه سو چی آیا اوس ایمان راوړی اوس خو دایمان راوړو وخت تیر سو؟ او ددی مضمون یی دآیت په آخری جمله کی ارشاد وفرمایی چی دهغه خلګو توبه هم قابله دقبول نه ده چاته چی په حالت دکفر باندی مرګ راسی او عینی د روح ختو په وخت کی دایمان راوړو اقرار وکی ، دا اقرار او ایمان بی وخته اوبی فائدی دی ، د دوی دپاره عذاب تیارکړل سوي دی .

دتوبي تعریف او حقیقت : د دواړو آیتونو ترلفظی تفسیر وروسته ضروری خبره داپاته کیږی چی دتوبی تعریف څه دی؟ او ددی څه حقیقت او څه درجه ده؟ امام غزالی رحمہ اللہ په احیاء العلوم کی فرمایی چی دګناهونو کولو دری درجی دی اول دا چی هیڅ ګناه یی هم نه وی کړی ، دا دملائکو خاصیت دی یادانبیاء علیہم السلام دوهمه درجه دا ده چی ګناهونه کوی او همیشه والی هم په جاری وی ، هیڅکله هم په دی باندی پښیمانی اودپرېښودلو خیال ورته نه راځی، دا درجه دشیطانانو ده ، دریم مقام دانسانانودی چی ګناه ورڅخه کیږی اوفوراً پر پښیمانه کیږی او دآئنده دپاره ددی دپریښودلو پوخ قصدکوی ،ددی څخه معلومه سوه چی دګناه کیدو څخه وروسته توبه نه کښل دا خالص دشیطانانو کار دی ، په دی وجه په اجماع (اتفاق) دامت سره توبه فرض ده ، دقرآن مجید ارشاد دی .

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ .

ای ایماندارانو! الله ﷻ ته توبه وکاړی رښتینی توبه نو دا څه عجیبه نه ده چی الله ﷻ ستاسی ګناهونه وبخښی اوتاسی داسی جنتونو ته دا خل کړی چی لاندی یی نهرونه بهیږی دسخیانو دسخی اودرحیمانو درحیم درحمت ددربار شان ته وګوری چی انسان ټول عمردهغه په نافرمانیو کی اخته وی مګرچی ترمرګ مخکی په صدق دزړه سره توبه وکاړی نویوازی دانه چی دده قصور به معاف کی بلکه دی به په خپلو محبوبو بندګانو کی داخل کی اودجنت وارث به یی کی ، په حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی .

اَلتَّائِبُ حَبِيبُ اللهِ وَالتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَاذَنْبَ لَهُ (ابن ماجه)

دګناه څخه توبه کوونکی دالله ﷻ محبوب دی او چاچی دګناه څخه توبه وکړه هغه داسی سولکه ده چی دسره ګناه نه وی کړی ، په ځینو روایاتو کی دی چی هرکله بنده دیوی ګناه څخه توبه وکی اوهغه دالله ﷻ په نزدقبوله سی نویوازی دانه چی دی به په دغه ګناه نیول کیږی نه ، بلکه دغه ګناه به دملائکو دلیکل

سوو عملنامو څخه هم ورانه کړل سي ، چې دی په رسوا کیږي نه .
البته دا ضروري ده چې توبه رښتینې او توبة النصوح وي ددې درې ارکان دي اول ، په خپلو کړو پښیمانتیا اوشرمندګي ، په حدیث کې ارشاد دی ، اِنَّمَا التَّوْبَةُ النَّدَمُ یعنې توبه نوم دی دپښیمانتیا (خوابدي کیدو په ګناه باندي) دوهم ، رکن دتوبې دا دی چې کومه ګناه یې کړې وي ، هغه فوراً پرېږدي ، او په راتلونکي وخت کې هم ددې څخه دځان ساتلو پوخ قصد او اراده وکړي .
دریم ، رکن یې دا دی چې دتیر نقصان دتلافي (پوره کولو) فکر وکي ، یعنې کومه ګناه چې دده څخه سوې ده ، ددې چې څومره بدل راګرځول دده په وس اوطاقت کې وي ، هغه پوره کي ، مثلاً لمونځونه یا روژې ورڅخه فوت سوې دي نو دهغه دې قضاراګرځوي ، که دفوت سوو لمونځو اوروژو پوره شمارورته معلوم نه وي نو په خپل فکر اواندازه سره دې کوي ، که په یوه وخت ټول نه سي کولی نو دهرلمانځه سره دیوه یوه لمونځ قضاراګرځوي اودغه شان په فارغ وخت کې دې د روژو اهتمام کوي ، که زکوة په پاته وي هغه دې ټول په یوه ځای یالږلږ ادا کي ، دچاحق چې یې اخستی وي ، هغه دې بیرته ورکي ، چاته چې یې تکلیف رسولی وي دهغه څخه دې معافي وغواړي ، لیکن که په خپلو کړو پښیمانه نه وي ، یاخود آئنده دپاره دغه ګناه پاته نه کي ، نو دا توبه نه ده که څه هم زر واره په خوله توبه توبه کوي .

توبه برلب سبحه برکف دل پر از ذوق ګناه ”””””” معصیت راخنده می آید ز استغفار ما

(په خوله توبه په لاسو کې تسبې ، زړه دګناه دشوق څخه ډک ، زماپردې توبه باندې ګناه خنداوې کوي)
هرکله چې یوه بنده دلوړ ذکر سوې تفصیل په مطابق توبه وایسته نو ده که هرڅومره ګناهونه کړي وي دالله ﷻ محبوب بنده به جوړ سي ، اوکه چیرې دوباره ورڅخه دانسانیت په تقاضاسره کومه ګناه وسي نو فوراً دې بیا توبه نوې کي ، دغفور او کریم ذات ﷻ د دربار څخه دې هر وخت ، هر وار ، هره پلا او هره صحنه ددعا دقبلیدو امید ساتي .

این درګهِ مادرګه نومیدی نیست ”””””””” صد بار اګر توبه شکستی باز آ

(زمادربار دنا امیدی دربار نه دی ، که سل واره دې توبه ماته کړه خو بیا راسه)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ

ای ایماندارو ! حلال نه دی تاسي ته چې په میراث کې ورې ښځې په زبردستي اومه بندوی دوی

لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ۚ

په دې وجه چې واخلی د دوی څخه ځیني هغه چې تاسي ورکړي دي مګرکه دوی وکړي بې حیایي ښکاره ،

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا

او گذران کوی د ښځو سره په ښه طریقه نو که تاسي دوی بدی گڼی نو شاید چی تاسي نه خوښوی یوشی

وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾ وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ

او الله ﷻ ایښی وی په دی کی ډیر ښه والی، او که بدلول غواړی دیوې ښځی په ځای دبلی ښځی

زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ

او ورکړی وی تاسي یوی ته ډیر مال نو مه اخلی دهغه څخه هیڅ شی، آیا اخلئ تاسي

بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ

داپه ناحقه او ښکاره گناه سره، او څنگه دا اخستی سی او رسیدلی دی په تاسو کی

بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾

یو بل ته او اخستی ده دغه ښځو ستاسي څخه وعده پخه.

دآیتونو تړون: په لوړ نیو آیتونو کی دتوبی ذکر په یوه مناسبت سره راغلی وو تردی وړاندی دښځو متعلق داحکامو ذکر روان وو، نو په دی آیتونو کی هم دښځو متعلق حکمونه دی، دجاهلیت په زمانه کی به په ښځو باندی دخاوندانو دطرف څخه هم ظلم کیدئ او د دوی د وارثانو دطرفه څخه هم، هرکله چی به دښځی خاوند مړ سو نو دخاوند وارثانو به مَنْ مانی (بابایی) کوله که به یی زړه غوښتل نو ددغه ښځی سره به یی په خپله نکاح کوله اویابه یی بل ته په نکاح ورکوله اوکه مینه به یی ورته نه وه نونه به یی ورسره پخپله نکاح کوله اونه به یی بل ته پریښووله، قیدیانی به یی ساتلی، ددی دپاره چی دخپلی آمدنی ذریعه یی جوړه کړی، څکه چی پردی صورت به دوی یاخپل ټول مال اِسباب دوی لره ورکوی ځان به یی ورڅخه خلاصوی، اویابه هم دغه ډول په دی کورکی قیدی اوسیدی اوپه همدی حالت کی به دی ته مرگ راغی، خاوندانو به هم په خپلو ښځو ظلمونه کول، که مینه به یی ورسره نه وه نو نه به یی دخاوندوالی حقونه ادا کول اونه به یی طلاق ورکوی، تردی چی داخپل مال ورکی اوطلاق حاصل کی. په دی آیتونوکی ددی خرابیو دبندولو بیان دی اوپه عَاشِرُوهُنَّ سره یی خاص خاوندانو ته خطاب کړی دی او د وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ څخه تر مِيثَاقًا غَلِيظًا پوری دا دوه آیتونه هم ددی مضمون تتمه ده.

لنډتفسیر: ای ایماندارانو! تاسي ته دا خبره حلاله نه ده چی دښځو (دمال یاجان) په زور سره مالکان جوړ سی «دمال مالك کیدل په دری قسمه دی یو دا چی ددی ښځی کوم شرعی حق په میراث کی دی، هغه په خپله واخستل سی، دی لره ورنه کړل سی، دوهم داچی نکاح کولو ته یی نه پریږدی چی دادلته مړه سی او مال یی دده ته پاته سی او یا ورته په خپل لاس څه مال ورکی، دریم دا چی خاوند دا بی وجی مجبوره کړی چی هغه ده لره څه مال ورکی، نوبیابه یی دی پریږدی، په اول اودریم صورت کی دجبر دقید څخه

دا فائده ده چې که دا کارونه بالکل دښځې په خوشحالۍ سره وي نو بيا جائز اوحلال دي ، او په دوهم صورت کې دا جبر په واقع کې دنکاح څخه په منع کولو کې دي چې غرض ورڅخه مال اخستل وه نو ځکه يې په الفاظو کې ددې سره متصل کې ، نو په دې کې هم دغه فائده راووتله ، يعني که دا په خپله خوښې سره نکاح نه کوي نو بيا په دغه خلګو ګناه نسته ، او دجان مالك کيدل دا وه ، چې دمړې ښځې به يې دمړې دمال په شان خپل ميراث ګڼله ، په دې صورت کې دجبر قيد واقعي يعني دبيان دواقع دپاره دی ، چې دوی به داسې کول ، مګر ددې دا مطلب نه دې چې که ښځه په خپله رضامندۍ سره خپل ځان دمړي دمال په شان په ميراثي ترکه جوړولو باندې راضي سي ، نو دا به بالکل هم دغه شان ميراث اوملك وګرځي ، داسې نه ده) او دا ښځې په دې غرض سره مه قيد وي چې هغه څه چې تاسې (يعني په خپله تاسې ياستاسې عزيزانو) دوی ته ورکړي دي دهغه څخه څه حصه (هم د دوی څخه) وصول کې (په دې مضمون کې هم درې صورتونه راغله ، يو دا چې دمړي وارث دمړي ښځه نکاح کولو ته نه پريږدي ، ددې دپاره چې دامال څه راکې ، دوهم داچې خاوند دامجبوره کې چې مال څه راکې نو بيابه يې پريږدم ، دريم دا چې خاوند تر طلاق ورکولو وروسته هم دا تر هغه دبل سره نکاح کولوته نه پريږدي ، ترڅوچې ده لره څه ورنه کې ، ددې دا اولنې صورت دلوړو صورتونو د دوهم صورت يو جزء دي او ددې دوهم صورت دلوړو صورتونو دريم صورت دی او د لوړو صورتونو اولنې صورت او ددې صورتونو دوهم جلاجلا دي) مګر (په ځينو صورتونو کې د دوی څخه اخستل يادوی ته قيدول جائز دي هغه) دا چې دغه ښځې کوم ښکاره بيکاره کارو کې (په دې کې هم درې صورتونه راغلل يوداچې دغه بيکاره حرکت ددې دخاوند نافرمانۍ اوبدخويي وي، نوخاوندلره جائزدي چې دابغيردمال اخستلوڅخه نه پريږدي ، خودغه مال به تر مهر زيات نه وي ، دوهم داچې دغه بيکاره حرکت ددې زناوي، نوداسلام په اول کې دحدودو ترنازليدو مخکې خاوندلره جائزوه چې په دې جرمانه کې ددې څخه خپل ورکړې مال واپس کې او دا دکوره وباسي اوس داحکم منسوخ دی په زنا سره دمهروجوب نه ساقطيږي ، په دې دواړو صورتونوکې به مال اخستې سي ، او دريم صورت داچې دغه بيکاره حرکت زناوي نوخاونده لره اودغه ډول نورو وارثانو لره لکه چې درکوع په سرکې ذکر دي په طور دسزا دحاکم په حکم ښځولره په کورونوکې دننه قيدساتل جائز وه ، بيا دا حکم هم منسوخ سو ، نو داقيدول به په طور دسزا وي ، په غرض دمال وصولولو به نه وي نو دا استثناء مطلق په (عضل) سره به وي ، نه عضلِ مقيد په غرض دتللو دمال سره) (اوس مخ ته خاص خاوندانوته حکم دی) او ددې ښځوسره په ښه طريقه ګذاره کوی (يعني په خوش اخلاقۍ سره او د ډوډۍ اونفقې خبر يې اخلې) اوکه (دطبعيت په تقاضا سره) دوی ستاسې خوښې نه وي (مګر د دوی دطرفه دناخوښې څه خبره نه وي واقع سوې) نو (تاسې دعقل په تقاضا داسې ګڼې اوبرداشت کوی چې) تاسې يوشی نه خوښوی اوالله تعالى په دې کې څه لويه نفع (دنيوي يادينې) ايښې وي (مثلاً داستاسې خدمت ګاره او آرام رسونکې اوهمدرده وي دادنيوي نفع ده يادې څخه يو اولاد پيداسي په کوچنيوالي کې مړسي يالوی سي اونيك وي چې دآخرت ذخيره سي ياپه کم ازکم درجه کې پرناخوښه شې

باندی دصبر کولو ثواب اوفضیلت خو به ضرور در ورسیږی) اوکه تاسی (دخپلی مینی په وجه) په ځای
دیوی ښځی (یعنی اولنی) دوهمه ښځه کول غواړی (او داولنی ښځی څه قصورنه وی) اوتاسی دغی یوی
ته (په مهرکی یادغسی په بخښنه اوډالی کی) ډیر مال ورکړی وی (برابره خبره ده که مودستی ورکړی وی
اوکه دمهر دپاره په وعده کی مو ورکړی وی) نوتاسی ددغه (ورکړه سوی مال) څخه یوڅه (دښځی په
تنګولوسره) هیڅ هم (بیرته) مه اخلی (اومعاف کول هم حکمًا واپس کول دی) آیاتاسی دا (بیرته) اخلی
(ددی پرذات باندی دنافرمانی یابدکاری) بهتان لګوی او (ددی په مال کی) دصریح ګناه (یعنی ظلم)
مرتکب کیږی (برابره خبره ده که دابهتان صراحةً وی اوکه دلالةً وی ، چی لوړ یوازی دنافرمانی اوبد
کاری په صورت کی ددی ښځه دمال اخستو اجازت وو ، نو اوس ددی ښځه مال اخلی چی دخلکو په نظر
کی دا نافرمانه اوبدکرداره تصورکی اوداما لی ظلم ځکه دی چی ښځه یی په خوشحالی نه ورکوی ، او
دهبی په صورت کی ظلم دی ځکه چی ښځه اوخاوند چی یوه اوبل ته یوشی هبه کی نو اوس یی دبیرته
اخیستو شرعًاهیڅ حق نسته اوکه بیرته یی اخلی نو یوقسم غصب به وی اوبهتان هم په دی سره لازم
راځی ځکه چی بیرته اخستل ګویا داسی ویل دی چی دازما ښځه نه وه ، اوداځکه بهتان دی چی په دی
سره دا ښځه ددی سړی دښځوالی په دعوٰی کی درواغجنه اوفاسقه وه) اوتاسی دا (ورکړه سوی مال
حقیقةً یاحکمًا) څنګه اخلی حال دا دی چی (سربیره په بهتان اوظلم ددی مال په واپس اخستوکی دوی
خبری نوری منع کوونکی دی یوه داچی) تاسی دیوه بل سره بی حجابه یوځای سوی یاست (یعنی
کوروالی موکړي دی یاخلوت صحیحه چی هغه هم په حکم دکوروالی کی دی ، په هرحال دی خپل ځان
تاسی ته ستاسی دلذتونو اوخوندونو داخستو دپاره سپارلی دی اومهرخو ددغه ځان سپارلو معاوضه ده
نو دهغه څخه نفع اخستل او هغه ته نفع نه رسول یا ورڅخه بیرته نفع اخستل دعقل سلیم څخه بالکل
خلاف ده اوکه دغه مال دمهرنه وی بلکه بخشش وونوبیا دښځوالی اوخاوندوالی دغه بی حجابه یوځای
کیدل ددی دبیرته اخستو څخه منع کوونکی دی) او (دوهم مانع دادی چی) دغه ښځو ستاسوڅخه
یومضبوط اقرار (یعنی محکمه وعده) اخستی ده (دغه عهد هغه دی چی دنکاح په وخت کی تاسومهرپر
خپل ځان اینبی وو اوعهدکول اوبیا دهغه خلاف کول هم دعقل په نزدبده خبره ده اوکه هبه یا بخشش وی
نو بیاهم دغه بی حجابه یوځای کیدل ددی عهد دی ، او بیرته اخیستل یی منع دی ، غرض دا دی چی
ددی څلورو موانعو سره سره بیرته اخیستل ډیره بده خبره ده)

معلومات اومسئلي

(تراسلام مخکي په ښځو دکیدونکو ظلمونو بندول)

په دی درو آیتونوکی دهغه ظلمونو بندیزبیان سوي دی چی تراسلام مخکی پردی نازك قسم (یعنی
ښځو) باندی کول کیده ، په دی کی یوډیر لوی ظلم داووچی نارینه ووبه ځانونه دښځو دمال اوجان
مالکان ګڼل ښځه چی به دچاپه نکاح کی راغله نوده به یی دجان (روح) هم ځان مالك ګڼی اودخاوند
ترمرګ وروسته چی څنګه به وارثانو ددی دخاوند دمال ځانونه مالکان ګڼل دغسی به یی ددی ښځی هم

خانونه مالکان شمیرل، که به یې غوښتلې نوپه خپله به یې ورسره نکاح کوله یادبل څخه به یې مال اخستی اوهغه ته به یې په نکاح ورکوله ، دخاوند زوی چې دبلې ښځې څخه به وو ، هغه به هم په نکاح اخستله اوچې ددوی دجان «روح» به یې څانونه مالکان ګڼل نومال خوبیخي هیڅ خبره نه وه اوپه دې وجه به پرښځوپه سوونو ظلمونه کیدل ، مثلاً

اول ظلم : دا وو چې کوم مال به ښځې ته یوځای په میراث کې ورسیدی یادخپلوانو اودپلار دکور دطرفه به ورته دتحفې په ډول ورسیدی ، نو دا عاجزه به ددې ټول هرڅه څخه محرومه وه اوداټول مال به دخاوند دکور نارینه وو هضم کوی .

دوهم ظلم به دا ووچې که ښځې به پرخپل مال قبضه وکړه نودابه دنکاح کولو څخه پدې وجه منع کیده چې داخپل دامال ددې کورڅخه دباندې یونسی ، بلکه چې دلته مړه سی اومال یې زمونږ په قبضه کې پاته سی .

دریم ظلم ، به په ځینو ځایونوکې دا هم کیدې چې ځینې وخت به دښځې هیڅ قصورنه وو ، خوفقط دخاوند به خوښه نه وه نوددې ښځوحقونه به یې نه ادا کول، لیکن طلاق به یې هم نه ورلره ورکوی ددې دپاره چې داتنګه سی اوخپل مهرکالې او نورڅه چې ورلره ده ورکړې دی، هغه بیرته ورواپس کې اوکه ورکړې یې لانه وی نوچې معاف یې کې وروسته ترهغه به یې پریږدی ، اوځینې وخت به خاوند طلاق هم ورکې خو بیا به یې هم داطلاقه کړې ښځه دبل سړي سره نکاح کولوته نه پریښووله ، ددې دپاره چې دا مجبوره سی اومهر واپس کې اویاواجب الاداء مهر معاف کې .

څلورم ظلم ، به ځینې وخت داسې کیدې چې خاوند به مړ سو ، نو دده وارثانو به داکونډه نکاح کولوته نه پریښووله یا دجاهلانه شرم په وجه یاپه دې طمع چې ددې په ذریعه څه مال وصول کې ، داټول ظلمونه به په دې بنیاد باندې کیدل چې دښځې مال اوجان به دوی خپل ملکیت ګڼې، قرآن کریم ددې فساد ریښې دبیخه وکښې اوتردې فساد لاندې چې کم ظلمونه کیدل دهغه ټولو دبندیز دپاره یې ارشاد وفرمایی .

يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَآءَ كَرْهًا .

ای ایماندارانو! ستاسې دپاره داحلال نه دی چې تاسې جبراً دښځو مالکان جوړ سی ، دجبر قید دلته په طور دشرط نه دی چې ګوندې دښځو په رضامندۍ سره به د دوی مالکان جوړیدل صحیح سی ، بلکه دواقعې دبیان په طور دی چې دښځو دجان اومال بې دشرعې اوعقلي وجه څخه مالکان جوړیدل ظاهره خبره ده چې جبر کیدای سی ، په دې باندې عقل اوهوښ لرونکې یوه ښځه هم نه سی راضي کیدای (بحرمحیط) نوځکه شریعت په دې معامله کې ددې رضا اثر کونکې مقرره نه کړه ، که چیرې یوه ښځه په ناپوهۍ سره دچاپه مملوکه جوړیدلو باندې راضي هم سی خواسلامي قانون په راضي نه دی چې یو آزاد انسان دې دچا مملوك جوړ سی ، دظلم او فساد دمنع کولو عامه طریقه داده چې په صیغه دنهې سره ددې څخه منع وکړه سی ، لیکن په دې ځای کې قرآن کریم داعامه قاعده پریښووله په لفظ د لَا يَحِلُّ سره یې ددې بیان وکې ، په دې کې ددې معاملې دسختۍ ګناه والې برسیره دې طرف ته هم اشاره کیدې سی چې که چادیوې بالغې ښځې سره بغیر درضا اواجازت څخه نکاح هم وکړه نو دغه نکاح په شریعت کې

حلاله نه ده، بلکه په نیست به حساب وی ، په داسی نکاح سره نه دی دښځی خاوندکیدی سی اوند
دمیراث یانسب احکام پرجاری کیدی سی ، دغه شان که چایوه ښځه مجبوره کړه اوخپل ورکړی مهر یی
ورڅخه واپس واخستی یاواجب الاداء مهر یی په زورسره په معاف کی نو دا جبراً واپسی یامعافی په
شریعت کی معتبره نه ده ، نه دغه مال ددی سړی دپاره حلالیږی اونه واجب حق معاف کیږی ، او ددی
مضمون دزیات وضاحت دپاره یی ارشاد وفرمایی ، وَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ لِتَذْهَبُوْا بِبَعْضِ مَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ یعنی ښځی دخپلی
خوښی دنکاح کولوڅخه مه منع کوی ، په دی خیال چی کوم مال تاسی یاستاسی خپلوانو دوی لره په
طور دمهریا دتحفی ورکړي دی ، هغه بیرته ورڅخه واخلی ، دمهر په ورکولواوپه واپس اخستوکی دا
هم دا خله ده چی کوم مهر ورکول مقررسوي دی ، دغه په معاف کی ، غرض دا چی ورکړل سوی مهر
بیرته اخستل یاواجب الاداء جبراً معاف کول دا ټول ناجائز اوحرام دی او دغه شان حکم دتحفی اودمال
دبخښلو دی چی ښځی لره ورکړه سی ددی هم واپس اخستل خاوندلره یاوارثانولره حلال نه دی ،
دمالکانه ډول سره دویلو مطلب دادی چی که خاوندڅه کالی یابل داستعمال څه شی ښځی ته محض
عاریةً (په پور) داستعمال دپاره ورکړی وی ، دمالك کیدو دپاره نه وی نودغه شی دښځی په ملکیت کی
نه سی داخلیدی ، په دی وجه دهغه واپس کول منع نه دی ، تردی وروسته ، اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيْنَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ
وفرمایل ځینی داسی صورتونه یی ورڅخه وایستل ، په کوموکی چی خاوندته خپل ورکړی مال مهر
یانور واپس اخستل جائز کیږی ، معنی یی دا ده چی که دښځی څخه که کوم ښکاره بیکاره حرکت داسی
وسی چی دهغه په وجه سړی په طلاق ورکولو مجبوره سی، نوپه داسی صورت کی باك نسته چی که
خاوند ترهغه وخته پوری طلاق نه ورکوی ترڅو پوری چی دا ښځه دده ورکړی مهر اونور واپس نه کی
یاواجب الاداء مهرمعاف نه کی ، او دلته دلفظ فاحشه یعنی (بدنابنایسته) حرکت څخه مراد دحضرت
ابن عباس ﷺ اوحضرت عائشه ﷺ اوحضرت ضحاك ﷺ اونوروپه نزد دخاوند نافرمانی اودخاوند سره
بد زبانی کول دی ، او دابوقلابه اوحسن بصری ﷫ په نزد دفاحشه څخه مراد دلته بی حیایی او زناده
نو معنی یی دا سوه چی که ددی ښځو څخه دبی حیایی کار وسی او یا دوی په نافرمانی اوبدزبانی سره
راتلل کوی ، چی ددی څخه سړی مجبوره سی اوطلاق ته تیارسی نوچونکه قصوردښځودی په دی وجه
خاوندته داحق حاصل دی چی دی یی ترهغه وخته پوری په خپل نکاح کی بنده ساتی ترڅوچی ددی څخه
خپل مال وصول نه کی یامقرر مهر په معاف نه کی ، په مخکی دوو آیتونوکی هم ددی مضمون تفصیلی
بیان دی ارشاد دی چی کله دښځی دطرف څخه څه دسرکښی یابی حیایی کار ونه سی ، مګرخاوند خاص
دخپل طبعی خواهش اوخوشحالی دپاره موجوده ښځه پریږدی، بل واده کوا، غواړی نوپه دی صورت کی
که ده دمال خزانه هم دی لره ورکړی وی خوجائزنه دی چی دغه ورکړی مال یادهغه څه حصه دطلاق په
بدله کی ددی څخه واپس واخلی یامقرر مهرپه معاف کی ، ځکه چی دښځی قصورنسته اوپه کوم سبب
سره چی مهر واجبیږی ، هغه سبب هم پوره سوی دی یعنی دنکاح غوټه هم تړل سوي ده اوبی حجابه دیو
بل سره یو ځای سوی هم دی ، نو اوس ورکړی مال واپس اخستل یادمقرر مهرمعاف کولو هیڅ حق نسته

تردې وروسته يې ددې رقم دواپسۍ ظلم اوګناه په دروم‌رحلو کې بيان کړه ، اول يې وفرمايل ، اَتَاْخُذُوْنَهٗ
بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا يعني آياتاسې دا غواړئ چې پرښځې باندې دزنا او نورو دبهتان لګولو ښکاره ګناه وکې
دخپل مال دواپس اخستو لار جوړه کې ، يعني هرکله چې دا معلومه سوه چې ورکړې مال واپس اخستل
يوازې په هغه صورت کې جائز دي چې کله ښځه ناښايسته حرکت وکې، نو اوس ددې ځخه مال واپس
اخستل په حقيقت کې ددې اعلان کول دي چې دې کوم بېکاره حرکت بې حيايي اونور کړي دي ، که څه
هم په خوله وربان‌دې دزناتهمت ولګوي او که نه ، په هرحال دا دتهمت اوبهتان يوصورت دي چې ددې اِثْمًا
مُّبِيْنًا يعني ښکاره لويه ګناه کېدل ظاهره ده ، دوهمه جمله يې داارشاد وفرمايله وَكَيْفَ تَاْخُذُوْنَهٗ وَقَدْ اَفْضٰى
بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ يعني اوس تاسې خپل مال : دوې ځخه څنګه واپس اخستې سې هرکله چې فقط دنکاح
غوټه نه بلکه صحيح خلوت اوبې حجابه يوځاى کېدل هم سوي دي ، ځکه چې په دې صورت کې که
ورکړه سوې مال دمهر وي نو ښځه ددې پوره مستحقه اومالکه سويده ځکه چې دې خپل ځان خاوندته
وسپاري ، او [illegible] ددې دواپسۍ هيڅ معنٰى نسته اوکه ورکړې مال بخشش اوتحفه وي نو هم يې واپسي
ممکن نه ده ځکه چې ښځه اوخاوند په خپل مينځ کې يوبل ته څه شي وبخښي دهغه واپسي نه شرعًا جائز
ده اونه قانونًا ، غرض دا دي چې دښځوالي اوخاوندوالي تعلق دهبې په واپسۍ کې مانع دي ، او ددې
مضمون په دريمه جمله کې يې ارشاد وفرمايي وَّاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا يعني دې ښځو ستاسې ځخه پوخ او
محکمه عهد اخستې دې ددې ځخه مراد دنکاح عهد دي، کوم چې دالله ﷻ په نامه دخطبې سره دخلګو
په وړاندې تړل کېږي .

لنډه داچې دادښځوالي اوخاوندوالي عهداوميثاق اوديوبل سره دبې حجابه يو ځاى کېدو ځخه وروسته د ورکړې
مال په واپس کولو کې دښځې مجبوره کول ښکاره ظلم اوزياتې دي مسلمانانو ته ددې ځخه ځان ساتل لازمي دي .

وَلَا تَنْكِحُوْا مَا نَكَحَ اٰبَآؤُكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ؕ اِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً وَّمَقْتًا ؕ وَسَآءَ

اوپه نکاح مه اخلئ هغه ښځې چې . نکاح اخستي دي ستاسې پلارانو مګر هغه چې مخکې سوې دي دا بې حيايي ده او کار
دغضب دي او ډيره ناکاره ،

سَبِيْلًا ۝۲۲ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهٰتُكُمْ وَبَنٰتُكُمْ وَاَخَوٰتُكُمْ وَعَمّٰتُكُمْ وَخٰلٰتُكُمْ

لاره ده ، حرامې سوې دي په تاسې ستاسې مېندې او لوڼې اوخوندې اودپلار خوندې او دمور خوندې

وَبَنٰتُ الْاَخِ وَبَنٰتُ الْاُخْتِ وَاُمَّهٰتُكُمُ الّٰتِيْٓ اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوٰتُكُمْ مِّنَ

او د ورور لوڼې ، او خور لوڼې او دکومو مېندو چې تاسې ته يې تې درکړې دي اوخوندې

الرَّضَاعَةِ وَاُمَّهٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَآئِبُكُمُ الّٰتِيْ فِيْ حُجُوْرِكُمْ مِّنْ نِّسَآئِكُمُ

درضاعت ستاسې ، اوستاسې دښځو مېندې او د دوی لوڼې چې ستاسې په پرورش کې دي کوم چې ستاسې

الّٰتِیْ دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَاِنْ لَّمْ تَكُوْنُوْا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ

دښځو ځخه پیدا دي دکومو ښځو سره چي تاسي کوروالي کړي دي ، اوکه تاسي ورسره کوروالي نه وي کړي نو بیاپه تاسي څه گناه نسته د دوی ،

وَحَلَآئِلُ اَبْنَآئِكُمُ الَّذِيْنَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ وَاَنْ تَجْمَعُوْا بَيْنَ

په نکاح کي ، اوستاسي دزامنو ښځي کوم ي چي ستاسي دشا ځخه وي او دا چي جمع کړي دوې

الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۲۳﴾

خوندي مگرچي مخکې سوي دي بیشکه الله بخښني والا مهربانه دي

دآیتونوترون: دلوړه ځخه دجاهلیت دبیکاره رواجونو ذکر را روان دي په دې کي یو رواج دا وو چي دخپنو حرامو ښځوسره به یې نکاح کوله ، مثلاً دخپلي میري مورسره، یوه خور به یې په نکاح کي وه ، او دبلي خور سره به یې نکاح کوله او په دې مناسبت سره دنورو محرماتو ذکر هم دی ، دغه شان دغه خلکو به دهغه هلك دښځي سره نکاح حرامه گڼله ځوك چي به یې دزوی په شان وپالي ، ددې ابطال یې هم وفرمایی (یعني دا چي د دوی سره نکاح جائزه نه ده ، دا یې باطله کړه اونکاح یې ورسره روا کړه)

لنډتفسیر: اوتاسي دهغه ښځو سره نکاح مه کوي دکوموسره چي ستاسي پلار(یانیکونو) نکاح کړي وي مگر(خیر) کومه خبره چي تیره سوې ده ، هغه تیره سوې ده (په آئنده کي هیڅکله داسې مه کوی) بیشکه دا (خبره عقلاً هم) لویه بې حیایې ده او(دسلیمو طبیعتونوپه نزدهم) ډیره دنفرت خبره ده او (شرعًاهم) ډیره بده طریقه ده، پرتاسي (دانښځي) حرامي کړه سوي دي (یعني ددوی سره نکاح کول حرام اوباطل دي ، او د دوی څوقسمونه دي ، **اول قسم** دنسب حراموالي دي چي هغه دا دي) ستاسي مندي اوستاسي لوڼي (په دې کي اصول او فروع ټول که په واسطه سره وي اوکه بې له واسطي وي ټول داخل دي) اوستاسي خوندي (برابره خبره ده که حقیقي وي اوکه دمور دطرفه وي اوکه دپلار دطرفه) اودپلار خوندي (په دې کي هم دغه دري سره قسمونه خوندي، عیني، علاتي، اخیافي راغلي) اوستاسي دمورخوندي (په دې کي هم ددغه دري سره قسمونه خوندي راغلي) اوستاسي دوړونو لوڼي (ددغه دري سره قسمونو وړونوپه دې کي راغلي که په واسطه سره وي اوکه بې واسطي وي) اوستاسو دخوندولوڼي (په دې کي هم ددري سره قسمونو خوندي اولوڼي راغلي که په واسطه سره وي اوکه بې واسطي وي) او **دوهم قسم** درضاعت حراموالي دي چي هغه دادي) ستاسوهغه مندي کومو چي تاسولره تی درکړي وي (یعني دایي مور) اوستاسوهغه خوندي چي ددي تی په وجه وي (یعني چي تاسوددغه انجونو دحقیقي یارضاعي مور شیدي څښلي وي یادوی ستاسي دحقیقي یارضاعي مور شیدي څښلي وي که څه هم په مختلفو

رختونوکی یی چنبلی وی) او دریم قسم حراموالی دخوابنی والی دی (یعنی حراموالی بالمصاهره) هغه دادی: ستاسو دښځو مندی (په دی کی دښځی ټول زنانه اصول راغلل) او ستاسو دښځو لوڼی (په دی کی دښځی ټول زنانه فروع راغلل) کومی چی (عادتًا) ستاسو په پرورښت کی وی (مگر په دی کی یو قید هم دی هغه دا چی دغه انجونی) دهغه بیبیانو څخه (وی) دکوموسره چی تاسی کوروالی کړی وی (یعنی دیوی ښځی یوازی په نکاح کولو دهغه لورنه حرامیږی ترڅو چی کوروالی ورسره نه وی سوی) او که (لا) تاسی ددغو بیبیانو سره کوروالی نه وی کړی (که څه هم نکاح سوی وی) نو (دداسی بی بی دلور سره په نکاح کولو کی) تاسی ته څه گناه نسته او ستاسی دهغه زامنو بیبیانی (هم حرامی دی) کومی چی ستاسی دنسل څخه وی (په دی کی دننه دټولو نارینه وو فروعو بیبیانی راغلی او دنسل دقید مطلب دا دی چی په خوله یی چاته زوی ویلی وی (لکه متبنی) نو دهغه بی بی حرامه نه ده) او دا (کارهم حرام دی) چی تاسی دوی خوندی (رضاعی وی او که نسبی وی په خپل نکاح کی) یو ځای کوی لیکن کوم چی (تردی حکم) مخکی سویدی (هغه معاف دی) بیشکه الله ﷻ دیر لوی بخښنی والا ، لوی رحمت والا دی (چی په رحمت سره گناه معاف کوی) او (دلته څلورم قسم هغه ښځی حرامی دی چی خاوندان یی وی ، خو دا بیان پاته دپنځمی پاری څخه شروع کیږی ، دلته چونکه څلورمه پاره ختمه سوه ځکه دغه بیان پاته سو، هلته یی وگوره)

معلومات اومسئلي: په دی آیتونوکی دمحرماتو یعنی دهغه ښځو دتفصیل بیان دی دکوموسره چی نکاح حرامه ده ، بیاځینی محرماتی هغه دی چی په هیڅ حال کی حلالی نه دی هغوته دهمیشه دپاره حرامی ویل کیږی اوځینی هغه محرماتی دی چی همیشه نه دی حرامی بلکی په ځینی حالتونوکی ورسره نکاح حلالیږی .

دشروع دری قسمونه محرماتی نسبی، محرماتی رضاعی، محرماتی بالمصاهره دا دهمیشه دپاره حرامی دی اوآخری یو قسم (چی دپنځمی پاری دسرڅخه یی بیان شروع کیږی) دا دبل په نکاح کی ښځی دی ، دوی ترهغه وخته پوری حرامی دی ترڅو پوری چی دوی دبل په نکاح کی وی .

وَلَاتَنْكِحُوْا مَانَكَحَ اٰبَآؤُكُمْ : دجاهلیت په زمانه کی په دی کی هیڅ باك نه وو اودپلارترمرگ وروسته به دده ښځی زوی په نکاح کوله په دی آیت کی الله ﷻ ددی بی شرمی اوبی حیایی دکارڅخه منع وفرمایله اودی ته یی دخدای پاك دناراضگی سبب ووایه ، ښکاره خبره ده چی داځومره اخلاقی مرگ اودعمل خرابی ده کومی ته چی تریوی زمانی پوری مور ویل سوي ده، هغه دپلارترمرگ وروسته دښځی په ډول بیاساتی .

مسئله : په آیت شریف کی یی دپلار دنکاح سوی سره نکاح حرامه کړي ده ،په دی کی یی ددی خبری قید نه دی لگولی چی پلار ورسره کوروالی هم کړی وی ، نو په دی وجه دکومی ښځی سره چی دپلار نکاح قدر هم وسی نو د زوی دپاره هیڅکله هم حلاله نه ده ، دغه شان دزوی دښځی سره دپلار نکاح کول جائز نه دی که څه هم زوی ورسره یوازی نکاح قدر هم کړی وی ، قَالَ الشَّامِیُّ وَتَحْرُمُ زَوْجَةُ الْاَصْلِ وَالْفَرْعِ بِمُجَرَّدِ الْعَقْدِ دَخَلَ بِهَا اَوْلَا (شامی وایی چی داصل او فرع دواړو ښځی حرامی دی په مجرد نکاح کولو سره دخول ورسره سوی اوکه نه .

مسئله: که پلار دیوی ښځی سره زنا کړی وی ، نو هم زوی ته د دغه ښځی سره نکاح کول حلال نه دی .
حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهٰتُكُمْ یعنی دخپلی مورسره نکاح کول حرام دی او په لفظ د أُمَّهٰتُكُمْ کی ټولی اناګانی (دپلار مندی او دمور مندی) داخلی دی .
وَبَنٰتُكُمْ دخپلو اصلی لوڼو سره نکاح حرامه ده ، او دغه ډول دلور او د زوی دلوڼو سره .
لنډه داده چی دلمسو کړو سو ټولو سره نکاح حرامه ده که دلور دطرفه وی اوکه د زوی دطرفه ، او دبچندری سره کومه چی دښځی سره راغلی وی او ددی ښځی دبل خاوند څخه وی ، ددی په نکاح کی تفصیل دی چی مخ ته راځی اوکوم هلك یاانجلی چی دده څخه پیدا نه وی ، په دی یی لوی کړی وی د دوی سره او د دوی د او لادو سره نکاح جائزه ده خو په دی شرط چی په بله طریقه حرمت نه وی راغلی ، دغه ډول که چا دیوی ښځی سره زناوکړه او دده دنطفی څخه چی کومه انجلی پیدا سی ، هغه هم دلور په حکم کی ده ، نکاح ورسره جائزه نه ده .
وَأَخَوٰتُكُمْ دخپلی حقیقی خور سره نکاح حرامه ده او دهغی خور سره هم چی علاتی (په پلارشریکه) وی او دهغی خور سره هم چی اخیافی (په مور شریکه) وی حرام دی .
وَعَمّٰتُكُمْ : دخپل پلار دحقیقی خوندو ، پلار شریکو او مور شریکو د درو سره وو نکاح حرامه ده .
وَخٰلٰتُكُمْ دخپلی مور دحقیقی خور، پلار شریکه اومور شریکه، هری یوی سره نکاح حرامه ده .
وَبَنٰتُ الْأَخِ ، د ورور دلوڼو سره که حقیقی وی اوکه په پلار شریك یاپه مور شریك ورور وی د دری واړو دلوڼو سره نکاح حرامه ده .
وَبَنٰتُ الْأُخْتِ او دغه ډول ددری سره وو قسمه خوندو دلوڼو سره نکاح حرامه ده .
وَأُمَّهٰتُكُمُ الّٰتِىٓ أَرْضَعْنَكُمْ : دکوموښځوچی تاسی شیدی چښلی دی، دغه هم دمور په حکم کی دی نکاح ورسره حرامه ده لږی شیدی وی اوکه ډیری ، یو وار یی چښلی وی اوکه ډیر وارونه ، خو رضاعت په ثابتیږی او حرمت په راځی ، دی ته فقهاء ؒ حرمت رضاعت وایی .
البته دومره خبره یادساتل په کار دی چی درضاعت حراموالی دکوچنیوالی په زمانه کی په شیدو چښلو سره راځی ، دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، إِنَّمَا الرَّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ یعنی درضاعت حراموالی دهغه وخت په شیدو چښلو سره ثابتیږی ، په کوم وخت کی چی دکوچنی نشو اونما په شیدو سره وی (بخاری اومسلم) او دا موده دامام صاحب رحمه الله په نزدباندی دکوچنی دپیداکیدو څخه تر دوو نیموکالوپوری ده اودنورو فقهاوو ؒ په نزد چی امام ابویوسف اوامام محمد رحمه الله هم په کی شامل دی ، تر دوو کالو پوری ده ، او په دی دامام محمد صاحب رحمه الله فتویٰ هم ده ، که یوه هلك یاانجلی تردی عمر وروسته دیوی ښځی تی ورودی نوحرمت درضاعت نه په ثابتیږی .
وَأَخَوٰتُكُمْ مِّنَ الرَّضَاعَةِ : یعنی درضاعت په قرابت چی کومی خوندی دی دهغوی سره هم نکاح حرامه ده ، تفصیل یی دا دی چی هرکله یو هلك یاانجلی درضاعت په موده کی دیوی ښځی شیدی وچښی نو دغه ښځه دده رضاعی مور سوه او ددی خاوند یی پلارسو ، او ددی ښځی نسبی اولاد دده خوندی اوورونه

سول او ددې ښځې خوندې دده خاله ګانې سوې او ددې لیورونه یې رضاعي اکاګان سول او ددې ښځې دخاوند خوندې ددې عمه ګانې سوې او ددې ټولو په خپل مینځ کې درضاعت حرمت ثابت سو، کوم قریبان چې دنسب په لحاظ سره حرام دي ، هغه درضاعت په لحاظ سره هم حرام دي ، دنبي کریم ﷺ ارشاد دی ، يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ مَايَحْرُمُ مِنَ الْوِلَادَةِ (بخاري) او دمسلم په روایت کې دي ، اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ مِنَ الرَّضَاعَةِ مَاحَرَّمَ مِنَ النَّسَبِ (مشکوٰة ص۲۷۳)

مسئله : که یوه هلك او یوې انجلۍ دیوې ښځې شیدې وچښلې نو ددې دواړو دیوه اوبل سره نکاح نه کیږي ، دغه ډول درضاعي ورور او درضاعي خور دلور سره هم نکاح نه کیږي .

مسئله : درضاعي ورور یادرضاعي خور دنسبي مورسره نکاح جائز ده اودنسبي خور درضاعي مور سره هم حلاله ده او درضاعي خور دنسبي خور سره هم او دنسبي خور درضاعي خور سره هم نکاح حلاله ده .

مسئله : درضاعت په ورځوکې په خوله یا پزه سره نس ته په شیدو تللوهم حرمت ثابتیږي که په بله لاره شیدې ور دننه سوې یا دشیدو ستن (انجکشن) ورولګول سوه نو درضاعت حراموالی نه په ثابتیږي .

مسئله : دښځې دشیدو څخه پرته دبل شي په شیدو مثلاً دحیوان په شیدو یادسړي په شیدو سره رضاعت نه ثابتیږي .

مسئله : شیدې که په دوا کې یادبزې ، غوا ، میږې ، په شیدو کې ګډې وي نو په دې سره به درضاعت حرمت هغه وخت ثابت سي کله چې دښځې شیدې په غالبې وي اوکه دواړه برابرې وي نو هم حرمت درضاعت ثابتیږي ، لیکن که دښځې شیدې کمې وي نوبیانه ثابتیږي .

مسئله : که دسړي شیدې را ووتې نو په دې سره درضاعت حرمت نه ثابتیږي .

مسئله : که دشیدو چښلو شك یې وو نو په دې سره درضاعت حرمت نه ثابتیږي که یوې ښځې دیوه کوچني په خوله کې تی کښیښنوی لیکن دشیدو دتلو یقین یې نه وي نو په دې سره درضاعت حرمت نه ثابتیږي ، او نکاح ورسره حلاله ده .

مسئله : که یوه سړي دیوې ښځې سره نکاح وکړه ، او بلې ښځې وویل چې ماتاسې دواړو ته تی درکړي دي ، نو که دوې دواړو ددې تصدیق وکړ نو دنکاح فاسد کیدلو فیصله به وکړل سي اوکه دوې دواړو یې دروغجنه کې او ښځه دینداره خدای ترسه وي نو دنکاح دفاسدکیدلو فیصله به نه کول کیږي لیکن طلاق ورکول اوجلا کیدل ښه دي .

مسئله: درضاعت دحرموالي دثبوت دپاره د دوو دینداره سړیانو شاهدي ضروري ده ، دیوه سړي اویوې ښځې په شاهدي سره رضاعت نه ثابتیږي لیکن معامله دحرامو اوحلالو ده ، په دې وجه احتیاط ښه دی تردې چې ځینې فقهاو رحمهم الله دا تفصیل لیکلی دی چې که دیوې ښځې سره نکاح کول وي اویو دینداره سړي شاهدي ورکې چې دادواړه رضاعي خورورردي نو نکاح جائزه نه ده اوکه ترنکاح وروسته شاهدي وکې نو احتیاط په جلا کیدو کې دی بلکه که یوه ښځه هم ووایې نو بیا هم احتیاط په جلاکیدو کې دی .

مسئله : لکه څنګه چې د دوو دینداروسړیانو په شاهدي سره درضاعت حراموالی ثابتیږي ، دغه شان دیوه

دینار سري او دوو دینارو ښځو په شاهدۍ سره هم ددې ثبوت راځي ، البته احتیاط په دې کې دی چې که دشهادت نصاب پوره هم نه وي خو دحراموالي څخه دخلاصیدو دپاره حرمت ته ترجیح ورکول کیږي.

وَاُمَّهٰتُ نِسَآئِكُمْ: دښځو مندې هم حرامې دي ، دلته په امهات کې تفصیل دی ، په دې کې دښځو اناګانې دپلار او مور دواړو دطرفه څخه ، نسبي وي اوکه رضاعي وي ټولې داخلې دي.

مسئله : لکه څنګه چې دنکاح سره ښځې مور حرامه ده ، دغه شان دهغه ښځې مور هم حرامه ده چې دشك په وجه ورسره هم بستري سوې وي یادچاسره چې زناسوې وي یاچې کومې ښځې ته یې په شهوت سره لاس وروړی وي.

مسئله : په نفس نکاح کولو سره دښځې مور حرامه سوه ، دخول اونور ضروري نه دي.

وَرَبَآئِبُكُمُ الّٰتِيْ فِيْ حُجُوْرِكُمْ مِّنْ نِّسَآئِكُمُ الّٰتِيْ دَخَلْتُمْ بِهِنَّ : دکومې ښځې سره چې نکاح وسوه او ترنکاح وروسته یو ځای والي هم وسو نو ددې ښځې لور چې دخاوند څخه ده او دغه ډول لمسۍ اوکړوسۍ هم حرامې سوې د دوی سره نکاح کول جائز نه دي ، لیکن که یو ځای سوی نه وي ، یوازې نکاح سوې وي نو یوازې په نکاح سره دا ذکر سوي قسمونه نه حرامیږي ، لیکن تر نکاح وروسته که یې ورته په شهوت سره لاس وړ وړی یایې ورلره پټ اندام ته په شهوت سره وکتل نوداهم دیوځای کیدوپه حکم کې دی ، په دې سره هم وړاندې دغه ذکر سوي قسمونه حرام سوه.

مسئله: دلته هم په نِسَآئِكُمْ کې عاموالي دی نو دکومې ښځې سره چې دشك په وجه یوځای سوی وي یایې ورسره زناکړې وي ، هم دغه قسمونه په حرام سوه.

وَحَلَآئِلُ اَبْنَآئِكُمُ الَّذِيْنَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ : دزوی ښځه حرامه ده او په دې کې لمسی کړوسی دزامنو اولونو ټول اولادونه هم داخل دي نو د دوی دښځوسره هم نکاح حرامه ده.

دمِنْ اَصْلَابِكُمْ په قید سره یې ورڅخه متبنّٰی وایستی ، نودمتبنّٰی دښځې سره نکاح حلاله ده او رضاعي زوی هم دنسبي زوی په حکم کې دی نو دهغه دښځې سره هم نکاح حرامه ده.

وَاَنْ تَجْمَعُوْا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ دوې خوندې په نکاح کې جمع کول هم حرامې دي ، حقیقي خوندې وي اوکه په پلارشریکې یامورشریکې خوندې وي یارضاعي خوندې وي ، داحکم ټولولره شامل دی ، البته دیوې ترطلاقولو وروسته (یاتر مړه کیدو وروسته) دبلې سره نکاح جائزه ده ، لیکن دا جواز ترعدې تیرولو وروسته دی ، دعدې په دوران کې نکاح جائزه نه ده.

مسئله : لکه څنګه چې دوې خوندې دیوه سړي په نکاح کې جمع کول حرام دي ، دغه ډول خاله ګانې خورزې ، وریرې اونور هم په یوه نکاح کې جمع کول حرام دي.

قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَايُجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْءَةِ وَعَمَّتِهَا وَلَابَيْنَ الْمَرْءَةِ وَخَالَتِهَا (بخاري اومسلم)

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي نه دي جمع کیږي دپلارخوراووریره په یوه نکاح کې اونه دمورخوراوخورزه په یوه نکاح کې

مسئله : فقهاو رحمهم الله دقاعدې کلیې په ډول سره داسې لیکلي دي چې هرهغه دوې ښځې چې یوه په کې نارینه فرض کړل سي اودهغه بلې سره یې نکاح جائز نه وي نو دغه دواړې په یوه نکاح کې نه سي جمع

کیدای، ﴿اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ یعنی په جاهلیت کې چې څه کېدل په هغه به اوس نه نیول کیږي، دا الفاظ په ﴿وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ﴾ آیت کې هم ذکر سوي دي، او هلته یې هم دا معنی ده چې په جاهلیت کې ستاسې څخه چه سوي دي، هغه سوي دي، اوس د اسلام تر راوړلو وروسته په هغه نیول نسته. او د آنند د پاره خان ورڅخه سائل په کار دي، دغه ډول که د حرمت د نزول په وخت کې د ېلار منکوحه یا دوې خوندې د جا په نکاح کې وې نو جلاوالی ضروري دی او د دوو خوندو څخه به یوه لیرې کوي

د حضرت براء بن عازب ﷺ څخه روایت دی چې نبي کريم ﷺ ابوبرده بن نیار د یوه سړي د قتل د پاره په دې وجه لیږلی وو چې دغه سړي د ېلار د ښځې سره نکاح کړې وه (مشکوٰة ص ۲۷۴)

د ابن فیروز دیلمي څخه روایت دی، دی د خپل ېلار څخه نقل کوي چې کله زه مسلمان سوم نو دوې خوندې زما په نکاح کې وې، زه د نبي کريم ﷺ په خدمت کې حاضر سوم نو حضور ﷺ راته وفرمایل چې په دوی کې یوه طلاق کړه او جلایې کړه او یوه د ځان سره وساته (مشکوٰة ص ۲۷۴)

د دې روایتونو څخه معلومه سوه چې څه رنګه چې د اسلام په حالت کې د اول څخه د ېلار منکوحه او د دوو خوندو جمع کول جائز نه دي، دغه ډول که د کفر په حالت کې یې داسې نکاح کړې وي. نو د اسلام راوړلو څخه وروسته د هغه باقي پاته کول جائز نه دي

﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا﴾ تر اسلام مخکې چې هر څه دي په ناپوهۍ سره کړي دي اوس د اسلام تر راوړلو وروسته الله ﷻ دوی ته معافي کوي او په خپل رحمت سره دوی ته متوجه کیږي

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ

څلورمه پاره ختمه سوه

الدین العلم کمپوزنګ سنټر

تفسیر معارف القرآن د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او

pdf سو. د دعا په هیله احمدي: واټساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

تـفـــــســـیر

معارف القرآن

په قندهاری پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمة الله علیه

پښتو ترجمه کوونکې (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیر احمد حقّانی)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیر احمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)

دکمپوز او ترجمي چارې .... الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۵)

خپرونکې

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوئټه

چاپ ځای .... لاهور

فهرست تفسیر معارف القرآن

اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

وَّالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۚ كِتٰبَ

اوخاوند والا ښځې مګر دکومو چې مالکان سي ستاسي لاسونه حکم وسو

اللّٰهِ عَلَيْكُمْ ۚ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوْا بِاَمْوَالِكُمْ

دالله په تاسي او حلالې دي ستاسي دپاره ټولې ښځې د دوی څخه ماسوا په دې شرط چې طلب کوی دوی

مُّحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ ۗ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ

دخپل مال په بدله په قید کی راوړلو ، نه مستی ایستلو لره بیا کومی چې په کار کی تاسی را وستلی ددی

فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ فَرِيْضَةً ۗ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا تَرٰضَيْتُمْ

ښځو څخه نو دوی ته ورکړی د دوی حق کوم چې مقرر کړل سوی دی ګناه نسته په تاسی په دې خبره کی چې

بِهٖ مِنْۢ بَعْدِ الْفَرِيْضَةِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿٢٤﴾

راضی سی تاسی دواړه پخپل مینځ کی په هغه ، نو دمقررولو څخه بیشکه الله دی خبردار حکمت والا

دآیتونو ترون : په تیرو آیتونو کی دځینو ښځو سره دنکاح دحراموالی بیان وو ، اوس په دې ذکرسوی آیت کی دځینو هغه ښځو سره دنکاح دحلال والی بیان دی په کومو کی چې مسلمانانو ته شك پیښ وو ، مثلاً مینځه چې دمسلمانانو په قبضه کی راسی او ددې اولنی خاوند په دارِ حرب کی وی ، ددې سره د نکاح دشرطونو اومهر اونورو ذکر دی .

لنډتفسیر : دځلورمی پاری په آخری دوو آیتونو اوددې پنځمی پاری په دې ذکر سوی آیت کی دهغه ښځو ذکر را روان دی دکومو سره چې نکاح حرامه ده او ددې محرماتو(څو قسمونه دی چې دری قسمونه یې هلته ذکر سوه او .

(څلورم قسم) هغه ښځې دی چې خاوند والا دی مګر (په دې قسم کی) هغه مستثنی دی کومی چې (شرعاً) ستاسی مینځې سی (اوددې حربی خاوند په دار حرب کی موجود وی، اودا دیو حیض کیدو یادحمل تربیدا کیدو وروسته حلالې دی) (هدایه) الله ﷻ دا حکمونه پرتاسی فرض کړی دی اوددې ښځو څخه ماسوا نوری (باقی) ښځې ستاسی دپاره حلالې سوی دی ، یعنی داچې تاسی دوی دخپلو مالونو په ذریعه سره (په نکاح کی راوستل) غواړی (یعنی مهرپه نکاح کی ضروری دی او) داسی چې تاسی (دوی) ښځه جوړوی (چې شرطونه یې په شریعت کی مشهوردی مثلاً چې شاهدان هم په کی وی اونکاح تریو خاص وخته پوری هم نه وی ترل سوی اونور) یوازی مستی ایستل مقصودنه وی (ددې په عموم کی زنا اومتعه ټول داخل دی که څه هم چې په دې کی هم مال خرڅ کول کیږی) بیا (تر نکاح کیدو وروسته) په

کومه طریقه سره (دشریعت په معتبرو طریقو باندی) چی تاسی ددوی څخه نفع واخیسته نو دوی ته (د
دوی عوض) ددوی مهر ورکړی، څه چی مقرر سوی دی او (داسی مه ګڼی چی په دی مقررکی به دهیڅ
قسم لګه دلمانځه اوروژی کمښت یازیاتوب ممکن نه وی بلکه) ترمقرر کیدو وروسته هم په څومره
(مقدار) باندی چی تاسی (ښځه اوخاوند) یوتربله رضا سی په دی کی پرتاسی هیڅ ګناه نسته (مثلاً
خاوند نورمهر زیات کی یاښځه یی کم کی اویایی معاف کی، هردول جائزدی) بیشکه الله ﷻ ډیر
پوهیدونکی دی (ستاسی مصلحتونه ښه ورته معلوم دی) لوی حکمت والا دی (ددی مصلحتونو په
لحاظ سره یی احکام مقرر کړی دی که څه هم ستاسی په فکر کی نه راځی)

معلومات او مسئلې: وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ: یعنی خاوندانو والا ښځی یی هم حرامی کړی دی ترڅو پوری چی یوه ښځه دچاپه نکاح کی وی ، بل سړی ددی سره نکاح نه سی کولی ددی څخه په واضح ډول سره دامعلومه سوه چی دیوی ښځی په یووخت کی ډیر خاوندان نه سی کیدی ، ددی دور ځینی جاهلان اوبی دینه وایی چی کله نارینه ووته تریوی دزیاتو ښځو اجازت دی نو ښځوته هم تر یوه دزیاتو خاوندانو اجازت په کار دی ، دا مطالبه ددی آیت شریف څخه بالکل خلاف ده ، داسی دجهالت خبری کوونکی خلګ په دی نه پوهیږی چی دسړی دپاره دښځو ډیروالی خویو نعمت دی، چی په هرمذهب اوملت کی جائز ګڼل سوی دی اودانسان تاریخ پرشاهد دی ، لیکن دښځی دپاره په یوه وخت کی تریوه زیات خاوندان کیدل ددی ښځی دپاره هم یومصیبت دی اوکوم دوه سړیان چی دیوی ښځی خاوندان جوړ سی دهغو دپاره څومره عار اوشرم دی اودارنګه په دی کی دیوکوچنی دنسب دثابتیدو هم کومه لاره پاته نه سوه ، کله چی ډیر سړیان دیوی ښځی څخه فائده واخلی، نوددی څخه پیدا کیدونکی اولادبه دچا اولاد ګڼل کیږی ، نوپه دی وجه دابد ترینه مطالبه هغه خلګ کولی سی څوک چی سراسر دانسانیت دښمنان وی اودچا څخه چی دغیرت اوحیا جنازه وتلی وی، داسی خلګ راتلونکی نسل داولاد، مور اوپلار دحقونو درحمتونو څخه محرومه کول غواړی، چی کله نسب ثابت نسی نودیوه اوبل په مینځ کی دحقوقو اوفرآئضو ذمه واری پرچا وراړول کیږی ، که خالص په طبعی اوعقلی اعتبار سره وکتل سی نوهم دیوی ښځی دپاره دډیرو خاوندانو جوازپه نظر نه راځی .:

(۱) دښځوالی اوخاوندوالی بنیادی مقصد اولاد پیدا کیدل دی نو په دی اعتبار سره ډیری ښځی دیوه سړی څخه حاملی کیدی سی، لیکن یوه ښځه ډډیرو سړیانو څخه نسی حامله کیدی، داخو یوازی دیوه څخه حمل اخلی نوچی خاوندان ډیروی نودپاته خاوندانو قوت به داغسی ضآئع کیږی ، یوازی دشهوت پوره کیدو څخه پرته به دوی ته هیڅ فائده حاصله نه وی .

(۲) په تجربه اومشاهده سره ثابته سوی ده چی ښځه دسړی په مقابله کی صنف نازك (کمزوری قسم) دی دادکال په اکثره حصه کی دنفع اخیستو قابله هم نه وی، په ځینو وختو کی خودی ته دیوه خاوند حقونه اداکول هم ګران وی، بلکه ناممکن وی ، نوچی لا ډیر سی بیابه څه کوی ؟

(۳) کله چی نارینه دجسمانی قوّت په اعتبار سره د ښځی په مقابله کی زیات صحت مندی دی ، په دی وجه که دیوه سړی جنسی قوت ترعادت زیات وی اوپه یوه ښځه باندی دده تسلی نه کیږی نوده ته په جائزه

طريقه ددوهمی اودریمی نکاح اجازت په کار دی اوکه داسی نه وی نوپه ناجآئزه طریقه اختیارولو سره به دی توله معاشره مرداره کی، لیکن دښځی څخه دداسی معاشری دمرداریدو بیره کمه ده ، په اسلامی شریعت کی ددی مسئلی اهمیت دومره زیات دی چی نه یوازی داچی دیوه خاوندپه موجودگی کی دی ته دبلی نکاح کولو اجازت نسته ، بلکه چی کومه ښځه یوخاوند طلاقه کړی یاور څخه مړ سی ، نو تر عدی تیریدو پوري ورته دبل سره د نکاح کولو اجازت هم نسته .

اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ: داجُمله د وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ څخه استثناء ده مطلب یی دادی چی دخاوند لرونکی ښځی سره دبل سړی نکاح کول جآئزنه دی ، مگرداچی کومه ښځه دمینځی په شکل کی لاس ته ورسی، چی ددی صورت دادی چی مسلمانان ددارِ حرب دکافرانو سره جهاد وکړی اودهغه ځای څخه یوڅه ښځی په قیدراولی، نوپه دوی کی چی کومی ښځی داراسلام ته را وستل سوی اوخاوندان یی په دارحرب کی پاته سول نو ددغی ښځی نکاح دارِ اسلام ته په راتلوسره دخپل زوړ خاوند څخه ختمه سوه، اوس که دغه ښځه کتابیه یامسلمانه وی نو ددی سره په داراسلام کی دمسلمان نکاح کیدای سی ، اوکه امیر المؤمنین ددی څخه مینځه جوړه کړی او یو فوجی سپاهی ته یی دغنیمت دمال په تقسیمولو کی ورکړی نو هم ددی څخه نفع اخیستل جآئز دی ، لیکن دانکاح یانفع اخیستل دیوه حیض تر راتلو وروسته جآئز دی ، اوکه حمل یی وی نودحمل ترپیدا کیدو وروسته جآئز دی .

مسئله: که یوه کافره ښځه په دار الحرب کی مسلمانه سی اوخاوندیی کافروی، نوددرو حیضو ترکیدو وروسته به دادهغه د نکاح څخه ووزی .

مسئله : اوکه په دار الاسلام کی یوه کافره ښځه مسلمانه اوخاوندیی کافروی، نوشرعی حاکم به ددی خاوند ته اسلام وړاندی کړی، که دمسلمانیدو څخه یی انکار وکی نوقاضی به د دواړو په مینځ کی جلاوالی را ولی ، او دا جلاوالی به طلاق شمیرل کیږی ، تردی وروسته چی عده یی تیره سی نو دغه ښځه بیادمسلمان سره نکاح کولی سی .

كِتٰبَ اللهِ عَلَيْكُمْ : یعنی دکومو محرماتو ذکرچی وسو ددی حراموالی دالله ﷻ دطرف څخه سوی دی ، قَالَ الْقُرْطُبِیْ اَیْ حُرْمَةُ هٰذِهِ النِّسَآءِ كِتٰبًا مِّنَ اللهِ عَلَيْكُمْ یعنی ددی ښځو حراموالی دالله ﷻ دطرف څخه په تاسی فرض سوی دی وَاُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ :یعنی کوم محرمات چی تر اوسه پوری ذکرسوه ددی څخه پرته نوری ښځی ستاسی دپاره حلالی دی مثلاً داکا لور، دخاله لور، دماما لور، مامی اوچاچی ددوی دخاوندانو دطلاق یاوفات ورکولو څخه وروسته، په دی شرط چی داذکر سوی قسمونه په کومه بله طریقه سره حرام سوی نه وی او دمتبنّی ښځه چی کله دی طلاق ورلره ورکی یادی وفات سی که ښځه مړه سی نو ددی دخور سره هم نکاح کیدی سی او داسی نور بی شمیره صورتونه دی چی دا ټول د مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ په عموم کی داخل دی .

مسئله : په یوه وخت کی ترڅلورو زیاتی ښځی په نکاج کی ساتل جآئزنه دی ددی تفصیلی بیان دسورة نسآء په سرکی تیر سوی دی .

ددی آیت څخه څوك باید په دی غلطی کی ونه لویږی چی د (مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ) په عموم کی بغیردکمی پابندی څخه د ښځی سره نکاح کول جآئزدی ، دارنگه ډیری محرماتی هغه هم دی چی دهغو ذکرپه احادیثو کی

دي او دهغو طرف ته په دې آيتونو كې اشاري هم دي چي مونږيې په تفسير كې ورسره ورسره ذكر كړې دي
، اَنْ تَبْتَغُوْا بِاَمْوَالِكُمْ: يعني دمحرماتو دابيان ستاسي دپاره ځكه وسوچي په خپلو مالونو سره حلالي ښځي
ولټوي اوپه خپله نكاح كې يې راولي ، ابوبكر جصاص په احكام القرآن كې ليكي چي ددې څخه دوې
خبري معلومي سوي يوه داچي بغير دمهره څخه نكاح نه سي كيدي (تردې چي كه ښځه اوخاوند ديوه او
بل سره داسي اقرار وكړي چي نكاح به بې له مهره وي نوهم به مهر پرلازميږي چي تفصيل يې دفقهې په
كتابونو كې دى) دوهمه خبره دامعلومه سوه چي مهرهغه شي په كار دى كوم شي ته چي مال ويل كيږي
دحنفيانو مذهب دادى چي ترلسو درهمو كم مهر نه سي كيدي يو درهم دري نيمي ماشي سپين زر دي .
مُحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ : يعني دخپلو مالونو په ذريعه حلالي ښځي طلب كړې اوداسي وګڼئ چي دښځو لټول
دپاكدامني حاصلولو دپاره دي چي دنكاح مهم مقصد دى نود نكاح په ذريعه دغه شي حاصل كړئ ، په
مال خرڅ كولو سره دزنا دپاره ښځي مه تلاش كوئ ، ددې څخه معلومه سوه چي كه څه هم زنا كار هم مال
خرڅوي ليكن دغه مال خرڅول هم حرام دي ، او ددغه مال په ذريعه چي كومه ښځه حاصله كړل سي دهغه
څخه فآئده اخيستل هم حلال نه دي ، په لفظ دغَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ زياتولو سره يې دزنا دمنع كولو سره سره
دې طرف ته يې هم اشاره وفرمايله چي په زنا كې يوازې شهوت ادا كول او اوبه توېول وي ځكه چي په دې
سره اولاد طلب كول او دنسل باقي پاته كيدو اراده نه وي مسلمانانو ته پاكدامن اوسيدل اودانسانانو
دنسل زياتولو دپاره خپل قوت پرځاى خرڅول پكار دي چي ددې طريقه مِلك د نكاح اوملك ديمين دي
(يعني ښځه اومينځه)

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ فَرِيْضَةً : يعني تر نكاح وروسته دكومو ښځو څخه چي نفع اخلئ نو مهر يې
وركوئ ، دا دمهر وركول په تاسي باندې فرض كړل سوي دي ، په دې آيت كې دنفع اخيستو څخه مراد
دښځو سره يوځاى كيدل اوكوروالي كول دي كه يوازې نكاح وسي اورُخصتي نه وي سوې اوخاوندته
دنفع اخيستو موقع ونه رسيږي، بلكه تر واده كيدو مخكې طلاق وركړي نو نيم مهر واجبيږي ، اوكه
دنفع اخيستو موقع ورته ورسيږي نوپوره مهر واجب سو ، په دې آيت كې يې خاصه توجه راګرځولې ده
چي كله ديوې ښځي څخه نفع واخيستل سوه نو ددې مهر وركول په هرډول سره واجب سوه ، په دې كې
كوتاهي كول داسلامي شريعت څخه خلاف دي اوانساني غيرت هم داغواړي چي كله دنكاح مقصد
حاصل سو نو دښځي په حق كې كوتاهي اوځان دوري دوري كول نه دي په كار ، البته شريعت ښځي ته دا
حق هم وركوي چي كه مهر عام وي ، په معلومه نيټه نه وي نو دمهر تزوصولولو پوري دادخاوند سره
دتلو څخه هم انكار كولى سي .

دمتعي حراموالي: داستمتاع دلفظ ماده م ،ت، ع ده چي معنى يې ده فآئده حاصلول ، ديوه سړي څخه
يادده دمال څخه فآئدي حاصلولوته استمتاع وايي ، دعربي دقاعدي په بنآء سره ديوې كلمي په ماده
كې د س ، ت په زياتولو سره دطلب او حاصلولو معنى پيدا كيږي، نو ددې لغوي تحقيق پربنياد باندې
د فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ : ساده معنى دټول امت په نزد باندې هم دغه ده، كومه چي مونږ لوړه بيان كړې ده ، ليكن
يوه فرقه وايي چي ددې څخه اصطلاحي متعه مراد ده ، او ددې خلكو په نزد دا آيت دمُتعي دحلاليدو

دپاره دلیل دی ، حال دا دی مُتعه چی څه ته وایی ، ددی صفا رد دقرآن کریم ددی لوړ آیت په لفظ د مُحۡصِنِيۡنَ غَيۡرَ مُسٰفِحِيۡنَ سره کیږی چی تشریح یی مخ ته راځی .
مُتعه اصطلاحی دکومی دجواز چی یوه فرقه دعوه کوی ، دا ده چی یو سړی یوی ښځی ته ووایی چی د دومره ورځو دپاره د دومره پیسو یافلانی جنس (شی) په عوض کی زه ستا سره مُتعه کوم ، داصطلاحی مُتعی ددی آیت سره هیڅ تعلق نسته ، یوازی داشتقاق دمادی په کتوسره یی دغه فرقه دعوه کوی چی ددی آیت څخه دمُتعی دحلالوالی ثبوت راوزی .
اوله خبره خوداده چی کله ددوهمی معنی دکم ازکم یوڅه احتمال وی (اوزمونږ په نزدخو متعینه ده) نو دثبوت لاریی بیاڅه ده؟ دوهمه خبره دا ده چی قرآن مجید دمحرماتو دذکر کولو سره وفرمایل چی ددی پرته دخپلو اصولو په ذریعه حلالی ښځی لټوی ، په داسی حال کی چی اوبه بیونکی نه وی یعنی یوازی شهوت پوره کول مقصودنه وی ، او ددی سره سره یی دمُحصنین قید هم لګولی دی ، یعنی دا چی دپاکدامنی خیال ساتونکی وی ، مُتعه چی کله دمخصوص وخت دپاره کول کیږی نوپه دی وجه په دی کی مقصدنه اولاد وی اونه کور آبادول ، اونه پاکدامنی حاصلول ، په دی وجه دکومی ښځی سره چی مُتعه وکړل سی نو دا مخالف فریق یی په میراث کی حصه لرونکی هم نه منی ، او دمعلومو ښځو په شمیر کی یی هم نه راولی اوچی کله یی مقصد یوازی شهوت پوره کول وی په دی وجه سړی اوښځه دنوو نوو یارانو په لټه کی وی ، نو چی حال دا سو بیاخو مُتعه دپاکدامنی ضامنه نه ده بلکه دښمنه ده .
صاحب دهدایی دحضرت امام مالك رحمه الله طرف ته نسبت کړی دی چی دهغه په نزد مُتعه جائزه ده ، لیکن دا نسبت بالکل داسی نه دی ، لکه چی دهدایی شارحانو اونورو مشرانو ددی وضاحت کړی دی چی دهدایی والا څخه سهوه سوی ده ، البته ځینی خلګ دادعوه کوی چی حضرت ابن عباس رضی الله عنه ترآخره پوری دمُتعی دحلالوالی قائل وو ، حال دا دی چی داسی نه ده ترمذی په باب د مَاجَآءَ فِي نِكَاحِ الۡمُتۡعَةِ کی دوه حدیثونه نقل کړی دی . اولنی حدیث دا دی .

عَنۡ عَلِيِّ ابۡنِ اَبِيۡ طَالِبٍ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ نَهٰى عَنۡ مُتۡعَةِ النِّسَآءِ وَعَنۡ لُحُوۡمِ حُمُرِ الۡاَهۡلِيَّةِ زَمَنَ خَيۡبَرَ .
دحضرت علی رضی الله عنه څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ دخیبردغزاپه موقع دښځوسره دمتعی کولوڅخه او دکورنیوخرودغوښودخوړلوڅخه منع فرمایلی ده ، دحضرت علی رضی الله عنه داحدیث په بخاری اومسلم کی دی .

دوهم حدیث دا دی کوم چی ترمذی نقل کړی دی . عَنِ ابۡنِ عَبَّاسٍ رضی الله عنه قَالَ اِنَّمَا كَانَتِ الۡمُتۡعَةُ فِيۡ اَوَّلِ الۡاِسۡلَامِ حَتّٰى اِذَا نَزَلَتِ الۡاٰيَةُ اِلَّا عَلٰى اَزۡوَاجِهِمۡ اَوۡمَا مَلَكَتۡ اَيۡمَانُهُمۡ قَالَ ابۡنُ عَبَّاسٍ رضی الله عنه فَكُلُّ فَرۡجٍ سِوَاهُمَا فَهُوَ حَرَامٌ .
دحضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی ، دی فرمایی چی متعه داسلام په اوله زمانه کی روا وه تر دی چی نازل سودا آیت کریمه ، اِلَّا عَلٰى اَزۡوَاجِهِمۡ اَوۡمَامَلَكَتۡ اَيۡمَانُهُمۡ : نو هغه منسوخه سوه تر دی وروسته حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمایی چی دشرعی ښځی او شرعی مینځی څخه پرته دهرقسم شرمګاه څخه فآئده اخیستل حرام دی .
البته دومره خبره ضرورده چی حضرت ابن عباس رضی الله عنه تریوڅه وخته پوری مُتعه حلاله ګڼله خوبیا دحضرت علی رضی الله عنه به پوهولو (لکه چی په صحیح مسلم ص ۴۵۲ کی دی او ددی آیت شریف اِلَّا عَلٰى اَزۡوَاجِهِمۡ اَوۡمَامَلَكَتۡ

اَیۡمَانُهُمۡ څخه په خبریدو باندې یې رجوع وفرمایله ، لکه چې دترمذي په روایت کې دی کوم چې لوړ ذکر دی دا هم عجبه خبره ده چې کومه فرقه دمتعې دحلالوالی قآئله ده ، سره ددی چې دحضرت علی ﷜ سره محبت کونکی او دهغه فرمانبرداره ده په دی مسئله کې دهغه څخه هم مخالفه ده ، فَسَیَعۡلَمُ الَّذِیۡنَ ظَلَمُوۡۤا اَیَّ مُنۡقَلَبٍ یَّنۡقَلِبُوۡنَ : یعنی ډیر ژر به په ځان پوه سی)

صاحب دروح المعانی دقاضی عیاض ﷫ څخه نقل کوی چې دخیبر تر غزا مخکې مُتعه حلاله وه بیادخیبر په غزاکې حرامه کړل سوه تردی وروسته دفتح مکې په ورځ حلاله کړل سوه لیکن بیادری ورځې وروسته دهمیشه دپاره حرامه کړل سوه ، دغه ډول داخبره هم دفکر کولو قابله ده چې دالله ﷻ فرمان دی وَالَّذِیۡنَ هُمۡ لِفُرُوۡجِهِمۡ حٰفِظُوۡنَ ۙ اِلَّا عَلٰۤی اَزۡوَاجِهِمۡ اَوۡ مَا مَلَکَتۡ اَیۡمَانُهُمۡ فَاِنَّهُمۡ غَیۡرُ مَلُوۡمِیۡنَ (المؤمنون ۵-۶) (هغه خلګ چې دوی دخپلو عورتونو حفاظت کوی مګر نه دخپلو بیبیانو اوخپلو مینځو څخه ، نو په داسې خلګو هیڅ ملامتیا نسته) دا داسې واضح ارشاد دی چې په دی کې دهیڅ قسم تاویل ځای نسته ددې څخه دمُتعې حراموالی صفا ښکاره دی ، ددی په مُقابله کې په ځینو عجیبو قرآئتونو پناه اخیستل بالکل غلط دی ، لکه چې مخکې عرض سوی دی د اِسۡتَمۡتَعۡتُمۡ څخه دمتعې اصطلاحي مراد داخیستو هیڅ قطعي دلیل نسته محضي یواحتمال دی اودا احتمال د اِلَّا عَلٰۤی اَزۡوَاجِهِمۡ اَوۡمَامَلَکَتۡ اَیۡمَانُهُمۡ قطعيّ الدّلالت سره هیڅ کله ټکر نه سی خوړلی اوکه فرض کړه دواړه دلیلونه په قوت کې برابر سی نو بیابه ټکر دحلت اوحرمت راسي نو که فرض کړه دا ټکر هم ومنل سی نوبیا دعقلِ سلیم تقاضا دا ده چې حرام ته دی پرمباح باندې ترجیح ورکړه سی .

مسئله : دمُتعې دنکاح په شان سره وقتي نکاح هم حرامه اوباطله ده ، وقتي نکاح دا ده چې تر یوې مقررې نیتې پورې نکاح وکړل سي او په دی دواړو کې فرق دا دی چې په متعه کې لفظ دمُتعې ویل کیږي او وقتي نکاح په لفظ د نکاح سره وي .

وَلَا جُنَاحَ عَلَیۡکُمۡ فِیۡمَا تَرٰضَیۡتُمۡ بِهٖ مِنۡۢ بَعۡدِ الۡفَرِیۡضَةِ : دآیت ددې جملې مطلب دا دی چې په خپل مینځ کې ترمهر مقرر کولو وروسته دامقرر سوی مهر یوداسې آخري فیصله سوې شی نه دی چې په دی کې اوس کموالی یا زیاتوالی جآئزنه دی بلکه خاوند پرمقرر سوی مهر باندې دخپل طرفه څخه زیاتوالی هم کولی سی ، اوښځه که وغواړي نو دزړه په خوشحالي سره لږیاټول مهر معاف کولی هم سی ، دالفاظو دعام والي څخه دا هم معلومه سوه چې که ښځه خپل مهر نَسۡیًا کړي یعنی ووایې چې خیردی ماته به یې بیاوروسته راکړې نو هم جآئزدی اوګناه په کی نسته .

اِنَّ اللّٰهَ کَانَ عَلِیۡمًا حَکِیۡمًا : دآیت په ختمیدو باندې یې ددې جُملې په زیاتولوسره یې یوه داخبره وښووله چې الله ﷻ په هرڅه خبردی نوپه دی ذکرسوو حکمونوکې که یوسړی خلاف ورزی وکړي ، نوکه څه هم ددې خبر قاضي ، حاکم یابل چاته نه وي لیکن الله ﷻ دهرڅه څخه خبردی دده څخه په هرحالت کې بیریدل په کاردي ، اودایې هم وښوول چې کم احکام بیان سول ددې ټولو بناء پرېو حکمت باندې ده ، حکمت هغه باریکې خبرې ته وایې چې هرسړی نه په پوهیږي ، دحلالوالې اوحراموالي کوم احکام چې په دې آیتونوکې ذکردي ، ددې وجه که دچاپه خیال کې راځي اوکه نه خوپرهر حال ددې منل لازمي دي ځکه چې

که مونږته یی وجه معلومه نه وی نوصاحب دحکم الله جلّ شانه ته خومعلومه ده چی علیم او حکیم دی ؛
ددی دور ډیر جاهلان تعلیم یافته دالله ﷻ دحکمونو وجهی لټوی نوکه کومه وجه یی ورته معلومه نه سی
نومعاذ الله دخدای پاك هغه حکم نامناسب یا ددورِ حاضر دغوښتونو څخه مخالف ګڼی اوپاته یی کړی،
په دی الفاظو سره الله ﷻ ددﺍسی خلګو خولی بندی کړی دی اودایی ورته ښوولی دی چی تاسی ناپوه
یاست، الله ﷻ پوه دی ، تاسی نه په پوهیږی ، الله ﷻ حکیم دی ، خپله پوهی دحقوالی دپاره اصل مه
جوړوی ، الله ﷻ علیم دی اوعلم یی پوره اودحکمت څخه ډك دی .

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَّنْكِحَ الْمُحْصَنٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ فَمِنْ

او څوك چی نه لری طاقت په تاسی کی ددې چی نکاح وکړی دبیبیانو مسلمانانو سره نو

مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِّنْ فَتَيٰتِكُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ؕ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِكُمْ ؕ

نکاح دی وکړی دهغوی سره چی ستاسی دلاس مال دی چی ستاسی مینځی دی مسلمانانی اوالله ته ښه معلومه ده ستاسی مسلمانی

بَعْضُكُمْ مِّنْۢ بَعْضٍ ۚ فَانْكِحُوْهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوْهُنَّ

تاسی پخپل مینځ کی یو یاست ، نو د دوی سره نکاح کوی ، د دوی دمالکانو په اجازه سره او ورکوی دوی ته

اُجُوْرَهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ مُحْصَنٰتٍ غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ

مهر د دوی موافق د دستور چی په قید کی را وستونکی وی نه مستی ایستونکی او نه پټه یارانه

اَخْدَانٍ ۚ فَاِذَآ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ

کوونکی ، بیا چی کله دوی په قید کی راغلی نو که وی کړو دبی حیایی کار نو په دوی

نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنٰتِ مِنَ الْعَذَابِ ؕ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ

نیمه سزا ده دبیبیانو سزا څخه دا په دی وجه دی چی څوك په تاسی کی بیریږي

الْعَنَتَ مِنْكُمْ ؕ وَاَنْ تَصْبِرُوْا خَيْرٌ لَّكُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۵﴾ ع

دتکلیف ور پیښیدو څخه ، اوکه صبروکړی نوښه دی ستاسی په حق کی اوالله بخښنی والامهربانه دی

دآیتونو تړون : دمخکی څخه چی کله دنکاح احکام راروان دی په دی وجه ددی په مناسبت سره دشرعی
مینځو سره د نکاح کولو ذکر شروع سو اوبیایی ددوی په اړوند دحد حکم هم بیان کی چی دمینځی
اومریی حد دآزادی ښځی اوسړی څخه مختلف وی .

لنډتفسير: او کوم سړي چې په تاسې کې پوره قدرت او طاقت نه لري د آزادو مسلمانو ښځو سره دنکاح کولو نو هغه دې په خپل مينځ (والاوو) کې د مسلمانانو مينځو سره کومې چې ستاسې (خلګو) شرعًا مملوکې دي نکاح دې کوي (ځکه چې اکثره د مينځو مهر او نور شيان کم وي او د غريبانو سره په نکاح کولو کې شرم هم نه کوي) او (د مينځو سره په نکاح کولو کې دې شرم نه کوي، ځکه چې د دين په وجه کيدی سي چې دوی تر تاسې هم ښه وي ځکه چې د ښه والي مدار پر دين او ايمان دی او) ستاسې د ايمان پوره حالت الله تعالی ته معلوم دی (چې کوم په کې اعلی دی او کوم ادنی، ځکه چې د دې تعلق د زړه سره دی او د زړه پوره علم الله ﷻ ته دی، او په دنياکې خو د عار (شرم او پيغور) زياته وجه د نسب فرق دی او په دې کې خو د ټولو انسانانو پيدا ينبت د حضرت آدم او حوا ؈ ځخه دی او په دې اعتبار سره) تاسې ټول په خپل مينځ کې يو د بل سره برابر ياست (نو بيا د عار او پيغور څه وجه ده؟) نو (کله چې د شرم نه کولو وجه معلومه سوه نو د ذکر سوي ضرورت په وخت کې) د دوی سره نکاح کوی (ليکن شرط دا هم دی چې) د دوی د مالکانو په اجازت سره (وي) او د دوی مالکانو ته د دوی مهر د قاعدې (شريعت) موافق ورکوی (او دا مهر ورکول دې) په دې ډول سره (وي) چې هغه د نکاح ښځه جوړه کړل سي، نه چې ښکاره بدکاري کونکې وي او نه په پټه ياري کونکې وي (يعنې چې دغه مهر د نکاح په مقابله کې وي، د زنا د اُجرت ورکولو په ډول سره نه حلالېږي) بيا چې کله دغه مينځه په نکاح کې راوستل سي نو بيا که دوی د لويي بې حيايي کار (يعنې زنا) وکړي نو (وروسته تر ثبوت په دې شرط چې مسلمانه وي) پر دوی باندې به د هغه سزا نيمايي (جاري) کيږي کمه چې به (پر غير نکاح سوو) آزادو ښځو باندې وي (لکه څنګه چې تر نکاح مخکې هم د مينځو دا سزا وه او دغه ډول د غلامانو) دا (د دا مينځو سره نکاح کول) د هغه سړي د پاره (مناسب) دی چې په تاسې کې (د شهوت د غلبې او د آزادې ښځې د حاصلولو د قدرت نه لرلو په وجه) د زنا (په کيدو کې د مبتلا کيدو) بيره لري (او د چا چې دا بيره نه وي د هغه د پاره مناسب نه دی) او که (د دې بيرې په حالت کې هم ځوک پر خپل نفس قادر وي نو) ستاسې خپل نفس کنټرولول زيات ښه دی (په نسبت سره و نکاح د مينځې ته) او (دا غسې خو) الله تعالی ډيري بخښني والا دی (چې که د کراهت په صورت کې هم نکاح وکړي نو نيول به نه پر کوي او) لوی رحمت والا دی (چې د حرامو الي حکم يې ونه کی)

معلومات او مسئلې: طَوْلًا: قدرت او غنآء ته ويل کيږي د آيت مطلب دا دی چې د چا چې د آزادو ښځو سره د نکاح کولو قدرت نه وي، يا ور سره دومره سامان نه وي نو د مومنو مينځو سره نکاح کولی سي، د دې ځخه معلومه سوه چې تر څو پوري ممکنه وي د آزادې ښځې سره نکاح کول په کار دی، د مينځې سره دې نکاح نه کوي او که خامخا د مينځې سره نکاح کوي نو بيا دې د مومنې سره کوي، د حضرت امام ابوحنيفه ؒ دا مذهب دی چې د آزادې ښځې سره يې د نکاح قدرت وي نو د مينځې سره نکاح کول يا د کتابيې مينځې سره نکاح کول مکروه دي، او د حضرت امام شافعي ؒ او نورو امامانو په نزد چې د آزادې ښځې سره د نکاح قدرت لري نو د مينځې سره نکاح کول حرام دي او د کتابيې مينځې سره نکاح کول خو مطلقًا جائز نه دي، پر هرحال آزاد سړي له د مينځې د نکاح ځخه ځان ساتل ښه دي، په هرحال چې دې او که مجبوره سي نو بيا دې د مومنې مينځې سره نکاح کوي، وجه يې دا ده چې د مينځې کوم اولاد

پیداسي هغه به دهغه سړی غلام وي دځاچي دامینځه ده اودغیر مومني مینځي څخه چي کوم اولاد پیداسي، نوددي خبري بیره ده چي هغه به دمورپه ډول سره بې ديني اختيارکړي، نوخپل اولاد دغلامي څخه دخلاصولو اودمؤمن جوړولو دپاره داضروري ده چي دکوچنیانو موردي آزاده وي اوکه مینځه وي نوکم ازکم مؤمنه خودي خامخاوي ددي دپاره چي دکوچني ایمان محفوظ پاته سي، په دي وجه علمآء کرامو فرمایلي دي چي کتابي ښځه چي آزاده وي نوددي سره که څه هم نکاح کول جائزدي لیکن ځان ورڅخه ساتل ښه دي اوپه دي دورکي خوورڅخه دځان ساتلو اهمیت ډیر زیات دي ځکه چي دیهودو اونصاراؤ ښځي دمسلمانانوسره په دي وجه نکاح کوي چي داخپل خاوندا وده اولادپرخپل دین راواړوي.

بیایي وفرمایل، وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ یعني الله ﷻ ته ستاسي دایمان ښه علم دي، ایمان وجه دنضیلت ده ځیني وخت مریی اومینځه په ایماني مرتبه کي ترآزاد سړي اوښځي زیات وي، نوپه دي وجه دمؤمني مینځي سره د نکاح کولو څخه نفرت مه کوي، بلکه ددي دایمان قدرکوئ، په آخر کي یې وفرمایل: بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ یعني آزاد اومریان ټوله په یوه جنس پوري تعلق لري اوټول دیوه نفس څخه پیدا سوي دي، دفضیلت مدار ایمان اوتقوی ده.

قَالَ فِي الْمَظْهَرِي : فَهٰذَانِ الْجُمْلَتَانِ لِتَانِيْسِ النَّاسِ بِنِكَاحِ الْاِمَآءِ وَمَنْعِهِمْ عَنِ الْاِسْتِنْكَافِ مِنْهُنَّ .

مظهري وايي چي ددي دواړو جملو مطلب دا دي چي خلک دمینځو دنکاح سره مانوسه (الفت کونکي) وي اونفرت ورڅخه ونه کي.

فَانْكِحُوْهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ : یعني دمینځو سره نکاح ددوي دمالکانوپه اجازت سره کوي، که هغوی اجازت نه ورکوي نونکاح نه ورسره صحیح کیږي، ځکه چي دمینځي خپل نفس په خپل تصرف کي نه وي داحکم دغلام هم دي چي دي دمالك داجازت څخه پرته نکاح نه سی کولی.

بیافرمایي چي دمینځو سره نکاح وکی نومهر یې په ښه ډول سره اداکوي یعني ځان په کي دوري دوري مه کوي اوپوره یې ورکوي، داسي نه چي مینځه یې ګڼي اوتکلیف ورلره ورکوي، په دي سلسله کي دامام مالك رحمه الله مذهب دا دي چي مهر دمینځي حق دي اونور امامان فرمایي چي کم مال مینځي ته په مهرکي ورکړه سي داماال ددي دمالك دي.

مُحْصَنٰتٍ غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخْدَانٍ : یعني دمؤمنانو مینځو سره نکاح کوي، په داسي حال کي چي دوي پاکدامني وي اومسافحاتي نه وي یعني په ښکاره زناکونکي نه وي او نه په پټه طريقه سره آشنايي ساتونکي وي، ګویا دلته یې دمینځوپه باره کي فرمایلي دي چي دنکاح دپاره پاکدامني مینځي لټوی، لیکن آزاده ښځه چي زناکاره وي، ددي سره دنکاح کولو څخه ځان ساتل هم ښه اوبهتر دي، لکه چي دآیت څخه معلومه سوه چي دآزادي ښځي سره دنکاح قدرت نه وي نودمینځي سره نکاح کوي، ددي څخه داهم ثابته سوه چي مُتعه جائزه نه ده، ځکه چي که مُتعه جائزه وای نودآزادي ښځي سره دنکاح دقدرت نلرلو په صورت کي دیوه سړي دپاره ترټولو آسانه صورت دمُتعي وو چي په دي کي جنسي خواهش هم پوره کیدي سي اومالي باریي هم دنکاح په مقابله کي ډیرکم دي، دغه ډول په آیت کي یې په : مُحْصَنٰتٍ غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ سره دمینځو صفت بیان کی اودمتعي په صورت کي خومقصدهم دغه اوبه

تویول وی اوبس ، چی یوه ښځه په کومه موده کی دډیرو سړیانو په استعمال کی راځی او دکوچنی نسبت هیچاته نه سی کیدی ، په دی وجه دتناسل هم کمه خاصه فآئده نه حاصلیږی، اودټولو قوت یوازی په شهوت پوره کولو کی ضآئع کیږی ، بیایی وفرمایل .

فَإِذَآ أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَٰتِ مِنَ الْعَذَابِ : یعنی کله چی مینځی په نکاح کی راسی او دپاکدامنی انتظام یی وسی نو اوس که زنا وکړی نو دوی ته به دهغه سزانیمه وررسیږی کومه چی دآزادو ښځو دپاره مقرره ده ، ددی څخه مراد ناواده سوی آزادی ښځی دی ، ناواده سوی آزاد سړی اوښځه چی زنا وکړی نو ددوی سزا سل دُرّی دی چی ذکریی دسورة نورپه دوهم آیت کی دی اوچی واده سوی سړی اوښځه زناوکړی نوسزا یی رجم دی ، یعنی ترهغه پوری به یی په ډبرو ولی چی ترڅو مړه سوی نه وی . کله چی داسزا نیمیدی نه سی ، په دی وجه دڅلورو امامانو مذهب دا دی چی مریی اومینځه که واده سوی وی اوکه نه وی ، خو چی زناوکړی نو سزا یی پنځوس ۵۰ دُرّی دی ، دمینځو حکم په آیت شریف کی ذکر دی اوپه ډول ددلالة النص ورڅخه دمریی مسئله هم معلومه سوه .

ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنكُمْ یعنی دمینځو سره دنکاح اجازت دهغه سړی دپاره دی چی په زناکی دواقع کیدو بیره یی وی ، وَأَن تَصْبِرُوا۟ خَيْرٌ لَّكُمْ یعنی سره دبیری دزناڅخه هم که صبروکړی اوخپل نفسونه پاکدامن ساتلی سی نو دا ستاسی دپاره تردی خبری ښه ده چی دمینځو سره نکاح کوی دآیت پرختمیدو یی وفرمایل ، وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ یعنی دمینځوسره نکاح کول مکروه دی نوکه په دی کراهت عمل وکړی نوبیابه هم الله ﷻ معافی وکړی الله ﷻ معافی کونکی دی او رحم والا هم دی ځکه چی ده دمینځو سره دنکاح اجازت ورکی اومنع یی ونه کړه .

فآئده : دلوړ آیت په تفسیرکی چی کوم دمینځو اومریانو ذکر راغلی دی ددی څخه مراد شرعی مینځه اومریی دی ، کوم چی دجهادپه ځای کی به یی کافر سړی اوښځه په قیدکی بوتلل اودمؤمنانو امیربه جهاد کونکو ته په تقسیم کی ورکول دابندیان به مریان اومینځی جوړیدل اوبیابه ددوی نسل هم غلامان وه (خوځینی صورتونه ورڅخه مستثنی هم وه، چی تفصیل یی دفقهی په کتابونوکی دی) دکوم وخت څخه چی مسلمانانوپه شرعی ډول سره جهاد کول پاته کړی دی اودخپل جهاد اوصلح اوجنگ دار ومداریی ددین ددښمنانو په اشارو باندی ایښی دی، دغیر شرعی أصولو پایبند سوی دی ، دهغه وخت څخه دمریانو اومینځو څخه هم محروم سول ، داموجوده نوکران اومزدوران اوپه کورونوکی خدمت کونکی نوکرانی ، مینځی اومریان نه دی ، دوی آزاد دی ، په ځینو علاقوکی کوچنیان خرڅول کیږی اومریان ورڅخه جوړ وی دا ټوله حرام دی اوپه داسی کولوسره دوی مریان نسی جوړیدی ، بلکه شرعی مریی اومینځه هغه دی دکومو چی لوړ تفصیل بیان سو .

يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ

غواړی الله چی بیان کړی تاسی ته او وچلوی تاسی ، دپخوانو په لاری

وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾ وَٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يَتُوبَ

اومعاف کړی تاسی اوالله پوه دی حکمت والا او الله غواړی چی تاسی متوجه سی

عَلَيْكُمْ ۚ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوٰتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا

اوغواړي هغه خلق چې لګيدلي دي پخپلو خواهشاتو پسې چې تاسي کاږه سې دلارې څخه

عَظِيمًا ﴿۲۷﴾ يُرِيدُ اللّٰهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿۲۸﴾

ډير ليري ، غواړي الله چې تاسي څخه بار کم کړي اوانسان جوړ دی کمزوری

دآيتونو تړون : په تيرو آيتونو کي داحکامو دتفصيل ذکروو په دې آيتونو کي الله ﷻ خپل انعام او احسان ښيي ، او دا چې ددې احکامو په رواکيدو کي ستاسي نفعې اومصلحتونه دي، که څه هم چې تاسي يې په تفصيل پوه نه سي اوبيادې سره سره په دې احکامو دعمل کولو ترغيب دي اودګمراهانو دخرابو ارادو په کي خبرداري هم دي چې داخلګ ستاسي بدی غواړي دوی تاسي دلارې څخه بې لارې کوي .

لنډتفسير : الله ﷻ ته (په دې ذکرسوو مضمونونو فرمايلو اودغه ډول په نورو مضمونونو سره خپله کومه نفع مقصودنه ده څکه چې داعقلاً محاله ده بلکه تاسي ته دنفع رسولو دپاره) دامنظوره ده چې (داحکامو په آيتونو کي) تاسي ته (ستاسي دمصلحت احکام) بيان کړي او (دقصوپه آيتونو کي) تاسي ته دمخکنيو خلګو حالات وښيي (چې ستاسي دتابعداری طرف ته شوق پيداسي اودمخالفت څخه وبيريږي) او (لنډشريك مقصد ددې ټولو څخه دادي چې) پرتاسي باندې (په رحمت سره) توجه وفرمايي (اوهغه توجّه هم دا بيانول اوښوول دي چې په دې کي سراسر دبندګانو نفع ده لکه چې ذکر سوه) اوالله ﷻ لوی علم والا دی (چې دبندګانو مصلحت ورته معلوم دی) لوی حکمت والادی (چې ددې مصلحتونو دوجوب پرته رعايت فرمايي) اوالله ﷻ ته خو (دحکمونو اوقصو په بيانولو کي لکه چې اوس يې ذکر وسو) ستاسي په حال باندې (په رحمت سره) توجه فرمايل منظور دي اوکوم خلګ (دکافرانو اوفاجرانو څخه) چې شهوت پرسته دي هغوی خوداغواړي چې تاسي (دسيده لارې څخه) په ډيرولويو کږيدوکي وغورځوی (او د دوی په شان سي نو دوی خپل مردار خيالونه دمسلمانانو په غوږنوکي اچوی، اوداالله ﷻ چې څومره په احکامو کي ستاسي په مصلحت باندې نظر دی ، دغه ډول يې ستاسي په آسانی باندې هم نظر دی لکه ارشاد دی چې) الله ﷻ ته (په احکاموکي) پرتاسي باندې سپکوالی (يعنی آسانی راوستل هم) منظوردی او (وجه ددې داده چې) انسان (په نسبت دنورو مکلفينوپه بدن اوهمت دواړو سره) کمزوری پيداسوی دی (په دې وجه ده دکمزوری سره مناسب احکام يې مقرر کړي دي که نه وي نوپه سختو احکامو مقررولو کي هم کومه مضآئقه (تکليف) نه وو ، مګرموږ ددواړو خبرو په جمع سره لحاظ وفرمايي اوداپرلوی علم اوحکمت اودا رنګه پررحمت اوشفقت باندې موقوفه ده .

معلومات او مسئلې : د نکاح دډيرو احکامو تربيانولو وروسته يې په دې آيتونوکي دا وښوله چې الله پاك په واضح ډول سره ښه په ډاګه تاسي ته احکام بيانوی اودپيغمبرانو اودنيکانو خلګو کوم چې مخکي تير سوي دي ، دهغوی دلارې ښوونه درته کوی تاسي دامه ګڼي چې ذاحرام اوحلال يوازې زموږ دپاره دي ، بلکه ترتاسي مخکي چې کوم اُمتونه تيرسوي دي هغوته هم دغه ډول احکام ښوول سوي دي

نوچې هغوی عمل په وکی نودالله تعالی ددربار مقرّبین جوړسول ، کوم خلگ چې دشهوتونو تابع دی یعني زناکار دی اوهغه قومونه اودباطلو مذهبونو خاوندان چې دهغوپه نزد حلال اوحرام هیڅ شی نه دی دوی تاسی هم دحقی لاری څخه اړوی اودخپلو باطلو ارادو طرف ته ستاسی مخ کوی ، تاسی : دوی څخه هوښیار اوسی ، په ځینو مذهبونو کی دخپلو محرمو ښځوسره هم نکاح کول جائز دی . اوځینی بې دینه خو په دی دورکی دنکاح په ختمولو پسی دی ، اوپه ځینو ملکونو کی خو دښځی دمشترک سامان په ډول مقرر کولو خبری کیږی ، دا خبری هغه خلگ کوی چې سراسر دنفس غلامان اودخواهش بندګان دی ، داسلام کلمی ویونکی ځینی کمزوری ایمان والا خلگ چې ددی بې دینو سره ناسته اوولاړه کوی ددوی په خبروکی راځی اوپه خپل دین باندی دزاړه سوی دین خیال کوی ، اوددښمنانو خبری دانسانیت ترقی ګڼی اودناپوهی څخه په دی خام خیالی کی اخته وی چې څنګه داخلگ ددی نوی (ماډرن) زمانی خبری کوی چې زمونږ دین هم ددی اجازت ورکولای نوڅنګه به ښه وای (العیاذ بالله) الله پاك خبرداری وفرمایله چې تاسی خلگ دداسی پلیتو اومردارو خلگو دنظریو دخپلولو څخه لیری اوسی .

بیایی وفرمایل ، يُرِيدُ اللهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنكُمْ الله تعالی په تاسی دسپکو اوآسانو احکامو اراده فرمایی ستاسی څخه دسختیو لیری کولو دپاره یې دنکاح په باره کی داسی نرم احکام ورکړل ، چې هرڅوك عمل په کولای سی اوکه دآزادو ښځو سره دنکاح طاقت نه وی نودمینځو سره یې دنکاح اجازت ورکی ، دمهر په باره کی یې دواړو جانبو لره اختیار ورکی، چې په خپله رضادی مقرروی اود ضرورت په وخت کی یې تربوی دزیاتو ښځوسره هم دنکاح اجازت ورکی په دی شرط چې عدل به نه پریږدی ، بیایی وفرمایل: وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا یعني انسان په پیدایښتی طور سره ضعیف دی، اوپه ده کی دشهوت ماده ایښول سوی ده ، که بالکل یې ورته دښځو څخه دلیری اوسیدو حکم ورکړی وای نودی به دفرمان برداری اوحکم منلو څخه عاجزه سوی وای ، دده ددی عجز اوکمزوری په وجه یې ورته دښځو سره دنکاح کولو یوازی دانه چې اجازت ورکی، بلکه ترغیب یې هم ورکی اوتر نکاح وروسته چې ددوی په مابینځ کی کمه دنفس اونظر دپاکوالی نفع اونوری فائدی حاصلیږی، ددی څخه دواړو جانبوته تقویت رسیږی ، نو نکاح دضعف لیری کولو دپاره دیوه اوبل سره معاهده اویوه بې مثاله طریقه ده .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ

ای ایماندارو ! مه خوری مال دیو بل په خپل مینځ کی

بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَن تَكُونَ تِجَارَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ ۚ وَلَا

په ناحقه سره مگر دا چې تجارت وی دیو بل په خوښی سره اومه

تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَن يَفْعَلْ

قتلوی یوبل ، بیشکه الله ﷻ په تاسی مهربانه دی ، او څوك چې داکار

ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَّظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيْهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿۳۰﴾

وکړي په زیاتي او ظلم سره نو مونږ به غورځوو دی په اور کی، او دا کار دی په الله باندی آسانه.

دآیتونو تړون : دسورة نسآء په شروع کی یی وفرمایل چی تاسی ټول دیوه مور اوپلار څخه پیدا سوی یاست او ټول دورور ولی په یوه رسی کی تړل سوی یاست ، په دی فرمایلو سره یی دټولو انسانانو دحقونو دحفاظت اواداکولو طرف ته اجمالی اشاره وفرمایله ، بیایی دیتیمانو اوښځو تفصیلی بیان وکی، بیادمیراث احکام بیان سول، چی پریتیمانو اوښځو سربیره په کی دنورو قریبانو دحقونو دادا کولو هم تاکیدراغی او تردی وروسته د نکاح احکام راغله چی دکومی ښځی سره نکاح حلاله ده او دکومی سره حرامه ده ، ځکه چی نکاح یوه داسی معامله اومعاهده ده چی په دی سره دښځی پرځان اومال باندی چاته دتصرّف کولو حق رسیږی په ذکرسوو آیتونو کی دعامو انسانانو دځان اومال دحفاظت اوپه دی کی دهریوه ناجائز تصرف کولو دممانعت بیان دی، برابره خبره ده که دغه انسان سړی وی اوکه ښځه خپل قریب وی اوکه پردی ، تردی چی مسلمان وی اوکه غیر مسلمان چی دجنګ نه کولو کومه پریکړه ورسره سوی وی (مظهری)

لنډتفسیر: ای ایماندارانو! په خپل مینځ کی دیوه اوبل مال په ناحقه (یعنی په غیرجائز) ډول سره مه خوری (مه استعمالوی) لیکن (چی په جائز ډول سره وی مثلاً) چی تجارت وی دیوه اوبل په رضامندی سره وی (په دی شرط چی په دی کی نور شرعی شرطونه هم وی) نوباك نسته (داخومالی تصرّف وو ، اوس مخ ته نفسی تصرّف فرمایی) اوتاسی یوبل قتلوی هم مه، بیشکه الله تعالیٰ پرتاسی ډیر مهربانه دی (په دی وجه یی دضرر رسولو صورتونه منع کړل، په خاص ډول سره کله چی په دی کی دااثروی چی بل سړی به بیاهم تاسی ته ضرر رسوی نوداهم دالله ﷻ مهربانی ده چی تاسی یی هم دضرر څخه خلاص کړاست) او (کله چی قتل په دی دواړوکارونوکی ډیرسخت دی په دی وجه په دی باندی په خاص ډول سره دسزا وعده اوروی چی) کوم سړی داسی کار (یعنی قتل) وکړی په دی ډول سره تر (شرعی) حدتجاوز وکړی او (تجاوز کول هم په خطآء کار یاخطآء فکر سره نه وی بلکه) په دی ډول چی (قصداً) ظلم وکړی نو مونږ به ډیر ژر (یعنی وروسته تر مرګ) دی (د دوږخ) په اور کی داخل کړو او دا کار (یعنی داسی سزا ورکول خدای ﷻ ته (بالکل) آسانه دی (ددی دپاره دهیڅ قسم څه اهتمام کولو حاجت نسته چی ګویادا هم کیدی سی چی څینی وخت به ددی پوره اسباب جمع نه وی نو سزا به ونه سی)

معلومات اومسئلي

(لکه څنګه چي په باطله طریقه دبل مال خوړل جائز نه دی، خپل مال هم په باطله طریقه خرڅول جائزنه دی)

دآیت په الفاظو کی د اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ لفظ راغلی دی ، چی معنی یی دا ده (خپل مال په خپل مینځ کی) په دی کی دا خبره خو په اتفاق دمفسّرینو دا خله ده چی هیڅوك دی دبل مال په ناجائزه طریقه سره نه خوری ، ابوحیّان په تفسیر بحر محیط کی فرمایی چی په دی کی دا هم داخله ده چی څوك دی خپل مال هم په ناجائزه طریقه سره نه خوری ، مثلاًچی په داسی کارونوکی یی خرڅ کوی چی شرعاً ګناه یابی ځایه

اسراف وی نو دا هم ددی آیت په وجه سره منع اوناجآئز دی ، په آیت کی د لاَ تَاْکُلُوْا لفظ راغلی دی چی معنی یی ده (مه خوری) لیکن دعامی محاوری په اعتبار سره ددی معنی دا ده چی دنورو په مال کی په ناحق ډول سره هیڅ قسم تصرف مه کوی ، برابره خبره ده که دخوړلو اوچیښلو وی اوکه داستعمال، په عام عرف کی دیوچاپه مال کی تصرف کولوته خوړل وایی، که څه هم چی هغه شی دخوراك نه وی ، لفظ دباطل چی ترجمه یی په ناحق سره سوی ده دعبدالله ابن مسعود اودجمهورو صحابه وو په نزد ټول هغه صورتونه شامل دی چی شرعًا منع اونا جآئز وی ، چی په دی کی غلا ، ډاکه، غصب، خیانت، رشوت، سُود اوخُمار ټولی فاسدی معاملی داخلی دی (بحر محیط)

(په باطله طریقه دمال دخوړلو تشریح اوتفصیل)

قرآن کریم یولفظ د بِالْبَاطِلِ وفرمایی ، په ټولو ناجآئزو طریقو سره حاصل سوی مال یی حرام کی ، بیایی ددی ناجائزو طریقو تفصیل دنبی کریم ﷺ په حواله سره وفرمایی ، حضورﷺ دهری ناجآئزی طریقی تفصیل بیان کړی دی ، ددی څخه دا هم معلومه سوه چی کوم تفصیلات دناجآئزو اخیستلو، خرڅولو یا نا جآئزو اجارو او نورو معاملو دنبی کریم ﷺ په احادیثو کی ذکر دی ، هغه په حقیقت کی ددی قرآنی حکم تشریح ده ، په دی وجه هغه ټول حکمونه په یوه حیثیت سره دقرآن احکام دی ، دنبی کریم ﷺ په احادیثو کی چی خومره شرعی احکام ذکر سوی دی دټولو په عام ډول سره دغه حال دی چی دا ټول دڅه ناڅه قرآنی اشاری تصریح دی ، برابره خبره ده که مونږ ته معلوم وی اوکه نه چی دادفلانی آیت تشریح ده.

دآیت په اوله جمله کی یی په ناحقواو ناجائزو طریقو سره دچاپه مال کی تصرف کول حرام کړی دی ، په دوهمه جمله کی یی جآئزی طریقی ددی څخه ایستلی دی ارشاد فرمایی . اِلاَّ اَنْ تَکُوْنَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْکُمْ یعنی دنورو هغه مال حرام نه دی ، کوم چی په تجارت دیوه او بل په رضامندی سره حاصل سوی وی ، جآئزی طریقی که څه هم چی دتجارت پرته نوری هم دی مثلاً هبه بخښل ، صدقه خیرات، میراث ، لیکن په عام ډول سره ویوه نفرته دمال په لاس کی ورتلو معلوم اوجاری صورت تجارت دی ، بیادتجارت معنی په عام ډول سره اخیستلو خرڅولو ته ځی ، لیکن په تفسیر مظهری کی اجاره یعنی دنوکری ، مزدوری اوکرایی معاملی یی هم په تجارت کی داخلی کړی دی ، ځکه چی په بیع کی خودمال په بدله کی مال حاصلیږی او په اجاره کی دمحنت اوخدمت په بدله کی مال حاصلیږی ، په لفظ دتجارت کی دا دواړه دا خل دی .

دآیت دمضمون خلاصه داسوه چی دچال مال په ناحقه خوړل حرام دی لیکن که په رضا مندی سره یعنی داخیستلو خرڅولو یانوکری اومزدوری معامله وسی نو په دی ډول سره دبل مال حاصلول اوپه دی کی مالکانه تصرفات کول جآئز دی .

(دکسبِ معاش په ذریعو کی تجارت اومحنت ترټولو ښه دی)

دبل دمال حاصلولو په جآئزو صورتونو کی په دی آیت کی یوازی دتجارت په ذکر کولو کی یوه وجه دا هم ده چی دکسبِ معاش په ذریعو کی تجارت او محنت تر ټولو ښه اوپاکه ذریعه دڅوند ده ، حضرت رافع بن خدیج ﷺ فرمایی چی دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وسوه چی کومه ګټه حلاله اوپاکه ده ده ﷺ وفرمایل

عَمَلُ الرَّجُلِ بِيَدِهِ وَكُلُّ بَيْعٍ مَبْرُوْرٍ (رواه احمد والحاكم)
یعنی دانسان دخپل لاس مزدوری اوهره ریښتینی بیع اوشرآء (خرخول اورانیول) چی درواغ اوچم په کی نه وی.
حضرت ابوسعید خدری ﷺ فرمایی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی.
اَلتَّاجِرُ الصَّدُوْقُ الاَمِیْنُ مَعَ النَّبِیِّیْنَ وَالصِّدِّیْقِیْنَ وَالشُّهَدَآءِ (ترمذی)
یعنی ریښتینی تاجر چی امانتدار وی دی به دانبیاؤ او صدیقینو اوشهدآوو سره وی (په قیامت کی)
اوحضرت انس ﷺ فرمایی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی.
اَلتَّاجِرُ الصَّدُوْقُ تَحْتَ ظِلِّ الْعَرْشِ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ (رواه ابونعیم الاصبهانی، الترغیب والترهیب)
یعنی ریښتینی تاجر به دقیامت په ورځ دعرش ترسایی لاندی وی.

(دپاکی گټی خاص شرطونه)

اوحضرت معاذبن جبل ﷺ ښخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی (ترټولو زیاته پاکه گټه دسوداگرو گټه ده، په دی شرط چی دوی کله خبری کوی نودرواغ نه وایی اوچی وعده وکړی نووعده خلافی نه کوی، اوکله چی ددوی سره کوم امانت کښیښنوول سی نوخیانت په کی نه کوی اوکله چی دچا ښخه کوم سامان اخلی نو (دسوداگرو دعادت مطابق) دغه سامان ته خراب اوبیکاره نه وایی، اوکله چی خپل سامان خرڅوی نو (دواقع خلاف) دهغه صفت نه کوی، اوچی دده پرذمه دچاقرض وی نو ورځندوی یی نه او چی دده پرچا قرض وی نوهغه په عذابوی نه (اخرجه الاصبهانی، ازحاشیه مظهری)
په دی وجه په یوه حدیث کی ارشاد دی.
اِنَّ التُّجَّارَ یُبْعَثُوْنَ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ فُجَّارًا اِلَّا مَنِ اتَّقَی اللّٰهَ وَبَرَّ وَصَدَقَ (اخرجه الحاکم عن رفاعة بن رافع)
یعنی دقیامت په ورځ به سوداگر خلک دفاجرانو گناهگارانو په صف کی وی بغیر دهغه سری ښخه چی دالله ﷻ ښخه بیریږی اونیکه معامله کوی او رښتیا وایی.

(دبل دمال دحلالیدو دپاره دتجارت او رضا مندی دوه شرطونه)

دآیت په دی جمله کی یی دتجارت سره عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وفرمایل دا یی وښوول چی په کوم ځای کی گر سره تجارت نه وی، بلکه دتجارت په نامه باندی ځمار، سټه یادسود معامله وی یامال موجود نه وی، یوازی په ذهنی قرارداد باندی ددی سودا سوی وی دابیعه باطله اوحرامه ده.
دغه ډول که تجارت یعنی دمال اَدل بدل وی لیکن دفریقینو رضامندی په کی نه وی، هغه بیعه فاسده او ناجآئزه ده او دمال دا دواړه صورتونه په باطله طریقه سره په خوړلوکی داخل دی، اول صورت ته فقهآء بیعه باطله وایی او دوهم صورت ته فاسده بیعه وایی.
تشریح ددی دا ده چی دیوه مال دبل په مال سره دبدلولو نوم تجارت دی که په دی کی یوه طرف ته خومال وی لیکن ددی په مقابله کی بل طرف ته گرسره مال نه وی نودا تجارت نه دی، بلکه فریب (دوکه) ده، دسود دمعاملو داحال دی، چی دسود رقم د نَسِیًا دمیعاد معاوضه (بدله) وی، اودا میعاد خوڅه مال نه دی، دغه ډول حال دستی اوځمار دی، چی په دی کی خویوه طرفته متعین مال موجوددی، لیکن دبل طرف دمال وجود یانه وجود په شك کی دی، دغه ډول دوعدی هغه سوداگانی چی په هغه کی مال

لاتراوسه موجود سوی نه دی اوسودا ورلره وکړی، نویوه طرفته مال اوبل طرفته خیالی وعده ده ، نوپه دی وجه په حقیقت کی ګرسره تجارت نه دی بلکه یوقسم دوکه اوفریب دی، په دی وجه فقهآء دی ته باطله بیعه وایی ، دوهم صورت دادی چی دواړه طرف ته مال اوبدل دمال خوری لیکن دیوه طرف څخه رضامندی نه وی، نودا تجارت خوسو مګر فاسد اوغلط قسم تجارت دی ، په دی وجه دی ته فاسده بیّع وایی اوناجآئزه ده ، ددی تشریح څخه داخیستلو او خرڅولو اودتجارت چی څومره ناجآئزه صورتونه دی، ټول وزی.

(دجانبینو درضا مندی دشرط حقیقت)

البته یو دریم قسم بل دی چی په هغه کی دجانبینو څخه دمال بدل هم دی او په ظاهره دجانبینو رضامندی هم ده ، مګر دا رضامندی په حقیقت کی دمجبوری رضامندی وی ، حقیقی رضامندی نه وی ، په دی وجه شرعًا دا دریم قسم هم په دوهم قسم کی دا خل سوی دی ، مثلاً دعام ضرورت شیان ټول یوسړی یایوه کمپنی راټول کړی او ذخیره یی کړی او بیایی په قیمت کی چی څومره غواړی زیاتوالی وکړی اوخرڅوی یی ، کله چی په بازارکی بل ځای نه پیدا کیږی نو اخیستونکی مجبوره وی چی اوس ګران وی اوکه ارزان خوچی وایی خلی ، په دی صورت کی که څه هم اخیستونکی په خپله راځی اوپه ظاهره یی ښه په رضامندی اخلی، لیکن دده دارضامندی په حقیقت کی یوه مجبوری ده نوپه دی وجه دارضامندی رضامندی نه ده ، دغه ډول که یوخاوند دخپلی ښځی سره داسی سلوك شروع کړی چی هغه پرخپل مهر معاف کولو باندی مجبوره سی، نوکه څه هم چی دمعافی په وخت کی دادخپلی رضامندی اظهار کوی ، لیکن په حقیقت کی دارضامندی نه وی ، یایوسړی کله چی دی ته وګوری چی زماجآئز کار بغیر درشوت ورکولونه کیږی نو دی په رضامندی سره رشوت ورکولوته تیاروی خودا رضامندی هم په حقیقت کی رضامندی نه ده ، په دی وجه داهم شرعًا پرنیست لیکه ده ، ددی څخه معلومه سوه چی د: إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ څخه داخیستو، خرڅولو اوتجارت یوازی دهغو صورتونو رواوالی ثابت سو دکومو رواوالی چی دنبی کریم ﷺ په احادیثو سره ثابت دی اوکتابونو دغه لیکلی دی اوڅومره صورتونه چی داخیستو، خرڅولو اوتجارت په شریعت کی منع اوناجآئز دی هغه ټول ددی څخه وتلی دی دقرآن کریم یوه لفظ دفقهی دپوره کتاب البیوع اوکتاب الاجاره بیان په مکمل ډول سره وکی ، دآیت دریمه جمله دا ده ، وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ددی لفظی معنی دا ده چی (تاسی خپل ځانونه مه قتلوی) په دی کی دمفسرینو په اتفاق سره ځان وژل (خودکشی) هم داخله ده اوداهم چی یو اوبل په ناحقه قتلوی ، دآیت په اوله جمله کی دعاموانسانانو دمالی حقونو او د دوی دحفاظت بیان وو، په دی جمله کی د دوی دنفسونو دحقونو دحفاظت بیان راغی او دلته یی مال مخکی او نفس شاید په دی وجه وروسته بیان کی چی په مالی حقونو کی ظلم اوزیاتی اوکوتاهی اوبی پروایی ډیره عامه ده ، په ناحقه قتلول اووینی تویول که څه هم تردی ډیر سخت دی لیکن عادتًا په دی کی اخته کیدل کم دی ، په دی وجه یی ددی بیان وروسته کی دآیت په آخرکی ارشاددی : إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا یعنی کوم احکام یی چی په دی آیت کی ورکړی دی چی دخلګو مال په ناحقه مه خوری یاڅوك په ناحقه مه قتلوی ، داټول احکام ستاسی په حق کی دخدای ﷺ

رحمت دی ددی دپاره چی تاسی ددی کارونو دآخرت دګناه څخه هم خلاص سی او ددنیا دسزاګانو څخه هم
تردی وروسته په دوهم آیت کی یی ارشاد وفرمایی ، وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَّظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيْهِ نَارًا يعني دقرآن
دښوونی سره سره که یو سړی ددی خلاف ورزی وکی او قصداً په زور اوزیاتی دچامال په ناحقه واخلی
یاخوک په ناحقه قتل کړی، نو دیر ژر به یی مونږ جهنّم ته داخل کړو ، دزیاتی او ظلم دقید څخه معلومه
سوه چی که په هیره، غلطۍ یاخطآء سره دچاڅخه داسی وسی نو هغه دعذاب په دی وعده کی نه دی .

إِنْ تَجْتَنِبُوْا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ

که تاسی ځان وساتی دهغه شیانو څخه چی په ګناهونو کی لوی دی نو مونږ به معاف کړو

عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُّدْخَلًا كَرِيْمًا ﴿۳۱﴾

ستاسی څخه کوچنی ګناهونه ستاسی او داخل به کړو تاسی دعزت مقام ته .

دآیتونو تړون : تردی آیت په مخکنیو آیتونو کی دځو لویو لویو ګناهونو ذکروو ، اوس په دی ګناهونو کی
داخته کیدونکو دپاره دسخت عذاب بیان دی ، دقرآن کریم دبیان یوه خاصه طریقه دا ده چی کله په یوه
ګناه باندی دسزا څخه دبیرولو بیان کوی چی ترهیب ورته وایی نو ددی سره دترغیب داړخ هم ذکر کوی
چی کوم سړی ددی جُرم څخه پرهیز وکی نو دهغه دپاره دا انعامونه او درجی دی .
په دی آیت کی هم خاص دیو خدای انعام ذکر کوی اوترغیب ورکوی ، هغه دا چی که تاسی دلویو لویو ګناهو
څخه ځان وساتی نو ستاسی کوچنی ګناهونه به مونږ په خپله معاف کړو او دغه شان به تاسی دلویو کوچنیو هر
قسم ګناهونو څخه پاک اوصفا سی دعزت او راحت هغه مقام ته به داخل سی دکوم نوم چی جنت دی .

لنډتفسیر: دکومو کارونو څخه چی تاسی (په شریعت کی) منع کول کیږي (یعني دګناه دکارونو څخه) په دی
کی چی کوم لوی لوی کارونه دی (یعني لوی لوی ګناهونه دی) که تاسی ددې څخه ځان وساتی (نو ستاسی
په ځان ساتلو، مونږ درسره وعده کووچی ستاسی دنیکو عملونو په وجه چی هرکله هغه قبول سی، مونږ
ستاسی سپکی بدی (یعني کوچنی کوچنی ګناهونه چی دوږخ ته بیول کیږي) ستاسی څخه لیری (یعني
معاف) کړو (نو د دوږخ څخه به خلاص سی) او مونږ به تاسی دعزت ځای (یعني جنت) ته داخل کی .

معلومات اومسئلي

(دګناهونو دوه قسمونه)

ددی آیت څخه معلومه سوه چی ګناهونه دوه قسمه دی، څه کبیره یعني لوی ګناهونه او څه صغیره یعني کوچنی
ګناهونه، اوداهم معلومه سوه چی که یوسړی همّت وکړی اودلویو ګناهونو څخه ځان وساتی، نو دالله ﷻ وعده ده
چی دده کوچنی ګناهونه به هغه په خپله معاف کړی ، دکبیره ګناهونو څخه په ځان ساتلو کی داهم داخله ده چی
تول فرآئض اوواجبات اداکوی، ځکه چی دیوه فرض یاواجب پریښوول، په خپله کبیره ګناه ده نوحاصل دا سوچی
کوم سړی ددی خبری پوره اهتمام کوی چی ټول فرآئض اوواجب ادا کوی اودټولو کبیره ګناهونو څخه ځان وساتی
نو الله ﷻ به دده کوچنی ګناهونه معاف کړی او درګذر به ورته وکړی .

(نیک عملونه دصغیره گناهونو کفاره کیږی)

دکفاری مطلب دا دی چی دده په نیکو عملونوبه دده صغیره گناهونه ختم کړی اوحساب به ورله ورپرېږدی اوبرخای دعذاب به ورته ثواب او پرخای دجهنم به یی جنّت نصیب کړی ، لکه په صحیح احادیثو کی راغلی دی چی کله یو سړی دلمانځه دپاره اودس کوی نودهراندام دپریمینځلوسره سره دگناهونو کفاره وسوه ، چی مخ پریمینځی نودسترگو، غوږونو، پزی اونورو دگناهونو کفاره وسوه، چی خوله پریمینځی نودژبی دگناهونو کفاره وسوه ، پښی چی پریمنځی نودپښو گناهونه یی پریمینځل سول، بیاچی مسجدته روان وی نوهریوقدم یی دگناه کفاره کیږی .

(کبیره گناه یوازی په توبه سره معاف کیږی)

دآیت څخه معلومه سوه چی نیك عملونه دگناهونو کفاره کیدل کم چی دحدیث په روایتونوکی ذکردی، ددی څخه مراد صغیره گناهونه دی اوکبیره گناه دتوبی څخه پرته نه معاف کیږی اوپه صغیره کی داشرط دی چی بنده کوشش اوهمّت وکړی څان دکبیره گناهونو څخه وساتی، معلومه سوه چی که یو سړی دکبیره گناهونو دکولوسره سره اودس اولمونځ کوی نو یوازی په اوداسه لمانځه یانورو نیکو عملونو سره دده دصغیره گناهونو کفاره هم نه کیږی، اوکبیره خوپرخپل څای وی ، نودکبیره گناهونو یودیرلوی ضرر په خپله ددی گناهونو وجود دی چی په قرآن اوحدیث کی ورباندی دسخت عذاب وعدی راغلی دی او دغه پرته دربښتینی توبی څخه نه معاف کیږی، اوپردی سربیره دوهمه محرومی داهم ده چی ددی په وجه کوچنی گناهونه هم نه معاف کیږی او دا سړی به په محشرکی دکبیره اوصغیره گناهونو تربار لاندی حاضر کړل سی اوهیڅوك به په دغه وخت کی دده بارنه سی سپکولی .

(گناه او دهغې دوه قسمونه صغیره او کبیره)

په آیت کی دکبآئر لفظ راغلی دی، په دی وجه دا پیژندل په کار دی چی کبیره گناه څه ته وایی، اوداتول څومره دی اوصغیره گناه څه ته وایی اوددی شمیر څومره دی ؟ دأمّت عالمانو پردی مسئله باندی په مختلفو طریقو سره څان څان ته کتابونه لیکلی دی ، دگناه کبیره اوصغیره دتقسیم اوددوی ترپیژندنی مخکی په دی څان پوهول په کار دی چی مطلقی گناه نوم دی دهرداسی کارچی دالله ﷻ دحکم اورضا څخه خلاف وی ددی څخه به تاسی ته دااندازه هم ولگیږی چی کومی گناه ته کوچنی گناه ویل کیږی هغه په حقیقت کی کوچنی نه وی ، دالله ﷻ نافرمانی او دده درضا مخالفت په هرحالت کی ډیرسخت جُرم دی په دی حیثیت سره امام الحرمین اودأمّت ډیرو عالمانو فرمایلی دی چی دالله ﷻ هره نافرمانی او دهغه درضا مخالفت کبیره گناه ده ، دکبیره اوصغیره فرق یوازی دگناهونوپه یوه اوبل سره دمقابلی اومُوازنی څخه کولای سی ، په دی معنی کی دحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه څخه نقل دی چی ، كُلُّ مَانُهِيَ عَنْهُ فَهُوَ كَبِيْرَةٌ یعنی کوم کار چی په شریعت کی منع دی ، هغه ټول کبیره گناهونه دی .

لنډه دا ده چی کومی گناه ته په اصطلاح کی صغیره یعنی کوچنی ویل کیږی دهغه دامعنیٰ دهیچاپه نزد هم نه ده چی دداسی گناهونو په کولوکی دی غفلت یاسُستی وسی او دا دی لږ وگڼی ، دپامه دی وغورځوی بلکه صغیره گناه چی په بی باکی اوبی پروایی سره وکړل سی ، نو هغه هم کبیره جوړه سی ،

یوه بزرګ فرمایلي دي چي د کوچنی ګناه او غتی ګناه مثال په ښکاره شیانو کی داسي دی، لکه کوچنی لړم اولوی لړم یادا ور کوچنی سکروټه اولویه سکروټه چي انسان په دی دواړو کی د یوه تکلیف هم نه سی برداشت کولی ، په دی وجه محمد بن کعب فرمایي چي دالله ﷻ ترټولو لوی عبادت دا دی چي ګناهونه پریښوول سی ، کم خلګ چي د لمانځه او تسبیح سره ګناهونه نه پاته کوی د هغه عبادت قبول نه دی او حضرت فضیل بن عیاض ؒ فرمایي چي تاسي څومره یوه ګناه سپکه ګڼی ، هم دومره هغه دالله ﷻ په نزد لوی جُرم جوړیږی ، اوپخوانی بزرګان فرمایي چي هره ګناه دکفر قاصد دی چي انسان ته دکافرانه عملونواو اخلاقو بلنه ورکوی ، اوپه مسند احمد کی دی چي حضرت عائشي صدیقي ؓ حضرت معاویه (رض) ته په یوه خط کی ولیکل چي بنده چي څومره دخدای ﷻ نافرمانی کوی ، نو دده صفت کونکی هم دده بدی بیانول شروع کړی او دوستان یې هم دښمنان سی ، دګناهونو څخه بی پروایی دانسان دپاره دهمیشه تباهی سبب دی ، په صحیح حدیث کی دی چي نبی کریم ﷺ فرمایلي دی ، چي مؤمن چي کله یوه ګناه وکړی نو دده په زړه یو تور داغ جوړ سی ، بیاکه دی توبه اواستغفار وکړی نو دا داغ ورك سی اوکه توبه ونه کړی نو دا داغ زیاتیږی زیاتیږی تردی چي دده ټول زړه ونیسی او ددی نوم په قرآن کی رَیْن دی كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (المطففین ، ۱۴) یعني د دوی بدوعملونو د دوی په زړونو باندی زنګ ولګوی ، البته دګناهونو دفسادونو ، اوبدو نتیجو په اعتبار سره د دوی په مینځ کی فرق خامخا دی ، ددی فرق په وجه ځینو ګناهونو ته کبیره اوځینو ګناهونو ته صغیره ویل کیږی .

کبیره ګناه: دکبیره ګناه تعریف دقرآن ، حدیث او تیرو مشرانو دوینا په مطابق دا دی چي په کومی ګناه باندی قرآن څه شرعی حد یعنی سزا په دنیا کی مقرره کړی وی یا په کومی چي دلعنت الفاظ راغلی وی یاپر کومی چي د دوزخ اونورو دعذاب وعده راغلی وی ، دغه ټوله کبیره ګناهونه دی ، دغه ډول هره هغه ګناه به هم په کبیره کی داخله وی د کومی فسادونه اوبدی نتیجی چي دیوی کبیری ګناه برابر یا په زیات وی ، دغه ډول کومه صغیره ګناه چي په زړه ورتیا اوبی باکی سره وکړل سی یا ورباندی همیشه والی وکړه سی نو هغه هم په کبیره کی داخلیږی ، دابن عباس ؓ په مخکی چاوویل چي کبیره ګناهونه اووه ۷ دی نو ده وفرمایل اووه ۷ نه بلکه چي اووه سوه ۷۰۰ وویل سی نو زیاته مناسبه به وی .

امام ابن حجرمکی ؒ په خپل کتاب زواجرکی ددی ټولو ګناهونو فهرست اودهری یوی پوره تشریح بیان کړی ده کومی چي په دی ذکر سوی تعریف سره په کبائروکی داخلی دی ، په دی کتاب کی ددی کبیره وو شمیر څلورسوه اووه شپیتو ۴۶۷ ته رسیدلی دی او ځینو ورڅخه یوازی غټ غټ راټول کړی دی نوشمیریې کم لیکلی دی اوځینو داقسامو په لحاظ سره تردی هم زیات شمیر لیکلی دی ، خو دا کوم ټکر او اختلاف نه دی ، نبی کریم ﷺ په مختلفو ځایونو کی ډیرو ګناهونو ته کبیره ویلی دی ، او دحالاتو په مناسبت سره یې یوځای دری ، یوځای شپږ، یوځای اووه، اویوځای تردی هم زیات بیان کړی دی ، نو دامّت عالمانو ددی څخه دامعلومه کړه چي پریوه شمیر باندی بس کول مقصدنه دی ، بلکه دموقعو اوحالاتو په مناسبت سره چي څومره یې مناسب ګڼل، دومره یې بیان کړی دی ، دبخاری اومسلم په یوه حدیث کی دی چي نبی کریم ﷺ فرمایلي دی چي په کبیره ګناهونو کی هم چي کومی ترټولو لویي دی زه

تاسي دهغو څخه خبروم، هغه دري دی ، دالله ﷻ سره یو مخلوق شریکول، دمور اوپلار نافرماني کول، او د دروا غو شاهدي ورکول یا درواغ ویل ، دغه ډول دبخاري اومسلم په یوه روایت کی دي چی دنبی کریم ﷺ څخه یو چاپوښتنه وکړه، چی ترټولو لویه ګناه څه ده؟ ویی فرمایل چی تاسی دالله ﷻ سره یو څوك شریك جوړ کړی ، حال دا دی چی هغه تاسی پیدا کړي یاست، بیایی ورڅخه پوښتنه وکړه چی تردی وروسته کومه ګناه ترټولو لویه ده؟ ویی فرمایل چی تاسی خپل کوچني ددی بیری څخه مړکړی چی دی به ستاسی سره په خوراك کی شریك سی اوده ته به بیاتاسی خوراك ورکوی، بیایی پوښتنه ورڅخه وکړه چی تردی وروسته کمه ګناه ترټولو لویه ده؟ ویی فرمایل چی دخپل همسایه دښځی سره بدکاری کول، بدکاری په خپله لوی جُرم دی اودهمسایه داهل اوعیال حفاظت هم دخپل اهل اوعیال په شان سره پرانسان لازم دی نو په دی وجه داجرم دوه چنده دی ، دصحیحینوپه یوه حدیث کی دي چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی داخبره دکبیره ګناهونو څخه ده چی یوسړی خپل مور اوپلارته ښکنځل وکړی صحابه کرامو ﷺ عرض وکی چی یارسول الله ﷺ داڅنګه کیدی سی چی یو سړی به خپل مورااوپلارته ښکنځل کوی؟ ویی فرمایل چی هو! کوم سړی چی دبل سړی موراو پلارته ښکنځل کوی اودهغه په بدل کی هغه دده مور اوپلارته ښکنځل کوی نودا داسی دی لکه چی ده په خپله خپل مور اوپلارته شکنځل کړی وی څکه چی دا دده ښکنځل دهغه دښکنځلو سبب دی ، اودصحیح بخاری په یوه روایت کی نبی کریم ﷺ شرك اوناحقه قتل، اودیتیم مال په ناجائزه طریقه خوړل، اودسود ګټه خوړل ، اودجهاد دمیدان څخه تیښته کول ، اوپه پاك لمنو ښځو باندی تهمت لګول ، او دمور او پلار نافرمانی کول ، اودبیت الله بی حرمتی کول په کبیره ګناهونوکی شمارکړی دی ، دحدیثو په ځینو روایتونو کی یی دا هم په کبیره ګناهونو کی شمار کړی دی چی یوسړی ددار الکفر څخه هجرت وکړی ، دارالاسلام ته راسی اوبیا بیرته دوباره دارالهجرت پریږدی دار الکفرته ولاړ سی، دحدیثوپه نورو روایتونوکی یی داصورتونه هم دکبیره ګناهونو په شمیرکی دا خل کړی دی ، په درواغو قسم خوړل ، ترخپل ضرورت زیاتی اوبه ساتل نورو ضرورت مندو ته یی نه ورکول ، جادو ازده کول ، دجادو عمل کول ، اوفرمایلی یی دی چی شراب چیښل اکبر الکبآئر دی اوفرمایلی یی دی چی شراب چیښل دګناهونو مورده، څکه چی په شرابو کی مست سړی هر ترېیکاره لا بیکاره کار کولی سی ، دغه ډول په یوه حدیث کی ارشاد فرمایی چی ترټولو لویه کبیره ګناه دا ده چی انسان پرخپل مسلمان ورور داسی عیب ولګوی چی هغه په بی عزته سی ، په یوه حدیث کی دی چی کوم سړی بغیر دکوم شرعی عذرڅخه دوه لمونځونه په یوه وخت کی جمع کړل نوده کبیره ګناه وکړه ، مطلب دا دی چی یولمونځ یی په خپل وخت ونه کی، بلکه قضایی یی دبل لمانځه سره وکی ، دحدیثو په ځینو روایتونوکی دی چی دالله ﷻ درحمت څخه مایوسه (نااُمیده) کیدل هم کبیره ګناه ده اودعذاب څخه یی بی فکره اوبی بیری کیدل هم کبیره ګناه ده ، په یوه روایت کی دی چی وارث ته نقصان رسول اودده دمیراث دحصی دکمولو دپاره کوم وصیّت کول هم په کبیره ووکی شماردی ، او دصحیح مسلم په یوه روایت کی دی چی نبی کریم ﷺ یو وار وفرمایل چی (تباه، برباد اوتاوانی سول) او دا کلمه یی دری واره وفرمایله ، حضرت ابوذر غفاری ﷺ عرض وکی یارسول الله ﷺ ! دامحروم، تباه

اوبرباد خلګ څوک دی ؟ نوحضور ﷺ جواب ورکی، یو هغه سړی چی دتکبّر په وجه یی پرتوګ یالنګ باچینه تربجلکو کښته وی دوهم هغه سړی چی دالله ﷻ په نامه یوڅه ورکړی اوبیاوربااندی احسان اچوی دریم هغه بوډا چی بدکاری کوی څلورم هغه سړی چی باچا یا افسر وی اودروآغ وایی پنځم هغه سړی چی عیالداروی او تکبّر کوی، شپږم هغه سړی چی دیوه امام پرلاس یوازی ددنیا دپاره بیعت کوی ، اود صحیحینو په یوه حدیث کی دی چی چُغلی کونکی به جنت ته نه ځی اودنسآئی اومسند احمد اونورو په یوه حدیث کی دی چی څوکسان به جنّت ته نه ځی شرابی دموراوپلارنافرمانه. دقریبانوسره بی وجهی تعلق پری کونکی، احسان اچونکی ، دپیریانو، شیطانانو یانورو په ذریعو سره دغیبو خبرو خپروونکی دیوس (د یوث) یعنی خپل اهل اوعیال دبی حیایی څخه نه منع کونکی ، دمسلم شریف په یوه حدیث کی دی چی دالله ﷻ لعنت دی په هغه چاباندی چی یوروح لرونکی دالله ﷻ پرته دبل دچادپاره قربانی کړی .

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۭ لِلرِّجَالِ نَصِيْبٌ

اوهوس مه کوی په هغه شی کی چی لوی ورکړی ده الله یوه لره په بل باندی ، دسړو دپاره حصه ده

مِّمَّا اكْتَسَبُوْا ۭ وَلِلنِّسَاۗءِ نَصِيْبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ۭ وَسْــَٔـلُوا اللّٰهَ

دخپلی ګټی څخه اوښځو لره حصه ده دخپلی ګټی څخه اوغواړی دالله څخه

مِنْ فَضْلِهٖ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِــيْمًا ﴿۳۲﴾ وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا

دهغه فضل ، بیشکه الله ته هرشی معلوم دی ، اودهریوه دپاره مونږ

مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَالْاَقْرَبُوْنَ ۭ وَالَّذِيْنَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ

مقرر کړی دی وارثان په هغه مال کی چی پاته کړی مور پلار اوخپلوان اودچا سره چی معاهده سوی ده

فَاٰتُوْھُمْ نَصِيْبَھُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدًا ﴿۳۳﴾

ستاسی نو هغوی ته ورکوی دهغوی حصه ، بیشکه دالله په مخکې دی هر یو شی

دآیتونو ترون: په تیرو آیتونوکی دمیراث احکام تیر سوی دی ، په هغه کی دا هم ښوول سوی دی چی دمړی په وارثانوکی که سړی اوښځی وی اودمړی سره یی قرابت یوډول وی نوسړی ته به دښځی په نسبت دوه چنده حصه رسیږی، دغه ډول نور فضیلتونه هم دنارینه وو ثابت دی ، حضرت اُمّ سلمه ﵂ په دی باندی یووار نبی کریم ﷺ ته عرض وکی چی مونږ ته نیم میراث رسیږی اونورهم فلانی اوفلانی فرق په مونږ اونارینه وو کی دی مقصد ددی اعتراض کول نه وو بلکه آرزویی وه چی که مونږهم نارینه وای نو دنارینه وو په شان فضیلتونه به مونږته هم حاصل وای ، ځینو ښځو دا آرزو وکړه چی کاشکی مونږ نارینه وای نودنارینه وو په شان به په جهادکی مونږ حصه اخیستلای اودجهاد فضیلت به راته حاصلیدای ، یوی ښځی نبی کریم ﷺ ته عرض وکی چی نارینه ووته په میراث کی دوی حصی رسیږی اودښځی

شاهدي هم دسړي په نيمايي ده نوآيا چي په نورو عبادتونو اوعملونوکي به هم مونږ ته نيم ثواب رسيږي؟
پردي باندي دا آيت نازل سوچي د دواړو خبرو جواب په کي ورکړل سو ، دحضرت أم سلمه ﵂ دوينا
جواب په لاَ تَتَمَنَّوْا سره ورکړل سو او ددي بلي ښځي دوينا جواب په لِلرِّجَالِ نَصِيْبٌ سره ورکړل سو .

لنډتفسير: او تاسي (ټولو سړيانو اوښځوته حکم کيږي چي په خداي ورکړو فضيلتونوکي) دداسي يوکار آرزو مه کوی په کوموکي چي الله ﷻ ځيني (مثلاً نارينه) پرځينو باندي (مثلاً په ښځو باندي بي د دوي دکم عمل ددخل ځخه) لوړوالی ورکړی دی (لکه خاوند کيدل يادنارينه وو دوچنده حصه ياددوي دشهادت کامل والی اوداسي نور) دسړي دپاره ددوي دعملونو (دثواب) حصه (په آخرت کي) ثابته ده اودښځو دپاره ددوي دعملونو (دثواب) حصه (په آخرت کي) ثابته ده (اوخلاصی په آخرت کي قانوناً هم په دي عملونوسره دي اوپه دي کي دهيچاتخصيص نسته نوکه ترنورو ځان لوړول غواړي نوپه کسبي عملونو کي کوشش کوی ، ترنورو به زيات ثواب حاصل کړی اوچي کله تاسي پر دي باندي قادرياست نوددي ذکر سوو خاصو فضيلتونو محضي تمنا اوهوس خوبي فائدي دي بلکه عمل وکی) او (که په خداي ورکړو فضيلتونو حاصلولوکي موخواهش وی چي په هغه کي عملونو لره هم دخل دی مثلاً باطني کمالات حاصلول يانور داسي نو بياهيڅ باك نسته) ليکن دهغه طريقه داهم نه ده چي خالي تمناګاني کوی، بلکه دا په کار دی چي) داالله ﷻ ځخه ددی (خاص) فضل خواست (يعني دُعا) کوی بيشکه الله ﷻ هرشی ښه پيژني (په دي کي ټول شيان راغلل، يعني دخداي ورکړو اول قسم فضيلتونو تخصيص هم، اوپه کسبي فضيلتونو باندي ثواب هم ورکول، اوددوهم قسم خداي ورکړو فضيلتونو غوښتنه هم نوددي جملي تعلق دټولو سره دی) اودهرداسي مال دپاره چي مور اوپلاراو (نور) قريبان خلګ (ترخپل مرګ وروسته) يي پريږدي مونږ وارثان مقرر کړي دي اودکومو خلګوسره چي ستاسي عهد (دمخکي ځخه) سوی وی (دی ته مولی الموالات وايي) دوی ته (اوس چي کله په شريعت کي قريبان خلګ وارثان مقررکړه سوی دی ټول ميراث مه ورکوی بلکه يوازي) ددوی حصه (يعني شپږمه ۱/۶) ورکړی بيشکه الله ﷻ په هرڅه خبردار دی (نودوی لره دټول ميراث نه ورکولواوشپږمي حصّي مقررولو اوددي چي شپږمه دوی ته څوك ورکوی څوك يي نه ورکوی په دي ټولوکي چي کوم مصلحت دی ، ددي ټولو ځخه هغه خبردار دی)

معلومات اومسئلي

(داختياري کارونو اودغير اختياري کارونو تمنا اوآرزو کول)

په دي آيت کي دهغه غير اختياري کارونو دتمنا کولو ځخه منع سوی ده ، کوم چي نوروته حاصل وی (اوده ته نه وی حاصل) وجه يي دا ده چي انسان چي کله خپل ځان ترنورو په مال، دولت، عيش او آرام، ښايست اوښه والی، علم اوفضل اونوروکي تر نوروکم پيداکي نوعادتاً دده په زړه کي دحسدمادّه راپورته سي چي غوښتنه يي کم ازکم دا وی چي زه هم دده برابر ياپر زيات وای اوډير وخت يي ددي طاقت نه وی ، ځکه چي ډير کمالونه داسي دی چي په هغه کي دانسان دکوشش اوعمل هيڅ دخل نه وی، هغه خاص داالله ﷻ انعامات وی، لکه سړي پيداکيدل يادبو اعلی خاندان ځخه يادشاهي خاندان ځخه پيداکيدل ياښايسته اوخوبصورت پيداکيدل اونورکوم سړي ته چي دا انعامات حاصل نه وی که

هغه تول عمر ددی کوشش کوی ، چی مثلاً نرسی یادسیّد خاندان څخه سی یادده قد اوقامت ښایسته سی ، نو دا دده په قدرت کی نه دی او نه دی په کمه دوا یاچم سره داشیان حاصلولی سی اوچی کله دده داقدرت نه وی چی ځان دنورو سره برابرکړی نودده په نفس کی داخواهش کلك سی چی یره ددی نورو څخه هم دا نعمت واخیستل سی چی هغوی هم دده برابر یاتر کم سی ، ددی نوم حسد دی او دا په انسانی اخلاقو کی انتهایی شرموونکی او ضرر رسونکی خوی دی او ددنیا د ډیرو جنګونو ، فسادونو ، قتلونو اولوټ ماریو سبب دی .

قرآن کریم په دی آیت کی ددی فساد ددروازی دبندولو دپاره ارشاد وفرمایی ، وَلاَ تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ : یعنی الله ﷻ چی په تقاضا دحکمت اومصلحت سره کوم کمالونه اوفضیلتونه په خلګوکی تقسیم کړی دی ، چاته یی یوصفت ورکړی دی چاته یی بل ، چاته کوم اوچاته زیات په دی کی هریوه نفر ته په خپل قسمت باندی راضی کیدل اوخوشحاله کیدل په کار دی ، دنورو دفضیلتونو اوکمالونو تمناکول نه دی په کار ، ځکه چی ددی نتیجه ځان لره غم اوخفګان راوستل اوحسد دلویی ګناه څخه ماسوا نور هیڅ نسته ، ځوك چی خدای پاك ﷻ نر پیداکړی دی هغه دی په دی شکر وباسی اوځوك چی ښځه جوړه کړی ده هغه دی په دی سره راضی اوسی اوداسی دی ګڼی چی کیدای سی که دانر وای نو دنارینه وو ذمه واری به ورڅخه نه وای پوره سوی نو ګناهګاره به وای ، ځوك چی الله ﷻ ښایسته پیدا کړی دی هغه دی په دی شکر ګذار وی چی ده ته یو نعمت رسیدلی دی اوځوك چی بدرنګه وی هغه دی هم نه خوابدی کیږی ، شاید چی په دی کی دده خیروی چی که ښایست ورته رسیدلی وای نوپه یوه فتنه اوفسادکی به اخته سوی وای اوځوك چی په نسب کی لوی دی یاسیّد یابل شی دی ، نودی دی پردی شکر وباسی چی دانسبت دالله ﷻ یوانعام دی اوچاته چی دانسبت نه دی حاصل هغه دی ددی فکر اوتمنانه کوی ځکه چی داشی په کم کوشش سره نه سی حاصلیدی او ددی آرزوبه دیٔ په ګناه کی اخته کړی او بغیردغم اوخفګان څخه به ورته نورهیڅ حاصل نه سی ، په نسب دافسوس کولو پرځای دی دنیکو عملونوپه فکرکی سی ځکه چی په نیك عمل سره به دی دلویو لویو نسبونو تر خاوندانو زیات سی ، په قرآنی آیتونو اواحادیثوکی دنیکی طرف ته دوړاندی کیدو یعنی په نیکو کارونوکی ترنورو مخکی کیدل ، یادنورو خلګو فضیلتونه اوکمالونه لیدل اودهغو دحاصلولو دجد اوجهد اوکوشش کولو ترغیب راغلی دی نودا دهغه کارونو متعلق دی چی دانسان په اختیارکی وی اوپه کسب کولو سره حاصلیدی سی مثلاً عملی فضیلتونه اوعملی اواخلاقی کمالونه چی دچاووینی اوددی دپاره جد اوجهد اوکوشش کوی ، نودا ډیرښه کاردی ، دا آیت ددی څخه منع نه کوی بلکه دآیت آخری حصه ددی تائیدکوی چی ارشاد دی ، لِلرِّجَالِ نَصِیْبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِیْبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ یعنی کوم شی چی نارینه وو په کسب او عمل سره حاصل کی ، دوی ته به ددی حصّه ورسیږی اوکوم چی ښځو په کسب اوعمل سره حاصل کی ، دوی ته به ددی حصّه رسیږی .

په دی کی دااشاره موجوده ده چی دفضیلتونو اوکمالونو دحاصلولو دپاره کوشش او محنت کول بیکاره نه ځی ، بلکه هریوه ښځی اوسړی ته به دده دکوشش اومحنت حصه خامخا ور رسیږی ، ددی څخه دا هم

معلومه سوه چې څوك دچاعلمي او اخلاقي فضيلتونه ويني اودهغه آرزو كوي اوبيا ددې آرزو پوره
كولو دپاره كوشش اومحنت كوي دا ډېر ښه كار دی اوداسی په كار دی.
دلته يوه غلطي هم ختمه سوه چې په هغه كې ډېر ناپوهان اخته كيږي، ځيني دغير اختياري فضيلتونو په
آرزوكې ولګيږي اوخپل عيش آرام او اطمينان په دنياكې بربادكړي اوكه نوبت حسدته ورسيږي يعنې
پربل يې هم دغه پيرزوينه ختمه سي ، نوآخرت يې هم بربادسی، ځكه چې دحسدغوندې عظيمه ګناه يې
وكړه ، اوځيني داسی خلګ هم دي چې دخپلې سُستی اوبې همتی بلكه دبې غيرتی په وجه داختياري
فضيلتونو دحاصلولو كوشش هم نه كوي اوكه څوك ورته ووايي نو پر خپلې بې عزتی دپردې اچولو
دپاره دقسمت اوتقدير بهانه كوي ، دی آيت يوه دحكمت اوعدل ضابطه وښوله چې كم فضيلتونه
اوكمالونه غير اختياري دي اودانسان كسب اوعمل تاثير نه په كې كوي لكه دلوی نسب كيدل يا
ښائسته پيدا كيدل اونور نوداتقديرته حواله كول په كار دي اوپه كوم حالت كې چې وي په هغه راضي
كيدل اودالله ﷻ شكر ادا كول په كار دي ، تردې زيات آرزوكول فضول اوعبث دي اوځان ته غم اوخفګان
په بيه اخيستل دي ، اوكوم فضيلتونه اوكمالونه چې اختياري دي اوپه كسب اوعمل سره حاصليدی
سی ، ددې آرزو كول فائده منددې خوپه دې شرط چې دآرزو سره سره كسب اوعمل هم وي اوپه دې كې
دې آيت داوعده هم وكړه، چې دچا كوشش اوعمل به ضائع نه كړه سی ، بلكه هريوه ته به په قدر دمحنت
حصه رسيږي سرې وي او كه ښځه .

په تفسير بحرمحيط كې دې چې تردې آيت مخكې د لَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ اود لَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ
حكمونه راغلي وه ، چې په دې كې دچامال په ناحقه داستعمالولو اودچاپه ناحقه دقتل كولو څخه منع ده
په دې آيت كې ددې دواړو جرمونو دبنياد بندولو دپاره دا ښوونه وركړل سوې ده چې كم نورخلګ الله ﷻ
په مال دولت ياعيش اوعشرت، عزت او مرتبې اونورو سره پرتا باندې لوړوالی دركړې دی، ته ددې
آرزوهم مه كوه ، پردې خبره چې فكر وكړه سی نومعلومه به سی چې په غلا ، غصب يانورو ناجآئزو
طريقو سره دچا مال اخيستل ياقتلونه اونور كول، ددې ټولو جرمونو اصلي منشاء داوی چې يوانسان
چې كله بل انسان په مال دولت اونوروكې ترځان لوړ او زيات ويني نواول دده په زړه كې دده سره
دبرابرۍ ياورباندې دزياتيدو خواهش او آرزو پيداسی بيا دا آرزودې دغه جرمونوته رسوي ، قرآن ددې
ټولو جرمونو سرچينه بنده كړه، چې دنورو دكمالونو او فضيلتونو تمنّايې منع كړه ، په آيت كې تردې
وروسته ارشاددی: وَسْـَٔلُوا۟ ٱللَّهَ مِن فَضْلِهِۦٓ په دې كې دا ښوونه ده چې كله تاسې يوڅوك په مال كې ترځان
زيات ويني ، نوپه ځای ددې چې په دغه خاص كمال كې دده سره دبرابريدو آرزو شروع كړئ تاسې ته په
كار دي چې دالله ﷻ څخه دهغه دفضل اوكرم سوال شروع كې ځكه چې دالله ﷻ فضل دهر سړي دپاره په
جلاجلاصورتونو كې ظاهريږي ، دچادپاره مال دولت دالله ﷻ فضل وي ، چې كه دی فقيرسی نوپه ګناه
اوكفركې به اخته سی اودچا دپاره تنګی اوتنګدستی فضل وي چې كه دی غني اومالداره سی نو
دزرګونو ګناهونو ښكاره به سی ، دغه ډول دچادپاره عزت اومرتبه دالله ﷻ فضل وي اودچا دپاره
سپكيدل وركيدل دالله ﷻ فضل وي اوحقيقت ته چې وكتل سی نومعلومه به سی چې كه ده ته عزت او

مرتبه ورسیږی نو په ډیرو ګناهونو کی به اخته سی ، په دی وجه یی په آیت کی داوښوولـه چی کله چی دالله ﷻ څخه غواړی نو دڅه خاص شی یاصفت دغوښتلو په ځای دالله ﷻ فضل غواړی ، چی هغه دخپل حکمت په مطابق پرتاسی دخپل فضل دروازه خلاصه کړی ، په آخری آیت کی یی وفرمایل: إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا یعنی الله ﷻ دهرشی پیژندونکی دی ، په دی کی یی اشاره وفرمایله چی دالله ﷻ تقسیم عین حکمت اوعین عدل اوانصاف دی، ځوک چی یی پرکم حال پیدا کړی اوساتلی دی هم دغه دعدل اوحکمت تقاضا اوغوښتنه وه ، مګر انسان ته دخپلو عملونو دانجام پوره معلومات نه وی، دا الله ﷻ ښه پیژنی چی دچا په کم حال کی پاته کیدل دده دپاره فائده مندی دی ، دذکر سوی آیت په شان نزول کی بیان سوی دی چی کله چی په میراث کی دنارینه وو دوچنده حصه مقرره سوه نوځینو ښځودا خواهش وکی چی که مونږ نارینه وای نو مونږ ته به هم دوچنده حصه رسیدای، ددی په مناسبت سره په دوهم آیت کی دمیراث قانون دوباره په داسی طریقی سره ذکرسو چی په دی کی چی کمی حصی مقرری کړه سوی دی داعین دحکمت اوعدل مطابق دی ، دانسان عقل دټول مخلوق دمصلحتونو اوفسادونو احاطه نسی کولای، په دی وجه دوی دی حکمتونو ته هم نه سی رسیدی کوم چی دخدای ﷻ په دی مقررسوی قانون کی دی نوکومی حصی چی دچادپاره مقرری کړه سوی دی ، دوی ته پردی باندی راضی کیدل اوشکر ګذاره اوسیدل په کار دی .

(په عقد موالات سره دمیراث رسیدو حکم)

ددی آیت په آخرکی چی کومه دیوه اوبل سره دمعاهدی (وعدی) پربنآء باندی حصه ورکول ذکر دی ، داداسلام په اول کی وه ، وروسته په آیت د وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ سره دامنسوخ سو اوس که نور وارثان موجودوی نو د دوو تنو دیوه او بل سره معاهده (وعده) کول پرمیراث تاثیرنه غورځوی .

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ

سړی حاکمان دی په ښځو باندی په دی وجه چی لوبی ورکړی ده الله یوه لره په بل باندی او

بَعْضٍ وَبِمَا أَنفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ۚ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ

او په دی وجه چی خرج کړل دوی خپل مالونه بیا کومی ښځی چی نیکی دی تابعداری دی ساتونکی دی

لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ ۚ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ

په پټه دالله په حفاظت سره او دکومو چی دبد خویی بیره وی تاسی ته نو دوی پوهوی

وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ۖ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا

او جلا کوی یی په بیده کیدو کی او وهی دوی بیا که خبره ومنی ستاسی نو مه تلاش کوی

عَلَيْهِنَّ سَبِيْلًا ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيْرًا ﴿۳۴﴾ وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ

په دوی باندې لار دالزام بیشکه الله دی دتولو څخه لوړ لوی ، اوکه تاسی ېیریداست چی دیو

بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوْا حَكَمًا مِّنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا ۚ اِنْ

بل سره ضد ساتی نو ودروی یو منصف دسړی دطرف څخه او یو منصف دښځی دطرف څخه ، که

يُّرِيْدَآ اِصْلَاحًا يُّوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا خَبِيْرًا ﴿۳۵﴾

دا دواړه غواړی چی اصلاح وکړی نو الله به موافقت پیدا کړی په دواړو کی بیشکه الله په هرڅه باندی پوهه خبردار دی .

دآیتونو تړون : دښځو متعلق چی کوم احکام تیر سوی دی په دی کی د دوی دحق ضائع کولو منع هم ذکر سوی ده ، اوس مخ ته دنارینه وو دحقونو ذکر دی او ددی نارینه وو حقونه که فوت سی نو په دی صورت کی دتادیب اجازت هم ورکړل سوی دی ، په دی حقونوکی که اختلاف راسی نو دتصفیی طریقه او دحقونو د ادا کونکو فضیلت هم ذکر دی ، ددی سره سره ددی خبری هم وضاحت دی چی دنارینه وو درجه ترښځو زیاته ده نو ددی څخه دا جواب هم راووتی چی کله چی نارینه دښځی په مقابله کی بهتره دی نو په دی خبره کی څه اشکال نسو پاته چی په میراث کی ددوی حصه دښځو په نسبت ولی زیاته ده ؟

لنډتفسیر : نارینه حاکمان دی پرښځو باندی (په دوو وجهوسره یو) په دی سبب چی الله ﷻ خینو (یعنی نارینه) ته پرخینو (یعنی پرښځو باندی قدرتی) بهتروالی ورکړی دی (دا خدای ورکړی کاردی) او (دوهم) په دی سبب سره چی نارینه وو (پرښځو باندی) خپل مالونه (په مهرکی اوددوی اونفقه کی) خرڅ کړی دی (اودخرڅ کونکو لاس لوړ اوښه وی ترهغو پرچاچی خرڅ کول کیږی اودا کسبی کاردی) نوکومی ښځی چی نیکی دی (دوی دنارینه وو ددی فضیلتونو او حقونوپه وجه) حکم منونکی دی (او) دسړی په غیر موجودګی کی (هم) په حفاظت (او) دخدای (په توفیق دده دعزت اومال) ساتنه کوی او کمی ښځی چی (ددی صفت نه وی بلکه) داسی وی چی تاسی ته (په قرآئنو اونښانو سره) د دوی دبد دماغی احتمال وی (قوی) نو دوی ته (اول) په ژبه نصیحت وکی او (که یی نه منی نو) دوی دپریوتو په ځای کی یوازی پریږدی (یعنی ددوی سره یوځای مه پریوزی او ورڅخه جلاسی) او (که په دی هم ونه سی نو) دوی (په درمیانه وهلوسره) ووهی بیاکه دوی ستاسی حکم منل شروع کی نوپه دوی باندی (دزیاتی کولو دپاره) بهانه (اوموقعه) مه لټوی (ځکه چی) بیشکه الله ﷻ ډیر لوی لوړ اولویی والا دی (دهغه حقوق اوقدرت اوعلم ټول لوی دی که تاسی داسی وکړی نوهغه به پرتاسی بیاهم دخپلو حقونو په اړوند په زرګونو الزامات قائمولای سی) اوکه (په قرآئنو اونښانوسره) تاسی خلګوته په دی دواړو ښځه خاوندکی (دیوداسی کش مکش) ېیره وی (چی دوی یی په خپل مینځ کی نه سی لیری کولی) نوتاسی خلګ یو سړی چی دروغی راوستلو لیاقت لری دنارینه دخاندان څخه اویو سړی چی (هم دغسی) دروغی راوستلو لیاقت لری دښځی دخاندان څخه (مقرر کړی اوددی کش مکش دلیری کولو دپاره یی دوی ته) ورولیږی

(چي دوی ولاړسي او حالات معلوم کړي اوکوم يوچي بې لارې وي ياپه دواړوکي څه لږ قصور، پوه يې کړي) که چيرې دادواړه کسان (دزړه په صدق سره دمعاملې) روغوالی غواړي نوالله ﷻ به ددې ښځي اوخاوندپه مينځ کي (په دې شرط که دابنځه اوخاوند ددې دواړو په رايه عمل هم وکړي) اتفاق راولي ، بيشکه الله ﷻ لوی علم اولوی خبر والا دی (په کومه طريقه چي د دوی مصالحت راتلی سي په هغه پوه دی ، کله چي ددې دواړو فيصله کونکو نيت ورته صحيح معلوم سي، نودصلح راوستلو طريقه به د دوی په زړه کي واچوي)

معلومات اومسئلې: دسورةِ نسآء دشروع څخه تردې ځايه پورې ډير احکام اوهدايت دښځو دحقونو په اړوند راغلي دي چي په دې کي يې هغه ظلمونه وران اوختم کړل، کوم چي تر اسلام مخکي په ټوله دنياکي پردې نازك قسم باندې کيدل، اسلام ښځوته هغه ټول انساني حقونه ورکړل کم چي نارينه ووته حاصل دي ، که دښځو پرذمه يې دنارينه څه خدمتونه واچول، نوپر نارينه وو يې هم دښځو حقونه فرض کړل ، دسورةِ بقرې په آيت کي يې ارشاد وفرمايي ، وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِيْ عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ يعنې دښځو حقونه دنارينه وو په ذمه داسي واجب دي لکه دنارينه وو حقونه چي دښځو په ذمه دي ، په دې کي يې ددواړو دحقونو ديو ډول والي حکم ورکړی دی چي ددې تفصيلات يې عرف (اصطلاح) ته حواله کړل ، دجاهليّت اودټولي دنيا دظالمانه رسمونويې ديوه مخه خاتمه وکړه ، البته داضروري نه ده چي د دواړو حقونه دي دصورت په اعتبارسره يوډول وي ، بلکه په ښځه باندې يو ډول کار لازم دی نو ددې په مقابله کي په نارينه باندې بل قسم کار دی، ښځه دکور دکارونو ، دکوچنيانو دپالني اوحفاظت ذمه داره ده، نونارينه ددې دضرورتونو دپوره کولو دپاره دکسبِ معاش ذمه دار دی ، دښځي پرذمه دسړي خدمت اوحکم منل دي نودسړي پرذمه ددې مهر اونفقه ده يعنې دټولو ضروري خرڅونو انتظام دی ، مقصد دې آيت ښځوته دنارينه وو په شان حقونه ورکړل ، ليکن يوشي داسي هم دی چي په هغه کي نارينه ووته پرښځو باندې لوړوالي اويوخاص فضيلت حاصل دی په دې وجه يې ددې آيت په آخر کي وفرمايل ، وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ : يعنې نارينه ووته پرښځو باندې يوه درجه ښه والي حاصل دی ، په دې آيتونوکي ددې درجې بيان قرآن حکيم په حکيمانه طريقه دبيان سره داسي کړی دی چي دنارينه وو دافضيلت اولوړوالي په خپله دښځو دمصلحت اوفائدې دپاره اوعين دحکمت په تقاضاسره دی ، په دې کي نه دښځي دشان کموالی دی اونه په کي ددې کم نقصان دی ، ارشادفرمايي ، اَلرِّجَالُ قَوّٰمُوْنَ عَلَى النِّسَآءِ ، قوّام، قيّام، قيّم په عربي ژبه کي هغه سړي ته ويل کيږي ، چي ديوکار يانظام ذمه وار اوچلوونکی وي ، په دې وجه په دې آيت کي د قوّام ترجمه عام طورپه حاکم سره سويده يعنې نارينه پرښځو حاکمان دي ، مراد دادی چي دهريوه اجتماعي نظام دپاره په عقل اوعرف کي دا ضروري ده چي ددې څوك سربراه ياامير اوحاکم وي چي داختلاف په وخت کي دهغه په فيصله کار وچليږي ، لکه څنګه چي دملك، حکومت اورياست دپاره ددې ضرورت هميشه ګڼل سوی دی اويوسړي دقبيلې سردار اوحاکم منل سوی دی، دغه ډول په دې عائلي نظام کي چي خانه داري ورته ويل کيږي، په دې کي هم ديوامير اوسربراه ضرورت دی ، دښځو اوکوچنيانو په مقابله کي ددې کار دپاره الله ﷻ نارينه منتخب کړل، چي ددوی علمي او عملي قوتونه په نسبت دښځو

اوکوچنیانو زیات دی اودا داسی بدیهی (یعنی ښکاره) معامله ده چی یوه عقل لرونکی ښځه یاسړی ددی څخه انکار نه سی کولی ۰

لنډه داچی دسورة بقری په آیت کی یی ، وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وفرمایل اودسورة نسآء په ذکر سوی آیت کی یی ، اَلرِّجَالُ قَوّٰمُوْنَ عَلَى النِّسَآءِ وفرمایل دایی وښوولہ چی که څه هم دښځوحقونه پرنارینه وباندی داسی لازم اوواجب دی لکه څنګه چی دنارینه وو پرښځو دی اوددواړو حقونه په خپل مینځ کی یوډول دی لیکن په یوه شی کی نارینه ووته ښه والی حاصل دی چی دوی حاکمان دی ، اودقرآن کریم په نورو آیتونوکی یی داهم واضحه کړه چی داحکومت کم چی نارینه ووته پرښځو باندی دی، محضی دآمریّت اوظلم حکومت نه دی، بلکه حاکم یعنی نارینه هم دشریعت دقانون اومشوری پابندی دی، محضی دخپل طبیعت په خواهش سره یوکار نه سی کولی ، ده ته حکم ورکړل سوی دی چی ، عَاشِرُوْهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ یعنی دښځو سره درواج په طریقه ښه سلوك کوی ، دغه ډول په بل آیت کی د عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ تعلیم دی، چی په دی کی یی داهدایت کړی دی چی دکور په کارونوکی دی دښځی په مشوره سره کارکوی ، تردی تفصیل وروسته دسړی حاکمیت دښځی دپاره دڅه خفګان سبب نه سی کیدی ، خوبیاهم دااحتمال ووچی کیدی سی دنارینه وو ددی ښه والی اوحاکم والی پرښځو باندی څه خراب تاثیر وسی ،په دی وجه دلته یوازی الله ﷻ په حکم ښوولو اوجاری کولو باندی بس والی ونکی بلکه په خپله یی ددی حکمت اووجه هم وښووله، یوه هغه وجه ده چی دخدای ﷻ ورکړه ده اودچادعمل په دی کی دخل نسته دوهمه کسبی وجه ده چی عمل لره په کی دخل دی ، نو اوله وجه یی داسی ارشاد وفرمایله ، بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ یعنی الله ﷻ په دنیاکی په خاص حکمت او مصلحت سره یوه ته پربل باندی لویی ورکړی ده ، څوك یی افضل اوڅوك یی مفضول (پرده بل شی ښه کړه سوی) جوړکړی دی لکه یوخاص کور الله ﷻ خپل کور (بیت الله) اوقبله مقرره کړه اوبیت المقدس ته یی خاص فضیلت ورکی ، دغه ډول دنارینه ووحاکمیت هم یوخدای ورکړی فضیلت دی چی دنارینه ووکم کوشش اوعمل یادښځو کوتاهی اوبی عملی لره په کی څه دخل اونور نسته ، دوهمه وجه کسبی اواختیاری ده چی سړی خپل مال پرښځه باندی خرڅ کوی مهر ادا کوی او ددی دټولو ضروریاتو ذمه واری سرته رسوی ، په دی دوو وجهو یی سړی پرښځو باندی حاکمان جوړکړی دی .

فائده: دلته یوه بله خبره هم دفکر قابله ده ، ابن حبان په بحرمحیط کی لیکی چی په دی آیت کی دنارینه وو دحاکمیّت په دوو وجهو بیانولو سره داهم ثابته سوه چی دچا دحاکمیت اوولایت مستحق کیدل یوازی په زوراوغلبه سره نه سی کیدی بلکه دکار صلاحیّت اواهلیّت دی دحکومت مستحق جوړوای سی

(دنارینه وودښه والی بیانولو دپاره دقران کریم عجیبه طریقه)

داولی وجی په بیان کی لنډه طریقه داوه چی دنارینه وو اوښځوطرف ته یی ضمیرونه راجع کړی وای فَضَّلَهُمْ عَلَيْهِنَّ یی فرمایلی وای ، لیکن قرآن کریم سرنامه بدله کړه دبَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ الفاظ یی اختیارکړه په دی کی داحکمت دی چی ښځه اونارینه یی دیوه اوبل حصی اوجزءونه وګرځول، دی طرف ته یی اشاره وکړه چی که په څه شی کی دنارینه وو ښه والی اولوړوالی ثابت هم سی نوددی داسی مثال دی لکه چی

دانسان سر دده ترلاسونو ښه دی یادانسان زړه دده ترمعدی ښه دی نولکه څنګه چی دده سرتر لاسونو ښه دی نودا ښه والی خو دلاسونو مقام اواهمیت نه سی کمولی ، دغه ډول دنارینه حاکم کیدل دښځی درجه نه سی کمولی ځکه چی دادواړه دیوه اوبل دپاره په شان داندامونو اواجزاوو دی که سړی سردی نوښځه بدن دی ، اوځینی مفسّرین (تفسیر لیکونکی) لیکی چی په دی سرنامه یی دی طرف ته هم اشاره کړی ده چی داښه والی کوم چی نارینه ووته پرښځو باندی حاصل دی دادجنس اودمجموعی په اعتبار سره دی اوترڅو پوری چی دافرادو تعلق دی نوډیره ممکنه ده چی یوه ښځه په علمی او عملی کمالاتوکی تریوه سړی زیاته سی اودحاکمیّت په صفت کی هم ترنارینه لوړه سی .

(دسړی اوښځی مختلف عملونه دکار دتقسیم پر اصولو باندی دی)

دوهمه وجه اختیاری چی یی دا بیان کړیده چی سړی خپل مالونه په ښځو باندی خرڅوی، په دی کی هم دیوڅو مهمو کارونو طرف ته اشاره سوی ده، مثلاً یوخوددی شبهی لیری کول دی چی دمیراث په آیت کی دنارینه وو حصه دنارینه وو دوه چنده اودښځو دیوه چند څخه پیداسوی ده ، ځکه چی دی آیت یوه وجه دا هم وښووله چی مالی ذمه واری ټولی پرنارینه وو باندی دی، دښځو حال خودادی چی ترواده مخکی ددوی دټولو خرڅونو ذمه واری پرپلار باندی ده اوتر واده وروسته پرخاوند ، نوپه دی وجه چی فکر وکړه سی نو نارینه لره دوچنده حصه ورکول ده لره کم زیات ورکول خونه دی، دغه خوبیا بیرته ښځوته رسیږی ، دوهمه اشاره پکښی دژوند دیومهم اُصول متعلق داهم ده، چی ښځه په پیدایښتی اوفطری ډول سره دخپلو خرڅونو په خپله دګټلو قابله نه ده، نه ددی حالات ددی دپاره برابر دی چی دادی دمحنت اومزدوری اونورو کسبونو دپاره دنارینه وو په شان دفترونو اوبازارونو ته ولاړه سی ، ځکه نو الله ﷻ ددی ټولو ذمه واری پرنارینه وو باندی اچولی ده ترواده مخکی یی پلار کفیل دی اوترواده وروسته یی خاوند ، ددی په مقابله کی الله ﷻ دنسل زیاتولو ذریعه ښځه جوړه کړی ده دکوچنی دپرورش ، دکور ذمه واری هم په دی باندی اچول سوی ده ، ځکه چی سړی داکارونه نه سی کولی په دی وجه دانه سی ګڼل کیدی چی ښځه یی په خپله نفقه کی دسړی محتاجه کړیده ، ددی مرتبه یی کمه کړیده بلکه دکار دتقسیم پرأصولو باندی وظآئف تقسیم سوی دی ، البته دوظآئفو دښه والی اونا ښه والی چی په خپل مینځ کی کوم فرق دی هغه دلته هم دی ، لنډه دا ده چی ددی دواړو وجهو په ذریعه دا وښوول سوه چی دنارینه وو په حاکمیّت سره نه دښځو څه درجه کمه سوه او نه په دی کی څه نفع ده بلکه ددی فآئده هم ښځو ته رسیږی .

صالحه بي بي: ددی آیت په شروع کی په ډول دضابطی داوښوول سوه چی سړی پرښځه باندی حاکم دی تردی وروسته یی دنیکو اوبدو ښځو بیان داسی وفرمایی ، فَالصّٰلِحٰتُ قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ لِّلْغَیْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ یعنی نیکی ښځی هغه دی چی دسړی حاکمیّت ومنی، ددوی تابعداری کوی اودنارینه وو په غآئب والی کی هم دخپلو نفسونو اوددوی دمالونو حفاظت کوی، یعنی په خپلی پاکدامنی اودکور دمال په حفاظت کی دوی ته دنارینه وو دحاضروالی اوغآئب والی ټول حالات برابردی ، داسی نه چی ددوی په مخکی ددی کارونو اهتمام کوی اوپه شاپسی یی بیا پروانه ساتی .

نبی کریم ﷺ ددی آیت دتفسیر په ډول سره فرمایلی دی .

خَیْرُ النِّسَآءِ امْرَءَةٌ اِذَا نَظَرْتَ اِلَیْهَا سَرَّتْكَ وَاِذَا اَمَرْتَهَا اَطَاعَتْكَ وَاِذَا غِبْتَ عَنْهَا حَفِظَتْكَ فِیْ مَالِهَا وَنَفْسِهَا .

یعنی ښه ښځه هغه ده چی کله ته هغی ته ګوری نو خوشحاله کیږی او کله چی هغی ته حکم کوی ، نو حکم منی او کله چی ته غائب یی نو دخپل نفس او مال حفاظت کوی .

او کله چی دښځو دا ذمه واری یعنی ځان پاکدامن ساتل او دخاوند دمال حفاظت کول دا دواړه آسانه کارونه نه دی په دی وجه یی مخ ته وفرمایل بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ یعنی په دی حفاظت کی الله ﷻ دښځی کومک کوی او دهغه په توفیق او کومك سره دا دا کارونه سرته رسولی سی ، که نه وی نو دنفس او شیطان مکرونو هروخت انسان، ښځه او سړی په قبضه کی اخیستی دی ، او بیا خاصکر ښځی خو په خپلو علمی او عملی قوتونو کی دنارینه وو په نسبت کمزوری هم دی خو بیا هم په دی ذمه واریو کی ترنارینه وو محکمه لیدل کیږی دا ټول دالله ﷻ توفیق او کومك دی ، هم دا وجه ده چی دبی حیایی په ګناهونو کی زیات تره نارینه اخته کیږی او ښځی دنارینه وو په نسبت ډیری کمی اخته کیږی ، دفرمان بردارو تابعدارو ښځو ښه والی لکه څنګه چی ددی آیت څخه معلومیږی دغه ډول په دی باره کی احادیث هم ډیر راغلی دی ، په یوه حدیث کی نبی کریم ﷺ فرمایی چی کومه ښځه دخپل خاوند تابعداره او فرمانبرداره وی ددی دپاره په هوا کی مرغان او په دریاب کی ماهیان او په آسمانونو کی ملائکی او په ځنګلونو کی حیوانان او درندګان استغفار او بخښنه غواړی (بحرمحیط)

(نافرمانه ښځه او ددی داصلاح طریقه)

تردی وروسته دهغو ښځو ذکر دی چی دخپلو خاوندانو فرمانبرداری نه دی یادکومو څخه چی په دی کارکی کوتاهی کیږی ،قرآن کریم ددوی داصلاح دپاره پرلپسی دری طریقی وښوولی ، وَاللّٰتِیْ تَخَافُوْنَ نُشُوْزَهُنَّ فَعِظُوْهُنَّ وَاهْجُرُوْهُنَّ فِی الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوْهُنَّ : یعنی دښځو دطرف څخه که دنافرمانی بیره وی ، نو اوله درجه داصلاح دا ده چی په نرمی سره دوی پوه کړی خوکه په دی پوهولو باندی ونه سی نو دوهمه درجه دا ده چی د دوی بستره دځانه څخه جلاکړی ، چی دوی ستاسی په خفګان پوه سی او را وګرځی ، دقرآن کریم په الفاظو کی دفِی الْمَضَاجِعِ لفظ دی ددی څخه فقهاوو رحمهم الله دا مطلب را ایستلی دی چی جدایی به یوازی په بستره کی وی دځای جدایی به نه کوی څکه چی په دی کی دزیات خفګان او فساد بیره ده ، دیوه صحابی رضی الله عنه څخه روایت دی .

قُلْتُ یَارَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ مَاحَقُّ زَوْجَةِ اَحَدِنَا عَلَیْهِ قَالَ اَنْ تُطْعِمَهَا اِذَا طَعِمْتَ وَتَكْسُوْهَا اِذَا اكْتَسَیْتَ وَلَا تَضْرِبِ الْوَجْهَ وَلَا تُقَبِّحْ وَلَا تَهْجُرْ اِلَّا فِی الْبَیْتِ (مشکوٰة ص۲۸۱)

ما رسول الله ﷺ ته عرض وکی چی زموږ دبیبیانو پرموږ څه حق دی ؟ وی فرمایل چی کله تاسی خوری نو په دوی باندی یی هم خوری او چی تاسی جامی اغوندی نو دوی ته یی هم وراغوندی او پرمخ یی مه وهی او بد ورته مه وایاست او مه ورڅخه لیری کیږی مګرنه په کورکی ، او که جلا کیدل ورڅخه غواړی نو یوازی دومره کوی (چی بستره ورڅخه جلا کوی) ځای مه ورڅخه جلا کوی .

او کومه چی په دی شریفانه سزا سره هم ونه سی نو بیایی دمعمولی وهلو اجازت هم سته، خو داسی وهل

چی پریدن یی دوهلو څه تاثیر ونسی اوهڅوکی یی هم مات نسی اوزخم هم وربا ندی رانسی اودمخ وهل خوبی مطلقًا منع کړی دی ، اولنی دوی سزاګانی شریفانه سزاګانی دی، په دی وجه دانبیاوو علیهم السلام اونیکانو څخه قولاً هم ددی اجازت نقل سوی دی اوپه دی باندی عمل هم ددوی څخه ثابت دی اودریمه سزایعنی وهل که څه هم دمجبوری په حالت کی په یوخاص شکل سره سړی ته ددی اجازت ورکړه سوی دی ، لیکن سره ددی په حدیث کی داهم ارشاد دی ، وَلَنْ يَضْرِبَ خِيَارُكُمْ يعني ښه سړی دی دوهلو سزا ښځوته نه ورکوی ، نو په دی وجه دانبیاوو علیهم السلام څخه هیڅکله هم داعمل نه دی سوی .

ابن سعد اوبیهقی دحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه دلور صاحبی رضی الله عنها څخه دا روایت نقل کړی دی چی اول سړی مطلق دښځو دوهلو څخه منع کړه سوی وو، لیکن بیاښځی زړه وری سوی نوبیرته دا اجازت وسو ، دذکر سوی آیت تعلق هم ددی قسم یوی واقعی سره دی ، چی ددی شانِ نزول دادی چی زیدبن زبیر رضی الله عنه دخپلی لور حبیبی رضی الله عنها نکاح دحضرت سعدبن ربیع رضی الله عنه سره کړی وه، ددی دواړو ښځی اوخاوند په مینځ کی څه اختلاف راغی خاوند په یوه چپلاخه ووهله حبیبی رضی الله عنها خپل پلارته شکایت وکی، پلاړدا دحضور صلی الله علیه وسلم په خدمت کی حاضره کړه حضور صلی الله علیه وسلم حکم وکی چی حبیبی رضی الله عنها ته داحق حاصل دی چی په څومره زور سره سعدبن ربیع رضی الله عنه دی ته چپلاخه ورکړی ده ، هغه دی هم په دغومره زور سره دی په چپلاخه ووهی ، دی دواړو پلار اولورچی داحکم واوریدی نوروان سول چی دسعدبن ربیع رضی الله عنه څخه دحکم مطابق خپل بدل واخلی ، لیکن عینی په دغه وخت کی دا ذکر سوی آیت نازل سو چی په دی کی یی په آخری درجه کی سړی ته دښځی دوهلو اجازت ورکی اودسړی څخه دقصاص یابدل اخیستو اجازت یی ورنه کی، نونبی کریم صلی الله علیه وسلم دوی دواړه واپس کړل اودا حکم یی ورته واوروی او دبدل اخیستو اولنی حکم یی منسوخ کی ، دآیت په آخرکی یی ارشاد وفرمایی چی په دی درو تدبیرونو کی که دوی تابعداری سوی نوتاسی هم بیاسترګی پرېتوی اوپه کوچنیو خبرو باندی په دوی کی دالزام لاره مه لټوی اوپوه سی چی دالله جل جلاله قدرت په ټولو باندی زیات دی .

دمضمون خلاصه : ددی آیت څخه په بنیادی حیثیت سره چی کمه خبره مخ ته راځی، هغه دا ده، چی دتیرو آیتونو دبیان مطابق دښځو اونارینه وو حقوق یوشان دی ، بلکه دښځو دحقوقو دادا کولویی زیات اهتمام په دی وجه کړی دی چی دوی دنارینه وو په نسبت کمزوری دی ، خپل حقونه دخپلو متوپه زور دنارینه وو څخه نسی حاصلولای خوددی برابری دامعنی نه ده چی په ښځه اونارینه کی دی ددرجی دښه والی څه فرق نه وی ، بلکه دحکمت اوانصاف په تقاضا سره یی نارینه په دوو وجهو پرښځو باندی حاکمان جوړکړی دی ، اول خودنارینه وو جنس ته دخپل علمی اوعملی کمالاتو په اعتبار سره دښځو پر جنس باندی یوخدای ورکړی ښه والی اولوړوالی حاصل دی، چی ددی حاصلول دښځی دجنس دپاره ممکن نه دی، که چیری یوځای خال خال اتفاقی واقعات وی نودا خبره ځان ته ده ، دوهم داچی دښځو ټول ضروریات پوره کول سړی په خپله ګټه اوخپل مال سره کوی، اولنی سبب خاص دخدای جل جلاله ورکړه ده دده په اختیارکی نه ده ، دوهم کسبی او اختیاری دی اوداهم ویل کیدای سی چی دیوه مور اوپلارپه اولادو کی دځینو دحاکم او دځینو دماتحت (محکوم) جوړولو دپاره دعقل او انصاف په بنآء سره دوه

شیان ضروري وه، يو داچي څوك چي حاكم جوړیږي، په ده کي دعلم اوعمل په اعتبار سره دحاکمیّت صلاحیت، دوهم دده پرحاکمیت باندي دمحکوم رضامندي ، نواولني سبب داخبره په ډاګه کوي چي دحاکمیّت صلاحیت په سړي کي دي، او دوهم سبب دمحکوم (ماتحت) رضامندي، ځکه چي دنکاح په وخت کي کله دخپل مهر اوډوډۍ اونفقي دذمه واري پر شرط باندي دنکاح اجازت ورکوي، نودا سړي داحاکمیّت منظوروي ، غرض دادي چي دآیت په اوله جمله کي دکورني نظام يوبنیادي اصول وښوول سول چي که په اکثرو شیانوکي څوك برابرهم دي خوبیاهم نارینه لره پرښځي باندي يوحاکمیّت اوښه والي حاصل دي اوښځه محکومه اوتابع ده ، تردي بنیادي اصولو لاندي په عملي دنیاکي دښځو دوې طبقي سوي يوه هغه طبقه چاچي ددي بنیادي اصولو اوخپلي معاهدي پابندي وکړه اودسړي حاکمیّت یي ومنی، تابعداره سوه ، دوهمه طبقه هغه ده چي پردي اُصولو باندي ولاړه پاته نه سوه ، نواوله طبقه دکورني امن اواطمینان په خپله کفالت کوي، دي ته دهیڅ قسم اصلاح حاجت نسته ، ددوهمي طبقي داصلاح دپاره دآیت په دوهمه جُمله کي يوداسي جوړ کړه سوي نظام وښوول سوچي ددي په ذریعه دکور روغوالی (اصلاح) په کورکي دننه وسي اودښځي اوخاوند جګړه ددي دواړو په خپل مینځ کي خپره سي ، دیوبل نفرمداخلت کولوته په کي ضرورت را نه سي، په دي کي يي نارینه ووته داسي خطاب وفرمایی چي که په ښځوکي دنافرماني کولو یاحکم نه منلو څه کمی ووینی نوترټولو مخکي ددي پوهولو کوشش وکړي که په دي سره کار وسوخو معامله ختمه سوه، ښځه دګناه څخه اوسړی دزړه دآزار څخه خلاص سو، اوکه په پوهولو سره کارونه سو نو دوهمه درجه داده چي ددي دپوهولواوخپل خفګان دښکاره کولو دپاره په جلا بستره کي پریوزي، دایوه معمولي سزا اوښه پوهول دي که په دي سره هم کار ونه سو او دا بیا هم دخپل خوي څخه منع نه سوه ، نوپه دریمه درجه کي يي دمعمولي وهلو هم اجازت ورکی، ددي وهلو حددادي چي ددي پربدن دوهلو څه تاثیر اوزخم ونه سي لیکن ددي دریمي درجي دسزا استعمالول نبی کریم ﷺ نه دي خوښ کړی، بلکه فرمایلي يي دي چي ښه اوشریف خلګ داسي نه کوي ، پرهرحال په دي معمولي وهلوسره هم که معامله برابره سوه نوبیاهم مقصد حاصل سو ، په دي باره کي چي نارینه ووته دښځو دروغولو دپاره دادري اختیارات ورکړه سوي دي ، دلته یي دا هم فرمایلي دي ، فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوْا عَلَيْهِنَّ سَبِيْلًا : یعني که په دي درو خبرو کولوسره دوی ستاسي خبره ومني ، نو اوس تاسي تردي زیات الزامونه مه وریوری تړی بلکه سترګی پرپټوی اوښه پوه سی چي الله ﷻ تاسي ته پرښځو باندي لویي درکړي ده نو دالله ﷻ لویي پرتاسي باندي مسلّطه ده که تاسي زیاتي وکي نوسزابه يي تاسي خوري

(که جګړه اوږده سي نو دواړه طرف ته دي دخپلولي په فیصله کونکي صلح وکړي)

داخو هغه نظام ووچي دکورجګړه په کورکي ختمه سي لیکن ځیني وخت جګړه اوږده سی، ښځه سرکښی کوي اویاسړی بی ځایه وجي سختي کوي، پرهرحال په دي صورت کي دکور خبره دباندي وتل لازمي وي لیکن دعام عادت مطابق داسي کیږي چي دښځي طرف دار سړي ته او دسړي طرفداري ښځي ته بدي ردي وايي اوالزامونه لګوي اونتیجه يي داسي چي دواړه طرف ته راوپاریږي اوددوو تنو جګړه دخانداني جګړي صورت اختیار کړي، په دي دوهم آیت کي قرآن کریم ددي لوی فساد ددروازی دبندولو

دپاره دوخت حاکمانو اوددواړو جانبو مشرانو اوطرفدارانو ټولو مسلمانانوته خطاب وکی یوه داسی پاکیزه طریقه یی وښووله چی په دی سره به ددواړو فریقو راپاریدل هم ختم سی اوپریوه اوبل دالزامونو لګولو لاربه هم بنده سی اوددوی په مینځ کی به دصلح لار راووزی، اودکور جګړه که په کورکی ختمه نه سوه ، نو کم ازکم په خاندان کی خوبه ختمه سی ، عدالتونو اوکوڅو بازارونوته خوبه ونه وزی ، اوهغه داچی حکومت یادفریقینو مشران یاعام مسلمانان دی داسی کاروکړی چی ددوی (ښځی اوخاوند) په مینځ کی دی دصلحی راوستو دپاره دی فیصله کونکی مقرر کړی، یودسړی دخاندان څخه بل دښځی دخاندان څخه، اودلته قرآن کریم دحَکَمْ په لفظ راوړلو سره ددی دواړو سړیانو ضروری صفتونه هم وښوول چی په دی دواړوکی دی دجګړو دفیصله کولو صلاحیت موجودوی اوښکاره خبره ده چی دا صلاحیّت په هغه سړی کی کیدی سی چی دعلم خاوندوی اودینداره وی .

لنډه دا چی یوحَکَمْ دسړی دخاندان څخه اوحَکَمْ دښځی دخاندان څخه دی مقرر کړی اوپه دی دواړو ښځه اوخاوند پسی دی ولیږی، اوس چی دوی دواړه هلته ولاړسی، نوڅه به کوی اوددوی اختیارات څه دی ؟

قرآن کریم ددی ښوونه نه ده کړی البته په آخرکی یی یوه جُملهٔ ارشاد وفرمایله ، اِنْ یُّرِیْدَآ اِصْلَاحًا یُّوَفِّقِ اللّٰہُ بَیْنَهُمَا یعنی که دادواړه روغه راوستونکی دحالاتو برابرولو اوددی دواړو دصلحی راوستو اراده وکړی نو الله ﷻ به د دوی په کارکی کومك وکی او دښځی اوخاوندپه مینځ کی به اتفاق پیداکړی ، ددی جُملی څخه دوی خبری معلومی سوی اوله داکه مصلحت راوستونکی دواړه حَکَمَین په نیك نیت سره وی اوپه زړه سره غواړی چی د دوی صلح وسی نوالله ﷻ به ورسره غیبی کومك وکی او دوی به په خپل مقصد کی کامیابه سی او د دوی په ذریعه به الله ﷻ دښځی اوخاوندپه زړونو کی اتفاق اومحبّت پیداکړی نو ددی په نتیجه کی دا هم ګټل کیږی چی کوم ځای صلح را نه سی نو دصلحی راوستونکی په یوه طرف کی به داخلاص کمی وی ، دوهمه خبره ددی جملی څخه دا هم معلومیږی چی ددی دواړو صلح راوستونکو لیږلومقصد دښځی او خاوندپه مینځ کی صلح کول دی ، ددی څخه ماسوابل کوم مقصد د دوی په لیږلو کی شامل نه دی، دابله خبره ده چی فریقین راضی سی اودادواړه صلح راوستونکی خپل وکیلان یا ثالثان جوړ کړی اودا ومنی چی تاسی دواړه یوځای سی اوکمه فیصله چی هم زمونږ په حق کی تاسی وکړه مونږته به منظوره وی ، په دی صورت کی به دادواړه روغه راوستونکی ددوی په معامله کی دفیصلی کولو اختیارمند سی که دواړه پرطلاق متفق سی، نوطلاق به وسی اوکه ددواړو اتفاق پرخُلع یابل شی باندی راسی نودسړی دطرفه څخه دورکړه سوی اختیارپر بناء به ښځی لره طلاق ورکړی اوفریقین به یی منی ، په امامانوکی دحسن بصری اوامام ابوحنیفة رحمهما الله تحقیق دا دی (روح المعانی وغیره)

دحضرت علی رضی الله عنه په وړاندی یوه داسی واقعه راغله چی په دی کی هم ددی شهادت موجود دی چی دی دواړو حکمینوته په خپله څه اختیار بغیر دصلح کولو څخه نسته ترڅوچی فریقین دوی ته کلی اختیار ورنه کړی ، دا واقعه په سنن بیهقی کی په روایت دعبیده سلمانی داسی ذکر ده ، یو سړی اویوه ښځه دحضرت علی رضی الله عنه په خدمت کی حاضر سول او ددواړو سره پوره پوره خلګ وه حضرت علی رضی الله عنه حکم وکی چی یوحَکَم دسړی دخاندان څخه اویو دښځی دخاندان څخه مقررکړی ، کله چی دا حَکَمَین مقرر سول نو

دی دواړو ته یې خطاب وکړ چې تاسې پوهیږئ چې ستاسې ذمه واري څه ده او تاسې لره څه کول په کار دي ؟ واوری ، که تاسې دواړه ښځه او خاوندیو ځای کول او د دوی دواړو په مصلحت را وستو باندې متفق سوا ست نو داسې وکړئ ، او که تاسې دا معلومه کړه چې په دوی کې مصالحت نه سي کیدی یا قائم نه سي پاته کیدی او ستاسې د دواړو پردې اتفاق راسي چې د دوی جلا کول ښه دي، نو داسې وکړئ، چې دا یې واوریدل نو ښځې وویل چې ماته منظوره ده دې دواړو فیصله کونکو چې د الله ﷻ دقانون مطابق هر څه فیصله وکړه که زما درضا مطابق وي او که خلاف ماته منظوره ده ، لیکن سړي وویل چې جلاوالی او طلاق خوزه په هیڅ حال کې نه قبلوم البته دې فیصله کونکو ته دا اختیار ورکوم چې پرما مالي تاوان هر څومره چې غواړي وادي چوي خودادي راضي کړي، حضرت علي رضی الله عنه وفرمایل چې نه! ته به هم دې حَکَمینو ته هم دغسې اختیار ورکوې لکه څنګه چې دې ښځې ورکې.

ددې واقعې څخه ځینو مجتهدینو دامسئله رااېستلې ده چې حَکَمین بااختیاره کول ضروري دي لکه چې حضرت علي رضی الله عنه فریقینو ته وویل او دوی یې با اختیاره جوړ کړل او حضرت امام ابوحنیفة رحمه الله او حسن بصري رحمه الله فرمایي چې که دحکمینو بااختیاره کیدل شرعي کار وي او ضروري وي نو د حضرت علي رضی الله عنه ددې ارشاد او دفریقینو څخه درضا مندۍ حاصلولو ګرسره ضرورت نه وو، فریقینو ته درضا مندۍ کولو کوشش په خپله ددې خبرې دلیل دی چې په اصل کې داحکمین بااختیاره نه وي البته که ښځه خاوند ته اختیار ورکړي نو بیا به بااختیاره سي.

دقرآن کریم ددې تعلیم څخه دخلګوپه مینځ کې دجګړو او مقدمو فیصله کولو متعلق دیو نوي باب اضافه وسوه او دا ډیره دفائدې خبره ده چې ددې په ذریعه عدالت او حکومت ته ترر سیدو مخکې ډیرو جګړو او مقدمو فیصله دخپلوانو په ثالثۍ سره کیدی سي (او د عدالتونو او کچرو دخرڅونو څخه خلګ په خلاصیدی سي، خو هلته چې دقرآن په دې تعلیم باندې عمل وسي)

(په نورو جګړو کې دې هم دحَکَم په ذریعه مصالحت کول کیږي)

فقهاؤ حضراتو فرمایلي دي چې په خپل مینځ کې دصلح کولو دپاره ددوو حکمونو دلیږلو داتجویز یوازې دښځې او خاوند په جګړو پورې محدود نه دی ، بلکه په نورو جګړو کې هم ددې څخه کار اخیستل کیږي او په کار دي چې کار ورڅخه واخیستل سي او خاص کر چې جګړه دخپلوانو په مینځ کې وي ،ځکه چې په عدالتي فیصلو سره وقتي جګړې خوختمې سي لیکن دغه فیصلې په زړونو کې خرابۍ او ددښمنۍ جراثیم پریږدي چې وروسته بیا ډیر په ناکاره شکلونو کې ښکاره کیږي ، حضرت عمر فاروق رضی الله عنه خپلو قاضیانو ته داسې فرمان جاري کړی وو ، چې:

رُدُّوا الْقَضَاءَ بَيْنَ ذَوِي الْاَرْحَامِ حَتّٰى يَصْطَلِحُوْا فَاِنَّ فَصْلَ الْقَضَاءِ يُوْرِثُ الضَّغَائِنَ (معین الحکام ص۲۱۴)

یعني دقریبانو مقدمې او دعوې بیرته دوی ته ورواپس کوئ چې دوی په خپله دوررولۍ په کومک سره په خپل مینځ کې دصلح صورت راوباسي ځکه چې دقاضیانو فیصلې په زړونو کې کینه او دښمنې پیدا کوي په حنفي فقهاؤ کې قاضي قدس علاؤ الدین طرابلسي په خپل کتاب معین الحکام کې او ابن شحنه په لسان الحکام کې دافاروقي فرمان دداسې خپلولۍ دفیصلو خاص بنیاد جوړ کړی دی دکوم په ذریعه چې

دفریقینو په رضا مندی سره دصلح یو صورت راایستلای سی. اوددی سره سره یی داهم لیکلی دی چی که څه هم دافاروقی فرمان دخپلوانو دجګړو په اړوند دی مګرددی چی کوم علت اوکوم حکمت په دی فرمان کی ذکر دی چی عدالتی فیصلی په زړونوکی خړوالی پیدا کوی، داحکمت په قریبانو اوغیر قریبانو دواړوکی عام دی، ځکه چی په خپل مینځ کی دزړه دبدی اودښمنی څخه عام مسلمانان خلاصول په کار دی ، په دی وجه دحاکمانو اوقاضیانو دپاره مناسب دادی چی دمقدمو ترآوریدو مخکی ددی کوشش کوی چی په کوم صورت سره ددوی په مینځ کی په رضامندی سره صُلح وسی ، مقصد په دی دوو آیتونوکی یی دانسان دکورنی اوخاندانی ژوند یوداسی جامع اومکمل نظام ارشاد وفرمایی چی که په دی باندی پوره عمل وسی نوددنیا اکثره جنګونه اوجګړی به ختمی سی، نارینه اوښځی ټول به په ښه اطمینان سره خپل کورنی ژوندون دیوه جنّت په مثال تیروی اوټول جنګونه اوجګړی به ختمی سی دامن اوامان ژوندبه سی ، په آخرکی بیاپردی عجیبه اوښایسته قرآنی محکم نظام یوسرسری نظر واچوی کم چی یی دکورنیو جګړو دختمولو دپاره دنیا ته ورکړی دی .

(۱)دکور جګړه دی په ترتیب واره تدبیرونو سره په کور کی ختمه کړل سی .

(۲)که داسی نه سوای کیدی نوحکیمان یادخپلولی خلګ دی ددوو فیصله کونکو (حَکَمینو) په ذریعه د دوی په مینځ کی لَح وکړی چی که په کورکی نه وی نو چی په خاندان کی دننه خوجګړه ختمه سی .

(۳)کله چی داهم ونه سی نو په آخرکی دی معامله عدالت ته وړاندی کړی هغه دی د دواړو دحالاتو او معاملی تحقیق وکړی اوعادلانه فیصله دی وکړی .

(۴)دآیت په آخرکی، اِنَّ اللّٰهَ کَانَ عَلِیۡمًا خَبِیۡرًا یی وفرمایل ، دواړه حَکَمین یی هم خبردار کړل چی تاسی که بی انصافی یاورانی وکی نو تاسی به هم دیوعلیم اوخبیر سره مخامخ کیږی ، دغه خان ته در په یاد کړی .

وَاعۡبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشۡرِکُوۡا بِهٖ شَیۡـًٔا وَّبِالۡوَالِدَیۡنِ اِحۡسَانًا

او بندګی کوی دالله او مه شریکوی دده سره هیڅوک او دمور وپلار سره نیکی کوئ

وَّبِذِی الۡقُرۡبٰی وَالۡیَتٰمٰی وَالۡمَسٰکِیۡنِ وَالۡجَارِ ذِی الۡقُرۡبٰی

اودخپلوانو سره اویتیمانو سره اوفقیرانو اوهمسایه ګانو نژدی

وَالۡجَارِ الۡجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالۡجَنۡۢبِ وَابۡنِ السَّبِیۡلِ ۙ وَمَا مَلَکَتۡ

اوهمسایګانو پردو او درسره کښینستونکو او مسافرانو سره او د خپل لاس دمال

اَیۡمَانُکُمۡ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا یُحِبُّ مَنۡ کَانَ مُخۡتَالًا فَخُوۡرَا ۙ ﴿۳۶﴾ الَّذِیۡنَ

یعنی غلامانو مینځو سره ، بیشکه الله نه خوښوی لویی کوونکی تکبر کوونکی ، کوم چی

يَبْخَلُوْنَ وَيَأْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُوْنَ مَآ اٰتٰهُمُ اللّٰهُ

بخل کوی او امر کوی خلقو ته دبخل اوپټوی څه چې ده لره ورکړې دي الله

مِنْ فَضْلِهٖ ۗ وَاَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿۳۷﴾ وَالَّذِيْنَ

دخپل فضل څخه ، اوتيار کړی دي مونږ کافرانو دپاره عذاب دذلت ، او هغه خلق

يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَلَا

کوم چې خرڅ کوی مالونه خپل خلقو ته دخان دښوونې دپاره ، او ايمان نه راوړی په الله او نه

بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۗ وَمَنْ يَّكُنِ الشَّيْطٰنُ لَهٗ قَرِيْنًا فَسَآءَ قَرِيْنًا ﴿۳۸﴾

په ورځ دقيامت ، او دچا چې ملګری سوی شيطان نو دی ډير ناکاره ملګری دی .

دآيتونو تړون: په دی سورة نسآء کی دشروع څخه تاسی وينی چی په دی کی زيات اهتمام دبندګانو دحقونوسوی دی ، دسورة دشروع څخه تردی ځايه پوری دعامو انسانانو دحقونو دسرسری ذکر کولو څخه وروسته ديتيمانو اوښځو دحقونو ذکر وو اوپه دی کی دکوتاهي کوونکو دپاره دسزا وعده ده، اودښځو اوکوچنيانو په باره کی چی کم ظالمانه رواجونه په دنيا کی چليدل دهغه داصلاح اوبيا دوراثت دحقونو بيان دی، اوس دمور او پلار اونورو خپلوانو اوتعلق دارانو اوهمسايګانو اودعام مخلوق دحقونو څه په تفصيل سره بيان راځی اوکله چی داحقونه په کامله وجه سره هغه سړی اداکولی سی ، چی په الله ﷻ اوپه رسول ﷺ اوپه قيامت محکمه عقيده لري، دارنګه دبخل کبر اوريآء څخه ځان ساتی، ځکه چی داکارونه هم دحقونو په اداکولوکی مانع کيدی سی ، په دی وجه يی په دی آيتونوکی دتوحيد (دالله ﷻ ديووالی) ترغيب اوترهيب څه مضمونونه بيان کړل ، او دشرك ، دقيامت څخه دانکار، درسول ﷺ دنافرمانی ، اوبُخل اونورو بيکاره اخلاقو بدوالي يی هم ذکر کی .

لنډتفسير: اوتاسی دالله ﷻ عبادت اختيارکړی (په دی کی توحيدهم راغی) اوده سره کوم شی (برابره خبره ده که انسان وی اوکه غيرانسان وی، په عبادت کی يادهغه په خاصو صفتونوکی، په عقيده کی) مه شريکوی اود (خپلو) مور اوپلار سره ښه معامله کوی اود (نورو) خپلوانوسره هم اوديتيمانو سره هم، اودغريبانو سره هم، اودنږدی همسايګانوسره هم اودليری همسايګانو سره هم، اودخپل هم مجلسه سره هم (برابره خبره ده که دغه مجلسی هميشه وی لکه داوږد سفر ملګری ياپه يوه مباح کارکی شريك اوكه عارضی وی لکه دلنډ سفر ملګری ياپه ناځاپه جلسه کی شريك سوی) اودلاری تلونکی سره هم (برابره خبره ده که ستاخاص ميلمه وی اوکه نه) اودهغو (مريانو اومينځو) سره هم کوم چی (شرعًا) ستاسی په مالکانه قبضه کی وی (مقصد دا دی چی ددی ټولو سره معامله کوی چی تفصيل يی په بله موقع شريعت

ښوولی دی اوکم خلک چی داحقونه نه اداکوی اکثره ددی څوسببونه دی یاپکښی تکبّروی چی دچاپروا نه ساتی اوهیچاته نه ګوری یابخیلان وی چی چاته یی په یوڅه ورکولو سره ساه خیژی اویایی پرنبی کریم ﷺ باندی عقیده نسته چی دده دحکمونو اودحقونو اداکولو دثواب دوعدو اودحقونو په نه اداکولو سره دعذاب وعدی صحیح وګنی اوداکفر دی اویاددوی عادت دځان ښوولو اونوم پیداکولو وی نوکوم ځای چی نوم یی ښه کیږی هلته یی ورکوی که څه هم چی حق نه وی، اوکوم ځای چی یی نوم نه ښه کیږی، هلته یی دورکولو همّت نه وی که څه هم حق وی اویادسره د دوی په خدای پاك ﷺ باندی عقیده نسته اویا قیامت نه منی، اوداهم کفردی، په دی وجه په دی ترتیب سره څوك چی داکارونه کوی ددوی حال هم واوری چی) بیشکه الله ﷻ دداسی خلګو سره محبّت نه ساتی کوم چی (په زړه کی) ځان لوی ګنی (په ژبه سره) دلویی خبری کوی کم چی بخل کوی اونورو خلګوته هم دبُخل ښوونه کوی (برابره خبره ده په ژبه سره یاداسی چی نورخلک دوی ته ګوری نوهغوی هم بخل زده کوی) اودوی هغه شی پټوی کوم چی الله ﷻ دوی ته دخپل فضل څخه ورکړی دی (ددی څخه مراد یامال دولت دی چی دحفاظت په وجه نه بلکه یوازی دبخل په وجه یی پټوی چی حقدارن طمع ورڅخه ونکی یامراد ورڅخه ددین علم دی چی یهودوبه درسالت خبری پټولی، نوبخل به عام سی نوپه دی کی بخیلان اودرسالت څخه منکران دواړه راغلل) اومونږ دداسی ناشکرو دپاره (کوم چی دنعمت مال درسول ﷺ دراتلو دنعمت حق ونه پیژنی) سپکونکی سزا تیاره کړی ده اوکوم خلګ چی خپل مالونه خلګوته دځان ښوولو دپاره خرڅوی اوپه الله ﷻ اوپه آخری ورځ (یعنی دقیامت په ورځ) عقیده نه لری (ددوی هم دغه حال دی چی دالله ﷻ د دوی سره محبّت نسته) او (خبره دا ده چی) شیطان چی دچاملګری وی (لکه ددی ذکر سوو خلګو چی دی) نو دی د دوی بیکاره ملګری دی (چی داسی مشوره ورکوی چی دهغه انجام سخت ضرری وی)

معلومات اومسئلې

(دحقونو تربیان مخکې دتوحید ذکر ولې دی ؟)

دحقونو ترتفصیل مخکی دالله ﷻ دحکم منلو اوعبادت اودتوحید (دخدای ﷻ دیووالی) مضمون په دی شان سره ارشاد فرمایی، وَاعۡبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشۡرِكُوۡا بِهٖ شَيۡئًا یعنی دالله ﷻ عبادت کوی اودهغه سره هیڅوك په عبادت کی مه شریکوی دحقونو تربیان مخکی دعبادت اوتوحید په مضمون ذکر کولوکی ډیرحکمتونه دی چی په دوی کی یودادی چی دکوم سړی سره دالله ﷻ بیره اودهغه دحقونو اهتمام نه وی نودهغه څخه به ددنیا دبل چادحقونو اداکولو څه اُمید ودرلودل سی؟ دورور ولی یامعاشری دشرم یادحکومت دقانون څخه دځان خلاصولو دپاره په زرګونو لاری چاری لټوی، هغه شی کوم چی انسان دانسانی حقونو پوره کولوته په پټه او په ښکاره مجبوره کوی، هغه یوازی دالله ﷻ بیره اوتقوا ده او دادخدای ﷻ څخه بیره او تقواپه خدای یوګڼلو(یعنی توحید) سره حاصلیږی په دی وجه دمختلفوتعلقاتو او قریبانو دحقونو ترتفصیل مخکی دالله ﷻ دتوحید او دهغه دعبادت ور په یادول مناسب وه.

(ترتوحید وروسته دمور اوپلار دحقونو ذکر)

تردی وروسته یی ترټولو قریبانو اوتعلق لرونکو مخکی دمور اوپلار دحقونو بیان وکی اوالله ﷻ په

خپل عبادت اوخپلو حقونو پسی متصل دمور اوپلار دحقونو په بیانولو سره دی طرف ته اشاره وکړه چی په حقیقت کی خوټول احسانات اوانعامات دالله ﷻ دطرف څخه دی ،لیکن دظاهری اسبابو په اعتبار سره چی وکتل سی نو ترالله ﷻ وروسته ترټولو زیات احسانات پرانسان باندی دده دمور اوپلار دی ځکه چی په عامو اسبابوکی دده دپیدا ایښت سبب دوی دی ، اودپیدا کیدو څخه واخله ترځوانیدو پوری څومره سختی مرحلی چی دی په دی ټولوکی په ظاهری اسبابو سره مور اوپلار دده دوجود اوبیا دده دپرورښت اولوییدو ضامن دی ، په دی وجه په قرآن کریم کی په نورو ځایونو کی هم دمور اوپلار حقونه دالله ﷻ په عبادت پسی متصل بیان سوی دی یو ځای ارشاد دی .

اَنِ اشۡكُرۡ لِىۡ وَلِوَالِدَيۡكَ ...... یعنی زماشکر ادا کړه او دمور اوپلار شکر ادا کړه . اوپه یو بل ځای کی ارشاد دی

وَاِذۡ اَخَذۡنَا مِيۡثَاقَ بَنِىۡۤ اِسۡرَآءِيۡلَ لَا تَعۡبُدُوۡنَ اِلَّا اللّٰهَ وَبِالۡوَالِدَيۡنِ اِحۡسَانًا ..

اوکله چی واخیسته مونږ وعده دنبی اسرآئیلو څخه چی عبادت مه کوی مگر دیوه الله ﷻ او دمور اوپلار سره نیك سلوك کوی .

په دی دواړو آیتونوکی یی دمور اوپلار په معامله کی دا نه دی فرمایلی چی د دوی حقونه ادا کوی یا د دوی خدمت کوی ، بلکه لفظ داحسان یی راوړی دی چی ددی په عامه معنی کی دا هم داخله ده چی دضرورت مطابق ددوی په نفقه کی خپل مال خرڅوی او دا هم په کی دا خله ده چی څنگه ضرورت وی دهغه مطابق بدنی خدمتونه یی کوی داهم په کی داخله ده چی د دوی سره خبری کوی نو په سخت آواز سره یی مه کوی، چی ددوی بی ادبی په کی ونه سی اوکومه داسی کلمه په خوله مه راوړی چی د دوی زړه ته آزار په ورسیږی او د دوی د دوستانو او تعلق دارانو سره هم کوم داسی سلوك مه کوی چی د دوی زړه په آزاریږی بلکه دوی ته دآرام رسولو اوخوشحاله ساتلو دپاره هرممکن کوشش کوی ، تردی پوری چی که مور اوپلار داولاد په حقونوکی کوتاهی هم کړی وی خوبیاهم اولادته دبد سلوکی کولو حق نسته ، حضرت معاذبن جبل ؓ فرمایی چی ماته نبی کریم ﷺ لس وصیتونه فرمایلی وه ، یو دا چی دالله ﷻ سره شریك مه نیسه که څه هم تاځوك قتل کوی یادی په اورکی سوزی ، دوهم دا چی دخپل مور او پلار نافرمانی یا زړه آزارول مه کوه ، که څه هم هغه درته دا حکم وکړی چی ته خپل اهل اومال پریږده (مسند احمد)

دنبی کریم ﷺ په ارشاداتوکی چی څنگه دمور اوپلار دحکم منلو او د دوی سره دښه سلوك کولو ډیر زیات راغلی دی، دغه ډول په کی ددی دبی انتها فضیلتونو او د درجو دثواب هم ذکر دی .

دبخاری اومسلم په یوه حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی دا غواړی چی دده په رزق اوعُمرکی دی برکت وی نوده ته په کاردی چی وصیله رحمی دی ساتی یعنی دخپلو خپلوانو حقونه دی ادا کوی ، دترمذی په یوه روایت کی دی چی دالله ﷻ رضا دپلار په رضاکی ده او دالله ﷻ ناراضه کول دپلار په ناراضه کولوکی دی ، بیهقی په شعب الایمان کی روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم هلك دخپل مور اوپلارحکم منونکی فرمان برداره وی ، دی چی کله خپل مور او پلار ته دعزت او محبت په نظر سره گوری نو په هریوه نظر سره ده ته دقبول سوی حج ثواب ورکول کیږی دبیهقی په یوه بل روایت کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ټول گناهونه الله ﷻ معافوی لیکن

کوم سړي چې دمور اوپلار نافرماني کوي اوزړه يې آزاروي دي تر آخرت مخکې په دُنياکې په قسم قسم آفتونوکې مبتلا کيږي.

(دخپلوانو سره دښه سلوک تاکيد)

په آيت کې ترمور اوپلار وروسته دعامو خپلوانو يعنې دټولو قريبانو سره دښه سلوك تاکيد راغلی دی دقرآن کريم يوجامع اومشهور آيت چې نبي کريم ﷺ په اکثره دخپلو خطبوپه آخرکې تلاوت کوي ، دا مضمون په دې ډول سره بيانوي ، اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيْتَاۤءِ ذِي الْقُرْبٰى (النحل: ۹۰)

يعنې الله ﷻ حکم کوي دټولو سره دانصاف اوښه سلوك کولو اودقريبانو دحقونو ادا کولوچې په دې کې دقريبانوسره دطاقت مطابق مالي اوجاني خدمت کول هم داخل دي اوددوی سره ملاقات اوخبر اخيستل يې هم ،حضرت سليمان ابن عامرفرمايي چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې خيراوخيرات عامومسکينانو او فقيرانو ته په ورکولو کې يوازې دخيرات ثواب حاصليږي اوکه دخپلې وصله رحمي قريب ته يې ورکړي نو دوه ثوابونه يې دي يو دخيرات اوصدقې بل دصله رحمئ، يعنې دقرابت دحقونو دادا کولو ، (مسند احمد ، نسائي، ترمذي)

په ذکر سوي آيت کې يې اول دمور اوپلار دحقونو تاکيد وکې او بيا دعامو قريبانو .

ديتيم اومسکين حق: په دريم نمبر کې ارشاد فرمايي وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ ديتيمانو اومسکينانو دحقونوپوره بيان که څه هم دسورة په شروع کې راغلی دی ، ليکن ددې دوباره دقريبانو سره په يادولوکې يې دې طرف ته اشاره وکړه چې دلاوارثه کوچنيانو اوبې چاره خلګو کومك کول هم داسې ضروري ګڼلی لکه دخپلو قريبانو کومك چې کوي .

دهمسايه حق: په څلورم نمبر کې ارشاد فرمايي ، وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى اوپه پنځم نمبرکې ، وَالْجَارِ الْجُنُبِ ، دجار معنې ده همسايه ، په دې آيت کې ددې دوو قسمونو بيان سو، يوجار ذي القربٰی ، بل جارجنب ، ددې دوو قسمونو په تشريح او تفسير کې دصحابه کرامو رضي الله عنهم قولونه مختلف دي ، عام مفسرين رحمهم الله وايي چې د جَارِذِي الْقُرْبٰى څخه مراد هغه همسايه دی چې ستا دکور سره يې متصل کور وي اود جَارِ جُنُب څخه هغه همسايه مراد دی چې ستادکور څخه په يوڅه فاصله کې وي .

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه فرمايي چې د جَارِذِي الْقُرْبٰى څخه هغه سړی مرادی چې همسايه هم دی اوقريب هم، نودغه ډول په ده کې دوه حقونه جمع سول، اود جَارِ جُنُب څخه مراد هغه دی چې يوازې همسايه وي، قريب نه وي، په دې وجه دی په درجه کې وروسته سو ، ځينې مفسرين صاحبان فرمايي چې جَارِذِي الْقُرْبٰى هغه همسايه دی چې په اسلامي وررور ولۍ کې دا خل اومسلمان دی، اوجَارِ جُنُب غير مسلمان همسايه دی دقرآن الفاظ دا ټولې معناوي راشاملوي اودحقيقت په اعتبارسره هم په درجه کې فرق کيدل عقل مني ، اودهمسايه دقريب کيدو اونه قريب کيدوپه اعتبار سره هم اودمسلمان اونه مسلمان کيدو په اعتبار سره هم ، اوپردې دټولو اتفاق دی چې همسايه نژدې وي اوکه ليرې، قريب وي اوکه غير قريب، مسلمان وي اوکه غير مسلمان، پرهر حال دده حق سته پر قدر دطاقت دده کومك اوخبر اخيستل لازمي دي .

البته دچاحق چې په همسايه توب سربيره بل هم وي، هغه ترنورو همسايګانو په درجه کې مخ ته دی ، په

يوه حديث كې په خپله نبي كريم ﷺ دا خبره واضحه كړې ده فرمايي چې ، ځينې همسايګان هغه دي چې دهغو يوازې يوحق دى ، ځينې هغه دي چې دهغو دوه حقونه دي ، ځينې هغه دي چې دهغو درې حقونه دي ، يو حق والا همسايه هغه غير مسلمان دى چې قرابت ورسره نه وي ، دوو حقونو والا همسايه هغه دى چې همسايه هم وي اومسلمان هم وي ، درو حقونو همسايه هغه دى چې همسايه هم وي ، مسلمان هم اوقريب هم (ابن كثير)

دنبي كريم ﷺ ارشاد دى چې جبرآئيل امين هميشه ماته دهمسايه سره دكومك تاكيد كوى تردې چې زما داګمان سوى دى چې شايد همسايه هم دقريبانو په ډول سره په ميراث كې شريك سي ، (بخاري اومسلم) دترمذي اومسند احمد په يوه روايت كې دى چې نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې ديوې محلې په خلګو كې دالله ﷻ په نزد ترټولو ښه او بهتر هغه سړى دى چې دخپلو همسايګانو په حق كې ښه وي ، دمسند احمد په يوه حديث كې دي چې يوه همسايه ته په ماړه نس خوراك جائزنه دى ترهغه چې دده همسايه وږى وي

دملګرې حق: په شپږم نمبركې ارشادفرمايي ، وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ ددې لفظي معنى ده (دطرف ملګرى) چې دسفر ملګرى هم په كې دا خل دى ، چې په اورګاډي ، طياره بس اوبل شي كې ستاطرف ته ناست وي او هغه سړى هم په كې دا خل دى چې په يوه عام مجلس كې ستا خواته ناست وي ، اسلامي شريعت لكه څنګه چې دنژدې اوليرې هميشنيو همسايګانو حقونه واجب كړې دي ، دغه ډول يې دهغه سړي حق هم واجب كې كوم چې دلږ وخت دپاره په يوه مجلس ياسفر كې ستا طرف ته ناست وي ، چې په دې كې مسلمان او غير مسلمان ، قريب او غير قريب ټول برابردي ، د دوى سره يې هم دښه سلوك كولو ښوونه وفرمايله چې ادنى درجه يې دا ده چې ستادكمې خبرې ياكار څخه ده ته كوم آزار ونه رسيږي ، مثلاً چې سګريټ څكوى نوچې دوديې دهغه دمخ طرفته وريُف نه كړې ، پان خورې چې پوْ تَل يې دهغه طرف ته تُف نه كړې ، داسې دې نه كښينې چې په هغه ځاى تنګ كړې .

دقرآن كريم په دې هدايت كه خلګ عمل شروع كړي نو د اور ګاډو دمسافرانو ټولې جګړې به ختمې سي ، هر سړى دې په دې خبره ځان پوه كړي چې ماته يوازې ديوه تن دځاى حق دى ، تردې دزيات ځاى نيولو حق مې نسته ، په دې اور ګاډي كې چې بل څوك زماپه خواكې دى ، دهغه هم دومره حق دى څومره چې زمادى ، ځينې مفسّرين صاحبان فرمايي چې په صاحب بالجنب كې هرهغه سړى داخل دى كوم چې په څه كار ياپه كسب كې ستاسره شريك دى ، كاريګرى ، مزدورى ، ددفتر نوكرى ، په سفركې ، په كور او كلي كې دا ټول په كې دا خل دي او دټولو حق دملګرتيا سته (روح المعاني)

دمسافر حق: په اووم نمبر باندې ارشاد فرمايي ، وَابْنَ السَّبِيْلِ يعنى په لاره تلونكى مسافر ، ددې څخه مراد هغه سړي دي چې دسفرپه دوران كې تاسې ته راسي ، ياستاسې ميلمه سي ، كله چې ددې نااشنا سړي دلته څوك پيژندګلوى والانه وي ، نو قرآن دده داسلامي ، بلكه دانساني تعلق په وجه دده حق هم پرتاسې لازم كې چې پرقدر دطاقت دده سره ښه سلوك كوى .

(دمينځو ، مريانو اودنوكرانو حق)

په اتم نمبركې ارشاد فرمايي ، وَمَامَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ددې څخه مراد مِلكيّتي مريان اومينځې دي د دوى يې هم

دا حق لازم کی چی ددوی سره دښه سلوك معامله کوئ ، دطاقت مطابق د دوی په خوراك چيښاك اوجامه کی کوتاهی مه کوی اومه د دوی ترطاقت زيات کار په دوی وراړوی ، که څه هم دآيت دالفاظو صحيح دلالت په مريانو اومينځوباندی دی ، ليکن دعلت دشريکوالی اودنبی کريم ﷺ دارشاداتو په بناء باندی دا حکمونه په نوکرانو اوخادمانو هم حاوی دی ، د دوی هم دا حق دی چی په مقرره تنخواه او خوراك اوچيښاك او نورو ورکولوکی بخل مه کوی او وخت مه اړوی ، او د دوی تر طاقت زيات کار په دوی مه اچوی .

(په حقونوکی کوتاهی هغه خلک کوی چی په زړونوکی یی تکبّر وی)

دآيت په آخرکی یی ارشاد وفرمايی ، اِنَّ اللّٰهَ لَایُحِبُّ مَنْ کَانَ مُخْتَالًا فَخُوْرًا يعنی الله ﷻ داسی سړی نه خوښوی چی مُتکبره وی اوپه خلکو باندی ځان لوړګنی ، دآيت دا آخری جُمله دتيرو ټولو بيانونو تکمله ده چی په تيرو اتو قسمونو خلګو کی دکومو دحقونو دپوره کولو چی تاکيد سویٰ دی په دی کی هغه خلک کوتاهی کوی دچاپه زړونوکی چی تکبّر او فخر غرور دی ، الله ﷻ دی ټول مسلمانان ددی څخه په امان کړی ، دتکبّر اودجاهليت دفخر دسزا دوعدی په باره کی ډير احاديث راغلی دی .

عَنْ اِبْنِ مَسْعُوْدٍ رضی الله عنه قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ لَا يَدْخُلُ النَّارَ اَحَدٌ فِیْ قَلْبِهٖ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ مِّنْ اِيْمَانٍ وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ اَحَدٌ فِیْ قَلْبِهٖ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ مِّنْ كِبْرٍ (مشکوٰة ص ۴۳۳)

دحضرت ابن مسعود رضی الله عنه څخه روايت دی چی نبی کريم ﷺ فرمايلی دی چی هغه سړی به جهنّم ته (دهميشه دپاره) نه ځی دچاپه زړه کی چی دسپلنی ددانی برابر ايمان وی اوجنّت ته به داسی يوسړی داخل نسی دچاپه زړه کی چی دسپلنی ددانی برابر تکبّر وی . ...په يوه بل حديث کی دتکبّر تعريف هم ذکر دی.

عَنْ اِبْنِ مَسْعُوْدٍ رضی الله عنه قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِیْ قَلْبِهٖ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِّنْ كِبْرٍ فَقَالَ رَجُلٌ اِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ اَنْ يَّكُوْنَ ثَوْبُهٗ حَسَنًا وَّنَعْلُهٗ حَسَنًا قَالَ اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰی جَمِيْلٌ يُّحِبُّ الْجَمَالَ اَلْكِبْرُ بَطَرُ الْحَقِّ وَغَمْطُ النَّاسِ (مشکوٰة ص ۴۳۳)

دحضرت ابن مسعود رضی الله عنه څخه روايت دی چی نبی کريم ﷺ فرمايلی دی چی جنت ته به هغه سړی داخل نه سی دچاپه زړه کی چی يوه ذره تکبّروی په حاضرينوکی يوه سړی سوال وکی چی خلک غواړی چی ددوی جامی ښی وی د دوی څپلی ښی وی (نوداهم تکبر دی ؟) ده وفرمايل چی (ځان ښايسته کول تکبرنه دی ځکه) چی خدای ﷻ ښائسته دی اوښائسته خوښوی ، تکبّر حق ردول دی اوخلک ذليل ګڼل دی .

تردی وروسته په اَلَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ کی بيان دی چی کوم خلک تکبر کونکی وی دوی په واجبو حقونوکی هم بخل کوی خپلی ذمه واری خپله پيژنی او نورو خلګو ته هم ددی بيکاره صفت اختيارولو ترغيب ورکوی په آيت کی دبُخل لفظ راغلی دی چی په عام عُرف کی دمال نه لګولو اوساتلو دپاره استعماليږی ، ليکن دآيت دشانِ نزول څخه معلوميږی چی دلته دبخل لفظ په عامه معنی کی استعمال سوی دی چی دمال بخل اودعلم بخل دواړو لره شامل دی .

حضرت ابن عباس رضی الله عنه دروايت څخه معلوميږی چی دا آيت دمدينی ديهودو په حق کی نازل سوی وو ، دوی ډير مغروره وه دپای درجی بخيلان وه ، په مال خرڅولوکی به يی هم بخل کوی اوهغه علم به يی پټوی کم چی دوی دخپلو الهامی کتابونو څخه حاصل کړی وو ، په دی کتابونوکی دنبی کريم ﷺ دراتلو

زیری وو اووده ﷻ دنښانو ذکر هم په کی وو ، لیکن یهودو په دی تولو دیقین کولو څخه وروسته هم دبُخل څخه کار واخیستی نه یی په خپله په دی علم باندی عمل وکی اونه یی نوروته وښووی چی هغو عمل په کړی وای مخ ته یی وفرمایل چی داسی خلک کوم چی دالله ﷻ په ورکړی مال دولت کی هم بُخل کوی اودعلم اوایمان په معامله کی هم بخیلان دی، داخلک دالله ﷻ دنعمت ناشکره دی او د دوی دپاره سپکونکی عذاب تیارسوی دی، دخرڅ کولو دښه والی اودبُخل دبدوالی په باره کی نبی کریم ﷺ فرمایی

عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ ؓ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ مَامِنْ یَوْمٍ یُصْبِحُ الْعِبَادُ فِیْهِ اِلاَّ مَلَکَانِ یَنْزِلاَنِ فَیَقُوْلُ اَحَدُهُمَا اَللّٰهُمَّ اَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا وَیَقُوْلُ الْاٰخَرُ اَللّٰهُمَّ اَعْطِ مُمْسِکًا تَلَفًا (بخاری اومسلم)

دحضرت ابو هریره ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی دهرسهار په وخت کی دوی ملائکی نازلیږی په دوی کی یوه داوایی چی ای الله ﷻ ا دنیکی په لاره کی خرڅ کوونکی ته ښه بدله ورکی اوبله وایی ای الله ﷻ ا دبخیل مال اودولت تباه او برباد کړی.

عَنْ اَسْمَاءَ ؓ قَالَتْ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ اَنْفِقِیْ وَلاَ تُحْصِیْ فَیُحْصِیَ اللهُ عَلَیْكِ وَلاَ تُوْعِیْ فَیُوْعِیَ اللهُ عَلَیْكِ وَارْضَخِیْ مَا اسْتَطَعْتِ (بخاری اومسلم)

دحضرت اسمآء ؓ څخه روایت چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ای اسمآء ا دنیکی په لاره کی خرڅ کوه اوپه شمیرلو یی مه ورکوه ، که نه وی نو الله ﷻ به هم ستاپه باره کی شمیرل شروع کړی او دخرڅ کولو څخه دځان ساتلو دپاره ډیر زیات حفاظت مه کوه، که نه وی نو الله ﷻ به هم حفاظت کول شروع کړی ، اوکم ازکم څومره چی ستا څخه کیدی سی خرڅ کوه منع کوه یی مه.

عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ ؓ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ اَلسَّخِیُّ قَرِیْبٌ مِّنَ اللهِ قَرِیْبٌ مِّنَ الْجَنَّةِ قَرِیْبٌ مِّنَ النَّاسِ بَعِیْدٌ مِّنَ النَّارِ، وَالْبَخِیْلُ بَعِیْدٌ مِّنَ اللهِ بَعِیْدٌ مِّنَ الْجَنَّةِ بَعِیْدٌ مِّنَ النَّاسِ قَرِیْبٌ مِّنَ النَّارِ، وَالْجَاهِلُ سَخِیٌّ اَحَبُّ اِلَی اللهِ مِنْ عَابِدٍ بَخِیْلٍ (ترمذی)

دحضرت ابوهریرة ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی سخی الله ﷻ ته هم نژدی دی ، جنت ته هم نژدی دی ، خلکو ته هم نژدی دی ، او د دوږخ څخه لیری دی ، اوبخیل دالله ﷻ څخه هم لیری دی ، دجنت څخه هم لیری دی ، دخلکو څخه هم لیری دی ، او د دوږخ اورته نژدی دی ، اوجاهل سړی چی سخی وی (اوفرض اداکوی اودحرامو څخه ځان ساتی) ترهغه بخیل ښه دی چی عبادت ګذاره وی.

عَنْ اَبِیْ سَعِیْدٍ ؓ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ خَصْلَتَانِ لاَ تَجْتَمِعَانِ فِیْ مُؤْمِنٍ اَلْبُخْلُ وَسُوْءُ الْخُلُقِ (ترمذی)

دحضرت ابوسعید ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی دوه عادتونه په مؤمن کی نه سی جمع کیدی ، بخل اوبد اخلاقی.

په وَالَّذِیْنَ یُنْفِقُوْنَ سره یی دتکبر کوونکو یوبل صفت وښووی، چی داخلک دالله ﷻ په لاره کی په خپله هم خرڅ نه کوی او نوروته هم دبخل ترغیب ورکوی البته خلکوته دځان ښوولو دپاره خرڅ کوی اوکله چی داخلک په الله ﷻ اوپه ورځ دآخرت ایمان نه لری ، په دی وجه دالله ﷻ درضا اودآخرت دثواب په نیت سره دخرڅ کولو خو ګر سره پوښتنه نه پیدا کیږی ، داسی خلک دشیطان ملګری دی ، نو په دی وجه د دوی انجام به هم هغه وی کوم چی دشیطان وی څکه چی دوی دهغه ملګری سول ، ددی آیت څخه معلومه سوه چی لکه څنګه چی په واجبو حقونو کی کوتاهی کول بخل کول عیب اونقصان دی، دغه ډول

کوم خلک چي دخان ښوولو دپاره اوپه بي مقصده خايونوکي خرڅونه کوي، دا هم ډير بيکاره دي ، هغه خلک چي خالص دالله ﷻ دپاره نه بلکه خلکوته دځان ښوولو دپاره نيکي کوي ، دهغوي عمل دالله ﷻ په نزد قبول نه دي او په حديث کي يي دي ته شرك ويلي دي .

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ قَالَ اللهُ تَعَالٰى اَنَا اَغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ مَنْ عَمِلَ عَمَلاً اَشْرَكَ فِيْهِ مَعِيَ غَيْرِيْ تَرَكْتُهُ وَشِرْكَهُ ، د ابوهريرة ﷺ څخه روايت دي چي نبي کريم ﷺ فرمايلي دي الله ﷻ فرمايي چي زه دشرك څخه بالکل بيزاره يم، کوم سړي چي څه نيك عمل کوي اوپه دي کي زما سره بل څوك هم شريکوي نو زه دغه عمل ددې دغه شريك ته پاته کوم او دي هم پاته کوم چي دي پوه سي او شرك يي پوه سي .

وَعَنْ شَدَّادِ بْنِ اَوْسٍ ﷺ قَالَ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللهِ ﷺ مَنْ صَلّٰى يُرَآئِيْ فَقَدْ اَشْرَكَ وَمَنْ صَامَ يُرَآئِيْ فَقَدْ اَشْرَكَ، وَمَنْ تَصَدَّقَ يُرَآئِيْ فَقَدْ اَشْرَكَ (احمد په حواله دمشکوة)

دشداد بن اوس ﷺ څخه روايت دی ، دی وايي چي ما د نبي کريم ﷺ څخه اوريدلي دي چاچي لمونځ وکي دځان ښوونې دپاره نوده شرك وکي ، چاچي روژه ونيوله دځان ښوونې دپاره نوده شرك وکي، او چاچي څه صدقه ورکړه دځان ښوونې دپاره نوده شرك وکي .

عَنْ مَحْمُوْدِ بْنِ لَبِيْدٍ ﷺ اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ اِنَّ اَخْوَفَ مَا اَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ الْاَصْغَرُ قَالُوْا يَارَسُوْلَ اللهِ ﷺ وَمَا الشِّرْكُ الْاَصْغَرُ قَالَ الرِّيَاءُ (احمد په حواله دمشکوة)

دمحمود بن لبيد ﷺ څخه روايت دی چي نبي کريم ﷺ فرمايلي دي ستاسي په اړوند زما ډيره ويره دکوچني شرك کولو په باره کي ده ، صحابه وو ﷺ پوښتنه وکړه کوچني شرك څشي دي؟ده ﷺ وفرمايل چي کوچني شرك ريآء ده . اوبيهقي په روايت کي دا اضافه ده چي دقيامت په ورځ چي کله دنيکو عملونو ثواب تقسيميږي نو الله ﷻ به دي رياکارانو ته وفرمايي . دهغه خلکو خواته ولاړسی ، کومو ته دښوونې دپاره چي په دُنيا کي تاسي نيك عمل کوي او وګوري چي آيا ستاسي دنيکو عملونو ثواب دهغوي سره سته .

وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

او څه نقصان به وو د دوی که ايمان يي راوړی وی په الله او په ورځ دقيامت

وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيْمًا ﴿۳۹﴾ اِنَّ اللّٰهَ

او خرڅ کولی يي دالله د ورکړو څخه ، او الله د دوی څخه ښه خبر دی ، بيشکه الله

لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۚ وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُّضٰعِفْهَا وَيُؤْتِ

ظلم نه کوی ديوې ذرې مقدار که نيکي وی نو هغه دوه چنده کوی او ورکوی

مِنْ لَّدُنْهُ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۴۰﴾ فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ

دخپل طرف څخه لوی ثواب ، بيا څه حال به وی هرکله چي را وغواړو مونږ دهر امت څخه

بِشَهِيۡدٍ وَّجِئۡنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ شَهِيۡدًا ﴿۴۱﴾ يَوۡمَئِذٍ يَّوَدُّ الَّذِيۡنَ

حال بیا نوونکی او را وغواړو تا ته په دی خلقو باندی حال ویونکی ، په دغه ورځ به آرزو وکړی

كَفَرُوۡا وَعَصَوُا الرَّسُوۡلَ لَوۡ تُسَوّٰى بِهِمُ الۡاَرۡضُ ؕ وَلَا يَكۡتُمُوۡنَ اللّٰهَ حَدِيۡثًا ﴿۴۲﴾

هغه خلق چی کافران دی اودرسول ﷺ نافرمانی یی کړی ده چی برابرسوی دمځکی سره اونه به سی پټولی دالله څخه څه خبره

دآیتونو تړون : تردی په مخکی آیتونوکی دخدای ﷻ څخه دانکار او دآخرت څخه دانکار او دبخل اونورو بدوالی ذکر وو او په دی آیتونوکی په خدای ﷻ او په آخرت باندی دایمان اودالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولو ترغیب ذکر دی اوپه آخرکی یی دحشر په میدان کی د دریدونکو ذکر وکی د دوی دبیکاره انجام څخه یی دوی وبیرول کوم خلګ چی ایمان نه راوړی اونیك عمل نه کوی .

لنډتفسیر: اوپه دوی به څه مصیبت نازل سی که دا خلګ په الله ﷻ اوپه ورځ آخره (یعنی قیامت) باندی ایمان راوړی اوالله ﷻ چی دوی ته څه ورکړی دی دهغه څخه یوڅه (په اخلاص سره) خرڅوی (یعنی هیڅ نقصان په کی نسته ، بلکه سراسر فآئده اونفع ده) اوالله ﷻ د دوی (ښه اوبد) ښه پیژنی (نوپه ایمان اودخدای ﷻ په لاره کی په خرڅولو به ورلره ثواب ورکړی اوپر کفر اونورو به عذاب) بیشکه الله ﷻ به دیوی ذرّی په قدرهم ظلم ونه کړی (چی دچا ثواب کم کی یاورلره بی وجهی عذاب ورکړی چی دا خو ښکاره ظلم دی) او (بلکه هغه خوداسی رحیم دی چی) که یوه نیکی وی نوهغه به څوچنده کړی (ثواب به ورکړی لکه چی په نورو آیتونوکی یی وعده ذکرده) او (پردی وعده کړه سوی ثواب سربیره) دخپل طرف څخه (بی له بدلی څخه دعمل په ډول دانعام) لوی اجر (جلا) ورکړی نوهغه وخت به هم څه حال وی کله چی دهریوه اُمّت څخه یویو شاهد حاضر کړو اوتا پر دی خلګو باندی (دکومو چی ستاسره واسطه راغلی ده) دشاهدی ورکولو دپاره حاضر کړو (یعنی کومو خلګوچی دخدای ﷻ حکمونه په دنیاکی نه وی منلی ، دهغوی ددعوی دپیشی په وخت کی به په ډول دحکومتی شاهد دانبیاوو عَلَيۡهِمُ السَّلَامُ څخه بیانونه اوریدل کیږی چی کومی معاملی د دوی په موجودګی کی سوی وی ټولی ښکاره کړی ، تردی شاهد وروسته به په مخالفینو جرم ثابت سی ، سزابه ورکول کیږی، لوړیی فرمایلی وه چی په دغه وخت کی به څه حال وی، مخ ته اوس ددغه حال بیان فرمایی چی) په دغه ورځ (به دا حال وی چی) کومو خلګوچی (په دنیاکی) کفرکړی وی اودرسول ﷺ خبره یی نه وی منلی هغوی به ددی خبری آرزو کوی چی کاشکی (داوخت) مونږ دمځکی سره پیوند سوی وای (چی ددی رُسوایی اوآفت څخه محفوظ سو) آو (په شاهدی سربیره به په خپله هم اقراری مجرمان وی څکه چی) دالله ﷻ څخه یوه خبره (کومه چی ورڅخه په دنیاکی سوی وی) به پټه نه کړل سی (نو د دواړو طرفو څخه به په دوی جُرم ثابت سی اوسزابه په جاری کړل سی)

معلومات اومسئلي : په اولنی آیت کی یی وفرمایل ، وَمَاذَا عَلَيۡهِمۡ لَوۡ اٰمَنُوۡا بِاللّٰهِ یعنی دوی ته به څه تاوان ورسیږی اوڅه مصیبت به پر راولویږی که داخلګ په الله ﷻ اوپه آخرت ایمان راوړی اودالله ﷻ دورکړی مال څخه خرڅ کوی ، دا ټول آسان کارونه دی ددی کارونو په اختیارولوکی هیڅ تکلیف نسته نوبیا ولی

دوی نافرمانی کوی اوخپل آخرت تباه کوی ، تردی وروسته یی وفرمایل: اِنَّ اللّٰهَ لَا یَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ یعنی الله ﷻ دهیچا دنیك عمل په ثواب کی اوپه بنه جزآء کی دذرّی په قدر کمی هم نه کوی بلکه دخپل طرفه څخه دی په دی کی نور زیاتی کوی او دآخرت ثواب به ورته په څوځو چنده زیات ورکوی اودخپل طرفه څخه به ورته لوی ثواب ورکړی ، دالله ﷻ په نزد دثواب لږ تر لږه اندازه دا ده چی دیوی نیکی په ځای لس لیکل کیږی ، اوپه دی سربیره په مختلفو بهانو سره څوځو چنده یی زیاتوی داحادیثو دروایتونو څخه معلومیږی چی یوځه عملونه داسی دی چی ثواب یی شل لکه چنده زیاتیږی ،او دالله ﷻ ذات خوکریم ذات دی هغه یی په خپل بی انتها رحمت سره دومره زیات ثواب ورکوی چی په حساب اوشمیرکی هم نه سی راتلی ، وَاللّٰهُ یُضٰعِفُ لِمَنْ یَّشَآءُ هغه لوی اجربه څه په تصوّر کی راسی کوم چی دربّ العزت د دربار څخه ورکول کیږی ، وَیُؤْتِ مِنْ لَّدُنْهُ اَجْرًا عَظِیْمًا او ورکوی دخپل طرف څخه اجر ډیر لوی .

په آیت کی چی کوم لفظ د ذَرَّةٍ راغلی دی ، ددی یوه ترجمه خومعلومه ده چی مخکی تیره سوه اوځینی حضرات وایی چی ذرّه ترټولو کوچنی سور رنګه میږی (سورکی میږی) ته ویل کیږی ، عربو به دکم اوسپك شی دپاره په طور دمثال دی پیش کوی .

فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيْدٍ : سره یی دآخرت دمیدان دحشر نقشه وړاندی کړه او دقریشو کافرانو ته زورنه هم ورکوی ، ددغه خلګوبه څه حال وی کله چی دحشرپه میدان کی دهر یوه اُمّت نبی دخپل اُمّت پر نیکو اوبدو عملونو باندی په طور دشاهد پیش سی اوتاسی ﷺ به هم په ډول دشاهد په خپل اُمّت باندی حاضرکړل سی ، اوخاص کر ددی کفارو اومشرکانوپه باره کی په خدایی عدالت کی شاهدی ورکړی چی دوی ښکاره معجزی لیدی اوبیایی هم ورته درواغ ویل اوستا په یووالی اوزما په پیغمبری یی ایمان رانه وړی ، په بخاری شریف کی روایت دی چی نبی کریم ﷺ عبد الله ابن مسعود ؓ ته وفرمایل چی ماته قرآن واوروه، حضرت عبد الله ؓ عرض وکی چی تاسی زما څخه اوریدل غواړی ؟ حال دا دی چی قرآن خوپرتاسی نازل سوی دی نو ده وفرمایل چی هوا ووایه، مادسورة نسآء تلاوت شروع کی اوکله چی فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيْدٍ آیت ته ورسیدم نوده وفرمایل چی اوس یی بس کړه ، اوکله چی ماده ته وکتل نو دسترګو مبارکو څخه یی اوښکی روانی وی ، علامه قسطلانی لیکی چی نبی کریم ﷺ ته په دی آیت سره دآخرت نقشه راوړاندی سوه او دخپل اُمّت دهغه خلګو په باره کی یی خیال پیدا سو کوم چی په عملونو کی کوتاهی کوی یایی نه کوی ، په دی وجه یی اوښکی مبارکی روانی سوی .

فائده : ځینی حضرات فرمایی چی د هٰٓؤُلَآءِ اشاره درسالت په زمانه کی دموجودو کفارو او منافقانو وطرف ته ده اوځینی فرمایی چی ترقیامته پوری دټول اُمّت طرف ته اشاره ده څکه چی دځینو روایتونو څخه معلومیږی چی دامّت عملونه ده ته پیش کیږی .

په هرحال ددی څخه معلومه سوه چی دتیرو امتونو پیغمبران به پرخپل خپل اُمّت په ډول دشاهد پیش کیږی اودی به هم دخپل اُمّت دعملونوشاهدی ورکوی ،دقرآن کریم ددی طرز څخه معلومیږی چی تردوی وروسته بل نبی راتلونکی نسته چی دخپل کوم اُمّت په اړوند شاهدی ورکړی که وای نو په قرآن شریف کی به دهغه دشهادت ذکر هم وای ، په دی اعتبار سره دا آیت دختم نبوت دلیل هم دی .

په يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا كي دآخرت په ميدان كي دكافرانو دبدحالي ذكر دى چي داخلګ به دقيامت په ورځ غوښتنه وكړي چي كاشكي مونږ دمځكي سره پيوند سوي واى، كاشكي مځكه چاودلي اومونږ پكښي ننوتلي اوخاوري سوي واى اوددي وخت ددي سوال جواب اوعذاب څخه خلاص سوي واى ، په ميدان دحشركي چي كله كفار ووينى چي ټول حيوانان ديوه اوبل څخه تربدل اخيستو وروسته خاوري سول نودوي به ارمان او آرزو وكړي چي كاشكي مونږ هم خاوري سوي واى لكه چي په سورة نبآء كي فرمايي: وَيَقُوْلُ الْكٰفِرُ يٰلَيْتَنِيْ كُنْتُ تُرٰبًا ، په آخركي يي وفرمايل: وَلَا يَكْتُمُوْنَ اللّٰهَ حَدِيْثًا يعني داكفاربه دخپلو عملونو اوعقيدوپه اړوند هيڅ شي پټ نه كړل سي ددوى خپل لاسونه اوپښي به اقرار وكړي پيغمبران عليهم السلام به شاهدي وركړي اوپه عملناموكي به يي هم هرڅه موجود وي ، دحضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه پوښتنه وسوه چي په قرآن شريف كي يوځاى ارشاددي چي كفار به هيڅ هم پټ نه كړل سي ، اوبل ځاى داسي دي چي دوى به قسم وخوري اووبه وايي ، وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِيْنَ چي مونږشرك نه دى كړى ، په ظاهره خو په دي دواړو آيتونو كي ټكر دى ؟ نوده جواب وركى چي داسي به وسي چي كله په شروع كي كفار دا ووينى چي دمسلمانانو څخه ماسوا بل څوك ګرسره جنت ته نه سى تلى نو دوى به ووايي چي اوس مونږ له دشرك او دخپلو بدوعملونو څخه انكاركول په كاردي كيدى سى چي په داسي كولو سره به مونږ نجات پيداكو ليكن تردى انكار وروسته به په خپله ددوى اندامونه ددوى پرخلاف شاهدي وركړي اودپټولو كم مقصدچي دوى جوړكړى وو، په دي كي به بالكل ناكامه سى، دغه وخت به ټول اقرار وكړي څكه فرمايي ، وَلَا يَكْتُمُوْنَ اللّٰهَ حَدِيْثًا هيڅ به پټ نه كړل سي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ ۱

اى ايماندارو ۱ مه نژدى كيږئ لمانځه ته كوم وخت چي تاسي

سُكٰرٰى حَتّٰى تَعْلَمُوْا مَا تَقُوْلُوْنَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِيْ سَبِيْلٍ

په نشه كي ياست تردى چي پوه سى چي تاسي څه واياست او نه په هغه وخت كي چي دغسل حاجت وى مګر كه په لارى

حَتّٰى تَغْتَسِلُوْا ۚ وَاِنْ كُنْتُمْ مَّرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَآءَ اَحَدٌ

ځى ترهغه چي غسل وكړى او كه تاسي مريضان ياست يا په سفركي ياست يا راغلى دى په تاسي

مِّنْكُمْ مِّنَ الْغَآئِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوْا مَآءً

كي يوتن د اودس ماتى څخه يا ورغلى ياست ښځو لره بيا نه پيداكوى تاسي اوبه

فَتَيَمَّمُوْا صَعِيْدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوْا بِوُجُوْهِكُمْ وَاَيْدِيْكُمْ ۗ اِنَّ

نو اراده كوى دمځكي پاكي بياراكښوى په خپلو مخونو او لاسونو بيشكه

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُوْرًا ﴿۴۳﴾

الله دى معاف كوونكى بخښنى والا.

دآيتونوتړون: په ترمذى كى دحضرت على ﷛ داواقعه ذكرده چى دشرابوترحراموالى مخكى يووخت حضرت عبدالرحمن بن عوف ﷛ خينوصحابه كرامو ﷛ ته ميلمستياكړى وه چى په هغه كى دشرابو انتظام هم وو كله چى دى ټولوحضراتوخوراك اوڅيښاك وكى نودماښام دلمانځه وخت سو اوحضرت على ﷛ يى امام كى دده ځخه په لمانځه كى دقُلْ يَاۤاَيُّهَاالْكَافِرُوْنَ په تلاوت كى دنشى په وجه سخته غلطى وسوه په دى باندى دا آيت نازل سو او په دى كى يى ددى خبردارى وركى چى دنشى په حالت كى دى لمونځ نه كول كيږى.

تفسير: اى ايماندارانو! تاسى لمانځه ته هم په داسى حالت كى مه ځى (يعنى په داسى حالت كى لمونځ مه كوى) چى تاسى په نشه كى ياست تردى چى تاسى پوه سى چى په خولى سره څه واياست (تردغه وخته پورى لمونځ مه كوى مطلب دادى چى دلمانځه اداكول خوپه خپلو وختونوكى فرض دى، اوداحالت دلمانځه سره منافى دى ، نو دلمانځه په وختونوكى دنشى استعمال مه كوى چى ستاسى دخولى ځخه په لمانځه كى خلافه كلمه ونه وزى) اوپه حالت دجنابت كى هم (يعنى كله چى غسل درباندى فرض سى) ماسواددى ځخه چى تاسى دسفرپه حالت كى ياست (چى ددى حكم نژدى راروان دى ، لمانځه ته مه ورځى) تردى چى غسل وكى (يعنى دجنابت غسل دلمانځه دصحيح كيدو دپاره شرط دى اودا حكم يعنى ترجنابت وروسته بغير دغسل ځخه لمونځ نه كول په حالت دعذر دنيستى والى كى دى) اوكه تاسى (كوم عذر لرى مثلاً) ناجوړى (او داوبو استعمال درلره نقصان دركوى لكه چى مخ ته راځى) ياپه حالت دسفركى ياست (لكه چى لورددى استثنآء راغلى وه چى حكم يى مخ ته راځى يعنى اوبه نه وررسيږى لكه مخ ته به راسى نوپه دى دواړو عذرونو سره دتيمّم اجازت دى اودتيمّم جواز خاص په دى دوو عذرونو پورى نه دى تړلى بلكه كه تاسى ته خاص داعذروى) يا (داخاص عذرنه وى يعنى نه تاسى مريضان ياست نه مسافران بلكه دغسى ديوچا اودس مات سى ياغسل پر واوړى داسى چى مثلاً) په تاسى كى څوك سرى (دكوچنيو بولو يالويو بولو) داستنجا ځخه (فارغ) راسى (چى په دى سره اودس ماتيږى) ياتاسى ښيانوته نژدى سوى ياست (چى په دى سره غسل اوړى او) بيا (په دى ټولو صورتونوكى برابره خبره ده دمرض ياد سفر عذروى يانه مرض وى نه سفرهم دغسى موغسل اواودس ته ضرورت پيښ سى) تاسى ته اوبه (داستعمال موقع يى) ونه رسيږى (برابره خبره ده په دى وجه وى چى په مرض كى درته نقصان رسوى اوكه په دى وجه چى هلته اوبه نه وى برابره خبره ده سفروى اوكه نه) نو (په دى ټولو حالتونوكى) تاسى پرپاكه مځكه تيمم كوى (يعنى پردغه مځكه دوه واره لاس ووهى) په خپلو مخانو اولاسونو باندى (لاس) راكش كړى بيشكه الله ﷻ لوى معافى كوونكى ، لويى بخښنى والادى (او دچاچى عادت داسى وى، هغه آسانه حكم كوى، ځكه الله ﷻ داسى آسانه آسانه حكمونه وكړل چى تاسى ته تكليف اوتنگى نه وى)

معلومات اومسئلى

(دشرابو دحراموالى درجه پر درجه احكام)

اسلامى شريعت ته الله ﷻ يوخاص شان وركړى دى چى ددى حكمونه يى ډير آسانه كړى دى، په دى سلسله كى يوه كړى دا ده چى شراب چينبل دعربو پخوانى عادت وو اوټول قوم په دى عادت كى اخته وو، بغير ديوڅو خاصو صاحبانو ځخه چى ددوى طبيعتونه الله ﷻ داسى روغ اوسالم جوړ كړى وه، چى

دی خبیث شی ته هیڅکله هم نژدی سوی نه وه، لکه نبی کریم ﷺ ترنبوت مخکی هم هیڅکله شرابو ته لاس نه وو وروړی او په دی هم هرسړی پوهیږی چی عادت دهرشی چی وی خوپرینښوول یی انسان ته ډیر گران وی، خاص بیادشرابو او دنشی عادت خودانسان پر طبیعت داسی قبضه وکړی چی ددی څخه خلاصیدل بنده دځان دپاره مرگ گڼی ، دالله ﷻ په نزد شراب چینښل اونشه کول حرام وه ، اوتر اسلام راوړلو وروسته یی مسلمانان ددی څخه خلاصول مقصود وه، مگرکه په یوه واریی حرام کړی وای نوپر خلگو به ددی حکم منل ډیر گران سوی وای، په دی وجه یی پردی جزئی پابندی ولگوله اوددی دخرابو تاثیرونو څخه یی ددوی ذهنونه خبردار کړل اوپرینښوولو ته یی تیار سول، نوپه اول کی په دی آیت یوازی دا حکم وسو چی دنشی په حالت کی لمانځه ته مه ورځی، ددی مطلب داوو چی دلمانځه په وخت کی دلمانځه اراده کول خوفرض دی، نودلمانځه په وختونوکی ددی شرابو استعمال نسی کولای، ددی څخه مسلمانانو دامعلومه کړه چی دادومره خراب شی دی چی انسان دلمانځه څخه منع کوی، نوډیرو صاحبانو ددغه وخت څخه ددی دپرینښوولو اهتمام شروع کی اودنورو سره یی هم فکرسو ترڅوچی آخر دسورة مآئدة په آیت کی ددی حراموالی اوپلیتوالی راغی اوپه هرحالت کی شراب حرام سول.

مسئله: لکه څنگه چی دنشی په حالت کی لمونځ حرام دی څینی مفسرین رحمهم الله فرمایی چی کله خوب دومره غلبه وکړی چی بنده په خپله ژبه بیا کنټرول نه سی درلودای نو په دی حالت کی هم لمونځ کول صحیح نه دی، لکه چی په یوه حدیث شریف کی ارشاد دی.

اِذَا نَعَسَ اَحَدُكُمْ فِي الصَّلٰوةِ فَلْيَرْقُدْ حَتّٰى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ فَاِنَّهُ لَايَدْرِي لَعَلَّهُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ.

یعنی که په تاسی کی پرچاپه لمانځه کی خوب غالبه سی نوهغه ته دلږساعت دپاره بیده کیدل په کار دی چی دخوب تاثیر ورڅخه ولاړسی څکه چی دخوب په حالت کی به دی نه پوهیږی او پر ځای ددعا او استغفاربه ځان ته په ښکنځلو شروع سی.

(دتیمّم حُکم یو انعام دی چی ددی اُمّت خصوصیت دی)

دالله ﷻ خومره لوی احسان دی چی داودس اوپاکی دپاره یی داسی شی داوبو قآئم مقام مقررکی چی به حاصلولوکی تراوبو زیات آسانه دی اوښکاره خبره ده چی مځکه اوخاوره هرځای موجوده ده، په حدیث شریف کی دی چی دا آسانی یوازی دأمت محمدی دپاره خاص ده اودا خاصیّت یوازی دی اُمّت ته ورکړ سوی دی دتیمّم ضروری مسئلی دفقهی په کتابونو کی دی او دأردو او پښتو په رسالوکی هم ډیری چاپ سوی دی ، هلته یی وگوری.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يَشْتَرُوْنَ الضَّلٰلَةَ وَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ تَضِلُّوا

آیاته نه گوری هغو ته چی ورته رسیدلی ده څه برخه دکتاب څخه ، اخلی گمراهی او غواړی چی تاسی هم بې

السَّبِيْلَ ﴿۴۴﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَآئِكُمْ ۗ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَلِيًّا ۙ وَّ

لاری سی ، او الله ښه پیژنی ستاسی دښمنان او الله پوره دی حمایت کونکی

كَفٰى بِاللّٰهِ نَصِيْرًا ﴿۴۵﴾ مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ

او پوره دی الله مددګار ، ځینی خلق یهودیان ګرځوی خبری

عَنْ مَّوَاضِعِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ

دځپل ځای ځخه او وایی چی مونږ واوریده اونه منو او وایی واوره

مُسْمَعٍ وَّرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِى الدِّيْنِ ؕ وَلَوْ

وادی نه وریدل سی او وایی راعنا په اړولو دځپلو ژبو سره او دعیب لګولو په دین کی او که

اَنَّهُمْ قَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا

دوی ویلی چی مونږ واوریده او ومنله او واوره اوپه مونږ نظر وکړه نو غوره به وه

لَّهُمْ وَاَقْوَمَ ۙ وَلٰكِنْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۴۶﴾

ددوی په حق کی او برابر او لیکن لعنت وکی په دوی الله د دوی دکفر په سبب نو دوی ایمان نه راوړی مګر ډیرکم.

تفسیر: (ای مخاطبه) آیاتا دغه خلګ ونه لیده (یعنی دلیدلو قابل دی وګوره او تعجب وکړه) کوموته چی دکتاب (دالله ﷻ یعنی دتورات دعلم) یوه لویه حصه رسیدلی دی (یعنی دتورات علم لری او سره ددی) چی دغه خلګ ګمراهی یعنی کفر اختیاروی او (په ځپله خوګمراهان دی مګر دوی) دا غواړی چی تاسی (هم) دلاری (برابری) ځخه (واوړی) بی لاری سی (یعنی قسم قسم تدبیرونه او پلانونه ددی کوی لکه چی ددریمی پاری په آخر او دځلورمی په شروع کی یوځه ذکر سوی هم دی) او (تاسی ته که ددی خلګو تراوسه پوری خبرنه وی نوځه وسوه) الله ﷻ ستاسی (دا) دښمنان ښه پیژنی (ځکه یی تاسی ته وښوول، نوتاسی ورځخه ځان وساتی) او (ددوی دمخالفت حال مو واوریدی نوزیات په فکرکی مه پریوزئ ځکه چی) الله ﷻ (ستاسی) پوره ملګری دی (چی ستاسی دمصلحتونو رعایت ساتی) او الله ﷻ (ستاسی دپاره) پوره کومکی دی (چی ددوی دضررونو ځخه به تاسی ساتی او) دا خلګ (دچاچی ذکر وسو) دیهودیانو ځخه دی (او ددوی ګمراهی اختیارول چی لوړراغلی دی دادی چی) کلام (دالله ﷻ یعنی تورات) دځپل موقع (او محل) ځخه (لفظًا یامعنًا) بل طرف ته اړوی او (ددوی یوه ګمراهی په کومه کی چی په دوکه سره دنورو ساده ګانو خلګو مبتلا هم ممکن دی، دا ده چی دوی د نبی کریم ﷺ سره دخبرو کولو په وخت کی) داکلمات وایی (چی مخ ته ذکر کیږی ددی کلمو دوی دوی معناوی دی یوه ښه اوبله بده دغه خلګ ورځخه بدمطلب اخلی اونوروته ښکاره کوی چی مونږیی دښه مطلب دپاره وایو اوپه دی سره دیوه مسلمان دوکه کیدل اوپه دی کلموسره حضور ﷺ ته خطاب کول کومه لیری خبره نه ده لکه چی دسورة

بقری په ۱۲ دوولسمه رکوع کی مؤمنان دلفظ د راعنا څخه منع کړه سوی وه ، نو په دی اعتبار سره
دیهودو ددی کلمو ویل یوقسم نورو لره گمراه کول هم دی که څه هم لفظًا وی نو په دی کی د يُرِيدُونَ أَن
تَضِلُّوا دلفظ چی لوړ راغلی دی بیان هم وسو لکه چی په مِنَ الَّذِينَ هَادُوا کی بیان وو د الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا او په
يُحَرِّفُونَ کی بیان وو د يَشْتَرُونَ ددغه کلمو څخه یوه داده سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا (ددی ترجمه خوداده چی مونږ
واوریده اومنو یی نه، ددی ښه مطلب خودادی چی ستاسی ارشاد مونږ واوریدی اوستا دهغه مخالف
خبره چی مونږ غُولوی نه منو اوبد مطلب خویی ښکاره دی چی مونږ ستاخبره خو واوریده لیکن عمل نه
په کوو) او (دوهمه کلمه داده) اسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ (ددی لفظی ترجمه دا ده چی تاسی زمونږ خبره واوری
اوخدای دی وکړی چی تاسی هیڅ خبره وانه وری، ددی ښه مطلب دادی چی د مخالف بده خبره دی تاسی
ته وانه ورول سی بلکه ستاسی اقبال دی داسی قآئم وی چی څه خبره تاسی فرمایاست دهغه موافق
دخوشحالی خبره دی تاسی ته واوورول سی اوبدمطلب یی دادی چی تاسی ته دی دموافق اودخوشحالی
خبره وانه ورول سی بلکه تاسی چی څه خبره کوی دهغه مخالف جواب دی ستاسی په غوږونو کی
پریوزی) او (دریمه کلمه داده) رَاعِنَا (ددی لفظ دواړه ښه اوبد مطلبونه په سورة بقرة کی تیر سوی دی چی
ښه معنی یی ده زمونږ رعایت وکړی اوبده معنی یی دیهودو په لغت کی ښکنځل دی، مقصد داکلمی په
دی ډول سره (وایی) چی خپلی ژبی (دعزت دلهجی څخه دبی عزتی لهجی ته) اړوی او (په زړه سره) په
دین کی دطعن کولو (اوسپکولو) په نیت سره (وجه داده چی دنبی سره طعن اومسخری کول عینی ددین
سره طعن اومسخری کول دی) اوکه دی خلگو (پرځای ددوو معناو والا لفظونو) داکلمی ویلای (پرځای د
سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا یی) سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا (چی معنی یی دا ده چی مونږ واوریدله اوومو منله) او (پرځای د اسْمَعْ
غَيْرَ مُسْمَعٍ یوازی) اسْمَعْ چی معنی یی خالی دا ده چی تاسی واوری) او (په ځای د رَاعِنَا) انْظُرْنَا (چی
معنی یی داده زمونږ پرمصلحت باندی نظر وفرمایی، اوداکلمی دشرارت دمعناوو څخه پاکی دی نوکه
داکلمی یی ویلی وای) نوداخبره ددوی دپاره ښه (اوفآئده منده هم) به وای او (په حقیقت کی هم) دموقع
مناسبه خبره وه مگر (دوی دنفعی اوموقع مناسبه خبره خوگرسره کوی نه بلکه هم دغه عبث خبری کوی،
په دی وجه دوی ته داتکلیف ورسیدی چی) دوی خدای ﷻ د دوی دکفر په سبب (چی داکلمی ویل په کی
هم راغلل اونوری هم ددوی تولی خبری اوکارونه دکفر په کی داخل سول نو ددی تولو کفریاتو په وجه
الله ﷻ دوی) دخپل (خاص) رحمت څخه لیری وغورځول اوس دوی ایمان نه راوړی مگر هوا لږ خلگ
(ځکه چی دوی دداسی حرکتونو څخه لیری اوسیدل ، دغه لیری والی درحمت خاصه څخه مستثنی دی
او دوی ایمان هم راوړی لکه عبدالله بن سلام اونور)

معلومات اومسئلي: دآیتونوترون: په تیرو آیتونوکی دتقوی دموقعو بیان وو چی زیات ذکر په کی دیوا
اوبل سره دمعاملو وو اوپه مینځ کی څه حکمونه دعبادت اولمانځه او ددی دمتعلقاتو ذکر وسو چی په
بنده کی دخدای ﷻ بیره اودآخرت فکر پیدا کړی او دمعاملو برابر والی آسانه کړی ، په دی ذکر سره
آیتونو کی دمخالفینو سره دمعاملو ذکر فرمایی ، په دی کی دیهودو دشرارت علاج دی او مسلمانانو
ته په کی په الفاظو او عنوانونو کی هم دادب دلحاظ ساتلو تلقین سوی دی ، چی دحضور ﷺ سره دخبرو

په وخت کې دې داد ب لحاظ ساتي او ديهودو په شان بې ادبه الفاظ دې دخولې څخه نه را باسي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا

اې اهل کتابو! ايمان راوړئ په هغه چې مونږ نازل کړې دی رښتينې کوی

لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا

هغه کتاب چې ستاسی سره دی مخکې ددې څخه چې مونږ وران کړو دير مخونه بيا چپه کړو هغه دشا طرف

أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾

ته يالعنت وکړو په دوی لکه چې مونږ لعنت وکړو په خاوندانو د ورځې دهفتې او دالله حکم خامخا کيدونکې دی

لنډتفسير: اې خلګو! کتاب (تورات) چې درکړل سوی دی، تاسی په دې کتاب (يعنې قرآن) باندې ايمان راوړئ کوم چې مونږ نازل کړی دی (او تاسی په دې دايمان راوړلو څخه مه بيريږئ ځکه چې مونږ دی) په داسی حال کې (نازل کی) چې دی رښتينې کوی هغه کتاب چې ستاسی سره دی (يعنې ستاسی داصلی کتاب تصديق کونکی دی، پاته ستاسی بدله کړې حصه ورځخه جلاده نوتاسی په قرآن) ترهغه (يقينې کار کيدو) مخکې مخکې (ايمان راوړئ) چې مونږ (ستاسی) مخونه (يعنې دمخانو نقش اونګار يعنې سترګې پزې اونور) بالکل وران کړو اودا (مخان) ددوی دشا دطرف (يعنې څټ) په دول (صفا اوهوار) جوړ کړو ياپردوی (ايمان نه راوړونکو) باندې مونږ داسې (په خاص طور) لعنت وکړو لکه چې لعنت سوی وو پر هفتې والاوو باندې (دغه په يهوديانو کې تير سوی دی اوذکر يې په سورة بقرة کې راغلی دی يعنې دهغوی په شان ددوی څخه هم بيزوګيان جوړ کړو) اودالله ﷻ (کم) حکم (چې صادريدونکی وی هغه) خامخا پوره کيږي (نوکه الله ﷻ ستاسی په ايمان نه راوړو باندې دغه دمسخ کيدو حکم وکړی نوبيابه داضروری کيږي، نوپه دې وجه تاسی لره بيريدل په کار دی او ايمان راوړل په کار دی)

معلومات اومسئلي: فائده (۱) (دا قول دالله ﷻ فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا (چپه به کړو دوی دشا طرفته) په چپه کولو کې دوه احتماله دی چې دمخ نقش اونګار به يې خراب کړی تول مخ به دشاطرف ته چپه کړی اوداهم کيدی سی چې مخ دڅټ په شان هوار کړی اودا موجوده مخ دڅټ طرف ته ونه ګرځوی (مظهری، روح المعانی)

فائده (۲) دلته داسوال پيدا کيږي چې دمخ خرابول اومسخ کول کله وسوه ځينې وايي چې داعذاب به ترقيامت مخکې پر يهودو باندې وی، ځينې وايي داعذاب ځکه واقع نسوچې په دوی کې ځينو خلګو ايمان راوړی وو، حضرت حکيم الأمّت تهانوی رحمه الله فرمايي چې زماپه نزد خودسره دغه سوال نه واقع کيږي، ځکه چې په قرآن شريف کې يولفظ داسی نسته چې دهغه څخه دامعلومه سی چې که ايمان مورانه وړی نودمخانو خرابولو اومسخ کولو عذاب به خامخا واقع کيږي بلکه احتمال دی، يعنې که د دوی جُرم ته وکتل سی نو ددی سزالائق دی اوکه عذاب ورلره ورنه کړه سی نو دا خو دهغه ﷻ رحمت دی

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ

بیشکه الله نه بخښي هغه څوك چي شريك ورته جوړ کړي او بخښي ددې څخه لاندې ګناه

يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾ أَلَمْ

دهغه چاچي وغواړي او چاچي شريك ونيوى الله ﷻ لره نو ده ډير لويه ګناه جوړه کړه ، آيا تا ونه

تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ ۚ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَ

ليده هغه چي ځانونو ته پاك وايي بلکه الله پاکوي چالره چي وغواړي

لَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ انْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ

او په دوی به ظلم نه وی دخرما دزوني دخور برابر ، وګوره څنګه ترې په الله پوري دروغ

وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٠﴾

او کافي ده دا ګناه ښکاره

لنډتفسير: بيشکه الله ﷻ به داخبره (ترسزا ورکولو وروسته هم) ونه بخښي چي دهغه سره څوك شريك ونيسي (بلکه په هميشه هميشه سزا کي به ګرفتاروي) او ددې څخه ماسوا چي څومره ګناهونه دي (برابره خبره ده که کوچني وي او که لوی) دچادپاره چي غواړي (بی له سزا ورکولوبه) هغه ګناه وبخښي (البته که مشرك مسلمان سي نوبيا خودي مشرك پاته نسو نواوس دغه سزابه هميشه هم نه وي) او (وجه دشرك دنه بخښلو داده چي) کوم سړی دالله ﷻ سره (څوك شريك) جوړوي دی ډيرلوی جرم کوی (چي دخپل لوی والي په وجه دبخښني قابل نه دی)

(ای مخاطبه !) آياتا هغه خلگ ونه ليدل (يعني دتعجب قابل دي) چي خپل ځانونه پاك ښکاره کوی (د دوی په دی ښکاره کولو باندی هيڅ نه کيږي) بلکه الله ﷻ چاته چي غواړي پاك ښکاره کوی (البته داداعتبار قابله ده او الله ﷻ مؤمن په قرآن کي پاك ښوولي دی، لکه په سورة سَبِّحِ اسْمَ کي دأشقى يعني کافرپه مقابله کي يې دمؤمن په باره کي فرمايلي دي: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ نو هغه به پاك وي نه داچي کفر کوونکي لکه يهوديان) او (دي يهودو ته به په قيامت کي ددې دروغجنې دعوى (چي په دې سبب يې کفر ايمان ګڼلی دی) کمه سزاوی، په هغه سزاکي به) پردوی دخرما دزوني دخور قدرهم ظلم نه وي (يعنی دغه سزا ددوی ترجرم زياته نه ده، بلکه پردا سي ظلم باندی داسي سزا لائقه ده، لر) وګوره (په دې دعوه کي) داخلگ په الله ﷻ څنګه ددروغو تهمت لګوی (ځکه چي هرکله دوی سره دکفره دالله ﷻ په نزد دمقبول کيدو دعوه کوی نو ددې څخه ښکاره لازميږي چي کفر دالله ﷻ په نزد ښه دی حال دا دی چي دا محضی

تهمت دی ، ځکه چی په ټولو شریعتونو کی الله ﷻ ددی خبری وضاحت فرمایلی دی چی کفر زماپه نزد ډیره بیکاره او مردود دی) اوداخبره (چی په خدای ﷻ تهمت ولګول سی) دښکاره مجرم کیدو دپاره کافی ده (بیاپه داسی واضحه لویه خبره باندی داسی سزا څه ظلم اوزیاتی دی؟)

معلومات اومسئلی

(دشرک تعریف او ددی یو څو صورتونه)

دالله ﷻ قول دی ، اِنَّ اللّٰهَ لَا یَغْفِرُ اَنْ یُّشْرَكَ بِهٖ دالله ﷻ دذات اوصفاتو په باره کی چی کومی عقیدی دی دغسی عقیده دیو مخلوق په باره کی ساتل شرک دی ، ددی څه تفصیلات دا دی .

(په علم کی شریک جوړول)

یعنی دیوبزرګ یاپیر په باره کی داعقیده درلودل چی زماپه ټولو حالاتو دی هروخت خبردی ، دنجومی ، کوډګرڅخه دغیبو خبرونه معلومول یادیوه بزرګ په خبرو باندی فال نیول اوپه هغه یقین کول یادلیری څخه یی رابلل اوداګڼل چی دی خبر سو یادچا په نامه روژه نیول .

(په تصرّف کی شرک)

یعنی یوڅوک دنفع یا نقصان اختیار مند ګڼل دیوچا څخه مرادونه غوښتل ، رزق اواولاد غوښتل .

(په عبادت کی شریک جوړول)

چاته سجده کول ، دیوچاپه نامه حیوان ایله کول ، دیو بزرګ په قبر باندی نذر اونیاز ایښول ، دیو چا په نامه نذر منل ، دچاپه قبر یا کور باندی طواف کول ، دخدای ﷻ دحکم په مقابله کی دبل چاقول او رواج ته ترجیح ورکول ، چاته مخامخ درکوع په شان کښته کیدل ، دیو چاپه نامه حیوان حلالول ، ددنیا کارو بار دستورو په تاثیر سره ګڼل او یوه میاشت یاورځ منحوسه (بده) ګڼل .

(خپل صفتونه کول او دعیبونو څخه دځان پاکولو دعوه جائزه نه ده)

دالله ﷻ قول دی ، اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِیْنَ یُزَكُّوْنَ اَنْفُسَهُمْ یهودو به خپل ځان ته پاك ویل نو په دی خبره الله ﷻ په دی آیت کی د دوی بدوالی بیان کی او وی فرمایل چی لږ دی خلګو ته وګوری چی خپله پاکی بیانوی په دوی باندی تعجب کول په کار دی ، ددی څخه معلومه سوه چی چاته دخپل ځان یادنورو پاکی بیانول جائزنه دی ، دا منع په دری وجهو سره ده .

(۱) دخپل صفت سبب اکثره تکبر وی نو په حقیقت کی دامنع دتکبر دکبله ده (۲) په دی وجه چی دخاتمی حال الله ﷻ ته معلوم دی چی په تقوٰی اوپاکی سره کیږی اوکه نه ، په دی وجه خپل ځان پاك ښوول دالله ﷻ دبیری څخه خلاف خبره ده ، لکه چی په یوه روایت کی زینب بنت ابی سلمه فرمایی چی نبی کریم ﷺ زما څخه پوښتنه وکړه چی ستانوم څه دی ؟ دغه وخت زما نوم بَرَّةٌ وو (چی ددی معنی ده دګناهونو څخه پاکه) ماورته هم دانوم وواپه نو ده ﷺ وفرمایل ، لَا تُزَكُّوْا اَنْفُسَكُمْ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَهْلِ الْبِرِّ مِنْكُمْ سَمُّوْهَا زَیْنَبَ (رواه مسلم بحواله مشکوٰة) یعنی تاسی خپل ځان د ګناهونو څخه پاك مه بیانوی ، ځکه چی دا علم یوازی الله ﷻ ته دی چی په تاسی کی څوك پاك دی ، بیایی دبرّة په ځای راته دزینب نوم کښیښوی (مظهری) (۳) دمنع دریمه وجه دا ده چی اکثره په دی دعوه دخلګو دا وهم پیداسی چی دا سړی دالله ﷻ په نزد ځکه مقبول دی چی دی دټولو نقصونو اوعیبونو څخه پاك دی حال دا دی چی دا دروغ دی ځکه چی په بنده کی څو

ډیر عیبونه موجود دي (بیان القرآن)

مسئله: که داذکر سوی عوارض نه وي نو دنعمت داظهارپه طورباندي دخپل صفت بیانولو اجازت سته. (بیان القرآن)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ

آیا تا ونه لیدل هغه ،چا ته چي ورکول سوی ده څه برخه دکتاب چي مني بتان اوشیطانان او وایي کافرانو ته

كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿۵۱﴾ أُولَٰئِكَ

چي دا خلق زیات په لاره برابر دي دمسلمانانو څخه ، دا هغه خلق

الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿۵۲﴾

دي په چاچي لعنت کړی دی الله ، او په چا چي لعنت وکړی الله بیا به نه کی پیدا ته دده څوك مدد گار.

لنډتفسیر: (اې مخاطبه!) آیاتا هغه خلگ ونه لیدل چاته چي دکتاب (دالله ﷻ یعنی دتورات علم) یو حصه رسیدلی ده (بیا سره ددی) دوی بتان اوشیطانان مني (ځکه چي دمشرکانو دین، بت پرستي اودشیطان تابعداری وه کله چي داسي دین ته ښه وایي نو ددی څخه دبُت اوشیطان تصدیق لازم سو) اودغه خلگ (یعنی اهل کتاب) دکفارو (یعنی مشرکانو) په نسبت وایي چي داخلگ په نسبت ددی مسلمانانو زیات پربرابره لاره باندی دی (داخودوی په ډاګه ویلی وه) داخلگ (کوموچي دکفر طریقی ته تراسلامی طریقی غوره وویل) هغه دی کوم چي خدای ﷻ لعنتیان کړی دی (او ددی لعنت تاثیر دی چي دوی داسي بی باکه دکفر خبری کوی) اوخدای پاك ﷻ چي څوك لعنتی کړی دده (دعذاب په وخت کی) څوك حامی به بیانه سی پیدا (مطلب دا دی چي په دی باندی به ده ته په آخرت کی یاپه دنیاکی هم سخته سزاوی، نوپه دنیاکی ځیني قتل، ځیني قید، ځیني ذلیله رعایا سول اوپه آخرت کی چي څه وی هغه به هلته وی)

دآیتونو ترون: دتیر آیت أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ څخه دیهودو دقباحتونو اوبدو خویونو ذکرزا روان دی ددی آیتونو تعلق هم د دوی ددغه قباحتونوسره دی.

معلومات اومسئلي

(دجبت اوطاغوت څخه څه مراد دی؟)

په لوړ آیت ۵۱ کی د دوو لفظونو (الجبت) او (الطاغوت) ذکرراغلی دی ددی څخه څه مراددی؟ دمفسرینو په دی باره کی ډیرقولونه دی ، حضرت ابن عباس ابن جبیر اوابو العالیه ﷺ فرمایی چي (جبت) په حبشی ژبه کی ساحر ته وایی اوطاغوت څخه مراد کاهن دی.

حضرت عمر ﷺ فرمایی چي دجبت څخه مراد سحر دی اوطاغوت څخه مراد شیطان دی ، دمالك بن انس ﷺ څخه نقل دی چي دالله ﷻ څخه ماسواچي دکومو شیانو عبادت کول کیږی دی ټولوته طاغوت ویل کیږی ، امام قرطبی رحمه الله فرمایی چي دمالك بن انس ﷺ قول زیات ښه دی ځکه چي ددی ثبوت

دقرآن ځخه هم کیږي، ارشاد دی ، اَنِ اعْبُدُوا اللهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوْتَ لیکن په دی ډیرو قولونو کی کوم تکر نسته په دی وجه ټول ورڅخه مراد کیدای سی داسی چی په اصل کی جبت دبُت نوم هم وو ، لیکن وروسته بیا ددی استعمال دنورو هغه شیانو چی دالله ﷻ ماسوا یی عبادت کړه کیږي هم نوم سو (روح المعانی)

(دذکر سوی آیت شانِ نزول)

دحضرت ابن عباس ﷺ ځخه روایت دی چی دیهودو سردارانو حُیی بن اخطب اوکعب بن اشرف دخپلی یوی ډلی سره ترجنګ اُحد وروسته دمکی دقریشو سره دلیدلو دپاره راغلل ، دیهودو سردار کعب بن اشرف ابوسفیان ته راغی او ده دنبی کریم ﷺ خلاف د دوی سره دتعاون (کومك) کولووعده وکړه ، دمکی خلګو کعب بن اشرف ته وویل چی تاسی یوچم بازه قوم یاست که تاسی واقعی په خپله خبره کی رښتینی یاست نوزمونږ ددی دوو بتانو جبت او طاغوت په وړاندی سجده وکړی ، نوده دقریشو دمطمئن کولو دپاره هم دغسی وکړل تردی وروسته کعب قریشوته وویل چی دیرش کسان ستاسی ځخه اودیرش زمونږ ځخه دی راوړاندی سی چی درب دکعبی په وړاندی ددی شی عهدوکړو چی مونږ به ټول په جمع سره دمحمّد ﷺ خلاف جنګ کوو ، دکعب داتجویز قریشو خوښ کی او دغه ډول دوی دمسلمانانو خلاف یومتحده محاذ جوړکی ، تردی وروسته ابوسفیان کعب ته وویل چی تاسی دعلم خاوندان یاست، ستاسی سره دالله ﷻ کتاب دی ، لیکن مونږ بالکل جاهلان یوپه دی وجه تاسی زمونږ متعلق دا ووایاست چی مونږ پرحق یو اوکه محمّد ﷺ؟ کعب پوښتنه وکړه چی ستاسی دین څه دی؟ ابوسفیان وویل چی مونږ دحج دپاره خپل اوښان ذبح کوو او د دوی شیدی په خلګو چیښو، دمیملنو دپاره میلمستیا کوو، دخپلو خپلوانو سره تعلقات قآئم ساتو او دبیت الله طواف اوعمره کوو، ددی پرخلاف محمّد ﷺ دخپل پلار اونیکه دین پریښی دی، دخپلوانو ځخه جلا سوی دی اوده زمونږ دپخوانی دین پرخلاف یونوی دین پیش کړی دی، داخبری چی کعب بن اشرف واوریدی نو ده وویل چی تاسی خلګ پر حقه یاست، محمّد ﷺ معاذ الله ګمراه سوی دی ، په دی باندی الله ﷻ داذکر سوی آیتونه نازل کړل ، د دوی ددرواغو اوفریب بدوالی یی بیان کی (روح المعانی)

(دنفس خواهشات ځینی وخت سړی ددین اوایمان ځخه محرومه کوی)

کعب بن اشرف دیهودیانو یوډیر لوړعالم ووچی په خدای پاك یی هم عقیده درلوده او دده عبادت یی کوی ، لیکن کله چی دده په زړه او دماغو باندی دنفس دخواهشاتو خبیث روح سپور سو نوده دمسلمانانو خلاف دقریشو سره ځان یوکی، دمکی قریشو دده سره دیوکیدو دپاره دا شرآئط ولګول چی دی دی زمونږ بتانوته سجدی وکړی ، ده دا هم منظوره کړه چی ددی تفصیل اوس تیر سو ، ده دخپل مذهب خلاف دقریشو شرط قبول کی ، لیکن دخپلو مذهبی عقیدو دقآئم ساتلو دپاره یی د دوی ځخه جلا کیدل اختیار نه کړل ، قرآن کریم په یوه بل ځای کی دا قسم یوه واقعه دبَلْعَمْ باعورآء په باره کی بیان کړی ده ، ارشاد دی ، وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذِیْۤ اٰتَیْنٰهُ اٰیٰتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّیْطٰنُ فَكَانَ مِنَ الْغٰوِیْنَ : مفسرینو لیکلی دی چی بلعم بن باعورآء یو لوی عالم وو او دتصرف خاوند وو ، لیکن کله چی ده دخپل نفسانی خواهشاتو دپوره کولو دپاره دموسیٰ ﷺ خلاف ناپاکه تدبیرونه شروع کړل ، نودی یی هیڅ تاوانی نه کی لیکن په

خپله مردود او گمراه سو ، ددی څخه معلومه سوه چی دکتاب یوازی علم هیڅ نفع نه سی ورکولی ، ترڅو پوری چی په صحیح معناووکی ددی تابعداری نه وی اومحضی ددنیوی طمعی اوبیکاره خواهشاتو څخه په مکمل ډول سره ځان ونه ساتی، که داسی نه وی نوانسان خوخپل مذهب هم پرخواهشاتو قربانوی نن صباهم ځینی داسی قسم خلگ سته چی ددنیوی اوسیاسی غرضونو اومقصدونو دحاصلولو دپاره خپل حق دین په آسانی سره پریږدی اودبی دینی عقیدی اونظریی داسلام په جامه کی دپیش کولو کوشش کوی نه دوی دخدای ﷻ دعهد اومیثاق څه پروا ساتی او نه دآخرت څخه بیریږی او دا هرڅه دشیطان په اشارو سره کیدی سی.

(دالله ﷻ لعنت په دنیا اوآخرت کی درسوایی سبب دی)

لعنت نوم دی دالله ﷻ درحمت څخه دلیری کیدواودډیری رُسوایی اوذلت په چاچی دالله ﷻ لعنت وی هغه دالله ﷻ نژدیکت نه سی حاصلولی د دوی په باره کی دعذاب دومره سخته زورنه راغلی ده چی فرمایی ، مَلْعُوْنِيْنَ اَيْنَمَا ثُقِفُوْا اُخِذُوْا وَقُتِّلُوْا تَقْتِيْلًا په چاچی دالله ﷻ لعنت دی هغوی چی هرځای پیداکړل سی. ځتان دی ورپری کړل سی، دا خو د دوی دنیایی رسوایی ده اودآخرت رسوایی به یی تردی هم سخته وی.

(دالله ﷻ دلعنت مستحق کوم خلگ دی؟)

وَمَنْ يَّلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ نَصِيْرًا : ددی آیت څخه معلومیږی چی په چادالله ﷻ لعنت وی دهغه هیڅوک کومکی نه وی ، اوس دفکر کولو قابله خبره دا ده چی دالله ﷻ دلعنت لایق کوم خلگ دی؟په یوه حدیث کی ارشاددی چی نبی کریم ﷺ په سود ورکوونکی سود خوړونکی اوسود لیکونکی اوپه دی دشاهدی ورکوونکی په ټولو باندی لعنت کړی دی او دوی ټوله په گناه کی برابر دی (مسلم په حواله دمشکوٰۃ)

په یوه بل حدیث کی دی ﷺ فرمایی ، مَلْعُوْنٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوْطٍ (رواه رزین، بحواله مشکوٰۃ)

یعنی کوم سړی چی دلوط ﷺ دقوم دکار په شان کار کوی ، هغه لعنتی دی (یعنی دسړی سره بدکاری کوونکی) بیافرمایی چی الله ﷻ په غله باندی لعنت لیږی ، کوم چی دهگی اورسی په شان دکوچنی شی دغلا څخه هم منع نه کوی چی په بدله کی یی دده لاس پری کیږی ، متفق علیه بحواله مشکوٰۃ

په یوه بل حدیث کی ارشاد دی، لَعَنَ اللّٰهُ اٰكِلَ الرِّبٰو وَمُؤْكِلَهٗ وَالْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ وَالْمُصَوِّرَ (رواه البخاری بحواله مشکوٰۃ) الله ﷻ لعنت کړی دی پرسودخوړونکی اوپرسود ورکوونکی اوپه هغه ښځو چی په خپل جسم خالونه ایږدی یانوروته خالونه وراږدی او دغه ډول په تصویر جوړونکو ، په یوه بل حدیث کی فرمایی چی الله ﷻ لعنت لیږی په شرابو ، ددی پرڅیښونکو او (په بل چاباندی) څیښوونکو ، په خرڅوونکو دشرابو او ددی په اخیستونکو ، ددی په نښتیځونکو ، ددی پر وړونکو او ددی په راغوښتونکو په ټولو باندی (ابوداؤد ابن ماجه بحواله مشکوٰۃ)

په یوه بل حدیث کی نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایی چی شپږ کسان داسی دی چی په دوی باندی مالعنت کړی دی ، او الله ﷻ هم په دوی لعنت کړی دی ، او دهر نبی دُعا قبوله وی ، هغه شپږ کسان دا دی.

(۱) دالله ﷻ په کتاب کی زیادت کوونکی (۲) اوهغه سړی چی په زور سره قدرت حاصل کړی ، دی هغه چاته عزت ورکړی څوک چی الله ﷻ ذلیل کړی وی او هغه څوک ذلیل کړی چی الله ﷻ هغه ته عزت ورکړی

وی (۳) او دالله ﷻ دتقدیر درواغجن کوونکی وی (۴) دالله ﷻ دحرامو کړو شیانو حلال ګڼونکی (۵) زما په اولاد کی هغه سړی چی دحرامو حلالوونکی وی (۶) او زما دسنتو پاته کوونکی (رواه البیهقی فی المدخل بحواله مشکوٰة)

په یوه بل حدیث کی نبی ﷺ فرمایی ، لَعَنَ اللّٰهُ النَّاظِرَ وَالْمَنْظُوْرَ اِلَیْهِ یعنی څوك چی نامحرم ته په بد نظر سره ګوری اوپه چا چی نظر ولویږی (په دی شرط چی په چاچی نظر ولویږی دهغه داختیار اوارادی په کی دخل وی) په هغه باندی الله ﷻ لعنت کړی دی ، دحضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی . لَعَنَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ اَلرَّجُلَ یَلْبَسُ لِبْسَةَ الْمَرْءَةِ وَالْمَرْءَةَ تَلْبَسُ لِبْسَةَ الرَّجُلِ : یعنی نبی کریم ﷺ په داسی سړی لعنت کړی دی چی دښځی جامی اغوندی اوپه داسی ښځی یی لعنت کړی دی چی دسړی جامی اغوندی (مشکوٰة)

عَنْ عَائِشَةَ ؓ اَنَّ امْرَءَةً تَلْبَسُ النَّعْلَ قَالَتْ لَعَنَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ الرَّجُلَةَ مِنَ النِّسَآءِ (ابوداوٗد بحواله مشکوٰة)

حضرت عآئشی ؓ ته یوچا عرض وکی چی یوه ښځه دنارینه وو چپلکی په پښو کوی نو حضرت عآئشی ؓ وفرمایل چی دالله ﷻ رسول ﷺ په داسی ښځی باندی لعنت کړی دی چی دنارینه وو طریقه اختیار وی

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ؓ قَالَ لَعَنَ النَّبِیُّ ﷺ اَلْمُخَنَّثِیْنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالْمُتَرَجِّلَاتِ مِنَ النِّسَآءِ وَقَالَ اَخْرِجُوْهُمْ مِّنْ بُیُوْتِکُمْ (رواه البخاری بحواله مشکوٰة)

دحضرت ابن عباس څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ لعنت کړی دی په هغو نارینه وو باندی چی دښځو په شان شکل او صورت جوړ وی ، نرښځوکی جوړیږی اولعنت یی کړی دی په هغو ښځوچی په شکل او صورت کی دخان څخه سړی جوړوی او ارشاد یی وفرمایی چی دوی دخپلو کورونو څخه وباسی ، په بخاری شریف کی دی چی حضرت عبدالله بن مسعود ؓ فرمایلی دی چی .

لَعَنَ اللّٰهُ الْوَاشِمَاتِ وَالْمُسْتَوْشِمَاتِ وَالْمُتَنَمِّصَاتِ وَالْمُتَفَلِّجَاتِ لِلْحُسْنِ الْمُغَیِّرَاتِ خَلْقَ اللّٰهِ :

یعنی دالله ﷻ لعنت دی وی په خالونو اېښوونکو اوڅوك چی خالونه ایږدی اوڅوك چی دورځو څخه وربښتان باسی اونری کوی یی او لعنت دی وی په هغه ښځو چی دښایست دپاره دغاښونو مینځونه پراخوي چی دالله ﷻ خلقت بدلونکی دی .

دلعنت حکمونه: لعنت چی څومره بد شی دی ، دغومره ددی په کولو پابندی هم لګیدلی ده ، په یوه مسلمان لعنت کول حرام دی اوپرکافر باندی هم یوازی هغه وخت کول کیږی ، کله چی دده پرکفر باندی مرګ یقینی وی دنبی کریم ﷺ ارشادات ددی په اړوند په حدیث کی دا دی .

عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ ؓ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ لَیْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَّانِ وَلَا بِاللَّعَّانِ وَلَا الْبَذِیْءِ (رواه الترمذی بحواله مشکوٰة)

حضرت ابن مسعود ؓ فرمایی چی مادنبی کریم ﷺ څخه اوریدلی دی چی هغه مومن نه دی چی طعنه کوونکی ، لعنت کوونکی اوبد ګویه وی .

عَنْ اَبِی الدَّرْدَآءِ ؓ قَالَ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ یَقُوْلُ اِنَّ الْعَبْدَ اِذَا لَعَنَ شَیْئًا صَعِدَتِ اللَّعْنَةُ اِلَی السَّمَآءِ فَتُغْلَقُ اَبْوَابُ السَّمَآءِ دُوْنَهَا ثُمَّ تَهْبِطُ اِلَی الْاَرْضِ فَتُغْلَقُ اَبْوَابُهَا دُوْنَهَا ثُمَّ تَاْخُذُ یَمِیْنًا وَّشِمَالًا فَاِذَا لَمْ تَجِدْ مَسَاغًا رَجَعَتْ اِلَی الَّذِیْ لُعِنَ فَاِنْ کَانَ لِذٰلِكَ اَهْلًا وَاِلَّا رَجَعَتْ اِلٰی قَائِلِهَا (ابوداوٗد بحواله مشکوٰة)

حضرت ابودردآء ؓ فرمایی چی مادنبی کریم ﷺ څخه اوریدلی دی چی کله یوبنده پریوه شی باندی لعنت

کوی نو هغه لعنت آسمان ته خیژی نودآسمان دروازی ورته بندی کړه سی، بیاهغه مځکی ته راکښته کیږی نو دمځکی دروازی بندیږی (یعنی مځکه یی نه قبلوی) بیا هغه راسته او چپه طرف ته ګرځی نو چی هیڅ ځای لاره پیدا نه کړی نو چی پرچا لعنت سوی وی هغه ته ولاړسی نو که هغه په رښتیا دلعنت قابل وی نو پر هغه پریوزی ، که نه وی نو بیرته دی ویونکی ته را واپس سی او پر دِه پریوزی .

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ اَنَّ رَجُلاً نَازَعَتْهُ الرِّيْحُ رِدَآءَهُ فَلَعَنَهَا فَقَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ لَا تَلْعَنْهَا فَاِنَّهَا مَاْمُوْرَةٌ وَاِنَّهُ مَنْ لَعَنَ شَيْئًا لَيْسَ لَهُ بِاَهْلٍ رَجَعَتِ اللَّعْنَةُ عَلَيْهِ (رواه الترمذی بحواله مشکوٰة ص ۲۱۳)

دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چی هوا دیوه سړی پټو پورته کی نو ده په هوا لعنت وکی نو نبی کریم ﷺ وفرمایل چی ته په دی لعنت مه کوه ځکه چی دی ته امر سوی دی دالله ﷻ دطرفه څخه او په یادساته کوم سړی چی په داسی شی لعنت وکړی چی هغه یی لائق نه وی نو دا لعنت بیرته په دی ویونکی پریوزی .

مسئله : دیوه معیّن سړی په باره کی ترڅوچی دا نه وی معلومه چی دده مرګ پرکفر باندی سوی دی، لعنت پرویل جائزنه دی که څه هم دی فاسق وی ، ددی اُصولو په بنآء پریزید دلعنت کولو څخه علامه شامی منع کړی ده ، لیکن په یوه معلوم کافر چی مرګ یی په کفر باندی یقینی وی مثلاً په ابوجهل او ابو لهب باندی جائز دی (رد المحتار ج ۲ ص۸۳۲)

مسئله: دیو چا دنوم اخیستوڅخه بغیر داسی لعنت کول جائزدی چی په ظالمانو یادروغجنانو دی دالله ﷻ لعنت وی

مسئله: په لُغت کی دلعنت معنی دالله ﷻ درحمت څخه دلیری کیدو ده شرعًا دکفارو په حق کی ددی معنی دالله ﷻ درحمت څخه دلیری کیدو ده او دمؤمنانو په حق کی دصالحانو د درجی څخه په لاندی راکښته کیدو ده (شامی دقهستانی ج۲ ص۸۳۲ څخه نقل کړی دی)

په دی وجه دیوه مسلمان دپاره دده دنیك عمل کمیدو دُعاهم جائزه نه ده .

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾

آیا د دوی سره څه حصه سته په حکومت کی ، بیا به دوی ورنه کړی خلقو ته دیوې خاشی برابر ،

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ

یا حسد کوی دخلقو سره په هغه باندی چی ورکړی دی دوی ته الله دخپل فضل څخه ، نو مونږ

آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾

ورکړی دی دابراهیم ﷺ خاندان لره کتاب او حکمت او دوی لره مونږ ورکړی دی لوی حکومت

فَمِنْهُم مَّنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾

بیاپه دوی کی چاایمان راوړی په دی سره او څوك ددې څخه په څنګ سو ، او پوره دی د دوږخ لمبی وهونکی اور

لنډتفسیر: آیا د دوی سره څه حصّه سته دحکومت نو په داسی حالت کی خو به نورو خلګو ته لږشی هم

ورنه کړي یا دنورو خلکو څخه (لکه دنبي کريم ﷺ) په هغه شیانو باندي سوزي کوم چي الله ﷻ دوی ته دخپل فضل څخه ورکړي دي نو (نوتاسي ته داسي شي رسیدل کمه نوي خبره نه ده ځکه چي) مونږ دمخکي څخه) دحضرت ابراهیم علیه السلام (خاندان والاؤ) ته (آسماني) کتاب هم ورکړي دي اوعلم موهم ورکړي دي او مونږ دوی ته ډیر لوي حکومت هم ورکړي دي (ځکه چي په بني اسرآئیلو کي ډیر پیغمبران تیر سوي دي ، څیني په کي باچهان هم وه ، لکه حضرت یوسف علیه السلام اوحضرت داؤد علیه السلام، اودحضرت داؤد علیه السلام دبیبیانو ډیروالي هم مشهوره دي او دا ټوله په اولاد دحضرت ابراهیم علیه السلام کي وه ، نوکله چي نبي کریم ﷺ هم دحضرت ابراهیم علیه السلام په اولاده کي دي نوکه ده ته دانعمتونه اوبخششونه ورسیدل نو دا څو کومه دتعجب وړخبره نه وه) نو (ددي پیغمبرانو علیهم السلام په زمانه کي هم کوم چي دحضرت ابراهیم علیه السلام په خاندان کي تیر سوي دي ، کوم خلک چي موجود وه) په دوی کي څینو خو ایمان راوړي په دغه (کتاب اوحکمت) باندي او څیني داسي وه چي دهغه څخه یي مخان واړول (نوکه ستاپه پیغمبري اوقرآن باندي هم ستا دزماني خلک ایمان رانه وړي نو هیڅ دخفګان خبره نه ده) او (که دي کفارو اواعتراض کوونکوته په دنیاکي سزا کمه وي یاهم ګرسره نه وي نو څه به وسي د دوی دپاره په آخرت کي) د دوږخ سوځونکي اور (دسزا دپاره) کافي دي .

معلومات او مسئلي

(دیهودو په حسد کولو باندي سخت مذمت)

الله ﷻ چي نبي کريم ﷺ ته کوم علم، فضل، جاه اوجلال ورکړي وو، په دي به یهودیان سوځیدل ، الله ﷻ په ۵۳ او ۵۴ نمبر آیتونوکي د دوی ددي حسد او بغض مذمت (بیکاره والي) کړي دي اووی فرمایل چي دا حسد په دوو وجهو سره عقل نه مني ، یوه وجه یي په آیت نمبر۵۳ کي بیان کړه اوبله یي په آیت نمبر۵۴ کي ، لیکن د دواړو حاصل یو دي ، یعني که ستاسي حسد په دي خبره دي چي اصلي دحکومت خاندان تاسي یاست ، ستاسي حکومت دوی ته ورکول سوي دي نو دا خو ښکاره غلطه ده چي تاسي دحکومت څخه په خپله محرومه یاست اوکه تاسي ته دحکومت کومه حصه رسیدلي واي نو تاسي به یوه خاشه هم هیچاته نه واي ورکړي اوکه ستاسي حسد په دي دي چي ګویا زمونږ څخه وړته حکومت نه دي ورغلي خو بیا هم دوی ته ولي ورسیدي؟ د دوی دحکومت سره څه تعلق دي نو ددي جواب یي دا ورکی ، چي دي هم دپیغمبرانو دخاندان څخه دي چي دمخکي څخه پکښي حکومت راروان دي نو په دي وجه حکومت ناولده چاته نه دي تللي ، نو ستاسي حسد بي ځایه دي .

(دحسد تعریف ، حکم او ددي دضررونو بیان)

علامه نووي رحمه الله (دمسلم شریف شارح) دحسد تعریف داسي کوي ، اَلْحَسَدُ تَمَنِّي زَوَالِ النِّعْمَةِ مسلم ج۲ یعني دبل سړي څخه دنعمت دلیري کیدو خواهش کولو ته حسد وایي او دا حرام دي .دنبي کریم ﷺ ارشاد دي

لَاتَبَاغَضُوْا وَلَاتَحَاسَدُوْا وَلَاتَدَابَرُوْا وَكُوْنُوْا عِبَادَ اللهِ اِخْوَانًا، وَلَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ اَنْ يَّهْجُرَ اَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثٍ (مسلم ج۲)

تاسي دیوه اوبل سره بغض اوحسد مه کوي ، او مه یوبل ته شاکوی ، بلکه دالله ﷻ بندګان او وړونه جوړ سی او جائز نه دي یوه مسلمان ته چي دخپل وروړ سره تر درو ورځو زیات تعلق قطع کړي .

په یوه بل حدیث کی فرمایي .

اِیَّاکُمْ وَالْحَسَدَ فَاِنَّ الْحَسَدَ یَاْکُلُ الْحَسَنَاتِ کَمَا تَاْکُلُ النَّارُ الْحَطَبَ (ابو داؤد بحواله مشکوٰة)

تاسی دحسد څخه ځان وساتی ځکه چی حسد نیکی داسی ختموی لکه څنګه چی اور لرګی خوری .

عَنِ الزُّبَیْرِ رضی الله عنه قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ دَبَّ اِلَیْکُمْ دَآءُ الْاُمَمِ قَبْلَکُمْ اَلْحَسَدُ وَالْبَغْضَاءُ هِیَ الْحَالِقَةُ لَا اَقُوْلُ تَحْلِقُ الشَّعْرَ وَلٰکِنْ تَحْلِقُ الدِّیْنَ (احمد وترمذی بحواله مشکوٰة)

حضرت زبیر رضی الله عنه فرمایي چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی تاسی ته هم دتیرو قومونو مرض په پټه سره درته راغلی دی او هغه حسد دی او بغض داسی خوی دی چی خروونکی دی ، زه دا نه وایم چی دا وربښتان خر وی بلکه دین خر وی .

حسد برابره خبره ده که په دینی کمال وی او که پر دنیاوی کمال وی ، دواړه حرام دی نو دالله ﷻ دقول . اَمْ لَهُمْ نَصِیْبٌ مِّنَ الْمُلْکِ څخه دنیاوی امرته اشاره ده او په اٰلَ الْکِتٰبَ وَالْحِکْمَةَ سره دینی کارته اشاره معلومیږی.

اِنَّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا بِاٰیٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِیْهِمْ نَارًا ؕ کُلَّمَا

بیشکه خوك چی منکر سو زمونږ دآیتونو څخه دوی به مونږ وغورځوو اورته ، هرکله

نَضِجَتْ جُلُوْدُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَیْرَهَا لِیَذُوْقُوا الْعَذَابَ ؕ

چی وسوزی څرمنی ددوی نومونږ به بدلی کړو دوی ته نوری څرمنی چی وڅکی عذاب ،

اِنَّ اللّٰهَ کَانَ عَزِیْزًا حَکِیْمًا ﴿۵۶﴾ وَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

بیشکه الله دی زبردست حکمت والا او کوم خلق چی ایمان یی راوړو او کار یی وکی نیك ،

سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَآ

البته مونږبه داخل کړو دوی باغونو ته چی بهیږي لاند دهغوی څخه ولی (نهرونه) اوسی به په دی کمی همیشه

اَبَدًا ؕ لَهُمْ فِیْهَآ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ؗ وَّنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِیْلًا ﴿۵۷﴾

د دوی دپاره هلته ښځی دی پاکی او دوی به مونږ داخل کړو ګڼو سایو ته

لنډتفسیر: بیشکه کوم خلګ چی زمونږ دآیتونو (احکامو) څخه منکرسول (مونږبه دوی) ډیر ژر په یو سخت اورکی داخل کړو (اوهلته به ددوی برابر داحالت وی چی) کله یووار د دوی پوست (په اور سره) وسوځی نومونږ به ددی مخکنی پوست پرځای په دستی بل (تازه) پوست پیداکړو ددی دپاره چی (همیشه) عذاب خوری (ځکه چی په اول پوست کی ترسوځیدو وروسته داشك کیدی سی چی شاید په دی کی به اوس نور دسوځیدلو ادراك اوپوهی نه وی یعنی اوس به داپوست نور په سوځیدو نه پوهیږی

نو په دی وجه یی ددی شك ختمولو دپاره دا وویل) بیشکه الله ﷻ غالب دی (چی هغه داسی سزا ورکولی سی او) حکمت والا دی (نو سره دقدر ته سوځلی پوست ته هم تکلیف رسولی سی بیایی هم په یوځه حکمت سره بدل کی ، لکه چی دیوه حکمت بیان یی دغه اوس سوی دی) اوکوم خلک چی ایمان رلوړی او نیك کار کوی مونږ به دوی دیرداسی باغونوته داخل کړو چی دهغه (ترمحلونو) لاندی به نهرونه بهیږی دوی به په هغه کی همیشه اوسیږی ، د دوی دپاره به په دغه (باغونو) کی پاکی صافی بیبیانی وی اومونږ به دوی دډیرو ګڼو سایو (ځای) ته داخل کړو .

معلومات اومسئلي: حضرت معاذ ﷺ د كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا په تفسیر کی فرمایی چی د دوی څرمنی وسوځی نوبدلی به کړه سی اودا کار به دومره په تیزی سره کیږی چی په یوه ګړی کی به یی سل ۱۰۰ واره څرمن بدلیږی ،اوحضرت حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ فرمایی .

تَاكُلُ النَّارُكُلَّ يَوْمٍ سَبْعِيْنَ اَلْفَ مَرَّةٍ كُلَّمَا اَكَلَتْهُمْ قِيْلَ لَهُمْ عُوْدُوْا فَيَعُوْدُوْنَ كَمَا كَانُوْا (اخرج البیهقی عن الحسن بحواله مظهری ج ۲)

اور به په یوه ورځ کی اویا زره واره دوی خوری کله چی دوی وخوری نو دوی ته به وویل سی چی بیا په اول حالت سی نو دوی به بیاپه اول حالت سی .

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ اِنَّ اَهْوَنَ اَهْلِ النَّارِ عَذَابًا رَجُلٌ فِيْ اَخْمَصِ قَدَمَيْهِ جَمْرَتَانِ يَغْلِيْ مِنْهُمَا دِمَاغُهٗ كَمَا يَغْلِيْ الْمِرْجَلُ بِالْقُمْقُمِ .

نبی کریم ﷺ فرمایی چی په دوږخیانوکی به ترټولوکم دعذاب په اعتبار سره هغه سړی وی دچاپه تلوکی چی به داور دوی سکروټی وی چی ددی په وجه به دده دماغ دکټوی په شان سره جوشیږی (رواه البخاری ومسلم بحواله الترغیب والترهیب ج ۲ ص ۲۳۹)

د اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ تفسیر: حاکم دابوسعید خدری ﷺ څخه نقل کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دجنت ښځی به پاکی وی ، یعنی دحیض، نفاس، بولو ، ګندګی او دېزی دبلغم څخه ، حضرت مجاهد په ذکر سوو شیانو باندی اضافه کوی ، فرمایی چی دوی به دکوچنیانو دپیدا کولو او ددی ناپاکی نطفی څخه هم پاکی وی (مظهری) .

ظِلًّا ظَلِيْلًا: تر ظل وروسته یی دظلیل لفظ ذکرکی اودی طرف ته یی اشاره وکړه چی دغسی سایی به دهمیشه دپاره وی او ګڼی سایی به وی ، لکه چی ویل کیږی ، شَمْسٌ شَامِسٌ او لَيْلٌ لَيْلٌ ددی څخه اشاره دی طرف ته ده چی دجنت نعمتونه به همیشه پاته کیدونکی وی .

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ ﷺ عَنْ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ قَالَ اِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَسِيْرُ الرَّاكِبُ فِيْ ظِلِّهَا مِاَةَ عَامٍ مَا يَقْطَعُهَا اِقْرَءُوْا اِنْ شِئْتُمْ وَظِلٍّ مَّمْدُوْدٍ (متفق علیه بحواله مظهری)

حضرت ابوهریره ﷺ دنبی کریم ﷺ څخه روایت کوی چی ده ﷺ فرمایلی دی بیشکه په جنّت کی یوه داسی ونه ده چی دهغی سایه به یوسپور په سل کاله کی قطع نه کړی که تاسی غواړی نودا آیت وَظِلٍّ مَّمْدُوْدٍ وواياست .

ربیع بن انس د ظِلًّا ظَلِيْلًا په تفسیر کی فرمایی هُوَ ظِلُّ الْعَرْشِ الَّذِيْ لَا يَزُوْلُ یعنی دهغه عرش سایه ده چی هیڅکله به هم زائله نه سی ، یعنی نه به لیری کیږی .

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمٰنٰتِ إِلٰى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ

بیشکه الله تاسی ته فرمایی چی ورسوی امانتونه امانت والؤته او کله چی فیصله کوی

بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۚ إِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهٖ ۗ

په خلقو کی نو فیصله کوی په انصاف سره الله ښه نصیحت کوی تاسی ته

إِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿۵۸﴾ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا أَطِيعُوا اللّٰهَ

بیشکه الله دی او ریدونکی لیدونکی ، ای ایماندارو ! حکم منی دالله

وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ۖ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي

او حکم منی درسول اودحاکمانو کوم چی تاسی څخه وی ، بیاکه جګړه مو راسی په څه

شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ

شی کی نو هغه واپس کوی طرف دالله ته او درسول ﷺ ته که یقین لری په الله

وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۚ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَّأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿۵۹﴾ ع

او په ورځ دقیامت دا خبره ښه ده او ډیر غوره دی ددې انجام

لنډتفسیر: (ای دحکومت خاوندانو! برابره خبره ده که په لږو مو حکومت وی او که په ډیرو) بیشکه الله ﷻ ددی خبری حکم درکوی چی حقدارو ته دهغوی حقونه (کوم چی ستاسی په ذمه دی) رسوی او (تاسی ته دا (هم حکم در کوی) چی کله (دخپل رعیت) دخلکو فیصله کوی (په داسی حقونو کی چی د دوی په مینځ کی دیوه اوبل په ذمه وی) نو په عدل (انصاف) سره فیصله کوی ، بیشکه الله ﷻ دکومی خبری چی تاسی ته نصیحت کوی دغه خبره ډیره ښه ده (ددنیا په اعتبار سره هم ، چی په دی کی دحکومت محکموالی دی او دآخرت په اعتبار سره هم چی سبب دنژدیکت او ثواب دی) بیشکه الله ﷻ (ستاسی خبری چی دامانتونو او تصفیی په باره کی ستاسی څخه کیږی) ښه اوری (او ستاسی کارونه کوم چی په دی باره کی ستاسی څخه کیږی) ښه وینی (نوکه کومی اوکوتاهی وکړی نو هغه په خبریږی تاسی ته به سزا درکړی ، دا خطاب حاکمانوته وسو ، اوس محکومینو (رعیتو) ته خطاب دی چی) ای ایماندارو! تاسی دالله ﷻ خبره منی او درسول ﷺ خبره منی (او دا حکم ستاسی او دحاکمانو دپاره عام دی) او په تاسی (مسلمانانو) کی چی کوم خلک حاکمان دی دهغوی هم (خبره منی او دا حکم خاص دی په محکومینو پوری) بیا (که د دوی حکمونه دالله ﷻ او درسول ﷺ دوینا مخالف نه وی نو په دی کی ددی حاکمانو حکم منی او) که

چیری (د دوی په احکاموکی) په یوه کارکی تاسی په خپل مینځ کی په اختلاف سواست (چی داحکم دالله ﷺ او درسول ﷺ دوینا څخه خلاف دی اوکه نه دی) نو (درسول الله ﷺ په ژوندکی دهغه څخه پوښتنه کوی او وروسته دده تروفات مجتهدینو امامانو اوعالمانوته رجوع کوی) دغه کار دالله ﷺ (کتاب) او درسول (دسنتو) طرف ته حواله کوی (او ددی حضراتو څخه چی کومه فتوی درته ورسیږی په هغه تول حاکمان او محکومین عمل کوی) که تاسی په الله ﷺ او په ورځ دقیامت ایمان لری (څکه چی ددی ایمان مقتضٰی دا ده چی دقیامت په ورځ دالله ﷺ دگرفت څخه وبیریږی) دا کارونه (کوم چی ذکر سول دالله ﷺ درسول ﷺ او داولی الامر حکم منل اود جګړو حواله کول دالله ﷺ کتاب او دنبی ﷺ سنت ته) تول (په دنیاکی هم) ښه دی او (په آخرت کی) هم ددی انجام ډیر ښه دی (څکه چی په دنیاکی امن او راحت دی او په آخرت کی نجات او سعادت دی)

معلومات اومسئلې : دآیت شانِ نزول : په دی آیتونو کی داول آیت دنزول یوه خاصه واقعه ده ، چی دکعبی خدمت تراسلام مخکی هم ډیرعزت گڼل کیدی اوکوم خلگ چی به دبیت الله دیوخاص خدمت دپاره منتخب کیدل نوهغه به په تول قوم کی ډیر عزتمند منل کیدل ، په دی وجه دبیت الله مختلف خدمتونه په مختلفوخلگوکی تقسیم سوی وه ، دجاهلیت دورخو څخه دحج په ورځو کی حاجیانو ته داوبو ورکولو خدمت دنبی کریم ﷺ داکا محترم حضرت عباس ﷺ په ذمه وو ، چی سقا به یی ورته وایه دغه ډول څینی نور خدمتو نه دنبی کریم ﷺ بل اکا ابوطالب ته سپارل سوی وه ، دغه ډول دبیت الله کیلی ساتل اوپه مقررو ورځو کی ددی خلاصول او بندول دعثمان بن طلحه پرذمه وو .

دعثمان بن طلحه خپل بیان دی چی دجاهلیت په زمانه کی به مونږ ددوشنبی اوجمعرات په ورځ بیت الله شریفه خلاصوله اوخلګو به ورته ددننه تللو سعادت حاصلوی ، ترهجرت مخکی یوه ورځ نبی کریم ﷺ دخپلوځو صحابه وو ﷺ سره بیت الله شریفی ته داخلیدو دپاره تشریف راوړی (تردغه وخته پوری عثمان بن طلحه په اسلام کی نه وو داخل سوی) ده نبی کریم ﷺ ددننه تلو څخه منع کړی او ډیری ردی بدی یی ورته وویلی ، ده په ډیر صبرسره دده سختی خبری وزغملی ، بیایی وفرمایل ، ای عثمانه ! شاید ته به یوه ورځ دبیت الله داکیلی زمایه لاسونوکی ووینی چی ماته به اختیارږی چی چاته وغوارم وربه یی کړم ، عثمان بن طلحه وویل چی که داسی وسوه نوقریش به هلاك اوذلیله سی ، ده ﷺ وفرمایل چی نه ! دغه وخت به قریش آباد اوعزتمند سی ده ﷺ دا وفرمایل او بیت الله شریفی ته یی دننه تشریف یووړی ، تردی وروسته چی کله ماخپل زړه راتول کی (عثمان بن طلحه وایی) نوزما یقین راغی چی ده ﷺ چی څه وفرمایل ، دابه رسی ، مادغه وخت دمسلمانیدو اراده وکړه لیکن دخپل قوم تیندیان می تریږ ولیدل اوتولو زه ډیر سخت ملامت کړم ، په دی وجه ماخپله اراده پوره نه کړل ، کله چی مکه فتح سوه نو نبی کریم ﷺ زه را وغوښتم دبیت الله کیلی یی طلب کړه ، ماورته پیش کړه .

په څینو روایتونو کی دی چی عثمان بن طلحه کیلی واخیسته اوبیت الله ته لوړ وختی ، حضرت علی ﷺ ور څخه دنبی ﷺ دحکم دتعمیل دپاره په زوره دلاسه ورڅخه وکښله او حضور ﷺ ته یی ورکړه ، بیت الله ته دداخلیدو او هلته ترلمونځ کولو وروسته کله چی نبی کریم ﷺ دباندی تشریف راوړی نو بیایی کیلی

ماته بیرته راکړه او وی فرمایل چی واخله اوس به داکیلی همیشه ستاپه خاندان کی ترقیامته پوری وی کوم سړی چی ستا څخه داکیلی واخلی هغه به ظالم وی ، مقصد دا وو چی بل سړی ته دا حق نسته چی ستا څخه داکیلی واخلی ، ددی سره یی دا هدایت هم وفرمایی چی دبیت الله ددی خدمت په بدله کی چی تاته کم مال ورسیږی هغه دشرعی قاعدی مطابق استعمالوه ، عثمان بن طلحه ﷺ وایی چی کله ماکیلی واخیسته ، په خوشحالی خوشحالی روان سوم نوده ﷺ ماته بیا راناری کړه اووی فرمایل څنګه عثمانه کومه خبره چی ماکړی وه ، هغه پوره سوه اوکه نه ؟ اوس ماته هغه خبره راپه یاد سوه کومه چی نبی کریم ﷺ تر هجرت مخکی فرمایلی وه ، چی یوه ورځ به ته داکیلی زماپه لاس کی ووینی ، ماعرض وکی چی بیشکه ستاسی ارشاد پوره سو او دغه وخت ماکلمه وویل مسلمان سوم (مظهری بروایت ابن سعد) حضرت فاروق اعظم ﷺ فرمایی چی په دغه ورځ کله چی نبی کریم ﷺ دبیت الله شریفی څخه دباندی راووتی نو دا آیت یی په ژبه مبارکه وو . إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا تردی مخکی ما دا آیت دده څخه نه وو اوریدلی ، ښکاره خبره ده چی دا آیت په دغه وخت کی په کعبه کی دننه نازل سوی وو ، په دی آیت دعمل کولو دپاره نبی کریم ﷺ دوباره عثمان بن طلحه ﷺ راوغوښتی ، کیلی یی هغه ته وسپارله څکه چی عثمان بن طلحه ﷺ چی کله کیلی نبی کریم ﷺ ته ورکړی وه نو دا یی ورته ویلی وه چی (زه دا امانت تاسی ته سپارم) که څه هم دقانون مطابق دهغه داخبره صحیح نه وه ، بلکه نبی کریم ﷺ ته دهر قسم اختیار وو ، چی څه وغواړی هغه وکړی ، لیکن قرآن کریم دامانت دصورت هم لحاظ وساتی او نبی کریم ﷺ ته یی دا هدایت وکی چی کیلی دی هم عثمان ﷺ ته بیرته ورکړی ، حال دادی چی دغه وخت حضرت عباس ﷺ اوحضرت علی ﷺ نبی کریم ﷺ ته دادرخواست کړی وو چی داکیلی دی مونږ ته را کړه سی لیکن دذکر سوی آیت موافق نبی کریم ﷺ دهغوی درخواست ردکی، کیلی یی عثمان بن طلحه ﷺ ته بیرته واپس ورکړه (مظهری) تردی ځایه پوری دآیت په شانِ نزول خبره وه اوپه دی دټولو اتفاق دی چی دآیت شانِ نزول که یوه خاصه واقعه وی خوحکم عام وی، چی پابندی یی دټول اُمت دپاره ضروری وی. اوس یی معنی اومطلب واوری ، ارشاد دی ، إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا یعنی الله ﷻ تاسی ته حکم کوی چی امانتونه دهغومستحقینو ته رسوی ، ددی حکم مخاطب دا هم کیدی سی چی عام مسلمانان وی او دا هم احتمال دی چی خاص امیران اوحاکمان یی مخاطب وی او زیاته ښکاره خبره دا ده چی هر هغه سړی یی مخاطب دی څوک چی دامانتونو امین وی ، په دی کی عوام هم دا خل دی او حاکمان هم .

(دامانتونو دادا کولو تاکید)

حاصل ددی ارشاد دا دی چی دچاپه لاس کی کوم امانت وی په ده لازم دی چی دغه امانت خپل مستحق ته ورسوی ، نبی کریم ﷺ دامانتونو دادا کولو ډیر تاکید فرمایلی دی ، حضرت انس ﷺ فرمایی چی ډیرا کمه به داسی سوی وی چی نبی کریم ﷺ به خطبه ویله اودا الفاظ به په کی نه وه .

لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ په چاکی چی امانت داری نسته په هغه کی ایمان نسته اوپه چاکی چی دوعدی پابندی نسته په هغه کی دین نسته ، دا روایت بیهقی په شعب الایمان کی نقل کړی دی.

(خیانت دنفاق علامه ده)

په بخاری اومسلم کی دحضرت ابوهریرة ؓ او ابن عمر ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ یوه ورځ دنفاق نښانی ښوولی یوه نښانه یی په کی داهم وښووله چی کله ورسره امانت کښیږدی نوخیانت په کی کوی .

داماناتونو قسمونه: دلته دا خبره دفکر کولو قابله ده چی قرآن کریم لفظ داماناتو په صیغی دجمع سره فرمایلی دی ، په دی کی دا اشاره ده چی امانت یوازی دانه دی چی دچا یو څه مال دچاسره پروت وی ، چی په عام طور سره دی ته امانت وایی ، بلکه دامانتونو نور قسمونه هم دی کومه واقعه چی دآیت دنزول اوس ذکر سوه په خپله په دی کی هم امانت په مالی شکل کی نه وو ، بلکه دبیت الله دخدمت یوه کیلی وه چی دوعدی نښانه وه .

دحکومت منصبونه دالله ﷻ امانتونه دی)

ددی څخه معلومه سوه چی دحکومت عهدی اومنصبونه څومره چی دی ټول دالله ﷻ امانتونه دی چی امانتدار یی حاکمان او افسران دی ، دچا په لاس کی چی دمعزول کولو اومقرر کولو اختیارات دی ، دوی ته جائز نه دی چی یوه چوکی داسی سړی ته وسپاری چی دخپل عملی یاعلمی قابلیت په اعتبار سره دهغی اهل نه دی ، بلکه په دوی باندی لازم دی چی دهر کار او هری عهدی دپاره په خپل حکومت کی دمستحق پلټنه کوی .

(په یوه منصب باندی نا اهله مقرر کونکی ملعون دی)

چی دپوره اهلیت اودټولو شرطونو پوره کونکی څوك پیدا نه سی نو په موجودو خلګو کی چی کوم یو دقابلیت او امانتداری په لحاظ سره تر ټولو زیات وی هغه ته دی ترجیح ورکول سی .

په یوه حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی کوم سړی ته دعامو مسلمانانو کومه ذمه واری سپارل سوی وی ، بیادی په یوه منصب کی یو څوك د دوستی اوتعلق په وجه بغیر داهلیت معلومولو څخه ، مقرر کوی په ده باندی دالله ﷻ لعنت دی ، نه دده فرض قبول دی او نه نفل ، تردی چی دی به جهنّم ته دا خل کړل سی (جمع الفوآئد ص ۳۲۵)

په ځینو روایتونو کی دی چی کوم سړی یو منصب چاته وسپاری اوسره ددی چی ده ته معلومه وه چی بل سړی ددی منصب دپاره ترده زیات قابل او اهل (لائق) سته نو ده دالله ﷻ سره خیانت وکی او درسول ﷺ او دټولو مسلمانانو .

ننصباچی دحکومت کوم نظام خراب دی دا ټوله ددی قرآنی تعلیم دپام څخه دغورځولو نتیجه ده ، چی په تعلقاتو اوسفارشتونو سره ، اوپه رشتونو سره منصبونه تقسیمیږی ، ددی په نتیجه کی نااهله او ناقابله خلګ په ښومنصبونو قابض سول او دخدای ﷻ مخلوق پریشانه کوی اودحکومت ټوله نظام بربادیږی په دی وجه نبی کریم ﷺ په یوه حدیث کی ارشاد فرمایلی دی ، اِذَا وُسِّدَ الْاَمْرُ اِلٰی غَیْرِ اَهْلِهٖ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ یعنی هر وخت چی ووینی چی دکارونو ذمه داری داسی خلګو ته وسپارل سوه چی ددغه کار اهل اوقابل نه وی نو (اوس ددی فساد هیڅ علاج نسته) دقیامت انتظار کوه ، دا روایت دصحیح بخاری په کتاب العلم کی دی ، لنډه دا ده چی قرآن کریم لفظ د امٰنٰت په صیغه دجمع سره راوړی او دی طرف ته یی اشاره

وکړه چی امانت یوازی ددی نوم نه دی چی دیوه سړی مال دبل سړی سره په ډول دامانت پروت وی، بلکه دامانت ډیر قسمونه دی چی په هغه کی دحکومت منصبونه هم داخل دی ، او په یوه حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، اَلْمَجَالِسُ بِالْاَمَانَةِ یعنی مجلسونه په امانتداری سره په کار دی ، مطلب دا دی چی په مجلس کی کومه خبره وسی ، هغه ددی مجلس امانت دی ، ددی مجلس داجازت څخه پرته دغه خبره نورو خلگو ته نقل کول ، اوخپرول جائز نه دی ، دغه ډول په یوه حدیث کی دی ، اَلْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ یعنی (دکوم سړی څخه چی کومه مشوره واخیستل سی ، هغه امین دی) په ده لازمه ده چی هغه مشوره ورته ورکړی کومه چی دده په نزد دمشوره اخیستونکی په حق کی مفیده اوبنه وی ، که دپوهی څخه بی مخالفه مشوره ورکړه نو په امانت کی یی خیانت وکی ، دغه ډول که یوچا ده ته خپل راز ووایه نو دا د هغه امانت دی پرته دهغه داجازت څخه یی چاته ویل خیانت دی ، په ذکر سوی آیت کی ددی ټولو امانتونو دحق ادا کولو تاکید دی .

تردی ځایه پوری دآیت داولی جملی تفسیر وو اوس دآیت د دوهمی جملی تفسیر دی ، وَاِذَا حَکَمْتُمْ بَیْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْکُمُوْا بِالْعَدْلِ : یعنی کله چی تاسی دخلگو په مینځ کی دجګړو فیصله کوی نو په عدل او انصاف سره یی کوی ، ظاهره ده چی دا خطاب امیرانو اوحاکمانو ته دی چی دجګړو او مقدمو (دعوو) فیصلی کوی او ددی نښانی په وجه ځینو حضراتو داولی جملی مخاطب هم امیران اوحاکمان مقرر کړی دی ، که څه هم د اولی جملی په ډول سره په دی کی هم ددی خبری امکان موجود دی چی حاکمان اوعوام دی دواړه په دی خطاب کی شامل وی ، ځکه چی په عوامو کی هم اکثره ډلی یوبل ځوك دریم (نیم ګړی \ مینځګی) مقرر کړی ، هغه فیصلی کوی ، دغه ډول دجګړو فیصله کول په عوامو کی هم وی ، مګر په دی کی شك نسته چی په اول نظر کی ددی دواړو جملو مخاطب امیران اوحاکمان دی ، په دی وجه دا ویل کیږی چی ددی مخاطب اول امیران اوحاکمان دی او دوهم دا خطاب هر هغه سړی ته هم دی دچاسره چی دخلګو امانتونه هم وی او ځوك چی په یوه فیصله کی دریم جوړه کړل سی .

په دی جمله کی الله ﷻ بَیْنَ النَّاسِ وفرمایل بَیْنَ الْمُسْلِمِیْنَ یا بَیْنَ الْمُؤْمِنِیْنَ یی ونه فرمایل ، په دی کی یی دی خبری ته اشاره وفرمایله چی ددعوو په فیصلو کی ټول انسانان برابر دی ، مسلمان وی اوکه غیر مسلمان ، دوست وی اوکه دښمن ، دخپل وطن ، هم رنګ ، هم ژبه وی اوکه غیر وی ، دفیصله کوونکو فرض دی چی ددی ټولو تعلقاتو څخه جلا کوم چی دحق او انصاف تقاضا وی ، هغه فیصله وکړی .

(عدل او انصاف ددنیا دامن ضمانت دی)

مقصد دا دی چی دآیت په اوله جمله کی دامانتونو دادا کولو حکم دی ، او په دوهمه جمله کی دعدل او انصاف په دی کی یی دامانتونو ادا کول منځکی کړل شاید چی ددی وجه دا وی چی په ټول ملك کی عدل او انصاف بغیر ددی څخه قائمیدی نسی چی دچاپه لاس کی دملك قدرت دی، هغه دی اول دامانتونو دادا کولو فریضه ادا کړی په صحیح ډول سره ، یعنی دحکومت پر منصبونو دی یوازی هغه خلګ مقرر کړی چی دکار دصلاحیت او دامانت او دیانت په بناء سره ددی منصب دپاره تر ټولو زیات ښه په نظر ورځی ، د دوستی دتعلقاتو یامحضی دسفارش یارشوت په وجه دی نه مقرر کوی ، که نه وی نونتیجه

په یی دا وی چی نا اهله ناقابله یا خیانتګر اوظالمان خلګ به په منصبونو باندی قبضه وکړی ، بیاکه دقدرت خاوندان په زړه سره هم دا غواړی چی په ملك کی دی دعدل اوانصاف رواج وسی، نو دا به د دوی دپاره ممکنه نه وی ځکه چی هم دا دمنصبونو خاوندان دحکومت لاس اوپښی وی ، کله چی دوی خیانتګر اونا قابله وی نو عدل او انصاف به دکومه طرفه څخه راسی ، په دی آیت کی دا خبره په خاص ډول سره دیادونی وړه چی په دی کی الله ﷻ دحکومت منصبونوته هم امانت وویل اول یی دا خبره ښکاره کړه چی لکه څنګه چی امانت یوازی هغه چاته ادا کول په کار دی کوم چی ددی امانت مالك دی ، په یوه فقیر یامسکین باندی رحم کول اوپه دی امانت ورته ورکول جائز نه دی ، دغه ډول دحکومت منصبونه چی دعامو خلګو کارونه ورسره تړل سوی دی ، دا هم امانتونه دی او ددی امانتونو لایق یوازی هغه خلګ دی چی دکار دصلاحیّت او قابلیّت په اعتبار سره هم ددی منصب دپاره مناسب اوپه موجوده خلګوکی تر ټولو ښه وی او ددینداری اوامانت داری په اعتبار سره هم په ټولوکی بهتر وی ، که د دوی څخه ماسوا بل چاته یی دا منصب وسپاری نو امانت ادا نه سو .

(دعلاقو او ولایتونو په بُنیاد دحکومت منصبونه سپارل اُصولي غلطي ده)

ددی سره دقرآن حکیم دی جُملی هغه عامه غلطی هم لیری کړه چی داکثرو ملکونو په قانون کی چلیږی چی دحکومت منصبونه یی دملك داوسیدونکو حقونه مقرر کړي دی ، او ددی اصولی غلطی په بنآء دملك قانون داسی جوړول پریوتل چی دحکومت منصبونه دآبادی په تناسب سره تقسیمیږی ، دهر ولایت دپاره کوټی مقرری دی ، دیوه ولایت په کوټه کی دبل ولایت سړی نه سی ځای کیدی برابره خبره ده که هغه هرڅومره قابل او امانتدار ولی نه وی او ددی صوبی سړی که څه هم غلطی کوونکی اونا اهل وی ، قرآن کریم صفا اعلان وفرمایی چی دا منصبونه دهیچا حق نه دی ، بلکه دا امانتونه دی چی یوازی په امانتګروته ورکول کیږی ، برابره خبره ده که هغه دهر ولایت اوهرځای اوسیدونکی وی، البته پریوه خاصه علاقه اوولایت باندی دحکومت دپاره ددغی علاقی سړی ته ترجیح ورکول کیږی چی په دی کی ډیرمصلحتونه دی مګرشرط دادی چی دکار په صلاحیت اوامانتداری کی په ده باندی پوره اطمینان وی

(دحکومت دقانون یو څو زرّین اُصول)

دغه ډول په دی لنډ آیت کی دحکومت دقانون یو څو بنیادی اُصول راغلل ، چی دا لاندی دی (۱) اول دا چی دآیت داولی جملی په شروع کی چی د اِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ څخه یی شروع کړه اودی طرف ته یی اشاره وکړه چی اصل امر اوحکم دالله ﷻ دی ، دټولی دنیا باچهان په دی مامور دی ددی څخه ثابته سوه چی په ملك کی تر ټولو لوړ قدرت یوازی دالله ﷻ دی (۲) دوهم دا چی دحکومت منصبونه دملك داوسیدونکو حقونه نه دی چی دآبادی دتناسب په اُصولو به تقسیمیږی بلکه دالله ﷻ دطرف څخه ورکړل سوی امانتونه دی چی یوازی دهغه اهل اولائقو خلګوته به ورکول کیږی (۳) دریم دا چی په ځمکه دانسان حکمرانی یوازی دیوه نآئب او امین په حیثیت سره کیدی سی ، دی به دملك په قانون جوړولو کی دهغه اصولو پابندوی کوم چی دحاکم مطلق الله ﷻ دطرفه څخه دوحی په ذریعه ښوول سوی دی (۴) څلورم دا چی دحاکمانو او امیرانو فرض دی چی کله یوه دعوه دوی ته راسی نو دنسل اووطن ، رنګ اوژبی ، تردی چی دمذهب

اومسلك دامتیاز اوتفاوت څخه پرته دی په عدل اوانصاف سره فیصلی کوی په دی آیت کی یی
دحکومت دقانون زرین اُصول وښوول په آخرکی یی وفرمایل چی الله ﷻ تاسی ته کوم نصیحت کړی دی
، هغه ډیرښه دی څکه چی الله ﷻ دهرچا دا اوری اوکوم چی په خبرو اوفریاد کولو طاقت نه لری دهغه
حالات په خپله وینی ، په دی وجه دهغه ښوولی اوجوړ سوی اُصول داسی دی چی همیشه په هرملك کی
او په هر دورکی دعمل کولو قابل کیدی سی ، دانسانی دماغونو جوړ سوئ اصول او قانون یوازی تر
خپل ماحول پوری محدود وی او دحالاتو په بدلیدو سره بیادهغه بدلول بیا خامخا لازمی وی ، لکه
څنګه چی داول آیت مخاطب حاکمان او امیران وه ، په دوهم آیت کی یی عوام مخاطب کړل ویی فرمایل
چی ای ایماندارو! تاسی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ او دخپلو اولی الامرو حکم منی .

أولي الامر کم خلک دی : أولی الامر په لغت کی هغه خلګوته وایی دچاپه لاس کی چی دیو شی نظام او
انتظام وی ، په دی وجه حضرت ابن عباس ﷺ مجاهد ، حسن بصری اونورو مفسرینو ﷭ دقرآن دأولی
الامر مصداق علمآء اوفقهآء ﷭ مقررکړی دی چی دوی دنبی کریم ﷺ نآئبان دی دی او ددین نظام
ددوی په لاسوکی دی ، او دمفسرینو یوجماعت چی په دوی کی حضرت ابو هریرة ﷺ هم شامل دی
فرمایی چی دأولی الامر څخه مراد حاکمان اوامیران دی چی ددوی په لاسوکی دحکومت نظام دی ، او
په تفسیر ابن کثیر اوتفسیر مظهری کی دی چی دالفظ دواړو طبقوته شامل دی یعنی عالمانوته هم او
حاکمانو او امیرانو ته هم څکه چی نظام دامر ددی دواړو سره تړلی دی ، په دی آیت کی په ظاهره د درو
امیرانو دخبرو دمنلو حکم دی ، الله ﷻ ، رسول ﷺ او أولی الامر، لیکن دقرآن کریم نورو آیتونو دا خبره
واضحه کړی ده چی حکم او اطاعت په اصل کی یوازی دالله ﷻ دی ، اِنِ الْحُكْمُ اِلاَّ لِلّٰهِ مګر دده حکم او دده
دفرمان برداری عملی صورت په څلورو حصوکی تقسیم دی .

(دحکم او فرمان برداری دری عملي صورتونه)

یوهغه دی دکوم شی حکم چی خدای ﷻ په قرآن کریم کی واضح نازل کړی دی او په دی کی دکوم قسم
تفصیل اوتشریح حاجت نسته، لکه شرك اوکفر چی ډیر سخت جُرم دی دیوه الله ﷻ عبادت کول او په
آخرت او قیامت یقین ساتل اومحمد ﷺ دالله ﷻ آخری برحق پیغمبر منل، لمونځ، روژه، حج، زکوة فرض
ګڼل ، دا هغه کارونه دی چی سیده په سیده دالله ﷻ حکمونه دی ، په دی عمل کول بی له واسطی څخه
دالله ﷻ حکم منل دی .

دوهمه حصه داحکامو هغه ده چی په هغه کی تفصیل اوتشریح ته ضرورت دی په دی کی قرآن کریم اکثره
یومُجمل او مبهم حکم ورکوی اوتفصیل اوتشریح یی نبی کریم ﷺ ته حواله کیږی ، بیاهغه تفصیل او
تشریح کومه چی نبی کریم ﷺ په خپلو احادیثوکی فرمایی هغه هم یوقسم وحی وی ، که په دی تفصیل او
تشریح کی په اجتهادی ډول سره کومه کمی یاکوتاهی کیږی ، نو دوحی په ذریعه دهغه اصلاح فرمایی
او په آخری ډول سره دنبی کریم ﷺ قول او عمل کوم چی په آخرکی وی ، هغه دالله ﷻ دحکم ترجمان وی .
ددی قسم حکمونو منل هم که څه هم چی په حقیقت کی دالله ﷻ فرمانبرداری ده لیکن په ښکاره ډول سره
چی کله دا احکام واضح قرآن نه وی ، دنبی کریم ﷺ دژبی مبارکی څخه اُمت ته رسیدلی دی ، په دی وجه

دي فرمانبرداري ته په ښکاره ډول سره درسول ﷺ فرمانبرداري وايي چي په حقيقت کي دالله ﷻ فرمانبرداري ده خو په ظاهري اعتبار سره جلا حيثيت لري ، په دي وجه يي په ټول قرآن کريم کي دالله ﷻ دفرمان برداري دحکم په ورکولو سره درسول ﷺ دفرمان برداري ذکر مستقل کړي دي .

دريمه درجه داحکامو هغه ده چي نه په قرآن کي صراحةً ذکر ده اونه په حديثوکي اونه داحاديثو په ذخيره کي ددي متضاد (چپه) روايتونه پيدا کيږي، په داسي حکمونوکي مجتهدين عالمان دقرآن اوسنتوپه رڼاکي ددي په نظيرونو (يعني ددي په شان نوري کمي مسئلي چي په قرآن ياحديثوکي وي) باندي غور اوفکر کوي اوددي حکم لټوي ، ددي حکمونو منل که څه هم په حقيقت کي دقرآن اوسنّت څخه درا ايستوپه وجه دخداي پاك ﷻ دحکم منلويوه حصه ده ليکن په ظاهري اعتبار سره دي ته فقهي فتوٰی وايي اود عالمانو طرف ته يي نسبت دي .

په دي دريم قسم کي داسي احکام هم دي چي په هغه کي دقرآن اوسنّت په اعتبار سره څه پابندي نسته ، بلکه په دي باندي دعمل کوونکو اختياردي چي څنگه غواړي ودي کړي ، دي ته په اصطلاح کي مباحات ويل کيږي ، په داسي احکاموکي عملي انتظام حاکمانو او اميرانوته سپارل سوي دي چي هغوی دحالاتو مطابق څه قانون جوړ کړي او خلگ پرهغه دچليدو پابند کړي ، مثلاً دکراچي په ښارکي دي ډاکخاني (دخط استولو دفترونه) پنځوس وي اوکه سل وي، دپوليسو تاني دي څومره وي، داورگاډي انتظام دي څنگه وي، دآباد کاري انتظام دي پرکومو قاعدو وي، داټول مباحات دي ددي يوطرف نه واجب دي اونه حرام، بلکه اختياري دي ليکن که دا اختيار عواموته ورکړه سي نويوکار به هم ونه چليږي نوپه دي وجه دنظام ذمه واري پرحکومت ده ، په ذکرسوي آيت کي دأولو الامر داطاعت څخه دعلماوو اوحاکمانو دواړو اطاعت مراد دي ، په دي وجه ددي آيت په وجه سره په فقهي مسئلوکي دفقهاوو حکم منل اوپه انتظامي کارونوکي دحاکمانو او اميرانو حکم منل واجب سوه ، داحکم منل هم په حقيقت کي دالله ﷻ دحکمونو منل دي ، ليکن په ظاهره داحکمونه نه په قرآن کي سته نه په سنّت کي بلکه ددي بيان يادعالمانو دطرفه څخه وي يادحاکمانو، په دي وجه ددي منل يي جلاپه دريم نمبرکي مقرر کړل دأولو الامر داطاعت نوم يي ورته کښيښوی اوله څنگه چي دقرآن په دليلونو دقرآن حکم منل او درسول دوينا په دليل درسول حکم منل لازم اوواجب دي ، دغه ډول په فقهي مسئلوکي دفقهاؤ په انتظامي کارونوکي دحاکمانو اواميرانو تابعداري واجب ده ، او دا مطلب دي داطاعت دأولي الامر .

(دشريعت څخه په مخالفو کارونوکي دامير اطاعت جائزنه دي)

وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ : په دي آيت کي چي الله ﷻ دکوم کار ارشاد وفرمايي چي که تاسي دخلگو په مينځ کي کمه فيصله کوی نو په عدل اوانصاف سره يي کوی ، او تردي مخکي الله ﷻ خلگوته داولي الامر دحکم منلو تعليم ورکی ، ددي څخه يي دي طرف ته اشاره وکړه چي اميرکه پرعدل ولاړوي نودده حکم منل واجب دي اوکه دي عدل او انصاف پريږدي، دشريعت څخه مخالف حکمونه کوی، نوپه دي کي به دامير اطاعت نه کول کيږي ، لکه چي دنبي کريم ﷺ ارشاد دي ، لَاطَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِيْ مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ يعني دمخلوق داسي حکم منل جائزنه دي چي په هغه کي دخالق نافرماني کول لازميږي ، په دي

آیت کی الله ﷻ ارشاد فرمایی چی که تاسی دخلګو په مینځ کی فیصله کوی نو په عدل سره یی کوی، ددی څخه دا خبره معلومیږی چی کوم سړی دعدل او انصاف دقآئمولو طاقت اوصلاحیت نه لری ، دده ته قاضی جوړیدل هم نه دی په کار ،ځکه چی حکم کول په عدل سره هم یوامانت دی چی حفاظت یی کمزوری اونا اهله سړی نه سی کولی نوکله چی حضرت ابوذر ؓ حضورِاکرم ﷺ ته درخواست وکی چی تاسی مادیو ځای حاکم مقررکی نوده په جواب کی وفرمایل چی .

یَااَبَاذَرٍ اِنَّكَ ضَعِیْفٌ وَاِنَّهَا اَمَانَةٌ وَاِنَّهَا یَوْمَ الْقِیَامَةِ خِزْیٌ وَنَدَامَةٌ اِلاَّ مَنْ اَخَذَ بِحَقِّهَا وَاَدَّی الَّذِیْ عَلَیْهِ فِیْهَا (رواه مسلم، بحواله مظهری)

یعنی ای آباذره ! ته یوضعیف سړی یی اومنصب یوامانت دی چی ددی په وجه به دقیامت په ورځ ډیر زیات ذلت اورسوایی وی ماسوا دهغه سړی څخه چاچی ددی امانتونو حق پوره کړی وی (یعنی دی به دذلت څخه خلاص وی)

(عادل سړی دالله ﷻ محبوب ترین بنده دی)

په یوه حدیث کی نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایی چی عادل دالله ﷻ محبوب اوزیات نژدی بنده دی اوظالم دالله ﷻ درحمت او دکرم دنظر څخه لیری وی ، په یوه بل حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ صحابه وو ؓ ته وفرمایل چی تاسی ته معلومه ده چی ترټولو اول به دالله ﷻ ترسایی لاندی څوك راځی؟ دوی جواب ورکی چی الله ﷻ او دهغه رسول په دی زیات ښه پوه دی ، بیاده ارشاد وفرمایی چی دا به هغه خلک وی دچامخ ته چی حق راسی اوپدستی یی قبول کړی اوکله چی سوال ورڅخه وکړه سی نومال خرڅوی اوکله چی دوی فیصله کوی نو داسی عادلانه فیصله کوی لکه چی دوی یی دخپل ځان دپاره کوی .

داجتهاد او قیاس ثبوت: قوله تعالی: فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ په دی آیت کی الله ﷻ حکم کړی دی چی که ستاسی دکم کار په باره کی اختلاف راسی نوتاسی دالله ﷻ او درسول طرف ته رجوع کوی، دکتاب اوسنت طرف ته درجوع کولو دوه صورتونه دی، یو دا چی دکومو احکامو دپاره په قرآن اوسنت کی دلیلونه راغلی دی دهغوطرف ته رجوع وکړه سی ، دوهم صورت دا دی چی داحکامو دپاره دلیلونه موجود نه وی ، نو دهغه په نظآئرو (یعنی دهغه په مثل په نورو مسئلو) باندی قیاس وکړی ، رجوع ورته وسی ، د فَرُدُّوهُ الفاظ عام دی چی دواړو صورتونو ته شامل دی .

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ

آیا تاونه لیدل هغه چی دعوی کوی چی ایمان یی راوړی دی په هغه چی نازل سو تاته اوپه هغه چی نازل سوی دی

قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا

ستا څخه مخکی غواړی چی فیصله یوسی شیطان طرف ته اوحکم سوی دی دوی ته

أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ ۚ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾

چی دغه به نه منی ، او غواړی شیطان چی دوی وغلوی ډیر لیری یی بوزی ،

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ

او کله چي وويل سي دوی ته چي راسی دالله دحکم طرف ته کوم چي يې نازل کړو او درسول طرف ته نو ته

الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُم

وينې منافقان چي واپس کيږي ستا څخه په منع کولو سره ، نو څه وی هرکله چي اورسيږي دوی ته

مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ

مصيبت دخپلو لاسونو دکړو څخه بيا راسی تاته قسمونه خوری په الله چي

إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا

زمونږ غرض نه وو مګر دښيګړی او موافقت ، دا هغه خلق دی چي الله ﷻ ته معلوم دی هغه

فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ

چي په زړونو کی يې دی نو ته ددوی څخه ځان ناخبره کړه او دوی ته نصيحت کوه اودوی ته وايه د دوی په حق کی

قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ

خبره دکار ، او مونږ يو رسول نه دی ليږلی مګر ددې دپاره چي دده حکم ومنل سی دالله په اذن سره

وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ

او که دغه خلق کوم چي دځان سره يې بد کړی وو راتلی تاته بيا يې نه معافی غوښتی

وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾

اورسول هم بخښنه غوښتی وای دوی دپاره البته پيدا کولی به يې الله معاف کوونکی مهربانه .

تفسير: (ای محمد ﷺ) آياتا هغه خلک ونه ليدل کوم چي (په ژبه سره) دعوه کوی چي دوی (يعني مونږ) په هغه کتاب هم ايمان لری چي تاته نازل کړه سوه (يعني قرآن) اوپه هغه کتاب هم کوم چي ترتامخکی نازل کړه سوی دی (يعني تورات، ځکه چي په دی کی دمنافقانو بيان دی اواکثره منافقان ديهودو څخه وه)، مطلب دادی چي په ژبه سره دعوه کوی چي لکه څنګه چي مونږتورات منودغه ډول قرآن هم منويعني داسلام دعوه کوونکی دی ، بياپه دی سربيره حال دا دی چي) خپله فيصله شيطان ته وړل غواړی (ځکه چي دغير شرعی طرفته دفيصلی وړل دشيطان ښوونه ده، نوپه دی عمل کول داسی دی لکه فيصله

شیطان ته وروړي) حال دادی چی (ددي ښخه دوه کارونه منع کوونکی موجوددی یودا چی) دوی ته (دشریعت دطرف ښخه) داحکم دی چی دی (شیطان) مه منی (یعنی په عمل او عقیده دواړو دده مخالفت کوی) او (دوهم منع کوونکی کاردا دی چی) شیطان (د دوی داسی دښمن او بدخواه دی چی) دوی (دحق ښخه) بی لاری کوی ډیر لیری یی بیول غواړی (نوسره ددی دواړو کارونو چی دا یی غوښته چی دشیطان په وینادي عمل نه کوی ، بیاهم دوي دهغه موافقت کوی) اوکله چی دوی ته وویل سی چی راسی دهغه حکم طرفته چی الله ﷻ نازل کړی دی او (راسی) درسول ﷺ طرف ته (چی دوی ددی حکم موافق فیصله وفرمایی) نوته به (دغه وخت) په دی حالت کی منافقان وینی چی ستاسی (دخوا) ښخه منع کوی بیابی حال داسی جوړسی چی کله په دوی کوم مصیبت راسی د دوی ددغه کارپه وجه کوم چی (تردی مصیبت) یی مخکی کړی وی (مراد ددی کار ښخه شریعت پرینښوول بل ځای ته فیصله وړل دی او دمصیبت ښخه مراد قتل یاخیانت اونفاق یی ښکاره کیدل اوپوښتنه ورښخه کیدل، یعنی دغه وخت فکر کوی چی ددی کار کومه بهانه جوړه کړی چی مخ یی روښانه سی) بیا (بهانه جوړه کړی) تاته راسی په خدای قسمونه خوری چی (مونږچی کوم بل ځای ته تللی وو) زمونږ کوم بل مقصدنه وو ماسوا ددی ښخه چی (د دواړو ډلو دمعاملی) څه فائده (یعنی یوصورت یی) راووزی او (د دوی) موافقت یی راسی (مطلب دا دی چی قانون خو دشرعی حق دی مونږ بل ځای ته په دی وجه نه ووتللی چی شریعت موناحقه ګنی خوخبره دا ده چی په قانونی فیصله کی خو دحق خاوند حاکم ته دا نه سی ویلی چی رعایت وکړه اوپه خپل مینځ کی په فیصله کولوکی اکثره رعایت کول کیږی ، نو داوجه وه زمونږ بل ځای ته دتللو او دقتل په قصه کی دمقتول په خپل کارکی دبهانی جوړولو مقصود خپل ځان بری کول اوپه حضرت عمر ؓ دقتل دعوه کول په هم وی ، الله ﷻ د دوی دبهانو د درواغ کولو دپاره فرمایی چی) داهغه خلګ دی چی الله ته معلوم دی هغه (دنفاق اوکفرخبری) چی ددوی په زړونوکی دی (چی ددی کفراونفاق اوپه شرعی حکم دنه رضا کیدو په وجه به داخلګ بل ځای ته ځی اوپه مقرر وخت کی ددی سزاهم وینی) نو (مشوره داده چی تاسی (دخدای په علم اودخدای په مواخذه اکتفاوکی او) په دوی باندی ځان بی پرواه کی (یعنی څه ورته مه وایاست) او (دخپلی پیغمبری دمرتبی په وجه) دوی ته نصیحت کوی (چی دداسی کارونو ښخه هغه راوګرځی) اودوی ته خاص ددوی دنفسونو (داصلاح) متعلق پوره بیان وکی (چی دلیل په پوره سی بیاکه یی نه منی نودوی پوه سه اوکار یی پوه سه) اومونږتول پیغمبران خاص په دی وجه رالیږلی دی چی دخدای ﷻ په حکم سره (کوم چی درسول داطاعت په باب کی ویل سوي دی) د دوی حکم ومنل سی (نو داول ښخه پردی خلګودرسول حکم منل واجب وو) اوکه (دبدبختی ښخه ورښخه بی وقوفی سوی وه نو کوم وخت چی یی (په دی ګناه سره) خپل نقصان کړی وو، دغه وخت (په پښیمانتیا سره) ستاپه خدمت کی حاضر سوی وی بیا (ورروسته ترحاضری) دالله ﷻ ښخه یی (دخپلی دی ګناه) معافی غوښتی او رسول (یعنی تاسی هم) د دوی دپاره دالله ﷻ ښخه معافی غوښتی نوخامخابه یی الله ﷻ توبه قبلوونکی او رحمت کوونکی پیدا کړی وای (یعنی الله ﷻ به یی په خپل رحمت سره توبه قبوله کړی وای)

معلومات اومسئلي: دآیتونوتړون :په تیروآیتونوکی په ټولو معاملوکی دالله ﷻ او درسول ﷺ دحکمونو

طرف ته درجوع کولو حکم ؤ په دی آیتونو کی دشریعت خلاف بل قانون ته درجوع کولو بد والی بیان سوي دی.

دآیتونو شانِ نزول: ددی آیتونو دنزول یوه خاصه واقعه ده دهغه تفصیل دا دی چی بشر نومی یومنافق وو دده دیو یهودی سره جگړه جوړه سوه ، یهودی وویل درځه ! چی ولاړ سو، په محمد ﷺ دا فیصله وکړه ، لیکن بشرمنافق دا خو ښه نه کړه ، بلکه کعب بن اشرف یهودی ته تلل اوپه هغه یی دفیصلی کولو وارندیز وکی کعب بن اشرف دیهودو سردار وو اودنبی کریم ﷺ اودمسلمانانو سخت دښمن وو دا عجیبه خبره وه چی یهودی خپل سردار پرېښوی وی په نبی کریم ﷺ یی فیصله کول خوښول اوځان ته مسلمان ویونکی بشر دحضور ﷺ پرځای دیهودی سردار فیصله خوښوی لیکن رازپه دی کی داووچی ددی دواړو دایقین ووچی نبی کریم ﷺ به فیصله په حق اوانصاف سره کوی دی ﷺ دچا رعایت اولحاظ هیڅ نه کوی ، اویهودی په دی جگړه کی په حقه وو ، په دی وجه دده دخپل سردارکعب بن اشرف څخه زیات اعتماد په نبی کریم ﷺ وو ، بشرمنافق په ناحقه وو ، په دی وجه هغه پوهیدی چی دا فیصله به زما خلاف وی که څه هم زه ځان ته مسلمان وایم او دی یهودی دی.

دخبرو اترو څخه وروسته دواړه په دی راضی سول چی نبی کریم ﷺ ته ولاړ سی اوپه هغوی دا فیصله وکی نو دعوه حضور ﷺ ته پیش سوه ، ده ﷺ دمعاملی تحقیق وکی نو حق دیهودی ثابت سو ، اودهغه په حق کی یی فیصله وکړه اوبشرچی په ظاهره مسلمان وو ، ناکامه سو ، نوپه دی وجه دی په فیصله راضی نه سو او بوه نوی لار یی را وایسته چی په هرشان چی وی دایهودی په دی راضی کړی چی مونږ دواړه دحضرت عُمر ﷺ طرف ته ولاړ سو اوفیصله په هغه وکړو ، یهودی داقبوله کړه ، رازپه دی کی دا وو چی بشر په دی پوه وو چی حضرت عمر ﷺ دکفارو په معامله کی سخت دی ، دی به دیهودی په حق کی دفیصلی کولو پرځای زماپه حق کی فیصله وکړی ، په هرحال دواړه اوس عمر فاروق ﷺ ته ورسیدل ، یهودی حضرت فاروق اعظم ﷺ ته پوره واقعه بیان کړه چی ددی دعوی فیصله رسول الله ﷺ کړی ده لیکن ددی سړی په هغه باندی اطمینان نسته او اوس یی دعوه تاسی ته راوړه ، حضرت عمر ﷺ دبشر څخه پوښتنه وکړه چی دا خبره صحیح ده؟ نو هغه اقرار وکی چی هو! حضرت فاروق اعظم ﷺ وفرمایل چی ښه دی یو اری لږ ودریږی زه راځم ، کورته ولاړی اویوه توره یی راوړه اودمنافق کاریی په ورخلاص (سریی ورپری) کی او وی فرمایل (کوم سړی چی دنبی کریم ﷺ په فیصله راضی نه وی دهغه هم دا فیصله ده) دا واقعه روح المعانی په روایت دثعلبی اوابن حاتم دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ څخه نقل کړی ده)

اوعامو مفسرینو په دی کی داهم لیکلی دی چی تردی وروسته ددغه مقتول منافق وارثانو دحضرت عمر ﷺ خلاف دادعوه هم داخله کړه چی ده یومسلمان بغیر دشرعی دلیل څخه وژلی دی اودده دمسلمان ثابتولو دپاره یی مختلفی بهانی جوړی کړی چی گویا دی مسلمان وو ، په ذکرسوی آیت کی الله ﷻ دمعاملی اصلی حقیقت او ددغه قتل سوی سړی منافقوالی ښکاره کی او حضرت عمر ﷺ یی بری کی ، په دی سلسله کی نوری هم څو واقعی نقل دی چی ځینو خلگو شرعی فیصله پری ایښی وه او دیوه کاهن یانجومی فیصله یی قبوله کړی وه ، کیدی سی چی دا ذکر سوی آیت ددی ټولو واقعوپه اړوند نازل سوی دی ، اوس دآیتونو تفسیر واوری ، په اولنی آیت کی ارشاد وسو چی دغه سړی ته وگوری کوم چی دا

دعوه کوي ، چي ماپه تیرو کتابونو ، تورات او انجیل باندي هم ایمان راوړی وو او کوم کتاب قرآن چي په تاسي نازل سو په دې هم ایمان راوړم، یعني اول په اهلِ کتابو کي داخل وو بیا په مسلمانانو کي داخل سو ، لیکن دا په مسلمانانو کي داخلیدل یې یوازي په ژبه دي زړه یې هم دغه کفر څخه ډك دی کوم چي دجګړي په وخت کي داسي ښکاره سو چي نبی کریم ﷺ یې پرې ښووی او دیهودي سردار کعب بن اشرف طرف ته یې دتللو درخواست پیش کی او تردې وروسته چي کله نبی کریم ﷺ واضحه او دحق فیصله وکړه نو په هغه راضي نه سو ، دطاغوت دلفظ لغوي معنی سرکښي کوونکی دی او په عُرف کي شیطان ته طاغوت ویل کیږي ، په دې آیت کي یې دکعب بن اشرف طرف ته فیصله وړل دشیطان طرف ته وړل ویلي دي، یا په دې وجه چي کعب بن اشرف په خپله یو شیطان وو او یا په دې وجه چي شرعي فیصله پرې ښوول دخلافِ شرعي فیصلي طرف ته رجوع کول خاص دشیطان تعلیم کیدی سي، ددې تابعداري کوونکي ګواکي دشیطان طرف ته خپله فیصله وړي، په دې وجه یې دآیت په آخر کي وفرمایل چي کوم سړي دشیطان خبره مني نو شیطان به دې په ډیره لیرې ګمراهۍ کي اخته کړي ، په دوهم آیت کي وښوول چي په خپل مینځ کي دجګړي په وخت کي دنبي کریم ﷺ دشرعي فیصلي څخه ډډه کول دیو مسلمان کار نه سي کیدی ، داسي کار کوونکي منافق کیدی سي او کله چي ددغه منافق کفر عملاً په داسي شان سره ښکاره سو ، چي دنبي کریم ﷺ په فیصله راضي نه سو نو دفاروقِ اعظم ﷺ قتلول ده لره صحیح سوه ، ځکه چي اوس هغه منافق پاته نه سو ، بلکه ښکاره کافر سو ، په دې وجه یې ارشاد وفرمایی چي داخلګ داسي دي چي کله دوی ته وویل سي چي راسي دهغه حکم طرف ته کوم چي الله ﷻ نازل کړی دی او دهغه درسول طرف ته نو دا منافقان ستا طرف ته دراتلو څخه ودریږي ، په دریم آیت کي یې ددغو باطلو بهانو غلط والی ښکاره کړی دی ، کوم چي شرعي فیصله پریږدي او دغیر شرعي فیصلي طرف ته درجوع کوونکو دطرف څخه پیش کړه کیږي چي خلاصه یې داوه چي مونږ نبی کریم ﷺ په ناحقه ګڼلو سره نه وو پرې ایښي او دنورو فیصله مونږ دده په مقابله کي دحق ګڼلو په وجه نه وه اختیار کړې ، بلکه دا کار مونږ دځینو مصلحتونو په وجه وکی ، مثلاً یو په کي دا مصلحت وو چي ستاسي فیصله خو قانوني فیصله وه چي په دې کي دصلحي او رواداري څه سوال نه پیداکیدی ، خو مونږ فیصله بل ځای ته په دې وجه یووړه چي ددې دواړو ډلو دپاره په کي دخوښ والي کوم صورت راووزي او د دواړو په مینځ کي مصالحت وکړه سي (یعني ددواړو صلح راوستل سي) ، دا تاویلونه (بهاني) دوی خلګو ته هغه وخت پیش کړه کله چي ددوی راز ښکاره سو او خباثت او نفاق یې ښکاره سو د دوی سړی دحضرت عمر ﷺ دلاسه مړسو، مقصد دا دی چي کله د دوی دبدو عملونو په نتیجه کي په دوی رسوایي او دقتل مصیبت پریوتی ، نو قسمونه یې خوړل او بهاني یې جوړولي ، الله ﷻ په دې آیت کي په ډاګه کړه چي دوی په خپلو قسمونو او بهانو کي درواغجن دي ، دوی چي څه وکړل دخپل کفر او نفاق په وجه یې وکړل ، ارشاد یې وفرمایی چي کله پردوی باندي دخپلو بدو عملونو په نتیجه کي کوم مصیبت راسي ، مثلاً خیانت او نفاق یې ښکاره سي رُسوایي یې وسي یا ورته ددې په نتیجه کي دقتل واقعه ورپیښه سي نو دغه وخت داخلګ تا ته راځي او قسمونه خوري چي دنبي کریم ﷺ څخه ما سوا بل چا ته دفیصلو وړلو سبب کفر یا دده

ﷺ نيصلې ناحقه ګڼل نه وو، بلکه زمونږ مقصد فآئده اوموافقت وويعنې د دوارو ډلو دپاره دفآئدې اوصلحې لارې لټول مقصود وو .

په څلورم آيت کې ددې جواب راغې چې د دوی په زړونو کې چې کوم کفر او نفاق دی ، الله ﷻ په دې ښه خبرې د دوی بهانې غلطې اوقسمونه يې په درواغودی نو ته د دوی عذر مه قبلوه او دحضرت عمرخلاف ددعوه کوونکو دعوه ردکړه ، څکه چې ددغه منافق کفر ښکاره سوی وو ، تردې وروسته فرمايې چې دې منافقانوته دخير خواهې نصيحت کوه چې د دوی په زړونو تاثير وکې يعنې دآخرت څخه يې بيروه او داسلام طرف ته ورلره مخلصانه دعوت ورکوه ياورته ددنيا دسزا ذکر کوه چې که تاسې دنفاق څخه راونه ګرځيداست نوپه وخت به ستاسې دانفاق ښکاره سي، نوستاسې به هم دغه انجام وي کوم چې دبشر سو په پنځم آيت کې يې اول يوه عامه قاعده وښوول چې مونږ کوم رسول ليږو نو ددې دپاره يې ليږو چې ټول خلګ دالله ﷻ دحکم مطابق دده حکمونه ومنې نولازمې نتيجه به يې دا وي چې کوم سړی درسول داحکامو مخالفت کوی دهغه سره به دکفارو په شان مقابله کول کيږي ، په دې وجه حضرت عمرچې کوم کار وکې دا صحيح وسو ، تردې وروسته يې ورته دخير خواهې مشوره ورکړې ده چې که دې خلګو دباطلو بهانو اود دروانو دقسمونو په ځای په خپله ګناه ډا ده سوی وی اوستا په حضورکې يې په خپله هم دالله ﷻ څخه معافې غوښتلای اورسول هم ددوی دبخښنې دُعا کولای نوالله ﷻ به خامخا د دوی توبه قبوله کړې وای ، دلته دتوبې دقبليدو دپاره دنبی کريم ﷺ په خدمت کې حاضريدل اوبيادحضور ﷺ دمغفرت دپاره ددُعا کولو شرط غالبًا په دې وجه دی چې دې خلګو دنبی کريم ﷺ دنبوّت په منصب (مرتبې) باندې حمله وکړه او دده په فيصلهٔ يې عمل ونه کې ده ته يې آزار ورسوی، په دې وجه ددې جُرم دتوبې دپاره د نبی کريم ﷺ په خدمت کې حاضری اودده ﷺ څخه بخښنه غوښتل يې په کې شرط مقررکې دا آيت که څه هم چې دمنافقانو ديوی خاصې واقعې په باره کې نازل سوی دی ليکن ددې دالفاظوڅخه يوه عامه قاعده راووته چې کم سړی دنبی کريم ﷺ په خدمت کې حاضرسی اودی دده دپاره دمغفرت دعا وکړې نوده ته به خامخا معافې وسی او دنبی کريم ﷺ په خدمت کې حاضری لکه څنګه چې دده ﷺ په دنيوی ژوندکې کيده دغه ډول نن هم دده ﷺ په پاکه روضه مبارکه کې حاضری په دې حکم کې ده .

حضرت علی ﷺ فرمايې چې کله مونږ نبی کريم ﷺ دفن کې نو درې ورځې وروسته يو کلی وال راغې اوپر قبرشريف باندې ورغوځار سو اوډير ډير يې وژړل اوددې آيت حواله يې ورکړه ، عرض يې وکې چې الله ﷻ په دې آيت کې وعده فرمايلې ده چې که ګناهګار درسول ﷺ په خدمت کې حاضرسی اورسول ﷺ دده دپاره دمغفرت دعاوکړې نو دده مغفرت به وسی په دې وجه زه ستاپه خدمت کې حاضر سوی يم چې ته زما دپاره دمغفرت دعا وکه ، نو دغه وخت چې کوم خلګ حاضر وه ، دهغو بيان دی چې په جواب کې ورته دپاکې روضې مبارکې څخه دا آواز راغې قَدْ غُفِرَ لَكَ (ستا بخښنه وسوه) بحر محيط

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُوْنَ حَتّٰى يُحَكِّمُوْكَ فِيْمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ

نوقسم دی ستا درب چې دوی مؤمنان کيدی نه سی ترهغه پوری چې تا منصف ونه منی په هغه جګړه کی چې

ثُمَّ لَا يَجِدُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوْا تَسْلِيْمًا ﴿۶۵﴾

په دوی کی را پورته سی پس بیا پیدا نه کی په خپلو نفسونو کی تنگی ستا د فیصلی څخه او قبلوله یی کی په خوشحالی سره

لنډتفسیر: بیا قسم دی ستا درب داخلگ (چی یوازی په ژبه سره ایمان ښکاره کوی په نزد دخدای) ایماندار نه سی کیدی تر هغه پوری چی داخبره نه وی چی ددوی په مینځ کی کومه جگړه جوړه سی په هغه کی داخلگ پرتاسی (او چی تاسی نه یاست بیا ستاسی په شریعت باندی) فیصله ونه کړی بیا (کله چی تاسی فیصله وکی نو) ستاسی په فیصله سره په خپلو زړونوکی (دانکار) تنگی نه پیدا کوی او (دافیصله) پوره پوره (په ظاهر او باطن سره) ومنی .

معلومات او مسئلي

(دنبي کريم ﷺ فيصله نه منل کفر دی)

په دی آیت کی دنبی کریم ﷺ دلویی اولویی مرتبی اوشان ښکاره کولو سره دده دحکم منلو واضحه تشریح بیان کړی ده چی دا دبی شمیره نورو آیتونو دقرآن څخه هم ثابته ده ، په دی آیت کی الله ﷻ قسم خوری ، فرمایی چی یو سړی ترهغه وخته پوری مؤمن یا مسلمان نسی کیدی ترڅو پوری چی دی دزړه داخلاصه دنبی کریم ﷺ پیغمبری او حکم ونه منی، چی دده په زړه کی هم دده دفیصلی څخه کومه تنگی را نه سی ، نبی کریم ﷺ په خپله په حیثیت درسول دأمت حاکم اودهری پیښیدونکی دعوی دفیصلی کولو ذمه واردی ، دوی ﷺ خودبخوده ددی ذمه واردی ، داسی نه ده چی گویا څوك به دی حاکم یاحَکَمْ ومنی نو هلته به بیا دی حاکم وی ، بیا په دی آیت کی یی مسلمانانو ته دده دحکم جوړولو تلقین څکه فرمایلی دی چی دحکومت دمقرر سوی حاکم او دده په فیصله خو د ډیرو خلگو اطمینان نه راځی داسی لکه څنگه چی یی په خپل مقرر کړی ثالث یاحاکم اطمینان راځی ، لیکن نبی کریم ﷺ یوازی حاکم نه دی بلکه رسول معصوم هم دی دمخلوق دپاره رحمت هم دی ، دأمّت مشفق او مهربانه پلار هم دی ، په دی وجه یی دا تعلیم ورکی چی هروخت ستاسی په یوه معامله یایوه مسئله کی اختلاف راسی نو د دواړو ډلو فریضه ده چی نبی کریم ﷺ حَکَمْ (فیصله کوونکی) جوړکړی په ده فیصله وکړی او بیا دده فیصله پرسر او سترگو قبوله کړی او عمل په وکی .

(په اختلافاتو کي دده ﷺ حکم جوړول دده ﷺ په زمانه پوري خاص نه دی)

مفسّرین فرمایی چی دقرآن په ارشاد باندی عمل کول دده په زمانه مبارکه پوری خاص نه دی ، ترده ﷺ وروسته دده دپاك شریعت فیصله په خپله دده ﷺ فیصله ده ، په دی وجه دا حکم هم دغه ډول ترقیامته پوری جاری دی چی دده ﷺ په زمانه مبارکه کی به ده ﷺ ته رجوع کول کیږی او ترده ﷺ وروسته به دده ﷺ دشریعت طرف ته رجوع کول کیږی، چی په حقیقت کی هم ده ﷺ ته رجوع ده .

یو څو مهمي مسئلي: اوله دا چی هغه سړی مسلمان نه دی چی په خپله هره یوه جگړه او دعوه کی دنبی کریم ﷺ په فیصله باندی مطمئن نه وی دغه وجه ده چی حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه هغه سړی قتل کی کوم چی دنبی کریم ﷺ په فیصله راضی نسو او بیا یی معامله حضرت فاروق رضی الله عنه ته یو وړه ، ددی وژل سوی

وارثانو دنبی کریم ﷺ په عدالت کی په حضرت عمر ﷺ باندی دعوه وکړه چی ده یو مسلمان بی له وجهی قتل کی ، کله چی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی درخواست پیش کړه سونودهغه دژبی مبارکی څخه په رښتیا دا الفاظ ووتل ، مَا كُنْتُ اَظُنُّ اَنْ عُمَرَ ﷺ يَجْتَرِءُ عَلٰى قَتْلِ رَجُلٍ مُؤْمِنٍ (یعنی زما داګمان نه ووچی عمر ﷺ به دیو مؤمن دوژلو جرئت وکړی) ددی څخه ثابته سوه چی کله دلوړحاکم څخه دیوه ماتحت حاکم دفصیلی غوښتنه وسی نوده ته دخپل لاندی حاکم دطرف پرځای په انصاف سره فیصله کول پکاردی لکه چی په دی واقعه کی دآیت ترنازلیدو مخکی نبی کریم ﷺ دحضرت عمر ﷺ پرفیصله باندی ناخوښی ښکاره کړه ، بیاچی کله دا آیت نازل سو نو حقیقت ښکاره سو چی ددی آیت په بناء سره دغه سړی مؤمن نه وو .

دوهمه مسئله ددی آیت څخه دارا ووته چی لفظ د فِيْمَا شَجَرَ یوازی دمعاملو اوحقونو سره متعلق نه دی، پرعقیدو نظریاتو اونورو باندی هم حاوی دی یعنی عقیدی اونظریی هم په کی داخلی دی (بحرمحیط) په دی وجه دهرمسلمان دافرض دی چی کله هم په یوه مسئله کی اختلاف ته خبره ورسیږی نودیوه اوبل سره دجګړی کولو پرځای دواړو دلوته پکاردی چی دنبی کریم ﷺ طرف ته اوترده وروسته دده ﷺ دشریعت طرف ته رجوع وکړی اودمسئلی حل را وباسی .

دریمه مسئله دا معلومه سوه چی کوم کار دنبی کریم ﷺ څخه قولاً یا عملاً ثابت سودهغه په کولوکی دزړه تنګی محسوس کول دایمان دکمزوری ښنانه ده ، مثلاً کوم ځای چی شریعت په تیمم سره دلمانځه کولو اجازت ورکړی دی، هلته چی په تیمم سره دیوه سړی زړه راضی نه وی نودی دي داتقوی نه ګڼی بلکه دا دده دزړه خرابی دی ، ترنبی کریم ﷺ زیات متقی څوك نسی کیدی، په کوم صورت کی چی نبی کریم ﷺ په ناستی دلمانځه کولو اجازت ورکړی دی او په خپله یی کړی دی که دچا زړه په دی راضی نه وی اوتر وس زیات محنت اومشقت تیروی، په ولاړی یی کوی، نوداسی دی وګڼی چی دده په زړه کی خرابی دی ، البته که دلږ تکلیف یاضرورت په وخت کی په رُخصت عمل ونه کړی، عزیمت اختیار کړی ،نو دنبی کریم ﷺ دتعلیم مطابق داصحیح ده، لیکن په مطلقی شرعی رخصتونوکی تنګدلی محسوس کول څه تقوی نه ده ، په دی وجه نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

اِنَّ اللهَ تَعَالٰى يُحِبُّ اَنْ تُؤْتٰى رُخْصَتُهٗ كَمَا يُحِبُّ اَنْ تُؤْتٰى عَزَآئِمُهٗ .

یعنی الله ﷻ لکه څنګه چی په عزیمتونو سره په عمل کولو خوشحاله کیږی دغه ډول په رخصتونو هم عمل کول خوښوی)

په عامو عبادتونو، ذکرونو او وظیفوکی ترټولو ښه طریقه هغه ده کومه چی په خپله د نبی کریم ﷺ عادت پاته سوی ده اوترده وروسته وربانذی صحابه کرامو ﷺ عمل کړی دی ، په مسلمانانو فرض دی چی دحدیثو دصحیح روایتونو څخه دغه طریقه معلومه کړی اوخپل عمل یی جوړ کړی .

یوه مهمه فائده: دتیر تفصیل څخه دا خبره واضحه سوه چی نبی کریم ﷺ دامّت یوازی اصلاح کوونکی اواخلاقو ښوونکی نه وو ، بلکه یوعادل حاکم هم وو اوبیا حکم هم داسی شان چی دده فیصله دایمان اودکفر معیار مقرر کړه سوه، لکه چی دبشر منافق دواقعی څخه ښکاره ده ، ددی خبری دوضاحت دپاره الله ﷻ په خپل پاك کتاب کی ډیر ځایه دخپل حکم منلو دتعلیم سره سره دنبی کریم ﷺ حکم منل هم

لازمي مقرر کړي دي فرمايي ، اَطِيْعُوا اللهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ يعني د الله ﷻ حکم مني او د الله ﷻ د رسول ﷺ حکم مني په يوه بل ځای کی ارشاد فرمايي ، مَنْ يُطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللهَ يعني څوك چی د الله ﷻ د رسول ﷺ حکم ومني نو ده په حقيقت کی د الله ﷻ حکم ومنی ، په دی آيتونو کی چی فکر وکړه سی نو د ده د حاکموالی شان ورڅخه ښه په ډاګه کيږي ، چی ددی دعملی صورت دښکاره کولو دپاره الله ﷻ ده ته خپل قانون وليږي چی ددی مطابق ده ددعوو فيصلی وکړي، لکه چی ارشاد دی.

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرٰىكَ اللهُ .

يعني مونږ په تا کتاب په حق سره نازل کی چی ته دخلګو په مينځ کی داسی فيصلی وکړی ، څنګه چی الله ﷻ تا ته ښوولی دی او ته يی په پوه کړی يی .

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوْا أَنْفُسَكُمْ أَوِ

او که مونږ په دوی باندی حکم کولی چی هلاك کړی خپل ځانونه

اخْرُجُوْا مِنْ دِيَارِكُمْ مَّا فَعَلُوْهُ إِلَّا قَلِيْلٌ مِّنْهُمْ ۗ وَلَوْ أَنَّهُمْ

يا پاته کړی خپل کورونه نو داسی به يی نه وو کړی ، مګر لږ د دوی څخه ، او که دا خلق وکړی

فَعَلُوْا مَا يُوْعَظُوْنَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيْتًا ﴿۶۶﴾

هغه کوم چی يی دوی ته نصيحت کول سی ، نو دا به غوره وی دوی لره او زيات ثابت لرونکی په دين کی

وَّإِذًا لَّاٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۶۷﴾ وَّلَهَدَيْنٰهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿۶۸﴾

او په دغه وخت کی به البته ورکړو مونږ دوی ته دخپل طرف څخه ثواب لوی او وبه ښيو دوی ته لاره سيده برابره

لنډتفسير: او مونږ که په خلګو باندی داخبره (په ډول دمقصودی حکمونو) فرض کړی وای چی تاسی ځانونه وژنی يا دخپل وطن څخه بی وطنه کيږي نو بغير ديو څو کسانو څخه (کوم چی کامل مؤمنان وه) دا حکم به هيچاهم نه وای په ځای کړی (ددی څخه ثابته سوه چی کامل حُکم منونکی ډير کم وی) او که چيری (دی منافقانو) خلګو ته چی په څه شی سره دوی ته (درسول دحکم پرسر اوسترګو دمنلو) نصيحت کول کيږي، په دی باندی عمل کولای نو ددوی دپاره به (په دنياکی دثواب ګټلو په وجه) ښه وای او (دارنګه ددين دمکمل کولو په اعتبار سره به ددوی) ايمان لره زيات پخونکی وای (ځکه چی په تجربی سره ثابته سوه چی ددين په کار کولو سره په خپله باطن، عقيده او يقين پخيږي او ترقی کوی) او په دی حالت کی به (چی کله په عمل سره دوی ته ددين ثابت والی حاصليدی نو په آخرت کی به) مونږ دوی ته خاص دخپل طرف څخه لوی اجر ورکولای او مونږ به دوی ته (دجنّت) سيده لار ښوولای (چی ني منعی جنّت ته داخليږي چی دلوی ثواب پيداکولو مقام دی)

معلومات اومسئلي: شانِ نزول: دکومی واقعی په بنآء چی دا آیتونه اوتردی مخکی آیتونه نازل سول ، هغه دبشر منافق معامله وه چی دخپلی جگړی دفیصلی دپاره یی اول کعب بن اشرف یهودی منتخب کی، بیاپه مجبوری دنبی کریم ﷺ خواته ولاړی اوکله چی دهغه فیصله دده خلاف وه نوپه هغی هم راضی نه سو او حضرت عمرؓ ته ولاړی دا واقعه چی کله په مدینه کی مشهوره سوه نو مسلمانانوته یهودیانو پیغور ورکی چی تاسی څنګه خلګ یاست څوک چی تاسی رسول بولی اودتابعداری یی دعوه یی کوی نو دهغه فیصله نه منی اوګوری یهودیانوته، ددوی دګناه دتوبی په باره کی داحکم سوی وو، چی تاسی یو بل قتل کړی نو مونږ دغه وخت سخت حکم هم ومنی تردی چی زمونږ اویازره کسان ووژل سوه که چیری تاسی ته داسی حکم سوی وای نو تاسی به څه کولی ، پردی باندی دا آیت نازل سو ، وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ یعنی ددی منافقانو یادعامو خلګوچی کافر اومؤمن ټول په کښی داخل دی خوحال دادی چی که پردوی باندی دبنی اسرآئیلو په شان کم سخت حکم دځان وژلو یادوطن پرېښوولو سوی وای نوپه دوی کی به ډیرو کمو خلګو داحکم منلی وای .

په دی کی هغه خلګوته سخت خبرداری دی چی دخپلو جګړو فیصله درسول الله ﷺ یا درسول الله ﷺ دشریعت څخه پرېږدی اوبل طرف ته یی وړی اودیهودو دپیغور جواب هم په کی دی ، چی دا حال دمنافقانو دی دپخو مسلمانانو نه دی اوشاهد ددی دا دی چی کله دا آیت نازل سونوپه صحابه کرامو کی یوه صحابی وویل چی الله ﷻ مونږ په دی امتحان کی نه یو اچولی ددی صحابی داخبره رسول الله ﷺ ته ورسیده نوده ﷺ وفرمایل چی زماپه اُمّت کی داسی خلګ هم سته چی په زړونوکی یی ایمان ترمحکمه غرونو زيات محکمه سوی دی ، دابنِ وهب بیان دی چی داکلمه دحضرت ابوبکر صدیق ؓ وه .

او په یوه روایت کی دی چی حضرت صدیق اکبر ؓ چی کله دا آیت واوریدی نووی فرمایل چی که دا حکم نازل سوی وای نو په خدای قسم چی تر ټولو مخکی به اول ماخپل ځان اودکور خلګ قربان کړی وای ، په ځینو روایتونوکی دی چی ددی آیت په نازلیدو باندی نبی کریم ﷺ وفرمایل چی که داحکم دځان وژلو یاوطن پرېښوولو دالله ﷻ دطرفه څخه راغلی وای نواُمّ عبدیعنی حضرت عبدالله ابن مسعود ؓ به ضرورپه دی عمل کړی وای، اوپاته سوه دوطن پرېښوولو معامله نوصحابه کرامو خوپه دی عمل کړی اوښوولی دی چی خپل وطن مکه اوټول جایدادونه اوتجارتونه یی پرېښی وه اودمدینی منوری طرف ته یی هجرت اختیار کی ، په آخرد آیت کی یی وفرمایل چی داکار که څه هم ګران دی لیکن که زما دحکم مطابق دوی داومنی نو انجام به یی داوی چی دابه ددوی دپاره ښه وی اوداعمل به دده ایمان نورقوی کړی اومونږبه په دی باندی ده ته لوی ثواب ورکړو او دی په سیده لاره روان کړو .

او تردی وروسته په آخری آیت کی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ دحکم منونکو دلویو درجو ذکر دی چی په دی کی دوی ته زیری هم ورکړل سوی دی چی داخلګ به په جنت کی دانبیاوو علیهم السلام صدّیقانو اوشهیدانو او صالحانو سره وی ، ددی آیت دنزول یوه خاصه واقعه ده اوددی تفصیل دانبیاوو، صدّیقانو، شهیدانو اوصالحانو دځلورو درجو دکوموچی په دی کی آیت کی ذکر دی ددی تشریح اوپه جنت کی د دوی دملګری کیدو تفسیر به انشآء الله مخته راسی .

وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ

او څوك چې حكم منې دالله او درسول نو هغه به دهغو سره وي په چا چې

اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ

الله ﷻ انعام کړی دی چې هغوی نبيان صديقان اوشهيدان

وَالصّٰلِحِيْنَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا ۝ ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيْمًا ۝

اونيك بخت دي او غوره ده د دوی ملګر تيا ، دا فضل دی دالله د طرف څخه او الله پوره دی پوه.

لنډتفسير: اوكوم سړی (چې په ضروري احكامو كې هم) دالله اودرسول خبره ومنې (كه څه هم په ډيرو عبادتونو سره كمال پيدا نه كې) نو داسې خلګ به هم (په جنت كې) دهغه حضراتوسره وي پرچاچې الله (كامل) انعام (دنژديكت اودين اوقبول والي) كړی دی، يعنې انبيآء عليهم السلام اوصدّيقان (كوم چې دانبياؤ په اُمّت كې ترټولو زياتې مرتبې والا وي چې باطني كمال هم په كې وي اوپه اصطلاح كې ورته اولياء وايې) اوشهيدان (چاچې ددين په محبّت كې خپل ځانونه قربان كړي وي) اوصالحان (چې دشريعت پوره تابع وي، په واجباتوكې هم اوپه مستحباتوكې هم چې نيك بخت اوديندار ورته ويل كيږي) اودا حضرات (چې دچاملګري وي) ډير ښه ملګري دي (اودفرمان بردارو ددوی سره ملګرتيا ثابته ده ، نوحاصل دا سوچې دفرمانبرداری داميوه سوه چې دوی ته به داسې ملګري ورسيږي) دا (ملګرتيا او يو ځای والی ددې حضراتو سره خاص) فضل دی دالله ﷻ دطرفه څخه (دعمل اجرنه دی ځكه چې دعمل مقتضا دا ده چې كومه درجه دعمل وي ترهغه درجې دې مخ ته نه سي تلی نودا په ډول دانعام ده) او الله پوره پوه دی (په هريوه عمل اودهغه په مقتضا باندې، اوتردې دزيات مناسب انعام اندازه ښه ورته معلومه ده، ځكه چې په دې انعام كې به هم فرق وي څوك به ددې حضراتوسره هروخت يوځای وي او څوك كله كله، الله ښه عالم دی)

دآيتونو ترون: لوړ دالله ﷻ او درسول پر فرمانبرداري باندې دلوی اجر وعده وه ، اوس په دې آيتونوكې په ډول دقاعدې كليې دالله ﷻ او دهغه درسول په فرمانبرداري باندې دعامې وغدې ذكر دی.

معلومات اومسئلې

(دجنّت درجې به دعملونو په اعتبار سره وي)

كوم خلګ چې په هغه ټولو شيانو باندې عمل كوي دكومو دكولو حكم چې الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ كړی دی ، دهغو ټولو شيانو څخه ځان ساتي دكومو دكولو څخه چې الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ منع فرمايلې ده نو دعمل په اعتبار سره به د دوی مختلفې درجې وي داولې درجې خلګوته به الله ﷻ دانبياء عليهم السلام سره دجنت په لوړو ځايونوكې ځای وركړي او د دوهمې درجې خلګوته به دهغه خلګوسره ځای وركړي چې تر انبياؤ عليهم السلام وروسته دي، كوموته چې صدّيقين ويل كيږي ، يعنې هغه لوی لوی صحابه كرام

کومو چی بغیر دکم چون اوچرا څخه په اوّل وار کی ایمان قبول کړی دی لکه حضرت ابوبکرصدیق ﷺ بیا په د دریمی درجی خلګ دحضراتو شهیدانو سره وی ، شهیدان هغه خلګ دی چاچی دالله ﷻ په لاره کی خپل ځانونه اومالونه قربان کړی دی ؛ بیا دڅلورمی درجی خلګ به دصالحانو حضراتو سره وی اوصالحان هغه خلګ دی چی په خپل ظاهراو باطن کی دنیکو عملونو پابندوی .

لنډه دا ده چی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ پوره په پوره فرمانبرداری کوونکی به ددی حضراتوسره وی کوم چی دالله ﷻ په نزد ترټولو زیات عزتمند اومقبول وی اودکومو چی څلور درجی وښوول سوی یعنی انبیآء، صدیقان، شهیدان او صالحان .

شان نزول: دا آیت دیوی خاصی واقعی پربنآء باندی نازل سوی دی چی د تفسیر امام حافظ ابن کثیر رحمه الله په ډیرو سندونو سره نقل کړی ده ، واقعه دا ده چی حضرت عائشه ﷺ فرمایی چی یوه ورځ یو صحابی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سو اوعرض یی وکی چی یا رسول الله ! زما په زړه کی ستاسی محبت ترخپل روح هم زیات دی اوتر خپلی ښځی هم اوتر خپل اولاد هم ، ځینی وخت زه په خپل کورکی بی آرامه یم تردی چی ستاسی په خدمت کی حاضرسم ستاسی زیارت وکړم نوتردی وروسته آرام راته حاصل سی ، اوس زما سره دافکردی چی کله ددی دنیا څخه تاسی ولاړ سی او ماته هم مرګ راسی ، نو زه پوهیږم چی تاسی به په جنت کی دانبیاو و علیهم السلام سره په لوړو درجو کی یاست اوماته خو اول دا معلومه نه ده چی زه په جنت ته ورسیږم اوکه نه ، که ورسیږم هم نو ځما درجه به ترتاسی ډیره لاندی وی ، زه به هلته ستاسی زیارت نه سم کولی ، نو زه به څنګه صبریږم ؟

نبی کریم ﷺ دده دا خبره واورېده هیڅ جواب یی ورنه کی تردی چی دا ذکر سوی آیت نازل سو ، وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ : نو دغه وخت نبی کریم ﷺ دده ته زیری ورکی چی فرمانبردارته به په جنت کی دانبیاو و علیهم السلام، صدیقانو، شهیدانو اوصالحانو سره دملاقات موقع رسیږی یعنی په جنت کی به ددرجو دلوړوالی اولاندی والی سره سره دملاقات اویوځای کښېنستو موقع پیدا کیږی .

(په جنّت کي دملاقات یوڅو صورتونه)

ددی به یوصورت داهم وی چی پرخپل خپل ځای به ناست وی اویوبل به وینی ، لکه چی په مؤطاء امام مالك کی په روایت دابو سعید خدری، ﷺ نقل دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی جنتیان به په خپلو کلکینانو کی ترځان لوړی درجی والا خلګ وینی لکه تاسی چی په دنیاکی ستوری وینی ، او دا صورت به هم وی چی دیو بل درجوته دملاقات دپاره راځی لکه چی ابن جریر رحمه الله په روایت دربیع ﷺ نقل کړی دی ، چی نبی کریم ﷺ ددی آیت په تفسیرکی دا ارشاد فرمایلی دی چی دلوړی درجی خلګ به دلاندی درجی دخلګو دملاقات دپاره راځی او د دوی سره به ملاقات او مجلس کوی ، او دا هم ممکنه ده چی دلاندی درجی خلګوته دملاقات دپاره لوړو درجوته دتلو اجازت وی ، ددی آیت په بنآء رسول الله ﷺ ډیرو خلګو ته په جنت کی دخپل ځان سره دیوځای اوسیدو زیری ورکړی دی ، په صحیح مسلم کی دی چی حضرت کعب بن اسلمی ﷺ دنبی کریم ﷺ سره شپی تیرولی ، یوه شپه دتهجد په وخت کی کعب

اسلمی ﷺ د نبی کریم ﷺ دپاره داوداسه اوبه مسواك اونور راوړل اوکښې یې ښوول نو دی خوشحاله سو وی فرمایل چې غواړه څه غواړی کعب اسلمی ﷺ عرض وکی چې په جنت کی ستاسره یو ځای اوسیدل غواړم وی فرمایل اونور څه ؟ نوهغه عرض وکی نورهیڅ نه ، په دی خبره نبی کریم ﷺ ارشاد وفرمایل چې، که ته زماسره په جنت کی اوسیدل غواړی نو (اَعِنِّیْ عَلٰی نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُوْدِ) یعنی ستامقصدبه حاصل سی خوته هم په دی کی زما کومك داسی وکړه چې ډیری سجدی کوه، یعنی نفل زیات کوه ، په مسند احمد کی دی چې نبی کریم ﷺ ته یوسړی راغی اوعرض یې وکی چې یارسول الله ! ماددی خبری شاهدی کړی ده چې دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوك لائق دعبادت نسته اوددی چې ته دالله رینښتینی رسول یې اوزه دپنځه وخته لمانځه هم پابندیم اوزکوة هم ورکوم ، اودرمضان روژی هم نیسم، دا چې یې واوریدل ، نو نبی کریم ﷺ وفرمایل چې کوم سړی په دی حالت کی مړ سو ، دی به دانبیاؤ علیهم السلام، صدیقانو، شهیدانو اوصالحانو سره وی خوپه دی شرط چې دخپل مور اوپلار نافرمانی ونه کړی .

دغه ډول دترمذی په یوه حدیث کی دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

اَلتَّاجِرُ الصَّدُوْقُ الْاَمِیْنُ مَعَ النَّبِیِّیْنَ وَالصِّدِّیْقِیْنَ وَالشُّهَدَآءِ .

یعنی هغه تاجرچې رینښتینی او امانت داروی دی به دانبیاؤ علیهم السلام صدیقانو اوشهیدانو سره وی .

(دنږدیکت شرط محبّت دی)

دنبی کریم ﷺ صحبت (مجلس) اوملګرتیابه دده سره په محبت ساتلو حاصلیږی ، لکه چې په صحیح بخاری کی دصحابه کرامو دیولوی جماعت څخه په طریقه دتواتر سره نقل دی چې دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وسوه چې دهغه سړی به څه درجی وی چې دیوی ډلی (جماعت) سره محبت اوتعلق لری مګرپه عمل کی د دوی درجی ته ونه رسیږی نو ده وفرمایل ، اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ یعنی په قیامت کی به هر سړی دهغه چاسره وی چې دچاسره یې محبّت وی .

حضرت انس ﷺ فرمایی چې صحابه کرام په دنیاکی په یوه شی دومره نه وه خوشحاله سوی لکه چې خومره په دی حدیث سره خوشحاله وه ، ځکه چې په دی حدیث کی دوی ته دا زیری ورکړل سوی دی چې د نبی کریم ﷺ سره محبت کوونکی به په محشر اوجنت کی هم دحضور سره وی .

(دنبی کریم ﷺ ملګرتیا په رنګ اونسل موقوفه نه ده)

طبرانی په معجم الکبیرکی دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ دا روایت نقل کړی دی چې یوحبشی سړی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضرسو اوعرض یې وکی چې یارسول الله ! تاسی ترموږ په حُسن، صورت اوښایست کی هم غوره یاست اوپه نبوت اورسالت کی هم، اوس په دی حال کی که زه هم پردغه څه باندی ایمان راوړم پرکم چې تاسی ایمان لری او هغه عمل کوم کم چې تاسی یې کوی نوآیا زه به په جنت کی ستاسی سره کیدی سم ؟

نبی کریم ﷺ وفرمایل چې هو! خامخا (ته ددی خپلی حبشی بدصورتی څخه مه بیریږه) قسم دی په هغه ذات دچاپه قبضه کی چې زماروح دی په جنت کی به تور رنګی حبشی سپین اوښایسته سی اودزرو کالو پرفاصله باندی په بریښی ، اوکوم سړی چې دلااله الا الله ویونکی وی دهغه خلاصی اونجات دالله ﷻ په

زمه دي ، اوکوم سړي چي سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهٖ وايي دده په عملنامه کي يولك څلورويشت زره نيكي ليكل كيږي ، چي دا يي واوريدل نو په مجلس كي يوه سړي عرض وكي يارسول الله ! كله چي دالله ﷺ په دربار كي دنيكيو دومره سخاوت دي نوبيا موږ څنګه هلاكيدی ياپه عذاب كي اخته كيدی سو؟ حضور ﷺ وفرمايل (داخبره نه ده) حقيقت دادی چي په قيامت كي به ځيني خلګ دومره نيكي راوړي چي كه هغه په غره باندي كښيښوول سي نوغربه يي هم تكليف برداشت نكړای سي ليكن ددی په مقابله كي چي دالله ﷺ نعمتونه راسي اودهغوی سره وزن كړه سي نودانسان عمل به دهغه په مقابله كي ختم سي، مګرداچي الله ﷺ دي په خپل رحمت سره ولمانځي .

ددی حبشي پرسوال اوجواب باندي دسورۀ دهر دا آيت نازل سو ، هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِيْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُوْرًا حبشي په حيرانتياسره پوښتنه وكړه چي يارسول الله ﷺ زما سترګي به هم هغه نعمتونه وليدای سي كوم چي ستاسي مباركي سترګي به يي ويني؟ حضور ﷺ وفرمايل چي هو! خامخا چي دايي واوريدل نو دی نوی مسلمان سوی حبشي ژړا شروع كړه تردی چي په ژړا ژړا كي يي هم په دغه ځای روح وركی او نبي كريم ﷺ په خپلو مباركو لاسونو سره دده تجهيز اوتكفين وكی .

ددرجو تفصيل: د آيت تفسير سره د شانِ نزول اوداړوندو تشريحاتو بيان سو اوس يوه خبره دفكر قابله پاته سوه، چي الله ﷺ پركومو خلګو باندي چي انعام كړی دی دهغوی يي څلور درجي بيان كړي، دا درجي په كوم اعتبار سره دي او ددی درجو په مينځ كي نسبت او فرق څه دی؟ او آيا داڅلور سره درجي په يوه سړي كي جمع كيدی سي اوكه نه ؟

مفسرينوحضراتوپه دی باره كي مختلف قولونه اولوی لوی بحثونه كړي دي ځيني فرمايي چي داڅلورسره درجي په يوه سړي كي هم جمع كيدی سي اوداټول داخلي صفتونه دي ځكه چي په قرآن كريم كي يي نبي ته دصديق القاب هم وركړی دی دحضرت ابراهيم متعلق ارشاد دی اِنَّهٗ كَانَ صِدِّيْقًا نَّبِيًّا اودحضرت يحيٰى عليه السلام په باره كي راغلي دي وَنَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ دغه ډول دحضرت عيسٰى عليه السلام په اړوند وَكَهْلًا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ راغلي دي .

نوددی حاصل دا سوچي كه دمفهوم اومعنى په اعتبار سره داڅلور سره صفتونه اودرجي جلاجلادي ليكن دا ټول صفتونه په يوه سړي كي هم جمع كيدٔی سي ، ددی مثال داسي دی ، لكه مُفسّر، محدّث، فقيه، مؤرخ اومتكلم چي دعلماؤ مختلف صفتونه دي ، ليكن ځيني علمآء داسي هم كيدی سي چي مفسر هم وي ، محدث هم وي ، فقيه هم وي ، او مؤرخ اومتكلم هم ، يالكه څنګه چي ډاكټر، انجينير، پيلوټ مختلف صفتونه دي ، مګردا ټوله په يوه سړي كي هم جمع كيدی سي ، البته په عام عُرف كي دا قاعده ده چي په كوم سړي باندي كوم يوصفت غالب وي په هغه نوم سره هغه پيژندل كيږي ، په طبقو باندي كتابونه ليكونكي هم دي په دغه طبقه كي شميري په دی وجه عام مفسرين فرمايي چي دصديقينو څخه مراد لويي مرتبي والا صحابه اودشهيدانو څخه مراد شهيدان داُحد دي او دصالحانو څخه عام نيكان مسلمانان مراد دي .

او امام راغب اصفهاني رحمه الله دا څلور درجي مختلفي درجي مقرري كړي دي په تفسير بحرمحيط ، روح المعاني اومظهري كي هم دا ذكردی ،يعني دا چي په دی آيت كي الله مؤمنان په څلورو قسمونو كي

تقسیم کړل او دهریوه دپاره یې درجې اعلی او ادنی مقررې کړې ، اوعامو مسلمانانو ته یې ددی ترغیب ورکړی دی چې په دی کی تریوی درجی هم شاته پاته نسی ، په علمی اوعملی کوششونو سره دی ته درسیدو جد اوجهد دی کوی ، په دی کی نبوّت یوداسی مقام دی چې په جد اوجهد سره هیچاته نسی حاصلیدای، لیکن دانبیاوو ملګرتیا بیاهم حاصلیدی سی امام راغب رحمه الله فرمایی چې په دی درجو کی ترټولو اوله درجه دانبیاوو ده چې دوی ته دالله ﷻ څخه دقوت کومك حاصل دی اوددی مثال داسی دی لکه یوسړی چې یوشی دنژدی څخه وینی په دی وجه الله ﷻ د دوی په اړوند ارشاد فرمایی ، اَفَتُمٰرُوْنَهٗ عَلٰی مَایَرٰی . النجم: ۱۲

صدیقانو تعریف: دوهمه درجه دصدیقانوده او دا هغه خلګ دی چې په معرفت کی انبیآء علیهم السلام ته نژدی دی او د دوی مثال داسی دی لکه څوك چې یوشی دلیری څخه وینی ، دحضرت علی ﷺ څخه یوچا پوښتنه وکړه چې آیا تاسی الله ﷻ لیدلی دی؟ ده وفرمایل زه دیوداسی شی عبادت نه سم کولی چې نه یې وینم بیایی وفرمایل چې الله ﷻ خوخلګو په سترګو سره نه لیدلی ، لیکن د دوی زړونو دایمان دحقیقتونو په ذریعه لیدلی دی ، ددی لیدو څخه د حضرت علی ﷺ مراد علمی لیدل دی یعنی علم یې دهغه په موجود والی باندی کامل راغلی دی .

دشهیدانو تعریف : دریمه درجه دشهیدانو ده دا هغه خلګ دی چې مقصود ددلیلونو په ذریعه سره پیژنی په مشاهده (مخامخ لیدو) سره نه ، د دوی مثال داسی دی لکه یو سړی چې یو شی په هنداره کی دنژدی څخه وینی ، لکه حضرت حارثه ﷺ فرمایی چې ماته داسی محسوسیږی چې زه دخپل ربّ کریم عرش وینم ، او په حدیث کی په اَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ کی هم دا ډول لیدل مُراد کیدی سی .

دصالحانو تعریف : څلورمه درجه دصالحانوده داهغه خلګ دی چې مقصود دتقلید اوتابعداری په ذریعه پیژنی ، د دوی مثال داسی دی لکه څوك چې یو شی په هنداره کی دلیری څخه وینی ، او په حدیث کی، فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهٗ يَرَاكَ راغلی دی په دی کی هم دلیدودادرجه مرادکیدی سی دامام راغب اصفهانی رحمه الله ددی تحقیق خلاصه داده چې دادرجی دالله ﷻ دمعرفت درجی دی اودمعرفت دمختلفو درجوپه بنآء باندی درجی مختلفی دی په هرحال دآیت مضمون صفادی په دی کی مسلمانانوته دازیری ورکړل سوچې دالله ﷻ اودهغه رسول ﷺ مکمل حکم منونکی به دلوړو درجو داوسیدونکو سره په جنت کی وی الله ﷻ دی دا محبّت زمونږ دټولو نصیب کړی اومونږ ته دی په دین دمکمل عمل کولو توفیق راکړی . آمین ثم آمین

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا خُذُوْا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوْا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوْا جَمِيْعًا ۝ وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَّيُبَطِّئَنَّ

ای ایماندارو !واخلئ خپله وسله ووزی دلی دلی سی یا ټول په جمع سره ، اوپه تاسی کی څینی داسی دی

فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ

چې واپس کیږي به ، بیاکه تاسی ته څه مصیبت ورسیږي ، نووایی چې انعام وکی الله په ماباندی چې زه

كُنْ مَّعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ

نه ومه د دوی سره ، او که ور سیږي تاسی ته فضل د الله دطرفه

لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَّلَيْتَنِي كُنْتُ

نو داسی وایی چی گویا نه وه په مونږ او په تاسی کی څه دوستی ای کاشکی چی زه وای

مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ

د دوی سره نو پیدا کړی به می وای لوی مراد ، نو په کار دی چی جنگ دی کوی د الله په لاره کی هغه

يَشْرُونَ الْحَيَوٰةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۚ وَمَنْ يُّقَاتِلْ فِي سَبِيلِ

خلق چی خرڅوی ژوند ددنیا په بدله د آخرت ، او څوک چی جنگیږي د الله په لاره کی

اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

بیا مړه کړل سی یا غالب سی نو مونږ به ورکړو ده ته لوی ثواب .

تفسیر: ای ایماندارانو! (د کافرانو په مقابله کی خو) خپل احتیاط کوی (یعنی ددوی دحملی اوبرید څخه هوښیار اوسی او دجنگ په وخت کی سامان ، وسله دول او توره هم برابر ساتی) بیا (د دوی سره دجنگ کولو دپاره) جلاجلا یا په جمع باندی (څنگه چی موقع وی) ووزی او ستاسی په جماعت (ټولی) کی (چی ځینی منافقان هم په کی شاملیږی) ځینی خلک داسی دی (مراد ددی څخه منافقان دی) چی په شا کیږی (یعنی په جهاد کی نه شریکیږی) بیا که تاسی ته کمه حادثه ورسیده (لکه شکست یانور) نو (په خپلونه تلو خوشحاله کیږی) وایی بیشکه الله پر ما لوی فضل وکی چی زه ددغو خلکو سره (په جنگ کی) شریک نسوم (کنی پر ما به هم دامصیبت راغلی وو) او که پر تاسی د الله فضل وسی (یعنی فتح اوغنیمت) نو په داسی دول باندی (په خود غرضی سره) چی گواکی په تاسی او په دوی کی څه تعلق گرسره نسته (دمال په فوت کیدو باندی افسوس کوی) وایی چی های څنگه ښه به وای چی زه هم دخلکو سره شریک وای (یعنی جهاد ته تللی وای) نو ما به هم ډیره کامیابی پیدا کړی وای (چی مال او دولت به می راوړی وای او خود غرضی اوبی تعلقی ددی وینا څخه ظاهره ده، که نه نو دچا سره چی تعلق وی، دهغه په کامیابی باندی خو هم خلک خوشحاله کیږی ، داسی نه وی چی پر ځان باندی افسوس کوی او دهغه دخوشحالی نوم هم نه اخلی ، الله ﷻ دداسی سړی په حق کی فرمایی چی لویه کامیابی په مفته کی نه پیداکیږی که ددی طالب وی) نو خامخا داسی سړی ته په کار دی چی د الله په لاره کی (یعنی د الله ﷻ دکلمی دلوړولو په نیت سره دی په ایمانی او اخلاقه جذبه یعنی مخلص مسلمان دی جوړسی) ددی

(کافرانو) خلگو سره دی وجنگیږی کوم چی آخرت (پریږدی او دهغه) په بدله کی یی ددنیا ژوند اختیار کړی دی (یعنی ددی سړی که دلوی کامیابی حاصلولو شوق وی نوزړه دی برابر کړی ، لاس اوپښی دی وښوروی ، مشقت دی تیرکړی غشو او نیزوته دی سینه ونیسی نو بیادی گوری چی لویه کامیابی ورته په لاس ورځی اوکه نه ، او دا خو څه مسخری نه دی ، بیاچی کوم سړی دومره مصیبت تیرکړی نو رښتینی کامیابی دهغه ده څکه چی ددنیا کامیابی اول خوهیڅ هم نه ده اوبیا کله وی اوکله نه وی څکه چی که غالب راسی نووی که نه نو نه وی ، او دآخرت کامیابی دکمی چی دداسی سړی دپاره وعده سوی ده ، داسی ده چی عظیمه هم ده ، او په هر حالت کی هم ده څکه چی دهغه قانون دا دی چی) کوم سړی دالله په لاره کی جنگ کوی بیا برابره خبره ده (که مغلوب سی تردی چی) مرکړه سی یاغالب راسی موږ (په هرحالت کی) ده ته (دآخرت) لوی اجربه ورکړو (چی عظیمه کامیابی هغه ته ویل لائق دی)

دآیتونوتړون: تردی مخکی دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ دحکم دمنلو ذکروو اوس مخ ته په دی آیتونوکی حکم منونکوته ددین دژوندی ساتلو او دالله ﷻ دکلمی دلوړولو دپاره دجهاد حکم ورکړه سوی دی (قرطبی)

معلومات اومسئلی: مهمی فآئدی (۱) يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا خُذُوْا حِذْرَكُمْ ، ددی آیت په اوله حصه کی یی دجهاد دپاره دوسلی دراجمع کولوحکم وکی اوپه دوهمه حصه کی یی دجهاد دکولودی څخه یوه خبره خودا معلومه سوه کومه چی یی په ډیرو ځایونوکی واضحه کړی ده چی ظاهری اسباب اختیارول دتوکّل منافی نه دی. دوهمه خبره ورځخه دا معلومه سوه چی دلته دوسلی دجمع کولوحکم خویی وکی، لیکن دا وعده یی نه ده کړی چی ددی په وجه به تاسی خامخا محفوظ یاست، ددی څخه اشاره دی طرف ته وسوه چی داسبابو اختیارول یوازی دزړه داطمینان دپاره وی که نه فی نفسه په دی کی کومه نفع اونقصان نسته لکه ارشاد دی ، قُلْ لَّنْ يُّصِيْبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا یعنی ای نبی ! تاسی ووایاست چی موږ ته څه تکلیف نه رسیږی مگرهغه چی زموږ دپاره مقدر سوی وی (۲) په دی آیت کی اول خودجهاد دتیاری حکم ورکړل سو، تردی وروسته ددی دپاره دوتلو طریقه وښوول سوه چی دهغه دپاره یی دوی جملی ذکرکړی یعنی فَانْفِرُوْا ثُبَاتٍ اَوِانْفِرُوْا جَمِيْعًا ثبات دثُبَةٌ جمع ده چی معنی یی کوچنی غوندی جماعت دی چی فوجی ډلگی (سریّه) ورته ویل کیږی یعنی که تاسی دجهاد دپاره ووزی نو یوازی اوځان ته مه وزی ، بلکه دکوچنیو کوچنیو ډلگیو په شکل کی وزی یاډیر (په جمع) دلښکر په صورت کی ځی ، څکه چی یوازی دجنگ دپاره په تلوکی دنقصان قوی احتمال دی اودښمن دداسی موقعی څخه پوره پوره فآئده اخیستی سی .

داتعلیم خودجهاد په موقع مسلمانانوته ورکړل سوی دی ، لیکن په عامو حالاتوکی هم دشریعت داتعلیم دی چی یوازی دی سفر نه کوی، لکه چی په یوه حدیث کی یوازی مسافرته یوشیطان ویل سوی دی او دوو مسافرانوته دوه شیطانان اودروته یی جماعت ویلی دی ، دغه ډول په یوه بل حدیث کی ارشاد دی .

خَيْرُ الصَّحَابَةِ اَرْبَعَةٌ وَّخَيْرُ السَّرَايَا اَرْبَعُ مِائَةٍ وَّخَيْرُ الْجُيُوْشِ اَرْبَعَةُ الْاٰفٍ (رواه الطبرانی، بحواله مشكوة)

یعنی ښه ملگری څلور دی اوښه فوجی ډلگی څلورسوه ده اوښه لښکر څلور زره کسان دی .

(۳) وَاِنَّ مِنْكُمْ . ددی آیت څخه په ظاهره دا معلومیږی چی داهم مؤمنانوته خطاب دی لیکن مخ ته چی کوم صفتونه بیان کړه سوی دی دغه دمؤمنانو نه سی کیدی ، په دی وجه علاّمه قرطبی رحمه الله فرمایی چی

دي ځخه مراد منافقان دي دوی به چې کله په ظاهره دمسلمانیدو دعوی کولې ، په دي وجه په خطاب کې دوی ته دمسلمانانو يوجماعت وويل سو .

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ

او تاسي ته څه وسوه چې نه جنګیږئ دالله په لار کې او دهغو دپاره چې مغلوب دي

الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا

سړي اوښځې اوبچي کوم چې وايي ای ربه زمونږ اوباسې مونږ

مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا

ددې کلي څخه چې ظالمان دي خلق ددې او کړه زمونږ دپاره دخپل طرف څخه څوك مددګار

وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ

او کړې زمونږ دپاره دخپل طرف څخه امداد کوونکی ، کوم خلق چې ایماندار دي نو جنګیږي

فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ

دالله په لاره کې ، او کوم چې کافران دي ، نو جنګ کوي په لاره دشیطان کې

فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾

نو جنګ کوی تاسي دشیطان دملګرو سره ، بیشکه فریب دشیطان کمزوری دي .

تفسیر: اوستاسي سره څه عذردي چې تاسي جهادنه کوي (سره ددي چې قوي ضوروت يې موجود دي څکه چې دا جهاد) دالله په لاره کې (دي يعني دالله ﷻ دکلمې دلوړولو دپاره دي او ددي اهتمام ضروری دي) او (ددي دين دلوړ ساتلو دنښانو څخه دیوی خاصي نښاني ضرورت هم په وړاندی دي او هغه داچې دکمزورو (ایماندارو) په خاطر (هم دا جنګ کول ضروري دي چې دکفارو دظلم دپنجې څخه خلاص سي) په کومو (عاجزانو) کې چې څه نارینه دي څه ښځې دي اوڅه کوچنیان دي کم چې (دکفارو څخه تنګ سوي دي) دعاګاني کوي چې ای زمونږ پروردګاره مونږ (په يوډول) ددې کلي څخه (يعني مکې څخه چې زمونږ دپاره جیل خانه جوړه سویده) وباسي دباندي دکم اوسیدونکي چې سخت ظالمان دي (چې پرمونږيې يو آفت راغورځولی دی) اوزمونږ دپاره دغیبو څخه یوکومك کوونکی راولیږه (چې زمونږ کومك وکې اوددي ظالمانو دپنجې څخه مونږ خلاص کړې) کم خلګ چې پوخ ایمان لرونکي دي (دوی چې داحکمونه واوري) دالله په لاره کې (يعني داسلام دغلبې په قصد سره) جهادکوي او کوم خلګ (د دوی

په مقابله کې) چې کافران دې دوی دشیطان په لاره کې (یعنې دکفر دغلبې په قصد سره) جنګ کوي (او ښکاره خبره ده چې په دې دواړو کې به دالله ﷻ کومك دایماندارو سره وي ، نوکله چې دایماندارو سره دالله ﷻ کومك دی) نو(اې ایماندارانو) تاسې دشیطان دملګرو سره (یعنې دکافرانو سره کوم چې دالله ﷻ دکومك څخه محرومه دی) جهادي کوي (اوکه څه هم هغوی دخپلې غلبې دپاره مختلف تدبیرونه کوي لیکن) په واقع کې (دغه شیطاني تدبیرونه دي چې شیطان ددې کفر دتدبیرونو حکم کوي) شیطاني تدبیر (په خپله) بې کاره کوي (ځکه چې په دې کې غیبي کومك نه وي اوکه چیرې یووار اونیم هم غلبه پیداکې نوداددې ته یوڅو ورځې مهلت ورکول دی، نوکوم غیبي کومك چې دمؤمنانو سره دی ددوی دغه تدبیر به دهغه څه مقابله وکړي ؟) لنډه دا ده چې ضرورت یې هم دی ، او وعده دکومك هم ده ، نوبیاعذرڅه دی؟ په دې وجه مکرر تاکید وسو)

معلومات اومسئلې

(دمظلوم فریادرسي داسلام یوه مهمه فریضه ده)

په مکه کې داسې کمزوري مسلمانان پاته سوي وه چې دبدن دکمزورۍ اودسامان دلږوالي په وجه یې هجرت نه وکړای سوای او وروسته بیاکافرانو هم دوی نه پرېښوول اوقسم قسم تکلیفونه یې ورته رسول چې داخلګ داسلام څخه بېرته راوګرځي ، په دې حضراتوکې دځینو نومونه هم په تفسیرونوکې ذکر دي مثلاً ابن عباس ؓ او د دوی مور بې بې ، سلمه بن هشام، ولید بن ولید اوابوجندل بن سهل (قرطبي) دې حضراتودخپل ایمان دپوخوالي په وجه ددوی ظلمونه زغمل اوپه اسلام باندې ښه کلك ولاړوه البته دالله ﷻ څخه به یې ددې مصیبتونو څخه دخلاصې دپاره دُعاګانې برابرې کولې آخرالله ﷻ ددوی دُعاقبوله کړه اومسلمانانو ته یې حکم وکې چې جهاد دې وکړي اودوی دې دکافرانو دزور اوزیاتي څخه خلاص کړي.

په دې آیت کې مؤمنانو الله ﷻ ته ددو خبرو درخواست کړی وو ، یوداچې مونږ ددې کلي څخه وباسې (دلته دکلي څخه مراد مکّه ده) دوهم دا چې زمونږ دپاره یوڅوك ساتونکی اوکومك کوونکی راولیږې ، نو الله ﷻ د دوی دا دواړې خبرې قبولې کړې ، داسې چې ځینوته یې ددغه ځای څخه دوتلو موقعې په لاس ورکړې چې په دې سره ددوی اوله خبره پوره سوه ځیني دالته پاته سول تردې چې مکې فتح سوه نونبي کریم ﷺ عتاب بن اسید ؓ ددوی سرپرست مقررکې چې ده دغه مظلومان دظالمانو دپنجو څخه خلاص آزادکړل او دغه دول ددوی دوهمه خبره هم پوره سوه، په دې آیت کې په صفا لفظونو کې دجنګ دحکم ورکولو پرځای قرآن کریم دا الفاظ اختیار کړل ، مَالَكُمْ لَا تُقَاتِلُوْنَ په دې کې دې طرف ته هم اشاره ده چې په داسې حالاتوکې جنګ اوجهاد یو طبعي اوفطري فریضه ده (یعنې انسان طبعاً دې ته مجبوره وي) چې ددې نه کول دښه سړي دشان څخه ډېره لیرې خبره ده .

(دالله ﷻ څخه ددعا غوښتل دټولو مصیبتونو ډېر ښه علاج دی)

په آیت ، يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اَخْرِجْنَا سره یې داوښوله چې دجنګ دحکم کولو یوسبب دهغو کمزور مسلمانانو ناړینه وو او ښځینه وو دُعاوه چې دهغې قبول والې یې مسلمانانو ته دجهاد دحکم په کولو سره وکې ، او د دوی دمصیبتونو فوراً خاتمه وسوه .

(جنګ خو ټول کوي ليکن په دې کې دمؤمن اوکافر مقصدونه جلا جلا وي)

اَلَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ الخ په دې آيت کې وښوول سوه چې مؤمنان دالله ﷻ په لاره کې جنګيږي اوکافران دشيطان په لاره کې ، ددې څخه صفا ښکاره ده چې دمؤمن دجد اوجهد مقصد يوازې داوي چې په دنياکې دې دخداى ﷻ قانون رواج وي اودالله ﷻ حکم دې لوړ وي ، ځکه چې الله ﷻ دټولومخلوقاتو مالك دى او دده قانون خالص په انصاف باندې بنآء دى اوکله چې دانصاف حکومت قآئم سي نوامن به قآئم وي ددنيا دامن دپاره داضروري ده چې په دنياکې دې هغه قانون جاري وي کوم چې دخداى ﷻ قانون دى نو په دې وجه کامل مؤمن چې کله جنګ کوي نودده په وړاندې هم دامقصدوي ، ليکن ددې په مقابله کې دکفارو غوښتنه داوي چې کفر دې جاري وي اوکفردې غالب وي اوشيطاني قوتونه دې پر قدرت باندې قبضه کوونکي وي، چې په دنياکې کفر اوشرك ښه وچليږي اوکله چې کفر اوشرك دشيطان لارې دي نوپه دې وجه کافران دشيطان په کارکې دده کومك کوي.

(دشيطان تدبير ضعيف دى)

اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطٰنِ كَانَ ضَعِيْفًا : په دې آيت کې وښوول سوه، چې دشيطان تدبيرونه بې کاره اوکمزوري دي ، په دې وجه دا دمؤمنانو هيڅ نه سي خرابولى ، نومؤمنانو ته په کار دي چې دشيطان ددوستانو يعنې کافرانو سره په جنګ کولوکې سُستي نه کوي ، ځکه چې ددوى کومکي الله ﷻ دى اوکافرانو ته به دشيطان تدبير هيڅ فآئده ورنه کړي لکه چې په جنګ بدر کې داسې وسول چې اول شيطان دکافرانوپه مخکې لوېې لوېې لاپې کولې اودوى ته يې مکمل يقين ورکى چې لَاغَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ نن ورځ تاسې هيڅوك نه سي مغلوب کولى ځکه چې ، اِنِّيْ جَارٌ لَّكُمْ (يعنې زه ستاسې کومکي يم) زه به دخپل ټول لښکر سره ستاسې کومك کوم ، کله چې جنګ شروع سونودې دخپل لښکرسره که څه هم ورمخ ته سو ليکن کله چې ده وليدل چې دمسلمانانو دکومك دپاره ملائکې راورسيدې نوده خپل تدبير ناکامه وليدى اوپه شايې تښتيدل شروع کړل ، او خپلو دوستانو يعنې کافرانوته يې وويل ، اِنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّنْكُمْ، اِنِّيْ اَرٰى مَالَا تَرَوْنَ اِنِّيْ اَخَافُ اللّٰهَ، وَاللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ (زه ستاسې څخه بېزاره يم، ځکه چې زه هغه څه وينم چې تاسې يې نه سې ليداى (يعنې دملائکو لښکر) زه دالله ﷻ څخه بيريږم ، ځکه چې هغه سخت عذاب ورکوونکى دى (مظهري) په دې آيت کې يې دشيطان تدبيرته چې کوم ضعيف ويلى دئ په دې وجه ددې آيت څخه دوه شرطونه هم معلوم سول، يو دا چې هغه سړى دچاپه مقابله کې چې شيطان تدبيرکوي مسلمان وي ، او دوهم دا چې دده دغه کار خاص دالله ﷻ دپاره وي ، کوم دنياوي يانفساني غرض په کې نه وي ، اول شرط د اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا څخه اودوهم شرط د يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ څخه معلوم سو که په دې شرطونو کې يو فوت سي نوبيا ضروري نه ده چې دشيطان تدبيردې دده په مقابله کې کمزوري وي.

حضرت ابن عباس ﷺ فرمايي (چې کله تاسې شيطان ووينې نوبغير دکمې بيرې ترخې څخه ورباندې حمله کوي ، بيايې دا آيت تلاوت کې ، اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطٰنِ كَانَ ضَعِيْفًا (احکام القرطبي للسيوطي)

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ قِيْلَ لَهُمْ كُفُّوْٓا اَيْدِيَكُمْ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ

آيا تا ونه ليدل هغه خلق چاته چې حکم سوى وو چې خپل لاسونه بند ساتى اوقائم ساتى لمونځ

وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ۚ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ

او ورکوی زکوٰة نو کله چی حکم وسو دوی ته دجنګ کولو نو په دغه وخت کی یو جماعت

يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوْا رَبَّنَا

د دوی بیریدی دخلقو څخه په شان دبیری دالله ﷻ څخه یا ددې څخه هم زیاته بیره ، او وې ویل ای زمونږ ربه

لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ۚ لَوْلَآ اَخَّرْتَنَآ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ؕ

ولی دې فرض کی پر مونږ جنګ ، ولی دی نه پاته کولو مونږ ، دلږ وخت پوری

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيْلٌ ۚ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقٰى ۫ وَ

او وایه چی فائده ددنیا لږ ده او آخرت غوره دی دپرهیزګارانو دپاره ،

لَا تُظْلَمُوْنَ فَتِيْلًا ﴿۷۷﴾ اَيْنَ مَا تَكُوْنُوْا يُدْرِكْكُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ

اوستاسی حق به پاته نه کړل سی ددخرما دخور برابر ، کوم خای کی چی تاسی یاست وبه نیسی تاسی مرګ که

فِيْ بُرُوْجٍ مُّشَيَّدَةٍ ؕ وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَّقُوْلُوْا هٰذِهٖ مِنْ

څه هم تاسی یاست ، په مضبوطو قلاګانو کی ، اوکه ورسیږي دی خلقو ته نیکی نو وایی دا

عِنْدِ اللّٰهِ ۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَّقُوْلُوْا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِكَ ؕ

دالله دطرف څخه ده ، اوکه ورسیږي خلقو ته څه بدی نو وایی چی دا ستا دطرف څخه ده ،

قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ فَمَالِ هٰٓؤُلَآءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُوْنَ

او وایه چی دا ټول دالله دطرف څخه دی نو څه حال دی ددې خلقو هیڅکله نه دی دوی

يَفْقَهُوْنَ حَدِيْثًا ﴿۷۸﴾ مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ۫ وَمَآ

چی پوه سی په خبره ، هغه چی رسیږي تاته څه نیکی نو دالله دطرف څخه ده اوڅه چی

اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ ؕ وَاَرْسَلْنٰكَ لِلنَّاسِ رَسُوْلًا ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ﴿۷۹﴾

رسیږي تاته بده نو ستا دنفس دطرف څخه ده ، او مونږ لیږلی دی تاته پیغام رسونکی خلقو ته او الله پوره دی مخامخ لیدونکی

تفسیر: (ای مخاطبه) ولی تاهغه خلګ ونه لیدل (چې دجهاد دحکم ترنازلیدو مخکې خویې دجنګ کولو داسې خواهش وو چې) دوی ته (دمنع کولودپاره) داویل سوی وه چې (اوس) خپل لاسونه (دجنګ څخه) بندساتئ او (کوم کوم حکمونه چې تاسې ته سوي دي، په هغه کې اخته اوسئ مثلاً) دلمونځونو پابندي کوئ اوزکوٰة ورکوئ (یاخودا حالت وو اویا) بیاپردوی باندې جهاد کول فرض کړه سونوڅه حال یې سوچې په دوی کې ځیني ځیني خلګ (دمخالفو) خلګوڅخه (طبعاً) داسې بیریدل (چې مونږ به قتل کړي) لکه (څوك) چې دالله ﷻ څخه بیریږي بلکه تردې هم زیاته بیره (دزیاتې بیرې دوی معناوې کیدی سي یوه داچې اکثره دالله ﷻ څخه بیره عقلاً وي اودښمن څخه بیره طبعاً وي او قاعده داده چې طبعي حالت ترعقلي حالت سخت وي، دوهمه داچې لکه څنګه دخدای ﷻ څخه بیره ده نودغه ډول ورڅخه درحمت اُمید هم دی اودکافر دښمن څخه خو دضرر بیره اوبیره ده اوکله چې دابیره طبعي وه نوځکه ګناه نه سوه) او (یادجهاد دحکم دوروسته کولو په آرزوکې) داسې یې وویل (برابره خبره ده که په ژبه سره وي اوکه په زړه سره او دخدای ﷻ په علم کې خودژبې وینا اودزړه وینا برابري دي) چې ای زمونږ پروردګاره تا اوس پرمونږ جهاد ولې فرض کې، مونږ ته به دې (دخپلې مهربانۍ په وجه) لږه نوره موده مهلت راکړی وای (نو لږ په بې فکرۍ سره به مونږ خپل ضرورتونه پوره کړي وای اوکله چې داعرض په ډول داعتراض یاد انکارنه وو، ځکه ګناه نسوه ، مخ ته ددې جواب فرمایي چې ای محمد ﷺ) تاسې ووایاست چې ددنیا څخه فائده اخیستل (دکمې دپاره چې تاسې دمهلت آرزوکوئ) محضې یوڅو ورځې دي او آخرت (چې دپیداکولو اعلی ذریعه یې جهاد دی) په هرډول سره ښه دی (مګر هغه) دهغه چادپاره (دی) څوك چې دالله ﷻ دمخالفت څخه خلاص سو (ځکه چې که دکفرپه وجه یې مخالفت وکې نودده دپاره نو دآخرت سامان هیڅ هم نسته اوکه ګناه یې وکړه نوداعلی درجې څخه به محرومه سي) اوپرتاسې به یوه ذرّه ظلم ونه کړه سي (یعنې خومره عملونه چې وي دهغې پوره پوره ثواب به ورته ورسیږي نوبیادجهاد په شان دعمل څخه ولې ځانونه محروم کوئ اوکه جهاد موهم ونه کې نوپر مقرر وخت باندې به دمرګ څخه خلاص سئ نیځکله نه، ځکه چې دمرګ خودا حال دی چې) تاسې هرځای چې یاست هلته به مرګ تاسې رانیسي که څه هم په پخو محکمو قلاګانو کې (ولې نه) یاست (مقصد دادی چې کله چې مرګ پرخپل مقرر وخت باندې خامخا راځي اوپه مرګ سره به یووخت دا دنیا پاته کیږي نو آخرت ته ولې خالي لاسونه ولاړ سو، بلۀ دعقل خبره خو دا ده چې (یو څو ورځې محنت پاته تول عمر خندا) اوکه چیرې دوی (منافقانو) ته کومه حالت وروراندې سي (لکه فتح اوکامیابي) نو وایي چې دا دالله ﷻ دطرفه څخه (اتفاقي) وسوه (که نومسلمانانو خو ددې دپاره هیڅ تدبیر هم نه دی کړی) اوکه دوی ته کوم بدحالت وروراندې سي (لکه، جهادکې مرګ یاقتل) نو (ای محمد ﷺ نعوذ بالله ستاپه نسبت باندې) وایي چې داستا (او دمسلمانانو دبې تدبیرۍ) په وجه سره ده (کنې چې په آرامه په کورونو کې ناست وای نو ولې به په دې مصیبتکې پریوتو) تاسې ورته ووایاست چې (زما په دې کې یوه ذرّه دخل هم نسته بلکه) هرڅه (ښه اوبد) د، ﷻ دطرف څخه دي (که څه هم یوپه واسطه سره دي اوبل بې له واسطې څخه دي لکه چې تفصیل، راروان دی چې حاصل یې دادی چې نعمت خو یوازې دالله ﷻ په فضل سره بې له واسطې

دعمل څخه دی، اومصیبت په واسطه دبدو عملونو دبندګانو دالله ﷻ دعدل څخه دی ، نوتاسی چی پر
کوم مصیبت کی زما دخل ګڼی، په واقع کی ستاسی دبدو عملونوپه دی کی دخل دی، لکه په اُحد کی
چی دشکست په اسبابوکی تیر سوي دی ، او دا خبره ډیره ظاهره ده ، که بنده لږ هم فکر وکړی نو
ترخوشحالی مخکی کوم نیك عمل به ددومره درجی پیدانه کی بلکه دابه ثابته سی چی دا یوازی دالله
ﷻ فضل دی اوتربدحالی مخکی به خامخا کوم عمل داسی پیداکی چی دهغه سزابه تردی هم زیاته وی
نوچی کله داخبره ښکاره ده (بی عقلو) نوپه دی (بی عقلو) خلګو څه وسوه چی په خبره باندی ګرسره پوهیږی نه
(اوکه پوه سی نوڅه ؟ اوهغه تفصیل دادی چی) ای انسانه ! تاته چی څه خوشحالی مخ ته راځی نودا
یوازی دالله ﷻ دطرف څخه (مهربانی) ده اوکومه بدحالی چی مخ ته درته راځی نوهغه ستادبدو
عملونو) دسببه څخه ده (نودی بدحالی ته دشریعت په احکامو دعمل کولو نتیجه ویل یایی دشارع
طرف ته نسبت کول پوره جهالت دی ، لکه چی منافقانوبه جهاد اودجهاد دامام طرف ته ددی نسبت کړی
او مونږته دټولو خلګوطرف ته پیغمبر جوړ کړی ولیږلی او (که څوك منافق، کافر انکار کوی نودهغه په
انکار سره نبوّت نه سی لیری کیدی ځکه چی) الله ﷻ (ستادرسالت) پوره شاهد دی (چی ددی قولی
اوفعلی شهادت یی ورکړی دی ، قولی شهادت لکه داکلمه: وَأَرْسَلْنٰكَ سوه ، اوفعلی شهادت معجزی
دی چی دنبوّت دثابتولو دپاره یی تاته درکړی دی)

معلومات اومسئلې: شانِ نزول: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ : په مکّه کی ترهجرت مخکی به کافرانو
مسلمانان ډیر آزارول مسلمانان دحضورﷺ په خدمت کی حاضر سول ، شکایت یی کوی او رخصت یی
غوښتی چی مونږ دکفارو سره جنګ وکو او د دوی څخه ددی خپل ظلم بدله واخلو، خو ده به مسلمانا
دجنګ څخه منع کول ، چی ماته دجنګ حکم نسته، بلکه دصبر اومعافی حکم دی ، اوفرمایل به یی چ
دلمانځه اوزکوٰة کوم حکم چی تاسی ته سوی دی هغه برابر کوی ځکه چی ترڅو پوری انسان دخدای
په اطاعت (حکم منلو) کی په خپل نفس باندی دجهاد کولو اودبدنی تکلیفونو سره اموخته سوی نه،
او دخپل مال په خرڅ کولو باندی عادت سوی نه وی نوده ته جهاد کول اودخپل روح ورکول ډیر ګرازی
دا خبره مسلمانانو قبوله کړی وه بیا تر هجرت وروسته کله چی مسلمانانوته دجهاد حکم وسو نو دوی نه
خوشحالیدل په کار وه ، چی زمونږ غوښتنه قبوله سوه، لیکن ځینی کچه مسلمانان دکافرانو دڅ
څخه داسی بیریدل لکه څنګه چی دالله ﷻ دعذاب څخه بیره په کار ده یاتردی هم زیات اوآرزوګی یی
شروع کړی چی لږی ورځی نوری دجنګ حکم نه وی راغلی اومونږ ژوندی اوسیدی نو ښه به وای ددی
دغه آیت نازل سو (روح المعانی)

(دجهاد دحکم په نازلیدو باندی دمسلمانانو دطرفه څخه دمهلت آرزو ګانی ولې وسوی)

دجهاد په حکم باندی دمسلمانانو دطرف څخه دمهلت آرزوپه حقیقت کی څه اعتراض نه، بلکه
خوندوره ګیله وه ، ددی وجه داوه چی عادت داسی وی چی کله چی سری ډیری تنګی اوتکلیف ته
ورسیږی نو دده جذبات را پورته سی نو په داسی وخت کی بدل اخیستل ډیر آسانه وی ، لیکن دآرام او
راحت په وخت کی دده طبیعت جنګ ته تیار نه وی، دایو انسانی خواهش دی ، نوکله چی مسلمانان

په مکه کي وه نودغه وخت دکفارو دضررونو څخه تنګ سوي وه ، دجهاد دحکم آرزويي کوله ليکن کله
چې مديني ته راغلل او دوی ته سکون او آرام حاصل سو، نو په داسي صورت کي چې دجنګ حکم وسو
نو دغه وخت ددوی پخواني جذبه کمه سوي وه اوددوی په زړونوکي هغه جوش اوخروش نه وو پاته
سوی ، په دي وجه دوی يوازي يوه آرزو وکړه چې که داوخت دجهاد حکم نه وای سوی نوښه به وای ، دا
آرزو اعتراض ګڼل اودغه مسلمانانوته دګناه نسبت کول صحيح نه دي خودا تقرير هلته دي چې که دوی
ددي ګلي اظهارپه ژبه سره هم کړي وي، ليکن که په ژبه سره يي نه وي کړي يوازي په زړه کي يي وسوسه
پيدا سوي وي نودزړه وسوسه خو ګرسره شريعت ګناه نه ده شميرلي، دلته دادواړه احتماله سته، اودآيت
دلفظ قَالُوا څخه داشك کول نه دي پکارچې دوی په ژبه سره هم اظهاری کړی وو څکه چې ددي دامعنی
کيدی سي چې دوی په خپل زړه کي ويلي وه (بيان القرآن مخلصاً)
دځينو مفسّرينوپه نزد دآيت تعلق دمؤمنانوسره نه دي ، بلکه دمنافقانو سره دي، نوپه دي صورت کي
خو هيڅ قسم اشکال نه پاته کيږي (تفسير کبير)

(دملک تراصلاح دنفس اصلاح مخکي ده)

اَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ الله ﷻ اول دلمانځه اوزکوٰة حکمونه بيان کړل چې دنفس داصلاح سببونه دي ،
يعني ددي په ذريعه ظلم اوزياتي ختميږي او په ملك کي امن اوامان قآئميږي ، ددي څخه معلومه سوه
چې انسان لره دنورو تراصلاح مخکي اول خپله اصلاح پکار ده نودارنګه ددي درجي په اعتبار سره هم
داول قسم حکم فرضِ عين دي اوددوهم دافرض کفايه چې ددي څخه دنفس داصلاح اهميّت اومخکي
والي ښکاره دي (مظهري)

(ددنيا اوآخرت په نعمتونوکي فرق)

په آيت کي يي ددنيا دنعمتونو په مقابله کي دآخرت نعمتونوته ښه او بهتر ويلي دي ، ددي دالاندينی
څو وجهي دي .

١. ددنيا نعمتونه لږ اودآخرت نعمتونه ډير دي .
٢. ددنيا نعمتونه ختميدونکي دي اود آخرت دا باقي پاته کيدونکي دي .
٣. ددنيا دنعمتونو سره قسم قسم پريشاني دي اودآخرت نعمتونه ددي پريشانيو څخه پاك دي .
۴. ددنيادنعمتونو حاصليدل يقيني نه دي اود آخرت نعمتونه به هريوه متقی ته يقيناً ورسيږي (تفسير کبير)

وَلَاخَيْرَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ ******** مِنَ اللهِ فِي دَارِ الْمُقَامِ نَصِيبُ
فَاِنْ تُعْجِبُ الدُّنْيَا رِجَالاً فَاِنَّهَا ******** مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَالزَّوَالُ قَرِيبُ

يعني په دي فاني دنياکي دداسي سړي دپاره هيڅ خيرنسته دچادپاره چې دالله ﷻ دطرف څخه په هغه هميشه پاته
کيدونکي کور يعني په آخرت کي څه ځای نه وي ، بياکه دا دنيا ځيني خلګ په ځان باندي مئين کړي نو خبردار
چې دا دنيا لږ سامان دي او زوال يي ډير نژدی دي ، يعني دسترګو پټيدل دي او آخرت مخ ته راتلل دي .
يوه عبرتناکه واقعه: اَيْنَ مَاتَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ الخ ، الله ﷻ په دي آيت سره دجهاد څخه دپاته کيدونکو ددي
شبهي ازاله وکړه يعني داشبهه يي په ليری کړه چې شايد دجهاد څخه پاته سي نودمرګ څخه به هم
خلاص سي په دي وجه يي وفرمايل چې مرګ به يوه ورځ خامخا راځي تاسي هرځای ياست هلته به مری

نوچی خبره داسی ده نوستاسی دجهاد څخه ځان پاته کول بیکاره دی .

حافظ ابن کثیر رحمه الله ددی آیت په اړوند یوه عبرتناکه واقعه په روایت دابن جریر رحمه الله اوابن حاتم رحمه الله دمجاهد رحمه الله څخه لیکلی ده چی په مخکنیو امتونوکی یوه ښځه وه ، ددی چی کله دکوچنی پیداکیدو وخت شروع سو اولړ ساعت وروسته یی کوچنی وسو نودی خپل نوکر داور راوړلو دپاره ولیږی، دی چی ددروازی څخه راووتی نوناڅاپه یو سړی راښکاره سو او پوښتنه یی وکړه چی ددی ښځی څنګه کوچنی وسو؟ نوکر جواب ورکی چی یوه انجلی پیدا سوه ، نودی سړی وویل چی ته دا خبره په یادلره چی دا انجلی به دسلو ۱۰۰ نارینه وو سره زنا کوی اوپه آخرکی به دیوه جولاګی (عنکبوت) دلاسه مری ، دی نوکرچی دا خبره واوریده نوبیرته راوګرځیدی اوپه دستی یی یوه چاړه راواخیسته اوددی انجلی نس یی ورڅیری کی، اوفکر یی وکی چی اوس به دامړه وی او ولاړی وتښتیدی ، لیکن دانجلی مور ددی انجلی نس وروګنډی او آخر دغه انجلی ځوانه سوه او ښایسته دومره وه چی په دغه ښارکی بی مثله وه، بلی خواته هغه نوکر ددریاب پرلاره ولاړی او وتښتیدی، او ډیره زمانه یی مال اودولت وګټی اوبیا دواده کولو دپاره بیرته دی ښارته راغی اودلته یی دیوی بوډی سره شناخت سو نوهغی ته یی وویل چی زه دداسی انجلی سره واده کول غواړم چی ترهغی زیاته ښایسته په دی ښارکی بله نه وی ، دغی ښځی ورته وویل چی تر فلانکی انجلی ښایسته په دی ښارکی بله نسته، ته دهغی سره واده وکړه ، ده کوشش وکی اوآخرچی دهغی سره یی واده سو نوهغه انجلی ددی سړی څخه پوښتنه وکړه چی ته څوك یی؟ اوپه کوم ځای کی اوسی ؟ دی سړی ورته وویل چی زه ددی ښار اوسیدونکی یم لیکن دیوی انجلی نس می څیری کړی وو اوتښتیدلی وم ، پوره واقعه یی ورته بیان وکړه ، چی دا یی واوریدل نو دی ورته وویل چی هغه انجلی زه یم اوخپل نس یی ورته وښووی چی نښانی پرموجودی وی چی سړی داولیدل نو وی ویل چی که ته هغه ښځه یی نوستاپه اړوند دوی خبری نوری دی یوه داچی ته به دسلو ۱۰۰ سړیانوسره زنا کوی نودی ښځی اقرار وکی چی هوا زما څخه داسی سوی دی ، لیکن شمیر یی راته په یادنه دی ، سړی وویل شمیریی سل ۱۰۰ دی دوهمه خبره دا ده چی ته به دجولاګی څخه مری سړی ددی دپاره یوعالیشان محل تیارکی داسی چی دجولاګی دزالګی ګرسره په کی کوم نوم اونشان نه وو ، یوه ورځ دواړه په دغه محل کی پراته وه چی پردیوال باندی یی جولاګی ولیدی ، ښځی وویل چی هغه جولاګی دادی چی ته ماورڅخه بیروی سړی وویل چی هوا دادی ، نو دا ښځه پدستی ولاړه سوه چی دی خوبه زه اوس لامرکړم اوجولاګی یی لاندی راارتاوکی اوپه پښوسره یی پرمخکه ومښی چی ښه مړسی جولاګی خو مړ سو لیکن دهغه دزهرو څاڅکی ددی په پښو اونوکانو کی پریوتل اودا دهغه څخه مړه سوه (ابن کثیر رحمه الله)

دا ښځه په صفا ستره اوعالیشان محل کی ناڅاپه دیوه جولاګی ذریعه سره هلاکه سوه (اوچی وخت یی نه وو پوره نو دنس دڅیرلو څخه نسوه مړه) اوبل ددی په مقابله کی ډیر داسی خلګ دی چی ټول عمر یی په جنګونوکی تیر سوی دی، اوهلته مړه نه دی ، حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه چی داسلام سپاهی اومشهور قوماندان دی ، ټول عمر دشهادت په ارمان کی په جهاد کی مشغول وو اوپه زرګونو کافران یی وژلی دی

او په ډيرو خطرناکو موقعو باندې ورغلي دي او همېشه به يې دا آرزو کوله چې زما مرګ دې دښمنو په شان په کټ کې نه وي بلکه ديوه بهادر سپاهي په شان دې دجهاد په ميدان کې وي ، خوآخر دده مرګ په بستره کې راغي ، ددې څخه معلومه سوه چې دژوند او مرګ نظام الله ﷻ په خپل لاس کې ساتلي دي کله چې هغه وغواړي نو دخوب په بستري باندې يې دجولاګی دلاسه وژني او چې څه خلاصول يې غواړي نو دتورو دکړپ او کړوپ په مينځ کې يې ساتي .

(پوخ او محکمه کور آبادول دتوکل خلاف نه دي)

وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ : په دې آيت کې وويل سوه چې مرګ به تاسې ته پرهرحال باندې راسي که څه هم چې تاسې په محکمو محلونو کې ياست ، ددې څخه معلومه سوه چې داوسيدو ، مال او اسباب دحفاظت دپاره محکمه او ښايسته کور جوړول دتوکل څخه خلاف نه دي او نه دشريعت څخه خلاف دي (قرطبي)

(انسان ته نعمت خاص دالله ﷻ په فضل رسيږي)

مَا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللهِ : دلته دحسنة څخه مراد نعمت دي (مظهري) په دې آيت سره يې اشاره دې خبرې ته وکړه چې انسان ته کوم نعمت رسيږي دادده څه حق نه وي بلکه خاص دالله ﷻ فضل وي انسان برابره خبره ده هرڅومره عبادت چې کوي ، په دې سره دې دنعمت مستحق کيدی نه سي ، ځکه چې دعبادت توفيق هم دالله ﷻ دطرفه څخه وي ، او بيا دالله ﷻ نعمتونه خو بې حسابه دي په دې لږ غوندې محدود عبادت او طاعت سره څنګه حاصليدی سي؟ او بيا خاص چې زمونږ عبادت هم درب العلمين دباچهی لائق نه وي . په يوه حديث کې نبي کريم فرمايي .

مَا اَحَدٌ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ اِلاَّ بِرَحْمَةِ اللهِ قِيْلَ وَلاَ اَنْتَ يَارَسُوْلَ اللهِ قَالَ وَلاَ اَنَا (متفق عليه، بحواله مظهري)

يعني ماسوا دالله ﷻ درحمت څخه يو سړی جنت ته نه سي تلی ، را وي عرض وکی چې تاسې هم يارسول الله ! وي فرمايل چې هو! زه هم نه سم تلی .

(مصيبت دانسان دبد عمل نتيجه ده)

وَمَا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ : دلته دسيّئة څخه مراد مصيبت دي (مظهري) دمصيبت پيدا کوونکی که څه هم الله ﷻ دي ليکن ددې سبب په خپله دانسان بدعملونه وي ، اوس که دا انسان کافر دي ، نوده ته چې په دنياکې کوم مصيبت راځي ، نو دا دده دپاره ددې عذاب يومعمولي ډول نمونه ده اود آخرت عذاب يې ډير زيات دي ، اوکه دې مؤمن دي نو دده دپاره مصيبتونه او تکليفونه دده دګناهونو کفاره کيږي ، دآخرت دنجات (خلاصون) سبب يې جوړيږي ، لکه په يوه حديث کې حضور فرمايي .

مَامِنْ مُصِيْبَةٍ تُصِيْبُ الْمُسْلِمَ اِلاَّ كَفَّرَ اللهُ عَنْهَا بِهَا عَنْهُ حَتّٰى الشَّوْكَةَ يُشَاكُهَا (ترمذي بحواله مظهري)

يعني يو مصيبت داسې نسته چې يومسلمان ته ورسيږي، مګر دده دګناهونو کفاره کيږي، تردې پورې چې ازغي (خوز) کوم چې دده په پښو کې ننوزي ...... په يوه بل حديث کې فرمايي .

عَنْ اَبِيْ مُوْسٰى ﷺ اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ ﷺ قَالَ لاَيُصِيْبُ عَبْدًا نَكْبَةٌ فَمَافَوْقَهَا وَمَادُوْنَهَا اِلاَّبِذَنْبٍ وَمَايَعْفُوْا اَكْثَرُ (ترمذي بحواله مظهري)

حضرت ابوموسیٰ ﷺ فرمايي چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې بنده ته چې کوم کوچنی يا سخت مصيبت راځي نو دا دده دګناهونو نتيجه وي او ډير ګناهونه الله ﷻ معاف کوي .

(دحضور ﷺ رسالت دټول عالم دپاره عام دی)

وَاَرْسَلْنٰكَ لِلنَّاسِ رَسُوْلًا : ددی څخه ثابته سوه چی نبی کریم ﷺ دټولو خلګو دپاره رسول جوړ کړی اورا لیږلی سوی دی ، دی یوازی دعربو دپاره نه وو رالیږل سوی ، بلکه دده رسالت دټول عالم انسان دپاره عام دی برابره خبره ده که دغه موجودوی اوکه آئنده تر قیامته پوری پیدا کیږی (مظهری)

مَنْ يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ ۚ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَآ اَرْسَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ۝۸۰

چاچی حکم ومنی درسول ﷺ ده حکم ومنی دالله اوڅوک چی وګرځی ،نو مونږتاته نه دی لیږلی په دوی باندی نګهبان (ساتونکی)

لنډتفسیر: کوم سړی چی درسول حکم ومنی نو ده دخدای حکم ومنی (اوچاچی درسول نافرمانی وکړه نو هغه دخدای ﷺ نافرمانی وکړه ، او دالله ﷻ حکم منل په عقل سره هم واجب دی نو دده حکم منل هم واجب سوه) اوکوم سړی چی (دده دحکمه څخه) مخ واړوی نو (تاسی هیڅ غم مه کوی ځکه چی مونږ) ته (په شکل دذمه وار) د دوی ساتونکی نه یی لیږلی (چی ته به دوی کفر کولو ته نه پریږدی بلکه ستا فرض پیغام رسول دی او دا په رسولو سره پوره کیږی که تردی وروسته دوی بیاهم کفر کوی نو ستا څخه به ددی خبری کومه پوښتنه نه کول کیږی ، تاسی ددی خبری فکر مه کوی)

وَيَقُوْلُوْنَ طَاعَةٌ ۫ فَاِذَا بَرَزُوْا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِيْ

او وایی قبول دی بیاچی هرکله دباندی ولاړی سی ستادخوا څخه نومشوری کوی ځینی ځینی په دوی کی دشپی

تَقُوْلُ ؕ وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُوْنَ ۚ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى

دهغه څخه خلاف چی تاته یی ویلی وی او الله لیکی کومی چی دوی مشوری کوی نوته خان ناخبره کوه په دوی اوتول کوه

اللّٰهِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ۝۸۱ اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ الْقُرْاٰنَ ؕ وَلَوْ كَانَ

په الله او الله کافی دی کار ساز ، آیا دوی غور نه کوی په قرآن کی اوکه وی

مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوْا فِيْهِ اخْتِلَافًا كَثِيْرًا ۝۸۲

دبل چا ماسوا دالله څخه نوخامخابه پیداکیدی سوای په دی کی ډیر تفاوت

لنډتفسیر: او دا (منافقان) خلګ (ستاحکمونه واوری نوستاپه وړاندی په ژبه سره خو) وایی چی زمونږ کار (ستاسی) حکم منل دی بیاچی کله ستادخوا څخه دباندی ولاړسی نو دشپی په وخت کی (پټی) مشوری کوی په دوی کی یوه ډله (یعنی ددوی دسردارانو ډله) په خلاف دهغه چی څه یی په ژبه سره ویلی وی (اوکله چی دوی سرداران دی اصلی مشوره دوی کوی باقی نور ددوی تابع وی نوپه دی خلاف کی دټولو حال یودی) او الله (په حکومتی روزنامچه کی) لیکی هغه څه چی دوی دشپی مشوره په کی کوی (په خپله موقع به سزا ورکړی) نو ته د دوی (ددی بی هودګی) طرف ته مه ګوره (اوخیال مه کوه) او (مه څه فکر کوه)

بلکه تولو قصه) الله ته حواله کوه او الله پوره کار سازه دی (هغه به په خپله په مناسب ډول سره ددی دفعه وفرمایی نوهیڅکله هم ده ته ددوی ددی شرارتونوکوم نقصان ونه رسیدی) آیاداخلگ (دقرآن په مُعجزوالی ، فصاحت اوبلاغت کی اودغیبو په خبرونو ورکولوکی فکر کوی اوبیاهم) په قرآن کی فکرنه کوی (چی ثابته سی ورته چی دا دالله ﷻ کلام دی) اوداکه دالله څخه ماسوا دبل چا (کلام) وای نوپه دی (په مضامینو) کی به یی ډیر زیات تفاوت پیدا کری وای (څکه چی په هریوه مضمون کی به یویو اختلاف وای نوپه ډیرو مضمونونوکی به یی اختلافات ډیر وای ، اوحال دادی چی ددی په یوه مضمون کی هم اختلاف نسته نوخامخا دا دغیر الله کلام نه سی کیدی)

معلومات اومسئلې: وَيَقُوْلُوْنَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُوْلُ : په دی آیت کی دهغه خلگو بدوالی بیان سوی دی چی دوی ژبی والا پالیسی لری ، په ژبه یو څه وایی ، په زړه کی بل څه لری ، تردی وروسته دداسی خلگو په باره کی دنبی کریم ﷺ دطرز عمل په اړوند یوه خاصه ښوونه ده .

(دپیشوا دپاره ضروری ښوونه)

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ وَكَفَى بِاللهِ وَكِيلاً : کله چی به منافقان دده مخ ته راغلل نوویل به یی چی مونږ ستاسی حکم قبول کی اوکله چی به بیرته ولاړل نو دده دنافرمانی کولو دپاره به یی مشوری کولی، په دی سره به نبی کریم ﷺ ته سخت خفگان رسیدی نوالله ﷻ ده ته ښوونه وکړه چی د دوی پرواه مه کوه ، تاسی خپل کار دالله ﷻ په توکل باندی کوی څکه چی هغه ستاسی دپاره کافی دی ، ددی څخه معلومه سوه چی کوم سری دخلگو راهنما اوپیشوا وی دی به ترقسم قسم سختیو تیریږی خلگ قسما قسم الزامونه دده پرسر ورتپی ، د دوستی په شکل کی یی دښمنی هم کوی ، ددی ټولو خبره سره سره دی راهنماته په کار دی چی په محکمه اراده ثابت قدمی اودالله ﷻ په توکل خپل کارجاری ساتی، که دده لار اومنزل مقصود صحیح وی نو انشآء الله خامخابه کامیابیږی .

(په قرآن کی غور اوفکر)

أَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ الْقُرْآنَ : په دی آیت سره الله ﷻ په قرآن کی دغور اوکفر کولو بلنه ورکوی ، په دی کی څوشیان دفکر وړ دی ، یوداچی الله ﷻ أَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ وفرمایل ، أَفَلَا يَقْرَءُوْنَ یی ونه فرمایل ، ددی څخه په ظاهره یوه باریکه اشاره دی طرف ته معلومیږی چی په دی آیت سره ددی خبری ښوونه کول کیږی چی که چیری دوی په ژور نظر سره قرآن ته وگوری نوددی په معناوو اوپه مضمونونوکی به ورته کوم اختلاف په نظر را نه سی نو ددی مقصد دپاره یی دتدبّر عنوان راوړی څکه چی یوازی په تلاوت اوقرآئت چی تدبّریعنی غور او کفر په کی نه وی په دی سره ډیر اختلافات په نظر راتلی سی چی دحقیقت څخه خلاف وی ، دوهمه خبره ددی آیت څخه دا معلومه سوه چی دقرآن مطالبه دا ده چی هر انسان دی ددی په مطالبوکی فکر کوی ، نو دا خبره گڼل چی په قرآن کی تدبر فکر اوسوچ کول یوازی داامامانو اومجتهدینو کاردی ، صحیح نه ده ، البته دفکر اوسوچ درجی به دعلم اوپوهی د درجو په شان سره مختلفی وی ، داامامانو او مجتهدینو فکر به دیوه یوه آیت څخه په زرگونو مسئلی راباسی دعامو عالمانو فکر به دومره وی چی په دی مسئلو به پوه سی ، عوام که دقرآن ترجمه او تفسیر په خپله ژبه وکړی اوفکر په کی کوی نودالله ﷻ

دلویې اومحبّت اوآخرت فکر به یې پیداسي، چې دادکامیابۍ کیلي ده ، البته عوامو لره دغلط فهمۍ اوغلطیو څخه دساتنې دپاره دا ضروري ده او ښه ده چې دیوعالم څخه قرآن په سبق سبق سره ووایي اوکه دا نه سوای کیدی ، نو دخپلې ژبې یومعتبر او مستند تفسیر دې مطالعه کوي اوکوم ځای چې یې څه شك راځي ، هلته دې فیصله په خپلې رایې سره نه کوي، بلکه دیوه پوه عالم څخه دې ځان پوهوي.

(دقرآن اوسنت په تفسیراوتشریح باندې دیوه تن یاجماعت اجاره داري نسته لیکن ددې دپاره څه شرطونه دي)

دذکر سوي آیت څخه معلومه سوه چې هرسړي ته داحق سته چې دې په قرآن کې غور او فکر وکړي لیکن لکه څنګه چې مونږ ویلي دي چې دغور اوفکر درجې مختلفې دي اودهر یوه حُکم جلادی دمجتهد فکر د قرآن کریم څخه مسئلې راباسي، نودده دپاره ضروري ده چې ده ته تردې مخکې کوم علمونه حاصلول ضروري دي ، هغه په کامله طریقه سره حاصل کړي دکوموچې یوه مجتهدته ضرورت وي، نوکه دې دغه علمونه حاصل نه کړي یایې حاصل کړي خو ناقص یې حاصل کړي اوکوم صفتونه اوشرطونه چې یوه مجتهد ته یې ضرورت وي اوهغه په ده کې نه وي نوښکاره خبره ده چې نتیجې به غلطۍ راوباسي . نو که دده څخه عالمان انکار کوي، نوحق دی .

که یوه سړي یوځای میډیکل کالج (طبي پوهنتون) لیدلی هم نه وي اودا اعتراض کوي چې په ملك کې پرعلاج معالجه باندې دسند یافته ډاکټرانو اجاره ولې قآئمه ده؟ (یعنې ولې په ټول ملك کې یوازې سندیافته ډاکټران علاجونه اومعالجې کوي، ولې یې هر څوك نه سي کولی؟) ماته هم په حیثیت دیوه انسان داحق رسیدلی په کار دی .

یا یو دعقل څخه ړوند انسان ووایي چې په ملك کې دنهرونو ، پُلونو اوبندونو جوړولو ټیکه یوازې ماهرو انجنیرانو ته ولې ورکول کیږي؟ زه هم په حیثیت ددې ملك داوسیدونکي ددې کارکولو حقداریم یایو بې عقله دا اعتراض وکړي چې دملك دقانون پرتشریح اوتعبیر یوازې دقانون دپوهانو اجاره داري ولې قآئمه کړل سوې ده؟ زه هم دیوه عاقل اوبالغ په حیثیت سره داکار کولی سم ، نودې سړي ته به داسې وویل سي چې بیشکه په حیثیت ددې ملك داوسیدونکي تاته ددې ټولو کارونو حق حاصل دی ، لیکن ددې کارونو په ځان کې دقابلیت اواهلیت پیداکولو دپاره ډیرموده محنت کول غواړي ، دماهرو اوپوهو اُستاذانو څخه ددې په اړوند علمونه اِزده کول غواړي اوددې دپاره ډګرۍ حاصلول غواړي، اول به داتکلیف اوسختی تیري کړې ، نوبیابیشکه چې ته به هم داټول خدمتونه کولی سي ، لیکن که دا خبره دقرآن اوسنّت دتشریح اودباریکو اونازکو مسئلو په باره کې وکړل سي نوپه دې باندې دعلماؤ داجاره داري چیغې اونعرې وهل کیږي؟ نو ولې دقرآن اوسنّت دتشریح اوتعبیر دپاره څه اهلیّت اوقابلیّت نه دی په کار؟ اوولې په دُنیاکې یوازې یودقرآن اوسنّت علم داسې لاوارثه پاته سوی دی چې په دې معامله کې هر سړي دخپلې تشریح اوخپل تعبیر حق لري، برابره خبره ده که ده دقرآن اوسنّت دعلم دحاصلولو دپاره یوڅو میاشتې هم نه وي خرڅې کړي .

دقیاس ثبوت: ددې آیت څخه یوه داخبره معلومه سوه چې که دیوې مسئلې وضاحت په قرآن اوسنت کې پیدانه سي نو دقرآن اوسنت څخه به په غور اوفکر کولو سره ددې حل را ایستل کیږي اودې کارته په اصطلاح کې قیاس وایي (قرطبي)

دډیرو اختلافونو تشریح: وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا : د ډیرو اختلافونو مطلب دا دی چی که په یوه مضمون کی اختلاف وی نو په ډیرو مضمونونو کی به هم اختلاف زیات وای (بیان القرآن)، لیکن دلته په یوه مضمون کی هم اختلاف نسته نو په دی وجه دا دالله ﷻ کلام دی، دبنده په کلام کی داسی پوشان والی هیڅکله نه وی، نه په کښی یوځای دفصاحت او بلاغت کمی سته، نه د توحید کفر او حلالو حرامو په بیان کی کوم تفاوت او تناقص سته، او بیا دغیبو په خبرونو کی هم یو خبر داسی نه دی چی دواقعی مطابق نه وی او نه دقرآن په نظم کی یوځای داسی فرق سته چی څه فصیح او یو څه غیر فصیح وی دهربنده پر تقریر او تحریر باندی دچاپیریال اثروی داطمینان په وخت کی یی کلام یو ډول وی او دپریشانی په وخت کی بل ډول، دخوشحالی په وخت کی په یوه رنګ وی او دغم په وخت کی په بل رنګ، لیکن قرآن کریم دهرقسم تفاوت او ضد څخه پاك دی او دده دکلام الهی کیدو ښکاره دلیل دی.

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ

او هر کله چی دوی ته ورسیږي څه خبر دامن یا دبیری نو هغه مشهور کړی او که دغه یی رسولی رسول ﷺ

وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ ۗ

ته یاخپلو حاکمانو ته نو تحقیق به کړی وای په دی کی کوم چی په دوی کی تحقیق کوونکی دی ددې

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾

او که نه وای فضل دالله په تاسی او دهغه مهربانی نو خامخا به تاسی ورپسی سوی وای په شیطان مګر (نه) لږ.

لنډتفسیر: او کله چی دوی ته دکم (نوی) کار خبر ورسیږی برابره خبره ده که (دغه کار سبب) دامن وی یا (سبب) دبیری (مثلاً دمسلمانانو لښکر یوځای ته دجهاد دپاره ولاړی او دهغوی دغالب کیدو خبر راغی دادامن خبر سو یاددوی دمغلوب کیدو خبر راغی دا دبیری خبردی) نو دا (خبره پدستی) مشهوره کړی (حال دادی چی ځینی وخت هغه غلط وخیژی او که صحیح هم سی خو بیا هم دانتظامی کارونو په بنا سره دهغه مشهورول دمصلحت څخه خلاف وی) او که چیری (پرځای ددی چی دوی یی په خپله مشهوروی) دی خلګو دا (خبر) رسول ته او کم چی (لوی صحابه کرام) په دوی کی کارونه پیژنی (رایی) ددوی ته حواله کولای (او په خپله یی په کښی کوم دخل نه کولی) نو (د) دا خبر (دصحت او غلط او دقابل شهرت والی یادناقابل شهرت کیدو) به دغه حضراتو پیژندی کوم چی په دوی کی ددی تحقیق کوونکی دی (لکه چی همیشه دوی خبره پیژنی نو بیا چی ددی خبر سره دغه حضراتو څه عمل کولی هغسی به دوی ته هم کول په کار وای، دخانه دوی ته په داسی خبرو کی دخل ورکولو ته کوم ضرورت دی که دوی په کښی دخانه دخل نه کولی نو ددوی به څه خراب سوی وای؟ مخکی دذکر سوو حکمونو داورولو څخه وروسته کوم چی ددنیا او آخرت مصلحتونه پکښی دی، په طور داحسان مسلمانانو ته ارشاد دی) او که پر تاسی خلګو دخدای (داخاص) فضل او رحمت (چی تاسی ته یی قرآن درکی، خپل پیغمبر یی راولیږی که دا) نه وای

نوتاسی ټولوبه (ددنیا اوآخرت نقصان اختیار کړی وای) دشیطان ملګری سوی به وای ، بغیر دلږو خلګو څخه (پرکومو باندی چی الله پاك خپل خاص فضل اورحمت کړی دی اورغ عقل یی ورکړی دی ، ددی څخه به محفوظه سوی وای ، نوتاسی ته په کار دی چی داسی پیغمبر اوداسی قرآن چی ددنیا او آخرت دجوړیدو احکام په کښی راځی غنیمت وګڼی اوپوره په پوره ددی اطاعت اوفرمانبرداری اختیار کړی

معلومات اومسئلی: شان نزول: وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ دابن عباس ﷺ ضحاك ﷺ اوابومعاذ ﷺ په نزد دا آیت دمنافقانو په باره کی نازل سوی دی اودحضرت حسن ﷺ اونورو اکثرو حضراتو په نزد دا آیت دکمزورو او ضعیفو مسلمانانو په باره کی نازل سوی دی (روح المعانی)

علامه ابن کثیر رحمه الله ددی آیت په اړوند دواقعونقل کولو څخه وروسته فرمایی چی ددی آیت په شان نزول کی دحضرت عمرﷺ بن خطاب دحدیث ذکر کول په کار دی ، هغه داچی حضرت عمر ﷺ ته دا خبر ورسیدی چی نبی کریم ﷺ خپلو بیبیانوﷺ ته طلاق ورکړی دی ، نودی دخپل کور څخه مسجدته راغی چی دروازی ته راورسیدی نوده واوریدل چی په مسجدکی دننه خلګ هم داخبری کوي ، ده چی دا واوریدل نو وی ویل چی ددی خبری تحقیق په کار دی ، نو دی نبی کریم ﷺ ته ورسیدی اوپوښتنه یی ورڅخه وکړه چی تاسی خپلو بیبیانوته طلاق ورکړی دی ؟ ده ﷺ وفرمایل چی نه ! حضرت عمر ﷺ فرمایی چی ددی تحقیق کولو څخه وروسته زه مسجدته راغلم اوپه دروازه ودریدم دا اعلان می وکی چی نبی کریم ﷺ خپلو بیبیانوته طلاق نه دی ورکړی داتاسی خلګ چی څه وایاست دا درواغ دی ، نوپه دی باندی دا آیت نازل سو ، وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ الخ (تفسیر ابن کثیر رحمه الله)

(بی تحقیقه خبری خپرول ګناه اولویه فتنه ده)

ددی آیت څخه معلومه سوه چی هره اوریدلی خبره بغیر دتحقیق څخه نه دی بیانول په کارلکه چی نبی کریم ﷺ په یوه حدیث کی فرمایلی دی ، كَفَى بِالْمَرْءِ كَذِبًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ یعنی دیوه بنده د دروغجن کیدو دپاره دا خبره کافی ده ، چی دی هره اوریدلی خبره بغیر دتحقیق څخه بیان کړی په یوه بل حدیث کی دی فرمایی ، مَنْ حَدَّثَ بِحَدِيثٍ وَهُوَ يَرَى أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ : یعنی کوم سړی چی کومه داسی خبره بیان کړی چی ده ته معلومه وی چی دا درواغ دی نو په دوو دروغجنانوکی یو دی هم دی (تفسیر ابن کثیر رحمه الله)

أولوا الامرکوم خلګ دی ؟ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ الخ استنباط په اصل کی دڅاه دبیخ څخه اوبو را ایستلو ته وایی ، دڅاه دکیندلو په وخت کی چی کومی اوبه په اول وار راوزی ، هغه ته مآء مُسْتَنْبَط وایی ، لیکن دلته ورڅخه مراد دا دی ، چی دیوی خبری بیخ ته رسیدل اوصحیح حقیقت یی معلومول (قرطبی)

دأولوا الامر په تعیین کی ډیر قولونه دی ، دحضرت حسن ﷺ قتاده اوابن ابی لیلی رحمهم الله په نزد باندی علمآء اوفقهآء مراد دی ، حضرت سدی رحمه الله فرمایی چی امیران اوحاکمان ورڅخه مراد دی ، ابوبکر جصاص رحمه الله ددی دواړو قولونو نقل کولو څخه وروسته فرمایی، صحیح دا ده چی دواړه مراد دی ځکه چی دأولی الامر اطلاق په دی ټولو باندی کیږی ، البته په دی باندی ځینی خلګ شُبهه کوی چی داولی الامر څخه مراد فُقهآء نه سی کیدی ، ځکه چی اولی الامر دخپلی لفظی معنی په اعتبار سره هغه

خلك دي دچاچي حكم چليږي او دا خو ښكاره خبره ده چي دفقهاؤ داكار نه دي ، حقيقت دا دي چي دحكم چليدو دوه صورتونه دي، يوپه جبر اوتشدد سره دغه يوازي دحكومت كوونكو كاردي دوهم صورت دعقيدي اواعتماد په وجه سره دحكم منلودي اودا فقهاووحضراتونه حاصل دي چي دا دعامو مسلمانانو دحالاتو څخه په هردورکي ليدل كيږي چي ددين په معاملوكي عام مسلمانان په خپل اختيار سره دعلماوو په حكم باندي عمل واجب ګڼي، اودشريعت په وجه سره پر دوي باندي ددي احكامومنل واجب هم دي نوپردوي باندي هم داولوا الامر اطلاق صحيح دي (احكام القرآن للجصاص رحمه الله)

ددي بحث زيات تفصيل تر أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ لاندي هم سوي دي .

(په نوو مسئلوكي دقياس اواجتهاد دعوامو دپاره داماماتو دتقليد ثبوت دي)

ددي آيت څخه معلومه سوه چي په كومو مسئلوكي نص نه وي دهغه احكام داجتهاد اوقياس په اصولو باندي په قرآني حيثيت سره رااېستل كيږي ځكه چي په دي آيت كي يي ددي خبري حكم وركړى چي دنوو مسئلو دحل كولو دپاره كه نبي كريم ﷺ موجود وي نو هغوته رجوع كوي اوكه دي موجودنه وونوعالمانو اوفقهاؤ ته رجوع كوي ځكه چي دوي دمسئلو رااېستلو پوره صلاحيت لري .

ددي آيت څخه يوڅو خبري معلومي سوي .

يوه دا چي په كمه مسئله كي نص نه وي په هغه كي دي علماوو اوفقهاؤ ته رجوع كول كيږي ، دوهمه دا چي دالله ﷻ حكمونه دوه قسمه دي يوقسم هغه دي چي نَصْ په كي وي او واضح وي اوځيني هغه قسم دي چي واضح نه وي اومُبهم وي اودآيت په ژورو معناووكي الله ﷻ ايښي وي ، دريمه دا چي دعالمانو دافرض دي چي دوي داسي معني داجتهاد اوقياس په ذريعه را وباسي .

څلورمه دا چي عوامو ته ضروري ده چي په داسي مسئلوكي دعلماؤ تقليد (پيروي) وكړي (احكام القرآن للجصاص رحمه الله)

(نبي كريم ﷺ هم داستنباط اواستدلال مكلّف وو)

لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ : ددي آيت څخه معلوميږي چي نبي كريم ﷺ هم ددليلونو په ذريعه دحكمونو په رااېستلو باندي مكلّف وو ، نوځكه يي دآيت په اول كي ددوو تنو طرف ته درجوع كولو حكم وركړي يو د نبي كريم ﷺ طرف ته اوبل داُولوا الامر طرف ته ، تردي وروسته يي وفرمايل ، لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ او دا حكم عام دي چي ددي ذكر سوو دواړو ډلو څخه په كي ديوي ډلي خاصوالي نسته ، نوپه دي وجه ددي څخه ثابته سوه چي دده ﷺ ذات مبارك هم داحكامو په رااېستومكلّف وو (احكام القرآن للجصاص رحمه الله)

مهمي فائدي: (۱) كه څوك داشُبهه كوي چي ددي آيت څخه خويوازي دومره معلوميږي چي ددښمن څخه دامن اودبيري په باره كي تاسي دځانه خبرونه مه خپروي بلكه كم چي دعلم اورايي خاوندان دي هغوي ته رجوع كوي ، نوبياچي هغوي دغور اوفكر څخه وروسته كمه خبره وښيي په هغه عمل كوي نو ښكاره خبره ده چي دحادثاتي مسئلو سره ددي هيڅ تعلق نسته نوجواب يي دا دي چي په ، وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ : كي ددښمن كوم ذكر نسته ، نو په دي وجه امن اوبيره عام دي ، لكه څنګه چي ددي تعلق ددښمن سره دي ، دغه ډول يي دحادثاتي مسئلو سره هم دي ، ځكه چي كله يوه نوي مسئله ديوه عام

سړي مخ ته راسي چي دهغې دحراموالي اوحلالوالي په باره کې څه نص نه وي نو دده سره فکر سي چي کوم اړخ اختيارکړي په دواړو صورتونو کي دنفع انقصان احتمال وي نو ددی بنه عمل شريعت دارا وايستی چي تاسي دمسئلو درا ايستونکو طرف ته رجوع وکی هغوی چي کومه خبره دروښيي په هغه عمل کوی (احکام القرآن للجصاص رحمه الله)

(اجتهاد اواستنباط دغلبي دګمان فآئده ورکوی دعلم يقيني دانه ورکوی)

(۲) په استنباط سره چي کوم حکم فقهآء راوباسي ددی په باره کې په قطعي ډول سره دانه سی ويل کيدی چي د الله ﷻ په نزد دا په قطعي ډول سره حق دی بلکه ددی حکم دخطآء هم احتمال وی البته ددی دصحيح کيدو غالب ګمان حاصل سی کوم چي دعمل دپاره کافي دی (احکام القرآن للجصاص رحمه الله وتفسير کبير)

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ ۚ وَحَرِّضِ

نوته جنګ کوه دالله په لاره کې ته ذمه وارنه يې مګر دخپل ځان اوتاکيد کوه

الْمُؤْمِنِينَ ۖ عَسَى اللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ وَاللَّهُ

مسلمانانو ته نژدی ده چي الله بند کړي جنګ دکافرانو او الله

أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنكِيلًا ﴿٨٤﴾

ډيرسخت دی په جنګ کې او ډير سخت دی سزا ورکونکی.

لنډتفسير: (کله چي دجهاد ضرورت سي) نو ته (اې محمده ﷺ) دالله په لاره کې (دکفارو سره) جنګ کوه (اوکه فرض کړه يو څوک ستاسره نه وي نوته فکر مه کوه څکه چي) تاته بغير دخپل ذاتي کار څخه (دبل کارسرې دکار) څه حکم نسته او (ددی سره) مسلمانانوته (يوازی) ترغيب ورکوه (بياکه هم درسره څوک ملګرتيانه کوی نوستا غاړي خلاصي دی نو ستا څخه دپوښتني کيدو فکرمه کوه اومه ديوازي پاته کيدو غم کوه څکه چي) دالله څخه اُميددی (اودا اُميد درکول وعده ده) چي دکافرانو دجنګ زوربه مات کړي (اودوی به مغلوبه کړي) او (که څه هم چي دوی ډير زورورپه نظر درځي ليکن) الله دجنګ په زور کی (تردوی په ډيرودرجوسره) زيات سخت (اوقوي) دی او (مخالف ته) سخته سزا ورکوی.

معلومات اومسئلي: شانِ نزول: کله چي داُحد غزا دشوال (کوچني اختر) په مياشت کي وسوه، نو نبي کريم ﷺ په ذي قعده کي دکفارو دوعدی مطابق بدرته دمقابلي دپاره تلل وغوښتل (چي تاريخ ليکونکي ورته بدرِ صغری وايي) په دغه وخت ځيني خلګو دتازه زخمونو په وجه اوځينو دافواهي خبرونو په وجه په تللوکې لږ تامل وکی، نوپردي باندي الله ﷻ دا آيت نازل کی، چي په دی کې يې نبي کريم ﷺ ته د هدايت وفرمايي چي که دا تازه مسلمان دجنګ څخه بيريږي نو اې رسوله! ته يوازې په خپل ذات سره جنګ کوه الله ﷻ ستا کومک کوونکی دی، په دی هدايت سره ده داويا ۷۰ ملګرو سره کوچني بدرته

تشریف یوړی ، دکوم وعده چی دابوسفیان سره دأحد ترغزا وروسته سوی وه ، الله ﷻ دابوسفیان اوکفارو په زړونوکی رُعب او بیره واچوله اوهیڅوک مقابلی ته رانغی اوکفار په خپله وعده کی دروا غجنان سول الله ﷻ دخپل ارشاد موافق دکافرانو جنګ بندکی او نبی کریم ﷺ دخپلو ملګرو سره صحیح سلامت بیرته تشریف راوړی (قرطبی ، مظهری)

(دقرآن دحکمونو ښایسته طرز اوطریقه)

فَقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ الخ ددی آیت په اوله جُمله کی خونبی کریم ﷺ ته داحکم ورکړل سوی دی چی تاسی یوازی دجهاد دپاره تیار سی بل څوك ستاسره تللوته تیاروی اوکه نه وی لیکن ورسره یی په بله جُمله کی داهم ارشادوفرمایی چی نورومسلمانانوته هم جهادته دتللوترغیب ورکول مه پریږدی دترغیب ورکولو وروسته هم که دوی تیار نه سول نوتاسی خپل فرض اداکړی، د دوی دکاربه ستاسی څخه پوښتنه نه کول کیږی . ددی سره چی جنګ ته په یوازی تللوکی کمه بیره وه دهغی دلیری کولو دپاره یی وفرمایل چی ددی خبری اُمیددی چی الله ﷻ به دکافرانو جنګ بندکړی اوپردوی به رُعب واچوی، دوی به مغلوب اوتاسی به په یوازی سر کامیاب سئ ، بیا یی تردی وروسته پردی کامیابیدو دلیل وفرمایی چی کله چی دالله ﷻ کومك ستاسی سره دی ، چی دهغه دجنګ قوّت اودجنګ زور تردی کافرانوپه ډیرو درجو سره زیات دی، نوبیاخو کامیابی هم یقینًا ستاسی ده ، بیایی دجنګ ددی سخت والی سره دخپلی سزاسخت والی هم بیان کی ، دا سزا برابره خبره ده که په قیامت کی وی ، لکه چی ښکاره ده، اوکه په دنیاکی وی لکه چی څینی وایی پرهرحال لکه څنګه چی په جنګ کولوکی زمونږ قوت اوطاقت زیات دی، دغه ډول سزاهم زمونږ ډیره سخته ده .

مَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَّكُنْ لَّهٗ نَصِيْبٌ مِّنْهَا ۚ وَمَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَّكُنْ لَّهٗ كِفْلٌ

څوك چی سفارش وکړی په نیکه خبره کی نوده ته به هم ورسیږي ددې څخه یوه حصه او څوك چی سفارش وکړی دبدی خبری په ده به هم وی یو بار ،

مِّنْهَا ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيْتًا ﴿۸۵﴾ وَاِذَا حُيِّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوْا

ددې څخه اودی الله په هرڅه باندی قدرت لرونکی، او کله چی تاسی ته دعا وکړی څوك نوتاسی هم دعاکوی

بِاَحْسَنَ مِنْهَآ اَوْ رُدُّوْهَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيْبًا ﴿۸۶﴾

ددې څخه ښه یا هغه ورته بیرته وایه ، بیشکه الله دی دهرشی حساب کوونکی

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۗ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ۗ

دالله څخه ماسوابل هیڅوك دبندګی لائق نسته ،بیشکه تاسی به جمع کړی دقیامت په ورځ په دی کی هیڅ شك نسته

وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا ﴿۸۷﴾

او د الله څخه دچا خبره رښتنی ده

لنډتفسير: کوم سړی چی ښه شفاعت وکی (یعنی دکوم طریقه اومقصود چی دواړه جائزوی) ده ته به ددغه (شفاعت) څخه (دثواب) حصه وررسیږی اوکوم سړی چی بیکاره شفاعت وکړی (یعنی دیوچاچی طریقه اوغرض ناروا وی) ده ته به ددی (شفاعت) په وجه سره (دګناه) حصه وررسیږی اوالله پرهرڅه قدرت لرونکی دی (دی په خپل قدرت سره پر نیکی ثواب اوپر بدی عذاب ورکولی سی) اوکله چی تاسی ته څوك (په شرعی ډول سره) سلام کوی نوتاسی هم (په جواب کی) په ښو الفاظو سره سلام کوی یا (په جواب کی) هم هغه الفاظ ورته وایاست (تاسی ته دواړه اختیاره درکول کیږی) بیشکه الله په هرڅه (یعنی په هرعمل) باندی به حساب واخلی (یعنی دهغه قانون دا دی اوکه داغسی یی په خپل فضل سره معاف کړاست ، نو دا بیله خبره ده) الله داسی دی چی دهغه څخه ماسوا بل هیڅوك دعبادت لائق نسته، هغه به خامخا تاسی ټول را جمع کړی په ورځ دقیامت، په دی کی هیڅ شك نسته او تر الله زیاته دچاخبره رښتینی کیدی سی؟ (نوچی هغه خبر ورکوی نودا بالکل صحیح دی)

معلومات اومسئلی

(دشفاعت حقیقت او ددی حکمونه او قسمونه)

مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً په دی آیت کی یی شفاعت یعنی سفارشت پرښه اوبد دوو قسمونو تقسیم کی ، ددی حقیقت یی هم ښکاره کی اودایی هم وښووله چی نه هریو شفاعت اوسفارشت بددی اونه هر یوښه دی اوددی سره یی داهم وښوول چی ښه سفارشت کوونکی ته به په ثواب کی حصه ور رسیږی اوبدو سفارش کونکی ته به عذاب، په آیت کی یی دښه سفارشت کوونکی سره د نَصِيبٌ لفظ راوړی دی اودبد سفارشت کوونکی سره یی د كِفْلٌ ، اوپه لغت کی ددواړو معنی یوه ده، یعنی دیوشی یوه حصه ، لیکن په عام عرف کی د نَصِيبٌ لفظ دښی حصی دپاره ویل کیږی اود كِفْلٌ لفظ اکثره دبدی حصی دپاره ویل کیږی که څه هم په ځینو ځایونوکی دښی حصی دپاره هم لفظ دكِفْلٌ استعمال سوی دی ، لکه په قرآن کریم کی چی كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهٖ فرمایل سوی دی .

دشفاعت لفظی معنی (رسیدل) یا (رسول) دی ، په دی وجه په عربی ژبه کی لفظ د (شفع) دجوړی په معنی باندی راځی اوددی په مقابله کی د (وتر) لفظ دطاق په معنی استعمالیږی ، نوپه دی وجه دشفاعت لفظی معنی داسوه چی دخپل حق طلب کوونکی کمزوری سره خپل قوت یوځای کړی اوهغه قوی کړه یادبی چاره یوازی سړی سره په خپله یوځای سی دهغه نه جوړه ورجوړه کړی ، ددی څخه معلومه سوه چی دجائز شفاعت اوسفارشت دپاره یوخوداشرط دی چی دچا سفارش کول کیږی دهغه مطالبه حقه اوجائزه وی ، دوهم داچی هغه خپله مطالبه دکمزوری په وجه په خپله لویو خلکوته نسی رسولای اوتاسی یی ورسوی ، ددی څخه معلومه سوه چی ناحقه سفارشت کول یانورددی پرقبلولو مجبوره کول شفاعت سیئه یعنی دګناه سفارشت دی، ددی څخه داهم معلومه سوه چی په سفارشت کی

که دخپل تعلق یامرتبې په وجه ددباؤ اوزور طریقه استعمال کړه سي نودا هم دظلم په وجه جآئزنه دی ، په دی وجه داهم په شفاعت سیّئه کې داخل دی .
اوس دذکر سوی آیت دمضمون خلاصه دا سوه چې کوم سړی دیوچا دجآئز حق اوجآئزکار دپاره په جآئزه طریقه سفارشت وکړی نوده ته به دثواب حصه وررسیږی اودغه ډول څوك چې دیوچا دناجآئز کار دپاره یاپه ناجآئزه طریقه سفارشت کوی ، ده ته به دعذاب حصه وررسیږی ، دحصی رسیدو مطلب دا دی چې کوم سړی ته شفاعت سوی دی هغه چې کله ددی مظلوم یامحروم کاروکړی نولکه څنگه چې دغه کار کوونکی افسرته ثواب رسیږی، دغه ډول په شفاعت کوونکی ته هم ثواب رسیږی ، اودغه ډول به دیوناجآئز کار شفاعت کوونکی هم گناهگاروی ، اودا مخکی معلومه سویده چې دسفارش کوونکی ثواب یا عذاب په دی پوری تړل سوی نه دی چې دده شفاعت دی تاثیرهم کړی وی اوکامیاب دی هم سی بلکه ده ته به پرهرحال خپله حصه دثواب یاعذاب رسیږی که دده شفاعت کار وکی اوکه نه .
دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، اَلدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ (رواه البزار عن ابن مسعود ﷺ والطبرانی رضی الله عنه وعن سهل بن سعد ﷺ، بحواله مظهری) یعنی کوم سړی چې یونیك کارته څوك تیار کړی ده ته به هم داسی ثواب رسیږی لکه چې دغه نیك کار کوونکی ته رسیږی، دغه ډول دابن ماجه په یوه حدیث کې دحضرت ابوهریرة ﷺ څخه نقل دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

مَنْ اَعَانَ عَلٰی قَتْلِ مُؤْمِنٍ بِشَطْرِ كَلِمَةٍ لَقِيَ اللّٰهَ مَكْتُوْبٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ اٰيِسٌ مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ (مظهری)
کوم سړی چې دیوه مسلمان په قتل کې په یوه کلمه سره هم کومك وکړی نو دی به دقیامت په ورځ دالله ﷻ په مخکی داسی راوستل سی چې په تندی به یې دالیکلی وی چې دا سړی دخدای ﷻ درحمت څخه نااُمیده دی .
ددی څخه معلومه سوه چې لکه څنگه چې نیك کارته یو سړی تیارول نیك کاردی اوبرابر ثواب په وررسیږی، دغه ډول بدی اوگناه ته یو سړی تیارول یاورته داده کول هم دغومره گناه ده ، دآیت په آخرکی یې ارشاد وفرمایی ، وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيْتًا د(مقیت) دلفظ معنی دلُغت په اعتبار سره دقادر اوقدرت لرونکی هم ده او دحاضر اولیدونکی هم ، اود رزق تقسیمونکی هم ، او په دی جمله کې دری سره معناوی مراد کیدی سی داولی معنی په اعتبارسره خوبه یې مطلب داسی چې (الله ﷻ په هرڅه قادر دی ، دعمل کوونکی او سفارش کوونکی جزا یاسزا هغه ته گرانه نه ده) ، او د دوهمی معنی په اعتبار سره به یې مطلب دا وی چې (الله ﷻ حاضر او دهرڅه لیدونکی دی، ده ته هرڅه معلوم دی چې څوك په څه نیت سره سفارشت کوی، محضی دالله ﷻ دپاره دیوه مسلمان ورور کومك کول یې مقصد دی یادخپل کوم غرض دپاره په طور درشوت اخیستویې کوی) او د دریمی معنی په اعتبارسره به یې مطلب دا وی چې «درزق اوروزی دتقسیم خو الله ﷻ په خپله کفیل دی څومره چې دچادپاره لیکلی وی هغه به ورته رسیږی، دچاپه سفارش کولو هغه نه مجبوره کیږی، بلکه چاته چې څومره وغواړی رزق ورکوی، البته سفارش کوونکی ته به مُفت کې ثواب رسیږی چې دی دیو کمزوری کومك کوی»
په یوه حدیث شریف کې دنبی کریم ﷺ ارشاد دی .

كَانَ اللّٰهُ فِيْ عَوْنِ عَبْدِهٖ مَادَامَ فِيْ عَوْنِ اَخِيْهِ . یعنی الله ﷻ ترهغه وخته پوری دخپل بنده په کومك کې وی

ترخو پورې چې دې دخپل يو مسلمان وروړ په کومك کې اخته وي»
په دې بنآء سره دصحيح بخاري په يوه حديث شريف کې دنبي کريم ﷺ ارشاد دی .

اشْفَعُوْا فَلْتُؤجَرُوْا وَيَقْضِيَ اللهُ عَلٰى لِسَانِ نَبِيِّهٖ مَاشَآءَ .

«تاسي سفارشت کوی تاسی ته به ثواب در رسيږي بياچې الله ﷻ دخپل نبي په ذريعه کومه فيصله وفرمايي په هغه راضي اوسی»

په دی حديث کې شريف کې چې يې کوم خاې سفارشت ته ثواب ويلي دی نوهلته يې داهم فرمايلي دي چې دسفارشت حد دا دی چې دکمزوري سړي کوم چې خپله خبره لويانوته درسولو اودخپل حاجت په صحيح ډول سره دبيانولو طاقت نه لري ، تاسي دهغو خبره هلته رسوی ، اوس مخ ته دغه سفارشت ومنل سی اوکه نه اوددغه سړي مطلب پوره سی اوکه نه، په دې کې ستاسي دخل کول نه دي په کار اوکه کار خلاف هم وسي نوتاسي ته وربادی خفګان کول هم نه دي په کار، دحديث شريف دآخري جملې ، وَيَقْضِيَ اللهُ عَلٰى لِسَانِ نَبِيِّهٖ مَاشَآءَ : هم دا مطلب دی ، اوهم داوجه ده چې دقرآن په الفاظوکې دې طرف ته اشاره موجوده ده چې دسفارشت ثواب ياعذاب په دې پورې نه دی تړل سوی چې سفارشت يې کامیابه سی، بلکه دثواب اوعذاب تعلق مطلقي دسفارشت کولو سره دی، که تاسي شفاعت حسنه وکی نود ثواب مستحق سواست اوکه شفاعتِ سيِّئه موړکی نو دعذاب مستحق سواست برابره خبره ده که ستاسی په سفارشت عمل وسي اوکه نه .

په تفسير بحرِ محيط اوبيان القرآن اونورو کې يې په لفظ د مَنْ يَّشْفَعْ کې مِنْهَا سببيه مقرر کړي دي ، دې طرف ته يې اشاره ښوولي دي ، اوپه تفسيرمظهري کې يې دمجاهد رحمه الله قول نقل کړی دی چې سفارشت کونکي ته به دسفارشت ثواب رسيږي،که څه هم دده سفارشت قبول نه کړل سی اوداخبره يوازې درسول سره خاص نه ده که يوبل انسان ته سفارشت وکړه سی نودهغه هم دغه أصول کيدل په کار دي چې سفارشت دی وکړي بيادی هغه په قبلولو نه مجبوره کوی ، لکه چې نبي کريم ﷺ په خپله دحضرت عآئشې صديقې ﷺ آزادی کړي مينځې ته داسفارشت وکی چې دی چې کوم طلاق دخپل خاوند مغيث ﷺ څخه حاصل کړی دی اوهغه ددې په محبت کې پرشانه ګرځي، دوباره دی دهغه سره نکاح وکړي ، نو بريرې ﷺ عرض وکی چې يارسول الله ا که داستاسي حکم وی نو په سر اوسترګو اوکه سفارشت وی، نو زما طبيعت بالکل دې ته تيارنه دی ، نبي کريم ﷺ وفرمايل چې حکم نه دی ، سفارشت دی ، بريرة ﷺ پوهيده چې نبي کريم ﷺ به داُصولو څخه خلاف خفګان نه کوی، په دې وجه يې صفا عرض وکی چې حکم نه دی نوبيا زه دا سفارشت نه قبلوم ، نوحضور ﷺ بنه په خوشحالي سره داپرخپل حال باندې پريښووله .
دا وو دسفارشت حقيقت چې شرعًا داجر اوثواب باعث وو ، نن سبا خلګو دا سفارشت داسې خراب کړی دی چې په حقيقت کې سفارشت نه دی پاته سوی بلکه تعلقات يا دمرتبې تاثير اوزور اچول وي، اوهم داوجه ده چې کله يې سفارشت ونه منل سی نوخفه کيږي اوبلکه دښمنۍ ته تيارسی، حال دا دی چې په داسې سړي باندې زور اچول چې هغه دضمير اورضا څخه په خلاف کار کولو باندې مجبوره سی په جبر اواکراه کې داخل دی اوسخته ګناه ده ، اوداسې خبره ده لکه څوك چې دچاپرمال يايرېوحق باندې به

زور سره قبضه وکړي دغه سړی شرعًا اوقانونًا آزاد اوخود مختاره (دخپل اختیار خاوند) وو او تاسی دی مجبوره کی اودهغه آزادي دی ختمه کړی، ددی مثال به داسی وی چی لکه دیوه محتاج دحاجت پوره کولو دپاره دبل دمال غلا وکړی او هغه ته یی ورکړی .

(په سفارشت معاوضه اخیستل رشوت دی اوحرام دی)

په کوم سفارشت چی معاوضه واخیستل سی هغه رشوت دی ، په حدیث کی یی دی ته سُحت اوحرام فرمایلی دی ، په دی کی هرقسم رشوت داخل دی برابره خبره ده که مال وی اوکه دده دکار کولو په بدله کی په ده خپل کار وکړی ، په تفسیر کشاف اونوروکی دی چی شفاعتِ حسنه هغه دی چی منشآء یی دیوه مسلمان حق پوره کول وی یاده ته کمه جآئزه نفعه رسول یاد ضرر اونقصان څخه یی خلاصول وی اوددی سفارش کولو داکار دکوم دنیوی مقصد دپاره نه وی ، بلکه خاص دالله ﷻ دپاره دکمزوری کومك کول یی مقصودوی ، اوپه دی سفارشت باندی کوم مالي یا جاني شوت هم وانه خیستل سی اوداسفارشت په کوم ناجآئز کارکی هم نه وی اودارنگه دا سفارشت دداسی یوثابت سوی جُرم دمعافی دپاره نه وی دکم سزاچی په قرآن کی معلومه اومقرره ده .

په تفسیر بحر محیط اومظهری اونوروکی دی ، چی دیوه مسلمان دحاجت پوره کولو دپاره دالله ﷻ څخه دعا غوښتل هم په شفاعتِ حسنه کی داخل دی او دعا کوونکی ته به هم ثواب رسیږی ، په یوه حدیث کی دی چی کله یو سړی دخپل مسلمان ورور دپاره دخیر دعاکوی، نوملائکی وایی (ولَكَ بِمِثْلٍ) یعنی الله ﷻ دی ستاحاجت هم پوره کړی .

سلام او سلام: وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا په دی آیت کی الله ﷻ سلام اودسلام دجواب طریقی ښوولی دی

(دتحیّه دلفظ تشریح او ددی تاریخي اړخ)

دتحیّه لفظي معنی ده یوچاته حَيَّاكَ اللهُ ویل یعنی الله ﷻ دی تا ژوندی لری ، تر اسلام مخکی دعربو عادت وو چی کله به دیوه اوبل سره یو ځای کېدل نویوه اوبل ته به یی په حَيَّاكَ الله یاپه أَنْعَمَ اللهُ بِكَ عَيْنًا یاپه أَنْعِمْ صَبَاحًا او نورو الفاظوسره سلام کوی، اسلام دتحیي طرزبدل کی د اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ ویلوطریقه یی جاری کړه چی ددی معنی ده (ته دی دهرتکلیف اومصیبت څخه سلامت اوسی) ابن عربی رحمه الله په احکام القرآن کی فرمایی چی دسلام لفظ دالله ﷻ داسمآءِ حُسنٰی څخه اخیستل سوی دی او داَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ معنی ده چی اَللهُ رَقِيبٌ عَلَيْكُمْ یعنی الله ﷻ ستامحافظ دی .

(اسلامي سلام دټولو نورو قومونو ترسلام غوره دی)

ددنیا په هرتهذیب یافته قوم کی ددی رواج دی چی کله دیوبل سره یوځای کیږی نویوکلمه دیوبل سره دالُفت اومحبّت دپاره وایی ، لیکن چی موازنه وسی نومعلومه به سی چی اسلامی سلام چی څومره جامع دی، دومره بل یونه دی ، څکه چی په دی کی یوازی دمحبّت اظهارنه دی، بلکه ددی سره سره په کښی دمحبّت حق اداکول هم دی چی دالله ﷻ څخه داسوال کوی چی تادی دټولو افتونو او غمونو څخه سلامت وساتی اوبیا دُعا هم دعربو په شکل سره یوازی دژوندي پاته کیدو نه ده، بلکه دپاك ژوند دُعاده ، یعنی دټولو آفتونو اوردونو څخه دمحفوظ پاته کیدو اوددی سره سره ددی خبری هم اظهاردی

چې مونږ او تاسې ټول د الله ﷻ محتاجه یو ، یو بل ته کمه نفع بغیر د هغه د اجازت څخه نه سو رسولی ، د دې معنی په اعتبار سره د اکلمه یو عبادت هم دی او خپل مسلمان ورورته د خدای دیاد ولو ذریعه هم ده د دې سره که دې ته وکتل سی چې کوم سړی د الله ﷻ څخه د دُعا غواړي چې د ازما ملګري د ټولو آفتونو او تکلیفونو څخه محفوظ کړي ، نو په دې ضمن کې دی ګویا د وعده هم کوي چې ته زما د لاسونو او ژبې څخه په امن یې ستا د مال ، جان او عزت زه حفاظت کوونکی یم .

ابن عربي په احکام القرآن کې د امام ابن عُیینه د اقول نقل کړی دی .

اَتَدْرِیْ مَا السَّلَامُ ؟ یَقُوْلُ اَنْتَ اٰمِنٌ مِّنِّیْ

یعنی ته پوهیږې چې سلام څښی دی؟ سلام کوونکی د اوایي چې ته زما څخه په امن یې .

لنډه دا چې اسلامي سلام یو ډیر لوی جامع سلام دی (۱) په دې کې د الله ﷻ ذکر هم دی (۲) یادګیرنه هم (۳) د خپل مسلمان ورور سره د تعلق او محبت اظهار هم (۴) د هغه د پاره د خیر دُعا هم (۵) او د ده سره د امعاهده هم ده چې زما د لاس او ژبې څخه به تاته تکلیف نه رسیږي ، لکه چې په حدیث کې شریف کې د نبي کریم ﷺ د ا ارشاد وارد دی .

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُوْنَ مِنْ لِّسَانِهٖ وَيَدِهٖ (الحدیث)

یعنی مسلمان هغه دی د چا د لاس او ژبې څخه چې بل مسلمان ته تکلیف نه رسیږي او محفوظ وي .

کاشکې ! چې مسلمانانو د اکلمه د عامو خلګو د رسم په شان نه ادا کولی بلکه لکه څنګه چې د دې حقیقت یې وپیژندی په هغه طریقه یې اداکولی ، نو شاید چې د ټول قوم د اصلاح د پاره به د اکافي وای ، هم د اوجه ده چې نبي کریم ﷺ مسلمانانو ته په خپل مینځ کې د سلام رواج کولو لوی تاکید فرمایلی دی او د ایې په عملونو کې ترټولو ښه عمل مقرر کړی دی او د دې د فضیلتونو او د برکتونو او اجر او ثواب یې بیان کړی دی په صحیح مسلم کې د حضرت ابو هریرة ؓ یو حدیث دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې .

(تاسې جنّت ته ترهغه پورې نه سئ د اخلیدی ترڅو پورې چې مؤمنان نه سئ او ستاسې ایمان نه سی مکمل کیدی ترڅو پورې چې په خپل منیځ کې محبت نه کوئ ، زه تاسې ته داسې شی ښیم چې که تاسې په هغه عمل وکړی نو ستاسې به د یو بل سره محبت قآئم سی هغه دا چې په خپل مینځ کې سلام عام کړئ .

یعنی د هریوه مسلمان د پاره برابره خبره ده که ستاسې ورسره پیژند ګلوي وي او که نه)

خضرت عبدالله ابن عمر ؓ فرمایي چې یو سړي د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې د اسلام په عملونو کې ترټولو ښه عمل څه شی دی ؟ ده ﷺ وفرمایل چې ته خلګو ته خوراك ورکوه او سلام عام کړه ، برابره خبره ده که ته یې پیژنې او که نه (صحیحین)

مسند احمد ، ترمذي ، ابو داؤد د حضرت ابو امامه ؓ څخه نقل کړي دي چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې د الله ﷻ په نزد ترټولو زیات نژدې هغه سړی دی چې په سلام کې ابتدآء وکړي ، په مسند بزار او معجم کبیر د طبراني کې د حضرت عبدالله بن مسعود ؓ حدیث دی چې نبي کریم ﷺ فرمایي چې سلام د الله ﷻ په نومونو کې یو نوم دی کوم چې الله ﷻ په مځکه باندې نازل کړی دی ، په دې وجه تاسې په خپل مینځ کې سلام عام کړی ځکه چې مسلمان سړی کله چې یوه مجلس ته ځي او دوی ته سلام کوي نو دی سړی ته

دالله ﷺ په نزد دفضیلت لوړ مقام حاصلیږی ، ځکه چی ده ټولوته سلام یعنی دالله ﷺ نوم ورياد کی که دی مجلس والاؤ دده دسلام جواب ورنه کی نو داسی خلگ به ده ته جواب ورکړی چی تردی مجلس والاوو به ښه وی یعنی دالله ﷺ ملائکی .

اوپه یوه حدیث دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی ډیر بخیل هغه سړی دی چی په سلام کی بُخل کوی (معجم کبیر دطبرانی ، عن ابی هریرة ﷺ)

دنبی کریم ﷺ ددی ارشاداتو چی پرصحابه کرامو ﷺ کوم اثر وسو ددی اندازه ددی روایت څخه کیدی سی چی حضرت عبدالله ابن عمر ﷺ به اکثره بازارته صرف ددی دپاره تلی چی یوڅوك مسلمان په مخه ورسی اوسلام ورته وکړی اودعبادت ثواب حاصل کړی، څه اخیستل یاخرڅول به یی مقصد نه وو ، دا روایت یی په مؤطاء امام مالك رحمه الله کی دطفیل بن ابی کعب ﷺ څخه نقل کړی دی .

دقرآن مجید کوم آیت چی لوړ ذکر سوی دی په دی کی ارشاد دا دی چی کله تاسی ته سلام وسی نو جواب یی ترهغه په ښو الفاظو کی ورکوی یالږ تر لږه هم دغه الفاظ وایاست، ددی تشریح نبی کریم ﷺ په خپل عمل سره داسی فرمایلی ده چی یووار نبی کریم ﷺ ته یو صاحب راغی اوویی ویل . اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يارسول الله ده په جواب کی یوه کلمه زیاته کړه ویی فرمایل ، وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ ، بیایوبل صاحب راغی هغه وویل ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَارَسُوْلُ اللهِ وَرَحْمَةُ اللهِ ، ده ﷺ په جواب کی وویل ، وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ بیا یوبل صاحب راغی هغه په خپل سلام کی دادری سره کلمی زیاتی کړی وی ویل ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَارَسُوْلُ اللهِ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ ، نوده ﷺ په جواب کی صرف وَعَلَيْكُمْ وفرمایل دهغه په زړه کی گیله پیدا سوه اوعرض یی وکی، یارسول الله زمامور اوپلاردی پرتاقربان سی، دامخکنی صاحبان چی راغلل نودهغوی په جواب کی تاسی ددعا ډیری کلمی وفرمایلی اومادغه ټولی په سلام کی وویلی نوتاسی صرف وَعَلَيْكُمْ وفرمایل ، ده ﷺ وفرمایل: چی تاماته گرسره بله کلمه پاته نکړه چی ماپه جواب کی زیاته کړی وای ، تاټولی کلمی په خپل سلام کی جمع کړی نوپه دی وجه ما دقرآن دتعلیم مطابق په جواب بالمثل باندی صبروکی، داروایت ابن جریر اؤابن ابی حاتم په مختلفو سندونو سره نقل کړی دی .

ددی حدیث څخه یوه خبره خو دا معلومه سوه چی دسلام جواب ترده په ښو الفاظو کی دورکولو حکم چی کوم په آیت کی راغلی دی ددی صورت دا دی چی دسلام کوونکی تر الفاظودی په زیاتو الفاظو سره جواب ورکړی مثلاً سلام کوونکی ، السّلام علیکم، نوپه جواب کی دی : وعلیکم السلام ورحمة الله ، روایی، اوکه دی ، السّلام علیکم ورحمة الله ووایی نوپه جواب کی دی وعلیکم السلام ورحمة الله وبرکاته ووایی .

دوهمه خبره ورڅخه دامعلومه سوه چی دادکلمو زیاتوالی یوازی تردرو کلمو پوری سنت دی تردی زیات سُنت نه دی اوحکمت په دی کی دادی چی دسلام ځای دلنډو خبرو وخت دی ډیری خبری نه په کښی خاییږی ، داسی نه چی دیوچا په کار کی تاوان راسی یابه پر اوریدونکی باندی گرانه سی، نوکله چی یوملگری په خپل اولنی سلام کی دری سره کلمی جمع کړی نونبی کریم ﷺ په دی باندی نور زیاتوالی نه کی غوره ، ددی زیات وضاحت حضرت عبدالله بن عباس ﷺ داسی فرمایلی دی چی په ذکرسوودرو سرو

کلمو باندی زیاتی کوونکی ته یی داسی وفرمایل اومنع یی کړل چی ، اِنَّ السَّلَامَ قَدِ انْتَهٰی اِلَی الْبَرَكَةِ (مظهری عن البغوی) یعنی سلام پرلفظ دبرکت باندی ختم دی، تردی زیاتول سنت نه دی (ومثله عن ابن کثیر) دریمه خبره د ذکر سوی حدیث څخه دا معلومه سوه چی په سلام کی د درو کلمو ویونکی په جواب کی که یوازی یوه کلمه وویل سی نوهغه هم دقرآن دحکم ، اَوْرُدُّوْهَا باندی دعمل کولو دپاره پوره ده لکه چی په دی حدیث کی نبی کریم ﷺ یوازی پریوه کلمه باندی بس والی فرمایلی دی (تفسیر مظهری)

دآیت دمضمون خلاصه دا سوه چی کله چی یوه مسلمان ته سلام وکړه سی نود هغه پرذمه جواب ورکول واجب دی ، که بغیردڅه شرعی عذرڅخه یی جواب ورنه کی نو ګناهګار دی البته په جواب ورکولو کی ددوو خبرو اختیار دی یو دا چی په کومو الفاظو سره یی سلام کړی دی ، ترهغو په ښو الفاظو کی جواب ورکی ، دوهم دا چی بالکل هم په هغو الفاظو سره جواب ورکی ، په دی آیت کی یی دسلام جواب ورکول خوصراحةً واجب فرمایلی دی لیکن داول سلام کولو کمه درجه ده، دایی نه دی فرمایلی ، لیکن په اِذَا حُیِّیْتُمْ کی ددی حکم طرف ته هم اشاره ده ، څکه چی داالفظ په صیغه دمجهول بغیر دتعین دفاعل څخه په ذکر کولو کی اشاره کیدی سی چی سلام داسی شی دی چی عادةً یی ټول مسلمانان کوی ، په مسند احمد ، ترمذی اوابوداؤد کی درسول اکرم ﷺ ارشاد نقل دی چی الله ﷻ ته نږدی ترټولو زیات مقرب هغه سړی دی چی دسلام ابتدآء وکړی ، اودسلام تاکید او فضیلتونه دنبی کریم ﷺ دارشاداتو څخه اوس تاسی اوریدلی دی ددی څخه دومره خامخا معلومیږی چی اول سلام کول هم ترسنت مؤکده کم نه دی ، په تفسیر بحرِمحیط کی دی چی اول سلام کول خو داکثرو عالمانو په نزد سنّت مؤکده دی اوحضرت حسن بصری رحمه الله فرمایی ، اَلسَّلَامُ تَطَوُّعٌ وَالرَّدُّ فَرِیْضَةٌ یعنی په اولنی سلام کولوکی خو اختیار دی لیکن ردول دسلام فرض دی ، نبی کریم ﷺ دقرآن تردی دزیاتی تشریح په ډول سره دسلام او دسلام دجواب متعلق نور هم تفصیلات بیان کړی دی هغه هم په لنډه طریقه سره واوری .

دصحیحینو په حدیث کی دی چی کوم سړی پرسپرلی باندی سپور وی ، هغه ته په کار دی چی په پیاده تلونکی باندی مخکی سلام واچوی اوڅوك چی روان وی دی دي په ناست باندی سلام اچوی اوکوم خلګ چی په شمیرکی کم وی اوپر ډیرو باندی تیریږی، نوده ته په کار دی چی اول سلام وکړی ، دترمذی په یوه حدیث کی دی چی کله سړی خپل کورته راسی نوپه خپل کوروالاوو باندی سلام اچول په کار دی چی په دی سره ده ته هم برکت دی اوودده کور والاوو لره هم ، دابوداؤد په یوه حدیث کی دی چی دیوه مسلمان سره دی وار وار ملاقات وی نوهروار سلام اچول په کار دی ، اولکه څنګه چی داول ملاقات په وخت کی سلام اچول سنت دی، دغه ډول درخصت په وخت کی هم سلام اچول سنّت اوثواب دی ، په ترمذی اوابوداؤد کی داحکم په روایت دقتاده اودابو هریرة رضی الله عنه نقل دی .

او دا حکم چی اوس بیان سوی دی چی دسلام جواب ورکول واجب دی، ددی څخه څو حالتونه مستثنٰی دی ، کوم سړی چی لمونځ کوی که ده ته څوك سلام درواچوی نوجواب ورکول یی واجب نه دی ، بلکه په جواب ورکولوسره یی لمونځ ماتیږی دغه ډول کم څوك چی خطبه وایی یا دقرآن مجید تلاوت کوی یا اذان اواقامت کوی یاددینی کتابونو درس کوی یاپه انسانی ضرورتونو استنجآء اونوروکی مشغول وی ،

دوی ته په دی حالتونو کی سلام کول هم جائزنه دی او دده پرذمه یی جواب ورکول هم واجب نه دی.
دمضمون په ختمیدو باندی یی وفرمایل ، إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا یعنی الله ﷻ دهر شی حساب اخیستونکی دی ، چی په دی کی دانسان او اسلامی حقونو لکه سلام اوجواب دسلام ټول کارونه داخل دی، ددی به هم الله ﷻ حساب اخلی ، بیافرمایی ، اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ : یعنی دالله ﷻ څخه ماسوا څوک دعبادت لائق نسته ، دی معبود وګڼی اوکوم کار چی کوی دهغه دعبادت په نیت یی کوی ، هغه به تاسی دقیامت په ورځ راجمع کړی ، چی څه شك په کښی نسته ، په دغه ورځ به ټولو ته بدلی ورکړی، دقیامت وعده، جزا اوسزا ټوله حق دی .
وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا : څکه چی ددی خبرالله ﷻ ورکړی دی اوتر الله ﷻ زیات دچاخبره رینښتینی کیدی سی ؟ نو دا هرڅه حق دی څکه چی خبر یی الله ﷻ ورکړی دی .

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا ۚ أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ

نو تاسی ته څه وسوه چی دمنافقانو په باره کی دوې ډلی کیږئ اوالله دوی چپه کړی دی په سبب د دوی دعملونو ، آیا تاسی غواړئ چی په لاری کړی هغه ،

أَضَلَّ اللَّهُ ۖ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا

چی ګمراه یی کړی الله اوڅوک چی ګمراه کړی الله هیڅکله به بیا نه کی پیدا ده لره څه لار ، غواړی چی

لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً ۖ فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ

تاسی هم کافر سی ، لکه چی دوی کافر سوی دی بیا به تاسی ټول برابرسی نو تاسی په دوی کی څوک دوست

أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ

مه جوړ وی تردی چی وطن پرېږدی دالله په لاره کی ، بیا که دا قبوله نه کړی نودوی نیسی

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ۖ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَ

او قتلوی یی کوم ځای چی دوی مومئ اومه جوړوی په دوی کی چاته دوست

لَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ

او نه مددګار ، مګر هغه خلق چی یوځای دی دیوقوم سره چی ستاسی او د دوی په مینځ کی

مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا

عهد دی یا راسی تاسی ته چی تنګ سوی دی زړونه د دوی ستاسی دجنګ څخه اودخپل قوم دجنګ څخه ،

قَوْمَهُمْ ۗ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقٰتَلُوْكُمْ ۚ فَاِنِ

او دخپل قوم د جنګ څخه، او که الله غوښتلای نو دوی لره به یې په تاسې زور ور کړی وای نو خامخا به یې تاسې سره جنګ کولی

اعْتَزَلُوْكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ ۙ فَمَا جَعَلَ

نو که تاسې څخه په بغل سي او تاسې سره جنګ نه کوي او مخکې کړي تاسې ته صلح نو الله نه دی در

اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيْلًا ﴿۹۰﴾ سَتَجِدُوْنَ اٰخَرِيْنَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ

کړی تاسې ته په دوی باندې لار، اوس به تاسې پیدا کړی یو بل قوم لره چې غواړي چې

يَّاْمَنُوْكُمْ وَيَاْمَنُوْا قَوْمَهُمْ ۗ كُلَّمَا رُدُّوْٓا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوْا فِيْهَا ۚ

په امن سي تاسې څخه او دخپل قوم څخه هم هر کار چې دوی واپس کړه سي فساد طرف ته نو دوی ورته واپس

فَاِنْ لَّمْ يَعْتَزِلُوْكُمْ وَيُلْقُوْٓا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوْٓا اَيْدِيَهُمْ

کیږي، بیا که دوی تاسې څخه یو طرف ته نه سي او مخکې نه کړي تاسې ته صلح او خپل لاسونه منع نه کړي

فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْ ۗ وَاُولٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ

نو نیسي دوی او قتل کوی دوی چیري چې یې پیدا کړي او په دوی باندې مونږ تاسې ته

عَلَيْهِمْ سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ﴿۹۱﴾

درکړې دی، ښکاره سند.

لنډتفسیر

﴿ د درو مختلفو ډلو بیان او د دوی حکمونه ﴾

داولې فرقې بیان: (کله چې تاسې د دې مرتدینو حالت ولیدی) بیا تاسې ته څه وسوه چې د دې منافقانو په باره کې تاسې (اختلاف رایې کوی) دوې ډلې کیږئ (چې یوه ډله دوی ته اوس هم مسلمانان وایې) حال دادی چې الله دوی (د دوی د ښکاره کفر طرف ته) واپس کړل د دوی د (بد) عمل په سبب (دغه بدعمل د جې د مرتد کیدو څخه دار اسلام پریښوول، سره د قدرته، چې په دغه وخت کې دار اسلام ته هجرت نه کول په مثل د اقرار نه کولو په اسلام باندې وو او د کفر نښانه وه، او په حقیقت کې دوی اول هم نه وه مسلمانان سوی او په دې وجه یې دوی ته منافقان وویل) آیا تاسې خلګ (آیا هغې ډلې چاته چې د دار اسلام پریښوول، د کفر نښانه کیدل معلوم نه دی) د دې اراده لرئ چې د اسې خلګو ته هدایت وکړی کوم چې الله

(کله چي دي خلګو ګمراهي اختيار کړه) په ګمراهي کي اچولي دي (لکه چي دالله ﷻ عادت دي چي دبنده دکم کار قصد وکړي نوالله ﷻ هغه کارپيداکړي ، مطلب دا دي چي غيرمؤمن ګمراه ته دهدايت پيدا کونکي مؤمن واياست داستاسي دپاره جائزنه دي) اوڅوک چي الله په ګمراهي کي واچوي دهغه د (مؤمن کيدو) دپاره هيڅ لار نسته (نو داسي خلګوته مؤمن ويل نه دي پکار، اودوي به څنګه مؤمنان سي ددوي په کفرکي دبُختيدو خوداحال دي چي) دوي په دي آرزوکي دي چي څنګه دوي کافران دي تاسي هم (خداي دي نه کړي) کافران سي چي تاسي اودوي ټول يوشان سئ نو (چي کله د دوي دا حالت دي نو) په دوي کي هيڅوك دوست مه جوړوي (يعني ديوه سره هم دمسلمانانو په شان سلوك مه کوي څکه چي ددوستي دجائز کيدو دپاره اسلام شرط دي) کله چي دوي دالله په لاره کي (يعني داسلام دمکمل کيدو دپاره) هجرت ونه کي (څکه چي دغه وخت دهجرت هغه حکم وو، کم چي اوس په دوو شهادتونو اقراردي، اوداسلام دمکمل کولو قيدپه کښي څکه دي چي خالي دارالاسلام ته راتلل کافي نه دي ، داغسي خوکافران دتجارت دپاره هم راځي، بلکه چي په اسلامي حيثيت سره راسي، يعني اسلام هم ظاهر کړي چي په اسلام اقراراو هجرت دواړه يي سره جمع سي اوپاته سو دزړه تصديق نو ددي علم پرازي الله ﷻ ته کيدي سي، مسلمانانو ته ددي لټون ضروري نه دي) اوکه دوي (داسلام څخه) ډډه وکړي (اوکافران پاته سي) نودوي نيسئ اوقتلوي يي کوم ځاي چي دوي پيداکي (دانيول ياخودقتل دپاره دي يادغلام جوړولو دپاره) اومه په دوي کي څوك (ځان لره) دوست جوړوي، اومه يي (خپل) کومکي جوړوي (مطلب دا دي چي په هيڅ حالت کي هم د دوي سره څه تعلق مه ساتي، نه په امن کي ددوستي، نه په بيره کي دکومك، بلکه جلا اوځان ته ليري ورڅخه اوسي)

دوهمي ولي بيان: مګر (په دي کفاروکي) کوم خلګ چي داسي دي چي (ستاسي سره په روغه باندي) اوسيدل غواړي (چي ددي دوي طريقي دي يوه داچي په واسطه دصلح وي يعني) دداسي خلګوسره يوځاي سي (يعني وعده وکړي) چي ستاسي اودهغوي په مينځ کي عهد (صلح) وي (لکه بنومدلج، چي ددوي سره صلح وسوه، نوددوي چي دچاسره عهدوو هغوي هم په دي استثناء کي راغلل نوبني مدلج خوپه طريق اولي سره ورڅخه مستثني سوه) يا (دوهمه طريقه داده چي بي له واسطي صلح وي، داسئ چي) په خپله تاسي ته په داسي حالت کي راسي چي ددوي زړه ستاسي سره اودخپل قوم سره هم دجنګ څخه تنګ وي (نونه دخپل قوم سره ستاسي دجنګ کولو دپاره ملګرتياکوي اونه ستاسي سره ملګري کيږي چي دخپل قوم سره جنګ کوي، بلکه ددوي سره هم صلح ساتي اوستاسي سره هم نوپه دواړو طريقوکي چي په کمه طريقه سره صلح ساتي نودوي به په دي ذکرسوي حکم کي دنيولو اوقتلولو څخه مستثني وي) او (تاسي ددي خلګو دصلح په درخواست کي دالله ﷻ احسان ومني چي ددوي په زړونوکي يي ستاسي هيبت وغورځوي که نه نو) که چيري الله غوښتلي نودوي به يي پرتاسي مسلط کړي وای (او زړه به يي ورکړي وای) اوستاسي سره به يي جنګ کولای (مګرالله ﷻ تاسي ددي پريشاني څخه خلاص کړاست) اوبياکه چيري (صلح وکړي) دوي ستاسي څخه په ډډه سي يعني ستاسي سره جنګ نه کوي اودسلامتيا معامله درسره ساتي (ددي ټولو الفاظو مطلب دادي چي په صلح اوسيدل غواړي، دير

الفاظ یی دتاکید دپاره راوړل) نو (په دی حالت دصلح کی) الله تاسی ته پردوی باندی (دقتل یاقید اونورو) کمه لاره نه ده درکړی (یعنی اجازت یی نه دی درکړی)

دديمي ولي بيان: ځینی به داسی هم تاسی ته ضرور ورسیږی (یعنی ددوی به داحالت معلوم وی) چی (دچم دپاره) هغوی دا (هم) غواړی چی ستاسی څخه هم بی خطره واوسی اودخپل قوم څخه هم بی خطره اوسی (اوددی سره) کله چی هم دوی (بنکاره مخالفین) دشرارت (اوفساد) طرف ته متوجه کوی (یعنی دمسلمانانوسره یی جنګ ته راپاروی) نو دوی (پدستی) په دی (شرارت) کی ورولویږی (یعنی د مسلمانانوسره جنګ ته تیاریږی اوددغه ددوکی اوچم صلحه ماتوی) نوداخلګ (که صلح ماته کړی او) ستاسی څخه (یعنی ستاسی دجنګ څخه) منع نه سی اونه ستاسی سره دسلامتیا رویه اوطریقه وساتی اونه خپل لاسونه (ستاسی دمقابلی څخه) بندوی (ددی ټولو الفاظو مطلب دتیروپه شان سره یودی یعنی چی صلح ماته کړی) نوتاسی (هم) دوی نیسئ اوقتلوئ یی کم ځای چی دوی پیداکړئ اوموږ تاسی ته پردوی باندی صفا حجّت درکړی دی (چی په هغه سره ددوی قتلول ښکاره دی اوهغه حجت دوعدی ماتول دی)

معلومات اومسئلې: په دی ذکر سوو آیتونوکی ددرو فرقو بیان دی، چی د دوی په اړوند دوه حکمونه ذکر سوه ، ددی فرقو واقعات به ددی لاندی روایتونو څخه په ډاګه سی .

اولني روايت: عبدالله بن حمید دمجاهد رحمه الله څخه روایت کړی دی چی ځینی مشرکان دمکی څخه مدینی ته راغلل اوښکاره یی کړه چی موږ مسلمانان سو اوهجرت موږکی راغلو بیامُرتد سول اونبی کریم ﷺ ته یی دتجارت دسامان راوړلوبهانه وکړه اوبیامکی ته ولاړل اوبیرته نه راغلل د دوی په باره کی دمسلمانانو رایی مختلفی سوی ځینو وویل چی دوی کافران دی اوځینو وویل چی دوی مؤمنان دی الله ﷻ د دوی کافرکیدل په آیت ، فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ سره بیان کړل ، او د دوی دقتل حکم یی ورکی .

حضرت حکیم الأمّت تهانوی رحمه الله فرمایی چی دوی ته منافق ویل په دی معنی دی چی کوم وخت دوی داسلام دعوه کړی وه ، په هغه وخت کی هم دوی منافقان وه ، په زړه سره یی ایمان نه وو راوړی اومنافقان خوګویا نه سی قتل کیدلی ، ترڅوچی دوی خپل کفر پټ ساتی او ددی خلګومرتد کیدل خوښکاره سوی وه اوچاچی ورته مسلمانان وویل چی شایدچی داددوی نیک ګمان وو اوددوی دمرتد کیدوپه دلیلونوکی به یی یوڅه تاویلونه کړی وی اودابه یوازی ددوی خپله رایه وی چی شرعی دلیل به ورباندی نه وی، نوپه دی وجه معتبر نه کړه سو .

دوهم روايت : ابن ابی شیبة دحسن رحمه الله څخه روایت کړی دی چی سراقه بن مالك مدلجی دبدر اواُحد تروافعی وروسته دنبی کریم ﷺ حضورته راغئ، درخواست یی وکی چی زما دقوم بنی مُدلج سره صلح وکړی، حضور ﷺ حضرت خالد رضی الله عنه دصلح دمکمل کولو دپاره هلته ولیږی ، دصلحی مضمون دا وو (موږ به دنبی کریم ﷺ خلاف دچا کومك نه کوو ، اوچی قریش مسلمانان سی نوموږبه هم مسلمانان سو، اوکوم قومونه چی زموږ سره یوسی هغوی به هم په همدی پریکړه کی زموږ سره شریك وی ،)

په دی باندی دا آیت د ، وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ څخه تر: اِلَّا الَّذِيْنَ يَصِلُوْنَ الخ پوری نازل سو .

دریم روایت: دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چی په آیت ، سَتَجِدُوْنَ اٰخَرِیْنَ الخ کی چی دکومو خلکو ذکر دی ، مراد ددی څخه قبیلی داسد اوغطفان دی ، چی مدینی ته راغلل او په ظاهره یی داسلام دعوه کوله اوخپل قوم ته یی ویل چی مونږ خوپه بیزو اولړم باندی ایمان راوړی دی او مسلمانانوته به یی ویل چی مونږستاسی پردین یو ، اوضحاك دابن عباس ﷺ څخه داحالت دبنی عبدالدار نقل کړی دی، اواولنی او دوهم روایت په روح المعانی او دریم روایت په معالم کی دی .

حضرت تهانوی رحمه الله فرمایی چی ددی دریم روایت دخلکو حالت داولنی روایت دخلکو په شان سره دی چی په دلیل سره ددوی دسره مسلمانیدل ثابت نسوه، په دی وجه ددوی حکم دعامو کافرانوپه شان دی، یعنی دصلح په وخت کی به ددوی سره جنګ نه کول کیږی اوچی صلح نه وی بیابه ورسره جنګ کول کیږی، نوداولنی روایت والاوو په باره کی دوهم آیت یعنی ، فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ دنیولو اوقتلولو حکم اوپه دریم آیت ، اِلَّا الَّذِیْنَ یَصِلُوْنَ الخ کی دصلح په وخت کی ددی استثنآء موجوده ده ، چی دصلح ذکر یی په دوهم روایت کی دی اوداستثناء دتاکید دپاره یی بیاد ، فَاِنِ اعْتَزَلُوْکُمْ الخ وضاحت وکی .

او د دریم روایت والاوو په باره کی په څلورم آیت یعنی ،سَتَجِدُوْنَ اٰخَرِیْنَ الخ کی بیان وکی ، چی که دا خلګ ستاسی څخه ډډه ونه کړی ، بلکه جنګ کوی نوتاسی هم د دوی سره جهاد کوی ، ددی څخه دا معلومیږی چی که دوی صلح کوی نوبیا ورسره جنګ مه کوی (بیان القرآن)

لنډه دا چی دلته ددرو فریقو ذکر سوی دی .

۱. کومه فرقه چی کله هجرت داسلام دپاره شرط وو، په دغه زمانه کی سره دقُدرته هجرت ونه کړی یایی وکړی خوبیا ددارِ اسلام څخه ووزی ، دار حرب ته ولاړسی .

۲. دمسلمانانوسره دجنګ نه کولو فیصله په خپله وکړی یادداسی فیصله کوونکو سره فیصله وکړی .

۳. کوم چی دوخت دغرض دپاره صلح وکړی اوکله چی ورته دمسلمانانو خلاف دجنګ کولو وویل سی نوشریك کیږی پکښی، اودخپلی فیصلی هیڅ قسم پروانه کوی اوپر خپلی وعدی قآئم نه وی .

داولی ډلی حکم دعامو کفاروپه شان سره دی، دوهمه ډله دوژنی اوبند څخه مستثنٰی ده، دریمه ډله دهغه سزا لائقه ده دکومی چی اوله ډله وه په دی آیتونوکی تول دوه حکمونه ذکر سوی دی ، یعنی دصلح دنه موجودوالی په وخت کی جنګ ، او دصلحی په وخت کی جنګ نه کول .

(دهجرت مختلف صورتونه او دهغوی حکمونه)

دالله ﷻ قول : حَتّٰی یُهَاجِرُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللهِ (۱) داسلام په اوله کی هجرت ددارالکفرڅخه پرټولو مسلمانانو فرض وو ، په دی وجه الله ﷻ دداسی خلکو سره مسلمانان دسلوك کولو څخه منع کړی دی ، چی دا فرض نه ادا کوی ، بیاچی کله مکه فتحه سوه ، نو نبی کریم ﷺ وفرمایل لَاهِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ (رواه البخاری) یعنی کله چی مکه فتحه سوه اودارِ اسلام جوړه سوه نو اوس دمکی څخه هجرت کول فرض نه سوپاته،دا دهغه زمانی حکم دی کله چی هجرت دایمان شرط وو ، هغه سړی به مسلمان نه سوای ګڼل کیدی چی سره دقدرته هجرت ونه کړی، لیکن وروسته بیادا حکم منسوخ سو، اوس داصورت باقی نه دی پاته سوی .

(۱) دهجرت متعلق دپوره بحث دپاره ددی سورة النساء آیت نمبر ۱۰۰ وګوری

دهجرت دوهم صورت دا دی کوم چی به ترقیامته پوری باقی وی او دکوم په باره کی چی په حدیث
شریف کی راځی ، لَا تَنْقَطِعُ الْهِجْرَةُ حَتّٰى تَنْقَطِعَ التَّوْبَةُ یعنی هجرت به تر هغه وخته پوری جاری وی ، ترڅو پورې
چی دتوبی دقبلیدو وخت باقی وی (صحیح بخاری)
علامه عینی رحمه الله دبُخاری شرح کوونکی ددی هجرت په اړوند لیکلی دی ، اَنَّ الْمُرَادَ بِالْهِجْرَةِ الْبَاقِيَةِ هِيَ
هِجْرَةُ السَّيِّئَاتِ : یعنی ددی هجرت څخه مراد ګناه پریښوول دی ، لکه چی په یوه حدیث کی نبی کریم ﷺ
ارشاد فرمایی ، اَلْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللّٰهُ عَنْهُ : یعنی مهاجرهغه دی چی دهغو ټولو شیانو څخه ځان وساتي
کوم چی الله ﷻ حرام کړی دی . بحواله مرقاة جلد اول (۱)
ددی بحث څخه معلومه سوه چی په اصطلاح کی دهجرت اطلاق پردوو معناوو باندی کیدی سی (۱)
ددین دپاره وطن پریښوول ، لکه چی صحابه کرامو رضی الله عنهم خپل وطن مکه پریښووله اومدینی اوحبشې ته
یی تشریف یووړی (۲) دګناهونو پریښوول .
وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيرًا : ددی آیت څخه معلومه سوه چی دکفارو څخه طلب دکومك حرام دی ، لکه په یوه
روایت کی راځی چی دکفارو خلاف انصارو چی کله دیهودو څخه دکومك طلب کولو اجازت دحضور ﷺ څخه
وغوښتی نوهغه وفرمایل ، اَلْخَبِيْثُ لَا حَاجَةَ لَنَا بِهِمْ دا خبیث قوم دی دوی ته زمونږ حاجت نسته (مظهری جلد ۲)

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَّقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا ۚ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَّدِيَةٌ

اونه دی لائق مسلمان ته چی قتل کړی مسلمان مګرپه غلطی سره اوچاچی قتل کړو مسلمان په غلطی سره نوآزاد دی کړی
یو غلام مسلمان او دوینی قیمت ،

مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَّصَّدَّقُوْا ۚ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ

دی ورکړی دهغه اهل ته مګر دا که هغوی یی معاف کړی بیا که مقتول وو دداسی قوم څخه چی هغه

لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۚ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ

ستاسی دښمن وی او دی پخپله مسلمان وی نو آزاد دی کړی یوغلام مسلمان ، او که وو دداسی قوم څخه

بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيْرُ

چی ستاسی او دهغوی په مینځ کی عهد وو نو دوینی قیمت دی ورکړی دهغه کور والاوو ته اوازاد دی کړی

رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۚ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ

یو غلام مسلمان نو چا چی نه کی پیدا (مریی) نوروژی دی ونیسی دوی میاشتی پرله پسی

تَوْبَةً مِّنَ اللّٰهِ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۹۲﴾ وَمَنْ يَّقْتُلْ مُؤْمِنًا

دپاره دګناه بخښولو دالله څخه ، او الله پوه اوحکمت والادی ، او چاچی قتل کړو مسلمان

مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ خٰلِدًا فِيْهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ

قصداً نو سزا یی دوږخ دی پروت به وی په هغه کی او په ده غضب دی دالله ﷻ

لَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيْمًا ﴿۹۳﴾

اولعنت دی پر او ده لره تیار دی لوی عذاب

تفسیر: دیوه مؤمن شان دا نه دی چی دی بل مؤمن (اول دواره) قتل کړی لیکن په غلطی سره (که ورځخه داسی وسی نوبیله خبره ده) اوکوم سړی چی یومؤمن په غلطی سره قتل کړی نوپرده (شرعًا) یو مسلمان مریی یامینځه آزادول (واجب) دی اوفدیه یی (هم واجب) ده چی دده (مقتول) خاندان والاوو ته (یعنی په دوی کی چی کوم وارثان دی په قدر دحصو دمیراث) ورکړه سی (اودچاچی وارث نه وی نوبیت المال دوارث پرځای دریږی اوهغه یی قآئم مقام دی) مگرداچی دغه خلګ (دافدیه اودیت) ورمعاف کړی (برابره خبره ده که ټوله ورمعاف اوکه یوڅه نوهغومره به معاف کړه سی) اوکه هغه (مقتول یعنی په خطاء سره وژل سوی) دداسی قوم څخه وی چی ستامخالف وی (یعنی حربی وی اوپه یووجه سره په مسلمانانوکی اوسیږی) اودغه سړی په خپله مؤمن وی نو (یوازی) یوغلام اویامینځه مسلمانه آزادول (دی، اودیت ځکه نسته چی که وارثان ددی قتل سوی مسلمانان وی، خوبیاهم تراسلامی حکومت ماتحت اولاندی نه دی، نوپه دی وجه مستحق اوحقداره نه دی، اوکه کافروی نوپه دی صورت دیّت دبیت المال حق دی او ددار الحرب څخه ددار الاسلام بیت المال ته ترکه نه راوړل کیږی) اوکه هغه (په خطاسره وژل سوی) دداسی قوم څخه وی چی ستاسی اودهغوی په مینځ کی فیصله (دصلحی یا دذمه واری) وی (یعنی ذمّی وی یاامن ورکړل سوی یاورسره صلح سوی وی) نوفدیه (هم واجب) ده چی ددی (قتل سوی) خاندان والاووته (یعنی کم چی په دوی کی وارثان وی) حواله کړه کیږی (ځکه کافردکافر وارث وی) اودیوه مسلمان مریی یامینځی آزادول (دی) بیا (په کومو صورتونوکی چی دمریی یامینځی آزادول واجب دی) کوم سړی ته چی (مریی یامینځه) ورپیدانه سی (اونه ورسره دومره پیسی وی چی په رایی نیسی) نو (دده پرذمه پر ځای ددی آزادولو) پرلپسی دوی میاشتی روژی دی (داآزادول یاکه دانه وی اوروژی نیسی) په طریقه دتوبی (دی) کوم چی دالله ﷻ دطرفه څخه مقرر سوی دی (یعنی داطریقه یی مشروع سوی ده) اوالله ﷻ لوی علم والا، حکمت والادی (دخپل علم اوحکمت په بناء سره حکمونه مقررکوی، که څه هم چی په هرځای کی دغه حکمت بنده ته معلوم نه وی) اوکوم سړی چی په قصدسره یو مسلمان قتل کړی نو دده (اصلی) سزا (خو) جهنم دی (داسی به په کی وی) چی همیشه همیشه به په هغه کی اوسی (لیکن دالله ﷻ فضل دی چی دا اصلی سزاجاری نه سی بلکه دایمان په برکت سره آخربیرته خلاصیدی سی) اوپرده باندی به (تریوی مقرری مودی پوری) الله ﷻ غضبناك وی اودی به دخپل (خاص) رحمت څخه لیری کړی او دده دپاره به دلویی سزا (یعنی ددوږخ) سامان تیارکړی.

معلومات اومسئلي: دآیتونو تړون: دلوړ څخه دقتل اوقتال ذکر راروان دی اوټول صورتونه اول دسره دقتل

دا اته ۸ دی، څکه چی وژل سوی به دڅلورو حالاتو څخه خالی نه وی ، یا به مؤمن، یاذمی یاصلح کوونکی اوآمن غوښتونکی یاحربی وی ، اوقتل پردوه قسمه دی یابه قصداً وی یاخطآء، نوپه دی اعتبارسره دقتل اتول صورتونه اته سول (۱) دمؤمن قتل قصداً (۲) دمؤمن قتل په خطا سره (۳) دذمّی قتل په قصدسره (۴) دذمّی قتل په خطآء سره (۵)دصلح ورسره کړل سوی قتل قصداً (۶) دصلح ورسره کړل سوی قتل په خطآء سره (۷) دحربی قتل قصداً (۸) دحربی قتل په خطآء سره .

په دی صورتونوکی دځینو حکم لوړ معلوم سو، ځینی مخ ته ذکردی اوځینی په حدیث کی ذکر دی ، نو داولنی صورت حکم ددنیا یعنی دقصاص واجب کیدل په سورة بقرة کی ذکردی اودآخرت حکم یی په مخ ته آیت ، وَمَنْ يَّقْتُلْ کی راغی ، او د دوهم صورت بیان په ، وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ څخه تر وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ پوری په دی آیتونوکی راغی ، او د دریم صورت بیان په حدیث ددارقطنی کی دی چی دذمّی په بدله کی نبی کریم ﷺ دمسلمان څخه قصاص واخیستی (اخرجه الزیلعی رحمه الله فی تخریج الهدایة) دڅلورم صورت ذکر دالله ﷻ دا قول دی ، وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ په دی کی راغی، دپنځم صورت ذکر په پورته رکوع کی دالله ﷻ په دی قول ، فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيْلًا کی راغلی دی ،دشپږم صورت حکم دڅلورم سره ذکردی څکه چی میثاق عام دی ، وقتی اودآئمی دواړو ته شامل دی نوذمی اوامن غوښتل سوی دواړه پکښی راغلل،په درّمختارکی دکتاب الدّیات په شروع کی یی دامن غوښتل سوی ددیت دوجوب تصحیح کړی ده ،دا ووم اواتم صورت حکم په خپله دجهاد په رواکیدو سره لوړ معلوم سوی دی څکه چی په جهادکی حربیان په قصد سره قتلول کیږی، نودخطآء جآئزوالی خو خامخا ثابت سو (بیان القرآن)

(دقتل دری قسمونه او ددی شرعی حُکم)

اول قسم قتلِ عمد یعنی په قصد قتل کول ، چی په ښکاره سره قصداً ددسی آلی په ذریعه سره واقع سی چی داوسپنی وی یاپه پریکولو داندامونوکی داوسپنی دآلی په شان وی لکه تیره بانس یاتیره ډبره اونور

دوهم قسم: شبه عمد ، چی په قصدسره وی خوپه داسی آلی سره نه وی چی اجزاء په پری کیدی سی .

دریم قسم: خطآء ، یا خوپه قصداوګمان سره دلیری څخه سری ښکار، حیوان، حربی اویاکافر وګنی اوپه نښه یی کړی یافعلاً په نښه کړی یی حیوان وی ، خو ومښلی په انسان باندی ، په دی کی دخطآء څخه مراد غیرقصداً دی نودوهم اودریم دواړه قسمونه په دی کی راغلل، په دواړوکی دیت هم دی اوګناه هم ، لیکن په دی دواړو کارونوکی دادواړه قسمونه مختلف دی ، ددوهم قسم دیت سل ۱۰۰ اوښان دی څلورقسمه یعنی دهریوه قسم څخه پنځه ویشت پنځه ویشت اودریم قسم دیت سل ۱۰۰ اوښان دی، پنځه قسمونه یعنی دهریوه قسم څخه شل شل اوښان دی ، البته که چیری دیت په نقدو ورکوی نوپه دواړو قسمونوکی لس زره ۱۰۰۰۰ درهمه شرعی یازر ۱۰۰۰ دیناره شرعی دی ، اوګناه په دوهم قسم کی زیاته ده دقصد په وجه سره اوپه دریم قسم کی یوازی دبی احتیاطی ګناه ده (کذافی الهدایة) لکه چی دمریی آزادولو واجب کیدل اولفظ دتوبی هم پردی باندی دلالت کوی ، اودادری سره په حقیقت کی په دنیاکی دجاری کیدونکو احکامو په اعتبار سره دی ، اودګناه په اعتبار سره چی قصداً یاغیر قصداً کیدل دی، ددی تعلق دزړه دقصد اوارادی سره دی چی دعذاب وعده ده باندی، نودا خدای ﷻ ته معلومه ده ممکنه ده چی په دی اعتبارسره اول قسم غیر قصداً سی او دوهم قسم قصداً سی .

مسئله: ددیت داذکرسوی مقدارهلته دی چی قتل سوی سړی وی اوکه ښځه وی نوبیانیم دیّت دی (هدایه)

مسئله: دیّت دمسلمان اوذمّی برابردی، دنبی ﷺ ددی قول په وجه ، دِیَۃُ کُلِّ ذِیْ عَھْدٍ فِیْ عَھْدِہٖ اَلْفُ دِیْنَارٍ (کذافی الهدایة اخرجه ابوداؤد فی مراسیله)

مسئله: کفاره یعنی دغلام آزادول یاروژی نیول به په خپله قاتل اداکوی ، اودیّت دقاتل په اهلِ نصرت اوکومك کوونکو باندی دی چی دشرعی په اصطلاح کی ورته عاقله وایی (بیان القرآن)

دلته داشبهه پیداکیږی چی دقاتل دجرم بارده پراولیاؤ اوکومکیانوباندی ولی اچول کیږی ځکه چی هغوی خو بی ګناه دی؟ وجه په اصل کی داده چی په دی کی دقاتل اولیآء هم قصورلرونکی دی چی هغو دی د داسی قسم بی احتیاطی څخه نه دی منع کړی اودديت دبیری څخه به دوی په آینده کی دده حفاظت کوی .

مسئله: په کفاره کی مینځه اومریی برابردی، لفظ درقبه عام دی البته ددوی اندامونه سلامت په کاردی .

مسئله: دیت به دمقتول په شرعی وارثانو باندی تقسیمیږی ، او څوك چی په کښی خپله حصه معاف کړی ، هغه معاف کیږی اوکه ټولو معافی وکړه نوټول به معاف سی .

مسئله: دکوم مقتول چی یوڅوك شرعی وارث نه وی دهغه دیّت به په بیت المال کی داخلیږی ځکه چی دیّت ترکه ده اودترکی دغه حکم دی (بیان القرآن)

مسئله: دچاسره چی فیصله سوی وی (ذمّی یامستأمن) دده په باره کی چی کم دیّت واجب دی، ظاهره خبره دا ده چی داپه هغه وخت کی دی چی کله ددی ذمّی یامستأمن اهل موجودوی اوکه دده اهل نه وی یاوی خومسلمانان وی اومسلمان دکافر وارث کیدی نه سی نو دا په ځای دنیستی دی نوکه دی ذمّی وی ، دیت به یی په بیت المال کی داخلول کیږی ځکه چی دذمّی لاوارث ترکه چی دیت په کی داخل دی ، په بیت المال کی داخلول کیږی (درمختار) اوکه داسی نه وی نونه واجبیږی (بیان القرآن)

مسئله: په روژوکی که دمرض اویابل شی په وجه پرلپسی والی را نه سی نو دنوی سره به یی بیانیسی ، البته دښځی دحیض په وجه پرلپسی والی نه ختمیږی .

مسئله: که دڅه عذر په وجه یی په روژو قدرت نه وی نو تر قدرت راتلو پوری دی توبه وکړی .

مسئله: په قتلِ عمد کی (یعنی قصداً قتل کی) کفاره نسته توبه دی وکاږی اومعافی دی وغواړی (بیان القرآن)

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوْا وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ السَّلٰمَ

ای ایماندارو ! هرکله چی سفرکوی دالله په لاره کی نوتحقیق کوی اومه وایاست هغه چاته چی تاسی سلام وکی

لَسْتَ مُؤْمِنًا ۚ تَبْتَغُوْنَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۡ فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ

تەنەیی مسلمان تاسی غواړی اسباب ددنیا دژوند نو دالله سره ډیر غنمتونه

كَثِيْرَةٌ ۭ كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِّنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوْا ۭ اِنَّ

دی ، تاسی خو هم داسی واست ددې څخه مخکې بیا الله په تاسی فضل وکی نو اوس تحقیق کوی

اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ﴿۹۴﴾ لَا يَسْتَوِي الْقٰعِدُوْنَ مِنَ

بیشکه الله ستاسی دکارونو څخه خبردار دی ، برابر نه دی ناست

الْمُؤْمِنِيْنَ غَيْرُ اُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجٰهِدُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ

مسلمانان چاته چی هیڅ عذر نسته او هغه مسلمانان چی جنګیږي دالله په لاره کی ،

بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ۭ فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجٰهِدِيْنَ بِاَمْوَالِهِمْ وَ

په خپلو مالونو سره اوخپلو نفسونو سره ، الله لویه کړی ده دجنګیدونکو په خپلو مالونو

اَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقٰعِدِيْنَ دَرَجَةً ۭ وَكُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى ۭ وَ

اوخپلو نفسونو سره په ناست خلقو باندی درجه او دهر یو ه سره وعده کړی ده الله دنیکی ،

فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجٰهِدِيْنَ عَلَى الْقٰعِدِيْنَ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۹۵﴾ دَرَجٰتٍ

او زیات کړی دی الله جنیدونکو ته په ناستو خلقو باندی په لوی اجر کی ، چی درجی دی

مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَّرَحْمَةً ۭ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۹۶﴾

دالله دطرف څخه اوبخښنه ده او مهربانی ده ، او الله دی بخښونکی اومهربانه .

لنډتفسیر: ای مؤمنانو! کله چی تاسی دالله ﷻ په لاره کی (یعنی دجهاد دپاره) سفرکوی نوهریوکار (که قتل وی اوکه بل څه) ترتحقیق وروسته کوی اوداسی سړی ته چی ستاسی په وړاندی (نښانی) داطاعت ښکاره کړی (لکه کلمه ویل یادمسلمانانوپه ډول سلام کول) داسی مه وایاست چی دی (په زړه سره) مسلمان نه دی (محضی دخپل ځان ساتلو دپاره په دروغو اسلام ښکاره کوی) په داسی ډول سره چی تاسی ددنیادژوند دسامان خواهش کوی ، ځکه چی دخدای ﷻ سره (یعنی دهغه په علم اوقدرت کی ستاسی دپاره) ډیر دغنیمت مالونه دی (چی تاسی ته به په جائزه طریقه سره ورسیږی اویاد کړئ چی) اول (په یوه زمانه کی) تاسی هم داسی واست (چی ستاسی داسلام قبلولو مدار یوازی ستاسی دعوه او اظهاررو) بیاالله ﷻ په تاسی احسان وکی (چی په دی ظاهری اسلام باندی یی بس والی وکی اودباطن پلتنه یی لازمه نه کړه) نو (لږ) فکر (خو) کوی بیشکه الله ﷻ ستاسی دعملونو پوره خبرلری (چی وروسته تردی حکم څوک په دی عمل کوی او څوک یی نه کوی) برابرنه دی هغه مسلمان چی بی له څه عذر څخه په کورکی ناست وی (یعنی جهادته نه ځی) اوهغه خلق کوم چی دالله ﷻ په لاره کی په خپلو مالونو اونفسونو

سره (یعنی مالونه خرڅوي اونفسونه حاضروي) جهادکوي (بلکه) الله ﷻ دداسي خلګو درجه ډيره زياته جوړه کړي ده چي په خپلو مالونو اونفسونو سره جهاد کوي په نسبت دکور کښينستونکو او (داغسي خوپه وجه ددي چي دافرض عين نه دي، ګناه پردي کښينستونکو هم نسته ، بلکه په وجه دايمان اونورو فرض عين کارونه پرځاي راوړي) دټولوسره (يعني دجهاد کوونکوسره هم اودناستوسره هم) الله ﷻ دنېه کور (يعني دجنت په آخرت کي) وعده کړيده او (لوړچي کم اجمالاً ويل سوي دي چي دجهاد کوونکو لوېه درجه ده ددي تعين دادي چي) الله ﷻ (دي ذکرسوو) مجاهدينو لره په مقابله دکور کښينسونکو لوي اجر ورکړي دي (دغه درجه ددغه اجرِ عظيم اجمالي تفصيل فرمايي) يعني (دډيرو عملونوپه وجه چي دجهاد کوونکي څخه صادريږي، دثواب) ډيري درجي کومي چي دخداي ﷻ دطرفه څخه ورکول کيږي او (دګناهونو) مغفرت اورحمت (داټول داجرِ عظيم تفصيل سو) اوالله ﷻ لوي مغفرت والااورحمت والادي .

معلومات اومسئلي: دآيتونو ترون: په تيرو آيتونوکي دمؤمن پرقتل باندي دعذاب سختي زورني راغلي دي ، اوس مخ ته فرمايي چي دشرعي حکمونو دجاري کيدو دپاره دمؤمن ، دمؤمن کيدو يوازي ظاهري اسلام کافي دي ، کوم سړي چي داسلام اظهار وکړي دده دقتل څخه لاس بندول واجب دي اويوازي دشك اوشبهي په وجه دباطن لټول اوداسلامي حکمونوپه جاري کولوکي دده ديقيني ايمان دثبوت انتظار کول جائز نه دي ، لکه چي دځينو صحابه وو د دوي دا اسلام په درواغو وګڼي، قتل يي کي او دقتل سوي مال يي په غنيمت کي واخيستی الله ﷻ ددي منع وفرمايله اوکله چي دغه مسئله اصحابوته په ښکاره ډول سره معلومه نه وه، نوپه دي وجه يي يوازي ددوي پرپوهولو صبر وکي اوپر دي کاريي په دوي څه دعذاب وعده نازله نه کړه (بيان القرآن)

(دمسلمان ګڼلو دپاره يوازي نښاني داسلام کافي دي دباطن لټول جائزنه دي)

په ذکر سوو درو آيتونوکي په اول آيت کي داښوونه سوي ده چي کوم سړي ځان مسلمان ښکاره کړي نوبيه مسلمان لره جائزنه دي چي بغير دتحقيق څخه دهغه داوينا نفاق وګڼي ددي آيت دنزول سبب څه داسي واقعات دي چي په هغه کي دځينو صحابه کرامو څخه داسي خطا سوي وه ، لکه چي په ترمذي اومسند احمد ﷫ کي دحضرت عبدالله بن عباس ؓ څخه نقل دي چي دقبيله بنوسليم يوسړي دصحابه کرامو ديوي ټولي سره يوځاي سو ، په داسي موقع باندي چي داحضرات جهادته روان وه ، دي سړي خپلي بزي څرولي ، ده اصحابوته سلام وکي چي داپه عمل کي ددي خبري اظهاروو چي زه مسلمان يم ، صحابه کرامو ؓ داسي وګڼله چي دا وخت دي محضي دخپل ځان اومال دساتلو دپاره دوکه اوچم کوي ، نو هغوي دي قتل کي اودهغه بزي يي دغنيمت مال مقررکي ، دنبي کريم ﷺ په خدمت کي يي حاضري کړي ، په دي باندي دا آيت نازل سوچي کوم سړي تاسي ته په اسلامي طرز او طريقي سره سلام وکړي نو بغير دتحقيق څخه داسي مه ګڼي چي ده دچم په وجه سره ځان مسلمان ظاهرکي ، او دده مال دغنيمت ګڼلو په جوړ سره مه حاصلوي (ابن کثير)

اوحضرت عبدالله بن عباس ؓ څخه يوبل روايت دي چي بخاري په لنده اوبزارپه مفصّله طريقه سره نقل کړي دي، چي نبي کريم ﷺ دمجاهدينو يوه ټولګي وليږله چي حضرت مقداد بن اسود ؓ په کښي هم وو ،

کله چې دوی موقعی ته ورسیدل، نوټول خلک وتښتیدل یوازې یو سړی پاته سو چې د ده سره ډیرمال وو ده داصحابو په وړاندې وویل اَشْهَدُ اَنْ لاّ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ لیکن حضرت مقداد ؓ داسی وګڼله چې دزړه څخه یې نه وایی ، نودی یې قتل کی ، په حاضرینوکی یوه صحابی ؓ وویل چې تابدوکړل چې یوداسی سړی دې قتل کی چاچې د لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ شاهدی ورکړی وه ، زه که دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضرسوم، نو ددی واقعی ذکر به خامخاکوم ، کله چې دا خلک مدینی ته بیرته راغلل، نونبی کریم ﷺ ته یې دا واقع بیان کړه ، ده ﷺ حضرت مقداد ؓ راوغوښتی اوسخته زورنه یې ورکړه او وی فرمایل، چې په ورځ دقیامت به ستاڅه جواب وی کله چې د لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ کلمه ستاپه مقابله کی دعوه داره وی ، په دی واقعه باندی دا آیت نازل سو ، لاَ تَقُوْلُوْا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلٰمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا ددی آیت په باره کی په دی دوو واقعو سربیره نوری واقعی هم نقل دی لیکن دتفسیرتحقیق کوونکی فرمایی چې په دی روایتونوکی ټکرنه سی کیدی چې داټو واقعی دی په مجموعی حیثیت سره دنزول سبب وی ، دآیت په الفاظوکی اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلٰمَ راغلی دی، په دی کی د (سلام) دلفظ څخه که اصطلاحی سلام مراد سی نواوله واقعه ورسره زیات سمون خوری اوکه دسلام دلفظ څخه معنی دسلامت اواطاعت واخیستل سی، نو بیادا ټوله واقعات په دی کی برابردی، په دی وجه اکثرو حضراتو دسلام ترجمه دلته داطاعت (حکم منلو) کړی ده .

(دواقعی دتحقیق کولو څخه پرته فیصله کول جائزنه دی)

ددی آیت په اوله جمله کی یوعام هدایت دی چې مسلمان دی یوکار بی له تحقیقه محضی په ګمان باندی نه کوی، ارشاد دی ، اِذَا ضَرَبْتُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللهِ فَتَبَيَّنُوْا یعنی کله چې تاسی دالله ﷻ په لاره کی سفرکوی نوهرکار ترتحقیق کولو وروسته کوی ، یوازی په ګمان اوخیال باندی په کارکولو سره ډیر وختونه غلطی کیږی، په دی کی یې دسفرقیدهم په دی وجه سره ذکرکی چې دغه واقعات په سفر کی مخ ته راغله یاپه دی وجه چې شبهات په عام ډول سره په سفرکی مخ ته راځی ، په کلی اووطن کی په عام ډول سره دیوه اوبل دحالاتو څخه خلګ خبروی ، که دانه وی نو اصلی حکم عام دی، په سفرکی وی اوکه په کلی کی خوبغیر دتحقیق څخه یوکار کول جائزنه وی ، په یوه حدیث کی د نبی کریم ﷺ ارشاد دی ، په فکر اوخیال سره کار کول دالله ﷻ دطرفه څخه دی اوتلواری کول دشیطان دطرفه څخه دی (بحرمحیط)

دوهمه جمله ده: تَبْتَغُوْنَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا په دی کی ددی مرض اصلاح ده کوم چې ددی غلطی کولو باعث سو ، یعنی ددُنیا د دولت او دغنیمت دمال حاصلولو خیال .

مخ ته دا هم فرمایی چې ستاسی دپاره الله ﷻ دغنیمت مالونه ډیر مقررکړی دی ، تاسی دمالونوپه فکرکی مه لویږی ، تردی وروسته یې یوبل خبرداری وفرمایی چې یوڅه دی ته هم وګوری چې اول به تاسی کی هم ډیر حضرات داسی وه چې په مکه مکرمه کی یې دخپل اسلام اوایمان اعلان نه سوای کولی ، بیاالله ﷻ په تاسی باندی احسان وکی چې دکفارو دقبضی څخه یې آزاد کړاست ، نوداسلام ښکاره والی مو وکی ، نو آیا دا ممکنه نه ده چې دغه سړی کوم چې داسلام لښکر ووینی اوکلمه ووایی په حقیقت کی دمخکی څخه لا مسلمان وی خودکفارو دبیری څخه یې داسلام ښکاره کول نه وی کړی اوچې دغه وخت دمسلمانانو لښکریې ولیدی نواظهاریې وکی ، یاچې کله په اول کی تاسی داسلام

کلمه وویل اوځان ته مو مسلمانان وویل نوپه هغه وخت کی خوتاسی ته دمسلمان مقرر کولو دپاره شریعت داقیدنه وو لګولی چی ستاسی دزړونودی پلټنه دی وسی، نوکه په زړونوکی مو داسلام ثبوت پیداسو، نوبیابه ورته مسلمان وایی ، بلکه یوازی کلمه ویل یی ستاسی دمسلمان مقررکولو دپاره کافی ګڼلی وو ، نودغه ډول اوس هم چی ستاسی په وړاندی څوك کلمه ووایی نومسلمان یی ګڼی .

﴿ اهلِ قبله ووته دکافرنه ویلو مطلب ﴾

ددی آیت کریمه څخه یوه دا مهمه مسئله معلومه سوه چی کوم سړی خپل ځان ته مسلمان وایی برابره خبره ده په کلمه ویلووی اوکه په بله یوه اسلامی طریقه اختیارولو اوبنکاره کولووی مثلاً په لمانځه، اوداسه یانوروکی په شریك کیدو، نوپرمسلمان لازم دی چی دی به مسلمان ګڼی اودده سره به دمسلمانانو په شان معامله کوی ، ددی خبری انتظار به نه کوی چی دی دزړه څخه مسلمان سوی دی اوکه نه دی یاپه کومه بله وجه داسلام اظهارکوی .

او دغه ډول په دی معامله کی به دده عملونوته هم نه کتل کیږی، فرض کړه چی دی لمونځ نه کوی، روژه نه نیسی اوهرقسم ګناهونه کوی، بیاهم ده ته دکافرویلو یادده سره دکافرانو دمعاملی کولو دهیچاحق نسته ، په دی وجه امام اعظمؒ فرمایی ، لاَ نُكَفِّرُ اَهْلَ الْقِبْلَةِ بِذَنْبٍ : یعنی مونږاهلِ قبله ووته دکومی ګناه په وجه کافر نه سو ویلای .

دحدیثو په څینو روایتونوکی هم ددی قسم الفاظ ذکردی، چی اهلِ قبله ووته کافرمه وایاست برابره خبره ده که دی هرڅومره ګناهګارچی وی .

مګردلته یوه خبره په خاص طورسره دیادساتلو اوځان پوهولو قابله ده چی دقرآن او حدیث څخه داثابته ده چی کوم سړی خپل ځان ته مسلمان وایی هغه ته کافرویل یایی کافر ګڼل جائزنه دی ، ددی واضح مطلب دا دی چی ترڅوپوری دده څخه کمه داسی خبره یاکار نه وی سوی چی دکفریقینی نښانه وی ، تر هغه وخته پوری به دده داسلام اقرارصحیح وی اوده ته به مسلمان ویل کیږی او دده سره به دمسلمانانو په شان معامله کول کیږی ، دده دزړه په اړوند دبحث کولو هیچاته حق نسته .

لیکن کوم سړی چی داسلام داظهار او دایمان داقرارسره سره دکفرڅه کلمی هم وایی یاکوم بت ته سجده کوی یاداسلام دیوداسی حکم څخه انکارکوی چی هغه داسلام قطعی او یقینی حکم وی یادکافرانو کومه مذهبی نښانه اختیار وی لکه په غاړه زنّار (لکتایی) یانور اچول ، نودی به بیشکه دخپل کفر دعملونو په سبب کافر ګڼل کیږی ، په ذکر سوی آیت کی په لفظ د، تَبَيَّنُوْا کی دی طرف ته اشاره موجوده ده ، که نه وی نویهودو اونصاراؤ خو تولو خپلو ځانونوته مسلمانان ویل اومسیلمة کذّاب چی په اجماع دصحابه کرامو‌ؓ کافر مقررسوی وواوقتل کړه سوی دی ، دی یوازی داسلام دکلمی اقراری نه وو بلکه داسلامی شعآئرو لمونځ، آذان اونوروهم پابندوو ، په خپل اذان کی به یی د اَشْهَدُ اَنْ لاَّ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ سره اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدً رَّسُوْلُ اللهِ هم ویل ، خوددی سره به یی خپل ځان ته هم نبی اورسول اوصاحب دوحی وایه چی دقرآن اوسنّت دنصوصو څخه خلاف اوبنکاره انکاروو ، په دی وجه دی مُرتدمقرر سو او دده خلاف داصحابو‌ؓ په اجماع سره جهاد وکړل سو .

دمسئلې خلاصه دا سوه چې هرکلمه ویونکي اواهلِ قبله مسلمان ګڼي او دده دزړه او باطن معامله دخدای ﷻ سره ده ، ددې لټون دانسان کارنه دی ، دا الله ﷻ ته حواله کوي ، البته که دایمان داظهارسره ورڅخه دایمان خلاف کوم کار وسی نو دی مرتد ګڼي ، په دې شرط چې دایمان څخه خلاف کیدل یې قطعي اویقیني وي اوپه دې کې دڅه بل احتمال یاتاویل ځای نه وي .

ددې څخه دا هم معلومه سوه چې لفظ د(کلمه ویونکي) یا (اهلِ قبله) اصطلاحي الفاظ دي چې مصداق یې یوازې هغه سړي دي چې داسلام ددعوه کولو څخه وروسته ورڅخه کمه کافرانه وینایاکارصادرنه سي

دجهاد په اړوند څو احکام: په دوهم آیت ، لَايَسْتَوِي الْقٰعِدُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ کې دجهادڅو احکام ذکرسوي دي . چې کوم خلګ بغیر دڅه معذوري څخه په جهادکې نه شریك کیږي ، دوی دهغه خلګوسره نه سي برابریدی کوم چې دالله ﷻ په لاره کې په خپل ځان اومال سره جهادکوي بلکه الله ﷻ جهاد کوونکوله په غیر جهاد کوونکو باندې لوړه درجه اوبښه والي ورکړې دی ، ددې سره یې دا هم وفرمایل چې الله ﷻ دجهادکوونکو اوغیر جهاد کوونکو دواړو فریقو سره دښې بدلې وعده کړې ده ، جنّت او مغفرت به دواړو ته حاصل وي ، فرق به یوازې په درجوکې وي .

دتفسیر عالمان فرمایي چې ددې آیت څخه معلومه سوه چې په عاموحالاتوکې جهاد فرض کفایي دی چې ځیني خلګ یې ادا کړي نودباقي مسلمانانو غاړه خلاصیږي ، په دې شرط چې کوم خلګ په جهاد کې شریك وي، هغه ددې دپاره پوره وي اوکه هغوی پوره نه وي نو د دوی په شاوخوا مسلمانانوهم فرض کیږي چې دمجاهدینو کومك وکړي .

دفرضِ کفایي پیژندل: فرض کفایي په شریعت کې هغوفرضوته ویل کیږي چې اداکول یې پرهر مسلمان باندې ضروري نه وي، بلکه دځینوکول یې پوره کیږي اوپه عامه طریقه سره قومي او اجتماعي کارونه په دې درجه کې دي ، ددیني علمونو تعلیم اوتبلیغ هم داسې فرض دی ، څه خلګ چې په کښې مشغول وي اوهغه ورلره پوره وي نودنورو مسلمانانو غاړې په خلاصیږي ، لیکن کوم ځای چې هیڅوك هم په دې کې مشغول نه وي، نوټوله ګناهګاروي ، دمړي دجنازې لمونځ اوکفن دفن هم یوقومي شي دی چې یو مسلمان ورورد خپل بل مسلمان ورورحق اداکوي اوددې حکم هم دغه دی ، مسجدونه اومدرسې جوړول اودعامو خلګودفائدې نورکارونه کول هم په دې حکم کې داخل دي ، یعنې چې ځیني مسلمانان یې کوي نو دنورو غاړې خلاصیږي .

په عام طورسره هغه حکمونه چې داجتماعي اوقومي ضرورتونوسره یې تعلق وي ، دغه اسلامي شریعت فرضِ کفایي مقرر کړي دا ددې دپاره چې دکارونودتقسیم پراُصولو باندې عمل کیږي اوټول فرض ادا کیږي، یعنې چې ځیني خلګ جهاد کوي، ځیني دتعلیم اوتبلیغ کارکوي اوځیني نورخلګ داسلامي یاانساني ضرورتونو دپوره کولو کارکوي، نوټول کارونه به سرته رسیږي .

په دې آیت کې یې كُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى وفرمایل ، هغه خلګ یې هم مطمئن کړل ، چې دجهاد څخه پرته په نورودیني ضرورتونوکې مشغول وي لیکن داحکم په عاموحالاتوکې دی چې کله دیوڅوخلګو جهاد داسلام ددښمنانوددفع کولودپاره کافي وي اوکه ددوی جهادکافي نه وي دنورکومك ضرورت وي نو

دشاوخواپه نورو خلګوهم فرض عين کيږي اوکه دغه هم کافي نه وي نوبياپرنورو دشاوخوا خلګو فرض عين کيږي اوهم دغسي ترمشرقه اومغربه پورې پرهريوه مسلمان فرض کيږي چي شريك سي په کښې.
په دريم آيت کي هم ددغو درجو دفضيلت بيان دی کومي چي جهاد کوونکوته په نورو حاصلي دي.
مسئله : په شل، ګوډ، ړوند، ناجوړي اوبل شرعي معذور باندي جهاد فرض نه دی.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا

هغه خلق دچا چي ملائکي روح وباسي په داسي حالت کي چي دخان سره يې بدکړي وي ، وايې دوی ته ملائکي چي تاسي په څه حال کي واست ، دوی وايي مونږ وو ،

مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً

ناچاره په دي ملك کي ، وايي ملائکي آيا نه وه مخکه دالله فراخه

فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾

چي وطن مو پريښی وای او هلته تللي وای؟ نو ددا سي خلقو ځای دوږخ دي اوهغه ډيرناکاره ځای دی ،

إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ

مګر کوم چي کمزوري دي دسړو او دښځو اودېچو څخه چي نه سي کولی

حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ

څه تدبير او نه ورته څه لار معلومه ده ، نو دغوته اميد دی چي الله ﷻ يې معاف

عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

کړي او دی الله معاف کوونکی بخښنې والا، اوڅوك چي وطن پرېږدي دالله په لاره کي

يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ

بيا به پيدا کړي ددې په مقابل کي ځای ډير او فراخي ، اوڅوك چي ووزي دخپل کور څخه

مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ

هجرت کوونکی الله او رسول طرف ته بيا ونيسي دی مرګ نو مقرر سو دده ثواب

عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۱۰۰﴾

دالله سره او دی الله بخښنی والا مهربانه

لنډتفسير: بیشکه دداسی خلګو روح چی ملائکی قبض کوی چاچی (سره دقدرته دهجرت، هجرت نه وی کړی) خپل ځانونه یی ګناهګار ساتلی وی نو (دغه وخت) هغه (ملائکی) ده ته وایی چی ته (ددین په کم (کم) کارکی وی (یعنی ددین کوم کوم ضروری کاردی کوی) دی به (په جواب کی) ووایی چی مونږ (دخپلی اوسیدنی) په مځکه کی محضی مغلوب وو (نوپه دی وجه مونږددین په ډیرو ضروری خبرو عمل نه سو کولی، یعنی دغه فرض مونږدمجبوری څخه پاته کړی وو) دوی (ملائکی) وایی (که په دغه ځای کی مو نه سوای کولی نو) ولی دخدای ﷻ مځکه پراخه نه وه تاسی ته وطن پریښوول ددی څخه (بلی مځکی ته) تلل په کار وه (هلته به تللی وای نو فرض به موادا کولی سوای نو دوی به لاجوابه سی اوجُرم به یی ثابت سی) نوددی خلګو ځای دوزخ دی اودتللو دپاره دغه ډیر بیکاره ځای دی، لیکن کوم سړی اوښځی اوکوچنیان (چی په واقع کی پرهجرت هم) قادرنه وی، نه څه تدبیرکولی سی، نه ورته لارمعلومه وی نو د دوی دپاره اُمیددی چی الله ﷻ معافی وکړی اوالله ﷻ لوی معاف کوونکی، لوی مغفرت کولو والا دی او (دکومو خلګودپاره چی هجرت روا دی په دوی کی) کوم سړی چی دالله ﷻ په لاره کی (یعنی ددین دپاره) هجرت وکړی نوده ته به په مځکه کی دتللو دپاره ډیرځایونه ورسیږی او (ددین دښکاره کولو) ډیره فراخی به پیداکړی (نوکه داسی ځای ته ورسیدی، نوپه دُنیاکی هم په دی سفراو اظهار ددین سره کامیابی ظاهره ده) او (که اتفاقًا داذکرسوی کامیابی ورته حاصله نه سی نوبیاهم دآخرت کامیابی خویی یقینی ده، ځکه چی زمونږ قانون دی چی) کوم سړی دخپل کورڅخه په دی نیت سره ووزی چی دالله ﷻ او رسول ﷺ (ددین دښکاره کولوځای) وطرف ته هجرت وکړم بیا (ترمقصد حاصلولومخکی) دی مرګ ونیسی نوبیاهم دده ثواب (دکم وعده چی پرهجرت کولوده) ثابت سو (چی دوعدی په وجه سره داسی ده لکه) دالله ﷻ په ذمّه (که څه هم چی لادی سفرته هجرت نه ویل کیږی لیکن په ښه نیّت سره ددی په شروع کولو ورته پوره ثواب ورکړل سو) اوالله ﷻ لوی مغفرت کوونکی دی (ددی نیم ګړی هجرت په برکت سره که څه هم چی پوره نه سو، ډیر ګناهونه به معاف کړی، لکه چی په حدیث کی دهجرت په فضیلت کی راغلی دی چی په هجرت سره تیرګناهونه معاف کیږی او) لوی رحمت والادی (چی دعمل په ښه نیت سره پر شروع کولو دعمل دپوره کیدو غوندی ثواب ورکوی) یعنی چی نیک عمل شروع کړه سی نوکه پوره هم نه سی خو ثواب یی پوره ور رسیږی.

معلومات اومسئلی: دهجرت پیژندګلوی: په دی څلوروآیتونو کی دهجرت دفضیلتونو برکتونو اودحکمونو بیان دی په لُغت کی هجرت دهجران اوهجرپه معنی کی دی یعنی دیوه شی څخه بیزاره کیدل اوپریښوول یی، اوپه عامومحاوروکی دهجرت لفظ دوطن پریښوولودپاره ویل کیږی دشرع په اصطلاح کی دارالکفر پریښوول اودار الاسلام ته تللوته هجرت وایی (روح المعانی، وملاعلی قاری) په شرح دمشکوٰة کی فرمایی چی یو وطن ددینی وجوهو پربنآء پریښوول هم په هجرت کی دی (مرقاة ص ۳۹ ج ۱)

دسورة حشر آیت ، اَلَّذِیْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِیَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ کوم چی دمهاجرینو اصحابو ﷺ په باره کی نازل سوی دی ددی څخه معلومه سوه چی که دیوه ملك کفار مسلمانان د دوی دمسلمانیدو په وجه په زورسره وباسی نو دا هم په هجرت کی دا خل دی .

ددی تعریف (یعنی معلوماتو) څخه معلومه سوه چی دهندوستان څخه پاکستان ته کوم مسلمانان په خپل اختیار سره د دارالکفرڅخه دبیزاری په سبب راغلی دی یاکوم چی غیرمسلمانانوپه زورسره را ایستلی دی ، دا ټول خلگ دشرعی معنٰی په اعتبارسره مهاجرین دی ، البته څوك چی دتجارتی ترقی یادمزدوری دآسانی په وجه رانقل سی هغه شرعًا دمهاجرویلو لائق نه دی ، او دصحیح بخاری اومسلم په یوه حدیث کی د نبی کریم ﷺ ارشاد دی .

اَلْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَانَهَی اللّٰهُ عَنْهُ وَرَسُوْلُهٗ

(مهاجرهغه دی چی هغه ټول شیان پریږدی دکومو څخه چی الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ منع فرمایلی ده) نو ددی مطلب ددی حدیث داولی جملی څخه صادریږی په کوم کی چی دا ارشاد دی .

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُوْنَ مِنْ لِّسَانِهٖ وَیَدِهٖ .

(مسلمان هغه دی دچادژبی اولاسونو دتکلیف څخه چی ټول مسلمانان محفوظ اوسلامت وی) ددی مراد ښکاره دی چی رېښتینی اوپوخ مسلمان هغه دی چی نوروته تکلیف نه رسوی ، دغه ډول درېښتینی اوکامیاب مهاجر هغه دی چی یوازی دوطن په پرېښوولو بس والی ونه کړی ، بلکه څومره شیان چی شریعت حرام اوناجائز مقررکړی دی ، هغه ټول هم پریږدی .

خپل زړه هم بدل کړه داحرام په جامو سره .

دهجرت فضیلتونه : په قرآن کریم کی لکه څنگه چی دجهادپه اړوند آیتونه خپاره واره دی نو دغه ډول دهجرت ذکر هم دقرآن کریم په اکثرو سورتونوکی خای پرخای ډیر وارونه راغلی دی ، چی داټول آیتونه راجمع کړه سی ، نو ددی څخه معلومیږی چی دهجرت په آیتونوکی دری قسمه مضمونونه دی ، اول دهجرت فضیلتونه ، دوهم یی ددنیا او آخرت برکتونه .... دریم سره دقدرته د دارالکفر څخه دهجرت په نه کولو دعذاب وعدی .... اول مضمون یعنی دهجرت فآئدی دسورة بقرة په یوه آیت کی دی .

اِنَّ الَّذِیْنَ آمَنُوْا وَالَّذِیْنَ هَاجَرُوْا وَجَاهَدُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ اُولٰٓـئِكَ یَرْجُوْنَ رَحْمَةَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ .

یعنی هغه څوك چی ایمان راوړی اوچاچی دالله ﷻ په لاره کی هجرت اوجهادوکی دوی دالله ﷻ درحمت اُمیدواره دی او الله ﷻ لوی بخښونکی مهربانه دی .... دوهم آیت په سورة توبه کی دی .

اَلَّذِیْنَ آمَنُوْا وَهَاجَرُوْا وَجَاهَدُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَآئِزُوْنَ .

یعنی کوم خلگ چی ایمان راوړی اوچاچی دالله ﷻ په لاره کی هجرت اوجهاد اختیارکی دوی دالله ﷻ سره په لویه درجه کی دی او دا خلگ کامیاب اوبامراده دی .... او دریم دا آیت دسورة نسآء دی .

وَمَنْ یَّخْرُجْ مِنْۢ بَیْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَی اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ یُدْرِکْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهٗ عَلَی اللّٰهِ .

یعنی کم سړی چی دالله ﷻ او درسول ﷺ دپاره دخپل کورڅخه دهجرت په نیت ووزی بیاپه لاره کی ورته مرگ راسی نو دده ثواب دالله ﷻ په ذمّه سو .

دا آیت دځینو روایتونو مطابق دحضرت خالدبن حزام په باره کی دحبشی دهجرت په زمانه کی نازل سوی دی ، دی دمکی څخه حبشی ته دهجرت په نیت وتلی وو ، په لاره کی دی مار وخوړی اودهغه څخه وفات سو ، په هرحال په دی درو سره آیتونوکی ددار الکفر څخه دهجرت ترغیب او ددی دلویو لویو فضیلتونو بیان په واضح ډول سره راغلی دی .... په یوه حدیث کی د نبی کریم ﷺ ارشاد دی .

اَلْهِجْرَةُ تَهْدِمُ مَاکَانَ قَبْلَهَا .... یعنی هجرت هغه ټول گناهونه ختموی کوم چی یی ترهجرت مخکی کړی دی .

دهجرت برکتونه : دبرکتونو په اړوند دسورة نحل په یوه آیت کی ارشاد دی .

وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا فِي اللّٰهِ مِنْم بَعْدِ مَا ظُلِمُوْا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْاٰخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ .

یعنی کوموخلکو چی دالله ﷻ دپاره هجرت وکی وروسته تردی چی په دوی باندی ظلم وسو مونږ به دوی ته په دنیاکی ښه ځای ورکړو او دآخرت ثواب خو ډیر لوی دی ، کاشکی! دا خلگ پوهیدی .

دسورة نسآء څلور آیتونه کوم چی لوړ ذکر سوی دی ، په دی کی دڅلورم آیت هم تقریباً دا مضمون دی ، په دی کی ارشاد دی .

وَمَنْ يُّهَاجِرْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيْرًا وَّسَعَةً ..

یعنی کوم سړی چی دالله ﷻ په لاره کی هجرت وکړی ، دی به پیداکی په مځکه کی ځای ډیر اوفراخی .

د آیت لفظ مُرَاغَمْ .. مصدر دی چی معنی یی ده دیوی مځکی څخه د دوهمی مځکی وطرف ته منتقل کیدل او دمنتقل کیدو ځای ته هم (مُراغم) وایی .

په دی دواړو آیتونوکی دهجرت ظاهری اوباطنی برکتونه بیان سوی دی چی په دی کی دالله ﷻ دا وعده ده چی کوم سړی دالله ﷻ او درسول ﷺ دپاره هجرت کوی الله ﷻ دده دپاره په دنیاکی لاری پیداکوی او ده ته په دنیاکی ښه ټیکانه هم ورکوی اود آخرت ثواب اودرجی خو تر وهم اوگمان هم ډیری زیاتی دی .

دښه ټیکانی تفسیر مجاهد رحمه الله په رزق حلال سره اوحسن بصری رحمه الله په ښائسته مکان اوځای سره اوځینو نورو تفسیر لیکونکو په مخالفینو دغلبی ، عزت اوشرافت سره کړی دی ، او حقیقت دا دی چی دآیت په مفهوم کی داټولی خبری داخلی دی ، لکه چی ددنیا تاریخ شاهددی چی کله چادالله ﷻ دپاره وطن پری ایښی دی ، نوالله ﷻ ده ته دوطن ترمکان ښایسته مکان، دوطن ترعزت اوشرافت زیات عزت، دوطن ترآرام زیات آرام ورکړی دی .

حضرت ابراهیم علیه السلام خپل وطن عراق پری ښووی، شام ته یی هجرت وکی نوالله ﷻ دا ټول شیان دهغه نصیب کړل ، حضرت موسٰی علیه السلام اودهغه سره بنی اسرآئیلو دخپل وطن څخه دالله ﷻ دپاره هجرت وکی یعنی مصریی پری ښووی ، نوالله ﷻ دوی تردی ښه وطن دشام ملك ورکی اوبیامصر هم دوی ته ورسیدی ، زمونږ سردار حضرت خاتم الانبیآء نبی اکرم ﷺ اودده ﷺ صحابه وو دالله ﷻ اورسول ﷺ دپاره مکه پری ښووله نو دی مهاجرینوته ترمکی ښه ټیکانه په مدینه شریفه کی نصیب سوه ، هرقسم عزت، غلبی، راحت اومالداری ورته ورکړل سوه ، دهجرت په اولنیو ورځوکی یوڅو ورځی تکلیف او سختی خوځه خبره نه ده ، ددی عبوری دور څخه وروسته چی کم نعمتونه الله ﷻ دوی ته ورکړل او د دوی په نسلونو کی تر ډیره پوری جاری پاته سوه ، اعتبار هغه لره دی .

دصحابه کرامو ﷺ دلورو تندو کوم واقعات چې په تاریخ کې مشهوردي هغه په عام ډول سره دهجرت دابتدايي (اولنی) دورسره تعلق لري، اویاهغوی دافقرپه خپله رضا سره خوښ کړی وو، مال اودولت یې نه خوښوی ځه چې به ورته راتلل دالله ﷺ په لاره کې به یې خرڅول، لکه چې په خپله دنبی کریم ﷺ دا حال وو چې دده ﷺ لوړه اوتنده یوازې اختیاری وه، ده ﷺ غنا اومالداری نه اختیاروله، او ددې سره هم دهجرت په شپږم کال دخیبر ترفتح وروسته دنبی کریم ﷺ دټول اهل اوعیال دګذار یوځه انتظام وسو، دغه ډول دخلفآء راشدینو ﷺ ټولو داحال وو، چې مدینې ته تررسیدو وروسته الله ﷺ دوی ته هرڅه ورکړی وه لیکن چې اسلامي ضرورت پیښ سونو حضرت صدیق اکبر ﷺ دخپل کور ټول مال راوړی اوپیش یې کی، اُمّ المؤمنین حضرت زینب ﷺ ته چې به کومه وظیفه رسیده هغه به یې ټوله پرفقیرانو اومسکینانو تقسیموله اوپه خپله به یې دفقیرانو ژوند تیروی، په دې وجه ددې نوم اُمّ المساکین (دمسکینانو مور) وو اوسره ددې دغنیانو صحابه وو دچاځخه چې په ډیر مقدارسره مال اوجایداد پاته سوی وو، ددوی مقدارهم په صحابه کرامو کې کم نه وو، ډیرصحابه کرام داسی هم وه چې په خپل وطن مکّه مکرّمه کې مفلسه اونادارہ وه، ترهجرت وروسته الله ﷺ دوی ته مال، دولت اوهرقسم راحتونه ورکړل، حضرت ابوهریرة ﷺ چې کله دیوه ولایت والي جوړکړه سو، نو په ډیرخوندسره به یې دخپل تیر ژوند نقشه ځان ته راحاضروله اوخپل نفس ته به یې ویل: ابوهریره ﷺ ته هغه یې چې دفلانکی قبلیې مزدور وی اوستا تنخواه یوازې دنس ډکولو ډوډۍ وه اوستا کار دا وو چې کله به دغه خلګ په سفرتلل نوته به ورسره پیاده روان وی اوکله چې به دوی پر یوه منزل کښېنسته سول نوتابه ورته داور بلولو دپاره خاشې او لرګی راوړل، نن داسلام په برکت ته دکوم ځای ځخه کوم ځای ته ورسیدی، تاته امام اوامیر المؤمنین ویل کیږي لنډه دا ده چې الله ﷺ کومه وعده دمهاجرینو دپاره په قرآن کریم کې فرمایلې ده، دادنیاپه خپلوسترګو سره پوره سوی لیدلې ده، البته په دې آیت کې شرط دادی چې د هَاجَرُوا فِي اللّٰهِ مصداق وی، ددنیا دمال، دولت یاحکومت، بادشاهت یاعزّت اومرتبې دطلب دپاره یې هجرت نه وی کړی، که نه وی نودصحیح بخاری په حدیث کې دنبی کریم ﷺ دا ارشاد هم دی چې کوم سړی دالله ﷺ او دهغه درسول ﷺ په نیت سره هجرت کوی نودهغه هجرت دالله ﷺ اودرسول ﷺ دپاره دی یعنی صحیح هجرت دی چې فضیلتونه اوبرکتونه یې په قرآن کې ذکردی اوکوم سړی چې دځه مال دطلب یادښځې دنکاح په خیال سره هجرت کوی نودده دهجرت بدله هم دغه شی دی دکوم دپاره چې ده هجرت کړی وی.

نن چې کوم ځینې مهاجرین پریشان حاله دی یاخولا تراوسه په دغه عبوری زمانه کې دی کوم چې دهجرت په اولنی دورکې پریشانی راځي یاهغوی په صحیح معنی سره مهاجرنه دی، دوی ته په کاردی چې دخپل نیت اوحال داصلاح طرف ته توجه وکړی، دنیت اوعمل داصلاح کولو ځخه وروسته به دوی دالله ﷺ دوعدې رېښتین والی په خپلو سترګوسره ووینی.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ ۖ إِنْ خِفْتُمْ

اوکله چې تاسی سفرکوی په مځکه کې نوپه تاسی ګناه نسته چې ځه کم کړی دلمانځه ځخه که تاسی سره بیره وی

اَنْ يَّفْتِنَكُمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ اِنَّ الْكٰفِرِيْنَ كَانُوْا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِيْنًا ﴿١٠١﴾

که تاسی سره بیره وی چی آزار به کړی تاسی کافران ، البته کافران ستاسی ښکاره دښمنان دی

وَاِذَا كُنْتَ فِيْهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ

اوکله چی تاسی ﷺ په دوی کی موجود یاست بیا دوی ته دجمع لمونځ ورکوی نو په کار دی چی یوه ډله د دوی

مَّعَكَ وَلْيَاْخُذُوْٓا اَسْلِحَتَهُمْ ۣ فَاِذَا سَجَدُوْا فَلْيَكُوْنُوْا مِنْ وَّرَآئِكُمْ

ودریږي تاسی ﷺ سره اودخان سره دی واخلی خپله وسله بیا چی کله دوی سجده وکړی نو لیری دی سی ستاد خوا څخه

وَلْتَاْتِ طَآئِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوْا فَلْيُصَلُّوْا مَعَكَ وَلْيَاْخُذُوْا

اورا دی سی بله ډله چا چی لمونځ نه دی کړی هغوی دی لمونځ وکړی تاسره اوراوادی خلی

حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ ۚ وَدَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْ تَغْفُلُوْنَ عَنْ

خپل دبچانو سامان او خپله وسله کافران غواړي چی په څه شان سره تاسی به پرواه سی د

اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيْلُوْنَ عَلَيْكُمْ مَّيْلَةً وَّاحِدَةً ؕ وَ

خپلی وسلی او اسباب څخه چی په تاسی حمله وکړی په یوه وار

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِّنْ مَّطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَّرْضٰٓى

اوپه تاسی څه ګناه نسته که تاسی ته تکلیف وی دباران څخه یا تاسی مریضان یاست

اَنْ تَضَعُوْٓا اَسْلِحَتَكُمْ ۚ وَخُذُوْا حِذْرَكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكٰفِرِيْنَ

چی کښیږدی خپله وسله ، اودخان سره اخلئ خپل دبچانو سامان بیشکه الله تیارکړی دی دکافرانو دپاره

عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿١٠٢﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُوْدًا

عذاب دذلت ، نو کله چی تاسی لمونځ وکی نو یاد وی الله په ولاړي په ناسته

وَّعَلٰى جُنُوْبِكُمْ ۚ فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ فَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ ۚ اِنَّ الصَّلٰوةَ

او په پروتی بیا چی کله بیرته ولاړه سی نو برابر وی لمونځ ، بیشکه لمونځ

كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ كِتٰبًا مَّوْقُوْتًا ﴿۱۰۳﴾ وَلَا تَهِنُوْا فِي ابْتِغَآءِ الْقَوْمِ

په مسلمانانو باندي فرض دي په خپلو مقررو وختوكي، او بې همته كيږئ مه په دوى پسې په ورپسې

اِنْ تَكُوْنُوْا تَاْلَمُوْنَ فَاِنَّهُمْ يَاْلَمُوْنَ كَمَا تَاْلَمُوْنَ ۚ وَتَرْجُوْنَ مِنَ

كېدونكې ، كه تاسې بې آرامه كيږئ نو دوى هم بې آرامه كيږي لكه څنګه چې تاسې كيږئ او تاسې اميدلرئ

اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُوْنَ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۱۰۴﴾ ع

دالله څخه داسې چې دوى نه لري او الله په هرڅه پوه حكمت والا دى

تفسير: اوكله چې تاسې په مځكه كې سفركوئ (چې مقدار يې درې منزله وي) نو تاسې ته په دې كې څه ګناه به نه وي (بلكه ضروري ده) چې تاسې (دماپښين، مازديګر، او ماسختن فرض) لمونځ (څلوررکعته) كم كړئ (يعنې دڅلورو پرځاى دوه وكئ) كه ستاسې سره دابيره وي چې كافران خلګ به تاسې پريشانه كړي (اوددې بيرې په وجه سره به يو ځاى ترديره وخته پورې دريدل دفآئدې خلاف ګڼې څكه چې) بيشكه كافران خلګ ستاسې ښكاره دښمنان دي ، اوكله چې ته په دوى كې تشريف لرې (اودغه ډول چې ستاسې په ځاى بل څوك امام وي) بيا ستاسې سره دوى لمونځ كول غواړې (اوبيره وي چې كه ټول په لمانځه كې مشغول سو نو داسې نه چې دښمن موقع پيداكړي اوحمله وكړي) نو (په داسې حالت كې) داسې په كار دي چې (دغه جماعت دي دوى ډلې سې بيا) په دوى كې دي يوه ډله ستاسره (پرلمانځه) ودريږي (اودوهمه ډله دې دحفاظت دپاره ددښمن مقابلې ته ودريږي چې دښمن ته ګورې) اودغه خلګ (كم چې ستاسره په لمانځه كې شامل دي دوى دي هم كوچنې غوندې) وسله واخلې (يعنې ترلمانځه دريدومخكې دي راواخلي چې شايدكه دمقابلې ضرورت راسې نوپه وسله رااخيستوكې به وخت نه لګيږي، په دستې به جنګ كوي، كه څه هم چې لمونځ به يې په جنګ سره مات سي ليكن داګناه نه ده) بياچې كله داخلګ (ستاسره) سجده وكړي (يعنې يوركعت پوره كړي) نودا خلګ دي (دحفاظت دپاره) ستاسې څخه شاته سي (يعنې دنبي كريم ﷺ څخه اوددغې بلې ډلې څخه چې لاپه لمانځه كې نه ده شامله اوس شامليږي، دوى دي ددې ټولو څخه شاته ولاړسي) اوهغه بله ډله چاچې لالمونځ نه دى كړى (يعنې شروع كړي يې هم نه دى هغه دي ددې اولنې ډلې په ځاى امام ته نژدې) راسې اوستاسره دې (يوركعت لمونځ چې باقي دى (هغه دى) وكړي اوداخلګ دې هم دخپل ځان دساتلو سامان اوخپلې وسلې را واخلي (او دسامان اووسلې دځان سره داخيستوځكه حكم سوى دى چې) كافران خلګ دا غواړي چې كه تاسې دخپلو وسلو اوسامانونوڅخه (لرغوندې) غافله سواست نودوى به پرتاسې په يوه وار حمله وكړي (نوپه داسې حالت كې احتياط ضروري دى) اوكه تاسې ته دباران (اونورو) په وجه (دوسلې سره په تللوكې) تكليف وي ياتاسې ناجوړه ياست (اوپه دې وجه اسلحه نسئ درسره اخيستلاى) نوتاسې ته په دې كې

(هم) کومه گناه نسته چې اسلحه ایستلی ساتی (بیاهم) دخپل خلاصون سامان (خامخادځان سره) اخلی (اودا خیال مه کوی چې دکفارو ددښمنۍ یوازی) په دنیاکی علاج سوی دی بلکه په آخرت کی به تردی زیات ددوی علاج (وی ځکه چې) بیشکه الله ﷻ دکافرانو دپاره سپکوونکې سزا تیاره کړی ده بیاچې کله تاسی لمونځ (دبیری) اداکړی نو (په زړه طریقه) دالله ﷻ په یادولو کی مشغوله کیږی ، په ولاړی هم، او په ناستی هم ، اوپه پروتی هم (یعنی په هرحالت کی حتی چې عینی دجنګ په وخت کی هم دالله ﷻ ذکر جاری ساتئ، په زړه سره هم اود شرعی احکامو په منلوسره هم، دغه هم په ذکرکی داخل دی . په جنګ کی دخلاف شرع کوم کارکولو ځخه ځان ساتی ، مقصد دا دی چې لمونځ ختم سوځوذکرنه ختمیږی ، دسفراو بیری په وجه په لمانځه کی کمی سوی وه، لیکن ذکرپه خپل حالت باندی دی) بیاچې کله تاسی مطمئن سئ (یعنی سفرختم کړی مقیم سی ، او دغه ډول دبیری ترختمیدو وروسته بی بیری سئ) نولمونځ د (اصلی) قاعدو موافق کوئ (یعنی قصراوپه لمانځه کی تلل او نور اوس مه کوئ ځکه چې دغه خودیوه عارض په وجه رواسوی وه) یقیناً لمونځ پر مسلمانانو فرض دی اوپه وخت پوری تړل سوی دی (وروسته ترفرض والی په وجه یی اداکول ضروری سو، اودوخت سره دخاص کیدوپه وجه یی په وخت کی اداکول ضروری سوه، په دی وجه په شکل اوصورت کی یی یوڅه لږتبدیلی وکړل سوه، خوبیاهم دلمانځه مقصودی صورت هم هغه اصلی صورت دی نوچې سبب ختم سونودلمانځه داصلی صورت حفاظت لازمی سو) اوبی همتی مه کوئ ددی مخالف قوم په وریسی کیدلوکی (ځکه چې ددی ضرورت دی) اوکه تاسی (دزخمونو ځخه) په تکلیف کی اخته یاست نو (څه وسوه) هغوی هم په دردکی اخته دی لکه تاسی چې په دردکی اخته یاست (نوهغوی ترتاسی زیات قوت نلری، بیابیره دچشی ده) او (په تاسی کی یو زیاتوالی تردوی دادی چې) تاسی دالله ﷻ دطرف ځخه دداسی شیانو اُمید ساتی چې دغه خلق (دهغه) اُمیدنه ساتی (یعنی ثواب، نودزړه په قوّت کی تاسی زیات سواست اودبدن په کمزوری کی یو ډول نوتاسی ته زیات چسپ کیدل په کاردی) الله ﷻ لوی علم والادی (هغه ته دکفارو کمزوری زړه اوکمزوری بدن معلوم دی) لوی حکمت والادی (ستاسی دبراشت ترطاقت یی زیات حکم درته ونه فرمایی)

معلومات اومسئلې: دآیتونو ترون: لوړ دجهاداودهجرت ذکروُ اوپه غالبو حالاتوکی دجهاد اوهجرت دپاره دسفرکولو ضرورت وی، اوپه داسی سفرکی دمخالف دطرفه بیره هم اکثره وی، په دی وجه دسفراو بیری په رعایت سره چې په لمانځه کی کومی خاصی آسانی ورکړل سوی وی ، مخ ته دهغه ذکر فرمایی .

دسفر اوقصرحکمونه: مسئله : کوم سفر چې تر درو منزلونو (اته څلویښت ۴۸ میلونو\ پنځه اویا ۷۵ کیلو مترو) کم وی په هغه سفرکی لمونځ پوره کول کیږی ، دقصر لمونځ به نه کوی .

مسئله: اوکله چې سفرختم کړی ، منزل ته ورسیږی نوکه هلته یی اراده ترپنځلسو ورځو دکم پاته کیدو وه بیاهم مسافر دی ، څلور رکعته لمونځ فرض به دوه رکعته کوی، دی ته قصر وایی ، اوکه دپنځلسو ورځو یا تردی دزیاتو ورځو دپاته کیدو اراده یی وه په یوه کلی کی ، نو هغه به یی وطن داقامت سی هلته به قصرنه کوی ؛ بلکه داصلی وطن په شان پوره لمونځ به کوی .

مسئله قصریوازی ددرو وختونوپه فرض لمونځونوکی دی دماښام اوسهارپه لمونځونوپه سنتواووتروکی نسته

مسئله: په سفرکی که بیره نه وی هم به قصر لمونځ کوی .

مسئله: ځینی خلق دپوره لمونځ په ځای په قصرلمونځ کولوکی په زړه کی دګناه وسوسه پیداکوی داصحیح نه ده ، ځکه چی قصرهم دشریعت حکم دی نو دشریعت په حکم منلوکی ګناه نه وی ، بلکه ثواب وی .

مسئله: په آیت کی دی ، وَاِذَا كُنْتَ فِيْهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ (یعنی کله چی ته ﷺ په دوی کی موجود یی) ددی ځخه دانه دی ګڼل په کار چی ګوندی اوس دبیری دلمانځه حکم باقی پاته نسو ځکه چی دده ﷺ ذات مبارك اوس په مونږکی موجود نه دی . اوداشرط دهغه وخت په اعتبارسره بیان سوی دی. ځکه چی دنبی ﷺ په موجودګی کی بل سړی بی له عذره امام نه سی جوړیدی ، تردہ ﷺ وروسته اوس چی څوك امام وی ، هغه دده ﷺ قائم مقام دی اوهغه به دبیری لمونځ قوم ته ورکوی دټولو امامانو رحمهم الله په نزد دبیری دلمونځ حکم دده ﷺ وروسته هم جاری دی منسوخ سوی نه دی .

مسئله: لکه دانسان ځخه دبیری په وخت کی چی دبیری کم لمونځ جائز دی ، دغه ډول که دزمری یاافعی مار اونورو شیانو بیره وه اودلمانځه وخت تنګ وو ، نودغه وخت هم جائزدی .

مسئله: په آیت کی یی د دواړو ډلو دیوه یوه رکعت کولوذکر کړی دی ددوهم رکعت کولو طریقه په حدیث کی راغلی ده، چی نبی کریم ﷺ چی کله پردوو رکعتونو باندی سلام وګرځوی نودواړو ډلو خپل یویو رکعت خان ځان نه وکی، نور تفصیل په احادیثوکی دی .

اِنَّآ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَآ اَرٰىكَ اللّٰهُ ۗ وَلَا تَكُنْ

بیشکه مونږنازل کړی دی تاته کتاب رښتینی چی ته انصاف وکړی په خلقوکی په هغه څه چی ښوولی دی تاته الله اوته مه کیږه

لِّلْخَآئِنِيْنَ خَصِيْمًا ﴿۱۰۵﴾ وَّاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا

دتګی کوونکودطرف څخه،جګړه کوونکی ، اوبخښش غواړه دالله څخه ، بیشکه الله بخښنی والا

رَّحِيْمًا ﴿۱۰۶﴾ وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِيْنَ يَخْتَانُوْنَ اَنْفُسَهُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ

مهربانه دی، اوجګړه مه کوه دهغوی دطرف څخه چی په زړونوکی تګی ساتی ، بیشکه الله

لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَثِيْمًا ﴿۱۰۷﴾ يَّسْتَخْفُوْنَ مِنَ النَّاسِ وَ

نه خوښوی هغه څوك چی تګ ګناهګار وی ، شرمیږي دخلقو څخه

لَا يَسْتَخْفُوْنَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُوْنَ مَا لَا يَرْضٰى

او نه شرمیږي دالله څخه اوهغه د دوی سره دی کله چی مشوری کوی دشپی دهغه خبری چی الله پرراضی

مِنَ الْقَوْلِ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطًا ﴿۱۰۸﴾ هٰٓاَنْتُمْ

نه دی او څه چی دوی کوی ټول دالله په قابو کی دی ، اوری تاسی خلق

هٰۤاَنۡتُمۡ هٰۤؤُلَآءِ جٰدَلۡتُمۡ عَنۡهُمۡ فِي الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا فَمَنۡ يُّجَادِلُ اللّٰهَ

جګړه کوی د دوی د طرف څخه ددنیا په ژوند کی بیا به څوک جګړه وکړی د دوی

عَنۡهُمۡ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ اَمۡ مَّنۡ يَّكُوۡنُ عَلَيۡهِمۡ وَكِيۡلًا ﴿۱۰۹﴾ وَمَنۡ يَّعۡمَلۡ

دپاره دالله سره، دقیامت په ورځ، یا څوک به وی د دوی کارساز، او څوک چی وکړی

سُوۡٓءًا اَوۡ يَظۡلِمۡ نَفۡسَهٗ ثُمَّ يَسۡتَغۡفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُوۡرًا رَّحِيۡمًا ﴿۱۱۰﴾

ګناه یا دځپل ځان سره بد وکړی بیا دالله څخه بخښنه غواړی نو بیا به پیدا کړی الله بخښونکی مهربانه

وَمَنۡ يَّكۡسِبۡ اِثۡمًا فَاِنَّمَا يَكۡسِبُهٗ عَلٰى نَفۡسِهٖ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيۡمًا

اوڅوک چی وکړی ګناه نو کوی دځپل ځان په حق کی او الله په هرڅه پوه

حَكِيۡمًا ﴿۱۱۱﴾ وَمَنۡ يَّكۡسِبۡ خَطِيۡٓـئَةً اَوۡ اِثۡمًا ثُمَّ يَرۡمِ بِهٖ بَرِيۡٓــًٔا فَقَدِ

حکمت والا دی، اوڅوک چی کوی خطاء یا ګناه بیا تهمت ولګوی په چابی ګناه ده

احۡتَمَلَ بُهۡتَانًا وَّاِثۡمًا مُّبِيۡنًا ﴿۱۱۲﴾ وَلَوۡلَا فَضۡلُ اللّٰهِ عَلَيۡكَ وَرَحۡمَتُهٗ

په ځپل سر بار کړو طوفان او ګناه ښکاره، او که نه وی په تا دالله فضل او دهغه رحمت

لَهَمَّتۡ طَّآئِفَةٌ مِّنۡهُمۡ اَنۡ يُّضِلُّوۡكَ ؕ وَمَا يُضِلُّوۡنَ اِلَّاۤ اَنۡفُسَهُمۡ

نو قصد کړی وو د دوی څخه یوی ډلی چی تا بی لاری کړی او نه بی لاری کوی مګر ځپل ځانونه

وَمَا يَضُرُّوۡنَكَ مِنۡ شَىۡءٍ ؕ وَاَنۡزَلَ اللّٰهُ عَلَيۡكَ الۡكِتٰبَ وَالۡحِكۡمَةَ

او ستا هیڅ نه سی ورانولی او الله نازل کړو په تا کتاب او حکمت

وَعَلَّمَكَ مَا لَمۡ تَكُنۡ تَعۡلَمُ ؕ وَكَانَ فَضۡلُ اللّٰهِ عَلَيۡكَ عَظِيۡمًا ﴿۱۱۳﴾

او تاته یی وښووی هغه خبری چی تاته نه وی معلومی او دالله فضل په تاباندی ډیر لوی دی.

لنډتفسیر: بیشکه مونږ تاته داکتاب ولیږی چی (په دی سره) دواقعی مطابق (په حال معلومیږی) چی تاسی (په دی واقعه کی) ددغه خلګو په مینځ کی ددی موافق فیصله کوی، کوم چی الله ﷻ (دوحی په ذریعه

سره) تاته (اصل حال) ښوولي دي (هغه وحي دا ده چې په واقع کې بشيرغل دی اوقبيله دأبَيرق چې دده
ملاتړکوي درواغجنه ده) او (کله چې اصلي حال معلوم سونو) ته ﷺ ددې خيانت کوونکو دطرف دادري
خبره مه کوه (لکه چې دبني أبيرق اصلي خواهش داوو، لکه چې په دوهمه رکوع کې راځي ، لَهَمَّتْ طَّآئِفَةٌ
مِّنْهُمْ اَنْ يُّضِلُّوْكَ مګرتا ﷺ داسې نه وه کړي ، په خپله ددې جملې څخه ستاپه دې عمل نه کول هم معلوميږي
ځکه چې حاصل دا دی چې دالله ﷻ فضل ته ﷺ دغلطي څخه خلاص کړی، چې په دې کې دهرې غلطي
نفي وسوه اودمنع کولو څخه دانه لازميږي چې ګوندې دغه کارپه تيروخت کې واقع سوی وو، بلکه
اصلي فآئده دمنع داده چې دآئنده دپاره ورته دحال حقيقت معلوم سي اودکولو څخه يې منع وسي ،
نومطلب دمنع داسو چې لکه څنګه چې دې تراوسه پورې طرفداري نه ده کړې، آئنده يې هم مه کوه
اوداټول انتظامات ديوه نبي ﷺ دمعصوم ساتلو دپاره دي ، اوپه آيت کې يې ټولوته خيانت کوونکي
وويل، حال دادې چې ټول خيانت کوونکي نه وه ، داځکه چې کم خيانت کوونکي نه وه نودخيانت
کوونکي طرفداري يې کوله نو په دې وجه خيانت کوونکي مقرر سوه) او (دخلکوپه وينا سره په وجه
دنيك ګمان چې تاﷺ بني أبَيرِق ديندار ه ګڼلي دي ، که څه هم چې داسې ګڼل ګناه نه ده ، ليکن کله چې په
دې کې دااحتمال وو چې ستاسې په دې فرمايلوسره اهلِ حق خپل حق پرېږدي، نوداسې وسوه، رفاعه
په خوله کښينستې، نوپه دې وجه داکار نا مناسبه وسو نوځکه) ته ﷺ استغفارکوه (ځکه چې ستاشان
ډيرلوی دی، دومره کارهم ستادپاره داستغفار قابل دی) بيشکه الله ﷻ لوی مغفرت کوونکی ، لوی
رحمت والادی اوته ﷺ ددې خلکو دطرفه دکوم جواب ورکولو خبره مه کوه (لکه څنګه چې دې خلکو
ستاسې څخه غوښته) کوم چې (دخلکو خيانت اونقصان کوي، اوپه اعتبار دتاوان اوضرر سره په حقيقت
کې) خپل نقصان کوي، بيشکه الله ﷻ داسې سړی نه خوښوي (بلکه بدیې ګڼي) کوم چې لوی خيانت
کوونکی وي ، ډيرګناه کوونکی وي (لکه چې لږخيانت کوونکي هم نه خوښوي، ليکن دبشير لوی خيانت
کوونکی ښکاره کول مقصوددی، نوځکه يې صيغه دمبالغې راوړه) دکوموخلکوچې داحال دی چې (په
خپل خيانت خو) دانسانانو څخه (شرميږي) پټوي يې اودالله ﷻ څخه نه شرميږي حال دا دی چې هغه
(هروخت) دا وخت (هم) دده سره دی ، کله چې دې دالله ﷻ درضا خلاف دخبرو متعلق تدبيرونه کوي او
الله ﷻ ددوی ټولو عملونه په خپله احاطه کې راګيرکړي دي، هو! (دبشير اونوروپه ملاتړ کې چې کوم
خلګ دمحلې جمع سوي اوراغلي وه ، دوی دې واورې چې) تاسې داسې ياست چې تاسې ددنياپه
ژوندکې خو د دوی دطرفه څخه موخبرې وکړې دجواب ورکولو په غرض، نو (داواياست چې) دخداې ﷻ
په مخکې دقيامت په ورځ به د دوی دطرف څخه څوك جواب ورکړي ، هغه به کوم سړی وي چې د دوی
کارجوړونکی وي (يعني نه به څوك دڅبې جواب ورکولی سي اونه به عملي د دوی دعوه برابرولی سي)
او (که چيرې دې خيانت کوونکو اوس هم دشريعت دقاعدې موافقه توبه کړې وای، نومعافي به ورته
سوې وای، ځکه چې زمونږ قانون دادی چې) کوم سړی کمه (ترحد تيريدونکې) بدي وکړي (يعني چاته
نقصان ورسوي) يا (بيوازې) دخپل ځان نقصان وکړي (يعني داسې ګناه ونکړي چې تاثيريې نوروته
رسيږي او) بيادالله ﷻ څخه (دشريعت دقاعدې موافق) معافي وغواړي (چې په دې کې دبندګانو حقونه

اداکول یایي معاف کول هم داخل دي) نو هغه به الله ﷻ لوی بخښونکی پیدا کړي او (خامخا ګنهګاران ته ددي کوشش کول په کار دي څکه چي) کوم سړي دګناه کوم کارکوي نو دي يي فقط دخپل ځان دپاره کوي او الله ﷻ لوي علم والا دي (دټولو په ګناهونو هغه خبردي) لوي حکمت والا دي (مناسبه سزا ټاکي) او (داخو په خپله دګناه کولو انجام سو اوڅوك چي پرنورو تهمت ولګوي د دوي حال واوري چي) کوم سړي کومه کوچني ګناه وکړي یالويه ګناه، بیا (پرځای ددي چي په خپله ورلره توبه ایستل په کار وه، دا داسي وکړل چي) ددي (ګناه) تهمت يي پريوه بي ګناه ولګوي ، نوده ډير لوی بهتان اوښکاره ګناه په خپل ځان (سر) سربيره بارکړه (لکه بشير چي وکړه چي په خپله يي غلا وکړه اوديونيك بخته بزرګ سړي لبيد پرسريي دغه دغلا تهمت ولګوي) او که (په دي فيصله کي) پرتا ﷺ (اي محمّده ﷺ) دالله ﷻ فضل اورحمت نه واي (کوم چي همیشه په تا ﷺ باندي وي) نو ددي (چالاکو) خلګو څخه يوي ډلي خوستا په غلطي کي دغورځولو اراده کړي وه (ليکن دخداي ﷻ په فضل سره د دوي دسُولول سوو خبرو په تا څه تاثير ونه سو او آئنده به درباندي هم نه کيږي لکه چي فرمايي) اودوي (هيڅکله تا) په غلطي کي نه سي غورځولي ليکن (په دي اراده سره) خپل ځانونه (په ګناه کي اخته کوي اودعذاب لائق کوي يي) اوتاسي ته يوه ذره (ددي قسمه څخه) ضررنه سي رسولي او (تاسي ته په غلطي سره ضرر رسول کله ممکن دي کله چي) الله ﷻ په تا باندي کتاب اودعلم خبري نازلي کړي دي (چي ددي په يوه حصه کي ددي قصي خبر يي هم درکي) او تاته يي هغه دفآندي (غتي) خبري ښوولي دي چي تا (تردي دمخه) نه پيژندي اوپه تاسي دالله ﷻ لوی فضل دی.

معلومات اومسئلي: دآيتونو تړون: لوړ دښکاره کافرانو دمعاملو په ضمن کي څو ځايه دمنافقانو ذکر راغلی دی چي کُفر په دواړو کي يو ډول دی اوس مخ ته دځينو منافقانو ديوي خاصي قصي په اړوند مضمون ذکر دی (بيان القرآن)

دآيتونو شانِ نزول: دا ذکر سوي اووه آيتونه ديوي خاصي واقعي په اړوند دي ، ليکن دقرآن دعام اسلوب (طريقي) مطابق کم هدايات چي په دي سلسله کي ورکړل سوي دي، هغه ددي واقعي سره خاص نه دي بلکه دټولو موجوده اوآئنده راتلونکو مسلمانانو دپاره عام دي اوډيري بنيادي اوفروعي مسئلي دي.

اول واقعه واوري بيا په دي کي چي کم هدايات اومسئلي دي پرهغوي باندي غور اوفکر وکړي: واقعه داوه چي په مدينه کي يوځاندان دبنو أُبَيرِق په نامه سره مشهوروو ، په دوي کي يوسړي وو، چي دترمذي اوحاکم په روايت کي يي نوم بشير ذکر دی اودبغوي اوابن جرير په روايت کي يي نوم طعمه ذکر دی ، ده دحضرت قتاده ؓ بن نعمان داکا رفاعه ؓ په کور کي سوري (غار) جوړکړي اوغلايي ورڅخه وکړه ، دترمذي په روايت کي داهم دي ، چي دا سړي په حقيقت کي منافق وو په مدينه کي اوسيدی دصحابه وو په سپکاوري کي به يي شعرونه ليکل اودپرديو په نومونو سره به يي هغه خپرول.

او دغلا صورت داسي وسوچي دهجرت په اوله زمانه کي به عامو مسلمانانو په لوږه، تنده اوتنګی سره وخت تيروي او د دوي عام خوراك داوربشو وړه وه ياخرماوي يادغنمو وړه چي ډيرکم به پيدا کيدل اوپه مدينه کي به وه هم نه، دشام دملك څخه چي به کله راغله نوخلګوبه دميلمنو دپاره يادکم بل خاص ضرورت دپاره اخيستل ، حضرت رفاعه ؓ هم دغه ډول دغنمو وړه اخيستي وه اوپه يوه بوري کي يي

اېښې وه ، په دې کې یې څه اسلحه اونورشیان هم اېښي وه، اوپه یوه کوچني غوندي خونه کې یې محفوظ اېښې وه ، ابن اُبیرَق بشیر یاطعمه دغه لیدلي وه، نوغارې ورپسې وکنېي اودابورې یې را وایستله ، حضرت رفاعه ﷺ چې سهارداولیدل نوخپل وراره حضرت قتادة ﷺ ته راغی اوپه دې غلا باندې یې خبرکې ، دئولوپه محله کې تلاشي شروع کړه، ځینو خلګو وویل چې نن شپه مونږ ولیدل، چې دبنو اُبیرق په کورکې اور بلیدې، زمونږ داخیال دی چې دوی دوړدې پخولي ، بنواُبیرق ته چې کله دراز ښکاره کیدو ځبرورسیدې نوپه خپله راغی اووې ویل چې داکار دلبیدبن سهل دی ، حضرت لبید ﷺ خوډولو پیژندې چې مخلص مسلمان اونیك بزرګ دی ، دې چې کله خبرسو نوتوره یې وایستله راغی اووې ویل چې غلا اوس زما پر سر تاوانوئ اوس به زه داتوره ترهغه وخته نه ایږدم ترڅوچې ددې غلاحقیقت نه وی ښکاره سوی ، بنواُبیرق ورته په پټه وویل چې ته بیغمه اوسه، ستانوم هیڅوك نه سي اخیستی اونه دا کار ستاکیدی سي ، دبغوی اوابن جریرپه روایت کې دلته داخبره ده چې بنو اُبیرق غلا په یوه یهودي پورې وتړله اوداهوښیاري یې وکړه چې دوړوپه بوری کې یې یوکوچني سوری وکی چې ددې څخه وړه تویېدل اودرفاعه ﷺ دکور څخه دیهودي ترکوره پورې دوړو نښاني پیداسوی ، ترمشهوره کیدو وروسته غلاسوی اسلحه اوزغره یې هم دیهودي په کورکې کښېښوول اودتلاشي په وخت کې دهغه کره پیدا کړل سوی ، یهودي قسم وخوړی چې داخو ابن اُبیرق ماته راکړی دی .
دترمذي دروایت اودبغوي دروایت مطابقت داسي کیدی سي چې بنواُبیرق اول غلاپه حضرت لبید ﷺ ور تپلي وي ، خو بیا چې کله خبره نه جوړیده نوپر یهودي دې یې وراړه لي وي ، پرهرحال اوس معامله دیهودي او بنواُبیرق جوړه سوه .
بلې خواته دحضرت قتادة ﷺ اوحضرت رفاعه ﷺ په مختلفو صورتونوسره داګمان غالب سوی وو چې داکار روایی د بنو اُبیرق ده ، حضرت قتادة ﷺ د نبی کریم ﷺ په خدمت کې حاضرسو اودغلا دواقعي اودتفتیش په سلسله کې یې پربنو اُبیرق دغالب ګمان ذکر وکی ، بنواُبیرق چې خبرسو نود نبی کریم ﷺ په خدمت کې حاضرسو ، دحضرت رفاعه ﷺ اوحضرت قتادة ﷺ شکایت یې وکی چې بغیر دشرعي ثبوت څخه غلا پرمونږ رااړوي ، حال دادی چې غلاسوی مال دیهودي په کورکې ښکاره سوی دی ، ته ﷺ یې منع کړه چې زمونږ په سر یې نه راتپې اودعوه دې په یهودي وکړي ، په ظاهري حالاتو اونښانونوسره دنبي کریم ﷺ هم دې طرف ته میلان راغلی وو چې داکار دیهودي دی ، پربنو اُبیرق الزام صحیح نه دی ، تردې چې دبغوي په روایت کې دي چې دنبي کریم ﷺ اراده وسوه چې په یهودي دغلا سزا جاري کړه سي اولاس یې پریکړل سي .
بلې خواته چې کله حضرت قتادة ﷺ دنبي کریم ﷺ په خدمت کې حاضر سو، نو هغه ورته وفرمایل چې تاسي بې له دلیل اوثبوت څخه پریوه مسلمانه کورني دغلا الزام لګوئ؟ حضرت قتادة ﷺ په دې معامله ډیرخفه سواو افسوس یې وکی، چې کاشکې! په دې معامله کې ماحضورﷺ ته ګرسره کمه خبره نه وای کړې ؟ که څه هم چې زما مال هم تللي وي اوحضرت رفاعه ﷺ ته چې هم معلومه سوه چې نبی کریم ﷺ داسي فرمایلي دي نوده هم صبر اختیار کی اووې ویل . وَاللهُ الْمُسْتَعَانُ .

په دی معامله لاڅه وخت نه ووتیر سوی چی دقرآن کریم یوه پوره رکوع په دی باره کی نازله سوه اونبی کریم ﷺ ته یی دواقعی حقیقت ښکاره کی اوداسی معاملوپه اړوند عام هدایتونه وښوول سول ، قرآن کریم دبنو أبیرق غلا ښکاره کړه اویهودی یی بری (خلاص) کی، نو بنو أبیرق مجبوره سوه اوغلاکړی مال یی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضرکی، اوده ﷺ حضرت رفاعه (رض) ته بیرته ورکی اوحضرت رفاعه (رض) اوس دغه ټوله وسله دجهاد دپاره وقف کړه، دی خواته چی کله دبنو أبیرق غلا ښکاره سوه نوبشیر بن أبیرق دمدینی څخه وتښتیدی اومکی ته ولاړی اودمشرکانو سره یوځای سو ، که دی اول منافق وو اوس ښکاره کافر سو اوکه اول مسلمان وو نواوس مُرتد سو .

په تفسیر بحرمحیط کی دی چی دالله ﷻ اودرسول ﷺ دمخالفت ګناه بشیربن أبیرق په مکه کی هم په آرامه نه پریښووی، دکمی ښځی په کورکی چی دی پاته سوی وو ، هغه ددی قصی څخه خبره سوه نوهغې دکوره وایستی دغه ډول ځای په ځای ګرځیدی چی آخر دیوه بل سړی په کورکی یی غار جوړوی چی دیوال ورباندی راولویدی او دی تر هغه لاندی مړسو .

تردی ځایه پوری دواقعی تفصیل وو ، اوس ددی په اړوندپه قرآنی ارشاداتو باندی فکر وکړی ، په اولنی آیت کی نبی کریم ﷺ ته دغلا دواقعی اصلی حقیقت ښکاره کوی، فرمایی چی مونږ په تا باندی قرآن او وحی ځکه نازل کړی دی چی الله ﷻ کوم علم اوپوهه تا ته درکړی ده دهغه مطابق فیصله کوه او دخیانت ګرو یعنی بنوأبیرق طرف داری مه کوه ، که څه هم چی دظاهری حالاتو اودلیلونو په بنآء باندی دغلاپه معامله کی ستامیلان دیهودی طرف ته کمه ګناه نه وه ، خو د واقعی خلاف وه په دی وجه یی په دوهم آیت کی ده ته داستغفار حکم ورکی ، چی دانبیاوو علیهم السلام شان ډیر لوړ دی ، دده څخه دومره خبره هم ښه نه ده.

په دریم آیت (۱۰۷) کی بیاددی تاکید فرمایی چی دخیانت کوونکو دطرف څخه جواب مه ورکوه ځکه چی دوی دالله ﷻ خوښ نه دی ، په څلورم (۱۰۸) آیت کی ددی خیانت کوونکو دبدحال اوبی وقوفی بیان دی چی داخلک دځان په شان دخلګوڅخه شرمیږی او غلاپټوی اودالله ﷻ څخه نه شرمیږی چی هروخت ددوی سره دی او د دوی هریو کار وینی ، اوخاص بیاپه دی واقعه کی چی کله دوی مشوره وکړه اودا رایه یی قآئمه کړه چی غلا پریهودی ور اړوو اودقتادة ﷺ اورفاعه (رض) شکایت به نبی کریم ﷺ ته وکړو چی بی له وجی په مونږ باندی الزام لګوی او دا درخواست به ده ته وکړو چی دیهودی په مقابله کی زمونږ ملاتړ وکړی .

په پنځم آیت (۱۰۹) کی دبنو أبیرق کومك کوونکو اوملاتړ کوونکوته خبرداری دی چی په دنیاکی خوبه تاسی د دوی ملاتړ وکی ، خومعامله دلته نه ختمیږی ، په قیامت کی چی کله دالله ﷻ په عدالت کی پیش کړه سی هلته به یی څوك ملاتړ کوی ؟ په دی آیت کی دوی ته ملامتیا هم ده اودآخرت بیره یی هم ورته وراندی کړه ، ددی خپل کارڅخه دپه شا کیدو اودتوبی کولو ترغیب هم دی ، په شپږم آیت (۱۱۰) کی دقرآن کریم دعام حکیمانه طریقی سره مطابق دمجرمانو ګناهګارانو دنااُمیدی څخه دخلاصولو دپاره فرمایی چی کوچنی ګناه اوکه لویه کله چی ګناهګار الله ﷻ ته توبه او استغفار کوی نوالله ﷻ به

غفور اورحیم پیدا کړی ، په دی کی هغو خلګوته دکومو څخه چی داګناه سوی وه، ددی خبری ترغیب دی چی که اوس هم واپس سی اوپه زړه سره توبه وکړی نوهیڅ خراب کارنه دی ، الله ﷻ به تول معاف کړی ، په اووم آیت (۱۱۱) کی داهدایت سوی دی چی که دا خلګ اوس هم توبه ونه باسی نودالله ﷻ یادهغه درسول ﷺ یاد مسلمانانو هیڅ نه خرابیږی تاوان یی په خپله پردوی باندی دی ، په اتم آیت (۱۱۲) کی یوه عامه ضابطه ارشاد فرمایی چی کم سړی په خپله کم جُرم وکړی اوبیادغه خپل جُرم پریوه بی ګناه باندی وروتپی (لکه په دی واقعه کی چی بنو أبیرق غلاپه خپله وکړه اوالزام یی پر حضرت لبید ﷺ یاپه یهودی ولګوی) نو ده ډیر لوی بهتان اوښکاره ګناه پرخپل ځان دی بار کړه ، په نهم آیت (۱۱۳) کی یی نبی کریم ﷺ ته خطاب فرمایلی دی چی که دالله ﷻ فضل اورحمت په تا باندی نه وای چی دوحی په ذریعه یی تاته دواقعی حقیقت ونښووی، نودی خلګوبه ته په غلطی سره اخته کړی وای لیکن دالله ﷻ فضل اورحمت ستاسره دی ، په دی وجه دوی هیڅکله تاپه غلطی کی نه سی اچولی ، بلکه په خپله په ګمراهی کی اخته کیږی اوتاته یوه ذرّه هم نقصان نه سی رسولی ، ځکه چی الله ﷻ په تاکتاب اودپوهی خبری نازلی کړی دی کومی چی تاته نه وی معلومی .

(نبی کریم ﷺ ته داجتهاد کولو حق حاصل وو)

إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ الخ ددی آیت څخه پنځه مسئلی ثابتی سوی یوه داچی نبی کریم ﷺ ته په داسی مسئلوکی په کوموکی چی دقرآن کریم واضح نص نه وی راغلی په خپله رایه باندی داجتهاد کولو حق حاصل وو او دمهمونو (یعنی مهموخبرو) په فیصلوکی به ده ډیری فیصلی په خپل اجتهاد سره هم فرمایلی ، دوهمه خبره دا هم معلومه سوه چی دالله ﷻ په نزد اجتهاد اورایه هغه معتبره ده کمه چی دقرآنی أصولو اوحکمونو څخه راایستل سوی وی ، خالص خیال اورایه معتبره نه ده اونه دی ته په شریعت کی اجتهاد ویل کیږی .

دریمه خبره دا معلومه سوه چی دنبی کریم ﷺ اجتهاد دنورو امامانو مجتهدانو په شان نه وو، په کوم کی چی دغلطی اوخطآء احتمال همیشه باقی وی ، بلکه کله چی به دوی کومه فیصله په خپل اجتهادسره فرمایله نوکه کومه غلطی به په کی کیده نوالله ﷻ به ورباندی دوی خبردار کړل اوفیصله به یی صحیح اودحق مطابق ورباندی کوله اوکله چی به ده یوه فیصله په خپل اجتهادسره وکړه اودالله ﷻ دطرفه څخه به ددی خلاف کم شی رانغی نودا ددی نښانه وه چی دافیصله دالله ﷻ په نزد بهتره اوصحیح ده .

څلورمه خبره دامعلومه سوه چی نبی کریم ﷺ چی به دقرآن څخه څه ازده کول دابه ورته الله ﷻ ښوولی وه ، په دی کی دغلط فهمی څه امکان نه وو ، په خلاف دنورو عالمانو او مجتهدانوچی د دوی په قرآن باندی پوهیدل دالله ﷻ طرف ته داسی نسی منسوب کیدی چی الله ﷻ دوی ښوولی دی، لکه چی په دی آیت کی دنبی کریم ﷺ په اړوند ، بِمَا أَرَاكَ اللهُ راغلی دی ، په دی وجه کله چی یوه سړی فاروق اعظم ﷺ ته داسی وویل چی ، فَاحْكُمْ بِمَا أَرَاكَ اللهُ نوهغه وترتی چی دا خصوصیت دنبی کریم ﷺ دی .

پنځمه مسئله دامعلومه سوه چی د درواغو دفیصلی او د درواغو ددعوی پیروی یاوکالت کول یایی تایید اوملاتړ کول ټوله حرام دی .

دتوبې حقيقت: اود آيت (۱۱۰) څخه يعنی ، وَمَنْ يَّعْمَلْ سُوْءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهٗ الخ څخه دامعلومه سوه چې ګناه برابره خبره ده که متعدي وي اوکه لازمي يعنی دبندګانو دحقونو سره يې تعلق وي اوکه دالله ﷻ دحقونو سره هرقسم ګناه په توبه اواستغفار سره معاف کيدی سی ، البته دتوبې اواستغفار حقيقت پيژندل ضروري دی ، محضې په ژبه سره د، اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَاَتُوْبُ اِلَيْهِ ويلو نوم توبه اواستغفارنه دی . په دې وجه دعالمانو په دې باندې اتفاق دی چې کوم سړی په يوه ګناه کې اخته وي ، اوپه دې پښيمانی هم نه کوي اوپريږدي يې هم نه اوياپې دآئنده دپاره دپريښوولو اراده هم نه کوي اوپه دې حالت کې په ژبه سره اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وايي نو دا په توبې سره مسخري کړل دی ، لنډه دا چې دتوبې دپاره درې شيان ضروري دي يو په تيرو ګناهونو باندې پښيمانه کيدل ، دوهم په کومه ګناه کې چې اخته وی هغه په دغه وخت پريښوول ، او دريم دآئنده دپاره دګناه څخه دبچ کيدو پخه اراده کول ، البته دکومو ګناهونوتعلق چې دبندګانو دحقونوسره دی ، دغه دهغوی څخه معاف کول يادهغوی حقونه اداکول هم دتوبې شرط دی .

(دخپلې ګناه الزام په بل لګول د دوچنده عذاب سبب دی)

اود آيت (۱۱۲) يعنی د وَمَنْ يَّكْسِبْ خَطِيْٓـَٔةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ الخ څخه معلومه سوه چې کوم سړی ګناه په خپله وکړي اوالزام يې پربل بې ګناه سړي ولګوي نوده خپله ګناه دوچنده اوډيره سخته کړه اودسخت عذاب لايق سو ، يو دخپلې اصلي ګناه عذاب دوهم د درواغو اوبهتان سخت عذاب .

دقرآن او سنت حقيقت: په آيت (۱۱۳) يعنی وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ الخ کې يې دکتاب سره حکمت هم داخل کی، دې طرف ته يې اشاره کړې ده چې حکمت کوم چې نوم دی دنبی کريم ﷺ دسنتو اوتعليماتو ، دا هم دالله ﷻ دطرفه څخه نازل کړه سوی دی ، فرق يوازی دا دی چې ددې الفاظ دالله ﷻ دطرفه څخه دی، په دې وجه په قرآن کې نه دی داخل ، او معنی ددې اودقرآن د دواړو دالله ﷻ دطرفه څخه دی ، په دې وجه په دواړوعمل کول واجب دی .

ددې څخه دهغه کلام حقيقت معلوم سوکوم چې ځينو فقهاوو رحمهم الله ليکلی دی چې دوحې دوه قسمونه دی مَتْلو (دکوم چې تلاوت کړه کيږي) اوغير متلو (کوم چې نه تلاوت کيږي)، وحې متلو دقرآن نوم دی ، چې معنی اوالفاظ يې دواړه دالله ﷻ دطرفه څخه دی اوغير متلو دنبی کريم ﷺ دحديثونو نوم دی ، چې الفاظ يې دنبی کريم ﷺ دی اومعنی يې دالله ﷻ دطرفه څخه ده .

(دنبي کريم ﷺ علم ترټولو مخلوقاتو زيات دی)

دوهمه مسئله دعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ الخ څخه دا ثابته سوه چې دنبی کريم ﷺ علم دالله ﷻ دعلم په شان پرټولو کائناتو باندې محيط نه وو ، لکه ځينی جاهلان چې وايي ، بلکه څومره علم چې الله ﷻ ورکوی ، هغه ورته رسيدی، البته ده ﷺ ته چې کوم علم ورکړل سوی دی دادټولو مخلوقاتو ترعلم زيات دی .

لَا خَيْرَ فِيْ كَثِيْرٍ مِّنْ نَّجْوٰىهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوْفٍ

هيڅ خير نسته د دوی په اکثرو مشوروکی مګر څوک چې وايي دصدقې کولو يا دنيک کار

أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ

یا دصلح کولو په خلقو کی او څوك چی دا کار کوی دالله ﷻ دخوشحالولو دپاره

اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ

نو مونږ به ورکړو ده ته لوی ثواب ، او څوك چی مخالفت کوی درسول ﷺ

بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ

وروسته تر هغه چی ښکاره سوی ده ، ده ته سیده لار او ځی دتولو مسلمانانو دلاری څخه خلاف نو مونږ

مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾

به حواله کړو دی هغه طرف ته چی ده اختیار کړی ده او وبه غورځوو مونږ دی دوږخ ته او دی ډیر بدځای ته ورسیدی.

لنډتفسیر: دعامو خلکو په اکثرو مشوروکی خیر (یعني ثواب اوبرکت) نه وی، البته مګر کوم خلګ چی داسی دی چی د (خیر) خیرات یادبل نیك کاریا دخلګو په مینځ کی داصلاح کولو (ترغیب ورکوی اوددی تعلیم اوترغیب دپوره کولو اوانتظام دپاره پټ تدبیرونه او مشوری کوی یاپه خپله دصدقی اونورو شیانو نورو خلګوته پټ ترغیب ورکوی، ځکه چی ځینی وخت په پټ ویلوکی ګټه وی، ددوی په مشوروکی خامخاخیر یعنی ثواب او برکت دی) اوکوم سړی چی داکار کوی (یعنی ددی کارونو ترغیب ورکوی) دالله ﷻ درضا کولودپاره (نه دمرتبی اوشهرت په غرض سره) نومونږبه ده ته ډیر ژر لوی اجرورکو اوکوم سړی چی درسول (مقبول) مخالفت کوی وروسته تردی چی حق ښکاره سوی وو او دمسلمانانو (دینی) لارپاته کوی پربله لاره ځی (لکه بشیر چی مرتدسو حالانکه داسلام حقوالی اودارنګه په دی خاصه واقعه کی دنبی کریم ﷺ دفیصلی حق والی په خپله ده ته معلوم وو اوبیاهم دی بدبختی ونیوی) نومونږبه ده ته (په دنیاکی) څه چی دی کوی دهغه وکولوته پریږدو او (په آخرت کی) به دی جهنّم ته داخل کړو اوهغه بدځای دی.

معلومات اومسئلي

(دیوه اوبل سره دمشورو اومجلسونو آداب)

ارشاد دی ، لَاخَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ یعنی دخلګو دیوه اوبل سره په مشورو اوتدبیرونوکی چی دآخرت دفکر او په انجام باندی دفکر کولو څخه خالی وی محضی ددنیا دخوروځو اووقتی فآئدو دپاره وی هیڅ خیر په کښی نسته ، مخ ته ارشاد فرمایی ، اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ یعنی په دی مشورو اوپټو جرګوکی چی کم دخیرشی کیدی سی نوهغه دادی چی یوه اوبل دصدقی اوخیرات ترغیب ورکړی، یادنیکی حکم وکړی یادخلګو په مینځ کی دصلح کولو دپاره مشوره کوی ، په یوه حدیث کی ارشاد دی

چې ، دانسان هره یوه خبره دده دپاره مُضره ده بغیر دهغه کلام (یعنی خبری) څخه چې دالله ﷻ ذکر وی یاپه نیکیو امروی یا دبدیو څخه منع وی .
دمعروف معنی ده هرهغه کارچې په شریعت کې ښه ګڼل کیږی او چې په شریعت کې معلوم وی اوددی مقابل منکَر دی یعنی هرهغه کارچې په شریعت کې ناخوښه وی اوپه اهلِ شرع کې نااشنا اونامعلوم وی امربالمعروف دهری یوی نیکی حکم اوترغیب ته شامل دی چې په دی کې دمظلوم کومك حاجتمندو لره قرض ورکول بی لاری سوی ته لاربنوول اونور ټول کارونه داخل دی اوصدقه اودخلګوپه مینځ کې روغه راوستل هم که څه هم چې په دی کې داخل دی لیکن دوی یی په تخصیص سره جلا څکه بیان کړه چې ددی دواړو شیانو نفع متعدی ده، یعنی نوروته رسیږی ، اوپه دی سره دملّت اجتماعی ژوند برابریږی .
دارنګه دادواړه کارونه دخلګودخدمت دوه خاص بابونه دی، یودالله ﷻ مخلوق ته نفع رسول ، دوهم دضرر دفع کول ، یعنی خلګ دتکلیف او رنځ څخه خلاصول ، صدقه دنفع رسولو یو مهم عنوان دی او اصلاح بین النّاس ، دالله ﷻ مخلوق دضرر اونقصان څخه دخلاصولو مهم عنوان دی، په دی وجه دتفسیر دجمهورو علماؤ قول دی چې دلته صدقه عامه ده چې زکوٰة اوواجبی صدقی هم په کښی شاملې دی اونفلی صدقی هم اوهره نفع چې چاته ورسول سی .
دصلحِ کولو فضیلت: دخلګودیوه اوبل په مینځ کی دخفګانونو لیری کولو اوددوی په مینځ کی دصُلح اوموافقت پیداکولو متعلق دنبی کریم ﷺ ارشادات داهم دی ، دی ﷺ فرمایی .
(آیازه تاسی ته داسی کار ونه ښیم چې دهغی درجه ترروژی، لمانځه اوصدقی ټولو بهتره ده ؟ اصحابوﷺ عرض وکی ، ضرور یی را وښیی ، ده ﷺ وفرمایل چې دغه کار اصلاح ذات البین دی ، یعنی چې ددو کسانو په مینځ کې خفګان پیداسی نو هغه لیری کول اوصلح کول اوفساد ختمول)
دارنګه نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې ، فَسَادُ ذَاتِ الْبَیْنِ هِیَ الْحَالِقَةُ یعنی دخلګوپه مینځ کې جګړه اوفساد خروونکې دی ، بیایی ددی وضاحت داسی وفرمایی چې داجګړه سرنه خروی بلکه دانسان دین خروی .
دآیت په آخرکی یی یومهم مضمون دا ارشاد وفرمایی ، چې دانیکی صدقه اوامر بالمعروف ، اواصلاح بین الناس هغه وخت معتبراو مقبول کیدی سی ، کله چې دا په اخلاص سره محضی دالله ﷻ درضا دحاصلولو دپاره وسی ، په دی کی کوم خپل نفسانی غرض اومقصد شاملول نه وی .
اِجماع دامُّت حُجّت دی: وَمَن یُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنم بَعْدِ مَا تَبَیَّنَ لَهُ الْهُدٰی الخ آیت (۱۱۵) په دی آیت کی یی ددوو شیانو لوی جرم بیان کی اودجهنّم دننوتو سبب یی وښووی ، یومخالفت درسول ﷺ اودانسکاره خبره ده چې درسول ﷺ مخالفت کُفر اولوی تاوان دی ، دوهم په کوم کار چې ټول مسلمانان متفق وی هغه پریښوول او ددی څخه خلاف خان ته بله لار اختیارول ، ددی څخه معلومه سوه چې اجماع دامُت حُجّت دی ، یعنی لکه څنګه چې دقرآن اوحدیث په بیان کړو حکمونو باندی عمل کول واجب دی ، دغه ډول دامّت اتفاق چې په کوم شی باندی وسی په هغه هم عمل کول واجب دی اوددی مخالفت کول لویه ګناه ده لکه چې نبی کریم ﷺ په یوه حدیث کی ارشاد فرمایلی دی ، یَدُ اللهِ عَلَی الْجَمَاعَةِ مَنْ شَذَّ شُذَّفِی النَّارِ یعنی دجماعت (ټولی) په سرباندی دالله ﷻ لاس دی اوکوم سری چې دمسلمانانو دجماعت څخه جلاسودی به

جلا جهنّم ته وغورځول سي.

دامام شافعي رحمه الله څخه چا پوښتنه وکړه چي آيا داجماع دأمّت دحجّت کيدو دليل په قرآن کريم کي سته؟ ده رحمه الله دقرآن څخه ددليل معلومولو دپاره دري ورځي پرلپسې دقرآن شريف تلاوت معمول جوړکي هره ورځ به يي دري واره دورځي او دري واره دشپي قرآن شريف ختموي په آخرکي همدا ذکرسوی آيت يي په ذهن کي راغي اودايي دعالمانو په مخکي بيان کي نو ټولو اقرار وکي چي په اجماع دأمّت دا دليل کافي دی

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ

بيشکه الله نه بخښي هغه څوك چي دهغه سره شريك کړي يو څوك اوبخښي ددې څخه ماسوا چاته چي غواړي

بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ

اوچاچي شريك جوړکی الله لره ، هغه ګمراه سو ډيرليری ولاړی ، دالله څخه ماسوا بلی مګر ښځي

إِلَّا إِنَاثًا ۖ وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَعَنَهُ اللَّهُ ۘ وَقَالَ

او نه بولي مګر شيطان سرکښ ، په چاچي لعنت کړی دی الله او وويل

لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿١١٨﴾ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَ

شيطان چي خامخا وابه خلم ستادبندګانو څخه حصه مقرره ، او دوی به وغولوم

لَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَآمُرَنَّهُمْ

اودوی ته به آرزوګانی ورکوم او دوی ته به ورښيم چي څيری کړي غوږونه دحيوانانو اودوی ته به ورښيم

فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ ۚ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ

چي بدلوی صورتونه دالله جوړ سوی او څوك چي جوړ کړي شيطان دوست ما سوا

اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا

دالله څخه نو دی پريوت په ښکاره نقصان کی ، دوی ته وعده ورکوی او آرزوګانی ورکوی اوڅه

يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا

وعده چي ورکوی دوی ته شيطان نو ټول فريب دی ، د داسی خلقو ټيکانه دی دوږخ اونه

يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿۱۲۱﴾

به کې پیدا دهغه څخه یوځای دتیښتې ځای

انځتفسير بیشکه الله ﷻ داخبره (ترسزا ورکولو وروسته هم) نه بخښي چې دده سره څوك شريك جوړكړي (بلکه په میشه سزاکی به یی اخته ساتی) اوددې څخه ماسوا چې څومره گناهونه دي (كه كوچنى وي اوكه لوی چادپاره چې یی خوښه سی (بی له سزا) هغه گناه به وبخښي (البته كه مشرك مسلمان سی نوبيامشرك پاته نه سو ځکه اوس هغه همیشه سزاهم ولاړه پاته نه سوه) او (وجه ددې شرك دنه بخښلو دا ده چې) کوم سړی دالله ﷻ سره (يوڅوك) شريك جوړوي دی (دحق كارڅخه) ډيرليرې په گمراهی کې ولویدی (دغه حق كارتوحيد دی چې عقلاً هم واحب دی اودكار جوړوونكى تعظيم دهغه دحقونو څخه دی، نومشرك دهغه ذات صانع اوجوړوونكى سپكاوى وكړى، نوپه دی وجه ددې سزابه مستحق وي، په خلاف دنورو گناهونو څخه چې هغه گمراهی خوده، مگردتوحيد خلاف اوبعيده ورڅخه نه ده، په دې وجه دمغفرت قابله مقرره سوه اودشرك په شان بل قسم كفرهم په نه قابل والى كى دمعافى شريك دی ځکه چې په دې کې هم انکار وی دخالق ديوي ښوو‌ا سوی خبری ، نوهغه دده دصدق دصفت څخه انکار کوی ، اوځینی کافران په خپله دالله ﷻ دذات څخه منكردي، ځینی یی دیوه صفت څخه منكردی اوځینی یی دذات اوصفاتو دواړو څخه منكردی اوپه دې كې ډي دهريوه څخه انكار وي نوداد توحيد څخه انكار اوده څخه ليرې والى دی، نوكفر اوشرك دواړه دمعافى قابل نه دی، مخ ته دمشركانو بې عقلي ددوی په مذهبی طریقه کی بیانوی چې) دا (مشركان) خلگ خدای ﷻ پرېږدی (يوخو) يوازې ديوڅو زنانه شيانو عبادت کوی او (بل) یوازې دشیطان عبادت کوی کوم چې د (خدای ﷻ د) حکم څخه وتلی دی (او) څوك چې (ددې بې حکمۍ په وجه) خدای ﷻ دخپل (خاص) رحمت څخه ليرې كړې دی اوچاچې (كوم وخت چې دخاص رحمت څخه ليرې اوملعون سو) داسې ويلي وه (چې په دې سره دده دښمنی ښکاره معلوميږي) چې زه (دپوره کوشش کولو اراده لرم چې) ضروربه ستادبندگانو څخه خپله حصه دعبادت اخلم او (ددې حصي تفصيل دادې چې) زه به دوی (په عقيدوكی) گمراه کوم اوزه به دوی ته (په خيالاتوكی) هوسونه ورکوم (چې په دې سره به گناه ته مېلان کوی اوضررته به یی نه گوري) اوزه به دوی ته (دبدو عملونوكولو) تعليم وركوم چې دوی به د (بتانوپه نامه د) حیوانانو غوږونه پرې كوی (اوداد كفر كارونه دی) اوزه به دوی ته (نورهم) تعليم ورکوم چې دوی به په دې سره دالله ﷻ جوړسوی صورتونه خرابوی (اودادفسق كارونه دي لكه ډيره خږيل اوكوچنی کول، پربدن باندی په ستنوسره خالونه وهل اوداسې نور) اوکوم سړی چې الله ﷻ پرېږدی شيطان خپل ملگری جوړوی (يعنى دخدای ﷻ حکم نه منی اودشيطان حكم منی) دغه (سړی) په ښکاره نقصان (اوزيان) کی واقع سو (دغه تاوان جهنم ته رسیدل دی) شیطان دهغه خلگوسره (دعقيدو په اړوند ددرواغو) وعدې کوی (چې تاسې بې فكره اوسی، نه حساب سته اونه كتاب) او (په خيالاتوكی) هغوی ته هوسونه ورکوی (چې په دې گناه کی داسې خوند دی اوپه دې حرامه ذريعه كى دومره آمدنی ده اودشيطانى كارونو وجود اوعبث والی اوضررخوپه خپله ښکاره دی)

اوشیطان دهغوی سره یوازی درواغ (اوفریبناکی) وعدی کوی (ځکه چی په واقع کی حساب اوکتاب حق دی اودده دهوسونو فریب ډیر ژر ښکاره کیږی) دداسی خلګو (څوك چی دشیطان پرلاره ځی) ټیکانه جهنّم دی (اودهغه ښکاره تاوان هم دادی) اوددی (جهنّم) څخه به هیڅکله دخلاصیدو ځای پیدانه کړی چی هلته ولاړسی اوپناه واخلی)

معلومات اومسئلې: دآیتونو تړون: لوړ دجهاد په ذکر کی که څه هم ټوله داسلام مخالفین داخل دی ، لیکن حالات تر اوسه پوری دیهودو اونصاراؤ اومنافقانو بیانیدل او په مخالفینو کی یوه ډله بلکه ترنورو زیاته دمشرکانو وه ، مخ ته اوس د دوی دعقیدو حال او دبدوالی طریقه او د دوی دسزا ذکردی اوپه دی مقام باندی داځکه زیاته مناسبه سوه چی لوړ دکم غله واقعه ذکرده ، په دغه کی داخبره هم ده چی ډغه غل مُرتدوو نو ددی څخه دده ددائمی سازحال معلوم سو (بیان القرآن)

اولنی آیت یعنی . اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَادُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ الخ دسوره نسآء په شروع کی هم په دی الفاظو سره راغلی دی ، فرق یوازی دا دی چی هلته په ختمیدو د آیت باندی ، وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰى اِثْمًا عَظِيْمًا راغلی دی اودلته وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا ۢ بَعِيْدًا دی ، دفرق وجه یی دتفسیر داامامانو دوضاحتونو مطابق دا ده چی داولنی آیت مخاطبین سیده په سیده یهود اهل کتاب وه ، دوی ته دتورات په ذریعه دتوحید حقوالی ، او دشرك باطلوالی او دنبی کریم ﷺ برحق نبی کیدل هرڅه معلوم وه ، اوددی سره سره دوی په شرك کی مبتلاسوه ، نوګویا په خپل عمل سره دوی دا ښکاره کړه چی دتورات داتعلیم دی ، اودا سراسر افترآء اوبهتان دی ، په دی وجه دلته ارشاد وسو ، فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا ۢ بَعِيْدًا .

دشرك اوکفر دسزا همیشه والی: دلته ځینی خلق داشبهه کوی چی سزادعمل په قدرپه کارده مشرك او کافر چی کوم جرم دکفر اوشرك کړی دی دایی دعُمر په یوه محدوده موده کی کړی دی نو سزا یی غیر محدوده او دآئمی ولی سوه؟ جواب دا دی چی څوك کفر او شرك کوی نوهغه دا جُرم نه ګڼی بلکه نیکی یی ګڼی ، په دی وجه دده قصد اواراده داوی چی همیشه به پردی حال قآئم وی اوچی کله ترمرګه پوری دی پردی حال قآئم پاته سونو دخپل اختیار ترحده پوری ده همیشه جُرم وکی نو په دی وجه دده سزاهم همیشه سوه .

دظلم دری قسمونه: دظلم یوقسم هغه دی چی الله ﷻ به یی هیڅکله ونه بخښی ، دوهم قسم هغه دی چی دهغه بخښنه به وسی او دریم قسم هغه دی چی دهغه بدله الله ﷻ بغیر داخیستو څخه نه پریږدی ، اول قسم ظلم شرك دی ، دوهم قسم ظلم دالله ﷻ په حقونوکی کوتاهی کول دی اودریم قسم ظلم دبندګانو دحقونو مخالفت کول دی ، ابن کثیر بحواله مسند بزار .

دشرك حقیقت: دشرك حقیقت دالله ﷻ څخه ماسوا یو چوك مخلوق په عبادت یامحبّت یا تعظیم کی دالله ﷻ برابرګڼل دی قرآنکریم دمشرکانو هغه خبری کومه چی به دوی جهنّم ته په رسیدوسره وایی ،نقل کړی ده .

تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ۙ اِذْ نُسَوِّيْكُمْ بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ .

قسم دی په خدای ﷻ چی مونږ په ښکاره ګمراهی کی وو ، کله چی مونږ تاسی دالله رب العالمین ﷻ سره برابر مقرر کړی واست .

ښکاره خبره ده چی دمشرکانو دا عقیده خو نه وه چی زمونږ داجوړی سوی ډبری ددی جهان پیداکوونکی

اومالکان دی ، بلکه دوی دنورو غلط فهمیو په وجه دوی په عبادت کی یامحبت اوتعظیم کی دالله ﷻ
سره برابر مقرر کړی وه ، دغه وجه وه چی دوی یی جهنّم ته ورسول (فتح الملهم)
معلومه سوه چی دالله ﷻ په خاصو صفتونو خالق ، رازق ، قادرمطلق په پټو اوښکاره وو عالم اونورو
کی یوڅوك دالله ﷻ سره برابر ګڼل شرك دی (یاالله ﷻ مونږ دهر قسم شرك څخه په امان کړی . آمین)

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ
اوکوم خلق چی ایمان راوړی اوعمل وکړی نیك دوی به مونږ داخل کړو باغونو ته چی لاندی به تربهیږي نهرونه

اَبَدًا ؕ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيْلًا ﴿۱۲۲﴾ لَيْسَ
اوسیږي به په دی کی همیشه وعده ده دالله رښتینی ، اوداالله څخه زیات رښتینی څوك دی ، نه مدار

بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتٰبِ ؕ مَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا يُّجْزَ بِهٖ ۙ وَ
ستاسی په امیدونودی او نه داهل کتابو په امیدونو دی ، څوك چی بدکار وکړی دهغه سزا به پیدا کی

لَا يَجِدْ لَهٗ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۲۳﴾ وَمَنْ يَّعْمَلْ
اوبیا به نه کی پیدا دالله څخه ماسوا خپل څوك حمایتی کونکی اونه مددګار ، اوڅوك چی وکړی

مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ
نیك کار سړی وی اوکه ښځه او دی مؤمن وی نو دغه به داخلی سی

الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُوْنَ نَقِيْرًا ﴿۱۲۴﴾ وَمَنْ اَحْسَنُ دِيْنًا مِّمَّنْ اَسْلَمَ
جنت ته اوددوی حق به ضائع نه سی دخاشی په اندازه ، او دده څخه ښه دچا دین دی چاچی وسپاری ځان خپل

وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ؕ وَاتَّخَذَ
الله ته او دی نیك کارونه کوی او روان سو په دین دابراهیم چی یو طرف ته وو اوجوړکړی دی

اللّٰهُ اِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا ﴿۱۲۵﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ
الله ابراهیم ؑ خالص دوست ، اوخاص الله لره دی هغه چی په آسمانونو کی دی او هغه چی په مځکه کی دی

وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيْطًا ﴿۱۲۶﴾
اوټول شیان دالله په قبضه کی دی

تفسیر: او کوم خلګ چې ایمان راوړي او (دوی) نیک کارکوي مونږ به دوی ډیر ژر داسي باغونو ته داخل کړو چې دهغه (ترمحلونو) لاندې به نهرونه بهیږي، هغوی به دې کې همیشه همیشه اوسي خدای ﷻ ددې وعده فرمایلې ده او رښتینی وعده یې فرمایلې ده او تر خدایٰ ﷻ به زیاته صحیح دچاخبره وي ، نه ستاسي په آرزوګانو کیږي او نه داهل کتابو په آرزوګانو (چې خالي په ژبه سره خپل ښه والی بیانوي ، بلکه کار په حکم منلو کیږي نو) کوم سړی چې (په حکم منلو کې کمی کوي او) څه بدکار وکړي (برابره خبره ده که په عقیده سره وي او که په عمل سره) ده ته به ددې په بدله کې سزاورکړه سي (که دغه بدي دکفر ترعقیدې پوري وي نو سزایې همیشه او یقیني ده او که تردې کمه وي نو سزابه یې همیشه نه وي) او دې سړي ته به دخدای ﷻ څخه ماسوا نه بل څوك دوست پیداسي او نه بل کومکی (چې دخدای ﷻ دعذابه څخه دې خلاص کړي) او څوك چې کم نیک کار کوي برابره خبره ده که هغه سړی او که ښځه په دې شرط چې مؤمن وي، نو داسي خلګ به جنت ته داخل سي او پرهغوی به یوه ذرّه ظلم هم نه وي (چې د دوی کومه نیکي ضائع کړل سي) او (لورچې دمؤمن کیدو کوم قید لګول سوی دی ، ددې مصداق هره فرقه نه ده، بلکه یوازې هغه فرقه ده دچادین چې دخدای ﷻ په نزد په قبلیدو کې ترټولو ښه وي، او داسي فرقه یوازې مسلمانان دي چې دلیل یې دادی چې په دوی کې داصفتونه دي ، مکمل حکم منل ، اخلاص، دابراهیمي دین پیروي کول او) دداسي سړي (تردین) به زیات ښه دچادین وي، چې خپل مخ دالله ﷻ طرف ته کښته کړي (یعني فرمانبرداري یې اختیار کړې وي، په عقیدوکې هم او په عملونوکې هم) او (ددې سره) هغه مخلص هم وي (چې په زړه سره یې فرمانبرداري اختیار کړې وي، تش په مصلحت سره ښکاره کول نه وي) او هغه دملّتِ ابراهیم (یعني اسلام) تابعداري کوي چې په دې کې دکوږوالي نوم نسته او (ملّتِ ابراهیمي خامخا دتابعداري قابل دی ځکه چې) الله ﷻ ابراهیم ﷺ خپل خالص دوست جوړکړی وو (نو ښکاره خبره ده چې د دوست په طریقه تلونکی هم محبوب او مقبول وي ، نو داسلام طریقه مقبوله سوه ، نو دمؤمنانو لقب خاص دمسلمانانو سو ، او نورو فرقو دحضرت ابراهیم ﷺ پیروي پرېښوولې چې اسلام یې رانه وړی ، نو په دې وجه یوازې مسلمانان داسي ثابت سوه چې دوی یوازې آرزوګانې نه کوي بلکه حکم منونکي دي ، نو کار او خبره به ددوی صحیح وي) او (دالله ﷻ مکمله فرمانبرداري ضروري ده، ځکه چې دهغه حکومت او قدرت او دهغه هرڅه لره تصرف کوونکي علم دواړه پوره او مکمل دي او داکارونه داطاعت واجبوونکي دي نو) دالله ﷻ په ملکیت کې دي څه چې په آسمانونو کې دي او څه چې په ځمکه کې دي (داخو یې کمال دسلطنت سو) او الله ﷻ ټول شیان (په خپل علم کې) راګیرکړي دي (دایې دعلم کمال سو)

معلومات او مسئلې

(دمسلمانانو او اهل کتابو په مینځ کې پر یوه او بل دفخر خبرې)

لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتٰبِ الخ په دې آیتونوکې اول دیوې محاورې او خبرو اترو ذکر دی چې د مسلمانانو او اهلِ کتابو په مینځ کې سوې وي او بیا پردې خبرو اترو باندې حکیمانه فیصله ده ، دواړو فرقو ته دهدایت صحیح لار وښوول سوه ، په آخرکې یې دالله ﷻ په نزد دمقبول کیدو او بهتره کیدو

يو معيار و ښووي چي که دامخ ته کښينښوول سي نو هيڅکله به انسان په غلطي او ګمراهۍ کي اخته نه سي ، حضرت قتادة ؓ فرمايي چي يو وخت ديوځو مسلمانانو او اهلِ کتابو په مابينځ کي پر يوه اوبل دفخر خبري شروع سوي اهلِ کتابو وويل چي مونږ تر تاسي بهتره او شريف يو . ځکه چي زمونږ نبي ستاسي ترنبي مخکي او زمونږ کتاب ستاسي تر کتاب مخکي دی ، مسلمانانو وويل چي مونږ تر تاسي بهتره يو ځکه چي زمونږ نبي ﷺ خاتم النبيّين دی او زمونږ کتاب آخري کتاب دی چي مخکني ټول کتابونه يې منسوخ کړي دي ، پر دې باندي دا آيت نازل سو.

لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتٰبِ الخ يعني دا فخر او تعلق هيڅ چالره نه ښايي او محض په خيالاتو ، آرزوګانو او دعوو باندي څوک پر بل چا بهتره کيدی نه سي ، بلکه مدار په عملونو دی ، دچا نبي که هر څومره افضل او شريف وي او کتاب يې چي هر څومره غوره او شريف وي خو که دی عمل غلط کوي نو دا سي سزا به ويني چي دده خلاصون کي به هيڅوك نه وي .

دا آيت چي کله نازل سو نو په صحابه کرامو ؓ باندي ډېره ګرانه سوه ، امام مسلم، ترمذي، نسآئي او امام احمد دحضرت ابوهريرة ؓ څخه دا روايت نقل کړی دی چي دی فرمايي ، کله چي دا آيت نازل سو مَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا يُّجْزَ بِهٖ (يعني څوك چي څه بدي کوي دهغه سزا به ورکول کيږي) نو مونږ په سخت غم او فکر کي ولويدو او نبي کريم ﷺ ته مو عرض وکی ، چي دې آيت خو هيڅ پاته نه کړه ، که لږه غوندي بدي هم وي خو سزا به يې ور رسيږي ، نبي کريم ﷺ وفرمايل چي فکر مه کوي ، دخپل طاقت او قدرت مطابق عمل کوي ځکه (دکومي سزا چي دلته ذکر دی ، ضروري نه ده چي دغه دي دجهنّم سزا وي بلکه) تاسي ته په دُنياکي هم چي څه تکليف يا مصيبت در پېښيږي دا ستاسي دګناهونو کفاره او دبدي جزا وي ، تر دې چي که دچا په پښو کي ځوز ننوزي نو دغه هم دګناه کفاره ده ، او په يوه روايت کي دي چي مسلمان ته په دُنياکي چي هر څه غم يا تکليف يا ناجوړي يا څه فکر ور پېښيږي ، دا دده دګناهونو کفاره کيږي جامع ترمذي او تفسير ابن جرير او نورو دحضرت صديق اکبر ؓ څخه روايت کړی دی چي نبي کريم ﷺ چي کله دا آيت ، مَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا يُّجْزَ بِهٖ : ده ته واوروی نو په ده داسي تاثير وسو لکه چي ملا يې ماته سوي وي ، نبي کريم ﷺ چي دا تاثير ولېدی نو ويي فرمايل څه خبره ده؟ نو حضرت صديق اکبر ؓ عرض وکی يا رسول الله ﷺ ! په مونږ کي څوك داسي دی چي هغه به څه بدي نه وي کړي او کله چي دهري بدي سزا ورکول کيږي نو په مونږکي به څوك خلاص سي؟ حضور ﷺ وفرمايل ای ابوبکره ؓ ! ته او ستا مؤمنان ورونه دي هيڅ فکر نه کوي ځکه چي ددنيا دتکليفونو په ذريعه به ستاسي دګناهونو کفاره وسي .

په يوه روايت کي دي چي حضور ﷺ وفرمايل ، آيا تاسي ناجوړه کيږي نه ؟ آيا تاسي ته کوم مصيبت او غم نه رسيږي؟ صديق اکبر ؓ عرض وکی ، بيشکه دا ټولي خبري را رسيږي ، نو حضور ﷺ وفرمايل ، بس دا سزا ده ستا دګناهونو ، او دحضرت عآئشې ؓ په يوه حديث کي دي چي ابوداؤد او نورو روايت کړی دی چي بنده ته تبه يا تکليف ور سيږي يا يې ځوز په پښه ور ننوزي نو دده دګناهونو کفاره کيږي ، تر دې چي يو سړی خپل څه شی په يوه جيب لټوي ، مګر هغه په بل جيب کي پيدا سي په دومره تکليف به هم دده دګناهونو کفاره کيږي .

لهذه دا چی دی آیت مسلمانانوته هم دابنوونه کړیده، چی محضی په دعوو او آرزوګانو کی مه اخته کیږی، بلکه دعمل فکر کوی څکه چی کامیابی یوازی په دی سره نه ده چی تاسی دفلانی نبی یافلانی کتاب نوم اخیستونکی یاست، بلکه اصلی کامیابی په دی کی ده چی په دی صحیح ایمان راوړی او ددی مطابق دنیکو عملونو پابند اوسی، ارشاد دی.

وَمَنْ يَّعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُوْنَ نَقِيْرًا :

یعنی کوم سړی یاښځه چی نیک عمل وکړی په دی شرط چی ددی عمل سره دده ایمان هم وی نوخامخا به جنّت ځی اوده ته به دعملونوبدله پوره پوره وررسیږی چی یوه ذره کمی به هم په کښی نه کول کیږی.

په دی کی یی اشاره وفرمایله چی داهلِ کتابویانورو غیر مسلموکه عملونه نیك هم وی، خوکله چی ددوی ایمان صحیح نه دی په دی وجه هغه عمل مقبول نه دی اودمسلمانانو چی کله ایمان هم صحیح دی اوعمل یی هم نیك دی په دی وجه دوی کامیاب دی اوترنورو افضله دی.

(دالله ﷻ په نزد دمقبولیّت یو معیار)

په دریم آیت کی یی دالله ﷻ په نزد دښه والی اوقبول والی یومعیار وښوو ی چی په دی سره ددی خبری صحیح فیصله کیدی سی چی څوك مقبول دی اوڅوك مردود ، ددی معیاردوه جزءونه دی ، نوکه په دی دواړوکی په یوه جزء کی خلل راسی نوټول کوشش به عبث اوضائع سی اوکه فکر وکړل سی نو په دنیاکی په هرځای کی چی هم څه ګمراهی یاغلط کاری ده هغه په دی دوو جزونوکی دیوه جُز دتاوانی کیدو څخه پیداکیږی ، که دمسلمانانو اوغیر مسلمانانو موازنه کوی یاپه خپله دمسلمانانو په فرقو، ډلو اوپارټیو کی مقابله وکړل سی نومعلومه به سی چی همدا دوی نقطی دی چی په دوی کی دیوی څخه یوی خواته کیدل اولیری کیدل انسان دذلّت او ګمراهی په کنده کی اچوی ، ارشاد یی وفرمایی.

وَمَنْ اَحْسَنُ دِيْنًا مِّمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ۗ وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا.

یعنی ترهغه سړی ښه دبل چاطریقه نه سی کیدی چی په کی دوی خبری پیداسی یو ، اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ یعنی خپل ذات الله ﷻ ته وسپاری دریا کاری یادُنیاجوړولو دپاره نه بلکه په اخلاص سره دالله ﷻ دراضی کولو دپاره عمل کوی.

دوهم : وَهُوَ مُحْسِنٌ یعنی هغه عمل هم په صحیح طریقه سره کوی ، امام ابن کثیر رحمه الله په خپل تفسیر کی فرمایی چی په صحیح طریقه سره دعمل کولو مطلب دا دی چی دده عمل محضی دځانه په جوړه سوی طریقه باندی نه وی ، بلکه دپاك شریعت پر ښوول سوی طریقه باندی وی ، دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ دښوونی مطابق وی.

ددی څخه معلومه سوه چی دالله ﷻ په نزد دیوه عمل دقبلیدودوه شرطونه دی ، یو اخلاص او دوهم دعمل صحیح والی یعنی چی دشریعت اوسنّت مطابق وی ، په دی دوو شرطونو کی داولنی شرط اخلاص ، تعلق دانسان دزړه سره دی اوددوهم شرط یعنی دشریعت دمطابق والی تعلق دانسان دظاهر سره دی کله چی دادواړه شرطونه چاپوره کړل نودده ظاهر اوباطن صحیح سو اوکله چی په دوی کی یو شرط پوره نه سو نو عمل فاسد سو ، که اخلاص نه وو نوعمل دمنافق سواوکه دشریعت تابعداری نه وه

نوګمراه سو (مطلب دا سو چې دا دواړه شرطونه دالله ﷻ په نزد دښه والی اومقبول والی دپاره لازمي دي

(دقومونو دګمراهي سبب داخلاص یا دعمل دصحیح والي نیستي کیدل دی)

دقومونو اومذهبونو په تاریخ که نظرواچوی نومعلومه به سی چې څومره بې لارې فرقې اوقومونه چې په دُنیا کې دی، په چاکی اخلاص نسته اوپه چاکی دعمل صحیح والی نسته ، دا دوی ډلې دي چې د دوی ذکر په سورة فاتحه کې دصراط مستقیم څخه دبې لارو سووپه سلسله کې د مَغۡضُوۡبِ عَلَیۡهِمۡ او ضَالِّیۡنَ په لفظونو سره بیان سوی دی مَغۡضُوۡبِ عَلَیۡهِمۡ هغه خلګ دي چې اخلاص په کې نسته او ضَالِّیۡنَ هغه دي دچاچې عمل صحیح نه دی ، اولنی ډله په شهواتو خواهشاتوکی راګیره ده اودوهمه په شبهاتوکی داولنی شرط یعنی داخلاص ضرورت او دده دنشتوالی په صورت کی دعمل په بې کاره کیدوخو په ی طورسره هر سړی پوهیږي، لیکن دعمل صحیح واله یعنی دشریعت دتابعداری شرط ته ډیر مسلمانان هیڅکله خیال هم نه کوي، داسې ګڼي چې نیك عمل هرڅنګه چې کوی کوه یې، حال دادی چې قرآن اوسنّت ښه واضحه کړی ده چې دعمل صحیح والی یوازې دنبي کریم ﷺ په تعلیماتواودسنّتو په تابعداری باندی موقوف دی تردی کمول هم جُرم دی اوزیاتول هم جُرم دی لکه دماپښین دڅلورو رکعتونو په ځای دری کول جُرم دی ، دغه ډول پنځه کول هم دغسې جُرم اوګناه ده ، په یوه عبادت کی چې کوم شرط الله ﷻ او دهغه رسول الله ﷺ لګولی وی ، په دی کی دخپل طرف څخه دشرطونو زیاتول ، یا دهغوی دښوول سوی شکل اوصورت څخه مختلف صورت اختیارول داټول ناجآئز اودعمل دښه والی څخه خلاف دی ، برابره خبره ده که په ظاهرکی هرڅومره ښه په نظر راسی ، بدعتونه اونوی کارونه کوم ته چې نبی کریم ﷺ ګمراهي ویلی دی او ددی څخه یې دځان ساتلو تاکید فرمایلی دی هغه ټول ددی قسمه څخه دی ، جاهلان دا ښه په اخلاص سره دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ دخوشحالولو اوعبادت او ثواب ګڼلو په جوړ سره کوی ، مګر په شریعت محمّدی ﷺ کی دده داعمل ضآئع بلکه واجبونکی دګناه وی ، په دی وجه قرآنکریم وار وار دصحیح عمل یعنی دسنتو دتابعداری تاکید فرمایلی دی په سورة مُلك کې دی ، لِيَبۡلُوَكُمۡ اَيُّكُمۡ اَحۡسَنُ عَمَلًا دلته یی ، اَحۡسَنُ عَمَلًا وفرمایل اَكۡثَرُ عَمَلًا یی ونه فرمایل یعنی دعمل د ډیروالی ذکرنسته، بلکه دښه عمل کولو ذکردی اوښه عمل هغه دی چې دنبي کریم ﷺ دسنتومطابق وی دقرآن کریم په یوه بل آیت کی یی دابنه عمل اود نبی کریم ﷺ دسنتو تابعداری په دی الفاظوسره تعبیر فرمایلی ده ، وَمَنۡ اَرَادَ الۡاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعۡيَهَا یعنی سعی اوعمل دهغوخلګو مقبول دی چاچې نیت هم خالص دآخرت کړی وی اودهغه دپاره سعی هم کوی اوکومه سعی چې کوی هغه مناسبه هم وی اومناسبه سعی هغه ده چې ددی بل نوم حُسنِ عمل (یعنی صحیح عمل) دی کوم چې په دی آیت کی ذکر دی . لنډه دا ده چې دالله ﷻ په نزد دیوه عمل دمقبول کیدو دوه شرطونه دی اخلاص اوحُسن عمل ، اوحُسن عمل نوم دی د نبی کریم ﷺ دسنتو دتابعداری ، په دی وجه په اخلاص سره دحُسنِ عمل کوونکو داهم فرض دی چې دعمل کولو څخه مخکی دامعلومه کړی چې نبی کریم ﷺ داعمل څنګه کړی دی او ددی په اړوند هغه څه ښوونی کړی دی زمونږ کوم یو عمل چې دسنت دطریقی څخه واوری هغه نامقبول دی، په لمانځه، روژه، حج، زکوٰة صدقو ، خیراتونو ، دالله ﷻ په ذکر او درود اوسلام ټولوکی ددی لحاظ ساتل

ضروري دي چې نبي کريم ﷺ د اعمل څنګه کړي دي او د څنګه کولو ارشادېي فرمايلي دي ، د آيت په آخر کي يي د اخلاص او حُسنِ عمل يو مثال د حضرت ابراهيم خليل الله ؑ پيش کړي دی او د هغه د تابعداري حکم يي ورکړي دي او وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا يي وفرمايل او دی طرف ته يي اشاره وکړه چې د حضرت خليل الله ؑ د دي لوړ مقام سبب دادي چې هغه مُخلص هم داعلی درجې وو او د هغه عمل هم د الله ﷻ په اشارو سره صحيح او دُرست وو .

وَيَسْتَفْتُوْنَكَ فِى النِّسَآءِ ۭ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيْكُمْ فِيْهِنَّ ۙ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتٰبِ فِىْ يَتٰمَى

او ستا څخه رخصت غواړي د ښځو په نکاح کي ، ووايه چې الله تاسی ته اجازه درکوي د دوی او هغه چې تاسی ته او رول کيږي په قرآن کي نو حکم دی ددې يتيمانو ،

النِّسَآءِ الّٰتِىْ لَا تُؤْتُوْنَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُوْنَ اَنْ

ښځو په باره کي کومو ته چې تاسی نه ورکوی کوم څه چې د دوی دپاره مقرر سوی دي او غواړی چې د دوی سره

تَنْكِحُوْهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَاَنْ تَقُوْمُوْا

نکاح وکړی او حکم دی کمزورو هلکانو اودا چې قائم وسيږي

لِلْيَتٰمٰى بِالْقِسْطِ ۭ وَمَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِهٖ

ديتيمانو په حق کي په انصاف سره ، او څه چې کوی نيکی نو هغه الله ته معلومه ده ،

عَلِيْمًا ﴿۱۲۷﴾ وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْۢ بَعْلِهَا نُشُوْزًا اَوْ اِعْرَاضًا

او که يوه ښځه وبيريږي دخاوند د جنګ څخه يا دمخ اړولو څخه

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يُّصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا ۭ وَالصُّلْحُ خَيْرٌ ۭ

نو هيڅ ګناه نسته په دواړو چې وکړي په خپل مينځ کي په څه شان صلح ، صلح ښه شي دي

وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ ۭ وَاِنْ تُحْسِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ

او زړونو ته حرص مخکي سوی دی او که تاسی نيکی کوی او پرهيزګاری کوی نو الله ﷻ

كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ﴿۱۲۸﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيْعُوْٓا اَنْ تَعْدِلُوْا بَيْنَ

ستاسی په ټولو کارونو خبر دی ، تاسی هيڅکله برابر نه سی ساتلی

النِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا

ښځي که څه هم ددې حرص کوئ نو بيا هم داسې مه کوئ چې پرېږدې يوه

كَالْمُعَلَّقَةِ ۚ وَإِن تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٢٩﴾

لکه ځوړنده ، او که اصلاح کوئ او پرهيزګاري کوئ نو الله ﷻ بخښنې والا مهربانه دی ،

وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾

او که دواړه جلا سي نو الله به هر يو بې پرواه کړي په خپله فراخي سره ، او الله فراخي راوستونکی تدبير والا دی

دآيتونو تړون: دسورة په شروع کې ديتيمانو او ښځو خاص حکمونه اوددوی دحقونو ادا کولو واجبوالی ذکر وو ، ځکه چې په جاهليّت کې خو به ځينو هيڅکله دوی ته ميراث نه ورکوی او ځينو چې به کوم دوی ته په ميراث کې يا په بل ډول سره رسيده هغه به يې په ناجائزه طريقه سره خوړی ، ځينو به د دوی سره نکاح وکړه او مهر به يې پوره نه ورکوی، پورته ددې ټولو خبرو څخه منع سوی وه ، پردې باندې مختلف واقعات مخ ته راغله دځينو داخيال سوچې دښځو او دکوچنيانو فی نفسه حق دميراث اخيستونسته دځه وختی مصلحت په وجه ديوځو خلګو دپاره داحُکم سوی دی اُميد دی چې منسوخ به سی او ځينی ددی په انتظارکی سوه خوکله چې منسوخ نه سو نو دا مشوره يې وکړه چې په خپله د نبی کريم ﷺ څخه پوښتنه کول په کار دی اوحاضر سول پوښتنه يې ورڅخه وکړه ابن جرير او ابن منذر دآيت دنزول سبب دا سوال نقل کړی دی اوتردې په وروستو په آيتونوکی دښځوپه اړونديوڅو نوری مسئلی بيان سوی دی (بيان القرآن)

لنډتفسير: اوخلګ ستا څخه دښځو (دميراث اومهر) په باره کی حکم معلوموی، ته ﷺ ورته وفرمايه چې الله ﷻ په دی باره کی تاسی ته (هغه تير) حکم درکوی او هغه آيتونه هم (تاسی ته حکم کوی) کوم چې (تردې مخکی نازل سوی دی او) په قرآن کی تاسی ته اورول کيږی (ځکه چې دقرآن په تلاوت کی ښکاره خبره ده چې ددی تلاوت هم کول کيږی) کوم چې دهغه يتيمانو ښځو په باره کی (نازل سوی) دی دکومو (سره چې ستاسی دامعامله ده چې که هغوی دمال خاوندانی اوښايسته وی نونکاح ورسره کوی ، مګر دوی) ته کوم چې (په شريعت کی) د دوی حق (ميراث اومهر) مقرر دی ، نه ورکوی او (که ښايسته نه وی يوازی خاوندانی وی نو) د دوی سره (په وجه دنه ښايسته کيدو) دنکاح کولو څخه نفرت کوی (ليکن دمالداری په وجه ددی بيری څخه چې دامال بل ځای ته ولاړ نه سی دبل سره يې نکاح کولو ته نه پريږدی) او (کوم آيتونه چې) دکمزورو کوچنيانو په باره کی (دی) او (کوم آيتونه چې) په دی باره کی (دی) چې ديتيمانو سره (ټول) سلوک (که دمهر ميراث په اړوندوی يانورڅه وی) په انصاف سره کوئ (دامضمون دی ددغو تيرو آيتونو، نودغه آيتونه خپل مضمون اوس هم ستاسی پرذمه واجبوی اوحکم يې بعينه باقی دی تاسی دهغه موافق عمل کوی) اوکوم نيک کارچې کوئ (دښځو ديتيمانو په باره کی يا په نورو کارونوکی هم) نو بيشکه الله ﷻ په دغه ښه پوه دی (تاسی ته به ددغه بهتره جزا درکړی اوبده خبره هم

پېژني ليکن دلته ترغيب دخير طرف ته مقصوددی، په دی وجه يې تخصيص وکی) اوکه يوی ښځی ته (په قرآنونو سره) دخپل خاوند څخه غالب احتمال وی دبد دماغی (اوکوړوالی) يادبی پرواهی (اوبی مخی) وی نو (په داسی حالت کی) دواړو ته په دی کارکی هيڅ گناه نسته چی دواړه ديوه اوبل سره په څه خاص ډول سره صلح وکړی (يعنی ښځه که دداسی خاوندسره اوسيدل غواړی چی ددی پوره حقونه اداکول نه غواړی اوپه دی وجه ددی پرېښوول غواړی نوښځی ته جائزدی چی خپل څه حقونه پرېږدی ، مثلاً ډوډی نفقه معاف کړی يايې کمه کړی ياخپل وارمعاف کړی ددی دپاره چی دی يې پری نږدی اوخاوندلره هم جائزدی چی دامعافی قبوله کړی) او (دجگړی يا جدايئ څخه خو) داصلح (ډيره) ښه ده او (داسی صلح کول څه ليری خبره نه ده ځکه چی) نفسونوته (طبعًا) دحرص سره پيوست والی وی (کله چی دده حرص پوره کيږی ، نو راضی کيږی نوکله چی خاوند ووينی چی زماپه مالی اوجانی آزادی کی چی دطبيعت حرص دی تاوان نه راځی اوښځه راته په مفته کی رسيږی نودی به يې بياپه نکاح کی په پرېښوولو راضی وی ، او دښځی حرص په نکاح کی دپاته کيدو برابره خبره ده په هره وجه سره چی وی خوظاهره ده چی اصلی سبب دصلح دی، نو د دواړو طرفوپه خاص خاص حرص سره دصلح تکميل کيږی) او (ای نارينه وو) که تاسی (په خپله دښځوسره) ښه سلوك ساتئ (اوددوی څخه دحقونو معاف کول نه غواړی) اوددوی سره (دکوړوالی اوبی مخی کولو څخه) احتياط ساتئ نو (تاسی ته به لوی ثواب ورسيږی ځکه چی) بيشکه الله ﷻ ستاسی دعملونوپوره خبرلری (اوپرنيکو عملونو ثواب ورکوی) او (عادتًا) ستاسی څخه داخو هيڅکله نه سی کيدی چی په ټولو بيبيانوکی به (هرډول) برابری وساتئ (تردی چی دزړه په مينه کی هم) که څه هم (دبرابری) هرڅومره ستاسی زړه غواړی (اوتاسی هرڅومره کوشش چی کوی ليکن دزړه مينه غير اختياری ده نوپه دی ستاسی قدرت نسته ، که څه هم په اتفاقی ډول يوځای برابری وسی هم نوآيت ددی نفی نه کوی ، نومقصد دادی چی کله چی دادزړه مينه اختياری نه ده نوتاسی پردی نيولی هم نه ياست، نوهسی نه چی ددی دغير اختياری کيدوپه وجه ظاهری حقونه هم غير اختياری کړئ بلکه دغه نورظاهری حقونه اختياری دی نوکله چی دااختياری دی) نو (پرتاسی واجب ده چی) تاسی بالکل يوه طرف ته کاږه نه سی (دبالکل مطلب دادی چی په زړه سره هم چی په هغی کی معذوريئ اوپه ظاهر سره هم پرکم چی ستاسی اختياردی يعنی په شرعی حقونوکی ددوی سره بدخونی اومنع ورڅخه مه کوی) چی په دی سره دا (مظلومه) داسی کړئ لکه څوك چی نه دی خوا ته وی اونه هاخواته (يعنی په مينځ کی) ځوړنده وی (يعنی نه حقونه ادا کولی سی چی خاوند والا وگڼل سی اونه ورلره طلاق ورکوی چی بی خاونده ورته وويل سی، بلکه که ساتی يی نوپه ښه شان سره يی ساتی) او (دساتلوپه صورت کی چی په تيره زمانه کی کوم خراب سلوك ددی سره سوی دی) که چيری (ددغه سلوك کولو فی الحال) اصلاح وکړی او(په راتلونکی وخت کی دداسی معاملوڅخه) احتياط ولرئ نو (دغه تيرکارونه به معاف کړل سی ځکه چی) بيشکه الله ﷻ لوی مغفرت والا لوی رحمت والا دی (چونکه کوم گناهونه چی دبندگانو دحقونوسره تعلق لری هغه ددغه بندگانوپه معاف کولوسره معاف کيږی نوپه اصلاح کی دامعافی هم راغله نوچی روغه په مينځ کی وسوه نوتوبه شرعًا صحيح سوه په دی وجه مقبوله سوه) اوکه دواړه ښځه خاوند (يعنی

ددواړوپه مينځ کی موافقت نه راځی او دواړه) جلاسی (يعنی خلع ياطلاق واقع سی) نو (په دوی کی دی يو تن برابره خبره ده که دسړی زياتی وی اوکه دښځی کوتاهی وی داسی دی نه ګڼی چی بغير زما ځخه به ددی بل کارونه چليږی څکه چی) الله ﷻ به دځپل (قدرت) په فراخی سره (د دواړو ځخه) هر يو (دبل ځخه بی حاجته کړی (يعنی دهريوه کاربه بغيردبل ځخه وچليږی) اوالله ﷻ لوی فراخی والا اولوی حکمت والا دی (دهريوه دپاره مناسبه لار ايستلای سی)

معلومات اومسئلې

(دکورني ژوند په اړوند دقرآن څو هدايتونه)

وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْۢ بَعْلِهَا ځخه تر وَاسِعًا حَكِيمًا پوری ، په دی درو سره وو آيتونوکی الله ﷻ دکورنی ژوند دترخی اوسختی ددی په اړوند هدايتونه ورکړی دی ، چی ددی اوږد ژوندپه مختلفو دورونوکی هری جوړی ته کله ناکله مخ ته راځی ، هغه ده، ديوه اوبل ځخه خفګيان اوخوابدی ، اودايوداسی شی دی چی که په صحيح اُصولوسره ددی مخ نيوی ونه سی نو نه يوازی دا چی دښځی اوخاوند دپاره دنيا جهنّم کيږی ، بلکه ډيرځله دا کورنی خفګيان دخاندانونو اوقبيلو په مينځ کی جنګ جګړوته نوبت رسَوی ، قرآنکريم دښځی اوسړی د دواړو دجذباتو او احساساتو لحاظ وساتی هری يوی فريقی ته يی دژوند داسی نظام ورکی چی په دی باندی دعمل کولوپه نتيجه کی دانسان کور دجنت نمونه جوړيدی سی ، کورنی تريخوالی به په محبّت او راحت بدل سی اوکه دناچاری ځخه کوم ځای جلاوالی ته هم نوبت ورسيږی نو هغه به هم په ښه طريقه اوروغه اوصلح سره وی، دتعلقاتو قطع کول به هم داسی وی چی دښمنی او عداوت به په کی نه وی .

آيت ۱۲۸ دداسی حالاتوپه اړونددی چی په کوم کی په غيراختياری ډول سره دښځی اوتعلقات ګډوډسی اوهره فرقه پرځپل ځای معذوره ګڼل کيږی اوديوه اوبل سره دورانی راتلوپه وجه دابيره پيداسی چی ديوه اوبل په حقونوادا کولوکی به کوتاهی راځی، لکه ديوی بی بی سره دخاوند زړه نه لګيږی او دزړه نه لګيدو وجه ليری کول دښځی په اختيار کی نه وی ، مثلاً ښځه بدشکله يابوډی ده اوخاوند يی ځوان اوښايسته دی ، نو ښکاره خبره ده چی په دی کی نه ښځی ته ګناه سته اونه خاوند مُجرم دی .

لکه چی ددی آيت په شانِ نزول کی دغه ډول ځوواقعی په مظهری اونوروکی نقل دی ، په داسی حالاتوکی دسړی دپاره يوعام قانون قرآنکريم داښوولی دی چی ، فَاِمْسَاكٌۢ بِمَعْرُوْفٍ اَوْتَسْرِيْحٌۢ بِاِحْسَانٍ چی که ساتی دابنځه نوددستور مطابق ددی ټول حقونه اداکوه اوساته يی اوکه پردی باندی دی قدرت نه وی نوپه ښه طريقه يی آزاده کړه، اوس که ښځه هم آزاديدوته تياره وی نومعامله صفاده چی تعلقات به په ډيره ښه طريقه سره قطع کړل سی ، ليکن که په داسی حالاتوکی ښځه په څه وجه سره آزادی نه غواړی، برابره خبره ده که داولاد دفاَئدو دپاره وی اوکه په دی وجه چی بل ځای يی څه غمخورنسته، نودلته يوه لاره ده چی خاونددی په څه شی باندی راضی کړی مثلاً ښځه دی دځپلو ټولو ياځينو حقونو مطالبه پريږدی اوخاوند دی داخيال وکړی چی دډيرو حقونو دبار ځخه آزاديږم، ښځه راته په مُفته کی رسيږی ، په دی دی صلح وکړی .

قرآنکریم په دی آیت خو یو ددی ډول مصلحت کولو ته په دی شان سره راهنمایی فرمایلی ده ، وَأُحْضِرَتِ الْأَنفُسُ الشُّحَّ یعنی ټولو نفسونو ته حرص راوړاندی سوی وی ، په داسی مصلحت کی خو ښځه ددی حرص کوی چی که ماپریږدی نو اولاد به یی بربادسی یابه بل خای زماژوند تریخ وی او خاوندته داحرص دی چی کله ښځی خپل ټول مهرځینی معاف کی او دنورو حقونو مطالبه یی هم پریښوولـه نو اوس ددی په ساتلو کی ماته هیڅ تکلیف نسته، نو په دی سره به په مینځ کی صلح کول آسانه سی ددی سره یی ارشاد وفرمایی.

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا : یعنی که یوه ښځه دخپل خاوند دجګړی یابی مخی څخه بیریږی نو په دواړو کی په هیڅا ګناه نسته چی په خپل مینځ کی په څه خاصو شرطونو سره صلح وکړی او نه ګناه یی ورته څکه وویل چی ددی معاملی ظاهر درشوت په شان دی چی خاوندته دمهر اونورو معاف کولو فریب ورکوی او کورنی ژوندباقی پاته کوی ، لیکن دقرآن دی ارشاد ښکاره کړه چی دا په رشوت کی داخل نه دی ، بلکه صلح ده ، چی په دی کی دواړه طرفه خپله خپله ځینی مطالبی پریږدی او دیوه او بل سره رضامند کیږی او دا جائز دی.

(دښځي او خاوند په جګړه کي نورو ته بي ضرورته دخل کول مناسب نه دی)

په تفسیر مظهری کی دی چی دلته الله ﷻ ان يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا فرمایلی دی ، یعنی ښځه او خاوند دی په خپل مینځ کی په یو ډول سره صلح وکړی ، په دی کی د بَيْنَهُمَا دلفظ څخه دی طرف ته اشاره راوزی چی دښځی او خاوند په معاملو کی ښه دا ده چی بل دریم دخل ونه کړی ، دوی دواړه دی پخپله په خپل مینځ کی په یوه خبره باندی جوړ سی ، څکه چی د دریم کس په مداخلت سره ځینی وخت سره صلح کول ګران سی او که صلح وسی هم نو د دواړو طرفونو عیبونه د دریم نفر په مخکی بی وجی ښکاره سی ، او ددی څخه ځان ساتل د دواړو دپاره ګټه ده .

دذکر سوی آیت په آخر کی فرمایی ، وَإِن تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا یعنی په داسی حالت کی چی ښځی ستا دزړه څخه وزی او په دی وجه یی حقونه نه سی ادا کولی ، آزادول یی غواړی ، نو تاته دا حق هم حاصل دی چی آزاده یی کړی او دښځی دځینو مطالبو په پاته کولو ورسره هم صلح جائزه ده دآیت داولنی جملی په رُوسره ، لیکن که دالله ﷻ بیره ځان ته راوړاندی کړی او داحسان څخه کار واخلی او دزړه نه لګیدو سره سره ورسره ښه کړی او ددی ټولو حقونه هم پوره کوی، نو ستادانیك عمل دالله ﷻ په وړاندی دی نو نتیجه به یی دا وی چی الله ﷻ به تاله ستاددی ښه سلوك او صبر بدله داسی نعمتونه او حقونه درکړی چی ته به یی تصوّرهم نه سی کولی ، او په دی وجه یی دلته یوازی دا ونه وول چی ستادانیك عمل زمونږ په وړاندی دی او دا ی ذکر یی ونه کی چی ددی بدله به مونږ څه درکړو؟ په دی کی اشاره دی طرف ته ده چی دغه بدله به ستا تر وهم او خیال هم زیاته وی .

ددی آیت دمضمون خلاصه دا سوه چی خاوند کله دا وویني چی دده زړه دی خپلی ښځی ته په هیڅ وجه سره نه ورځی او حقونه یی نه پوره کیږی ، نو ترڅو چی دښځی داختیاری معاملو تعلق دی ددی دی داصلاح کوشش وکړی دتنبیه دپاره دی په عارضی ډول سره ورڅخه مخ واړوی ، په ژبه سره دی یی پوه کړی او په مجبوری سره که معمولی وهلو ته ضرورت وی ، نو هم دی وکړی لکه دسورهٔ نسآء دشروع په

آیتونو کی چی تیرسوی دی او که ددی تولو کوششونو سره سره داصلاح څخه نااُمیده سی یامعامله داسی وی چی دهغی صحیح کول دښځی په اختیارکی نه وی نواوس ده لره دشریعت قانون داحق ورکوی چی په ښه طریقه سره بغیردجنګ جګړی څخه طلاق ورکړی اوآزاده یی کړی لیکن که دی داسی وکړی چی خپل حقونه دپام څخه وغورځوی اودهغی حقونه پوره پوره اداکوی نو دا دده دپاره ښه اوډیره اعلی اوعظیم ثواب دی ، ددی په مقابله کی که معامله بدله وی چی سړی واجب حقونه نه اداکوی، په دی وجه ښځه آزادی غواړی نوپه دی صورت کی که خاوندهم په آزادولو راضی وی نومعامله صفاده ، ښځی ته هم داحق حاصل دی چی کله خاوند دحقونو دنه اداکولو پربنآء ددی آزادول غواړی نوښځه دی هم خپله آزادی اختیارکړی، اوکه خاوندیی په خپل اختیار آزادولوته تیارنه وی نوښځی ته داحق حاصل دی چی په اسلامی عدالت کی دخپلی آزادی مطالبه وکړی اوځان آزادکړی ، لیکن که دا دخاوند په بی مخی اوبی تعلقی صبرکوی ، دخپلو حقونو مطالبه پرېږدی اودخاوند حقونه اداکوی نو دا ددی دپاره بهتره او ډیره اعلی اولوی ثواب دی .

لنډه داچی یوه طرف ته خپل تکلیف لیری کول اودخپل حق حاصلولو دواړو فریقوته قانونی حکم قرآنکریم ورکی دوهم طرف ته یی دواړوته دلویو اخلاقو اوخپلو حقونو پر پرېښوولو باندی دصبر تلقین وکی اوداهد ایت یی ورته وفرمایی چی ترهر څو پوری کیدی سی ددی تعلق دپریکولو څخه ځان ساتل په کاردی اوپه کاردی چی دداړوطرفوڅه څه حقوق پریښوول سی اوپر یوخاص صورت باندی صلح وکړی .

ددی آیت په شروع کی یی دښځی اوخاوند داختلاف په وخت کی دصُلح یوازی جائز والی ښوولی دی او دآیت په آخرکی یی دصلح نه کیدوپه صورت کی یی هم په صبراو تحمّل سره دتعلق پرځای پاته کولو تلقین فرمایلی دی ، په مینځ کی یی یوه داسی جمله ارشاد فرمایلی ده چی ددی څخه دصلح ښه والی اوبهتروالی ثابتیږی ، ارشاد دی ، وَالصُّلۡحُ خَیۡرٌ یعنی دیوه اوبل سره صلح کول بهتره دی او دا جمله یی په داسی عام انداز سره بیان کړی ده چی هم دا روان بحث یعنی دښځی اوخاوند جګړی په کی هم داخلی دی او نور قسم کورنی اختلافات هم ،او دټولی دُنیامعاملی اوجګړی اومقدمی هم ، ځکه چی دقرآن الفاظ عام دی چی صلح ښه ده ، دمضمون خلاصه دا ده چی دواړو طرفوته پوره په پوره په خپلو مطالبو داړکیدو څخه دابهتره ده چی دواړه طرفونه دخپلو ځینو مطالبو څخه لاس واړوی اوپه څه درمیانی صورت باندی په رضامندی سره صلح وکړی ، دنبی کریم ﷺ ارشاد دی .

كُلُّ صُلۡحٍ جَائِزٌ بَيۡنَ الۡمُسۡلِمِيۡنَ اِلاَّ صُلۡحًا اُحِلَّ حَرَامًا اَوۡ حَرَّمَ حَلاَلاً وَالۡمُسۡلِمُوۡنَ عَلٰى شُرُوۡطِهِمۡ اِلاَّ شَرۡطًا حَرَّمَ حَلاَلاً (رواه الحاكم عن كثيربن عبدالله، تفسير مظهري)

یعنی دمسلمانانوپه مینځ کی په هرقسم سره صلح کول جائزدی بغیر دهغی صلحی څخه په کومه کی چی حرام حلال یاحلال حرام سوی وی اومسلمانانو ته په خپلو منلو سوو شرطونو باندی قآئم پاته کیدل په کار دی ، بغیر دهغو شرطونو څخه په کوموکی چی حلال حرام مقرر سوی وی .

مثلاً دیوی ښځی سره په دی شرط باندی صلح کول جائز نه دی چی ددی سره به ددی خور هم په نکاح کی ساتی ، ځکه چی د دوو خوندو په یوه نکاح کی جُمع کول شرعًا حرام دی یاپه دی صلح وکړی چی دبلی

بی بی حقونه به نه ادا کوی ، ځکه چی په دی کی دیوه حلال حرام ګڼل دی .
او په روایت کی یی هره صلحه په عام ډول سره جائزه مقرره کړی ده ، ددی عاموالی څخه امام اعظم رحمه الله دامسئله را ایستلی ده ، چی دصلح ټول اقسام جآئزدی برابره خبره ده که په اقرارسره وی ، لکه په چاچی دعوه سوی وی هغه دا اقرار وکی چی ددعوه کوونکی ددعوی مطابق زماپه ذمه دده زر روپی واجب الاداء دی ، بیاصلح په دی وسی چی دعوه کوونکی دی په دی یوڅه رقم پریږدی یادی ددی رقم په بدله کی دده څخه یوڅه شی واخلی یاپه چاچی دعوه سوی وی ، هغه ددعوی په باره کی اقرار او انکار هیڅ ونه کړی او ووایی چی په حقیقت کی هرڅه چی وی خوزه غواړم چی ته په دی صورت باندی صلح وکړی یاپه چاچی دعوه سوی وی ، هغه ددعوی څخه قطعی انکاروکړی ، لیکن دانکار سره دجګړی ختمولو دپاره په څه ورکولو باندی راضی سی ، او په دی صلح وسی دا دری سره قسمونه دصلح جآئز دی دچپ کیدو اوانکار په صورت کی دځینو فقهاؤ اختلاف هم دی .
په آخر کی یوه مسئله دذکر کولو قابله ده چی تعلق یی دښځی اوخاوند په مابینځ کی دمصالحت سره دی چی ذکریی په دی آیت کی سوی دی هغه داچی که یوی ښځی دخپلو ځینو حقونو په پرېښوولو باندی صلح وکړه، نوداصلح خوبه دښځی دغه حق کوم چی دصلح په وخت کی په خاوند یاندی وی په قطعی ډول سره ختم کړی ، لکه دمهر قرضه چی په خاوند باندی تردی صلح مخکی واجب الاداء سوی ده ، نو په دی وجه چی کله دا پوره مهر یا ددی دڅه حصی په معاف کولو باندی صلح وکړی ، نو دغه مهر یا دمهر دغه حصه به ساقطه سی تردی وروسته به بیاددی دغوښتنی حق نه وی پاته ، لیکن کوم حقونه چی داسی دی چی دصلح په وخت کی دهغو اداکول په خاوند واجب نه وی مثلاً دراتلونکی زمانی ډوډی اونفقه یادشپی حق چی ددی واجب کیدل دراتلونکی زمانی سره تعلق لری، بالفعل دده پرذمه واجب نه دی نوددی حقونو پرپاته کولو که صلح وسوه نودښځی دمطالبی حق دهمیشه دپاره نه ختمیږی بلکه کله چی ددی زړه وغواړی نوویل کیږی چی داننده دپاره زه دخپل دی حق پرېښوولوته تیاره نه یمه، نوپه دی صورت کی خاوندته اختیار دی چی دا آزاده کړی (تفسیر مظهری اونور)
آخری آیت یعنی په ، وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِ کی دواړو ډلوته تسلی ورکړل سوی ده چی که داصلاح اوصلح ټول کوششونه ناکامه سی اوجلا والی راسی نو په دی سره هم دخفه کیدو ضرورت نسته الله ﷻ به هر یو دبل څخه بی حاجته کړی ، دښځی دپاره به بل ځای اوبل سرپرست اوسړی ته بله ښځه ورکړی دالله ﷻ قدرت ډیر لوی دی دهغه څخه دنا اُمیده کیدو هیڅ وجه نسته ، په دوی کی ږی دواړه په خپل هغه ژوند نظر واچوی کوم چی ترنکاح مخکی وه ، چی دوی یو بل پیژندل هم نه ، اوالله ﷻ دوی جوړه کړل ، نن هم بیا داسی صورت پیدا کیدی سی .
دآیت په آخرکی یی ، وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا وفرمایل او دا خبره یی نوره پخه کړه چی دالله ﷻ سره لویه فراخی ده او دده په هر یوه کار کی حکمت وی ، ممکنه ده چی په دی جلاوالی کی حکمت اوفآئده وی ، ترجدایی وروسته دواړو ته داسی جوړی پیدا سی چی د دواړو ژوند ورباندی ښه سی .
په غیر اختیاری کارونو نیول نسته: دکورنی ژوند دښه کولو اوهمیشه پاته کولودپاره چی قرآن کریم په دی

ذکرسوو آیتونوکی کم هدایتونه دواړو فریقوته ورکړی دی ، په دی آیتونوکی یو آیت دا دی ، وَلَنْ تَسْتَطِیْعُوْا اَنْ تَعْدِلُوْا بَیْنَ النِّسَآءِ یعنی دواړو ډلوته یی یوخاص هدایت فرمایلی دی ، هغه دا چی که دیوه سړی په نکاح کی تر یوی زیاتی ښځی وی نو قرآنکریم دسورة نسآء په شروع کی ډېرته دا هدایت وکی چی دټولو ښځوپه مینځ کی عدل اوبرابری ساتل دده پرذمه فرض دی ، اوکه دچادا خیال وی چی دا فرض به زه ادا نه کړم نو ده ته په کار دی چی تر یوی زیاتی ښځی نه کوی ، ارشاد دا دی ، فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوْا فَوَاحِدَةً اَوْمَا مَلَکَتْ اَیْمَانُکُمْ : یعنی که ستاسی سره دا بیره وی چی برابری به ونه کړم نوبیاپه یوی صبر کوی .

اونبی کریم ﷺ په خپل قول اوعمل سره په بیبانوکی دعدل اوبرابری ډیر په تاکید سره حکم کړی دی او ددی په خلاف کولو یی دسخت عذاب وعده فرمایلی ده ، حضرت عآئشة رضی الله عنها فرمایی چی نبی کریم ﷺ به دخپلو پاکو بیبانو په مینځ کی دبرابری وعدل ساتلو ډیر اهتمام فرمایی او ددی سره به یی دالله ﷻ په دربار کی عرض کوی .

اَللّٰهُمَّ هٰذَا قَسْمِیْ فِیْمَا اَمْلِکُ فَلَا تَلُمْنِیْ فِیْمَا تَمْلِکُ وَلَا اَمْلِکُ .

ای الله ﷻ ! دا زما منصفانه تقسیم او مساوات په هغه شی کی دی چی زما په اختیارکی دی نو په دی وجه کوم شی چی ستاپه اختیارکی دی او زما په اختیارکی نه دی (یعنی دزړه میلان) په دی کی ما مه نیسه .

تر نبی کریم ﷺ زیات په خپل ځان باندی واك لرونکی څوك کیدی سی؟ لیکن دزړه میلان ده ﷺ هم ترخپل اختیار دباندی مقررکی او دالله ﷻ په دربار کی یی عذر پیش کی .

دسورة نسآء په شروع کی چی کوم آیت دی ددی دالفاظو څخه په ښکاره مطلق په بیبانو کی برابری فرض معلومیږی چی دزړه په میلان کی هم برابری کول شامل دی او دا معامله دانسان په اختیارکی نه ده ، دی وجه یی دسورة نسآء په دی آیت کی دحقیقت وضاحت وفرمایی چی په کومو شیانو ستاسی قدرت نسته ، په دی کی مساوات (برابروالی) فرض نه دی ، البته برابری به په اختیاری معاملاتوکی وی ، مثلاً دشپی په وارکی ، په طریقه او سلوك کی ، په ډوډی نفقه او نورو کی ، الله ﷻ دا حکم په داسی ډول سره بیان کی چی په دی سره یوشریف انسان په عمل کولو مجبوره سی ، فرمایی .

وَلَنْ تَسْتَطِیْعُوْا اَنْ تَعْدِلُوْا بَیْنَ النِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِیْلُوْا کُلَّ الْمَیْلِ فَتَذَرُوْهَا کَالْمُعَلَّقَةِ .

یعنی تاسی ته معلومه ده چی تاسی په ټولو بیبانوکی که کوشش هم کوی خو دزړه دمیلان په باره کی برابری نه سی کولی ځکه چی دا ستاسی په اختیارکی نه ده، نوبیاداسی مه کوی چی پوره یوه طرفته کاږه سی یعنی دزړه میلان موهم دی طرف ته وی اوپه اختیاری معاملوکی هم داطرف خوښ کړی چی نتیجه یی داسی چی هغه بله ښځه ځوړنده پاته سی ، یعنی خاوندیی حقونه هم نه ادا کوی اوآزادوی یی هم نه .

معلومه سوه چی په دی آیت کی په عدل باندی چی دچادقدرت نه راتلوکوم ذکر دی ، دا دزړه دمینی او میلان برابری ده چی دانسان په اختیارکی نه ده ، او ددی آیت په الفاظو فَلَا تَمِیْلُوْا کُلَّ الْمَیْلِ کی به خپله ددی معنی قرینه موجوده ده ، ځکه چی معنی ددی الفاظو دا ده چی که څه هم دزړه په مینه کی برابری ستاسی په قدرت کی نسته لیکن بالکل یوه طرف ته کیږی مه ، چی په اختیاری معاملوکی هم دی ته ترجیح ورکړی .

په دې ډول سره دا آیت د سورة نسآء د اولنی آیت تشریح سوه چې دهغې دظاهری الفاظو څخه دزړه په مینه کې هم دبرابرۍ را وستو فرض والی معلومیدی ، دی آیت ښکاره کړه چې دا په وجه دغیراختیاری کیدو فرض نه دی ، بلکه په اختیاری کارونو کی برابروالی فرض دی .

(ددی آیت څخه دښځو دډیروالي خلاف دلیل نیول قطعًا غلط دی)

ددی تفصیل څخه دهغه خلکو غلط فهمی هم واضحه سوه کوم چې دا دواړه آیتونه یوځای کوی دا نتیجه ورڅخه راایستل غواړی ، چې د سورة نسآء په شروع کی آیت داحکم وکی چې که پرڅو ښځو برابری نه سی کولی نو بیاپه یوه نکاح باندی صبرکوی دوهمه نکاح مه کوی اودی دوهم آیت داوښوولہ چې په دوو بیبانوکی برابری هیڅکله ممکنه نه ده نونتیجه ورڅخه دارااووته چې دوی ښځی هیڅکله په نکاح کی ساتل جائزنه دی اوعجیبه خبره داده چې الله ﷻ په خپله په دی دواړو آیتونوکی ددی غلط فهمی دلیری کولو اهتمام کړی دی ، د دوهم آیت قرینه اوس تیره سوه چې د ، فَلَا تَمِيْلُوْا كُلَّ الْمَيْلِ الفاظ دی ، اوپه اولنی آیت کی یی دا وفرمایل ، فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوْا فَوَاحِدَةً نوپه دی کی یی په ډول دشرط داوفرمایل چې که تاسی بیریږی ، دا خوښکاره قرینه ده ددی خبری چې په دووښځوکی عدل اوبرابری ناممکنه یاتر اختیار وتلی نه ده که نه وی نو دومره اوږدعبارت اوهغه هم بیاپه دوو آیتونو کی ورته هیڅ ضرورت نه وو ، لکه حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهٰتُكُمْ وَبَنٰتُكُمْ : والا آیت کی چې دهغو ښځوتفصیل دی دکومو سره چې نکاح حرامه ده او وَاَنْ تَجْمَعُوْا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ یی وفرمایل ، دوی خوندی په نکاح کی جمع کول یی حرام کړل ، دغه ډول دابه یی هم فرمایلی وای چې په یوه وخت کی په نکاح کی دوی ښځی ساتل حرام دی اوبیابه د اَنْ تَجْمَعُوْا سره قید د بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ فضول سوی وای ، په دغه یوه جمله کی به یی داسی فرمایلی وای وَاَنْ تَجْمَعُوْا بَيْنَ امْرَءَتَيْنِ یعنی مطلق دوی ښځی په نکاح کی جمع کول حرام دی ، لیکن قرآنکریم دالنده خبره پریښوولہ نه یوازی دا چې یو اوږد عبارت یی راوړی بلکه په دوو آیتونوکی یی ددی تفصیل بیان کی، ددی څخه داهم معلومه سوه چې آیت وَاَنْ تَجْمَعُوْا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ هم په یوه حیثیت سره ددی جواز ښیی چې تر یوی زیاتی ښځی په نکاح کی جمع کول حلال دی اوجائز دی مګر شرط دا دی چې دغه دواړی په خپل مینځ کی خوندی نه وی .

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا

اوخاص الله لره دی څه چې په آسمانونوکی اوڅه چې په مځکه کی دی ، او مونږ حکم کړی دی

الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ ۗ وَاِنْ

مخکنیو اهل کتابو ته او تاسی ته ، چې ویره کوی دالله څخه ، او

تَكْفُرُوْا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ

که تاسی نه منی نو الله ﷻ لره دی هغه چې په آسمانونو کی دی اوهغه چې په مځکه کی دی او دی الله بی

غَنِيًّا حَمِيْدًا ﴿۱۳۱﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ وَكَفٰى

حاجته دی تولو صفتونو والا دی، او خاص الله لره دی هغه څه چې په آسمانونو کې دی او هغه چې په مځکه کې دی

بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿۱۳۲﴾ اِنْ يَّشَاْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَاْتِ بِاٰخَرِيْنَ ۗ

او کافي دی الله کارساز، که وغواړي نو لیرې به مړي تاسي ای خلقو او را به ولي نور

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدِيْرًا ﴿۱۳۳﴾ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا

او الله ﷻ. په دې باندې قادر دی ، څوك چې غواړي ثواب ددنيا

فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا بَصِيْرًا ﴿۱۳۴﴾

نو دالله سره دی ثواب ددنيا او دآخرت . او الله هرڅه اوری اووینی یی.

دآیتونو تړون: دښځو اویتیمانو دحکمونو تربیانولو وروسته دقرآن دطرز مطابق یی بیا دترغیب او ترهیب مضمون ارشاد وفرمایی.

لنډتفسير: او دالله ﷻ په ملکیت کی دی څه شیان چی په آسمانونو کی دی او څه شیان چی په مځکه کی دی (نو دداسی مالك حکمونه منل ډیر ضروری دی) او (دحکم منلو داخطاب خاص تاسی ته نه دی بلکه واقعی مونږ هغه خلګو ته هم حکم کړی وو، کوم چی ترتاسی مخکی ورته (آسمانی) کتاب (یعنی تورات او انجیل) رسیدلی وو او تاسی ته هم (حکم دی) چی دالله ﷻ څخه بیره کوی (څه ته چی تقوی وایاست چی دټولو حکمونو سره یی موافقت دی، په دی وجه داسورت یی ددی تقوی څخه شروع کی او ددی په تفصیل کی یی مختلف حکمونه راوړی دی) او (دا هم دوی ته اوتاسی ته واورول سو چی) که تاسی ناشکری وکړی (یعنی دالله ﷻ دحکمونو څخه مخالفت وکړی) نو (دخدای ﷻ هیڅ نقصان نسته البته ستاسی نقصان دی څکه چی) دالله ﷻ ملکیت دی کوم شیان چی په آسمانونو کی دی اوکوم شیان چی په مځکه کی دی (نو دداسی لوړی باچا به څه نقصان وی البته دداسی لوی بادشاه مخالفت کول بیشکه چی مضردی) او الله ﷻ دچا (دعبادت) محتاجه نه دی (او) په خپله په خپل ذات کی صفت کړل سوی (په کاملو صفاتو) دی (نو دچاپه مخالفت سره دهغه په صفتونو کی څه نقصان نه لازمیږی) او دالله ﷻ ملکیت دی څه شیان چی په آسمانونو کی دی اوڅه شیان چی په مځکه کی دی او (کله چی هغه داسی قادر او مختاردی نو دخپلو عبادت کوونکو بندګانو دپاره هغه) الله ﷻ کار جوړوونکی دی (نو چی دی کار جوړوونکی دی نو دده حکم منونکو ته به څوك ضرر ورسولی سی، نودچا څخه بیره نه ده په کار او الله ﷻ چی تاسی ته ددین کار ښیی نو ستاسی دنیك بخت کولو دپاره، که نه وی نو هغه دانکار دنورو څخه هم اخیستلی سی څکه چی دهغه قدرت داسی دی چی) که الله ﷻ غوښتلای نوای خلګو! تاسی ټول به یی فناکړی وای

اونور به یې موجود کړي وای (او دهغوی څخه به یې کار اخیستی وو) لکه په یوه بل آیت کې دی ، اِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ الخ ، او الله ﷻ په دې پوره قدرت لري (بیاچې داسې یې ونه کړل نو دهغه مهرباني ده د حکم منل غنیمت وګڼئ ، نیک بختي حاصله کړئ او ګوري ددین د کار اصلي میوه په آخرت کې ده په دنیاکې که ونه رسیږي نو زړه مه بدوئ بلکه) کوم سړي چې (ددین په کارکې) ددنیا معاوضه غواړي نو (هغه ډیر په غلطي کې دی ځکه) دالله ﷻ سره (یعنې دهغه په قدرت کې) خو ددنیا او آخرت دواړو بدله (موجوده) ده (کله چې اعلی او ادنی دواړه دهغه په قدرت کې دي نو اعلی شی ورڅخه ولې نه سي غوښتل کیدلی) او الله ﷻ لوی اوریدونکی ، لوی لیدونکی دی (دټولو خبری او درخواستونه که ددنیاوي او که ددین ، اوري او دټولو نیتونه ورته معلوم دي ، نو دآخرت طلب کوونکو ته به ثواب ورکړي او ددنیا طلب کوونکی به دآخرت څخه محروم وساتي نو دآخرت نیت او درخواست کول په کار دي ، البته ددنیا حاجت په مستقل ډول غوښتل څه بد نه دي ، لیکن په عبادت کې دي داقصد نه کوي)

معلومات او مسئلې: ضروري فائدې: لِلّٰهِ مَافِي السَّمٰوٰتِ وَمَافِي الْاَرْضِ : یعنې دالله ﷻ دپاره دي دآسمانونو او دمځکې ټول مخلوقات ، دلته یې دا الفاظ درې واره بیا بیا راوړي دي ، په اول سره فراخي او وسعت مقصود دی چې دهغه سره دهیڅ شي کمی نشته ، په دوهم سره بې نیازي او بې حاجتي بیانول مقصود دي چې هغه دهیڅا پروانه کوي که تاسې منکر سي په دریم سره درحمت او کارسازي اظهار دی ، چې که تاسې تقوی او فرمانبرداري اختیار کړئ ، نو هغه به ستاسې ټول کارونه برابر کړي ، په دریم آیت کې یې دا خبره واضحه کړې ده چې الله ﷻ په دې قادر دی چې تاسې ټول فناکړي او ددنیا څخه تاسې پورته کړي او نور حکم منونکي او فرمانبرداره خلګ پیداکړي په دې سره هم دالله ﷻ استغنا او بې حاجتي ښه ښکاره سوه او نافرمانو ته زورنه او بیره سوه .

يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَ

ای ایماندارو ! قائم وسیږئ په انصاف سره شاهدی کوئ دالله دطرفه

لَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ ۚ اِنْ يَّكُنْ غَنِيًّا

که څه هم نقصان وي ستاسې یا دمور و پلار یا دخپلوانو که څوک مالدار دی

اَوْ فَقِيْرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا ۫ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُوْا ۚ

یا محتاج دی نو ددوی خیرخواه الله دی تاسې څخه زیات ، نو تاسې تابعداري مه کوئ دزړه دخواهش ، په انصاف

وَاِنْ تَلْوٗٓا اَوْ تُعْرِضُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ﴿۱۳۵﴾

کولوکې ، او که تاسې ژبې واړوئ یا منع وکئ نو الله ﷻ ستاسې په ټولو کارونو خبردار دی .

لنډتفسير: اي مؤمنانو! (په ټولو معاملوکي دحق ادا کولو په وخت کي هم او دفيصلي په وخت کي هم پر انصاف ښه قائم پاته کيدونکي (اوچي داقرار يادشاهدي وخت راسي نو) دالله ﷻ (دخوشحالولو) دپاره (رښتيني) شاهدي (اواقرار) ورکوونکي اوسئ که څه هم چي (دغه شاهدي اواقرار) دخپل ذات خلاف وي (چي اقراروړته وايي) يادمور اوپلار او قريبانو په مقابله کي وي (اودشاهدي په وخت کي داخيال مه کوي چي دچاپه مقابله کي چي زه شاهدي ورکوم دا اميردی، ده ته ګټه رسول په کار دي چي بي مروتي ونه سي ياغريب دی دده نقصان ولي وکړم ، تاسي په شاهدي ورکولوکي دچا داميری ، غريبي ياګټي يانفع اونقصان ته مه ګوري ځکه چي) دغه سړي (دچاخلاف چي شاهدي ورکول وي) که امير دی او که غريب دی نو د دواړو سره دالله ﷻ زيات تعلق دی (دومره تعلق ورسره ستاسي نسته، ځکه چي داستاسي ورسره څومره تعلق دی دا هم دهغه درکړل سوی دی او دالله ﷻ چي ورسره کوم تعلق دی داستاسي ورکړل سوی نه دی، نوبياچي ورسره دالله ﷻ تعلق ستاسي ترتعلق قوي دی اوهغه مصلحت يي په دې کي ايښی دی چي په شاهدي کي دي حقه خبره وکړه سي برابره خبره ده که يوځه ډول نقصان هم په رسيږي، نوتاسي دخپل کمزوري تعلق په وجه په خپل شهادت کي دهغه يوې عارضي فائدې ته خيال ولي کوي) نوتاسي (په دې شهادت کي) دنفس دخواهش تابعداري مه کوي چي دحق څخه واوړي اوکه تاسي کوږبيان وکړي (يعني غلطه شاهدي ورکړي) ياورڅخه ځان وساتي (يعني شاهدي ورنه کړي) نو (په ياد ساتي) بيشکه الله ﷻ ستاسي دټولو عملونو څخه پوره خبرلري .

معلومات اومسئلې

(په دنيا کي دپيغمبرانو عليهم السلام اوآسماني کتابونو ليږلو اصلي مقصد عدل او انصاف قائمول دي په دې سره ددنيا امن قائميدی سي)

دسورة نسآء په دې آيت کي ټولو مسلمانانوته په عدل اوانصاف دقائم اوسيدلو اودرښتيني شاهدي ورکولو هدايت سوی دی اوکوم شيان چي دعدل په قائمولوکي يادرښتيني شاهدي په ورکولوکي بنديز راولي هغه يي ډيرپه زړه راکښونکي طريقه سره ليری کړي دي ، ددې مضمون يو آيت په سورة مآئدة کي را روان دی ، د دواړو مضمون، بلکه الفاظ هم تقريباً يوډول دي اودسورة حديد دآيت څخه معلوميږي چي دنياته دحضرت آدم عليه السلام دخليفه جوړولو اوراليږلو اوبيا ترده وروسته نور پيغمبران عليهم السلام پرله پسې په حيثيت دالله ﷻ دخليفګانو دراليږلو او د دوی سره د ډيرو کتابونو اوصحيفو دنازلولو مهم مقصد دا وو چي په دنيا کي انصاف او ددې په ذريعه امن او امان قائم وي ، هرانسان دی دخپل اختيار په دآئره کي انصاف خپل شعار جوړکړي اوکوم سرکښه خلګ چي په وعظ نصيحت اوتعليم اوتبليغ عدل او انصاف ته نه راګرځي ، په خپله سرکښۍ اړوی ، دی دي دقانون او دسزا په ذريعه په انصاف باندي قائم پاته کيدو ته مجبوره کړل سي .

دسورة حديد په پنځه ويشتم آيت کي يي دا حقيقت داسي واضح کړی دی .

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتٰبَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ

يعني مونږ خپل پيغمبران دښکاره نښانو سره ليږلي دي اونازل کړي مودي د دوی سره کتاب اوتله چي خلګ برابر سی په

انصاف باندی اوموږ نازله کړی ده اوسپنه په دی کی ډیر رعب دی او په دی سره دخلګو کارونه چ ږی.
ددی څخه معلومه شوه چی دپیغمبرانو درالیږلو اودآسمانی کتابونو دنازلولو داټول نظام دانصاف قآئمولو دپاره جوړ سوی دی اوپه آخرکی داوسپنی نازلولو ذکریی وکی دی طرف ته یی اشاره وکړه چی دټولو خلګوپر انصاف باندی دقآئمولو دپاره به یوازی وعظ اونصیحت پوره نه سی بلکه څه شریان خلګ به داسی هم وی چی داوسپنی په زنځیرونو او نورو وسلوسره به ورباندی رُعب اچول کیږی اوپه انصاف به قآئمول کیږی.

(په عدل اوانصاف باندی قآئم پاته کول یوازی دحکومت فرض نه دی بلکه هر انسان په دی نیول سوی دی)

دسورة حدید دا ذکر سوی آیت او دسورة نسآء په دی آیت کی ، دغه ډول دسورة مآئدة په آیت ، كُوْنُوْا قَوّٰامِيْنَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰى اَلَّا تَعْدِلُوْا اِعْدِلُوْا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌ بِمَا تَعْمَلُوْنَ . کی بی په واضح ډول سره دا هدایت ورکړی دی چی انصاف قآئمول اوپه دی قآئم پاته کیدل یوازی دحکومت او عدالت فرض نه دی بلکه هرانسان پر دی باندی مکلّف (نیول سوی) دی اومخاطب دی ، چی دی به په خپله هم په انصاف باندی قآئم وی اودنورو به هم پرانصاف باندی دقآئمولو کوشش کوی ، البته انصاف یوازی یوه درجه په حکومت اوحاکمانو پوری خاص ده، هغه داده چی شریر اوسرکښه خلګ چی کله دانصاف خلاف ضد ونیسی ، نه په خپله په انصاف قآئمیږی اونه نور انصاف کولوته پریږدی نوده ته دحاکمانه سزا ضرورت وی اوداعدل اوانصاف قآئمول بیادحکومت کار وی چی په لاس کی یی قدرت وی، هغه به ورلره سزا ورکوی.
په نن دنیا کی جاهلان عوام خوپریږده، تعلیم یافته حضرات هم داګنی چی انصاف کول یوازی دحکومت اوعدالت فرض دی ، عوام ددی ذمه وارنه دی اوهمدا وجه ده چی په هر حکومت اوهرملك کی دی خبری حکومت اوعوام دوی جلا جلا ډلی جوړی کړی دی ، درعیت اوحاکم په مینځ کی یی دخلاف او اختلاف یولوی دیوال وهلی دی ، دهرملك عوام دخپل حکومت څخه دعدل اوانصاف غوښتنی کوی ، لیکن په خپله پرانصاف قآئم پاته کیدوته تیارنه وی ، اوهم ددی نتیجه ده چی په دُنیاکی هرځای قانون بی اثره دی ، جرمونه ورځ په ورځ ترقی کوی ، نن په هرملك کی دقانون جوړولو دپاره اسمبلی قآئمی دی ، په کروړونو روپی ورباندی خرڅیږی دنمآئندګانو دمنتخب کولو دپاره دخدای ټوله دنیا ښوری اوبیا دوی دټول ملك دضرورتونو اودخلګو دجذباتو اواحساساتو په رڼا کی په ډیر احتیاط سره قانون جوړ وی او بیایی دخلګو درایی اخیستو دپاره خپروی او دخلګو درایی معلومولو څخه وروسته دغه قانون نافذ ګڼل کیږی ، بیاددی نافذ کولو دپاره دحکومت بی شمیره مشینری په حرکت کی راځی چی ددی په زرګونوبلکه په لکونوشعبی وی اوپه هره شعبه کی دملك دلویولویوتجربه کاروخلګومحنتونه په کار راځی لیکن که دحقیقت په سترګوورته وکتل سی نوهرسړی به بی باکه پردی ویلوباندی مجبور وی چی.
یعنی ددنیا خلګ وایی چی دنیا ترقی کوی ، لیکن زماپه نظرکی لانبه تنزل ته روانه ده .
دنن څخه ترسل کاله مخکی زمانی داوس زمانی سره (یعنی د۱۸۵ ء میلادی د۱۹۵۷ ء سره) موازنه وکړی اعداد او شمیر محفوظ دی نو هغه به شاهدی ورکړی چی څومره قانون سازی زیاتیږی اوپه قانون کی

دخلګو دخوښی نمائشونه ډیریږي او دقانون نافذ کولوډپاره مشینري زیاتیږي ، دیوه پولیس په ځای مختلف قسمونه پولیس په کار را وستل کیږي نو هغومره ورځ په ورځ جرمونه زیاتیږي اوخلق دانصاف څخه بېلیري ځي اوپه دي رفتارسره ددنیا بد امني پرمخ زیاتیږي .

(ددنیا دامن ضمانت یوازي دآخرت عقیده او دخدای ﷻ بیره ورکولي سي)

یونیك بخت سړی داسي نسته چي په رغړیدلوسترګو وګوري او ددي چلیدونکو رسمونو دا بندونه وشکوي ، لږ درسولِ عربی ﷺ راوړي پیغام ته فکر وکړي اوځان په پوه کړي ، او په دي حقیقت فکر وکړي چي ددنیا امن اوسکون په دي قانوني تعزیراتوسره نه هیڅکله حاصل سوي دي اونه به حاصل سي ددنیا دامن اوامان ضمانت یوازي دآخرت عقیده او دخدای ﷻ بیره ورکولي سي ، چي ددي په ذریعه دراعي اورعیت ، عوامو اوحکومت په مینځ کي فرآئض مشترك کیږي اوهرسړي ته دخپلو ذمه واریو احساس راپیداکیږي ، او عوام بیا داسي نه سي ویلای چي دقانون حفاظت اواحترام دحکومت کار دی مونږ ورڅخه خلاص یو دقرآنکریم دا ذکر سوي آیتونه چي دعدل اوانصاف قآئمولو په سلسله کي دي ، ددي انقلابي عقیدي په تلقین باندي ختم کړل سوي دي .

دسورة نسآء ددي آیت په ختمیدو باندي اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ارشاد دی . اودسورة مآئدة په آخرکي اول دتقوىٰ هدایت فرمایي اوبیا فرمایي، اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ او دسورة حدید دآیت په آخرکي ارشاد دی ، اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيْزٌ .

په دي درو سره آیتونوکي حاکمانو اوعوامو دواړوته پرعدل اوانصاف دقآئم اوسیدو اودخلګو په دي دقآئم ساتلو دهدایت کولو څخه وروسته دآیتونو په ختمیدو باندي دټولو نظرونه ددي حقیقت طرف ته راګرځول سوي دي کوم چي دانسان په ژوند خیالاتو اوجذباتوکي یولوی انقلاب پیداکوونکی دی ، یعني دخدای ﷻ قوت اوسلطنت او دهغه په مخکي حاضري اودحساب کتاب جزاء اوسزا تصوّر اوخیال دا هغه شی دی چي ترنن سل کاله مخکي ناخواندي اوبی سوادي دنیاته دنن په نسبتً ډیر زیات امن او سکون وربخښلي وو اودا هغه شی دی چي ددي په هیرولو اودپامه څخه په غورځولو سره دنن ترقی یافته دآسمانونو سره خبر ی کوونکي سیّاري په فضاکي الوزونکي دُنیا دامن اوسکون څخه محرومه ده. روښن فکره دي دا واوري چي دسآئنس په حیرانوونکي ترقیو سره دوی فضاته ختلای سي، سیّاروته رسیدی سي، په دریابونو باندي تلی سي لیکن امن اوامان سکون او اطمینان چي ددي ټولو سامانونو اوټولو کارخانو اصلي مقصد دی ، هغه دوی ته نه په یوه سیّاره کي په لاس ورتلای سي ، اونه تریوه نوي لاپه نوي ایجادکي، هغه که پیدا کیږي نو درسولِ عربی ﷺ (زماروح دي ترهغه قربان سي) په پیغام اودهغه ﷺ په تعلیماتوکي ، دخدای ﷻ په منلو اوپرحساب اوکتاب باندي په عقیده لرلوکي پیداکیږي ، اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُ دسآئنس حیرانوونکي نوي نوي ایجادات ورځ په ورځ دالله ﷻ کامل قدرت اوبی مثله کاریګري نوره زیاته واضحه کوي ، چي دالله ﷻ ددغو دقدرتونو په وړاندي دانسان هره یوه ترقي دخپل عجز اودرماندګي اعتراف کوي ، لیکن .

چه سود چون دل دانا وچشم بینا نیست

هيڅ فائده نه کوي چي پوه زړه اوعبرت سترګي ولري . قرآنکريم يوه طرف ته ددنيا ددي پول نظام منشاء دعدل اوانصاف قائمول ښوولي دي، بل طرف ته يي ددي يوبي مثاله انتظام په داسي عجيبه طريقه وفرمايي چي که دغه پوره نظام خپل کړه سي اوپه دي عمل وکړه سي نودا خوانخواره اوبدکاره دنيابه په يوه داسي صالحه معاشره کي بدله سي چي دآخرت ترجنت مخکي به نقدجنت په دنياکي جوړسي اودقرآن دارشاد ، ولمن خاف مقام ربه جنتان يو تفسير دا هم دي چي څوك دخداي ﷻ څخه بيريږي مغوته به دوه جنتونه ورسيږي ، يو په آخرت کي دوهم نقد په دنياکي چي په سترګو به يي ويني او دا کوم يوفرضي خيال ياخيالي جوړ سوي شي نه دي ، ددي پيغام راوړونکي پاك پيغمبر ﷺ داپه عملي صورت کي رأوستلي اوپربيښي دي اوترده وروسته خلفاء راشدينو اونورو دشريعت اوسنت تابعدارو باچهانو چي ترڅو پوري هم په دي عمل کوي، نودنړي او شرمنې پريوه ګودز داوبو چينلو فرضي مثال بوجوړسوي حقيقت خلګو په رغړيدلو سترګو وليدي ، دامير ، غريب ، مزدور ، اوسرمايه دار فرق ګرسره ختم سو . دقانون احترام کول هرسړي دخپلو کورونو په بندو خونوکي دشپي په تياروکي کوي ، دا څه نصه نه ده ، دتاريخ حقيقتونه دي چي غير مسلمانان هم په ډا ډه دي . اودصفا زړه هريو غير مسلم يي هم په منلو مجبور سوي دي

د آيت تر مضمون وروسته د آيت تفسير په تفصيل سره وګوري په ذکر سوي آيت کي يي ، كُونُوا قَوّامِينَ بِالْقِسْطِ فرمايلي دي ، د قِسْط په زير دقاف سره معنی ده، عدل اوانصاف . اودعدل اوانصاف حقيقت دادی چي دهريوه خاوند دحق پوره حق ادا کړل سي، چي په دي کي دالله ﷻ حقونه هم داخل دي او دهر قسم مخلوق حقونه هم نوپه دي وجه دقيام بالقسط په معنی کي داهم داخله ده چي څوك دي پرچاظلم نه کوي، اودا په کي هم داخله ده چي ظالم دظلم څخه منع کړل سي اودمظلوم ملګرتيادي وسي اوداپه کي هم داخله ده چي دظالم دظلم څخه دمنع کولو اودمظلوم دحق اخيستلو دپاره که دشهادت ضرورت پيښ سي نو دشهادت څخه دي منع نه کوي ، اوداپه کي هم داخل دي چي په شهادت کي ذي دحق اوحقيقت اظهار کوي برابره خبره ده که دچاپه خلاف يي ورکوي اوکه دچاپه حق کي داپه کي هم داخله ده چي که دچاپه لاسونوکي حکومت اوانتظام دی، کله چي ددوو فريقو فيصله دوی ته وړاندي سي، نو د دواړو فريقو سره دی يوډول معامله کوي ، يوی ډلی ته دی په هيڅ قسم سره څه ميلان ورڅخه ونه سي . دشاهدانو بيانونه دي په فکرسره اوري، اودمعاملي په تحقيق کي دي پوره کوشش کوي، بيادي فيصله په پوره پوره عدل او انصاف سره کوي .

(دعدل او انصاف په قائمولو کي بنديز راوستونکي سببونه)

دسورة نسآء اوسورة مآئدة دا دواړه آيتونه که څه هم دمختلفو صورتونو دي . ليکن مضمون د دواړو تقريباً يو ډول دي ، فرق يوازي دومره دي چي دعدل او انصاف په لاره کي بنديز اچوونکي په عام ډول سره دوه شيان وي . يو دچا محبّت خپلولي يادوستي اوتعلق چي ددی خواهش په زړه کي دا وي چي شاهدی دي د دوی موافقه وسي چي دوی دنقصان څخه خلاص سي ياورته نفع ورسيږي او دفيصله کوونکي قاضي ياجج په زړه کي ددی تعلق تقاضا دا وي چي فيصله د دوی په حق کي وسي ، دوهم شی

دیو چا سره ورانی او دښمنی ده چې داسې شاهد دده په خلاف شاهدي ورکولو ته تیار وي ، او قاضي او جج دده خلاف فیصلې ورکولو ته ، مقصد دا دی چې محبت او دښمنی دوه داسې شیان دي چې انسان دعدل او انصاف دلاری څخه اړوي ، او په ظلم او زیاتي کولو کې یې اخته کوي ، دسورۂ نسآء او سورۂ مآئدة په دواړو آیتونوکې دا دواړه بندیزونه لیرې کړل سوي دي ، دسورۂ نسآء په آیت کې یې دخپلولۍ او تعلق دبندیز لیرې کولو هدایت فرمایلی دی ، ارشاد دی ، اَوِالْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ یعنې که څه هم چې ستاسې شاهدي دخپل مور او پلار په خلاف ولې نه وي خو هم په حقه خبره ویلو او رښتینې شهادت ورکولو کې به ددې تعلق لحاظ نه ساتې.

او دسورۂ مآئدة په آیت کې دوراني اودښمنۍ بندیز لیرې کړی دی ، فرمایي ، لَایَجْرِمَنَّکُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰۤى اَنْ لَّا تَعْدِلُوْا اِعْدِلُوْا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى : یعنې دیوه قوم بغض او عداوت دې هم ستاسې دپاره ددې باعث جوړ نه سي چې دعدل لارپرېږدي او دهغه په خلاف شاهدي یافیصله وکړې د دواړو آیتونو په عنوان کې هم معمولي فرق دی ، دسورۂ نسآء په آیت کې یې ، قَوّٰمِیْنَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ فرمایلي دي ، اودسورۂ مآئدة په آیت کې قَوّٰمِیْنَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ فرمایلي دي ، یعنې په اول آیت کې د دوو شیانو هدایت دی یو قیام بالقسط دوهم شهادت لله او په دوهم آیت کې هم د دوو شیانو حکم دی ، خو عنوان یې وربدل کې قیام لله اوشهادت بالقسط ، اکثره مفسرین حضرات فرمایي چې دعنوان ددې بدلولو څخه معلومه سوه چې دا دواړه شیان په اصل کې دیوه حقیقت دوه تعبیرونه دي ، یو ځای یې ورڅخه په قیام بالقسط اوشهادت لله سره تعبیر کړی دی اویو ځای یې ورڅخه په قیام لله اوشهادت بالقسط سره ، ددې دواړو آیتونو دبیان په طرزکې دا یوه خبره دفکر قابله ده چې د کُوْنُوْا قَوّٰمِیْنَ بِالْقِسْطِ یاد قَوّٰمِیْنَ لِلّٰهِ اوږده جمله یې اختیار کړې ده ، حال دا دی چې دعدل او انصاف حکم یوازې په یوه لفظ د اَقْسِطُوْا سره هم ورکیدی سوای خوپه دې اوږده جمله اختیارولو کې دې طرف ته اشاره کول مقصود دي چې په اتفاقي ډول سره په یوه معامله کې په عدل او انصاف کولو ذمه واري نه سي پوره کیدی ، ځکه چې په څه ناڅه معامله کې انصاف کیدل داسې طبعي کار دی چې په هر تر بد لاپر بد اوترظالم لاپرظالم حاکم باندې هم صادق کیدی سي چې دده څخه به هم په یوه نه یوه معامله کې انصاف خامخا کیږي ، په دې جمله کې یې لفظ دقوّامین استعمال کې، دایې وښوول چې په عدل اوانصاف همیشه، هروخت پرهرحال اوهردوست اودښمن دپاره قآئم اوسېدل ضروري دي.

بیاپه دې دواړو آیتونوکې چې پوره دنیالره پرانصاف اوعدل دقآئمولو اوقآئم لرلو کوم زرین اُصول اختیار کړی دی دغه هم دقرآنکریم دخاصو خصوصیاتو څخه دی ، په دې کې یو مهم شی خو دا دی چې حاکمان او عوام تول یې دخدای ﷻ دغالب قدرت او دقیامت دحساب څخه وبیرول ، ددې دپاره یې تیار کړل چې عوام په خپله هم دقانون احترام کوي او حاکمان چې دقانون دنافذکولو ذمه وار دي ، دوی هم دقانون په نافذ کولوکې خدای ﷻ او آخرت ته ځان مخامخ کړی دخدای ﷻ دمخلوق خادمان جوړ سي ، او دقانون څخه دخلګو دخدمت او دملك داصلاح ذریعه جوړه کړي اوپه دې سره دخلګو په پریشانیوکې زیاتوالی اومظلومان ددفترونو په په چکروکې ونه نیسي ، په یوه ظلم سربیره دبل ظلم سبب یې جوړ نه

کړي قانون په خپلو ذليلو خواهشاتو پايوخو ټکو خرخ نه کړي ، قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ بِالشُّهَدَآءِ لِلّٰهِ يي وفرمايل ، حاکمانو اوعوامو دواړو ته يي خاص دخداي ﷻ دپاره اوپه اخلاص سره دکار کولو دعوت ورکړی .

دوهم بنيادي شي دا دي چي دعدل اوانصاف دقآنمولو ذمه واري يي په ټولو انساني افرادو غورځولې ده په سورة نسآء او سورة مآئدة کي خو يي ، يَآ اَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا وفرمايل ، ټول مسلمان اُمّت يي مخاطب کړي دي او په سورة حديدکي يي لِيَقُوْمَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وفرمايل دا فرض يي په ټولو انساني افرادو باندي وغورځوی ، دسورة نسآء په آيت کي يي وَلَوْعَلٰی اَنْفُسِکُمْ وفرمايل او دي طرف ته يي اشاره وفرمايله ، چي دانصاف مطالبه دي يوازي دنورو څخه نه وي بلکه په خپل نفس باندي هم په کارده ،که دخپل نفس خلاف کوم بيان يا اظهار کول وي ، نو هم دي دحق او انصاف خلاف څه نه وايي ، که څه هم چي ددي نقصان دده په ذات باندي پريوزي ، ځکه چي دا نقصان ډير لږ اوعارضي دی او چي په درواغو ويلو سره خان خلاص کړي نو دقيامت سخت عذاب به دځان دپاره واخلي .

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَالْكِتٰبِ الَّذِيْ

اي امؤمنانو ! يقين وکړي په الله اودهغه په رسول ﷺ اوپه هغه کتاب چي

نَزَّلَ عَلٰى رَسُوْلِهٖ وَالْكِتٰبِ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ ؕ وَمَنْ

نازل کړي يي دی په رسول خپل اوپه هغه کتاب چي نازل کړي يي دی مخکي ، اوڅوک

يَّكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ

چي يقين نه کوي په الله او دهغه په ملائکو اودهغه په کتابونو اورسولانو اوپه ورځ دقيامت نودی

ضَلَّ ضَلٰلًاۢ بَعِيْدًا ﴿۱۳۶﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا ثُمَّ

گمراه سو ډيرليري ولاړی ، کوم خلق چي مسلمانان سول بيا کافران سول بيا

اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا ثُمَّ ازْدَادُوْا كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ

مسلمانان سول بيا کافران سول بيا زيات سول په کفرکي نو الله ﷻ هيڅکله دوی لره بخښونکی نه دی ،

وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيْلًا ﴿۱۳۷﴾ؕ

او نه به وښيي دوی ته لاره

دآيتونوتړون : پورته زياته حصّه دفرعي احکامو ذکر وو او دايمان او دکفر بحثونه په کي ځای پرځای دمخالفينو سره دمعاملو په ضمن کي راغلي دي ، اوس دغه بحثونه لږ په تفصيل سره بيانيږي او

دسورة ترختميدو پورې تللې دي ، دبيان په ترتيب کې اول بيان ددې دی چې په شريعت کې کوم ايمان معتبردی اوبيا دکفارو دمختلفو فريقو په عملونو او عقيدوکې دبدوالي بيان دی

لنډتفسير اې مؤمنانو! (يعنې کومو چې اجمالي ايمان راوړی دی دمؤمنانو په ډله کې داخل سوي دي) تاسي (دضروري عقيدو تفصيل واورئ چې) عقيده لرئ په الله ﷻ (په ذات او په صفاتو) سره يې او دهغه په رسول (محمّد ﷺ په رسالت) سره يې او دهغه په کتاب (په حقوالي) سره يې کوم چې هغه (يعنې الله ﷻ) په خپل رسول (يعنې محمّد ﷺ) باندې نازل کې او په هغه کتابونو (دحقوالي) سره يې (هم) کوم چې (نبي کريم ﷺ) مخکې (پرپورو نبيانو) نازل سوي دي (او په نبي کريم ﷺ او په تيرو کتابونو په ايمان راوړلو کې په ملائکو اوپه باقي پيغمبرانو او په ورځ دقيامت ايمان راوړل هم داخل سو) اوکوم سړی چې دالله ﷻ (دذات ياصفاتو) څخه انکاروکړي او (دغه ډول چې) دهغه دملائکو څخه (انکار وکړي) او (دغه ډول چې) دهغه دکتابونو څخه (چې قرآن په کې هم راغي انکار وکړي) او (دغه ډول څوک چې) دهغه درسولانو څخه (چې په دوی کې نبي کريم ﷺ هم داخل دي انکار وکړي) او (دغه ډول څوک چې) دورځې دقيامت څخه (انکار وکړي) نو دغه سړی په ګمراهۍ کې ډير ليرې ولوېدی بېشکه کوم خلګ (چې اول) مسلمانان سول بيا کافران بيا مسلمانان سول (او داوارهم په اسلام قائم پاته نه سول که نه يې نواولنی مُرتدوالی به ورته معاف وای بلکه) بياکافران سول بيا (ګرسره مسلمانان نه سول که نه وي بيابه يې هم ايمان قبول سوی وای، بلکه) په کفرکې زيات سول (يعنې په کفر باندې ترمرګه پورې ثابت اوقائم پاته سول) الله ﷻ به داسي خلګ هيڅکله ونه بخښي اونه به دوی ته (دمنزلِ مقصود يعنې جنّت) لاره وښيي (ځکه چې دبخښنې اوجنّت دپاره ترمرګه پورې مؤمن پاته کېدل شرط دي)

معلومات اومسئلي: ضروري فائدي: دالله ﷻ قول دی ، إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا الخ ددې څخه مراد منافقان دي او ځينې فرمايي چې دا آيت ديهودو په شان کې دی چې اول يې ايمان راوړی ، بيايې دګيلګې عبادت وکې ، کافران سول ، بيايې توبه وکړه ، مؤمنان سول، بيا دحضرت عيسٰی ؑ څخه منکرسول اوکافران سول تردې وروسته يې دنبي کريم ﷺ درسالت څخه انکار وکې په کفرکې يې ترقي وکړه (روح المعاني)

دالله ﷻ قول دی . لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا مطلب ددې آيت دا دی چې د دوی په وار وار کفر ته واپس کېدو د دوی دحق توفيق ختم سي او آئنده دتوبه کولو اوايمان راوړلو ورته ګرسره موقع نصيب نه سوه ، که نه وي نوکومه قاعده چې دقرآن اوسنتو دقطعي دليلونو څخه ثابته ده هغه دا ده چې هرڅومره کافر يامرتدچې وي خوچې رېښتينې توبه وکړي نوتير ګناهونه ورته معاف کېږي ، که داخلګ هم توبه وکړي ، نو دمعافۍ قانون او دروازه ورته خلاصه اوپرانستلې ده .

بَشِّرِ الْمُنٰفِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿۱۳۸﴾ الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكٰفِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

خوشخبري واوروه منافقانو ته، چې ددوی دپاره عذاب دردناک دی هغه چې جوړوي کافران خپل ملګري (او) پاته کوي مسلمانان

أَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿۱۳۹﴾ وَقَدْ نَزَّلَ

آيادوی لټوي دهغوی سره عزت نو عزت دالله دپاره دی ټول ، اوحکم نازل سوی دی

عَلَيْكُمْ فِى الْكِتٰبِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ

یا تاسی په قرآن کی چی کله تاسی اوری چی د الله دآیتونو څخه انکار کېدل او یه دی پوری مسخری کېدل

بِهَا فَلَا تَقْعُدُوْا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوْضُوْا فِىْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖٓ ۖ

نو مه کښېنئ د دوی سره تردی چی مشغول سی په بله خبره کی ،

اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْكٰفِرِيْنَ فِىْ جَهَنَّمَ

که نه وی تاسی به هم د دوی په شان سی ، الله به جمع کړی منافقان او کافران په دوزخ کی

جَمِيْعًا ۙ ﴿۱۴۰﴾ الَّذِيْنَ يَتَرَبَّصُوْنَ بِكُمْ ۚ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللّٰهِ

یوځای ، هغه منافقان چی ستاسی په انتظار کی دی ، بیا که تاسی ته فتح ورسیږی د الله په اراده سره

قَالُوْٓا اَلَمْ نَكُنْ مَّعَكُمْ ۖ وَاِنْ كَانَ لِلْكٰفِرِيْنَ نَصِيْبٌ ۙ قَالُوْٓا اَلَمْ

نو وایی ولی مونږ نه وو ستاسی سره ، او که نصیب سی کافرانو ته نو وایی مونږ

نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ

ستاسی څخه نه وو تاو سوی او ساتلی مو نه واست د مسلمانانو څخه ، نو الله به فیصله وکړی په تاسی

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ وَلَنْ يَّجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكٰفِرِيْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ سَبِيْلًا ﴿۱۴۱﴾ ع

کی د قیامت په ورځ ، او هیڅکله به ورنه کړی الله کافرانو ته په مسلمانانو باندی غلبه

تفسیر: منافقانو ته خوشخبری واوروه ، د دی خبری چی د دوی د پاره (په آخرت کی) لویه دردناکه سزا (منتخب کړه سوی) ده ، د چاچی دا حالت وو چی (عقیدی خویی د مؤمنانو ډرلودلی لیکن وضع یی هم د مؤمنانو ونه ساتلای سوه نو) کافران خپل دوستان جوړوی ، مسلمانان پریږدی آیا د دوی سره (څخه) عزت حاصلول غواړی نو (ښه پوه سی چی) عزت خو ټول د الله ﷻ په قبضه کی دی (هغه یی چی چالره وغواړی ورکوی یی نو که خدای ﷻ دوی لره یادوی چی د چاخوا ته څی دوستی ورسره کوی ، هغو لره عزت ورنه کړی نو د کوم ځای څخه به عزتمنده سی ، او (ای مسلمانانو! تاسی د منافقانو په شان د کفارو سره خصوصیت مه ساتی بیا په تیره تیره په هغه وخت کی کوم وخت چی دوی د کفر خبری کوی ، لکه چی تردی مدنی سورة مخکی هم ، الله ﷻ تاسی ته دا فرمان (په سورة انعام کی چی مکی دی) رالیږلی دی چی د هغه حاصل دا دی) ، چی کله (په یوه مجلس کی) د الله ﷻ د حکمونو سره مسخری او کفر کېدل اوری

نو ددغه خلګو سره مه کښینی ترڅو چی دوی کومه بله خبره شروع نه کړی (او دا مضمون ددی آیت حاصل دی ، وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِيْنَ يَخُوْضُوْنَ الخ نو دا مسخری کوونکی په مکه کی مشرکان وه ، او په مدینه کی یهود په ښکاره او منافقان یوازی دغریبو مسلمانانو اوکمزورو مسلمانانو په مخ کی ، نولکه څنګه چی هلته دمشرکانو سره کښینستل په داسی وخت کی منع وه ، دلته دیهودو اومنافقانو سره منع دی اودامنع مونږ څکه کوو) چی په دی حالت کی به تاسی هم (په ګناه کی) د دوی په شان سی (که څه هم چی فرق به په قسمونو ددواړوکی وی چی یوه ګناه دکفرده اوبله دفسق، اودکښینستو په دی منع کی کفار اومنافقان تول برابردی څکه چی ددی خبرو وجه یوه ده چی خبری دکفردی اومنشاء یی کفردی نو په دی کی دواړه برابردی نودکفرپه سزاکی یعنی دأورپه پیلوزی کیدلوکی به دواړه برابروی څکه چی) یقیناً الله ﷻ به منافقان او کافران تول په دوږخ کی جمع کړی (او) دغه (منافقان) داسی دی چی پرتاسی دکوم تکلیف پریوتو په انتظار (اوآرزو) کی دی بیا (تردی انتظار وروسته) که ستاسی فتح دالله ﷻ دطرفه څخه نصیب سی نو (تاسی ته راسی) خبری جوړ وی چی آیامونږ ستاسی سره (په جهادکی شریك) نه وو (څکه چی دنوم اونمایش دپاره خوبه په مسلمانانوکی ننوتلی وه، مطلب دادی چی مونږته هم په غنیمت کی حصه راکړی) اوکه کافرانو ته (دغلبی) کومه حصه ورسیږی (یعنی په اتفاقی ډول سره هغوی غالبه راسی) نو (هغوی ته ولاړ سی) خبری جوړوی چی آیامونږ په تاسی غالب کیدلو (لیکن مونږ قصداً ستاسی دغالب کیدلو دپاره دمسلمانانو کومك ونه کړی او داسی تدبیرمو وکړی چی جنګ وران سو اوتاسی وګتی) او آیا مونږ (کله چی تاسی مغلوب کیداست) د مسلمانانو څخه خلاص نه کړاست (داسی چی مونږ دهغوی کومك ونه کړی اوپه تدبیرسره مونږ جنګ روان کی ، مطلب دا دی چی زمونږ احسان ومنی اوڅه چی ستاسی په لاس درغلی دی مونږ ته هم څه حصه ورڅخه راکړی مقصد دا دی چی دواړو طرفوته لاسونه وهی) نو (په دنیاکی که څه هم داسلام ښکاره کولو په وجه او برکت دمسلمانانو په شان ژوند تیر وی لیکن) الله ﷻ ستاسی او د دوی په قیامت کی (عملی) فیصله وکړی او (په دی فیصله کی) هیڅکله به الله ﷻ کافران دمسلمانانو په مقابله کی غالب نه کړی (بلکه کفار به مجرمان مقرر سی ، دوږخ ته به ولاړ سی اومسلمانان به اهلِ حق ثابت سی، جنت ته به ولاړ سی اوعملی فیصله هم دا ده)

معلومات او مسئلې: په اول آیت کی دمنافقانو دپاره د دردناك عذاب خبر ورکړل سوی دی او دا دغم خبر یی دزیری په لفظ سره تعبیر کړی دی ، دی طرف ته یی اشاره کړی ده ، چی هر یو بنده دخپل راتلونکی وخت دپاره دخوشخبری په انتظارکی وی ، لیکن دمنافقانو دپاره ددی څخه ماسوا بل هیڅ خبرنسته ، نو دوی دپاره دزیری په بدله کی هم دا خبر دی .

(عزّت خاص دالله ﷻ څخه غوښتل په کار دی)

په دوهم آیت کی دکفارو اومشرکانو سره ددوستانه تعلقاتو ساتلو اویوځای اوسیدلو څخه منع سوی ده اوداسی کوونکو دپاره دسزاوعده ذکرده اوددی سره په دی مرض کی داخته کیدو اصلی منشاء اوسبب یی بیان کړی دی اوددی لغوه اوعبث والی یی ښوولی دی، ارشاد فرمایی ، اَيَبْتَغُوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا یعنی دکفارو اومشرکانوسره ددوستانه تعلقاتو ساتلو اوددوی سره دیوځای کیدو مقصدپه عام

پوول سره داوی چی ددوی دظاهری عزت اوقوت څخه دمتاثره کیدو په وجه داخیال پیداسي چی که ددوی سره دوستي وکړه سي نومونږته به هم داسي قوّت اوعزت حاصل سي ددوی څخه، الله ﷻ ددی عبث خیال حقیقت داسي واضح کی چی تاسی د دوی په ذریعه عزت حاصلول غواړی اوحال دا دی چی د دوی سره په خپله عزت نسته ، عزّت دکوم معنی چی غلبه اوقوّت دی هغه یوازی دالله ﷻ دپاره خاص دی اوپه مخلوق کی چی کله چاته څه قوّت اوغلبه رسیږی هغه ټول دالله ﷻ ورکړل سوی وی ، نو دا به څومره بی عقلی وی چی دعزت حاصلولو دپاره دعزّت اصلی مالك اوعزت ورکوونکی خو خفه کړل سی او دهغه ددښمنانو په ذریعه دعزت حاصلولو کوشش کول کیږی ، دقرآن مجید په سورة منافقون کی هم دا مضمون دیوی اضافی سره داسي راغلی دی .

وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُوْلِهٖ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ :

عزت خویوازی دالله ﷻ دپاره دی اودهغه درسولﷺ دپاره اودمسلمانانودپاره دی لیکن منافقان په دی نه پوهیږی په دی کی بی دالله ﷻ سره درسول ﷺ اومؤمنانو اضافه وکړه دایی هم وښوول چی اصلی دعزت مالك یوازی الله ﷻ دی ، هغه چاته چی غواړی څه حصّه عزت ورکوی، او دالله ﷻ رسول ﷺ اوپه هغه ایمان راوړونکی چی کله هغه ته نژدی اومقبول اومحبوب دی ، په دی وجه هغوی ته عزت اوغلبه ورکول کیږی کفارو اومشرکانوته په خپله نصیب نه دی نو د دوی په تعلق سره به بل ته څه عزت ورسیږی ، په دی وجه حضرت فاروق اعظم فرمایی . مَنِ اعْتَزَّ بِالْعَبِيْدِ اَذَلَّهُ اللّٰهُ کوم سړی چی دمخلوقاتو اوبندګانو په ذریعه عزت حاصلول غواړی نو الله ﷻ هغه ذلیله کوی .

په مستدرك حاکم کی دی چی حضرت فاروق اعظم ﷺ دشام دملك ګورنرته وفرمایل ، كُنْتُمْ اَقَلَّ النَّاسِ وَاَذَلَّ النَّاسِ فَكَثَّرَكُمْ بِالْاِسْلَامِ وَكُنْتُمْ اَذَلَّ النَّاسِ فَاَعَزَّكُمُ اللّٰهُ بِالْاِسْلَامِ مَهْمَا تَطْلُبُوْا الْعِزَّةَ بِغَيْرِ اللّٰهِ يُذِلَّكُمُ اللّٰهُ (مستدرك ص ۸۲) یعنی ای ابوعبیدة ﷺ) تاسی په شمیر ترټولو کوم او تر ټولو زیات کمزوری واست تاسی ته یوازی داسلام په وجه عزت اوشوکت ورسیدی نو ښه پوه سه چی که تاسی داسلام څخه ماسوا دبل چاپه ذریعه سره عزّت حاصلول وغوښتل نو خدای ﷻ به تاسی ذلیله کړی .

ابوبکر جصاص رحمه الله په احکام القرآن کی فرمایی چی ددی آیت څخه مراد دا دی چی دکافرانو اوفاجرانو سره په دوستی کولو کی عزت مه لټوی البته که دمسلمانانوپه ذریعه عزّت اوقوت طلب کړه سی نو ددی منع نسته ځکه چی دسورة منافقون آیت داخبره ښکاره کړی ده چی الله ﷻ خپل رسول ﷺ او مؤمنانو ته عزت وربخښلی دی (جصاص ص۳۵۲ ج ۲)

دلته دعزّت څخه مراد که همیشه پاته کیدونکی دآخرت عزت وی نوبیاپه دنیاکی ددی خاص کیدل په الله ﷻ او په رسول ﷺ اوپه مؤمنانو سره ښکاره خبره ده ، ځکه چی دآخرت عزت یوکافر اومشرك ته هیڅکله نه سی حاصلیدی اوکه مراد ورڅخه ددنیا عزت واخلی نوبیا عبوری دور اواتفاقی حادثی چی پرېښوول سی نو دانجام په اعتبار سره داعزت اوغلبه آخر داسلام اودمسلمانانو حق دی ، ترڅوپوری چی مسلمان په صحیح معنی مسلمان وی ، دنیاپه خپلو سترګو لیدلی ده اوبیاچی په آخره زمانه کی چی کله دحضرت عیسی علیه السلام په امامت اوقیادت کی مسلمانان په صحیح اسلام باندی قآئم سی نو بیابه

غلبه د دوی وی ، په درمیانی او عبوری دورکی مسلمانانو دایمان دکمزوری او دگناهونو دامتحان په وجه د دوی کمزوری په نظر راتلل ددی منافی نه دی
په آیت ، وقد نزل علیکم فی الکتب الخ کی قرآنکریم دیوه بل آیت چی په سورة انعام کی دی ترهجرت مخکی په مکه مکرمه کی نازل سوی وو حواله کی اودایی وښوولہ چی مونږ دانسان داصلاح دپاره اول داحکم لیږلی وو چی دکافرانو اوفاجرانو په مجلس کی مه کښینی او عجیبه ده چی داغافلان خلگ تر دی هم مخکی ولاړل. چی دوستی یی ورسره شروع کړی او دوی یی دعزت اوقوت خاوندان گڼل شروع کړل
دسورة نسآء ددی آیت اودسورة انعام دهغه آیت دکم حواله چی یی دسورة نسآء په دی آیت کی ورکړی ده د دواړو مشترك مطلب دا دی چی که په یوه مجلس کی څه خلگ دالله ﷻ دآیتونو څخه انکار یا ورپوری مسخری کوی ، نو تر څو چی دوی په دی عبث شغل کی مشغول وی د دوی په مجلس کی کښینستل اوشرکت کول حرام دی ، بیادسورة انعام په آیت کی لږ زیات تفصیل دی، څکه چی دهغه الفاظ دا دی

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ .

یعنی کله چی تاسی وو ینی هغه خلگ چی جگړی کوی په آیتونو زمونږکی نو د دوی څخه منع کوی تردی پوری چی دوی مشغول سی په څه بله خبره کی اوکه هیر کړی تاسی شیطان نومه کښینی تر یادیدو وروسته دظالمانو سره .
په دی کی دالله ﷻ په آیتونو جگړه کول ذکردی چی کفر اومسخری په کی داخلی دی ، او دآیتونو معنی بدلول یعنی دقرآن دآیتونو څخه داسی معنی راایستل چی دنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو دتفسیر څخه خلاف وی یادامت داجماع څخه خلاف وی داهم په دی کی داخل دی ، په دی وجه دحضرت عبدالله بن عباس ؓ په روایت دضحاك نقل دی چی ددی آیت په مطلب کی هغه خلگ هم داخل دی چی دقرآن تفسیر غلط یاپه کښی تحریف کوونکی یابدعات راایستونکی وی ، ددوی ؓ الفاظ دا دی ، دَخَلَ فِیْ هٰذِهِ الْاٰیَةِ کُلُّ مُحْدِثٍ فِی الدِّیْنِ وَکُلُّ مُبْتَدِعٍ اِلٰی یَوْمِ الْقِیٰمَةِ (مظهری ص ۲۶۳ ج ۲)

(په رایی سره دتفسیر کوونکي په مجلس کي شرکت جائز نه دی)

ددی څخه معلومه سوه چی کوم سړی دقرآنکریم په درس یاتفسیرکی دسلفو صالحینو پابند نه وی ، بلکه د دوی خلاف معنی بیانوی دده په درس او تفسیرکی شرکت دقرآن په نص سره ناجائز اودثواب پرځای گناه ده ، په تفسیر بحرمحیط کی ابوحیان رحمه الله فرمایی چی ددی آیتونو څخه معلومه سوه چی دکومی خبری په ژبه سره ویل گناه ده، ددی په غوږونو سره په خپل اختیار اوریدل هم گناه ده ، اوپه دی باندی یی دا شعر نقل کړی دی .

وَسَمْعُكَ صُنْ عَنْ سَمَاعِ الْقَبِيحِ .... كَصَوْنِ اللِّسَانِ عَنِ النُّطْقِ بِهِ

یعنی خپل غوږونه دبدی خبری داوریدو څخه وساته لکه څنگه چی ژبه دبدی خبری څخه ساتی
دوهمه خبرد دسورة انعام په آیت کی دا زیاته ده چی که څه وخت په هیرد یاپه بی خبری کی یو سړی په داسی مجلس کی شریك سی اوبیایی په خیال کی راسی نو پدستی ددغه مجلس څخه لیری کیدل په کار

دی . ترخیال راتلو وروسته دی دظالمانو سره نه کښیني . دسورة نساء اوسورة انعام په دواړو آیتونوکی بی دا فرمایلی دی چی ترڅو پوری دغه خلگ په دی عبثوخبروکی مشغول وی ترهغه وخته پوری د دوی په مجلس کی کښینستل حرام دی . ددی مسئلی دوهم اړخ دا دی چی کله دوی دا خبری ختمی کړی څه بله خبره شروع کړی نو دغه وخت د دوی سره په مجلس کی کښینستل اوشرکت جائزدی اوکه نه ؟ قرآنکریم ددی وضاحت نه دی فرمایلی. په دی وجه دعالمانوپه دی کی اختلاف دی ځینی فرمایی چی دمنع وجه دالله ﷻ دآیتونو سپکاوی اوتحریف ووچی هغه ختم سو، نومنع هم ختمه سوه نوچی نوری خبری شروع سوی، اوس په دغه مجلس کی کښینستل گناه ده. اوځینی فرمایی چی دداسی کافرانو او فاجرانو اوظالمانو خلگو په مجلس کی بیاهم کښینستل جائز نه دی . دحسن بصری رحمه الله دا ارشاد دی ، دی رحمه الله دسورة انعام داجمله په دلیل کی پیش کوی ، فَلاَ تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ (یعنی ترپادیدو وروسته دظالمانو سره مه کښینی) اودا ښکاره خبره ده چی ظالمان ددغه خبری ترختمولو وروسته هم ظالمان دی نو د دوی دمجلس څخه وروسته هم ځان ساتل لازم دی (جصاص رحمه الله) اوپه تفسیر مظهری کی قاضی صاحب رحمه الله د دواړو تطبیق داسی فرمایی چی کله دکفر او مسخرو اودقرآن دتحریف خبری بندی سی، نوری خبری شروع سی نودغه وخت هم دداسی خلگوپه مجلس کی شرکت کول بی ضرورته خوحرام دی اوکه څه شرعی یاطبعی ضرورت وی، نوبیا جائز دی .

دبدانو تر مجلس یوازی والي ښه دی: امام ابوبکر جصاص رحمه الله په احکام القرآن کی فرمایی چی ددی آیت څخه ثابته سوه چی په کوم مجلس کی څه گناه کیږی نو په مسلمان باندی دنهی عن المنکر ضابطه سره دالازمه ده چی که ددی دبندولو قدرت بی وی نوپه قوت سره دی بی منع کړی، اوکه داقدرت بی نه وی.نوکم ازکم په دی گناه دی دخپل دخفگان اظهار وکړی چی ددی ادنی درجه دا ده چی ددی مجلس څخه دی ولاړسی ، همداوجه ده چی یووار حضرت عمربن عبدالعزیز رحمه الله څه خلگ په دی جُرم کی ونیول چی دوی شراب چیښل، په دوی کی دیوه سړی په باره کی داثابته سوه، چی دده روژه وه دده شراب نه دی چیښلی ، لیکن د دوی په مجلس کی شریك وو ، حضرت عمربن عبدالعزیز رحمه الله ده ته هم سزا ورلره ورکړه چی دی ولی ددوی په مجلس کی ناست وو (بحر محیط ص ۲۷۵ ج ۳)

په تفسیر ابن کثیر کی بی دلته داحدیث نقل کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

مَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَلاَ يَجْلِسْ عَلٰى مَآئِدَةٍ يُدَارُ عَلَيْهَا الْخَمْرُ (ابن کثیر ص ۵۶۷ ج ۱)

یعنی کوم سړی چی په الله ﷻ اوپه ورځ دآخرت ایمان لری، ده ته په کار دی چی په داسی سترخوان یادخوراك پرمیز نه کښینی کوم ځای چی دشرابو دور چلیږی .

په دی ذکرسوی بحث کی چی کوم دمجلس څخه دولاړیدو ویل سوی دی ، ددی دپاره دا شرط دی چی په شرعی حیثیت سره ددی مجلس پر پریښوولو باندی څهٔ گناه نه لازمیږی مثلاً په مسجدکی په جماعت کی شریکیدل ضروری خبره ده . که هلته کوم دشریعت څخه مخالف کار کیږی نوجماعت ددی په وجه پریښوول نه دی په کار بلکه یوازی دزړه په ناراضه کیدو دی بس والی کوی ، دغه ډول کوم بل ضروری مجلس چی ضرورت بی په شریعت سره ثابت وی که هلته څوك دشریعت خلاف کارکوی نودنورو دگناه

په وجه په خپله دمجلس پریښوولو گناه کول دعقل خبره اوجآئزنه دی ، په دی وجه حضرت حسن بصری رحمه الله فرمایی چی که مونږ دخلگو دگناه په وجه خپل ضروری کار پریږدو نوداخوبه مونږ دفاسقانو اوفاجرانو دپاره دسنت اوشریعت ماتولو لاره هواره کړو .

لنډه دا سوه چی داهلِ باطلو سره دمجلس څو صورتونه دی ، اول د دوی په کفریاتو باندی درضاسره دا کفر دی ، دوهم دکفریاتو داظهار په وخت کی دبد گڼلو سره بی له عذره څخه ، دا فسق دی ، دریم ددنیوی ضرورت په وجه دا مباح دی ، څلورم داحکامو دتبلیغ دپاره داعبادت دی ، پنځم په مجبوری اوبی اختیاری سره ، په دی کی معذوره دی .

(په کفر باندی راضي کیدل کفر دی)

دآیت په آخرکی یی ارشاد وفرمایی ، اِذًا مِّثْلُهُمْ یعنی که تاسی په داسی مجلس کی دزړه په مینه شریك سواست په کوم کی چی دالله ﷻ په آیتونو باندی کفر مسخری یاتحریف کیږی ، نو تاسی به هم په دغه گناه کی شریك سی او د دوی په شان به سی مراد دا دی چی خدای ﷻ دی نه کړی که ستاسی خیالات اوجذبات همداسی وی چی دغه کفریات خوښوی اوراضی یاست ورباندی ، نو په حقیقت کی تاسی به هم کافران یاست ځکه چی کفر خوښول هم کفردی ، اوکه داسی نه وی نوددوی په شان دکیدو دامعنی ده چی لکه څنگه دوی اسلام اومسلمانانو ته په نقصان رسولو اوددین په درواغجن کولو کی لگیادی تاسی ددوی سره دشریکیدو په ذریعه ددوی کومك کوئ، معاذ الله ددوی په شان کیږی .

اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ۚ وَاِذَا قَامُوْٓا اِلَى

بیشکه منافقان دوکه کوی دالله سره او هغه به دوی لره سزا ورکړی ، هرکله چی دریږي

الصَّلٰوةِ قَامُوْا كُسَالٰى ۙ يُرَآءُوْنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ

لمانځه ته نو دریږي په سستی سره خلقو ته ځانونه ښیی اونه یادوی الله

اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۴۲﴾ مُّذَبْذَبِيْنَ بَيْنَ ذٰلِكَ ۖ لَآ اِلٰى هٰٓؤُلَآءِ وَلَآ اِلٰى

مگر لږ شان ، خوړندی د دواړو په مینځ کی نه هغوی طرف ته دی اونه د دوی طرف ته دی

هٰٓؤُلَآءِ ۗ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ سَبِيْلًا ﴿۱۴۳﴾ يٰٓاَيُّهَا

او څوك چی گمره کړی الله ﷻ نو هیڅکله به بیانه کی پیدا دی لاره ، ای

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ

ایماندارو ! مه جوړوی کافران خپل ملگری چی مسلمانان پاته کوی ،

أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿۱۴۴﴾

آیا اخلی تاسی　په خپلو خانونو　باندی　دالله　الزام　ښکاره

تفسیر: بیشکه منافقان خلک (دایمان په ښکاره کولو کی) چل بازی کوی دالله ﷻ سره (او د دوی داچل دالله ﷻ څخه پټ نه سی پاته کیدی ، که څه هم چی د دوی عقیده دالله ﷻ سره دچل بازی کولونه وی ، خو د دوی دا کاروایی مشابه ده ددی سره لکه ددوی چی دا عقیده وی) حال دا دی چی الله ﷻ ددی دچلبازئ دسزا دوی ته ورکولو والا دی او (کله چی په زړه کی خو د دوی ایمان ګرسره نسته نوپه دی وجه لمونځ فرض نه ګنی اونه په کی دثواب عقیده ساتی په دی وجه) کله چی لمانځه ته دریږی نوډیرپه سستی سره دریږی (څکه چی خوشحالی خو په عقیده اوأمید سره پیدا کیږی) یوازی خلګوته خپل ځانونه (لمونځ کوونکی) ښیی (چی دوی یی مسلمان وګنی) او (کله چی داغسی په نامه لمونځ کوی، په دی وجه په لمانځه کی) دالله ﷻ ذکر (په ژبه سره) نه کوی مګر ډیر لنډ (یعنی محضی دلمانځه صورت جوړوی چی دلمانځه نوم پکښی راسی اوداغسی کښینستل او ولاړیدل دی هم وی څکه چی په زوره قرآئت خوپه ځینو لمونځونوکی امام کوی اودوی ته امامت کله نصیب کیدی سی دمقتدی په صورت کی که څوك داغسی شونډی ښورروی اوڅه نه وایی نوڅوك څه په خبریږی نوداسی بداعتقاده کیدی سی چی شونډی هم نه ښورروی) څوړند وی د دواړو (یعنی کفارو اومؤمنانو) په مینځ کی نه (پوره) دی خواته نه (پوره) هاخواته (څکه چی په ظاهرکی مؤمنان خودکفارو څخه جلا اوپه باطن کی کافران خو دمؤمنانو څخه جلادی) اوڅوك چی خدای ﷻ په ګمراهی کی واچوی (لکه چی عادت یی دی چی دکاردقصد کولوپه وخت کی دغه کار پیداکوی) دداسی سړی د (مؤمن کیدو د) پاره به هیڅ لارپیدانه کړی (مطلب دا دی چی ددی منافقانو دپه لاری کیدو اُمیدمه ساته په دی کی دمنافقانودپاره زوررونه ده او مسلمانانوته تسلی ده چی ددوی په شرارتونومه خفه کیږئ) ای مؤمنانو! تاسی مؤمنان پاته کوی کافران (برابره خبره ده که منافقان وی او که ښکاره وی) دوستان مه جوړوئ (لکه چی دادمنافقانو خوی دی څکه چی تاسی ته ددوی حالت دکفر اودښمنئ معلوم سو) آیاتاسی (ددوی سره دوستی کوی) داغواړئ چی په خپل ځان (یعنی په خپل جُرم اودعذاب په مستحق کیدو) دالله ﷻ ښکاره دلیل قآئموی (ښکاره دلیل دا دی چی مونږ منع کړی واست بیاتاسی ولی داسی وکړه)

معلومات اومسئلي:

مسئله: دالله ﷻ داقول، قَامُوا كُسَالَى : دکومی سستی چی دلته بدوالی بیان سوی دی هغه دعقیدی سُستی ده او کومه چی سره دصحیح عقیدی سستی وی هغه ددی څخه وتلی دی بیاکه په څه عذرسره وی لکه دمرض ستومانی یادخوب دغلبی په وجه وی نوبیادملامتیاقابله هم نه ده اوکه بغیردعذرڅخه وی نودملامتیا قابله ده (بیان القرآن)

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿۱۴۵﴾ إِلَّا الَّذِينَ

بیشکه منفقان دی دټولو څخه په لاندی درجه کی د دوږخ اوهیڅکله به پیدانه کی ته دوی لره څوك مددګار مګر چا چی ،

تَابُوْا وَاَصْلَحُوْا وَاعْتَصَمُوْا بِاللّٰهِ وَاَخْلَصُوْا دِيْنَهُمْ لِلّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ

توبه وکړه او خپله اصلاح یې وکړه او مضبوط یې ونیوی الله او خالص حکم منونکې سول دالله نو دغه دي

مَعَ الْمُؤْمِنِيْنَ ؕ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۱۴۶﴾ مَا

دایماندارو سره ، ژر به ورکړي الله ایماندارو ته ثواب لوی ، څه

يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيْمًا ﴿۱۴۷﴾

کړدي دالله ستاسي په عذابولو که تاسي حق ومنی او یقین وکړی ، او الله قدردان دی په هرڅه پوهیدونکی

لنډتفسیر بیشکه منافقان به د دوزخ ترټولو لاندي طبقی ته ځي او (ای مخاطبه !) ته به هیڅکله دوی ته څوک کومکی پیدا نه کې (چې دوی دسزا څخه خلاص کړه سي) لیکن (په دوی کې) کوم خلګ چې (دنفاق څخه) توبه وباسي او (مسلمانانو ته چې کوم ضررونه رسوی ددغه معاملو) اصلاح وکړی (یعني بیاداسي خبري نه کوی) او (دکفاروسره چې ددوی په پناه کې داوسیدو دپاره دوستی کوی دغه پرېږدي) په الله ﷻ یقین (او توکل) ساتي او (ریآء پرېږدي) دخپل دین (عملونه) خالص دالله ﷻ د (رضا) دپاره کوی (مقصد دا دی چې دخپلو عقیدو ، معاملو ، باطني اخلاقو او ټولو عملونو صحیح والی وکړي) نو دا (توبه کوونکي) خلګ به د (دی) مؤمنانو سره (په درجو د جنّت کې) وي (کوم چې دمخکې څخه کامل ایمان لري) او (دی) مؤمنانو لره به الله ﷻ (په آخرت کې) لوی اجر ورکړي (نو چې دوی دمؤمنانو سره وي نو دوی ته به هم لوی اجر حاصل سی او ای منافقانو!) الله ﷻ تاسي ته په سزا درکولو څه کوی که تاسي (دهغه دنعمتونو څخه کوم چې په تاسي دی) شکر اداکړی او (ددی شکر اداکولو ښه طریقه زمونږ په نزد دا ده چې تاسي) ایمان راوړی (یعني دخدای ﷻ څه کار په دی باندی بند نه دی چې ګوندی تاسي ته په سزا درکولو سره به وچلیږي ، بوازي ستاسي کفر چې دنعمت لوېه ناشکري ده دا ستاسي دسزا سبب دی که دا پرېږدی نو بیا خو ټول رحمت او رحمت دی) او الله ﷻ (خو دخدمت) لوی قدردان دی (او دخدمت ګاری اخلاص او نور) ښه پیژندونکی دی (نو څوک چې تابعدار او مخلص پاته سو ، هغه ته هرڅه ورکوی)

معلومات او مسئلې: دالله ﷻ قول ، اَخْلَصُوْا دِيْنَهُمْ ددی آیت څخه معلومه سوه چې الله ﷻ ته هغه عمل قبول دی چې دریآء څخه پاک وی او محضی دهغه دپاره وی ، څکه چې دمخلص معنی فقهاو رحمهم الله دا بیان کړی ده

اَلَّذِیْ یَعْمَلُ لِلّٰهِ لَا یُحِبُّ اَنْ یَحْمَدَهُ النَّاسُ عَلَیْهِ (بحواله مظهری)

مخلص هغه سړی دی چې عمل محض دالله ﷻ دپاره کوی او دا خبره نه خوښوی چې خلګ دی په دی عمل دده صفت وکړي

پنځم پاره ختمه سوه

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ

تفسیر

معارف القرآن

په قندهاري پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمه الله
پښتو ترجمه کوونکي (ابو صدیق احمد مولوی نصیراحمد حقانی)
تصحیح اوسمون مولوی نصیراحمد حقانی، اومولوی آمین الله (حقانی)
دکمپوز او ترجمي جاري الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۲)

خپرونکي
مکتبه حنفیه
فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)
کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوټه
چاپ ځای لاهور
تفسیر معارف القرآن د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا به هیله احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

فهرست تفسیر معارف القرآن

﴿سورة المائدة﴾ ۳۵

اللهم اختم لنا بالخیر والسعادة والبشارة والایمان

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ ؕ وَ

الله ﷻ نه خوښوي څه بده خبره ښکاره کول مګر په چا چي ظلم سوی وي

كَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا عَلِيْمًا ﴿۱۴۸﴾ اِنْ تُبْدُوْا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوْهُ اَوْ

او الله ﷻ اوريدونکی پوه دی ، که تاسي ښکاره کوئ نيکي او که پټه يې کوئ

تَعْفُوْا عَنْ سُوْٓءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيْرًا ﴿۱۴۹﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ

يا معاف کوئ بدي نو الله ﷻ هم معاف کوونکی لوی قدرت والا دی ، کوم خلق چي

يَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّفَرِّقُوْا بَيْنَ اللّٰهِ وَ

منکر دي د الله ﷻ او دهغه د رسولانو څخه او غواړي چي فرق وکړي په الله او دهغه په

رُسُلِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَّنَكْفُرُ بِبَعْضٍ ۙ وَّيُرِيْدُوْنَ

رسولانو کي او وايي چي مونږ منو ځيني او نه منو ځيني او غواړي

اَنْ يَّتَّخِذُوْا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا ﴿۱۵۰﴾ ۙ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ

چي را وباسي په دې مينځ کي يوه لاره ، دا خلق دي اصل کافران

حَقًّا ۚ وَاَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿۱۵۱﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ

او مونږ تيار کړی دی کافرانو د پاره د ذلت عذاب ، او کوم خلق چي ايمان راوړي په الله

وَرُسُلِهٖ وَلَمْ يُفَرِّقُوْا بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ اُولٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيْهِمْ

او دهغه په رسولانو او جلا نه کړي په دوی کي يو تن دوی لره به ژر ورکړي

اُجُوْرَهُمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۱۵۲﴾ ع

د دوی ثواب او دی الله ﷻ بخښونکی مهربانه .

لنډتفسير: الله ﷻ بده خبره پرڅپی باندی را اوړل (دهيچا د پاره) نه خوښوي بغير د مظلوم (چي دخپلو ظلمونو په باره کي څه ګيله يا شکايت کوي نو دا ګناه نه ده) او الله ﷻ (دمظلوم دخبری) ښه اوريدونکی دی

(او ظالم دظلم حالت) ښه پیژني (په دې کې اشاره ده، دې خبرې ته چې مظلوم ته هم دواقعي څخه خلاف دڅه ویلو اجازه نسته او هرڅومره داشکایت که جائز خو دې لیکن) که نیك کار ښکاره کوې یایې په پټه کوې (چې معاف کول هم په کې راغله) یا (خاص کر دیوچا) یوه بدي معاف کړې نو (زیاته بهتره ده ځکه چې) الله ﷻ (هم) لوی معاف کوونکی دی (سره ددې چې) پوره قدرت والادې (چې دخپلو مجرمانو څخه په هرډول بدله اخیستې سي لیکن بیاهم اکثره معافي کوي نوکه تاسې داسې وکړی نو اول خو دخدای دخوبونو تابعداري ده او بیابه دالله ﷻ دطرفه ستاسې سره هم دداسې معامله کیدو اُمیدوي) کوم خلگ چې کفر کوي دالله ﷻ سره (کوم چې د دوی دعقیدې اوقول څخه کوم چې مخ ته راځي په ښکاره ډول سره لازمیږي) او(کفر کوي) دهغه درسولانو سره (یعني دځینو سره ښکاره ځکه چې دحضرت عیسیٰ علیه السلام اود حضور ﷺ دنبوت څخه ښکاره منکر وه او دټولو سره لازمًا لکه چې مخ ته راځي) اوداسې غواړي چې دالله ﷻ او دهغه درسولانو په مینځ کې (په اعتبار دایمان راوړلو سره) فرق وکړي (اوخپله داعقیده په ژبه سره هم) وایي چې مونږ (په پیغمبرانو علیهم السلام کې) په ځینو خو ایمان راوړو او دځینو څخه منکر یو (په دې قول اوپه دې عقیده باندې هم دالله ﷻ سره کفرلازم سو او هم دټولو رسولانو علیهم السلام سره، ځکه چې الله ﷻ اوهر یوه رسول ﷺ ټولو رسولانو علیهم السلام ته رسول ویلي دي، نوکله چې دځینو څخه انکاروسو نو دالله ﷻ او دپاته رسولانو علیهم السلام وینا دروا غجنه کړل سوه او دادتصدیق اوایمان څخه خلاف ده) اوداغواړي چې په مینځ مینځ کې یوه لاره جوړه کړي (چې نه په ټولو ایمان وي لکه مسلمانان چې یې پرټولو باندې لري، اونه دټولو څخه انکار وي، لکه مشرکان چې یې کوي نو) داسې خلگ یقینًا کافران دي (ځکه چې په ځینو باندې کفر هم کفر دی، او دایمان او دکفر په مینځ کې کومه واسطه نسته نو چې په ټولوایمان نه سو نو کفر سو) اودکافرانو دپاره مونږ سپکوونکې سزاتیاره کړې ده (هغه به د دوی دپاره هم وي) اوکوم خلگ چې په الله ﷻ باندې ایمان لري اودهغه ﷺ په ټولو رسولانو علیهم السلام باندې هم اوپه دوی کې په هیڅا کې (دایمان راوړو په اعتبار سره) فرق نه کوي دې خلگوته به الله ﷻ خامخا د دوی ثواب ورکړي او (کله چې) الله ﷻ لوی بخښنې والادی (نو په دې وجه کوم گناهونه چې دایمان راوړلو څخه مخکې سوي دي ټول به معاف کړي اوکله چې هغه) لوی رحمت والادی (په دې وجه دایمان په برکت سره به ددوی نیکئ دوچنده کړي ښه ثواب به ورکړي)

معلومات اومسئلې: په دې آیتونو کې په اولنې آیت او دوهم آیت کې ددنیاڅخه دظلم اوزورختمولو یو قانون دی، لیکن دعامي دنیا دقوانینو په شان نه دې چې حیثیت یې یوازې امیرانه وي، بلکه درغبت پیدا کولو اوبیرولو په انداز کې یوقانون دی چې په دې کې یې یوه طرف ته ددې اجازت ورکړی دی، چې په کوم سړي څوك ظلم وکړي نو مظلوم ددغه ظلم شکایت یایوه عدالت ته رجوع کولی سي چې دا عین عدل او دانصاف تقاضاده او دجُرمونو بندولو یوه ذریعه ده، لیکن دسورة نحل په آیت کې ددې سره یو قید هم ذکر دی، وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ یعني که یو سړی په تاسې ظلم وکړي نوتاسې هم دده څخه دظلم بدله اخیستې سي مگرشرط دادی چې څومره ظلم اوزیاتې

هغه کړی وی ، په بدله کی ترهغه زیاتی ونه سی که نه نوتاسی به ظالمان سی ، ددی حاصل دا دی چی دظلم په بدله کی دظلم اجازت نسته بلکه دظلم بدله به په انصاف سره اخیستل کیږی . ددی سره دا هم ښوونه ده چی بدله اخیستل که څه هم چی جآئز دی مګر صبر اومعافی کول بهتره دی .

او دذکر سوی آیت څخه دامعلومه سوه چی په چاباندی چاظلم کړی وی که هغه دظلم شکایت او بیان خلګو ته کوی نو دا په غیبت او په حراموکی نه دی دا خل ، ځکه چی ده په خپله مظلوم ته دشکایت کولو موقع ورکړی ده ، مقصد دا دی چی قرآنکریم یوه طرف ته مظلوم ته دظلم دبرابر بدلی اخیستلو اجازت ورکی ، او بل طرف ته یی دښو اخلاقو تعلیم ، عفوی درګذر او ددی په مقابله کی یی ورته دآخرت لویه فآئده وراندی کړه ، مظلوم یی دی ته تیارکی چی دی په دی خپل جآئزحق کی دقربانی څخه کاروا خلی، دظلم بدله اخیستل پریږدی ارشادفرمایی .

إِن تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَن سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا : یعنی که تاسی څه نیکی په ښکاره کوی یاپه پټه یی کوی یاڅه ظلم اوبدی معاف کوی نودابهتره ده ځکه چی الله ﷻ ډیرمعاف کوونکی اولوی قدرت والادی په دی آیت کی اصلی مقصد خو دظلم دمعاف کولو په اړوند دی لیکن ددی سره یی دښکاره اوپټی نیکی ذکر هم ورکی ، دی طرف ته یی اشاره وکړه چی دا عفوه اوبخښنه یوه لویه نیکی ده ځوك چی دا اختیار کړی ، نو دالله ﷻ دعفوی او رحمت لائق به سی .

دآیت په آخرکی یی ، فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا وفرمایل او دایی وښوول چی الله جلّ شانه قادر مطلق دی ، چاته چی غواړی سزا ورکولی سی ، خو ددی باوجود ډیرمعاف کوونکی دی نو انسان چی قدرت اواختیاریی هیڅ هم نسته که بدله اخیستل هم وغواړی نوډیره ممکنه ده چی قدرت یی په ونه رسیږی نوپه دی وجه ده ته خو عفوه اوبخښنه نوره هم زیاته مناسبه ده .

دی دظلم لیری کولو اومعاشری جوړولو قرآنی أصولو اوتربیتی اندازچی یوه طرف ته یی دبرابربدل اخیستلو حق ورکی ، دعدل اوانصاف یو ډیربهتره قانون یی جوړکی، بل طرف ته یی مظلوم ته دښو اخلاقو تعلیم ورکی اوعفوی اوبخښنی ته یی تیارکی ، چی ددی لازمی نتیجه هغه ده کومه چی قرآن کریم په بل ځای کی داسی ارشاد فرمایلی ده ، إِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ یعنی دکوم سړی اوستاپه مینځ کی چی دښمنی وه په داسی ډول عمل کولو سره به هغه ستا مخلص دوست جوړسی .

په عدالتی فیصله اوظلم په بدله اخیستو سره دظلم بندیز خامخا راتلی سی ، لیکن د دواړو فریقو په زړونو کی یو داسی همیشه پاته کیدونکی تاثیر کوی چی په راتلونکی وخت کی بیا هم دجګړو ذریعه جوړیدی سی اودا اخلاقی درس کوم چی قرآن کریم ورکی ، ددی په نتیجه کی ډیری زوړی اوپخوانی دښمنی په دوستی سره بدلی سی .

په دریم ، څلورم اوپنځم آیت کی قرآن کریم دا ښکاره فیصله ورکړي ده چی کوم سړی الله ﷻ منی ، لیکن دهغه په رسولانو ایمان نه راوړی یاځینی رسولان منی اوځینی نه منی دغه دالله ﷻ په نزد مؤمن نه دی ، بلکه ښکاره کافر دی ، چی په آخرت کی دده دخلاصی هیڅ لار نسته .

(دنجات دار او مدار په اسلام دی په مخالف مذهب کي نجات نه سي کيدی)

دقرآن حکیم دی ښکاره فیصلی دهغه خلکو بی لاری اوکوږوالی په ښه ډول سره ښکاره کړی دی چی دنورو مذهبونو دخلګوسره درواداری دپاره خپل مذهب اومذهبی عقیدی په ډالی اوتحفه کی پیش کول غواړی، اودقرآن اوسنّت دښکاره فیصلو خلاف دنورو مذهبونو خلګوته دا ښوول غواړی چی د مسلمانانوپه نزد نجات (خلاصون) یوازی په اسلام پوری پیوست نه دی، یهودی پرخپل مذهب اوعیسایی پرخپل مذهب باندی په پاته کیدوکی هم نجات پیدا کولای سی، حال دادی چی دغه خلګ دټولو رسولانو څخه یالږ ترلږه دځینو رسولانو څخه مُنکردی، چی ددوی دکافرکیدو اودوږخی کیدو دی آیت اعلان کړی دی.

په دی کی هیڅ شك نسته چی اسلام دغیرمسلمو سره دعدل، انصاف، همدردئ، خیرخواهی احسان او روا داری په معامله کی خپل مثال نه لری، لیکن احسان اوسلوك خپل حقونه اوخپل ملکیّت وی، مذهبی اصول اوعقیدی زموږ ملکیّت نه دی چی موږ یی چاته په تحفه کی وړاندی کړو اسلام لکه څنګه چی دغیر مسلموسره درواداری اوښه سلوك په معامله کی انتهایی سخی، فیاض دی، دغه ډول دی دخپلو سرحدونو په حفاظت کی ډیر احتیاط کوونکی اوسخت هم دی، دی دغیر مسلموسره دهمدردی، خیرخواهی اوډیری رواداری سره سره دکفر اودکفر درسمونوڅخه په ښه ډول سره دبیزاره کیدو اعلان هم کوی، مسلمانان دغیرمسلمو څخه جلا یوقوم مقرروی اوددوی دقومی نښانو (شعآئرو) په ښه ډول حفاظت هم کوی، دی دعبادت په ډول دمسلمانانو معاشرتی ژوندهم ترنورو لوړ ساتل غواړی چی ددی بی شمیره مثالونه په قرآن اوسنّت کی موجوددی، که داسلام اوقرآن داعقیده وای چی نجات (خلاصی) په هرملّت اومذهب کی کیدی سی نوده ته بیاداسلام دمذهب پرتبلیغ باندی ددومره زور ورکولو څه حق نه وو اوددی دپاره به دادومره بی دریغه کوشش کول غلط اود عقل څخه خلاف وو، بلکه په دی صورت کی خوپه خپله د نبی کریم ﷺ رالیږل او دقرآن کریم نازلول معاذ الله فضول اوبی کاره به وی، او دنبی کریم ﷺ اوخلفآءِ راشدینو رضی الله عنهم ټول جهاد خو ټول بی مطلبه اودملك دنیولو خواهش ثابتیږی.

په دی معامله کی ځینی خلګ دسورۃ بقری په آیت ۶۲ باندی خطا وزی، په هغه کی ارشاد دی.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ یعنی (هغه خلګ چی ایمان راوړی او هغه خلګ چی یهودیان دی اونصارٰی اوصآئبین دی په دوی کی هم څوك چی په الله ﷻ اوپه ورځ دآخرت ایمان راوړی اونیك عمل وکړی نو د دوی اجر د دوی درب سره محفوظ دی، نه په دوی څه بیره بسته او نه به دوی غمجن وی)

په دی آیت کی یی دایمانونو دپوره تفصیل بیانولو په ځای یوازی په ایمان بالله یعنی په الله ﷻ باندی ایمان راوړل اوپه ورځ دآخرت باندی بس والی کړي دی، نوکوم خلګ چی یوازی دقرآن دنیمګړی مطالعی څخه ځان پوه کول غواړی، نوهغوی یوازی دغه وپیژنی چی بس پر الله ﷻ اوپرقیامت باندی ایمان درلودل دنجات دپاره کافی دی، پررسولانو باندی ایمان درلودل دنجات دپاره شرط نه دی اوپه

دی ځان پوه نه کړی چی دقرآن په اصطلاح کی په الله ﷻ باندی هغه ایمان معتبردی کوم چی په رسول ﷺ باندی دایمان سره وی اوکه داسی نه وی نو یوازی دخدای دیووالی اوسته والی اقرارخوشیطان هم کوی قرآن کریم په خپله دا حقیقت په دی الفاظو کی واضح کړی دی .

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ : یعنی د دوی ایمان به هغه وخت معتبر وی کله چی دوی دعامو مسلمانانو په شان ایمان اختیار کړی په کوم کی چی دایمان بالله سره ایمان بالرّسول لازم دی که داسی نه وی نوبیا پوه سئ چی داخلګ ډلی ډلی او اختلاف پیدا کیدل غواړی، نو الله ﷻ ستا دطرفه ځخه دوی لره کافی دی او هغه ډیر اوریدونکی او پوهیدونکی دی .

او په ذکرسوی آیت کی یی خوتردی هم زیاته په وضاحت سره ښوولی ده چی کوم سړی دالله ﷻ دیوه رسول ځخه هم منکر سو ، هغه ښکاره کافردی اودده دپاره دجهنّم عذاب دی، ایمان په الله ﷻ هغه معتبر دی کوم چی دایمان بالرّسول سره وی ، ددی ځخه بغیر دی ته په الله ﷻ باندی ایمان ویل هم صحیح نه دی .

په آخری آیت کی یی بیاپه ایجابی ډول سره فرمایلی دی چی دآخرت نجات دهغو خلګو حصه ده کوم چی دالله ﷻ سره دده په ټولو رسولانو علیهم السلام باندی هم ایمان لری په دی وجه نبی کریم ﷺ فرمایلی دی .

انّ القرآن يفسّر بعضُهُ بعضًا : یعنی دقرآن شریف یوه حصه دبلی حصی تفسیر او تشریح کوی ، ځکه نو دقرآنی تفسیر خلاف بل ډول تفسیر دځانه کول دهیچا دپاره هم جائزنه دی .

يَسْـَٔلُكَ أَهْلُ الْكِتٰبِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتٰبًا مِّنَ السَّمَآءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسٰىٓ أَكْبَرَ

درخواست کوی تاته اهل کتاب چی ته په دوی نازل کړی لیکل سوی کتاب دآسمان ځخه نو غوښتی وو دوی دموسٰی علیه السلام ځخه ددی ځخه هم لوی شی ،

مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُوٓا أَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ

ویی ویل مونږ ته وښیی الله بالکل مخامخ نو را ولویدی په دوی باندی تندر د دوی دګناه په وجه

ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ فَعَفَوْنَا عَنْ

بیا جوړ کړو دوی ګلیکی د ډیرو ښنانو راتلو ځخه وروسته بیا مونږ دغه

ذٰلِكَ وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطٰنًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ

هم معاف کړه ، او ورکړه مونږ موسیٰ ته غلبه ښکاره ، او مونږ لوړ کی په دوی باندی غر

بِمِيثٰقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَّقُلْنَا لَهُمْ

داقرار اخیستو دپاره او مونږ وویل داخل سی دروازی ته سجده کوونکی او مونږ وویل چی

لَا تَعۡدُوۡا فِی السَّبۡتِ وَاَخَذۡنَا مِنۡهُمۡ مِّیۡثَاقًا غَلِیۡظًا ﴿۱۵۴﴾

زیاتوب مه کوی دخالی په ورځ کي او مونږ د دوی څخه واخستی قول مضبوط.

دآیتونوټرون: په تیرو آیتونو کی دیهودو دبدوعقیدو دذکر کولو سره د دوی بدوالی ذکر وو، په دی آیتونو کی هم د دوی دنورو خرابو حرکتونو یواوږد فهرست او د دوی په دی قباحتونو باندی د دوی دعذاب او سزا ذکر دی او داسلسله ترلیری پوری تللی ده.

لنډتفسیر: (ای محمّده ﷺ) تاته اهل کتاب (یهود) دادرخواست کوی چی ته ﷺ دوی ته یو خاص لیکلی کتاب دآسمان څخه راوغواړه نو (ته ﷺ ددی خلګو داعیب مه ګڼه ځکه چی دافرقه داسی عنادګره ده چی دوی (یعنی ددی فرقی کم خلګ چی دحضرت موسیٰ ؑ په وخت کی موجود وه، دوی) موسیٰ ؑ ته تردی هم دلویی خبری درخواست کړی وو او داسی یی ویلی وه چی مونږته الله ﷻ په ډاګه (بی حجابه) راوښیه چی په دوی ددی بی شرمه خبروپه وجه بریښنا اوتالانده راولویده بیا (تردی زیات د دوی داحرکت سوی دی چی) دوی ګیلګی (دعبادت دپاره) ونیوی وروسته تردی چی ډیر دلیلونه (دحق اوباطل دفرق دپاره) دوی ته رسیدلی وه (مراد ددی دلیلونو څخه معجزی دی دحضرت موسیٰ ؑ چی په دی کی دفرعون غرقیدل ډیروپه سترګو سره لیدلی وه) بیا مونږدوی ته معافی وکړه اوحضرت موسیٰ ؑ ته مونږلوی رُعب ورکړی وو (ددی رعب اوزمونږ دمعافی اومهربانیو په کیدو باندی ددی خلګو داحال وو چی نه دمهربانیو تاثیر په کیدی اونه درعب) اومونږ ددی خلګو څخه (په تورات باندی دعمل کولو) قول اواقرار اخیستودپاره کوه طور راپورته کړی اوپردوی باندی مو (برابر) ځوړند کړی وواومونږ هغوی ته داحکم ورکړی وو چی په دروازه کی په عاجزی سره دا خلیږی اومونږ هغوی ته داحکم ورکړی ووچی دشنبی ورځی په باره کی (چی کوم حکم تاسی ته رسیدلی دی چی په دی کی ښکارمه کوئ، په دی کی دشرع ترحد) زیاتئ مه کوئ او (ددی څخه علاوه نورهم) مونږ ددوی څخه قول اواقرار ډیرسخت واخیستی (چی بیان یی په ، وَاِذۡ اَخَذۡنَا مِیۡثَاقَ بَنِیۡۤ اِسۡرَآءِیۡلَ کی ذکردی لیکن دی خلګوسره ددومره اهتمامه بیاخپلی وعدی ماتی کړی)

معلومات او مسئلي: دیهودو څه سرداران دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سول او مطالبه یی ورځخه وکړه چی لکه څنګه چی په موسیٰ ؑ لیکل سوی کتاب دآسمان څخه نازل سوی وو، دغه ډول یوکتاب ته هم دآسمان څخه راوړه نومونږ به ایمان راوړو، ددوی دا مطالبه ددی دپاره نه وه چی دوی په زړه سره ایمان راوړل غوښتل اودا ددوی یوشرط وو، بلکه دضد او عنادپه وجه به یی څهٔ ناڅه عُذر پیش کوئ، الله ﷻ دا آیت نازل کی او نبی کریم ﷺ یی داصلی حقیقت څخه خبرکی اوتسلی یی ورلره ورکړه چی په حقیقت کی داقوم داسی دی چی دالله ﷻ رسولان آزاروی اودالله ﷻ خلاف دبغاوت کولودپاره ترلویو لالوی حرکتونه هم کوی، ددوی پلرونو اونیکونو دحضرت موسیٰ ؑ څخه تردی دلوی خبری مطالبه کړی وه چی مونږ ته الله ﷻ په ډاګه راوښیه د دوی پردی بی ادبی دآسمان څخه بریښنا راغله اودوی بی

هلاك كړل، بيادتوحيد اودخداى پاك ﷻ دبى شريكوالى ډېركاره دليلونو راتلو اوپه دى تر پوهېدو وروسته هم دوى دحقيقى خالق پرځاى ګيلګلى معبود جوړكى، ليكن ددى تولو خبرو باوجود مونږ دعفوى اودرګذر څخه كار واخيستى، كه نه نوموقع خودددى وه چى هم پر دغه ځاى مونږ دوى ختم كړى واى اوخپل پيغمبر حضرت موسىٰ ﷺ ته مونږ غلبه وركړه .

بيا موقع داسى هم راغلى وه چى دى خلكو دتورات دشريعت منلو څخه صفا انكار كړى وو نومونږ كوه طور پورته كړى اوپردوى مو لوړ ونيوى چى داشريعت به لازمًا منى كه نه نوتر غره لاندى به چُختاڼ سئ، مونږدوى ته داهم وويل چى كله دايلياء ډېرار دروازى ته داخليږئ نوډيرپه عاجزى سره داالله ﷻ دفرمانبردارى په شكل كى سرونه كښته كوئ او ننوزى اوداهم مونږدوى ويلى وه چى دشنبى په ورځ دماهيانو(كبانو) ښكارمه كوئ دا زمونږ حكم دى، ددى څخه مخ مه اړوئ، اودغه ډول مونږدوى څخه مضبوطه وعده اخيستى وه ليكن وسوه داسى چى دوى ديوه يوه حكم خلاف ورزى وكړه اوزمونږ وعده بى ماته كړه نومونږپه دُنياكى هم دوى ذليل كړل اوپه آخرت كى به هم ډيره بيكاره سزا زغمى .

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيْثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَ قَتْلِهِمُ الْاَنْۢبِيَآءَ

دوى ته چى كومه سزا وركول سوه دا د دوى په وعده ماتولو او په منكريدو داالله ﷻ دآيتونو څخه اوپه قتلولو

بِغَيْرِ حَقٍّ وَّقَوْلِهِمْ قُلُوْبُنَا غُلْفٌ ؕ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ

دپيغمبرانو په ناحقه او په دى ويناچى زمونږ په زړونو پرده ده نو دا نه ده بلكه الله مهر وهلى دى په په زړونو

فَلَا يُؤْمِنُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۵۵﴾ وَّبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا

د دوى دكفر په سبب نوايمان نه راوړى مګر لږ ، او د دوى په كفر او په مريم باندى دلوى بهتان

عَظِيْمًا ﴿۱۵۶﴾ وَّقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيْحَ عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُوْلَ

ترلو په وجه ، او د دوى په دى وينا چى مونږ قتل كړو ميسح عيسىٰ ﷺ دمريم زوى چى رسول وو

اللّٰهِ ۚ وَمَا قَتَلُوْهُ وَمَا صَلَبُوْهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ؕ وَاِنَّ

داالله ، او نه دوى هغه قتل كړى دى او نه يى په سولئ كړى دى ليكن دهغه په شكل جوړ سو دوى ته ، او

الَّذِيْنَ اخْتَلَفُوْا فِيْهِ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ ؕ مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ

كوم خلق چى په دى كى مختلفى خبرى كوى، دغه خلق دلته په شبهه كى لويدلى دى نسته دوى لره په دى هيڅ خبر

إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ

صرف اټكل چلوي او دي يې په يقين سره نه دي قتل كړي، بلكه لوړ كړى الله خپل طرف ته،

وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا

او الله دي زبردست حكمت والا، او څوك مره فرقې چې دي د اهل كتابو

لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

نو په عيسىٰ عليه السلام به يقين راوړي دده د مرګ څخه مخكې او د قيامت په ورځ به وي په دوي باندې شاهد

دآيتونو ترون: په تيرو آيتونو كې هم ديهودو دشرارتونو ذكر وو، او ددې شرارتونو په وجه په دوی دلعن طعن او سزا بيان وو، په دې آيتونو كې هم ديهودو دځينو جرمونو تفصيل ذكر دی، په دې باره كې ي دحضرت عيسىٰ عليه السلام په اړوند د دوی دباطل خيال ردوكی او دا خبره يې واضحه كړه چې حضرت عيسىٰ عليه السلام الله ﷻ د دوی دظلم او زياتې څخه وساتی، ژوندی يې آسمان ته پورته كړی دی، دا خلګ چې كوم دعوه كوی چې مونږ عيسىٰ عليه السلام قتل كړی دی او په دار كړی مودی دا سراسر درواغ دہ، كوم سړی چې دوی قتل كړی وو، هغه عيسىٰ عليه السلام نه وو، بلكه دده په شكل يو بل سړی وو چې دوی قتل كی نو وي وګڼل چې مونږ عيسىٰ عليه السلام قتل كی.

لنډتفسير: نو مونږ (ددې حركتونو په وجه سره) په سزا (دلعنت، غضب، ذلت، مسخ او نورو) كې اخته كړ (يعني) د دوی دوعدې ماتولو په وجه سره او ددوی دكفر (او انكار) په وجه دالله ﷻ د حكمونو سره او ددو دقتل كولو په وجه دپيغمبرانو (عليهم السلام) كوم چې د دوی په نزدهم) ناحق (وو) او د دوی ددې وينا په وج سره چې زمونږ زړونه (داسې) محفوظ دي (چې په دې كې دمخالف مذهب يعني اسلام تاثير نه كيږي نو مونږ پر مذهب باندې پاخه يو، الله ﷻ په دوی باندې رد فرمايي چې دا پوخوالي نه دی) بلكه ددو دكفر په سبب ددوی پر زړونو باندې الله ﷻ بند لګولی دی (چې حقه خبره وړباندې تاثير نه كوی) نو په دو كې ايمان نسته مګر لږ (او لږ څه ايمان مقبول نه دی نو كافران پاتې سول) او (مونږ دوی دلعنت او نورو سزا كې په دې وجه سره اخته كړی دی يعني) ددوی د (يو خاص) كفر په وجه سره او (تفصيل ددې دا دی چې پر حضرت مريمې عليها السلام باندې ددوی دلوی بهتان تړلو په وجه سره (چې ددې څخه درواغجن كول دحضرت عيسىٰ عليه السلام هم لازميږي ځكه چې حضرت عيسىٰ عليه السلام په خپله معجزه سره ددې برائت هم ښكاره كړی دی او (دارنګه په ډول دفخر) ددوی ددې وينا په وجه سره چې مونږ مسيح عيسىٰ عليه السلام زوی دمريمې عليها السلام چې دالله ﷻ رسول دی قتل كی (دا وينا په خپله دليل دی ددښمنۍ، او دښمنی دانبياوو عليهم السلام سره كفر دی دارنګه په دې كې دعوه دہ دقتل، او قتل دنبي هم كفر دی، او دعوه دكفر هم كفر دی) حال دا دی چې (سربيره پر كفر د دوی دا دعوه په خپله هم غلطه دہ ځكه چې) دوی (يعني يهودو) نه دی (يعني عيسىٰ عليه السلام

قتل کړی دی اونه یی په دار کړی دی لیکن دوی ته (یعني یهودوته) اشتباه سوی ده او کوم خلګ (داهلِ کتابو څخه) چی دده (یعني عیسیٰ ﷺ) په باره کی اختلاف کوی دوی په غلط خیال کی (اخته) دی د دوی سره په دی کوم (صحیح) دلیل (موجود) نسته بغیر ددی څخه چی په اټکلی خبرو عمل کوی اودوی (یعني یهودو) دی (یعني عیسیٰ ﷺ) یقیني خبره ده چی قتل کړی نه دی (دکوم چی دوی دعوه کوی) بلکه دی خدای ﷻ خپل طرف ته (یعني آسمان ته) پورته کړی دی (اویوبل سړی یی دده په شکل کی اوهغه په دارسو اوقتل سو اوداسبب سودیهودو داشتباه اودی اشتباه په اهلِ کتابوکی اختلاف پیداکی) اوالله ﷻ لوی غالب (یعني قدرت والادی) حکمت والادی (چی په خپل حکمت اوقدرت سره یی حضرت عیسیٰ ﷺ وساتی او پورته یی کی اویهودوته دتشبیه په وجه درك هم ونه لګیدی) او(یهودو ته به خپل درواغجنوالی اوانکار دحضرت عیسیٰ ﷺ دنبوت څخه ډیرژر په دنیاکی ښکاره سی چی دوی پرباطله وه ځکه چی دوخت دنازلیدو دآیت څخه راواخله په یوڅه زمانه کی به هم) یو سړی داهلِ کتابوڅخه (یعني دیهودو څخه) پاته نه سی مګردی به دعیسیٰ ﷺ (دنبوّت) ترخپل مرګ (یوه ذرّه) مخکی (کله چی عالم برزخ ورته په نظرراسی) خامخا تصدیق وکړی (که څه هم چی ددغه وخت تصدیق ګټورنه دی لیکن ددوی دباطلوالی دپاره خوکافی دی نوتردی ښه داده چی اوس ایمان راوړی نونفع به ورته وکړی) او (کله چی عالم دنیا اوعالم برزخ دواړه ختم سی یعني) دقیامت په ورځ به هغه (یعني عیسیٰ ﷺ) په دوی (ددی منکرانو په انکار) شاهدی ورکړی.

معلومات اومسئلي: دسورة آلِ عمران په آیت : يٰعِيْسٰى اِنِّىْ مُتَوَفِّيْكَ وَرَافِعُكَ اِلَىَّ الخ کی الله ﷻ دحضرت عیسیٰ ﷺ ددښمنانو یهودو دارادو دناکامه کولو اوعیسیٰ ﷺ د دوی دلاسونو څخه دساتلوپه سلسله کی پنځه وعدی فرمایلی وی چی تفصیل او مکمّله تشریح یی هلته بیان سویده په دغه وعدوکی یوه وعده داهم وه چی یهودوته به ستادقتل کولو قدرت ورنه کړل سی ، بلکه تابه الله ﷻ خپل طرف ته پورته کړی په دی آیت کی دیهودو دشرارتونو اود درواغو دعووپه بیان کی دالله ﷻ دهغه وعدی تکمیل اودیهودو دمغالطی په تفصیل سره بیان اودیهودو ددی قول مکمل رددی چی دوی حضرت عیسیٰ ﷺ قتل کړی دی په دی آیتونوکی یی داخبره ښکاره کړه چی . وَمَا قَتَلُوْهُ وَمَا صَلَبُوْهُ یعني دوی حضرت عیسیٰ ﷺ نه قتل کړی دی اونه یی په دارکړی دی بلکه داسی صورتِ حال پیښ سوچی معامله یی پرٌ دوی باندی مشتبه کړه .

(یهودو ته اشتباه څنګه ورپیښه سوه ؟)

وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ : ددی آیت په تفسیرکی دتفسیر امام حضرت ضحاك رحمه الله فرمایی چی قصه داسی ورپیښه سوه چی کله یهودو دحضرت مسیح ﷺ دقتل اراده وکړه نودده حواریان یوځای ته جمع سول حضرت مسیح ﷺ هم د دوی خواته تشریف راوړی ابلیس دیهودو هغه خلګوته کوم چی دحضرت عیسیٰ ﷺ دقتل دپاره تیار ولاړوه دحضرت عیسیٰ ﷺ پته وروښووله اوڅلورو زرو کسانوپردی ځای شاوخوا محاصره واچوله حضرت عیسیٰ ﷺ خپلو حواریانوته وفرمایل چی په تاسی کی کم سړی دی ته تیاردی چی دباندی ووزی اوقتل کړه سی اوبیاپه جنت کی زماسره وی په دوی کی یوه نفرددی غرض دپاره ځان

پیش کی نوده هغه ته خپل قمیص اولنگوته ورکړه اوبیا په دغه سړی دده مشابهت واچول سو، اوکله چې هغه دباندې ووتی نویهودو هغه ونیوی اوپه دارپې کړی اوحضرت عیسیٰ ﷺ پورته کړل سو(قرطبی)
په ځینو روایتونوکې دی چې یهودیانویو سړی طیطلانوس دحضرت عیسیٰ ﷺ دقتل دپاره لیږلی وو، حضرت عیسیٰ ﷺ خو په ځای کی پیدا نه سو ځکه چې الله ﷻ هغه پورته کړی وو اوکله چې دا سړی دځای څخه راووتی نو دحضرت عیسیٰ ﷺ په شکل سوی وو، یهودو دا وګڼل چې دی عیسیٰ ﷺ دی او دغه خپل سړی یې بوتلی مړ یې کړی (مظهری)
په دوی کې هریو صورت حال چې وی، تول په کې ځاییږی، قرآن کریم کوم خاص صورت نه دی ښوولی نوپه دی وجه داصلی حال علم خوالله ﷻ ته دی البته د قرآن کریم ددی جملی اودنورو تفسیری روایتونو څخه په شریکه دااندازه خامخا راوزی چې یهود اونصارا په لویه غلطی کی لویدلی وه، اصلی واقعه د دوی څخه پټه پاته سوه او دخپل خپل ګمان اوقیاس مطابق دوی قسم قسم دعوی وکړی او د دوی په خپل مینځ کی اختلافات پیدا سول، دی حقیقت ته قرآن کریم په دی الفاظوکی اشاره کړی ده، وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا : چې د دوی سره دصحیح علم په بنیاد کومه یقینی خبره نسته، کوموکومو خلګوچې دحضرت مسیح ﷺ په باره کی اختلاف وکی، قسم قسم دعوی یې کړی دی داټولی دشك اوداټکل خبری دی، صحیحه واقعه دا ده چې دوی حضرت مسیح ﷺ یقیناً نه دی قتل کړی، بلکه الله ﷻ هغه خپل طرف ته پورته کی.
په ځینو روایتونوکی داهم دی چې څه خلګ پوه سول نودوی وویل چې داخومونږ خپل سړی قتل کی، ځکه چې داقتل سوی په مخ (قواره، چهره) کی خودحضرت مسیح ﷺ په شان دی لیکن په باقی جسم کی دده په شان نه دی اوداچې که داقتل سوی حضرت مسیح ﷺ دی نو زمونږ سړی څه سو اوکه دازمونږ سړی وی نو حضرت مسیح ﷺ څه سو؟
وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا . الله ﷻ زبردست قدرت اوغلبی والادی، یهودکه دقتل منصوبی په لکونو جوړی کړی، لیکن کله چې الله ﷻ دحضرت مسیح ﷺ دحفاظت ذمه اخیستی ده نودهغه دقدرت اوغلبی په وړاندی د دوی دپلانونو څه حیثیت دی، هغه قدرت والادی که داظاهر بین انسان دحضرت عیسیٰ ﷺ دپورته بوتلوپه حقیقت پوه نه سی نو دا دده خپله کمزوری ده، هغه حکمت والادی دده هر یو کار په حکمت اومصلحت باندی بنآء وی.

په آخرکی یې ددی مضمون دپوره کولو دپاره وفرمایل، وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ داخلګ که څه هم په دی وخت کی دحقیقت په سترګو دکتلو کوشش نه کوی، دبغض اوحسد په وجه، او دحضرت عیسیٰ ﷺ په باره کی باطل خیالونه لری، اودارنګه دحضرت محمد ﷺ دنبوت څخه هم انکارکوی لیکن یو وخت داسی راتلونکی دی چې د دوی سترګی به روښانه سی او دغه وخت به د دوی یقین راسی چې دحضرت عیسیٰ ﷺ او حضرت محمد ﷺ په اړوند چې زمونږ کوم خیال وو هغه ټول باطل وه.
ددی آیت یو تفسیر خوهغه دی کوم چې په لنډتفسیرکی تیرسوی دی چې د مَوْتِهِ ضمیر اهل کتابو ته

راجع کړه سي او دآیت مطلب په دي صورت کی دادي چی دایهودبه ترخپل مرگ لږ مخکی کله چی دعالم برزخ ننبانی ووینی نو دعیسیٰ ﷺ په نبوت به ایمان راوړی که څه هم چی ددغه وخت ایمان به دوی ته څه نفع نه ورکوی، لکه څنگه چی فرعون ته دده ایمان دغرقیدو په وخت کی څه فآئده نه وه ورکړی.
دوهم تفسیرکوم چی داصحابو ؓ اوتابعینو ؒ یولوی جماعت اختیارکړی دی اودصحیح حدیث څخه هم ددی تایید کیږی دا دی چی د(موته) ضمیر حضرت مسیح ﷺ ته راجع دی اود آیت مطلب دادی چی دااهلِ کتاب که څه هم چی داوخت په حضرت عیسیٰ ﷺ باندی ایمان نه راوړی، یهودیان خودی نبی هم نه منی، بلکه العیاذ بالله مفتری اوکاذب ورته وایی او نصارا که څه هم په ده دایمان راوړلو دعوه کوی، لیکن ځینی په دوی کی دخپل جهالت په وجه دی حدته رسیدلی دی چی دیهودوپه شان دحضرت عیسیٰ ﷺ په قتل کیدو اوپه دار کیدو قآئل دی اوځینی په عقیده کی دومره اندازی ته رسیدلی دی چی دی یی خدای او دخدای زوی وگنی، دقرآن کریم په دی آیت کی یی دابنوولی ده چی دا خلگ که څه هم چی داوخت دحضرت عیسیٰ ﷺ په نبوت صحیح ایمان نه لری لیکن کله چی قیامت ته نژدی مخکی ته بیاراکښته سی نوداټول اهلِ کتاب به پرده صحیح ایمان راوړی، نصاراخوبه ټوله په صحیح عقیده سره ایمان راوړی اوپه یهودوکی چی څوك مخالفت وکی قتل به کړه سی اوپاته به مسلمانان سی، دغه وخت به کفردخپلو ټولو قسمونوسره ددنیا څخه فناکړه سی اوپه دی دنیابه یوازی داسلام حکمرانی راسی.
دحضرت ابوهریرة ؓ څخه یو روایت نقل دی چی.

عَنْ اَبِیْ هُرَیْرَةَ ؓ عَنِ النَّبِیِّ ﷺ اَنَّهُ قَالَ لَیَنْزِلَنَّ ابْنُ مَرْیَمَ حَکَمًا عَدْلاً فَلَیَقْتُلَنَّ الدَّجَّالَ وَلَیَقْتُلَنَّ الْخِنْزِیْرَ وَلَیَکْسِرَنَّ الصَّلِیْبَ وَتَکُوْنَ السَّجْدَةُ وَاحِدَةً لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ، ثُمَّ قَالَ اَبُوْ هُرَیْرَةَ ؓ وَاقْرَءُوْا اِنْ شِئْتُمْ: وَاِنْ مِّنْ اَهْلِ الْکِتٰبِ اِلَّا لَیُؤْمِنَنَّ بِهٖ قَبْلَ مَوْتِهٖ قَالَ اَبُوْ هُرَیْرَةَ ؓ قَبْلَ مَوْتِ عِیْسٰی، یُعِیْدُهَا ثَلٰثَ مَرَّاتٍ (قرطبی)

دحضرت ابوهریرة ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی عیسیٰ ابن مریم ﷺ به دیوه عادل حکمران اوباچا په صورت کی خامخا راکښته سی، هغه به دجّال اوخنزیر قتل کړی، صلیب به مات کړی اودغه وخت به عبادت یوازی دپروردگارِ عالَم وی، تردی وروسته ابوهریرة ؓ وفرمایل، که تاسی غواړی نود قرآن کریم دا آیت هم ووایاست چی په دی کی ددی حقیقت ذکرسوی دی چی داهلِ کتابو څخه به یو هم پاته نه سی مگر دا چی دی به په ده باندی ترمرگ مخکی ایمان راوړی، ده وفرمایل چی دعیسیٰ ﷺ ترمرگ مخکی اودا الفاظ یی دری واره وفرمایل.
دذکر سوی آیت دا تفسیر دیوی لویی مرتبی دصحابی حضرت ابوهریرة ؓ څخه په صحیح روایت سره ثابت دی چی په دی کی دقبل موته څخه مراد قَبْل موتِ عیسیٰ ﷺ مقرر سوی دی چی دآیت معنی یی واضحه کړی ده چی دا آیت قیامت ته نژدی دحضرت عیسیٰ ﷺ دراکښته کیدو په اړونددی، ددی تفسیر په بنآء باندی دا آیت ناطق دی چی حضرت عیسیٰ ﷺ لاتر اوسه وفات سوی نه دی، بلکه قیامت ته نژدی کله چی دی دآسمان څخه راکښته سی اودده دنزول سره چی دالله ﷻ کوم حکمتونه تړلی دی هغه پوره سی نو بیابه دغه وخت په دی مځکه دی وفات کیږی.

ددی تایید دسورة زخرف ددی آیت څخه هم کیږی ، وَاِنَّهٗ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُوْنِ یعنی حضرت عیسٰی ﷺ دقیامت یوه نښانه ده نوته دقیامت په راتلو کی شك مه کوه اوزما خبره ومنه ، دتفسیر لیکونکو یوه لویه ډله په دی ځای کی لیکی چی د اِنَّهٗ ضمیرحضرت عیسٰی ﷺ ته راجع دی اومعنی یی دا ده چی حضرت عیسٰی ﷺ دقیامت یوه نښانه ده، ددی څخه معلومه سوه چی په دی آیت کی دحضرت مسیح ﷺ دراکښته کیدو خبر ورکړل سوی دی چی دی به قیامت ته نژدی راکښته کیږی اوددہ راتلل به دقیامت دنښانو څخه وی .

په دی آیت کی یوبل قرآئت (لَعَلَمٌ) هم نقل دی، چی ددی څخه دامعنی زیاته واضحه کیږی، ځکه چی عَلَمٌ په زور دلام سره په معنی دنښانی دی ، دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ تفسیر هم ددی تایید کوی ، عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ فِیْ قَوْلِهٖ تَعَالٰی وَاِنَّهٗ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ ، قَالَ خُرُوْجُ عِیْسٰی ﷺ قَبْلَ یَوْمِ الْقِیٰمَةِ یعنی دحضرت ابن عباس ﷺ څخه دآیت ، وَاِنَّهٗ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ په باره کی نقل دی چی ددی څخه حضرت عیسٰی ﷺ مراد دی چی ترقیامت مخکی به تشریف راوړی (ابن کثیر رحمه الله)

لنډه داده چی دذکرسوی آیت قَبْلَ مَوْتِهٖ سره دحضرت ابوهریرة ﷺ دصحیح حدیث تفسیر شامل کړل سی نو ددی څخه په ښکاره ډول سره دحضرت عیسٰی ﷺ ژوندی پاته کیدل اوبیا قیامت ته نژدی راکښته کیدل اوپر یهودو مکمله غلبه حاصلول ثابتیږی، دغه ډول دآیت: اِنَّهٗ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ څخه دابن عباس ﷺ دتفسیر په مطابق هم دا مضمون یقینی کیږی .

دتفسیر امام ابن کثیر رحمه الله دآیت ، وَاِنَّهٗ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ په تفسیرکی لیکی ، وَقَدْ تَوَاتَرَتِ الْاَحَادِیْثُ عَنْ رَسُوْلِ اللّٰهِ ﷺ اَنَّهٗ اَخْبَرَ بِنُزُوْلِ عِیْسٰی ﷺ قَبْلَ یَوْمِ الْقِیٰمَةِ اِمَامًا عَادِلاً یعنی دنبی کریم ﷺ احادیث په دی باره کی متواتردی چی ده ﷺ ترقیامت مخکی دعیسٰی ﷺ دنیاته دراکښته کیدو خبر ورکړی دی (ابن کثیر رحمه الله) دامتواتر روایتونه زمونږ اُستاد حجة الاسلام حضرت مولانا محمد انور شاه الکشمیری رحمه الله جمع کړی دی چی شمیریی ترسلو زیات دی، دحضرت اُستاذ رحمه الله په حکم باندی دی عاجزه بنده (مولانا مفتی محمد شفیع رحمه الله) دغه مجموعه په عربی ژبه کی مرتب کړه، حضرت رحمه الله ددی نوم اَلتَّصْرِیْحُ بِمَا تَوَاتَرَ فِیْ نُزُوْلِ الْمَسِیْحِ منتخب کړی دی چی په هم هغه وخت کی چاپ سوی وه اودا وخت دحلب (شام) یولوی عالم علامه عبد الفتّاح ابوغدّہ د زیاتی شرحی اوحاشیی سره په بیروت کی په اعلی کتابت چاپ کړی ده .

(په آخره زمانه کي دعیسي ﷺ دراکښته کیدو عقیده قطعي او اجماعي ده او ددی څخه منکر کافر دی)

دامضمون په ذکرسوی آیت سره هم واضح سوی دی اوددی پوره تفصیل په سورة آل عمران کی تیرسوی دی، هلته یی وګوری، په هغه ځای دهغو شُبهو ذکر هم دی چی په دی زمانه کی دځینو ملحدینو دطرفه څخه ددی عقیدی دشکمنی کولو دپاره پیش کړل سوی دی (وَاللّٰهُ وَلِیُّ الْهِدَایَةِ)

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِیْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا عَلَیْهِمْ

نو دیهودو دګناهونو په وجه سره | مونږ حرام کړل | په دوی

طَيِّبٰتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ كَثِيْرًا ﴿١٦٠﴾

ډیر پاک شیان چې په دوی حلال وو او په دې وجه چې منع کول به یې دالله دلارې څخه ډیر

وَّاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوْا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ

او په دې وجه چې سود به یې اخستی او دوی ته ددې څخه منع سوې وه او په دې وجه چې دخلقو مالونه به

بِالْبَاطِلِ ؕ وَاَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِيْنَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿١٦١﴾

یې خوړل په ناحقه، او تیار کړي دي مونږ کافرانو دپاره کوم چې په دوی کې دي عذاب دردناک .

دآيتونو ترون: په تیرو آیتونو کې دیهودو دشرارتونو او ددې شرارتونو په وجه ددوی دسزا ذکر وو، په دې آیتونو کې هم ددوی دڅه نورو قباحتونو ذکر دی او دسزا دیوه بل قسم هم ذکر دی او هغه دا چې په قیامت کې خو به دوی لره عذاب وي چې وي به، خو په دنیا کې هم ددوی دګمراهی دا نتیجه سوه چې ډیر پاک شیان کم چې دمخکې څخه حلال وه، په ډول دسزا پر دوی حرام کړل سوه .

لنډتفسير: نو دیهودو ددغه لویو لویو جرمونو په سبب (چې ډیر ورڅخه په سورة بقرة کې ذکر سوي دي) مونږ ډیر پاکیزه (یعنې حلال او ګټه ور او خوندور) شیان کوم چې (دمخکې څخه) په ذوی (هم) حلال وه (چې په آیت ، كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِـلاًّ لِّبَنِيْٓ اِسْرَآئِيْلَ کې دي) پر دوی (دموسٰی ﷺ په شریعت کې) حرام کړل (چې ددې بیان دسورة انعام په آیت: وَعَلَى الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِيْ ظُفُرٍ الخ کې دی او هلته هم دا شوول سوي دي چې دا حلال او پاک شیان پر دوی باندې ددوی دګناهونو په سبب او نافرمانیو په وجه حرام سوي وه: ذٰلِكَ جَزَيْنٰهُمْ بِبَغْيِهِمْ الخ) او (دموسٰی ﷺ په شریعت کې هم هغه ټول حرام پاته سول هیڅ په کې حلال نه سول) په سبب ددې چې (دوی آینده هم دداسې حرکتونو څخه منع سول مثلاً دا چې) دوی (به په احکامو کې ادل بدل کوي یا به یې دخدای ﷻ حکم پټوي) ډیر خلګ به یې دالله ﷻ دلارې (یعنې حق دین دقبلولو) څخه منع کول (ځکه چې ددوی په دې کارسره به عوام خامخا په شك کې لویدل، که څه هم چې په رښتینی طلب سره خودغه شك لیرې کیدل ممکن وه) او په سبب ددې چې دوی به سُود اخیستی حال دا دی چې دوی (په تورات کې) ددې څخه منع سوي وه، او په سبب ددې چې دوی به دخلګو مالونه په ناحقه طریقه (یعنې ناجائزه طریقه) سره خوړله (نو دحق په لاره کې دبندیز جوړیدو، سود اخیستو او په ناجائزو طریقو سره دنورو دمالونو دخوړلو په وجه ترڅو پورې چې دغه شریعت وونو پر دوی څه سپکوالی ونه سو البته په نوی شریعت دعیسٰی ﷺ کې څه احکام بدل سوي وه ، لکه د آیت ، وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِيْ حُرِّمَ عَلَيْكُمْ څخه چې معلومیږي او په شریعت محمدی ﷺ کې ډیر سپکوالی وسو لکه د، وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبٰتِ الخ څخه چې ثابته ده، دا خو دنیوي سزا وه) او (په آخرت کې) مونږ ددغه خلګو دپاره کوم چې په دوی کې کافران دي ، د دردناکې سزا اسباب تیار کړي دي (البته کوم څوك چې دشرعي قاعدې مطابق ایمان راوړي ، دده

تیر گناهونه به تول معاف سی)

معلومات اومسئلي: په شریعت محمّدی ﷺ کی هم څه شیان حرام دی لیکن هغه دڅه جسمانی یاروحانی ضرر په وجه سره حرام کړل سوی دی، په خلاف دیهودو څخه چی په دوی کی کوم پاك شیان حرام سوی وه په هغو کی څه جسمانی یاروحانی ضررنه وو، بلکه ددوی دنافرمانیو دسزاپه ډول سره پردوی داشیان حرام کړل سوی وه.

لٰكِنِ الرّٰسِخُوْنَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُوْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِمَآ اُنْزِلَ

لیکن کوم چی پاخه دی په علم کی په دوی کی او ایمان والا دی نو منی څه چی نازل سو

اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيْمِيْنَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُوْنَ

په تاباندی اوڅه چی نازل سوه ستاڅخه مخکی اوآفرین دی په لمونځ قائم ساتونکو او کوم چی

الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ اُولٰٓئِكَ سَنُؤْتِيْهِمْ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿١٦٢﴾

ورکوونکی دی زکوٰة اویقین لرونکی دی په الله اوپه ورځ دقیامت نو داسی خلقو ته به مونږ ورکړولوی ثواب.

دآیتونوترون: په لوړو آیتونو کی دهغه یهودو ذکروو، چی پرخپل کفر باندی قائم وه اوپه لوړو ذکر سوو بدوعملونو کی اخته وه، مخ ته دهغو صاحبانو بیان دی چی اهلِ کتاب وه اوکله چی نبی کریم ﷺ مبعوث سو اوهغه صفتونه کوم چی د دوی په کتابونو کی دخاتم النبیّین علیه السلام په اړوند موجودوه، په ده کی یی پوره پوره ولیدل نوایمان یی راوړی، لکه حضرت عبدالله بن سلام اوأسید اوثعلبه، په دی آیتونو کی ددی حضراتو تعریف او صفت ذکر سوی دی.

لنډتفسیر: لیکن په دوی (یهودو) کی چی کوم خلګ په علم (دین) کی پاخه (یعنی ددی په موافق عمل کولو کی محکمه) دی (اودی تیاری پردوی باندی حق ښکاره اودحق قبلول آسان کړل کوم چی مخ ته یی أصول اوفروع ذکردی) اوکوم چی (په دوی کی) ایمان راوړونکی دی چی په دی کتاب هم ایمان راوړی چی تاته راولیږل سواو په هغو کتابونو هم (ایمان لری) کوم چی ترتا مخکی (نبیانو علیهم السلام ته) لیږل سوی وه (لکه تورات انجیل) اوکوم چی (په دوی کی) دلمانځه پایبندی کوونکی دی اوکوم چی (په دوی کی) زکوٰة ورکوونکی دی اوکوم چی (په دوی کی) په الله ﷻ او دقیامت په ورځ عقیده لرونکی دی (نو) داسی خلګو ته به مونږ ضرور (په آخرت کی) لوی ثواب ورکړو.

معلومات اومسئلي: په آیت کی چی دکومو حضراتو دپاره دکامل اجر وعده ده دغه ددوی دایمان اونیك عمل کولو په وجه سره ده اوترڅو پوری چی صرف یوازی دنجات تعلق دی هغه پرضروری عقیدو صحیح کولو باندی موقوف دی، په دی شرط چی ایمان سره دخاتمی سعادت (خوشبختی) ورته نصیب سی.

إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ

مونږ وحی ولیږله تاته لکه چی وحی لیږلی وه مونږ نوح ؑ ته

وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَ

او هغه نبیانو ته کوم چی دده څخه وروسته وه او وحی لیږلی وه مونږ ابراهیم ؑ او اسماعیل ؑ ته

إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَ

او اسحق ؑ ته اویعقوب ؑ ته او دده اولاد ته اوعیسیٰ ؑ ته اویوب ؑ ته اویونس ؑ ته

هَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ

هارون ؑ ته اوسلیمان ؑ ته ،او ورکړی وو مونږ داؤد ؑ ته زبور ،اولیږلی دی مونږ داسی رسولان حلات یی

عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ

مونږ تاته واورول ددې څخه مخکې او داسی رسولان چی حالات یی مونږ تاته نه دی اورولی او خبری کړی دی

مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ

الله دموسی ؑ سره خبری کول ، لیږلی دی مونږ پیغمبران خوشخبری او بیره اوروونکی ددې دپاره چی پاته

لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

نه سی دخلقو په الله باندی دڅه الزام موقع درسولانو څخه وروسته ، او الله ﷻ زبردست حمت والا ،

لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَ ۖ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ

لیکن الله شاهد دی په دی چی څه یی په تانازل کړل چی دایی نازل کړی دی پخپل علم سره او ملائکی هم

يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟

شاهدی دی او الله ﷻ کافی دی حق ښکاره کوونکی ، کوم خلق چی کافران سول او بند یی کړل

عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ قَدْ ضَلُّوا۟ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟

دلاری دخدای څخه دوی گمراه سوه دیر لیری ، بیشکه کوم خلق چی کافران

وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾

سول او حق یې پټ کې هیڅکله الله نه دی بخښوونکی دوی ته او نه به وښیي دوی ته لار برابره ،

إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾

مګر لار د دوزخ اوسیږي به دوی په دې کې همیشه ، او دا په الله پاک باندې آسانه ده.

دآیتونو ترون: د يَسْـَٔلُكَ أَهْلُ الْكِتٰبِ څخه یې دیهودو یو احمقانه سوال ذکر کې، ددی یو الزامی جواب یې په تفصیل سره ورکی، دلته په یوه بل عنوان سره هم دغه سوال باطل کیږي، چې تاسې په نبی کریم ﷺ دایمان راوړلو دپاره کوم شرط لګوی چې ته دآسمان څخه لیکلی کتاب راوړه، او وبنیه، نودا ووایاست چې دادلوی مرتبې پیغمبران علیهم السلام کوم چې ذکر یې په دې آیتونوکې دی داخو تاسې هم منې او د دوی په حق کې تاسې داسې قسم مطالبې نه کوی ، نو په کوم دلیل سره چې تاسې داحضرات نبیان منې یعنې په معجزو سره نودمحمّد ﷺ سره خو هم معجزې سته، نو پر ده باندې هم ایمان راوړی، لیکن خبره دا ده چې ستاسې دا مطالبه دحق دپاره نه ده بلکه دعناد دپاره ده .

مخکې یې دانبیاوو علیهم السلام درالیږلو حکمت هم بیان کې ، او نبی کریم ﷺ یې مخاطب کې ، ویې ښوول ورته چې داخلګ که ستا په نبوت ایمان نه راوړی نو خپل آخرت خرابوی ، ستا په نبوت خو خدای ﷻ هم شاهد دی او دخدای ﷻ ملائکو علیهم السلام ددی شاهدی ورکوی.

لنډ تفسیر: مونږ (خو یو ازې ته رسول نه یې جوړکړی چې داسې عبث فرمائشونه کوی بلکه) تا ته (هم داسې وحی لیږلی ده لکه (حضرت) نوح (علیه السلام) ته چې مونږ لیږلی وه او ترده وروسته نورو پیغمبرانو علیهم السلام ته (لیږلی وه) او (په دوی کې دځینو نومونه هم ښیوچې) مونږ (حضراتو) ابراهیم علیه السلام اواسمٰعیل علیه السلام اواسحٰق علیه السلام اویعقوب علیه السلام او اولاد دیعقوب علیه السلام (کې چې کوم نبیان تیر سوی دی) اوعیسیٰ علیه السلام او ایّوب علیه السلام اویونس علیه السلام اوهارون علیه السلام اوسلیمان علیه السلام ته وحی لیږلی وه او (دغه ډول) مونږ داوٗد (علیه السلام) ته هم وحی لیږلی وه نو ده) ته (کتاب) زبور ورکړی وو او (په دوی سربیره) نور (ځینی) داسې پیغمبران (هم) دوحی خاوندان جوړکړل چې حال یې تردې مخکې (په سورة انعام اونورومکي سورتونوکې) مونږتاته بیان کړی دی او (ځینی) داسې پیغمبران (دوحی خاوندان جوړکړل) چې ددوی حال (تراوسه پوری) مونږتاته نه دی بیان کړی او (حضرت) موسیٰ (علیه السلام) موهم صاحب دوحی جوړکې ځکه چې دده) سره الله ﷻ په خاص ډول سره کلام وفرمایی (او) داټول (په ایمان) خوشخبری (زیری) (دخلاصون) ورکوونکی او (پر کفر دعذاب څخه) بیروونکی پیغمبران جوړل کړل، ځکه موولیږل چې دخلګو سره دالله ﷻ په وړاندې ددې پیغمبرانو (دراتلو) څخه وروسته څه (ظاهری) عذر (هم) پاته نه سی (که نه وی نو په قیامت کې به یې داسې ویلای چې دډیرو شیانو ښه والی اوبدوالی خو په عقل سره نه سوای معلومیدلای نوزمونږ څه خطاء ده) او (داغسې خو) الله ﷻ دپوره زور (او اختیار) خاوند دی (چې که بغیر دپیغمبرانو درالیږلو څخه

بي عذاب ورکولای، نو په دي وجه چي هغه حقيقي مالك دي يوازي، نو دابه هم ظلم نه وای اوپه حقيقت کي دعذر کولو حق هيچاته نه وو ، ليکن کله چي لوی حکمت والا (هم) دی (نوپه رالیږلوکي يي حکمت وچي ظاهري عذرهم پاته نه سي، دادحکمت بيان تبعًاپه مينځ کي راغلي وو ، مخ ته دنبوّت محمّدي ﷺ دثابتولو دجواب تکميل فرمايي چي که دوی دخپلي دي شبهي په رفع کيدوهم نبوّت ونه مني) ليکن (په واقع کي خوثابت دي اوپردي ثبوت باندي صحيح دليل قآئم دي لکه چي) الله ﷻ په ذريعه ددي کتاب کوم چي يي تاته را ليږلي دي اوليږلي يي هم (په يوډول) په خپل علمي کمال سره (چي په دي سره داکتاب يوه لويه معجزه سوه کم چي دنبوت دليل قاطع دي، دداسي مُعجز کتاب په ذريعه سره ستادنبوت) شهادت ورکوی (يعني دليل قآئموی لکه چي اوس معلومه سوه چي معجزکتاب يي نازل کی اودا اعجاز دنبوت دليل دی نو پس په واقع کي په دليل سره نبوت ثابت دی ، اوس پاته سو دچامنل اونه منل نو ددی خوخيال هيڅ هم نه دی) او (که چيری طبعًا زړه داغواړی نوتردوی ښه مخلوق يعنی) ملائکی (ستادنبوت) تصديق کوی (اودمؤمنانو تصديق خوليدل کيږي چي تردي وروسته که يوڅو احمقان يي نه مني نونه دي يي مني) او (اصلي خبره خو دغه ده چي) دالله ﷻ شهادت کافي دی (چي دا واقعي دليل دی دبل چادتصديق اومنلوتاته حاجت نسته) کوم خلګ چي (ددی محکمو دليلونوڅخه وروسته هم) منکر دي او (خوندوره دا ده چي نور هم) دخدايي دين څخه منع کوی ، دوی (دحق څخه) ډيرليری په ګمراهی کي لويدلي دي (دا خو په دنياکي د دوی دمذهب فآئده سوه او ميوه يي په آخرت کي مخ ته واوره چي) بيشکه کوم خلګ چي (دحق څخه) منکر دي او (دحق څخه منع کوونکي جوړيږي) دنورو هم نقصان کوی الله ﷻ به هيڅکله هم دوی ونه بخښي او نه به دوی ته دجهنم دلاري څخه ماسوا بله لار (يعني دجنت لار) وښيي دغه ډول چي په دي (جهنّم) کي به هميشه هميشه اوسي اودالله ﷻ په نژد داسزا معمولي خبره ده (ددي دپاره څه اسباب تيارول نه غواړي)

معلومات اومسئلي: د ، إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِن بَعْدِهِ څخه معلومه سوه چي وحي خاص دالله ﷻ حکم او دهغه پيغام دی چي پيغمبرانو علیهم السلام ته ليږل کيږي اوپر تيرو پيغمبرانو علیهم السلام چي څنګه دالله ﷻ وحي نازله سويده، دغه ډول په حضرت خاتم الانبيآء محمّد ﷺ باندي الله ﷻ خپله وحي راليږلي ده نوڅوک چي هغه مني دابه هم خامخا مني اوچاچي ددي څخه انکار وکی نوګويا دي دټولو څخه منکر سو او دحضرت نوح علیه السلام اوترده دمخکنيو سره دمشابهت وجه شايدداده چي دحضرت آدم علیه السلام په وخت کي کومه وحي شروع سوه، نودغه وخت بالکل ابتدايي حالت وو، په حضرت نوح علیه السلام ددي تکميل وسو، ګويا اول حالت محضي دتعليم ابتدايي حالت وو، دحضرت نوح علیه السلام په زمانه کي دغه حالت پوره سو او ددي قابل سو چي د دوی امتحان واخيستل سي اوفرمانبردارو ته انعام اونافرمانو ته سزا ورسيږي لکه چي داولو العزمو پيغمبرانو علیهم السلام سلسله هم دحضرت نوح علیه السلام څخه شروع سوه اودالله ﷻ دوحي څخه پر مخ اړوونکو باندي هم اول عذاب دحضرت نوح علیه السلام دوخت څخه شروع سو.

لنډه داچي دحضرت نوح علیه السلام څخه مخکي دالله ﷻ په حکم اودانبياوو علیهم السلام په مخالفت عذاب نه

نازلیدی ، بلکه دوی به یی معذور گڼل صبربه ورته کول کیدی اودپوهولو کوشش به یی کیدی، دحضرت نوح ﷤ په زمانه کی کله چی مذهبی تعلیم ښه ښکاره سوا و خلگوته دالله ﷻ دحکم په متابعت کی څه پټ والی نه سو پاته نو اوس پرنافرمانو عذاب نازل سو، اول دحضرت نوح ﷤ په زمانه کی طوفان راغی تردی وروسته دحضرت هود﷤ حضرت صالح ﷤ حضرت شعیب ﷤ اونورو نبیانو په زمانه کی په کافرانو قسم قسم عذابونه راغلل ، نو دحضرت نوح ﷤ په وحی او ترده دوروسته وحی سره دحضور ﷺ دوحی په مشابه کولوکی دمکی مشرکانوته پوره تنبیه (خبرداری) ورکړل سوه چی که خوک ستاسی وحی یعنی قرآن ونه منی ، دی به دلوی عذاب لایق سی (فوآئد علامه عثمانی)

دحضرت نوح ﷤ ذات په خپله یوه معجزه وه نهه نیم سوه ۹۵۰ کاله عمرده ته ورکړل سوی وو او دده یوغاښ هم نه وولویدلی اونه یی یوورېښته سپین سوی وو ، دده په جسمانی طاقت کی هم څه کمښت نه وو راغلی اوټول عمر یی دقوم آزار او تکلیف رسول په صبر سره زغملی وو (مظهری)

وَرُسُلاً قَدْ قَصَصْنٰهُمْ عَلَيْكَ : دحضرت نوح ﷤ څخه وروسته چی کوم نبیان ﷩ راغلي دی ، د دوی یی اجمالاً ذکر وکی، په دوی کی چی کم اولوا العزم اولوی مرتبی والا پیغمبران ﷩ دی ، د دوی یی په خاص دول سره ذکر وکی ، ددی مقصد دا ښوول دی چی داټول انبیآء ﷩ دی او انبیاوو ته په مختلفو طریقو سره وحی راغې، کله ملایکی پیغام راوړی، کله لیکلی کتاب ورکول کیږی، کله الله ﷻ سیده په سیده دخپلو رسولانو سره خبری کوی، مقصد دا دی چی وحی په هره طریقه چی راسی خوعمل په واجب دی، په دی وجه دیهودو داویناچی که دتورات په شان لیکلی کتاب نازل سی، نووبه یی منو کنی نونه یی منو ، داخالص حماقت او کفردی، دحضرت ابوذر غفاری ﷜ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی الله ﷻ یو لك څلور ویشت زره ۱۲۴۰۰۰ پیغمبران ﷩ رالیږلی دی ، چی دری سوه دیارلس ۳۱۳ په کښی دشریعت خاوندان وه (قرطبی)

رُسُلاً مُّبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ : الله ﷻ پیغمبران ﷩ برابر راولیږل چی مؤمنانو ته خوشخبری واوروی او کافران وبیروی ، ددی دپاره چی دقیامت په ورځ دخلگو دا عذر پاته نه سی چی مونږ ته ستا خوښه او دبل خوښه معلومه نه وه که معلومه وای نوخامخا به مونږ وربا ندی عمل کولای، نوکله چی الله ﷻ پیغمبرانو﷩ لره معجزی ورکړی ، را ویی لیږل اوپیغمبرانو ﷩ حقه لاره وښووله نواوس دحق دین په نه قبلولوکی دهیچاعذرنه اوریدل کیږی، دالله ﷻ وحی یوداسی قطعی دلیل دی چی ددی په وړاندی بل دلیل نه چلیږی، بلکه ټول دلیلونه ختم سی اودا دالله ﷻ حکمت اوتدبیردی، دحضرت ابن عباس ﷠ څخه روایت دی ، چی دیهودو یوه ډله دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضره سوه ، ده ورته وفرمایل چی په خدای ﷻ قسم دی تاسی یقیناً پوهیږئ ، چی زه دخدای ﷻ حق رسول یم ، نو دوی ددی څخه انکار وکی ، نو په دی باندی دا آیت نازل سو ، لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنْزَلَ إِلَيْكَ : په دی کی یی دا وښووله چی الله ﷻ ددی مُعجز کتاب په ذریعه چی دده علمی کمال دی ، ستاپه نبوت شاهد دی ، هغه چی په تا دا کتاب نازلوی نو په دی پوه وو، چی ته ددی اهل یی اوملائکی هم پردی شاهدی دی ، او دعلیم او

خبیر ذات ترشاهدی وروسته دکوم دلیل حاجت پاته کیدی سی ؟ د قرآن کریم اودحضور ﷺ ترتصدیق وروسته فرمایی چی اوس کوم خلک منکردی اوپه تورات کی چی کوم ستا صفتونه اوحالات موجود وه هغه پټوی اوخلګوته نورڅه ښکاره کوی دحق دین څخه یی منع کوی، نودداسی خلګوبه نه مغفرت نصیب سی، نه هدایت، ددی څخه ښه معلومه سوه چی هدایت ستاپه متابعت کی دی اوګمراهی ستادمخالفت نوم دی، په دی سره دیهودو ټول خیالات باطل اوغلط کړه سول.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ

ای خلقو ! تاسی ته رسول راغی دحقی خبری راوړو سره ستاسی درب څخه

فَـَٔامِنُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ

نو ویی ومنی چی تاسی لره ښه سی اوکه تاسی ونه منی نو دالله ﷻ دی څه چی په آسمانونو کی دی

وَٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

او په مځکه کی ، او دی الله ﷻ په هرڅه پوه حکمت والا .

دآیتونوتړون: دیهودو داعتراضاتو دجواب او دنبوّتِ محمّدی علی صاحبها الصّلاة والسلام دثابتولو څخه وروسته اوس دټولی دنیا خلګوته خطاب فرمایی چی ستاسی نجات په دی کی دی چی دمحمّد ﷺ په نبوّت ایمان راوړی.

لنډتفسیر: ای ټولو (دجهان) خلګو تاسی ته دی رسول ﷺ رښتنی خبره (یعنی رښتینی دعوه رښتینی دلیل) راوړی ستاسی دربّ دطرف څخه یی تشریف راوړی دی نو (ددی صحیح دلیل چی پردعوه باندی ثابت دی دامقتضٰی ده چی) تاسی (په ده اوڅه چی دی فرمایی په ټولو) یقین لری (کوموچی مځکی لایقین راوړی دی هغه دی پردی قائم اوسی اوچاچی نه دی راوړی اوس دی اختیار کړی) دابه ستاسی دپاره ښه وی (ځکه چی نجات به پیداکړی) اوکه تاسی منکران سواست نو (ستاسی نقصان دی دالله ﷻ هیڅ تاوان نه دی ځکه چی) دالله ﷻ ملکیّت دی دا هرڅه چی په آسمانونو اومځکه کی (موجود) دی (نوداسی لوی عظیم الشان مالك ته به څه نقصان ورسولای سئ، خپل خیر غواړئ) اوالله ﷻ (دټولود ایمان اوکفر) پوره خبر لری (اوپه دنیا کی چی پوره سزا نه ورکوی نوځکه چی) کامل حکمت والا (هم) دی (نو دغه حکمت ددی مُقتضی دی)

يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ إِنَّمَا ٱلْمَسِيحُ عِيسَى

ای اهل کتابو! مبالغه مه کوی ددین په خبره کی اومه وایاست دالله په شان کی مګر حقه خبره بیشکه مسیح چی دی عیسی

ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهٗ ۚ اَلْقٰىهَآ اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوْحٌ

دمرمی ؑ زوی هغه رسول دی او دهغه کلام دی چی غورځولی یی دی مریمی ؑ ته او دهغه دطرف څخه روح

مِّنْهُ ۡ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۚ وَلَا تَقُوْلُوْا ثَلٰثَةٌ ؕ اِنْتَهُوْا خَيْرًا

دی، نو ومنی الله او دهغه رسولان او مه وایاست چی خدایان دری دی، داخبره پریږدی

لَّكُمْ ؕ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ؕ سُبْحٰنَهٗٓ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗ وَلَدٌ ۘ لَهٗ مَا

دابه غوره وی تاسی ته بیشکه الله ؑ معبود دی یوازی، ددی لائق نه دی چی دده اولاد وی دهغه دی څه

فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ؑ ﴿١٧١﴾

چی په اسمانونو کی دی او څه چی په مځکه کی دی او کافی دی الله ؑ کار ساز.

دآیتونو تړون: په تیرو آیتونو کی یهودو ته خطاب وو او ددوی دګمراهیو تفصیل په کښی ذکر وو، په دی آیتونو کی نصارا او ته خطاب دی او د دوی دبدو عقیدو او دحضرت عیسیٰ. په اړوند ددوی دباطلو خیالاتو رَدّ په کښی سوی دی.

لنډتفسیر: ای اهل کتابو! (یعنی انجیل والاوو) تاسی دخپل دین (په باره) کی (دحقی عقیدی تر) حدمه وزئ او دالله ؑ په شان کی غلطه خبره مه کوی (چی نعوذ بالله هغه خاوند داولاد دی لکه چی ځینی وایی اَلْمَسِیْحُ ابْنُ اللّٰهِ یاهغه دمجموعهٔ الهیه یوجُزء دی، لکه چی ځینی وایی، اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ او پاته دوه جزونه یوبه یی حضرت عیسیٰ. ته ویل، اویو حضرت جبرائیل ؑ ته، لکه چی په راتلونکی آیت کی د، وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُوْنَ دزیاتولو څخه معلومیږی او ځینی حضرت مریمی ؑ ته ویل لکه د، اِتَّخِذُوْنِیْ وَاُمِّیَ څخه چی معلومیږی یابه یی ویل چی خدای عین مسیح دی لکه چی ځینو به ویل، اِنَّ اللّٰهَ هُوَالْمَسِیْحُ ابْنُ مَرْیَمَ مقصد دا ټولی عقیدی باطلی دی) مسیح عیسیٰ زوی دمریمی خو بل څه نه دی البته دالله ؑ رسول دی او دالله ؑ یوه کلمه (دپیدا ایښت) ده چی الله ؑ (حضرت) مریمی ؑ ته (دحضرت جبرائیل ؑ په ذریعه سره) رسولی وه او دالله ؑ دطرفه څخه یوروح (لرونکی شی) دی (چی داروح یی دحضرت مریمی ؑ جسم ته په واسطه دپوکل (پُف) دحضرت جبرائیل ؑ رسولی وو، نو رنه هغه ابن الله دی، نه په دروکی یو دی لکه چی په دی ذکر سوو عقیدو باندی لازمیږی) نو (داټولی خبری غلطی دی، دټولو څخه توبه وکئ او) په الله ؑ او دهغه په رسولانو ټولو (دهغوی دتعلیم او ښوونی مطابق) ایمان راوړی (اودا ایمان راوړل موقوف دی پرتوحید نو عقیده دتوحید ساتی) او داسی مه وایاست چی (خدایان) دری دی (مقصود منع کول دی دشرک څخه او شرک په دی ټولو ذکر سوو قولونو کی شریک دی، ددی شرک څخه) منع سئ ستاسی دپاره به بهتره

وي (اودتوحيدقائل سئ څکه چې) حقيقي معبود خوىو معبوددي (او) هغه داولاد څخه پاك دي، هرڅه چې په آسمانونوکي اوپه مځکه کي موجوددي، ټول دهغه ملکيت دي (اودهغه داپاکوالي اومالك والي دليل دي دتوحيد) او (يودليل دادي چې) الله ﷻ په کار جوړولوکي کافي دي (اودهغه څخه ماسوا نورټول په کار جوړولوکي ناکافي، بل ته محتاج اوترڅه حده پوري عاجزدي اوداپوره والي دصفتونو دکمال څخه دي اودکمال صفتونه دخدايي سره لازم دي نوکله چې داصفتونه په غيرالله کي نسته نوخدايي (الوهيت) په کښي هم نسته نو توحيد ثابت دي)

معلومات اومسئلي: وَكَلِمَتُهُ ، په دي لفظ کي يې دا ښوولي ده چې حضرت عيسىٰ ﷺ دالله ﷻ کلمه ده ، تفسير ليکونکو ددي مختلفي معناوي بيان کړي دي .

(١)امام غزالي رحمه الله فرمايي چې ديوه کوچني پرپيدا ايښت دوه عوامل کارکوي، يوعامل نطفه ده اودوهم دالله ﷻ کلمه (کُنْ) فرمايل دي چې تردي وروسته دغه کوچني په وجودکي راځي، دحضرت عيسىٰ ﷺ په پيدا ايښت کي چې کله اولني عامل نيستي دي، په دي وجه يې ددوهم عامل وطرف ته نسبت وکي اوده ته يې كلمة الله وويل، چې مطلب يې دادي چې دي . دمادي (ظاهري) اسبابو دواسطې څخه پرته يوازي په کلمه دکُنْ سره پيدا سوي دي، په دي صورت کي د (اَلْقٰهَا) معنى داسوه چې الله ﷻ دا کلمه حضرت مريمې ﷺ ته ورسوله چې ددي په نتيجه کي دحضرت عيسىٰ ﷺ پيدا ايښت وسو .

(٢)ځيني فرمايي چې ، کَلِمَةِ الله د بَشَارَةُ الله په معنى دي اومراد ددي څخه حضرت عيسىٰ ﷺ دي ، الله جلّ شانه دملائکو په ذريعه حضرت مريمې ﷺ ته دحضرت عيسىٰ ﷺ کوم بشارت (زيري) چې ورکړي وو، په دي کي د (کلمې) لفظ استعمال سوي دي ، إِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ .

(٣)ځيني فرمايي چې (کَلِمَة) دآيت اونښاني په معنى ده، لکه چې بل ځاى دالفظ دآيت په معنى کي استعمال سوي دي، وَصَدَّقَتْ بِكَلِمٰتِ رَبِّهَا .

وَرُوْحٌ مِّنْهُ: په دي لفظ کي دوي خبري دفکر قابلي دي، يوه داچې حضرت عيسىٰ ﷺ ته دروح ويلو څه معنى ده؟ اودوهم داچې دالله ﷻ جلّ شانه طرف ته چې ددي نسبت سوي دي، ددي نسبت څه مطلب دي ؟ په دي سلسله کي د تفسير ليکونکو ډير قولونه نقل دي .

(١) ځيني فرمايي چې دعُرف په قاعده چې کله دڅه شي پاکوالي اوطهارت بيانول وي نو دمبالغې دپاره پرده دروح اطلاق کول کيږي، دحضرت عيسىٰ ﷺ په پيدا ايښت کي چې کله دپلار دنطفې دخل نه وو او دي يوازي دالله ﷻ په اراده اوپه کلمې د (کُنْ) سره پيدا سوي وو ، په دي وجه په خپل پاکوالي اوصفايي کي دکمال درجې ته رسيدلي وو ، په دي وجه دعُرف دمحاورې پرمُطابق ده ته روح وويل سو اودالله ﷻ طرف ته يې نسبت دده دتعظيم اوشرافت دپاره دي، لکه دمسجدونو دتعظيم دپاره چې ددوي نسبت دالله ﷻ طرف ته کول کيږي ، دالله مسجدونه، يادکعبې نسبت دالله ﷻ طرف ته کوي بيت الله ورته وايي، يادیوه عبادت ګذاره بنده نسبت دالله ﷻ طرف ته کوي عبدالله ورته وايي، لکه چې په سورة بني اسرآئيل کي يې دنبي کريم ﷺ دپاره داصيغه استعمال کړيده . أَسْرٰى بِعَبْدِهٖ .

(۲)ځینی حضرات فرمایی چی دعیسیٰ ﷺ درالیږلو مقصد داووچی دخلګوپه مړو زړونوکی روحانی ژوند واچوی بیایی ژوندی کړی نوکله چی دی دروحانی ژوند سبب وولکه څنګه چی روح دجسمانی ژوند سبب وی په دی وجه په دی اعتبار سره ده ته روح وویل سو ، لکه چی په خپله دقرآن شریف دپاره هم دالفظ استعمال سوی دی وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ رُوْحًا مِّنْ اَمْرِنَا ځکه چی قرآن کریم هم روحانی ژوند بخښی .

(۳)ځینی فرمایی چی دروح استعمال درازپه معنی کی دی، حضرت عیسیٰ ﷺ دخپل عجبه اوناولد پیدا ینبت په وجه چی کله دالله ﷻ یوه نښانه اوراز وو ، په دی وجه ده ته «روح الله» وویل سو .

(۴)ځینی وایی چی دلته مضاف محذوف دی او اصلی عبارت داسی وو ، ذُوْ رُوْحٍ مِّنْهُ اوکله چی په ذی روح کیدوکی ټول حیوانات برابردی په دی وجه دعیسیٰ . بهتره والی یی داسی ښکاره کی چی دده نسبت الله ﷻ خپل طرف ته وکی .

(۵)یوقول داهم دی چی روح دپُف په معنی باندی دی، حضرت جبرآئیل ﷺ دحضرت مریمی ﷺ په ګریبان کی دالله ﷻ په حکم سره پُف کړی وو او ددی څخه یی حمل وسو ، کله چی حضرت عیسیٰ ﷺ په دول دمعجزی یوازی په پُف سره پیداسوی وو ، په دی وجه ده ته روح الله وویل سو ، دقرآن کریم په بل آیت ، فَنَفَخْنَا فِيْهِ مِنْ رُّوْحِنَا سره دی طرف ته اشاره سوی ده ، په دی سربیره نورهم ډیر احتمالات بیان سوی دی ، په هرحال ددی مطلب دا هیڅکله نه دی چی حضرت عیسیٰ ﷺ دالله ﷻ یو جزء دی او دغه روح دحضرت عیسیٰ ﷺ په انسانی شکل کی ظاهرسوی دی .

لطیفه : علامه آلوسی رحمه الله یوه واقعه لیکلی ده چی دهارون الرشیدپه دربارکی یوه نصرانی طبیب دحضرت علی بن الحسین واقدی رحمه الله سره مناظره وکړه اوورته یی وویل چی ستاسی په کتاب کی داسی لفظ موجوددی چی دهغه څخه معلومیږی چی حضرت عیسیٰ . دخدای جزء دی اوپه دلیل کی یی دا آیت ووایه په کم کی چی د رُوْحٌ مِّنْهُ الفاظ دی .

علامه واقدی رحمه الله ددی په جواب کی یوبل آیت ووایه: وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا مِّنْهُ په دی آیت کی ویل سوی دی چی په آسمانونو اومځکه کی چی څه دی داټول ددغه الله ﷻ څخه دی اود: مِنْهُ په ذریعه سره دټولو شیانو نسبت دالله ﷻ طرف ته سوی دی، اووی فرمایل چی که دروْحٌ مِّنْهُ مطلب داوی چی حضرت عیسیٰ ﷺ دالله ﷻ جزء دی ، نو ددی آیت مطلب به بیاداوی چی په آسمانونو اومځکه کی چی څه دی داهم دالله ﷻ جزء دی ؟ دا جواب یی چی واوریدی نو نصرانی طبیب لاجوابه سو او مسلمان سو .

وَلَا تَقُوْلُوْا ثَلٰثَةٌ : دقرآن دنزول په وخت کی چی نصاراپه کومو لویو لویو ډلوکی تقسیم وه، دتثلیث په اړوند ددوی عقیده پردرو جلا جلا اُصولو مبنی وه، یوی ډلی به ویل چی مسیح ﷺ عین خدای دی، او خدای په شکل دمسیح دنیاته راکښته سوی دی ، د دوهمی ډلی ویناوه چی مسیح دخدای زوی دی او دریمی ډلی دا دعوه کوله چی دیووالی رازپه دی درو کی پټ دی، پلار ، زوی، مریمه ، په دی ډله کی هم دوی ډلی وی، دوهمی ډلی به دحضرت مریم پر ځای روح القدس ته اقنوم ثالث وایه، مقصد داچی دی

خلګوبه حضرت مسيح ﷺ دريم په دروكى منى، په دى وجه قرآنكريم دادرى سره جلا جلا هم مخاطب كړى دى اويوځاى هم، اونصاراووته يى دا ښكاره كړى ده چى حق يودى اوهغه داچى مسيح ﷺ دمريمى ﷺ دنس څخه پيداسوى انسان اودخداى ﷻ ريښتينى رسول دى ، ددى څخه ماسواچى هرڅه ويل كيږى ټول باطل اوعبث دى برابره خبره ده كه تفريط (كمى) په كښى وى لكه چى ديهودو عقيده ده چى دى يوساحر اودرواغ جوړوونكى وو، اوكه افراط (زياتوب) په كښى كوى لكه چى دنصاراوو عقيده ده چى هغه خداى دى يادخداى زوى دى ياپه دروكى دريم دى قرآن كريم په بى شميره آيتونوكى خويوه طرف ته دنصاراوو اويهودو ګمراهى ښكاره كړه او بل طرف ته يى دحضرت عيسىٰ ﷺ لوړشان اودالله ﷻ په نزد ده لوړمقام ښكاره كړى دى ددى دپاره چى دافراط اوتفريط دكږو لاروڅخه دحق درميانه لارښكاره سى دعيسايانو په عقيدو او د دوى په مختلفو اړخونو اوددى په مقابله كى داسلام په حقوالى كه په تفصيل سره معلومات حاصلول غواړئ نو دحضرت مولانا رحمت الله صاحب كيرانوى رحمه الله دمشهور كتاب (اظهارالحق) مطالعه وكړى ، چى ددى دعربى څخه اُردو ترجمه سره دشرح اوتحقيق همدا اوس دار العلوم كراچى په درو جلدونو كى چاپ كړى ده.

لَهٗ وَلَدٌ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا : يعني په آسمانونو اومځكه كى دلوړ څخه ترلاندى پورى چى څه دى ټول دهغه مخلوق، مملوك اوبندګان دى، نوبيا وواياست چى دهغه شريك يادهغه زوى څوك اوڅنګه كيدى سى، اوالله ﷻ دټولو كارونو جوړوونكى دى اودټولو دكار جوړولو دپاره هغه كافى اوبس دى، دبل چاڅه حاجت نسته، بيا وښياست چى دهغه د شريك يازوى ته حاجت څنګه كيدى سى.
لنډه دا سوه چى نه په يوه مخلوق كى دهغه دشريك جوړيدو قابليت اولياقت سته اونه دهغه په پاك ذات كى ددى امكان نسته اونه يى ورته حاجت سته، نوددى څخه معلومه سوه چى په مخلوقاتوكى يوڅوك دخداى ﷻ شريك يازوى جوړول دهغه چاكاردى چى دايمان اوعقل دواړو څخه محروم وى.

(په دين كي غلو (يعني مبالغه) حرامه ده)

دالله ﷻ قول دى ، لَا تَغْلُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ په دى آيت كى يى اهلِ كتاب په دين كى دغلو (يعنى ترحد دتيريدو) څخه منع كړل ، دغلو لفظى معنىٰ ترحدوتل دى اوامام جصاص رحمه الله په احكام القرآن كى فرمايى ، اَلْغُلُوُّ فِي الدِّيْنِ هُوَ مُجَاوَزَةُ حَدِّ الْحَقِّ فِيْهِ يعنى په دين كى غلوداده چى ددين په يوه شى كى كوم حد مقرر سوى وى تر هغه مخ ته تير سى ، اهلِ كتاب يعنى يهود اونصارا دواړه ددى حكم مخاطب څكه جوړسول چى په دين كى غلو په دوى دواړو كى مشتركه ده اودادواړى فرقى په دى كى غلو كوونكى دى څكه چى نصاراوو دعيسىٰ ﷺ په منلو، اودهغه په تعظيم كى غلو وكړه ، هغه يى خداى يادخداى زوى يادريم خداى جوړكړى اويهودو په نه منلو اورد كولو كى غلو وكړه چى هغه يى رسول هم ونه منى بلكه معاذالله دهغه په مور بى بى مريمى ﷺ باندى يى تهمت ولګوى اوپه نسب يى وربائدى عيب ولګوى ، كله چى په دين كى دغلوپه وجه ديهودو اونصاراوو ګمراهى اوتباهى ليدل سوى وه، په دى وجه نبى كريم ﷺ خپل اُمّت ته په دى معامله كى پوره داحتياط كولو تاكيد وفرمايى ، په مسنداحمد كى

دحضرت فاروق اعظم ﷛ څخه روايت دى، چې نبى كريم ﷺ فرمايلى دى .

لَا تُطْرُوْنِیْ كَمَا اَطْرَتِ النَّصَارٰى عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ فَاِنَّمَا اَنَا عَبْدٌ فَقُوْلُوْا عَبْدُ اللهِ وَرَسُوْلُهُ

زما په ثنا او صفت كې دومره مبالغه مه كوى لكه نصاراوو چې دعيسىٰ ابن مريم په معامله كې كړى ده، بنه پوه سئ چې زه دالله ﷻ بنده يم نو تاسى ماته دالله ﷻ بنده اورسول وايا ست

(دا روايت بخارى او ابن مدينى هم روايت كړى دى او صحيح يې ګڼلى دى)

خلاصه يې دا ده چې زه دالله ﷻ په بنده والى او بشر كيدو كې دټولو سره شريك يم، زما تر ټولو لويه درجه دا ده چې زه دالله ﷻ رسول يم، تردى ها خواته لويول چې دخداى ﷻ په صفاتو كې ما شريك كړى داغلو ده تاسى دنصاراوو په شان هيڅكله چې په دى غلو كې اخته نه سئ ، او ديهودو او نصاراوو داغلو په دين كې يوازى دانبياوو ﷥ ترحده پورى نه وه بلكه دوى چې كله په دى عادت سول نو دانبياوو ﷥ دحواريانو او تابعدارانو اوناتابانو په مقابله كې يې هم داسلوك اختيار كى، درسول څخه يې خوخداى جوړ كړى وو ، اودرسول تابعدارانو ته يې هم دمعصومانو درجه وركړه اوبيايې داتحقيق هم نه كوى چې داخلګ په حقيقت كې دانبياوو ﷥ تابعداران اودهغوى پرتعليماتو په صحيح ډول سره قائم هم دى اوكه يوازى ميراثى عالمان يا شيخان ګڼل كيږى، نو نتيجه يې دا سوه چې دذوى مشرى دداسى خلګو په لاس كې ورغله چې په خپله هم ګمراه وه او د دوى ګمراهى يې نوره هم زياته كړه ددين او دينداري دطرفه څخه ددوى دين برباد سو، قرآن كريم ددغه خلګو ددى حالت بيان په دى آيت كې فرمايلى دى ، اِتَّخَذُوْٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللهِ يعنى دى خلګو خپلو مذهبى پيشوايانو ته هم دمعبود درجه وركړه، دغه ډول درسولانو څخه يې خدايان جوړول خولاڅه چې درسول دتابعدارانو په نامه يې دتيرو مذهبى پيشوايانو هم عبادت شروع كى .

ددى څخه معلومه سوه چې غلو په دين كې هغه تباه كوونكى شى دى چې دتيرو امتونو دين يې ددين په نامه سره برباد كړى دى، ځكه زمونږ سردار او پيشوا حضرت محمدﷺ خپل اُمّت ددى لويى وبا څخه دساتلو دپاره مكمل تدبيرونه وفرمايل .

په حديث شريف كې دى چې دحج پرموقع باندى نبى كريم ﷺ دجمراتو درمى دپاره حضرت عبدالله ابن عباس ﷛ ته وفرمايل چې ده ﷺ ته كاڼى ورټول كړى اورايى وړى ، هغه ﷛ درميانه غوندى كاڼى جمع كړل اورايى وړل نوده ﷺ ډير خوښ كړل اودوه واره يې وفرمايل ، بِمِثْلِهِنَّ بِمِثْلِهِنَّ يعنى په همداسى درميانه كاڼو باندى دجمراتو رمى (ويشتل) په كار دى بيايى وفرمايل .

اِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِى الدِّيْنِ فَاِنَّمَا هَلَكَ مَنْ قَبْلَكُمْ بِالْغُلُوِّ فِىْ دِيْنِهِمْ

يعنى په دين كې دغلو څخه ځان ساتى ځكه چې ترتاسى مخكنى اُمّتونه په دين كې دغُلو په وجه هلاك اوبرباد سوى دى .

ددى حديث څخه يو څو مهمى مسئلى معلومى سوى .

ضرورى فائدى: اوله دا چې په حج كې كومى ډبرى چې جمرات په ويشتل كيږى د دوى سنّته اندازه دا ده

چې هغه دې درمیانه وي ، نه ډیرې کوچنی نه ډیرې لویې ، په لویو ډېرو ویشتل په دین کې غلو ده .
دویمه دا معلومه سوه چې د هر شي شرعي حد هغه دی ، کوم چې نبی کریم ﷺ په خپل قول او عمل سره مقرر کړی دی ، په دین کې تر دې تجاوز کول غلو ده .
دریمه ورځخه دا خبره په ډاګه سوه چې په دین کې د غلو تعریف دا دی چې په یوه کارکې د سنتو ترحد تجاوز وکړه سي .
دُنیا د محبت حدونه: ترضرورت د زیاتی دنیا ، مال ، دولت ، او عیش وعشرت طمع په اسلام کې بده ګڼل سوې ده ، او د دې د پرېښوولو هدایتونه هم په قرآنه کریم کې په ډېر شمېر سره راغلي دي لیکن نبی کریم ﷺ چې کوم ځای د دنیا د طمع او محبّت ځخه منع فرمایلې ده ، هلته یې په خپله وینا او عمل سره د دې حدونه هم مقرر کړي دي ، لکه نکاح کول ته یې سنّت ویلی دی او د دې ترغیب یې ورکړی دی د اولاد پیدا کولو فائدې او درجې یې ښوولې دي ، د اهل او عیال سره ښه سلوك او د دوی حقونه اداکول یې فرض مقرر کړل ، د خپلو او د دوی د ضرورتونو د پوره کولو د پاره یې کار او کسب کول فرض وروسته ترفرضو مقرر کې د تجارت زمینداری ، کاریګري او مزدوري کولو یې خلګو ته تاکید وفرمایې ، د اسلامي حکومت قائمول او د اسلامي نظام جاري کول یې د نبوّت فرض مقرر کړل په خپل عمل سره یې په ټوله جزیره د عرب کې یو حکومتي نظام قائم کې او خلفآء راشدینو دا د دنیا مشرق او مغرب ته خپور کې ، د دې ځخه معلومه سوه چې پر قدر د ضرورت د دې شیانو شغل نه د دنیا په محبّت کې شمار دی او نه په حرص او طمع کې .
یهود او نصاراؤ دا حقیقت ونه پیژندی او په رهبانیت کې اخته سول ، قرآن حکیم د دوی دا بې لارې کیدل په دې الفاظو سره رد وفرمایل ، وَرَهْبَانِيَّةَ نِ ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلاَّ ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا يعنی دې خلګو د خپل طرف ځخه د رهبانیت یعنی د دنیا د پرېښوولو طریقې اختیار کړې دي چې مونږ په دوی نه وې لازمي کړې بیا کوم شیان چې یې په خپله په ځان لازم کړې وه هغه یې پوره نه کړل .
دسنتو او بدعت حدونه : نبي کریم ﷺ په عبادتونو معاملو او د ژوند په ټولو طریقو کې د خپلې وینا او عمل په ذریعه د درمیانه روی حدونه مقرر کړي دي چې د دې ځخه شاته کیدل کوتاهي او مخ ته کیدل ګمراهي ده ، په دې وجه ده بدعتونه او نوې کارونه ډیر په سختۍ سره منع کړي دي ، ارشاد فرمایې ، كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ يعنی هر یو بدعت ګمراهي ده او د هرې ګمراهي انجام دوږخ دی .
بدعت هغه شي ته وایې چې د نبي کریم ﷺ په وینا او عمل کې ښکاره یا په اشاره سره موجود نه وي ، حضرت شاه ولیُّ الله رحمه الله لیکلي دي چې په اسلام کې بدعت ځکه سخت جُرم مقرر سوی دی چې د اددین د بدلیدو لارده ، په تیرو امتونو کې داسي وسوه چې دوی په خپل کتاب او د رسول په تعلیماتو کې د خپل طرف ځخه زیاتی وکي او هر یوه راتلونکي نسل په دې کې پر مخ زیاتوب کوی تر دې چې بیا د رك نه معلومیدی چې اصلي دین کوم یو دی او د خلګو زیاتوبونه په کښې کم دي .
شاه صاحب په خپل کتاب (حجّة الله البالغة) کې دا بیان کړی دی چې د دین د بدلولو په دُنیا کې کوم کوم اسباب پیدا سوي دي ، او اسلامي شریعت په دې ټولو دروازو باندې ځنګه پهره (پیره) کښینولې ده چې

چیری دیوه طرف ځخه دا وباء په دی اُمت کی خپره نه سی.

(دعالمانو او شیخانو په تعظیم او تابعداری کی داعتدال لاره)

په دی سببونوکی یی ددین په باره کی ژوروالی اوسختی یعنی په دین کی غلو لوی سبب مقررکړی دی، لیکن افسوس دی چی دنبی کریم ﷺ ددومره اهتمام اودشریعت ددومره پابندیو سره سره نن مسلمان اُمت په دی غلوکی ډیرپه بیکاره طریقه سره اخته دی، ددین په ټولو اړخونوکی ددی نښانی ښکاره دی، په دی کی په خاص ډول سره کوم شی چی دملت دپاره هلاکوونکی اوډیر ضررناك ثابتیږی، هغه ددینی پیشوایانو معامله ده، د مسلمانان یوه ډله خودی طرف ته تللی دی چی پیشوایان، عالمان، عارفان هیڅ نه دی، دالله ﷻ کتاب زمونږ دپاره پوره دی لکه څنګه چی دوی دالله ﷻ په کتاب پوهیږی، دغسی ورباندی مونږهم پوهیږو، هُمْ رِجَالٌ وَنَحْنُ رِجَالٌ یعنی دوی هم انسانان دی اومونږهم انسانان یو، نوددی نتیجه داسوه چی هریو هوسناك چی نه په عربی ژبه پوهیږی اونه دقرآن په حقیقت اومعرفت اونه دنبی کریم ﷺ په بیان او تفسیر، محضی دقرآن په ترجمه کتلوسره ځان ته دقرآن عالِم وایی، دقرآن کریم کوم تفسیر اوتشریح چی په خپله د نبی کریم ﷺ یادده ﷺ دبی واسطی شاګردانو یعنی صحابه کرامو﷞ ځخه نقل دی ددی ټولو ځخه قطع نظر، کمه خبره چی یی په ذهن کی راسی پر قرآن یی وروتپی، حال دادی چی که یوازی کتاب بغیر دمعلم ځخه کافی کیدی نو دالله ﷻ داقدرت وو چی دکتاب نسخی یی لیکلی خلګوته یی رسولی، درسول ﷺ ځخه معلم جوړول اوخلګوته یی دلیږلو ضرورت به نه وای، اوکه فکر وکړه سی نومعلومه به سی چی داخبره یوازی دکتاب الله سره خاصه نه ده، دهیڅ یوه علم اوفن دکتاب په کتلو باندی او یوازی په ترجمه لیدلو باندی یی هیڅ سړی هم ددی فن عالِم نه سی جوړیدای، دډاکټری یا دیونانی طب دکتابونوپه ترجمه کتلوسره تراوسه پوری یوحکیم یاډاکټرنه دی جوړسوی، دانجنیئری په کتابونو کتلو سره څوك انجنیئر نه دی جوړ سوی، دکالو ګنډلو یادپخلی دکتابونوپه کتلوسره هیڅ څوك درزی (خیاط) یا اشپږنه دی جوړسوی، بلکه په دی ټولو شیانوکی دتعلیم اوتعلّم اواُستاد ضرورت خودهرچاپه نزدمنلی سوی خبره ده، لیکن افسوس دی چی قرآن اوسنت داسی سرسری ګڼل سوی دی چی ددوی دپاره ګرسره داُستاد ضرورت نه ګڼل کیږی او په دی وجه دتعلیم یافته وو یوه لویه ډله دی طرف ته په غلوکی تللی ده چی یوازی دقرآن مطالعه کافی ګڼی، دتیرو عالمانو تفسیرونه اودهغوی راایستلی معناوی او تعبیرونه اوپه دوی پسی کیدل اوتابعداری یی کول خویی ګرسره دپامه ځخه غورځولی دی، دوهم طرف ته دمسلمانانو یولویه ډله په دی غلوکی اخته سویده چی په ړندو سترګو څوك چی وغواړی هغه خپل مقتدا اوپیشوا جوړوی اودی ته نه ګوری چی داڅوك مونږ پیشوا جوړوو، په ده کی داقابلیت سته اوکه نه ؟ اونه بیادی ته ګوری چی کوم تعلیم دی ورکوی دا خو به دقرآن اوسنت ځخه مخالف نه وی، شریعت اسلامی دغلو ځخه دساتلو دپاره ددی دواړو په مینځ کی داطریقه کار وښوو‌ی چی کتاب الله دخدایی خلګو ځخه ازده کوی او خدایی خلګ په کتاب الله سره پیژنی، کوم چی دقرآن اوسنت په علمونوکی مشغول وی او ژوندیی دکتاب اوسنت په رنګ کی رنګ سوی وی، بیادکتاب اوسنت په هر

مشکله او کړکیچنه مسئله کې ددوی تفسیر او تشریح پرخپلې رایې مخکې کښېږ او ددوی تابعداري کوي

لَنْ يَّسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ اَنْ يَّكُوْنَ عَبْدًا لِّلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ

مسیح ته هیڅکله په دې شرم نسته چې دې بنده سي دالله او نه ملائکو ته

الْمُقَرَّبُوْنَ ؕ وَمَنْ يَّسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ

چې مقربې دي او څوک چې شرم کوي دالله دبندګۍ څخه او تکبر کوي نورا جمع به کړي دوی

اِلَيْهِ جَمِيْعًا ﴿١٧٢﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُوَفِّيْهِمْ

خپل خان ته په جمع سره ، نو کومو خلقو چې ایمان راوړی او عمل یې کړی وی نیک نو دوی ته به پوره ورکړي

اُجُوْرَهُمْ وَيَزِيْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۚ وَاَمَّا الَّذِيْنَ اسْتَنْكَفُوْا

ددوی ثواب ، اوزیات به ورکړي دخپل فضل څخه ، او چا چې شرم وکی

وَاسْتَكْبَرُوْا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ۙ وَّلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ

او تکبر یې وکی نو دوی ته به عذاب ورکړي عذاب دردناک ، او بیا به نه کې پیدا دخپل خان دپاره

مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿١٧٣﴾

دالله څخه ماسوا څوک حمایتی او نه مدد ګار.

تفسیر: (نصارا خامخا حضرت مسیح ﷺ خدای یا جزء دخدای بولی ، په خپله دحضرت) مسیح (ﷺ) دا حال دی چې دمخکې داوسیدو په حالت کې خودهغه اقرار دبندګۍ چې باطلونکی دالوهیّت دی مشهور او تولو ته معلوم دی، لیکن اوس هم چې په آسمان کې اوسي چې دمخکې داوسیدو څخه ډیر لوړ مقام دی یاتر قیامته پورې چې هغه په کوم حالت کې وی دده څخه دې څوک پوښتنه وکړي او ودی ګوری په دغه حالت کې هم) هیڅکله به دخدای دبنده جوړیدو څخه شرم (او انکار) ونه کړي او نه به مقربې ملائکې (هیڅکله شرم وکړي چې په دوی کې حضرت جبرآئیل ﷺ هم دی کوم چې یې دوی دخدای یو جزء منی په خپله دده څخه دې څوک پوښتنه وکړي، ودې ګوري) او (دوی به شرم څنګه وکړي ددې شرم کولو خودومره بدانجام دی چې) کوم سړی چې دالله ﷻ دبندګۍ څخه شرم وکړي او تکبر وکړي نو (انجام یې واوري) خدای ﷻ به خامخا ټول خلګ خپل خان ته (یعنې دحساب موقعې ته) جمع کړي بیا کومو خلګو چې (په دنیاکې) ایمان راوړی وی او ددوی ښه کارکړی وی (یعنې بندګان اوسیدلی وی څکه چې

حاصل دبندګی هم ایمان اونیك عملونه دی) نو دوی ته به د دوی پوره ثواب (هم) ورکړو (چی دایمان اونیکو عملونو بدله ده) او (پردی سربیره) دوی ته به دخپل فضل څخه نور زیات (هم) ورکړی (چی دهغه تفصیل کومه اندازه نه ده مقرره) اوکومو خلګو چی (دبنده جوړیدو څخه) شرم کړی وی اوتکبری کړی وی دوی ته به سخته دردناکه سزاورکړی اودغه خلګ به دالله ﷻ څخه بغیر بل څوك خپل دوست اوکومکی پیدانه کړی.

معلومات اومسئلي

(دالله ﷻ بنده کیدل داعلیٰ درجي شرافت او عزّت دی)

لَنْ يَّسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ اَنْ يَّكُوْنَ عَبْدًا لِّلّٰهِ الخ یعنی حضرت مسیح ؑ لره دالله ﷻ په بنده کیدوکی څه شرم نسته اونه دالله مقربو ملائکوته شرم دی ، ځکه چی دالله ﷻ بنده کیدل اودهغه عبادت کول اودهغه حکمونه پرځای کول خوداعلی درجی شرافت اوعزّت دی، دحضرت مسیح . اومقربو ملایکو څخه ددی نعمت دقدر اوقیمت پوښتنه وکړئ، دوی ته په دی سره څنګه شرم اوعار راتلی سی، البته ذلت اوعبرت خودالله ﷻ څخه ماسوادبل په بندګی کی دی لکه نصاراوو چی حضرت مسیح ؑ دالله ﷻ زوی اومعبود ومنی اومشرکینو ملائکی علیهم السلام دالله ﷻ لوڼی ومنلی ، د دوی اود بتانو عبادت یی شروع کی ، نو دوی ته همیشه عذاب اوذلت دی ، (فوآئد عثمانی)

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ نُوْرًا مُّبِيْنًا ﴿١٧٤﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ

ای خلقو! تاسی ته ورسیدی ستاسی درب دطرف څخه دلیل اونازله کړه مونږ په تاسی رڼا ښکاره ، نوکومو خلقو

اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِيْ رَحْمَةٍ مِّنْهُ

چی ایمان راوړی پرالله ﷻ اودی یی محکمه ونیوی نودا خل به کړی دوی په خپل رحمت کی اوپه

وَفَضْلٍ ۙ وَّيَهْدِيْهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿١٧٥﴾ؕ

فضل کی او وبه رسوی دوی دخپل طرف څخه سیده لاری ته .

لنډتفسیر: ای (ټولو) خلګو! یقیناً تاسی ته ستاسی دپروردګار دطرف څخه یو (کافی) دلیل راغلی دی (هغه ذات مبارك، دی دنبی کریم ﷺ اومونږ تاسی ته یوصفا نور رالیږلی دی (هغه قرآن مجیددی، نود نبی کریم ﷺ اود قرآن په ذریعه چی تاسی ته څه ښوول کیږی داټول حق دی چی داذکر سوی مضمونونه هم په کی داخل دی) نوکوم خلګ چی په الله ﷻ ایمان راوړی (چی ددی سره دتوحید اوپاکی عقیده لازمه ده) او دوی (د) الله (دین یعنی اسلام) محکمه ونیوی (چی ددی دپاره درسول اودقرآن تصدیق لازم دی) نوداسی خلګ به الله ﷻ په خپل رحمت کی (یعنی جنّت کی) داخل کړی اوپه خپل فضل کی (به یی واخلی یعنی دجنت په داخلیدوسربیره به ورته نورنعمتونه هم ډیرلوی لوی ورکړی چی دالله ﷻ دیدارهم په کی داخل

دی) اوخپل طرف ته به (درسیدو) دوی ته سیده لاروښیی (یعنی په دنیاکی به یی په لاری درضاباندی ثابت قدم اوقائم ولری او په دی سره دبی ایمانه اوبی عمله حالت معلوم سوچی دوی ته به دافائدی ونه رسیږی)

معلومات اومسئلې: دبُرهان څخه څهٔ مراد دی ؟ دا قول دالله ﷻ ، قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ دبُرهان لفظی معنی دلیل دی ددی څخه مراد دنبی کریم ﷺ پاك ذات دی (روح) حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمایی چی دنبی کریم ﷺ دپاك ذات څخه یی په لفظ دبرهان سره ځکه تعبیر وفرمایی چی دده ذات مبارك اودده کریمانه اخلاق اودده معجزی اوپه ده دکتاب نازلیدل داټول شیان دده دنبوت اودده ﷺ درسالت ښکاره دلیلونه دی چی ددی په لیدو سره بل دلیل ته حاجت نه پاته کیږی نو داسی ګڼل په کار دی چی دده ﷺ ذات په خپله یو مجسّم (جسم لرونکی) دلیل دی .

اودنور څخه مراد قرآن مجید دی (روح) لکه چی دسورة مائدة ددی آیت څخه هم معلومیږی ، قَدْجَآءَكُمْ مِّنَ اللّٰهِ نُوْرٌ وَّكِتٰبٌ مُّبِيْنٌ یعنی تاسی ته دالله ﷻ دطرفه څخه یو روښانه شی راغلی دی اوهغه یوکتاب واضح یعنی قرآن دی (بیان القرآن) په دی آیت کی چی څه ته نور ویل سوی دی مخ ته یی ده ته کتاب مبین ویلی دی، دلته دی داشُبهه نه کول کیږی چی عطف خوتغایر غواړی نوپه دی وجه نور اوکتاب یوشی نسی کیدی، ځکه چی تغایر دعنوان کافی دی که څه هم چی مصداق او معنون یودی (روح)

اوکه دنور څخه مراددنبی کریم ﷺ ذات مبارك وی اودکتاب څخه مرادقرآنه کریم وی نوداهم صحیح ده (روح) لیکن ددی څخه دنبی کریم ﷺ دذات مبارك داسی نور محضی والی نه ثابتیږی چی دبشریت اوجسمانیت سره منافی وی

يَسْتَفْتُوْنَكَ ؕ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيْكُمْ فِي الْكَلٰلَةِ ؕ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهٗ وَلَدٌ

دحکم پوښتنه کوی ستاڅخه نو ووایه چی الله حکم ښیی تاسی ته دکلاله که سړی مړ سو اودده زوی نه وو

وَّلَهٗٓ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ۚ وَهُوَ يَرِثُهَآ اِنْ لَّمْ يَكُنْ

اودده یوه خور وه نو دی ته به رسیږي نیمه دهغه چی مړی پرې ایښی وی ، اودغه ورور وارث وی ددې خور

لَّهَا وَلَدٌ ؕ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثٰنِ مِمَّا تَرَكَ ؕ وَاِنْ

که نه وی ددې زوی ، بیا که دوې خوندی وی نو دوی ته به رسیږي دوه ثلثه (۲/۳) دهغه مال څخه چی مړی پرېښودی

كَانُوْٓا اِخْوَةً رِّجَالًا وَّنِسَآءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ ؕ

اوکه خو تنه وی په دی قرابت کی سړی اوښځی وی ، نو دیو سړی برخه د دوی ښځو برابره ده

يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوْا ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۱۷۶﴾

بیان کوی الله ﷻ ستاسی دپاره چی تاسی ګمراه نه سی او الله ﷻ په هر څه باندی پوه دی .

دآیتونوترون: دسورة دشروع څخه لږ وروسته دمیراث حکمونه ذکر وه بیا تقریباً یوه پاره وروسته دنورو احکامو سره دمیراث حکم ته بیابیرته راګرځیدل سوی وه اوس دسورة پر ختمیدو باندی بیامیراث ته واپسی ده، شایدچی په درو ځایو کی څکه داجلا جلا سول چی تراسلام مخکی دمیراث په باب کی ډیر ظلم وو، نو دسورة په اول کی په مینځ کی اوپه آخر کی ددی په ذکر کولو کی حکمت دا دی چی اوریدونکی ته ددی لوی اهتمام معلوم سی او دوی ددی زیات اهتمام کوی.

لنډتفسیر: خلګ ستاڅخه (دکلاله دمیراث په باره کی دچاچی نه اولادوی اونه مور اوپلار وی) حکم معلوموی ته (په جواب کی) وفرمایه چی الله ﷻ تاسی ته دکلاله په باره کی حکم کوی (هغه دا دی چی که یو سړی مړ سی چی اولادیی نه وی (یعنی نه مذکر نه مؤنث اونه یی مور اوپلار وی) او دده یوه (عینی یاعلاتی) خور وی نو دی (خور) ته به دده ددی ټولی ترکی نیمه حصه رسیږی (یعنی وروسته ترتیرو سورو حقونو اوپاته نیمه به که نور عصبه وه نو هغوی لره دی ورکړه سی اوکه نه وه نو هغه به هم بیادی ته بیرته ورکړی) اودغه سړی به (ددی خپلی خور) وارث (دټولی ترکی) وی که (دغه خورمړه سی او) ددی اولادنه وی (اومور اوپلاریی هم نه وی) اوکه (داسی) خویندی دوی وی (یازیاتی) نودوی ته به دټولی ترکی څخه دوی ثلثی رسیږی (اویوه ثلثه به دعصبووی اوکه عصبه نه وی نودوی ته به بیرته ورکول کیږی) اوکه (داسی مړی وی چی نه یی اولادوی اونه مور اوپلار برابره خبره ده که دغه مړی مذکر وی اوکه مؤنث وارثان څو (یعنی تریوه زیات داسی) وړونه خوندی وی سړی اوښځی نو (ترکه به داسی تقسیمیږی چی یو سړی به د دوو ښځو دحصی برابر (یعنی وروړته دوه چنده خور ته یو چند، لیکن په عینی خور سره علاتی وړونه خویندی ټول ساقطیږی اوپه عینی خورسره کله دوی ساقط اوکله یی حصه کمیږی، ددی تفصیل دمیراث په کتابونوکی دی) الله ﷻ تاسی ته (ددین خبری) څکه بیانوی چی تاسی (په ناپوهی سره) په ګمراهی کی ونه لویږی (داخو یادګیرنه اواحسان دی) اوالله ﷻ هرشی ښه پیژنی (نود احکامو په مصلحتونو باندی هم خبردی اوپه احکاموکی ددی رعایت کول کیږی، دا دحکمت بیان دی)

معلومات اومسئلي، ضروری فائدی، (۱) دالله ﷻ دا قول چی، يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ دلته دکلاله دحکم او دده دسبب دنزول دبیانولوڅخه څو خبری معلومی سوی اوله دا چی لکه څنګه چی اول یی، وَاِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَافِي السَّمٰوٰتِ وَمَافِي الْاَرْضِ: وفرمایل تردی وروسته یی په طریقه دمثال داهلِ کتابوحال ذکرکړی وو، دغه ډول یی دارشاد، فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ الخ څخه وروسته یی درسول الله ﷺ داصحابو حال په ډول دمثال سره ذکر کی، ددی دپاره چی دوحی څخه دمخ اړوونکو ګمراهی اوبدی او دوحی دتابعداری کوونکو حقوالی اوښه والی په ښه ډول سره ښکاره سی.

(۲)ددی ترمخه دوهمه خبره دا ښکاره سوه چی اهلِ کتابو خو دا غضب وکی چی دالله ﷻ دپاک ذات سره یی شریک او داولاد په شان نامناسبه کار خپل ایمان جوړ کی او دالله ﷻ دوحی څخه یی مخالفت وکی اودرسول الله ﷺ داصحابو داحالت دی چی دایمان او عباداتو أصول خو پریږده په جزئی معاملو اومعمولی مسئلو دمیراث په اړوند او دنکاح او نوروکی هم دوحی په لټون اوانتظارکی وی اوپه هر کار کی دنبی کریم ﷺ طرف ته ګوری، خپل

عقل او خواهش حاکم نه گنی که په یوه واریې تسلي ونه سي نو بیا په خدمت کي حاضریږي او پوښتنه کوي.

ببین تفاوتِ ره از کجا ست تا به کجا

وګوره چي د داوړو ډلو په مابینځ کي څومره تفاوت او فرق دی.

او دا هم معلومه سوه چي حضرت خاتم المرسلین ﷺ به بې له حکمه څخه دوحي دخپل طرف څخه حکم نه فرمایی، که په کوم کار کي به دوحي حکم موجود نه وو، نو په حکم فرمایلو کي به یې دوحي تر راتلو پوري انتظار کوی کله چي به وحي راغله نو هلته به یې حکم کوی، دغه ډول اشاره ده دې طرف ته چي په یوه وار په ټول کتاب نازلیدو کي لکه چي اهلِ کِتابو درخواست کوی، هغه فآئده به نه وای کومه چي په وخت کي دحاجت او دموقع موافق په جلاجلا نازلیدو کي وه، ځکه چي هرڅوك دخپل ضرورت مطابق په دې صورت کي سوال کولی سی او په ذریعه دوحي ورته جواب رسیږي لکه چي په دې موقع او دقرآن شریف په ډېرو موقعو کي موجوده ده، او دا صورت که یوه طرف ته زیات فآئده مند دی نو بل طرف ته په کښي دخداوند قدس ﷺ دیادولو او دخطاب کولو دعزت یو داسي لوی فخر موجود دی چي دبل هیڅ یوه اُمت نه دی نصیب سوی وَاللهُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظِيمِ دکوم صحابي دفآئدې یادده دسوال په جواب کي چي کوم آیت نازل سوی دی هغه دهغه په مناقبو کي شمیرل کیږي او داختلاف په ځای کي چي دچا درایې یادچا دقول موافقه وحي نازله سوې ده تر قیامته پوري ور سره دهغه نیك نوم باقي پاته دی، نو دکلاله په اړوند یې دسوال او جواب ذکر وکی، دغه ډول دعامو سوالونو او جوابونو طرف ته یې اشاره وفرمایله (فوآئد عثماني)

تَمَّتْ .. سُوْرَةُ النِّسَآءِ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ اَوَّلُهٗ وَاٰخِرُهٗ

﴿ سورة المائدة ﴾

سُوْرَةُ الْمَائِدَةِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ مِائَةٌ وَّعِشْرُوْنَ اٰيَةً وَّسِتَّةَ عَشَرَ رُكُوْعًا بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

دا سورة مدني دی په دې کي یو سل او شل (١٢٠) ایتونه او شپاړس (١٦) رکوع ګاني دي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَوْفُوْا بِالْعُقُوْدِ ۭ اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيْمَةُ

ای ایماندارو! پوره کوی وعدې حلال سوي دي تاسي لره چارپایان

الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ ۭ

حیوانان ماسوا دهغه څخه چي تاسي ته مخکښي اورول کیږي مګر حلال مه ګڼی ښکار داحرام په حالت کي

اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيْدُ ①

الله حکم کوي څه چي غواړي.

(دسورة شانِ نزول او دمضامينو لنډيز)

دا دسورة مآئدة اولنى آيت دى، سورة مآئدة په اتفاق سره مدنى سورة دى، اوپه مدنى سورتونوكى هم آخرى سورة دى، ترڅو چى ځينو حضراتو دى ته دقرآن آخرى سورة ويلى دى، په مسند احمد كى په روايت دحضرت عبدالله بن عمرؓ او اسمآء بنت يزيد ؓ نقل دى چى سورة مآئده په نبى كريم ﷺ په داسى وخت كى نازل سوكله چى دى په سفركى په عضبًا نامى اوښى باندى سپور وو، دوحى دنزول په وخت كى چى كم غيرعادى درونډوالى اوباربه وو، دقاعدى موافق دغه وخت هم وو، ترڅو چى اوښه عاجزه سوه، نودى ﷺ ورڅخه راكښته سو، دا سفر په ظاهركى دحجة الوداع سفردى، لكه چى ځينى روايتونه ددى تاييد كوى، حجة الوداع دهجرت په لسم كال سوى وو اوددى څخه دواپس كيدو وروسته دنبى كريم ﷺ دنيوى ژوند تقريبًا اتيا ٨٠ ورځى وو، ابن حبان په بحرمحيط كى فرمايى چى دسورةِ مآئدة ځينى اجزآء دحديبيى په سفركى اوځينى دفتح مكى په سفركى اوځينى دحجة الوداع په سفركى نازل سوى دى، ددى څخه معلومه سوه چى دا سورة دقرآن دنزول په آخرى مرحلوكى نازل سوى دى، كه څه هم بالكل آخرى سورة نه وى.

په روح المعانى كى په حواله دابوعبيده حضرت حمزه بن حبيب اوعطيه بن قيس دا روايت درسول كريم ﷺ څخه نقل دى، اَلْمَآئِدَةُ مِنْ آخِرِ الْقُرْآنِ تَنْزِيْلاً فَاَحِلُّوْا حَلاَلَهَا وَحَرِّمُوْا حَرَامَهَا يعنى سورةِ مآئده دهغو شيانو څخه دى چى دقرآن دنزول په آخرى دوركى نازل سوى دى په دى كى چى كوم شيان حلال سوى دى، هغه د هميشه دپاره حلال اوكوم شيان چى حرام سوى دى، هغه د هميشه دپاره حرام ګڼى، ددى قسم يو روايت ابن كثير دمستدرك حاكم په حواله سره دحضرت جبيربن نفيرؓ څخه نقل كړى دى چى دى ترحج وروسته دحضرت عآئشى صديقى ؓ خواته حاضر سو، نو دى وفرمايل جبيره! تاسى سورةِ مآئدة واياست؟ ده عرض وكى چى هو! وايم يى، حضرت صديقى ؓ وفرمايل چى دا دقرآن پاك آخرى سورة دى، په دى كى چى كوم احكام دحلالو اوحرامو راغلى دى، هغه محكم دى په دى كى دنسخ احتمال نسته، ددى خاص اهتمام كوئ، په سورةِ مآئدة كى هم دسورةِ نسآء په شان سره فروعى احكام، معاملات، معاهدات اونور زيات بيان كړل سوى دى، په دى وجه روح المعانى ليكى چى سورةِ بقرة او سورةِ آلِ عمران په اعتبار دمضمونونو سره يودى، ځكه چى په دى كى زيات احكام دعقيدو داصولو، توحيد، رسالت قيامت اونورو راغلى دى، فروعى احكام په كښى ضمنى دى او سورةِ نسآء اومآئدة په اعتبار دمضمونونوسره يودى، په دى دواړوكى فروعى احكام بيان سوى دى، داُصولى احكامو بيان ضمنى دى، په سورةِ نسآء كى پرباهمى معاملو اوحقوق العباد باندى زور وركړل سوى دى، دخاوند اوښځى حقونه، دمور اوپلار اونورو قريبانو حقونه په تفصيل سره بيان سوى دى، دسورةِ مآئدة په اول آيت كى هم ددى ټولو معاملو او معاهدو دپابندى اوددوى دپوره كولو هدايت راغلى دى، يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا اَوْفُوْا بِالْعُقُوْدِ په دى وجه ددى سورةِ مآئدة دوهم نوم (سورةِ عقود) هم دى (بحرمحيط)

دمعاهدو اومعاملو په باره كى دا سورة اوپه تيره تيره بيا ددى دا اولنى آيت يو خاص حيثيت لرى، په دى

وجه نبی کریم ﷺ چی کله عمروبن حزم رضی الله عنه دیمن عامل (والی) جوړ کی او وی لیږی اویو فرمان یی ورته حواله کی نو ددی فرمان په سرنامه یی دا آیت ولیکی.

لنډتفسیر: ای مؤمنانو! (ستاسی دایمان مقتضیٰ دا ده چی) خپلی معاهدی (کومی چی دایمان په وجه تاسی دخدای ﷻ سره کړی دی) پوره کړئ (یعنی شرعی حکمونه په ځای کوی ځکه چی په ایمان راوړلو سره داټول لازم سول اودلازمیدو مقتضیٰ پوره کول دی) ستاسی دپاره ټول چارپایان کم چی مشابه د (دی) حیوانانو (یعنی اوښ، بزی، غوا) وی (دکوموحلالوالی چی تردی مخکی په سورة انعام کی چی مګی دی معلوم سوی دی نوددوی په شان چی څومره حیوانان دی ټول) حلال کړه سوی دی (لکه هوسی، صحرایی غویی اونور چی داوښ، بزی اوغوا مشابه دی په دی خبره کی چی درندګان اوښکاریان نه دی، بغیر دهغو حیوانانو څخه چی په نورو شرعی دلیلونو حدیث اونورو سره مخصوص اومستثنیٰ سوی دی لکه خر، غاطر اونور ددی مستثنیٰ سوو څخه ماسوا ټول حیوانان کورنی اووحشی حلال دی) مګر دکومو ذکر چی مخ ته (په آیت حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ الخ کی) راځی (چی هغه سره ددی چی په بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ کی داخل دی اودحدیثو دخاصو سوو څخه هم خارج دی خوددی سره بیاهم حرام دی اوپاته تاسی ته حلال دی) لیکن (په دی کی چی کوم) ښکار (دی هغه) حلال مه ګڼی په کوم حالت کی چی تاسی په احرام (یاحرم) کی یاست (مثلاً دحج اوعمری احرام موتړلی وی، ترحرم دباندی وی یاپه حرم کی دننه چی غالبًا ښکارهم په حرم کی دننه وی ځکه چی اصلی مدار دښکار دحکم په حرم کی دننه والی دی که څه هم چی احرام یی نه وی تړلی، په دواړو حالتونوکی ښکاره یعنی برّی اووحشی حرام دی) بیشکه الله ﷻ څه چی غواړی حکم کوی (یعنی هغه فآئده وی، نوکوم حیوان چی یی غوښته دهمیشه دپاره یی فی نفسه بغیر دحالت داضطرار څخه حرام کړی اوکوم چی یی غوښته دهمیشه دپاره حلال کړل کوم چی یی غوښته په یوه خاص حالت کی یی حرام کړه، په تاسی ددی ټولو حالتونو رعایت واجب دی)

معلومات اومسئلې: ددی سورة داولنی آیت اولنی جمله یوه داسی جامعه جمله ده چی ددی په تفسیراو تشریح کی په زرګونو صفحی لیکل کیدی سی اولیکل سوی دی، ارشاد دی، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ یعنی ای مؤمنانو! خپلی معاهدی پوره کوی په دی کی یی اول په يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا سره خطاب وکی، دمضمون داهمیت طرف ته یی توجّه راوګرځوله چی په دی کی کوم حکم دی، دا عین دایمان تقاضاده، تردی وروسته یی حکم وفرمایی، أَوْفُوا بِالْعُقُودِ لفظ دعقود دعقد جمع ده چی لفظی معنی یی تړل دی اوکمه معاهده چی ددوو تنو یادوو ډلوپه مینځ کی وتړل سی دی ته هم عقدویل کیږی په دی وجه په معنی دوعد اوعهود باندی سو.

د تفسیر امام ابن جریر رحمه الله دمفسرینو صحابه وو اوتابعینو په دی باندی اجماع نقل کړی ده، امام جصاص رحمه الله فرمایی چی عقدویل سی یاعهد اومعاهده ددی اطلاق په یو داسی معامله باندی کیږی په کومه کی چی دوو ډلو په راتلونکی زمانه کی دیوه کار دکولو یاپرینښولو پابندی په یوه اوبل باندی اچولی وی اودواړه په اتفاق سره ددی پابندسوی وی، زمونږپه اصطلاح کی ددی نوم معاهده ده، په دی

وجه ددې جملې خلاصه داسوه چې ديوبل سره دمعاهدو او وعدو پوره كول لازمي اوضروري وګڼي اوس دې ته كتل دي چې ددې معاهدو څخه څنګه معاهدې مراددي په دې كې دتفسير ليكونكو حضراتو وينا ګانې په ظاهره مختلفې ښكاري ، چاويلي دي چې ددې څخه مراد هغه معاهدې دي كومې چې الله ﷻ دخپلو بندګانو څخه دايمان او فرمانبردارۍ په اړوند اخيستې دي ياهغه معاهدې كومې چې الله ﷻ دخپلو نازلو كړو احكامو دحلالو او حرامو په اړوند دخپلو بندګانو څخه اخيستې دي، دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ څخه دانقل دي اوځيني فرمايي چې دمعاهدو څخه دلته هغه معاهدې مراد دي كومې چې خلګ په خپل مينځ كې ديوه اوبل سره كوي، لكه معاهده دنكاح، معاهده داخيستلو خرڅولو اونورو.

په مفسرينو كې ابن زيد اوزيدبن اسلم دې طرف ته تللي دي اوځيني فرمايي چې دمعاهدو څخه هغه قسمونه او معاهدې مراد دي كومې چې دجاهليت په زمانه كې ديوه اوبل دكومك دپاره اخيستل كيدې مجاهد ، ربيع ، قتادة اونور مفسرين رحمهم الله هم دافرمايي ، ليكن صحيح خبره داده چې په دوى كې هيڅ تضاد يااختلاف نسته، بلكه داټول قسم معاهدې په لفظ دعقودكې داخلې دي، اودټولو دپوره كولو دپاره قرآن حكيم ښوونه كړې ده .

په دې وجه امام راغب اصفهاني فرمايي چې دمعاهدو څومره قسمونه دي ټول ددې لفظ په حكم كې داخل دي ، اوبيا فرمايي چې ددې معاهدو ابتدايي درې قسمونه دي ، يوه هغه معاهده ده چې دانسان دربّ العالمين سره ده ، مثلاً دايمان اوطاعت عهديا دحلالو او حرامو دپابندۍ عهد، دوهمه هغه معاهده ده چې ديوه انسان دخپل نفس سره ده، لكه ديوشي نذر پرځان منل يا قسم وكړي يوشي پرځان لازم كړي، دريمه هغه معاهده ده چې ديوه انسان سره ده اوپه دې دريم قسم كې هغه ټولې معاهدې شاملې دي كمې چې ددوو سړيانو يادوو ډلو يادوو حكومتونو په مينځ كې وي .

دحكومتونو نړيوالې معاهدې يادوه اوبل سره معاهدې ، دډلوپه مينځ كې معاهدې او قولونه اوددوو انسانانوپه مينځ كې هرقسم معاملې، نكاح، تجارت، شركت، اجاره، هبّه اونور داټولې معاهدې چې په جائزو شرطونوسره په مينځ كې مقررسي، ددې آيت په وجه سره ددوى پابندي په هرطرف باندې لازم اوواجب ده او دا جائز قيديي په كښې ځكه ولګوى ، چې دشريعت څخه خلاف شرط لګول يايې قبلول هيڅ‌چاته جائز نه دي .

تردې وروسته دآيت په دوهمه جمله كې ددې عامې ضابطې دخاصو جزونو ذكر يې كړې دي، ارشاددى أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ لفظ د (بهيمه) هغه حيوان ته ويل كيږي كم چې عادةً بې عقله (غيرذي العقل) ګڼل كيږي ځكه چې خلګ عادةً ددوى په خبرو نه پوهيږي، نومرادئې مُبهم اوپټ وي اوامام شعراني فرمايي چې بهيمه ته بهيمه په دې وجه نه وايي چې ددوى عقل نسته اودعقل خبرې پردوى مبهمې وي، لكه دخلګوعام نظرچې دى. بلكه حقيقت دادى چې دعقل اوادراك څخه يوحيوان نه بلكه كاڼي اوبوټي هم خالي نه دي، البته ددرجو فرق ضرور سته. په دې شيانوكې دومره عقل نسته لكه څومره چې په انسان كې دى نو په دې وجه يې انسان داحكامومكلّف كړى دى اوحيوان يې نه دى مكلّف كړى، كنې

دخپل ژوند دضرورتونو ترانداز ي پورې هرحيوان بلكه هركانى اوبوټى ته خداى پاك ﷻ عقل اوادراك وركړى دى ، هم دا وجه ده چې هرشى دالله ﷻ تسبيح وايى . وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ چې عقل يې نه واى نو خپل خالق اومالك به يې څنګه پيژندلاى اوڅنګه به يې تسبيح ويلاى .

دامام شعرانى دفرمايلو خلاصه دا سوه چې بهيمه ته بهيمه په دې وجه نه وايى چې دده دبى عقلى په وجه معلومات په ده باندې مُبهم وى ، بلكه په دې وجه چې دده په خبرو خلك نه پوهيږى، دده خبرى په خلكو باندې مبهمى وى ، په هرحال لفظ دبهيمه دهر روح لرونكى دپاره استعماليږى اوځينى حضرات فرمايى چې دڅارپايه حيوانانو دپاره دالفظ استعماليږى، اودانعام لفظ دنعم جمع ده، ساتل سوو حيوانانولكه اوښ، غوا ، ګاميښه، بزه اونورچې اته قسمونه يې په سورة انعام كې بيان سوى دى دوى ته انعام ويل كيږى، دبهيمة لفظ عام وو، دانعام لفظ دى خاص كې، دآيت مراد داسو چې دكورونو دحيوانانو اته قسمونه ستاسى دپاره حلال سوى دى

په لفظ دعقود كې اوس تاسى وويل چې ټولى معاهدى په كښى داخلى دى په دې كې يوه معاهده هم هغه ده كومه چې الله ﷻ دخپلو بندګانو څخه دحلالو اوحرامو دپابندى په اړوند اخيستى ده ، په دې جمله كې ددې خاص معاهدى بيان راغلى دى چې الله ﷻ ستاسى دپاره اوښ، بزه، غوا ، ګاميښه اونورحلال كړى دى، دوى دشريعت دقاعدى موافق ذبح كيږى او خوړل كيږى، دالله ﷻ داحكم په دې حدونوكى دننه ساتى اوپابندى يې كوى نه خو د مجوسيانو اوبُت پرستوپه شان سره مطلق ددى حيوانانو ذبح حرامه ګڼى چې دالله ﷻ په دې حكمت باندې اعتراض اودهغه دنعمتونو ناشكرى ده ، اونه دنورو غوښو خوړونكو ډلوپه شان بى قيده سئ چې هرډول حيوان حلال ګڼى اوخورى يې، بلكه دالله ﷻ د دركړل سوى قانون لاندې كوم حيوانان چې هغه حلال كړى دى، هغه خورى اوكوم چې يې حرام كړى دى دهغه څخه ځان ساتى، څكه چې الله ﷻ خالق دكآئناتو دى ، هغه دهرحيوان په حقيقت اوخواصواوپه انسان كې دهغه څخه دپيدا كيدونكو اثراتو څخه خبردى ، هغه پاك اوسُتره شيان دانسان دپاره حلال كړى دى چې دهغه په خوړلوسره دانسان پرجسمانى صحت يا روحانى اخلاقو باندې بد تاثير نه لويږى، اوګنده اوناپاكو حيوانانو څخه يې منع كړى ده، كوم چې دانسان دصحت دپاره هلاكوونكى دى يايې پر اخلاقو باندې خراب تاثير كوونكى دى، په دې وجه ددى عام حكم څخه يې دوڅو شيانو استثنآء وفرمايله .

اوله استثنآء دا ده ، اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ يعنى بغير دهغه حيوان څخه چې حرمت يې په قرآن كې بيان سوى دى مثلاًمردارحيوان ياخنزير اونور، دوهمه استثنآء يې په ، غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ سره وفرمايله، مطلب يې دادى چې څارپايه حيوان ستاسى دپاره حلال دى اودځنګل ښكارهم حلال دې مګركله چې تاسى دحج يا دعمرى احرام تړلى وى نو دغه وخت ښكار كول جُرم اوګناه ده ددى څخه ځان ساتى دآيت په آخركى يې ارشاد وفرمايى: اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيْدُ يعنى الله ﷻ چې څه وغواړى حكم كوى دهيچاداحق نسته چې دهغه په وړاندې بهانې وكړى په دې كې شايد ددى حكمت وطرف ته اشاره ده چې دانسان دپاره دځينو حيوانانو دذبح كولو اوخوړلو اجازت څه ظلم نه دى ، كوم مالك چې دا ټول روحونه جوړكړى دى ، هغه

په پوره حکمت اوپوهې سره داقانون هم جوړکړی دی چی ادنی یی داعلی دپاره خوراك جوړکړی دی، دمځکی خاوره ددرختو خوراك دی اودرختی دحیوانانو خوراك دی اوحیوان دانسان خوراك دی، ترانسان اعلی هیڅ مخلوق په دی دنیاکی نسته ، په دی وجه انسان دچا خوراك نه سی جوړیدی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحِلُّواْ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ وَلَا ٱلشَّهْرَ ٱلْحَرَامَ وَلَا ٱلْهَدْىَ وَلَا ٱلْقَلَٰٓئِدَ وَلَآ ءَآمِّينَ

ای ایماندارو ! حلال مه گڼی دالله نښانی اونه دادب میاشتی اونه هغه حیوانان چی دکعبی دپاره هدیه سوی وی او نه هغه چی په غاړه کی یی رسۍ اچول سوی وی ، او نه دحرمت ،

ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَٰنًا ۚ وَإِذَا

والا کور طرف ته کوم چی لټوی فضل دخپل رب اودهغه خوشحالی ، او کله چی داحرام

حَلَلْتُمْ فَٱصْطَادُواْ ۚ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ

خلاص سئ ښکار کوئ اوباعث دی نه سی په تاسی دهغه قوم دښمنی کوم چی تاسی یی

عَنِ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ أَن تَعْتَدُواْ ۘ وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلْبِرِّ وَ

منع کولاست دحرمت والامسجد څخه په دی باندی چی زیاتی وکړی او په خپل مینځ کی مددکوی په نیك

ٱلتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ ۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ۖ إِنَّ

کاراوپرهیزگاری باندی ، اومدد مه کوی په گناه او په ظلم باندی او ویریږی دالله څخه

ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢﴾

بیشکه دالله عذاب سخت دی .

دآیتونو تړون: دسورة مائدة په اول آیت کی دمعاهدو دپوره کولو تاکیدوو په دی معاهدوکی یوه معاهده دا هم ده چی دالله ﷻ دمقررکړو حلالو اوحرامو پابنداوسئ ، په دی دوهم آیت کی ددی معاهدی د دوو مهمو دفعو بیان دی ، یو دشعآئر الله (دالله ﷻ دنښانو) تعظیم او د دوی دبی ادبی څخه دخلاصیدو هدایت ، دوهم دخپل اوپردی دوست اودښمن ټولو سره دعدل او انصاف معاملـه اودظلم بدله په ظلم سره دبدلی اخیستلو ممانعت .

ددی آیت دنزول سبب څو واقعات دی ، اوله داواوری چی دآیت مضمون په ښه ډول سره زړه ته ولویږی ، یوه واقعه دحدیبیی ده چی تفصیل یی قرآن حکیم په بل ځای کی بیان کړی دی ، هغه دا چی دهجرت په شپږم کال نبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو اراده وکړه ، چی عُمره وکړی .

نبی کریم ﷺ دیو زر ۱۰۰۰ صحابه کرامو ﷡ سره دعمری احرام وتړی اومکی مکرمی ته روان سو چی مکی ته نژدی دحدیبیی مقام ته ورسیدل نومکی والاووته یی خبرورکی چی مونږ دځه جنګ دپاره نه، بلکه دعمری کولودپاره راغو، مونږ ته اجازت راکی ، دمکی مشرکانو اجازت ورنه کی اوپه ډیرو سختو اوګرانو شرآئطوسره یی داسی معاهده وکړه چی دا وخت به ټول خپل احرامونه خلاص کړی اوواپس سی په راتلونکی کال به عمری ته داسی راسئ چی وسله به درسره نه وی یوازی به دری ورځی دلته پاته کیږی اوعمره به کوی بیرته به ځئ ، او نور هم داسی ډیر شرطونه وه چی دهغومنل په ظاهره دمسلمانانو دوقار اوعزت څخه خلاف وه، د نبی کریم ﷺ په حکم باندی ټول مطمئن سول اوبیرته ولاړل، بیاپه سنه۷ـه هـ کی دوباره ددغه شرطونو دپابندی سره یی دغه قضا عمره ادا کړه، پرهرحال دحدیبیی واقعی اودی ناخوښه شرطونودصحابه کرامو ﷡ په زړونوکی دمکی دمشرکانودطرف څخه ډیردنفرت اوبغض کړونده کړلی وه دوهمه واقعه داسی وسوه چی دمکی دمشرکانو څخه حطیم بن هندخپل دتجارت مال مدینی ته راوړی اودمال ترخرڅولو وروسته یی خپل سامان اوسړی دمدینی څخه دباندی پرینبوول اوپه خپله دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضرسو،اود منافقانوپه شان سره یی خپله اراده داسلام راوړلو ظاهره کړه چی مسلمانان دده څخه مطمئن سی، لیکن نبی کریم ﷺ دده تړراتلو مخکی دوحی په ذریعه خبر حاصل کړی وو، صحابه ووته یی وویل چی مونږ ته یو سړی راتلونکی دی چی دشیطان په ژبه سره به خبری وکړی اوکله چی دی بیرته ولاړی نو نبی کریم ﷺ وفرمایل چی دا سړی دکفرسره راغی او د دوکی اوغداری سره بیرته واپس سو، داسړی چی دنبی کریم ﷺ دمجلس څخه ووتی نودی سیده دمدینی څخه دباندی هغه ځای ته ورسیدی،کوم ځای چی دمدینی والاوو حیوانان څریدل ، هغه یی وشړل اودځان سره یی روان کړل ، صحابه ووته ددی خبرلږ وروسته ورسیدی هغوی ورپسی ووتل خو دی د دوی دواك څخه وتلی وو، بیاچی کله دهجرت په اووم کال دنبی کریم ﷺ سره صحابه کرام ﷡ دحدیبیی دقضاعمری دپاره تلل نو دلیری څخه یی دتلبیی اواز واوریدی اووی لیدل چی همدغه حطیم بن هند دمدینی دخلګو هغه حیوانان کم چی یی دمدینی والاوو څخه راوستلی وه په ډول دقربانی دځان سره راروان کړی دی، عمری ته ځی، دغه وخت صحابه کرامو ﷡ قصدوکی چی پرده حمله وکړی اوخپل حیوانان ورڅخه واخلی اودی په دی ځای ختم کړی ، دریمه واقعه داوسوه چی دهجرت په اتم کال په رمضان المبارك کی مکه فتح سوه اوتقریباً پرټول عرب اسلامی قبضه وسوه چی رسول کریم ﷺ دمکی مشرکان بغیر دځه بدل اخیستو څخه آزادکړل، دوی به په آزادی سره خپل ټول کارونه کول، تردی چی په خپل جاهلانه طرز باندی به یی دحج اوعمری رواجونه هم اداکول، دغه وخت دځینو صحابه کرامو ﷡ په زړونوکی دحدیبیی ذواقعی دبدل اخیستوخیال راغی چی دوی مونږپه جآئزه اوحقه طریقه سره دعمری کولو څخه بندکړی وو نومونږ ددوی ناجآئزه اوپه غلطه طریقه باندی عمره اوحج څنګه آزاد پریږدو، په دوی حمله کوو، حیوانان ورڅخه اخلو او ختمو و یی .

داواقعات ابن جریر په روایت دعکرمه اوسدّی نقل کړی دی، دایوځو واقعات وه چی د دوی په بنآء دا

آيت نازل سوچي په دې کې مسلمانانوته داهدايت سوى دى چې دالله ﷻ دنښانو تعظيم ساتل ستاسې خپل فرض دى ، ديو دښمن دبغض او عداوت په وجه سره په دې کې دخلل غورځولو هيڅکله اجازه نسته، دحُرمت په مياشتوکې قتل اوقتال هم جائزنه دى اوکم مشركان چې احرام وتړى اودخپل خيال مطابق دالله ﷻ دفضل او رضا حاصلولو په اراده سره روان وى (كه څه هم چې په وجه دكفر د دوى داخيال باطل دى خوبياهم) دالله ﷻ دنښانو دحفاظت اواحترام تقاضادا ده چې د دوى سره دې جنجال نه کوى كيږى ، دارنگه هغه خلگو چې تاسې يې دعمرې څخه منع کړى واست د دوى څخه دبغض اوعداوت دبدل اخيستو دپاره داسې كول نه دى جائز چې تاسې دوى منع کړئ ، ځکه چې دا د دوى دظلم په بدله كې به زمونږ دطرفه څخه ظلم سى كوم چې په اسلام كې روانه دى . اوس د آيت پوره تفسير وگورى

لنډتفسير: اى مؤمنانو! بى حرمتى مه كوى دالله ﷻ د (دين د) نښانو (يعنى دكوموشيانو دادب دپاره چې الله ﷻ يوڅه احكام مقرر کړى دى، ددغه احكاموپه خلاف كولوسره بى ادبى مه كوى مثلاً دحرم اوداحرام يې دا ادب مقرركړى دى چې په دې کې ښكارمه كوئ نو ښكاركول په كښې بى ادبى اوحرام دى) اومه دحُرمت دمياشتو (بى ادبى كوى چې په دې کې دكافرانو سره جنگ وكى) اومه په حرم كې دقربانى كيدونكو حيوانانو (بى ادبى كوى چې جنجال ورسره كوى) اومه دهغو حيوانانو (بى ادبى كوى) دچاپه غاړه كې چې (ددې نښانى دپاره) رسۍ پرتى وى (چې دادالله ﷻ دپاره قربانى ده په حرم كې به ذبح كيږى) اومه دهغو خلگو (بى حرمتى كوى) كوم چې دبيت الحرام (يعنى بيت الله) په نيت سره روان وى (او) دخپل رب دفضل اورضامندى طلب گاروى (يعنى ددې شيانوپه ادب سره دكافرانوسره هم جنجال مه كوى) او (په لوړنى آيت كې چې يې داحرام په ادب سره ښكار حرام کړى دې دغه تراحرامه پورى دې كنې) كوم وخت چې تاسې داحرام څخه دباندې راووزى نو (اجازت دى چې) ښكاركوئ (په دې شرط سره چې دغه ښكارپه حرم كې نه وى) او (لوړچې دكوموشيانو دلتهولوڅخه منع سوى واست په دې كې) داسې دې ونه سى چې تاسې ديوه قوم سره په دې وجه بغض ساتى چې دوى (تاسې دحديبيې په كال دتلو دمسجدحرام څخه منع کړى واست (دقريشوكفار ورڅخه مراددى) دغه (بغض) ستاسې دپاره ددې سبب جوړسى چې تاسې د (شريعت تر) حدووزى (يعنى دذكرسوو حكمونو خلاف وکړى داسې مه كوئ) او (په خبرود) نيكى اوتقوىٰ كې ديوه اوبل سره كومك كوى (مثلاً دااحكام دى چې په دې كې نوروته هم دنيك عمل كولوترغيب وركوئ) اودگناه او زياتى (په خبروكى) ديوه اوبل سره كومك مه كوى (مثلاً دا احكام دى كه څوك ددې خلاف كوى نوتاسې دهغه كومك كوى) اودالله ﷻ څخه وبيرېږى (چې په دې سره دټولو احكامو پابندى آسانه كيږى) بيشكه الله ﷻ (دحكمونو مخالفت كوونكوته) سخته سزاوركوونكى دى

معلومات اومسئلې: دآيت په اوله جمله كې ارشاددى ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ يعنى اى مؤمنانو! دالله ﷻ دنښانو بى حرمتى مه كوى، په دې كې لفظ دشعآئرچې ترجمه يې په نښانوسره سوى ده ، دشعيره جمع ده چې معنى يې ده نښانه، په دې وجه شعآئر اوشعيره هغه محسوس شى ته ويل كيږى چې ديوشى علامه (نښانه) وى، شعآئر اسلام هغو عملونو او كارونوته ويل كيږى چې په اصطلاح كې

دمسلمانیدو نښانه ګڼل کیږي اومحسوس او ښکاره وي، لکه لمونځ، اذان، حج، ختنه (سنتي) اودسنتو مطابق ږیره او نور، د شَعَآئِرَ اللهِ تفسیرپه دې آیت کې په مختلفو الفاظو سره نقل دي، لیکن صفاخبره هغه ده کمه چې په بحرِ محیط اوروح المعاني کې دحضرت حسن بصري رحمه الله اوحضرت عطاء څخه نقل ده اوامام جصّاص رحمه الله دي ته دټولو قولونو جامع ویلي دي اوهغه دادي چې دشعآئر الله څخه مراد ټول شریعتونه او ددین مقررکړي واجبات، فرآئض او د دوی حدود دي . په دې آیت کې د لَا تُحِلُّوْا شَعَآئِرَ اللهِ دارشادهم دامطلب دي چې دالله ﷻ دشعآئرو بې حرمتي مه کوئ اودالله ﷻ دشعآئرو بې حرمتي یوخوداده چې دسره دا احکام پریښوول سي، دوهمه داده چې په دې باندې عمل خوکوي لیکن نیمګړې بې کوي پوره یې نه کوي، دریم داچې ترمقررو سوو حدونو تجاوز وکړي مخ ته تیرسي په لَا تُحِلُّوْا شَعَآئِرَ اللهِ کې ددې دروسرو صورتونو څخه منع فرمایل سوې ده

داهدایت قرآن کریم په بل عنوان سره داسې ارشاد فرمایلي دي ، وَمَنْ يُّعَظِّمْ شَعَآئِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوْبِ یعني کوم سړی چې دالله ﷻ دمحرماتو تعظیم کوي نو دا دزړونو دتقوی اثر دي ، دآیت په دوهمه جمله کې دشعآئر الله دیوه خاص قسم یعني دحج دشعآئرو څه تفصیلات ښوول سوي دي .

فرمایي : وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَآئِدَ وَلَا آٰمِّيْنَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنْ رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا یعني په میاشت دحرمت کې په قتل اوقتال کولوسره ددې بې حرمتي کوي، دحُرمت میاشتې څلوردې په دې کې جنګ کول شرعًا حرام وو ، ذی قعده، ذی الحجّه، محرم اورجب، وروسته داحکم دجمهورو علماوو په نزد منسوخ سو ، دارنګه دمکې په حرم کې قربانیدونکې حیوانان اوخاص هغه چې په غاړه کې یې ورته دقرباني دنښاني دپاره رسۍ اچولې وي ، د دوی بې حرمتي مه کوي ، ددې حیوانانو دبې حرمتي یو صورت خو دا دي چې دې حرم ته درسیدو څخه منع کړه سي یاوتښتول سي دوهم صورت یې دا دي چې د دوی څخه دقرباني پرته بل کار دسپرلی یادشیدو واخیستل سي، دې آیت دا ټول صورتونه ناجآئز مقرر کړل ، بیا فرمایي ، وَلَا آٰمِّيْنَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنْ رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا یعني دهغو خلګو بې حرمتي مه کوي چې دحج دپاره دمسجد الحرام قصدوکړي، دکوره ووزي اوددې سفر څخه دده مقصدداوي چې دخپل رب فضل اورضا حاصله کړي، ددې خلګو دبې حرمتي نه کولو مطلب دا دي چې په دې سفرکې د دوی سره جنجال ونه کړل سي او نه ورته کوم تکلیف ورسول سي

تردې وروسته ارشاد فرمایي ، وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوْا یعني په اولنی آیت کې چې داحرام په حالت کې دښکار کوم ممانعت سوی وو ، ددې حد وښوول سوچې کله تاسې داحرام څخه فارغ سې نودښکار کولو ممانعت ختم سو ، اوس ښکارکولی سې .

په ذکر سوي آیت کې ددې معاهدې داجزء هم بیانیږي چې دهریوه انسان اوربّ العالمین په مینځ کې ده، ددې یوڅو جزونو بیان دلته سوی دي چې په دې کې اول مطلق دشعآئر الله دتعظیم اوددوی دبې حرمتي څخه دځان ساتلو ښوونه ده، اوبیا په خاص ډول سره ددغه شعآئر الله څه تفصیلات دي چې تعلق یې دحج سره دي، په دوی کې دحج په قصدسره دراتلونکو مسافرو اوددوی سره دراتلونکو دقرباني

دحیوانانو سره دکم قسم جنجال کولو څخه منع اوددوی دبی حرمتی کولو څخه دځان ساتلو هدایت دی،
تردی وروسته دمعاهدی دوهم جز داسی ارشاد فرمایی ، وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ
تَعْتَدُوا يعنی کوم قوم چی دحُدیبیې په واقعه کی تاسی دعُمری څخه اومکی ته دداخلیدو څخه منع کړی
واست اوتاسی دډیر سخت غم اوغصی سره ناکامه بیرته راغلاست ، اوس چی کله تاسی ته قدرت او
قوت حاصل دی نو داسی نه ده په کار چی دتیری واقعی دغم اوغصی او بغض بدل داسی واخیستل سی
چی تاسی دوی دبیت الله اومسجدحرام دداخلیدو څخه منع کړئ، ځکه چی داظلم دی او اسلام دظلم بدله
په ظلم سره اخیستل نه غواړی، بلکه دظلم په بدله کی انصاف کول اوپرانصاف قآئم پاته کیدل ښيی،
دوی دخپل قوّت او اقتدارپه وخت کی مسلمانان دمسجدحرام دداخلیدو څخه اودعمری کولو څخه په
ظلم سره منع کړی وه، نو دهغه جواب دا نه دی ورکول په کار چی اوس مسلمانان دخپل اقتدارپه وخت
کی دوی دحج دکارونو څخه منع کړی .
دقرآن کریم تعلیم دا دی چی په عدل اوانصاف کی ټول دوست ، دښمن برابر په کار دی ستاسی دښمن که
هر څومره سخت وی ، او ده تاسی ته هرڅومره آزارچی رسولی وی د دوی سره معامله هم په انصاف
باندی کول ستاسی فرض دی ، دا داسلام دخصوصیاتو څخه دی چی دی ددښمن دحقونو حفاظت کوی
او دده دظلم جواب په ظلم سره نه ، بلکه په انصاف سره ورکول ښيی .

(دیوبل سره دتعاون اوکومک کولو قرآني اُصول)

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ: دا دسورة مآئدة ددوهم آیت آخری
جمله ده، په دی کی قرآنِ حکیم دیوه داسی اُصولی اوبنیادی مسئلی په اړوند یوه حکیمانه فیصله کړی
ده چی دټول عالم دنظام روح دی ، اوپه کوم چی دانسان دهری اصلاح اوکامیابی بلکه په خپله دده ژوند
اوبقا موقوفه ده، دغه مسئله ده دیوبل سره دتعاون اوکومك، هرعقل خاوند انسان پوهیږی ، چی ددی
دنیا ټول انتظام دمخلوق دیوبل سره پرتعاون اوکومك ولاړدی، که یوانسان دبل انسان کومك ونه کړی ،
نو یوازی یوانسان که هر څومره عقلمند او زورآور یامالدار وی خپل دژوند ضروریات یوازی نه سی
پوره کولی ، یوازی یوانسان دخپل خوراك دپاره دغلی حاصلولو دکرلو څخه واخله تر خوراك قابلیدو
پوری ټولی مرحلی سرته نه سی رسولی اونه دجامو دپاره دپُنبی کرلو څخه واخله ترکالو تیارولو پوری
بی شمیره مسئلی حل کولی سی ، اونه خپل بار دیوځای څخه بل ځای ته وړی سی، مقصد دا دی چی
هرانسان دخپل ژوند په هره شعبه کی دنورو زرګونو اولکونو انسانانو محتاج دی، ددوی دیوه اوبل سره
په تعاون او کومك کی دټولی دنیا انتظام چلیږی اوکه فکر وکړه سی نو داتعاون اوکومك ددنیاپه ژوند
کی یوازی ضروری نه دی، بلکه دمرګ څخه واخله په قبرکی ترښخولو پوری ټولی مرحلی هم ددی تعاون
محتاجه دی ، بلکه تردی وروسته هم دپس ماندګانو ودعاګانو اوثواب رسولو ته محتاجه وی .
الله ﷻ په خپل لوی اوکامل قدرت سره ددی دنیا نظام داسی محکم جوړکړی دی چی هر یوانسان بی دبل
محتاج جوړکړی دی که غریب دپیسو دپاره دمالدار محتاجه دی نومالدارهم دمحنت اومشقت دپاره

دغریب مزدوری ته محتاجه دی سوداګر دګراك محتاجه دی اوګراك دسوداګر، سرای جوړوونکی دبنا، ترکاڼ (نجار) اوپښ محتاجه دی اوداټول دده محتاجه دی ، که داسراسر احتیاج نه وای اوکومك یوازی داخلاقو په بنآء وای نوهیڅابه دبل کار نه وای کړی اوددی به هم دغه حال وای کوم چی په دی دنیاکی دعامو اخلاقو دقدر کولو دی ، اوکه دا دکارونو تقسیم دحکومت یادملګرو ملتونو یابلی اداری دطرفه څخه په صورت دقانون نافذ کیدی نو ددی به هم هغه انجام وای کوم چی نن په ټوله دنیاکی دقانون انجام دی ، چی قانون یوازی په ایکټونوکی محفوظ دی اوپه بازار اودفترونوکی درشوت بی ځایه رعایت، فرض نه پیژندو اوبی کاریٔ قانون چلیږی، دامحضی داحکم الحاکمین قادر مطلق الله پاك ﷻ نظام دی چی دمختلفو خلګوپه زړونوکی یی دمختلفو کارونو شوق او صلاحیّت پیداکړی دی اودوی دخپل خپل ژوند محوّر دغه کار جوړ کړی دی .

هر یکی بهر کاری ساختند.................... میل او را در دلش انداختند

هر یو یی دیو کار دپاره پیدا کړی دی او دهغه کار مینه یی دهغه په زړه کی اچولی دی .

اوکه داسی نه وای دیوه حکومت یابین الاقوامی اداری دطرفه څخه ددی کارونو تقسیم کیدی اوچاته یی دترکاڼی چاته یی دپښتوب چاته یی دجارو وهلو، اوچاته یی داوبو رسولوکار، چاته یی دخوراك انتظام حواله کولی نو هیڅابه هم په ځان شپه اوورځ نه وای یوه کړی (دکارکولو دپاره) اونه به یی پوره حکم منلی الله ﷻ چی کوم انسان دکوم کاردپاره پیداکړی دی دهغه کارمینه یی دده په زړه کی اچولی ده ، دی بغیر دڅه قانونی مجبوری څخه دغه خدمت دخپل ژوند کار ګڼی او ددغه په ذریعه خپل رزق حاصلوی ددی محکم نظام دا نتیجه ده چی دانسان ټول ضرورتونه دیوڅو پیسو په خرڅ کولو سره په آسانی سره رسیږی تیار پوخ خوراك ، ګنډلی تیاره سوی جامه ، تیاردلرګی سامان ، تیار داوسیدلوکور انسان په یوڅو پیسو خرڅ کولوسره حاصلولی سی ، که دانظام نه وای نو یوه کروړپتی (بډای، شتمن) انسان که په کروړونو روپی خرڅولی نو یوه دا نه دغنم به یی نه وای حاصله کړی ددی قدرتی نظام دانتیجه ده چی که تاسی په یوه هوټل کی لږ درنګ وکی او دکومو شیانو څخه چی تاسی فآئده اخلی او ددی معاینه وکړی نومعلومه به سی ، چی اوړه دامرتکی څخه ، غوړی دپنجاب څخه، غوښه دسیند څخه، مصالحی (دارو) دمختلفو ملکونو څخه، لوښی اودلرګی سامان دمختلفو ملکونو څخه، کارکوونکیّ مّزدوران، اشپزان دمختلفو ښارونو څخه ستاسی په خدمت کی لګیدلی دی او یوه دوی چی کومه ستاسی خولی ته رسیږی ، په دی کی په لکونو ماشینانو حیوانانو او انسانانو کارکړی دی اوتردی وروسته ستاسی دخولی خوندښه کوی، تاسی چی سهار دکوره وزئ، دری څلورمیله مزل کوی ، اوددی وخت یاطاقت ستاسی سره نسته، اوتاسی ته ټیکسی (سراچه)، رکشه یابس ورسیږی چی اوسپنه یی داسټرلیا، لرګی یی دبرما، مشینری دامریکی وی، ډریور (چلوونکی) دفرنټییر، کنډیکټر دیوپی، دادکوم کوم ځای سامان اودکوم کوم ځای مخلوق ستاسی دخدمت دپاره ولاړدی ، چی یوازی یوڅو پیسی ورکړی او په دی ټولو باندی خدمت وکړی، دوی کوم حکومت مجبورکړی دی یاچا پابندکړی دی چی داټول هرڅه یی

تاته تیارکړې دې بس دې قدرتي قانون چې دزړونو مالك دې ددې ټولوزړونه دې طرف ته جاري کړې دي نن صبا سوشلستو ملکونو داقدرتي نظام بدل کړې، داشیان یې دحکومت ذمه واري جوړه کړې ده چې کوم سړې به کوم کارکوي ، ددې دپاره یې ترټولو اول دزور اوظلم په ذریعه دانسان آزادي ختمه کړه چې ددې په نتیجه کې په زرگونو انسانان قتل سول په زرگونو بندیان سول اوپاته انسانان یې دسخت زور اوظلم په ذریعه دماشین دپرزو په ډول سره استعمال کړل ، ددې په نتیجه کې که یوخاې دځینو شیانو پیدااوارزیات هم سول نودانسانانوانسانیت یې ختم کې اوکه زیات نه سو نو دا سودا ارزانه نه سوه . په قدرتي نظام کې هرانسان آزادهم دی اوپه قدرتي تقسیم سره دخاصوخاصوکارونودپاره طبیعتونه مجبور هم دي اودغه مجبوري دده طبیعت هم غواړي نوپه دې وجه دې څه جبرهم نه محسوسوي،ترسخت لا دسخت اوتر ذلیل لاذلیل کاردپاره په خپله وړاندې کیدونکي اوکوشش کوونکي هروخت په هره زمانه کې پیدا کیږي اوکه یو حکومت ددوی ددې کار دپاره په مجبوره کولو پسې سي نوبیابه ټول ورځخه تښتي لنډه دا ده چې دټولې دنیانظام دیوه اوبل په تعلق سره قآئم دی، لیکن ددې تصویر یوبل مخ هم دی چې که د جرمونو، غلاګانو، ډاکو، قتلونو اولوټولو اوچور کولو دپاره دادیوه اوبل سره تعاون شروع سي، دغلو اولارو نیوونکو لويې لويې منظمې ډلې جوړې سي نوداتعاون اوکومك بياددې دنيا ټول نظام درهم برهم کولای هم سي، معلومه سوه چې دادیوبل سره تعاون دوه سري اودوطرفه توره ده، چې پرخپل ځان هم چلیدې سي اوددنیا نظام هم بربادولې سي، اودا دنیاچې کله دخیر اوشر، ښه اوبد یومرکب معجون دی، په دې وجه په دې کې داسې کیدل هم کمه لیري خبره نه وه چې دجرمونو اوقتل اولوټ یانقصان رسولو دپاره په کې دیوبل سره دتعاون ، قوت استعمالول شروع سي اودا یوازې احتمال نه بلکه واقعه جوړه سوه اومخ ته راغله، نوددې درڈ عمل په ډول ددنیا هوښیارانو دخپل حفاظت دپاره په مختلفو نظر یو باندې دخاص خاص جماعتونو یاقومونو بنیاد کښیښووی ، چې دیوه جماعت یایو قوم خلاف چې کله بل جماعت یاقوم حمله وکړي، نو دوی ټول به دهغوی دمقابلې دپاره دیوبل سره دتعاون قوت استعمال کړي خپل مدافعت به حاصل کړي .

دقومونو تقسیم: دعلامه عبد الکریم شهرستاني په (الملل والنحل) کې دي چې په اول کې کله انساني آبادي زیاته نه وه، نوددنیا دڅلورو طرفونوپه اعتبار سره څلور قومونه جوړ سول، مشرقي، مغربي، شمالي، جنوبي، په دوی کې دهرطرف خلګوبه خپل ځان ته یوقوم او نوروته نورقومونه ویل، اوپردې بنیادیې تعاون اودیوه اوبل سره کومك کوي،تردې وروسته کله چې آبادي زیاته خپره سوه نودهرطرف په خلګوکې پرنسبي اوخانداني بنیادونودقومیّت اواجتماعیت تصوّریواُصول جوړسو،دعربوټول نظام په دې نسبي اوقبآئلي بنیاد باندې وو ، پردې به جنگونه کیدل، بنوهاشم یوقوم، بنوتمیم بل قوم، بنوخزاعه دریم قوم، دهندوستان په هندوانوکې خوترننه پورې دلوړذات اولاندې ذات جلاوالي دغه ډول چلیږي دیورپي قومونو نوی دور نه خپل نسب باقي پرینښووی اونه یې ددنیا نسبونه یوڅه وګڼل، کله چې په دنیا کې ددوی ترقي سوه نونسبي اوقبآئلي قومیتونه اوتقسیم یې ختم کې، بیا یې پرعلاقآئي

اوصوبايي وطني اولساني بنيادونو باندې انسانيت تړلی کې. جلا جلا قومونه يې ودرول اونن هم دغه سکه تقريباً په ټوله دنيا چليږي ترڅو چې دا جادو په مسلمانانو باندې هم وچليدې او يوازې په عربي، ترکي، عراقي، سندهي کې تقسيم نه سو، بلکه په دې کې هم تقسيم درتقسيم سو. مصري، شامي، حجازي، نجدي او پنجابي، بنګالي، سندهي، هندي اونور جلا جلا قومونه جوړ سول. دحکومت ټول کار وبار يې پردې بنيادونو باندې وچلوې، ترڅو چې داصوبايي دښمني ددوی په رګونوکی وچليده او دهرې صوبې دخلګو تعاون او ديو بل سره کومك هم په دې بنيادونو باندې شروع سو.

(دقوميت او اجتماعيت دپاره قرآني تعليم)

قرآن کريم انسان ته بياهيرسوی سبق وريادکی. دسورة نسآء دشروع په آيت کې يې دا ښکاره کړه چې تاسې ټول انسانان ديوه مور اوپلار اولاد ياست، نبي کريم ﷺ ددې تشريح دحجة الوداع په خطبه کې داسې وکړه چې يوه عربي لره پريوه عجمي ياسور لره پرتورهيڅ فضيلت نسته، دفضيلت مدار يوازې پرتقوی اودخدای ﷻ په حکم منلو باندې دی، دی قرآني تعليم د. اِنَّمَا الۡمُؤۡمِنُوۡنَ اِخۡوَةٌ اعلان وکی، دحبشو تور يې دسور ترکي او رومي سره دعجمو دلاندې ذات انسانان يې دعربو دقريشو اوهاشميانو سره ورونه کړل، قوميت او ورورولي يې په دې بنيادباندې قآئمه کړه چې دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ منونکی يو قوم اونه منونکی يې بل قوم دی، دا هغه بنياد وو چې دابوجهل اوابولهب خانداني قرابت يې دنبي کريم ﷺ څخه پريکی اودحبشي بلال ؓ اوصُهيب ؓ رومي سره يې وتړی.

حسن زبصره بلال ازحبش صهيب ازروم زخاك مکّه ابوجهل اين چه بو العجبي است

داخومره عجبه خبره ده چې په بصره کې حسن ؓ اوپه حبشه کې بلال ؓ اوپه روم کې صهيب ؓ پيدا کيږي او دمکې په خاوره کې ابوجهل پيدا کيږي.

ترڅو چې قرآن کريم اعلان وکی: خَلَقَكُمۡ فَمِنۡكُمۡ كَافِرٌ وَّمِنۡكُمۡ مُّؤۡمِنٌ يعنی الله ﷻ تاسې ټول پيدا کړاست بيا تاسې په دوو حصو کې تقسيم سواست څه کافران سواست څه مؤمنان، په بدر، اُحد، احزاب اوحُنين جنګونو کې ددې قرآني تقسيم عملي مظاهره سوې وه، چې نسبي ورور چې کله دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ داطاعت څخه ووتی، نود مسلمانان ورور دوروروَلي قرابت اودتعاون رابطه دده څخه قطع سوه او هغه دده دتورې تر ګذار لاندې راغی، نسبي ورور توره را واخيسته مقابلې ته راغی نو مسلمانان ورور يې کومك ته ور ورسيدی، دبدر، اُحد اوخندق دغزاګانو واقعات په دې باندې شاهدي دی.

هزار خويش که بيګانه از خدا باشد .... فدائی يك تن بيګانه که آشنا باشد

په زرګونو خپلوان چې دخدای ﷻ څخه په دې وي، تر هغه يوه پردي دې قربان سي چې دخدای ﷻ سره آشنا وي

په ذکر سوی آيت کې قرآن حکيم دتعاون اويو بل سره دکومك کولو هم دامعقول اوصحيح اصول ښوولی دی، وَتَعَاوَنُوۡا عَلَى الۡبِرِّ وَالتَّقۡوٰى وَلَا تَعَاوَنُوۡا عَلَى الۡاِثۡمِ وَالۡعُدۡوَانِ يعنی په نيکۍ اوخدا ترسي باندې تعاون کوی، پربدی او ظلم باندې تعاون مه کوی.

فکروکړی چې په دې کې قرآن کريم داعنوان هم اختيارنه کی چې د مسلمانانو ورونوسره تعاون کوی او

دغیرمسلمانانو سره یې مه کوی، بلکه دمسلمانانو سره دتعاون کولو چې کوم اصلي بنیاد دی یعنی نیکی او دخدای ﷻ څخه بیره هغه یې دتعاون کولو بنیاد مقرر کی ، ددی صفامطلب دا دی چې مسلمان ورور هم که دحق خلاف یاظلم اوزیاتی طرف ته روان وی ، نوپه ناحقه اوپه ظلم دده هم کومك مه کوی ، بلکه ددی کوشش کوی چې دناحقی اوظلم څخه دده لاسونه ونیسی ځکه چې په حقیقت کی دا دده صحیح کومك دی چې په ظلم او زیاتی کولو سره دده دنیا اوآخرت تباه نه سی .

په صحیح بخاري اومسلم کی د حضرت انس ﷺ څخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، اُنصُرْ اَخَاكَ ظَالِمًا اَوْ مَظْلُومًا یعنی دخپل ورور کومك کوه برابره خبره ده که دی ظالم وی اوکه مظلوم وی ، صحابه کرام ﷺ چې په قرآنی تعلیم باندی رنگ سوی وه ، پوښتنه کوی په حیرانتیا سره چې یارسول الله ﷺ دمظلوم وروړپه کومك کولو خومونږ پوه سو لیکن دظالم دکومك څه مطلب دی، ده ﷺ وفرمایل چې دی دظلم څخه منع کړی دا دده کومك دی ، دقرآن کریم دی تعلیم دنیکی اوتقوٰی (یعنی دنیك کاراو دخدای ﷻ څخه دبیری) اصلی مُعیار جوړکی اوپه دی یی دمسلمان قوم تعمیروکی اوپه دی یی دیوبل سره دتعاون او کومك کولو بلنهٔ ورکړه، اوددی په مقابله کی یی اثم اوعُدوان یعنی گناه اوزیاتی سخت جرم مقررکی، اوپردی یی دتعاون څخه منع وکړه، دبِرّ اوتقوٰی دوه لفظونه یی اختیار کړل ، جمهور مفسّرین رحمهم الله دبِرّ معنی دلته (فعل الخیرات) یعنی نیك عمل مقرره کړی ده ، اودتقوٰی معنی یی (ترك المنکرات) یعنی دبدو پرینښوول مقررکړی دی، اولفظ داثم مطلقی دگناه او معصیت په معنی دی، برابره خبره ده که دحقونوپه اړوندوی اوکه دعبادتونو ، اودعدوان لفظی معنی ترحد تجاوز کول دی مراد ورڅخه زور اوزیاتی دی .

په بر اوتقوٰی باندی دتعاون کولو اوکومك کولو دپاره نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایلی دی ، اَلدَّالُّ عَلَی الْخَیْرِ کَفَاعِلِهٖ یعنی کوم سړی چې دنیکئ لار ښیی نو دده دومره ثواب دی لکه دغه نیکی چې ده په خپله کړی وی داحدیث ابن کثیرپه حواله دبزار نقل کړی دی ، اوپه صحیح بخاری کی دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې کوم سړی خلکوته هدایت اودنیکی طرف ته بلنه ورکوی نوڅومره خلك چې په دغه بلنه باندی نیك عمل کوی ددی ټولو دثواب غوندی ده ته هم ثواب رسیږی بغیرددی څخه چې ددغو خلکو دثواب څخه څه کم کړل سی ، اوکوم سړی چې خلك دگمراهی یاگناه طرف ته رابولی نوڅومره خلك چې دده په رابللو په گناه کی اخته سول ، ددی ټولو دگناهونو برابره به دده گناه هم وی ، بغیرددی څخه چې د دوی په گناهونو کی کمی وکړل سی .

اوابن کثیر رحمه الله په روایت دطبرانی نقل کوی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې کوم سړی دیوه ظالم سره دده دکومك دپاره ولاړی ، دی داسلام څخه ووتی ، په دی بنآء باندی سلفو صالحینو دظالمانو بادشاهانو دنو کری اوکم منصب قبلولو څخه ځانونه په سختی سره ساتلی دی چې په دی کی د دوی دظلم کومك اواعانت دی، په تفسیر روح المعانی کی یی تردی آیت کریمه ، فَلَنْ اَکُوْنَ ظَهِیْرًا لِّلْمُجْرِمِیْنَ لاندی دا حدیث نقل کړی دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې دقیامت په ورځ به آوازوسی چې چیری دی

ظالمان خلګ او د دوی کومك کوونکی ، ترڅو چی هغه خلګ چاچی ظالمانو ته رنګ اوقلم برابر کړی دی ، هغه به هم ټوله داوسپنی په یوه تابوت کی جمع کړی ، جهنم ته به وغورځول سی .
دا دی دقرآن اوسنّت هغه تعلیم کوم چی په دُنیاکی دنیکی، انصاف، همدردی، اوښو خویونو دخپرولو دپاره دملّت هرفرد یوبلونکی جوړکړی، دروِلی وو اودظلم اوزیاتی دبندولو دپاره یی دملّت هریوفرد یوداسی سپاهی جوړکړی ووچی په پټه او ښکاره دخدای ﷻ دبیری څخه په خپله وظیفه پوره کولو باندی مجبوره دی ، ددی حکیمانه تعلیم اوتربیت نتیجه وه چی دنیا داصحابو﷡ اوتابعینو ﷭ په دور کی ولیدل ، نن هم که په یوه ملك کی دجنګ خطره پیداسی نو دښاری دفاع محکمی قآنمول کیږی او هر سړی ته ددفاع دچلونو دښوولو تعلیم ورکول کیږی ، لیکن دجرمونو دبندولو دپاره ددی هیڅ ځای هم کوم اهتمام نسته چی خلګ دخیر طرف ته بلونکی او دشر څخه منع کوونکی سپاهیانو جوړولو کوشش وکړی ، اوښکاره خبره ده چی ددی مشق نه په فوجی پریډونو سره کیدی سی اونه دښاری دفاع په طریقو سره، دا تعلیم په درسګاهونوکی دازده کولودی چی خلګ نن سبا دبد بختی څخه ددی شیانو سره نابلده دی، دبرّ اوتقوی اوددی دتعلیماتو داخله نن په عامو درسګاهونوکی ممنوع ده، اود اثم اوعدوان هریوه لاره خلاصه ده، بیادا بیچاره پولیس به ترکمه پوری دجُرمونو بندیز کوی چی ټول قوم دحلالو اوحرامو حق اوناحقو څخه بیګانه سی، جُرم کسب ګرځیدلی دی، نن صباچی کوم دجرمونو زیاتوالی، غلاګانی، ډاکی، قتلونه نحاشیانی هرځای اوپه هرملك کی ورځ په ورځ زیاتیږی اوقومی مشینریانی یی دبندولو څخه عاجزه دی ددی هم دا دوه سببونه دی چی یوه طرف ته حکومتونه ددی قرآنی نظام څخه لیری دی ، دقدرت خاوندان دبرّ اوتقوی پراصولو باندی دعمل کولو څخه بیریږی، که څه هم چی په نتیجه کی ورباندی بی شمیره سختی راځی، افسوس چی دوی داتریخ غرپ یووار دتجربی دپاره چیښلی وای اودخدای ﷻ دقدرت تماشایی لیدلی وای چی څنګه دوی ته اوعوامو ته دامن، سکون، آرام اوراحت پاك ژوند نصیب کیږی .
دوهم طرف ته عوامو داګڼلی ده چی جرمونه بندول یوازی دحکومت کار دی ، دوی دهرمجرم په جُرم باندی دپردی په اچولوسره عادت سوی دی یوازی دحق ثابتولو اوجُرمونو بندولو دپاره دریښتینی شاهدی ورکولو ګرسره رواج په دوی کی نه دی پاته سوی، دوی لره ځان په دی پوهول په کار دی چی دمُجرم په جُرم پرده اچول اودشاهدی ورکولوڅخه ځان ساتل دجُرم کومك کول دی چی د قرآن کریم له مخی حرام اوسخته ګناه ده ، اود، وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ دحکم څخه بغاوت دی

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ

حرام سول په تاسی باندی مرحیوانان اووینه اوغوښه دخنزیر اوپه کوم حیوان چی اواز وسی دغیرالله اوکوم چی مړسی دغاړی دخپه کیدوڅخه یا دویشتلو څخه ،

وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَآ أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا

یا درالویدو څخه یا دښکر وهلو څخه اوهغه چی وی‌یی خوری درنده مګر کوم چی تاسی ذبح کړی ، او

ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ

حرام دي هغه چي ذبح سي په ستانه باندي اودا چي تقسیموی په غشو دخمار ، دا دګناه کار دی ،

اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ

نن نا امیده سول کافران ستاسی ددین څخه نو د دوی څخه مه بیریږي

وَاخْشَوْنِ ۚ اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي

زما څخه و بیریږي نن ما پوره کی ستاسی دپاره دین ستاسی او پوره می کی په تاسی باندي احسان

وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ

خپل اوخوښ می کی ستاسی دپاره داسلام دین بیا چي څوك نا چاره سی په لوږه کی لیکن

مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ ۙ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾

ګناه ته مائل نه وی نو الله بخښني والا مهربانه دی

لنډتفسیر: په تاسی (داحیوانان اونور) حرام کړه سوي دي مردار (هغه حیوان کوم چي سره ددي چي ذبح یي واجب وي اوبی له شرعی وجه څخه مړسی) آووینه (بهیدونکی) اودخنزیر غوښه (دغه ډول دده ټول اجزآء) اوکوم حیوان چي (په قصد دثواب) دغیرالله په نامه کړل سوی وی اوکم چي دغاړي خپه کیدو څخه مړسی اوکم چي دوار (ویشتلو) څخه مړسی اوکوم چي دلوړځای څخه را ولویږی مړسی (مثلاً دغره څخه، یاڅاه ته) اوکوم چي دبل دښکر وهلو څخه مړسی اوکوم چي یودرنده یی (ونیسی) آووی خوری (اوددی څخه مړسی) لیکن (دمنخنقه څخه تر مَا اَكَلَ السَّبُعُ پوري چي دکوموذکر دی ددوی څخه چي) کوم چي تاسی (دساه ترختو مخکي په شرعی طریقه سره) ذبح کړئ (هغه ددی حراموالی څخه مستثنٰی دی) او (دارنګه) کوم حیوان چي (دغیرالله) په عبادت ګاهونو باندي ذبح کړل سی (حرام دی که څه هم په ژبه دغیر الله نوم وانه خلی ځکه چي مدار دحُرمت پرنیتِ خبیث باندي دی اوداکله په ویناسره ښکاره کیږی چي نوم ورباندي واخلی اوکله په کار سره چي په داسی ځایونوکی یی ذبح کړی) اودا (هم حرام دی) چي (غوښه اونور) تقسیموی په ذریعه دغشو دخاشی دا ټول ګناه (اوحرامه) ده، نن ورځ (یعنی اوس) کافران خلګ نااُمیده سول ستاسی ددین (دمغلوب کیدو اوورکیدو) څخه (ځکه چي ماشآء الله اسلام ښه خپور سو) نو ددی (کفارو) څخه مه بیریږئ (چي ستاسی دین به ورک کړی) اوزما څخه بیریږئ (یعنی زما دحکمونو مخالفت مه کوی) نن ورځ ستاسی دپاره ستاسی دین ما (په هرډول) کامل کی (په قوت کی هم

چې کفار ورځخه مایوسه سول اوپه احکامو اوقاعدو کې هم) او (په دې کاملولوسره) ماپرتاسې خپل انعام تمام کې (دیني انعام هم چې حکمونه پوره سول او دنیوي انعام چې قوت حاصل سو اوددین په کاملوالي کې دواړه راغلل) اوما اسلام ستاسې ددین دجوړیدو دپاره (په همیشه سره) خوښ کی (یعني تر قیامته پوري به ستاسې دادین وي ددې منسوخ کول اودبل دین منتخب کول به نه وي نوتاسې لره په کار دي چې زمادنعمت شکر اداکې اوپه دې دین پوره په پوره قائم سئ) بیا دذکر سوو شیانو دحراموالي معلومولوځخه وروسته داهم معلومه کړئ چې) کوم سړی دډیرې لوږې ځخه بې ارامه سي (اوپه دې وجه سره دالوړذکرسوي شیان وخوري) په دې شرط چې دکمې ګناه طرف ته دده میلان نه وي (یعني نه دضرورت ترقدر زیاته وخوري اونه یې خوند اخیستل مقصودوي دکوم چې یې په سورة بقره کې په غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ سره تعبیر فرمایلی دی) نویقینا الله ﷻ معاف کوونکی دی (اوکه دضرورت اندازه ورته پوره نه وي اویوه ګوله یادوې زیاتې وخوري او) رحمت والادی (چې په داسې حالت کې یې اجازت ورکی)

معلومات اومسئلې: دا دسورة مائده دریم آیت دی چې په دې کې ډیر اُصول اوفروعي احکام اومسئلې بیان سوي دي، اوله مسئله دحلالو اوحرامو حیواناتوده، دکومو حیواناتو غوښه چې دانسان دپاره ضررناکه ده، په جسماني ډول سره چې دانسان په بدن کې ورځخه دناجوړې بیره ده یاپه روحاني ډول چې په دې سره دانسان داخلاقو اوزړه دخرابیدو بیره ده، هغه قرآن، خبیث مقرر کړل اوحرام یې کړل، اوپه کومو حیواناتوکې چې کم جسماني یا روحاني ضررنسته، هغه یې پاك اوحلال مقرر کړل.

په دې آیت کې فرمایي چې حرام سوي دي پرتاسې باندې مردار حیوانات، ترمردار لامرداړ هغه حیوان دی چې بغیر دذبحې ځخه دکمې ناجوړې په سبب یاپه خپل طبعي مرګ مړسي، دداسې مُردار حیوان غوښه په (طبّي) ډول سره هم دانسان دپاره سخته مُضرّه ده اوپه روحاني ډول سره هم، البته په حدیث شریف کې دوه شیان نبی کریم ﷺ ددې ځخه مستثنی کړي دي یوماهي ، دوهم ملخ، داحدیث مسنداحمد، ابن ماجه، دارقطني، بیهقي اونورو روایت کړی دی.

دوهم ، شی کوم چې یې په دې آیت کې حرام کړی دی هغه وینه ده، اودقرآن کریم په بل آیت کې یې أَوْدَمًا مَّسْفُوحًا فرمایلی دی ، دا یې ښوولې ده چې ددې وینې ځخه مراد بهیدونکې وینه ده، په دې وجه اینه اوتوري سره ددې چې وینه ده خو ددې حکم ځخه مستثنی دی ، په ذکر سوي حدیث کې چې یې کوم ځای ماهي اوملخ دمرداري ځخه مُستثنی کړي دي هلته یې اینه اوتوري هم دوینې ځخه مستثنی کړې دي.

دریم شی غوښه دخنزیرده ، چې حرامه کړې یې ده، دغوښې ځخه مراد دده ټول بدن دی چې په هغه کې وازګه اوپلې اوهرڅه شامل دي.

ځلورم : هغه حیوانان دي چې دغیرالله دنامه دپاره مقررکړه سوي دي، بیاکه دذبح په وخت کې پرده هم دغیرالله نوم واخیستل سي نوداښکاره شرك دی، اوداحیوان په اتفاق سره دمردار په حکم کې دی لکه چې دعربو مشرکانوبه دخپلو بتانوپه نامه باندې ذبحه کوله یابوجاهل یې دیوچا پیر یافقیرپه نامه باندې ذبح کوي اوکه په وخت کې دذبحې یې نوم دالله ﷻ واخیستی ، لیکن حیوان یې دغیرالله په نامه

نذر کړی وو او دغیر الله درضا دپاره یی ذبح کړی ، نو جمهورو فقهاوو رحمهم الله دا هم تر ، مَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللهِ لاندی حرام کړی دی .
پنځم (مُنخنِقه) یعنی هغه حیوان حرام دی چی دغاړی دخپه کیدوپه وجه مړسی یاپه خپله په پوښی یاپوځای کی ومښلی اوپه ساه بندی سره مړسی، که څه هم چی (مُنخنقه) او (موقُوذة) هم په مرداره کی داخل دی، لیکن په جاهلیّت کی به یی دا حلال ګڼل نوځکه ددوی ذکریی جلاوکی .
شپږم (موقُوذة) یعنی هغه حیوان چی دسخت ګذار څخه مړسی، لکه په لکړی یاډبری یابل شی سره وویشتل سی ، اوکوم غشی چی پرښکار داسی ومښلی چی تیره سریی ورباندی ونه مښلی اودغه ښکارمړسی نوهم په (موقوذه) کی داخل دی اوحرام دی .
حضرت عدی بن حاتم رضی الله عنه نبی کریم ﷺ ته عرض وکی چی زه ځینی وخت په غشی ښکارکوم نوکه ښکار ددی څخه مړسی ، نوآیا زه یی خوړلی سم؟ ده ﷺ وفرمایل چی که دغه حیوان دغشی په پلنوالی باندی ولګیږی اومړسی نوپه (موقوذه) کی داخل دی، دغه مه خوره (او که په تیره طرف لګیدلی وی) اوزخم یی جوړکړی وی نوخوړلای یی سی، دا روایت جصّاص رحمه الله په احکام القرآن کی په خپل سندسره ذکرکړی دی، په دی کی شرط دا دی چی دغشی ویشتلو په وخت کی یی بسم الله ویلی وی .
کوم ښکارچی دټوپك په ګولی ولګیږی اوهلاك سی، دغه هم فقهاوو رحمهم الله دموقوذه په حکم کی داخل کړی اوحرام کړی دی، امام جصاص) دحضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنه څخه نقل کړی دی ، چی هغه به فرمایل اَلْمَقْتُولَةُ بِالْبَنْدُقَةِ تِلْكَ الْمَوْقُوذَةُ یعنی دټوپك په ذریعه چی کوم حیوان قتل کړه سو هم دغه موقوذه دی اوحرام دی، امام ابوحنیفه رحمه الله شافعی رحمه الله مالك رحمه الله اونور ټول په دی متفق دی (قرطبی)
اووم (مُتَرَدِّيه) یعنی هغه حیوان چی دغره دسریابل لوړځای څخه را ایله سی یاڅاه ته ولویږی اومړسی، دغه هم حرام دی په دی وجه دحضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه څخه روایت دی چی که یوښکارپه غره باندی ولاړوو اوتاپرغشی بسم الله وویل اوودی ویشتی اوهغه دغشی دګذار څخه کښته ولویدی مړسو نودغه مه خوره، ځکه چی په دی کی احتمال دی چی دده مرګ دغشی دګذار څخه نه وی سوی اودایله کیدلوپه وجه مړسوی وی، نودی به په متردّیه کی داخل وی، دغه ډول که پریوه مرغه یی دغشی ګذاروکی اوهغه اوبوته ولویدی نوددی خوراك څخه یی هم په دی وجه منع فرمایلی ده چی دااحتمال دی چی دده مرګ دډوبیدو په وجه سوی وی (جصاص)
اوحضرت عدیّ بن حاتم رضی الله عنه دا مضمون د نبی کریم ﷺ څخه هم روایت کړی دی (جصاص)
اتم (نطیحه) یعنی هغه حیوان چی دټکر اوښکر وهلو څخه مړسی لکه ترموټر، ګاډی یابل شی لاندی سی، مړسی یی یایی بل حیوان په ښکرونو ووهی مړسی .
نهم : هغه حیوان چی بل درنده حیوان یی څیری کړی اومړسی، ددی نهو قسمونو دحراموالی بیانولو څخه وروسته دیوی استثنآء ذکرسوی دی، فرمایی ، اِلاَّ مَاذَكَّيْتُمْ یعنی که په دی حیوانانوکی تاسی یوژوندی پیداکی اوذبحه موکی نوحلال سو او خوړل یی جآنزدی، دا استثنآء داولنیو څلورو

قسمونو سره نسي متعلقه کيدي، ځکه چې په مرداره اووينه کې خوددې امکان نسته اوخنزيراو مَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ په خپل ذات کې حرام دي، ذبح کول اونه ذبح کول په دوی کې برابردي، په دې وجه دحضرت علي ﷺ ابن عباس ﷺ حسن بصري رحمه الله قتاده او نورو سلفو صالحينو رحمهم الله په دې باندې اتفاق دی چې دا استثناء داولنيو ځلورو څخه وروسته يعنې ترمنخنقة اوتردي دوروسته سره تعلق لري، نو په دې وجه ددې مطلب دا سو چې په دې ټولو صورتونو کې که حيوان ژوندی پيدا سو، دژوند نښاني په کښې وي اوپه دې حالت کې دالله ﷻ په نامه ذبح کړل سونو هغه حلال دي، برابره خبره ده که منخنقه وي يااموقوذه يا متردّيه اونطيحه ياکوم بل حيوان خيري کړي وي، په دوی کې په هريوه کې چې دژوند نښاني وي اوذبح سونو حلال دي.

لسم: هغه حيوان حرام دی چې پرنُصب ذبح کړل سوی وي، نُصب هغه ډبرې دي کومې چې دکعبې پرشاوخوا درول سوي وي اوپه جاهليّت کې به ددې عبادت کيدې اوحيواناان به يې راوستل د دوی په خواکې به يې د دوی دپاره قربانول اودابه يې عبادت ګڼي.

دجاهليّت خلګ ددې ټولو قسمونو حيوانانو په خوړلو عادت وه کوم چې په خبآئثوکې داخل دي، قرآن کريم دا ټول حرام کړل.

يوولسم: شی کوم چې دې آيت حرام کړې دي هغه (اَسْتِقْسَامْ بِالْاَزْلَامِ) دي، ازلام دزَلَمْ جمع ده، زلم هغه شی ته ويل کيږي کم چې په جاهليّت کې عربوددې کاردپاره مقررکړي وو، چې دبخت ازمايښت اوامتحان به يې په کوی، اودا اووه غشي وه چې پريوه يې نعم (هو) پربل يې لا (يا) اودغه ډول نور الفاظ ليکلي وه اوداغشي به دبيت الله دخادم سره وه، کله چې به يوه سړي خپل بخت معلوموی يادآئنده دپاره به يې ديوه کارفآئده مندکيدل يا مُضر کيدل معلوموی نودکعبې خادم ته به ولاړي اوسل روپې به يې هغه نذرانه (شکرانه) ورکړي، هغه به دغه غشي دترکش څخه يويو راايستې که لفظ د (نعم) به په راووتې نوګڼل به يې چې داکار فآئده مندي اوکه (لا) به راووتې نوګڼل به يې چې داکارنه دي کول په کار، دحرامو حيوانانوپه سلسله کې ددې دذکر کولووجه داده چې دعربو داهم عادت ووچې يو څوکسان به شريك سول يواوښ يابل شی به يې ذبح کې خودغوښې تقسيم به يې دشرکت مطابق نه کوی، بلکه ددې غشوپه غشوبه يې تقسيم کوی، چې څوك به پکښې بالکل محرومه سو، چاته به ډيره زياته اوچاته به ترحق کمه ورسيده، په دې وجه دحيوانانو دحراموالي سره يې ددې کار حراموالي بيان کې.

عالمان فرمايي چې دراتلونکې زمانې حالات اودغيبو دشيانو معلومولو چې دڅومره طريقو رواج دی، برابره خبره ده که دعلم جفر په ذريعه وي او که دلاس په کتو يا دفال ايستلو په ذريعه وي داټولې طريقې د (استقسام بالازلام) په حکم کې دي.

اود (استقسام بالازلام) لفظ کله دخُمار دپاره هم ويل کيږي په کوم کې چې دپچې يالاټرې په طريقوسره حقونه مقررکړه کيږي، دا هم دقرآن په نص باندې حرام دي کوم چې قرآن کريم دميسر په نامه سره منع کړي دي، په دې وجه حضرت سعيدبن جبير ﷺ مجاهد رحمه الله اوشعبي رحمه الله فرمايي لکه څنګه چې عربو

دازلام په ذریعه حصّی ایستلی دغه ډول په فارس اوروم کی په شطرنج، چو سر اونورو مهرو سره دا کار اخیستل کیدی دادازلام په حکم کی دی.
مظهری داستقسام بالازلام دحرمت سره ارشاد فرمایی: ذٰلِكُمْ فِسْقٌ یعنی په دی طریقه بخت معلومول یاحصی مقررول فسق یعنی ګمراهی ده تردی وروسته ارشاد فرمایی.
اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ دِيْنِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ یعنی نن ورځ کفار ستاسی پردین باندی دغالب راتلو څخه مایوسه سوی دی، ځکه نواوس تاسی ددوی څخه بیره مه کوی البته دالله ﷻ څخه بیره کوی.
دا آیت دهجرت په لسم کال په حجة الوداع کی دعرفات په ورځ پر نبی کریم ﷺ نازل سو، په داسی وخت کی چی مکّه مکرّمه اوتقریبًا ټول عرب فتح سوی وه، پرټول جزیرة العرب باندی اسلامی قانون جاری وو، په دی وجه یی وفرمایل چی داوس څخه مخکی به چی کفاروکمی منصوبی اوپلانونه جوړول چی دمسلمانانو ټولی زمونږپه مقابله کی کمه هم ده اوکمزوری هم ده، دابه ختم کړل سی، اوس په دوی کی نه دغه حوصلی پاته دی اونه په کښی دغه طاقت پاته دی، نو مسلمانان دی ددوی دطرفه څخه مطمئن سی دخپل رب په اطاعت اوعبادت کی دی شروع سی.

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا.
ددی آیت دنزول خاص شان دی، دعرفات ورځ ده چی دټول کال په ورځوکی سرداره ده او اتفاقًا داعرفات دجمعی په ورځ راغلی وو، چی ددی فضیلتونه معلوم دی، ځای دعرفات میدان جبلِ رحمت (درحمت غره) ته نژدی دی، چی دعرفات په ورځ دالله ﷻ دطرفه څخه درحمت دنازلیدو خاص ځای دی، وخت ترمازدیګر وروسته دی چی په عامو ورځوکی هم مبارك وخت دی اوخاص بیادجمعی په ورځ چی ددُعا دقبلیدو ساعت دډیرو روایتونو مطابق په دی وخت کی راځی اودعرفات په ورځ نورهم زیات په خصوصیّت سره ددُعاګانو دقبلیدو خاص وخت دی، دحج دپاره دمسلمانانو ترټولو لویه اوله اجتماع ده چی تقریبًا یو نیم لك صحابه کرام (رضوان الله علیهم اجمعین) په کښی شریك دی رحمة للعٰلمین دصحابه کرامو ﷺ سره تر جبلِ رحمت لاندی پر خپله اوښه (عضبآء) باندی سپور دی اودحج په لوی رکن یعنی وقوف عرفات کی مشغول دی.
ددی فضیلتونو، برکتونو اورحمتونو په سایه کی دا آیت کریمه په نبی کریم ﷺ نازلیږی، دصحابه کرامو ﷺ بیان دی چی کله پرده ﷺ دا آیت په ذریعه دوحی نازل سونو دقانون مطابق دوحی دروندوالی اوبار دومره محسوس سوچی اوښه یی کښېنته کړه، تردی چی مجبوره سو او کښېنستی، حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمایی چی دا آیت تقریبًا دقرآن آخری آیت دی، تردی وروسته یوآیت هم داحکامو په اړوند نه دی نازل سوی، یوازی دترغیب اوترهیب یوڅو آیتونه دی چی نزول یی تردی آیت وروسته شوول سوی دی، ددی آیت تر نازلیدو وروسته نبی کریم ﷺ په دی دُنیاکی یوازی یواتیا ۸۱ ورځی ژوندی وو، ځکه چی دسنـ۱۰ـه هجری په نهمه ۹ دذی الحجی دا آیت نازل سواوپه سنـ۱۱ـه هجری دوولسمه ۱۲دربیع الاول نبی کریم ﷺ وفات سو.(۱)

(۱) دا دمشهور قول په وجه لیکل سوی دی گنی خپله حضرت مؤلف قدس سره پخپله رساله سیرت خاتم الانبیاء صـ ۱۴۴ باندی کی دحافظ ابن حجر عسقلانی رحمه الله اوحافظ مغلطانی رحمه الله په حواله دحضور ﷺ تاریخ وفات دویم ربیع الاول صحیح گنلی دی او یو (۸۱) ورځی په دی حساب سره جوړیږي (محمد تقی عثمانی رحمه الله)

دا آیت چی په دی خاص شان او اهتمام سره نازل سو ددی منشأ هم دملّت اسلام او مسلمانانو دپاره یوه ډیره لویه خوشخبری اولوی انعام اوداسلام یوه امتیازی نخښه اوشان دی چی خلاصه یی داده چی حق دین اودالله ﷻ دنعمت لوړه درجه چی په دی دنیاکی مخلوق ته ورکیدونکی وه هغه نن مکمله کړل سوه، گویا چی دحضرت آدم علیه السلام دپیداکیدو ځخه وروسته دهغه وخت ځخه چی دکوم حق دین اودالله ﷻ دنعمت نازلیدل او رواج کیدل شروع سوی وه اوپه هره زمانه اوهره حصه دمځکی کی چی دحال مناسب ددی نعمت یوه حصه دآدم علیه السلام اولادته ورکول کیده، نن هغه دین اونعمت په مکمل صورت کی په خاتم الانبیآء رسول الله ﷺ باندی نازل او دهغه اُمّت ته ورکړل سو.

په دی کی دټولو انبیاوو اورسولانو علیهم السلام په ټولی کی دسیّد الانبیآء ﷺ دسعادت اولوی شان اظهار ښوول دی، خوددی سره دټولو اُمتونو په مقابله کی داُمتِ مرحومه هم دیوه خاص اولوړشان ښکاره ثبوت دی، هم داوجه ده چی یووخت دیهودو یوځو عالمان دحضرت فاروقِ اعظم رضی الله عنه په خدمت کی حاضر سول اوعرض یی وکی چی ستاسی په قرآن کی یوداسی آیت دی چی که داپر یهودو نازل سوی وای نودوی به ددی آیت دنزول دورځی دخوشحالی یوجشن کولای، فاروق اعظم رضی الله عنه پوښتنه ورځخه وکړه چی هغه کوم آیت دی ؟ دوی دا آیت ، اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ ووایه ، حضرت فاروقِ اعظم رضی الله عنه ورته په جواب کی وویل چی هو! مونږ پوه یوچی دا آیت په کوم ځای کی اوپه کومه ورځ نازل سوی دی ، اشاره ددی خبری طرف ته ده چی دغه ورځ زمونږ دپاره ددوچندی خوشحالی (اختر) ورځ وه یعنی دوه اختره وه په دغه ورځ چی یو عرفات وو او بل جمعه وه .

(داختر او خوشحالي کولو اسلامي اُصول)

دفاروقِ اعظم رضی الله عنه په دی جواب کی دیوهِ اسلامی اُصول طرف ته هم اشاره ده چی دټولی دُنیا په قومونوکی یوازی داسلام یوه امتیازی نښانه ده، هغه داچی په دنیاکی هرقوم اودهرمذهب اوملّت خلگ ترخپلو حالاتو اوخصوصیاتو لاندی دخپلو خاصو خاصو تاریخی واقعاتو یادگارونه جوړوی اودغو تاریخونوته ددوی په نزد دیوه اختر یاخوشحالی حیثیت حاصل وی، کله دیوه لوی سړی دپیدا ایښت یامرگ یاپرتخت دکښینستو ورځ جوړیږی اوکله دیوه خاص ملك یاښار دفتح یادیوی بلی یادیوی بلی لویی تاریخی واقعی چی مطلب یی دکومو خاصو خلگودعزت زیاتولو ځخه ماسوا نورهیڅ نه وی، اسلام دشخص پرستی قآئل نه دی، اسلام دجاهلیت رسمونه اودخلگو یادگارونه پاته کړی دی، داُصولو یعنی په دین کی دبنیادی خبرو اومقصدونو دیادگارونو قآئمولو اصول یی جوړ کړی دی .

حضرت ابراهیم علیه السلام ته یی د (خلیل الله) خطاب ورکی اوپه قرآن کریم یی دده دامتحانونو او دده دمکملی کامیابی ستاینه وکړه، دوَاِذِ ابْتَلٰی اِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ مطلب همدادی ، لیکن نه یی دده دپیدا ایښت ورځ

ولمانځله، نه دمرګ اونه یې دده داولاد حضرت اسمٰعیل ؈ اودده دموربی بی دپیدا ایښت اومرګ یانورو حالاتوکم یادګار قائم کړی، البته ددوی په کارونوکی چی کوم شیان ددین دمقصدونو سره متعلق وه، دهغو یادګارونه یی نه یوازی محفوظ پاته کړه، بلکه دراتلونکو نسلونو ددین اومذهب جزونه اوفرض اوواجب یی مقررکړل، قرباني، ختنه (سنتی) دصفا اومروه په منیځ کی ځغاسته، په منٰی کی دری ځایه شیطان ویشتل داټول ددغه بزرګانو دداسی کارونو یادګارونه دی چی دوی خپل نفسانی جذبات اوخپل طبعي خواهشونه دالله ﷻ درضا حاصلولو دپاره وراندی کول اوادا کول به یی ، اوپه کومو کی چی دهری زمانی اوهر وخت خلګو ته ددی خبری سبق ورکول کیږی چی مخلوق ته دخدای ﷻ درضا دحاصلولو دپاره دخپل ترخوږ لاخوږ اوترګران لاګران شی قربانول په کار دی .

دغه ډول اسلام ترلوی لا دلوی سړی دمرګ اوژوند یادده دشخصی حالاتو دکومی ورځی دجوړولو په ځای د دوی دعملونو ورځی جوړی کړی دی چی دیوه خاص عبادت سره یی تعلق دی، لکه شبِ برات، رمضان المبارك، شبِ قدر، دعرفات ورځ، دعاشورآء ورځ اونوری، اخترونه یی یوازی دوه مقررکړل، او هغه هم خاص په دینی لحاظ سره اولنی اختر دروژی په ختمیدو اودحج دمیاشتو په شروع کیدو باندی، او دوهم اختر دحج عبادت څخه په فارغ کیدو باندی مقرر سو .

لنډه دا ده چی دحضرتِ فاروق اعظم ؄ ددی جواب څخه دامعلومه سوه چی دیهودو او نصاراوو په شان زمونږ اخترونه دتاریخی واقعاتو تابع نه دی ، چی په کوم تاریخ کومه مهمه واقع سوی ده، دهغی مونږ اختر جوړ کړو، لکه چی دجاهلیّت رواج وو ، اودنن صبا جاهلیّت دا نور هم زیات خپورکړی دی، تردی چی دنورو قومونو څخه یی نقل کی، مسلمانان هم په دی کی اخته سول .

عیسایان دحضرتِ عیسٰی ؈ دپیدا ایښت دورځی اختر جوړوی نومسلمانانو هم ددوی څخه نقل وکی اودنبی کریم ﷺ دپیدا ایښت په ورځ باندی یی دعیدِ میلاد النّبی ﷺ په نامه سره عیدِ میلاد جوړکی په دی ورځ په بازارونوکی جلسونه راباسی اوقسم قسم خرافات په کښی کوی اودشپی چراغان کوی اودا هرڅه عبادت ګڼی، چی ددی هیڅ اصل داصحابو ؄ تابعینو اودأمت دنورو مشرانوپه عمل کی نه پیدا کیږی .

اوحقیقت خو دا دی چی دا دورځو جوړولو طریقه په هغه قومونوکی چلیدا ای سی چی دباکماله افرادو او د دوی دحیرانوونکو کارنامو په لحاظ سره مُفلسان وی ، دوه، څلور کسان په ټول قوم کی ددی قابل وی او د دوی هم کوم مخصوص کارونه داسی وی چی یادګار جوړول یی قومی فخروی، په اسلام کی که ددی ورځو جوړولو رواج شروع سی نوتریوه لك شلو زرو څخه زیات خو یوازی انبیآء دی چی په دوی کی دهر یوه نه یوازی پیدا ایښت بلکه د دوی دحیرانوونکو کارنامو یو اوږد فهرست دی چی ورځی جوړول به یی په کار وی ، ترانبیاوو ؊ وروسته چی دخاتم الانبیآء ﷺ پاك ژوندته وکتل سی، نودده ﷺ دژوند شاید یوه ورځ دداسی کارنامو څخه خالی نه ده، دده ﷺ به هم ټولوورځی جوړول په کار وی ، دکوچنیوالی څخه واخله ترځوانی پوری دده ﷺ هغه کمالونه چی ټولو عربو پرهغه باندی ده لره دامین لقب ورکړی وو ، ولی هغه داسی نه دی چی مسلمانان ددی یادګارونه جوړاو ولمانځی ؟ بیاد قرآن نزول ،

هجرت، دبدر غزا، اُحد، خندق، فتح مکه، حنین، تبوك اوټولی غزاگانی دنبی کریم ﷺ چی دی ، یوه هم داسی نه ده چی یادگارونه دی یی ونه لمانځل سی، دغه ډول دده ﷺ په زرگونو معجزی دیادگارونو جوړولو شیان دی، اوکه په غور سره دنبی کریم ﷺ پر ژوند نظر واچول سی، نو دده ﷺ دپاك ژوند هره ورځ هره لمحه دیادگار جوړوولو قابله ده .

ترنبی کریم ﷺ وروسته دده ﷺ یونیم لك صحابه کرام ﷺ هغه دی چی په دوی کی هریوپه حقیقت کی دنبی کریم ﷺ ژوندی معجزه ده، نودابه بیابی انصافی نه وی چی ددوی یادگارونه نه لمانځل کیږی اوکه دا رواج وچلیږی نوبیا دامّت پرمشرانو، اولیاوو، علماوو، مشآنخو نظر واچوی چی دکرورړونو په شمیر کی دی نوکه دیادگاری ورځی لمانځل وی نوددوی پربینوول به ددوی په حق کی بی انصافی اوقدر ناشناسی وی، اوکه دامقرر کړل سی چی دټولو ورځی دی لمانځل کیږی ، نو په ټول کال کی به یوه ورځ هم بیا مونږ ته دیادگارونو لمانځلو څخه خالی پاته نه سی ، بلکه دهری ورځی په هریوه ساعت (گنټه) کی به څوڅو یادگارونه اوڅو څو اخترونه جوړول وی .

په دی وجه نبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو ﷺ داورواج دجاهلیّت رواج وگڼی اودپامه څخه یی لیری کی، دحضرت فاروق اعظم ﷺ په دی فرمان کی دی طرف ته اشاره ده .

اوس دآیت معنی او مطلب په تفصیل سره واوری ، په دی کی الله ﷻ نبی کریم ﷺ اودهغه اُمّت مرحومه ته ددرو خصوصی انعامونو ورکولو زیری ورکړی دی، یوددین مکمّل کولو، دوهم دنعمت پوره کولو، دریم داسلامی شریعت ددی امّت دپاره دمنتخب کولو.

ددین دمکمّل کولو معنی ترجمان القرآن حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ اونورو دابیان کړی ده چی (نن دحق ټول حدونه فرض اواحکام او آداب مکمّل کړل سول اوس په دی کی نه دڅه زیاتولو اواضافه کولو ضرورت پاته دی اونه په کښی دکمی کولوڅه احتمال سته) (روح) دا وجه ده چی تردی وروسته داسلامی شریعت کوم نوی حکم نازل نه سو، یو څو آیتونه تردی وروسته نازل سوی دی چی په دوی کی یادترغیب او ترهیب بیان دی اویادهغو احکامو تاکید دی دکومو ذکر چی مخکی سوی وو.

او دا خبره ددی منافی نه ده چی تراصولو او اجتهاد لاندی امامان مجتهدین دنوی نوی مخ ته راتلونکو واقعاتو اوحالاتو په اړوند دخپل اجتهاد څخه شرعی احکام بیان کړی، ځکه چی قرآن کریم لکه څنگه چی دشرعی احکامو حدونه اوفرآئض اونور بیان کړی دی ، دغه ډول داجتهاد اصول هم قرآن کریم مقرر کړی دی ، ددی په ذریعه چی کوم احکام ترقیامته پوری رااېستل کیږی، هغه ټول په یوه حیثیت سره دقرآن بیان کړه سوی احکام دی، ځکه چی تردغه اُصولو لاندی دی کوم چی قرآن کریم بیان کړی دی .

لنډه دا ده چی د (دین مکمّل کولو مطلب دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ دتفسیر مطابق دا دی چی ، ددین ټول احکام مکمل کړه سول ، اوس نه په دی کی دکم زیاتی کولوضرورت پاته دی اونه دمنسوخ کولو اوکمی احتمال) ځکه چی تردی وروسته متصل دوحی سلسله دنبی کریم ﷺ تروفات وروسته قطع کیدونکی وه، اوبغیر دوحی الهی څخه دقرآن یوحکم نه سی منسوخ کیدی ، اوکوم چی په ظاهره په

احکامو کی زیاتوب داجتهاد تراُصولو لاندی دفقهاوو مجتهدینو رحمهم الله دطرفه څخه وسو هغه په حقیقت کی زیاتوب نه دی بلکه دقرآن دحکمونو وضاحت اوبیان دی.
اودنعمت پوره کولو څخه، مراد دمسلمانانو غلبه او لوړوالی دی او ددوی دمخالفینو مغلوب کیدل، اوفتح کیدل دی چی دا دمکی مکرّمی په فتح کیدو او دجاهلیّت درواجونو په خرابولو اوپه دی کال په حج کی دیوه مشرك په نه شریکیدلو سره ښکاره سو، دلته دقرآن په الفاظوکی دایوه خبره هم دکتلو قابله ده چی ددین سره یی لفظ د اکمال او دنعمت سره یی لفظ د اتمام استعمال کی، حال دادی چی دادواړه لفظونه په ظاهره په معنی کی یوډول اودیوه اوبل مترادف ګڼل کیږی.
لیکن په حقیقت کی ددی دواړو په مطلب کی یوفرق دی چی په مفردات القرآن کی امام راغب اصفهانی داسی بیان کړی دی چی دیوه شی اکمال اوتکمیل دی ته وایی چی ددغه شی سره کم غرض اومقصودوو، هغه پوره سو، اودلفظ داتمام، معنی دا ده چی اوس بل شی ته ضرورت اوحاجت نه دی پاته، په دی وجه د، اکمال دین مطلب داسوچی دالله ﷻ ددین داحکامو اوقانون چی دی دنیاته دلیږلو کوم مقصدوو، هغه نن پوره کړل سو اود، نعمت تمام کولو مطلب دا سو چی اوس مسلمانان هیڅ ته محتاجه نه دی، دوی ته په خپله الله ﷻ غلبه، قوت اوقدرت ورکی چی ددی په ذریعه به دوی ته دحق دین حکمونه جاری اونافذ کړه سی، دلته داخبره دفکر قابله ده چی په دی آیت کی یی ددین نسبت مسلمانانوته کړی دی او د نعمت نسبت یی دحق تعالی ﷻ وطرف ته، وجه دا ده چی ددین ښکاره کیدل دهغو عملونو اوکارونوپه ذریعه کیږی، کوم چی د اُمّت افرادیی کوی او دنعمت تکمیل بی له کمی واسطی دالله ﷻ دطرفه څخه دی (ابن القیم، تفسیر القیم)
ددی تقریر څخه داهم ښکاره سوه چی نن ددین دمکمّل کیدو دامطلب نه دی چی دتیرو پیغمبرانو دین ناقص وو، بلکه لکه څنګه چی په تفسیرِ بحرمحیط کی په حواله دقفال مروزی نقل کړی دی چی دین دهر نبی او رسول دهغه زمانی په اعتبار سره کامل اومکمل وو یعنی په کومه زمانه کی چی په کوم پیغمبر کوم شریعت اودین دالله ﷻ دطرفه څخه نازل کړه سو، دهغه زمانی اودهغه قوم په لحاظ سره هغه کامل اومکمّل وو لیکن دالله ﷻ په علم کی داتفصیل دمخکی څخه ووچی کوم دین ددی زمانی او ددی قوم دپاره مکمل دی، هغه به دراتلونکی زمانی اوراتلونکو قومونو دپاره مکمل نه وی، بلکه دابه منسوخ کیږی اوبل دین اوشریعت به نافذ کړه کیږی، په خلاف داسلامی شریعت، چی دټولوپه آخرکی نازل سو، دی دهرطرف څخه اوپه هرلحاظ کامل اومکمل دی، نه دی په کمی خاصی زمانی پوری مخصوص دی، اونه په کمی خاصی ټوټی، ملك یاقوم پوری، بلکه ترقیامته دهری زمانی، هری ټوټی اوهرقوم دپاره داشریعت کامل او مکمل دی.
دریم انعام چی یی ددی اُمّتِ مرحومه دپاره په دی آیت کی بیان کړی دی، هغه دادی چی ددی اُمّت دپاره الله ﷻ داسلام دین منتخب کی چی په هر حیثیت سره کامل اومکمّل دی او په کوم چی دنجات یعنی دعذاب څخه خلاصون حصر دی.

خلاصه دخبری دا ده چی دی آیت داوښوله چی دا ُمَتِ مرحومه دپاره داسلام دین یولوی نعمت دی چی دوی ته بخښل سوی دی اوهمدادین دی چی په هرحیثیت اوجهت سره کامل اومکمّل دی نه به تردی وروسته کوم نوی دین راسی اونه به په دی کی څه کمی یازیاتی وسی داوجه ده چی کله دا آیت نازل سونو عام مسلمانان ددی په اوریدوسره خوشحاله کیدل، لیکن حضرت فاروق ؓ ژړل، نبی کریم ﷺ دده څخه دژړا پوښتنه وکړه نوده عرض وکی چی ددی آیت څخه دی طرف ته اشاره معلومیږی چی اوس ستاسی په دی دنیاکی پاته کیدل ډیرکم دی، ځکه چی دمکمّل کیدوسره درسول دلیږلو ضرورت هم پوره سو، نبی کریم ﷺ دده تصدیق وفرمایی (تفسیر بحرمحیط وابن کثیر وغیره) لکه چی راتلونکی وخت دا وښووله چی تردی یوازی یواتیا ٨١ ورځی وروسته نبی کریم ﷺ ددی دنیا څخه رُخصت سو.

دآیت په آخرکی د، فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ تعلق دهغو حیوانانوسره دی، دکومو دحراموالی بیان چی د آیت په شروع کی راغلی دی، اوددی جملی مطلب یوخاص حالت دعامی قاعدی څخه مستثنی کول دی چی که یو سړی ددیری لوږی څخه بی آرامه سی اودمړ کیدو بیره ورته راوړاندی سی، نوپه داسی حالت کی که دی ددغه لوږو ذکرسوو حرامو حیوانانو څخه یوڅه وخوری، نودده دپاره ګناه نه ده، مګرشرط دادی چی نس ډکول اوخوند حاصلول به یی مقصودنه وی، بلکه فقط دومره وخوری چی یوڅه لوږه یی په دفع سی، په آیت کی د: غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ دامطلب دی چی په دی خوراك سره دده میلان دګناه وطرف ته نه وی، بلکه یوازی لوږه دفع کول وی.

په آخرکی په، فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ سره دی ته اشاره ده چی دا حرام سوی شیان دغه وخت هم په خپل ځای حرام دی، یوازی دده دلوږی په وجه ده ته معاف سوه.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ ۙ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ

پوښتنه کوی ستا څخه چی څه شی د دوی دپاره حلال دی، ووایه چی تاسی دپاره حلال دی پاك شیان اوکوم چی عادت کړی تاسی ښکاری حیوان

مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ ۖ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ

په ښکار وریږینسودوباندی چی دوی ته ازده کوئ دهغه څخه چی الله ﷻ تاسی ته ازده کړی دی نوخوری دهغه څخه چی ونیسی دوی،

عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ④

ستاسی دپاره اودالله نوم اخلئ په دی باندی او بیره کوی دالله څخه بیشکه الله ډیر ژرحساب اخستونکی دی

دآیتونوتړون: په تیرو آیتونو کی دحلالو اوحرامو حیوانانو ذکر وو، په دی آیت کی ددی معاملی په اړوند دیوه سوال جواب ذکردی ځینو صحابه کرامو ؓ دنبی کریم ﷺ څخه د ښکاری سپی اوباز دښکار کولو دحکم پوښتنه کړی وه، په دی آیت کی ددی سوال جواب ذکردی.

لنډتفسير: خلک ستا څخه پوښتنه کوي چي (دسپي اوبازپه ښکار سوو حيوانانوکي) کوم کوم حيوان دهغوي دپاره حلال کړه سوي دي (يعني څومره حلال ښکارچي په ذبح سره حلاليږي نوآيا دسپي اوبازپه ښکارکولو سره دغه ټول حلال وي اوکه په دوي کي يوخاص حيوان حلاليږي ياپه دوي کي مطلقاً يولاهم حلال نه دي اوکوم چي حلال وي نوآيا د دوي دپاره څه شرط هم سته؟) تاسي (په جواب کي) ووايا ست چي ستاسي دپاره ټول حلال حيوانان (چي دښکار ترقسم څخه مخکي حلال دي هغه ټول دسپي اوبازپه ذريعه په ښکارکولو سره هم) حلال کړه سوي دي (دادسوال داول جُزء جواب دي، مخ ته دبل جزء جواب دي چي دسپي او باز دښکار دحلاليدو دپاره څه شرآئط دي هغه داچي) کومو ښکاري حيواناتوته (مثلاً سپي باز اونوروته) تاسي (په خاص ډول سره چي بيان يي مخ ته راځي) تعليم ورکړئ (دايوشرط دي اوتاسي هغه (په ښکارپسي) ورخلاص هم کړي (دادوهم شرط دي) اودوي ته (کم تعليم ورکول چي لوړذکر سو) په دغه طريقه سره تعليم ورکړئ کوم چي تاسي ته الله ﷻ (په شريعت کي) تعليم درکړی دي (هغه طريقه داده چي سپي ته داسي تعليم ورکړل سي چي هغه ښکار کوي خوخوري يي نه اوبازته داسي تعليم ورکړل سي چي کله هغه رابولي نوپدستي راځي که څه هم چي په ښکار پسي روان وي دااول شرط بيان دي) نوداسي ښکاري حيوان چي کم ښکار ستاسي دپاره ونيسي هغه خورئ (دادريم شرط دي چي نښانه يي دتعليم په طريقه کي بيان سويده، نوکه سپي دا ښکار خوري،پاباز په رابللوسره بيرته نه راځي نو دابېي به ګڼل کيږي چي کله داحيوان دده خبره نه مني نو ښکارهم ده ځان ته کړي دي، ده لره يي نه دي کړي) او (کله چي په ښکارپسي دغه ښکاري حيوان ورپريږدي نودهغه حيوان په ورايله کيدو) دالله ﷻ نوم ورباندي اخلي (يعني دايله کولوپه وخت کي بسم الله وايا ست، داڅلورم شرط دي) او (په ټولوکارونوکي) دالله ﷻ څخه بيره کوي (مثلاً دومره په ښکارمه پسي کيږي چي لمونځ اونور کارونه درڅخه پاته سي يادومره حرص مه کوي چي دحلالوالي دشرطونو پوره کولوڅخه پرته دغه حيوان خوري) بيشکه الله ﷻ ژرحساب اخيستونکي دي.

معلومات او مسئلي: په دي ذکرسوي سوال اوجواب کي دښکاره سپي باز اونوروپه ذريعه دښکار دحلاليدو دپاره څلور شرطونه ذکرسوي دي ، اول داچي سپي ياباز پوه کړل سوي وي اوتعليم ورلره ورکړل سوي وي اودپوهولو يي دا اُصول مقررکړي دي چي کله تاسي سپي په ښکار پسي ورايله کي نوهغه ښکار نيسي اوتاسي ته يي راوړي، په خپله يي نه خوري، اودباز دپاره يي دا اُصول مقررکړي دي چي کله تاسي دي بيرته راغواړي نودي فوراً راځي که څه هم چي په ښکار پسي روان وي، نوکله چي دا ښکاري حيوان داسي برابرسي نوددي څخه ثابته سوه چي دي کم ښکار کوي داستاسي دپاره کوي دخپل ځان دپاره يي نه کوي اوس به نوددي ښکاري حيوان ښکاربه ستاسي ښکار ګڼل کيږي اوکه کوم وخت دي ددي تعليم څخه خلاف کاروکړي مثلاً سپي په خپله دخپل ښکارپه خوراك شروع وکړي ياباز ستاسي په راغوښتلو رانسي نواوس دغه ښکار ستاسي ښکار نه سونو په دي وجه ددي خوړل جائزنه دي.

دوهم شرط دا دي چي تاسي پدستي سپي ياباز په خپله اراده سره په ښکار پسي پريږدي، داسي نه چي

هغه په خپله په يو ښكارپسي وخغلي اوښكار يې كړي ، په ذكر سوي آيت كې يې ددې شرط بيان په لفظ د ، مكلبين سره كړى دى دالفظ په اصل كې دتكليب څخه مشتق دى چې اصلي معنى يې سپيو ته تعليم وركول دي بيادعامو ښكاري حيواناتو دپوه كولو په ښكارپسي دورايله كولو دپاره هم استعماليږي ، دجلالين صاحب دلته د: مكلبين تفسير په ارسال سره كوي چې معنى يې په ښكارپسي ايله كول دي، اوپه تفسير قرطبي كې هم داقول نقل سوى دى .

دريم شرط دا دى چې ښكاري حيوان ښكارپه خپله نه خوري، بلكه تالره يې راوړي، ددې شرط بيان په: مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ سره سوى دى، څلورم شرط دادى چې كله ښكاري سپي ياباز په ښكارپسي ايله كوې نوبسم الله به وايې، اووزايله كوى به يې، كله چې داڅلور شرطونه پوره سول نوكه ښكارتاسي ته تررا رسيدو مخكې ساه وركړي وي نوهم حلال دى دذبح كولو ضرورت يې نسته، اوكه داسي نه وي نو بغير دذبح كولو څخه به تاسي ته حلال نه وي ، دامام اعظم ابوحنيفه رحمه الله په نزد يوپنځم شرط دا هم دى چې دا ښكاري حيوان ښكار زخمي هم كړي ، ددې شرط طرف ته په لفظ د جَوَارِح كې اشاره موجوده ده .

مسئله : دا حكم دهغه وحشي حيوان دى چې په خپله قبضه كې نه وي اوكه يو وحشي حيوان په خپل واك كې را وستل سوى وي ، نو هغه بيا بغير دباقاعده ذبحي څخه نه حلاليږي .

دآيت په آخركې يې دا هدايت هم كړى دى چې ښكار خود حيوان په ذريعه الله جل جلاله حلال كړى دى ، مگرپه ښكارپسي كيدل لمونځ اوضروري شرعي احكام پريښوول جائزنه دى .

اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ ؕ وَطَعَامُ الَّذِيْنَ

نن حلال سول تاسي لره تول پاك شيان او داهل كتابو خوراك

اُوْتُوا الْكِتٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ ۪ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ ۫ وَالْمُحْصَنٰتُ

تاسي لره حلال دى اوستاسي خوراك دوى لره حلال دى او حلالې دي تاسي لره

مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ

پاكدامني ښځې مسلماناني او پاكدامني ښځې دهغو څخه چې وركړل سوي دي ورته كتاب

قَبْلِكُمْ اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ مُحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ وَلَا

مخكې ستاسي څخه كله چې وركړي دوى ته مهرونه د دوى په قيد كې راوستلو لره نه مستي ليرې كولولره

مُتَّخِذِيْٓ اَخْدَانٍ ؕ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ حَبِطَ

اونه پټه يارې كوونكي او څوك چې منكر سو دايمان څخه نو ضائع سو محنت دده

عَمَلُهٗ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۵﴾ ع

او په آخرت کې به دى د تاوان کوونکو څخه وي .

لنډتفسير: نن (پرتاسى لکه څنګه چې ديني ابدي انعام وسوچې په کامليدو سره ددين مشرف کړل سواست، دغه ډول يو بهتره ابدي دنيوي انعام دربانديهم وسوچي) ستاسى دپاره حلال شيان (چې تردې مخکې حلال کړه سوي وه، دهميشه دپاره) حلال کړل سوه (چې هيڅکله به منسوخ نه سي) اوکومو خلګوته چې (ترتاسى مخکې آسماني) کتاب ورکړل سوي دى (يعني يهود اونصارا) ددوي ذبيحه (هم تاسى لره حلاله ده او (ددې حلال والى داسى يقيني دى لکه چې) ستاسى ذبيحه دوي لره حلاله ده اوپاکدامنې ښځې هم کمې چې مسلمانانې وي (تاسى لره حلالې دي) او (لکه څنګه چې د مسلمانو ښځو حلالوالى يقيني دى دغه ډول) پاکدامنې ښځې دهغو خلګو څخه هم کوموته چې ترتاسى مخکې کتاب (آسماني) ورکړل سوي دى (تاسى لره حلالې دي) کله چې تاسى دوي ته ددوي مهرونه ورکړئ (يعني مهرورکول که څه هم چې شرط نه دى مګر واجب دى اوذکر سوي ښځې کمې چې حلالې سوي دي نو داسى چې تاسى (دوي) ښځې جوړوئ (يعني په نکاح کې يې راولې چې ددې شرطونه په شريعت کې معلوم دي) نه داسى چې ښکاره بدکاري کوي اونه پټه آشنايي کوي (داټول دشريعت احکام دي چې ايمان راوړل وربانديفرض دى) اوکم سړى چې په ايمان (راوړونکوشيانو) سره کفر کوي (يعني دقطعي حلالو دحلالوالى څخه ياد قطعي حرامو دحراموالى څخه انکار وکړي) نوددا سى سړي (هرنيك) عمل خراب سو اودغه سړى به په آخرت کې بالکل زيان کاره وي (نوحلال حلال اوحرام حرام وګڼئ)

معلومات او مسئلې: دسورةِ مآئدة په اولنى آيت کې يې دساتونکو حيوانانو، بزى، غوا، ګامېښى اونورو دحلالوالى بيان کړى وو، په دريم آيت کې دنهو ۹ قسمو حرامو حيوانانو تفصيل دى، مګرددې تفصيل په اولنى جمله کې يې ددې ټول باب خلاصه داسى بيان کړې ده چې په دې سره دحيوانانو دحلالوالى اوحراموالى خاصيّت هم معلوم سو اوددې معيار اواُصول هم، ارشاددى ، اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ يعني نن ستاسى دپاره حلال سول ټول پاك شيان دنن څخه مراد هغه ورځ ده په کمه کې چې دا آيت اوتردې مخکې آيتونه نازل سوي دي، يعني دحجة الوداع سنه ۱۰ هـ هجري ورځ دعرفې ، مطلب دا دى چې لکه څنګه چې ستاسى دپاره نن ستاسى دين مکمل کړه سو اودالله ﷻ نعمت په تاسى پوره سو ، دغه ډول دالله ﷻ پاکيزه شيان چې دمخکې څخه هم ستاسى دپاره حلال وه، دهميشه دپاره حلال مقرر سوه ، او ددې دمنسوخ کېدو احتمال ختم سو ځکه چې دوحي سلسله پرختمېدو باندې ده، په دې جمله کې دطيباتو دحلاليدو بيان دى ، او په يوه بل آيت کې داسى ارشاد دى ، يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبٰٓئِثَ يعني حلالوي ددوي دپاره طيّبات اوحراموي په دوي باندې خبآئث په دې کې دطيبات په مقابله کې يې خبآئث ذکر کړل، ددوارو لفظونو حقيقت يې ښکاره کې، په لُغت کې طيّبات پاك صاف اوخوندناکو شيانونه ويل کيږي، اوخبائث ددې په مقابله کې خرابو اومردارو شيانوته ويل کيږي، نوپه دې وجه دآيت دى

جملې داوښوولـه چې ښومره شيان پاك صفا، فائده مند اوپاكيزه دي ، هغه دانسان دپاره حلال سوه اوكوم چې خراب اودكركې شيان دي اوضررناك دي هغه حرام كړل سوه، وجه داده چې انسان دنورو حيوانانو په شان نه دي چې دده دژوند مقصدپه دنياكې خوړل، څيښل، بيده كيدل اوويښيدل ترمرګه پورې محدود دي، دي الله ﷻ دټولو كائناتو مخدوم جوړكړي دي، ديوه خاص مقصد دپاره اودغه لوی مقصد دپاكيزه اخلاقو څخه بغيرنه حاصليږي، په دې وجه بداخلاقه انسان په حقيقت كې دانسان ورته ويلو لائق نه دي .

نوځكه قرآن كريم دداسې خلګوپه باره كې فرمايي: بَلْ هُمْ اَضَلُّ يعنې دوی ترحيواناتوهم زيات ګمراه دي اوكله چې دانسان دانسانيت مدار داخلاقو پراصلاح باندې دي، نوضروري ده چې ښومره شيان دانسان داخلاقو ګنده كوونكې اوخرابوونكې دي، ددې څخه دده مكمل پرهيز په كار دي ، دانسان په اخلاقو باندې دده دماحول دشيانو اودده دټولنې تاثير كيدل هر سړی پيژنې، نوكله چې دماحول شيان دانسان پراخلاقو تاثير اچوي نوكوم شې چې دده دبدن جُزء جوړيږي، دهغه څخه به دده اخلاق ښومره متاثره كيږي، په دې وجه دخوراك اوڅيښاك په ټولو شيانوكې ددې احتياط لازمي سو ، دغلا ، ډاكې، رشوت، سُود ، قُمار اونورو حرامو لارو څخه دراتلونكي رزق څخه چې دڅابدن جوړيږي هغه به په لازمي ډول سره دانسانيت څخه ليرې اوشيطانت ته نژدې وي، په دې وجه دقرآن كريم ارشاد دي ، يٰاَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوْا مِنَ الطَّيِّبٰتِ وَاعْمَلُوْا صَالِحًا په حلال خوراك سره دنيك عمل كولو حكم وركړل سوی دي، ځكه چې دحلال خوراك څخه پرته دنيك عمل هيڅكله تصوّر نه سي كيدی .

اوخاص بياغوښه چې دانسان دبدن مهم جزء جوړيږي، په دې كې ددې احتياط ترټولو زيات ضروري دي چې كومه داسې غوښه دده په خوراك كې داخله نه سي چې دده اخلاق خراب كړي، دغه ډول هغه غوښه چې په جسماني ډول سره دانسان دپاره ضررمنه وي چې دناجوړې او هلاكت جراثيم په كښې دي ددې څخه دانسان پرهيز كيدل خوهر سړی پيژنې، ښومره شيانوته چې شريعت خبآئث ويلې دي هغه په يقيني ډول سره دانسان دجسم يادروح يادواړو خرابوونكې اودانسان دروح يااخلاقو تباه كوونكې دي، په دې وجه يې داحرام كړل، ددې په مقابله كې په طيباتوسره دانسان دجسم اوروح تربيت اودښو اخلاقو پرورښت كيږي، دايې حلال كړل، مقصد دا دي چې د قرآن كريم جملې ، اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ دحلالو اوحرامو فلسفه هم وښووله او ددې أصول يې هم وښوول .

اوس دا خبره چې كم شيان طيّبات يعنې پاك صفا، فائده مند اوخوندناك دي ، اوكوم خبآئث يعنې مردار، مُضر اودكركې دي ، ددې اصلي فيصله دروغ اوسليم طبيعت پرمينه اونفرت باندې ده، داوجه ده چې كم حيوانان اسلام حرام كړي دي، دهرې زمانې سليم طبع انسان دا مردار اودنفرت لائق ګڼلي دي ، لكه مردار حيوان، وينه، البته څينې وخت جاهلانه رواجونه پر طبيعت باندې غالب راسي، نودښو اوبدو فرق ورك سي يادڅينو شيانوخبيث والې پټ وي نوپه داسې معاملوكې دانبياوو عليهم السلام فيصله دټولو دپاره دليل دي، ځكه چې په انساني افرادوكې ترټولو زيات سالم طبيعته انسانان انبيآء عليهم السلام

دي چې دوی لره الله ﷻ په خاص ډول سره فطرتِ سليمه ورکړی دی او په خپله يې ورلره تربيت ورکړی دی اوځلورپه ځلور (شا وخوا) کې يې ورباندې دملائکو پيره لګولې ده چې ددوی زړه اودماغ اواخلاق دکوم غلط چاپيريال څخه نه متاثره کيږي، دوی چې کومو شيانوته خبآئث ويلي دي، هغه په حقيقت کې خبآئث دي اوکوموته چې يې طيّبات ويلي دي، هغه په حقيقت کې طيّبات دي .

لکه چې دحضرت نوح ﷺ دزمانې څخه ترمبارکې زمانې پورې دخاتم الانبياء عليهم السلام هر پيغمبر دمردار حيوان او خنزير اونورو دحرامولو په خپل خپل وخت کې اعلان فرمايلی دی، ددې څخه معلومه سوه چې داشيان داسې خبآئث دي چې دهرې زمانې سليم طبع حضراتو دوی مردار اومُضر ګڼلي دي .

حضرت شاه ولیّ الله په حُجّة الله البالغة کې فرمايلي دي چې څومره حيوانان اسلامي شريعت حرام کړي دي پردې ټولو چې فکروکړل سي نوخلاصه يې تردوو اُصولو لاندې راځي يوداچې يوحيوان دخپل ذات اوطبيعت په لحاظ سره خبيث وي،، دوهم داچې دده ذبح په غلطه طريقه سره وي چې نتيجه به يې داوي چې دی به دذبحې پرځای يعنې دذبح کيدو پر ځای ميتة يعنې مردار سي .

دسورةِ مآئدة په دريم آيت کې نه ۹ شيان حرام ښوول سوي دي په دوی کې خنزير په اول قسم کې داخل دی، پاته اته ۸ قسمونه په دوهم کې، قرآن کريم ، وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ الۡخَبَآئِثَ وفرمايل، په اجمالي ډول سره يې دټولو خبيثو حيواناتو دحراموالي حکم وکی او د دوی په تفصيل کې څوشيان قرآن کريم په وضاحت سره بيان کړل ، لکه لَحۡمُ الۡخِنۡزِيۡرِ او دَمٍ مَّسۡفُوۡحٍ او نور، دپاته شيانو بيان يې نبی کريم ﷺ ته وسپاری ، نبی کريم ﷺ ديوه حيوان دخبيث کيدو يوه نښانه دا وښووله چې ديوه قوم چې په ډول دعذاب سره دکوم حيوان پرشکل باندې مسخ اوبدلون سوی وی، نودا نښانه ددی ده چې داحيوان طبعًا خبيث دی نوپر کومو خلګوچې دالله ﷻ غضب نازل سو ددغه حيوان په شکل يې کړل، مثلاً په قرآن کريم کې دی . وَجَعَلَ مِنۡهُمُ الۡقِرَدَةَ وَالۡخَنَازِيۡرَ يعنې ځينې قومونه يې په مثال دخنزير اوبيزوګانو په ډول دعذاب مسخ کړي دي، ددې څخه ثابته سوه چې دحيواناتو دادوه قسمونه په طبع سره په خبآئثوکې داخل دي که دا باقاعده ذبح هم کړل سي، خونه حلاليږي اوډير حيوانان داسې هم دي چې دافعالو اوآثارو څخه ددوی خبيث والي عام طبيعتونه هم محسوس کولی سي ، لکه درنده حيوان چې کار يې دنورو حيواناتو زخمي کول دي او سخت دلې ده يعنې زړونه يې سخت دي .

په دی وجه د نبی کريم ﷺ څخه يوچا دشرمښ په اړوند پوښتنه وکړه چې آيا څوك دی خوړلی سی ؟ دغه ډول ډير داسې حيوانان دي چې طبيعت يې آزار رسول، شيان تښتول دي، لکه مار، لړم، سمساره، غوماشه، مچمچی، کارګه باز اونور .

په دی وجه نبی، کريم ﷺ ديوی ضابطی په ډول فرمايلي دي چې هريودرنده حيوان چې په غاښونوسره څيرې کول کوی لکه زمری شرمښ اونور اوپه مارغانوکې هغه حيوان چې په پنجوسره ښکارکوی لکه باز، شکرې اونور داټول حرام دي، يا داسې حيوان چې په طبيعت کې يې خساست اوذلّت ياپه ګندګی سره ککړکيدل وی لکه مونږك يامردار خور حيوان لکه ټپوس اونور، داټول داسې دي چې ددوی څخه هريو

سليم طبع انسان ته کرکه ورځي او ضرر اونقصان يې معلوم دى هر عادي سليم طبع انسان په پوهيږي.
لنډه دا ده چې کوم حيوان اسلامي شريعت حرام کړي دى ، په دوى کې يوقسم خوهغه دى چې ذاتي ډول په کښې خباثت پيدا کيږي، دوهم قسم هغه دى چې په خپل ذات کې خبيث نه دى خودحيوانانو دذبحې چې کمه طريقه الله ﷻ مقرره کړي ده ، چې په هغه طريقه سره ذبح نه سي، برابره خبره ده که ګرسره ذبح نه سي مثلاً په غاړه خپه کيدو ياايله کيدو سره مړ سي ياذبح سي، مګر دالله ﷻ دنامه پرځاى ورباندى دبل چاغيردالله ﷻ نوم واخيستل سي ياورباندى دهيڅاهم نوم وانه خلى اوقصداً دالله ﷻ نوم په وخت دذبحې کې پريږدى نوداذبح هم شرعاًمعتبره نه ده بلکه داسې ده لکه چې بغيردذبحې څخه يې هلاك کړي دلته يوه خبره په خاص ډول سره دفکر کولو قابله ده چې انسان چې څه خوري اوڅيښي دا ټول دالله ﷻ ورکړل سوي نعمتونه دي، مګر دحيوانانو څخه ماسوا دبل شي په خوړلو او ښخولو باندي داپابندي نسته چې ، اَللّٰهُ اَكْبَر يا بِسْمِ اللهِ دي ورباندي دخوړلو ياڅښلو په وخت کې وويل سي اوددې څخه پرته نه حلاليږي ، ترزياتو لازياته خبره دا ده چې دهرشي دخوړلو څيښلو په وخت کې ، بِسْمِ اللهِ ويل مستحب سوي دى او دحيوانانو دذبحې په وخت کې دالله ﷻ نوم اخيستل واجب سوى دى اوقصداً که څوك په دغه وخت کې دالله ﷻ نوم پريږدى ، نوحيوان به مُردار اوحرام سي ، په دې کې حکمت څه دى ؟
چې فکرپه کښې وکړل سي نو فرق ښکاره ذى چې دروح لرونکو روحونه په يوه حيثيت سره ټول برابردى، نو په دې وجه ديوه روح لرونکي دپاره بل روح لرونکى فنا کول اوذبح کول، خوړل په ظاهره خوجآئزنه دي ښکار، خواوس دڅا دپاره چې يې دا جآئزکړي دي نو داپردوى دالله ﷻ يولوى انعام دى، په دې وجه دحيوان دذبح کولوپه وخت کې دالله ﷻ ددې نعمت اقرار او شکر ادا کول ضروري سو ، په خلاف دغلې، دانې، ميوې اونورو چې ددوى پيدا ښت خاص ددې دپاره دى چې انسان دا فناکړي اوخپل ضرورتونه ورباندي پوره کړي په دې وجه پردې باندي يوازې بسم الله ويل دمستحبوپه درجه کې سوه واجب اوضروري نه کړل سوه پردې سربېره يوه وجه داهم ده چې دجاهليّت دزماني څخه داړواج جاري وو ، چې مشرکانو به دحيوانانو دذبحې په وخت کې دخپلوبتانو نوم اخيستي، اسلامي شريعت ددوى داکافرانه رواج په يوه ښايسته اوبهتره عبادت سره بدل کې، چې دالله ﷻ نوم اخيستل يې ضروري کړل اوددې مشرکانه رواج دختمولوصحيح اومناسب صورت داووچې دغلط نوم په ځاى کوم صحيح نوم منتخب کړل سي،کنې دعا دې سوي رواج اوعادت پرېښوول څه آسانه کار نه وو ، تردې ځايه پورې دآيت داولى جُملې تشريح وه .
دوهمه جمله دا ده ، وَطَعَامُ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ يعنې داهلِ کتابو خوراك ستاسې دپاره حلال دى اوستاسې خوراك اهلِ کتابو لره حلال دى .
دلته دجمهورو صحابه وو ﷺ اوتابعينو رحمهم الله په نزد دخوراك څخه مراد ذبيحه ده، حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ، ابودرداء ﷺ، ابراهيم، قتادة، سدى، ضحاك اومجاهد څخه دانقل دى (روح المعاني، جصاص) ځکه چې په نور قسم خوراکونو کې اهلِ کتاب اوبُت پرسته مشرکين ټول برابردى، چې ډوډى، اوړه، دال، ميوه، اونورچې دذبح ضرورت په کښې نسته ، دا چې په هره جآئزه طريقه سره ترلاسه سوي

وی نومسلمان ته ددی خوړل جائزدی او که دمسلمانانو ښځه دوی ته ورسیږی نو دوی ته حلال دی، په دی وجه ددی جُملی دمضمون خلاصه دا سوه چی داهلِ کتابو ذبیحه دمسلمانانو دپاره او دمسلمانانو ذبیحه داهلِ کتابو دپاره حلاله ده .

اوس په دی ځای کی یو څو مسئلی دفکر لایقی دی، اوله داچی اهلِ کتاب دقرآن په اصطلاح کی کوم خلګ دی او دکتاب څخه څه مراد دی ؟ اوآیا دکتابی کیدو دپاره داهم ضروری ده چی دغه خلګ به په خپل کتاب په صحیح ډول سره ایمان لرونکی اوعمل کوونکی وی ؟ په دی کی خودا خبره ښکاره ده چی دکتاب څخه مراد هره یوه لیکل سوی پاڼه نه سی کیدی ، هغه کتاب مراد کیدی سی کوم چی دالله ﷻ دطرفه څخه راغلی وی ، په دی وجه په اتفاق دأمّت دکتاب څخه مراد هغه آسمانی کتاب دی چی دقرآن په تصدیق سره هغه دالله ﷻ کتاب منل سوی وی لکه توراة انجیل زبور، دحضرت موسیٰ ؑ او حضرت ابراهیم ؑ صحیفی اونور، په دی وجه هغه قومونه چی په یوه داسی کتاب ایمان لری اووحی الهی یی ګڼی چی په قرآن اوسنت سره هغه یقینی دالله ﷻ کتاب نه وی ثابت نو هغه قومونه په اهلِ کتابو کی نه سی داخلیدی، لکه دمکّی مشرکان، مجوسیان، بُت پرستان، هندوان، بُودایان، آریان، سیکان اونور .

ددی څخه معلومه سوه چی یهود اونصارا چی په تورات اوانجیل ایمان لرونکی دی، دوی دقرآن په اصطلاح کی په اهلِ کتابو کی داخل دی، دریم یوقوم چی هغوی ته صآئبین وایی، دهغوی حالات شکمن دی، دکومو حضراتو په نزدچی داخلګ دداؤد . په زبور ایمان لری، هغوی دوی هم په اهلِ کتابو کی شاملوی اودکومو صاحبانو تحقیق چی داوی چی دزبور سره ددوی هیڅ تعلق نسته، دوی دستورو عبادت کوونکی دی، هغوی دوی دبُت پرستو او مجوسیانو سره شریکوی ، په هرحال په یقینی ډول سره چی په اتفاق باندی کومو خلګوته اهلِ کتاب ویل کیږی، هغه یهود اونصارادی، نودقرآن کریم ددی حکم حاصل دا سو چی دیهودو اونصاراوو ذبیحه دمسلمانانو دپاره اود مسلمانانو ذبیحه د دوی دپاره حلاله ده ، اوس پاته سوه دامعامله چی یهودو اونصاراووته داهلِ کتابو ویلو دپاره آیا داشرط دی چی دوی په صحیح ډول سره په اصلی تورات اوانجیل عمل کوی اوکه دبدل سوی تورات او انجیل تابعداری کوونکی اوعیسیٰ ؑ اوبی بی مریمه ؓ دخدای ﷻ سره شریك جوړوونکی هم په اهلِ کتابو کی داخل دی؟ نودقرآن کریم دبی شمیره وضاحتونو څخه ښکاره ده چی داهلِ کتاب ویلو دپاره یوازی دومره خبره کافی ده چی دوی دیوه آسمانی کتاب قآئل وی او ددی دتابعداری کولو دعوه کوی، که څه هم چی په دی تابعداری کولو کی دوی په هرڅومره ګمراهیو کی لویدلی وی .

قرآن کریم چی چاته داهلِ کتابو لقب ورکړی دی، دهغوی په باره کی یی داهم ځای پرځای ارشاد فرمایلی دی چی دا خلګ په خپلو آسمانی کتابونو کی ادل بدل کوی ، يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِه اوداهم فرمایی چی یهودو حضرت عُزیر ؑ دخدای ﷻ زوی ګڼلی دی او نصاراؤ حضرت عیسیٰ ؑ وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ عُزَيْرُ نِ ابْنُ اللهِ وَقَالَتِ النَّصٰرَى الْمَسِيْحُ ابْنُ اللهِ ددی حالاتو اوصفاتوسره سره قرآن کریم دوی ته اهلِ کتاب ویلی دی ، نو معلومه سوه چی یهود اونصارا چی ترڅو پوری یهودیت او نصرانیت بالکل پری نږدی دوی په اهلِ کتابو

کی داخل دی ، که څه هم چی هرڅومره چی په خرابو عقیدو اوبدو عملونو کی اخته دی
امام جصّاص رحمه الله په احکام القرآن کی نقل کوی چی د حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه په خلافت کی دوی ته یوه عامل یاوالی خط ولیکی اوپوښتنه یی ورڅخه وکړه چی دلته ځینی خلک داسی دی چی تورات وایی او دشنبی د ورځی تعظیم هم دیهودو په شان کوی ، مگر په قیامت د دوی ایمان نسته ، دداسی خلگو سره څه معامله کول په کار دی ؟ حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه ورته ولیکل چی دوی داهلِ کتابو یوه ډله گڼل په کار دی .

(یوازی په نامه یهودی او نصرانی چی په حقیقت کی دهریان دی په دی کی داخل نه دی)

نن صبا دیورپ په عیسایانو او یهودیانوکی ډیر شمیر دداسی خلگوهم دی چی په مردم شماری کی ځان ته یهودی یانصرانی وایی، مگرپه حقیقت کی دوی دخدای جل جلاله دوجود اودهیڅ مذهب قآئل نه دی، نه تورات اوانجیل دخدای جل جلاله کتابونه منی اونه حضرتِ موسٰی اوحضرتِ عیسٰی علیهما السلام دخدای جل جلاله نبیان او پیغمبران منی ، نو دا ښکاره خبره ده چی دغسی سړی دمردم شماری دنامه په وجه داهلِ کتابو په حکم کی نه سی داخلیدی .

دنصاراؤ په باره کی کوم چی حضرت علی رضی الله عنه فرمایلی دی چی د دوی ذبیحه حلاله نه ده ، وجه یی ورلره دا ښوولی ده چی دا خلک په نصرانی دین کی بغیر دشرابو چیښلو څخه دبل هیڅ شی قآئل نه دی، دحضرت علی رضی الله عنه ارشاد دا دی .

رَوٰی ابْنُ الْجَوْزِیْ بِسَنَدِهٖ عَنْ عَلِیٍّ رضی الله عنه قَالَ لاَ تَاْكُلُوْا مِنْ ذَبَآئِحِ نَصَارٰی بَنِیْ تَغْلِبَ فَاِنَّهُمْ لَمْ یَتَمَسَّكُوْا مِنَ النَّصْرَانِیَّةِ بِشَیْءٍ اِلاَّ شُرْبُهُمُ الْخَمْرَ وَرَوَاهُ الشَّافِعِیّ رحمه الله بِسَنَدٍ صَحِیْحٍ عَنْهُ (تفسیر مظهری ص۳۴ ج۳ سورة مآئدة)

ابن جوزی رحمه الله په صحیح سندسره دحضرت علی رضی الله عنه څخه دا قول نقل کړی دی چی دبنی تغلیب دنصاراؤ ذبیحه مه خوری ځکه چی دوی دنصرانیّت په مذهب کی دشراب نوشی څخه ماسوا نورهیڅ نه دی اخیستی، امام شافعی رحمه الله هم په صحیح سندسره دا روایت نقل کړی دی ، حضرت علی رضی الله عنه ته دبنی تغلبو په اړوند دامعلومات ورچی دوی بی دینه دی، نصرانیان نه دی، که څه هم چی ځان ته نصرانیان وایی ، په دی وجه یی ددوی دذبیحی څخه منع وکړه دجمهورو صحابه وو رضی الله عنهم اوتابعینو رحمهم الله تحقیق دا ور چی دا هم دعامو نصرانیانو په شان دی ، بالکل ددین څخه منکر نه دی ، په دی وجه یی د دوی ذبیحه هم حلاله مقرره کړه .

وَقَالَ جُمْهُوْرُالْاَئِمَّةِ اَنَّ ذَبِیْحَةَ كُلِّ نَصْرَانِیٍّ حَلَالٌ سَوَاءٌ كَانَ مِنْ بَنِیْ تَغْلِبَ اَوْ غَیْرِهِمْ وَكَذٰلِكَ الْیَهُوْدُ (تفسیر قرطبی ص ۷۸ ج ۲)

اوجمهور اُمّت وایی چی دنصرانی ذبیحه حلاله ده برابره خبره ده که دبنی تغلبو څخه وی اوکه نوروی ددوی څخه ماسوا ، دغه ډول دهریوه یهودی ذبیحه هم حلاله ده، لنډه دا ده چی دکومو نصرانیانو په اړوند دا خبره په یقینی ډول سره معلومه سی چی دی دخدای جل جلاله وجود نه منی یاحضرت موسٰی علیه السلام دالله جل جلاله نبی نه منی ، دغه اهلِ کتابو په حکم کی نه دی .

(داهلِ کتابو دطعام څخه څه مراد دی؟)

دطعام لغوی معنی ده دخوراك شی چی دعربی لُغت په بنآء سره هریو دخوراك شی په کښی داخل دی ، لیکن دجمهور اُمّت په نزد دلته دطعام څخه مراد یوازی داهلِ کتابو دذبیحی غوښه ده. ځکه چی دغوښو څخه ماسوا دخوراك په نورو شیانوکی کوم چی دخوراك دی، په اهلِ کتابو اونورو کفاروکی څه فرق نسته، دخوراك او چیښاك وچ شیان غنم، نخود، وریجی، میوه اونور دهرکافر دلاس دا حلال اوجآئز دی، په دی کی دهیچاڅه اختلاف نسته او په کوم خوراك کی چی دانسان دکارکولو څه دخل وی، په دی کی چی کله دکفارو دلوښو اولاسونو دپاکوالی څه یقین نه وی، په دی وجه احتیاط په دی کی دی چی ځان ورڅخه وساتل سی، بی له سخت ضرورت څخه دی یی نه استعمالوی، لیکن په دی کی چی کم حال دمشرکانو، بُت پرستانو دی هغه داهلِ کتابوهم دی، چی دپلیتی احتمال په دواړو کی برابر دی.

لنډه دا ده چی داهلِ کتابو اونورو کافرانوپه خوراك کی چی کوم فرق شرعًا کیدی سی هغه یوازی د دوی په ذبح سوی غوښه کی دی ، په دی وجه په ذکر سوی آیت کی په اتفاق داُمّت داهلِ کتابو دطعام څخه مراد د دوی ذبیحی دی ، دتفسیر امام علامه قرطبی رحمه الله لیکلی دی.

وَالطَّعَامُ اِسْمٌ لِّمَا يُؤْكَلُ وَالذَّبَائِحُ مِنْهُ، وَهُوَ هٰهُنَا خَاصٌّ بِالذَّبَائِحِ عِنْدَ كَثِيْرٍ مِّنْ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالتَّأْوِيْلِ، وَأَمَّا مَا حَرَّمَ عَلَيْنَا مِنْ طَعَامِهِمْ فَلَيْسَ بِدَاخِلٍ فِيْ عُمُوْمِ الْخِطَابِ . (قرطبی صـ ۷۷ جـ ۶)

لفظ دطعام هر دخوراك شی ته ویل کیږی چی ذبحی هم په کښی داخلی دی او په دی آیت کی یی دطعام لفظ خاص دذبحی دپاره استعمال کړی دی ، داکثرو عالمانو دتفسیر او تحقیق په نزد، او داهلِ کتابو په طعام کی چی کوم شیان د مسلمانانو دپاره حرام دی هغه په دی عموم کی نه دی داخل.

تردی وروسته امام قرطبی رحمه الله فرمایلی دی .

وَلَا خِلَافَ بَيْنَ الْعُلَمَاءِ أَنَّ مَا لَا يَحْتَاجُ إِلٰى ذَكَاةٍ كَالطَّعَامِ الَّذِيْ لَا مُحَاوَلَةَ فِيْهِ كَالْفَاكِهَةِ وَالْبُرِّ جَائِزٌ أَكْلُهُ ، إِذْ لَا يَضُرُّ فِيْهِ تَمَلُّكُ أَحَدٍ، وَالطَّعَامُ الَّذِيْ تَقَعُ فِيْهِ الْمُحَاوَلَةُ عَلٰى ضَرْبَيْنِ: أَحَدُهُمَا: مَا فِيْهِ مُحَاوَلَةُ صَنْعَةٍ لَا تَعَلُّقَ لِلدِّيْنِ بِهَا ، كَخُبْزِ الدَّقِيْقِ ، وَعَصْرِ الزَّيْتِ وَنَحْوِهِ، فَهٰذَا إِنْ تُجُنِّبَ مِنَ الذِّمِّيِّ فَعَلٰى وَجْهِ التَّقَزُّزِ، وَالضَّرْبُ الثَّانِيْ: هِيَ التَّذْكِيَةُ الَّتِيْ ذَكَرْنَا أَنَّهَا هِيَ الَّتِيْ تَحْتَاجُ إِلَى الدِّيْنِ وَالنِّيَّةِ، فَلَمَّا كَانَ الْقِيَاسُ أَنْ لَا تَجُوْزَ ذَبَائِحُهُمْ كَمَا نَقُوْلُ إِنَّهُمْ لَا صَلَاةَ لَهُمْ وَلَا عِبَادَةَ مَقْبُوْلَةً رَخَّصَ اللّٰهُ تَعَالٰى فِيْ ذَبَائِحِهِمْ عَلٰى هٰذِهِ الْأُمَّةِ، وَأَخْرَجَهَا النَّصُّ عَنِ الْقِيَاسِ عَلٰى مَا ذَكَرْنَاهُ مِنْ قَوْلِ ابْنِ عَبَّاسٍ (قرطبی سورة مآئدة ص ۷۷ ج ٦)

یعنی دعالمانوپه مینځ کی په دی کی هیڅ اختلاف نسته چی هغه شیان په کوموکی چی دذبحی ضرورت نسته مثلاً هغه خوراك چی تصرف کول په کښی نه غواړی لکه میوه اوغنم اونور ددی خوړل جآئز دی ځکه چی په دی کی دیوچامالك جوړیدل دومره ضررناك نه دی ، البته هغه خوراك چی په هغه کی انسان یو عمل کوی نودهغه دوه قسمونه دی یوهغه چی یو داسی کارپه کښی کول وی چی ددین سره یی کوم تعلّق نه وی لکه داوړوڅخه ډوډۍ جوړول یادزیتون څخه تیل ایستل اونورنودذمی کافردداسی شیانوڅخه که څوك ځان ساتی نوهغه محضی دطبعی کرکی په بنآء به وی اودوهم قسم هغه دی چی دذبحی عمل به په کی کیږی چی ددی دپاره ددین اونیت ضرورت دی نوکه څه هم چی دقیاس تقاضاداوه چی دکافر دلمونځ

اوعبادتونو په شان سره دده عمل دذبحي دي هم قبول نه سي ليکن الله ﷻ ددي اُمّت دپاره په خاص ډول سره د دوي ذبيحي حلالي کړي دي او دحضرت ابن عباس ﷺ نص دامسئله دقياس خلاف ثابته کړي ده.

لنډه داچي دطعام داهلِ کتابو څخه مراد په دي آيت کي په اتفاق دعلماوو دتفسير هغه طعام دي چي حلالوالي يي پر مذهب اوعقيده باندي موقوف وي يعني ذبيحه، په دي وجه په دي طعام کي داهلِ کتابوسره پرفرق معامله وکړل سوه ځکه چي دوي هم دالله ﷻ پرليږل سووکتابونو اوپيغمبرانو باندي دايمان دعوه کوي ، که څه هم چي ددوي تحريفاتو (ادلون بدلون) دادعوه زخمي کړي (يعني نقصاني) کړي ده ، تردي چي په شرك اوکفرکي اخته سوي دي ، په خلاف دبت پرستو مشرکانو چي دوي په هيڅ آسماني کتاب يانبي يارسول دايمان راوړلو دعوه هم نه کوي اوپه کومو کتابونو ياسرپيانو چي ددوي ايمان دي، هغه نه دالله ﷻ راليږل سوي کتابونه دي اونه د دوي رسالت دالله ﷻ دکوم کلام څخه ثابت دي

﴿ داهلِ کتابو په ذبيحه کي دحلالوالي حکمت اووجه ﴾

تربحث دلاندي مسئلي دا دريم سوال دي ، ددي جواب داکثرو صحابه وو ﷺ، تابعينو رحمهم الله اودتفسير دامامانو دطرفه څخه دا دي چي ، په ټولوکفاروکي داهلِ کتابو يهودو اونصاراوو دذبيحي او د دوي دښځوسره دنکاح حلاليدو وجه دا ده چي ددوي په دين کي که څه هم دوي ډيرپه سوونو بدلونونه کړي دي خو په دي دوو مسئلوکي د دوي مذهب هم داسلام سره بالکل مطابق دي يعني دوي پرذبايح باندي دالله ﷻ نوم اخيستل په عقيده سره ضروري ګڼي ، ددي څخه پرته حيوان مردار اوحرام ګڼي .

دغه ډول دنکاح په مسئله کي چي دکومو ښځوسره په اسلام کي نکاح حرامه ده، ددوي په مذهب کي هم حرامه ده اولکه څنګه چي په اسلام کي دنکاح اعلان اودشاهدانو په وړاندي يي تړل ضروري دي، دغه ډول ددوي په موجوده مذهب کي هم داحکمونه دي .

د تفسيرامام ابن کثير دا قول داکثرو صحابه وو ﷺ اوتابعينو رحمهم الله څخه نقل کړي دي دهغه عبارت دادي

(وَطَعَامُ اَهْلِ الْكِتٰبِ) قَالَ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ وَاَبُوْ اُمَامَةَ وَمُجَاهِدٌ وَسَعِيْدُ بْنِ جُبَيْرٍ وَعِكْرَمَةَ وَعَطَآءٌ وَالْحَسَنُ وَمَكْحُوْلٌ وَابْرَاهِيْمُ النَّخعِىْ وَالسُّدِىُّ وَمُقَاتِلُ بْنِ حَيَّانَ يَعْنِىْ ذَبَآئِحُهُمْ حَلَالٌ لِّلْمُسْلِمِيْنَ لِاَنَّهُمْ يَعْتَقِدُوْنَ تَحْرِيْمُ الذَّبْحِ لِغَيْرِ اللهِ وَلَا يَذْكُرُوْنَ عَلٰى ذَبَآئِحِهِمْ اِلَّا اسْمَ اللهِ وَاِنِ اعْتَقَدُوْا فِيْهِ تَعَالٰى مَاهُوَ مُنَزَّهٌ عَنْهُ تَعَالٰى وَتَقَدَّسَ (ابن کثير مآئدة ص ۱۹ ج ۳)

ابن عباس ﷺ ابوامامه ﷺ مجاهد ﷺ سعيدبن جبير ﷺ عکرمه ﷺ عطآء ﷺ حسن ﷺ مکحول ﷺ ابراهيم نخعي ﷺ سدي ﷺ اومقاتل بن حيان ﷺ داهلِ کتابو دطعام تفسير د دوي په ذبيحوسره کړي دي او دا مسئله دمسلمانانو دپاره دلته اجماعي ده چي د دوي ذبيحي دمسلمانانو دپاره حلالي دي ځکه چي دوي دغيرالله دپاره ذبح کول حرام ګڼي اوپه خپلي ذبيحي باندي دخداي ﷻ څخه ماسوا دبل چا نوم نه اخلي که څه هم چي دوي دالله ﷻ په باره کي دداسي خبرو عقيده لري دکومو څخه چي الله ﷻ پاك اولوي دي .

دابن کثير رحمه الله په دي بيان کي خويوه خبره دامعلومه سوه چي ددي ټولو ذکر سوو حضراتو اصحابو ﷺ اوتابعينو رحمهم الله په نزد داهل کتابو دطعام څخه د دوي ذبيحي مراد دي او د دوي په حلالوالي دامّت اجماع ده .

دوهمه خبره دامعلومه سوه چي ددي ټولو حضراتو په نزد داهلِ کتابو دذبيحي دحلاليدو وجه داده چي

دیهودو اونصاراوو په مذهب کی دډیر ادلون بدلون سره بیاهم دذبحی مسئله داسلامی شریعت مطابق پاته ده ، چی دغیرالله په نامه ذبح سوی حیوان ته دوی هم حرام وایی ، اوپه ذبح دالله ﷻ نوم اخیستل ضروری گڼی، دابله خبره ده چی دالله ﷻ په شان کی دوی ددری خدایانو دمشرکانه عقیدی قائل سوی دی اوالله ﷻ اومسیح بن مریم ته یو وایی چی قرآن کریم یی په دی الفاظو کی ذکر کړی دی .

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ .

بیشکه کافران سوه هغه خلک چاچی وویل چی الله خومسیح ابن مریم دی .

ددی خلاصه داسوه چی دذبیحی په اړوند ټول قرآنی آیتونه کوم چی په سورة بقرة اوسورة انعام کی راغلی دی چی دغیرالله په نامه ذبح سوی حیوان هم او هغه حیوان هم چی دالله ﷻ نوم ورباندی نه وی اخیستل سوی ، حرام گڼل سوی دی، دا ټول آیتونه په خپل ځای محکم اوعمل ورباندی کول دی ، دسورۃ مآئدۃ آیت په کوم کی چی یی طعام داهلِ کتابو حلال کړی دی ، هغه هم ددغه آیتونو دحکم څخه مخالف نه دی ، ځکه چی داهلِ کتابو دطعام دحلالیدو وجه دا ده چی د دوی په موجوده مذهب کی هم دغیرالله په نامه ذبح سوی حیوان اوهغه حیوان چی دالله ﷻ نوم ورباندی نه وی اخیستل سوی حرام دی، په موجوده زمانه کی چی دتورات اوانجیل کمې نُسخې اوس هم موجودی دی، په هغوی کی هم دذبیحی اونکاح احکام تقریباً هغه دی کوم چی په قرآن کریم اواسلام کی دی ، چی تفصیل به یی ډیر ژر ذکر کړل سی ، البته داکیدی سی چی ځینی جاهلان عوام دخپل مذهب ددی حکم خلاف یوعمل کوی، لکه چی په خپله دمسلمانانوپه جاهلو عواموکی ځینی جاهلانه رواجونه شامل سوی دي،چی هغه ته داسلام مذهب نه ویل کیږی، دنصاراوو دجاهلو عوامو داکړه وړه چی یی ولیدل نوځینو تابعینو حضراتو داوفرمایل چی کله الله ﷻ داهلِ کتابو طعام حلال کی اوالله ﷻ ته معلومه وه چی دوی به دخپلو ذبحوسره کمه معامله کوی، ځوك به ورباندی دعزیر یا مسیح نوم اخلی اوځوك به بغیر دبسم الله څخه ذبح کوی ، نومعلومه سوه چی دمآئدۃ آیت چی داهلِ کتابو طعام یی په کښی حلال کړی دی، دی آیت داهلِ کتابو دذبح په باره کی دسورۃ بقری اوسورۃ انعام په دغو آیتونوکی تخصیص یایوقسم نسخ وفرمایله په کم کی چی دغیر الله په نامه ذبح کولویابغیر دالله ﷻ دنامه څخه په ذبح کولوسره ذبیحه حرامه مقرره کړی ده دځینو لویو عالمانودخبری څخه معلومیږی چی کومو تابعینو حضراتو داهلِ کتابو بغیر دبسم الله څخه ذبیحه اودغیرالله په نامه ذبیحه حلاله فرمایلی ده، ددوی په نزدهم داهلِ کتابوداصلی مذهب احکام خوداسلام داحکامو څخه مختلف نه دی، لیکن ددوی جاهلانو عوامو داغلطی کړی دی، ددی سره سره بیاهم دی حضراتو جاهلان اهلِ کتاب دعامو اهلِ کتابو دحکم څخه جلا کړل اوذبیحی اونکاح په معامله کی یی ددوی هم هغه حکم مقرر کی، کوم چی د دوی دپلرونو نیکونو اواصلی مذهب والاوودی چی د دوی ذبیحه او د دوی دښځو سره نکاح جائزه ده .

ابن عربی ؒ په احکام القرآن کی لیکلی دی چی مادخپل اُستاد ابوالفتح مقدسی ؒ څخه سوال وکی چی موجوده نصارا دغیر الله په نامه باندی ذبح کوی، مثلاً دعُزیر یامسیح نوم دذبحی په وخت کی

اخلي، نو د دوی ذبیحه څنګه حلالیدی سی؟ نو په دې باندې ابو الفتح مقدسی ﷫ وفرمایل.

هُمْ مِنْ اٰبَآئِهِمْ وَقَدْ جَعَلَهُمُ اللّٰهُ تَعَالٰی تَبَعًا لِمَنْ كَانَ قَبْلَهُمْ مَعَ عِلْمِهٖ بِحَالِهِمْ.

د دوی حکم دپلرونو اونیکونو په شان دی (دنن ورځ ددی اهلِ کتابو) داحال الله ﷻ ته معلوم وو، لیکن الله ﷻ دوی دپلرونو، نیکونو تابع کړی دی.

ددی بیان خلاصه دا سوه چی په تیرو مشرانو دامّت کی چی کومو عالمانوضاحبانو داهلِ کتابوددا سی ذبحو اجازت ورکړی دی پرکوموچی دالله ﷻ نوم نه وی اخیستل سوی، بلکه دغیرالله نوم ورباندی اخیستل سوی وی، د دوی په نزد هم اصلی مذهب داهلِ کتابودا دی چی داشیان د دوی په مذهب کی هم حرام دی، مګر دی حضراتو غلط کار کوونکی عوام هم په دی حکم کی شامل کړل کوم چی داصلی اهلِ کتابو دی، په دی وجه یی د دوی ذبیحه هم حلاله کړه اوجمهورو صحابه وو﷡ اوتابعینو﷭ اومجتهدینو﷭ امامانو په دی نظروکی چی داهلِ کتابو جاهل عوام چی دغیرالله په نامه یابغیرداالله ﷻ دنامه څخه ذبح کوی دا داسلامی حکم خلاف خو ده حتیٰ په خپله دنصاراؤ دموجوده مذهب څخه هم خلاف ده په دی وجه د دوی دعمل په احکامو باندی هیڅ اثر نه دی کیدل په کار، دوی دافیصله ورکړه چی ددی خلګو ذبیحه داهلِ کتابوپه طعام کی ګرسره داخله نه ده، په دی وجه ددی دحلالیدو هیڅ وجه نسته اونه ددوی دغلط عمل په وجه سره دقرآن په آیتونوکی دنسخ یادتخصیص قول اختیارول په هیڅ دول صحیح نه دی.

په دی وجه د تفسیر تول امامان، ابن جریر، ابن کثیر، ابوحیان اونورپر دی باندی متفق دی چی دسورة بقرة اوانعام په آیتونوکی څه نسخ نه ده سوی، دادجمهورو، صحابه وو اوتابعینو مذهب دی، لکه چی په حواله دابن کثیر لوړنقل سوی دی اوپه تفسیرِ بحرِ محیط کی په دی لاندی الفاظو سره ذکر دی.

وَذَهَبَ اِلٰی اَنَّ الْكِتَابِیَّ اِذَا لَمْ يَذْكُرِ اللّٰهَ عَلَى الذَّبِيْحَةِ وَذَكَرَ غَيْرَ اللّٰهِ لَمْ تُؤْكَلْ وَبِهٖ قَالَ اَبُو الدَّرْدَآءِ وَعُبَادَةُ بْنِ الصَّامِتِ وَجَمَاعَةٌ مِّنَ الصَّحَابَةِ وَبِهٖ قَالَ اَبُوْ حَنِيْفَةَ وَاَبُوْ يُوْسُفَ وَمُحَمَّدٌ وَزُفَرُ وَمَالِكٌ وَكَرِهَ النَّخَعِيُّ وَالثَّوْرِيُّ اَكْلُ مَا ذُبِحَ وَاُهِلَّ بِهٖ لِغَيْرِ اللّٰهِ (بحرِ محیط ص ۴۳۱ ج ۴)

او د دوی مذهب دا دی چی کتابی که په ذبیحه باندی دالله ﷻ نوم وانه خلی اودالله ﷻ څخه ماسوا بل نوم واخلی نوخوړل یی جائزنه دی دا قول دی دابودرداء، عباده بن صامت او دصحابه کرامو﷡ دیوی ټولی، او دا دابوحنیفه، ابویوسف، محمد، زفر اومالك ﷭ مذهب دی، نخعی اوثوری ددی خوړل مکروه ګڼی چی دغیرالله نوم ورباندی اخیستل سوی وی، خلاصه دخبری دا ده چی دصحابه وو﷡ اوتابعینو﷭ اودامّت دتیرو مشرانوپه دی کی هیڅ اختلاف نسته چی داهلِ کتابو اصلی مذهب دقرآن دنزول په زمانه کی همدااوو، چی په کوم خیوان دغیر الله نوم واخیستل سی یاقصداً ورباندی دالله ﷻ نوم پرینبوول سی، هغه حرام دی، دغه ډول دنکاح په حلالوالی اوحراموالی کی هم داهلِ کتابو اصلی مذهب ترموجوده زمانی پوری په اکثرو شیانوکی داسلامی شریعت مطابق دی، ددی خلاف چی په اهلِ کتابو کی څه لیدل کیږی، هغه دجاهلو عوامو غلطیانی دی ددوی مذهب داسی نه دی، موجوده تورات

اوانجیل چی په مختلفوژبوکی چاپ سوی پیدا کیږی، دهغه څخه هم ددی خبری تایید کیږی، دتورات او انجیل قولونه دالاندی وګوری کم چی دبائبل په پخوانی عهدنامه کی دی اودموجوده زمانی دیهودو اونصاراوو دواړو په نزد مسلم (منل سوی) دی، دذبیحی په اړوند د ا احکام دی .

(۱)کوم حیوان چی په خپله مړ سی اوکوم چی درندګان څیری کړی ددی وازګی که په بل یو کارکی استعمالوی نو استعمال یی کړی خو تاسی دا په هیڅ حال کی مه خوری (احباری ۲۴)

(۲)غوښی خو دخپلو ټولو ګاشونو دننه دخپل زړه په رغبت اودخدای دخپل ورکړی برکت موافق ذبح کړی خوړلی سی ، لیکن تاسی وینه بالکل مه خوری (استثناء ۱۲، ۱۵)

(۳) تاسی دبتانو دقربانی دغوښی اووینی اوترغاړی خپه سوی حیوان څخه اودحرام کاری څخه پرهیز کوی (عهدنامه جدید ، کتاب اعمال ۱۵، ۲۹)

(۴)دعیسایانو تر ټولو لوی پیشوا دپولس کرنتهیون په نامه په اولنی خط کی لیکی چی کومه قربانی نور قومونه کوی دشیطانانو دپاره قربانی کوی، نه داچی دخدای دپاره اوزه نه غواړم چی تاسی دشیطانانو شریکان سی ، تاسی دخدای دپیالی او دشیطانانو دپیالی دواړو څخه چیښل نه سی کولی ، (کرنتهیون ۱۰، ۲۰، ۲۰)

(۵)په کتاب اعمال حواریین کی دی (مونږ) دا فیصله کړی لیکلی وه چی دوی دی یوازی دبتانو دقربانی دغوښی څخه او د وینی څخه اوترغاړی خپه سوی حیوانانو څخه اودحرام کاری څخه دی خپل ځانونه ساتلی لری (اعمال ۲۱، ۲۵)

دا دتورات اوانجیل هغه وضاحتونه دی چی نن سبا دبائبل سوسائتیو چاپ کړی دی چی دسوو بدلونونو څخه وروسته بیاهم بعینه دقرآن حکیم داحکامو مطابق داشیان پاته دی ...... دقرآن کریم آیت دا دی.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ .

په تاسی حرامه سوی ده مرداره اووینه اودخنزیر غوښه اوپه کوم چی دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چانوم واخیستل سی اوچی غاړه یی خپه سی اوهغه چی وویشتل سی اومړسی اوهغه چی ولویږی اوکوم چی درنده خوړلی وی ، مګرچی تاسی یی ذبح کړی اوهغه چی دبتانو په نامه ذبح کړل سی .

په دی آیت کی دمرداری، وینی اوخنزیر دغوښو اوپه کوم چی دغیر الله نوم اخیستل سوی وی اودغاړی څخه خپه سوی وی اوپه ګذارسره مړ یاتر لوړځای په لویدلو سره مړ یادښکرونو په وهلوسره مړ اوکوم چی درندګانو څیری کړی وی دټولو دحراموالی حکم دی ، دتورات او انجیل په ذکرسوو بیانونوکی هم دخنزیر دغوښی څخه پرته تقریباً نور ټول حرام سوی دی، یوازی دګذار څخه، دلویدو څخه اودښکرونو دوهلو څخه دمړه سوی حیوان ذکر په کښی نسته لیکن دا ټول تقریباً په خپله مړه او دغاړی په خپه کیدو سره دمړوپه حکم کی داخل دی .

دغه ډول قرآن کریم په ذبح باندی دالله ﷻ دنوم اخیستلو تایید کړی دی كُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ او په کوم

چی یی دالله ﷻ نوم نه وی اخیستی ، هغه یی حرام کړی دی ، وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ دبآئبل په ذکر سوی عبارت ۲ داستثناء کی هم ددی تاکید معنی موجوده ده ، چی حیوان دالله ﷻ په نامه سره ذبح کوی دغه ډول دنکاح په معاملاتوکی هم داهلِ کتابو مذهب په اکثرو شیانوکی داسلامی شریعت مطابق دی .

وګوری احبار ۱۸، ۱۶ تر ۱۹ پوری چی په دی کی یواوږد فهرست دمحرماتو ورکړل سوی دی چی په دی کی ډیر هغه دی کوم چی قرآن کریم حرام کړی دی تردی چی د دوو خوندو په یوه نکاح کی دجمع کولو حرمت او په حالت دحیض کی دکوروالی حرمت هم ذکر دی ، دارنګه په بآئبل کی ددی هم وضاحت سوی دی چی دبُت پرستو اومشرکو قومونوسره نکاح جائزه نه ده ، دموجوده تورات الفاظ دا دی .

نوددوی سره کوزده اوواده مه کوی مه ددوی زامنوته خپلی لوڼی ورکوی اونه ددوی لوڼی خپلو زامنوته، ځکه چی دوی زما زامن زما دپیروی ځخه اړوی چی دوی دنورو عبادت وکړی (استثناء ۷، ۳، ۴)

خلاصه دخبری دا ده چی په قرآن کی داهلِ کتابو ذبیحی اوددوی دښځوسره نکاح حلاله اودنورو کفارو دذبیحو اوښځو دحراموِلو وجه داده چی په دی دواړو مسئلوکی داهلِ کتابو اصلی مذهب ترننه پوری داسلامی قانون مطابق دی اوکوم خلاف چی ددوی په عواموکی لیدل کیږی، هغه دجاهلانو غلطی دی مذهب یی نه دی، په دی وجه دجمهورو صحابه وو ﷺ، تابعینو اومجتهدینو امامانو په نزد دسورة بقرة، انعام اومآئدة په ټولو آیتونوکی تضاد یانسخ اوتخصیص نسته اوکومو عالمانو اوتابعینو چی دغلط کارو عوامو عمل هم تبعًا داهلِ کتابوپه حکم کی شامل کړی دی اوپه آیتونو دبقرة اوانعام کی یی دنسخ یاتخصیص قول اختیار کړی دی، ددی هم بنیاد دادی چی نصارا دکومو قول چی دا دی چی ، إِنَّ اللهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ يعنی الله خوعیسیٰ ابن مریم دی ، داخلګ که دالله ﷻ نوم هم واخلی نو ددی ځخه مراد عیسیٰ ابن مریم اخلی ، په دی وجه ددوی په ذبیحه کی دالله نوم اخیستل یا دمسیح نوم اخیستل برابرسوه، په دی بنآء باندی حضراتو تابعینو داهلِ کتابوپه ذبیحه کی ددی اجازت ورکړی دی، ابن عربی په احکام القرآن کی ددی بنیاد وضاحت فرمایلی دی (احکام ابن عربی ص ۲۲۹، ج ۱)، لیکن جمهور اُمّت دانه دی قبول کړی لکه چی په حواله دتفسیر ابن کثیر او تفسیر بحرمحیط اوس تیرسوی دی او په تفسیر مظهری کی دمختلفو اقوالو نقل کولو ځخه وروسته لیکی .

وَالصَّحِيحُ الْمُخْتَارُ عِنْدَنَا هُوَ الْقَوْلُ الْأَوَّلُ يَعْنِيْ ذَبَائِحُ أَهْلِ الْكِتَابِ تَارِكًا لِلتَّسْمِيَةِ عَامِدًا أَوْعَلٰى غَيْرِ اسْمِ اللهِ تَعَالٰى لَا يُؤْكَلُ اَنْ عَلِمَ ذٰلِكَ يَقِيْنًا اَوْكَانَ غَالِبُ حَالِهِمْ ذٰلِكَ وَهُوَ مَحْمَلُ النَّهْيِ عَنْ اَكْلِ ذَبَائِحِ نَصَارَى الْعَرَبِ وَمَحْمَلُ قَوْلِ عَلِيٍّ ﷺ لَا تَأْكُلُوْا مِنْ ذَبَائِحِ نَصَارٰى بَنِي تَغْلَب فَاِنَّهُمْ لَمْ يَتَمَسَّكُوْا مِنَ النَّصْرَانِيَّةِ بِشَيْءٍ اِلَّا بِشُرْبِهِمُ الْخَمْرَ فَلَعَلَّ عَلِيًّا عَلِمَ مِنْ حَالِهِمْ اَنَّهُمْ لَا يُسَمُّوْنَ اللهَ عِنْدَ الذَّبْحِ اَوْ يَذْبَحُوْنَ عَلٰى غَيْرِ اسْمِ اللهِ هٰكَذَا حُكْمُ نَصَارَى الْعَجَمِ اِنْ كَانَ عَادَتُهُمُ الذَّبْحَ عَلٰى غَيْرِ اسْمِ اللهِ تَعَالٰى غَالِبًا لَا يُؤْكَلُ ذَبِيْحَتُهُمْ وَلَا شَكَّ اَنَّ النَّصَارٰى فِيْ هٰذَا الزَّمَانِ لَا يَذْبَحُوْنَ بَلْ يَقْتُلُوْنَ بِالْوَقْذِ غَالِبًا فَلَا يَحِلُّ طَعَامُهُمْ (تفسیرمظهری ص۳۷ ج۳ ....)

او صحیح او مختاره زمونږ په نزد هغه اولنی قول دی یعنی دا چی داهلِ کتابو ذبیحه چی قصداً درباندی دالله ﷻ نوم پریږدی یادغیر الله په نامه یی ذبح کړی وی هغه حلال نه دی که په یقینی ډول سره ددی علم وسی چی پردی دالله ﷻ نوم نه دی اخیستل سوی یادغیرالله دا وراندی اخیستل سوی دی یا

داهلِ کتابو عام عادت داسی ، کومو بزرگانو چی دعربو دنصاراوو دذبیحو څخه منع کړی ده د دوی دقول مقصدهم دا دی ، دغه ډول حضرت علی ﷺ کوم چی داسی فرمایلی دی چی دنصاراوو ذبنی تغلیب ذبیحه خوړل جائزنه دی، ځکه چی دوی دنصرانیت دمذهب څخه بغیر دشرابو څیښلو څخه نورڅه نه دی اخیستی، ددی محمل هم دغه دی حضرت علی ﷺ ته به داثابته سوی وی چی بنی تغلیب پرخپلو ذبیحو باندی دالله ﷻ نوم نه اخلی، نو دا حکم دعجمی نصاراووهم دی چی که ددوی عادت داسی چی په عام ډول سره دغیرالله په نامه ذبح کوی نوددوی ذبیحه خوړل جائزنه دی اوپه دی کی شك نسته چی نن سبا خونصارااګرسره ذبحه کوی بلکه په عام ډول سره یی په ویشتلو هلاکوی په دی وجه ددوی ذبیحه حلاله نه ده. داتفصیلی بحث دلته ځکه نقل کړل سو چی پردی مقام باندی دمصردمشهورعالِم مفتی عبدهُ څخه سخه غلطی سوی ده چی دهغی دغلطوالی اودکتاب اوسنت اوجمهور اُمّت څخه په خلاف والی کی یی هیڅ شك اوشُبهه نسته، ددی ذکرسوی شخص څخه په تفسیر منار کی دلته دوچنده غلطی سوی ده.

اول خو یی داهلِ کتابو په معنی کی ددنیا کفار مجوسیان ، هندوان، سیکان اونور ټول داخل کړی دی او دا معنی یی دومره عامه کړې ده چی په ټول قرآن کی چی کوم دکفارو اهلِ کتابو اوغیراهلِ کتابو تقسیم اوجلاوالی سوی ، هغه بالکل بی معنی اوبی حقیقته کیږی، اودوهمه غلطی تردی لالویه داسوی ده چی داهلِ کتابو دطعام په معنی کی یی داهلِ کتابو هریو خوراك بی له څه شرطه حلال کړی دی برابره خبره ده که دوی حیوان ذبح کړی اوکه نه اوکه دالله ﷻ نوم په واخلی اوکه نه ، په هرحال دوی چی هرډول حیوان خوری هغه یی دمسلمان دپاره حلال کړی دی.

کله چی دده دافتوی په مصرکی چاپ سوه، دغه وخت په خپله دمصر اوددنیا ټولو لویو عالمانودا غلطه کړه، اوپردی ډیری رسالی اومقالی ولیکل سوی، دمفتی عبدهُ دفتوی دمنصب څخه دلیری کولو غوښتنی دهرطرف څخه وسوی، بلی خواته دمفتی صاحب شاګردانو اوځینو هغو خلګو چی دمغربی معاشری تاثیر پرسوی وو، بحثونه وچلول، ځکه چی دافتوی ددوی دلاری دټولو مشکلاتو حل وو اودیورپ دیهودو اونصاراوو بلکه ددهریانو هریو خوراك ددوی دپاره حلال سو.

لیکن داسلام داهم معجزه ده چی دشریعت څخه خلاف کار برابره خبره ده که دهرڅومره لوی عالم څخه وسی، خودعامو مسلمانانو زړونه هیڅکله هم په دی سره نه مطمئن کیږی، په دی معامله کی هم داسی وسوه اودټولی دنیا مسلمانانو دی ته ګمراهی وویل اوهغه وخت دا معامله سره پاته سوه، لیکن داوسنی زمانی مُلحدان چی ددوی مقصد یوازې دادی چی داسلام نوی طرز جوړکړه سی اوداروپا اوغربی نړی هره یوه لغوه اوعبث خبره په کښی ځای کړل سی او دنوی ځوانانو نفسانی خواهشات پوره کړی دوی بیادا بحث په نوی شکل کی داسی راوایستی چی ګواکی دوی خپل یوتحقیق وړاندی کوی حال دادی چی هغه ټول دمفتی عبدهُ دذکر سوی مقالی نقل دی، په دی وجه ضروری سوه چی دابحث لږ په تفصیل سره ولیکل سی.

اوس الحمدلله دضرورت مناسب ددیّ بیان وسو ، اوددی پوره تفصیل زماپه رساله (اسلامی ذبیحه) کی

دی که څوك غواړی هلته یې کتی سی و دی یې ګوری.
دوهمه مسئله: دلته دا ده چی د قرآن کریم په دی ارشادکی یوحکم کوم چی دمسلمانانو دپاره بیان سوی دی چی داهلِ کتابو طعام ستاسی دپاره جائزدی، داخو ښکاره خبره ده، مګرددی ددوهم جُزء چی دمسلمانانو خوراك داهلِ کتابو دپاره جائز دی، ددی څه مقصددی ځکه چی اهلِ کتاب کوم چی دقرآنی احکامو قائل نه دی، ددوی دپاره څه حلال اوڅه حرام دی اوددی دبیان څه فائده ده.
په تفسیربحرمحیط اونوروکی ددی په اړوند فرمایی چی په اصل کی داحکم هم مسلمانانو ته ښوونه ده، چی ستاسی ذبیحه ددوی دپاره جائزه ده په دی واسطه سره که تاسی په خپله ذبیحه کی یوچا غیر مسلم کتابی ته خوراك ورکړی نوکومه ګناه نسته، یعنی په خپله قربانی کی یوچا کتابی سړی ته څه ورکولای سی، اوکه زموږ ذبیحه دوی لره حرامه وای نوموږ به لره به جائزنه وای چی موږ په دوی خوړلای، په دی وجه حکم په ظاهره داهلِ کتابودی، مګر په حقیقت کی ددی مخاطب مسلمانان دی.
اوپه تفسیر روح المعانی کی په حواله دسدی یې ددی جملی یوه بله منشآء ذکر کړی ده، هغه داچی داهلِ کتابو یهودو اونصاراوو په مذهب کی ځینی حلال حیوانان یاددوی څه حصی دسزاپه شکل سره حرامی سوی وی، په دی وجه هغه حیوان یادحیوان هغه حصه داهلِ کتابو په طعام کی په ظاهره داخله نه ده، لیکن دآیت دی جملی وښووله چی کوم حیوان ستاسی دپاره حلال دی که څه هم چی اهلِ کتاب داحلال نه ګنی که داهلِ کتابودلاس ذبح سوی پیداسی نوهغه هم دمسلمانانودپاره به حلال ګڼل کیږی په وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ کی دی طرف ته اشاره سوی ده پردی تقریر باندی بیاهم ددی جملی تعلق په خپله دمسلمانانوسره سو.
اوپه تفسیر مظهری کی فرمایی چی فائده ددی جملی فرق بیانول دی دذبیحو په معامله کی اودنکاح په معامله کی هغه فرق دا دی چی ذبیحی خو د دواړو طرفوڅخه حلالی دی داهلِ کتابو ذبیحه دمسلمانانو دپاره اود مسلمانانو ذبیحه داهلِ کتابو دپاره، لیکن دښځوپه نکاح کی دامعامله نه ده، داهلِ کتابو ښځی دمسلمانانو دپاره حلالی دی مګر دمسلمانانو ښځی داهلِ کتابو دپاره حلالی نه دی.
دریمه مسئله: دا ده چی که معاذ الله یو مسلمان مرتدسی، یهودی یانصرانی جوړسی، نودی په اهلِ کتابوکی داخل نه دی، بلکه دی مرتددی، دده ذبیحه په اجماع دامّت سره حرامه ده، دغه ډول کوم مسلمان چی ددین په ضروری اوقطعی احکاموکی دیوشی څخه دانکار په وجه سره مُرتد سوی دی، که څه هم چی دی دقرآن اودنبی کریم ﷺ دمنلو دعوه هم کوی، خودی مرتددی، ذبیحه یی حلاله نه ده، یوازی په قرآن ویلو یاپه قرآن دعمل کولوپه دعوه کولوسره دی، په اهلِ کتابوکی نه سی داخلیدی، البته دیوه بل مذهب اودین سړی که خپل مذهب پریږدی، یهودی یانصرانی جوړ سی نو دی به په اهلِ کتابوکی شمیرل کیږی او دده ذبیحه به حلاله وی ...... دآیت دریمه جمله دا ده.

وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ مُحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ وَلَا مُتَّخِذِيْٓ اَخْدَانٍ
یعنی ستاسی دپاره دمسلمانو پاکدامنو ښځو سره نکاح حلاله ده دغه ډول داهلِ کتابو دپاکدامنو ښځوسره هم نکاح حلاله ده، په دی کی دواړه ځایه د مُحْصَنٰتِ لفظ راغلی دی چی معنی یی دعربی لُغت

اومحاوري په اعتبار سره دوي کيدي سي يوه آزاده چي په مقابل کي يي مينځه ده دوهم عفيفه او پاکدامنه ښځي ، دلغت په اعتبارسره دلته هم دواړه معني کيدي سي .

په دي وجه دتفسيرپه عالمانوکي مجاهددلته دمحصنٰت تفسيرپه حرآترو(آزادوښځو) سره کړي دي مطلب يي داسوچي داهلِ کتابو آزادي ښځي دمسلمانانو دپاره حلالي دي، مينځي يي حلالي نه دي (مظهري) ليکن دجمهوروعالمانوصحابه وو ﷺ اوتابعينوپه نزددلته دمحصنٰت معني عفيفي اوپاکدامني ښځي دي ، اومراددآيت دادي چي لکه څنګه چي دعفيفو اوپاکدامنو مسلمانو ښځو سره نکاح جائز ده دغه رنګه داهلِ کتابو دعفيفو اوپاکدامنو ښځو سره هم تاسي ته نکاح حلاله ده (احكام القرآن للجصاص مظهري) ليکن په اتفاق دجمهورو باندي دلته دعفيفو اوپاکدامنو ښځو دقيد دامعني نه ده چي دغير عفيفوسره نکاح حرامه ده ، بلکه ددي قيد فائده دښو اومناسبو ښځو وطرف ته ترغيب دي ، چي که دمسلمانو ښځوسره نکاح کوي أوکه داهلِ کتابو سره پرهرحال داخبره په نظرکي ساتل په کار دي چي دپاکدامني عفيفي ښځي سره دي نکاح کوي ، دبدکارو فاسقو ښځوسره دنکاح تعلق تړل ديوه شريف مسلمان کارنه دي (مظهري اونور)

په دي وجه خلاصه دمضمون ددي جملي داسوه چي دمسلمان دپاره حلال دي چي ديوي مسلماني ښځي سره نکاح وکړي يااهلِ کتابو دښځي سره دي نکاح وکړي البته په دواړو صورتونوکي ددي خبري لحاظ ساتل په کاردي چي دعفيفي اوپاکدامني ښځي سره نکاح وسي، دبدکاري اوبي اعتباري ښځي سره نکاح کول ددين اودنيا دواړو تباهي ده ، ددي څخه ځان ساتل په کار دي .په دي آيت کي داهلِ کتابو دقيد ذکرکولو څخه په اجماع دأمّت سره داخبره ثابته ده چي کوم غير مسلم په اهلِ کتابوکي داخل نه دي ددوي دښځو سره نکاح حلاله نه ده .

په تير بيان کي داخبره ښکاره سوه چي په دي زمانه کي چي څومره فرقي اوډلي دغير مسلمو موجودي دي په دوي کي يوازي يهود اونصارا دوه داسي قومونه دي چي په اهلِ کتابوکي شميرل کيږي، پاته په موجوده مذهبونوکي يوهم په اهلِ کتابوکي داخل نه دي، آتش پرسته يابُت پرسته هندو ياسيك، آريا، بُودايي اونور ټول په دي عموم کي داخل دي، ځکه چي داخبره بيان سويده چي داهلِ کتابو څخه مراد هغه خلګ دي، کوم چي ديوه داسي کتاب منونکي اودتابعداري دعوه کوونکي وي چي ددغه کتاب دآسماني کيدو اووحي الهي کيدو ثبوت په قرآن اوسنّت سره ثابت وي اوظاهره ده چي هغه تورات اوانجيل دي، چي ددوي منونکي څه قومونه داوخت په دنياکي موجوددي، پاته زبور اوصحيفي دحضرت ابراهيم . نه يوځاي محفوظي اوموجودي دي اونه يوقوم ددي دتابعداري کولو دعوه کوونکي سته، او (ويد) او (ګرنت) يا (زردشت) اونور کتابونه کم چي په دنياکي مقدس (سپيڅلي) ګڼل کيږي ددي دوحي الهي کيدو اوآسماني کيدو څه ثبوت په شرعي دليل سره نسته، او يوازي دا امکان چي شايدد (زبور) اود حضرت ابراهيم . دصحيفو مسخ سوي هغه صورتونه وي کم ته چي دبُدمت کتاب يا (ويد) يا (ګرنت) اونور وايي، دامحضي امکان اواحتمال دي چي دثبوت دپاره کافي نه دي، په دي وجه په اجماع

دأمّت سره ثابته سوه چې دموجوده زمانې په مختلفو مذهبونوکې يوازې ديهودو اونصاراوو دښځو سره دمسلمانانو نکاح حلاله ده، دبل هيڅ يوه قوم دښځې سره ترڅوچې مسلمانه سوې نه وي، نکاح ورسره حلاله نه ده حرامه ده، دقرآن کريم آيت: وَلاَ تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ددې مضمون دپاره راغلې دی چې معنی يې داده چې دمشرکانو ښځو سره تر هغه پورې نکاح مه کوی ترڅوچې دوی مسلمانانی نسی اوداهلِ کتابو څخه ماسوا نورټول قومونه په مشرکانوکې داخل دي.

مقصددا دی چې دقران شريف يوازې دوه آيتونه په دې مسئله کې واردسوي دي، په يوه کې دا دي چې دمشرکو ښځوسره ترهغه وخته پورې نکاح حلاله نه ده، ترڅوچې دوی مسلمانانی نه سی دوهم دا آيت دسورة مآئدة دی چې ددې څخه معلومه سوه چې داهلِ کتابو دښځوسره نکاح جآئزه ده، په دې وجه جمهورو علماوو صحابه ووؓ اوتابعينوؒ ددواړو آيتونو څخه مطلب دا راوايستی چې په اُصولی ډول دغير مُسلمی ښځی سره دمسلمان نکاح کول نه دي په کار، ليکن دسورةِ مآئدة دې آيت داهلِ کتابو ښځې ددې عُموم څخه مستثنٰی کړې دي، په دې وجه ديهودو او نصارا وو دښځو څخه ماسوا دبل کافر قوم دښځې سره بغير داسلام راوړلو څخه، دمسلمان نکاح نه سی کيدی.

اوس پاته سوه مسئله داهلِ کتابو، يعنی يهودو اونصاراوو دښځو نودځينی صحابه کرامو‌ؓ په نزد داهم جآئزنه دي، دحضرت عبدالله ابن عمر ؓ دامذهب دی، دده څخه چې به چاپوښتنه وکړه نوفرمايل به يې چې دالله ﷻ ارشاد په قرآن کريم کې واضح دی، وَلاَ تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ يعنی دمشرکو ښځو سره ترهغه وخته پورې نکاح مه کوی ترڅو چې دوی مسلمانانی نه سی اوماته نه ده معلومه چې تردې لوی شرك به کم وي چې دوی عيسٰی ابن مريم يابل بنده دخدای په خپله خدای وګڼی (احکام القرآن للجصاص)

يووار ميمون ابن مهران دحضرت عبدالله ابن عمر ؓ څخه پوښتنه وکړه چې مونږ په يوه داسې ملك کې آباديوچې هلته اهلِ کتاب زيات اوسي نوآيا مونږددوی دښځوسره نکاح کولای سو اوددوی ذبيحی خوړلای سو ؟ حضرت عبدالله ابن عُمرؓ ورته په جواب کې دا دواړه آيتونه واورول، يوهغه چې دمشرکانو ښځو سره په کښې نکاح حرامه سوې ده، دوهم دا دسورةِ مآئدة آيت چې داهلِ کتابو دښځو سره په کښې دحلالوالي بيان دی.

ميمون بن مهران وويل چې دادواړه آيتونه خوزه هم په قرآنکريم کې وينم اومعلوم دي راته، زما سوال خودادی چې ددې دواړو آيتونو پربنآء باندې زمادپاره شرعی حکم څه دی ؟ ددې په جواب کې حضرت عبدالله ابن عمر ؓ ورته بيا دا دواړه آيتونه وويل او دخپل طرف څخه يې هيڅ ونه ويل چې ددې مطلب دأمّت عالمانو دامقررکې چې حضرت عبدالله ابن عمر ؓ ته داهلِ کتابو دښځوسره دنکاح په حلاليدو باندې اطمينان نه وو.

اودجمهورو صحابه وو ؓ اوتابعينو ؒ په نزد که څه هُم چې دقرآن په وجه سره داهلِ کتابو دښځوسره فی نفسهِ نکاح حلاله ده، ليکن ددوی سره په نکاح کولوکې چې کم نور فسادونه اوخرابی دي، دخپل ځان اودخپل اولاد دپاره بلکه دټول اُمّتِ اسلامی دپاره په تجربه سره خامخاپيداکيږې ددې خرابيوپربنآء

باندی داهلِ کتابو دښخو سره نکاح دوی هم مکروه گڼله .

جصاص رحمه الله په احکام القرآن کی دشقیق بن سلمه په روایت سره نقل کړی دی چی حضرت حذیفه بن یمان رضی الله عنه چی کله مدآئن ته ورسیدی نوهلته یی دیوی یهودی ښخی سره نکاح وکړه، حضرت فاروقِ اعظم رضی الله عنه په خبر سو نوخط یی ورته ولیکی چی دی ته طلاق ورکه ، حضرت حذیفه رضی الله عنه ورته په جواب کی ولیکل چی ولی دازما دپاره حرامه ده، نوبیاورته امیر المؤمنین فاروق اعظم رضی الله عنه په جواب کی ولیکل چی زه ورته حرامه نه وایم لیکن ددی خلګوپه ښځوکی په عام ډول سره عفّت اوپاکدامنی نسته په دی وجه زمابیره ده چی هسی نه ستاسی خلګوپه کورنوکی ددوی په وجه فحاشی اوبدکاری داخله نه سی او امام محمّدبن حسن رحمه الله په کتاب الاثارکی داواقعه په روایت دامام ابوحنیفة رحمه الله داسی نقل کړی ده چی په دوهم وارچی کله فاروقِ اعظم رضی الله عنه حضرت حذیفه رضی الله عنه ته خط ولیکی نودهغه الفاظ دا دی .

اَعْزِمُ عَلَيْكَ اَنْ لَا تَضَعَ كِتَابِيْ حَتّٰى تُخَلِّيَ سَبِيْلَهَا فَاِنِّيْ اَخَافُ اَنْ يَّقْتَدِيَكَ الْمُسْلِمُوْنَ فَيَخْتَارُوْا نِسَآءَ اَهْلِ الذِّمَّةِ لِجَمَالِهِنَّ وَكَفٰى بِذٰلِكَ فِتْنَةً لِّنِسَآءِ الْمُسْلِمِيْنَ (کتاب الاثار ص ۱۵۲)

تاته قسم درکوم چی زمادډی خط دخپل لاس څخه ترایښنولو مخکی دی ته طلاق ورکړه، آزاده یی کړه، ځکه چی زه بیریږم چی نور مسلمانان به هم ستا پیروی وکړی اوذمیانو او کتابیانو وښځوته به ددوی دښایست په وجه سره پر مسلمانانو ښځو باندی ترجیح ورکړی نود مسلمانانو ښځو دپاره به تردی بل لوی مصیبت څه وی؟

ددی واقعی ترنقل کولوڅخه وروسته حضرت محمدبن حسن رحمه الله فرمایی چی حنفیان فقهآء دا قول اختیار وی چی دی نکاح ته حرامه خونه وایی لیکن دنورو فسادونو اوخرابیو په وجه سره یی مکروه گڼی اوعلامه ابن همام رحمه الله په فتح القدیرکی نقل کوی چی په حذیفه رضی الله عنه سربیره طلحه رضی الله عنه اوکعب بن مالك رضی الله عنه ته هم داسی واقعه ورپیښه سوه چی دوی دمآئدة دآیت پربنآء باندی داهلِ کتابو دښځو سره نکاح وکړه نو کله چی ورباندی فاروقِ اعظم رضی الله عنه خبرسونوډیرخفه سواودوی ته یی حکم وکی چی طلاق ورکړی (مظهری) دفاروقِ اعظم رضی الله عنه زمانه دخیر القرون زمانه ده چی ددی خبری هیڅکله احتمال نه وو چی یوه یهودی یانصرانی ښځه به دیوه مسلمان ښځه سی اوداسلام اومسلمانانوخلاف به یوسازش اوچم وکړی، هغه وخت خو یوازی دابیره وه چی که چیری په دوی کی بدکاری وی، نوددوی په وجه به زمونږ کورنی گنده کړل سی یاددوی دښایست په وجه به خلګ دوی خوښوی چی نتیجه به یی داوی چی مسلمانانی ښځی به په تکلیف کی اخته سی، لیکن حضرت فاروقِ اعظم رضی الله عنه چی ډیر لیری نظر کوونکی وو یوازی ددغو فسادونو دمخ نیوی دپاره داحضرات په طلاقو مجبوره کوی ، که دا ننی نقشه ددغو حضراتوپه مخکی وای نو اندازه ولګوی چی دوی به ددی په اړوندڅه عمل کولی ، اول خو دغه خلګ کوم چی نن دمردم شماری په رجسترونوکی دخپل نامه سره یهودی یانصرانی لیکی په دوی کی ډیر هغه خلګ دی چی دخپلی عقیدی په بنآء سره یهودیّت یا نصرانیّت یولعنت گڼی، نه ددوی پرتورات اوانجیل عقیده ده اونه پرحضرتِ موسٰی اوحضرتِ عیسٰی ، دوی دعقیدی په اعتبارسره بالکل بی مذهبه اودهریان دی یوازی

په قومي يارواجي ډول باندي خپل ځان ته يهودي يانصراني وايي، ښکاره خبره ده چي دداسي خلګو ښځي د مسلمانانو دپاره په هيڅ ډول سره حلالي نه دي اوکه فرض کړي چي دوی دخپل مذهب پابندهم وي نودوی ته په يوه مسلمانه کورني کي ځای ورکول دخپل ټول خاندان دپاره ديني اودنياوي تباهي ته بلنه ورکول دي، داسلام او مسلمانانو خلاف کم سازشونه اوفريبونه چي ددی لاری څخه په دی آخری دورکي وسول اوکيږي اوددی عبرتناکي ورځي دسترګوپه وړاندي ځي اوراځي چي يوی انجلي پوره مسلمان قوم اوحکومت تباه کي، داداسي شيان چي دحلالو اوحرامو څخه قطع نظر يو دعقل خاوندبه هم دی ته دنژدی کيدو دپاره تيار نه سي.

مقصددا دي چي دقرآن اوسنّت اودصحابه وو ﷺ دعمل مطابق په مسلمانانو لازم دي چي دنن ورځي دکتابيانو دښځو دنکاح څخه په مکمّل ډول سره ځانونه وساتي، دآيت په آخرکي يي داښوونه هم کړی ده چي که داهلِ کتابو ښځي دځان سره ساتل غواړي نوباقاعده نکاح ورسره کوئ، دښځي په حيثيت سره يي ساتئ ، د دوی مهر اونور حقونه ورکوی ، دوی دکونډو په شکل ساتل اوښکاره بدکاري کول، دا ټول شيان حرام دي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى

ای ايماندارو ! هرکله چي تاسي پورته سي لمانځه ته نو مينځئ خپل مخونه اولاسونه خپل تر

ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِۚ وَإِن

څنګلو پوری او مسح کړی خپل سرونه اوپښی خپلي تر بجلوکي پوری ، اوکه

كُنتُمۡ جُنُبٗا فَٱطَّهَّرُواْۚ وَإِن كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوۡ

او که تاسي په جنابت کي ياست نوښه ځان پاک کړی ، اوکه تاسي مريضان ياست يا په سفرکي ياست ،

جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ

يا راسي ستاسي څخه څوك دضروري حاجت څخه يا ورسی تاسي ښځو ته نو نه کي پيدا

مَآءٗ فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدٗا طَيِّبٗا فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ وَأَيۡدِيكُم

اوبه نو قصد کوی دخاورو پاکو او مسح کوئ خپل مخونه - اولاسونه

مِّنۡهُۚ مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجۡعَلَ عَلَيۡكُم مِّنۡ حَرَجٖ وَلَٰكِن يُرِيدُ

په دی سره الله اراده نه لری چي په تاسي تنګی راولی او ليکن اراده لری

لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾ وَ

چي تاسي پاك كړي او پوره كړي خپل احسان په تاسي باندي چي تاسي احسان ومنئ

اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ

اوياد كړئ احسان دالله په خپل خان او وعده دهغه چي ستاسي سره يي كړي وه،

إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾

هركله چي تاسي ويلي وو چي مونږ واوريدل او ومنله مونږ او ويرېږئ دالله څخه، الله ښه پوه دی دزړونو په خبرو باندی

دآيتونو تړون: په تيرو آيتونو كي هغه شرعي احكام ذكر سوي وه چي تعلق يي دانسان ددنيوي ژوند او خوراك او چيښاك سره دی او په دی آيت كي څو شرعي احكام دعباداتو په اړوند ذكر سوي دي.

لنډتفسير: اى مؤمنانو! كله چي تاسي لمانځه ته پورته سئ (يعني دلمونځ كولو اراده وكړئ او ستاسي دغه وخت اودس نه وي) نو (اودس كوئ يعني) خپل مخان مينځئ او خپل لاسونه ترڅنگلو پوري (مينځئ) او پر خپلو سرونو باندي (لانده) لاسونه راتيروئ او خپلي پښي هم تربجلكو پوري (مينځئ) او كه تاسي دجنابت په حالت كي ياست نو (ترلمانځه مخكي) ټول بدن پاك كړئ او كه تاسي ناجوړي ياست (اوداوبو استعمال درته ضررمن وي) ياپه حالت دسفركي ياست (او اوبه نه پيدا كيږي لكه چي مخ ته راغي نودادعذر حالت سو) يا (كه دمرض اوسفر عذرهم نه وي بلكه دغسي اودس ياغسل مات سي داسي چي مثلاً) په تاسي كي يوسړی (دتشو بولو ياغټو بولو) دحاجت څخه (فارغ سي) راسي (چي په دی سره اودس ماتيږي) ياتاسي خپلو ښځوته نژدی سئ (چي غسلورباندي اوړی او) بيا (په دی ټولو صورتونوكي) تاسي ته اوبه (داستعمال دپاره) پيدانه سي (برابره خبره ده كه دضررپه وجه وي ياداوبونه پيداكيدوپه وجه) نو (په دی ټولو حالتونوكي) تاسي په پاكه مځكه سره تيمّم كوئ يعني خپل مخان اولاسونه مسح كوئ ددی مځكه (په جنس) سره (لاسونه ووهئ) الله ﷻ ته (ددی احكامو په مقررولوسره) دامنظوره نه ده چي پرتاسي كومه تنگي راولي (يعني دا ورته منظوره ده چي په تاسي كومه تنگي نه وي لكه چي په ذكر سوو احكاموكي خصوصًا او په ټولو شرعي احكاموكي عمومًا دآساني رعايت ښكاره دی) ليكن الله ﷻ ته دا منظوره ده چي تاسي پاك اوصفا كړي (په دی وجه دپاكي قاعدی اوطريقی يي جاري كړي او په يوه طريقه يي بس والي ونه كي چي كه دانه وي نوبيابه پاكوالي ممكن نه وو، مثلاً كه يوازي اوبه يي دپاكوالي دپاره خاصي كړي واي نوچي اوبه نه واي ، پاكوالي به نه سواي كيدی ، دا دبدنونو پاكوالي خوخاص داحكامو دطهارت څخه دی، اوطهارت دزړونو په ټولو عبادتونوكي عام دی، نوداپاكوالي دواړوته شامل دی او كه دااحكام نه واي نوهيڅ پاكي به نه حاصليدی) اودا (ورته منظوره ده) چي په تاسي خپل انعام پوره كړي .

(په دی وجه یی احکام مکمل کړل چی په هرحال کی پاکوالی بدنی اوقلبی چی فآئده یی رضا اوقرب دی چی ترټولو نعمتونو لوی نعمت دی حاصل کړئ) ددی دپاره چی تاسی (ددې مهربانۍ) شکر اداکړی (په شکرکی امتثال هم داخل دی) اوتاسی خلګ دالله ﷻ انعام چی پرتاسی باندی یی کړی دی، یادکړئ (چی په دی کی لوی انعام دادی چی ستاسی دفلاح طریقی یی ستاسی دپاره رواکړی) اودهغه داعهدهم (یادکړی) دکم چی ستاسی سره معاهده سوی ده کله چی تاسی (ددی التزام هم کړی وو چی دعهد اخیستوپه وخت کی تاسی) ویلی وه چی مونږ (دااحکام) واوریدل او ومومنل (ځکه چی داسلام راوړلوپه وخت کی هرسړی ددی خبری عهد کوی) اودالله ﷻ (دمخالفت) څخه بیریږی بیشکه الله ﷻ دزړونوپه خبرو پوره خبرلری (په دی وجه چی کوم کارکوی نو په اخلاص اوعقیده سره یی کوی ، یوازی دمنافقانو په شان داغسی شکل مه جوړوئ، مطلب دا دی چی په دی احکاموکی اول خو ستاسی نفع ده اوبیاتاسی هم په خپل ځان لازم کړی دی ، بیاپه مخالفت کی یی ضرر په دی وجه سره امتثال (یعنی بعینهٖ هم دغسی کول) ضروری سو او هغه هم په زړه سره یی کول په کار دی ، کنی دا دنه منلو په شان جوړیږی)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ

ای مؤمنانو ! سی ولاړ دالله ﷻ دپاره شاهدی ورکولو لره

بِالْقِسْطِ ۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا

په انصاف سره او دچا قوم ددښمنی په وجه انصاف مه پریږدی

اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ

عدل کوی دا خبره زیاته نژدی ده تقویٰ ته او وبیریږي دالله څخه الله ښه خبر دی دهغه څه

بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۙ

څخه چی تاسی کوی ، وعده کړی ده الله دایماندارو سره اوځوك چی نیك عمل کوی

لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا

چی دهغوی دپاره بخښنه اولوی ثواب دی ، او کومو خلقو چی کفر وکی او دروغجن یی کړل زمونږ آیتونه

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾

دغه دی دوږخیان

لنډتفسير: (دبيان القرآن څخه)

اى مؤمنانو! دالله ﷻ د (خوشحاله کيدود) پاره (داحکامو) پوره پابندى کوونکى (اوچى دشاهدى وخت راسى نو) دانصاف شاهدى ورکوونکى اوسئ اوديوى خاصى ډلى دښمنى دى تاسى دى ته جوړ نه کړى چى تاسى (ددوى په معاملوکى) عدل ونه کړى (خامخاپه هره معامله کى) عدل کوئ (يعنى عدل کول تقوىٰ ته زيات نژدى دى (يعنى په دى سره تقوا داره بلل کيدى سى) او (تقوىٰ کول په تاسى فرض دى نو حکم سوى دى چى) دالله ﷻ (دمخالفت) څخه بيره کوى (داحقيقت دى دتقوىٰ، نو عدل چى پرتقوىٰ باندى موقوف دى، هم فرض سو) بيشکه الله ﷻ ستاسى دټولو عملونو څخه پوره خبردى (نوکه داحکامو څخه خلاف کوونکو ته سزا ورسيږى نو ليرى نه ده) اوالله ﷻ دداسى خلګودپاره چى ايمان راوړى او (دوى نيک کارکوى وعده کړيده چى ددوى دپاره مغفرت اولوى ثواب دى اوکومو خلګو چى کفروکى او زمونږ احکام يى درواغجن کړل، داسى خلګ په دوږخ کى اوسيدونکى دى.

معلومات اومسئلي: په ذکر سوو درو آيتونوکى په اول آيت کى چى کوم مضمون بيان سوى دى تقريباً هم په دى الفاظوسره په سورة نسآء کى هم تير سوى دى، فرق يوازى دومره دى چى هلته، كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ بيان سوى وو اودلته كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ فرمايل سوى دى، په دى دواړو آيتونوکى دالفاظو دمخکى والى او وروسته والى يوه باريکه وجه ابوحيان په تفسيرِ بحرِ محيط کى ذکر کړيده چى دهغى خلاصه دا ده.

انسان دعدل اوانصاف څخه منع کوونکى اوپه زور اوظلم کى اخته کوونکى عادتاً دوه سببونه دى، يو دخپل يادخپلو دوستانو اوخپلوانو طرف دارى دوهم ديوچاسره دُښمنى او عداوت، دسورة نسآء دا آيت دخبرى مخ داول مضمون (سبب) طرف ته دى اودسورة مآئدة ددى آيت دخبرى مخ ددوهم مضمون (سبب) طرف ته دى.

په دى وجه په سورة نسآء کى تردى وروسته ارشاددى: وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ يعنى پرعدل اوانصاف باندى قآئم اوسئ، که څه هم ددغه عدل اوانصاف داحکم په خپله ستاسى دنفسونو ياستاسى دمور اوپلار يادخپلوانو دوستانوخلاف هم وى، اودسورة مآئدة په آيت کى تردى جُملى وروسته دا ارشاددى: وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰى اَلَّا تَعْدِلُوْا يعنى ديوه قوم سره دښمنى اووړانى دى تاسى دى ته تيار نه کړى چى تاسى دانصاف څخه مخالف کار وکړى، په دى وجه دسورة نسآء دآيت مطلب داسوچى دعدل اوانصاف په معامله کى دخپل نفس اومور اوپلار اوخپلوانوهم پروا مه کوى که دانصاف حکم ددوى خلاف وى نوپرخلاف قآئم اوسئ اودسورة مآئدة دآيت مطلب دا سو چى دعدل اوانصاف په معامله کى ديوه دښمن ددښمنى په وجه سره خطآء راتلل نه دى په کار چى ده ته دنقصان رسولودپاره دانصاف څخه خلاف کار وکړى.

دا وجه ده چى دسورة نسآء په آيت کى يى، قسط يعنى انصاف مخکى کى، ارشاديى وفرمايى، كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ او دسورة مآئدة په آيت کى يى لِلّٰهِ مخکى کى او ارشاد يى وفرمايى، كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ

شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ که څه هم چی دانجام اونتیجی په اعتبار سره دا دواړه عنوانونه یومقصد ادا کوی ، څکه چی کوم سړی په انصاف ولاړوی هغه دالله ﷻ دپاره ولاړوی اوکوم سړی چی دالله ﷻ دپاره ولاړ وی هغه به خامخا انصاف کوی ، لیکن دخپل نفس اودوستانو، خپلوانو درعایت په مقام کی داخیال راتلی سی چی ددی تعلقاتو ساتنه کول هم دالله ﷻ دپاره ده ، په دی وجه یی هلته لفظ دقسط مخکی راوړی دی طرف ته یی ښوونه وکړه چی دغه رعایت دالله ﷻ دپاره نه سی کیدی کوم چی دعدل اوانصاف څخه خلاف وی ، اوپه سورۃ مآئدۃ کی ددښمنانوسره دعدل اوانصاف کولوحکم ورکول وو، نوهلته یی لفظ دالله مخکی راوړی اوانسانی فطرت اوجذبات یی دمغلوب کیدو څخه وایستل چی تاسی خلګ دالله ﷻ دپاره ولاړ یاست چی ددی لازمی نتیجه داده چی ددښمنانو سره هم انصاف کوی ، لنډه دا ده چی دسورۃ نسآء اومآئدۃ په دواړو آیتونوکی د دوو شیانو طرف ته ښوونه ده ، یوه دا چی برابره خبره ده معامله ددوستانو سره وی اوکه ددښمنانو سره دعدل اوانصاف په حکم باندی قآئم اوسئ ، نه دکم تعلق په وجه په دی کی کمزوری راتلل په کار دی اونه دیو چاپه دښمنی او ورانی سره .

دوهمه ښوونه په دی دواړو آیتونوکی داهم ده چی دریښتینی شاهدی اوحقی خبری دبیانولو څخه ډډه نه دی کول په کار ، ددی دپاره چی فیصله کوونکو ته په حق اوصحیح فیصله کی ګرانوالی ورپیښ نه سی .

قرآن کریم په دی مضمون په ډیرو آیتونوکی په مختلفو عنوانونو سره زور ورکړی دی او تاکید یی کړی دی چی خلګ دی په ریښتینی شاهدی ورکولوکی کوتاهی اوسُستی نه کوی په یوه آیت کی ډیر په وضاحت سره دا حکم ورکوی ، وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهٗ اٰثِمٌ قَلْبُهٗ یعنی شاهدی مه پټوئ اوکوم سړی چی یی پټه کړی دده زړه به ګناهګار وی .

چی ددی څخه دریښتینی شاهدی ورکول واجب اوپټول یی سخته ګناه ثابته سوه .

لیکن ددی سره قرآن حکیم په دی هم نظر ساتلی دی چی خلګو ته دریښتینی شاهدی ورکولوڅخه منع کوونکی شی په اصل کی دادی چی شاهدانوته وار وار په عدالتونوکی حاضری اوفضول قسم وکیلانه جرحوسره مخامخ کیدل وی چی ددی نتیجه داوی چی دچا نوم په شاهدی کی راسی، دی په یوه مصیبت کی اخته سی ، دخپل کاروبار څخه پاته سی اومفت په تکلیف کی ولویږی، په دی وجه قرآن کریم چی یوه طرف ته شاهدی لازمه اوواجبه مقرره کړه ، بل طرف ته یی داهم وفرمایل ، وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَّ لَا شَهِيْدٌ یعنی دمعاملو لیکونکو او شاهدانوته دی نقصان نه رسول کیږی .

دنن ورځی دعدالتونو اوپه دی کی دپیش کیدونکو دعوو که صحیح تحقیق وکړل سی نو معلومه به سی چی دموقعی اوریښتینی شاهدان به ډیرکم یوځای پیدا کیږی ، یوه اوشریف سړی چی کومه داسی واقعه وینی نوتښتی ورڅخه چی هسی نه په شاهدی کی می نوم رانه سی ، پولیس هاخوا اودیخوا دشاهدانو څخه خانه پُری کوی اونتیجه یی هم دا وی کومه چی شپه او ورځ لیدل کیږی چی په سلوکی دلسویا پنځو دعوو هم په حق اوانصاف سره فیصله نه سی کیدی اوعدالتونه هم مجبور دی ، دوی ته چی څنګه شهادت ورسیږی دوی دهغه په ذریعه یوه نتیجه راباسی اودهغه پربنیاد فیصلی کوی .

ليکن دی بنيادی غلطی ته هيڅوك نه ګوری چی که دشاهدانوسره شريفانه معامله وسی اودوی وار وارنه پريشانه کوی، نوښه نيکان اوربښتينی خلګ به دقرآنی تعليماتوپه رڼاکی دشاهدی څخه ځانونه نه ليری کوی ، ليکن څه چی کيږی هغه دا دی چی دمعاملی اولنی تحقيق کوم چی پوليس يی کوی هغه ته هم په وار وار راغوښتلو باندی شاهدان دومره پريشانه کړی چی هغوی آئنده هم خپل اولادته لاليکلی ورکوی چی هيڅ ځای هم په کمه معامله کی شاهدان جوړنسی، بياچی معامله عدالت ته ورسيږی نوهلته بيادير تاريخونه لګول کيږی، پرهر تاريخ باندی دی بی ګناه شاهدته دحاضريدو سزا ورکول کيږی، دی اوږدی عدالتی کارروايی کمه چی انګريزانو خپل يادګار پريښی دی، زمونږ ټول عدالتونه اومحکمی رامرداری کړی دی، په پخوانی ساده ډول کوم چی نن هم په حجاز اوځينو نورو ملکونوکی رواج دی، نه دعوی دومره ډيريدی سی اونه پکښی دومره اوږدوالی راځی اونه شاهدانوته شاهدی ورکول مصيبت جوړيږی، لنډه داچی که دشاهدی اوکار روايی طريقی دقرآن دتعليماتو مطابق سی نوددی برکتونه به نن هم سترګی ووينی، قرآن کريم که يوه طرف ته دواقعی څخه پرخبردارو خلګو رښتينی شاهدی ورکول لازم اوواجب کړی دی نوبل طرف ته يی خلګوته داسی ښوونی کړی دی چی شاهدان به بی له وجی نه پريشانه کوئ، ترلږ لاپه لږوخت کی دی ددوی څخه بيان واخيستل سی اودوی دی فارغ کړه سی .

(دامتحانونو نومری ، اسناد او دانتخاباتو ووټونه دا ټول دشاهدی په حکم کي داخل دی)

په آخرکی يوه مهمه خبره دلته پيژندل ضروری دی هغه داچی دلفظ دشهادت اوشاهدی په اصطلاح کی مشهورسوی دی، هغه يوازی په دعوو اوجګړوکی دحاکم په وړاندی دشاهدی ورکولو دپاره مخصوص ګڼل کيږی ليکن دقرآن اوسنّت په اصطلاح کی لفظ د شهادة تردی زياته وسيعه معنی لري، مثلاً يوه مريض ته ډاکټری اسنادورکول چی دی دوظيفی اداکولوقابل نه دی يادنوکری کولو قابل نه دی داهم يوه شاهدی ده که په دی کی يی دواقعی څخه خلاف څه وليکل نوددرواغوشاهدی اوګناه کبيره (لويه ګناه) ده دغه ډول په امتحانونوکی دطالب علمانو په پرچو باندی نومری لګول هم يوه شاهدی ده که قصداً ياپه بی پروايی سره په نومروکی کمی يازياتی وکړی نوداهم ددرواغو شاهدی ده اوحرام اوسخته ګناه ده ، کاميابو اوفارغ سوو طالب علمانو ته سند يا سرټفيکيټ ورکول ددی خبری شاهدی ده چی دی ددی اړوندکار اهليّت او صلاحيّت لري، که دغه سړی په حقيقت کی داسی نه وی، نوپه دی سرټيفيکيټ ياسند باندی دستخط کوونکی ټول د درواغو دشاهدی مجرمان سول .

دغه ډول دپارلمانونو ، اسمبليانو ، کونسلونو اونورو په انتخاب کی يوه اميدوار ته ووټ ورکول هم يوه شاهدی ده چی دووټ ورکوونکی دطرفه څخه ددی خبری شاهدی ده چی زما په نزد داسړی دخپل طاقت اوقابليّت په اعتبارسره هم اود امانت اودينداری په لحاظ سره هم دقوم دنمآئنده جوريدو قابل دی، اوس فکر وکړی چی زمونږ په دی نمآئنده ګانوکی څومره داسی دی چی دهغوی په حق کی به داشاهدی رښتينی اوصحيح ثابته سی ؟ مګرزمونږ عوام دی چی هغو دا دګټی اوبايللو يوه لوبه ګڼلی ده، په دی وجه دووټ حق کله په پيسو خرڅيږی اوکله ديوچا تردباو لاندی استعماليږی اوکله دبی فآندی دوستانو

اوذلیلو وعدو په اُمید باندی استعمالول کیږی، اونور لاداچی نه تعلیم یافته دینداره مسلمانان هم نااهلو خلګوته دووټ ورکولوپه وخت کی هیڅکله هم دانه ګڼی چی مونږدا ددرواغو شاهدی او خان دلعنت اوعذاب مستحق کوو.

نمائنده ګانولره دانتخاب په وخت کی دووټ ورکولو دقرآن په وجه سره یوبل حیثیت هم دی چی شفاعت یاسفارشت ورته ویل کیږی، چی ووټ ورکوونکی ګواکی ددی خبری سفارش کوی چی فلانکی اُمیدوارته دی نمائندګی ورکړل سی، ددی حکم دقرآن شریف په الفاظو کی مخکی بیان سوی دی ، ارشاددی ، مَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَّكُن لَّهُ نَصِيبٌ مِّنْهَا وَمَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَّكُنْ لَّهُ كِفْلٌ مِّنْهَا کوم سړی چی ښه اوربښتینی سفارش کوی نودچاپه حق کی چی یی سفارش کړی دی ، دده دنیك عمل حصه به ده ته هم رسیږی اوکوم سړی چی دبیکاره سفارش کوی یعنی دیوه نااهله اوناکاره سړی دکامیابولو کوشش کوی ده ته به دهغه دبدعمل حصه رسیږی، ددی نتیجه داده چی دا اُمیدوار دخپلی کارکردګی په دی پنځه کلیزی دورکی چی هرڅومره غلط کارونه وکړی ددی ټولو ګناه به ووټ ورکوونکی ته هم رسیږی .

دووټ یو دریم شرعی حیثیت دوکالت دی ، چی ووټ ورکوونکی دا اُمیدوار دخپلی نمائندګی دپاره وکیل جوړوی ، لیکن که داوکالت یوازی هم ددغه سړی په حق پوری اړوند وی اونفع اونقصان یی یوازی دده ذات ته رسیدی ، نو ددی به دی په خپله ذمه وار وو، مګر دلته داسی نه ده ځکه چی داوکالت په داسی حقونو پوری اړوند دی په کوموکی چی دده سره پوره قوم شریك دی، په دی وجه که یوه نااهله ته یی دخپلی نمائدګی دپاره ووټ ورکی اوکامیاب یی کی نودټول قوم دحقونو دپایمال کولو ګناه هم دده په غاړه سوه .

لنډه دا چی زمونږ ووټ دری حیثیتونه لری ، یوشهادت، دوهم شفاعت، دریم په مشترکو حقونوکی وکالت، په درو سرو حیثیتونوکی چی لکه څنګه نیك صالح اوقابل سړی ته ووټ ورکول لوی ثواب دی اوفائدی یی ده ته رسیږی، دغه ډول نااهله یابی دینه سړی ته ووټ ورکول ددرواغو شاهدی هم ده اوبیکاره سفارش هم دی اوناجائزه وکالت هم دی، اودهغه تباه کوونکی ګناهونه به دده په عمل نامه کی هم لیکل کیږی .

په دی وجه دهریوه مسلمان ووټ ورکوونکی دافریضه ده چی تروووټ ورکولو مخکی ددی خبری پوره تحقیق وکړی چی چاته دی ووټ ورکوی په هغه کی دکار صلاحیّت سته اوکه نه ؟ دینداره دی اوکه نه ؟ همی نه چی بی ضرورته په دی لویه ګناه کی اخته سی .

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَّبْسُطُوْٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ

ای مؤمنانو! یادساتی احسان دالله ﷻ په خپل ځان باندی هرکله چی قصد وکی خلقو چی په تاسی لاسونه وچلوی

اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۗ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿١١﴾

بیایی بند کړل تاسی څخه دهغوی لاسونه اوبیره کوی دالله څخه ، اوپه الله ﷻ په کار دی باور مؤمنانوته

وَلَقَدْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ بَنِيْٓ إِسْرَآءِيْلَ ۚ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ

اواخستی دی الله پاک عهد دبنی اسرائلو څخه او مقرر کړی دی مونږ په دوی کی

اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيْبًا ۗ وَقَالَ اللّٰهُ إِنِّيْ مَعَكُمْ ۗ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ

دولس (۱۲) سردارن ، او وویل الله ﷻ زه به ستاسی سره یم ، که تاسی قائم کی لمونځ

وَآتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِيْ وَعَزَّرْتُمُوْهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ

او ورکوی تاسی زکوٰة او یقین مو را وړی زما په رسولانو اومدد وکی تاسی د دوی اوقرض ورکی

اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَّأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ

تاسی الله لره قرض ښه نو البته لیری به کړم زه ستاسی څخه ګناه ستاسی او داخل به کړم تاسی

جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ

باغونو ته چی بهیږي به لاندی دهغوی څخه ولی بیاڅوک چی کافران سوه په تاسی کی ددې څخه وروسته

فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيْلِ ﴿۱۲﴾

نو دی بیشکه ګمراه سوه دسیده لاری څخه .

لنډتفسير: (دبيان القرآن څخه)

ای مؤمنانو! دالله ﷻ انعام یادکی چی پرتاسی سوی دی کله چی یوقوم (یعنی کافران دقریشو داسلام په اول کی چی مسلمانان کمزوری وه) په دی فکرکی وو چی پرتاسی (داسی) لاسونه اوږده کړی (چی تاسی ختم کړی) نوالله د دوی واك پرتاسی باندی (دومره) ونه چلوی (اوپه آخرکی یی تاسی غالب کړاست نو دانعمت یادکړئ) او (داحکاموپه ادا کولو کی) دالله ﷻ څخه بیره کوی (چی ددی نعمت داشکریه ده) او (آئنده هم) مؤمنانولره په الله ﷻ اعتماد ساتل په کار دی (چاچی داول څخه ستاسی ټول کارونه جوړکړی دی اوآئنده هم تر آخرته پوری اُمید ساتی په اتَّقُوا الله سره یی وبیرول اودتوکّل په امرکولو سره یی ورلره اُمید ورکی اوهم دادوی خبری دی چی دعمل کولو کومك کوی) اوالله ﷻ د (حضرت موسیٰ ﷺ په ذریعه د) بنی اسرآئیلو څخه (هم) عهد اخیستی وو (چی بیان یی نژدی راروان دی) او (ددی وعدو دتاکید دپاره) په دوی کی مونږ (ددوی دقبیلو دشمیر موافق) دوولس ۱۲ سرداران مقررکړل (چی پرهره یوه قبیله یو یو سرداردی چی په خپلو ماتحتانو باندی به همیشه دوعدی پوره کولو تاکیدساتی) او (ددی څخه

ماسوا دعهد دتاکید دپاره دوی ته) الله ﷻ داسی (هم) وفرمایل چی زه ستاسی سره یم (ستاسی دښو اوبدو هرڅه خبرلرم ، مطلب دا دی چی عهد ورڅخه واخیستل سو، بیایی ددی وار وار تاکید وفرمایی او ددی عهد دمضمون خلاصه داوه چی) که تاسی دلمانځه پابندی ساتی اوزکوة ورکوئ اوزماپه ټولو رسولانو (چی آئنده به هم نوی نوی راځی) ایمان راوړئ او (ددښمنانو په مقابله کی به) ددوی کومک کوی او (سربیره پرزکوة به نورهم دخیر په کارونوکی خرڅ اومصرف کوی) الله ﷻ لره په ښه ډول سره (یعنی په اخلاص سره) قرض ورکوی نو زه به خامخا ستاسی څخه گناه لیری کړم اوخامخا به تاسی (دجنّت) په باغونوکی داخل کړم چی تر (محلونو) لاندی به یی نهرونه بهیږی اوکوم سړی چی ددی (عهد او وعدی کولو) څخه وروسته هم کفر وکړی نو هغه بیشکه دسیده لاری څخه لیری ولاړی.

معلومات اومسئلې: دسورة مآئدة اووم آیت چی مخکی تیرسوی دی ، په دی کی الله ﷻ دمسلمانانو سره دیو عهد او وعدی کولو اومنلو اوتسلیمولو ذکر داسی فرمایلی دی ، وَاذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُم بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللهَ : دامیثاق دالله ﷻ او درسول ﷺ دحکم منلو او دشرعی حکمونو دتابعداری کولو میثاق (عهد) دی چی ددی اصطلاحی عنوان کلمه (لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللهِ) ده، اوهر کلمه ویونکی مسلمان ددی میثاق پابندی، تردی وروسته په آیت کی دمیثاق دځینو مهمودفعو یعنی خاص خاص شرعی احکامو بیان دی ، چی په دی کی ددوست اودښمن ټولودپاره دعدل اوانصاف دقآئمولو اوداقتدار حاصلولو څخه وروسته ددښمنانو څخه دبدل اخیستو پرځای دانصاف اورواداری تعلیم ورکړل سوی دی، دامیثاق په خپله هم دالله ﷻ یولوی انعام دی په دی وجه یی دا په وَاذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ: سره شروع کړی دی.

داذکرسوی آیت یی بیاپه دی جملی ، وَاذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ سره شروع کی او دا یی وښووله چی مسلمانانو ددی خپل عهد اومیثاق پابندی وکړه نوالله ﷻ دوی لره په دُنیا اوآخرت کی قوت اولو یی درجی ورکړی او د دُښمنانوپه هره یوه مقابله کی یی ددوی کومك وفرمایی اود دښمنانو واك یی په دوی ونه چلوی، په دی آیت کی په خاص ډول ددی ذکردی چی دښمنانو وار وار دنبی کریم ﷺ او دمسلمانانو ورکولو اودقتل کولو پلانونه جوړکړی دی اوتیاریانی یی وکړی لیکن الله ﷻ په ټولوکی نامراده اوتاوانیان کړل ارشاد دی چی ، یو قوم په دی فکر کی وو چی په تاسی لاسونه اوږده کړی لیکن الله تبارك وتعالی د دوی لاسونه ستاسی څخه منع کړل.

په مجموعی حیثیت سره خو داسی واقعات په اسلامی تاریخ کی بی شمیره دی چی د کفاروپلانونه دخدای ﷻ په فضل سره په خاوروکی گډوډ سوی دی لیکن ځینی خاص خاص مهمی واقعی هم دی چی مفسرینو حضراتو رحمهم الله ددی آیت مصداق گرځولی دی، مثلاً په مسندِ عبد الرزاق کی دحضرت جابر رضی الله عنه څخه روایت دی چی.

په یوه جهادکی نبی کریم ﷺ اوصحابه کرام رضی الله عنهم په یوه منزل اوځای باندی تم سول، صحابه کرام خواره واره په خپلو خپلو ځایونوکی په آرام سول، نبی کریم ﷺ یوازی تریوی درختی لاندی په آرام سو اوخپله وسله

یی پر یوی درختی باندی وځړوله ، په دښمنانوکی یوه کلیوال دغنیمت موقع وګڼله اوپه پټه راغی دنبی کریم ﷺ په توره یی قبضه وکړه او توره یی ورباندی را ویسته اووی ویل ، مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّیْ وایه چی اوس به دی زما څخه څوك خلاصوی؟

نبی کریم ﷺ پدستی وفرمایل اَللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ کلیوال بیا هغه کمله وویله ، مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّیْ هغه بیاپه بی فکری سره وفرمایل ، اَللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ دوه دری واره دغسی خبری سره وسوی چی غیبی قدرت پرهغه سړی دومره رُعب واچوی چی دی مجبوره سواو توره یی په تیکی کی دننه کړه ، دغه وخت نبی کریم ﷺ صحابه ؓ را وغوښتل او دا واقعه یی ورته بیان کړه ، دغه کلیوال لا تراوسه دده ﷺ په څنګ کی ناست وو ، دده هیڅ هم نه ویل (ابن کثیر) دغه ډول دځینو صحابه وو ؓ څخه ددی آیت په تفسیرکی نقل دی چی کعب بن اشرف یهودی یووار نبی کریم ﷺ خپل کورته را وغوښتی دده ﷺ دقتلولو پلان یی جوړکړی وو ، الله ﷻ ده ﷺ ته وختی لاخبر ورکی اودهغه ټول پلان دخاورو سره ګډوډ سو (ابن کثیر)

او دحضرت مجاهد ، عکرمه اونورو څخه نقل دی چی یووار نبی کریم ﷺ په یوه معامله کی دیهودیانو دبنی نضیر خواته تشریف یووړی هغو نبی کریم ﷺ تریوه دیوال لاندی کښینوئ اوپه خبروکی یی مشغول کړی ، اوبلی خواته یی عمروبن جحش ؓ په دی کارمقررکی چی دشادطرفه څخه دیوال ته وخیژی اویوه لویه ډبره دده ﷺ په سر راوغورځوی الله ﷻ خپل رسول ﷺ د دوی په اراده خبرکی اودی ﷺ پدستی دهغه ځایه څخه ولاړسو (ابن کثیر)

په دی واقعاتوکی څه تضاد نسته داټول دذکر سوی آیت مصداق جوړیدی سی ، په ذکر سوی آیت کی دنبی کریم ﷺ او دمسلمانانو دغیبی حفاظت دذکر کولو څخه وروسته فرمایی ، وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ : په دی کی یو ارشاد خو دا دی چی داخدایی انعام یوازی په نبی کریم ﷺ پوری خاص نه دی ، بلکه ددی نصرت اوکومك اوغیبی حفاظت اصلی سبب تقوٰی اوتوکّل دی ، کوم قوم یافردچی په کومه زمانه اوکوم ځای کی چی دا دوه صفتونه اختیار کړی دهغه به هم دغه ډول دالله ﷻ دطرفه څخه حفاظت اوکومك وی ، یوشاعر څنګه ښه ویلی دی :

دبدر په شان فضآء (یعنی حالات) پیداکړه نو اوس هم ستا کومك ته دآسمان څخه په قطارونو کی ملائکی راکښته کیدی سی .

اوداهم کیدی سی چی داجمله دتیر آیت دمجموعی سره ولګول سی په کوم کی چی یی دبیکاره دښمنانو سره دښه سلوك اوعدل اوانصاف احکام ورکړی دی، نوبیابه په دی جُمله کی دی طرف ته اشاره وی چی دداسی سختو دښمنانو سره دښه سلوك اوروا داری تعلیم په ښکاره یوه سیاسی غلطی اودښمنانوته زړه ورکول دی، په دی وجه په دی جمله کی یی مسلمانان په دی باندی پوه کړل چی که تاسی تقوٰی اختیارکړی اوپه الله ﷻ باورکوونکی سی نوروا داری اوښه سلوك به ستاسی دپاره هیڅکله مُضرنه وی اوپه دی سره به ستاسی دښمنان پرتاسی دزړه ورکیدو پرځای ستاسی ترتاثیر لاندی راسی اواسلام ته دننژدی کیدو سبب به یی جوړسی، دغه ډول تقوٰی اودخدای ﷻ څخه بیره هغه شی ده چی یو انسان دعهد

اومیثاق پرپابندی کولو باندی مجبوره کوی ، کوم ځای چی تقوٰی یعنی دخدای ﷻ ییره نه وی هلته دعهداومیثاق هغه حال وی، لکه نن سباچی په عامو خلګوکی لیدل کیږی، په دی وجه په لوړنی آیت کی چی کم دمیثاق ذکردی، هلته یی دآیت په آخرکی: وَاتَّقُوا اللهَ فرمایلی وه، اودلته یی دوباره بیاراوړه، دارنګه په دی پوره آیت کی یی دی طرف ته هم اشاره کړیده چی د مسلمانانوفتح یوازی په ظاهری اسبابو اوسامان باندی نه ده بلکه ددوی داصلی طاقت رازپه تقوٰی اوتوکّل کی دی.

په دی آیت کی دمسلمانانو دعهد اومیثاق اخیستو اوددوی په وعدی پوره کولو باندی ددنیا اوآخرت ددی بی شمیره فآئده مندو نتیجوذکر کولو څخه وروسته دمعاملی دوهم اړخ مخ ته دراوړلو دپاره په دوهم آیت کی دا ښوولی ده چی دا عهد او میثاق اخیستل یوازی دمسلمانانو دپاره مخصوص نه دی بلکه تردوی مخکی دنورو امتونو څخه هم داسی قسم وعدی اخیستل سوی‌وی، مګردوی په خپل عهد اومیثاق کی پوره ونه ختل، په دی وجه په دوی قسم قسم عذابونه مسلّط کړل سوه ، ارشاد فرمایی چی الله ﷻ دبنی اسرآئیلو څخه هم یو عهد اخیستی وو او د دوی څخه یی عهد په داسی صورت سره اخیستی وو چی ټول قوم دبنی اسرآئیلو چی پردوولسو خاندانونو باندی مشتمل وو، ددوی دهریوه خاندان څخه یی یویو سردار واخیستی، اودی سردارانو هریوه دخپل خپل خاندان دطرفه څخه داذمه واری قبوله کړه چی زه اوزماټول خاندان به دالله ﷻ ددی میثاق اووعدی پابندی کوو، دغه ډول دی دوولسو سردارانو دبنی اسرآئیلو دټول قوم ذمه واری واخیسته ددوی ذمه واری داوه چی په خپله ددی وعدی پابندی وکړی اوپه خپل خاندان باندی یی هم وکړی، دلته داخبره دیادولو قابله ده چی دعزت اوفضیلت په معامله کی داسلام اُصول خو دا دی چی.

بندۂ عشق شدی ترک نسب کن جامی — که درین راه فلان بن فلان چیزی نیست

یعنی دعاشقانو په ټولی کی دنسب پوښتنه مه کوه ، دلته داخلاقو اوصدق پوښتنه کیږی..

نبی کریم ﷺ دحجّة الوداع په تاریخی خطبه کی په پوره وضاحت سره ددی اعلان کړی او فرمایلی دی چی په اسلام کی دعربی، عجمی، تور، سور، لوی اوکوچنی ذات اونسب هیڅ فرق نسته څوك چی په اسلام کی داخل سودی دټولو مسلمانانو ورور سو، دحسب اونسب، درنګ او ژبی اووطن کوم فرقونه چی په جاهلیّت کی وه ، داټول اسلام مات کړل، لیکن ددی معنی دانه ده چی په انتظامی معاملاتوکی دانتظام قآئم ساتلو دپاره دی هم دخاندانی خصوصیاتو لحاظ نه کول کیږی، دافطری خبره ده، چی دیوه خاندان خلګ دخپل خاندان پرمعلوم سړی باندی ترنورو زیات اعتماد کولی سی اوداسړی ددوی دپوره نفسیاتو څخه دخبرداری په وجه ددوی دجذباتو اوخیالاتو زیات رعایت ساتلای سی، نوددی حکمت او مصلحت پربنآء باندی دبنی اسرآئیلو ددوولسو خاندانونو څخه چی کله عهد اخیستل کیدی نو دهریوه خاندان څخه یی یو یو سردار ذمه وارکی.

او ددی انتظامی مصلحت اواطمینان رعایت په هغه وخت کی هم وساتل سو کوم وخت چی دبنی اسرآئیلو قوم داوبونه پیداکیدو په وجه په سخته پریشانی کی وو حضرت موسٰی ؑ دعا وکړه اودالله

ﷻ په حکم باندی ده خپله لکره پریوه ډبره ووهله نو الله ﷻ ددغی ډبری څخه دوولس چینی ددوولسو ۱۲خاندانونو دپاره جلا جلا جاری کړی.

په سورة اعراف کی قرآن کریم دالله ﷻ ددی لوی احسان ذکر داسی فرمایلی دی.

وَقَطَّعْنٰهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًا - او - فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا.

یعنی مونږ تقسیم کړی وه د دوی دوولس خاندانونه په دوولسو ډلوکی اوبیا راووتی دوولس چینی (دهر یوه خاندان دپاره جلا جلا) اودا د دوولسو عدد هم څه عجبه خصوصیّت اومقبولیّت لری.

کوم وخت چی دمدینی انصار نبی کریم ﷺ ته راغلل دمدینی دتللو دعوت یی ورکوی اوده ﷺ ورڅخه دبیعت په ذریعه معاهده واخیسته نوپه دی معاهده کی هم دانصارو دوولسو ۱۲سردارانو ذمه واری واخیسته اودنبی کریم ﷺ پرلاسو مبارکو یی بیعت کړی وو، په دوی کی دری ۳ سرداران داوس دقبیلی څخه وه اونه ۹ سرداران دقبیلی دخزرج څخه وه (ابن کثیر)

اوپه صحیحینوکی دحضرت جابربن سمرة ﷛ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دخلگو کار اوانتظام به تر هغه وخته پوری چلیږی ترڅوچی دوولس خلیفه گان ددوی مشری کوی، امام ابن کثیر) ددی حدیث دنقل کولو څخه وروسته لیکی چی ددی حدیث دیوه لفظ څخه هم دانه معلومیږی چی دادوولس خلیفه گان به پرلپسی وی، بلکه ددوی په مینځ کی فاصله کی هم کیدی سی، لکه چی څلور خلیفه گان حضرت صدیق اکبر﷛، فاروقِ اعظم﷛، عثمان﷛، علی﷛ پرلپسی دی اوپه مینځ کی یوڅه موده وروسته حضرت عمربن عبدالعزیز ﷬ په اجماع داُمّت سره پنځم خلیفه برحق منل سوی دی.

خلاصه دخبری دا ده چی دبنی اسرآئیلو څخه دمعاهدی اخیستو دپاره الله ﷻ د دوی د دوولسو خاندانونو څخه دوولس سرداران ذمه وار مقررکړل اودوی ته یی وفرمایل، اِنِّیْ مَعَکُمْ یعنی زه ستاسی سره یم، مطلب دادی چی که تاسی دمیثاق (وعدی اوقول) پابندی وکړه اوپرنورو خلگو موهم دپابندی کولو قصدوکی نوزما کومك اونصرت به ستاسی سره وی، تردی وروسته په ذکر سوی آیت کی ددی میثاق دځو مهمو دفعو (حکمونو) اودبنی اسرآئیلو دوعدی ماتولو اوپردوی دالله ﷻ دعذاب ذکر دی.

دمیثاق (وعدی اوقول) دحکمونو ذکر کولو څخه مخکی یی یوه داجمله وفرمایله چی اِنِّیْ مَعَکُمْ په دی کی دوی خبری ښوول سوی دی، یوه داچی که تاسی پرمیثاق قآئم پاته سواست نوزما کومك به ستاسی سره وی اوتاسی به پرهرقدم داوینئ، دوهم داچی الله ﷻ هروخت اوهرځای ستاسی سره دی اوددی میثاق نگرانی اومشری کوی ستاسی هیڅ قصد اواراده اوفکر اوخیال یاحرکت اوعمل دده دعلم څخه دباندی نه دی، هغه ستاسی دپټو رازونو څخه هم خبردی اواوری اوستاسی دزړونو دارادو څخه هم خبردی، که دوعدی خلاف ورزی مو وکړه، نوپه هیڅ ډول دهغه دنیولو څخه نسئ خلاصیدی، تردی وروسته دمیثاق په دفعوکی ترټولو مخکی د: اَقَامَتِ الصَّلٰوةِ ذکردی، اوبیا دادا کولو دزکوٰة، ددی څخه معلومه سوه چی دلمانځه اوزکوٰة فرض والی تراسلام مخکی دحضرت موسی ﷤ په قوم باندی هم وو او دنورو قرآنی اشارو او روایتونو څخه ثابتیږی چی دافرآئض یوازی په بنی اسرآئیلو پوری خاص نه

دی، بلکه پرهر پیغمبر اوهریوه شریعت کی د همیشه دپاره لازم راغلی دی، دریم نمبر په میثاق کی دادی چی دالله ﷻ په ټولو رسولانو ایمان راوړی او د دوی په مقصد رشد اوهدایت کی ددوی کومك کوئ، یعنی ددین په خپرولوکی ورسره کومك کوی.

په بنی اسرآئیلوکی چی کله ډیر پیغمبران راتلونکی وه، په دی وجه دوی ته په خصوصیّت سره داخبره وکړل سوه اوکله چی دایمانی خبرو درجه ترعملی کارونو مخکی ده، مگرپه میثاق کی یی عملی کارونه لکه لمونځ اوزکوٰة څکه مخکی کړل چی په دوی باندی فی الحاله عمل کول وو اوراتلونکی پیغمبران خوبه وروسته راځی په دوی ایمان راوړل اود دوی دکومك کولو موقع وروسته راتلونکی ده، په دی وجه یی دا وروسته بیان کړل.

څلورم نمبرپه میثاق کی دا دی چی، اَقۡرَضۡتُمُ اللّٰهَ قَرۡضًا حَسَنًا یعنی تاسی الله ﷻ ته قرض ورکړی، ښه ډول قرض، دښه قرض مطلب دادی چی په اخلاص سره وی، کوم دنیوی غرض په دی کی شامل نه وی اودالله ﷻ په لاره کی خپل دخوښی شی خرڅ کړی، ردّی اوبیکاره شی ورنه کړی په دی کی یی دالله ﷻ په لاره کی دخرڅ کولو څخه په قرض سره څکه تعبیروکی چی دقرض بدله قانونًا اوعُرفًا اواخلاقًا واجب الاداء گڼل کیږی، دغه ډول چی په دی یقین سره خرڅ کوی چی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ سی نوبدله به یی خامخا ورکول کیږی، اودفرض زکوٰة دجلا ذکر کولو څخه وروسته دلته دقرضِ حسنه ذکرکول داښیی چی ددی څخه مراد دزکوٰة څخه پرته نوری صدقی اوخیراتونه دی، ددی څخه داهم معلومه سوه چی مسلمان یوازی په اداکولو سره دټولو ذمه واریو څخه نه سی خلاصیدی، دزکوٰة څخه پرته نور هم مالی حقونه دانسان په ذمه لازم دی، که چیری مسجدنه وی نومسجد جوړول اوددینی تعلیم که حکومت انتظام نه کوی نو ددینی تعلیم انتظام هم په مسلمانانو لازم دی، فرق یوازی دومره دی چی زکوٰة فرض عین دی اودافرض کفایه دی.

دفرضِ کفایه معنی دا ده چی دقوم یو څو کسان یا یو جماعت دا ضرورتونه پوره کړی نو دنورو مسلمانانو غاړه خلاصه سی اوکه هیچاهم ونکړل نوټول گناهگاردی، نن سباچی دینی تعلیم اوددی مدرسی څومره په بی چارگی اوبی کسی کی دی، داهغه خلگ پیژنی چاچی دا مدرسی ددین یومهم خدمت گڼلی دی اوقآئمی کړی یی دی، دزکوٰة ادا کولو ترحده پوری خومسلمان پوهیږی چی دازما پرذمه فرض دی او ددی دپیژندو سره سره ډیرکم خلگ داسی دی چی زکوٰة ادا کوی اوپه ادا کوونکوکی هم ډیرکم خلگ دی چی پوره زکوٰة ادا کوی اوکوم چی خال خال پوره اداکوونکی هم دی، نوهغوی بالکل داسی گڼی چی اوس زمانه آزاده سوه که دمسجد ضرورت ورته رامخ ته سی نودزکوٰة مال ورته پیش کوی اوکه ددینی مدرسی ورته ضرورت رامخکی سی نو یوازی دزکوٰة مال ورته وړاندی کوی، اوحال داچی دادفرض زکوٰة څخه پرته پرمسلمانانو لازم دی اودقرآن کریم دا آیت او ددی په مثال نور ډیر آیتونه دا خبره واضحه کوی.

دمیثاق دمهمو حکمونو دبیانولو څخه وروسته یی داوښووله چی که تاسی دمیثاق پابندی وکړه نو ددی

جزا به دا وي چې ستاسې تیر گناهونه به هم معاف کړه سي او په جنت کې به درته دهمیشه راحت
اوعافیت ځای هم درکړل سي، او په آخرکې یې داهم وښووله چې ددې ټولو واضحو بیانونو اوارشاداتو
څخه وروسته هم که چاکفر اوسرکښې اختیار کړه نوده صفا اوسیده لاره پریښووله، اودخپله لاسه
دتباهي په کنده کې ولویدی .

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيْثَاقَهُمْ لَعَنّٰهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوْبَهُمْ قٰسِيَةً ۚ يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ

نو د دوی دعهد په ماتولو مونږ په دوی لعنت وکی او کړل مونږ د دوی زړونه سخت اړوي کلام

مَّوَاضِعِهٖ ۙ وَنَسُوْا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوْا بِهٖ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ

دخپل ځای څخه اوهیر وي نفع اخستل دهغه څه څخه چې دوی ته وربانـدې نصیحت سوی دی ، اوهمیشه ته

عَلٰى خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ؕ

خبرېږې د دوی په څه خیانت باندې مگر لږ خلق د دوی څخه نو معاف کوه دوی ته او ورتیرېږه

اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۳﴾ وَمِنَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّا نَصٰرٰٓى

الله دوست گڼي احسان کوونکو لره ، او هغه چې وایي ځان ته چې مونږ نصاری یو

اَخَذْنَا مِيْثَاقَهُمْ فَنَسُوْا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوْا بِهٖ ۪ فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ

د دوی څخه هم اخستی وو مونږ عهد بیا هیرکړه دوی هغه څه چې دوی ته وربانـدې نصیحت سوی وو بیامونږ
وغورځوله په مینځ د دوی کې ،

الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ؕ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ

دښمني او بغض دقیامت د ورځې پورې ، او آخر به خبر کړي دوی

اللّٰهُ بِمَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿۱۴﴾

الله ﷻ په څه چې دوی کول .

لنډتفسیر: (دبیان القرآن څخه)

(لیکن بني اسرآئیلو دغه ذکرسوی عهد مات کی اودعهد ترماتولو وروسته په قسم قسم عذابونوکی
لکه مسخ کیدل او ذلت اونوروکی گرفتار سول، نوداچې کم پردوی دالله ﷻ دمهرباني څخه وروسته
وسو) نو یوازې ددوی دعهد دماتولوپه وجه مونږ دوی دخپل رحمت (یعنې دآثارو) څخه لیرې کړل

(اوداحقیقت دی دلعنت) او (ددی لعنت آثاردادی چی) مونږ ددوی زړونه سخت کړل (چی دحقی خبری پردوی تاثیرنه کیږی اوددی زړونو دسختیدو نښانی دادی چی) دغه خلګ (یعنی ددوی عالمان) کلام (دخدای ﷻ یعنی تورات) دده د (الفاظویا مطلبونو) دموقعو څخه بدلوی (یعنی لفظی بدلون یامعنوی بدلون په کې کوی) او (ددی بدلون تاثیر داسوچی) دغه خلګ چی دوی ته (په تورات کی) کوم نصیحت سوی وو په دی کی خپله یوه لویه حصه (دنفع چی دوی ته په عمل کولو نصیب کیده) فوت یی کړه (ځکه چی زیات بدلون دوی په هغومضمونونوکی وکی په کوموکی چی دمحمّدﷺ درسالت تصدیق وو اوظاهره ده چی دایمان څخه ماسوا بله لویه حصه به څه وی مقصدداچی دعهد ماتولوپه وجه ورباندی لعنت وسو اودلعنت په وجه یی زړونه سخت سول اودسخت دلی په وجه یی تحریف یعنی بدلون وکی اودبدلون په وجه ورڅخه لویه حصه فوت سوه چی په نصیحت عمل کول وو اوددی ترتیب وجه ښکاره ده) او(بیاداسی هم نه ده چی ګونډی کوم څه چی یی وکړه پرهغه بس والی وکړی بلکه حال دادی چی) تاته روزانه (یعنی همیشه ددین په باره کی) دڅه نه څه (نوی نوی) خیانت خبر کیږی کوم چی ددوی څخه کیږی بغیر دیوڅو کسانو څخه (کوم چی مسلمانان سوی وه) نوته دوی معاف کوه اوبخښه ورته کوه (یعنی ترڅو پوری چی شرعی ضرورت نه وی ، د دوی دخیانتونو اظهار او د دوی رسواکول مه کوه) بیشکه الله ﷻ دنیکی دکوونکوسره محبّت کوی (اوبی له ضرورته نه رسواکول نیکی کول دی) اوکوم خلګ چی (ددین دنصرت په دعوی سره) وایی چی مونږ نصارٰی یو مونږ د دوی څخه د دوی عهد (په شان دعهد دیهودو) اخیستی وو نودوی هم څه چی دوی ته (په انجیل او نوروکی) نصیحت سوی وو، په دی کی په خپله یوه لویه حصه (دنفع کمه چی دوی ته پرعمل کولو نصیب کیده) فوت کړه (ځکه هغه کارکوم چی دوی فوت کی توحیددی، اوایمان دی په نبی کریم ﷺ باندی چی ددی حکم دوی ته هم سوی وو، اوښکاره خبره ده چی دالویه حصه ده، نوکله چی دوی توحید پریښووی) نومونږپه دوی کی ددوی په مینځ کی ترقیامته پوری بغض اودښمنی واچوله (داخو ددنیا عذاب سو) اوډیر ژر (په آخرت کی) چی هغه هم نژدی دی، به دوی ته الله ﷻ د دوی کارونه وښیی (بیابه ورته سزا ورکړی)

معلومات اومسئلې: په آیت کی دا ښوول سوي ده چی بنی اسرآئیلو دخپلی بدبختی په وجه دا ښکاره هدایتونه پرغوږ وانه چول، اودمیثاق (عهد) مخالفت یی وکی نوالله ﷻ دوی په قسم قسم عذابونوکی اخته کړل.

په بنی اسرآئیلو د دوی بدعملی اوسرکښی په سزاکی دوه قسمه عذاب راغی یوظاهری او لیدونکی لکه ډبری اورول یا (۱) دمخکی پسته کیدل اونور چی ذکریی په قرآن شریف کی په ډیرو آیتونوکی په مختلفو ځایونوکی راغلی دی، دوهم قسم عذاب معنوی اوروحانی دی چی دسرکښی په سزاکی د دوی زړونه اودماغ مسخ سواوپه دوی کی دفکر او پوهیدو صلاحیت پاته نه سو او دوی دخپلو ګناهونو په وبال کی په زیاتو ګناهونوکی اخته سول.

---

(۱) په مخکنیو چاپونوکی دلته عبارت داسی وو ، لکه چی په دوی دوینی اوملخانو وغیره باران یاډبری اوریدل الغ خینی اهل اعلمو توجه ګرځولی ده چی د وینی او ملخانوعذاب په بنی اسرائیلو نه وو راغلی نو ځکه دي ځای

څخه د، وینی او ملخانو ذکر ختم کړل سو، دحضرت مصنف رحمه الله دطرف څخه احقر ته دداسی تصرفاتو اجازه وه
..... احقر محمدتقی عثمانی غفرله ....

ارشاددی، فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً: یعنی مونږ د دوی دوعدی ماتولو اودمیثاق څخه دخلاف کولو په سزاکی دوی دخپل رحمت څخه لیری کړل او د دوی زړونه موسخت کړل چی اوس په کی نورهیڅ شی نه ځاییږی، دا درحمت څخه لیری والی اودزړونو سختی قرآن کریم په سورة مطففین کی د رَانَ په لفظ سره تعبیرکړی دی، كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ دقرآن کریم دواضحو آیتونو اوښکاره نښانو دانکار وجه دا ده چی د دوی په زړونو باندی د دوی دګناهونو په وجه زنګ لویدلی دی.

نبی کریم ﷺ په یوه حدیث کی ارشاد فرمایی چی: انسان چی کله اول کمه ګناه وکړی نودده پر زړه یوه توره نقطه (تکی) جوړسی چی ددی داغ بدوالی دی هروخت داسی محسوسوی لکه پرصفا سپینه کپړه چی یوتورداغ جوړسی اوهروخت چی یی وینی نوبد پرلګیږی نوبیا که ده ددی څخه توبه وکړه اوآئنده یی بیاګناه پرینښوله، نودغه تورتکی خراب سی، اوکه ده پرواونه کړه اومخ ته په نورو ګناهونو پسی اخته سو نوپه هره یوه ګناه کولوسره ددغه تور تکی سره بل تکی زیاتیږی، تردی چی دده دزړه مخ په دی تورو تکوسره بالکل تور سی، دغه وخت دده دزړه داحالت سی لکه چی یولوښی نسکور کښیښول سی اوبیا یو شی په کښی واچول سی اوځاییږی په کښی نه دباندی ورڅخه راووزی، په دی وجه دکوم خیراونیکی خبره دده په زړه کی نه ځاییږی دغه وخت دده دزړه حالت داسی سی چی، لَا يَعْرِفُ مَعْرُوفًا وَلَا يُنْكِرُ مُنْكَرًا یعنی نه اوس دی نیکی نیکی ګڼی نه بدی بدی، بلکه معامله په عکس باندی سی اوپه دغه خپله سرکښی کی نورپرمخ پسی زیاتیږی، دا دده دګناه نقده سزاده چی ده ته په دنیاکی رسیږی، ځینو مشرانو فرمایلی دی، اِنَّ مِنْ جَزَآءِ الْحَسَنَةِ الْحَسَنَةُ بَعْدَهَا وَاِنَّ مِنْ جَزَآءِ السَّيِّئَةِ السَّيِّئَةُ بَعْدَهَا: یعنی دنیکی یوه نقده جزاء دا ده چی تردی وروسته دده دبلی نیکی توفیق په برخه کیږی، دغه ډول دګناه نقده سزا داده چی تریوی ګناه وروسته دده زړه دبلی ګناه کولوته مائله کیږی، معلومه سوه چی په عبادتونو اوګناهونوکی تجاذب دی (یعنی ځان ته دراکښولو قوت دی په کښی) چی.

زر زر کشد در جهان گنج گنج

یعنی زر، زر ځانته راکښوی په دنیاکی اوخزانه ځان ته خزانه راکښوی، بنی اسرائیلو ته دعهد ماتولو نقده سزا داورسیده چی دوی داالله ﷻ درحمت څخه لیری سول چی داترټولو لویه وسیله دنجات ده اوددوی زړونه سخت سول چی دی اندازی ته ورسیدل چی، يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ یعنی داخلګ داالله ﷻ کلام دخپل ځای څخه بدلوی، یعنی دخدای په کلام کی تحریف اوبدلون کوی، کله یی په الفاظوکی اوکله یی په معنی کی، کله یی په تلاوت کی تحریف کوی، دتحریف داټول قسمونه په قرآن کریم او دحدیثونو په کتابونوکی بیان سوی دی، چی ددی یوڅه قدر اقرار دنن سبا ځینو یورپی عیسایانو هم کړی دی (تفسیر عثمانی)

ددی معنوی سزا دا نتیجه دا سوه چی، وَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ یعنی نصیحت چی کوم دوی ته سوی وو،

دهغه څخه یې نفع اخیستل هیر کړل ، اوبیایې وفرمایل چې د دوی داسزا داسې د دوی دغاړې هار جوړ سو : وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ یعنی ته ﷺ همیشه د دوی په یوه مکر او فریب باندې خبریږې اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْهُمْ بغیر دلږو خلګو څخه لکه حضرت عبدالله بن سلام رضی الله عنه او نور چې اول داهل کتابو پردین باندې وه بیا ربښتیني مسلمانان سول .

تردې پورې چې دبني اسرآئیلو دبدو عملونو اوبدو اخلاقو چې کوم بیان راغی په ظاهره ددې مقتضٰی دا وه ، چې نبي کریم ﷺ دې د دوی سره انتهایي دنفرت اوسپکوالي معامله وکړي چې دوی دې خان ته نه پریږدي ، په دې وجه یې دآیت په آخري جمله کې نبي کریم ﷺ ته داهدایت وکې چې ، فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ : یعنی ته دوی ته معافي کوه او د دوی تربدو عملونو ورتیریږه ، د دوی څخه نفرت مه اختیار وه ، څکه چې الله ﷻ احسان کوونکي خوښوي .

مطلب دا دی چې د دوی دداسې حالاتو سره سره په خپل طبعي خواهش عمل مه کوی ، یعنی دنفرت یا دکرکې سلوك ورسره مه کوی، څکه چې ددوی دسخت دلۍ اوبې حسې څخه وروسته که څه هم چې هیڅ وعظ اونصیحت پردوی هیڅ اثیرنه کوي، لیکن رواداري اودښه خوی معامله یوه داسې کیمیاء ده چې ددې په ذریعه په دې بې پوهو کې هم یوه پیداکیدی سی، اوکه په دوی کې یوه پیداکیږي یانه، خوپرهرحال خپل اخلاق برابر درلودل خوضروري دي، داحسان معامله دالله ﷻ خوښه ده، ددې په ذریعه مسلمانانوته دالله ﷻ نور نژدیکت هم حاصلیدی سی ، وَمِنَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّا نَصٰرٰٓى ددې آیت څخه په مخکې آیت کې دیهودو دعهد ماتولو اوعذاب ذکر وو ، په دې آیت کې دنصاراوو څه حال بیان سوی دی .

(په عیسایي فرقو کې دیوه سر سره دښمني)

په دې آیت کې الله ﷻ دعیسایانو دعهد ماتولو داسزا بیان کړې ده چې د دوی په مینځ کې ګډوډ کیدل ، بغض اوعداوت غورځول سوي دي، چې تر قیامته پورې به دغه دول وي، پردې باندې دنن سبا دعیسایانو دحالاتو څخه داشُبهه پیدا کیدی سی چې دوی خوټول متحدپه نظر راځي، جواب دادی چې داحال دهغو خلګو بیان سوی دی کم چې واقعي عیسایان دي اودعیسایي مذهب پابند دي اوکوموچې خپل مذهب پریښی دی ، دهریان جوړ سوي دي ، دوی په حقیقت کې دعیسایانو دفهرست څخه خارج سوي دي ، که څه هم چې دوی په قومي لحاظ سره خان ته عیسایان وایي.په داسې خلګوکې که دغه مذهبي ګډوډوالي او دښمني نه وي نو ددې آیت سره منافي نه دی، څکه چې ګډوډوالي اودښمني اواختلاف خودمذهب پربنیاد باندې وو ، کله چې مذهب پاته نه سو نو اختلاف هم نه سوپاته اوپه آیت کې بیان دهغو خلګودی چې دمذهب په لحاظ سره نصارا او عیسایان دي، دّدوی اختلاف او ګډوډوالي خومشهور اومعلوم دي .

دبیضاوي په حاشیه کې یې دتیسیر څخه نقل کړې دي چې په نصاراووکې اصلي درې فرقې وې، یوه نسطوریه چې حضرت عیسٰی علیه السلام ته به یې دخدای ﷻ زوی وایه ، دوهمه یعقوبیه چې به خپله حضرت عیسٰی علیه السلام به یې دخدای سره شریك مني ، دریمه ملکآنیه کومو چې به حضرت عیسٰی علیه السلام په درو

خدایانو کې یو منی اوښکاره ده چې دعقیدو د دومره لوی اختلاف سره په خپل مینځ کې عداوت ضروري خبره ده .

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ كَثِيرٗا مِّمَّا كُنتُمۡ تُخۡفُونَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ

ای اهل کتابو په تحقیق راغلی دی تاسی ته رسول زمونږ ښکاره کوی تاسی ته ډیرشیان کوم چې تاسی پټول دکتاب څخه

وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖۚ قَدۡ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٞ وَكِتَٰبٞ مُّبِينٞ ۝١٥

او عفوه کوی دډیرو شیانو څخه ، بیشکه تاسی ته راغلی ده دالله دطرف څخه رڼا او کتاب ظاهرونکی ،

يَهۡدِي بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضۡوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ وَيُخۡرِجُهُم

چې په دی سره الله هدایت کوی هغه چاته چې تابع سو دهغه درضا دسلامتیا دلارو او راوباسی دوی

مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِهِۦ وَيَهۡدِيهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطٖ

دتاریکیو څخه رڼا طرف ته په خپل حکم سره او دوی ته هدایت کوی دسیده

مُّسۡتَقِيمٖ ۝١٦ لَّقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ

لاری ، بیشکه کافر سو چاچې وویل چې الله خو هغه مسیح دی زوی

مَرۡيَمَۚ قُلۡ فَمَن يَمۡلِكُ مِنَ ٱللَّهِ شَيۡـًٔا إِنۡ أَرَادَ أَن يُهۡلِكَ

دمریمی ، تهووایه ، نو دچا طاقت چلیدی سی دالله په مخکې که هغه وغواړی چې هلاک کړی

ٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ وَأُمَّهُۥ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗاۗ وَلِلَّهِ

میسح دمریمی زوی او دده مور او ټول خومره خلق چې په مځکه کې دی اودالله دپاره

مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَاۚ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ

دی حکومت دآسمانونو او دمځکی اوڅه چې په مینځ ددې دواړو کې دی ، پیداکوی څه چې غواړی اوالله

عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ۝١٧ وَقَالَتِ ٱلۡيَهُودُ وَٱلنَّصَٰرَىٰ نَحۡنُ

په هر شي باندی قادري دی ، او وایی یهودیان او نصاری چې مونږ

أَبْنَٰٓؤُا۟ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ ۚ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُم ۖ بَلْ أَنتُم

زامن یُو دالله ، او دهغه دوستان یُو ، ته ووایه بیا ولی عذابوی تاسی په گناهونو ستاسی ، هیڅ نسته

بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ ۚ وَلِلَّهِ

بلکه تاسی هم انسانان یاست دهغه په مخلوق کی ، بخښی چالره چی وغواړی اوعذابوی چالره چی وغواړی

مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

اودالله دپاره دی حکومت دآسمانونو اودمځکی اوڅه چی ددواړوپه مینځ کی دی اودهغه طرف ته گرځیدلی دی

تفسیر: ای اهلِ کتابو! (یعنی یهودو اونصاراوو) تاسی ته زمونږ دارسول (محمّدﷺ) راغلی دی (چی دعلمی کمال یی داحال دی چی) دکتاب (دمضمونونو) ډېره کوم شیان چی تاسی یی پټوئ ددی ډېرو خبری (دکوموپه ښکاره کولوکی چی یوشرعی مصلحت او فائده وی دظاهری علم حاصلولوپه وجه نه بلکه خالص دوحی په ذریعه خبریږی) ستاسی په وړاندی یی صفا صفا بیانوی او ښکاره کوی یی او (دعلمی اواخلاقی کمال یی داحال دی چی کم شیان تاسی پټول دهغو ډېره) ډېر کارونه (سره ددی چی په پوه اوخبرداردی اخلاقًا دهغو دښکاره کولو څخه) درگذر کوی (کله چی دڅغوپه ښکاره کولوکی کوم شرعی مصلحت نه وی او یوازی تاسی وړباندی رسوا کیږی، اودا علمی کمال یی دنبوّت دلیل دی اواخلاقی کمال یی ددی تائید اومضبوطول کوی ، ددی څخه معلومه سوه چی دنبی کریمﷺ په نورو معجزو سربیره په خپله ستاسی سره داسی سلوك كول دده دنبوت ثابتولو دپاره کافی دی، اوددی رسول ﷺ په ذریعه) تاسی ته دالله ﷻ دطرفه څخه یو روښانه شی راغلی دی او (هغه) یوکتاب واضح (دی) چی ددی په ذریعه الله ﷻ داسی خلگو ته څوك چی دحق رضا طلب كوونكی وی دسلامتیا لاره ښیی (یعنی جنت ته دتلو طریقی چی خاص عقیدی او عملونه دی ښیی څکه چی مکمله سلامتیا په جنت کی کیدی سی چی نه په کښی دکمی بیره کیدی سی اونه دزوال بیره) اوددوی په خپل توفیق سره (دکفراو گناه دتیاریکو څخه راباسی (دایمان اوطاقت) دنور طرف ته یی راولی اوددوی (همیشه) پرسیده لاره قائم ساتی، بیشکه هغه خلگ کافران دی چی داسی وایی چی الله تعالی عیسیٰ ابن مریم دی، ته د دوی څخه دا پوښتنه وکړه چی که داسی وی نوتاسی ووایاست چی که الله تعالی دعیسیٰ زوی دمریمی (کوم چی تاسی یی عینی الله گنی) او دده دمور (حضرت مریمی ﷺ) اوڅومره چی په مځکه کی آباددی ددی ټولو (په مره کولوسره) هلاکول وغواړی (نو) آیاڅوك سری داسی سته چی دخدای ﷻ څخه یوه ذره هم دوی خلاص کړی (یعنی دومره خبره خوتاسی هم منی چی د دوی هلاکول دالله ﷻ په قدرت کی دی ، نودکوم ذات هلاکول چی دبل په قبضه کی وی هغه خدای څنگه کیدی سی، په دی سره مسیح دالله کیدو عقیده باطله سوه) او (څوك چی په حقیقت کی خدای اودټولو معبوددی یعنی) الله ﷻ (دهغه داشان دی چی هغه

لره دی خاص حکومت په آسمانونو اوپرمځکه اوڅومره شیان چی ددی دواړوپه مابینځ کی دی پردوی باندی اوهغه کوم شی لره (ځنگه) چی وغواړی پیدا کوی یی او الله ﷻ ته په هر شی باندی پوره قدرت دی اویهود اونصارا (دواړی فرقی) دعوه کوی چی مونږ دالله زامن یو اودهغه دوستان یو (مطلب یی دامعلومیږی چی کله چی مونږ دانبیاوو اولاده یونو په دی وجه دالله ﷻ په نزدمونږ یوخاص شان دی چی که مونږ گناه هم وکړو، نو هغه دومره وربا ندی نه راځخه ناراضه کیږی لکه دنوروپه گناه چی ناراضه کیږی، لکه پرپلارچی دزوی په نافرمانی باندی دومره تاثیرنه کیږی لکه څومره چی دبل سړی په دی کار باندی خفه کیږی، ددوی ددی باطل خیال دباطلولو دپاره نبی کریم ﷺ ته خطاب دی چی) ته ﷺ (ددوی څخه) پوښتنه وکه چی ښه نوبیاتاسی ته ستاسی دگناهونوپه عوض کی (په آخرت کی) عذاب ولی درکول کیږی (دکوم چی تاسی هم قائل یاست لکه چی دیهودو قول وو، لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلاَّ أَيَّاماً مَّعْدُودَةً یعنی که مونږته دجهنم عذاب هم راکول کیږی نویوڅو ورځی به وی اوپه خپله دحضرت مسیح ؑ وینا په قرآن کی ده، إِنَّهُ مَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ یعنی چاچی دالله ﷻ سره شریك جوړکی نو الله ﷻ په ده جنت حراموی، نوددی څخه هم دنصاراوو دقول په مثل عذاب لازمیږی، لنډه داچی دآخرت دعذاب چی کله تاسی په خپله هم اقرارکوی نو دا وواياست چی آیا یو پلار خپل زوی یادوست ته هم عذاب ورکوی نوپه دی وجه چی تاسی ځان ته دخدای اولاد وایاست داباطله ده.

دلته داشبهه نه دی کول په کارچی ځینی وخت پلارهم خپل اولادته داصلاح اوتربیت دپاره دادب کولوپه مقصد سزا ورکوی، نوسزا ورکول دزوی والی منافی نه دی، ځکه چی دپلارسزا دادب دپاره سوی ده چی دی دبل واردپاره بیا داسی کار نه کوی اوپه آخرت کی دادب کولوکوم مقام نسته، ځکه چی هغه دار العمل (دعمل کولوځای) نه دی دارُ الجزآء (دبدلی اخیستو ځای) دی، هلته دکم کار دکولو، یا دکم کار څخه دمنع کولوکوم احتمال نسته چی تادیب (یعنی ادب ورکول) ورته ووایی، نو په دی وجه هلته چی کومه سزا وی هغه به خالصه سزا او عذاب وی چی داولاد یادمحبوب سره به قطعًا منافی وی په دی وجه معلومه سوه چی ستاسی هیڅ خصوصیت دالله ﷻ سره نسته) بلکه تاسی هم ددی نورمخلوق په شان یو معمولی خلک یاست، الله ﷻ چاته چی وغواړی وبه یی بخښی، چاته چی وغواړی سزابه ورکړی اوخاص دالله ﷻ دی ټول حکومت په آسمانونوکی هم او په مځکه کی هم اوڅه چی ددوی په مینځ کی دی په دی کی هم اودالله طرف ته دټولو ورتلل اوواپس کیدل دی (دهغه څخه ماسوا هیڅ دپناه ځای نسته)

معلومات اومسئلی: په دی آیت کی دنصاراوو دیوه قول رد سوی دی چی دڅوی دیوی فرقی عقیده ده، یعنی دا چی حضرت مسیح (معاذ الله) عینی الله تعالی دی، لیکن رد په داسی دلیل سره سوی دی، چی دټولو فرقو باطلی عقیدی ردکوی، هرڅومره چی دتوحید څخه خلافی دی برابره خبره ده که دخدای دزوی والی عقیده وی، په دی سره دټولو رد او باطلوالی وسو، اودلته دحضرت مسیح اودهغه دمورپه ذکرکولوکی دوه حکمتونه کیدی سی، اول خوداچی دحضرت مسیح ؑ دالله ﷻ په مځکی دا عجز چی دی نه خپل ځان دالله ﷻ څخه خلاصولی سی او نه خپله مور، دکوم ... خدمت ... شریف زوی ... خیل روح

لا هم زیات خوښوی، دوهم داچې په دې کې دهغه فرقې دخیال هم رد وسو کومه چې حضرت مریمه ﷺ په درو خدایانو کې یوخدای مني.
اودلته یې دحضرت مسیح اومریمې ﷺ مرګ په ډول دفرض ذکرکړی دی، حال دا دی چې دقرآن دنزول په وخت کې دحضرت مریمې مرګ محضي فرضي نه وو، بلکه واقع سوی وو، ددې وجه په اصل کې دحضرت عیسیٰ ﷺ مرګ په ډول دفرض ذکر کول وو، نودمور دمرګ ذکریې هم په دې ضمن کې وکړل سو که څه هم چې ددې مرګ واقع سوی وو اودا هم کیدی سي چې مراد داوي چې لکه څنګه چې پرحضرت مریمې ﷺ باندې مونږ مرګ راوستلی دی، پرحضرت مسیح اونورټول مخلوق باندې هم دغه ډول مرګ راوستل زمونږ په قبضه کې دی، اوپه يَخۡلُقُ مَايَشَآءُ کې دعیسایانو ددې باطلې عقیدې باطلول دي، څکه چې دحضرت مسیح ﷺ څخه په خدای جوړولو کې د دوی اصلي منشاء دا ده چې دده پیدا ایښت دټولي دنیا دقاعدو څخه خلاف بغیر دپلار څخه یوازې دمور څخه سوی دی که دی بنده وای نو دقاعدې مطابق به دمور اوپلار دواړو په ذریعه دی پیدا سوی وای.
په دې جمله کې یې ددې جواب ورکړی چې الله ﷻ ته پرهر ډول کامل قدرت حاصل دی چې څه غواړي او څنګه یې غواړي پیدا کوي یې لکه چې په آیت إِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِندَ اللّٰهِ كَمَثَلِ آدَمَ کې یې ددې شبهې ازاله فرمایلې ده چې دحضرت عیسیٰ ﷺ پیدا ایښت دقدرت دعام قانون څخه جلاکیدل دده دخدایي دلیل نه سي کیدی. وګوری حضرت آدم ﷺ خو الله ﷻ دمور اوپلار دواړو څخه بغیر پیدا کړی وو، ده لره هر ډول قدرت سته هم دغه الله ﷻ خالق او مالك اولائق دعبادت دی، بل هیڅوك دده سره نه سي شریك کیدی.

يٰٓأَهۡلَ الۡكِتٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ عَلٰى فَتۡرَةٍ

ای اهل کتابو! راغلی دی تاسی ته رسول زمونږ چې بیان کړي تاسی ته درسولانو دقطع

مِّنَ الرُّسُلِ أَنۡ تَقُولُوا مَا جَآءَنَا مِنۡۢ بَشِيرٍ وَّلَا نَذِيرٍ ۬

کیدو څخه وروسته چې چیری ونه وایاست چې مونږ ته نه وو راغلی څوك زیری ورکوونکی یا بیرونکی

فَقَدۡ جَآءَكُمۡ بَشِيرٌ وَّنَذِيرٌ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيۡءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩﴾ ع

نو راغلی تاسی ته زیری کوونکی اوبیرونکی، او الله په هرڅه باندې قادر دی.

لنډتفسیر: ای اهل کتابو تاسی ته دازمونږ رسول (محمدﷺ) راغلی چې تاسی ته (دشریعت خبری) صفا صفا ښیي په داسي وخت کې چې درسولانو (دراتلو) سلسله (دډیری مودې څخه) بنده وه (اومخکني شریعتونه ورك سوي وه، اوترډیری مودې پوري دانبیاوو دسلسلې دبندیدو په وجه دورکو سوو شریعتونو ددوباره ژوندي کولو امکان هم نه وو پاته سوی نو په دې وجه اوس دیوه رسول دراتلو سخت ضرورت وو، نو په داسي وخت کې دده ﷺ تشریف راوړل یولوی نعمت اوغنیمت ګڼل په کار دی) ددې دپاره چې تاسی (په

قيامت کې) داسې ونه واياست (چې ددين په معامله کې دغلطۍ اوکوتاهۍ کولومونږ ځکه معذور يوچې) مونږته (څوك رسول چې) زيري ورکوونکې اوبيروونکې (وي چې په هغه سره مونږصحيح علم اوعمل ته تيار سوي واى) نه دى راغلى (نواوس ددى عذرځاى پاته نه سوځکه چې) تاسې ته زيري ورکوونکې اوبيروونکې (يعنې محمّد ﷺ) راغلى دى (اوس که يې نه منې نوپه خپل انجام به په خپله پوه سې) اوالله ﷻ په هرشي پوره قدرت لرى (چې کله وغواړي نوپه خپل رحمت سره خپل پيغمبران راليږي، کله چې وغواړي په حکمت سره يې بندوي، دهيڅادا حق نسته چې دډېرې مودې ځخه دانبياوو سلسله بنده ده نواوس څوك رسول نسته، ځکه چې داسلسله تريوې مودې پوره بنده ساتل دالله ﷻ په حکمت سره وو، ده دنبوت دسلسلې بندولو اوختمولوڅه اعلان تردغه وخته پورې نه ووکړى، بلکه دتيرو ټولو پيغمبرانو عليهم السلام په ذريعه سره يې دا خبرونه هم ورکړي وه چې په آخره زمانه کې يوخاص رسول په خاص شان اوپه خاصو صفاتوسره راتلونکې دى چې پرهغه به نبوّت ختميږي، ددى اعلان مطابق خاتم الانبياء ﷺ تشريف راوړى.

معلومات اومسئلې: عَلٰى فَتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ : دفترت لفظي معنى سست کيدل ، ساکن کيدل او ديوه کار معطله کيدل او بنديدل دى ، په دى آيت کې دتفسير امامانو دفترت دامعنى بيان کړى ده اومراد ددى ځخه ديوه مودى دپاره دنبوّت سلسله او دانبياوو بنديدل دى کومه چې دحضرتِ عيسىٰ ځخه وروسته دخاتم الانبياء تر راتلو پورې زمانه ده.

دفترت دزمانې تحقيق : حضرت عبدالله بن عباس فرمايي چې دحضرتِ موسىٰ اوحضرت عيسىٰ ﷺ په مينځ کې يو زر او اووه سوه ۱۷۰۰ کاله زمانه ده ، په دى ټوله زمانه کې انبياء برابر راتلل جارى وه ، په دى وخت کې هيځکله هم فترت نه دى سوى ، يوازې په بني اسرآئيلو کې يوزر ۱۰۰۰ انبياء په دى زمانه کې راغلي دى اوپه غير دبني اسرآئيلو کې چې کم انبياء راغلي دى هغه ترددى لازيات دى، بيادحضرت عيسىٰ ﷺ دپيدا کيدو ځخه دنبي ﷺ تر راتلو پورې په دى مينځ کې پنځه سوه ۵۰۰ کاله زمانه ده په دى کې دانبياوو سلسله بنده وه ، په دى وجه دى زمانې ته دفترت زمانه وايي، تر دى مخکې هيځکله هم دومره زمانه دانبياوو دراليږلو ځخه خالي نه ده پاته سوي (قرطبي مع ايضاح)

دحضرت موسىٰ اوحضرت عيسىٰ ﷺ په درمياني زمانه کې اودغه ډول دحضرت عيسىٰ ځخه ترخاتم الانبياء ﷺ پورې په درمياني زمانه کې نور هم مختلف روايتونه دي چې تر دى کمي اوزياتي مودى په کې بيان سوي دي ليکن په اصلي مقصد باندې ددى هيڅ تاثير نه لويږي، امام بخاري دحضرت سلمان ﷺ ځخه روايت کړى دى چې دحضرت عيسىٰ ﷺ اودخاتم الانبياء ﷺ په مينځ کې شپږ سوه ۶۰۰ کاله زمانه وه اوپه دى ټوله موده کې يونبي نه دى راغلى لکه چې دصحيح بخاري اومسلم په حواله سره په مشکوٰة شريف کې حديث راغلي دى، چې په هغه کې نبي کريم ﷺ فرمايلي دى ، اَنَا اَوْلَى النَّاسِ بِعِيْسٰى يعنى زه حضرت عيسىٰ ﷺ ته ترټولو خلکو زيات نژدى يم، او ددى مطلب دحديث په آخر کې داسې بيان سوى دى ، لَيْسَ بَيْنَنَا نَبِيٌّ : يعنى زمونږ دواړو په مينځ کې يو نبي نه دى راغلى.

او په سورة يٰس کې چې دکومو درو رسولانو ذکر دی دغه په حقيقت کې دحضرت عيسىٰ ﷺ ليږل سوي قاصدان وه چې دلغوي معنی په اعتبار سره ورته رسولان ويل سوي دي.

او دخالدبن سنان عربي چې ځينو په دې زمانه دفطرت کې راتلل ذکر کړی دی، دده په اړوند په تفسير روح المعاني کې په حواله دشهاب بيان کوي چې دی خونبي دی، مګر زمانه يې تر حضرت عيسىٰ ﷺ مخکې ده، وروسته نه ده.

دفترت دزماني احکام: دذکر سوي آيت څخه په ظاهره دامعلوميږي چې که بالفرض يو قوم داسې وي چې دوی ته نه څه رسول اونه څه پيغمبر راسی اونه ورته د دوی نائبان ورسيږي اونه دتيرو انبياوو شريعت ددوی سره محفوظ وي اودا خلک دشرک څخه پرته په کمه غلط کاري او ګمراهي کې اخته سي نو دوی به معذور ګڼل کيږي اوډعذاب مستحق به نه وي، په دې وجه دفقهاوو حضراتو داهل فترت په معامله کې اختلاف دی چې دوی به وبخښل سي او که نه؟

دجمهورو رايه دا ده چې اُميد ددې دی چې دوی به وبخښل سي کله چې دوی دهغه مذهب پابندوی کوم چې غلط ملط دوی ته دحضرت موسىٰ يا دحضرت عيسىٰ ﷺ دطرفه څخه رسيدلی وي په دې شرط چې دوی دتوحيد څخه مخالف اوپه شرك کې اخته نه وي، ځکه چې مسئله دتوحيد دڅه نقل محتاجه نه ده، داداسې مسئله ده چې هر يو انسان چې هم لږ څه غوندې فکرو کړي نو په خپل عقل سره يې معلومولی سي

يو سوال او دهغه جواب: دالته داسوال پيداکيدی سي چې کومو اهل کتابو يهودو او نصاراوو ته چې په دې آيت کې خطاب دی، دوی ته که څه هم په زمانه دفترت کې کم رسول نه دی رسيدلی مګرددوی سره تورات اوانجيل خوموجود وو اوعالمان يې هم وه، نوبيا په قيامت کې ددوی دپاره دذی عذر کولو څه موقع وه چې مونږته کم هدايت نه دی رسيدلی، جواب دادی چې د نبي کريم ﷺ ترزماني مبارکي پوري تورات اوانجيل اصلي نه وه پاته سوي ، بدلون په کښې سوي وو ، او د درواغو قصې په کښې داخلې سوي وې ، په دې وجه ددې وجود او نيستی والی سره برابروه ، اوکه اتفاقاً يوځای ديوچاسره په يوه نامعلومه ځای کې اصلي نسخه محفوظه هم وه نو هغه ددې منافي نه ده، لکه چې ځينو عالمانو ابن تيميه اونورو ليکلي دي چې دتورات اوانجيل اصلي نسخې هم يوځای خال خال موجودې وې.

دخاتم الانبياء ﷺ خاصو کمالاتوته اشاره: په دې آيت کې اهل کتاب مخاطب کول اودا ارشاد فرمايل چې زمونږ رسول محمّد ﷺ ديوه اوږد فطرت څخه وروسته راغلی دی، په دې کې يوه اشاره دې طرف ته هم ده چې تاسې خلګوته په کار دي چې دده ﷺ وجود لوی غنيمت وګڼی ځکه چې دډيری مودې څخه داسلسله بنده وه اوس ستاسې دپاره بياخلاصه سوه.

دوهمه اشاره دې طرف ته هم ده چې دده ﷺ تشريف راوړل په داسې زمانه اوداسې مقام کې وسوپه کوم ځای کې چې دعلم اودين هيڅ رناموجوده نه وه، مخلوق دخدای ﷻ څخه نااشنا سوي وو، په بُت پرستی کې اخته سوي وو ، په داسې زمانه کې دداسې قوم اصلاح کول څه آسانه کارنه وو ، دداسې جاهليت په زمانه کې داسې وران سوي قوم ده ﷺ ته حواله سو ، دده ﷺ دمجلس په برکت اوپه نُور دنبوّت سره په لږه

زمانه کې دا قوم د ټولې دنیا د پاره د علم، عمل، اخلاقو، معاملو او دژوند په ټولو اړخونو کې اُستاذان او لارښوونکي جوړ سول چې په دې سره د نبي کریم ﷺ نبوت او رسالت او دده ﷺ پیغمبرانه تعلیم تر ټولو تیرو پیغمبرانو علیهم السلام غوره او اعلی ثابت سو، کوم ډاکټر چې دژوند څخه دیوه نا اُمیده سوي مریض علاج وکړي او په داسې ځای کې ورلره علاج وکړي په کم ځای کې چې د طبابت سامان او دواوي هم نه پیدا کیږي او بیا په دغه علاج کې دومره کامیاب سي چې مرګ ته نژدې سوي مریض نه یوازې دا چې جوړ سي، بلکه یو پوره او حاذق ډاکټر هم جوړ سي نو دداسې ډاکټر په کمال کې به دڅا څه شُبهه وسي.

دغه ډول داوړدې زمانې دفترت څخه وروسته کله چې هر طرف ته دکفر او ګناهونو تیارې خپرې سوې وې دده تعلیم او تربیّت داسې رڼا وکړه چې مثال یې په تیر دور کې هیڅ ځای په نظر نه راځي، نو ټولې معجزې یو طرف ته او یوازې دا یوه معجزه بل طرف ته انسان په دده ﷺ باندې په ایمان راوړلو مجبوره کوي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَٰقَوْمِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ

او کله چې وویل موسیٰ خپل قوم ته ای زما قومه! یاد کړی احسان دالله

عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا وَءَاتَىٰكُم

په خپل ځان کله چې پیدا یې کړل په تاسې کې نبیان او کړل یې په تاسې کې بادشاهان او درېې کړل

مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَٰقَوْمِ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْأَرْضَ

تاسې ته هغه چې نه یې وو ورکړي هیچاته په جهان کې، ای زما قومه داخل سی مځکې

ٱلْمُقَدَّسَةَ ٱلَّتِى كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا۟ عَلَىٰٓ أَدْبَارِكُمْ

پاکې ته کومه چې مقرر کړې ده الله تاسې دپاره او مه واپس کیږئ په په شاګانو خپلو باندې

فَتَنقَلِبُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ

وبه لویږئ په نقصان کې، وویل دوی ای موسیٰ! هلته یو قوم دی زبردست

وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا

او مونږ به هیڅکله هلته ولاړ نه سو ترڅو چې دوی ورڅخه ونه وزي، نو که دوی ورڅخه ووتل

فَإِنَّا دَٰخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ

نو مونږ به ورته داخل سو خامخا، وویل دوو خلقو دالله څخه بیریدونکو چې دخدای انعام وو

عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۚ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ

په دی دوارو ، دا خل سی په دوی حمله کوونکی دروازی ته ، بیاکله چی تاسی دی ته ننوزی نو تاسی

غٰلِبُوْنَ ۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوْٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٢٣﴾ قَالُوْا

به غالب سی، او په الله ﷻ توکل کوی که تاسی یقین کوونکی یاست ، وویل دوی

يٰمُوْسٰٓى اِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَآ اَبَدًا مَّا دَامُوْا فِيْهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ

ای موسیٰ مونږ هیڅکله نه داخلیږو تول عمر ترڅو چی دوی په کی وی نو ته ولاړ سه

وَرَبُّكَ فَقَاتِلَآ اِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّىْ لَآ اَمْلِكُ

اوستارب اوتاسی دواړه جنګ وکړی مونږ په دلته ناست یو ، وویل موسیٰ ای ربه ،زما زما په

اِلَّا نَفْسِىْ وَاَخِىْ فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿٢٥﴾

اختیارکی نه دی مګر خپل ځان اوزما وررور نو ته جلاوالی راولی په مینځ زمونږ او ددې نافرمان قوم کی ،

قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً ۚ يَتِيْهُوْنَ فِى

وفرمایل (الله) بیشکه هغه مځکه حرامه سوه په دوی باندی څلویښت کاله سرګردانه به ګرځی

الْاَرْضِ ۗ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿٢٦﴾ ع

په ملك کی نو ته افسوس مه کوه په نافرمان قوم باندی .

لنډتفسير: اوهغه وخت هم دیادولو قابل دی کله چی موسیٰ ﷺ قوم ته (جهادته دترغیب ورکولوپه شروع کی دا) وفرمایل چی ای زماقومه ! تاسی دالله ﷻ هغه انعام کوم چی په تاسی باندی سوی دی یادکړئ کله چی الله ﷻ په تاسی کی ډیر پیغمبران جوړکړل (لکه حضرت یعقوب ﷺ اوحضرت یوسف ﷺ اوپه خپله حضرت موسیٰ ﷺ اوحضرت هارون ﷺ اوداسی نور، اوپه یوه قوم کی دپیغمبرانو راتلل د دوی دنیوی اودینی شرافت دی، دا خویی معنوی نعمت درکی) او (ظاهری نعمت یی دادرکی چی) تاسی یی باچهان جوړ کړاست (لکه چی دفرعون پرملك باندی اوس تاسی قبضه کړیده) اوتاسی لره یی (ځینی) هغه شیان درکړی دی چی ددنیاپه خلګوکی یی هیچاله نه دی ورکړی (لکه په دریاب کی لار درکول دښمن په عجیبه طریقه سره غرقول چی تردی وروسته په یوه پلا دانتهایی ذلت اوزحمت څخه

انتهایی راحت اوبلندی ته ورسیدا ست یعنی په دی کی یی تاسی ته خاص شان درکی، بیاتردی ابتدایی خبرو وروسته اصلی مقصد دوی ته فرمایی چی) ای زما قومه! (ددی نعمتونو او احسانونو مقتضٰی دا ده چی تاسی ته کوم چی ددی جهاد په اړوند دالله ﷻ حکم سوی دی، دی ته تیارسئ او) په دی مبارك ملك (یعنی دشام په پایتخت) کی (کوم ځای چی ددی عمالقه ووحکومت دی دجهادپه اراده سره) داخل سی چی الله ﷻ ستاسی په حصه کی لیکلی دی (په دی وجه به په قصدکولوسرهٔ تاسی داملك فتح کړئ او وروسته (دوطن طرف ته) واپس مه ځی چی بیابه بالکل په تاوان کی ولویږی (په دُنیاکی هم چی دحکومت دلویولو څخه به محرومه سئ اوپه آخرت کی هم چی دفرض جهادپه پرېښوولو سره به ګناهګار سی) وی ویل ای موسٰی ﷺ! هلته خولوی لوی زورور خلک دی اومونږخوبه هلته هیڅکله قدم کښېږدو ترڅوچی دوی (په یوډول) دهغه ځای څخه ونه وزی، البته که دوی ددغه ځای څخه کمی بلی خواته ولاړسی نوبیابه مونږ بیشکه چی هلته تللوته تیاریو (دحضرت موسٰی (ع) دخبری دتایید دپاره) هغودوو خلکو (هم) کوم چی (دالله ﷻ څخه) دبیرېدونکو څخه وه (یعنی متقیان وه او) پرچا چی الله ﷻ فضل کړی وو (چی پرخپل عهد باندی ثابت قدم وه دی بی همتوته دپوهولو په ډول سره) وویل چی تاسی پردوی باندی (حمله وکړئ ددغه ښار) تردروازی پوری خوورسی نوڅه وخت چی تاسی په دروازه باندی قدم کښېږدی، دغه وخت به غالب سئ (مطلب دا دی چی ژربه فتح سی برابره خبره ده که دبیری څخه وتښتی اوکه یوڅه مقابله هم وسی) اوپه الله ﷻ باندی باورکوی که تاسی ایمان لری (یعنی ددوی قوت اوغتوالی ته مه ګوری، لیکن پردی خلکو دپوه کولو هیڅ تاثیر ونه سو بلکه ددی دواړو مشرانو خبره یی ګرسره خبره ونه ګڼله اوحضرت موسٰی ﷺ ته یی په ډیربی پرواهی اوبی شرمی سره) وویل چی ای موسٰی مونږ خو (یوه خبره کړیده چی مونږ) هیڅکله به هم هلته قدم کښېنږدو ترڅوچی دغه خلک هلته موجودوی (اوکه خامخا جنګ ضروری وی) نوته اوستا الله باچا ولاړسی اودواړه جنګ وکی مونږبه ددی ځای څخه نه ښورو (موسٰی ﷺ ډیر پریشانه اوتنګ سو) دعایی وغوښته چی ای زماپروردګاره! (زه څه وکم په دوی می هیڅ وس نه رسیږی) خوپه خپل ځان اوپه خپل ورور (پوره) اختیارلرم ته زمونږ دواړو (وړونو) اوددی نه منونکی قوم په مینځ کی (مناسبه) فیصله وکی (یعنی زمونږ دهریوسره دخپل حال مناسب کاروکی) ارشاد وسو (ښه ده) خو (مونږدافیصله کووچی) داملك به څلوېښت کاله ددوی لاس لره ورنه سی (اوکورته تلل به یی هم نصیب نه سی لار به نه کی پیدا) دغه شان به (ترڅلوېښتو کالوپوری) په مځکه کی سرګردانه ګرځی (حضرت موسٰی ﷺ چی دا فیصله واورېده چی ددی خودده ګمان نه وو، خیال یی دا ود چی څه معمولی تنبیه به ورته وسی نوخفه غوندی سو، ارشاد ورته وسو چی ای موسی! کله چی ددی سرکښانو دپاره مونږ داخبره تجویزکړه، نودامناسب ده) پس ته ددی بی اورېدو قوم (پرحالت) باندی (ذره) غم مه کوه.

معلومات او مسئلي: ددی ذکرسوی آیت څخه په مخکی آیت کی دهغه عهد اخستلو ذکر وو کوم چی دالله ﷻ او دهغه دپیغمبرانو دحکم منلوپه باره کی دبنی اسرائیلوڅخه اخیستل سوی وو اوددی سره ددوی دعامی وعدی (عهد) ماتولو اودمیثاق (عهد) څخه دخلاف کولو اوپه دی باندی دسزاګانو بیان وو، په

دی ذکرسوی آیت کی ددوی دوعدی ماتولو دیوی خاص واقعی ذکر دی .
هغه دا دی چی کله فرعون اودده لښکرپه دریاب کی غرق سو اوحضرت موسیٰ علیه السلام او دده قوم بنی اسرائیلو دفرعون دغلامی څخه خلاصی پیدا کړه دمصر دحکومت مالکان سول نوالله جل جلاله دخپل زیات انعام او د دوی دنیکنی وطن دشام حکومت هم د دوی په قبضه کی دواپس ورکولودپاره دوی ته په ذریعه دحضرت موسیٰ علیه السلام دا حکم ورکول سوچی دوی دی دجهادپه نیت سره مقدسی مځکی یعنی ملك دشام ته داخل سی اوددی سره ورته دا خوشخبری هم واورول سوه چی په دی جهادکی به فتح د دوی وی الله جل جلاله دا مقدسه مځکه د دوی په حصه کی لیکلی ده ، دغه به خامخا دوی ته رسیږی لیکن بنی اسرائیل دخپل طبعی خصوصیت په وجه سره دالله جل جلاله دانعاماتو دفرعون غرقیدل اودمصرحکومت فتح کیدل اونور په سترګو دلیدوسره بیاهم په وعده اومیثاق پوره ونه ختل اودشام دجهاد حکم چی ورته دالله جل جلاله دطرف څخه وسو داحکم یی ونه منی اوضدیی وکی کښینستل، نوددی سزاورته دقدرت دطرف څخه داملاو سوه چی تر څلویښتو کالو پوری په یو محدوده علاقه کی قید اوبندپاته سول چی په ظاهره یی پرشاوخوا باندی نه یو قلعه وه اونه ددوی لاس اوپښی په څه قیدکی بندوی، بلکه په ډاګ میدان کی وه، اوخپل وطن مصرته به دواپس تلودپاره به یی روزانه دسهارڅخه ترماښامه پوری سفرکوی لیکن چی ماښام به سوبیابه پرخپل هغه ځای وه دکم ځای څخه چی به دوی سهارروان سوی وه، په دغه دوران کی حضرت موسیٰ . اوحضرت هارون علیه السلام وفات سول اوداخلګ هم دغه شان په دغه تیه بیابان کی حیران اوپریشانه ګرځیدل، ددی څخه وروسته الله جل جلاله نور پیغمبران د دوی دهدایت دپاره راولیږل .
څلویښته کاله دغه شان دپوره کیدو څخه وروسته بیاددوی پاته نسل ددغه وخت دپیغمبرپه مشری کی دشام اوبیت المقدس دجهاد قصدوکی اودالله جل جلاله هغه وعده پوره سوه چی دا مقدسه مځکه ستاسی په حصه کی لیکل سویده اودا اجمال دی ددغه واقعی کومه چی په دی ذکر سوو آیتونو کی بیان سوي ده ، اوس ددی تفصیل په قرآنی آیتونوکی واوری .
حضرت موسیٰ علیه السلام ته چی کله داهدایت ورسیدی چی خپل قوم ته دبیت المقدس اودشام دملك دفتح کولودپاره دجهادحکم وکه نوده ورته دپیغمبری دحکمت اووعظ پربنادحکم اوورولوڅخه مځکی دالله جل جلاله هغه انعامونه وریادکړه کوم چی په بنی اسرائیلوباندی تر اوسه پوری سوی وه ارشاد فرمایی .

اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنبِيَاءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا وَآتَاكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ .

(یعنی دالله جل جلاله فضل اوانعام یادکی کوم چی په تاسی سوي دی چی ستاسی په قوم کی یی ډیرپیغمبران راولیږل اوتاسی یی باچهان جوړ کړاست اوتاسی لره یی هغه نعمتونه درکړل چی په دنیاکی یی هیچالره نه دی ورکړی)
په دی کی د درو نعمتونوبیان دی چی اولنی په کښی یوروحانی اومعنوی نعمت دی چی ددوی په قوم کی یی پرلپسی ډیرپیغمبران راولیږل چی تردی زیات اخروی اومعنوی عزت بل هیڅ شی نه سی کیدی ، په تفسیر مظهری کی نقل سوی دی چی په یوقوم اویوامت کی دومره پیغمبران نه دی راغلی، لکه څومره

ډیرچې په بنی اسرائیلو کې راغلي دي.
دحدیثو امام ابن ابی حاتم په روایت داعمش نقل کوي چې دبني اسرائیلو دقوم په آخري دورکې کم چې دحضرت موسٰی ﷺ څخه واخله ترحضرت عیسٰی ﷺ پوري دي، یوازې په دې دورکې یو زر انبیاء په بني اسرائیلو کې لیږل سوي دي ، دوهم نعمت دکوم ذکر چې په دې آیت کې دی هغه دنیوي اوظاهري نعمت دی چې دوی یې باچهان یعنی دحکومتونو خاوندان جوړ کړل، په دې کې دې طرف ته اشاره ده چې دابني اسرائیل چې دموده یې څخه دفرعون اودفرعون دقوم غلامان جوړسوي وه اوشپه ورځ به یې ظلمونه برکول، نن الله ﷻ ددوی دښمن نیست اونابود کی، دوی یې دهغه دحکومت اوملك مالکان کړل، دلته داخبره دفکر کولو قابله ده چې دانبیاوو په معامله کې خوارشاد وسوچې ، جَعَلَ فِيكُمْ أَنبِيَآءَ یعني ستاسې په قوم کې یې ډیر خلگ انبیآء جوړکړل چې ددې مطلب دادی چې ټول قوم انبیآء نه وو اوداحقیقت هم دی چې انبیآء یوڅو کسان وو اونور ټول قوم ددوی اُمّت او تابعداران وو اوکم ځای چې ددنیا دملك اوحکومت ذکر راغلی دی ، نوهلته یې فرمایلي دي ، وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا یعني جوړکړاست مونږ تاسې باچهان، چې ددې ظاهري مطلب دا دی چې تاسې ټول مونږ باچهان جوړ کړاست لفظ دملوك دملك جمع ده چې په عام عرف کې ددې معنٰی دباچا ده اودابشکاره خبره ده چې لکه څنګه چې ټول قوم نبي اوپیغمبر نسی کیدی، دغه ډول په یوه ملك کې ټول قوم باچهان هم نه سي کیدی ، بلکه دقوم یوڅو کسان یا یو کس باچا وي نور ټول قوم یې تابعداروي، لیکن دقرآن الفاظو دې ټولو ته باچا وویل.
ددې یوه وجه خو هغه ده چې په بیان القرآن کې دځینو مشرانو څخه نقل ده، چې په عام عرف کې چې باچا دکم قوم وي، دهغه دحکومت اوبادشاهي نسبت دغه ټول قوم ته کول کیږي، لکه داسلام په درمیاني زمانو کې به یې حکومت ته دبني اُمّیه اودبني عبّاس حکومت وایه، دغه ډول په هندوستان کې دغزنوي اوغوري حکومتونه بیا دمغلو حکومت بیا دانګریزانو حکومت چې دټول قوم افرادو ته یې نسبت کول کیږي ، نو په دې وجه دکوم قوم چې یو باچاوي ، هغه ته دټول قوم حکمران اوباچا ویل کیږي .
ددې محاورې مطابق ټول قوم ته دبني اسرآئیلو قرآنکریم باچهان وویل، په دې کې اشاره دې طرف ته هم کیدی سي چې اسلامي حکومت په حقیقت کې عوامي حکومت وي، عوامو ته دخپل امیر اوامام منتخب کولو حق وي اوعوام دې په خپل اجتماعي رایې سره معزول کولی هم سي په دې وجه په ظاهرکې که څه هم چې حکمران یو کس وي لیکن په حقیقت کې دغه حکومت خاص دعوامو حکومت وي.
بله وجه دا ده کومه چې په ابن کثیر اوتفسیر مظهري کې دځینو مشرانو څخه نقل سوې ده چې لفظ دمَلِكْ دباچاترمفهوم (معنی) زیات عام دی ، داسې سړي ته ملك ویل کیږي چې آسوده حال وي ، دمکان ، جایداد، نوکر اوچاکرمالك وي، ددې معنی په اعتبارسره دغه وخت دبني اسرآئیلو هریونفر دملك مصداق وو، په دې وجه یې دې ټولو ته مُلُوك وویل .
دریم نعمت دکوم ذکر چې په دې آیت کې دی، دغه دمعنوي اوظاهري دواړو قسمونو نعمتونو مجموعه ده چې فرمایي ، وَآتَاكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ یعني تاسې ته هغه نعمتونه درکړل سوه چې په دنیاکې

هیچاته نه دی ورکړل سو، په دی نعمتونوکی معنوی شرافت اونبوت اورسالت هم داخل دی اوظاهری حکومت باچهی اومال اودولت هم، البته دلته داسوال کیدی سی چی دقرآن په نص سره اُمّتِ محمّدی په ټولو امتونوکی بهتره دی، دقرآن ارشاد دی كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ او وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا په دی باندی شاهد دی اودحضور ﷺ په احادیثوکی بی شمیره روایتونه ددی تاکید کوی، جواب دادی چی په دی آیت کی ددنیا دهغو خلګو ذکر دی کوم چی دبنی اسرآئیلو څخه دحضرت موسٰی ﷺ په زمانه کی موجود وه چی دغه وخت په ټوله دنیاکی هیچاته دا نعمتونه نه وه ورکړل سوی کوم چی بنی اسرآئیلوته ورکړل سوی وه، په راتلونکی زمانه کی که یو اُمّت ته تردوی هم زیات نعمتونه ورکړل سی نو دا ددی نفی نه کوی.

په دی اولنی آیت کی چی یی دحضرت موسٰی ﷺ کوم قول نقل کړی دی دا سریزه وه ددی حکم دبیانولو کوم چی په راتلونکی آیت کی داسی راغلی دی، يٰقَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِيْ كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ یعنی ای زماقومه! تاسی هغه پاکی مځکی ته داخل سی کومه چی الله ﷻ ستاسی په ځصه کی لیکلی ده.

دارضِ مقدّسه څخه کومه مځکه مراد ده؟ دارضِ مقدّسه (پاکی مځکی) څخه کومه مځکه مراد ده؟ په دی کی دتفسیر لیکونکو ویناګانی په ښکاره دیوبل څخه مخالفی دی، ځینی فرمایی چی بیت المقدس ورڅخه مراددی، ځینی دقدس ښار اوایلیآء ته ارضِ مقدسه وایی ځینی یی داریحا ښارته وایی چی داُردن دنهر اوبیت المقدس په مینځ کی ددنیا تر ټولو پخوانی ښاردی اوتراوسه پوری موجوددی اود حضرت موسٰی ﷺ په زمانه کی ددی عجیبه اونا اشنا دلویی، فراخی اوترقی حالات نقل کیږی.

په ځینو روایاتوکی دی چی ددی ښار یوزر حصّی (وارډونه) وه، په هره حصه کی یو یوزر باغونه وه اوپه ځینو روایتونوکی دی چی دارضِ مقدسه څخه مراد: دمشق، فلسطین او دځینوپه نزد اُردن دی، اوحضرت قتادة ؓ فرمایی چی دشام ملك ټول ارضِ مقدس دی، کعبِ احبار ؓ فرمایی چی مادالله ﷻ په کتاب (غالبًا تورات) کی لیدلی دی چی دشام په ټول ملك کی دالله ﷻ یوخاص خزانه ده اوپه دی کی دالله ﷻ خاص مقبول بندګان دی، دی مځکی ته مقدسه په دی وجه ویل کیږی چی دا دانبیاوو ﷺ وطن او داوسیدو ځای پاته سوی دی، په ځینو روایتونوکی دی چی یوه ورځ حضرت ابراهیم ﷺ دلبنان غره ته وختی، الله ﷻ ارشاد وفرمایی چی ای ابراهیمه! ددی ځای څخه خپل نظرواچوه ترځومره حده پوری چی ستا نظر ورسیږی ماهغه ارضِ مقدسه جوړه کړه دا ټول روایتونه دتفسیر ابن کثیر اوتفسیر مظهری څخه نقل سوی دی اوصفا خبره دا ده چی په دی قولونو کی هیڅ تعارض (اختلاف) نسته، دآخری روایتونو مطابق دشام ټول ملك ارضِ مقدس دی، په بیان کی ځینی حضراتو دشام دملك یوه حصه بیان کړی ده اوځینو ټول ملك.

قَالُوْا يٰمُوْسٰى: تردی په مځکی آیت کی الله ﷻ بنی اسرآئیلو ته په ذریعه دحضرتِ موسٰی ﷺ دعمالقه وو دقوم سره دجهاد کولو اودشام دملك دفتح کولو حکم ورکړی وو، اوددی سره یی داخوشخبری هم ورکړی وه چی دشام مځکه الله ﷻ د دوی دپاره لیکلی ده، په دی وجه ددی فتح کول یقینی دی.

په دی ذکر سوی آیت کی ددی بیان دی چی ددی خبری سره سره بیاهم بنی اسرآئیلو دخپلی معلومی

سرکښي اوکوږ طبعي په وجه سره داحکم هم ونه مني، بلکه حضرت موسیٰ ﷺ ته يې وويل چې اې موسیٰ! په دې ملك باندې خو ډېرو زو رورو اوقومي خلكو قبضه ده ، مونږ به ترهغه وخته پورې دغه ملك ته داخل نه سو ترڅوپورې چې دغه خلګ هلته قبضه کوونکي وي ، البته که دوی يې خواته ورځخه ولاړل نو بيشکه چې بيابه مونږ هلته ولاړ سو .

ددې واقعه کومه چې دتفسير داامامانو حضرت عبدالله بن عباس ﷺ عکرمه اوعلي بن ابي طلحه اونورو څخه نقل ده ، دا ده چې دغه وخت په شام او بيت المقدس باندې دعمالقه دقوم قبضه وه چې دعادیانو دقوم يوښاخ ، ډېر غټ ، جُوسه ناك او دهيبت ناك قد او قامت خلګ وه، دکومو سره چې دجهاد کولو او دبيت المقدس فتح کولو حکم حضرت موسیٰ ﷺ او دده قوم ته سوی وو .

حضرت موسیٰ ﷺ دالله ﷻ دحکم پوره کولو دپاره خپل قوم بني اسرآئيل دځان سره کړل اودشام طرفته روان سول، لاريې پربيت المقدس وه کله چې دأُردن ترنهر پورې وتل نو ددنيا ترټولو پخواني ښار اريحاته ورسيدل اوهلته تم سول اودبني اسرآئيلو دانتظام دپاره د دوولسو سردارانو دانتخاب کولو بيان دقرآن کريم په تيرو آيتونوکي بيان سوی دی ، دغه سرداران يې مخکې وليږل چې ددې خلګو حالات اودجنګ دځای اندازه معلومه کړي اوبيرته راسي، ددغه خلګو حالات کوم چې پربيت المقدس باندې قابض دي اودکوموسره چې دجهاد کولوحکم سوی دی، داحضرات چې بيت المقدس ته ورسيدل نو ترښار دباندې ورته دعمالقه قوم يوسړی په مخه ورغی چې هغه دوی ټول ګرفتار کړل او خپل باچاته يې پيش کړل چې دا خلګ زمونږ سره دجنګ کولو دپاره راغلي دي، په شاهي دربارکي مشوره وسوه چې داټول دې قتل کړل سي يادې ورلره بله کومه سزا ورکړل سي، خوآخرپردې رايه اتفاق وسوچې دوی دې آزادکړه سي چې خپل قوم ته ولاړسي اود عمالقه دقوم دسترګو ليدلي قوت اوشوکت هغوی ته بيان کړي چې هغوی هيڅکله هم بيادې طرف ته دمخ کولوخيال په زړه کي رانه وړي، پردې موقع باندې دتفسير په اکثروکتابونوکي دپلنواوږدواسرآئيلي روايتونوقصي ليکل سوي دي چې په دوی کي ددې پيښيدونکي سړي نوم عوج بن عنق ښوول سوی دی او دده يې ډېر بې اندازې قداوقامت اوقوت اوطاقت په دومره مبالغه سره بيان کړي دي چې يو هوښيار سړی ته ددې نقل کول هم ډېرګران دي ، دتفسير امام ابن کثير فرمايي چې دعوج بن عنق کومې قصې چې په اسرآئيلي روايتونوکي ذکر دي ، نه عقل دغه قبلولی سي اونه په شريعت کي ددې کوم جوازسته ، بلکه دا ټول درواغ اودځانه جوړې سوې دي ، خبره فقط دومره ده چې دعمالقه قوم خلګ دعاديانو اولاد دي دکوموچې دهيبتناك قداوقامت ذکر په خپله قرآن کريم فرمايلي دی ، ددې قوم قداوقامت قوت اوطاقت مثالي وو ، ددې قوم يوسړي دبني اسرآئيلو د دوولسو کسانو په ګرفتارولو قادر سوی وو .

په هرحال دبني اسرآئيلو دوولس سرداران دعمالقه قوم دقيد څخه آزادسول خپل قوم ته داريحا وځای ته راغلل اوحضرت موسیٰ ﷺ ته يې ددې عجيبه اونا اشناقوم ترقياس دباندې دقوت اوشوکت ذکر وکی ، دحضرت موسیٰ ﷺ په زړه باندې خو ددې خبرو يوه ذره هم تاثيرو نه سو ځکه چې الله ﷻ دوحی په

ذریعه سره دفتح اوکامیابی زیری ورکړی وو، په قول داکبر .
یعنی داسی څوك دی چی مابه بی زړه کړی مانه دالله ﷻ وعده چی تاسی به غالب یاست یاده ده .
حضرت موسیٰ ﷺ خو د دوی دقوت او شوکت حال واوریدی په خپل ځای لکه غرثابت قدم ولاړ دجهاد په فکرکی وو، لیکن دا بیره ورسره پیدا سوه چی که بنی اسرآئیلوته ددی مقابل دښمن دبی پناه طاقت علم وسی نو د دوی پښی به وښوییږی ، په دی وجه یی دی دوولسو سردارانو ته دا هدایت وفرمایی چی دعمالقه قوم دا حالت بنی اسرآئیلو ته هیڅکله هم ښکاره نه کړی ، بلکه دا خبره په رازکی وساتی ، مګر داسی وسوه چی په دوی کی هریوه خپلو خپلو دوستانوته په پټه باندی ددی ذکروکی، یوازی دوو کسانوچی دیوه نوم یوشع بن نون اودبل دا کالب بن یوقنا وو، دوی دحضرت موسیٰ ﷺ په هدایت باندی عمل وکی او دا راز یی هیچاته ونه وایه، او ښکاره خبره ده چی په دوولسوکی لسو ١٠ کسانو راز ښکاره کی نو ددی خپریدل قدرتی خبره وه په بنی اسرآئیلوکی چی کله داخبر خپورسو نو په ژړاسوه اووی ویل چی تردی بهتره خوداوه چی مونږهم دفرعونیانوپه شان په دریاب کی ډوب سوی وای دهغه ځای څخه یی خلاص کړو اوس دلته مونږ وژنی، په دی حالاتو کی بنی اسرآئیلو دا الفاظ وویل ، یَا مُوسٰى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَا یعنی ای موسیٰ! په دی ښارکی ډیر زورور قوم آباددی چی مقابله یی مونږ نه سو کولی په دی وجه ترڅوپوری چی دغه خلګ پکښی موجوددوی مونږبه ددغه ځای دتلونوم هم وانخلو، په راتلونکی آیت کی دی چی دوه سړیان کوم چی بیریدونکی وه اوپه چاچی دالله ﷻ انعام سوی وو، هغوی چی دبنی اسرآئیلو داخبری واوریدی نوپه ډول دنصیحت یی وویل دوی ته، چی تاسی مخکی ولی دبیری څخه مره کیږی ، لږقدم پورته کړی ، دبیت المقدس دښار تر دروازی پوری خو ورسی زمونږ یقین دی چی ستاسی دغومره عمل به ستاسی دکامیابی اوفتحی سبب جوړسی اودبیت المقدس دروازی ته دداخلیدو سره به تاسی غالب سئ، اودښمن به شکست وخوری اووبه تښتی، دادوه سړیان دکوموچی په آیت کی ذکردی، داکثرو مفسرینوپه نزد ددغو دوولسو څخه دوه سرداران دی کومو چی دحضرتِ موسیٰ ﷺ په هدایت باندی عمل وکی دعمالقه وو پوره حال یی بنی اسرآئیلو ته نه وو ښوولی ، یعنی یو شع بن نون اوکالب بن یوقنا .
قرآن کریم په دی ځای کی ددی دوو بزرګانو دوه صفتونه په خاص ډول سره ذکرکړی دی یو ، الَّذِينَ يَخَافُونَ یعنی داخلګ کوم چی بیریږی، په دی کی یی دا ذکر نه کړل چی دچاڅخه بیریږی، اشاره ددی خبری طرف ته ده چی دبیری لائق په ټول عالم کی یوازی یوذات دی یعنی الله ﷻ څکه چی ټول کآئنات دهغه په قبضه اوقدرت کی دی، دهغه درضا اواجازت څخه بغیرڅوك نه چاته لږه نفعه رسولی سی نه لږڅه نقصان، اوکله چی دبیری لائق خاص یو ذات دی او هغه معلوم دی نو بیا دهغه دتعین ضرورت پاته نه سو .
دوهم صفت ددی بزرګانو قرآن کریم دا بیان کړی دی چی ، أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا یعنی الله ﷻ په دی دواړو انعام فرمایلی دی ، په دی کی ددی خبری طرف ته اشاره ده چی په کوم سړی کی چی کوم ښه والی اونیکی ده دا دالله ﷻ انعام اوبخشش دی که نه وی نو په دی دوولسو سردارانو کی ظاهری قوّت دلاسو اوپښو،

ستر گو اوغوږونو، ظاهری اوباطنی قوتونه او عقل اوفکر اوبیا دحضرت موسیٰ ﷺ صحبت اوملگرتیا دا ټول شیان ټولوته یوډول حاصل وه، او ددی سره سره ټول وښویبدل او دا دوه په خپل ځای ثابت قدمه پاته سول، نو معلومه سوه چی اصلی هدایت دانسان دظاهری اوباطنی قوتونو او دده دکوشش اوعمل تابع نه دی، بلکه دالله ﷻ انعام دی، البته ددی انعام دپاره کوشش او عمل شرط ضرور سته.

ددی څخه معلومه سوه چی کوم سړی ته الله ﷻ عقل، فکر، پوهه اوهوښیاری ورکړی، دی دی په دی خپلو طاقتونو نازنه کوی، بلکه دالله ﷻ څخه دی هدایت غواړی.

عارف رومی رحمه الله ښه فرمایلی دی.

فهم وخاطر تیز کردن نیست راه جز شکسته می نگیرد فضلِ شاه

په عقل اوپوهه باندی لارپیدا کول نسته، لار پیدا کول دالله ﷻ په فضل سره حاصلیږی.

خلاصه دخبری داده چی دی دواړو بزرگانو په خپله ورورولی دانصیحت وکی چی دعمالقه وو دښکاره قوت اوشوکت څخه مه بیریږئ پرالله ﷻ توکّل وکړی، دبیت المقدس تردروازی پوری ولاړسی نوفتح اوغلبه به ستاسی وی، ددی بزرگانو دافیصله چی تردروازی پوری تررسیدو وروسته به دوی ته خامخا غلبه حاصله سی اودښمن به وتښتی، کیدی سی چی دعمالقه قوم دمعاینی کولو پربناء باندی وی چی دا خلگ که ډیرغټ کټ دی خوداغسی دپُنبه وو غوندی دی چی په حملی خبرسی نوتښتی به اوداهم ممکنه ده چی کوم دالله ﷻ دطرفه څخه دفتح زیری دوی دحضرتِ موسیٰ ﷺ څخه اوریدلی وو، په دی باندی دکامل یقین په وجه یی دا فرمایلی وی.

لیکن بنی اسرآئیلو چی کله دخپل پیغمبر حضرت موسیٰ ﷺ خبره وانه وریده نوددی دوو بزرگانو به یی څه اوریدلی وی، بیایی هم دغه جواب په زیاته بی عقلی سره ورکی چی، فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ یعنی ته اوستارب ولاړسی د دوی سره جنگ وکړی مونږ به دلته ناست یو، دبنی اسرآئیلو داخبره که دمسخرو په ډول وی نوښکاره کفروو او تردی وروسته دحضرت موسیٰ ﷺ ددوی سره پاته کیدل او د دوی دپاره دتیه په میدان کی دعاگانی کول چی ذکر یی په راتلونکی آیت کی راځی، ددی امکان نه وو.

په دی وجه دتفسیر امامانو دکلمی مطلب دا مقررکړی دی، چی ته ولاړسه او د دوی سره جنگ کوه، ستارب به ستاکومک کوی، مونږخو دکومک کولو څخه عاجزه یو، ددی معنی په اعتبارسره داکلمه دکفر دحد څخه ووته، که څه هم چی داجواب ډیر دبی عقلی اودزړه دآزارولودی، داوجه ده چی دبنی اسرآئیلو داکلمه ضرب المثل جوړه سوه.

دبدرپه غزاکی دخالی لاسو او وُږو مسلمانانو په مقابله دیوزر ١٠٠٠ باوسله ځوانانو لښکرراغی اومقابل سونو نبی کریم ﷺ چی داحالت ولیدی خپل رب ته یی دعاگانی شروع کړی، نوحضرت مقدادبن اسود ﷺ صحابی ورته راوړاندی سواوعرض یی وکی یا رسول الله! په خدای ﷻ قسم دی مونږ به هیڅکله هغه خبره ونه کړو کومه چی دحضرتِ موسیٰ ﷺ قوم حضرت موسیٰ ﷺ ته کړی وه چی، فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ: بلکه مونږ به ستا د ښی او چپی خوا او شا څخه ...

دمقابلې تیارې کوه ، نبي کریم ﷺ چې داواوریدل نوډیر خوشحاله سواوپه صحابه کرامو﷡ کې هم دجهاد یو نوی جوش راپورته سو ، حضرت عبد الله بن مسعود﷛ به همیشه فرمایل چې دحضرت مقداد بن اسود ﷛ دې کارنامې ته زه ډیر شوقمند کیږم چې کاشکې؛ داسعادت ماته هم حاصل واى .
دخبرې خلاصه دا ده چې دحضرت موسیٰ ﷺ قوم په داسې نازکه موقع بلندې حضرت موسیٰ ﷺ ته داسې بد جواب ورکې چې خپل ټول عهد اومیثاق یې مات کې .

(دقوم انتهایي بې وفایي او دحضرت موسیٰ ﷺ انتهایي صبر او ثابت قدمي)

قَالَ رَبِّ إِنِّي لَآ أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي دبنی اسرآئیل قوم ته تیر حالات اوواقعات او د دوى سره دالله ﷻ او دحضرت موسیٰ ﷺ دمعاملو معاینه کوونکې اونظر کوونکې که په سرسري ډول سره هم داخانته راوړاندې کړې چې دبنی اسرآئیلو قوم دصدیو راهیسې په غلامې دفرعون کې په قسم قسم ذلتونو اوعذابونو کې اخته وو ، دحضرتِ موسیٰ ﷺ دتعلیم او برکت په وجه دوى خداى ﷻ دکوم ځاى څخه کوم ځاى ته ورسول .
د دوى دسترګو په وړاندې دالله ﷻ دکامل قدرت څنګه څنګه نښانې ښکاره سوې ، فرعون اودفرعون قوم په خپل دربار کې دحضرت موسیٰ ﷺ او دحضرت هارون ﷺ دلاسه شکست وخوړې ، په کومو ساحرانو چې د دوى باور وو ، هغو اوس په حضرت موسیٰ ﷺ باندې ایمان راوړې او دحضرت موسیٰ ﷺ سره سول ، بیادغه فرعون څخه چې دخدايي دعوه یې کړې وه اوپه شاهي محلونوکې داوسیدونکو فرعوني قوم څخه دخداى عزّ وجلّ قدرتِ کامله څنګه ټول محلونه او مکانات اوددوى ساز اوسامان په یوه وخت کې خالي کړه اوڅنګه یې دبني اسرآئیلو دسترګوپه وړاندې په درياب کې غرق کړه اوڅنګه یې په معجزانه ډول سره بني اسرآئیل پردرياب پورې ایستل اوڅه رنګه یې هغه دولت چې فرعون به أَلَيْسَ لِيْ مُلْكُ مِصْرَ وَهٰذِهِ الْأَنْهٰرُ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِيْ ویل فخربه یې ورپورې کوى، الله ﷻ دغه ټول ملک اوساز اوسامان بغیر دکم جنګ اوجګړې څخه بني اسرآئیلوته ورکړل .
په دې ټولو واقعاتوکې دالله ﷻ دلوى قدرت علامې ددې قوم په مخکې راغلې ، حضرت موسیٰ ﷺ ددې قوم اول دغفلت اوجهالت څخه بیادفرعون دغلامې څخه په خلاصولوکې څومره تکلیفونه اومصیبتونه تیر کړل ، ددې ټولو شیانو وروسته کله چې دې قوم ته دخداى ﷻ دکومک اوانعامونو دوعدو سره دشام په ملک کې دجهاد کولوحکم ورکړل سو نو دې خلګو دخپلې دې نااهلې اظهار وکې او وې ویل ، اذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ .
ددنیا ترټولو لوی مصلح دې په زړه لاس کښیږدي ، ودې ګوري چې ددې حالاتو اوتردې وروسته دقوم په دې حرکتونو باندې به پرده څه تاثیر کیږي، لیکن دلته دالله ﷻ اولوا العزم رسولان دي چې دیوه محکمه غره په شان په خپل کارکې ثابت قدمه بوخت دي، دقوم په دې پرلپسې وعده ماتولو او وعدې هیرولوسره ، دخپل رب په مخکې یوازې دومره عرض کوى ، إِنِّي لَآ أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي یعنې زمادخپل ځان اوخپل ورور څخه ماسوا پربل هیڅ اختیار نسته نودعمالقه ووسره څنګه دجنګ مهم کار سرته ورسوو ، دلته دا خبره هم دفکر کولوقابله ده چې دبني اسرآئیلوپه قوم کې لږترلږه دوه سرداران یوشع بن

نون او کالب بن یوقنا کوموچی په پوره ډول سره دحضرت موسیٰ ﷺ دتابعداری ثبوت ورکړی وو او دقوم دپوهولو دپاره او د دوی سیده لارې ته دراوستو دپاره یې دحضرت موسیٰ ﷺ سره پرلپسی کوشش کړی وو، دغه وخت حضرت موسیٰ ﷺ د دوی هم ذکر ونه کی ، بلکه یوازی خپل او دحضرت هارون ﷺ ذکر یې وفرمایی ، ددی سبب هم دغه دبنی اسرآئیلو عهد ماتول اونافرمانی وه چې یوازی حضرت هارون ﷺ په وجه دپیغمبری معصوم وو اودده پرحق قآئم پاته کیدل یقینی وه اودغه باقی دواړه سرداران معصومان هم نه وه ، نوددی انتهایی غم اوغصی په حالت کی یې یوازی دهغه ذکروکی دچاچې پر حق باندی قآئم پاته کیدل یقینی وه، ددی خبری په ښکاره کولوسره چې زمادخپل ځان اوخپل وروړ څخه ماسوا پربل هیڅ باندی اختیار نسته ، حضرت موسیٰ ﷺ دا دُعا وفرمایله ، فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ : یعنی زمونږ د دواړو او زمونږ دقوم په مینځ کی ته فیصله وکړی ، ددی دُعاحاصل دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ دتفسیر مطابق دا وه ، چې دا خلګ دکمې سزا لائق دی ، دوی ته دی دغه سزا ورکړل سی او مونږ دواړه چې دکوم صورت حال لائق یو، مونږ ته دی هغه راکړل سی.

الله ﷻ دادُعا داسی قبوله کړه چې ارشادوسو چې ، فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ یعنی دشام دملك مځکه په دوی باندی ترڅلوېښتو کالوپوری حرامه کړل سوه اوس که دوی هلته تلل هم غواړی نو نه به سی تلی اوبیاداهم نه ده چې شام ته به نه سی تلی ، بلکه که دوی خپل وطن مصرته بیرته تلل غواړی نوهلته به هم نه سی تلی ، بلکه په دی میدان کی به دوی نظربند کړل سی.

دالله ﷻ دسزاګانودپاره نه پولیس اودلاسوکړی شرط دی اونه بندیخانی اومحکمه دیوالونه او د اوسپنی دروازی ، بلکه کله چې هغه‌دچابندی کول وغواړی نو په پراخ میدان کی یې هم بندی کولی سی اوسبب یې ښکاره دی چې ټول کآئنات دده مخلوق دی او دده په حکم کی دی کله چې دی کآئناتوته دچا دبندی کولوحکم وکړی ، نو ټوله هوا او فضا او مځکه اومکان دده دپاره بندیخانه جوړیږی.

خاك وباد وآب وآتش بنده اند بامن وتو مرده با حق زنده اند

خاوری، باد، اوبه اواُور ټول دهغه دحکم تابعداره دی ، ماواوتاته مړه دی اودالله ﷻ په نزد ژوندی دی.

نو دغه لنډغوندی میدان چې دمصر اوبیت المقدس په مینځ کی دی چې پلنوالی او اوږدوالی یې دحضرت مقاتل دتفسیر مطابق دیرش۳۰ فرسخه اوږدوالی اونهه ۹ فرسخه پلنوالی دی، یوفرسخ که دری میله مقررکړه سی نو نوی ۹۰ میله اوږدوالی او اوه ویشت ۲۷ میله پلنوالی ورڅخه جوړیږی، اودځینو روایتونو مطابق یوازی دیرش ۳۰ ضرب اتلس ۱۸ میله پراخي ده ، الله ﷻ داټول قوم چې شمیریې دحضرتِ مقاتل دبیان موافق شپږ لکه نفوسه وو، په لنډغوندی پراخ میدان کی یې داسی بندیان کړل چې څلوېښت کاله پرلپسی په دی منډو ترنډو کی وه چې څنګه به ددی میدان څخه ووزی او مصرته به بیرته ولاړسی اویاچې مخ ته ولاړسی اوبیت المقدس ته ورسیږی، مګرکیده به داسی چې ټوله ورځ به یې سفر وکی اوچې ماښام به سونو داسی به معلومیده چې دوی په دی ټوله ورځ سفر باندی یوازی هغه ځای ته ورسیدل دکم ځای څخه چې روان سوی وه.

دتفسیرعالمان فرمایي چې الله ﷻ چې کله یوه قوم ته سزا ورکوي ، هغه د دوی دبدعمل په مناسبت سره وي ، نو دی نافرمانه قوم چې کله داکلمه ویلی وه چې اِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ یعنی مونږ دلته کښینو ، نوالله ﷻ دوی په دې سزا کې هلته ترڅلويښتو کالو پوري بندیان کړل، دتاریخ روایتونه په دې کې مختلف دي چې په دې څلويښت کاله موده کې دبني اسرائیلو موجوده نسل کوموچې نافرماني وکړه ټول فناء سول او د دوی راروان نسل باقي پاته سوکوم چې ددې څلويښتوکالوبندڅخه ترخلاصیدو وروسته په بیت المقدس کې داخل سول یاددوی څخه هم څه خلک باقي پاته وه، په هرحال قرآن کریم خو یوه دا وعده کړې وه چې ، کَتَبَ اللّٰهُ عَلَیْکُمْ یعنی دشام ملك یې دبني اسرائیلوپه حصّه کې لیکلی دی ، دغه وعده پوره کول ضروري وه چې دبني اسرائیلو قوم به پردې ملك قابض وي، لیکن دبني اسرائیلو موجوده خلکو نافرماني وکړه اودالله ﷻ ددې انعام څخه یې ډډه وکړه نو دوی ته داسزا ورسیده چې: مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِیْنَ سَنَةً یعنی څلويښت کاله دوی دارضِ مقدسي دفتح کولو څخه محرومه کړل سول ، بیاد دوی په نسل کې چې کوم خلګ پیداسول د دوی په لاسو دا ملك فتح سو او دالله ﷻ وعده پوره سوه ، په دې تیه بیان کې حضرت موسیٰ اوحضرت هارون ﷺ هم دخپل قوم سره وه ، مګر دا بیابان د دوی دپاره قید او سزا وه او ددې دوارو حضراتو دپاره دالله ﷻ دنعمتونو اظهار وو .

دغه وجه ده چې داڅلويښت کاله دوركوم چې په بني اسرائیلو دعتاب تیرسو په دې کم هم الله ﷻ دوی دحضرت موسیٰ او حضرت هارون ﷺ په برکت سره په قسم قسم نعمتونوسره سرفرازه کړل، په ډاګ میدان کې چې دغرمو څخه عاجزه سول نودحضرت موسیٰ ﷺ په دُعا سره الله ﷻ په دوی دوریځی سایه وکړه کوم طرف ته چې به دوی تلل وریځ به ورسره روانه وه ، دتندې سختۍ به ورباندې راغله نوالله ﷻ حضرت موسیٰ ﷺ ته یوه داسې ډبره ورکړه چې هرځای به ددوی سره وه اوکله چې به داوبو ضرورت سونو حضرت موسیٰ ﷺ به په خپله لکړه ووهله نودولس چینې به ورڅخه رواني سوې ، دلوږې تکلیف ورته راغی ، نوآسماني خوراك من اوسلوىٰ ورباندې نازل سو، دشپې دتاریکۍ څخه په عذاب سوه نوالله ﷻ ورباندې دڼنا یوه مُناره ودروله چې دهغې په ڼناکې به دوی تولو خپل خپل کارونه کوله .

مقصد دا دی چې په دې میدان دتیهه کې یوازې دغه په عتاب سوې خلګ نه وه، بلکه دالله ﷻ دوه محبوب پیغمبران ﷺ او د دوی سره دوه مقبول بندګان یوشع بن نون اوکالب بن یوقناهم وه، ددوی په برکت سره ددې بند اوسزا په زمانه کې هم دا انعامات په دوی باندې کیدل اوالله ﷻ درحیمانو رحیم دی ، ممکنه ده چې دبني اسرائیلودې خلګو کله چې داحالات لیدلي وي اوتوبه ګارسوي وي اوددې په بدله کې ورته داانعامات رسیدلي وي، دصحیح روایاتوپه مطابق په دې څلويښت کاله دورکې اول حضرت هارون ﷺ وفات سو، اوتردې یوکال یاشپږ میاشتې وروسته حضرت موسیٰ ﷺ وفات سو، تردې وروسته الله ﷻ حضرت یوشع بن نون نبي جوړکې اودبني اسرائیلوپه هدایت باندې یې ماموره کې، اودڅلويښت کاله بند ختمیدو څخه وروسته دبني اسرائیلو باقي قوم دحضرت یوشع بن نون ﷺ په مشرۍ دبیت المقدس دجهاد دپاره روان سو دالله ﷻ دوعدې مطابق دشام ملك د دوی په لاسو فتح

سو او ددی ملك بی اندازی دولت د دوی لاس ته ورغی .

په آخری آیت کی چی یی کوم ارشاد فرمایلی دی چی ، فَلاَ تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِيْنَ یعنی په دی نافرمانه قوم باندی مه خفه کیږه ، داپه دی بنآء باندی چی پیغمبران علیهم السلام دخپل طبیعت او فطرت په وجه داسی وی چی دخپل اُمّت تکلیف اوپریشانی نه سی برداشت کولی که دوی ته سزاورسیږی نوهم درباندی دوی غمجن کیږی ، په دی وجه حضرت موسیٰ علیه السلام ته دا تسلّی ورکړل سوه چی دوی ته په سزا رسیدو سره ته مه خفه کیږه .

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ ۘ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا

او واوره دوی ته واقعی حال دادم د دوو زامنو کله چی قربانی وکړه دواړو څه قربانی اوقبوله سوه دیوه څخه

وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ ؕ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ ؕ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ

او قبوله نه سوه دبل څخه ، ویی ویل چی زه به تا مړ کړم ، هغه وویل چی

اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۲۷﴾ لَئِنْۢ بَسَطْتَّ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِيْ مَآ

الله قبلوی دپرهیزګارانو څخه ، که ته لاس وچلوی په ما دمرګ دپاره

اَنَا بِبَاسِطٍ يَّدِيَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ ۚ اِنِّيْۤ اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ

زه نه چلوم په تا لاسونه خپل ستا دمرګ دپاره ، زه بیریږم دالله څخه چی رب

الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۸﴾ اِنِّيْۤ اُرِيْدُ اَنْ تَبُوْٓاَ بِاِثْمِيْ وَاِثْمِكَ فَتَكُوْنَ مِنْ

دټول جهان دی ، زه غواړم چی ته واخلی زما ګناه اوخپله ګناه نو سی به ته

اَصْحٰبِ النَّارِ ۚ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظّٰلِمِيْنَ ﴿۲۹﴾ ۚ فَطَوَّعَتْ لَهٗ نَفْسُهٗ

د دوږخ والا وو څخه او دا سزا ده دظالمانو ، بیا دی راضی کی دده نفس

قَتْلَ اَخِيْهِ فَقَتَلَهٗ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۳۰﴾ فَبَعَثَ اللّٰهُ

په قتل د ورور دده ، نو دی یی مړ کی ، نو سو دنقصان کوونکو څخه ، بیا ولیږل الله جل جلاله

غُرَابًا يَّبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَهٗ كَيْفَ يُوَارِيْ سَوْءَةَ اَخِيْهِ ؕ

یو کارګه چی کیندله یی مځکه چی دده ته وښیی چی څنګه پټوی لاش دخپل ورور ،

قَالَ يٰوَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِيَ

ویی ویل ای افسوس ، زما څخه دومره هم ونه سوه ، چی سم برابر ددی کارګه چی پټ کړم

سَوْءَةَ اَخِيْ ۚ فَاَصْبَحَ مِنَ النّٰدِمِيْنَ ﴿٣١﴾ مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۛۚ

لاش د وروړ خپل نو سو د پښیمانه کیدو نکو څخه ، په دی سبب سره

كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ نَفْسًاۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ

ولیکل مونږ په بنی اسرائیلو چی څوك قتل کړی یو نفس بی بدله دبل نفس

اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ وَمَنْ اَحْيَاهَا

یا بغیر دفساد کولو څخه په ملك کی نو ګویا قتل کړل ده ټول مخلوق او چاچی ژوندی

فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ وَلَقَدْ جَاۗءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ ۡ

وساتی یو نفس نو ګویا ده ژوندی کی ټول مخلوق ، او راوړی دی دوی ته زمونږ رسولانو ښکاره حکمونه

ثُمَّ اِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِي الْاَرْضِ لَمُسْرِفُوْنَ ﴿٣٢﴾

بیا هم ډیر خلق وروسته ددی څخه په ملك کی زیاتی کوی.

لنډتفسیر: او (ای محمده ﷺ تاسی دی اهلِ کتابو ته د (حضرت) آدم ﷺ ددوو زامنو (یعنی هابیل او قابیل) قصه په صحیح ډول سره واوروئ (چی ددوی داغرور چی مونږ دصالحانو اولاد یو ختم سی، دکوم چی دوی په نَحْنُ اَبْنٰٓءُ اللّٰهِ کی اظهار کوی ، اودغه قصه هغه وخت سوی وه) کله چی دواړو (دالله ﷻ په نامه) یو یوه قربانی پیش کړه اوپه دوی کی دیوه (یعنی هابیل) دا خوقبوله سوه او دبل (یعنی قابیل) دا قبوله نه سوه (ځکه چی په کومه معامله کی دفیصلی دپاره دغه قربانی سوی ده ، په هغه کی قابل په حقه وو ، په دی وجه دده قربانی قبوله سوه اوقابیل پرحقه نه وو نودده دانه سوه قبوله ، که داسی نه وای نو فیصله نه کیده، بلکه نوره اشتباه به پیدا سوی وای کله چی) هغه دوهم (یعنی قابل فیصله ونه ګټله نوناره یی کړه) وی ویل چی زه به تاخامخا قتل کوم، دغه بل (یعنی هابیل) جواب ورکی (چی ستا نه قبولوالی خوستا دناحق والی په وجه دی زماڅه ګناه ده ځکه چی) الله ﷻ دپرهیزګارانو عمل قبلوی (ماپرهیزګاری اختیارکړه اودخدای ﷻ حکم می ومنی نوالله ﷻ زما قربانی قبوله کړه تاپرهیزګاری پرېښوله اودخدای ﷻ دحکم څخه دی مخ واړوی نوستاقربانی یی قبوله نه کړه ، نو دا خطآء ستاده او

که زما، انصاف وکړه لیکن که بیاهم ستادا اراده وي نوته پوه سه چې ماخوپوخ قصد کړی دی) که تاماته دقتل کولو دپاره لاس راوړی نو بیا هم زه تاته ستا دقتل کولو دپاره هیڅکله لاس دروړونکی نه یم (ځکه چې) زه دالله ربّ العالمین څخه بیریږم (چې سره ددی چې په ظاهره خوستا دقتل کولو دجواز سبب موجوددی، یعنی داچې ته ماقتل کول غواړی مګر په دی وجه چې ددی جائزوالی تراوسه پوری په یوه دلیل سره ماته نه دی ثابت سوی، په دی وجه ستادا کار داحتیاط څخه خلاف ګنم اوددی شك په وجه دخدای ﷻ څخه بیریږم، اوداهمّت ستاسره دی چې سره ددی چې زمادقتل دجواز دپاره هیڅ داسی خبره نسته، بلکه مانع موجوددی، لیکن بیاهم دخدای ﷻ څخه نه بیریږی) زه خوداغواړم چې (زما څخه کومه ګناه ونه سی برابره خبره ده که ته پرما هرڅومره ظلم وکړی چې په دی سره به) ته زماګناه اوخپله ګناه ټوله پرسر واخلی بیابه ته په دوږخیانوکی شامل سی اوداسزا وی دظلم کوونکو (داغسی خوهم هغه دقتل اراده داول څخه کړی وه او چې دایی واوریدل چې دی خپل دفاع هم نه کوی نوپکار خوداوه چې آرام کښینستلای وای لیکن بی فکره سو اونورهم) دده زړه دی دخپل ورور قتل ته تیارکی (بیا) آخرچی دی یی قتل کی چې په دی سره (داکم بخت) په لوی نقصان کوونکوکی شامل سو (په دنیاکی خودانقصان چې خپل دمتو قوّت اودروح راحت یی ورك کی اوپه آخرت کی دانقصان چې په سخت عذاب کی به اخته وی، اوس چې کله دقتل څخه فارغ سونو حیران سوچی اوس په دی مړی څه وکړم چې دارازپټ پاته سی اوڅه درك یی معلوم نسی، هیڅ نه پوهیدی نو) بیا (آخر) الله ﷻ یو کارګه (هلته) ورولیږی چې هغه (په مشوکه اوپنجوسره) مځکه کیندله (اوترکیندلو وروسته یی یو بل کارګه چې هغه مړ وو، په دغه غارکی یی کښیښوی او خاوری یی ورباندی واچولی) چې دغه (کارګه) ده (قابیل) ته وښووله چې دخپل ورور (هابیل) مړی په څه طریقه سره پټ کړی (قابیل چې دا واقعه ولیدله په خپل زړه کی ډیر پښیمانه سو چې ددی کارګه غوندی عقل می هم نسته اوپه ډیر افسوس سره) یی وویل چې افسوس دی زماپرحالت آیازه تردی هم کم یم چې ددی کارګه برابرسوی وای اودخپل ورور مړی می پټ کړی وای (نوپه دی بدحالی باندی) ډیرشرمنده سوددی (واقعی) په وجه سره (چې دناحقه قتل فسادونه ورڅخه ثابتیږی) مونږ (پر ټولو مکلفو عمومًا اوپر) بنی اسرائیلو (خصوصًا) دا (حکم) ولیکی (یعنی مقرر یی کی) چې (ناحقه قتل دومره لویه ګناه ده چې) کوم سړی چې بل نفر بی له بدلی دبل نفرڅخه (چې ناحقه قتل سوی وی) یابغیردکوم (شراو) فساد څخه چې په مځکه کی دده څخه خپورسوی وی (خامخا) قتل کړی نو (ده ته به په ځینو اعتبارو سره دومره ګناه وی چې) ګویا ده ټول خلګ قتل کړل (هغه ځینی اعتبارونه دا دی چې په دی ګناه یی جرٔئت اوزړه ورتیا وکړه، دخدای ﷻ نافرمانی یی وکړه، خدای ﷻ دده څخه ناراضه سو په دُنیاکی دقصاص لائق سواوپه آخرت کی ددوږخ لائق سو داکارونه دیوه قتل اودزرو قتلو ټولو یوډول دی، که څه هم چې دسختوالی فرق په کی سته او دا دوه قیدونه په کښی ځکه ولګول سول چې په قصاص کی قتل کول جائز دی اودوهم سبب دقتل دجواز دپاره لار شکول دی چې مخ ته راځی اوحربی کفردی چې دجهادپه احکاموکی راغلی دی، دا ټول په کښی دا خل دی چې ددوی قتل جائزبلکه په ځینو

صورتونوکی واجب دی) او (داهم لیکلی وه چی څومره چی ناحقه قتل کول لویه ګناه ده، دغه ډول یوڅوك دغیرواجب قتل څخه ساتل لوی اوعظیم ثواب دی چی) کوم سړی چی څوك وساتی نو (ده ته به داسی ثواب رسیږی چی) ګواکی ده ټول خلګ وساتل (دغیرواجب قیدپه کښی څکه ولګیدی چی دکوم سړی قتل شرعًا واجب وی، دده کومك یا شفاعت حرام دی اوددی ژوندی کولو دمضمون څخه هم دقتل سخت والی معلوم سو چی کله چی ژوند کول دومره بهتره دی نوخامخابه قتل بیکاره وی، په دی وجه ددی ترتّب او تسبُّب هم په واسطه دعطف په مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ سره صحیح سو) اوبنی اسرآئیلوته (ددی مضمون دلیکلی ورکولو څخه وروسته) زمونږ ډیر پیغمبران هم دواضحو دلیلونو (دنبوّت) سره راغلل (اووقتًا نوقتًا یی ورباندی ددی مضمون تاکید کوی) مګربیاهم ددی (تاکید اواهتمام) وروسته ډیرپه دوی کی په دنیاکی زیاتی کوونکی پاته سول (اوپه دوی کی هیڅ تاثیر ونه سو تردی چی ځینو په کښی په خپله دغه پیغمبران علیهم السلام قتل کړل)

معلومات اومسئلی: دهابیل اودقابیل قصه: په دی آیتونوکی الله ﷻ نبی کریم ﷺ ته دا هدایت فرمایلی دی چی ته اهلِ کتابوته یاټول اُمّت ته د حضرت آدم. ددوو زامنو قصه صحیح صحیح واوروه، په قرآن مجید نظر کوونکی پوهیږی چی قرآن کریم څه دقصو یاد تاریخ کتاب نه دی چی مقصدیی دیوی واقعی داول څخه ترآخره پوری بیانول وی لیکن تیر واقعات اوپرتیرو قومونوچی څه تیرسوی وی دوی په خپل ځان کی ډیر عبرتونه او نصیحتونه لری اودغه دتاریخ اصلی روح دی، اوپه دوی کی ډیر حالات اوواقعات داسی هم وی چی دمختلفو شرعی حکمونو بنیادوی، نوددی فآئدو پربنآء باندی دقرآن شریف طریقه په هرځای کی داوی چی موقع پرموقع یوه واقعه بیانوی اواکثره پوره واقعه هم پر یوه ځای نه بیانوی، بلکه دهغه واقعی څومره حصه چی ددغه ځای دمقصدسره اړوندوی یعنی تعلق ورسره لری هم هغه ټوټه یی دلته بیانول کیږی.

دحضرت آدم علیه السلام ددوو زامنو داقصه هم ددې حکمت په طریقه سره نقل کیږی، په دی کی دموجوده اوراتلونکو نسلونو دپاره ډیر عبرتونه اونصیحتونه دی اوددی په ضمن کی ډیرو شرعی احکاموته اشاره سوی ده.

اوس اول دقرآن دالفاظو تشریح او تردی لاندی قصه وګوری، تردی وروسته تردی پوری داړوندو احکامو اومسئلو بیان دی.

تردی په مخکی آیتونوکی بنی اسرآئیلو ته دجهادحکم او په دی کی د دوی دبُزدلی اوکوم همتی ذکر وو په دی قصه کی ددی په مقابله کی دناحقه قتل دبدوالی اوددی دتباه کاری بیان کوی اوقوم داعتدال طرف ته راوستل غواړی، چی لکه څنګه چی دحق په ملګرتیا اودباطل په ختمولوکی دقتل اوقتال څخه ځان ساتل غلطی ده، دغه ډول په ناحقه قتل اوقتال کول ددین اودنیا تباهی ده.

په اول آیت کی د اِبْنَیْ اٰدَمَ لفظ راغلی دی، داغبسی خوهریو انسان بنی آدم اودآدم اولاد دی هر یوه ته دآدم علیه السلام زوی ویل کیږی لیکن دجمهورو عالمانو دتفسیر په نزد دلته د اِبْنَیْ اٰدَمَ څخه دحضرت آدم علیه السلام

دوه صلبي اوحقيقي زامن مراد دي يعنى هابيل اوقابيل، ددي دواړو دقصي دبيانولو دپاره ارشاد وسو.

﴿دتاريخي روايتونو په نقل كولو كي احتياط او رينتينوالي واجب دي﴾

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ : يعنى دي خلكو ته دآدم ﷺ د دوو زامنو قصه دصحيح واقعي مطابق واوروى په دي كي يې دبِالْحَقِّ په لفظ سره دتاريخي روايتونو په نقل كولو كي يو مهم أصول وښووى چي دتاريخي روايتونو په نقل كولو كي ډير احتياط لازم دي، چي نه پكښي دروا غ وى نه څه خلط ملط اودو كه اونه په اصلي واقعه كي دكوم قسم تبديلي اويا كمي او زياتي وى (ابن كثير)

قرآن كريم يوازي په دي ځاى كي نه بلكه په نورو موقعو باندي هم په دي أصولو دقائم پاته كيدو هدايات كړي دي ، يو ځاى ارشاد دي ، اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ بل ځاى ارشاد دي ، نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ دريم ځاى ارشاددي ، ذٰلِكَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ په دي ټولو موقعو باندي په تاريخي واقعاتو سره يې په لفظ دحق راوړلو يې ددي خبر اهميّت په ډاګه كړي دي چي دواقعو په نقل كولو كي دحق اورينښتيا والي رعايت لازمي دي ، دروايتونو اوقصو په بناء چي څومره فسادونه په دنيا كي كيږي، ددي ټولو په عام ډول سره دواقعو په نقل كولو كي بي احتياطي وى، په لږغوندي لفظ اوعنوان بدلولو سره دواقعي حقيقت خراب سي، دتيرو قومونو مذهبونه اوشريعتونه ددي بي احتياطي په وجه سره ضائع سوي دي، اوددوى مذهبي كتابونه ديوڅو بي سنده اوبي تحقيقه قصو مجموعي جوړي سوي دي، دلته يې ديوه لفظ بِالْحَقِّ اضافه وكړه اوددي مهم مقصد وطرفته يې اشاره وفرمايله .

په دي سربيره په دي لفظ كي دقرآن كريم مخاطبينو ته داخبره هم ښيي چي نبى كريم ﷺ كوم چي محض أمّي دي اودزړګونو كلونو مخكي واقعي بالكل رينښتيني اوصحيح بيانوى نو ددي سبب بغير دالله ﷻ دوحي او نبوت څخه بل څه كيدى سى .

تردى سريزي وروسته ددي دواړو زامنو واقعه قرآن كريم دا بيان كړه ، إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ : يعنى دي دواړو دالله ﷻ دپاره خپله خپله قرباني پيش كړه، ليكن ديوه قرباني قبوله سوه اودبل دا قبوله نه سوه .

لفظ دقُربان دعربي لُغت په اعتبارسره هغه شي ته ويل كيږي كوم چي يو چاته دنژديكت ذريعه جوړول كيږي اودشرعي په اصطلاح كي هغه ذبحي اونوروته ويل كيږي چي دالله ﷻ دنژديكت حاصلولو دپاره وكړل سي، ددي قرباني پيش كولو واقعه كمه چي په صحيح اوقوي سندونو سره نقل ده اوابن كثير دمخكنيو او وروستنيو عالمانو په جمع سره وينا مقرره كړي ده ، دا ده چي كله حضرت آدم اوحضرت حوآء ﷺ دنياته راغلل اود كوچنيانو دپيداكيدو سلسله شروع سوه نودهر يوه حمل څخه به ددوى دوه كوچنيان پيدا كيدل، يو هلك اوبله انجلي، دغه وخت چي دحضرت آدم ﷺ په اولاده كي دخوندو او ورونو څخه ماسوا نورڅوك نه وه اودخور او ورور په مينځ كي نكاح نه سواى كيدى ، نوالله ﷻ ددغه وخت دضرورت په لحاظ سره دحضرت آدم ﷺ په شريعت كي داخصوصي حكم جاري كي چي ديوه حمل څخه چي كوم هلك اوانجلي پيداسي ، هغه به په خپل مينځ كي حقيقي ورور اوخور ګڼل كيږي اوددوى

په مينځ کې به نکاح حرامه وي ليکن ديوه حمل څخه پيدا سوي هلك به دبل حمل څخه دپيدا سوي انجلۍ حقيقي وررورنه ګڼل کيږي اوددوي په مينځ کې به نکاح جائزه وي.

ليکن وسوه داسې چې داولنۍ هلك قابيل سره چې کمه انجلۍ پيدا سوې وه هغه ښايسته اوښکلې وه اودبل هلك هابيل سره چې کمه انجلۍ پيدا سوې وه، هغه بدشکله وه، کله چې دنکاح وخت راغۍ نو دقاعدې مطابق دهابيل سره پيدا سوې بدشکله انجلۍ دقابيل په حصه کې راغله، نوپه دې قابيل خفه سو اودهابيل دښمن سو اوپردې خبره يې زور ولګوی چې زماسره چې کمه انجلۍ پيدا سوې ده، هغه دې ماته په نکاح کې راکړل سي حضرت آدم ﷺ دشرعي قاعدې مطابق داخبره قبوله نه کړه اودهابيل او قابيل په مينځ کې داختلاف دليرې کولو دپاره يې داطريقه جوړه کړه چې تاسې دواړه خپله خپله قرباني دالله ﷻ دپاره پيش کې، دچاقرباني چې قبوله سي داانجلۍ به هغه ته ورکول کيږي، ځکه چې دحضرت آدم ﷺ دايقين ووچې قرباني به دهغه چاقبليږي، دچاچې حق دي، يعني دهابيل، په دغه زمانه کې دقربانۍ دقبليدودغه يوه ښکاره نښانه وه، چې دآسمان څخه به يوأور راتلې اوقرباني به يې خوړه اوکومه قرباني چې به اور ونه خوړه نودابه ددې دنه قبليدو نښانه وه، اوس داسې پيښه سوه چې دهابيل سره پسونه اوبزې وې ده يو ښايسته چاغ پسه قربانۍ کې قابيل زميندارسړی وو ده څه غله غنم اونوريې دقربانۍ دپاره پيش کړه اوداسې وسوه چې دقانون مطابق دآسمانه اورراغۍ اودهابيل قرباني يې وخوړه اودقابيل قرباني پرخپل ځای هم دغسې پاته سوه، په دې باندې دقابيل رد اوغصه نوره هم زياته سوه نودده څخه صبر ونسو اوپه ښکاره ډول سره يې خپل وررورته وويل چې لَأَقْتُلَنَّكَ يعنی زه به تامړکړم.

هابيل دغه وخت هم دغصې دخبرې په غصه سره دجواب ورکولو په ځای په سړه سينه يوه أصولي خبره وکړه چې دده سره همدردي اوخيرخواهي په کې هم وه چې، إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ يعنی دالله ﷻ قانون دا دی چې هغه دپرهيزګارانو عمل قبلوي، که تاتقوی او په هيزګاري اختيارولې نوستاقرباني به هم قبوله سوې وای خو تاداسې ونه کړل، نو قرباني دې قبوله نه سوه، په دې کې زماڅه قصور دی؟

په دې خبره کې دحاسد دحسد علاج هم ذکر سوی دی، چې حاسدچې کله دا ويني چې په يوه سړي الله ﷻ خپل يوخاص داسې نعمت فرمايلی دی چې ده ته حاصل نه دی، نو ده ته په کاردي چې خپله محرومي دخپل عمل کوتاهي اودګناهونو سبب وګڼي اودتوبې ايستلوپه فکرکې سي، داسې نه چې ددغه بل څخه دنعمت زآئله کيدوپه فکرکې ولويږي ځکه چې داسې کول دده فآئده نه ده، بلکه دا دده دضررسبب دی، ځکه چې دالله ﷻ په نزد دقبليدو دار اومدار پرتقوی باندې دی (مظهري)

(دعمل دقبليدو دار او مدار په اخلاص او په تقوی باندې دی)

دلته دهابيل اوقابيل ديوبل سره په خبرو اتروکې يوه داسې جمله راغله چې ديوه خاص أصول حيثت لري، چې دعملونو او عبادتونو قبليدل په تقوی اودخدای ﷻ څخه په بيره ساتلو سره دي، په چاکې چې تقوی نه وه دده عمل مقبول نه دی، په دې وجه سره پخوانی عالمان فرمايي چې داآيت دعبادت کوونکو دپاره يوه تازيانه ده، دغه وجه وه چې حضرت عامربن عبدالله دخپل وفات په وخت کې ژړل،

خلګو عرض ورته وکی چی ته خو ټول عمر په نیکو عملونو او عبادتونو کی مشغول وی، بیا ستا دژړا څه وجه ده؟ وی فرمایل چی تاسی دا وایاست خوزما په غوږونو کی دالله ﷻ دا ارشاد ډغیږی ، اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ لٰ ماته څه معلومه ده چی زما یو څه عبادت به قبول سوی هم وی او که نه .

حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ فرمایی چی که زما یقین راسی چی زما یو عمل الله ﷻ قبول کی ، نو دا هغه نعمت دی چی که ټوله مځکه چی د سروزرو څخه ډکه سی اوزما په قبضه کی راسی نوهم به یی ددی په مقابله کی هیڅ ونه ګڼم .

دغه ډول حضرت ابودردآء ﷺ فرمایی چی که داخبره په یقینی ډول سره معلومه سی چی زما یولمونځ دالله ﷻ په نزد قبول سوی دی نو زما دپاره دغه تر ټولی دنیا او دهغی تر نعمتونو زیات دی .

حضرت عمربن عبدالعزیز ﷺ یوه سړی ته په خط کی دا نصیحتونه ولیکل چی (زه تاته دتقوٰی تاکید کوم ځکه چی ددی څخه پرته هیڅ عمل نسی قبلیدی اودتقوٰی دارو څخه ماسوا په بل هیچا رحم نه کول کیږی او ددی څخه ماسوا پربل هیڅ شی ثواب نه پیدا کیږی، ددی خبری کوونکی خو ډیردی لیکن عمل کوونکی یی ډیرکم دی)

او حضرت علی مرتضٰی ﷺ فرمایی چی دتقوٰی سره کوچنی عمل هم کوچنی نه دی او کوم عمل چی مقبول سی هغه ته بیا کوچنی څنګه ویل کیدی سی (ابن کثیر)

(دجُرم او سزا یو څو قرآنی ضابطی)

اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِيْنَ يُحَارِبُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ

دا سزا ده دهغو چی جنګ کوی دالله سره اودهغه درسول سره اوکوشش کوی په مځکه کی

فَسَادًا اَنْ يُّقَتَّلُوْٓا اَوْ يُصَلَّبُوْٓا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ

دفساد کولو چی دوی دی قتل کړل سی یا دی په دار کړل سی یا دې پریکړل سی د دوی لاسونه اوپښی ،

مِّنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ۭ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا

دبدل طرف څخه او یا دی ویستل سی ددغه مځکی څخه ، دا د دوی رسوایی ده په دنیا کی

وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝۳۳ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْ قَبْلِ

او د دوی دپاره په آخرت کی عذاب دی لوی ؛ مګر چا چی توبه ویستله ستاسی په قابو کی

اَنْ تَقْدِرُوْا عَلَيْهِمْ ۚ فَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝۳۴

دراتلو څخه مخکې نو پوه سی چی الله ﷻ بخښوونکی او مهربانه دی.

لنډتفسير: کوم خلک چې د الله ﷻ او دهغه د رسول ﷺ سره جنګ کوي (او د دې جنګ مطلب دا دې چې) په ملك کې فساد (يعني بدامني) خپروي (مراد د دې څخه لارشکول يعني ډاکه ده، پردا سې سړي باندې چاته چې الله ﷻ په شرعي قانون سره چې اظهاريې دنبي کريم ﷺ په ذريعه سوی دی، امن ورکړی وي يعني پرمسلمان ياپرذمّي باندې ډاکه اچوي يايي قتلوي نو په دې وجه يې دی ته د الله ﷻ او د رسول ﷺ سره جنګ ويلی دی چې ده د الله ﷻ ورکړل سوی امن مات کی اوکله چې بيا د دې اظهار د رسول په ذريعه سوی دی نوپه دې وجه يې د رسول سره تعلق هم زيات کی، مقصدکوم خلګ چې داسې حرکت کوي) دهغو داسزاده چې (په يوه حالت کی خو) به قتل کول کيږي (دغه حالت دادی چې دغو ډاکوګانو يوازې يوڅوك قتل کړی وي اومال يې نه وي ورڅخه اخيستی) يا (که بل حالت پيښ سوی وي نو) په دار دی کړل سي (دا هغه حالت دی چې دوی مال هم اخيستی وي اوقتل يې هم کړی وي) يا (که دريم حالت پيښ سوی وي نو) لاس اوپښې دی ورڅخه پريکړل سي دمخالف طرف څخه (يعني راسته لاس اوچپه پښه، داهغه حالت دی چې مال يې اخيستی وي اوقتل يې نه وي کړی) يا (که څلورم حالت سوی وي نو) دمځکې څخه دی (دآزاد اوسيدو څخه) وايستل سي (بنديخانې ته دی وليږل سي، دا هغه حالت دی چې نه يې مال اخيستی وي، نه يې قتل کړی وي خوترقصد کولوييي وروسته ګرفتارسوی وي) دا (ذکرسوې سزاګانې خو) ددوی دپاره په دنياکی سخته رسوايي (اوذلت) دی اودوی لره په آخرت کی (چې کوم) لوی عذاب به وي (نو هغه جلادی) البته کم خلګ چې مځکې تردې چې تاسې دوی ګرفتارکړی توبه وکاږي نو (په دې حالت کی) پوه سئ چې الله ﷻ به (خپل حقونه) وبخښي دوی ته (اوپه توبه قبلولوکی) مهرباني به وکړي (مطلب دا دې چې لوړه کومه سزا ذکر سوې ده داحد دی اودالله ﷻ حق دی چې دبنده په معاف کولو باندې نه معاف کيږي، لکه قصاص دبنده دحق په ډول سره نه دی چې دبنده په معاف کولو سره معاف کيږي، نوکله چې ترنيول کيدومخکی ددغه خلګو توبه کښل ثابت سي نوحدبه ساقط سي کوم چې دالله ﷻ حق وو، البته دبنده حق به باقي وي نو که مال يې اخيستی وي دهغه تاوان به ورکوي، اوکه قتل يې کړی وي دهغه قصاص به ورڅخه اخيستل کيږي، ليکن د دې تاوان اوقصاص دمعاف کولوحق به يوازې دمال خاوند اودقتل سوي شخص ولي ته حاصل وي)

معلومات اومسئلې

(دقرآن دقانونو عجيبه اونا اشنا انقلابي طريقه)

په مخکې آيتونوکی دهابيل واقعه دقتل اوددې دګناه دلوی والي ذکر وو، په دې ذکر سوو آيتونو کی اوتر دې په وروسته آيتونوکی دقتل، ډاکی، لوټ اوغلا دشرعي سزاګانو بيان دی، دډاکې اوغلا دسزاګانو په مابينځ کی دخدای ﷻ څخه دبيرې اودعبادت په ذريعه ده ته دځان نژدې کولو تلقين دی، دقرآنکريم داطريقه ډيره نرمه اوپه ذهنونوکی انقلاب پيدا کوونکی ده، چې دې ددنيا دتعزيراتو دکتابونوپه شان يوازې دجُرم اوسزا پربيان باندې صبرنه کوي، بلکه دهريوه جُرم اوسزاسره دخدای ﷻ بيره اوآخرت راوړاندې کوي دانسان مخ ديوې داسې دنياطرف ته ګرځوي چې دهغې په خيال اوتصوّرکی

راتلل دی دهرعیب اوګناه څخه پاکوی اوکه پرحالاتو اوواقعاتو فکر وکړه سی، نوثابته به سی چی دخدای ﷻ اود آخرت دبیری څخه پرته ددنیا هیڅ یوقانون، پولیس اوفوج دجرمونو دمنع کولو ضمانت نه سی ورکولی دقرآن حکیم داطریقه حیکمانه او مربّیانه ډول دی چی په دنیاکی یی انقلاب راپورته کی اوداسی انسانانو یوه ټولنه یی پیداکړه چی دخپل پاکوالی په وجه تر ملائکوهم لوړ مقام لري.

دشرعي سزا ګانو دری قسمونه: دداکی اوغلا شرعی سزاګانی چی ذکریږی په دی ذکرسوو آیتونوکی دی، ددی دتفصیل اوددغه آیتونو دتشریح او تفسیر تربیانولو مخکی مناسبه ده چی ددغه سزاګانو په اړوند دشرعی اصطلاحاتو یوڅه وضاحت وسی دکوموچی دنا خبری په وجه ډیرو تعلیم یافته خلګوته هم مشکلات اواعتراضونه مخ ته راځی، ددنیاپه عامو قانونوکی دجُرمونو ټولو سزاګانوته مطلق دتعزیراتو نوم ورکول کیږی برابره خبره ده که دهرقسم جُرم سره چی تعلق لري، دتعزیراتِ هند، تعزیرات پاکستان اونورو نومونو سره چی څومره کتابونه چاپیږی، هغه په هرقسم جُرمونو اوسزاګانو باندی مشتمل دی، لیکن په اسلامی شریعت کی معامله داسی نه ده، بلکه دجرمونو سزاګانی یی پردری قسمه مقررکړی دی.

۱، حدود ۲، قصاص ۳، تعزیرات، ددی درو سرو قسمونو دتعریف اومطلب ترپیژندلو مخکی یوه داخبره پیژندل ضروری دی چی دکومو جرمونو څخه بل انسان ته تکلیف یا نقصان رسیږی، په دی کی پرمخلوق هم ظلم اودخالق نافرمانی په کښی هم وی نوپه هر داسی جرم کی دالله ﷻ اودبنده دواړو حقونه شامل وی اوانسان ددواړو مجرم کیږی.

لیکن په ځینو جرمونوکی دبنده دحق اهمیت زیات دی اوپه ځینوکی دالله ﷻ دحق اهمیت زیات دی اودحکمونو مداریی هم په دی زیات اهمیّت باندی دی.

دوهمه خبره دا پیژندل ضروری دی چی اسلامی شریعت دخاصو خاصو جرمونو څخه پرته دسزاګانو دپاره کومه خاصه اندازه نه ده مقرره کړی، بلکه دقاضی په اختیارکی یی ورکړی ده چی دهری زمانی اوهرځای اوهر چاپیریال په لحاظ سره چی څنګه اوڅومره سزادجُرم دمخنیوی دپاره ضروری ګڼی، هغه دی جاری کړی، داهم جائزه ده چی دهرځای اوهری زمانی اسلامی حکومت دشرعی قاعدو ترلحاظ ساتلو لاندی دقاضیانوپه اختیاراتو باندی پابندی ولګوی اودجرمونو دسزاګانو یوه خاصه اندازه مقرره کړی اوددی یی پابند کړی، لکه چی په تیرو قرنونوکی داسی سوی ده او دا وخت په ټولو ملکونو کی تقریبًا دا طریقه رواج ده.

اوس پوه سی چی دکومو جرمونوکومه سزا قرآن اوسنّت نه ده مقرره کړی بلکه دحاکمانو رایی ته یی پریښی ده، دغه سزاګانوته دشریعت په اصطلاح کی (تعزیرات) وایی اود کومو جرمونو سزاګانی چی قرآن اوسنت مقرری کړی دی، هغه پردوه قسمه دی، یو هغه چی په هغه کی دالله ﷻ حق غالب ګڼل سوی دی، دهغی سزاته (حد) وایی، چی جمع یی (حدود) ده اودوهم هغه جُرمونه چی په هغه کی دبنده حق دشریعت له مخی غالب ګڼل سوی دی، دهغی سزاته (قصاص) وایی، قرآنکریم دحدودو اوقصاص بیان

په پوره تفصیل او تشریح سره په خپله کړي دي پاته دتعزیري جرمونو تفصیلونه یې د رسول ﷺ بیان ته او دوخت دحاکمانو رایې ته پریښي دي .
لنډه دا ده چې قرآن کریم دکومو جرمونو سزاګانې په طور دالله ﷻ دحق مقرري کړي او جاري کړي دي ، دي ته (حدود) وایي، اوکومې چې یې په طور دبنده دحق جاري کړي دي، دي ته (قصاص) وايي، اودکومو جرمونو دسزاچې یې تعین نه دی کړی، دي ته (تعزیر) وایي، دسزاددې دروقسمونو حکمونه په ډیرو شیانوکې مختلف دي ، کوم خلګ چې دخپل عام عرف په بناء باندې دهر جُرم سزا ته تعزیر وایي او دشرعي اصطلاحاتو په فرق باندې نظرنه کوي دوی ته په شرعي احکاموکې ډیرې غلطۍ مخ ته راځي .
تعزیري سزاګانې ترحالاتو لاندې ترسپکو لاسپکې هم ورکول کیږي اوترسختو لاسختې هم اومعاف کړه کیږي هم، په دې کې دحاکمانو اختیارات ډیرلوی دي اوپه حدودوکې حکومت یاحاکم اوامیرته دلږغوندې تغیر اوتبدیل یاکمي او زیاتي اجازت نسته، اونه دزمانې اودځای په بدلیدو سره په دوی کوم تاثیر لویږي، اونه کم امیر اوحاکم ته ددې معاف کولو حق سته ، په اسلامي شریعت کې حدود یوازې پنځه ٥ دي: ۱، ډاکه ۲، غلا ۳، زنا ۴، تهمت دزنا ددې سزاګانې په قرآن شریف کې راغلې دي، ٥: پنځم دشرابو چیښلو حد دی چې دصحابه ووپه اجماع سره ثابت دي، دغه ډول دپنځو جرمونو سزاګانې معیّنې سوې چې حدود ورته ویل کیږي، داسزاګانې لکه څنګه چې یوامیر اوحاکم کمولی یامعاف کولی نه سي ، دغه ډول په توبه ایستلوسره هم ددنیاوي سزاپه حق کې نه معاف کیږي، البته دآخرت ګناه داخلاص په توبه سره معاف کیدی سي او دهغه ځای کتنه به باقي کیدی سي، په دوی کې یوازې دډاکې په سزاکې یوه استثناء ده چې ډاکوکه ترګرفتاره کیدو مخکې توبه وکړي اوپه معاملاتوکې دده پرتوبه باندې اطمینان حاصل سي نوهم ورځخه حدساقط کیدی سي اوتر ګرفتاره کیدو وروسته یې توبه معتبره نه ده، ددې څخه پرته نورحدونه په توبه سره هم ددنیاپه حق کې نه معاف کیږي، برابره خبره ده که داتوبه تر نیول کیدو مخکې وي اوکه وروسته وي په ټولو تعزیري جرمونوکې دحق موافق سپارشتونه اوریدل کیږي، اودالله ﷻ په حدونوکې سپارشت کول هم جائزنه دي، اوپر غوږ نیول یې هم جائزنه دي، نبي کریم ﷺ ددې سخته منع فرمایلې ده، دحدودو سزاګانې په عام ډول سره سختې دي اوددې دنافذکولو قانون هم سخت دی، چې په دې کې هیڅا ته دهیڅ کمي او زیاتي په هیڅ حال کې اجازت نسته اونه څوك دامعاف کولی سي، په کوم ځای کې چې دسزا اوقانون داسې سختي اینښوول سوې وي، هلته دمعاملې دبرابرولو دپاره دجُرم دمکمّل کولو اودجرم دثبوت مکمل کولو دپاره شرطونه هم ډیر سخت اینښوول سوي دي، په دې شرطونوکې چې یوشرط مفقود (نیستي) سي نوحد ساقطیږي، بلکه که لږغوندې شُبهه هم په ثبوت کې پیداکړل سي نوحد ساقطیږي، داسلام منل سوی قانون په دې کې دا دی چې ، اَلْحُدُوْدُ تَنْدَرِءُ بِالشُّبُهَاتِ یعنې حدونه په لږغوندې شُبهه سره ساقطیږي .
دلته دا هم پیژندل په کار دي چې په کومو صورتونو کې شرعي حدپه کومه شُبهه یادشرط دکمي په وجه ساقط سي ، نو دا ضروري نه ده چې مجرم ته آزادي ورکړل سي چې بیا بیا پردې جُرم باندې زړه ورسي،

بلکه حاکم به ورلره دحالت مطابق تعزیری سزا ورکوی، اود شریعت تعزیری سزاګانی هم په عام ډول سره بدنی اوجسمانی سزاګانی دی چی دعبرتناك کیدوپه وجه سره دجرمونو ختمولو پکښی مکمل انتظام دی، فرض کړه چی دزناپه ثبوت باندی یوازی دری شاهدان عادلان اوثقه وی چی ددرواغو شُبهه ورباندی نه سی کیدی، لیکن دشرعی قانون په بنآء سره دځلورم شاهدنه پیش کیدوپه وجه پرده شرعی حدنسی جاری کیدی نوددی دامطلب نه دی چی دی به آزاد پریښوول کیږی، بلکه دوخت حاکم به ده ته تعزیری سزا دحال مناسبه ورکوی چی د دُرّو وهلوپه صورت کی به وی، یادغلا دثبوت دپاره چی کوم شرطونه مقرر دی په دی کی دیوځه کمی یاشُبهه پیدا کیدلو په وجه سره پرده دلاس پریکولوشرعی حد نه سی جاری کیدی نوددی دامطلب نه دی چی دی بالکل خلاص سو، بلکه ده ته به بله تعزیری سزادحال مطابقه ورکول کیږی.

دقصاص سزاهم دحدودوپه شان په قرآن کی مقرره ده چی دروح په بدله کی به روح اخیستل کیږی، دزخمونوپه بدله کی به دزخم برابره سزاورکول کیږی، لیکن فرق دا دی چی په حدودوکی دالله ﷻ حق غالب دی اودحق الله په حیثیت سره نافذ کړل سوی دی، که دحق خاوندیی معاف کوی هم، خونه معاف کیږی اوحدنه ساقطیږی، مثلاً دیوچا مال غلاسوی دی نوکه هغه یی معاف هم کړی خودغلا شرعی سزانسی معاف کیږی، په خلاف دقصاص ځکه چی په دی کی دبنده حق قرآن اوسنت غالبه مقررکړی دی، همداوجه ده چی پرقاتل دقتل دجُرم ترثابتیدو وروسته به دی دقتل سوی ولی ته حواله کړل سی که هغه وغواړی نودده ځخه به قصاص واخلی اودی به قتل کړی اوکه وغواړی نومعاف دی کړی.

دغه ډول دزخمونو دقصاص هم داحال دی، داخبره تاسی ته مخکی معلومه ده چی دحدودو یا دقصاص دساقط کیدو ځخه دانه لازمیږی چی مجرم دی آزاد پریښوول سی بلکه دوخت حاکم دی ورلره تعزیری سزا خومره اوځنګه چی مناسبه یی ګڼی ورکړی، په دی وجه داشُبهه کول نه دی پکار چی دقتل مجرم که دقتل سوی اولیآء معاف کړی نو آزاددی پریښوول سی، په دی سره به دقاتلانو زړه ورتیا زیاته سی اوقتلونه به عام سی، ځکه چی ددی سړی قتل کول خودقتل سوی دولی حق وو او هغه ده معاف کی، لیکن دنورو خلکو دروحونو حفاظت دحکومت حق دی، هغه ددی حق دحفاظت دپاره ده ته دعمر قید یابل قسم سزاګانوپه ورکولوسره ددی خطری دفع کولی سی.

تردی ځایه پوری دشرعی سزاګانو حدود، قصاص اوتعزیراتو دشرعی اصطلاحاتو اود دوی په اړوند دضروری معلوماتو بیان وسو، اوس ددی په اړوند دآیتونو تفسیر اود حدودو تفصیل وګوری په اولنی آیت کی دهغو خلکو دسزاګانو بیان دی کوم چی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ سره مقابله اوجګړه کوونکی دی اوپه مځکه کی فساد خپروونکی دی، دلته اوله خبره دفکرکولو قابله دا ده چی دالله ﷻ اورسول ﷺ سره جګړه اوپه مځکه کی دفسادځه مطلب دی اوکم خلګ ددی مصداق (ماصدق علیه) دی؟ لفظ د (محاربی) دحرب ځخه جوړدی اوددی اصلی معنی دسلب کولو اوتښتولو ده اوپه محاوراتوکی دالفظ دسَلم په مقابل کی استعمال سوی دی چی معنی یی امن اوسلامتی دا نومعلومه سوه چی دحَرب مطلب بدامنی خپرول دی او ښکاره خبره ده چی دیوه اونیم قتل یالوټ مار ځخه عام امن نه ختمیږی، بلکه

داحالت هلته وي چي يوه طاقتوره ټولي په رهزني اوقتل اوغارت ګرې باندي راپورته سي، په دي وجه فقهاوو حضراتو ددي سزا مستحق يوازي هغه ټولي يافرد مقرركړي دي چي دوسلي سره پرعوامو باندي ډاکه واچوي اود حكومت قانون په قوّت اوزور سره ماتول وغواړي چي په نوړو لفظونو كي ورته ډاكو يا باغي وايي، عام غل، جيب پرېكوونكي اونورپه دي كي داخل نه دي (مظهري)

دوهمه خبره دلته دادفكر كولو قابله ده چي په دي آيت كي يي دمحاربي نسبت دالله ﷻ او درسول ﷺ طرف ته كړي دي او حال دا دي چي ډاكو يابغاوت كوونكي چي كومه مقابله ياجګړه كوي دا دانسانانو سره وي ، وجه يي دا ده چي يوه طاقت لرونكي ټولي كله چي په طاقت سره دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ قانون ماتول وغواړي، نوكه څه هم چي په ښكاره دده مقابله دعوامو اوانسانانو سره ده ليكن په حقيقت كي دده جنګ دحكومت سره دي اوپه اسلامي حكومت كي چي كله دالله ﷻ او درسول ﷺ قانون نافذوي نو دي جګړي ته هم دالله ﷻ اودرسول ﷺ جګړه ويل كيږي .

لهذا دا ده چي په اولني آيت كي دكومي سزا ذكر دي ، دا سزا په هغو ډاكوګانو اوباغيانو باندي پريوزي چي په اجتماعي قوت سره حمله وكړي ، عام امن خراب كړي اودحكومت دقانون په ډاګه دماتولو كوشش وكړي او ښكاره خبره ده چي ددي مختلف صورتونه كيدى سي، دمال لوټ كولو، پرعزت باندي دحملي كولو څخه واخله ترقتل اوويني توييولو پوري ټول په كښي شامل دي نو ددي ځاى څخه دمقاتلي (ويني توييونكي جنګ) او محاربي (په زورسره بدامني خپرول) فرق معلوم سو، چي لفظ دمقاتلي ويني توييونكي جنګ ته ويل كيږي كه څوك قتل سي اوكه نه او په دي كي مال هم لوټ كړل سي ، او لفظ دمحار بي په طاقت سره بدامني خپرولوته ويل كيږي اودامن اوسلامتي ختمولوپه معني كي دي، په دي وجه دالفظ په اجتماعي طاقت سره دعوامو په ځان، مال اوعزت كي پريوه شي باندي دحملي كولو دپاره استعماليږي ، چي راهزني (لاره نيول) ډاكه او بغاوت ورته ويل كيږي .

ددي جُرم سزا قرآن كريم په خپله مقرركړي ده اودالله ﷻ دحق په ډول يي يعني دحكومتي جُرم په حيثيت سره يي نافذه كړي ده ، چي دشريعت په اصطلاح كي ورته حد ويل كيږي ، نو اوس واوري چي دډاكي اوراهزني يعني لارشكولو شرعي سزاڅه ده؟ په ذكر سوي آيت كي دلاري شكولو څلور سزاګاني ذكر سوي دي ، اَنْ يُّقَتَّلُوْٓا اَوْ يُصَلَّبُوْٓا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِّنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ يعني قتل دي كړل سي يادي په داركړل سي يادي د دوي لاسونه اوپښي دمختلفو طرفونو څخه پريكړل سي يادي دوي دمځكي څخه وايستل سي، په دي كي په اولو درو سزاګانو كي دمبالغي لفظ دباب تفعيل څخه استعمال سوي دي چي دكار پرمكمّل كولو اوسختولو دلالت كوي ، او دجمعي صيغه يي په كښي هم استعمال كړه او دي طرف ته يي اشاره وكړه چي ددوي قتل كول يابه داركول ياورڅخه لاسونه اوپښي پريكول دعامو سزاګانوپه شان نه دي چي په كوم سړي جُرم ثابت سي يوازي په هغه سړي باندي سزاجاري كول كيږي بلكه داجُرم چي ددغه ډلي په كوم يوه نفر باندي ثابت سي نوټوله ډله به قتلول ياپه داروڵ كيږي يابه ورڅخه لاسونه اوپښي پريكول كيږي .

دارنګه دي طرف ته يي هم اشاره وكړه چي داقتلول اوپه داركول اونور دقصاص په ډول باندي نه دي چي

دقتل سوی اولیآء یی معاف کړی نومعاف به سی، بلکه دادشرعی حد اودالله ﷻ دحق په حیثیت سره نافذ سوی دی نوچاته چی ورځخه تاوان رسیدلی وی دهغوی په معاف کولو شرعًا سزا نه معاف کیږی، دا دوه حکمونه ددی ځخه دتفعیل دصیغی په ذکر کولو سره معلوم سول (مظهری اونور)

دراهزنی دا څلور سره سزاګانی په حرف د اَوْ سره ذکر سوی دی چی دا (او) په څو شیانو کی دیوه داختیارولو دپاره هم استعمالیږی اودتقسیم دکار دپاره هم، په دی وجه دامّت دفقهاوو، صحابه وو اوتابعینو یوی ټولی داحرف د اَوْ داختیار دپاره مقررکړی دی او دی طرف ته تللی دی چی په دی څلورو سزاګانوکی امام اوامیرته شریعت اختیار ورکړی دی چی ددا کوګانو دزور، دباؤ اودجُرم دسخت والی اوکموالی په لحاظ سره ددوی دحال مطابق داڅلورسره سزاګانی یاپه دوی کی یوه جاری کړی.

سعیدبن مسیّب، عطآء، داؤد، حسن بصری، ضحاك، نخعی، مجاهد اوداڅلورو امامانو ځخه دامام مالك دامذهب دی، اوامام ابوحنیفة، شافعی، احمد بن حنبل اودصحابه وو دیوی ټولی اوتابعینوحرف د (اَوْ) دلته دتقسیم دکارپه معنی کی اخیستی دآیت مطلب یی دامقررکړی دی چی دراهزنانو اوراهزنی دمختلفو حالاتوپه وجه مختلفی سزاګانی مقرر دی، ددی تائید دیوه حدیث ځخه هم کیږی چی په هغه کی په روایت دابن عباس ﷺ نقل دی چی نبی کریم ﷺ دابوبرده اسلمی سره دصلح معاهده فرمایلی وه، مګر هغه معاهده ماته کړه اوځه خلګ دمسلمانیدو دپاره مدینی طیّبی ته راتلل پرهغوی یی داکه وکړه په دی واقعه کی جبرآئیل امین دسزا داحکم راوړی چی کم سری یوځوك قتل کړی اومال یی هم لوټ کی، دی دی په دارکړه سی اوچاچی یوازی قتل وکی، مال یی لوټ نه کی، دی دی قتل کړه سی اوچاچی قتل نه دی کړی، یوازی مال یی لوټ کړی دی دده لاس اوپښی دی دمختلفو طرفو ځخه پریکړل سی اوځوك چی په دوی کی مسلمان سی دهغه جرم دی معاف کړه سی اوچاچی قتل اولوټماری هیڅ نه دی کړی یوازی خلګ یی بیرول، چی په دی سره په عام امن کی تاوان راغلی دی دي جلاوطن کړل سی، اوکه دی خلګو ددارِ اسلام یومسلمان یاغیر مسلم ښاری قتل کړی وی، مګرمال یی نه وی لوټ کړی نوددوی سزا: اَنْ یُّقَتَّلُوْا ده یعنی ټول دي قتل کړل سی، که څه هم چی دقتل کاربی له واسطی ځخه یوازی دځینو افرادو ځخه سوی وی، اوکه ځوك یی قتل هم کی اومال یی هم لوټ کی نو د دوی سزا، یُصَلَّبُوْا ده یعنی دوی دي په دارکړل سی، چی ددی صورت دادی چی ژوندی په دار راوځړول سی، بیادی په نیزه یابل شی باندی ورلره نس یابل ځای ورڅیری کړی چی مړسی، اوکه دی خلګو یوازی مال لوټ کړی وی، ځوك یی نه وی قتل کړی نوددوی سزا ، اَوْ تُقَطَّعَ اَیْدِیْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِّنْ خِلَافٍ ده یعنی ددوی راسته لاس ترمړوند لږ څه پورته اوچپه پښه تربجلکو لږلوړه دي پریکړل سی، اوپه دی کی هم دمال لوټ کولو داکار که څه هم چی بی له واسطی دځینو ځخه صادرسوی دی لیکن سزابه دټولو دپاره هم دغه وی، ځکه چی دی کوونکی چی څه کړی دی، ددی خپلو ملګروپه کومك اوتعاون سره یی کړی دی، په دی وجه په جُرم کی ټول شریك دی اوکه لادقتل اولوټ ماری کم کار ددوی ځخه نه وی سوی اوتردی مخکی دوی ونیول سی نوددوی سزا ، اَوْ یُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ده، یعنی دمخکی ځخه دی وایستل سی.

دمځکې څخه دایستلو مطلب دفقهاوو دیوې ټولې په نزد دا دی چې دوی دې ددار اسلام څخه وایستل سي اودځینوپه نزد دادی چې په کم مقام کې دوی ډاکه اچولې ده دهغه ځای څخه دې وایستل سي، حضرت فاروقِ اعظم ﷺ په دې قسم معاملوکې داسې فیصله فرمایلې ده چې که مجرم ددغه ځای څخه وایستل سي اوپه نورو ښارونوکې آزاد پرېښوول سي نودهغو ځایونو خلګ به بیاتنګوي، په دې وجه داسې مجرم دې په قید خانه کې بندکړه سي، دادده دمځکې څخه ایستل دي چې په مځکه کې هرځای ګرځېدی نه سي ، امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله هم دا اختیار کړی ده .

پاته سوداسوال چې په دغه ډول باوسله حملوکې نن سباپه عام ډول سره یوازې په لوټ ماري کولو اوقتلونو کولو صبرنه کول کیږي بلکه اکثره دښځو بې حُرمتي اوداغوا کولو (تښتولو) اونورې واقعې هم پیښیږي اودقرآن مجید جمله وَيَسْعَوْنَ فِي ٱلْأَرْضِ فَسَادًا ددې قسم ټولو جرمونوته شامله هم ده، نودوې به دکومې سزا لائق وي، په دې کې خو ښکاره خبره داده چې امام اوامیرله اختیاردی چې په دې څلورو سزاګانوکې ددوی دحال سره مناسبه کمه سزاګنې، هغه ورکړي اوکه دبدکارۍ شرعي ثبوت پیداسي نودزنا حد وربانديِ جاري کړي .

دغه ډول که صورت داسې وي چې نه یې مال لوټ کړی وي اونه یې څوك قتل کړی وي، بلکه یوڅه خلګ یې زخمي کړي وي نودزخمونو دقصاص قانون به وربانديِ نافذکړل سي (مظهري)

دآیت په آخرکې فرمایي ، ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ : یعنې داشرعي سزاګومه چې په دوی په دنیاکې جاري کړل سوې ده ، دا خو ددنیا رسوایي ده اودسزا یوه نمونه ده اودآخرت سزا تردې هم سخته اواوږده ده، ددې څخه معلومه سوه چې ددنیاپه سزاګانو حدود اوقصاص یاتعزیراتو اونورو سره بغیر دتوبې څخه دآخرت دسزا څخه نسي خلاصیدی، البته چې سزا وخوري اوبیاپه زړه سره توبه وباسي نودآخرت سزابه معاف سي .

په دوهم آیت ، إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ کې یوه استثناء ذکرسویده، هغه داده چې ډاکو اوباغي که دحکومت په ګیرکې تړراتلو اوپرده دواك پیداکولو څخه مخکې چې خپل قوت اوطاقت یې پرځای وي، په دې حالت کې که توبه وکړي اودراهزنۍ اوډاکې اچولو څخه په خپله قرارسي نوداشرعي حدبه دډاکو څخه ساقط سي، دااستثناء دقانون دعامو حدودو څخه جلاده، ځکه چې په نورو جرمونو غلا، زنا اونوروکې ترجُرم کولو اودقاضي په عدالت کې دجُرم ثابتیدلو څخه وروسته که مُجرم په رېښتینې زړه سره توبه هم وکړي نوکه څه هم چې په دې توبه سره دآخرت سزاخوبه معاف سي لیکن ددنیاشرعي حدنه معاف کیږي، لکه چې یوڅو آیتونه وروسته به دغلاپه سزاکې ددې تفصیلي بیان راسي .

په د ې استثناء کې حکمت دا دی چې یوه طرف ته یې دډاکوګانوپه سزاکې داسختي اختیارکړې ده چې په ټوله ټولې کې که دیوه څخه هم جُرم صادرسي، نوسزا ټولې ټولې ته ورکول کیږي، په دې وجه یې بل طرف ته ددې استثناء په ذریعه معامله سپکه کړه چې که توبه وکړي نوددنیاسزابه هم معاف سي اوپردې سربېره په دې کې یوسیاسي مصلحت هم دی، چې پریوه زوروري ټولې باندې هروخت واك حاصلول

ګران وی نو په دی وجه یی په دی طریقه سره دترغیب دروازه خلاصه پریښوله چی دوی توبی ته مائله سی دغه ډول په دی کی دا مصلحت هم دی چی دنفس قتل کول یو انتهایی سزا ده، په دی داسلامی قانون هدف دادی چی دادی لړ ترلړه وی اودداکی په صورت کی خودیوی تولی قتل کول لازمیږی په دی وجه په ترغیبی اړخ سره یی ددوی داصلاح دعوت هم ددی سره سره جاری وساتی، ددی تاثیر داووچی علی اسدی چاچی دمدینی طیّبی په خواکی ځانته ډله جمع کړی وه، پرتلونکو اوراتلونکو به یی ډاکه اچوله، یوه ورځ یی په قافله کی دیوه قاری دخولی څخه دا آیت په غوږ کی ولویدی .

یٰعِبَادِیَ الَّذِیۡنَ اَسۡرَفُوۡا عَلٰۤی اَنۡفُسِهِمۡ لَا تَقۡنَطُوۡا مِنۡ رَّحۡمَةِ اللّٰهِ دقاری خواته یی ځان ورسوی اودبیا ویلو خواست یی ورته وکی، چی په دوهم واریی آیت واوریدی نوتوره یی په تیکی کی دننه کړه اودداکی کولو څخه یی توبه وایسته اومدینی منوری ته ورسیدی، دغه وخت په مدینه منوره کی مروان بن حکم حاکم وو، حضرت ابوهریره ﷺ دده لاس ونیوی ، دمدینی امیرته یی بوتلی اودقرآن شریف داذکرسوی آیت یی ووایه اووی فرمایل چی ده ته هیڅ ډول سزانه ورکول کیږی .

حکومت هم دده ددی ډاکو دفساد څخه عاجزه سوی وو، ټول ډیرخوشحاله سول .

دغه ډول دحضرت علی کَرَّمَ اللّٰهُ وَجۡهَهٗ په زمانه کی حارثه بن بدر بغاوت وکی او ووتی جنګ، لوټماری اوقتلونه یی دځان دپاره کسب وګرځول، لیکن بیا الله ﷻ توفیق ورته ورکی اوتوبه یی وایسته، بیرته راغی حضرت علی ﷺ په ده شرعی حدجاری نه کی .

دلته داخبره دیادولو قابله ده چی دشرعی حد دمعاف کیدلو څخه دانه لازمیږی چی دبندګانو حقونه کوم چی ده ضائع کړی دی ، هغه هم معاف سول، بلکه که دچامال یی اخیستی وی اوهغه موجود وی نو هغه بیرته ورردول ضروری دی اوکه څوك یی قتل کړی یازخمی کړی وی، نودهغه قصاص ورباندی لازم دی البته چی کله قصاص دبنده حق دی نودقتل سوی اولیاء یادحق مالك یی که معاف کړی، نومعاف به سی اوکوم مالی نقصان یی چی چاته رسولی دی دهغه تاوان اداکول یایی دهغه څخه معاف کول پرده لازم دی، دامام ابوحنیفه رحمه الله اودجمهورو فقهاوو رحمهم الله دامذهب دی ، اوکه فکر وکړل سی نو دا خبره دغسی هم ښکاره ده چی دبندګانو دحقونو څخه ځان خلاصول په خپله دتوبې یوجزء دی، بغیر ددی څخه خوتوبه نه مکمّله کیږی، په دی وجه یوډاکوبه هغه وخت توبه کوونکی منل کیږی، کله چی دی دبندګانو حقونه اداء کړی اویایی په هغوی باندی معاف کړی .

یٰۤاَیُّهَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَابۡتَغُوۡۤا اِلَیۡهِ الۡوَسِیۡلَةَ وَجَاهِدُوۡا فِیۡ سَبِیۡلِهٖ لَعَلَّکُمۡ

ای ایماندارو ! بیره کوی دالله څخه اولټوی هغه ته وسیله اوجهاد کوی دهغه په لاره کی چی تاسی

تُفۡلِحُوۡنَ ﴿۳۵﴾ اِنَّ الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡا لَوۡ اَنَّ لَهُمۡ مَّا فِی الۡاَرۡضِ جَمِیۡعًا

کامیاب سی ، کوم خلق چی کافران دی که ددوی سره وی هرڅه چی په مځکه کی دی ټول

وَّمِثْلَهٗ مَعَهٗ لِيَفْتَدُوْا بِهٖ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ

او ددې سره دومره نور چې په بدله کې يې ورکړي په ورځ دقيامت دعذاب څخه نو د دوی څخه به قبول

مِنْهُمْ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٣٦﴾ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنَ النَّارِ

نه سي او د دوی دپاره عذاب دردناک دی ، غواړي به چې ووزي د اور څخه

وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنْهَا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿٣٧﴾ وَالسَّارِقُ

او دوی به ددې څخه وتونکی نه وي ، او د دوی دپاره عذاب همیشه دی ، اوغلا کونکی سړی

وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوْا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللّٰهِ ؕ

اوغلاکوونکی ښځه پريکړي د دوی څخه لاس د دوی ،په سزاکی د دوی دکسب خبرداري دی دالله دطرف څخه

وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٣٨﴾ فَمَنْ تَابَ مِنْۢ بَعْدِ ظُلْمِهٖ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ

او الله غالب دی حکمت والا دی ، بيا چا چې توبه وکښله وروسته د ظلم خپل څخه او اصلاح يې وکړه

اللّٰهَ يَتُوْبُ عَلَيْهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٣٩﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ

نو الله قبلوی دده توبه ، بیشکه الله بخښوونکی مهربانه دی ، تا ته معلومه نه ده چې دالله

لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ يُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ وَيَغْفِرُ

دپاره دی حکومت دآسمانونو او دمځکې عذاب ورکوی هغه چا ته چې وغواړي او بخښي

لِمَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٤٠﴾

هغه څوک چې وغواړي ، او الله په هر څه باندې قادر دی .

لنډتفسير: ای مؤمنانو! دالله ﷻ (داحکامو دمخالفت) څخه وبیریږئ (یعني ګناهونه پریږدئ) او (دعبادت په ذریعه) دخدای ﷻ نژدیکت ولټوئ (یعني دضروري عبادتونو پابندي کوئ) او (په عبادتونو کې خاص دالله ﷻ په لاره کې جهاد کوئ امید دی چې (په دې طریقه سره) تاسی به (پوره) کامیاب سی (او کامیابي دالله ﷻ رضا حاصلول او ددوزخ څخه نجات دی) یقیناً کم خلګ چې کافران دی که (بالفرض) ددوی (هریوه) سره دټولی دنیا ټول شیان وی (چې په دی کی ټولی دفینی او خزانی هم راغلی) او (یوازی دانه

بلکه، ددي شيانو سره نورهم دغو مره شيان وي چي هغه ورکړي دقيامت دعذاب څخه خلاص سي نو بيا به هم دغه شيان هيڅکله ددوی څخه قبول نه کړل سي (او دعذاب څخه به خلاص نه سي بلکه) دوی لره به دردناك عذاب وي (بيا په عذاب کی ترداخليدو وروسته) ددی خبری خواهش (او آرزو) به کوي چي ددوږخ څخه (په يوډول) ووزي او (داخواهش به يي هيڅکله هم پوره نه سي او) دوی به ددی څخه هيڅکله ونه وتلي سي اودوی لره به هميشه عذاب وي (يعني په هيڅ ډول سره به نه ورڅخه سزاليری سي اونه به ورڅخه هميشه والی دسزاليری سي)

اوکوم سړی چي غلاوکی او (دغه ډول) کومه ښځه چي غلاوکړی نو (حکم يي دا دی چي ای حاکمانو) ددی دواړو رسته لاسونه (دمړوندڅخه) پريکړی د دوی د (دی) کار په عوض کی (او دا عوض) په ډول دسزا (دی) دالله ﷻ دطرفه څخه اوالله ﷻ لوی قوت والا دی (کومه سزا چي وغواړی مقرره کوي يي او) لوی حکمت والادی (چي مناسبه سزا منتخبه کوي) بياچي کوم سړی (دشرعی قاعدي موافق) توبه وکړی دخپل دی زياتی (يعني غلا کولو) څخه وروسته او (دآئنده دپاره) خپل عملونه برابرکړی (يعني غلا او نور نه کوي په خپله توبه قآئم وي) نو بيشکه الله ﷻ په (حال د) ده (په رحمت سره) به توجّه وفرمايي (چي په توبه سره به ورته تيره گناه معاف کړي اوپه توبه دقآئم پاته کيدو په وجه به ورباندی زياته مهرباني وفرمايي) بيشکه الله ﷻ لوی بخښنې والادی (چي دده گناه يي معاف کړه) لوی رحمت والادی (چي آئنده يي ورباندی لويه مهرباني وفرمايله، ای مخاطبه!) آياته نه پوهيږی (بلکه ټول پوه دی) چي دالله ﷻ دپاره ثابت دی، حکومت دټولو آسمانونو اودمځکی هغه چاته چي وغواړي سزا ورکوی اوچاته چي وغواړي معاف کوی يي اوالله ﷻ په هرڅه باندی پوره قدرت لرونکی دی.

معلومات اومسئلي: ددی ذکر سوو آيتونو څخه په مخکی آيتونوکی دداکی اوبغاوت شرعی سزا او ددی داحکامو تفصيل ذکر وو اومخ ته تردرو آيتونو وروسته دغلا دشرعی سزا بيان راروان دی ددی په مينځ کی په درو آيتونوکی دتقوٰی، اطاعت اوعبادت او جهاد طرف ته ترغيب دی اودکفر اوعناد اوگناهونو دتباه کاريو بيان دی، دقرآن کريم په دی خاص طرز باندی چي فکر وکړل سیٔ نومعلومه به سی چي دقرآن کريم عامه طريقه اوطرز دا دی چي دی محضی په حاکمانه ډول باندی دتعزير اوسزا قانون بيان کړی نه پريږدی، بلکه دتربيت اوپالنی په انداز کی ذهنونه دجُرمونو څخه دليری ساتلو دپاره هم هواروی دخدای پاك اوآخرت بيره اودجنّت هميشه پاته کيدونکی نعمتونه ورته را وړاندی کوی ددوی په زړونوکی دجُرمونو څخه نفرت پيدا کوی، دغه وجه ده چي اکثره دجُرم اوسزا دقانون څخه وروسته، اتَّقُوا اللهَ اونور بيا بيا راوړی، دلته يي هم په اول آيت کی د درو شيانو حکم کړی دی.

اول، اتَّقُوا اللهَ يعنی دالله ﷻ څخه وبيريږی، ځکه چي دالله ﷻ بيره هغه شی ده چي انسان په حقيقی ډول ره په پټه او ښکاره دگناهونو څخه منع کولی سی.

دوهم ارشاد دی، وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ يعنی دالله ﷻ نژديکت لټوی، لفظ دوسيلی د وَسْلٌ مصدر څخه مشتق دی چي معنی يي ...

تقريبًا په يوه معنى كې راځي، فرق يوازې دومره دى چې وَصْلٌ په صادسره مطلقًا دملاويدو اوپيوست كيدوپه معنى كې دى، او وَسْلٌ په سين سره درغبت اومحبّت په ډول دملاويدو دپاره استعماليږي ، په صحاح دجوهري او مفردات القرآن دراغب اصفهاني كې ددې تصريح ده، په دې وجه په صاد سره وُصله او وَصِيْله هرهغه شي ته ويل كيږي چې ددوو شيانوپه مينځ كې ميلان اوپيوستون پيدا كړي، برابره خبره ده كه دغه ميلان اوپيوستون په رغبت اومحبّت سره وي اوكه په بل صورت سره وي اوپه سين سره دلفظ (وسيله) معنى هغه شي دى چې يودبل سره په رغبت اومحبّت يوځاى كړي (لسان العرب، مفردات امام راغب)

دالله ﷻ طرف ته وسيله هرهغه شي دى چې بنده په رغبت اومحبّت سره خپل معبودته نژدې كړي، پردې بناء تير نيكان صحابه اوتابعين په دې آيت كې دوسيلې تفسير په عبادت، نژديكت، ايمان اونيك عمل سره كوي، په روايت دحاكم حضرت حذيفه فرمايي چې دوسيلې څخه مراد نژديكت اوعبادت دى اوابنِ جرير دحضرت عطآء، مجاهد، حسن بصري اونورو څخه هم دانقل كړې ده .

او ابن جرير اونورو دحضرت قتادة څخه ددې آيت تفسير دانقل كړى دى ، تَقَرَّبُوْا اِلَيْهِ بِطَاعَتِهٖ وَالْعَمَلِ بِمَا يُرْضِيْهِ يعنى دالله ﷻ طرف ته نژديكت حاصل كړئ دهغه درضامندۍ اوفرمان بردارۍ په كار كولوسره ، نو په دې وجه دآيت دتفسير خلاصه دا سوه چې دالله ﷻ نژديكت ولټوئ په ايمان اونيك عمل سره .

اودمسندِ احمدپه يوه صحيح حديث كې دي چې نبي كريم ﷺ فرمايلي دي، وسيله يوه اعلى درجه ده دجنت چې تردې پورته بله درجه نسته ، تاسې دالله ﷻ څخه سوال كوئ چې دغه درجه ماته را كړي .

اودصحيح مُسلم په يوه روايت كې دي چې نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې كله اذان كوونكى اذان كوي نوتاسې هم هغه كلمې واياست كومې چې اذان كوونكى يې وايي تر دې وروسته پرما درود واياست اوزما دپاره دوسيلې دعا كوئ .

ددې احاديثو څخه معلومه سوه چې وسيله يوه خاصه درجه ده دجنت چې په نبي كريم ﷺ سره خاص ده او په ذكر سوي آيت كې هم مؤمن ته دوسيلې طلب كولو اولټولو حكم په ظاهره ددې خصوصيّت سره منافي دى ، ليكن جواب يې ښكاره دى ، چې لكه څنګه چې دهدايت اعلى مقام دنبي كريم دپاره خاص دى او ده ﷺ په ددې دپاره هميشه دعا كوله ، مګر ددې ابتدايي او درميانه درجې دټولو مؤمنانو دپاره عامې دي ، دغه ډول دوسيلې اعلى درجه دنبي كريم ﷺ دپاره خاص ده اوتردې لاندې درجې دټولو مؤمنانو دپاره دده ﷺ په واسطه او ذريعه سره عامې دي .

حضرت مجدّد الف ثاني رحمه الله په خپلو مكتوباتو كې اوقاضي ثنآء الله پاني پتي رحمه الله په تفسير مظهري كې په دې باندې خبرداري فرمايلې دي چې په لفظ دوسيله كې دمحبّت او رغبت دمعنى په شامليدو سره دې طرف ته اشاره ده چې دوسيلې په درجو كې ترقي دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ په محبت باندې موقوفه ده ، اومحبّت پيدا كيږي په تابعدارۍ دسنتو، څكه چې دالله ﷻ ارشاد دى ، فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ : په دې وجه څومره چې څوك په خپلو عبادتونو معاملو اخلاقو او دژوند دطريقو په ټولو اړخونو كې

دنبی کریم ﷺ دسنتو تابعداری کوی دومره به دالله ﷻ محبّت ده ته حاصلیږی او دی به په خپله الله ﷻ ته نژدی اومحبوب سی ، او څومره چی محبّت زیاتیږی ، دومره به الله ﷻ ته نژدیکت حاصلیږی .
دلفظ دوسیلی دلغوی تشریح او دصحابه وو اوتابعینو دتفسیر څخه چی کله دا معلومه سوه چی هرهغه شی کوم چی دالله ﷻ درضا او نژدیکت ذریعه جوړیږی هغه دانسان دپاره الله ﷻ ته دنژدی کیدو وسیله ده ، په دی کی لکه څنګه چی ایمان اونیك عمل داخل دی ، دغه ډول دپیغمبرانو اوصالحانو سره صحبت اومحبّت په کښی هم دا خل دی چی دغه هم دالله ﷻ درضا داسبابو څخه دی او په دی وجه دوی وسیله جوړول اودالله ﷻ څخه سوال صحیح سو ، لکه چی حضرت عُمر ؓ دقحطی په زمانه کی حضرت عباس ؓ وسیله جوړکی ، دالله ﷻ څخه یی دباران دُعا وغوښته اوالله ﷻ قبوله کړه .
او په یوه روایت کی نبی کریم ﷺ په خپله یوه نابینا صحابی ؓ ته داسی ددُعا غوښتلو ښوونه کړی ده ،
اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُكَ وَاَتَوَجَّهُ اِلَیْكَ بِنَبِیِّكَ مُحَمَّدٍ نَّبِیِّ الرَّحْمَةِ (منار)
په ذکر سوی آیت کی یی اول دتقویٰ ښوونه وکړه ، بیاپه الله ﷻ باندی دایمان اونیك عمل په ذریعه دنژدیکت حاصلولو ، په آخرکی ارشاد فرمایی ، وَجَاهِدُوْا فِیْ سَبِیْلِهٖ یعنی جهادکوی دالله ﷻ په لاره کی که څه هم چی په نیك عمل کی جهاد هم دا خل وو ، لیکن په نیکوعملونوکی دجهاد داعلیٰ مقام ښوولو دپاره یی دده جلا ذکر وکی ، لکه چی په حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، وَذِرْوَةُ سَنَامِهِ الْجِهَادُ یعنی داسلام لوړمقام جهاد دی ، بل دلته جهادپه اهمیّت سره دذکر کولو کی دا حکمت هم دی ، چی په تیرو سوو آیتونو کی دمځکی دفساد حراموالی اوناجائز والی او ددی دنیا اوآخرت دسزاګانو بیان راغلی وو نو جهادهم په ښکاره اعتبار سره دمځکی دفساد صورت معلومیږی ، په دی وجه ممکنه وه چی څوك ناخبره دجهاد او فساد فرق ونه پیژنی ، په دی وجه یی دمځکی دفساد منع کولو څخه وروسته دجهاد حکم په اهمیّت سره بیان کی ، د دواړو فرق یی ښکاره کی په لفظ د فِیْ سَبِیْلِهٖ سره یی ورته اشاره وفرمایله ، څکه چی په ډاکه بغاوت اونوروکی چی کوم قتل اوقتال اومال لوټیږی ، هغه یوازی دخپلو ذاتی غرضونو اوخواهشونو اوذلیلو مقصدونو دپاره وی ، او په جهاد کی که خبره دی ته ورسیږی هم نو دا یوازی دالله ﷻ دکلمی دلوړولو اوظلم اوزور ورکولو دپاره وی چی دمځکی اودآسمان فرق یی دی .
په دوهم او دریم آیت کی دکفر اوشرك اودګناه لوی وبال په داسی طریقه سره ښوول سوی دی چی که لږ فکر ورباندی وکړل سی نو دغه به دانسان په ژوندکی یو ډیر لوی انقلاب راولی او دکفر، شرك اوګناه ټولو په پریښوولو به یی مجبوره کوی .
هغه دا ده چی په عام ډول سره انسان چی په کومو ګناهونوکی اخته وی دغه دخپلو خواهشونو اوضرورتونو یاداهلِ اوعیال دخواهشونو دپاره وی او دا ټول دمال او دولت دجمع کولو دپاره وی او دمال او دولت په جمع کولوکی دحرامو اوحلالو دفرق کولو څخه پرته اخته وی ، په دی آیت کی الله ﷻ دده ددی بدمستی دعلاج دپاره وفرمایل چی نن ددی څو ورځو ژوند دپاره او ددی دراحت حاصلولو

ددی ناجائز خواهش انجام دا دی چی دقیامت عذاب چی کله مخ ته راسئ نو دغه وخت که دا خلگ وغواړي چی په دنیاکی حاصل کړی مال ، دولت اوساز اوسامان ټوله په فدیه کی ورکړی ځان دعذاب څخه خلاص کړی نو دا ممکنه نه ده ، بلکه فرض کړه که دټولی دنیا مال او دولت اوټول سامان دغه یوه سړی ته ورسیږی اوبیا په دی لاهم بس والی نه وی دغومره مال نور هم ورسره یوځای سی او دا ټول دخپل ځان دعذاب څخه دخلاصولو دپاره فدیه کول وغواړی نوهیڅ شی به یی قبول نه وی ، او دی به دآخرت دعذاب څخه خلاص نه سی .

په دریم آیت کی یی دا هم ښکاره کړه چی دکفارو دا عذاب به دآئمی وی چی دوی به ددی څخه هیڅکله خلاصوالی پیدا نه کی .

په څلورم آیت کی بیادجرمونو دسزاګانو طرف ته بیرته ستنیدل وسوه او دغلا دشرعی سزا بیان یی وکی دشرعی سزاګانو دری قسمونه چی مخکی بیان سوی دی دغلا سزا په دی قسم حدودوکی داخله ده ، ځکه چی قرآن کریم دا سزا په خپله مقرره کړه ، دحاکمانو رایی ته یی پاته نه کړه اودالله ﷻ دحق په ډول یی مقرره کړه ، په دی وجه دی ته حد دغلاوایی ، په آیت کی ارشاد دی ، وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوْا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ : یعنی دغلا کوونکی سړی اوغلا کوونکی ښځی لاس پریکړی د دوی دکار په بدله کی اوالله ﷻ زورور حکمت والا دی .

دلته دا خبره دفکر قابله ده چی دقرآن په حکمونوکی په عام ډول سره خطاب نارینهووته وی اوښځی هم په هغه کی تبعًا شاملی وی ، لمونځ ، روژه ، حج ، زکوٰة اوپه ټولو احکامو کی دقرآن اوسنت دغه أصول دی ، لیکن دغلاپه سزا کی او دزناپه سزاکی یی یوازی دنارینه وو په ذکر کولو باندی بس والی ونه کی بلکه دواړه قسمونه یی جلا جلا کړل او حکم یی وفرمایی ، ددی وجه داده چی معامله دحدودو ده چی په معمولی غوندی شُبهه باندی ساقطیږی ، په دی وجه یی دښځو ذکرجلا وکی اووضاحت یی وفرمایی .

دوهمه خبره دلته دفکر قابله دا ده چی دسرقی دلفظ لغوی معنی اوشرعی تعریف څه دی؟ په قاموس کی دی چی یو سړی دبل چامال دیوه محفوظ ځای څخه بغیر دهغه داجازت څخه واخلی دی ته سرقه (یعنی غلا) وایی دا ددی شرعی تعریف دی او ددی تعریف په بنآء سره دسرقی دثابتیدو څوشیان ضروری سوه .

اول دا چی دغه مال دیو فرد یاټولی ذاتیِ ملکیّت وی ، دغلا کوونکی نه په دی کی ملکیّت وی ، نه دملکیّت شبهه وی اونه داسی شیان وی چی په هغه کی دعوامو حقونه برابر وی لکه دعامی فآئدی اداری او ددی شیانو څخه دا معلومه سوه چی که یو چا یو داسی شی واخیستی چی دده ملکیّت یادملکیّت شُبهه پکښی وی یاپه کښی دعوامو حقونه برابر وی نوحد دسرقی به په ده نه سی جاری کیدی ، حاکم به ورباندی دخپل حق خیال مناسب تعزیری سزاجاری کوی .

دوهم شی دسرقی په تعریف کی دمال محفوظ کیدل دی یعنی په مکان کی یی ژرنده کول یادچوکیدار په ذریعه یی ساتل ، نوکوم مال چی په محفوظ ځای کی نه وی اوڅوك یی پورته کړی نو په ده هم دسرقی حد نه جاری کیږی اوکه دمال په محفوظ کیدو کی شُبهه هم راسی ، نو هم به حد ساقط سی ، دګناه او

تعزيري سزا معامله جلا ده.

دريم شرط بي اجازته پورته کول دي، نو دکوم مال درا اخيستلو يا استعمال کولو چي چاته اجازت ورکړل سوي وي که هغه بالکل يو سي نو هم دسرقي حد نه جاري کيږي او که داجازت يوه شُبهه غونډي پيداسي نو هم به حد ساقط سي.

څلورم شرط په پټه وړل دي، څکه چي دبل مال په ډاګه لوټ کړل سي نو هغه سرقه نه ده بلکه ډاکه ده چي سزايي مخکي بيان سويده، مقصد دادي چي په پټه نه وي، نوحد دسرقي وربانديني نه سي جاري کيدي.

ددي ټولو شرطونو دتفصيل اوريدو څخه به داتاسي ته معلومه سوي وي چي زمونږ په عُرف کي کوم شي ته غلا ويل کيږي دا يوعام او وسيع مفهوم دي ددي پرټولو افرادو باندي دسرقي حديعني دلاس پريکولو سزا شرعاً نه سي جاري کيدي بلکه دغلا به يوازي په هغه صورت باندي دا شرعي حد جاري کيږي په کوم کي چي دا ټول شرطونه موجود وي.

ددي سره به تاسي دا معلومه کړي وي چي په کومو صورتونو کي دغلا شرعي حد ساقطيږي، نو دا لازمه نه ده چي مجرم دي آزاد پريښوول سي، بلکه دوخت حاکم به ده ته دخپل فکر برابر دده په نزد په مطابق تعزير سزا ورکوي چي دبدني دُرّو په صورت کي هم کيدي سي.

دغه ډول دا دي هم نه ګڼل کيږي چي په کومو صورتونوکي ديوه شرط نه پيدا کيدو په وجه سره دسرقي شرعي حدجاري نسو نوګوندي دغه شي به شرعاً جائز اوحلال وي؟ څکه چي مخکي بيان سوي ده چي دلته دګناه او دآخرت دعذاب ذکر نسته، ددنيوي سزا او هغه هم ديوه خاص قسم سزا ذکر دي، دغسي خو ديو چا مال بغير دهغه دزړه دخوشحالي څخه په هر ډول سره چي يووړل سي نو حرام دي او دآخرت دعذاب واجبوونکي دي، لکه چي دقرآن کريم په آيت، لَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ کي ددي وضاحت موجود دي.

دلته دا خبره هم دذکر قابله ده چي په غلاکي دقرآن کريم کم الفاظ راغي هم دغه دزناپه سزاکي دي، ليکن دغلاپه معامله کي دسړي ذکرمخکي اودښځي ذکر وروسته دي اوپه زناکي ددي برعکس دښځي ذکراول دي دغلاپه سزاکي ارشاد دي، اَلسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ او دزناپه سزاکي فرمايي، اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ ددي ترتيب دچپه کولو حکمتونه تفسيرليکونکوصاحبانو ډيرليکلي دي په دي کي دايوه خبره ډيره په زړه لګيدونکي ده چي دغلا جُرم دښځي په نسبت دسړي دپاره زيات سخت دي څکه چي ده ته الله ﷻ دکسب او معاش هغه قوت ورکړي دي چي ښځي ته نه دي حاصل، نو چي دکسب اومعاش د دومره خلاصو دروازو سره بياهم دي دغلاپه ذليل جُرم کي اخته کيږي، دا د ده جُرم زياتوي او دزنا په معامله کي ښځي ته الله ﷻ دطبعي شرم اوحياسره داسي چاپيريال ورکوي چي ددي ټولو شيانو په موجودګي کي ددي داسي بې حيايي کول ددي دپاره زيات جُرم دي، په دي وجه په غلاکي دسړي ذکر اول دي اوپه زنا کي دښځي.

دذکرسوي آيت په الفاظوکي دغلا دشرعي سزا بيانولو څخه وروسته دوي جُملي ارشاد فرمايي، يوه جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا يعني داسزا بدله ده د دوي دبد عملي دوهمه جُمله فرمايي، نَكَالًا مِّنَ اللّٰهِ په دي کي دوه

لفظونه دی نَكَالًا او مِنَ اللّٰهِ دلفظ دنكال معنی په عربی لغت کی دداسی سزا ده چی ددی په لیدو سره نور خلگ هم عبرت اخلی ، او دداسی جُرم کولو څخه منع سی ، په دی وجه دنَكَال ترجمه زمونږ دمحاوری موافق عبرتناکه سزا سوه ، په دی کی اشاره ده چی دلاس پریکولو سخته سزا په یوه خاص حکمت باندی بنآء ده ، چی په یوه باندی سزا جاری سی نو ټول به بیریږی او دا قبیح جرم به بندسی ، بل لفظ دمِنَ اللّٰهِ یی زیات کی ، دیوه مهم مضمون طرف ته یی اشاره وکړه هغه دا دی ، چی دغلا دجُرم دوه۲ حیثیتونه دی یو دا چی ده دبل انسان مال بغیر دحق څخه واخیستی چی دایی په هغه ظلم وکی ، دوهم دا چی ده دالله ﷻ دحکم خلاف ورزی وکړه په اول حیثیت سره داسزا دمظلوم حق دی اوددی په بنآء سره که دی معافی وکړی نومعاف به سی، لکه دقصاص په ټولو مسئلو کی چی داسی عمل کول کیږی، په دوهم حیثیت سره داسزا دالله ﷻ دحق په خلاف ورزی کولوسره ده، نوپه دی بنآء سره چی دکوم سړی څخه یی غلاکړی ده که هغه یی معاف هم کړی خونه معاف کیږی، ترڅوچی په خپله الله ﷻ یی معاف نه کړی ، کوم ته چی په اصطلاح دشرع کی حدیا حدود ویل کیږی ، په لفظ د مِنَ اللّٰهِ سره یی ددی دوهم حیثیت تعین وکی او دی طرف ته یی اشاره وفرمایله چی دا سزا حد دی ، قصاص نه دی یعنی دسرکاری جُرم په حیثیت سره دا سزاورکړل سوی ده په دی وجه دچا څخه چی یی غلاکړی ده دهغه په معاف کولوهم سزا نه معاف کیږی .

دآیت په آخرکی یی ، وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ وفرمایل ددی شبهی جواب یی ورکی چی نن صباپه عام ډول سره دخلگو پرژبه ده چی داسزا ډیره سخته ده اوځینی بی شرمه ناخبره خوددی څخه هم باك نه کوی چی وایی «دا وحشیانه سزا ده» نعوذ بالله منه ، اشاره یی دی طرف ته وفرمایله ، چی ددی سختی سزا منتخب کول محضی په دی وجه باندی نه دی چی الله ﷻ قوی او زورور دی بلکه پردی بنآء باندی هم دی چی دی حکیم دی ، کومو شرعی سزاګانو ته چی نن صبا دیورپ عاقلان سختی او وحشیانه وایی د دوی دحکمت او ضرورت او دفآئدو بحث به ددی آیتونو دتفسیر څخه وروسته په تفصیل سره راسی .

په دوهم آیت کی یی ارشاد وفرمایی ، فَمَن تَابَ مِن بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللّٰهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ یعنی کوم سړی چی دخپلی بدعملی اوغلا څخه واپس سی او دخپل عمل اصلاح وکړی نو الله ﷻ به دی معاف کړی ځکه چی الله ﷻ ډیر بخښنی والا او مهربانه دی .

دډاکی شرعی سزا دکومی چی بیان څو آیتونه مخکی راغلی دی ، په دی کی هم دمعافی ذکر دی او دغلا تر سزا وروسته هم دمعافی ذکر دی ، لیکن دواړه ځایه دمعافی په بیان کی یوخاص فرق دی او ددی فرق پربنآء په دواړو سزاګانو کی دمعافی مطلب دفقهاوو په نزد مختلف دی، دډاکی په سزاکی خو الله ﷻ په ډول داستثنآء ذکر وکی ، إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ چی ددی حاصل دا دی چی دډاکی کومه شرعی سزا چی په آیت کی ذکر ده دهغه څخه دا صورت مستثنٰی دی چی په ډاکوګانو باندی دحکومت دواك راتلو اوتر ګرفتارولو مخکی چی توبه وکاږی نو دا شرعی سزا به ورته معاف سی او دغلا تر سزا وروسته چی دکومی معافی ذکر دی په دی کی ددی دنیوی سزا څخه استثنآء نسته ، بلکه دآخرت په اعتبار سره ددوی دتوبی قبلیدو بیان دی، چی ددی طرف ته په : فَإِنَّ اللّٰهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ کی اشاره

موجوده ده چې دوخت حاکمان به ددې توبې په وجه شرعي سزانه معاف کوي ، بلکه الله ﷻ به د دوی جُرم معاف کړي دآخرت دسزا څخه به يې خلاص کړي په دې وجه باندي فقهآء صاحبان تقريبًا په دې باندي متفق دي چې ډاکوکه ترگرفتاره کيدو مخکې توبه وکړي نو دډاکې شرعي سزا به په ده جاري نه وي ليکن غل که ترغلاکولوو روسته ترگرفتاره کيدو مخکې يا وروسته توبه وکښله نودسرقې حد چې ددنيا سزاده هغه به معاف نه وي اودگناه نه معاف کيدل اودآخرت دسزا څخه خلاصيدل ددې منافي نه دي .

په وروسته آيت کې يې ارشاد وفرمايي .

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ .

يعنې آياتاته معلومه نه ده چې دآسمانونو اومځکې حکومت اوباچهي يوازې دالله ﷻ ده او دهغه داشان دي چې چاته وغواړي عذاب ورکوي چاته چې وغواړي بخښي يې او الله ﷻ په هرڅه قادر دي .

ددې آيت تړون اومناسبت دتيرو آيتونو سره دا دي چې په تيرو آيتونوکې دډاکې اوغلا دشرعي حدونوچې دلاس اوپښې دپريکولو يا يوازې دلاس دپريکولو سخت حکمونه دي په ظاهري نظرکې داحکمونه دانساني شرافت اوده داشرف المخلوقات کيدوسره منافي دي، ددې شُبهې دليرې کولو دپاره په دې آيت کې الله ﷻ اول دا وفرمايل چې زه دټول جهان دپاره حقيقي مالك يم بيايې دخپل قادر مطلق کيدو ذکر وفرمايي اوددې په مينځ کې يې داارشاد وفرمايي چې هغه يوازې سزا اوعذاب نه ورکوي ، بلکه معاف کول هم کوي اوددې معافي اوسزا دار اومدار دده پرحکمت باندي دي، ځکه چې هغه لکه څنگه چې مالك مطلق اوقادرِ مطلق دي، دغه ډول حکيم مطلق هم دي، لکه څنگه چې دهغه دقدرت اوسلطنت احاطه ديوه انسان طاقت نه سي کولی دغه ډول دهغه دحکمتونو پوره احاطه هم دانسان عقل او دماغ نه سي کولی اوپه اُصولوسره غور اوفکر کوونکو ته په قدر دکفايت څه علم هم حاصليږي چې په دې سره د دوی زړونه مطمئن کيږي ، داسلامي سزا گانو په باره کې ديورپ والاوو او د دوی دتهذيب او تعليم څخه دمتاثرو خلگو دا عام اعتراض دي چې دا سزاگانې سختې دي اوځينې عاقبت ته نه فکرکوونکي خوداخبره هم کوي چې داسزاگانې وحشيانه اودانساني شرافت څخه خلاف دي ددې په اړوند خو اول دا خبره خپل مخ ته کښيږدی کومه چې اول بيان سوې ده چې قرآن کريم يوازې دڅلورو جرمونو سزاگانې په خپله مقررې اومعيّنې کړي دي چې دشريعت په اصطلاح کې ورته حدويل کيږي، دډاکې سزارسته لاس اوچپه پښه پريکول، دغلا سزا رسته لاس دمړوند څخه پريکول، دزنا سزا په ځينو صورتونوکې سل دُرّې وهل اوپه ځينوکې سنگسارول اوقتلول، دزنا ددرواغو تهمت پرچا باندي دلگولو سزا اتيا۸۰ دُرّې، پنځم شرعي حد دشرابو چيښلودي چې په اجماع دصحابه ووسره اتيا ۸۰ دُرّې مقررې سوې دي، ددې پنځو جُرمونو څخه ماسوا دنورو ټولو جُرمونو سزا دوخت دحاکم ورايې ته سپارل سوې ده ، چې جُرم اومجرم اوچاپيريال ته نظر وکړي څومره اوڅنگه چې وغواړي سزادې ورکړي، په دې کې داهم کيدی سي چې دسزاگانو دحدونو اوتعين څه خاص نظام دعالمانو اواهل الرّای په مشوره مقرر کړي قاضي ...

داسمبلیوپه ذریعه متعین کړه کیږي اوقاضي یاجج دمقررو سرو حدونو دننه سزاجاري کوي، البته په دی پنځو جرمونوکی چی سزاګانی یی په قرآن یاپه اجماع سره مقرري سوي دي اوپه دی کی یوفرد یاټولی یااسمبلی ته دادل بدل کولو څه اختیار نسته مګرپه دی کی هم که دمجرم ثبوت دشریعت پر مقرري کړي ضابطي دشهادت سره ونه سي یادجُرم ثبوت خو پیدا سی مګر په دی جُرم باندی چی په کومو شرطونو سره دا سزا جاري کړه کیږي ، هغه شرطونه مکمل نه وي اونفسِ جُرم دقاضي یاجج په نزد باندی ثابت وي، نوپه دی صورت کی هم شرعي حدنسي جاري کیدی، بلکه تعزیري سزابه ورکول کیږي.

ددی سره داشرعي ضابطه هم مقرره اومنل سویده چی دشبهی فآئده مجرم ته رسیږي، دجُرم په ثبوت یادجرم په شرطونوکی چی په څه شی کی شُبهه لویږي، نوشرعي حد ساقطیږي، لیکن چی دنفسِ جرم ثبوت وسی نو تعزیري سزابه ورکول کیږي، ددی څخه معلومه سوه چی په دی پنځو جُرمونوکی ډیر صورتونه داسی راوزي چی شرعي حدود په کښی نه سی نافذ کیدی ، بلکه تعزیري سزابه دحاکم په رایی سره ورکول کیږي ، تعزیري سزاګانی چی کله اسلام نه دي متعیني کړي ، بلکه دهري زماني اوهر ماحول مطابق دعامو ملکونو دقوانینو په شان په دی کی ادل بدل اوکمي او زیاتي کول کیږي ، په دی وجه په دی باندی هیڅاته دهیڅ اعتراض ځای نسته ، اوس بحث یوازي په پنځو سزاګانو او د دوی هم په خاصو صورتونو کی پاته سو، دمثال په ډول غلا راواخلی اووګوري چی په اسلامي شریعت کی دلاس پریکولو سزامطلقي پرهره یوه غلانه عآئده کیږي کمی ته چی په عام عُرف کی غلا ویل کیږي، بلکه هغه غلاچی دغله لاس پکښی پریکول کیږي دهغی یوخاص تعریف دی چی تفصیل یی مخکی تیرسوی دی ، چی دچا مال دمحفوظ ځای څخه چی دحفاظت سامان مات کړي اوپه ناجآئزه طریقه یی په پټه راوباسي:اویوپی سی، ددی تعریف په بنآء سره ډیر صورتونه چی په عُرف کی ورته غلا ویل کیږي، دغلا دحد دتعریف څخه ایستل کیږي مثلاً دمحفوظ ځای دشرط څخه معلومه سوه چی دعامو عمومي ځایونو مثلاً مسجد، عیدګاه، پارك، کلب، استیشن، ویټنګ روم (دانتظار کوټه) ریل، جهاز اونورو کی ایښوول سوي مال پټ کړي یاددرختو څخه میوي وشکوي پټي یي کړي یادګبین غلا وکړي، نوپرده حددسرقي نه جاري کیږي، بلکه دعامو ملکونو دقوانینوپه شان تعزیري سزابه ورکول کیږي، دغه ډول هغه سړي چی کورته دراتلواجازت ورلره ورکړل سوي وي، برابره خبره ده که نوکروي، که مزدور او بنا یابل دوست اوخپل وي، دی که ددی ځای څخه یوڅه شي یوسي نوکه څه هم چی داپه عامه غلاکی داخل اودتعزیري سزا لائق دي لیکن دلاس پریکولو شرعي سزاپرده نه سی جاري کیدی، ځکه چی دی کورته په اجازت سره داخل سوی دی ، دده په حق کی حفاظت مکمّل نه دی.

دغه ډول که یوچا دبل چاجیب پری کی یایی دلاسونو څخه کالي یاپیسي وتښتولي یایی په دوکه دیوچا څخه څه واخیستل یاپر امانتونو باندی منکرسو، داټول شیان حرام اونا جآئزدي اوپه عامو غلاګانوکی خامخا داخل دي، مګر ددی ټولو سزا تعزیري ده چی دحاکم پررایی باندی موقوفه ده، دشرعي غلاپه تعریف کی نه ده داخل، په دی وجه په دی لاس نه پری کیږي، دغه ډول دکفن کښ لاس هم نه پریکول

کیږي، ځکه چي اول خو دغه محفوظ ځای نه دی، دوهم کفن دمړي ملکیّت نه دی، البته دده داکار سخت حرام دی، پرده تعزیري سزادحاکم درایې موافقه جاري کړل کیږي، دغه ډول که یوچا په مشترك مال کي غلا وکړه چي دده هم یوڅه حصه په کښي وه، برابره خبره ده که دمیراث مشترك مال وو اوکه دتجارت شریك مال وونوپه دې صورت کي داخیستونکي هم یوڅه حصه په دې کي شامله ده، ددې ملکیت دشُبهې په وجه شرعي حد ساقطیږي ، تعزیري سزا به ورکول کیږي .

دا ټول شرطونه دجُرم ترتکمیل لاندې راځي چي سرسري نقشه یې تاسي ولیده اوس یوبل شي دثبوت دپاره مکمّل کوونکي دی، دحدودو په نافذ کولو کي اسلامي شریعت دشهادت ضابطه هم دعامو معاملو څخه جلا اوډیره داحتیاط جوړه کړیده، دزناپه سزا کي ددوو شاهدانو پرځای یې دڅلورو شاهدانو شرط مقررکړی دی اوهغه هم چي داسي عیني شاهدي ورکړي چي هیڅ مشتبه لفظ په کښي نه وي ، دغلا اونورو په معامله کي که څه هم چي دوه شاهدان کافي دي، مګرددې دوو دپاره یې دشهادت پرعامو شرطونو سربیره څه نور شرطونه هم عائد کړي دي، مثلاً په نورو معاملوکي دموقعي دضرورت په وخت کي قاضي ته دا اختیار ورکړل سوی دی چي دیوه فاسق سړي په باره کي که قاضي ته دا اطمینان وسي چي داسړی که څه هم چي عملي فاسق دی خودرواغ نه وایي نوقاضي یې شاهدي قبلولی سي ، لیکن په حدودوکي قاضي ته دده دشاهدي قبلولو اختیار نسته، په عامو معاملوکي دیوه سړي اودوو ښځوپه شاهدي سره فیصله کیدای سي، مګر په حدودوکي ددوو سړیانو شاهدي ضروري ده، په عامو معاملوکي اسلامي شریعت موده تیریدو ته څه عذرنه دی مقررکړی په معامله کي چي هرڅومره وخت تیر سي او وروسته بیاڅوك شاهدي ورکي، نوقبلیدی سي، لیکن په حدودوکي که فوري شاهدي ونه سي، بلکه یوه میاشت یازیات صبروکي اوبیاشاهدي وکي نوقبوله به نه وي .

دغلادحد دنافذ کولو کوم شرطونه چي دا وخت بیان سول دا ټول دفقه حنفي دمستند کتاب ، بدائع الصنائع څخه را اخیستل سوي دي .

ددې ټولو شرطونو حاصل دادی چي شرعي حد یوازې په هغه صورت کي جاري کیدی سي کله چي دپاك شریعت دمقررې ضابطې مطابق جُرم هم مکمّل وي اوثبوت یې هم مکمّل وي اومکمّل هم داسي چي یواړخ یې هم مشتبه پاته نسي، ددې څخه معلومه سوه چي اسلامي شریعت کوم ځای چي ددې جُرمونو سزاګاني دحکمت پرمقتضاء باندې سختي مقررې کړې دي، هلته یې دشرعي حدونوپه نفاذکي هم انتهایي احتیاط کړی دی دحدودو دشهادت ضابطه یې هم دعامو معاملو دشهادت ترضابطې مختلفه اوډیره پر احتیاط باندې بناء کړیده، په دې کي که یوه ذرّه غوندې هم کمی راسي نوشرعي حدپه تعزیري سزا بدلیږي، دغه ډول که دجُرم دمکمل کیدوپه سلسله کي کمه کمي پیداکړل سي نوبیاهم شرعي حدساقط سي، تعزیري سزا ورکول کیږي، په دې وجه شرعي حدونه یوځای کله کله نافذ کیږي، په عامو حالاتوکي دحدودو جُرمونه هم په تعزیري سزاګانو کي بدلیږي، لیکن کله چي یوځای جُرم دثبوت سره مکمل سي که څه هم چي یوپه سلوکي هم وي نوسزا ډیره سخته اوعبرتناکه ورکول کیږي چي ددې هیبت

دخلګو پرزړونو اود ماغونو باندې مسلط سي اودغه جُرم ته په نژدې کېدو سره يې ببايدن ولړزېږي اود همېشه دپاره دجُرمونو دبنديدو اودعام امن راتلو ذريعه جوړيږي، په خلاف ددې موجوده تعزيري سزاګانو اوقوانينو چې دکسبي مجرمانوپه نظرکې داېوه لوبه ده چې ډېر په خوشحالي سره يې دوي کوي، په بنديخانه کې ناست وي اودآئنده جرمونو کولو دپاره ښه خوندور اوښايسته پروګرامونه جوړوي، په کومو ملکونوکې چې شرعي حدونه نافذ کړه کيږي، دهغوي دحالاتو که معاينه وکړل سي نوحقيقت به معلوم سي چې هلته به نه يوځاى تاسي دخلګو ډېر لاسونه پرېکړي ووينې اونه به په کلونوکي يوځاى دسنګساري واقعه وليدل سي، ليکن ددې شرعي سزاګانو داسې هيبت په زړونوکې ناست وي چې هلته دغلا، ډاکې اوبې حيايي نوم په سترګونه ليدل کيږي، دسعودي عرب دحالاتو څخه عام مسلمانان سيده په سيده خبردي، څکه چې دحج اوعُمرې په سلسله کې دهرې طبقې اوهرملك خلګ هلته حاضري ورکوي، په ورځ کې پنځه واره هرسړى داويني چې دګانونه خلاص ولاړوي دلکونو روپوسامانونه په کښې پراته وي اومالکان يې بغير ددګان بندولو څخه دلمانځه په وخت کې حرم شريف ته ځان رسوي اوښه په اطمينان سره لمونځ ادا کوي اوبيارا ځي دده هيڅکله هم داشك نه راځي چې دده ددکان څخه به يوشي ورك سوى وي اوبيا داديوى ورځي خبره هم نه ده عُمرونه په دې کې تيرېږي، ددُنيا ديوه مهذب ملك معاينه وکړئ نوبياوګورئ چې په يوه ورځ کې به په سوونو غلاګانې او ډاکې وسي.

دانساني تهذيب اوانساني حقونو دعوه لرونکي عجبه دي چې پرمجرمانو باندې رحم کوي، مګر پرټول انسانيت باندې رحم نه کوي دکومو ژوندچې دې مجرمانوپه اورکې اچولي دي، حقيقت دادى چې پريوه مجرم باندې بيره کول پرټول مخلوق ظلم کول دي او دعام امن دخرابولو ترټولو لوى سبب دي، همداوجه ده چې رب العالمين ﷻ چې نيکو، بدو، متقيانو، اولياوو، کافرانواو فاجرانو ټولولره رزق ورکوي، مارانو، لړمانو، زمريو، شرمښانو اونورو لره رزق ورکوي اودچارحمت چې پرټولو باندې عام دي، هغه چې کله شرعي حدونه په قرآن کې نازل کړل، نو ددې سره يې دا هم وفرمايل، وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ يعني دالله ﷻ په حدودو جاري کولوکې په دې مجرمانو هيڅکله بيره (يعنى زړه سوى) مه کوى، اوبل طرف ته يې قصاص دعالَم انساني ژوند مقررکړې دى، وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ معلوميږي چې داسلامي حدونو خلاف کوونکي داګرسره نه غواړي چې جُرمونه دې بندسي، که نه وي نوترکمه ځايه پورې چې درحمت اوشفقت معامله ده هغه تراسلامي شريعت زياته څوك ښوولاى سي، چاچې په عيني ميدانِ جنګ کې دخپلو قاتلانو دښمنانوحق ساتلي دي اوحکم يې کړى دى چې ښځه مخ ته درسي نو لاس ورڅخه بندکړې، کوچنيان چې مخ ته درسي نولاس ورڅخه بندکړې، بو ډا چې مخ ته درسي نولاس ورڅخه بندکړې، دکفارو مذهبي عالِم چې ستاسې خلاف په جنګ کې شريك نه وي، دخپل طرزپه عبادت کې مشغول وي، نودې مه قتلوى.

اوترټولو عجيبه خبره داده چې پردې اسلامي سزاګانو داعتراض دپاره دهغو خلګو ژبې ښوري دکومو لاسونه چې تراوسه پورې دهيروشيما دلکونوبې ګناه، بې قصوره انسانانو په وينو رنګين دي، دکوموپه

زړه کې چې شاید هیڅکله هم دجنګ اومقابلې تصوړنه وو راغلې، په دوی کې کوچنیان، ښځې، بوډاګان ټول شامل دي او دکوموچې دغضب اور دهیروشیما په حادثه سره هم یخ سوی نه دی، بلکه روزانه ترخطرناك لادخطرناك نوی بمانو په جوړولو اوتجربو کولوکې مشغول دی، مونږ به ددې څخه پرته نورڅه ووایوچې الله ﷻ دي ددوی دسترګو څخه دخود غرضی پردې لیرې کړی اوپه دُنیاکې دې دامن قائمولو صحیح اسلامی طریقو وطرف ته ددوی هدایت نصیب کړی. آمین

يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْكُفْرِ مِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟

ای رسول ! غم مه کوه دهغوچې په څغستا لوېږي په کفر کې هغه خلق چې وایي مونږ

ءَامَنَّا بِأَفْوَٰهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ ۛ

مسلمانان یُو په خُلو خپلو سره او زړونه یې مسلمانان نه دي او هغه چې یهودیان دي

سَمَّٰعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّٰعُونَ لِقَوْمٍ ءَاخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ

جاسوسی کوی د دروغو ویلو دپاره ، دوی جاسوسان دي دبل جماعت چې تاته نه دي راغلي بدلوی

ٱلْكَلِمَ مِنۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهِۦ ۖ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَٰذَا فَخُذُوهُ

خبره د خپل ځای څخه وایي که تاسی ته دا حکم ورسیدی نو قبول یې کړی

وَإِن لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَٱحْذَرُوا۟ ۚ وَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ فِتْنَتَهُۥ فَلَن

اوکه دا حکم ونه رسیدی نو ځان ورڅخه وساتی ، او چالره چې الله ﷻ ګمراه کول وغوښتل نوته ﷺ دهغه

تَمْلِكَ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَمْ يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يُطَهِّرَ

دپاره هیڅ نه سی کولی دالله په نزد ، دا هغه خلق دي چې الله نه دي غوښتلي چې ددوی

قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ

زړونه پاك کړی ، دوی لره په دنیاکې ذلت دی او دوی لره په آخرت کې لوی عذاب

عَظِيمٌ ﴿٤١﴾ سَمَّٰعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّٰلُونَ لِلسُّحْتِ ۚ فَإِن جَآءُوكَ

دی ، جاسوسی کوونکی د دروغو ویلو دپاره اولویې حرام خوړونکی ، نو که راسی دوی تاته

فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ ۚ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ

نو فيصله كوه په دوى كى يا مخ اړوه د دوى څخه او كه ته مخ واړوى د دوى څخه نو دوى ستا هيڅ

يَضُرُّوكَ شَيْئًا ۖ وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ۚ إِنَّ

نه سى ورانولى اوكه ته ﷺ فيصله كوى نو فيصله كوه په دوى كى په انصاف سره ،

اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ

بيشكه الله دوست لرى انصاف كوونكى ، او دوى به تا څنګه منصف جوړ كړى او د دوى سره خو

التَّوْرَاةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ وَمَا

تورات دى چى په هغه كى حكم دى دالله بيا دوى بيرته ګرځى وروسته ددې څخه ، او دوى

أُولَٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾

هيڅكله منونكى نه دى

دآيتونوترون: دسورةِ مآئدة ددريمى ركوع څخه داهلِ كتابو ذكر راروان دو، په مينځ كى لړغوندى اوځنيى مضمونونه په خاصو خاصو مناسبتونو سره راغلى وه، اوس مخ ته بيا داهلِ كتابو ذكرتر ليرى پوى تللى دى، په اهلِ كتابوكى ديهودو او نصاراوو دوى فرقى خووى، يوه دريمه فرقه پكښى بله هم شامله سوى وه چى په حقيقت كى يهوديان وه، ليكن په منافقانه ډول سره مسلمانان سوى وه، دمسلمانانو په وړاندى به يى خپل اسلام ښكاره كوى اوچى په خپلو مذهبيانو يهوديانوكى به كښيناستل نوپه اسلام او مسلمانانو پورى به يى مسخرى كولى داذكرسوى درى آيتونه ددى دروسرو فرقو دداسى كارونو او حالاتوپه اړونددى چى ددوى څخه ښكاره كيږى چى دا خلګ دالله ﷻ دحكمونواو هدايتونو په مقابله كى خپل خواهشونه اوخپلى رايى مخكى ساتى اوپه حكمونو او هدايتونوكى تاويلونه كوى دخپلو خواهشونو سره يى دمطابق كولو په فكركى دى، په دى ذكرسووآيتونوكى دداسى خلګوپه دُنيا اوآخرت كى درُسوايى اوبدانجام بيان دى او ددى په درميان كى دمسلمانانودپاره يوځواُصولى هدايتونه اودشرعى حكمونوبيان دى.

شانِ نزول : دذكر سوو آيتونو دنزول سبب دوى واقعى دى كومى چى دنبى كريم ﷺ په مبارك وخت كى دمدينى په شاوخوا كى په اوسيدونكو يهودو قبيلوكى رامينځ ته سوى وى، يوه واقعه دقتل اوقصاص ده اوبله واقعه دزنا اودهغى دسزا ده .

دا خبره خو دهیڅ تاریخ پیژندونکی څخه پټه نه ده چی تراسلام مخکی هرځای په هره طبقه اوپه هره مخکه کی دظلم او زیاتی حکومت وو، قوی به کمزوری، عزت مندبه بی عزته غلام جوړوی، دزورآور اوعزتمند دپاره قانون یوډول وو اود کمزوری اوبی عزته دپاره قانون بل ډول، لکه چی نن هم خپل ځان ته مهذب اومتمدن ویونکو په ډیرو ملکونوکی دتور او سپین قانون جلا جلا کړی دی، پرانسانیت احسان کوونکی رسولِ عربی چی راغی دا فرقونه یی ورك كړل او دانسانانو دحقوقو دبرابری اعلان یی وکی اوانسان ته یی دانسان اوسرپتوب سبق ورکی، درسولِ کریم ﷺ مدینی منوری ته دتشریف راوړلو څخه مخکی دمدینی په اطرافوکی دیهودو دوی ۲ قبیلی بنو قریظه اوبنو نضیر آبادی وی، په دوی کی بنو نضیر دقوت اوشوکت اودعزت اودولت په لحاظ تربنو قریظه زیات وه، دی خلګوپه مخه پربنو قریظه باندی ظلم کوی اودوی به چار اوناچاره دغه زغمی، تردی چی بنو نضیرو بنو قریظه پردی ذلیله معاهده مجبوره کړل چی که دبنو نضیرو کوم سړی دبنو قریظه کوم سړی قتل کی نو دده دقصاص یعنی جان اخیستلوحق به دوی ته نه وی ، بلکه یوازی اویا ۷۰ وَسَق خُرماوی به ده ته دوینی دقیمت په ډول ادا کول کیږی (وَسَق دعربی وزن یوه پیمانه ده چی زمونږ دوزن په اعتبارسره پنځه منه اولس سیره ده) اوکه معامله ددی برعکس وه چی دبنوقریظه سړی یوځوك دبنو نضیر څخه مړکی نوقانون به داوی چی دغه قاتل به قتلول کیږی هم اودوینی قیمت به ورڅخه هم اخیستل کیږی اوهغه به هم دبنو نضیرو دوینی ترقیمت دوه چنده یعنی یوسل او څلویښت ۱۴۰ وَسَق خرماوی به وی او یوازی داهم نه بلکه ددی سره دا هم و، چی که ددوی څخه به یی ښځه قتل کړی وه نودبنوی قریظه څخه به سړی قتلول کیږی اوکه سړی به یی قتل کړی وونو دبنوقریظه څخه به دوه سړیان قتلول کیږی اوکه دنضیر څخه به یی غلام قتل کړی وو نوپه بدله کی به یی دبنو قریظه څخه آزاد قتلول کیدی اوکه دبنوی نضیرو دسړی څخه به یی یولاس پریکړی وو نودبنو قریظه وو دسړی به دواړه لاسونه پریکیدل، که یوغوږبه وونو دوه غوږونه به یی پریکیدل، داهغه قانون ووچی تراسلام مخکی په دی دواړو قبیلوکی رواج وو اوبنو قریظه دخپلی کمزوری په وجه ددی پرمنلو باندی مجبوروه، کله چی نبی کریم ﷺ هجرت وکی اومدینی منوری ته یی تشریف راوړی اومدینه یو دارالاسلام جوړ سو نو دا دواړی قبیلی لانه په اسلام کی داخلی سوی وی او نه دکمی معاهدی په بناء سره داسلامی حکمونو پابندی وی لیکن داسلامی قوانینو عدل کول اوعامی آسانی یی دلیری څخه لیدلی.

په دغه وخت کی دا واقعه پیښه سوه چی دبنوقریظه وو یوه سړی دبنو نضیرو یو سړی مړ کی ، نو بنو نضیرو د ذکر سوی معاهدی مطابق دبنو قریظه وو څخه د دوچنده دیت یعنی دوینی دقیمت غوښتنه وکړه ، بنو قریظه که هم چی نه په اسلام کی داخل وه اونه یی دنبی کریم ﷺ سره دغه وخت کومه معاهده وه لیکن دا خلګ یهودیان وه ، په دوی کی ډیر تعلیم یافته خلګ هم وه ، چی دتورات دپیشګویانو مطابق په دی پوه وه چی نبی کریم ﷺ نبی آخر زمان دی چی دده ﷺ دراتلو خوشخبری تورات ورکړی ده لیکن دمذهبی تعصّب یاپه دنیادخطا وتلوپه وجه سره یی ایمان نه وو راوړی اودایی هم لیدل چی ددوی

مذهب دانسانی برابری اوعدل اوانصاف نښان داره دی، په دی وجه دبنونضیر دظلم څخه دځان خلاصولو دپاره دوی ته یوه موقع پیداسوه اودوی ددوچنده دیت ورکولو څخه انکاروکی دایی وویل چی مونږ اوتاسی دیوه خاندان څخه یو دیوه وطن اوسیدونکی یو او زمونږ ددواړو مذهب هم یو یعنی یهودیّت دی، دابی انصافه معامله چی ترننه پوری ستاسی دزورورتیا اوزمونږ دکمزوری په سبب کیده اوس دامونږ نه سو منلی.

په دی جواب بنو نضیرپه جوش کی راغلل اونژدی وه چی جنګ جوړسی لیکن بیادمشرانوپه مشوره سره دامقرره سوه چی ددی معاملی فیصله په نبی کریم ﷺ کوو، دبنوقریظه وو خودا عینی مراد وو، ځکه چی دوی پوهیدل چی نبی کریم ﷺ به دبنو نضیرو ظلم په ځای پری نږدی، بنو نضیر هم دخبرو اترو اوصلح په بناء سره دی ته مجبوره سول لیکن داسازش یی وکی چی ده ﷺ ته تردعوی وړلومخکی یی یوڅه داسی خلګ مخکی ولیږل چی په اصل کی ددوی دمذهب یهودیان وه، لیکن په منافقانه ډول سره یی داسلام اظهار کړی وو، نبی کریم ﷺ ته به راتلل اومطلب ددوی داوو چی دا خلګ په یوډول سره دمقدمی تررالوړلو اودهغی ترفیصله کولو مخکی په دی معامله کی دنبی کریم ﷺ خیال او نظریه معلومه کړی، او دا تاکید یی دی خلګوته وکی چی که نبی کریم ﷺ زمونږ دمطالبی موافقه فیصله وفرمایله نوقبوله یی کړی اوکه خلاف حکم یی وکی نودمنلو وعده مه ورسره کوی.

دنزول دسبب دا واقعه په تفصیل سره بغوی رحمه الله نقل کړی ده اوپه مسند احمد رحمه الله اوابوداؤد کی دحضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه څخه ددی خلاصه نقل ده (مظهری)

دغه ډول یوه بله واقعه دزناده چی تفصیل یی بغوی رحمه الله داسی نقل کړی دی چی دخیبرپه یهودیانو کی دا واقعه پیښه سوه اودتورات دمقررکړی سزا موافق دی دواړو ته سنګسار کول لازم وو، مګردا دواړه دیولوی خاندان وه، یهودیانو دخپل پخوانی عادت په موافق داوغوښته چی ددوی سره په سزاکی نرمی وسی اودوی ته دامعلومه وه چی په اسلامی مذهب کی ډیری آسانی ورکړل سوی دی، په دی وجه دوی پخپل نزد داوګڼله چی په اسلام کی به په دی سزاکی هم آسانی وی، دخیبر خلګو دخپلی وروروولی خلګوبنو قریظه ووته پیغام ولیږئ چی ددی معاملی فیصله به محمّد ﷺ وکړی او دواړه مجرمان یی هم ورسره ولیږل، د دوی منشاء هم دا وه چی که ده ﷺ کومه آسانه سزا جاری کړه نو ودی منل سی که نه وی نو انکار دی وکړی، بنو قریظه خو اول څه ګډوډ غوندی سول چی معلومه نه ده دی څنګه فیصله کوی او هلته ترتلو وروسته به بیا مونږ ته منل وی، مګر دڅه ساعت خبرو کولو څخه وروسته دافیصله وسوه چی ددوی یوڅو سرداران دي دنبی کریم ﷺ په خدمت کی دامجرمان بوزی اوپه ده ﷺ دي ددی مجرمانو فیصله وکړی، نوپه دی بناء سره کعب بن اشرف اودنورو یووفد دوی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضرکړل اوسوال یی وکی، چی واده سوی سړی او ښځه که بدکاری وکړی نوسزایی څه ده؟ حضور ﷺ وفرمایل چی ولی تاسی به زما فیصله ومنی؟ دوی اقرار وکی، دغه وخت جبرآئیل امین دالله ﷻ دا حکم نازل کی چی د دوی سزا سنګسارول اوقتلول دی دی خلګوچی دافیصله واوریده نوحیران سول اودمنلو

ځکه يې انکار وکې ، جبرائيل ﷺ نبي کريم ﷺ ته مشوره ورکړه چې ته دې خلګو ته ووايه چې زما دې فيصلې دمنلو يانه منلو دپاره ابنِ صوريا حکم مقرر کې او دابنِ صوريا حالات اوصفات يې نبي کريم ﷺ ته وښوول ، حضورﷺ دې راغلي وفدته وويل چې آيا تاسې هغه ځوان پيژنئ چې سپين رنګه مګر په يوه سترګه معذور دی ، په فدك کې اوسي او ابن صوريا ورته ويل کيږي؟ ټولو اقرار وکې ، حضورﷺ پوښتنه وکړه چې تاسې دغه سړی څنګه ګڼئ؟ هغو وويل چې ديهودو په عالمانو کې په مخ دمځکې ترده لوی بل هيڅوك عالِم نسته نو حضورﷺ وفرمايل ، چې هغه راوغواړئ .

نو هغه راغی حضورﷺ ده ته قسم ورکې اوپوښتنه يې ورڅخه وکړه چې په دې صورت کې دتورات څه حُکم دی ؟ ده وويل چې قسم دې په هغه ذات دچاقسم چې تا ماته راکی، که تاقسم نه وای راکړی اوزماسره دابيره نه وای چې دغلطې خبرې کولو په صورت کې به ما تورات وسوځي، نوما به داحقيقت نه وای ښکاره کړی، حقيقت دادی چې داسلامي حکم په شان په تورات کې هم داحکم دی چې دادواړه دې سنګسار اوقتل کړل سي .

نبي کريم ﷺ وفرمايل، چې بياپرتاسې څه آفت راغلی دی چې تاسې دتورات دحکم خلاف ورزي کوئ؟ ابن صوريا وويل ، چې اصلي خبره دا ده چې دزنا شرعي سزاخو زمونږ په مذهب کې دا ده ، ليکن زمونږ يو شهزاده په دې جُرم کې ګرفتارسو، مونږ دهغه رعايت وکې، پاته موکی ، سنګسارمو نه کړ ، بيا دا جُرم ديوه عادي سړي څخه وسو نوذمه دارانو دې سنګساروئ خودده دډلې خلګو احتجاج وکې چې که شرعي سزاده ته ورکوئ نواول يې شهزاده ته ورکئ، که نه وي نومونږ په ده ددې سزا جاري کولوته تيارنه يو ، دا خبره زياته سوه ، نو ټول يو ځای سول صلح يې وکړه چې دهر يوه دپاره دې سپکه سزا مقرره کړل سي او دتورات حکم دې پاته کړل سي ، نو مونږ ديرڅه لږو وهلو ټکولو اومخ تورولو او جلوس ايستلو سزا منتخبه کړه او اوس داپه ټولو کې رواج سوه .

لنډتفسير: ای رسول ﷺ کوم خلګ چې (په خبرو) دکفر کې په ځغاسته سره لويږي (يعني ښه په آزادي اوپه مينه سره دغه خبرې کوي) تا ﷺ دې دغه غمجن نه کړي (يعني ته ددوی په دغه کفرياتو غم اوافسوس مه کوه) برابره خبره ده که دغه دهغه خلګو څخه وي چې په خپلو خُلوسره خو (درواغ) وايي چې مونږ ايمان راوړی دی او د دوی زړه يقين (يعني ايمان) نه راوړی (مراد ورڅخه منافقان دي چې په يوه واقعه کې د نبي کريم ﷺ په خدمت کې حاضرسوي وه) اوکه دغه دهغو خلګو څخه وي کوم چې يهوديان دي (لکه په بله واقعه کې چې داخلګ حاضرسوي وه) دا (دواړه قسمه) خلګ (دمځکې څخه ددين په باره کې دخپلو تحريف کوونکو عالمانو څخه) دغلطو خبرو اوريدولو عادي دي (او دډغو غلطو خبرو دتاييدپه لټولو کې دلته راغلل) ستاخبرې دبل قوم دپاره غوږ اږدي اوري، دکم قوم چې داحالت دی چې (يوځو دغه ستاخواته (دډير تکبر اودُښمنۍ څخه په خپله) نه راځي (بلکه نوريې راوليږل اودغه نوريې هم دحق دطلب کولو دپاره نه دي راليږلي بلکه شايدچې دخپلو تحريف کړو حکمونو موافق کومه خبره ورته پيداسي ځکه چې دمځکې څخه) کلام (دخدای) وروسته تر هغه چې دغه (کلام) په خپل (صحيح) ځای

باندي (قآئم) وي (لفظًا يامعنًى يادواړه قسمه) بدلوي يې (لکه چې ددې عادت موافق يې دوينې قيمت او درجم حکم يې هم دخپل جوړ سوي رواج په شان سره بدل کې ، بياپه دې احتمال سره چې شايد په شريعت محمّدي کې هم دې رواج ته يوځاى پيداسي دلته يې خپل جاسوسان راوليږل ، دريمه يوازې دا نه ده چې دخپل تحريف سوي رواج موافق دخبرې ترپلټنې پورې وي بلکه ددې ښخه ماسوا داده چې دغه تلونکو ته) وايي چې که تاسي ته (هلته پرتلو) داحکم (تحريف سوى) پيدا سونو دغه قبلوى (يعني ددې موافق عمل کوى اواقرار وکى) اوکه تاسي ته داحکم (تحريف سوى) ونه رسيږى نو (دقبلولو ښخه يې) احتياط کوئ (نو ددې ليږونکي قوم دکوم چې داجاسوسان راغلي دى ، څو خرابي سوى ، اول تکبّر اوعداوت چې ددې په سبب په خپله حاضرنه سوه ، دوهم دحق نه طلب کول بلکه حق بدلوى اودتائيد فکر يې کوى ، دريم نور خلک هم دحق دقبولو ښخه منع کول ، تردې ځايه پورې دراتلونکو اوراليږونکو جلاجلا بدوالي بيان سو مخ ته ددې ټولو بدوالي دى) او (اصلي خبره داده چې) دچاچې خراب (اوګمراه) کيدل خداى ته منظور وى (که څه هم چې دا پيدا ينبتي منظورى ددې ګمراه دګمراهي ترقصد کولو وروسته وى) نو دده دپاره دالله ﷻ سره (اى عام مخاطبه) ستاهيڅ زورنه سي چليداى (چې داګمراهي دپيدا کيدلو ښخه منع کړل سي داخوعامه قاعده سوه اوس په دې پوه سئ چې) داخلک داسي دى چې خداى ﷻ ته د دوى دزړونو (دکفرياتو ښخه) پاکول مقبول نه سول (ښکه چې دوى يې قصد نه کوى په دې وجه الله ﷻ پيدا اينبتي پاکوالي نه پيداکوى بلکه ددوى دګمراهي دقصدپه وجه سره پيدا اينبتي ددوى خرابيدل مقبول دى نو دذکر سوى قاعدى مطابق څوك ده ته هدايت نه سي کولي مطلب دا دې چې کله دې په خپله دخرابيدو قصد لرى اوترقصد وروسته دهغه کارپيدا کول دالله ﷻ عادت دى اودالله ﷻ پيداکول ديوه شي څوك نه سي منع کولي ، نو د دوى ښخه به دښه کيدو څه اُميد وسى ؟ په دې سره نبي کريم ﷺ ته زياته تسلّي کيدى سي، چې ددې ښخه کلام شروع سوى هم وو نوشروع او آخر دکلام دتسلي مضمون سو ، مخ ته ددوى دعملونو فآئده فرمايي چې) دې (ټولو) خلګوته په دنياکې رسوايي ده اوپه آخرت کې دې (ټولو) لره لويه سزاده (يعني دوږخ، نو دمنافقانو دارسوايي سوه چې مسلمانانوته ددوئ نفاق معلوم سو اوټولو ورته په ذلّت سره کتل، اوديهودو قتل اوقيد اودجلا وطنى ذکرپه روايتونوکې مشهوردى، اودآخرت عذاب خو ښکاره دى) داخلک (ددين په باره کې) دغلطو خبرو داوريدو عاديان دى (لکه چې مخکې راغله) دلوى حرام (مال) خوړونکي دى (دې دوى په حکمونوکې غلطو بيانو ته دکوموپه وجه چې دوى ته شُکرانې اونور ورکول کيږى، عاديان کړي دى، کله چې ددې خلګو داحالت دى) نوکه داخلک (خپله کومه دعوه) تاته (دفيصلې دپاره راوړى) راسي نو(ستا اختياردى) برابره خبره ده که ته (په معامله د) دوى کې فيصله کوى اوکه يې وروسته کوى اوکه ته (دارايه مقرره کړې چې) ته دوى وروسته کړې نو (دابيره مه کوه چې شايدخفه به سي دښمني به ښکاره کړي ښکه چې) ددوى طاقت نسته چې تاته يوه ذره هم ضرر ورسوى (ښکه چې الله ﷻ ستاساتونکى دى) اوکه (پرفيصله کولو باندى ستا رايه مقرره سي او) ته فيصله کوى نوپه دوى کې دعدل (يعني داسلامي قانون) موافقه فيصله کوه، بيشکه الله ﷻ دعدل

کوونکوسره محبّت کوی (او اوس دغه عدل په اسلامی قانون کی دی نو هغه خلک به یی خوښ وی چی ددی قانون موافقه فیصله کوی) او (دتعجب خبره ده چی) دوی به (په دینی معامله کی) په تاځنګه فیصله وکړی حال دا دی چی ددوی سره تورات (موجود) دی چی په هغه کی دالله ﷻ حکم (لیکلی) دی (چی دهغه دمنلو دوی دعوه کوی اول خوداخبره ډیره لیری ده) بیا (داتعجب په دی سره نورپوخ سوچی) ددی (فیصلی راوړلو) څخه وروسته (کله چی ستافیصله اوری نوددی فیصلی څخه هم) وروسته کیږی (یعنی اول خوپه دی حالت کی دفیصلی راوړلو څخه تعجب کیږی، لیکن په دی احتمال سره رفع کیدی چی شاید ستاسی پرحق باندیٔ کیدل دوی ته ښکاره سوی وی په دی وجه راغلی وی، لیکن چی دغه فیصله یی ونه منله نو دغه تعجب (حیرانی) بیاتازه سوچی اوس دغه احتمال هم پاته نه سو، بیابه کمه خبره وی چی دهغه په وجه یی دافیصله راوړی وی) او (په دی سره به هرعاقل پوه سوی وی چی) داخلک هیڅکله عقیدی والانه دی (دلته په اعتقادسره نه دی راغلی دخپل مطلب دپاره راغلی) وه او کله چی نه منل دنه عقیدی درلودلو دلیل دی نوددی څخه داهم معلومه سوه چی لکه څنګه چی پرمحمّد ﷺ باندی ددوی اعتقاد نسته دغه ډول پرخپل کتاب هم ددوی پوره اعتقاد نسته که نه وی نوهغه یی ولی پرینښوی اوولی به راتلل، مقصد داچی په دواړه طرفه سره ولاړه چی دچا څخه یی انکاردی دهغه سره یی هم عقیده نسته او دچاسره چی یی دعقیدی دعوه ده دهغه سره یی هم نسته.

معلومات اومسئلي: دا دری آیتونه او تردی وروسته آیتونه دکومو واقعاتو او اسبابو لاندی چی نازل سوی دی، دهغه تفصیلی بیان مخکی راغلی دی چی دهغه خلاصه دا ده چی دیهودیانو دا پخوانی خوی وو، چی کله دقریبانو دپر وربنت په وجه اوکله دمرتبی او مال په حرص کی دخلکو دخواهش مطابق فتواوی جوړولی او ورکولی، خاصکر دسزاګانو په معامله کی داعام رواج جوړ سوی ووچی کله به دیوه لوی سړی څخه جُرم وسونو دتورات سخته سزابه یی په کوچنی سزابدلوله، ددوی داحال په ذکر سوی آیت کی په دی الفاظو سره بیان سوی دی، ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ﴾ کله چی نبی کریم ﷺ مدینی منوری ته تشریف یوړی اوداسلامی شریعت عجیبه اونا اشنا نظام ددوی مخ ته راغی چی ډیری آسانی اوسهولتونه پکښی هم وه او دجرمونو دبندولو دپاره پکښی دسزاګانو یومعقول انتظام هم وو، دغه وخت هغوخلکوته کوموچی دتورات سختی سزاګانی بدلولی اوآسانه کولی، دوی ته داموقع هم په لاس ورغله چی په داسی معاملوکی نبی کریم ﷺ حَکَم جوړکړی چی ددوی دشریعت دنرمو اوآسانو احکامو څخه هم فائده واخلی اوپه تورات کی دادل بدل کولو مجرمان هم جوړ نه سي، مګر په دی کی به یی هم دا شرارت کوی چی دباقاعده حَکَم جوړولو څخه مخکی به یی په کمه بله ذریعه سره دخپلی معاملی حکم په ډول دفتوا معلوم کی، بیابه یی که دده دا حکم دخپلو خواهشاتو موافق ولیدی نوحَکَم به یی جوړوی او فیصله وربا ندی کوی اوکه داسی نه وی نوپرېږدی یی، ددی سلسلی کم واقعات چی ذکرسوی دی په دی کی چی کله نبی کریم ﷺ ته آزار رسیدلی وو، په دی وجه دآیت په شروع کی یی نبی کریم ﷺ ته

ورکی چی داخلګ په اخلاص سره تاسی حَکَم نه جوړوی بلکه ددوی په نیتونو کی فساددی، بیایی په وروستی آیت کی ده ته اختیار ورکی چی که ته غواړی نوددوی دمعاملی فیصله کوه اوکه نه وی نوواپس کوه یی ستا اختیار دی اودایی هم اطلاع ورکړیده چی که ته یی واپس کول غواړی نو دوی تاسی ته هیڅ نقصان نه سی رسولی دآیت ، فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ الآية دا مضمون دی او تردی وروسته په وروستی آیت کی ارشاد دی چی که تاسی فیصله کول خوښوئ نوپه دی کی تاسی ته داهدایت درکړل سوی دی چی فیصله دعدل اوانصاف په بنیادکول په کاردی چی مطلب یی داوو چی فیصله دخپل شریعت مطابق کوه ځکه چی دنبی کریم ﷺ تر راتلو وروسته ټول مخکنی شریعتونه او د دوی قانونونه منسوخ سوی دی ، بغیردهغوڅخه کوم چی قرآن کریم او شریعتِ مصطفوی باقی پریښی دی په دی وجه په وروستی آیت کی یی دالله ﷻ دقانون خلاف په بل قانون یارسم او رواج باندی فیصله کولوته ظلم اوفسق اوکفر ویلی دی .

﴿په اسلامي حکومت کي دغیر مسلمانانو ددعوو قاعدی﴾

دلته داخبره دیادولو قابله ده چی دا یهودیان کوموچی خپلی دعوی دنبی کریم ﷺ عدالت ته ولیږلی ددوی نه پر نبی کریم ﷺ اونه دده پرشریعت ایمان وو اونه داچی دوی دمسلمانانو ترحکومت لاندی ذمیان وه البته دنبی کریم ﷺ سره ددوی دجنګ نه کولو فیصله سوی وه، دغه وجه ده چی نبی کریم ﷺ ته اختیار ورکړل سوچی که غواړی نو واپس یی کړه اوکه غواړی نوفیصله یی دخپل شریعت مطابق وروکړه، ځکه چی ددی خلګو کومه ذمه واری په اسلامی حکومت باندی نسته اوکه دوی ذمیان وای او داسلامی حکومت طرف ته یی رجوع کړی وای نوپر مسلمان حاکم به ددوی فیصله کول فرض وای پسی اخیستل یی جآئز نه وو، ځکه چی ددوی دحقونو حفاظت کول اودوی دظلم څخه خلاصول داسلامی حکومت ذمه داری ده ، لکه دمسلمانانو دحقونواوددوی څخه دظلم لیری کول داسلامی حکومت فرض دی، په دی وجه په راتلونکی یوه آیت کی داهم ارشاد دی ، وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ یعنی که دا خلګ خپله معامله تاته راوړی نو ته د دوی فیصله دخپل شریعت مطابق کوه .

په دی آیت کی داختیار ورکولو په ځای دیوی متعیّنی فیصلی دحکم کولوارشاد دی ، امام ابوبکر جصّاص په احکام القرآن کی ددی دواړومطابقت داسی کړی دی چی اولنی آیت کوم چی اختیار ورکړل سوی دی دهغوغیرمسلموپه اړونددی چی زموږدحکومت اوسیدونکی یاذمیان نه دی بلکه په خپل ځای کی اوسی ددوی سره یوفیصله سوی وی لکه بنوقریظه اوبنونضیرچی وه چی داسلامی حکومت ددی څخه ماسوا د دوی سره نور کوم تعلق نه وو چی دیوی فیصلی په ذریعه دوی دجنګ نه کولو پابند سوی وه .

او دوهم آیت دهغو غیر مسلمو په اړوند دی چی دمسلمانانو ذمیان داسلامی حکومت اوسیدونکی ښکاری اوترحکومت لاندی وی .

اوس دلته دا یوه خبره دفکر کولو قابله ده چی په اولنی آیت داختیار او په دوهم آیت دواړو کی نبی کریم ﷺ ته دا هدایت دی چی کله ددی غیر مسلمو په معامله کی فیصله کوی نو دالله ﷻ دنازل کړی حکم یعنی دخپل شریعت مطابق یی کوه، ددی غیر مسلمو دخواهشونو یاددوی دمذهب مطابق یی مه کوه، ددی

وضاحت دادی چی داحکم دهغو معاملو په اړونددی دکومو ذکرچی ددی آیتونوپه شانِ نزول کی تاسی اوریدلی دی، چی یوه معامله دقتل دسزا اودوینی دقیمت وه اودوهمه دزنا اوددی دسزاوه. په داسی معاملو یعنی دجُرمونوپه سزاګانو کی دټولی دنیا داقانون دی چی دټول مُلك قانون یو وی، چی جنرل (عمومی) قانون ورته وایی، په دی جنرل قانون کی دطبقو یامذهبونو په وجه سره کم فرق نه کول کیږی، مثلاً دغله سزا لاس پریکول دی نودا یوازی دمسلمانانو دپاره خاص نه ده، بلکه دملك دهریوه اوسیدونکی دپاره به داسزاوی، دغه ډول دقتل او زنا سزاګانی هم دټولو دپاره عامی وی لیکن ددی څخه دانه لازمیږی چی دغیر مسلمانانو دشخصی اوخالصو مذهبی معاملو فیصله به هم داسلامی شریعت مطابق کول ضروری وی .

په خپله نبی کریم ﷺ شراب او خنزیر دمسلمانانو دپاره خوحرام کړل اوسزا یی وربانددی مقرره کړل . لیکن غیر مسلمانان یی ددی څخه آزاد وساتل، دغیر مسلمانانو په نکاح، واده اونورو شخصی معاملوکی یی هیڅکله هم دخل نه دی کړی ، ددوی دمذهب مطابق چی څنګه نکاح صحیحه ده هم هغه یی دوی لره قائمه پریښی ده .

دهجر مقام مجوسیان، اودنجران اودفرای وادی یهودیان اونصارا داسلامی حکومت ذمیان جوړسول اونبی کریم ﷺ ته دا معلومه وه چی دمجوسیانوپه نزد دخپلی مور او خور سره هم نکاح حلاله ده، دغه ډول په یهودو اونصاراوکی بغیر دعدی تیریدو څخه یابغیر دشاهدانو څخه نکاح معتبره ده، مګر ده ﷺ په دی شخصی معاملوکی هیڅ مداخلت ونه فرمایی اوددوی نکاحی یی برقراری ومنلی .

لنده داچی غیر مسلمانان کم چی داسلامی حکومت اوسیدونکی وی ددوی دشخصی او ذاتی اومذهبی معاملوفیصله ددوی پرمذهب اوخیال باندی پریښوول کیږی اوکه ددعوو دفیصله کولو ضرورت پیښ سی نوددوی دمذهب حاکم به مقررول کیږی اوفیصله به کول کیږی، البته که دوی مسلمان حاکم ته رجوع کوی اودده په فیصله دواړی فریقی رضامند وی نوبیابه اسلامی حاکم فیصله دخپل شریعت مطابق کوی، څکه چی اوس دی دفریقینو دطرف څخه دثالث حکم لری، آیت کریمه: اَنِ احْکُمْ بَیْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ کم چی مخ ته راځی په دی کی داسلامی شریعت مطابق دفیصلی کولو حکم کم چی نبی کریم ﷺ ته ورکړل سوی دی یاخوپردی بنآء باندی چی معامله دعام قانون یعنی جنرل قانون وی چی په دی کی یوه فرقه نه سی مستثنٰی کیدی اویاپردی بنآء چی دی خلکوپه خپله نبی کریم ﷺ حَکَم منلی دی اوپه ده ﷺ باندی فیصلی کولوته راغلی دی، نوښکاره خبره ده چی دده ﷺ فیصله هغه په کار ده په کومه چی دده ﷺ ایمان دی او دده ﷺ دشریعت حکم دی .

په هرحال په ذکر سوو آیتونوکی په اول آیت کی مخکی نبی کریم ﷺ ته تسلی ورکړل سوی ده تردی وروسته دیهودیانو دسازش اوچم څخه خبر کړل سو ، یٰۤاَیُّهَا الرَّسُوْلُ لَا یَحْزُنْكَ الَّذِیْنَ څخه ترآخره پوری ددی بیان دی، په دی سره یی دابښکاره کړه چی ستا په خدمت کی راتلونکی وفد دمنافقانو دی چی پټ سازبازیی دیهودیانو سره دی اودهغوی دطرفه راځی، تردی وروسته دراتلونکی وفدڅه نابښکاره خویونه

بیانوی چی مسلمانان ددوی په ناکاره والی باندی خبردارسی اوپه ضمنی ډول یی دوی ته داهدایت وفرمایی چی داخویونه دکافرانودی ددوی څخه دځان ساتلو اولیری اوسیدلو فکر کوی .

دیهودیانو یو بیکاره خوی : اولنی خوی یی دا دی ، سَمّٰعُوْنَ لِلْکَذِبِ یعنی داخلک ددرواغو او غلطو خبرو په او ریدو سره عادت دی خپل ځان ته دعالمانو ویونکو غدارو یهودیانو داسی تابعداردی ، چی دتورات داحکامو دښکاره مخالفت کولو لیدلو سره سره بیاهم د دوی تابعداری کوی او د دوی غلطی بیان سوی قصی اوری .

(دعوامو دپاره دعلماؤ دتابعداری ضابطه)

په دی کی لکه څنگه چی دتحریف کوونکو او دخدای ﷻ او درسول ﷺ په احکاموکی دغلطو شیانو شاملوونکو دپاره دسزا زورونی دی، دغه ډول هغه خلک یی هم مجرمان مقررکړی دی چی داسی خلک امامان جوړوی، دځانه څخه دجوړسوو اوغلطو روایتونو داوریدوعادت سوی دی په دی کی دمسلمانانو دپاره یو مهم هدایت دادی چی که څه هم چی دجاهلو عوامو دپاره په دین دعمل کولو لار یوازی دغه ده چی دعلماوو په فتواوو اوتعلیم عمل وکړی، لیکن ددی ذمه واری څخه عوام هم آزادنه دی، چی دفتوٰی اخیستلوڅخه اوپه دی دعمل کولو څخه مخکی دخپلو پیشوایانوپه اړوند دومره تحقیق خووکړی څومره چی یی مریض یوډاکټر یاطبیب ته دورتلو څخه مخکی کوی چی دپوه خلکو څخه تحقیق کوی چی ددی مرض دپاره کوم ډاکټر پوه دی اوکم طبیب ښه دی، دده کومی کومی درجی دی په ده باندی دعلاج کوونکو څه حال دی؟ دخپل ممکن تحقیق څخه وروسته هم که دی دکوم غلط ډاکټر یا حکیم په دام کی ونښلی یادی کمه غلطی وکړی نودهوښیارانو په نزددی نه ملامتول کیږی، لیکن کوم سړی چی بی تحقیقه دیوچاپه دام کی ونښلی اوبیاپه کوم مصیبت کی اخته سی نو دهوښیارانو په نزد دی په خپله دخپلی ځان وژنی ذمه واره دی، هم داحال دعوامو دپاره ددینی کارونوپه باره کی دی، چی که دوی دخپل کلی دعالمانو اوتجربه کارو خلکو څخه دحالاتو دتحقیق کولو څخه وروسته یوعالم خپل پیشوا جوړولای او دده په فتوٰی یی عمل کولی نودخلکوپه نزدبه معذوره گڼل کیدی اودالله ﷻ په نزدهم ، دداسی معاملی په اړوندپه حدیث شریف کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، فَاِنَّ اِثْمَہٗ عَلٰی مَنْ اَفْتٰی یعنی په داسی صورت کی که عالم اومفتی غلطی وکړی اویو مسلمان دده په غلطه فتوٰی عمل وکړی نوگناه یی پرده نسته بلکه پردغه عالم اومفتی باندی ده اوداهم هغه وخت کله چی دی عالم قصداً داغلطی کړی وی یاپه ممکنه غور اوفکر کی یی کمی کړی وی یاداچی دی عالم نه وی اوخلکوته یی دوکه ورکړی وی اوپردی منصب مسلّط سوی وی، لیکن که یو سړی بی تحقیقه محضی په خپل خیال سره څوك عالم اوپیشوا مقرر کړی، دده په قول باندی عمل کوی اودی په حقیقت کی ددی اهل نه وی، نوددی گناه یوازی پردغه مفتی اوعالم باندی نه ده بلکه دا سړی هم برابر ورسره شریك دی په کښی چی ده بی تحقیقه دخپل ایمان واگی یوداسی سړی ته حواله کړی، دداسی خلکوپه باره کی دقرآن ارشاد دی ، سَمّٰعُوْنَ لِلْکَذِبِ یعنی داخلک ددرواغو اوریدلو عادت سوی دی، دخپلو پیشوایانو دعلم اوعمل

امانت اودیانت دتحقیق کولو څخه پرته په دوی پسې سوی دی اوددوی دځان څخه دجوړو سوو اوغلطو روایتونو داوریدلو اومنلو عادت سوی دی.

قرآن کریم داحال دیهودیانو بیان کړی دی او مسلمانانو ته یې اورولی دی چې دوی ددی څخه ځان وساتي، لیکن دنن دنیا په مسلمانانو کی ددیری لویې بربادی یو سبب داهم دی چې دوی ددنیاپه معاملو کی خو ډیر هوښیاران، بیداره اوچالاکه دی، چې ناجوړه سی نو ترښه لادښه ډاکټر اوحکیم په تلاش کی وی چې کمه دعوه وړپیښه سی نودښه لاترښه وکیل، او بیرسټر لټوی که کوم ځای جوړوی نوتر اعلی لا اعلی کاریګر اوانجنیئر لټوی، لیکن ددین په معامله کی داسی سخیان دی چې دیوچا ډیره اوچینه ووینی اوکوم الفاظ ورڅخه واوری بس دغه خپل پیشوا، عالم، مفتی اورهبر جوړوی، بغیر ددی تحقیق څخه چې آیاده یوځای په یوه مدرسه کی باقاعده زده کړه کړی ده که یا؟ دماهرو عالمانو په خدمت کی یې ددین کم خوند پیداکړی دی که یا؟ دعلم څه خدمتونه یې کړی دی اوکه نه؟ دریښتینو بزرګانو اوخدایی خلګو په خدمت کی پاته سوی دی کمه تقوی اوپاکی یې حاصله کړی ده اوکه یا؟

ددی دانتیجه ده چې په مسلمانانو کی کم خلګ که ددین طرف ته متوجه هم سی، نو ددوی زیاته حصه دجاهلو واعظانو او دکاندارانو پیرانو په دام کی ولویږی اوددین دصحیح لاری څخه ډیر لیری ولاړسی، دده علم دین یوازی هغه قصی جوړی سی په کوموکی چې دنفس پرخواهشاتو کوم ضدنه راځی (یعنی دنفس خواهشات یې وربانډی نه کمیږی) دوی خوشحاله وی چې مونږ پردین روان یو اوډیر عبادت کوو، لیکن په حقیقت کی هغه څه کیږی کوم چې قرآن کریم په دی الفاظوکی بیان کړی دی، ٱلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا: یعنی هغه خلګ دی چې ددوی کوشش اوعمل په دنیاکی بربادسوی دی اودوی په خپل خیال کی داسی ګڼی چې مونږ ډیر غوره عمل کړی دی.

لنډه دا ده چې قرآن کریم ددی منافقانو یهودیانوحال د سَمَّٰعُونَ لِلْكَذِبِ په الفاظوکی بیان کړی دی یومهم اوډیر لوی أصول یې ښوولی دی، چې دجاهلو عوامو خودعالمانو پیروی کول دناچاری څخه دی، لیکن پردوی لازمه ده چې بې تحقیقه کوم عالم پیشوانه جوړوی اودناپوهو خلګو څخه دغلطو ملطو خبرو داوریدونه عادیان کیږی.

دیهودو یو بل بدخوی: ددی منافقانویې دوهم بیکاره خوی دا وښووی چې، سَمَّٰعُونَ لِقَوْمٍ ءَاخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ یعنی دا خلګ په ښکاره خوتاته ددوی دینی مسئلی دحکم دپوښتنی دپاره راغلی دی لیکن په حقیقت کی ددوی مقصدنه دین دی نه ددینی معاملی حکم معلومول دی، بلکه دا دیوداسی یهودی قوم جاسوسان دی چې دخپل تکبّر په وجه تاته په خپله نه دی راغلی دهغوی دخواهش مطابق یوازی داغواړی چې دزنا دسزاپه باره کی ستا نظریه معلومه کړی اوهغوی ته یې وښیې، بیادمنلو اونه منلو فیصله به په خپله کوی، په دی کی مسلمانانوته داخبرداری دی چې دیوه عالم دین څخه دفتوا دمعلومولو دپاره ضروری ده چې دپوښتنی کوونکی نیت دالله ﷻ او درسول ﷺ حکم معلومول او دهغه تابعداری کول وی محض دمفتیانو رایې معلومول دخپل خواهش مطابق حکم لټول ښکاره دنفس او شیطان تابعداری ده، ددی

ځخه ځان ساتل په کار دی .

(دریم بیکاره خوی دکتاب الله تحریف)

دریم بیکاره خوی یی ددی خلګودا بیان کی چی داخلګ دالله ﷻ کلام دهغه دځای ځخه لیری کوی غلطه معنی وراغوندی او دالله ﷻ په حکمونو کی تحریف (بدلون) کوی، په دی کی داصورت هم داخل دی چی دتورات په الفاظوکی کوم رد اوبدل وکړی او دا هم چی الفاظ هم دغه پریږدی اوپه معنی کی یی عبث غوندی تاویل او تحریف وکړی ، یهودیان ددی دواړو قسمونو تحریف عادیان دی .

دمسلمانانو دپاره په دی کی داخبرداری دی چی دقرآن کریم حفاظت الله ﷻ په خپله ذمه اخیستی دی ، په دی کی دلفظی تحریف خوهیڅوك زړه ورتیا نه سی کولی ، ځکه چی په لیکل سوو پانو سربیره دلکونو (بلکه دمیلینونو) انسانانو په سینو کی په محفوظ کلام کی چی څوك دیوه زور، زیر اوپیښ غلطی کوی نوپدستی نیول کیږی دمعنی تحریف په بنکاره سره کیدی سی اوکوونکو کړی هم دی ، مگر ددی دحفاظت دپاره الله ﷻ دا انتظام فرمایلی دی چی په دی اُمّت کی به ترقیامته پوری یوه داسی ډله وی چی دقرآن کریم دصحیح مفهوم اومعنی حاملان (درلودونکی) وی اودتحریف کوونکو پرده څیروی .

(څلورم بیکاره خوی رشوت خوری)

په دوهم آیت کی یی ددوی دابیکاره خوی فرمایلی دی: اَكّٰلُوْنَ لِلسُّحْتِ یعنی داخلګ دسُحت خوړلو عادیان دی، دسُحت لفظی معنی یوشی دبیخ ځخه ایستل اوبربادول دی، په دی معنی کی قرآن کریم فرمایی و فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ یعنی که تاسی دخپلو حرکتونو ځخه واپس نه سواست نوالله ﷻ به په خپل عذاب سره ستاسی بیخ وباسی ، په قرآن شریف کی دلته دسُحت دلفظ ځخه مراد رشوت دی ، حضرت علی ؓ ابراهیم نخعی ؒ مجاهد ؒ، حسن بصری ؒ قتادة ؒ اوضحاك ؒ اونورو دتفسیر امامانو ددی تفسیر په رشوت سره کړی دی .

رشوت ته دسُحت ویلو وجه دا ده چی دا یوازی اخیستونکی اوورکوونکی نه بربادوی بلکه دپوره ملك اوملّت بیخ اوبنیاد اوعام امن تباه کوونکی دی، په ملك یامحکمه کی چی رشوت وچلیږی هلته قانون معطل سی اوقانون دملك هغه شی دی په کوم سره چی دملك، ملّت اوامن برقراره ساتل کیږی اوچی دامعطل سی نونه دچاځان محفوظه پاته کیدی سی نه عزت اونه مال. په دی وجه په اسلامی شریعت کی یی دی ته سحت وویل، سخت حرام یی مقررکی اوددی ددروازی بندولودپاره یی دامیرانو اوحاکمانو هغه هدیی اوتحفی چی دوی ته ورکول کیږی په صحیح حدیث کی رشوت مقررکړی اوحرامی کړی دی، (جصاص) اوپه یوه حدیث کی نبی کریم ﷺ ارشادفرمایی چی الله ﷻ په رشوت اخیستونکی او ورکوونکی باندی لعنت کوی اوپه هغه سړی هم چی ددی دواړوپه مینځ کی دلال او واسطه جوړسی، (جصاص)

درشوت شرعی تعریف دادی چی دکم شی معاوضه اخیستل شرعًا جائزنه وی، دهغه معاوضه واخیستل سی، مثلاً کوم کار چی دیوه سړی په فرآئضو کی داخل وی اودهغه پوره کول دده پرذمه لازم وی، پردی دیوی فریقی ځخه معاوضه اخیستل، لکه دحکومت افسر اومیرزا دسرکاری منصب په وجه دخپلو

فرضونو دادا کولو ذمه واردي، دوی چی دمعاملي دخاوند څخه څه واخلي نو دارشوت دی یادانجلي مور اوپلار ددي پرواده کولو ذمه واردي، دچاڅخه ددي معاوضه نسي اخیستلای، دوی چی یوچاته قرابت ورکړي او یوڅه ورڅخه واخلي دارشوت دی، یاروژه اولمونځ اوحج اودقرآن تلاوت عبادتونه دی چی دمسلمان پرذمه دی، پردی چی دچا څخه معاوضه واخلي نودارشوت دی، دقرآن تعلیم اوامامت ددی څخه مستثنٰی دی، (دمتاخرینو په فتوٰی سره)

بیاچی کوم سړی رشوت واخلي او دچاکار دحق په مطابق کوي نو دی درشوت اخیستو ګناهګاردی او دا مال دده دپاره سُحت اوحرام دی اوکه درشوت په وجه دحق څخه خلاف کار یی وکی ، نو دا دوهم سخت جُرم ، حق وهل اودخدای ﷻ حکم بدلول ، ددی څخه علاوه سوه ، الله ﷻ دی مونږ ورڅخه وساتی .

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرٰىةَ فِيْهَا هُدًى وَّنُوْرٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّوْنَ الَّذِيْنَ أَسْلَمُوْا لِلَّذِيْنَ هَادُوْا وَالرَّبّٰنِيُّوْنَ

مونږ نازل کړی دی تورات چی په دی کی هدایت اورڼا ده حکم کوی په دی سره پیغمبرانو کوم چی حکم منونکی وو داالله یهودوته او حکم کوی خدای خلقو ،

وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوْا مِنْ كِتٰبِ اللّٰهِ وَكَانُوْا عَلَيْهِ شُهَدَآءَ

او عالمانو په دی وجه چی دوی حفاظت کونکی مقرر سوی وو ، داالله دکتاب اودده په خبر اخستو مقرر وو

فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوْا بِاٰيٰتِيْ ثَمَنًا

نوی تاسی بیره مه کوی دخلقو څخه او زما څخه بیره کوی او مه اخلي زما په آیتونو قیمت

قَلِيْلًا وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ

لږ اوڅوک چی حکم نه کوی ددې موافق کوم چی الله نازل کړی دی ، نو دغه خلق

الْكٰفِرُوْنَ ﴿۴۴﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيْهَآ أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ

کافران دی ، او ولیکل مونږ په دوی باندی په دغه کتاب کی چی دنفس په بدله کی نفس دی ،

وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ

او دسترګی په بدله کی سترګه ، او دپزی په بدله کی پزه ، اود غوږ په بدله کی غوږ

وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ فَهُوَ

اود غاښ په بدله کی غاښ او دزخمونو بدله دهغه په برابر ده ، بیا چاچی معافی وکړه نو هغه دګناه

كَفَّارَةٌ لَّهٗ ؕ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ

خخه پاك سو ، او څوك چي حكم نه كوي دهغه موافق كوم چي الله نازل كړي دي ، نو دغه ،

الظّٰلِمُوْنَ ﴿٤٥﴾ وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ

ظالمان دي ، او وروسته وليږل مونږ د دوی په قدمونو عيسٰی دمريمی زوی

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰىةِ ۪ وَاٰتَيْنٰهُ الْاِنْجِيْلَ

تصديق كوونكی دتورات چي دمخكي خخه وو ، او وركړی مونږ ده ته انجيل

فِيْهِ هُدًى وَّنُوْرٌ ۙ وَّمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰىةِ

چي په دي كي هدايت او رڼا وه او تصديق كوونكی وو دهغه كتاب تورات چي دده خخه مخكي وو

وَهُدًى وَّمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيْلِ

او لارښوونكی او نصيحت وو بيريدونكو ته ، او په كار دي چي حكم كوي انجيل والا

بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيْهِ ؕ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ

موافق دهغه چي نازل كی الله په هغه كی ، او څوك چي حكم نه كوي موافق دهغه چي الله نازل كی نو دغه

هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٤٧﴾ وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا

خلق دي نافرمانه ، او په تا نازل كی مونږ كتاب ، رښتينی تصديق كوونكی

لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ

دمخكي كتابونو او د دوی دمضمونونو نگهبان نو ته حكم كوه په دوی كی

بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ الْحَقِّ ؕ

موافق دهغه چي نازل كړی دی الله د دوی په خواهش باندي مه ځه ، چي كومه سيده لار تاته راغلی ده هغه

لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَّمِنْهَاجًا ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ

پريږدي هر يوه لره په تاسی كی وركړی دی مونږ يو دستور او لار او كه الله غوښتی نو تاسی به يی

أُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلٰكِنْ لِّيَبْلُوَكُمْ فِيْ مَآ اٰتٰكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰتِ

په يو دين كړي واست ، ليكن ستاسي ازمائيل غواړي په خپلو دركړل سوو حكمونو كي ، نو تاسي مخكي

اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيْعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿٤٨﴾

كيږي نيكيو ته ، الله ته ستاسي د ټولو رسيدل دي بيا به خبر كړي تاسي په هغه چي ستاسي په كي اختلاف وو

وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ

او دا يي فرمايلي دي چي حكم كوه په دوى كي موافق د هغه چي نازل كړي دي او مه ځه د دوى په خواهش باندي

اَنْ يَّفْتِنُوْكَ عَنْ بَعْضِ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا

او بچ اوسه د دوى څخه چي تاوانه اړوي د داسي حكم څخه چي الله نازل كړي دي په تا ، بيا كه نه مني

فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّصِيْبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوْبِهِمْ ۗ وَاِنَّ

نو پوه سه چي الله ﷻ دا غواړي چي ورسوي دوى ته څه سزا د دوى دګناهونو ، او په

كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ لَفٰسِقُوْنَ ﴿٤٩﴾ اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُوْنَ ۗ

خلقو كي ډير نافرمانه دي ، آيا دوى اوس حكم غواړي دكفر دوخت

وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ﴿٥٠﴾ ع

او دالله ﷻ څخه به ښه څوك دي حكم كوونكي ديقين كوونكو دپاره

لنډتفسير:::

دآيتونوترون: دا دسورة مآئدة اوومه ركوع ده په دي كي الله ﷻ يهودو او نصاراؤ او مسلمانانو ته پريوه ځاى باندي پريوه مهم او خاص شرعي حكم باندي خبرداري فرمايلي دي، چي ذكريي په سورة مآئدة كي په ځان ځان ته ډول سره دمخكي څخه راروان دي او دغه معامله ده دالله ﷻ سره دسوى عهد څخه دخلاف ورزي كولو او دده په رااليږل سوو حكمونو كي دتغير، تبدل، تاويل او تحريف كوم چي ديهودو او نصاراؤ هميشني خوى او عادت جوړ سوى دي.

په دي ركوع كي الله ﷻ اول تورات والا يهود مخاطب كړل دوى يي د دوى په كړيدو او ددې په بد انجام باندي په اولنيو دوو آيتونو كي خبردار كړل او ددې په ضمن كي يي ورته دقصاص په اړوند ځيني احكام

هم په دې مناسبت سره ذکرکړل، چې په تیرو آیتونو کې کمه واقعه دیهودو دسازش ذکرسوې ده هغه دقصاص په اړوندوه چې بنونضیر په دیت او قصاص کې دبرابرۍ قآئل نه وه، بلکه بنوقریظه یې ترڅان په کم دیت اخیستلو مجبوره کړي وه، په دې دواړو آیتونوکې یې یهودوته دالله ﷻ دنازل کړي قانون په خلاف خپل قانون جاري کولو باندې سخت خبرداري وفرمایی اوداسې کوونکي یې سرکښه اونا فرمانه مقررکړل.
تردې وروسته په څلورم، پنځم اوشپږم آیت کې یې نبي کریم ﷺ مخاطب کړی، مسلمانانوته یې ددې مضمون په اړوند هدایتونه وکړل، چې دوی کله داهل کتابوپه دې ناجوړۍ کې اخته نه سي چې دمرتبې اومال په حرص کې دالله ﷻ دحکمونو بدلول شروع نه کړي یادالله ﷻ دقانون خلاف کوم قانون دخپل طرف څخه جاري نه کړي.
په دې ضمن کې یې یوه مهمه اصولي مسئله داهم بیان کړه چې که څه هم دعقیدوپه اُصولوکې اودحق جلّ شانه دحکم منلوپه معامله کې ټول پیغمبران علیهم السلام دیوې عقیدې او دیوې طریقې پابند دي، لیکن دحکمت اومصلحت په تقاضا سره هر یوه پیغمبرته دهغه دزمانې په مناسبت سره شریعت ورکړل سوی دی، چې په هغه کې ډیر فروعي اوجزوي احکام مختلف دي اودایې وښوولې چې هریوه پیغمبرته چې کوم شریعت ورکړل سوی ده په زمانه کې هم دغه دحکمت مقتضا اوتابعداري یې واجب ده اوکله چې به دغه منسوخ سوبل شریعت به راوړل سو نودغه وخت به هغه عین حکمت اومصلحت وو اوتابعداري به یې واجب وه، په دې کې یې دشریعتونوپه مختلف کیدو اوبدلیدوکې دیوه خاص حکمت وطرف ته اشاره هم وکړه.
مونږ (په موسیٰ علیه السلام) تورات نازل کړي ووچې په هغه کې (دصحیح عقیدوهم) ښوونه وه او (دعملي حکمونو هم) وضاحت وو انبیاوو (علیهم السلام دبني اسرآئیلوته) کوم چې (دلکونو خلکو پیشوایان وه او د دوی حکم منل کیدې ددې سره) دالله ﷻ فرمانبرداره وه ، ددې (تورات) موافق به یې یهودوته حکم کوي او (دغه ډول په دوی کې) خدایي خلګو اوعالمانوهم (ددې موافق چې هم دغه په دې وخت کې شریعت وو، حکم کوي) په دې وجه چې دی (خدایي خلګو اوعالمانو) ته ددې کتاب دالله ﷻ (دعمل ورباندې کولو او په نورو یې هم دکولو) دساتنې حکم (دپیغمبرانو علیهم السلام په ذریعه سره) ورکړل سو او د دوی ددې (یعني په خپله دعمل کولو اوپه نورویې دکولو) اقرار وو (یعني کله چې دوی ته ددې حکم سوی وو اودوی داحکم قبول کړي وو په دې وجه همیشه ددې پابند وه) نو (ای ددې زمانې دیهودو مشرانو اوعالمانو! کله چې همیشه ستاسې ټول پیشوایان دتورات منونکي راغلي دي نو) تاسې هم (دمحمّد ﷺ درسالت په باب کې چې حکم یې په تورات کې دی) دخلګو څخه (دا) بیره مه کوي (چې که مونږ یې تصدیق وکړونو دعامو خلګوپه نظرکې به زمونږپه مرتبه کې فرق راسي) او (یوازې) زما څخه بیره کوي (چې په تصدیق نه کولو باندې دسزاګانو) اوزما داحکاموپه بدله کې (ددنیا) لږسامان (کوم چې دخپلو عوامو څخه تاسې ته رسیږي) مه اخلئ (چې دا دمرتبې اومال محبت پرتاسې باعث کیږي اوتاسې دتصدیق کولو څخه منع کوي) او (په یادساتئ چې) کوم سړي چې دخدای دنازل سوي حکم موافق حکم نه

کوی (بلکه غیر شرعی بل حکم قصداً خلګوته شرعی حکم ښیی دهغه موافق حکم کوی) نوداسی خلګ
بالکل کافران دی (لکه څنګه چی یی ای یهودوتاسی کوئ چی په عقیدو کی هم لکه درسالت محمدیﷺ
عقیده اوپه عملونو کی هم لکه حکم درجم اونور چی خپل دځانه څخه جوړکړی حکمونه دالله ﷻ حکم
ښکاره کوی په ګمراهی اوګمراه کولوکی اخته کیږی) اوموږ پردوی (یهودو) باندی په دی (تورات) کی
داخبره فرض کړی وه چی (که چا یوڅوك په ناحقه قصداً قتل یازخمی کی او دحق خاوند دعوه وکړی نو)
دنفس په بدله کی نفس دی اودسترګی په بدله کی سترګه اودپوزی په په بدله کی پزه اودغوږ په بدله کی
غوږ اودغاښ په بدله کی غاښ او (دغه ډول دنورو) خاصو زخمونوهم بدله ده، بیاکم سړی چی (ددی
قصاص یعنی بدلی اخیستو مستحق سی هم) دا (قصاص) معاف کړی دغه (معاف کول) ددی (معاف
کول) ددی (دمعاف کوونکی) دپاره (دده دګناهونو) کفاره (یعنی دګناه لیری کیدوسبب) سی (یعنی معاف
کول سبب دثواب دی) او (کله چی یهودو دا احکام پاته کړی وه، په دی وجه ورته پرلپسی عذاب وعدی
اوروی چی) کم سړی دخدای ﷻ دنازل سوی موافق حکم نه کوی (چی معنی یی مخکی تیره سوه)
نوداسی خلګ بالکل ظالمان دی (یعنی ډیرپیکاره کار کوی) اوموږ تردوی (پیغمبرانو) وروسته (چی
ذکریی په يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ کی راغلی دی) عیسیٰ زوی دمریمی ﷺ په داسی حالت کی (پیغمبر جوړکی)
ولیږئ چی دی تر ځان دمخکي کتاب یعنی تورات تصدیق کوی (چی درسالت دلوازماتو څخه داده چی
دخدای ﷻ دټولو کتابونو تصدیق وکړی) اوموږده ته انجیل ورکی چی په هغه کی (دتورات په شان
دصحیح عقیدوهم) هدایت وو او (دعملی حکمونوهم) وضاحت وو او دغه (انجیل) ترخپل ځان څخه
دمخکی کتاب یعنی تورات تصدیق (هم) کوی (چی دا هم دالله ﷻ دکتاب سره لازمه ده) اودغه سراسر
هدایت اونصیحت وو دخدای ﷻ څخه دبیریدونکو دپاره او (انجیل مو ورلره ورکی حکم مو ورته کړی
ووچی) انجیل والاوو ته په کار دی چی الله ﷻ په دی کی څه نازل کړی دی ، دډی موافق حکم دی کوی او
(ای ددی زمانی نصاراؤ واوری چی) کوم سړی چی دالله ﷻ دنازل سوی موافق حکم نه کوی (او ددی
معنی مخکی تیره سویده) نوداسی خلګ بالکل نافرمانی کوونکی دی (اوانجیل دمحمد ﷺ درسالت خبر
ورکوی نوتاسی ددی خلاف ولی چلیږئ) او (ترتورات اوانجیل وروسته) موږ داکتاب (چی نوم یی قرآن
دی) تاته درلیږلی چی په خپله هم په صدق (اوریښتیاوو) موصوف دی اوتردی مخکی چی کوم (آسمانی)
کتابونه (راغلی) دی (لکه تورات، انجیل، زبور) دهغوی هم تصدیق کوی (چی دغه دالله ﷻ دطرفه نازل
سوی دی) او (چی کله دغه کتاب چی نوم یی قرآن دی ترقیامته پوری محفوظ دی اوعمل به وربانډی
کول کیږی اوپه دی کی ددغه آسمانی کتابونو تصدیق موجوددی په دی وجه دغه کتاب) ددی کتابونو
(دتصدیق مضمون) لره (دهمیشه دپاره) حفاظت کوونکی دی (څکه چی په قرآن شریف کی به همیشه دغه
خبره محفوظه وی چی دغه کتابونه دالله ﷻ دطرفه څخه نازل سوی دی، کله چی قرآن کریم داسی کتاب
دی) نوددوی (اهلِ کتابو) دخپل مینځ معاملی (کله چی ستاپه مجلس کی پیښی سی) ددی لیږل سوی
(کتاب موافقه فیصله کوه او داکوم ریښتینی کتاب چی تاته رسیدلی دی، ددی څخه) لیری کیدل

اوددوی په (خلاف دشرع) خواهشونو (اوفرمائشونو) باندی (آئنده هم) عمل درآمد کوی (لکه څنګه چی تراوسه پوری سره ددوی ددرخواست اوغوښتنی تا صفا انکار وفرمایی ، یعنی ستاسی دارایه ډیره برابره ده، پردی همیشه قائم اوسی، اوای اهلِ کتابوتاسی ددی قرآن دحق ګڼلو اوددی دفیصلی منلو څخه ولی انکار کوئ ؟ آیا دنوی دین راتلل کمه تعجب خبره ده ؟ آخر) په تاسی کی دهریوه (اُمّت) دپاره (تردی مخکی) مونږ خاص شریعت اوخاصه لاره منتخبه کړی وه (مثلاً دیهودو شریعت اولار تورات وو اودنصاراوو شریعت اولار انجیل وونوکه داُمّت محمّدی ﷺ دپاره شریعت اولار قرآن مقررکړل سو، چی حق والی یی هم په دلائلوسره ثابت دی، نو دانکار وجه څه ده؟) اوکه الله ﷻ ته (دټولو دپاره یوه لاره ساتل) منظوروای نو (په دی هم هغه قادر وو چی) تاسی ټولو (یهودو، نصاراؤ اومسلمانانو) ته (یی یو شریعت ورکړی وای) پریوه اُمّت باندی یی جمع کړی وای (اونوی شریعت به نه وای راغلی چی تاسی ورڅخه نفرت کوی) لیکن (په خپل حکمت سره یی) داسی ونه کړه (بلکه هراُمّت لره یی جلا جلا لار ورکړه) ددی دپاره چی کوم دین تاسی ته (په هره زمانه کی نوی نوی) درکړل سوی دی په دی کی ستاسی دټولو (ستاسی دحکم منلو دښکاره کولو دپاره) امتحان وکړی (ځکه چی اکثره طبعی امر دی چی دنوی طریقی دبیری او دمخالفت طرف په حرکت کی راځی ، لیکن کوم سړی چی دصحیح عقل اوانصاف څخه کار واخلی هغه ددی حقیقت تر ښکاره کیدو وروسته خپل طبیعت پرمنلو باندی مجبوره کوی او د! یو لوی امتحان دی نوکه ټول یو شریعت وای نوددی شریعت په اول کی چی کوم خلګ وه، دهغوی امتحان خو به سوی وای ، لیکن دنورو خلګوکوم چی د دوی پرنقش اوقدم تلونکی او ددی طریقی سره آشنا وای دهغوی امتحان به نه کیدی اواوس دهر یوه اُمّت امتحان وسو اودامتحان یوصورت داوی چی انسان دکم شی څخه منع کړل کیږی که دهغه رواج وی اوکه پاته سوی وی خو دی دهغه پرکولو حارص وی اودا امتحان په ډیرو شریعتونو کی ډیر قوی دی، چی دمنسوخ سوی شریعت څخه منع کړل کیږی اودشریعت په یووالی کی که څه هم چی دګناهونو څخه منع کړل کیږی، لیکن په دی کی خودحقیقت کومه شُبهه نه وی نو په دی وجه ددی درجی امتحان نه وی، ځکه چی دمخکی څخه به معلومه وی چی داګناه ده، ددی دوارو امتحانونو مجموعه دهراُمّت دمخکنیو اووروستنیو ټولو دپاره عامه سوه، لکه چی اولنی سورة بیایه مخکنیو سره خاص دی، نوکله چی په نوی شریعت کی دا حکمت دی) نو (تعجبَ پریږدئ) دفائده مندو خبرو طرف ته (یعنی دهغو عقیدو عملونو اواحکامو طرف ته چی په قرآن کی دی) رامخکی سی (یا په قرآن ایمان راوړی اوپه دی عمل کوی یوه ورځ) ستاسی ټولو دخدای ﷻ طرف ته تلل دی بیابه هغه تاسی ټولوته ښکاره کړی هغه چی تاسی (سره دحق دښکاره کیدوپه دنیاکی خامخا) اختلاف کوی (نو په دی وجه دابی ځایه اختلاف پریږدئ، حق چی اوس یوازی په قرآن کی دی قبول کړی) او (کله چی دی اهلِ کتابو داسی لویه خبره وکړه چی تاته درخواست دخپلی موافقی فیصلی دکولو کوی چی ددی ګرسره احتمال نسته په دی وجه ددوی دحوصلی ماتولو او دوی ته په اورولو اودهمیشه دپاره یی دنااُمیده کولو په وجه) مونږ (بیابیا) حکم کووچی ته ددوی (اهلِ کتابو) دخپل مینځ په معاملوکی (کله چی

ستاسي په مجلس کي پيښن سي) ددي ليږل سوي کتاب موافقه فيصله کوه اوددوي (دشريعت څخه خلاف) په خواهشونو (اوفرمآنشونو) باندي (آئنده هم) عمل مه کوه (لکه چي تراوسه پوري دي نه دي کړي) اوددوي څخه يعني ددوي ددي خبري څخه (آئنده هم دتيرپه شان) احتياط کوه چي دوي تادخداي ﷺ دليږل سوي يوه حکم څخه بل طرف ته نه کړي (که څه هم چي ددي خوهيڅ احتمال هم نسته. مگردځان ساتلو قصدکول هم ثواب دی) بيا (هم که سره دواضح کيدو دقرآن اودده دفيصلي حق ثابتيدو) هم که داخلک (دقرآن څخه اوستا دفيصلي څخه چي موافقه دقرآن ده) ډډه کوي نودايقين وکړئ چي بس خداي ﷺ ته منظوره ده چي ددوي دځينو جرمونوپه وجه (په دنياکي) دوي لره سزا ورکړي (اودغه ځيني جرم فيصله نه منل دي اودقرآن دحق والي نه منلو سزا به پوره په آخرت کي ورکول کيږي ځکه چي اولني جرم ددوي دذمّي والي څخه خلاف دي اودوهم جُرم دايمان خلاف دحربيّت سزاپه دنياکي وي اودکفر سزاپه آخرت کي وي نوچي کله ديهودو سرکښي او عهد شکني ترحد زياته سوه نودوي ته دقتل، قيد اوملك څخه دايستلو سزا ورکړل سوه) او (اي محمّده ﷺ ددوي ددي حال په اوريدو باندي به تاته غم اوخفگان وي، ليکن ته زيات غم مه کوه ځکه چي) زيات خلک خو (په دنياکي) نافرمانه وي داخلک (چي دقرآن دفيصلي څخه چي عين عدل دي ډډه کوي) آيابيا دجاهليّت فيصلي غواړي (کمي چي دوي دآسماني شريعت څخه خلاف دځانه جوړي کړي وي چي ذکريي ددوو واقعوپه ضمن کي تردي رکوع په مخکي رکوع د: يٰاَيُّهَا الرَّسُوْلُ کي په تمهيد سره تيرسوي دي، حال دادي چي دغه سراسر دعدل اودليل څخه خلاف دي، يعني سره دعلمه، دعلم څخه ډډه کول اوجهل طلب کول ترعجيبي لاعجبه خبره ده) اوپه فيصله کولو کي تر الله ﷺ به څوك ښه (فيصله کوونکي) وي (بلکه هيڅوك برابرهم نسته ورسره، نوخدايي فيصله پريښوول اودبلي فيصلي طلب کول عيني جهل نه دي، نوڅه دي؟ ليکن دا خبره هم) ديقين (اوايمان) لرونکوپه نزد (ځکه چي په دي پوهيدل موقوف دي دعقل پرصحت باندي اودغه کافران ددي څخه بي برخي دي)

معلومات اومسئلې: دذکر سوو آيتونوڅخه په اولني آيت کي ارشاد فرمايي ، اِنَّا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰىةَ فِيْهَا هُدًى وَّنُوْرٌ يعني مونږخپل کتاب تورات ليږلی دي چي په دي کي دحق طرف ته راهنمايي اويو خاص نوررو، په دي کي ددي خبري طرف ته اشاره وسوه چي نن کم دتورات شريعت منسوخ کړه کيږي، په دي کي دتورات کوم نقصان نسته ، بلکه دزماني دبدليدوپه سبب سره داحکامو دبدلون ترضرورت لاندي داسي وکړل سوه، که نه وي نو تورات هم زمونږ نازل کړل سوی کتاب دی، په دي کي دبني اسرآئيلو دپاره اُصولي هدايات هم ذکردي اويوخاص نورهم دي چي په روحاني ډول سره ددوي پرزړونو تاثير کوي، تردي وروسته ارشادفرمايي . يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّوْنَ الَّذِيْنَ اَسْلَمُوْا لِلَّذِيْنَ هَادُوْا وَالرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ يعني تورات مونږ ددي دپاره نازل کړي وو ، چي ترڅو پوري دده شريعت منسوخ نکړل سي، ترهغه وخته پوري به راتلونکی انبيآء اوددوي نآئبين خدايي خلک اوعالمان ټول دي ددي تورات مطابقي فيصلي کوي، داقانون دي په دنياکي چلوي، په دي کي يي دانبيآء عليهم السلام نآئبين پردوه قسمه ذکر کړي دي اول: رَبّٰنِيُّوْنَ دوهم ، اَحْبَارُ

لفظ درَبّاني دربّ وطرف ته منسوب دی چې معنی يې ده الله والا او أحبار دحِبْر جمع ده يهودو په محاوره کې به عالِم ته حَبْر ويل کيده که څه هم چې داخبره ښکاره ده چې ځوك الله والا وي ضروري ده چې هغه ته به دالله ﷻ دضروري احکامو علم هم وي، که نه وي نوبغير دعلمه څخه عمل نه سي کيدی اوبغير دالله ﷻ داحکامو دمنلو اوعمل کولو څخه يوسړی الله والا نه سي جوړيدی دغه ډول دالله ﷻ په نزد عالِم هغه ته ويل کيږي چې په خپل علم باندی هم عمل کوی ، ځکه چې هغه عالِم چې دالله ﷻ داحکامو څخه دخبريدو سره سره ضروري فرآئض اوواجبات نه ادا کوی اونه کم خيال ورته کوی، هغه دالله ﷻ اورسول ﷺ په نزد ترجاهل ډيربد دی، ددی نتيجه دا سوه چې هرالله والا عالِم وی اوهرعالِم الله والاوی ، مګر دلته يې دواړه جلا جلا بيان کړل، ددی خبری خبرداری يې ورکړی چې که څه هم دالله والا دپاره علم ضروري اودعالِم دپاره عمل ضروري دی، ليکن په کوم چې دکوم رنګ غلبه وی دهغه په اعتبار سره دهغه نوم اينبوول کيږي، دکوم سړي توجّه چې زياته عباداتو، عمل او دالله ﷻ دذکر وطرف ته مصروفه وی اوددين علم يوازی په قدر دضرورت حاصلوی، هغه ته ربّاني يعنی الله والا وايی چې دنن صباپه اصطلاح کی ورته شيخ، مُرشد، پير اونور وايی اوکوم سړي چې عملی مهارت پيداکړی، خلګوته دشرعی احکامو دښوولو اوزده کولوپه خدمت کی زيات مشغول وی اودفرضو اوواجبو اومؤکدو سنتو څخه پرته په نورو نفلی عبادتونوکی زيات وخت نه لګوی ، ده ته حبر ياعالِم ويل کيږي .

لنډه دا ده چې په دی کی يې دشريعت او طريقت اوعالمانو اوشيخانو اصلی يووالی هم وښووی ، او دکار دطريقی او دغالب شغل په اعتبار سره يې په دوی کی فرق هم واضح کی، ددی څخه معلومه سوه چې دعالمانو اوصوفيانو دوی ډلی يادوی فرقی نه دی، بلکه ددواړو دژوند مقصد دالله ﷻ او درسول ﷺ حکم منل اوفرمانبرداری ده ، البته ددی مقصد دحصول دپاره د دوی دکار طريقه صورةً ديو او بل څخه بدله په نظر راځی .

تردی وروسته ارشاد فرمايی ، ﴿بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِن كِتَٰبِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَآءَ﴾ يعنی دا انبيآء عليهم السلام او د دوی دواړه قسمه نآئبين عالمان اومشآئخ خلګ دتورات داحکامو جاري کولوپه دی وجه پابند وه چې الله ﷻ دتورات حفاظت د دوی په ذمه لګولی وو، او دوی ددی دحفاظت وعده اوپيمان کړی وو .

تردی پوری دتورات ذکروو چی دا دالله ﷻ کتاب او هدايت اونور ووچی انبيآء عليهم السلام او د دوی رينښتينی نآئبينو ، مشآئخو او عالمانو ددی حفاظت کړی وو، تر دی وروسته دموجوده زمانی ديهودو دکړيدو اوپه کږو لارو دتلو او ددی په اصلی سبب باندی يی خبرداری ورکی، چی تاسی پرځای ددی چی دخپلو مشرانو پرنقش اوقدم تللی وای، دتورات حفاظت موکولی ، ددی تورات په احکاموکی يی تغير اوتبدّل وکی ، چی په تورات کی په ډير وضاحت او په تفصيل سره دنبی آخر زمان محمّد ﷺ دراتلو خبر اويهودو ته په ده ﷺ دايمان راوړلو هدايت ذکروو، دی خلګودی خلاف ورزی وکړه اوپه نبی کريم ﷺ باندی دايمان راوړلو پرځای يی دده ﷺ مخالفت شروع کی، اوددی سره يی ددوی ددغه هلاکوونکی غلطی سبب هم بيان کی چی داستاسی دمرتبی اومال محبت دی، تاسی دامنی چی نبی کريم ﷺ برحق

رسول دی خوددی سره دده ﷺ دتابعداری کولو څخه خکه بیریږی چی اوس تاسی دخپل قوم پیشوایان بلل کیږئ عام یهودیان په تاسی پسی دی که تاسی اسلام قبول کړی نوتاسی به دمسلمانانو دیوه فردپه حیثیت سره پاته سی دامشری به ختمه سی ، دوهم دی خلګو داعادت جوړ کړی ووچی دلویو خلګوڅخه به یی رشوت اخیستی ددوی دپاره به یی دتورات احکام بدلول آسانی به یی پکښی پیداکولی، په دی دخبرداری ورکولو دپاره یی دموجوده زمانی یهودو ته وفرمایل چی.

فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوْا بِاٰيٰتِيْ ثَمَنًا قَلِيْلًا : یعنی تاسی دخلګو څخه مه بیریږی چی دوی به ستاسی تابعداری پریږدی یابه ستاسی مخالف سی اوتاسی ددنیاپه لږ سامان اخیستو سره د دوی دپاره دالله ﷻ په احکاموکی رد اوبدل مه کوی چی دا ستاسی دپاره ددین اودُنیا بربادی ده ، څکه چی.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ یعنی کوم خلګ چی دالله ﷻ په نازل سوو احکامو باندی حکم نه کوی واجب یی نه ګڼی بلکه ددی خلاف فیصله کوی نودوی کافران اومنکران دی چی سزا یی همیشه عذاب دجهنم دی.

تردی وروسته یی په دوهم آیت کی دقصاص احکام په دی حواله سره بیان کړی دی چی مونږدا احکام په تورات کی نازل کړی دی، ارشاد دی ، وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيْهَآ اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ : یعنی مونږ دیهودو دپاره په تورات کی دقصاص داحکم نازل کړی ووچی دنفس په بدله کی نفس، دسترګی په بدله سترګه ، دپزی په بدله کی پزه ، دغوږ په بدله کی غوږ، دغاښ په بدله کی غاښ ، او دخاص زخمونو بدله ده.

دبنوقریظه اوبنونضیر کومه دعوه چی نبی کریم ﷺ ته پیش سوی وه چی بنونضیرو دخپل قوت اوشوکت په وجه بنو قریظه دی ته مجبور کړی وه چی دکه دبنو نضیرو کوم سړی ددوی دیوه سړی دلاسه قتل سی نوقصاص به یی هم دنفس په بدله کی نفس اخیستل کیږی اوپردی سربیره دیّت به هم اخیستل کیږی اوکه معامله برعکس وسی چی دبنو نضیرو دسړی دلاسه دبنو قریظه وو سړی مړسی نوقصاص به نه وی یوازی دیت به اخیستل کیږی اودهغه هم دبنو نضیرپه نیمایی باندی.

په دی آیت کی الله ﷻ ددی خلګو ددی غلا څخه پرده پورته کړیده چی په خپله په تورات کی هم دقصاص اودیّت دبرابری احکام موجوددی دا خلګ قصداً دهغه څخه مخ اړوی اومحضی دحیلی لټولو دپاره خپله دعوه دنبی کریم ﷺ حضورته راوړی، په آخری آیت کی یی ارشاد وفرمایی ، وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ : یعنی څوك چی دالله ﷻ په نازل سوو احکامو باندی حکم نه کوی دغه ظالمان دی ، څکه چی دالله ﷻ دحکم څخه باغیان اومُنکردی، په دریم آیت کی اول دحضرت عیسیٰ ﷺ دبعثت ذکر دی چی دی دتیر کتاب یعنی تورات دتصدیق کولو دپاره رالیږل سوی وو ، بیا دانجیل ذکردی چی دغه هم دتورات په شان هدایت اونور دی.

په څلورم آیت کی یی وفرمایل چی انجیل والاوو ته په کار دی چی کوم قانون الله ﷻ په انجیل کی نازل کړی دی ، ددی مطابق احکام نافذ کړی اوکوم خلګ چی دالله ﷻ دنازل کړو احکامو خلاف حکم جاری

کوي هغه نافرمان او سرکښه دي .

قرآن دتورات او انجیل هم محافظ دی : په پنځم او شپږم آیت کې نبي کریم ﷺ ته خطاب دی چې مونږ په تا باندې قرآن نازل کې چې ترځان دمخکې کتابونو تورات او انجیل تصدیق هم کوي او ددوی محافظ هم دی ځکه چې کله تورات والاوو په تورات کې او انجیل والاوو په انجیل کې تحریف (ادلون اوبدلون) وکی، نو قرآن کریم دهغو محافظ اونګران ثابت سوچې ددوی دتحریفاتو پرده یې څیرې کړه حق اوحقیقت یې ښکاره کې اودتورات او انجیل اصلي تعلیمات نن هم دقرآن په ذریعه په دنیاکې باقي دي، که څه هم چې په خپله دتورات وارثانو اودده پیروی کوونکو مُدّعیانو ددې شکل داسې خراب کړی دی چې دحق او باطل جلا کول ناممکن سوي دي ، په آخر آیت کې یې نبي کریم ﷺ ته هغه حکم ورکې کوم چې تورات والا او انجیل والاوو ته ورکړل سوي وو، چې ستاسې احکام او فیصلي ټولي دالله ﷻ دنازل کړو احکامو مطابق کېدل په کار دي او دا خلګ چې په تا باندې دخپلو خواهشاتو مطابق فیصلې کول غواړي، ددوی دمکر څخه خبردار اوسه، ددې ارشادٌ یوه خاصه وجه داوه چې دیهودو یوڅو عالمان دنبي کریم ﷺ په خدمت کې حاضرسول اوعرض یې وکې چې تاته معلومه ده چې مونږ دیهودو عالمان اوپیشوایان یوکه مونږ مسلمانان سو نودوی به هم ټول مسلمانان سي ، لیکن زمونږ یو شرط دا دی چې زمونږ یوه فیصله ستادقوم دخلګوسره ده مونږ دافیصله تاته راوړو، دافیصله ته زمونږ موافقه وکړه، نومونږبه مسلمانان سو، الله ﷻ په دې باندې خبرداره کې چې ته ددې خلګو دمسلمانیدو دوجې څخه دعدل اوانصاف اودخدای ﷻ دنازل کړي قانون خلاف فیصله هیڅکله مه کوه او ددې پروا هیڅکله مه کوه چې دا خلګ به مسلمانان سي یانه ؟

(دانبیاوو علیهم السلام په شریعتونو کې جزوي اختلاف او ددې حکمت)

په دې آیت کې ددوهم هدایت سره دیوه مهم أصولي سوال جواب هم بیان سوی دی هغه داچې کله چې ټول انبیاء علیهم السلام دالله ﷻ دطرفه څخه رالیږل سوي دي اوپردوی نازل سوي کتابونه صحیفې او د دوی شریعتونه ټول دالله ﷻ دطرفه څخه دي نوبیاپه دې کتابونو اوشریعتونوکې اختلاف ولې دی؟ او نوي راتلونکې شریعت اوکتاب مخکني شریعت اوکتاب منسوخ کوي ولې؟ ددې جواب سره دخدایي حکمته په دې آیت کې بیان سو، لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ یعني مونږبه تاسې کې دهرې طبقې دپاره یوخاص شریعت اویوه خاصه طریقه دعمل جوړه کړې ده چې په دې کې سره ددې چې أصول (یعنې بنیاد) شریك اومتفق یعنې دټولو دا یوډول دي البته فروعي احکام یې دمصلحت په وجه مختلف دي، اوکه الله ﷻ غوښتلای نوهغه ته هیڅ ګران نه وه چې تاسې ټول یې یوأمّت اویوملت جوړکړي وای، دټولو یوکتاب اویو شریعت وای، لیکن الله ﷻ داځکه خوښه نه کړه چې خلګ وازمایي چې کوم خلګ دي چې دعبادت دحقیقت څخه ځان خبروي اوهروخت حکم منلو ته غوږ وي چې کوم حکم ورته ورسیږي دهغه تعمیل کوي یعني منې یې چې کوم نوی کتاب یانوی شریعت راځي دهغه تابعداري کوي اومخکني کتاب اوشریعت که یې هرڅومره خوښ وي اودپلار

اونیکه دمذهب په وجه که ددی پاته کول که ده ته هرڅومره ګران وی خوبیا هم هروخت یی غوږ اینښی وی دحکم منلوته تیاروی، اوڅوك دی چی ددی حقیقت څخه ځان غافله کوی یوخاص شریعت یاکتاب یی خپل مقصد جوړ کړی وی اودایی دخپل یوابائی مذهب په حیثیت سره اخیستی وی ، ددی خلاف دالله ﷻ کوم حکم ته غوږ نه ایږدی .

دشریعتونوپه اختلاف کی دایولوی حکمت دی چی ددی په ذریعه سره دهری زمانی دهری طبقی خلګوته دصحیح عبادت اوبندګی درك ورکول کیږی، چی په حقیقت کی عبادت نوم دی دبندګی اوحکم منلو چی دا یوازی په لمونځ، روژه، حج او زکوٰة کی را حصرنه دی اونه داشیان په خپل ذات کی مقصدونه دی، بلکه ددی ټولو مقصد یوازی یو دالله ﷻ دحکم فرمانبرداری ده ، دا وجه ده چی په کومو وختونوکی دلمانځه ممانعت دی ، په دغه وختونوکی دلمانځه هیڅ کار دثواب نه دی، بلکه سرچپه ګناه ده، داخترونو او نوروپه ورځوکی روژه نیول منع دی، نوپه دغه ورځ روژه نیول ګناه ده، دنهمی دذی الحجی څخه پرته په بله ورځ په یوه میاشت کی دعرفات په میدان کی جمع کیدل دُعا او عبادت کول دثواب کارنه دی ، حال دا دی چی په نهمه دذی الحجی ترټولو لوی عبادت دغه دی، دغه ډول دنورو ټولو عبادتونو حال دی، ترکومه حده پوری چی یی دکولو حکم دی ، نو هغه عبادت دی اوکله اوپه کوم وخت کی یی چی منع سویده نودغه عبادت هم بیا حرام اوناجائز سی، جاهل عوام ددی حقیقت څخه خبرنه وی، کم عبادتونه چی ددوی عادت جوړسی، بلکه کوم قومی رواجونه چی ډوی عبادت وګڼی، اختیار یی کړی نو دالله ﷻ او رسول ﷺ ښکاره حکمونه هم بیاپه دی پسی دوی له پامه وغورځوی، دغه بدعتونه او نوی کارونه ددین حصه جوړه سی چی همداخبری دتیرو شریعتونو اوکتابونو دتحریف سبب سوی دی، الله ﷻ پرمختلفو پیغمبرانو مختلف کتابونه اوشریعتونه نازل کړی دی، انسانانوته یی داښوولی دی چی یوعمل یایوقسم عبادت مقصود نه جوړوی، بلکه په صحیح معناووکی دی دالله ﷻ فرمانبردار بندګان جوړ سی اوکوم وخت چی دتیر عمل دپریښوولو حکم وی نوپدستی یی پریږدی اودکوم عمل دکولو چی حکم وی پدستی په هغه عمل کول شروع کړی .

په دی سربیره دشریعتونو داختلاف یولوی حکمت داهم دی چی ددنیا دهردور اوهری طبقی دانسانانو مزاج اوطبیعتونه مختلف وی، دزمانی اختلاف پرانسانی طبیعت ډیر زیات تاثیر اچوی، که دټولو دپاره فروعی احکام یوډول سی نوانسانانوته به ډیره ګرانه سی، په دی وجه دالله ﷻ حکمت داوغوښتله چی دهری زمانی اوهرمزاج دجذباتو لحاظ وساتل په فروعی احکاموکی تبدیلی راوستل سی، دلته دناسخ اومنسوخ دامعنٰی نه وی چی حکم ورکوونکی ته اول حالت معلوم نه وو، نویو ډول حکم یی وکی بیاچی نوی حالات مخ ته راغلل، نو هغه حکم یی منسوخ کی، یااول یی دغفلت اوغلطی په وجه یو حکم کړی وو ، بیاپوه سو نوبدل یی کی، بلکه په شریعت کی دناسخ اومنسوخ مثال بالکل دیوه حکیم یاډاکټر دنسخی په مثال دی، په کمه کی چی دواوی (درملونه) کرار کرار بدلول کیږی چی حکیم یا ډاکټرته اول دا اندازه وی چی دری ورځی تردوا استعمالولو وروسته به پرمریض داسی حالت راځی نودغه وخت به

فلانکی دوا ورکول کیږي ، کله چې دی اوله نسخه منسوخه کوي اودوهمه ورکوي نو دا سي ویل صحیح نه وي چې اوله نسخه غلطه وه، په دې وجه یې منسوخه کړه ، بلکه حقیقت دا وي چې په اولو ورځوکی هغه نسخه صحیحه اوضروري وه اوپه دې وروستیو حالاتوکی دا دوهمه نسخه صحیح اوضروري ده .

(په ذکر سوو آیتونو کي دراغلو واضحو او ضمني احکامو خلاصه)

اول داولنیو آیتونو څخه معلومه سوه چې دیهودو دعوه کومه چې دنبي کریم ﷺ په حضورکي پیش سوي وه او ده ﷺ ددې فیصله وفرمایله نودا فیصله دتورات دشریعت مطابق وه، ددې څخه ثابته سوه چې دتیرو شریعتونو کوم خدایي حکمونه چې نافذوه، ترڅوچې قرآن کریم اودخدای ﷺ وحي هغه منسوخ کړي نه وي ، هغه په خپل حال باقي وي ، لکه دیهودوپه دعووکي دقصاص برابري او دزنا دسزا دسنګساري حکم په تورات کي هم وو ، بیا قرآن هم دغه بعینه باقي پرېښووی .

دغه ډول په دوهم آیت کي د زخمونو دقصاص حکم چې دتورات په حوالي سره بیان سوي دی ، په اسلام کي هم دا حکم نبي کریم ﷺ جاري کړی دی ، په دې بناء باندې داسلام دجمهورو عالمانو په نزد ضابطه دا ده چې دتیرو شریعتونو هغه حکمونه چې قرآن هغه منسوخ کړي نه وي ، هغه زمونږ په شریعت کي هم نافذ او عمل ورباندې واجب دی، دغه وجه ده چې تورات والاووته دتورات مطابق اوانجیل والاووته دانجیل مطابق دحکم کولو اوعمل کولو حکم ورکړل سوي دی حال دا دی چې دا دواړه کتابونه او د دوی شریعتونه دنبي کریم ﷺ تراتلو وروسته منسوخ سوي دي، مطلب دا دی چې دتورات اوانجیل کم احکام چې قرآن نه دي منسوخ کړي دهغوی تابعداري نن هم واجب ده .

دریم حکم په دې آیتونوکي داثابت سو، چې دالله ﷻ دنازل سوو احکامو خلاف حکم کول په ځینو صورتونوکي کفر دی ، کله چې په عقیده کي هم دغه خلاف حق ګڼي اوپه ځینو صورتونوکي ظلم اوفسق دی ، کله چې دعقیدې په وجه سره خودغه نازل سوي احکام حق مني مګر په عمل کي ددې خلاف کوي .

څلورم حکم په دې آیتونوکي دا راغلی دی چې رشوت اخیستل مطلق حرام دي اوخاص په عدالتي فیصله رشوت اخیستل نور زیات سخت دي .

پنځم حکم ددې آیتونو څخه دا واضح سوچې ټول انبیاء علیهم السلام او د دوی شریعتونه په اُصولو کي بالکل متفق اویو دي مګرپه جزوي اوفروعي حکمونوکي مختلف دي اودا اختلاف په ډیروحکمتونو مبني دی .

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْيَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوْلِيَآءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ

ای ایماندارو امه جوړوی یهودو اونصاراؤلره دوستان ، دوی په خپل مینځ کی دوستان دي

بَعْضٍ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُۥ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى

دیوبل ، او څوك چې په تاسی کی دوستی کوی د دوی سره ، نو هغه د دوی څخه دی ، الله هدایت نه کوی

الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ يُّسَارِعُوْنَ

ظالمانو خلقو ته ، اوس به ته ووينې هغه چې په زړونو کې يې ، مريضي ده خغلي

فِيْهِمْ يَقُوْلُوْنَ نَخْشٰۤى اَنْ تُصِيْبَنَا دَآئِرَةٌ ؕ فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَ

په دوی کې وايي چې زمونږ بيره ده چې را نه سي په مونږ گردش دزماني نو نژدی ده چې الله ژر ښکاره کړي

بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهٖ فَيُصْبِحُوْا عَلٰى مَاۤ اَسَرُّوْا فِيْۤ اَنْفُسِهِمْ

فتح يا څه حکم دخپل طرف څخه نوسي به دخپلو زړونو په خبره باندې

نٰدِمِيْنَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَهٰۤؤُلَآءِ الَّذِيْنَ اَقْسَمُوْا

ستومانه ، او وايي مسلمان آيا دا هغه خلق دي چې قسمونه يې

بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ ۙ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ؕ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوْا

خوړل په الله په تاکيد سره چې مونږ تاسي سره يو ، برباد سول د دوی عملونه نو پاته سول

خٰسِرِيْنَ ﴿٥٣﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَنْ يَّرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهٖ

په تاوان کې ، ای ايماندارو ! څوک چې په تاسي کې واپس سي دخپل دين څخه

فَسَوْفَ يَاْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُّحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْنَهٗۤ ۙ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ

نو الله به ډير ژر راولي داسي قوم لره چې الله به ورسره مينه کوي او دوی به دهغه سره مينه کوي نوم زړه به وي په مسلمانانو

اَعِزَّةٍ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ۫ يُجَاهِدُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُوْنَ

زبردست به وي په کافرانو ، جنگ به کوي دالله ﷻ په لاره کې او نه بريږي

لَوْمَةَ لَآئِمٍ ؕ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ

دچا دالزام څخه ، دا فضل دی دالله ورکوي يې هغه چاته چې غواړي اوالله فراخي والا دی

عَلِيْمٌ ﴿٥٤﴾ اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوا الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ

خبر دار ، ستاسي ملګري الله دی او دهغه رسول او څوک چې ايماندار دي چې قائم ساتي

الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رٰكِعُوْنَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ يَّتَوَلَّ اللّٰهَ

لمونځ او ورکوی زکوٰة او عاجزي کوونکي دي ، او څوك چي دوست لري الله

وَرَسُوْلَهٗ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغٰلِبُوْنَ ﴿٥٦﴾ ع

او هغه رسول ﷺ او ایماندارو لره ، نو دغه دالله جماعت په ټولو غالب دي ،

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا دِيْنَكُمْ هُزُوًا وَّ

ای ایماندارو ! مه جوړوی هغه خلق چي نیسی ستاسی دین په ټوقو

لَعِبًا مِّنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَآءَ ج

او لوبو سره، هغه خلق چي کتاب ورته ورکړل سوی دی تاسی څخه مخکي او نه کافرانو لره خپل دوستان

وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٥٧﴾ وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ

او بیره کوی دالله څخه که چیری تاسی ایماندار یاست ، او کله چي تاسی آواز کوی دپاره دلمانځه

اتَّخَذُوْهَا هُزُوًا وَّلَعِبًا ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُوْنَ ﴿٥٨﴾

نو دوی ورپوری مسخری کوی ، دا په دی وجه چي دغه خلق ناپوهه دي .

دآیتونو تړون: په ذکر سوو آیتونو کی د درو مهمو اُصولی مضمونونو بیان دی چی دمسلمانانو داجتماعی او ملّی یو والی او راغونډیدو بنیادی اُصول دی .

اول داچی مسلمانان دغیر مسلمانانو سره روا داری ، همدردی ، خیر خواهی عدل او انصاف او احسان او سلوك هرڅه کولای سی، او داسی کول په کار دی څکه چی دوی ته ددی تعلیم ورکړل سوی دی ، لیکن د دوی سره داسی ژوره دوستی او خلط ملط چی په هغه سره داسلام امتیازی نښانی ګډوډی سی ددی اجازت نسته، داهغه مسئله ده چی د (ترك موالات) په نامه سره پیژندل کیږی .

دوهم مضمون دا دی چی که چیری په یو وخت کی په یو ځای کی مسلمانان ددی بنیادی اُصولو څخه واوړی دغیر مسلمو سره داسی خلط وکړی نو دادی نه ګنی چی په دی سره به اسلام ته کوم ضرر او نقصان ورسیږی . څکه چی داسلام دحفاظت او باقی پاته کیدو ذمه واری الله ﷻ اخیستی ده ، دا هیڅوك هم نه سی ختمولی که فرض کړه یو قوم بالکل اسلام پریږدی او بل طرف ته واوړی نو الله ﷻ به یو بل داسی قوم را پورته کړی چی داسلام اُصول او قانون به قائم کړی .

دریم مضمون دا دی چی کله یوه طرف ته منفی اړخ معلوم سونو مسلمانانو لره ژوره دوستی یوازی دالله ﷺ او دهغه درسول ﷺ او په دوی دایمان راوړونکو سره کیدی سی .
دا سرسری بیان دی دهغو مضمونو کوم چی په لوړو ذکر سوو پنځو آیتونوکی بیان سوی دی .
اوس ددی آیتونو لنډ تفسیر : وګوری .
ای مؤمنانو! تاسی (دمنافقانو په شان) یهود اونصارا (خپل) دوستان مه جوړوی، دوی (په خپل مینځ کی) دیوه اوبل دوستان دی (یعنی یهود دیهودو سره اونصارا دنصاراوو سره، مطلب دا دی چی دوستی کیږی په مناسبت سره، نوددوی دیوه اوبل سره مناسبت دی، مګرپه تاسی اوپه دوی کی څه مناسبت دی او (کله چی ددی څخه معلومه سوه چی دوستی کیږی په مناسبت سره نو) کوم سړی چی په تاسی کی د دوی سره دوستی کوی بیشکه دغه (دیوخاص مناسبت په اعتبار سره) به ددوی څخه وی (اوکه څه هم چی داکار خو ښکاره دی لیکن) یقینًا الله ﷻ (ددی کار) پوهی نه ورکوی هغو خلګوته کوم چی (دکفارو سره دوستی کوی) خپل نقصان کوی (یعنی په دوستی کی دورننوتوپه وجه دا خبره ګرسره ددوی په خیال کی نه راځی اوکله چی داسی خلګ په دی کار پوهیږی) په دی وجه (ای لیدونکو!) تاسی داسی خلګ چی په زړه کی یی (دنفاق) مرض دی، وینئ چی ځغلی په (کفارو) کی ورننوزی (اوکه څوك یی ملامت کوی نودحیلی اوخبری جوړولو دپاره داسی) وایی چی (زمونږ ددوی سره یوځای کیدل دزړه څخه نه دی بلکه زړونه خوزمونږ ستاسی سره دی یوازی دیوی ګټی په وجه ددوی سره یوځای کیږو، هغه داچی زمونږ سره بیره ده چی (شاید دزمانی په انقلاب سره) په مونږ کومه حادثه راسی (لکه قحطی، تنګی اونور اودایهودیان زمونږ مددګاران دی ددوی څخه مونږته قرض اوکومك رسیږی که داظاهری شناخت ورسره پرېږدو نوپروخت باندی به مونږته تکلیف وی، به ظاهره به یی د: نَخۡشٰىٓ اَنۡ تُصِيۡبَنَا دَآئِرَةٌ دامطلب اخیستی، لیکن په زړه کی به یی دامطلب اخیستی چی که په آخرکی په مسلمانانو باندی کافران غالب راسی نوبیابه زمونږ دوی ته حاجت وی، په دی وجه د دوی سره دوستی ساتل په کار دی) نونژدی اُمید (یعنی وعده) ده چی الله ﷻ (مسلمانانو ته کامله) فتح (ددی کفاروپه مقابله کی چی دوی ورسره دوستی کوی) ورکړی (چی په دی کی دمسلمانانو دکوشش هم دخل وی) یادکمی بلی خبری خاص دخپل طرف څخه (ښکاره کول وفرمایی یعنی ددوی نفاق دوحی په ذریعه ښکاره کړی چی په دی کی دمسلمانانو دتدبیر ګرسره دخل نسته، مطلب داچی دمسلمانانوفتح او د دوی راز ښکاره کول دواړه کارونه نژدی کیدونکی دی) بیابه (دغه وخت) دخپلو زړونوپه (تیرو) پټوخیالونو باندی شرمنده سی (چی مونږڅنګه ګڼل چی کفاربه غالب سی اودا خوبرعکس کاروسو، یوه پښیمانی به یی دخپل خیال په غلطیدو وی چی داطبعی امر دی ، دوهمه پښیمانی به یی پرخپل نفاق وی چی دهغه په وجه نن رسوا سوه، په مَآ اَسَرُّوۡا کی دادواړه داخل دی اودادریمه پښیمانی چی دکفاروسره دوستی یی عبث سوه اودمسلمانانو سره بی هم ښه جوړه نه سوه ، کله چی دوستی ددوی په مَآاَسَرُّوۡا باندی بنآء وه په دی وجه ددی دوو پښیمانیوپه ذکرسره دادریمه بی له ذکره څخه په ډاګه په خپله معلومه سوه) او (کله چی دفتح په دی زمانه کی ددی

خلگو نفاق هم ښكاره سي نوپه خپل مينځ كي به، مسلمانان خلگ (په تعجّب سره) ووايي چي آيادا هغه
خلگ دي چي په ډيره مبالغه سره به يې (زمونږ په وړاندي) قسمونه خوړل چي مونږ (په زړه سره) سره
ستاسي سره يو(داخوبله يوه خبره ثابته سوه الله ﷻ فرمايي چي) ددې خلگو ټول كارونه (چي ددواړو
ډلوسره يې ښه اوسيدل غوښتل ټول) گډوډ سول چي په دې سره (ددواړو طرفو څخه) نااُميده سول (ځكه
چي كفارخو مغلوب سول دهغوی سره ملگري كيدل خومحضي بيكاري ده اود مسلمانانو سره يې خوراز
ښكاره سو، ددوی سره يې اوس جوړ راتلل هم گران كاردی بس دغه مثال يې سو (چي نه ددې دنيا سوه
اونه دهغې)، اي مؤمنانو! (يعني كوم خلگ چي ددې آيت دنزول په وخت كي مسلمانان دي) كوم سړي چي
په تاسي كي دخپل (دې) دين څخه بيرته وگرځي نو (داسلام هيڅ نقصان نسته ځكه چي داسلام دخدمت
دپاره به) الله ﷻ ډير ژر (ددوی پرځای) داسي قوم پيداكړي دكوموسره چي به دالله ﷻ محبّت وي او د
دوی به دالله ﷻ سره محبت وي مهربان به وي دوی په مسلمانانو باندي ، تيز به وي په كافرانو باندي
(چي ددوی سره) به جهاد كوي دالله ﷻ په لاره كي او (ددين اوجهادپه باره كي) دغه خلگ به ديوچا
ملامتي كوونكي دملامتي بيره نه كوي (لكه چي دمنافقانو حال دی چي بې زړه به جهادته تلل ليكن
دافكربه ورسره وو چي كفار دكوموسره چي يې دزړه دوستي ده، ملامت به يې كړي يادچاسره چي يې
دجهادمقابله ده هغه ددوی دوستان اوخپلوان دي كه اتفاقاً دوی يوځای ووينې نوبدرد به پرووايي چي
تاسي دداسي خلگو دوژلودپاره تللي واست) دا (ذكرسوي صفتونه) دالله ﷻ فضل دی چاته چي يې
غواړي وركوي يې اوالله ﷻ ډير فراخي والادی (چي كه وغواړي نوټولو ته داصفتونه وركولی سي ليكن)
لوی علم والادی (ده په علم كي چي چاله فآئده وي هغه ته يې وركوي) ستاسي دوستان خو (دكوموسره
چي تاسي ته دوستي په كارده) الله ﷻ اودهغه رسول ﷺ اوايماندار خلگ دي كم چي په داسي حالت كي
دلمانځه پابندي كوي اوزكوٰة وركوي چي په دوی (يعني ددوی په زړونو) كي خشوع وي (يعني داخلاقو
اوعملونو بدني اومالي دټولو جمع كوونكي دي) اوكوم سړي چي (ددې مضمون موافق) دالله ﷻ سره
دوستي ساتي اودده درسول ﷺ سره اودايماندارو خلگوسره نو (دغه دالله ﷻ په ډله كي شامل سو او)
دالله ﷻ ډله بيشكه غالبه ده (اوكفار مغلوب دي نوغالب لره دمغلوب سره دموافقت اودوستي فكر كول
محضي نالآئقه خبره ده) اي مؤمنانو! كوم خلگوته چي ترتاسي مخكي كتابونه (آسماني يعني تورات،
انجيل) وركول سوي دي (مراد يهود اونصارا دي) كوم چي داسي دي چي دوی ستاسي دين خندا اولوبه
جوړه كړيده (چي دانښانه ده ددرواغجن كولو) دوی او (دغه ډول) نوركفار (هم لكه مشركان او نور سول)
دوستان مه جوړوئ (ځكه چي اصلي علّت كفر اودرواغجن كول مشترك دي) اودالله ﷻ څخه بيره كوي كه
تاسي ايمانداران ياست (يعني ايمانداران خوياست نو دكوم شي څخه چي الله ﷻ منع كړي ده ، هغه مه
كوئ) او(لكه څنگه چي ددين دأصولوسره ټوكي كوي دغه ډول دفروعوسره هم ځكه) كله چي تاسي
دلمانځه دپاره (دآذان په ذريعه سره) اعلان كوی نودغه خلگ (ستاسي) په دې (عبادت) سره (په كوم كي
چي آذان اولمونځ دواړه راغلل) خندا اولوبي كوي (او) دا (حركت) په دې سبب سره دی چي دوی داسي

خلګ دي چي بالکل عقل نه لري (کني نوحق کاربه يي پيژندلای اوپه دي پوري به يي خندا نه کولی)
معلومات اومسئلي: په اولني آيت کي مسلمانانو ته حکم ورکړل سوی دی چي دوی دي ديهودو اونصاراؤ سره مؤالات (يعني ژوره دوستي) نه کوي، لکه چي دعامو غيرمسلمو اويهودو اونصاراؤ په خپله دا قانون دی چي دوی ژوره دوستي يوازي دخپل قوم سره ساتي، دمسلمانانو سره دامعامله نه کوي.
بياکه کوم مسلمان ددي خلاف ورزي وکړي، دچايهودي يانصراني سره يي ژوره دوستي وکړه نودي به داسلام په نظرکي په ځای دمسلمان ددغه قوم دفرد شميرل کيدو قابل وي.
شانِ نزول: دتفسير امام ابن جرير رحمه الله په روايت دعکرمه رضي الله عنه بيان کوي چي دا آيت په يوه خاصه واقعه کي نازل سوی دی ، هغه دا چي نبي کريم ﷺ کله چي په مدينه منوره کي تشريف فرما سو نودمديني داطرافو ديهودو اونصاراووسره يي يوه فيصله پردي باندي کړې وه چي دوی به دمسلمانانو سره نه په خپله جنګ کوي اونه به دجنګ کوونکي قوم کومك کوي، بلکه دمسلمانانو سره به يوځای کيږي اودهغوی مقابله به کوي، دغه ډول به مسلمانان نه ددوی سره جنګ کوي نه به ددوی خلاف ديوه قوم کومك کوي بلکه دمخالف مقابله به کوي، يوڅه موده دامعاهده ددواړو طرفو څخه قائمه وه، ليکن يهوديان دخپل سازشي خويي اواسلام دښمني طبيعت په وجه پردي معاهده زيات قائم پاته نه سول اودمسلمانانو خلاف يي دمکي دمشرکانوسره سازش وکي، دوی ته يي خپلې قلعي ته درابللو دپاره خط وليکي، نبي کريم ﷺ ته چي کله داسازش معلوم سو نوده ﷺ ددوی دمقابلي دپاره دمجاهدينو يوه ډلګۍ وليږلي دبنوقريظه دي يهوديانو خويوه طرف ته دمکي دمشرکانوسره داسازش کوی اوبل طرف ته په مسلمانانو کي ننوتلي وه اوډيرو مسلمانانو سره يي ددوستي معاهدې کړې وې، اودغه ډول به يي د مسلمانانو خلاف دمشرکانو دپاره دجاسوسي کارکوي، په دي وجه داذکرسوی آيت نازل سوچي دي مسلمانان ديهودو اونصاراوو دژوري دوستي څخه منع کړل، ددي دپاره چي دمسلمانانو دخاصو خبرونودرك ورته معلوم نسي، دغه وخت ځينو صحابه کرامو د حضرت عباده بن صامت رضي الله عنه او نورو خو په ډاګه ددغو خلګوسره خپله معاهده ختمه کړه او د دوستي پريښوولو اعلان يي وکي اوځيني خلګ په منافقانه ډول سره دمسلمانانو سره يوځای سوي وه يايي لا تراوسه پوري ايمان په زړونوکي نه ووکلك سوی، دوی به ددغو خلګوسره په تعلقاتو ختمولوکي دابيرې محسوسولې چي ممکنه ده که دمشرکانو اويهودو سازش کامياب سي او مسلمانان مغلوب سي نومونږ لره ددغه خلګوسره هم داسي معامله ساتل په کار دي چي دغه بيازمونږ دپاره مصيبت جوړنسي، عبدالله بن أُبيّ ابن سلول پردي بناء باندي وويل چي ددغه خلګو سره په تعلق قطع کولو کي ماته بيره ده ، په دي وجه داسي نه سم کولی ، په دي دوهم آيت نازل سو.

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَىٰ أَن تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ.

يعني ددوستي پاته کولوشرعي حکم چي يي واوريدی نوهغه خلګ دکوموپه زړونوکي چي دنفاق مرض دی، دخپلو کافرو دوستانوطرف ته په ځغاسته سول اووی ويل چي د دوی سره په تعلقاتو پاته کولوکي

زمونږ سره بیره ده ، الله ﷻ د دوی په جواب کی وفرمایل ، فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهٖ فَيُصْبِحُوْا عَلٰى مَآ اَسَرُّوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ نٰدِمِيْنَ يعنی داخلک په دی خیال کی دی چی مشرکین اویهودبه په مسلمانانو غالب راسی ، مگر الله ﷻ فیصله فرمایلی ده چی داسی به ونسی، بلکه نژدی ده چی مکه فتح سی یادمکی ترفتح مخکی الله ﷻ ددی منافقانو دنفاق پرده څیری کړی، دوی رُسوا کړی ، نو دغه وخت به دا خلک په خپلو پټو خیالاتو باندی پښیمانه سی.

په دریم آیت کی یی ددی زیاته تشریح داسی وفرمایله چی کله ددی منافقانو دنفاق پرده څیری سی او د دوی ددوستی ددعوو اوقسمونو حقیقت ښکاره سی نو مسلمانان به حیران پاته سی اووبه وایی چی آیادا هغه دی چی مونږته به یی په الله ﷻ سخت قسمونه خوړل د دوستی دعوی به یی کولی اونن د دوی حشر دا سو ، چی ددوی ټول اسلامی عملونه چی محضی دخان ښوولو دپاره یی کول، ضآئع سول اودالله ﷻ په دی آیتونوکی کوم چی دمکی دفتح او دمنافقانو درسوایی ذکر یی فرمایلی دی هغه یو څو ورځی وروسته ټول په خپلو سترگو سره ولیدل.

په څلورم آیت کی دانښوول سوی دی چی دغیر مسلمانانو سره دژوری دوستی اوخلط ملط چی کوم ممانعت سوی دی دا په خپله دمسلمانانو دفآئدی دپاره دی که نه وی نو اسلام هغه حق دین دی چی دحفاظت ذمه یی الله ﷻ په خپله ذمه اخیستی ده ، دیو فرد یا ټولی کړیدل یانافرمانی خوپرخپل ځای دی که دمسلمانانو یوفرد یایوه ټولی خامخا اسلام پرېږدی اوبالکل مرتدسی، دغیر مسلمانانو سره یوځای سی، په دی سره هم اسلام ته هیڅ ضرر نه سی رسیدی ، ځکه چی قادر مطلق خدای ﷻ چی ددی دحفاظت ذمه وار دی ، پدستی به یوبل قوم میدان ته راوباسی چی دالله ﷻ ددین دحفاظت اواشاعت فرض به پوره کوی، دده کارنه په کوم ذات باندی موقوف دی ، نه پرکمی لویی ټولی یااداره باندی، هغه چی کله وغواړی نودخاشو څخه دغشی کار اخیستی سی اوکه دهغه رضانه وی نوغشی هم بیاخاشی وی، یوچاڅه ښه ویلی دی.

اِنَّ الْمَقَادِيْرَ اِذَا سَاعَدَتْ اَلْحَقَتِ الْعَاجِزَ بِالْقَادِرِ

یعنی دالله ﷻ تقدیرچی کله دیوچا کومك کوونکی سی نو دیوه عاجز اوبی کاره څخه دقادر اوطاقتمند کار اخلی.

په دی آیت کی چی یی کوم ځای دا ذکر وفرمایی چی که مسلمانان مرتدان سی نو پروا نسته ، الله ﷻ به بله ټولی را پورته کړی ، هلته یی ددی پاکی ټولی څه صفتونه هم بیان کړل چی په دی ټولی کی به داسی صفتونه وی ، نو ددین په خدمت کوونکوکی دا صفتونه په کار دی ، ځکه چی دآیت څخه معلومه سوه چی ددی صفتونو اوعادتونو لرونکی خلک دالله ﷻ په نزد مقبول دی او دهغه محبوب دی.

د دوی اولنی صفت قرآن کریم دا بیان کړی دی چی الله ﷻ به د دوی سره محبت ساتی او دوی به دالله ﷻ سره محبت ساتی، ددی صفت دوه جزونه دی، یوددی خلکومحبت دالله ﷻ سره، دا خو په یوه نه یوه درجه کی دانسان په اختیارکی گڼل کیدی سی چی که دیوه انسان که دبل سره طبعی محبت نه وی ، نو لږ

ترلږه عقلي محبت خودخپل قصد اوارادې تابع ساتلای سي اوطبعي محبت که څه هم چې په اختيارکي نه دي، مګرددې اسباب اختياري دي، مثلاً دالله ﷻ دلويې اوجلال اوكامل قدرت اوپرانسان دده داختياراتو او دانعاماتو فكر اوتصوّر په لازمې ډول سره دانسان په زړه كي ذالله ﷻ محبت په طبعي ډول سره هم پيدا كوي .

ليكن دوهم جُز يعني دالله ﷻ محبت به ددې خلګو سره وي ، په دې كي خو په ښكاره دا معلوميږي چې دانسان داختيار اوعمل هيڅ كارپه دې كي نسته اوكوم شي چې زمونږ دقدرت اواختيار څخه دباندې دي، ددې داورولو اوښوولو هم په ښكاره كم حاصل نه راوزي، ليكن دقرآن شريف په نورو آيتونوكي چې فكر وكړل سي نو معلومه به سي چې دمحبت ددې جُز اسباب هم دانسان په اختياركي دي كه دې دغه اسباب استعمال كړي نودالله ﷻ محبت به دده سره لازمي وي او دغه اسباب دقرآن كريم په دې آيت ، قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ : كي ذكرسوي دي . يعني اى رسوله ﷺ ته دې خلګوته ووايه چې كه ستاسي دالله ﷻ سره محبت وي، نوزما تابعداري كوي ددې نتيجه به دا وي چې الله ﷻ به ستاسي سره محبت شروع كړي .

ددې آيت څخه معلومه سوه چې كم سړي دا غواړي چې الله ﷻ دده سره محبت وكړي نوده ته په كار دي چې دنبي كريم ﷺ سنّت دخپل ژوند عادت جوړكړي اودژوندپه هره شُعْبه كي اوهركاركي دسنتو تابعداري پرځان لازمه كړي ، او ددې آيت څخه داهم معلومه سوه چې دكفر او ارتداد مقابله هغه ټولي كولي سي چې دسنتو تابعدار وي، نه دشريعت په حكمونوكي كوتاهي كوي اونه دخپل طرف څخه دسنتوكم خلاف كارونه اوبدعتونه جاري كوي .

دوهم صفت ددې ټولي دابنوول سوي دي چې ، اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ په دې كي لفظ داَذِلَّة دقاموس دوضاحت په بناء سره د ذَليل يا ذَلُول دواړو جمع كيدى سي ، دذليل معنى دعربي ژبي په بناء سره هغه ده، كمه چې په اُردو اونوروكي معلومه ده اوذلول معنى ده نرم، اوپه آساني سره تر واك لاندې راتلونكى، دجمهورو مفسرينو ﷭ په نزد دلته دامعنى مراد ده ، يعني دا خلګ به دمسلمانانو په وړاندې نرم وي، كه په كومه معامله كي اختلاف هم وي خوپه آساني سره به په واك كي راځي جګړه به پرېږدي ، كه څه هم چې دوى په خپله جګړه كي حق په جانب هم وي، لكه چې په صحيح حديث كي نبي كريم ﷺ فرمايلي دي ، اَنَا زَعِيْمٌ بِبَيْتٍ فِيْ رَبَضِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْمِرَآءَ وَهُوَ مُحِقٌّ يعني زه هغه سړي ته دجنت په مينځ كي په كور وركولوذمه واريم څوك چې په حق باندې وي اوسره ددې جګړه پرېږدي .

نوحاصل ددې لفظ داسوچې دا خلګ دمسلمانانو سره په خپلو حقونو اومعاملوكي كومه جګړه نه كوي دوهم لفظ ، اَعِزَّةٍ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ راغلي دي ، په دې كي هم اَعِزَّةٍ دعزيز جمع ده چې معنى يې غالب ، قوي اوسخت دي ، مراد دا دي چې دا خلګ دالله ﷻ او دهغه ددين دمخالفوپه مقابله كي سخت اوقوي دي او دغه خلګ په دوى واك نه سي پيدا كولي .

او د دواړو جملو ديو ځاى كولو څخه حاصل دا راووتى چې دا به يو داسي قوم وي چې د دوى محبت او

دښمنی او دوستی او ورانی دخپل ذات اوخانی حقونو اومعاملو پرځای یوازی دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ او دهغه ددین په خاطروی، په دی وجه د دوی دجنگ طرف دالله ﷻ اودرسول ﷺ دفرمانبردارو طرف ته نه وی ، بلکه د دوی ددښمنانو اونا فرمانو طرف ته وی ، دا مضمون دی دسورة فتح ددی آیت ، اَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ .

داولنۍ صفت حاصل دحقوقو مکمل والی وو ، او د دوهم صفت حاصل دحقوق العباد دمعاملو اعتدال دی ، دریم صفت یی ددی تولی دا بیان کی چی ، يُجَاهِدُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللهِ یعنی دا خلگ دحق خپرولو اولوړولو دپاره جهاد کوی ، ددی حاصل دا دی چی دکفر او ارتداد په مقابله کی یوازی معلوم قسم عبادتونه کول او نرم او سخت کیدل کافی نه دی ، بلکه دا هم ضروری ده چی ددین دقآئم ساتلو جذبه به هم وی، ددی جذبی دپوره کولو یی څلورم صفت دا وښووی ، وَلَا يَخَافُوْنَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ یعنی ددین دقآئم ساتلو او دحق دکلمی دلوړولو په کوشش کی دا خلگ دکمی ملامتی پروانه کوی .

چی فکر وکړل سی نو معلومه به سی چی دیوه تحریك چلوونکی په لاره کی دوه قسمه شیان حآئل کیږی یو دمخالفت قوّت اوزور، دوهم دخپلو طعن اوملامتیا ، اوپه تجربه سره معلومه سویده چی کوم خلگ دتحریك چلولو دپاره قصدوکړی اوپورته سی ، او په اکثرو حالاتوکی دمخالف قوّت څخه خو نه مغلوب کیږی ، دقید، بند، زخم اووینی هرڅه برداشت کوی لیکن دخپلو دطعن، ملامتیا اوبدو ردو ویلو څخه دلویو لویو قصد لرونکو په قدمونوکی هم خطا راځی ، نو شاید په دی وجه الله ﷻ په دی ځای کی ددی داهمیّت دزیاتولو په وجه په دی باندی بس والی وکی ، چی دا خلگ دچا دملامت کولو پروا نه ساتی او خپل جهاد جاری ساتی .

په آخر آیت کی یی دا هم وښووله چی داصفتونه اوښه خویونه خاص دالله ﷻ انعام دی ، هغه چی یی چاته چی وغواړی ورکوی یی ، انسان محضی په خپل محنت اوکوشش سره بغیر دالله ﷻ دفضل څخه دا نه سی حاصلولی .

دآیت دالفاظو دتشریح څخه داواضحه سوه چی که په مسلمانانو کی څه خلگ مُرتدهم سی نودینِ اسلام ته هیڅ نقصان نه سی رسولی بلکه ددی دحفاظت اوکومك دپاره به الله ﷻ دیواعلی اخلاقو اوعملونو تولی راپورته کړی.

جمهورو مفسرینو ﷭ فرمایلی دی چی دا آیت په حقیقت کی دراتلونکی فتنی پیش گویی او ددی په همّت سره دمقابله کوونکو اوکامیابیدونکو تولی دپاره زیری دی ، راتلونکی هغه فتنه دارتداد ده چی دهغی یوڅه زهر دنبوّت دزمانی په بالکل آخری وخت کی ښوریدل شروع سوی وه ، او بیادنبی کریم ﷺ تروفات وروسته خپاره سول، دعربو په تولهٔ جزیره کی ددی طوفان راپورته سو اودغه زیری ورکړل سوی دصحابه وو﷡ هغه تولی وه ، کومو چی دخلیفه اول حضرت ابوبکرِ صدیق اکبر﷛ په ملگرتیا کی ددی فتنی دارتداد مقابله وکړه .

واقعات دا وه چی تر تولو مخکی مسیلمه کذّاب دنبی کریم ﷺ دشریك نبوّت دعوه وکړه او دومره زړه ورتیا یی وکړه چی دده ﷺ قاصدانوته یی داوویل اوواپس یی کړل چی که دتبلیغ اواصلاح په مصلحت سره داقانون عام نه وای چی قاصدان اوسفیران نه وژل کیږی ، نو مابه تاسی قتل کړی وای ، مسیلمه په

خپله دعوه کی کذّاب (یعني ډیر درواغجن) وو، بیاده ﷺ ته دده په خلاف دجهاد موقع ونه رسیده تردی چی دی ﷺ وفات سو .

دغه ډول په یمن کی دمذجج دقبیلی سردار اسود عنسی دخپل نبوّت اعلان وکی، نبی کریم ﷺ دخپل طرف څخه دیمن مقرر کړی حاکم ته دده سره دمقابلی کولو حکم ورکی، مگرپه کمه شپه کی چی یی دی قتل کی، ددی په راتلونکی ورځ کی نبی کریم ﷺ وفات سو، صحابه کرامو ؓ ته ددی خبر دربیع الاول په آخر کی را ورسیدی، دغه ډول واقعه په بنو اسد قبیله کی پیښه سوه، چی د دوی سردار طلحه بن خویلد په خپله دخپل نبوّت دعوه کوونکی سو .

ددی دروسرو قبیلو داجماعتونه خودنبی کریم ﷺ دوفات په مرض کی مُرتدسوی وه، او دده ﷺ دوفات دخبر په اوریدو سره ددی مُرتد کیدو دی فتنی دطوفان شکل اختیار کی، دعربو اووه ٧ قبیلی په مختلفو ځایونو کی داسلام او داسلامی حکومت څخه واوښتلی، او دهمدغه وخت خلیفه حضرت صدیقِ اکبر ؓ ته یی دزکوٰة ورکولو څخه انکار وکی .

دسرورِ کائنات ﷺ تروفات وروسته دملك اوملت ذمه واری داولنی خلیفه حضرت صدیقِ اکبر ؓ پرغاړه سوه، یوی خواته پردی حضراتو داغمجنه عظیمه حادثه اوبل لوری ته دفتنو اوبغاوتونو سیلاب، حضرتِ عائشه صدیقه ؓ فرمایی چی دنبی کریم ﷺ تروفات وروسته چی کومه صدمه (غم اوتکلیف) زما په پلار حضرتِ صدیق اکبر ؓ باندی راغی که دا په یوه محکمه غره باندی راغلی وای نو ذری ذری به سوی وای، مگر الله ﷻ ده ته دصبر اوثابت قدمی هغه لوړ مقام ورکړی ووچی دټولو آفتونو او مصیبتونو سره یی ښه په همّت اوثابت قدمی سره مقابله وکړه اوآخر داچی کامیاب سو .

دا ښکاره خبره ده چی دبغاوتونو مقابله په طاقت استعمالولوسره کول کیږی، لیکن حالات دومره نازك حدته رسیدلی وه، چی صدیق اکبر ؓ دصحابه کرامو ؓ سره مشوره وکړه، نو هیچا ورته دارایه ورنه کړه چی په دی وخت کی دی دبغاوتونو په مقابله کی سخت قدم پورته کړل سی، بیره داوه چی که په دی وخت کی صحابه کرام ؓ په کورنی جنگ کی مشغول سی، نودباندنی طاقتونه به پردی اسلامی ملك حمله وکړی، لیکن الله ﷻ دخپل صدیق ؓ زړه ددی جهاد دپاره محکم کی اوده ؓ دصحابه کرامو ؓ په وړاندی یوه داسی بلیغه خطبه ورکړه چی دی جهاد ته د دوی سینی هم خلاصی سوی، داخطبه ده په ډیرعزم اوثابت قدمی سره په دی الفاظوکی وفرمایله .

(کوم خلگ چی ترمسلمانیدو وروسته دنبی کریم ﷺ دورکړو احکامو او اسلامی قانون څخه انکار کوی نو زما فرض دی چی زه د دوی خلاف جهاد وکړم، که زما مقابلی ته ټول پیریان او انسانان او ددنیا درختی او ډبری ټول جمع کړل سی او هیڅوك زما ملگری نه وی، خو بیا به هم زه یوازی په خپل ځان د اجهاد سرته رسوم)

دا یی وفرمایل، په آس سپور سو او روان سو، دغه وخت صحابه کرام ؓ راوړاندی سول اوصدیقِ اکبر ؓ یی په خپل ځای کښینوی، په مختلفو محاذونو دمختلفو حضراتو دروانیدو نقشه تیاره سوه .

په دی وجه حضرتِ علی ﷛، حسن بصری، ضحاك، قتادة اونورو جمهورو مفسرینو ﷭ فرمایی چی دا آیت دحضرت ابوبکر صدیق ﷛ او دده دملگرو په باره کی راغلی دی ، هم دی ترټولو مخکی ددی قوم مصداق ثابت سو دکوم چی دالله ﷻ دطرفه څخه دعمل میدان ته دراوستو په دی ذکرسوی آیت کی ارشاد دی مگر دا خبره ددی نفی نه کوی چی کوم بل جماعت دي هم ددی آیت شریف مصداق وی، په دی وجه کومو حضراتو چی ددی آیت مصداق ابوموسیٰ اشعری ﷛ یانور صحابه کرام ﷛ مقرر کړی دی ، هغه هم ددی څخه مخالفه نه ده، بلکه صحیح داده چی داټول حضرات بلکه ترقیامته پوری راتلونکی هغه مسلمانان چی دقرآن دهدایاتو مطابق دکفر اوارتداد مقابله کوی، ددی آیت په مصداق کی به داخل وی ، په هرحال دصحابه کرامو ﷛ یوه ټولی دحضرتِ صدیقِ اکبر﷛ ترهدایت لاندی ددی مُرتد کیدونکو دفتنی په مقابله کی راپورته سوه، حضرت خالدبن ولید﷛ ته یی یو لوی لښکر ورکی دمسیلمه کذاب دمقابلی دپاره یی یمامی ته روان کی، هلته دمسیلمه کذاب ټولی یونیم زیات طاقت نیولی وو، سخت جنگ وسو او آخر مسیلمه کذّاب دحضرتِ وحشی ﷛ دلاسه څخه مړ کړل سو او نوره ډله یی ټوله توبه گاره سوه بیا دمسلمانانو سره یوځای سوه .

دغه ډول دطلحه بن خویلد مقابلی ته هم حضرت خالدبن ولید﷛ تشریف یووړی هغه وتښتیدی یو ځای دباندی ولاړی او بیا ورته الله ﷻ خود بخوده بیرته داسلام توفیق ورکی او مسلمان سو، بیرته راغی .

دحضرتِ صدیقِ اکبر﷛ دخلافت په اولنی میاشت دربیع الاول په آخرکی دا سود عنسی دقتل اودهغه دقوم دفرمانبرداره کیدو خبر راورسیدی اوداخبر ترټولو اول دفتح خبروو کوم چی صدیقِ اکبر﷛ ته په دی حالاتوکی رارسیدلی وو، دغه ډول دنورو قبیلو کوموچی زکوتونه منع کړی وه، دهغوی په مقابله کی هم پرهر محاذ باندی الله ﷻ صحابه کرامو ﷛ ته ښکاره فتح ورکړه .

دغه ډول دالله ﷻ دا ارشاد چی د دریم آیت په آخر کی ذکر دی ، ﴿فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ﴾ یعنی دالله ﷻ والا ټولی به غالبه وی ، ددی عملی تفسیر دنیاپه سترگو سره ولیدی ، اوکله چی دتاریخی او واقعاتی رنگ په شکل کی داخبره په واضح ډول سره ثابته ده، چی دنبی کریم ﷺ تر وفات وروسته دعربو په قبیلوکی دارتداد فتنه خپره سوه اوالله ﷻ چی د دوی دمقابلی دپاره کوم قوم راپورته کی ، هغه صدیقِ اکبر﷛ او دده ملگری صحابه کرام ﷛ وه ، نو ددی آیت څخه دا هم ثابته سوه چی کوم صفتونه ددی ټولی الله ﷻ په قرآن کریم کی بیان کړی دی هغه ټول په صدیقِ اکبر﷛ او دده په ملگرو صحابه کرامو ﷛ کی موجود وه .

اول دا چی الله ﷻ د دوی سره محبت کوی ، دوهم دا چی دوی دالله ﷻ سره محبت کوی ، دریم دا چی دا ټول حضرات دمسلمانانو په معامله کی ډیر نرم دی او دکفارو په مقابله کی ډیر تیز، څلورم دا چی د دوی جهاد صحیح دالله ﷻ په لاره کی وو، په دی کی دوی دیوچا ملامتی اونورو پروانه ده کړی .

په آخر آیت کی یی دا حقیقت واضح کی چی دا ټول کمالی صفتونه اوبیا د دوی په خپل وخت استعمال ، بیاددی په ذریعه په اسلامی مهم (مشن) کی کامیابی داټول شیان هسی دتدبیر، طاقت یاټولی په بنیاد سره نه سی حاصلیدی بلکه دامحضی دالله ﷻ فضل دی هغه چی یی چا ته وغواړی دانعمت ورته ورکوی

په تیرو څلورو آیتونوکی یی مسلمانان دکافرانو سره دژوری دوستی ساتلو څخه منع کړی وه ، په پنځم آیت کی یی په مُثبت انداز کی دا وښوو له چی دمسلمانانو ژوری دوستی اوملګرتیا چی دچاسره کیدی سی، هغه څوك دی ؟ په دی کی ترټولو اول داالله ﷻ اوبیا دهغه درسول ﷺ ذکر دی ، چی په حقیقت کی دمؤمن دوست اوملګری هروخت اوپه هرحال کی الله ﷻ دی ، اوهم دی کیدی سی اوداالله ﷻ دتعلق څخه ماسوا هرتعلق اودوستی فانی ده اودنبی کریم ﷺ سره تعلق هم په حقیقت کی داالله ﷻ سره تعلق دی ددی څخه جلا په دریم نمبرکی دمسلمانانو ملګری اومخلص دوستان هغه مسلمانان دی چی یوازی په نامه سره مسلمانان نه دی، بلکه ریښتینی مسلمانان دی، چی دهغوی دری صفتونه اوښانی یی دا وښوولی.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوا الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رٰكِعُوْنَ : اول دا چی دوی لمونځ دپوره آدابو اوشرطونو سره په پابندی کوی ، دوهم داچی دخپلو مالونو څخه زکوٰۃ اداکوی ، دریم داچی دغه خلګ تواضع اوعاجزی کوونکی دی ، په خپلو نیکیو باندی ناز اوتکبر نه کوی .

ددی آیت دریمه جُمله : وَهُمْ رٰكِعُوْنَ ده ، دلفظ درکوع ډیر مطلبونه کیدی سی، په دی وجه دتفسیرپه امامانوکی ځینو فرمایلی دی چی درکوع څخه مراد دلته اصطلاحی رکوع ده، چی دلمانځه یورکن دی، اوتر : يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وروسته د وَهُمْ رٰكِعُوْنَ دجملی راوړلو دامطلب دی چی دمسلمانانو لمونځ دنورو ډلودلمونځ څخه جلاکړل سی، ځکه چی لمونځ خویهود اونصاراهم کوی، مګرپه هغه کی رکوع نه وی، رکوع یوازی داسلامی لمانځه یوامتیازی صفت دی (مظهری)

مګر جمهور مفسّرین رحمهم الله فرمایی چی دلفظ درکوع څخه اصطلاحی رکوع مرادنه ده بلکه ددی لغوی معنی مراده ده یعنی کښته کیدل، تواضع، عاجزی اوکمینه خویی کول، په تفسیر بحرمحیط کی ابوحیان رحمه الله اوپه تفسیر کشاف کی زمخشری رحمه الله دامعنی اختیار کړی ده اوپه تفسیر مظهری اوبیان القرآن اونوروکی هم دا اخیستل سوی ده ، نو معنی ددی جملی دا سوه چی داخلګ په خپلو نیکو عملونو باندی ناز نه کوی ، بلکه تواضع اوعاجزی د دوی خوی دی .

اوپه ځینو روایتونوکی دی چی داجمله دحضرتِ علی رضی الله عنه په باره کی دیوی واقعی په اړوند نازله سوی ده هغه دا چی یوه ورځ حضرت علی مرتضیٰ رضی الله عنه په لمانځه کی مشغول وو ، کله چی دی رکوع ته ولاړی نو یو سوال کوونکی راغی سوال یی ورڅخه وکی، ده درکوع په دی حالت کی دخپلی یوی ګوتی څخه ګوتمی وایستله، هغه ته یی ور وغورځوله، دغریب اوفقیر په حاجت پوره کولوکی یی دومره وخت تیرول هم نه خوښول چی دلمانځه څخه فارغ سی دهغه ضرورت پوره کړی، داپه خیرات کی وړاندی کیدل داالله ﷻ په نزد ډیر بهتره راغله اوددی جملی په ذریعه یی دده عزت افزایی (زیاتونه) وکړه .

ددی روایت په سندکی دعالمانو اوحدیث بیانوونکو خبری سته، لیکن که روایت صحیح وګڼل سی نوحاصل به یی داوی چی دمسلمانانو دژوری دوستی لائق دلمانځه اوزکوٰۃ پابند عام مسلمانان دی، اوپه دی کی په خصوصیت سره حضرت علی رضی الله عنه ددی دوستی زیات لائق دی لکه چی په یوه بل حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ (رواه احمد ، ازمظهری)

یعنی چې زه دچا دوست یم نوعلي ﷺ هم دهغه دوست دی .
اوپه یوه حدیث کې دنبي کریم ﷺ ارشاد دی ، اَللّٰهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ وَعَادِ مَنْ عَادَاهُ یعنی یاالله ﷻ ته محبوب کړه هغه سړی چې محبت ساتي دعلي ﷺ سره اودښمن کړه هغه سړی چې دښمني کوي دعلي مرتضیٰ ﷺ سره حضرت علي ﷺ په دې خاص شرافت سره غالبًا ځکه لمانځل سوی دی چې نبي کریم ﷺ ته مخکې راتلونکې فتنه ښکاره سوې وه ، چې څه خلګ به دحضرتِ علي ﷺ سره وراني اودښمني ساتي ، او دده ﷺ په مقابله کې به دبغاوت جنډه پورته کوي لکه چې دخوارجو په فتنه کې ددې ظهور وسو .
په هرحال دذکر سوې آیت نزول که ددې واقعې په اړوندسوی وي خوالفاظ دآیت عام دي چې ټولو صحابه کرامو ﷺ اوټولو مسلمانانو ته شامل دي ، دحکم په بناء سره په کښې دیوه نفر خصوصیت نسته ، په دې وجه کله چې چادحضرت امام باقر صاحب څخه پوښتنه وکړه چې په دې آیت کې د ، اَلَّذِينَ آمَنُوْا څخه آیا حضرت علي ﷺ مراد دی؟ نو ده وفرمایل چې هغه هم په مؤمنانوکې دداخلیدوپه وجه سره ددې آیت مصداق دی .
تردې وروسته په دوهم آیت کې ددغو خلګو دفتح اونصرت اوپردنیا باندې دغالبه راتلو زیری ورکړل سوی دی ، کم چې دذکرسوو آیتونوپه حکمونو عمل وکړي ، دغیرمسلموسره دژوري دوستی څخه ځان وساتي ، او یوازې الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ اوایمانداران خپل دوستان جوړکړي ، ارشاد فرمایي ، وَمَنْ يَتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَالَّذِيْنَ آمَنُوْا فَإِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغٰلِبُوْنَ په دې کې ارشاد فرمایي چې په دې خدایي حکمونو عمل کوونکي مسلمانان دالله ﷻ ډله ده اوبیا دا خوشخبري ورکوي چې دالله ﷻ ډله به آخرکار غالبه وي .
راتلونکو واقعاتو ددې تصدیق وکی چې هر دسترګو خاوند ولیدل چې صحابه کرام ﷺ په ټولو غالب راغلل ، کوم طاقت چې د دوی سره ټکر ووهي ، ذرې ذرې سو ، داولنی خلیفه صدیقِ اکبر ﷺ په مقابله دملك دننه فتنې اوبغاوتونه راپورته سول ، نوالله ﷻ دی په ټولو غالب کی ، دحضرت فاروقِ اعظم ﷺ په مقابله ددنیا ټول لوی لوی طاقتونه قیصر اوکسریٰ راغلل نوالله ﷻ دهغوی نوم اونښان ورك کی اوبیاترده وروسته په خلفاوو او مسلمانانوکې ترڅو پورې چې ددې احکامو پابندي وه چې مسلمانانو دغیرو سره خلط ملط اوژوره دوستي اوتعلقات نه جوړول نو دوی همیشه کامیاب اوفتح مندوه .
په شپږم آیت کې یې بیاپه طور دتاکید دا حکم دوباره فرمایلی دی کوم چې درکوع په شروع کې بیان سوی وو چې مطلب یې دا دی ، ای مؤمنانو! تاسې هغه خلګ خپل ملګري یا ژور دوستان مه جوړوی کوم چې ستاسې په دین لوبې اوټوکې کوي اودادوی ډلې دي یو اهلِ کتاب دوهم عام کافران اومشرکان .
امام ابوحیان ﷺ په بحرِمحیط کې فرمایي چې په لفظ دکفاروکې خواهلِ کتاب هم داخل وه ، بیایې په خصوصیّت سره داهلِ کتابو جلاذکر دلته ځکه وفرمایي ، چې اهلِ کتاب که څه هم چې په ښکاره په نسبت دنوروکفاروا اسلام ته نژدې وه مګرپه تجربه سره معلومه سوه چې په دوی کې ډیروکمزخلګو اسلام قبول کی دغه وجه ده چې دزماني درسالت اوتردې وروسته دایمان راوړونکوخلګو تعداد اوشمیرته چې وکتل سي نوپه دې کې زیات شمیر دعامو کفارو دی ، داهلِ کتابو څخه دمسلمانیدونکو شمیر ډیر کم دی .

او وجه ددی دا ده چی اهلِ کتاب په دی نازیږی چی مونږ ددینِ الهٰی اوآسمانی کتاب پابندیو، دی فخراو نازدوی دحق دقبلولو څخه لیری وساتل، اوپه مسلمانانو پوری دخندا اوټوکو معامله هم زیاتره دوی وکړه ددی شرارتونو یوه واقعه هغه ده چی په اووم ۷ آیت کی داسی بیان سوی ده ، وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوْهَا هُزُوًا وَّلَعِبًا : یعنی کله چی مسلمانان دلمانځه دپاره آذان کوی نودا خلک په دوی پوری ټوکی کوی ، دا واقعه یی په حواله دابنِ ابی حاتم په تفسیر مظهری کی داسی نقل کړی ده چی په مدینه طیبه کی یو نصرانی وو ، هغه چی به کله په آذان کی د ، اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوْلُ اللّٰهِ لفظ اوریدی نو دا به یی ویل ، اَحْرَقَ اللّٰهُ الْكَاذِبَ یعنی درواغجن دی الله وسوځی .

آخر دده داکلمه دده دټول خاندان دسوځلو اوخاوری کیدلوسبب جوړه سوه ، واقعه داسی وسوه چی دشپی کله چی دی بیده کیدی نودده نوکر دیوضرورت دپاره اورکورته راوړی، ددی څخه یوبڅری والوتی پرټوکر ولګیدی اودټولو تربیده کیدو وروسته هغه بَلْ سو اوټول په جمع وسوځیدل ، ایره سول .

ددی آیت په آخرکی فرمایی ، ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُوْنَ یعنی دحق دین سره دمسخرو اوټوکو کولودا وجه ده چی دا خلک بی عقله دی ، په تفسیر مظهری کی قاضی ثناء الله پانی پتی فرمایی ، چی الله ﷻ دوی ته بی عقله فرمایلی دی حال دادی چی ددنیا په کارونو کی ددوی عقل اوپوهه خومشهوره ده، ددی څخه معلومه سوه چی داسی کیدی سی چی یو انسان په یوه قسم کارونوکی هوښیار اوعقل مندوی، مګرپه بل قسم کی یادی دعقل څخه کارنه اخلی یادده عقل ودغه طرف ته نه ځی، په دی وجه په دی کی بی قوف اوبی عقله ثابتیږی، قرآن کریم دامضمون په بل آیت کی داسی فرمایلی دی .

يَعْلَمُوْنَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غٰفِلُوْنَ .

یعنی دا خلک ددنیا دژوندپه سرسری کارونوکی ښه پوه دی لیکن دانجام او آخرت څخه غافله دی .

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ هَلْ تَنْقِمُوْنَ مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ

ته ووایه ای اهل کتابو ! څه ضد دی ستاسی زمونږ سره مګر دا چی مونږ ایمان راوړی دی په الله اوپه هغه

اِلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿٥٩﴾ قُلْ هَلْ

چی مونږته نازل سوی دی اوپه هغه چی مخکی نازل سوی دی اوداچی په تاسی کی ډیرفاسقان دی ، ووایه چی زه

اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكَ مَثُوْبَةً عِنْدَ اللّٰهِ ؕ مَنْ لَّعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ

تاسی ته وښییم چی په دوی کی دچا بده جزا ده دالله په نزد ، هم هغه په چاچی الله لعنت اوغضب کړی دی

عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيْرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوْتَ ؕ

او په دوی کی یی ځینی بیزوګیان کړل اوځینی خنزران ، او چا چی بندګی وکړه دشیطان

أُولَٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا جَآءُوكُمْ

دغه خلق بدتر دي په درجه کي او ډير غلط سوي دي دسيده لاري څخه ، اوکله چي راسي تاسي ته

قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَقَد دَّخَلُوا۟ بِٱلْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا۟ بِهِۦ ۚ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾

نو وايي چي مونږ ايمان راوړی دی او حال دا دی چي کافر راغلی دی او کافران ولاړل ، او الله ته ښه معلوم دی هغه چي دوی پټ کړی وو .

تفسير: ته ووايه چي اي اهل کتابو تاسي په مونږ کي کوم عيب ويني بغير د دي څخه چي مونږ ايمان راوړی دی په الله او دهغه په کتاب چي مونږ ته راليږل سوی دی (يعني قرآن) او په هغو کتابونو (هم) کم چي (تر مونږ) مخکي راليږل سوي دي (يعني ستاسي کتابونه تورات او انجيل) سره د دي چي په تاسي کي اکثره خلگ دايمان څخه خارج دي (چي نه په قرآن ددوی ايمان دی چي په خپله يي دوی هم اقرار کوی اونه په تورات او انجيل يي ايمان دی څکه چي که په دوی يي ايمان وای نو په دغو کي خو په نبي کريم ﷺ اوقرآن دايمان راوړلو هدايت موجود دی نو په دی به يي هم خامخا ايمان راوړی، د قرآن څخه انکار پردی شاهد دی چي په تورات او انجيل هم ددوی ايمان نسته، داحال خو ستاسي دخلگو سو او مونږ د دی په خلاف په ټولو کتابونو ايمان لرو، نو عيب په مونږ کي نه دی، په خپله په تاسي کي دی، فکر وکړی) او ته ﷺ دوی ته ووايه چي (که پردی سربيره بياهم تاسي زمونږ طريقه بده گڼی نو راسی) آيا زه (په ښه او بد کي دموازني کولو دپاره) تاسي ته يوه داسي طريقه ونه ښيم چي (زمونږ) تر دی (طريقي) هم (کمه چي تاسي بده گڼی) دخدای په نزد په سزا رسيدو کي زياته بيکاره وي دغه دهغو خلگو طريقه ده کم چي (د دی طريقي په وجه) الله ﷻ دخپل رحمت څخه ليري کړی او پر دوی يي غضب کړی وي او د دوی څخه يي بيزوگيان اوخنزيران جوړ کړی وي او د دوی دشيطان عبادت کړی وي (اوس وگوری چي په دوی کي کومه طريقه بيکاره ده آيا هغه طريقه په کومه کي چي دغير الله عبادت او په هغه داگناه راغلی وي يا هغه طريقه کومه چي سراسر توحيد او دپيغمبرانو دنبوّت تصديق وي، يقيناً دموازني نتيجه داده چي) داسي خلگ (دچا طريقه چي اوس ذکر کړل سوه، په آخرت کي) دمکان په اعتبار سره هم (کم چي به دوی ته دسزا په شکل سره ورکول کيږي) ډير بيکاره دي (څکه چي دامکان دوږخ دی) او (په دنياکي) دسيده لاری څخه هم ډير ليري دي (اشاره داده چي تاسي خلگ په مونږ پوری خاندی او حال دادی چي دخندا قابله خو ستاسي طريقه ده، څکه چي دا ټول خصلتونه په تاسي کي ليدل کيږي چي يهودو دگيلگي عبادت وکی، اونصارا او وحضرت مسيح ﷺ څخه خدای جوړ کي بيا يي خپلو عالمانو او شيخانو ته دخدايي اختيارات وسپارل، په دی وجه يهودو چي کله دشنبي دورځي داحکامو خلاف ورزی وکړه نو دالله ﷻ عذاب ورباندی راغی او د دوی څخه يي بيزوگيان جوړ کړل او دنصاراو په غوښتنه باندی دآسمان څخه مآئدة (دوډی) نازليدل شروع سول نو دوی بياهم ناشکری وکړه نو ددوی څخه بيزوگيان اوخنزيران جوړ سول،

مخ ته ددوی دیوی خاصی ټولی ذکر دی ، چی منافقان وه ، چی دمسلمانانو په مخکی به یی داسلام اظهار کوی اوپه زړه کی یهودیان وه» اوکله چی دا «منافقان» خلګ ستاسی خواته راځی نووایی چی مونږ ایمان راوړی دی، حال دادی چی دوی دکفرسره «دمسلمانانو مجلس ته» راغلی وه او دکفرسره بیرته ولاړل اوالله ﷻ ښه پیژنی هغه چی دوی یی «په خپل زړه کی» پټوی «په دی وجه ددوی نفاق دالله ﷻ په وړاندی کار نه سی کولی او دکفردا بد ترینه سزا به وینی»

معلومات اومسئلي: په اَكْثَرَكُمْ فَاسِقُوْنَ کی الله ﷻ یهودو اونصاراووته په خطاب کی دټولو پرځای اکثره دایمان څخه خارج فرمایلی دی، ددی وجه داده چی په دوی کی څه خلګ داسی هم وه چی په هرحال کی مؤمنان پاته سوی دی، ترڅو پوری چی دنبی کریم ﷺ بعثت نه ووسوی دوی دتورات اوانجیل داحکامو تابع وه اوپه دوی باندی یی ایمان وو ، کله چی نبی کریم ﷺ مبعوث سواو قرآن نازل سو ، نوپرده ﷺ یی هم ایمان راوړی او خپل عمل یی دقرآن تابع کی . ________

په تبلیغ او دعوت کي دمخاطب لحاظ : دلته په قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُم کی چی یی کوم حال دیوه مثال په اندازکی دداسی خلګوبیان کړی دی په کومو چی دالله ﷻ لعنت اوغضب دی ،ددی مصداق په حقیقت کی هم دغه مخاطب وو ، ددی ځای ووچی پردوی یی دا الزام لګولی وای چی تاسی داسی یاست، لیکن قرآن کریم دبیان طرزبدل کی دیوه مثال په صورت کی یی بیان کی چی په دی کی یی دپیغمبرانو ددعوت یوه خاصه طریقه وښوولـه، چی دبیان عنوان داسی اختیارول پکاردی، چی مخاطب ورباندی په غصه کیږی نه .

وَتَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُوْنَ فِى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۗ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا

اوته به ووینی ډیرددوی څخه چی ځغلی په ګناه کی اوظلم باندی اوپه حرامو خوړو باندی ډیرناکاره کاردی کوم چی دوی کوی

يَنْهٰىهُمُ الرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۗ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿٦٣﴾

ولی نه منع کوی دوی د دوی شیخان اوعالمان دګناه دخبری ویلواودحرامو خوړوڅخه ډیر بدعمل دی کوم چی دوی کوی.

لنډتفسیر: اوتاسی به په دوی «یهودیانو» کی ډیر خلګ داسی وینئ چی ځغلی په ګناه «یعنی درواغو» اوظلم اوحرام «مال» خوړلو باندی ورلوبیږی واقعی داکار بیکاره دی «دا خو دعواموحال دی مخ ته دخواصو حال دادی چی» دوی شیخان اوعالمان دګناه دخبرو دویلو څخه «سره ددی چی علم اومسئله اواطلاع دواقعی ورته سته» ولی نه منع کوی، واقعی د دوی داعادت بیکاره دی .

معلومات اومسئلي

(یهودو داخلاقو تباه حالي)

په ذکر سوو آیتونوکی په اول آیت کی اکثره دیهودو دغورځیدلو اخلاقو اودعمل دبربادی ذکردی، چی اوریدونکی ورڅخه نصیحت واخلی اوددی کارونو اوددی داسبابو څخه ځان وساتی .

که څه هم چی په عام ډول سره دیهودو داحال وو ، لیکن په دوی کی څه ښه خلګ هم وه، قرآن کریم ددوی دمستثنی کولو دپاره لفظ: دكَثِيْرًا استعمال کی اوظلم اوزیاتی اوحرام خوړی دواړه که څه هم چی په

لفظ داثمٌ یعنی دګناه په معنی کی داخل دی لیکن ددی دواړو قسمونوګناه تباه کاری اوددی په وجه سره دپوره امن اواطمینان دبربادی دښکاره کولو دپاره یی په خاص ډول سره ددوی ذکر جلاکی (بحرِ محیط) او په تفسیر روح المعانی اونوروکی دی چی ددی خلګوپه اړوند په دی عنوان اختیارولو سره چی په منډه پرګناهونو ورلویږی، قرآن کریم دی طرف ته اشاره وفرمایله چی داخلګ ددی بدو خویونو مجرمان دی اودوی ددی بدو خویونو سره داسی عادت سوی دی، چی په رګونوکی یی داسی پیوست سوی دی، چی بی له کمی ارادی څخه هم داخلګ دغه طرف ته ځی .

ددی څخه معلومه سوه چی عمل نیك وی اوکه بد خوچی انسان یی ډیرکوی نوکرار کرار دادده یوه ملکه جوړه سی اوعادت یی سی، بیا ددی په کولوکښ ده ته کم مشقت او تکلیف نه وی، په بدو خویونوکی یهودیان دی حدته رسیدلی وه، دی ته دښکاره کولو دپاره یی ارشاد وفرمایی ، يُسَارِعُوْنَ فِي الْاِثْمِ او دغه ډول په ښو خویونو کی دانبیاوٌ او اولیاوٌ حال دی ، د دوی په باره کی قرآن کریم د يُسَارِعُوْنَ فِي الْخَيْرَاتِ الفاظ استعمال کړی دی .

دعملونو داصلاح طریقه : ترټولو زیات دعملونو اصلاح کوونکی حضرات صوفیائی کرام ﷬ او اولیآء الله دی ، دی حضراتو دقرآن ددی ارشاداتو څخه داهم اُصول را ایستلی دی چی څومره بدیاښه عملونه انسان کوی په اصل کی ددی اصلی سرچینه هغه پټ ملکات او اخلاق وی کم چی دانسان خوی اوعادت جوړ سی، په دی وجه دبدو عملونو اوجرمونو دبندولو دپاره ددوی نظر پردغو پټو ملکو باندی وی اوددی اصلاح کوی یعنی دخپل باطن اصلاح کوی چی باطن صحیح سی نورټول عملونه بیاپه خپله برابریږی، مثلاً دیوه سړی په زړه کی ددنیا دمال حرص زیات دی اوددی په وجه دی رشوت هم اخلی سودهم کوی اوکه موقع ورته پیداسی نوپرغلا اوډاکی باندی هم صبرنه کوی، صوفیآء کرام ﷬ ددی جرمونو دجلا دجلا علاج کولو پرځای هغه نُسخه استعمالوی په کمی سره چی ددی ټولو جرمونو بنیاد ختمیږی، اوهغه ده ددنیا ناپائیداری اوددی ټولی خوشحالی په غم لړلی ځان ته مخامخ کول .

دغه ډول چی دچاپه زړه کی تکبّر اوغرور وی یادی دغُصی څخه مغلوبه وی اونور خلګ ورته سپك ښکاره کیږی، ددوستانو اوهمسایګانو سره په جنګ وی، داحضرات دآخرت فکر اودخدلی ﷻ په مخکی حاضریدل اوجواب ورکول ځان ته دمخامخ کولو نسخه استعمالوی چی په دی سره داکارونه خودبخوده ختمیږی .

لنډه دا چی دقرآن کریم ددی اشاری څخه معلومه سوه چی په انسان کی څه ملکی وی چی دغه دده خوی خصلت اوعادت جوړیږی، داملکی که دخیر اونیکی وی نونیك عمل په خپله دځانه کیږی دغه ډول که داملکی دبدی وی نوانسان دځانه دبدو عملونو طرف ته منډی وهی، دخپلی مکملی اصلاح دپاره اول ددی ملکو اصلاح ضروری ده .

(په عالمانو دعوامو دعملونو ذمه واری)

په دوهم آیت کی یی دیهودو شیخانو اوعالمانوته پر دی خبره سخت خبرداری ورکړی دی چی دوی دا

خلک دبدو عملونو څخه ولی نه منع کوی، په قرآن کریم کی دلته دوه لفظونه استعمال سوی دی یو رَبَّانِيُّونَ چی ترجمه یی ده الله والا (یعنی خدایی) خلک چی زمونږ په اصطلاح کی ورته شیخان اوپیران وایی، او دوهم لفظ دأحبار دی، دیهودو عالمانو ته احبار ویل کیږی، ددی څخه معلومه سوه چی دامر بالمعروف اونهی عن المنکر (یعنی دنیکیو حکم کول اودبدو څخه منع کول) اصلی ذمه واری پردی دوو طبقو باندی ده یو شیخان اودوهم عالمان، اوځینی تفسیر لیکونکی فرمایی چی د ربّانیون څخه مراد هغه عالمان دی کوم چی دحکومت دطرفه څخه ماموره سوی دقدرت خاوندان وی، اوداحبار څخه مراد عام عالمان دی په دی صورت کی دجرمونو څخه دمنع کولو ذمه واری پرحاکمانو اوعالمانو دواړو باندی لویږی، اوپه ځینو نورو آیتونو کی ددی وضاحت هم راغلی دی.

(دعالمانو او مشائخو دپاره خبرداری)

په آخر آیت کی فرمایی ، لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ یعنی ددی مشائخو اوعالمانو داسخت بیکاره عادت دی چی خپله اصلی وظیفه په نیکیو حکم او دبدو څخه منع نه کوی، قوم دهلاکت طرف ته تلونکی وینی اودوی یی نه منع کوی تفسیر لیکونکی عالمان فرمایی: چی په اول آیت کی په کم کی چی دعوامو دغلطو کارونو ذکر وو، دهغه په آخرکی خویی ، لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ وفرمایل اوپه دوهم آیت کی په کم کی چی دشیخانو اوعالمانو پرغلطی باندی خبرداری ورکړل سوی دی ددی په آخر کی یی ، لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ وفرمایل ، وجه دا ده چی دعربی ژبی په اعتبارسره لفظ دفعل خوهرکار ته شامل دی برابره خبره ده که په اراده سره وی اوکه بغیر دارادی څخه وی، او لفظ دعمل یوازی هغه کارته ویل کیږی چی په قصد اواراده سره وسی اودلفظ دصُنع او صنعت اطلاق پر اسی کار باندی کیدی سی، چی په قصد اواختیار سره هم وی اووار واری په دول دعادت اومقصد برابروی اوکوی یی، په دی وجه دعوامو دبدعملی په نتیجه کی خویی یوازی لفظ دعمل اختیارکی لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ اودخواصو شیخانو او عالمانو دغلط کاری په نتیجه کی یی لفظ دصُنع اختیار کی: لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ په دی کی دی طرف ته اشاره کیدی سی چی دی عالمانو اوشیخانو ته دامعلومه ده چی که مونږ دوی ددی غلطیو څخه منع کړو نودوی منع کیږی، او زمونږ خبره منی اوبیاهم دوی دخلګو دشکرانو په حرص کی یاپه دی وجه چی زمونږ څخه به بداعتقاده سی، ددوی په زړونوکی دحق دحمایت کولو جذبه نه پیدا کیده نو ددوی دا غلطه طریقه ددغو بدکارو تربدو عملونو هم زیات سخت دی.

ددی خلاصه دا سوه چی دکوم قوم خلک په جُرمونو اوګناهونوکی اخته وی او د دوی عالمانو او شیخانو ته دا معلومه هم وی چی که مونږ دوی منع کوو نومنع کیدی سی ، په داسی صورت کی که دوی دکوم حرص، لالچ یابیری په وجه سره دوی دجرمونو اوګناهونو څخه نه منع کوی، نوددوی داجُرم داصلی مجرمانو ترجرم هم زیات سخت دی، په دی وجه حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمایی چی دعلماؤ اوشیخانو دپاره په ټول قرآن کی تردی زیاته سخته تنبیه (آګاهی اوخبرداری) هیڅ ځای نسته، اود تفسیر امام ضحاک ﷺ فرمایلی دی چی زماپه نزد دعلماوو اوشیخانو دپاره دا آیت ترټولو زیات خوفناک دی

(ابن جرير او ابن كثير)
وجه دا ده چي ددې آيت په وجه سره ددوی جُرم دټولو غلاګانو اوډاکو اوهر قسم بدکاريو ترجرم هم زيات سختيږی (العياذ بالله) مګر داخبره دي ياده وی چي دا سخت والی اوزورنه په دی صورت کی ده کله چي دشيخانو اوعالمانو دايقين وی چي ددوی خبره منل کيږی اواوريدل کيږی اوکوم ځای چي په تجربه سره داخبره معلومه وی چي څوك ددوی خبره نه اوری بلکه ده ته به آزاورسيږی نوهلته داحکم دی چي ددوی ذمه واری اوس ساقطيږی، ليکن اعلی اوبهتره بياهم داده چي که څوك يی منی اوکه يی نه منی خودوی دي خپل فرض ادا کوی اوپه دی کی دي دچادملامت کولو يا آزار رسولو څه فکردي نه کوی، بلکه چي يوځو آيتونه مخکی دالله ﷻ دمقبولو مجاهدينو په صفتونو کی تيرسوی دی ، وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ يعنی داخلګ دالله ﷻ په لاره اوپه حق ښکاره کولو کی ديوچا ملامتی کوونکی دملامتيا پروانه کوی .
لنډه دا چي کوم ځای دخبری اوريدلو اومنلو احتمال غالب وی، هلته پرشيخانو اوعالمانو بلکه پرهر يوه مسلمان چاته چي ددغه کارجُرم اوګناه والی معلوم وی، فرض دی چي دګناه بندولو اومنع کولو دخپل طاقت پرمطابق کوشش کوی برابره خبره ده که په لاسونو وی اوکه په ژبه سره يالږ ترلږه دخپل زړه په نفرت کولو اوډډه کولوسره وی، اوکم ځای چي غالب ګمان داوی چي دده خبره نه اوريدل کيږی يابه دده پرخلاف دښمنی جوړه سی، نوپه داسی حالت کی منع کول اوبندول فرض نه دی، مګربهتره اواعلی پرهرحال دی، دنيکيو دحکم کولو اودبديو څخه دمنع کولو په اړوند داتفصيلات دصحيحو احاديثو څخه را اخيستل سوی دی، په خپله نيك عمل کول اودبدو څخه دځان ساتلوسره سره، نوروته هم دنيکی طرف ته هدايت اودبدی څخه دمنع کولو فرض په عامو مسلمانانو او خاص په علماؤ اوشيخانو باندی يی کښيښوی ، اسلام په دُنياکی دامن اواطمينان پيدا کولو يوداسی زرين اُصول جوړکړی دی چي که په دی عمل شروع سی نوټول قوم به ډير په آسانی سره دټولو بدو اوجُرمونو څخه پاك سی .
دامّت دااصلاح طريقه : دااسلام په مخکنی دور اوپه وروسی دورکی ترځو پوری چي په دی عمل کيدی، دمسلمانانو ټول قوم دعلم اوعمل اخلاقو اوکردارپه اعتبار سره په ټوله دنيا کی لوړ اوبهتره وو اودکومه راهيسی چي مسلمانانو دا فريضه پريښی ده ، اود جرمونو بندول يی يوازی دحکومت اودهغه دپوليسو فرض وګڼل، په خپله ددی څخه بی غوره سول نونتيجه يی داسوه چي نن هرځای راپيښه ده چي مور اوپلار اوټول خاندان ديندار اودشريعت پابند دی، ليکن اولاد اونور اړوند کسان ددی برعکس دی ددوی دنظر اوفکر لارهم بدله ده اودعمل طريقی يی هم جلادی، په دی وجه په قرآن کريم کی اوپه احاديثوکی يی دملّت داجتماعی اصلاح دپاره پر امر بالمعروف اونهی عن المنکر (په نيکيو حکم کول اودبديو څخه منع کولو) باندی په خاص ډول سره زور ورکړی دی، قرآن کريم داکار دامّتِ محمّدی ﷺ په خصوصياتو کی شمار کړی دی اوددی خلاف ورزی کولوته يی سخته ګناه اودعذاب واجبوونکی ويلی دی، په يوه حديث کی دنبی کريم ﷺ ارشاددی چي کله په يوه قوم کی دګناه کار کول کيږی اويو سړی په دی قوم کی اوسی اودغه ګناه نه منع کوی نونژدی ده چي الله ﷻ په دی ټولو خلګو

باندې عذاب راولیږي (بحر محیط)

(په ګناهونو باندې دنفرت په نه ښکاره کولو سره دعذاب وعده)

مالك بن دینار رحمه الله فرمايي چې يوځای الله جل جلاله خپلو ملايكوته حكم وكې چې فلانۍ كلي تباه كې، ملائكو عرض وكې چې په دې كلي كې خوستا فلانى عبادت ګذاره بنده هم دى، حكم ورته وسوچې ده ته هم عذاب وركې ځكه چې دې زما نافرمانۍ اوګناهونه ويني اوغصه قدر لاهم نه ورته راځې اوده مخ پردې باندې په غصه سره هم هيڅكله نه دې تريو سوى.

په حضرت يوشع بن نون عليه السلام باندې الله جل جلاله وحى وليږله چې ستادقوم يولك خلګ به په عذاب سره هلاك سي چې څلوېښت زره به پكښې نيكان وي اوشپيته زره بدعمله حضرت يوشع عليه السلام عرض وكې چې ربّ العالمينه! دبد عملو دهلاكولو وجه خو ښكاره ده، ليكن نيكان خلګ ولې هلاك كړه كيږي؟ نو ارشاد وسوچې ددې نيكو خلګوهم ددې بدكردارو خلګوسره ددوستۍ تعلقات وه د دوى سره په خوراك، چيښاك اوګپو بنداروكې شريك وه، زما نافرمانۍ اوګناهونه به يې ليدل اوهيڅكله يې هم پرمخانو باندې دناخوښۍ تاثيرنه دې ښكاره سوى (داټول روايتونه دبحرِ محيط څخه نقل سوى دي)

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ ۚ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا ۘ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ

اوواىي يهود دا الله لاسونه بندسول ددوى لاسونه دې بندسى اولعنت دې په دوى په دنياكې بلكه دهغه دواړه لاسونه خو خلاص

يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أُنزِلَ إِلَيْكَ

دي خرڅ كوي څنګه چې غواړي او په دوى كې ډيرو لره زياتيږي په دې كلام سره كوم چې په تا نازل سو ستا درب

مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۚ وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ

دطرف څخه شرارت او انكار، او مونږ غورځولې ده په دوى كې دښمنى او بغض

إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ ۚ

دقيامت ورځې پورې كله چې اوربل كړي دپاره دجنګ الله مړ كې دا

وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا ۚ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

ځغلي په ملك كې دپاره دفساد، او الله نه خوښوي فساد كوونكي.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ

او كه اهل كتابو ايمان راوړى او بيره يې كولى نو مونږ به ليرې كړي واى د دوى څخه بدي د دوى

وَلَاُدْخَلْنٰهُمْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰىةَ

او داخل کړی به وای مونږ دوی باغونو دنعمت ته ، او که دوی قائم ساتلی تورات

وَالْاِنْجِيْلَ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِّنْ رَّبِّهِمْ لَاَكَلُوْا مِنْ فَوْقِهِمْ

او انجیل اوهغه چی نازل سو په دوی د دوی درب دطرف څخه خوړل به یی دخپل سربیره څخه

وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ ۭ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ۭ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ

او دخپلو پښو دلاندی څخه څه خلق دی په دوی کی په سیده لاره ، او ډیر په دوی کی

سَآءَ مَا يَعْمَلُوْنَ ﴿٦٦﴾ يٰٓاَيُّهَا الرَّسُوْلُ بَلِّغْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ

خراب کارونه کوی ، ای رسوله ! رسوه څه چی په تا باندی نازل سو

مِنْ رَّبِّكَ ۭ وَاِنْ لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهٗ ۭ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ

درب ستا څخه ، او که داسی دی ونه کړل نو تا هیڅ ونه رسول دهغه پیغام او الله به ساتی تا

مِنَ النَّاسِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٦٧﴾

دخلقو څخه بیشکه لار نه ښیی قوم دکافرانو ته .

دآیتونوترون: په تیرو آیتونو کی دیهودو دځینو حالاتوذکروو مخکی په دی آیتونو کی نورهم ځینی خاص حالات بیان سوی دی، قصه داسی وسوه چی بناش بن قیس اوفنحاص رئیس دقینقاع دیهودو دالله ﷻ په جناب کی بی باکه الفاظ دبُخل اونور وویل چی بیان یی مخ ته راځی، پردی باندی داراتلونکی آیت نازل سو، دارنګه په لباب کی دی په روایت دطبرانی دابن عباس ؓ څخه اوپه روایت دابی الشیخ دده څخه.

لنډتفسیر: اویهودو وویل چی دالله ﷻ لاس بندسوی دی (یعنی نعوذ بالله بُخل یی شروع کړی دی، په حقیقت کی) ددوی لاس بندی (یعنی په واقع کې په خپله دبُخل په عیب کی اخته دی اوعیب پرخدای وراړوی) اودخپلی دی ویناپه وجه دوی د (دالله ﷻ د) رحمت څخه لیری کړل سول (چی ددی تاثیرپه دُنیاکی ذلت اوقید قتل اونور سول، اوپه آخرت کی ددوزخ عذاب اوداسی خوبالکل نه ده چی په الله ﷻ کی به ددی احتمال هم وی) بلکه دهغه خودواړه لاسونه خلاص دی (یعنی ډیرسخی اوکریم دی، لیکن حکیم هم دی، په دی وجه) څنګه چی غواړی خرڅ کوی (نوپر یهودوچی کمه تنګی راغلی ده ددی وجه حکمت دی چی مقصود ورڅخه په دوی باندی دکفر تاوان خوړل دی نه داچی وجه یی بُخل دی) او

(دیهودو دکفر اوسرکښې داحالت دی چې ددوی داتوفیق نسی کیدی، چې مثلاً دخپلې وینا باطلوالی یې په دلیل سره واوریدی نو اوس به ددی څخه توبه وکاړی داسې نه ده بلکه) کوم مضمون چې تاته ستا دپروردګار دطرفه څخه رالیږل کیږي دغه په دوی کی دډیرو دسرکښی اودکفر دترقی سبب جوړیږي (داسې چې دوی ددی څخه هم انکار کوی نوڅه مخکښی کفر اوسرکښی وه بیانوره زیاته سوه) او (ددوی دکفر په وجه چې پردوی کم لعنت یعنی درحمت څخه لیری والی راغلی دی ددی دنښانو څخه یوه داده چې) مونږ ددوی په مینځ کی (ددین په باره کی) ترقیامته پوری دښمنی اوبُغض واچوی (نوپه دوی کی مختلفی فرقی دی، اوهره فرقه دبلی دښمنه، نودخپل مینځ دددښمنی اوبُغض په وجه سره) کله چې (دمسلمانانو سره) دجنګ اوربلول غواړی (یعنی دجنګ اراده کوی) نوالله ﷻ دغه مړ کوی (یعنی دجنګ اور وژنی یامرعوب سی یا وجنګیږی اومغلوب سی یادیوه بل داختلاف په وجه سره داتفاق نوبت نه راځی) او (کله چې دجنګ څخه پاته سی نوخپله دښمنی په بله طریقه سره وباسی چې) په ملك كی (په پټه فساد کوی ګرځی (لکه نوی مسلمانان غولول، چغل خوری، اودتورات تحریف سوی مضمونونو عواموته اورول اوداسلام څخه یې منع کول) اوالله ﷻ فساد کوونکی خوښ نه ګنی (یعنی غضب پرکوی په دی وجه ددی فسادبه دوی ته ډیره سزا ورکول کیږي، برابره خبره ده که په دنیاکی هم وی اوکه نه خوپه آخرت کی خوضرورده) اوکه دا اهلِ کتاب (یهود اونصارا چې دکومو حقو کارونو څخه منکردی لکه درسالتِ محمدی ﷺ اوحق والی دقرآن څخه پردی تولو) ایمان راوړی او (دنبی کریم ﷺ په واسطه چې دکومو کارونو کفر اوګناه والی ښوول سوی دی ددی تولو څخه) تقوٰی (یعنی پرهیز) اختیارولای نومونږبه خامخا ددوی تول (تیرسوی) بدعملونه (کفراو شرك اوګناهونه چې په دی کی تولی خبری اوحالات راغلل) معاف کړی وای اوخامخابه مونږدوی دآرام په باغونوکی (یعنی جنت کی) داخل کړی وای (نودا خودآخرت برکتونه سول) اوکه دی خلګو (داذکر سوی ایمان اوتقوٰی اختیارولای چې په نورو لفظونوکی ورته داسې ویل کیږي چې) دتورات اوانجیل اوکم کتاب چې ددوی دربّ دطرفه څخه (اوس) دوی ته (په واسطه دنبی کریم ﷺ) لیږل سوی دی (یعنی قرآن) ددی یې پوره پابندی کولی (یعنی په دی کی چې یې دکومو کارونو دکولو لیکلی دی، په تولو یې پوره عمل کولی ، په دی کی درسالت تصدیق هم راغی او ددی څخه تحریف سوی اومنسوخ سوی احکام ووتل، ځکه چې ددی تولو کتابونو مجموعه په دی عمل کول نه ښیی بلکه منع ورڅخه فرمایی) نو دی خلګوبه (په دی وجه چې) دلوړی خواڅخه (یعنی دآسمان څخه به اوبه اوریدی) او دلاندی څخه (یعنی دمځکی څخه به پیداوار کیدی) ښه په فراغت سره خوړله (استعمالوله، داایمان ددُنیوی برکتونو ذکرسو، لیکن دوی په کفرپوری ومښتل، په دی وجه په تنګساسره ونیول سول، چې په دی سره ځینو دالله ﷻ په شان کی دبُخل نسبت وکی بی باکی یې وکړه لیکن بیاهم تول یهود اونصارا برابرنه دی) په دوی کی یوه تولی پرسیده لاره تلونکی (هم) دهٔ (لکه په یهودوکی حضرت عبدالله ابن سلام اودده ملګری اوپه نصاراوکی نجاشی اودده ملګری لیکن داسې ډیرلږدی) او (باقی) زیات په دوی کی داسې دی چې ددوی کردار ډیر بیکاره دی (ځکه چې ترکفر

اوعنادبه زيات بيكاره كم كردار وي) اى رسوله (ﷺ) څه چې ستادرب دطرفه څخه پرتانازل سوى دى ته (خلگوته) ټول ورسوه اوكه (په فرض كولوسره دناممكنه) تا داسى ونه كړل نو (داسى به گڼل كيږى لكه چې) تادالله ﷻ پيغام نه وى رسولى (ځكه چې داټول مجموعه فرض دى نولكه څنگه چې دټولوپه پټولوسره دافرض فوتيږى دغه ډول دځينوپه پټولو سره هم دغه فرض فوت كيږى) او (دتبليغ په باره كى دكفارو څخه هيڅ بيره مه كوه ځكه چې) الله ﷻ تا دخلگو څخه (يعني ددى څخه چې ستا مقابله وكړى، قتل اوهلاك دي كى) محفوظ ساتى (او) يقيناً الله ﷻ كافرو خلگو ته (ستادقتل اوهلاكولو دپاره په دى ډول سره درارسيدو) لارنه ښيى.

معلومات اومسئلي: ديهودو ديوى سپين سترگي جواب: وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ په دى آيت كى ديهودو ديوه سنگين جُرم اويو بدترينى كلمى ذكرسوى دى چې ددوى كم بختو داسى وويل چې (معاذ الله) الله ﷻ تنگدسته سو.

واقعه دا وه چې الله ﷻ دمدينى يهود ډير مالدار اوفراخي والا جوړ كړى وه، مگركله چې نبى كريم ﷺ مدينى منورى ته تشريف راوړى اودحضور ﷺ دعوت دوى ته ورسيدى، نودى ظالمانو دخپلى قومى سردارى اودخپلو جاهلى رواجونوپه وجه دحاصليدونكو شكرانو په خاطر ددى حق دعوت څخه مخ واړوى اود نبى كريم ﷺ مخالفت يى وكى نو ددى په سزاكى الله ﷻ په دوى باندى دنياهم تنگه كړه او دوى تنگ دسته سول، نو په دى باندى ددى نالائقو دخُلو څخه داسى كلمات وتل شروع سول چې (معاذ الله) دخداى ﷻ په خزانه كى كمى راغى ياالله ﷻ بخل اختياركى ددى په جواب كى يى په دى آيت كى ارشاد وفرمايى چې لاسونه خوددى ويونكو بند دى اوپردوى لعنت دى، چې تاثيريى په آخرت كى عذاب اوپه دنياكى دذلت اورسوايى په صورت كى به ښكاره سى، دالله ﷻ لاس خودهميشه دپاره خلاص دى، دده سخا اوكرم هميشه دى اوهميشه به وى، مگرلكه څنگه چې هغه غني اوفراخي والادى دغه ډول حكيم هم دى نوپه حكمت سره ددى مطابق خرڅ كوى، چاته چې مناسب گڼى فراخي وركوى اوپرچاچې مناسبه وگڼى تنگى اوتنگدستى پرراولى، بيافرمايى چې داسركښه خلگ دى پرتاچې كم قرآني واضح آيتونه نازليږى ددى څخه دفآئدى اخيستوپرځاى ددوى كفراو انكار نورهم سختيږى اوالله ﷻ مسلمانانو لره ددوى دشر څخه دساتلو دپاره په خپله ددوى په ډلوكى سخت اختلاف غورځولى دى، چې ددى په وجه سره دوى نه دمسلمانانو سره په ډاگه جنگ كولى سى او نه د دوى كوم سازش چليدى سى.

په كُلَّمَا اَوْقَدُوْا نَارًا لِّلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ كى د ښكاره جنگ كولو ناكامى اوپه يَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا كى دپټو سازشونو دناكامى ذكردى.

(دالله ﷻ په حكمونو باندى پوره عمل كول په دُنيا كي هم دبركتونو سبب دى)

په آيت نمبر ۶۴ كى يهودوته هدايت وسوچې دتورات اوانجيل دهدايتونو اودانبياؤ عليهم السلام دارشاداتو څخه دى خلگوكمه فآئده وانه خيسته، ددُنياپه حرص كى اخته سول هرڅه يى هير كړل نوددى په نتيجه كى په دُنياكى هم تنگدسته سول ليكن كه اوس هم داخلگ ايمان اودخداى ﷻ څخه دبيرى طريقى اختياركړى نو مونږ به د دوى ټولى مخكنى خطاگانى معاف كړو او دوى ته به دنعمتونو څخه ډك باغونه وركړو.

(دالله ﷻ په حکمونو باندی پوره عمل ځنګه کیدی سي ؟)

وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰىةَ په دی آیت کی ددی ایمان اودخدای ﷻ ځخه دبیری ځه تفصیل ذکر دی ، په کوم چی یی ددُنیوی برکتونو آرام اوراحت وعده په تیر آیت کی کړیده اوتفصیل یی دادی چی تورات اوانجیل اوتردی وروسته کوم آخری کتاب قرآن چی رالیږل سوی دی، داقآئم کړی، دلته دعمل کولو پرځای یی لفظ داقامت یعنی دقآئم کولو راوړی، مراد دادی چی ددوی پرتعلیماتو باندی پوره پوره صحیح عمل به هلته وی چی نه پکښی کوتاهی اوکمی وی اونه زیاتی ، لکه ځنګه چی یوی ستنی ته ولاړه هغه وخت ویل کیږی کله چی هغه یوه طرف ته کږه نه وی، سیده ولاړه وی .

ددی خلاصه دا سوه چی یهودکه نن هم دتورات اوانجیل او قرآن کریم په هدایاتو باندی ایمان راوړی اوپه دوی پوره پوره عمل دهدایاتو مطابق وکړی نه په عملی کوتاهی کی اخته وی اونه په غُلو او زیاتی کی، چی دخانه ځخه جوړسوی شیان دین جوړکړی، نو دآخرت دوعده سوو نعمتونو مستحق به وی اوپه دُنیاکی به هم پردوی درزق دروازی داسی خلاصی کړل سی چی دلوړی خوا ځخه به وورباندی رزق را اوریږی اودلاندی ځخه به راخوټیږی، دلاندی او کښته ځخه په ښکاره مراد دا دی چی په آسانی به ورته پرلپسی رزق رسیږی (تفسیر کبیر)

په لوړ آیت کی خو یوازی دآخرت دنعمتونو وعده وه، په دی آیت کی ددُنیوی آرام او راحت وعده هم په ډیر تفصیل سره بیان سوی ده ، ددی وجه به شاید داوی چی دیهودو دبد عملی اودتورات په حکمونوکی دادلون بدلون اوتاویلونو لویه وجه ددوی دنیا پرستی او دمال حرص وو ، اودا هغه آفت وو چی دوی یی د قرآن کریم اونبی کریم ﷺ دښکاره آیتونو لیدلو سره سره دده ﷺ دحکم دمنلو ځخه منع کړی وه ، ددوی بیره داوه چی که مونږ مسلمانان سونو زمونږ دامشری به ختمه سی اوددینی پیشوایانوپه حیثیت سره چی کمی شکرانی اوتحفی مونږته راکول کیږی، ددی سلسله به بنده سی، الله ﷻ د دوی ددی وسوسی لیری کولودپاره داهم وعده وفرمایله چی که دوی په ریښتیاسره ایمان اونیك عمل اختیارکړی نوددوی ددنیا په دولت اوراحت کی به هم کوم کمی نه وی ، بلکه زیات به لاوی .

دیوی شُبهي جواب: ددی تفصیل ځخه دا هم معلومه سوه چی دا خاص وعده دهغو یهودیانو سره سوی وه کوم چی دنبی کریم ﷺ په وخت کی موجود او دده ﷺ مخاطب وه دوی که داحکمونه منلی وای ، نوپه دنیا کی به هم دوی ته هرقسم راحت او نعمت ورکړل سوی وای، نوچی دغه وخت کومو حضراتو ایمان اونیك عمل اختیارکی، هغوی ته دانعمتونه پوره ورسیدل، لکه نجاشی دحبشو باچا اوعبدالله بن سلام ؓ، ددی ځخه دانه لازمیږی چی کله څوك دایمان اونیك عمل پایبندسی نوپه دنیاکی به دده دپاره درزق فراخی ضروری وی اوکوم چی نه وی نو دهغه دپاره به درزق تنګی ضروری وی ځکه چی دلته کومه عامه قاعده اوضابطه بیانول مقصودنه دی دیوی خاص ټولی سره په یوه خاص حالت کی وعده سوی ده .

البته په ایمان اونیك عمل باندی دعامی قاعدی اوضابطی په صورت کی دپاك ژوند رسیدو وعده عامه ده ، مګر دا درزق دفراخی په صورت کی هم کیدی سی اود ښکاره تنګدستی په صورت کی هم ، لکه

چي دانبیاوو علیهم السلام اواولیاوو علیهم السلام حالات پردی باندی شاهد دی، چي تولوته همیشه درزق فراخي خورسیدلی نه ده، لیکن پاکیزه ژوند تولوته رسیدلی دی.

په آخر آیت کی یی دعدل اوانصاف په تقاضاسره داهم وفرمایل چي کوم کوږوالي اوبدعملي دیهودو چي بیان سوی ده، دا حال دټولو یهودو نه دی، بلکه، مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ په دوی کی یوه کوچني ټولي په سیده لاره باندی هم دی، لیکن ددوی اکثریت بدکاره بدعمله دی، دسیده لاری کیدونکو څخه مراد هغه خلګ دی چي مخکي یهودیان یانصرانیان وه، بیایي په قرآن کریم او نبي کریم ﷺ باندی ایمان راوړی، په دی دواړو آیتونوکی اوتردی مخ ته په وړپسی دوو رکوعګانوکی دیهودو اونصاراؤ دکړیدو اوبی لاری کیدو اوضد او داسلام په خلاف دسازشونو ذکر راروان وو.

(دتبلیغ تاکید اونبي کریم ﷺ ته تسلّي)

دانساني طبیعت پرتقاضاکیدی سوای چي دنبي کریم ﷺ څخه دمایوسي یامجبوری په وجه سره په تبلیغ یارسالت کی کمی راسی اودوهم اثرداهم کیدای سوای چي ده ﷺ دمخالفت اودښمني دپروا کولو څخه بغیرپه تبلیغ او رسالت کی اخته وی، اوددی په نتیجه کی ده ﷺ ته ددښمنانو دلاسه تکلیفونه او مصیبتونه ورسیږی، په دی وجه په دریم آیت کی یی یوه طرف ته خو نبي کریم ﷺ ته دا تاکیدی حکم ورکی چي څه تاته دالله ﷻ دطرفه څخه نازلول کیږی هغه ټولو خلګوته بغیر دکمی بیری اوترهي څخه ورسوه، که څوك یی بدګڼي اوکه ښه اوکه مخالفت کوی اوکه یی قبلوی اودوهم طرف ته یی نبي کریم ﷺ ته داخوشخبری ورکړه اومطمئن یی هم کی چي دتبلیغ اورسالت په سلسله کی به دوی ستا هیڅ نه سی خرابولی، الله ﷻ به په خپله ستاحفاظت کوی.

په دی آیت کی یوه جمله خودادفکر قابله ده چي، وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ مراد ددی څخه دادی چي که دخدای ﷻ یو حکم تا اُمّت ته ونه رسوی نوتابه دپیغمبری فرض نه وی پوره کړی، دا وجه ده چي نبي کریم ﷺ ټول عُمرددی فرضوپه ادا کولوکی خپل ټول همّت اوقوت مصرف کی او دحجّة الوداع مشهوره خطبه چي په یوه حیثیت سره داسلام یو دستور وو اوپه بل حیثیت سره دیوه مشفق اومهربانه اوترمور اوپلار دزیات خوږمند پیغمبر ﷺ آخری وصیّت وو.

(دحجّة الوداع په موقع دنبي کریم ﷺ یو نصیحت)

په دی خطبه کی ده ﷺ دصحابه کرامو رضي الله عنهم دیوی لویي ټولي په وړاندی دیوه خاص هدایت فرمایلو څخه وروسته ددی ټولي څخه سوال وکی، اَلَا هَلْ بَلَّغْتُ وګوری آیا ماتاسی ته دین ورسوی؟ صحابه کرامو رضي الله عنهم اقرار وکی چي خامخادی راورسوی، نوحضور ﷺ ارشاد وفرمایی چي تاسی په دی باندی شاهدان سی، ددی سره یی دا ارشاد هم وفرمایی چي، فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ یعني کوم خلګ چي په دی مجمع کی حاضر دی، هغوی دی غائبوته زماخبره ورسوی، په غائبو کی هغه خلګ هم دا خل دی کوم چي دغه وخت په دنیا کی موجود وه، لیکن په مجمع کی حاضر نه وه، اوهغه خلګ په کښي هم دا خل دی، چي لا پیدا سوی نه وه، دوی ته دپیغام رسولو طریقه ددین دعلم نشر اواشاعت وو، کم چي صحابه رضي الله عنهم اوتابعینو

ﷺ په پوره کوشش سره سرته ورسوی .
ددی داتاثیر وو چی په عامو حالاتو کی صحابه کرامو ؓ دنبی کریم ﷺ ارشادات او کلمات دالله ﷻ د درنو امانتونو په شان وګڼل اوپه پوره طاقت سره یی داکوشش وکی چی دده دژبی څخه اوریدل کیدای سوای ، یوه جمله هم داسی پاته نه سی چی اُمَت ته ونه رسیږی که چیری یوچابه په یوه خاص سبب یامجبوری سره څه خاص حدیث خلګوته بیان نه کی نوترخپل مرګ مخکی به یی دوو یاځلورو کسانوته خامخا اوروی، ددی دپاره چی ددی امانتونو څخه دده غاړه خلاصه سی، په صحیح بخاری کی دحضرت معاذ ؓ دیوه حدیث په اړوند داسی واقعه نقل ده چی ، اَخْبَرَ بِهٖ مُعَاذُ عِنْدَ مَوْتِهٖ یعنی حضرت معاذ ؓ داحدیث دخپل مرګ په وخت کی بیان کی، ددی دپاره چی دامانتونونه رسولو په وجه ګناهګار نه سی .
دآیت په دوهمه جمله ، وَاللهُ یَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ کی زیری ورکړل سوی دی چی دزرګونو مخالفتونو سره سره هم دښمن تا (ﷺ) ته هیڅ نقصان نه سی رسولی .
په حدیث شریف کی دی چی ددی آیت دنازلیدو څخه مخکی به یوڅه صحابه کرام ؓ دنبی کریم ﷺ دحفاظت دپاره په عام ډول سره ورسره وه اوپه کلی اوسفرکی به یی دده ﷺ حفاظت کوی ، ددی آیت ترنازلیدو وروسته ده ﷺ دوی ټول رخصت کړل، چی اوس دچا دپیری اوحفاظت کولو ضرورت پاته نه سو ، الله ﷻ دا کار په خپله ذمه اخیستی دی .
په یوه حدیث کی دحضرت حسن ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، چی کله ماته دتبلیغ اورسالت حکمونه ورسیدل نوزماپه زړه کی ددی لوی هیبت ووچی دهرطرفه څخه به خلق زما دروغجنوالی اومخالفت کوی، بیا چی کله دا آیت نازل سوه نو سکون اواطمینان راته حاصل سو (تفسیر کبیر)
نوددی آیت ترنازلیدو وروسته دهیچا طاقت نه ووچی دتبلیغ اورسالت په مقابله کی نبی کریم ﷺ ته کوم آزار ورسوی ، په جنګ اوجهادکی په عارضی ډول سره یو تکلیف او سختی رسیدل ددی منافی نه دی .

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقِيْمُوا التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ وَ

ووایه چی ای اهل کتابو ! تاسی په هیڅ لاری نه یاست ترڅوچی قائم نه کړی تورات او انجیل

مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۭ وَلَيَزِيْدَنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ مَّآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ

او څه چی په تاسی نازل سو ستاسی درب دطرف څخه ، اوزیاتیږی دیرولره د دوی څخه په دی کلام سره کوم

مِنْ رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَّكُفْرًا ۚ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٦٨﴾ اِنَّ

چی په په تانازل سوی دی ستادرب دطرف څخه شرارت اوکفر نو ته ﷺ افسوس مه کوه په دی قوم کافرانوباندی

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالصّٰبِـُٔوْنَ وَالنَّصٰرٰى مَنْ

بیشکه کوم چی مسلمانان دی او کوم چی یهودیان دی اوفرقه صابی او نصارا کوم

اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۶۹﴾

چي ایمان راوړی په الله او په ورځ دقیامت او عمل کوي نیك نه به په دوي بیره وي او نه به غمجن وي

دآیتونوتړون: لوړ اهلِ کتابو ته داسلام ترغیب وو، مخ ته د دوی په موجوده طریقه باندی دکمی چی دوی دحقوالی دعوه کوله دالله ﷻ په نزددبیکاره والی اودنجات دپاره یی دنه پوره والی اوپراسلام باندی دنجات دموقوف والی ذکر دی اوتر دی وروسته هم نبی کریم ﷺ ته ددوی پرکفر باندی دپاته کیدوپه وجه دتسلی دمضمون ارشاد فرمایی اوپه مینځ کی په یوه خاص مناسبت اوضرورت سره دتبلیغ مضمون راغلی وو.

لنډتفسیر: ته (دی یهودو اونصاراؤ ته) ووایه چی ای اهل کتابو تاسی په هیڅ لاره باندی هم نه یاست (ځکه چی پرنامقبوله لارکیدل په مثال دبی لاری کیدودی) ترڅوچی دتورات اوانجیل اوکوم کتاب چی (اوس) تاسی ته (په واسطه درسول الله ﷺ) ستاسی درب دطرفه ځخه رالیږل سوی دی (یعنی قرآن) ددی هم پوره پابندی ونه کړی (چی دهغه معنی، ترغیب اوبرکتونه لوړ ذکرسوی دی) او (ای محمّد ﷺ چی کله په دوی کی اکثره خلګ په بیکاره دښمنی کی اخته دی په دی وجه دا) خامخا (ده چی) کوم مضمون تاته ستا درب دطرفه ځخه رالیږل کیږی، هغه په دوی کی ډیرو دسرکښی اوکفر دزیاتیدو سبب جوړیږی (اوپه دی کی ممکنه ده چی تاته تکلیف اوغم وی، لیکن کله چی دامعلومه سوه چی دا خلګ تعصّب کوونکی دی) نوته ددی کافرو خلګو (پردی حالت) غم مه کوه دا تحقیقی خبره ده چی یهودیان اوفرقه دصآئبینو اونصاراوو (په دی ټولو کی) کم سری چی یقین لری په الله (په ذات اوصفاتو) باندی اوپه قیامت باندی اونیك عمل کوی (یعنی دشرعی قانون موافق) په داسی خلګو باندی (په آخرت کی) به نه څه قسم بیره وی اونه به دوی غمجن وی.

معلومات اومسئلي (اهلِ کتابو ته دالله ﷻ دشریعت دتابعداری ښوونه)

په اول آیت کی یی اهل کتابو یهودو اونصاراؤ ته دالله ﷻ دشریعت دتابعداری هدایت (ښوونه) په دی عنوان سره وفرمایل سوه چی که تاسی دشریعت پابندی ونه کړه نو تاسی هیڅ نه یاست، مطلب دا دی چی داسلامی شریعت دپابندی ځخه بغیر ستاسی ټول کمالونه اوعملونه عبث دی، تاسی ته الله ﷻ یو فطری کمال دا درکړي دی چی دانبیآء عليهم السلام اولاد یاست، دوهم دتورات اوانجیل علمی کمالات هم تاسی ته حاصل دی، په تاسی کی ډیر خلګ درویش خویه هم دی، مجاهدی اوریاضتونه کوی، مګر ددی ټولو شیانو قدر اوقیمت دالله ﷻ په نزد صرف په دی باندی موقوف دی چی تاسی دخدای دشریعت تابعداری وکړی، ددی ځخه بغیر نه څه نسبی ښه والی په کار درځی اونه علمی تحقیقونه ستاسی دنجات سامان تیارولی سی اونه ستاسی مجاهدی اوریاضتونه.

په دی ارشاد کی مسلمانانو ته هم دا هدایت حاصل سو چی څه درویشی او سلوك او طریقت، مجاهدی او ریاضتونه اوکشف اوالهام ترهغه وخته پوری دالله ﷻ په نزد دښه والی اونجات شی نه دی، ترڅو چی دشریعت پوره پایبندی نه وی، په دی آیت کی یی دالله ﷻ دشریعت دتابعداری کولو دپاره د درو شیانو

دتابعداری هدایت کړی دی ، اول دتورات، دوهم دانجیل چی دیهودو او نصاراوو دپاره اول نازل سوی وو، دریم د ، مَا اُنزِلَ اِلَیْکُمْ مِنْ رَّبِّکُمْ یعنی څه چی دالله ﷻ دطرف څخه تاسی ته ولیږل سوه .

دجمهورو مفسرینو اصحابو﷢ اوتابعینو﷭ په دی باندی اتفاق دی چی ددی څخه مراد قرآن کریم دی چی دټول امت ددعوت (بلنی) دپاره چی یهود اونصارا په کی هم شامل دی دنبی کریم ﷺ په واسطی سره رالیږل سوی دی ، په دی وجه معنیٰ دآیت دا سوه چی ترڅو پوری تاسی دتورات او انجیل اوقرآن کریم په راوړل سوو احکامو باندی صحیح صحیح اوپوره پوره عمل ونه کړی ، ستاسی هیڅ نسبی یاعلمی کمال دالله ﷻ په نزد مقبول اومعتبر به نه وی .

دلته یوه خبره دفکر قابله ده چی په دی آیت کی دتورات اوانجیل په شان دقرآن کریم دلنډ نوم پرځای یی یوه اوږده جمله ، وَمَا اُنزِلَ اِلَیْکُمْ مِنْ رَّبِّکُمْ استعمال کړه ، په دی کی څه حکمت دی؟ کیدی سی چی په دی کی دهغه حدیث مضمون طرف ته اشاره وی په کوم کی چی نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایی چی لکه څنګه ماته دعلم اوحکمت خزانه قرآن کریم راکول سوی دی دغه شان نور علمونه اومعلومات راته هم راکول سوی دی کومو ته چی په یوحیثیت سره دقرآن کریم تشریح هم ویل کیږی ، دحدیث الفاظ دا دی .

اَلاَ اِنِّیْ اُوْتِیْتُ الْقُرْاٰنَ وَمِثْلَهٗ مَعَهٗ ، اَلاَ یُوْشِكُ رَجُلٌ شَبْعَانٌ عَلٰی اَرِیْکَتِهٖ یَقُوْلُ: عَلَیْکُمْ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ فَمَا وَجَدْتُّمْ فِیْهِ مِنْ حَلَالٍ فَاَحِلُّوْهُ وَمَا وَجَدْتُّمْ فِیْهِ مِنْ حَرَامٍ فَحَرِّمُوْهُ وَاِنَّمَا حَرَّمَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ کَمَا حَرَّمَ اللّٰهُ (ابوداؤد ، ابن ماجه، دارمی وغیرها)

یاد ساتی چی ماله قرآن راکول سوی دی او ددی سره ددی په مثل نور هم علمونه راکول سوی دی ، په راتلونکی زمانه کی داسی کیدونکی ده چی موړ خیټی راحت خوښوونکی به ووایی چی تاسی لره صرف قرآن کافی دی کوم چی په دی کی حلال دی صرف دغه حلال ګڼی اوکوم چی په دی کی حرام دی صرف دغه حرام ګڼی اوحال دا دی چی تحقیق کوم شی چی دالله رسول حرام کړی دی دغه هم دغسی حرام دی لکه څنګه چی الله ﷻ دخپل کلام په ذریعه شیان حرام کړی دی .

داحکامو دری قسمونه : او په خپله قرآن کریم هم ددی مضمون شاهدی کوی ، وَمَا یَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰی (٣) اِنْ هُوَ اِلاَّ وَحْیٌ یُّوْحٰی ، یعنی نبی کریم ﷺ څه خبره دخپل طرف څخه نه کوی څه چی دوی فرمایی هغه ټول دالله ﷻ دطرف څخه وحی وی اوپه کومو حالاتو کی چی نبی کریم ﷺ څه خبره دخپل اجتهاد اوقیاس په ذریعه فرمایلی ده او دوحی په ذریعه بیا ده ﷺ ته دهغه خلاف څه هدایت نه دی ورکول سوی ، نو آخر دغه قیاس او اجتهاد هم په حکم کی دوحی سی .

ددی خلاصه دا سوه چی نبی کریم ﷺ کوم احکام امت ته ورکړی دی په دوی کی یوهغه دی چی په قرآن کریم کی په ډاګه ذکردی دوهم هغه دی چی په قرآن کریم کی په ډاګه ذکر نه دی ، بلکه په نبی کریم ﷺ دجلا وحی په ذریعه نازل سوی دی ، دریم هغه دی چی دوی دخپل اجتهاد قیاس په ذریعه څه حکم کړی وی او بیا الله ﷻ دهغه خلاف څه حکم نه وی نازل کړی ، دغه هم دوحی په حکم کی سو ، ددی دری قسمه حکمونو تابعداری واجب ده اوپه مَا اُنزِلَ اِلَیْکُمْ مِنْ رَّبِّکُمْ کی داخل دی .

... په ذکر سوی آیت کی ... دقرآن کریم لنډ نوم ... وَمَا اُنزِلَ اِلَیْکُمْ مِنْ رَّبِّکُمْ

یې اختیار کړه او دې طرف ته یې اشاره وکړه چې ددې ټولو حکمونو تابعداري لازم او واجب ده کوم چې په واضحه سره په قرآن شریف کې ذکر دي یانبي کریم ﷺ دغه حکمونه ښوولي وي.

دوهمه خبره په دې آیت کې دفکر قابله دا ده چې په دې کې یې یهودو اونصاراؤ ته په تورات، انجیل او قرآن د دري سره وو په حکمونو دعمل کولو ښوونه کړي ده، حال دا دی چې په دوی کې ځینې دځینو دپاره ناسخ دي، انجیل دتورات ځینې حکمونه منسوخ کړي دي اوقرآن دتورات اوانجیل ډیر حکمونه منسوخ کړل، نوبیاپه دري سره وو باندې عمل څنګه سو؟ جواب یې ښکاره دی چې هر راتلونکی کتاب دمخکې کتاب کم حکمونه چې بدل کړل. نوپه بدله سوي طریقه باندې عمل کول په دواړو کتابونو عمل کول دي، په منسوخ سوو حکمونو باندې عمل کول د دواړو کتابونو دمقتضی څخه خلاف دي.

نبي کریم ﷺ ته یوه تسلي: په آخرکې نبي کریم ﷺ ته دتسلي دپاره ارشادفرمایي چې اهل کتاب سره د دومره مهربانیو زمونږ، په دوی کې ډیرداسې خلق دي چې دالله ﷻ ددې مهربانیوڅخه هیڅ فائده نه اخلي بلکه کفراوعنادبه یې نورزیاتیږي تاسې په دې مه غمجن کیږئ اوپه داسې خلګو باندې ترس مه کوئ.

(څلورو قومونو ته دایمان اونیک عمل ترغیب اوپه اٰخرت وعده)

په دوهم آیت کې الله ﷻ څلور قومونه مخاطب کړل دایمان اونیك عمل ترغیب اوپه دې باندې ورته داٰخرت دنجات وعده یې وفرمایله، اوپه دوی کې اول، اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا یعنې مسلمانان دي، دوهم، اَلَّذِيْنَ هَادُوْا یعنې یهودیان دي، دریم: صَابِئُوْنَ اوڅلورم: نَصَارٰی دي، په دوی کې دري قومونه مسلمانان یهودیان، نصارا معلوم اومشهور او ددنیا په اکثرو حصوکې موجود دي دصابئون یا صابه په نوم سره نن صبا یوقوم هم معلوم نه دی، په دې وجه ددې په تعین کې دعالمانو اوامامانو ویناګانې مختلفې دي، دتفسیر امام ابن کثیر رحمه الله په حواله دقتاده یوقول داهم نقل کړي دي چې صابئون هغه خلګ دي چې دفرښتو عبادت کوي اودقبلې څخه خلاف لمونځ کوي اوداسماني کتاب زبور تلاوت کوي (کوم چې په حضرت داود علیه السلام نازل سوی وو) دقرآن کریم ددې بیان څخه په ظاهره ددې خبرې تائید کیږي چې څلور اٰسماني کتابونه دکومو چې په قرآن مجیدکې ذکر دی، تورات، زبور، انجیل اوقرآن دلته په دې کې ددې څلورو کتابونو دمننونکو ذکر راغلی دی.

ددې مضمون یو آیت تقریبًا ددې الفاظوسره دسورة بقره په اوومه رکوع کې تیرسوی دی. اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالنَّصٰرٰى وَالصَّابِئِيْنَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ په دې کې دمقام په وجه سره دځینو الفاظو دمخکوالي او وروسته والي څخه ماسوا نور هیڅ فرق نسته.

(دالله ﷻ په نزد دښه والي دار اومدار په نیك عمل سره دی)

ددې دواړو اٰیتونو دمضمون خلاصه دا ده چې زمونږ په دربارکې دچانسبي، وطني اوقومي ښه والي هیڅ نه دی، کوم سړي چې پوره فرمانبرداري، نیکه عقیده او نیك عمل اختیار کړي، برابره خبره ده که دی مخکې هرڅنګه چې وي، زمونږ په نزد مقبول او دده خدمت دقدرلائق دی، او دا ښکاره خبره دَه چې دقرآن دنزول څخه وروسته پوره فرمانبرداري په مسلمانانو کیدوکې ده، ځکه چې په تیرو کتابونو

تورات اوانجیل کی هم ددی خبری ښوونه موجوده ده، اوقرآن کریم خو سراسر ددی دپاره نازل سو، په دی وجه دقرآن دنازلیدو اودنبی کریم ﷺ دراتلو څخه وروسته په قرآن اونبی کریم ﷺ باندی دایمان راوړو څخه بغیر نه دتورات او انجیل تابعداری صحیح کیدی سی ، نه دزبور ، نومطلب دآیت به داسی چی په دی ټولو قومونو کی چی کوم مسلمانان سی ، په آخرت کی به دنجات اوثواب مستحق وی، په دی کی دهغه خیال جواب وسوچی داکفر اوگناه نافرمانی اوداسلام اومسلمانانو خلاف شرارتونه چی یی تراوسه کول دمسلمانیدو څخه وروسته به ددوی څه انجام وی، معلومه سوه چی مخکی ټول گناهونه اوخطاگانی به یی معاف سی اوپه آخرت کی به نه ددی خلگوسره څه فکر وی اونه به ورته څه غم اوتکلیف رسیږی.

چی مضمون ته وکتل سی نو په ظاهره خو داسی معلومیږی چی دلته دمسلمانانو ذکر کول نه وو په کار، ځکه چی دوی خو دایمان او فرمانبرداری په هغه مقام باندی دی ، کوم چی په دی آیت کی غواړی ، دلته ذکر صرف دهغه خلگو کول په کار دی کوم چی دی مقام ته رابلل کیږی ، مگر په دی خاص طرز کی چی دمسلمانانو ذکر یی هم د دوی سره یو ځای کی ، یو خاص بلاغت په کښی پیدا سو ددی داسی مثال دی چی یوحاکم یاباچا په یو داسی موقع باندی داسی ووایی چی زماقانون عام دی که څوك موافق وی اوکه مخالف خوکوم سړی چی فرمانبرداری کوی په هغه باندی به مهربانی او انعامونه وی ، اوس ښکاره خبره ده چی موافق خووی فرمانبردار، خوخبره په اصل کی هغوته اوری کوم چی مخالفت کوی ، لیکن دلته دموافقو په ذکر کولو کی چی کوم حکمت دی هغه دا دی چی دموافقو سره کومه مهربانی مونږ کوو، دادڅه نسب یاقومی خصوصیت پربنا باندی نه دی بلکه په دوی کی دفرمانبرداری چی کوم صفت دی ، داټولی مهربانی ورسره دهغه په وجه دی ، که مخالف هم فرمانبرداری اختیار کړی، نودی به هم ددی مهربانو مستحق سی .

دی ذکر سوو څلورو قومونوته چی یی دکوم کار کولو دپاره وینا وکړه ددی کار دری جزونه (حصی) دی ، په الله ﷻ ایمان ، په ورځ داخرت ایمان ، او نیك عمل کول .

(په رسول دایمان څخه بغیر نجات نسته)

ښکاره خبره ده چی په دی آیت کی دټولو ایمانونو اواسلامی عقیدو تفصیلونه بیانول منظورنه دی، اونه ددی څه موقع ده، داسلام دیوڅو بنیادی عقیدو ذکر کول ، او دټولو اسلامی عقیدو طرف ته اشاره کول یی مقصد دی او نه داڅه ضروری خبره ده چی په کم آیت کی یوځای دایمان ذکر راسی، دهغه ټول تفصیلونه دی هلته ذکر سی، په دی وجه گرسره دلته په رسول یارسالت باندی دایمان څه ذکر نسته، نودا خو دلږ عقل اوپوهی لرونکی دپاره هم دڅه شبهی ځای نه لری ځکه چی ټول قرآن اوپه سوونو آیتونه په ایمان بالرسول اوایمان بالرسالت باندی راغلی دی چی په هغوی کی دا وضاحتونه سوی دی چی په رسول او په ارشاداتو درسول دپوره اومکمل ایمان راوړلو څخه بغیر نجات نسته ، اوهیڅ ایمان اوعمل بغیر ددی څخه قبول اومعتبرنه دی، لیکن دبی دینانو یوی ډلی چی په څه ناڅه شان سره په قرآن کی

دخپل مکروه نظریاتو څخه ورننه ایستل غواړي او دوی په دې آیت کې چې په صراحت سره درسالت ذکر نه کې پیدا نوخپله یوه نوی نظر یه یې قائمه کړه ، چې دقرآن اوسنت دبې شمیره وضاحتونو څخه قطعاً خلاف ده، هغه داچې هرسړی په خپل مذهب یهودیت نصرانیت تر دې چې هندو اوبت پرست هم وی خو چې صرف په الله اوپه ورځ دقیامت ایمان لري او نیک کار کوی ، نو دآخرت دنجات مستحق کیدی سی ، دآخرت دنجات دپاره په اسلام کې دا خلیدل ضروري نه دی (نعوذ بالله منه)

کوموخلګوته چې الله ﷻ دقرآن دتلاوت توفیق اوپه دې صحیح ایمان ورکړی وی دده دپاره دقرآن په وضاحتونو سره ددې غلطي لیرې کول څه ډیر علم اوپوهی ته محتاج نه دی، دقرآن کریم په اُردو او پښتو ترجمه پوهیدونکې حضرات هم په دې خیالي غلطي په آسانه پوهیدی سی ، یوڅو آیتونه په طور دمثال دا دی .

قرآن کریم چې په کوم ځای کې دمفصل ایمان بیان فرمایلی دی ددې الفاظ دسورت بقرة په آخرکې دادي .

كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ .

ټولو ایمان راوړی دی په الله او دهغه په فرښتو او دهغه په کتابونو او دهغه په رسولانو داسی چې دهغه په رسولانو کې مونږ هیڅ فرق نه کوو .

په دې آیت کې په واضح طور سره چې دایمان کوم تفصیلات بیان سوی دی په دې کې دا هم واضحه سوه چې په یوه یاڅو رسولانو باندی راوړل قطعاً دنجات دپاره کافي نه دی ، بلکه په ټولو رسولانو ایمان راوړل شرط دی ، که په یوه رسول باندی هم ایمان رانه وړی نو دده ایمان دالله ﷻ په نزد معتبر او مقبول نه دی ، بل ځای ارشاد دی .

اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّفَرِّقُوْا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَّنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَّيُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّتَّخِذُوْا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا .

کوم خلق چې دالله ﷻ او دهغه درسولانو انکار کوی او دا غواړي چې دالله ﷻ او دهغه درسولانو په مینځ کې جلاوالي را ولي (چې په الله خو ایمان راوړي خو دهغه په رسولانو یې ایمان نه وي) اوهغوی وایې چې مونږ منو ځینې او نه منو ځینې او دوی دا غواړي چې دکفر او داسلام په مینځ مینځ کې څه لار راوباسي نو پوه سه چې دغه اصل کافران دي . ...دنبی کریم ﷺ ارشاد دی .

لَوْ كَانَ مُوْسٰى حَيًّا لَّمَا وَسِعَهٗ اِلَّا اتِّبَاعِيْ .

یعنی که بالفرض نن حضرت موسٰی ؑ هم ژوندی وی نوهغه ته به زماد تابعداری څخه ماسوا بله چاره نه وی نو اوس دچا داوینا چې هرمذهب والا په خپل خپل مذهب باندی عمل وکی نو بغیر ددې چې په نبی کریم ﷺ باندی ایمان راوړی اوبغیر دمسلمانیدو څخه هغه جنت او دآخرت نجات پیدا کوی سی دقرآن شریف ددې ذکر سوو آیتونو څخه ښکاره خلاف ورزی ده .

ددې څخه علاوه که هرمذهب اوملت داسی شی دی ، چې په هغه سره په هره زمانه کې عمل کول دآخرت دنجات دپاره کافي دی نوبیا خو دخاتم الانبیاء ﷺ رالیږل اودقرآن نازلیدل بې معنٰی کیږی اودیوه شریعت څخه وروسته بل شریعت لیږل فضول کیږی ، دټولو څخه مخکی رسول چې کوم کتاب او شریعت راوړی

وو هغه به کافي وای ، نور ورسولانو اوکتابونو او شریعتونو لیږلو ته څه ضرورت وو؟ دزیات څخه زیات دداسي خلګو وجود به پوره وای ، چي دغه شریعت اوکتاب یي باقي پاته کولي سوی او په خپله یي پری عمل کولی او په خلګو یي کولی لکه چي په عام طور سره دهر امت دعالمانو دا فریضه پاته سوي ده ، او په دي صورت کي به دقرآن کریم دا ارشاد چي ، لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا یعني مونږ په تاسي کي دهر امت دپاره یو خاص شریعت اوخاصه لار جوړه کړي ده ، دا ټول بي معنی سي .

اوبیا به ددي څه جواز پاته کیدی سی ، چي نبی کریم ﷺ په خپل ځان او په خپل کتاب قرآن باندي دایمان نه لرونکو ټولو یهودیانو اونصاراوو اونورو قومونو سره نه صرف تبلیغي جهاد وکی، بلکه په توره یي ورسره هم جنګونه کړي دي اوکه دانسان دمومن کیدو اودالله ﷻ په نزد دمقبول کیدو دپاره صرف په الله ﷻ او په ورځ دآخرت ایمان راوړل کافي وای نو بیا ابلیس عاجز په کوم جرم کي مردود سو، دده په الله ﷻ او په ورځ دآخرت ایمان نه وو، ده خو عین دغضب په حالت کي هم ، اِلٰی یَوْمِ یُبْعَثُوْنَ وویل، په ایمان بالآخرت یي اقرار کړی دی .

حقیقت دا دی چي دا مغالطه صرف ددغه نظر یي پیدا وار دی چي مذهب دخپلولی ددالی (تحفی) په شان چاته په تحفه کي ورکول کیږي اوددي په ذریعه دنورو قومونو سره رشتي پیوند کول کیږي حال دا دی چي قرآن په ښکاره واضحه کړي ده چي دغیر مسلمو سره روا داری ، همدردی ، احسان اوسلوك هرڅه کول په کاردی ، لیکن دمذهب دحدونو دپوره حفاظت او دده دسرحدونو دپوره پوره نګرانی کولو سره .

دقرآن کریم په ذکرسوی آیت کي که فرض کړه په رسول دایمان راوړو ذکر بالکل هم نه وی نودقرآن نور ایتونه چي ذکریي بره وسو چي په دوی کي یي سخت تاکید موجود دی، کافي وو، لیکن که فکر پر وسی، نو په خپله په دي آیت کي هم په رسول دایمان راوړلو طرف ته واضحه اشاره ده څکه چي دقرآن په اصطلاح کي په الله ﷻ هغه ایمان معتبردی، په کوم کي چي دالله ﷻ په ښوول سوو ټولو شیانو باندي ایمان وی ، قرآن کریم خپله دا اصطلاح په دي الفاظو کي ښکاره کړي ده ، فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنتُم بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوا یعني څنګه ایمان چي دصحابه کرامو ﷺ وو، صرف هغه ایمان په الله دایمان ویلو مستحق دی ، اوښکاره خبره ده چي د دوی دایمان لوی رکن په رسول ایمان وو، په دي وجه د ، مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ په لفظونو کي په خپله په رسول ایمان داخل دی .

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَأَرْسَلْنَا

مونږ اخستی وو پوخ قول دبني اسرائیلو څخه اولیږلي وو مونږ

إِلَيْهِمْ رُسُلًا ۖ كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا

دوی ته درسولان ، کله چي به راوړی دوی ته یو رسول هغه حکم چي نه به خوښوی د دوی زړونو نو ډیر

كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾ وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا

يي دروغجن كړل او ډير يي قتلول ، او خيال يي وكړ چي څه خرابي به نه وي نوړانده سول

وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِّنْهُمْ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

او كاڼه سول بيا توبه قبوله كړله د دوی بيا ړانده او كاڼه سول ، په دوی كي ډير، اوالله وينی څه چي دوی كوی .

لنډتفسير: مونږ دبني اسرائيلو څخه (اول په تورات كي دټولو پيغمبرانو دفرمانبرداري او ربښتيني كولو) وعده واخيسته او (ددې وعدې ديادولو دپاره) مونږدوی ته ډيرپيغمبران ولېږل (ليكن ددوی دا حالت وو چي) كله به چي دوی ته يو پيغمبر داسي حكم راوړی كوم چي به د دوی زړه نه غوښتی (نومخالفت به يي شروع كی) پس ځينوته يي دروغ وويل او ځيني يي (بی دريغه) مړه كول او (هميشه په هر شرارت به ورته كله چي يوڅوورځي مهلت وركول سو) داگمان به يي وكی چي هيڅ سزابه نه وی، په دی (گمان) سره نور هم ړانده اوكاڼه سول (چي نه يي دپيغمبرانو دصداقت دليلونه ليدل اونه يي د دوی كلام اوريدی) بيا (ديوی مودی څخه وروسته) الله ﷻ په دوی (په رحمت سره) نظر وفرمايي (چي بل پيغمبربه يي راوليږی چي اوس به پرسيده لارسي مگر) بياهم (دغه شان) ړانده اوكاڼه جوړسول (يعني ټول خو نه مگر) په دوی كي ډير اوالله ﷻ د دوی (دا) عملونه ښه ويني (يعني د دوی گمان غلط وو نو دوی ته وخت په وخت سزا هم وركول سوه ، مگر د دوی دغه طريقه وه ، تردي چي اوس ستاسی سره هم دغه شان د درواغو اوخلاف سلوك كوی .

معلومات اومسئلي: دبني اسرائيلو وعده ماتول ، كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْ يعني كله چي به بني اسرائيلو ته د دوی رسول څه حكم راوړی چي د دوی دخواهش مطابق به نه وو ، نولوظ اوقول به يي مات كی ، دخدای سره به يي غداري شروع كړه ، دالله ﷻ په پيغمبرانو كي يي ځيني درواغ كړل ، ځيني يي قتل كړل، داخو د دوی ، په الله دايمان او نيك عمل ، حال وو ، په ورځ دآخرت دايمان، اندازه يي ددي څخه وكړی ، چي دومره سخت ظلمونه او دباغيانو كارونه يي كول اوبی فكره كيدل به چي گواكی ددی كارونو به هيڅ وبال په دوی نه پريوزی ، او دظلم او بغاوت خراب انجام به هيڅكله دوی ځان ته نه مخكی كوی ، په دی خيال كولو سره دخدای ﷻ دنخښو اودخدای ﷻ دكلام څخه بالكل ړانده اوكاڼه سول ، او داسی ناشوني كارونه يي شروع كړل چي ځيني پيغمبران يي قتل كړل اوځيني يي قيدكړل ، آخر په دوی باندی الله ﷻ بخت نصرمسلط كی ، بيا ديوی ډيری اوږدی مودی څخه وروسته دفارس باچهانو دوی دبخت نصر دقيد څخه آزادكړل اودبابل څخه يي بيت المقدس ته واپس كړل ، دغه وخت خلكو توبه وايستله ، او دخپل حال برابرولو طرف ته يي مخه سوه ، خدای پاك د دوی توبه قبوله كړه ، ليكن څه زمانه وروسته يي بياهغه شرارتو نه شروع كړل اوبالكل ړانده اوكاڼه سول ، حضرت زكريا اوحضرت يحيیٰ عليه السلام يي قتل كړل او دحضرت عيسیٰ عليه السلام قتل ته تيار سول (فوائد عثماني)

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ ؕ وَقَالَ الْمَسِيْحُ يٰبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اعْبُدُوا

بیشکه کافرسول چاچی وویل چی الله هغه مسیح دی زوی دمریم اومیسح ویلی دی ای بنی اسرائلو بندگی کوی

اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبَّكُمْ ؕ اِنَّهٗ مَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ

دالله چی رب دی زما اورب ستاسی ، بیشکه چاچی شریك جوړ کی دالله سره نو حرام کی الله په دی باندی

الْجَنَّةَ وَمَاْوٰىهُ النَّارُ ؕ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿۷۲﴾ لَقَدْ

جنت ، او دده خای دوږخ دی اوهیڅوك نسته دگناهگارانو مدد کوونکی ، بیشکه

كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ ۘ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّآ

کافران سول چاچی وویل الله دی یو په دروکی حال دادی چی هیڅ معبودنسته بغیر

اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ؕ وَاِنْ لَّمْ يَنْتَهُوْا عَمَّا يَقُوْلُوْنَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِيْنَ

دیوه معبودڅخه ، او که دوی ونه گرځیدل ددې خبری څخه چی وایی نو بیشکه وبه رسیږی په

كَفَرُوْا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۷۳﴾ اَفَلَا يَتُوْبُوْنَ اِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُوْنَهٗ ؕ

دوی کی په کفر قائم پاته کیدونکو ته عذاب دردناك ، ولی توبه نه کوی الله ته او ولی بخښنه نه غواړی

وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۷۴﴾ مَا الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلَّا رَسُوْلٌ ۚ قَدْ خَلَتْ

دهغه څخه ، اوالله دی بخښنی والا مهربانه ، نه دی مسیح دمریمی زوی مگر رسول دی ، تیر سوی دی

مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ؕ وَاُمُّهٗ صِدِّيْقَةٌ ؕ كَانَا يَاْكُلٰنِ الطَّعَامَ ؕ اُنْظُرْ

دده څخه مخکي ډیر رسولان ، اودده مور ولیّه ده ، دواړو خوړل خوراك وگوره

كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيٰتِ ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ﴿۷۵﴾ قُلْ

مونږ څنگه بیانیو دوی ته دلیلونه بیا وگوره چی دوی کوم طرف ته چپه چلیږي ، ته ووایه

اَتَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا ؕ وَاللّٰهُ

چی آیا تاسی ددا سی شی عبادت کوی دالله څخه ماسوا کوم چی مالك نه دی ستاسی دبد اونه دښه ، اوالله دی

هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

اوریدونکی پوهیدونکی

لنډتفسیر: بیشکه هغه خلګ کافران سول چاچی دا وویل چی الله عین مسیح زوی دمریم دی (یعنی دواړه یودی) حال دا دی چی (حضرت) مسیح په خپله فرمایلی وه چی ای بنی اسرائیلو تاسی دالله ﷻ عبادت کوی چی زماهم رب دی اوستاسی هم رب دی (او په دی قول کی دده دخپل ځان دبنده ښوولو وضاحت دی نو بیاده ته اله ویل داسی خبره ده چی مدعی سُست او شاهد چُست) بیشکه کوم سړی چی دالله سره (په خدایی یا دخدایی په خصوصیاتوکی) څوك شریك مقررکی نو په ده به الله ﷻ جنت حرام کی او دده ځای (دهمیشه دپاره) دوږخ دی او دداسی ظالمانوبه هیڅوك مددګار نه وی (چی ددوږخ څخه یی خلاص کی جنت ته یی داخل کی اولکه څنګه چی عقیده داتحاد کفردی، دغه شان عقیده دتثلیث هم کفردی پس) بیشکه هغه خلګ هم کافران دی کم چی وایی چی الله ﷻ په دریو (معبودانو) کی یودی حال دا دی چی بغیر دیو معبود (حق) څخه بل معبود (حق) نشته (نه دوه اونه دری، کله چی دا عقیده هم کفر اوشرك دی نوپه، اِنَّهٗ مَنْ یُّشْرِكْ الخ کی چی کومه سزا ذکر ده، هغه به ددی دپاره هم وی) اوکه دا (ددی دواړو عقیدو) خلګ دخپلو خبرو (دکفر) څخه واپس نسوه نو (پوه دی سی چی) کوم خلګ چی په دوی کی کافران دی په دوی به (په آخرت کی) دردناك عذاب واقع سی آیا (دا دتوحید او دعذاب دوعدو مضامین اوری) بیاهم دخپلودی عقیدو اوخبرو څخه) دخدای ﷻ په مخکی توبه نه کوی او دده څخه معافی نه غواړی حال دا دی چی الله ﷻ (کله چی څوك توبه کوی نو) لوی مغفرت والا (او) لوی رحمت کوونکی دی (حضرت) مسیح زوی دمریم (عین خدای یا جزوی خدای) هیڅ نه دی یوازی یوپیغمبر دی چی دده څخه مخکی نورهم پیغمبران (دمعجزو خاوندان) تیر سوی دی (چی دوی عیسایان خدایان نه منی، پس که پیغمبری یا معجزی دلیل داولوهیت وی نوټول خدایان منل په کار دی، اوکه دلیل دخدایی نه وی نو بیا حضرت مسیح ته ولی خدای ویل کیږی، غرض دا دی چی هرکله دی نورو ته تاسی خدای نه دی ویلی نوحضرت عیسیٰ علیه السلام ته هم مه وایاست) او (دغه شان) د دوی مور (هم اله یاجز داله نه ده بلکه دا) یوه ولیه بی بی ده (لکه چی نوری ولیانی بیبیانی تیری سوی دی او ددی دواړو حضراتو داله نه کیدو په دلیلونوکی یو آسان دلیل دادی چی) دواړو(حضراتو) خوراك خوړی (اوکوم سړی چی خوراك خوری هغه هغی ته محتاج وی او خوراك خوړل دمادي خواصو څخه دی او احتیاج اومادیت دممکن الوجود خاصه ده چی وجودیی ضروری نه وی اوکوم شی چی ممکن وی یعنی وجودیی ضروری نه وی هغه خدای نه سی کیدی) وګوری چی موږ څنګه صفا صفا دلیلونه دوی ته بیانوو، بیاوګوری چی دوی چپه کوم طرف ته ځی تاسی (دوی ته) ووایاست چی آیا دخدای څخه ماسوا دداسی (مخلوق) عبادت کوی چی نه تاسی ته دڅه ضرر رسولو اختیار لری اونه دنفعی رسولو (اختیار لری نوعاجزوالی دخدایی سره منافی دی) حال دادی چی الله ﷻ هر څه اوری پیژنی (بیاهم دخدای څخه بیره نه کوی او دخپل کفر اوشرك څخه نه واپس کیږی)

معلومات اومسئلې: دالله ﷻ دا قول ، إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ يعني حضرت مسيح، روح القدس او الله يامسيح، مريم اوالله درې سره خدايان دي (العياذ بالله) په دې درې سره ووكې يو الله بيادادرې يواودغه يو درې دي دعيسايانو عامه عقيده دا ده ، او دا دعقل اوهدايت څخه خلاف عقيده په ګول مول او اُلول عبارتونو سره اداكوي ، اوكله چې څوك په پوره نه سي نو وايي چې دا دعقل څخه لوړه خبره ده (فوائدِ عثماني)

(دمسيح ﷺ دخدايي ترديد)

(الله ﷻ فرمايي) قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ يعني لكه څنګه چې نور پيغمبران دنياته راغلل اوځو ورځې دلته واوسيدل بيا ولاړل ، په دوى كې هميشه پاته كيدل اوبقاء نه وه ، كومه چې دخداى شان دى ، دغه شان حضرت مسيح ﷺ (چې د دوى په شان يو انسان دى) ده ته هم هميشه پاته كيدل اوبقاء حاصل نه وو ، په دې وجه اله نه سي كيدى چې لږ فكر وكې نو معلومه به سي چې كوم سړى دخوراك اوڅښاك محتاج وي هغه تقريباً ددنيا هرشي ته محتاج دى ، دمځكې ، هوا ، اوبو ، لمر اوحيواناتو څخه دى بې حاجته نسي پاته كيدى، دغلې خيتې ته درسيدو اوهضم كيدو پورې خيال وكې چې په واسطه سره يا بې دواسطې څخه دڅومره شيانو ضرورت دى، بيا دغلې دخوراك څخه چې كوم اثر او نيتجې پيدا كيږي، دهغه سلسله كوم حدته رسيږي نو دحاجت اومحتاجي په دې لويه سلسله چې فكر وكو نو مونږ دمسيح اومريم دخدايي باطلوالي په دليل سره داسې بيانولى سو چې مسيح اومريم دخوراك اوڅښاك څخه بې حاجته نه وي هغه ددنيا دهيڅ شي څخه بې حاجته كيدى نه سي، نوبيا تاسي ووايا ست چې كوم ذات دټولو انسانانو په شان په خپله باقي پاته كيدوكي داسبابو څخه بې حاجته نه وي ، اسبابوته يې حاجت وي، هغه څنګه خداى جوړيدى سي، داداسې قوي اوواضح دليل دى چې عالم اوجاهل پرې يو دول پوهيدى سي، يعني خوړل څښل دخداى سره نه جوړيږي، كه څه هم نه خوړل هم څه دخداى دليل نه دى، كه نه وي نوټولي فرښتې به خدايان جوړ سي (فوائدِ عثماني)

(حضرت مريم بتول ﷺ نبيّه وه يا وليّه ؟)

دحضرت مريم دولايت اونبوت په باره كې اختلاف دى ، په ذكر سوى آيت كې ددې دصفت په مقام كې دلفظ د (صدّيقه) څخه په ظاهره اشاره دې طرف ته معلوميږي چې داوليه وه، نبيه نه وه، ځكه چې په مقام دصفت كې اعلى درجه ذكر كول كيږي كه دى ته نبوت حاصل واى نودلته به يې نبيه ويلي وه ، حال دا دى چې دلته صديقه ويل سوى دي چې دا دولايت مقام دى (روح ملخصاً)

دجمهور امت تحقيق دادى چې په ښځوكې نبوت نه دى راغلى، دامرتبه خاص دسړو دپاره ده ، وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِيٓ إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ الْقُرٰى (يوسف ، آية ١٠٩ ، ركوع ١٢) (فوائدِ عثماني)

قُلْ يٰٓأَهْلَ الْكِتٰبِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ

ته ووايه چې اى اهل كتابو مبالغه مه كوى دخپل دين په خبره كې

غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوٓا أَهْوَآءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِن قَبْلُ وَأَضَلُّوا

ناحق او مه ځئ په خواهشاتو دهغو خلقو چې ګمراه سوي دي مخكې اوګمراه كړي

كَثِيْرًا وَّضَلُّوْا عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ ﴿۷۷﴾ لُعِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

بې دې ډېر او گمراه سوي دي دسيده لارې څخه ، لعنت سوی دی په کافرانو

مِنْۢ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ عَلٰى لِسَانِ دَاوٗدَ وَعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۭ ذٰلِكَ

دبني اسرائيلو په ژبه د داود ﷺ او دعيسی ﷺ زوی درمریمي دا خکه

بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿۷۸﴾ كَانُوْا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُّنْكَرٍ فَعَلُوْهُ

چې دوی نافرمانه وو او دحد څخه تیر سوي وو ، دوی به په خپل مینځ کې یو بل دبدکار څخه نه منع کول چې

لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ ﴿۷۹﴾ تَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

دوی به کوی خومره ناکاره کار دی چې دوی کوی ، ته وینې په دوی کې ډیر خلق چې دوستي کوي دکافرانو

لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ

سره ، خومره ناکاره سامان ولیږی دوی دخپلو ځانونو دپاره هغه دا چې دالله ﷻ غضب وسو په دوی

هُمْ خٰلِدُوْنَ ﴿۸۰﴾ وَلَوْ كَانُوْا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِيِّ وَمَآ اُنْزِلَ

باندې اودوی به همیشه په عذاب کې وي ، او که دوی یقین کولی په الله او په نبي باندې او په هغه چې په نبي

اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوْهُمْ اَوْلِيَآءَ وَلٰكِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿۸۱﴾

باندې نازل سو نو کافرانو له به یې دوستان نه جوړول لیکن په دوی کې ډیر خلق نافرمانه دي.

تفسير: تاسی (دی نصاراوو ته) وواياست چې ای اهل کتابو! تاسی دخپل دين په باره کې غلو (او افراط) مه کوی او په دی (افراط) کې ددی خلکو په خیالاتو (یعنی بی سنده خبرو) پسی مه ځی (ددی وخت څخه) دوی په خپله په غلطی کی پریوتلی دی او (دخپل ځان سره یی) نور (هم دوب کړل) په غلطی کی یی اچوی او (داغلطی په دی وجه نه ده سوی چې حق ورك سوی دی یایی درك نه لګیږی بلکه) دغه خلك دنیکی لاری څخه (په قصد سره) لیری (اوجلا سوی وه (یعنی کله چې ددوی غلطی په دلیلونو سره ثابته سوه نو بیا د دوی پیروی ولی نه پریږدی) په بنی اسرائیلو کی چی کوم خلگ کافران وه په دوی (دالله ﷻ دطرف څخه سخت) لعنت سوی وو (په زبور اوانجیل کی چی ظهور یی) دَ (حضرت) داود (ﷺ) او (حضرت) عیسیٰ زوی دمریم (ﷺ) په ژبه سره (یعنی په زبور او انجیل کی یی پرکافرانو لعنت لیکلی وو، لکه چی په قرآن مجید کی هم دی ، فَلَعْنَةُ اللهِ عَلَى الْكَافِرِيْنَ چونکه داکتابونه په حضرت داود اوحضرت عیسیٰ ﷺ باندی نازل سوی وه، په دی وجه دامضمون ددوی دژبو څخه ظاهر سوی وو او) دالعنت په دی

سبب سره سوی وو چی دوی دَ (عقیدی دَ) حکم مخالفت وکی (کم چی کفردی) او (په دی مخالفت کی) دحد څخه (ډیر لیری) ولاړل (یعنی کفریی هم سخت وو ، بیادسخت سره اوړدهم وو ، یعنی همیشه والی یی پر وکی نو) کوم ناکاره کار (یعنی کفر) چی دوی (اختیار) کړی وو ، ددی څخه (بیاهم) نه واپس کیدل (بلکه پردی ټینګ سوی وه، وروسته ددوی دسخت او اوړد کفرپه سبب په دوی سخت لعنت وسو) واقعی د دوی (دا) کار (ذکر سوی یعنی کفر اوهغه هم سخت اواوړد) بیشکه ناکاره وو (چی داسی سزا) پر مرتبه سوه، ته په دوی (یهودو) کی ډیرخلګ وینی چی د (مشرکانو) کافرانو سره دوستی کوی (لکه چی دمدینی دیهودو او دمشرکانو دمکی دمسلمانانو ددښمنی په بناسره دیوبل سره دوستی وه چی منشاء یی په کفرکی یووالی وو) کم کارچی دوی مخکی لیږلی دی (یعنی کفرچی سبب وو ددوستی دکفارو اوددښمنانو) هغه بیشکه ناکاره دی چی (ددی په سبب) الله ﷻ دَدوی څخه (دهمیشه دپاره) خفه سو او (ددی همشه خفه کیدو ثمره به داوی چی) داخلګ به همیشه په عذاب کی وی اوکه دی (یهودو) خلګوپه الله ﷻ ایمان لرلی اوپه پیغمبر (یعنی موسٰی ؑ) باندی (یی ایمان لرلی کومه چی د دوی دعوه ده) او په هغه کتاب (یی ایمان لرلی) کوم چی دوی (پیغمبر) ته لیږل سوی وو (یعنی تورات) نودوی (مشرکان) به یی دوست نه جوړولی لیکن په دوی کی زیاتہ خلګ (ددائری) دایمان څخه خارج دی (په دی وجه دکافرانو سره د دوی یو کیدل او دوستی وسوه)

معلومات اومسئلي (دبني اسرآئلو دګوروالي يو دوهم اړخ)

(دالله ﷻ قول چی) قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتٰبِ لَا تَغْلُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ په تیرو آیتونوکی دبنی اسرائیلو دسرکښی او د دوی دظلم اوزیاتی بیان سویٰ وو چی دالله ﷻ دراليږل سوی رسول چی د دوی دپاره یی دهمیشه ژوند پیغام او د دوی ددنیا او آخرت دبرابرولو دستور العمل یی راوړی وو د دوی دقدر او مرتبه پیژندو او دتعظیم اوتکریم کولو په ځای دوی د دوی سره بدسلوك کړی وو چی: فَرِيْقًا كَذَّبُوْا وَفَرِيْقًا يَقْتُلُوْنَ یعنی ځینی پیغمبران یی درواغجن کړل اوځینی یی قتل کړل .

په ذکر سوو آیتونوکی یی ددی بنی اسرائیلو دکږیدو دوهم اړخ ښوولی دی چی دا جاهلان یاخو دسر کښی اونافرمانی پرهغه غاړه باندی وه چی دالله رسولان یی درواغجن کړل اوځینی یی قتل کړل اویا دګمراهی اوکږیدو هغه غاړی ته ورسیدل چی درسولانو په تعظیم کی یی غلو وکړه ، دوی یی خدایان جوړ کړل ، لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ یعنی دغه بنی اسرائیل کافران سوه چاچی دا وویل چی الله دعیسٰی ابن مریم نوم دی ، دلته دا خبره صرف دنصاراؤ ذکر ده ، بل ځای دا غُلو اوګمراهی دیهودو هم بیان سوي ده ، وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ عُزَيْرُ نِ ابْنُ اللّٰهِ وَقَالَتِ النَّصٰرَى الْمَسِيْحُ ابْنُ اللّٰهِ یعنی یهودو دا وویل ، چی حضرت عزیر ؑ دالله زوی دی اونصاراؤ دا ویل چی عیسٰی زوی دمریم ؑ دالله زوی دی .

دغلو معنٰی دحد څخه وتل دی، په دین کی دغلو مطلب دادی چی په عقیده اوعمل کی دین کوم حدونه مقررکړی دی دهغه څخه مخکی تیرسی، لکه دپیغمبرانو دتعظیم حد دا دی چی دوی دخدای په مخلوق کی ترټولو ښه وګڼی ددی حد څخه مخکی کیدل دوی ته خدای یا دخدای زوی ویل دعقیدی غلو ده .

(دبني اسرائيلو افراط او تفریط)

دانبیاؤ اورسولانو په معامله کې دبني اسرائیلو دادوه متضاد عملونه چې یادوی ته درواغجن وایی اوقتلوی یی اویا دازیاتی چې په خپله دوی ته خدای یادخدای زوی وایی دا هغه افراط اوتفریط دی چې دجهالت سره لازم دی ، دعربو مشهوره مقوله ده ، اَلْجَاهِلُ اِمَّا مُفْرِطٌ اَوْ مُفَرِّطٌ یعني جاهل سړی هیڅکله پرمیانه روی باندې نه وی، بلکه یاپه افراط کې اخته وی یاپه تفریط کې ، دافراط معنیٰ ده دحد څخه زیاتیدل او دتفریط معنیٰ ده دفرضو په ادا کولوکی کمی کول ، اودا افراط اوتفریط ممکنه ده چې دبنی اسرائیلو ددوو مختلفو ډلوپه عمل کې راغلی وی اوداهم ممکنه ده چې دیوی ډلی دا دوه مختلف عملونه دمختلفو انبیاوو سره سوی وی، چې څینی یی درواغجن کړی اوقتل کړی وی اوځینی یی دخدای سره برابر کړی وی ، په دې آیتونوکې یی اهل کتاب مخاطب کړی دی ، کوم هدایات چې یی دوی ته اوتر قیامته پوری راتلونکو نسلونوته ورکړی دی ، هغه په دین اومذهب اوددوی په پیروی کې دیو بنیادی اصولو حیثیت لری چې ددې څخه لږڅه هم اخوا دیخوا کیدل انسان دګمراهی په کنده کې ورغورځوی ، په دې وجه اوس ددې په تشریح څان پوه کړی .

الله ﷻ ته درسیدو طریقه: حقیقت دا دی چې دټول جهان اوپه دې کې چې څومره موجودات دی ، ددی ټولو خالق اومالك صرف یوالله ﷻ دی ، دهغه ملکیت دی او دهغه حکم دی ، دده حکم منل په هر یوه انسان باندې لازم دی ، لیکن مجبوره دخاورو جوړ انسان په خپل مادی تیرو اوپستو کې ګیردی، دده ټوله رسایی دغه پاك ذات ته یادده احکامو اوهدایاتو معلومولوته څنګه به وی؟ الله ﷻ په خپل فضل سره ددې دپاره دوی واسطی مقرری کړی، چې ددې په ذریعه سره انسان ته دالله ﷻ دخوښ اوناخوښ حکم او منع علم وسی ، یو خپل کتابونه چې دانسان دپاره دقانون اوهدایت نامی حیثیت لری ، دوهم خپل داسې خاص اومقبول بندګان کوم چې الله ﷻ په بنی آدمو کې خوښ کړل او دوی یی دخپل خوښ او ناخوښ عملی نمونه اودخپل کتاب عملی شرح جوړه کړه ، را ویی لیږل چې ددین په اصطلاح کې ورته رسول یانبی ویل کیږی، څکه چې په تجربه سره معلومه سوې ده چې یوکتاب برابره خبره ده که هرڅومره اومفصل هم وی خو دیوه انسان داصلاح اوتربیت دپاره کافی نه وی، بلکه په فطری طورسره دانسان تربیت کوونکی اواصلاح کوونکی صرف انسان کیدی سی، په دې وجه الله ﷻ دانسان داصلاح اوتربیت دپاره دوی سلسلی وساتلی یودالله ﷻ کتاب ، دوهم دالله ﷻ بندګان چې په دوی کې انبیاء علیهم السلام اوبیا ددوی نائبین عالمان اومشائخ ټول داخل دی، دالله ﷻ ددې بندګانو ددې سلسلی متعلق دنیا دپخوا څخه دافراط اوتفریط په غلطیو کې اخته ده اوپه مذهبونوکی چې څومره مختلفی فرقی پیدا سوی دغه ټولی ددې غلطی پیداوار دی، چې یوځای یی ترحد زیات رجال پرستی ته نوبت ورسوی او یوځای یی بالکل ددې څخه قطع نظر وکی: حَسْبُنَا کِتَابُ اللهِ ته یی غلطه معنیٰ ورواچوله اوپه دې یی څان صبرکی، یو طرف ته یی رسول بلکې پیرانو لره هم دعالم الغیب اوخاص خدایی صفات ورکړل اوپیر پرستی بلکه قبر پرستی ته ورسیدل ، بل طرف ته یی دالله رسول ته هم محض دیوه قاصد اوچټی رسان (بی فآئدی

رسسونکی) حیثیت ورکی، په ذکر سوو آیتونوکی یی درسولانو سپکاوی کوونکی هم کافر وګڼل اوحدڅخه زیاتونکی، دخدای سره یی برابرونکی هم کافر وګڼل، آیت ، لَا تَغْلُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ ددی مضمون ابتداء ده ، چی په دی سره داواضحه سوه چی دین په اصل کی دیوڅو حدونو اوقیدونو نوم دی، ددی حدونو دننه چی څنګه کمی کول جرم دی، دغه شان په دی کی زیاتی کول هم جرم دی، څنګه چی درسولانو اوددوی دنائبانو خبره نه منل او سپکاوی یی کول لویه ګناه ده، دغه شان دوی لره دالله ﷻ خاص صفتونه ورکول یایی ورسره برابر ګڼل ددی څخه زیاته لویه ګناه ده .

(علمي تحقيق او باريكات لټول غُلو نه ده)

په ذکر سوی آیت کی یی د ، لَا تَغْلُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ سره لفظ د غَيْرَ الْحَقِّ راوړی دی ، چی ددی معنٰی ده ، چی په ناحقه کی غلومه کوی، دا لفظ دتفسیر دتحقیق کوونکوپه نزد دتاکید دپاره استعمال سوی دی، ځکه چی په دین کی غلو همیشه ناحقه وی، په دی کی دحق والی دسره احتمال نسته، اوعلامه زمخشری رحمه الله او نور دلته دغلو دوه قسمونه مقررکړی دی، یوناحق اوباطل چی ممانعت یی دلته سوی دی، دوهم حق اوجائزچی په مثال کی یی دوی علمی تحقیق اوباریکات پیش کړی دی ، لکه چی دعقیدو په مسئلوکی دمتکلمینو صاحبانو اوپه فقهی مسئلوکی دفقهاوو طریقه ده، ددوی په نزد که څه هم داهم غلوده، مګرحقه اوجائزه غلوده، او دجمهورو تحقیق دادی چی دا دسره دغلو په تعریف کی نه ده داخله ، دقرآن اوسنت په مسئلوکی ژور نظراوباریکاتو ته تلل تر څومره حده پوری چی دنبی کریم ﷺ اوصحابه رضی الله عنهم او تابعینو رحمهم الله څخه ثابت دی، هغه غلونه ده اوکم چی دغلو حدته ورسیږی هغه په دی کی هم بده ده .

(بني اسرائيلو ته ددرميانه لاري هدايت)

دذکر سوی آیت په آخرکی موجوده بنی اسرائیل مخاطب کوی ، ارشاد فرمایی ، قَدْ ضَلُّوْا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوْا كَثِيْرًا وَّضَلُّوْا عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ : یعنی دهغه قوم دخیالاتو تابعداری مه کوی، کوم چی ستاسی څخه مخکی په خپله ګمراه سوی وه او نور یی هم ګمراه کړی وه ، ددی څخه وروسته د دوی دګمراهی حقیقت او وجه په دی الفاظو سره بیانوی ، وَّضَلُّوْا عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ یعنی داخلګ دسیده لاری څخه اوړیدلی وه ، کومه چی دافراط اوتفریط په مینځ کی درمیانه لاروه، دغه شان په دی آیت کی دغلو او افراط اوتفریط دهلاکوونکی غلطی بیان هم راغی اوپه درمیانه لاری صراط مستقیم دقائم پاته کیدو هم .

دبني اسرائيلو بد انجام : په دوهم آیت کی ددی بنی اسرائیلو دبد انجام ذکر دی کوم چی ددی افراط او تفریط په ګمراهی کی اخته وه ، چی په دوی دالله ﷻ لعنت سوی دی ، اول دحضرت داؤد علیه السلام په ژبه سره چی ددوی شکلونه مسخ سول اوخنزیران ورڅخه جوړسول، بیا دحضرت عیسٰی علیه السلام په ژبه سره دالعنت په دوی مسلط سو چی په دنیاکی بیزوګان سول ، اوځینی تفسیر لیکونکی فرمایی چی دلته دمقام په مناسبت سره صرف ددوو پیغمبرانو په ژبو پردوی دلعنت ذکردی، لیکن حقیقت دادی چی پردوی دلعنت ابتداء دحضرت موسٰی علیه السلام څخه سوي ده او انتهایی په حضرت خاتم الانبیاء ﷺ سوي ده ، دغه شان پرلپسی دڅلورو پیغمبرانو په ژبو پردی خلګو باندی لعنت مسلّط سویدی، چاچی دپیغمبرانو علیهم السلام

مخالفت کړی دی ، یایی دوی تر حد زیات کړل دخدای سره یی په صفاتو کی شریك کړل ، په آخری دواړو آیتونو کی دکفارو سره دجوړی دوستی او ورور ولی منع او ددی دتباه کوونکی نتیجو بیان دی ، چی په دی کی دی طرف ته هم اشاره کیدی سی چی دبنی اسرائیلو ددی ټولی ګمراهی اوکړیدو نیتجه وه ، د دوی دغلط قسم ماحول او دکفارو سره دزړه د دوستی کولو چی دوی یی دتباهی کندی ته ورواچول .

لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا الْيَهُوْدَ وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا ۚ وَلَتَجِدَنَّ

ته بیا پیداکوی په ټولو خلقو کی زیات دښمنان دمسلمانانو یهودیان او مشرکان او ته به بیا پیداکی

اَقْرَبَهُمْ مَّوَدَّةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّا نَصٰرٰى ۭ ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ

په ټولو کی نژدی په محبت کی مسلمانانولره هغه خلق چی وایی چی مونږ نصارا یو ، دا په دی وجه چی په

قِسِّيْسِيْنَ وَرُهْبَانًا وَّاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٨٢﴾

نصاراؤ کی عالمان دی او درویشان دی او په دی وجه چی دوی تکبر نه کوی .

لنډتفسیر: (په غیر مومنانوکی) دټولو خلګو څخه زیات دمسلمانانو سره دښمنی لرونکی به تاسی دغه یهود اومشرکان پیداکی اوپه دوی (غیر مومنانو خلګو) کی دمسلمانانو سره دوستی لرونکی زیات نژدی (په نسبت دنورو) به تاسی هغه خلګ پیدا کی چی ځان ته نصارا وایی (دزیات نژدی مطلب دادی چی دوستان خودغه هم نه دی مګرپه نورو کفارو ذکر سوو کی دوی غنیمت دی) دا (په دوستی کی د دوی زیات نژدی کیدل اوپه دښمنی کی کمیدل) په دی سبب سره دی چی په دوی (نصاراوو) کی ډیرعلم دوسته عالمان دی اوډیر دنیا پریښوولو درویشان دی (اوکله چی په یوقوم کی داسی خلګ ډیر وی نو په عوامو کی هم دحق سره زیات عناد نه وی، که څه هم عام اوخاص حق قبول هم نه کړی) او په دی سبب سره دی چی دوی (نصارٰی) متکبره نه دی (دعالمانو اودرویشانو څخه زر متاثره کیږی اودارنګه دتواضع خاصه ده دحق په مخکی نرم کیدل ، په دی وجه ددوی زیات عداوت (دښمنی) نسته، نو دعالمانو او درویشانو وجود اشاره ده سبب دکار (علّة فاعلة) ته او دتکبر نیستوالی اشاره ده قابلیت ته په خلاف دیهودو او مشرکانو چی پردنیا مین اومتکبره دی که څه هم چی په یهودو کی هم حقانی عالمان وه چی مسلمانان سوی وه، لیکن دلړوالی په وجه یی عوامو ته اثر نه رسیدی عناد پکښی وو او دغه یی سبب وو دسختی دښمنی، نویهود کم مسلمانان سول اودمشرکانو څخه چی عناد ووتی نومسلمانان کیدل په کښی شروع سول .

شپږمه پاره ختمه سوه

بحمدالله تعالی